

CSU

CYPRUS SCIENCE UNIVERSITY

International Conference on Economics & Social Sciences

Kyrenia, TRNC | May 7 - 8, 2022

7

+ Conference Program included

Tam Metin Bildiriler Kitabı

Proceedings Book

hosted by

International Conference on Economics & Social Sciences 7

Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022

CSU Cyprus Science University

ECLSS International

https://www.eclss.org/kyrenia

Editors

Mesut YALVAC, Ph. D.

Rukiye KILILI, Ph. D.

Mehmet Necati CIZRELIOGULLARI, Ph. D.

Hasan KARACAN, Ph. D.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022

CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Reviewer: Prof. Dr. Petro GARASYIM
Cover Desgin: Osman YÜKSEL

Tam Metin Bildiriler kitabı içeriğinin
tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

The contents of this Proceedings Book
are solely those of the authors.

© All rights reserved.

E-printed in June 2022

e-ISBN 978-605-71031-6-1

No part of this book may be reprinted or reproduced
or utilized in any form or by any electronic, mechanical
or any other means, now known or hereafter invented,
including photocopying and recording, or in any form
of information storage or retrieval systems, without
permission from the publishers.

Web: https://www.eclss.org/kyrenia

Contact: contacts@eclss.org

E&SS2022

7th International Conference on Economics and Social Sciences

hosted by

Cyprus Science University, NORTH CYPRUS

May 7 - 8, 2022

ORGANIZING COMMITTEE

Selman ARSLANBAŞ, TRNC [Chair]

Mesut YALVAÇ, Ph.D., TRNC [Co-Chair]

Hasan KARACAN, Ph.D., TRNC [Co-Chair]

Rukiye KILILI, Ph.D. TRNC [Co-Chair]

Mehmet Necati CIZRELIOGULLARI, Ph.D. TRNC [Co-Chair]

Ali KORKUT, Ph.D., TURKEY [Co-Chair]

Artur BORCUCH, Ph.D., POLAND

Türel Özer ÖKSÜZOĞLU, Ph.D., TRNC

Şükrü CANKAYA, Ph.D., TRNC

Kalbike Omirbaikyzy ESENOVA, Ph. D, KAZAKHSTAN

Artan NIMANI, Ph.D., KOSOVO

Eva EPPLER, Ph. D., UK

Maija BURIMA, Ph. D., LATVIA

Giedrė KVIESKIENE, Ph.D., LITHUANIA

Xatire QULIYEVA, Ph.D., AZERBAIJAN

Fakhra AZIZ, Ph.D., PAKISTAN

Nazli TYFEKCI, Ph.D., KOSOVO

Bobur SOBIROV, Ph.D., UZBEKISTAN

Nadejda AÇAN, Ph. D., RUSSIA

Ferhat DEMIRALP, Ph.D., TURKEY

E&SS2022

7th International Conference on Economics and Social Sciences

hosted by

Cyprus Science University, NORTH CYPRUS

May 7 - 8, 2022

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Mark SZYMANSKI, Pacific University, USA
Prof. Dr. Janalik BALTABAEVA, Kazakh National Pedagogical University named after Abai Kunanbayev, KAZAKHSTAN
Prof. Dr. Maija BURIMA, Daugavpils University, LATVIA
Prof. Dr. Mehmet DEMIREZEN, Ufuk University, TURKEY
Prof. Dr. Ilir KELMENDI, University of Gjakova, KOSOVO
Prof. Dr. Teymur KERIMLI, ANAS, AZERBAIJAN
Prof. Dr. Giedrė KVIESKIENE, Vytautas Magnus University, LITHUANIA
Prof. Dr. Giuli ALASANIA, University of Georgia, GEORGIA
Prof. Dr. Shavkat KHASANOV, Samarkand Branch of Tashkent University of Economics, UZBEKISTAN
Prof. Dr. Rıza SAM, Uludag University, TURKEY
Prof. Dr. Baltabay ABDIGAZIEV, Kazakh National Pedagogical University named after Abai Kunanbayev, KAZAKHSTAN
Prof. Dr. Farhod AHROROV, Samarkand Branch of Tashkent University of Economics, UZBEKISTAN
Prof. Dr. Georgi GAGANIDZE, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, GEORGIA

Prof. Dr. Mesut YALVAÇ, Cyprus Science University, TRNC

Prof. Dr. Vadim KUZMIN, Ural Federal University, RUSSIA

Prof. Dr. Sema ETIKAN, Ahi Evran University, TURKEY

Prof. Dr. Kalbike Omirbaikyzy ESSENOVA, Kazakh National Pedagogical University named after Abai Kunanbayev, KAZAKHSTAN

Prof. Dr. Olga Nosova VALENTYNOVNA, Kharkiv National University, UKRAINE

Prof. Dr. Abdullah KIZILCIK, Istanbul University, TURKEY

Prof. Dr. Ramazan ERTURGUT, Akdeniz University, TURKEY

Prof. Dr. Hossein Khoshbaten. Sarab University, IRAN

Prof. Dr. Kondratyuk Oksana Ivanivna, Kiev National University of Trade and Economics, UKRAINE

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Necati CIZRELIOGULLARI, Cyprus Science University, TRNC

Assoc. Prof. Dr. Nadejda AÇAN, Ural Federal University, RUSSIA

Assoc. Prof. Dr. Süleyman AVCI, Marmara University, TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Kamber KAMBERI, University of Gjakova, KOSOVO

Assoc. Prof. Dr. Eva EPPLER, University of Roehampton, UK

Assoc. Prof. Dr. Maral KARGIN, Cyprus Science University, TRNC

Assoc. Prof. Dr. Semiha ŞAHİN, Dokuz Eylul University, TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Rukiye KİLİLİ, Cyprus Science University, TRNC

Assoc. Prof. Dr. Idriz BERISHA, University of Gjakova, KOSOVO

Assoc. Prof. Dr. Sholpan Myrzakasymovna SHUINSHINA, Institute of Secondary Education Altynsarin National Academy, KAZAKHSTAN

Assoc. Prof. Dr. Giovanni BORRIELLO, Università degli Studi della Tuscia / ITALY

Assoc. Prof. Dr. Zaharah HUSSIN, University of Malaya, MALAYSIA

Assoc. Prof. Dr. Nagima Abzelbekovna ILIYASOVA, Kazakh National Pedagogical University named after Abai Kunanbayev, KAZAKHSTAN

Assoc. Prof. Dr. Raygul RAHMETOV, Kazakh National Pedagogical University named after Abai Kunanbayev, KAZAKHSTAN

Assoc. Prof. Dr. Gulnur SMAGULOVA, Kazakh National Pedagogical University named after Abai Kunanbayev, KAZAKHSTAN

Assoc. Prof. Dr. Hajjah Jariah Mohd JAN, University of Malaya, MALAYSIA

Assoc. Prof.Dr. Tornike SHURGULAIA, Georgian National University, GEORGIA

Assoc. Prof.Dr. Mashitoh MAHAMOOD, University of Malaya, MALAYSIA

Assoc. Prof. Dr. Izabela A. DAHL, Örebro University, SWEDEN

Assoc. Prof. Dr. Serkan TÜRKOĞLU, Tokat Gaziosmanpaşa University, TURKEY

Assoc. Prof.Dr. Raihanah Binti Hj AZAHARI, University of Malaya, MALAYSIA

Asst. Prof. Dr. Artur Borcuch, Jan Kochanowski University, POLAND

Asst. Prof. Dr. Tuğrul GÜNAY, Cyprus Science University, TRNC

Asst. Prof. Dr. Rouslan JALIL, University of Kentucky, USA

Asst. Prof. Dr. Fakhra AZIZ, Lahore College for Women University, PAKISTAN

Asst. Prof. Dr. Sina KISACIK, Cyprus Science University, TRNC

Asst. Prof. Dr. Nazly TYFEKCI, University of Gjakova, KOSOVO

Asst. Prof. Dr. Tahira KALSOOM, Lahore College for Women University, PAKISTAN

Asst. Prof. Dr. Luan VARDARI, University of Prizren, KOSOVO

Asst. Prof. Dr. Türel Ozer OKSUZOGLU, Prime Ministry Statistics Institute, TRNC

Asst. Prof. Dr. Nino CHIABRISHVILI, Ilia State University, GEORGIA

Asst. Prof. Dr. Ekin KAYNAK ILTAR, Akdeniz University, TURKEY

Asst. Prof. Dr. Boren SARGON, Cyprus Science University, TRNC

Dr. Agnieszka Wójcik-CZERNIAWSKA, SGH Warsaw School of Economics, POLAND

Dr. Katya DUNAJEVA, Eotvos Lorand University, HUNGARY

Dr. Mateusz GRAJEK, Medical University of Silesia, POLAND

Dr. Mani Man Singh RAJBHANDARI, University of Johannesburg, Republic of SOUTH AFRICA

Dr. Karolina Krupa-KOTARA, Medical University of Silesia, POLAND

Dr. Alessandro PORROVECCHIO, Université du littoral Côte d'Opale, FRANCE

Dr. Karolina SOBCZYK, Medical University of Silesia, POLAND

Dr. Rina Manuela CONTINI, Università degli Studi G. d'Annunzio Chieti e Pescara, ITALY

Dr. Marlena NIEMIEC, War Studies University, POLAND

Dr. Şükrü CANKAYA, Cyprus Science University, TRNC

Dr. Agnieszka BARCZAK, West Pomeranian University of technology in Szczecin, POLAND

Dr. Paige WILLIAMS, University of Melbourne, AUSTRALIA

Dr. Kamila Kasprzak-DROZD, The Medical University in Lublin, POLAND

Dr. Wilkinson Daniel Wong GONZALES, National University of Singapore, SINGAPORE

Dr. Krzysztof GAWKOWSKI, Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Dr. Marek LUKÁČ, University of Presov, SLOVAKIA

Dr. Aldona PLOCH, Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Dr. Afifa KHANAM, Lahore College for Women University, PAKISTAN

Dr. Justyna ŻYLIŃSKA, Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Dr. Ljiljana Kaliterna LIPOVČAN, Institute of Social Sciences Ivo Pilar, CROATIA

Dr. Joanna Wojciechowska-KUCIEBA, The John Paul II Catholic University of Lublin, POLAND

Dr. Bruno SURDEL, Renmin University, Beijing, CHINA

Dr. Adam LASKA, Rzeszow University of Technology, POLAND

Dr. Salma HALIOUI, Brandenburgische Technische Universität Cottbus, GERMANY

Dr. Renata Piętowska-LASKA, Rzeszow University of Technology, POLAND

Dr. Anna KRZYSZTOFEK, Jan Kochanowski University in Kielce, POLAND

Dr. Lazlo MARACZ, Universiteit van Amsterdam, The NETHERLANDS

Dr. Faizal AYOB, Victoria University, AUSTRALIA

Dr. Cosmin Tudor CIOCAN, Ovidius University Constanta, ROMANIA

Dr. Aizan Binti Ali Mat ZIN, Universiti Malaya, MALAYSIA

Dr. Recep ŞEHİTOĞLU, Sabahattin Zaim University, TURKEY

Dr. Tahir ISLAM, The University of Science and Technology, CHINA

Dr. Adesanya Biyinka OLUSOLA, Ekiti State University, NIGERIA

Dr. Fernan ABRAGAN, Mindanao State University, The PHILIPPINES

Ph.D. Can. Pınar BARUT, Cyprus Science University, TRNC

MA. Tugay YAZGAN, Cyprus Science University, TRNC

Ms.C. Bahar ATALAY, Cyprus Science University, TRNC

Ms.C. Wioletta OZGA, Medical University of Silesia, POLAND

CONTENTS

STATISTICS ABOUT THE CONFERENCE, E&SS2022 1
A Reading from Salim Barakat's First Novel Sages of Darkness 2
Measurement, Assessment and Evaluation in Education 9
Müəllim Hazırlığı Kurikulumunun Aktual Problemləri 10
Ecological safety of Poland 17
Predicting Student Achievement through Professional Learning Communities 43
Toplumların Sosyo-Kültürel Yapıları, Kod Sistemleri ve Şiddet Olgusu Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme 44
Kangaroo Care - The Path to the Proper Development of the Newborn. Literature Review 45
Türkiye'de Matematik Eğitimi Alanında Çoklu Zeka Kuramı ile İlgili Değerlendirilme 46
Elektronik Posta Oyununda Koordinasyon 47
Blockchain Teknolojisi - Kripto Paralar ve Bitcoin 48
Commercials Efficacy in Airline Services Promotion 50
Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Sitelerine Yönelik Güven Algılarının İncelenmesi 55
Jamoat Salomatligi Nazratini To'g'ri Tashkil Qilish 64
The Impact of Covid-19 Management Strategies on Inbound Tourism 66
Ev Ödevlerini Bireyselleştirmek: Neden ve Nasıl? 67
İnklüziv Təhsil - Sağlamlıq Imkanları Məhdud Uşaqların Təhsilinin Beynəlxalq Təcrübəsi 84
Türkiye'de Matematik Eğitimi Alanında Kavram Haritası İle İlgili Çalışmaların Değerlendirilmesi . 90
Violation: Child Labour Rights in Iran – Analysis and Solutions 91
Erken Cumhuriyet Dönemi Vatandaşlık Bilgisi Ders Kitaplarında Kadına Bakış 116
Logistyka wymiarem wirtualizacji procesów w przedsiębiorstwie 127
Motivating factors at work and their impact on leaving the country – Case Study: Kosovo Doctors 142
Türk halklarının çocuk folklorunun karşılaştırmalı görünümü 150
The Structure of the Competence of Crisis Management Teams as an Element Affecting Building Resilience to Threats in Local Communities 162
Investigating the Concept of Social Entrepreneurship Education as a Strategy for Driving Sustainable Tourism Development through Social Innovations 168
Farklı Bir Estetiğin Kıyılarında: Necip Fazıl'ın "Rüzgârda Sesler" Şiiri 169
A Review of Strategic Marketing Management in Tourism 170

Ochrona własności intelektualnej w zadaniach służb granicznych 171
The effectiveness of giving conditional release (Parole) 172
Ukrayna-Rusya Savaşı ve Ekonomik Yansımaları 182
Impact of Covid 19 on the liquidity risk of Banks in Kosovo 198
Contemporary Issues of Tourism Development in Nigeria 200
Challenges of language education 202
A Comparative Research on Customer Service Expectations and Service Quality Perceptions of Low-Cost Airlines ın the Turkish Republic of Northern Cyprus 209
Opinions of Academics in the Department of Mathematics and Classroom Education on Dyscalculia 210
Turizm Organizasyonları için Malzeme Tanımlama ve Kataloglama Sistemi 211
Abdülbağı Gölpınarlı'nın Eserlerinde İmadeddin Nesimi Şiirinin Bilimsel ve Sanatsal Yansıması ... 228
Türk Basınında 10 Haziran 1930 Türk – Yunan İtilafnamesi 235
Covid 19'un Tedarik Zincirine Etkisi: Otomotiv Sektörü Örneği 236
The Effect of Social Media on Intergenerational Consumer Behaviors 246
Birleştirilmiş İşbirlikli Okuma ve Kompozisyon Yönteminin Öğrencilerin Akademik Başarı ve Okuma Kaygıları Üzerindeki Etkisi 252
Analysis of Students' Cognitive Dimension on Digestion Process 264
Can The Energy Based Rapprochement Initiatives between Turkey and Israel Be Named as The Beginning of a New Era in the Eastern Mediterranean Energy Geopolitics? 265
The normative commitment and organizational trust as predictors of employee retention 267
Canonical Relations of Anthropometric Characteristics and Motor Abilities of Girls in Primary Schools 273
Consumer Behavior and Environmental Sustainability of Tourism and Hospitality Industry 274
"Çiftçi Necati'ye" Göre Mübadele Sonucu Türkiye'ye Gelen Mübadillerin Sorunları Ve Çözüm Önerileri 275
The development of the experience concept in marketing 276
Self-management in the spotlight of MBTI 280
Future Air Transportation Ramification: Urban Air Mobility (UAM) Concept 281
Efektywność zakazu reklamy alkoholu w Polsce 282
Bir Üniversitedeki Beslenme ve Diyetetik Bölümü Lisansüstü Tezlerinin Özellikleri 289
Factors of mass culture in the developmental of eating disorders 291
Bursalı Tıp Bilginlerinin İstanbul ve Bursa Kütüphanelerinde Bulunan Yazma Eserleri 295

Development of a Proposed Model for Malaysian Student Self-Leadership 309

Siyasal Tercihler ve Değerler Arasındaki İlişki: Gençlik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma 323

Analysis and evaluation of the productivity of logistics systems in Polish enterprises 324

Sağlık sigortasında aktüeryal bir çalışma 333

SWOT analysis with the aim of developing a human resources strategy in Government agencie 335

Ludzka agresja – model społeczno-poznawczy 336

Self-management in the spotlight of MBTI 346

Kesintisiz Öğrenme Modelinin Dil Eğitiminde Yeri ve Önemi 353

Comparison of methods of extracting polyphenolic compounds from sea buckthorn (Hippophae Rhamnoides L.) leaves. 359

The importance of Project -Based Learning in teaching English as a Foreign Language – A case study from the Republic of Kosovo 360

Kitle Fonlaması Sistemi 361

Impact of Gender Ineqality in Employment and Economic Growth and Workforce Productivity 363

Sewage Sludge Treatment Methods for Agricultural Use 372

Investigating the Dynamism of Iranian LGBTs from a Legal and Religious Perspective 374

Determination of Mathematics Teachers' Usage of Children's Literature Books 400

Cyber threats in the real world 401

İki Türk Aydını – Mehmet Akif Ersoy ve Necip Fazil Kısakurek Mirasında Vatan - Vatandaşlık Mevzusu Siyaset Felsefesi Bağlamında 409

Sytuacja kredytowa mikroprzedsiębiorstwa w Polsce w trakcie pandemii COVID-19 411

The effects of the Covid 19 pandemic on Foreign Direct Investment in Kosovo 422

Теоретические Основы и Практические Механизмы Формирования Профессиональной Компетентности Соискателей в Учебных Заведениях Образования 423

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kadın İmgesi 426

"Sharp power - nowe zjawisko wpływu w polityce międzynarodowej". 441

Środki trwałe w działalności operacyjnej przedsiębiorstwa - procedury wprowadzania do ewidencji księgowej i sporządzania dokumentacji oraz zasady wyceny bilansowej 442

Transformations of problem-solving skills of 9-12th grade pupils during implementation of psychoactive substance abuse prevention program: Lithuanian case 451

Kluczowe Czynniki dla Dojrzałości Organizacji w Obszarze Zarządzania Projektami Innowacyjnymi w Warunkach Pracy Zdalnej – Badania Pilotażowe z Wykorzystaniem Metody Delfickiej 453

Concepts and Perspectives for the Development of Bioeconomy 454

Racjonalne Planowanie Wydatków Budżetowych Państwa 456

The Problem of Personality and Social Reality in Historical Poems in which the Image of Samad Vurgun was Created 473

Attitudes of high school students toward the Albanian Language and Literature course 479

Changes in the quality of life of the population in the context of economic changes on the example of the Płońsk poviat 480

Grape production in Kosovo 481

Coaching kryzysowy alternatywną metodą wsparcia personelu w skutkach dysfunkcji zawodowych 482

Spor Salonunda Vücut Geliştirme Sporu Yapan Bireylerde Tens Uygulamalarının Yaşam Kalitesine Etkisi: KKTC Örneği 493

Doğa ve Fen Okulları Bağlamında Sürdürülebilir Doğa ve Çevre Eğitimi: Pamukkale Belediyesi Kavakbaşı Doğa ve Fen Okulu Örneği 494

Praca zdalna. Zagrożenia funkcji pracy 515

Views and Practice of Social Justice in the Mathematics Classroom of Israeli Primary Schools: A Comparative Analysis of the Behavior of Arab and Jewish Mathematics Teachers 522

Methods for determining the antioxidant properties of polyphenolic extracts 523

Lojistikte Akıllı Depo Kullanımı: Türkiye ve Dünya Uygulamaları 524

From "soft power" to "sharp power": Growing authoritarian influence in a democratic world 535

Nieletni sprawcy przestępstw – etiologia, psychika, czyny 555

Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Kadın İmajı 568

İKT'nin Pedaqoji Prosesə Təsiri 581

Havalimanı Afet Yönetimi Sisteminin Bir Parçası Olarak Kaza Kırım Ekiplerinin Lojistik Örgütlenmesi: Örnek Olay Yaklaşımı Bazlı Bir inceleme 589

The impact of COVID-19 pandemic on air transport passenger markets-implications for selected EU airports based on time series models analysis 610

Saadettin Yıldız'ın Irmak Dağlar Ötesinde Mensureler Adlı Düzyazı Şiir Kitabı Üzerinde Bir İnceleme 620

Üst Bilişsel Problem Çözme Becerileri: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması 622

The Impact of Social Media in the Tourism Industry 635

Libertarianism and the Invisible Hand as defined by Robert Nozick 636

Kłamstwo jako ryzyko społeczne oraz zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa i obywateli 645

Havalimanı Personellerinin Pandemi Sürecindeki Tükenmişlik Düzeylerinin Analizi: Antalya Havalimanında Bir Araştırma 669

Evaluation of the Concentration of the Soluble Form of Programmed Cell Death-Lıgand 1(SPD-L1) in Patients with Endometrial Cancer 701

The Effect of Urbanization and Industrialization on Tourism Revenues: Empirical Evidence from Turkey *703*

Miejsce kultury organizacyjnej w budowaniu wizerunku pracodawcy opartym na wartościach..... *704*

Cumhuriyet Döneminde Ağrı'da Eğitim..... *716*

Traversing The Impacts of Covid-19 on Economic Growth in The Tourism and Hospitality Industry: The case of Tanzania..... *728*

The importance of the activities of the Prison Service in preventing social exclusion in the context of local communities..... *729*

How to use coaches about information technology? (Capabilities, obstacles and solutions) *736*

Impact of COVID-19 on High-Tech Companies in Poland..... *737*

Information technology as a competitive advantage for the growth of SMEs in Kosovo..... *742*

Is the economics keeping up with the modern economy?..... *743*

Evaluation of the concentration of the soluble form of programmed cell death-ligand 1(sPD-L1) in patients with endometrial cancer *744*

Zaangażowanie e-marketingu przez polskie przedsiębiorstwa – wyzwania i trendy *747*

Impact of Gender Ineqality in Employment and Economic Growth and Workforce Productivity..... *756*

Istota psychologii w marketingu i sprzedaży..... *757*

Reasons of Research Misbehavior - Environmental and Intrapsychic Determinants of Unethical Behaviors in Science *761*

CONFERENCE PROGRAM 765

STATISTICS ABOUT THE CONFERENCE, E&SS2022

May 7 – 8, 2022 5 - 6, 2022, Kyrenia

Countries	Number of proceedings	Countries	Number of proceedings
Albania	**1**	**Lithuania**	**1**
Turkey	**31**	**Kosovo**	**7**
Australia	1	**Iran**	2
Ukraine	**1**	**Israel**	**1**
Poland	**43**	**Kyrgyzstan**	**1**
Pakistan	1	**UK**	2
North Macedonia	**2**	**Philippines**	**1**
TRNC	14	**Azerbaijan**	**7**
Malaysia	**1**		
Total		**117 papers**	
Participants from 17 Countries			

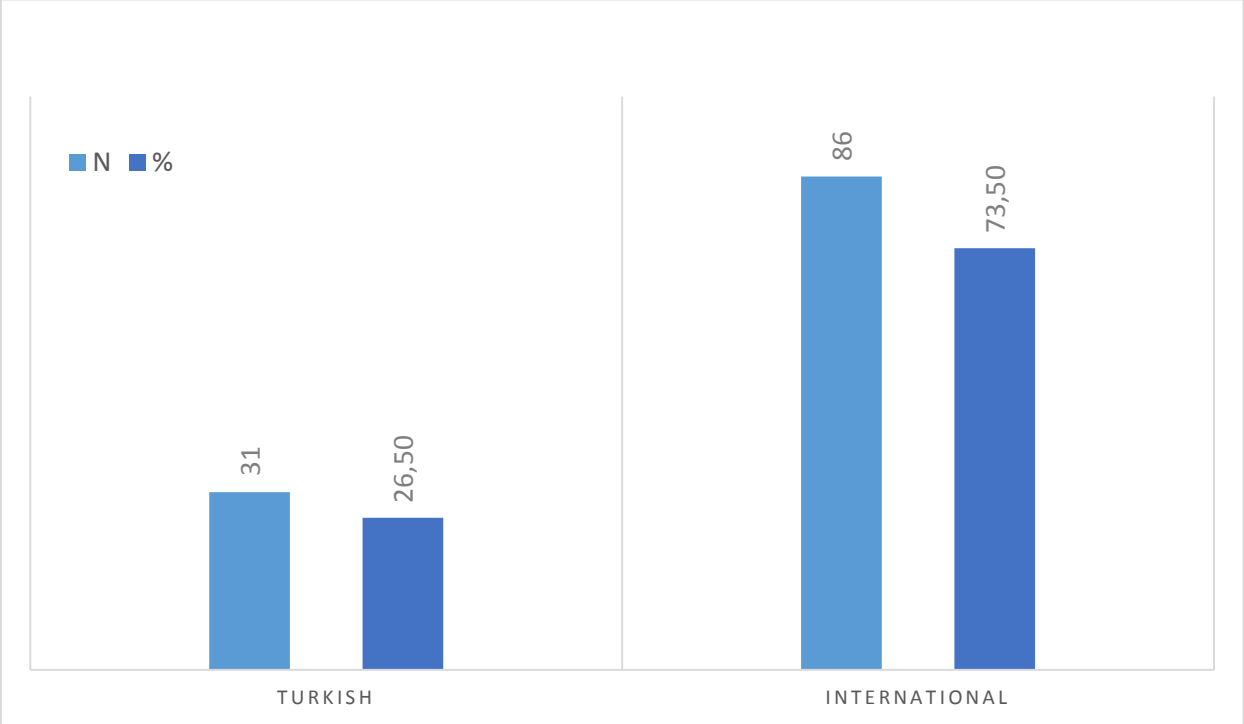

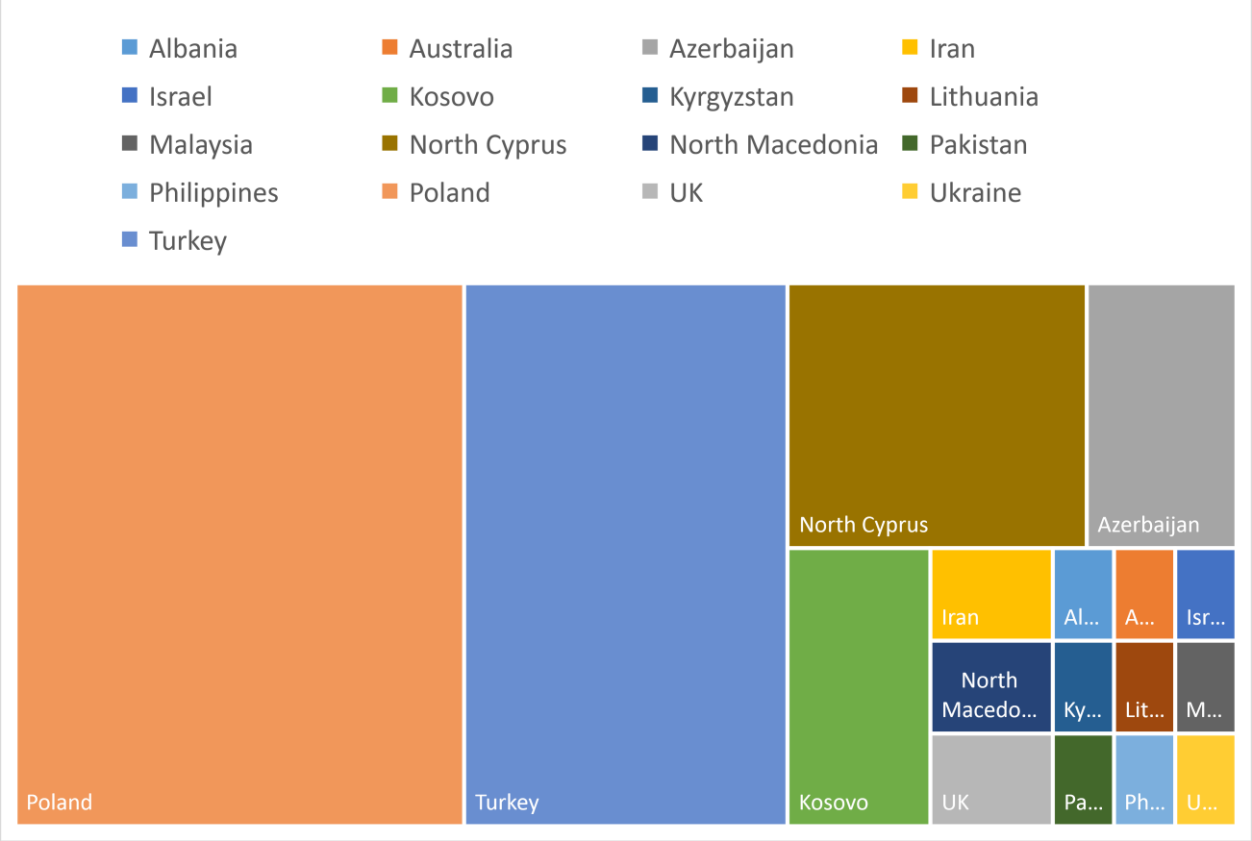

The 7th edition of **International Conference on Economics and Social Sciences (E&SS2022),** hosted by Cyprus Science University, North Cyprus, May 7 – 8, 2022, was a great, fruitful and exciting experience with all our distinguished, esteemed guests, participants and listeners. There were 117 papers presented during the plenary sessions (31 from Turkey, 86 from International participants; **26,50 % Turkish, 73,50% International participants**).

We had participants from 17 countries, displayed in the graph above.

Hope to meet you again in our upcoming conferences!

Thank you for your support and collaboration.

Organizing Committee

International
Conference on
Economics & Social Sciences

Kyrenia, TRNC | May 7 - 8, 2022

7

Abstracts Özetler

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

A Reading from Salim Barakat's First Novel *Sages of Darkness*

Aviva BUTT

Sydney University, AUSTRALIA

Abstract

Arabic poet Salim Barakat (b. Qamishli Syria in 1951) published his first novel *Fuqahā' al-Ẓalām* known in English as *Sages of Darkness* in 1985 in Nicosia Cyprus. He later published another edition of the same novel in Baghdad in 1994. The 1994 edition had a further overlay of cinematic imagery and introduced additional poetical vocabulary as found in his poems of the intervening period. At a time when poetry had still not been pushed to the margins and in the absence of an established Middle Eastern or Kurdish tradition of novel writing, Barakat had ample space to develop his own original style. With his first novel, he worked on the techniques that he would use in his many novels yet to come. Among these techniques was his ability to write not only action-driven plots but also character-driven plots. Aviva Butt in consultation with the author has been translating *Sages of Darkness* to English. Although the book is full of suspense and is greatly action-driven, and Barakat is a master of suspense, Butt has chosen to present some passages that are distinctly character-driven and present the full-rounded characters characteristic of modern literature. Thus, we have family scenes with some dramatic marital discord in a late Ottoman Kurdish setting in the surrounds of the Syrian city of Qamishli. "Khatei," sister of the tribal Mullah (chieftain) suddenly becomes appreciative of her much stepped on husband "Hishmo." And it is just then that Hishmo comes into his own.

Key words: Salim Barakat poet and novelist, translation of *Sages of Darkness* to English, early Kurdish novel Sages of Darkness, Kurdish life in Qamishli, translation from Arabic by Aviva Butt

Martin van Bruinessen writes that "there have been wide variations in size and internal organization of the [Kurdish] tribes, and in the nature of their relations with the natural environment, with the city, and with the state."[1] Salim Barakat's novel tells its tale about tribal family life in the countryside in the period just before and when there was an actual Syrian-Turkish border. In his novel, Barakat also throws light on the nature of tribalism in Ottoman times in the region he writes about. His novel is thus of historical interest and most likely contains some actual firsthand documentation, as well as bringing to light the spiritual content of the lives of his characters.

The main protagonist of Barakat's novel *Sages of Darkness* is a Mullah, a Kurdish chieftain. I have chosen to read some passages from a subplot in the story about the Mullah's sister and her husband. Khatei, the Mullah's sister, Hishmo's wife, and mother of children found herself looking after two families, her own and also at the request of the Mullah helping out with his four children by his first wife. The Mullah had remarried, and his young wife had given birth. Khatei's brother the Mullah was near and dear to her. She reminisces on how much their maternal and paternal grandfathers had loved her as a child. An episode such as the following had no doubt inculcated in her a feeling of devotion to the family:

> The Mullah's sister compared the embroidery on the pillow she was puzzling about with the one that her father had presented to her teacher. She was confused. The eyes didn't match. They were round and staring on the first pillow, but on the second, they had an obvious squint. And Khatei couldn't recall that she'd ever made a mistake in copying. At any rate, she wouldn't have made such a flagrant mistake—squinting was in her eyes a bad omen.
>
> Once, when she was about ten years old, she thought that she was all-of-a-sudden squint-eyed. What happened was that her paternal grandfather Husso pressed the hand of her maternal grandfather. And he pressed and pressed for as much as an hour, and the other men who were there waited with them, intrigued.
>
> There had been an expression of defiance on the faces of the two elderly men, the reasons were incomprehensible to her. She had drawn near to them and held on to their garments with her little hands, and looked up at their faces, apprehensively. To her amazement, she saw drops of blood oozing from under their fingernails, from their powerful handgrip. What's more, a drop of that hot blood fell onto her forehead. She panicked thinking she was going blind, and screamed: "My eyes, my eyes!" The two men immediately disengaged their hands. They adored her—and they loved her so very much—they asked who could possibly want to hurt her! Then their serious demeanor dissolved, and they became playful. They smiled, then laughed as they looked into her eyes, and pulled her into a hug, and whispered: "Little liar, liar!"

[1] Martin van Bruinessen (2022): 'Foreword: the various manifestations of the Kurdish tribe'. English original of a text published as 'ÖNSÖZ: Kürt Aşiretlerinin Muhtelif Tezahürleri', in: Tuncay Şur & Yalçın Çakmak, eds, *Aktör, Müttefik, Şaki: Kürt Aşiretleri* (Istanbul: İletişim).

Years later, after she'd married Hishmo, and had four children of her own, Khatei remembered the history of the pillow that she had duplicated and embroidered herself.

The following describes Khatei at home after she'd married, and wanted to hurry and go to Mullah's home:

Once at home, after a night of obsessing about curiously bearded children, Khatei woke up at dawn. She put sweet lentils on the stove and impatiently awaited the first indication of steam under the lid. When she heard crackling and whistling, she woke up the children and her husband, her voice sharp. She poured the hot lentils into a large bowl and set the bowl down together with tin spoons: "Eat, eat."

Half asleep, the children and her husband crawled from the bedding on the floor to sit around the bowl, and Khatei too sat down. One after the other, by way of reflex they dipped their spoons into the broth. Then Khatei, about to leave, noticed that someone had returned his spoon and left it inside the bowl. Before she could be out the door, the exclamations of her children and husband erupted behind her. She turned around in astonishment: "What's the matter with you?"

In one voice, the children said: "The lentils were picked unripe." Khatei raised her eyebrows. Then their hands tightened around the spoons. In succession, the children fell upon the broth, and their tin spoons clicking on the bowl rang out harmoniously.

Khatei looked down at the children from above, and saw their drowsy, disappointed faces. She took a few steps to where Hishmo was standing and confronted him:[1] "Chickens eat lentils raw. We're better off than chickens. We at least boil the lentils. That's a big difference. Don't get the children worked up!"

As she again headed for the door, her husband said to her: "Unripe lentils break teeth."

She replied, angrily: "Crush them, O Jarush.[2] Crush them, you hedgehog's testicle. Don't make the children rebellious." After she'd spoken, she made a dash for the door, and slipped out.

Her husband followed and opened the door to speak once more. But she had hurriedly walked away. He gave up, muttering to himself: "Don't speak like that in front of the children. Don't call me a hedgehog's testicle."

And a little while later—

[1] If making a movie, Hishmo's move to standing position (missing), could be handled with an OFF-SCREEN / CLOSE UP, or distance shot without any problem with "continuity."

[2] O Jarush (جاروش Persian): Khatei's sarcasm, something like calling Hishmo "Mr. Perfection." (Online dictionary example: 'sweep him to the roses' / رُز جاروش کنین هاي گل سمت به). Below, the word "Jarush" (جرش) as a town will occur. It suggests a mouthpiece and center for news—also used to describe Hishmo, Khatei's husband. Jarush could also be read as "Jerash" in English. Jerash was under Ottoman rule from the sixteenth century but is now a modern city in Jordan. Barakat having introduced the sound J-R-SH later on uses his characteristic shift-in-meaning.

Behold, Khatei was sitting near the stove, her brother's children around her. She was waiting for the Mullah to return to tell her more clearly what he'd wanted to say about a "pillow" and to explain about the word "died." She smiled to herself: "How very like our father's habits are those of my brother!"

But the Mullah didn't return home. All the other men who had accompanied him to ostensibly bury his young wife's infant child returned. The visitors at the home of the Mullah waited and waited but then returned to their families. Only Khatei stayed longer. She should have gone home as usual before dark. Her husband Hishmo and her children were expecting her. The story continues:

Khatei's house wasn't far from her brother's house—it was on the southern side of the western neighborhood. To reach it walking in the alleys, she would have to turn from the east, because no alley crossed through the row of compact houses located midway between her house and her brother's house. But there was a shortcut, a way through the oil fields—known as the "Sako Fields,"[1] with exposure to the far south. She usually walked there in spring and summer. In autumn and winter, it was too rugged due to its red mud that stuck firmly to shoes and left indelible traces on thresholds. But this time she chose that shortcut, as the depth of the snow made her fearful in the event of rain.

The open field was much brighter than the alleys would have been. Khatei saw between her steps, and if the snow were to stop, she'd see farther than on an ordinary night. The field was lonely, with nothing visible in its flat distances except the ghostlike outline of a small dirt hill in the middle of which was a water lift. In such darkness, the far distance, as a rule, revealed shapes whereas the near was darkness. So Khatei was guided by the far, and her urgent eagerness to see her children and husband before they went to sleep, early as usual. Moreover, the thought of Hishmo was pressing in itself. That obedient simple person, funny in his naivety, unexpectedly perturbed her. Pity mixed with tenderness enveloped her picture of him. For years, she'd showed only her disdain for him, joking about everything to do with him, even laughing at him.

Was it her playful nature that motivated her to marry a man who could deal with fun making? She had always taken things lightly, and her marriage was part of that. They'd said: "Will you marry Hishmo?" And she'd replied: "I'll marry him, and I'd marry his father." When they'd tried to ascertain what she meant, she added: "Men are alike, they kill their women by drying them in front of a hot kiln from their frequent requests for bread. But Hishmo will, to say the least, kill me from laughter."

Now, trudging through the fenced area in that greyish darkness, she intends to apologize to Hishmo for calling him a hedgehog's testicle:

"So, you'll apologize at once, and you won't ever offend him again." Then she smiles a secret smile, due to her decision: "So how can I best describe him?" As she walks, she searches for a light-hearted way of addressing her husband that won't be hurtful, like perhaps "pierced bucket." But no. She shakes her head. "Inappropriate. Perhaps: salt of Jarush." Better: dung of Jarush. And right away

[1] Sako Fields, i.e., the Syriac Fields.

she disagrees with herself: "Why Jarush? That town is a mouthpiece for news. I'll call him: mouthpiece. He'll like that. Yes, that's suitable."[1]

Hishmo had worked for the Mullah as a driver of harvested wheat before the latter sold out in times of hardship. Afterwards Hishmo worked for other people, and his work was seasonal. Then he stayed at home for nine months. But in his long days of unemployment, he didn't shy away from offering his help for any task and for a small wage. He painted houses with lime for half of what another worker might receive. He slaughtered sheep and cows for people who'd keep the meat for winter, in exchange for skin and offal. He straightened the roofs of houses when the inhabitants complained of draughts, using his stone roller. He rubbed down peeling whitewashed walls. He was, in short, prepared to do anything, with a patience equal to that of the tall eucalyptus tree in their courtyard.[2] Khatei managed with this wherewithal and was able to send two of her children to primary school. In his household, Hishmo was a king that his wife relied on despite his light-hearted nature.

Khatei was trying to cross the field fast, but she sank into the snow halfway up her legs at every step. For sure what was falling from on high wasn't snow, but rather white pillows and quilts. Maybe fur shoes and hats at the sky's unsettling them due to a jolt of white panic. And in the midst of all, that stillness vibrating like a lung every time Khatei exhaled: "Never mind, O Hishmo, I'll arrive, and I'll have a lot to tell you as you put on your shoes so you can go to tell Avdei Sarei." And, in fact, she reached the border of the eastern fields, which were adjacent to the walls of the houses. After she'd passed two walls, she turned into a narrow passageway with houses on either side, and with hardly enough space for someone to pass through. From there she entered a ruined corral with one of the walls fallen away—the wall with the remains of the unlocked door that opened into the other side, opposite the gate of Khatei's low wall. The heavy gate to Khatei's house had been knocked down, and when someone wished to enter, the entrance was blocked by just a wooden pole.

A dim light greeted her from the window of the house. "They're sleeping," she said to herself. They dimmed the light when they slept. "Never mind, O Hishmo. I'll speak to you while you're half asleep. I'll support you while you put your shoes on since your sleep will still be heavy upon you. The air outside will wake you up."

Khatei was deliberately making a scrunching noise in the snow under her footsteps, when suddenly she didn't hear anything. At that moment, surprise and pain enveloped her, along with the scream that the woman listening to the sound of her shoes might have made. The scream tumbled over her like a scoop of hot carob drink. She shivered for a second as a tidal wave passed through her.

[1] If here "Jarush" is here understood to be a town under Ottoman rule, it would be "Jerash" in English, now a city in modern Jordan.

[2] The text at one stage in its writing was "a quinine bush" that is found in parts of Australia in woodland where eucalyptus grows. The author later changed it to "a eucalyptus tree."

Next morning, the Mullah's wife sent the 10-year-old boy Kirzo, whom she loved and trusted as her own, to find out why Khatei hadn't sent Hishmo to help her. And the story continues:

After Kirzo had discovered his aunt, unconscious in the courtyard of Khatei's house, a crowd gathered around. Even the starlings that never left the wire over the courtyard of the Mullah's house relocated to the branches of the high eucalyptus tree in the courtyard of Khatei's house. What happened was not fate. No. Someone had set a huge snare near the entrance to the courtyard to trap jackals. It was tied to an iron chain with a stake that was hammered all the way into the ground to bridle the prey. Khatei's leg was crushed in its serrated jaws. She'd bled a little, and then the snow had numbed her, and she'd fallen asleep.

The police, too, came wearing their hats and thick coats with collars up to the ears. Despite Avdei's efforts to explain away the incident as an accident such as slipping, the police questioned Hishmo and his children in brief.[1] Hishmo's children, of course, were willing to tell the whole story, and hastened to add details: "Our father set a trap. Our mother called him a hedgehog's testicle. She said to him: You're a hedgehog's testicle. She'd gone out in the morning, so our father set the trap. He said to us: Your mother is a chicken. You'll see how she'll quake. We helped him drive in the peg."

"In the afternoon?"

"Yes."

"Afternoon, eh?

"After the afternoon prayer. We waited and watched from the window for a long time, and our mother was late." Despite their anxiety and grief, the children were willing to continue, except the police didn't see any issue.

"We understand, O boys. . . We've understood, we'll leave you to it." And they departed.[2]

Then Avdei turned to Hishmo in astonishment: "Why, O Hishmo?"

Hishmo replied: "If Khatei hadn't been late, the trap would have been visible, and she'd have seen it and avoided it. I don't like this crowd entering my courtyard, and I'm not a hedgehog's testicle. Next time I'll set two traps."

As Chapter Three concludes at that point, and Chapter Four continues with a description of a new type of commerce, I cannot tell you if there were further consequences in the marriage of Khatei and Hishmo. But it does occur to me that when someone cares about you or even more so if someone devotes his or her life to you as in a marital relationship, it is inadvisable to hurt that person's feelings. And, in fact a lack of sensitivity can after three or four incidents create a breach in the relationship.

[1] Avdei Sarei, the father of Brina, whom Kirzo called "grandfather," by way of courtesy.
[2] The police understood that the wife should have been home before dark. If she had been she wouldn't have had an accident.

The author Salim Barakat not only has a deep understanding of human nature but is skilled in telling a story through the use of imagery, landscape, and dialogue as needed in cinema. He avoids the lengthy description of what's going on in the character's head, as found in especially novels in Western literature.

REFERENCES

Barakāt, Salīm. *al-A'māl al-Shi'riyyah—Salīm Barakāt* [The Poetry Works—Salīm Barakāt]. Beirut: al-Mu'assash al-'Arabiyya lil-Dirāsāt wa-l-Nashr [The Arab Foundation for Studies and Publishing], 2007. https://www.noor-book.com/en/ebook-الاعمال-الشعريه-سليم-بركات (2018).

Barakāt, Salīm (1st edition, 1994). *Fuqahā' al-Ẓalām* / فقهاء الظلام [*Sages of Darkness*]. Baghdad: Al-Mada Publishing House.

van Bruinessen, Martin (2022): 'Foreword: the various manifestations of the Kurdish tribe'. English original of a text published as 'ÖNSÖZ: Kürt Aşiretlerinin Muhtelif Tezahürleri', in: Tuncay Şur & Yalçın Çakmak, eds, *Aktör, Müttefik, Şaki: Kürt Aşiretleri* (Istanbul: İletişim, 2022).

Burç, Safiye Ateş (2022) Abstract translated with academia.edu from Metinan Aşireti: Anlatıdan Tarihi Belgelere Bir Aşiretin İzini Sürmek / "Metinan Tribe: Tracing a Tribe from Narrative to Historical." *Aktör, Müttefik, Şaki: Kürt Aşiretleri, İletişim Yayınları.*

Butt, Aviva (20 September 2021). *Salim Barakat, Mahmud Darwish, and the Kurdish and Palestinian Similitude: Qamishli Extended.* UK: Cambridge Scholars Publishing: 270 pp.

Butt, Aviva (2022). "Salim Barakat's novel, Sages of Darkness: ―Who is Benav's son Bekas?‖." *International Journal of Kurdish Studies* 7 (1): 82-98. DOI: https://doi.org/10.21600/ijoks.1028134.

Butt, Aviva (2022). Salim Barakat's Genuine Novelistic Techniques: Sages of Darkness. *International Journal of Kurdish Studies* 8 (2): -. DOI:

Butt, Aviva (2013). *On Screenwriting and Love and Politics: The Screenplay "Blue Mist."* Introduction by Gaetano Nino Martinetti (ACS). Strategic Book Publishing and Rights Co. USA.

Ghobadi, Kaveh (October 2015). Dissertation submitted to the University of Exeter for the degree of Doctor of Philosophy in Kurdish Studies. *Subjectivity in Contemporary Kurdish Novels: Recasting Kurdish Society*. Available as a library copy and posted on academia.edu.

Measurement, Assessment and Evaluation in Education

Nazime TUNCAY

Bahçeşehir Cyprus University, TRNC

Burcu TOKER

Arkin University of Creative Arts and Design, TRNC

Abstract

Measurement, Assessment and Evaluation is one of the most important aspects of education which needs attention of researchers as well as educators. There are different measurement tools in education like raw scores, percentile ranks, and standard scores and evaluation may be continuous comprehensive, formative, or summative. Also, there are a variety of methods to assess students and a variety of issues to assess: academic readiness, learning progress, skill acquisition, education needs. This research contains a literature review of total 129941 papers listed in ERIC (Education Resources Information Center) between the years 2003-2022. Aim of this research is to find trend in assessment and evaluation methods and to point current problems in this area. A database of the publications was formed by the help of the Microsoft Excel. Publications were listed by years, descriptors, sources, authors, publication type, education level and country. Data were analysed by using percentages and graphics. %2,5 of these publications was from Turkey and highest percentage was %5.2 were from Canada. The highest percentage of journals (%1.31) were in Assessment and Evaluation in Higher Education. Although there were several research delivered in various keywords, papers containing "assessment and evaluation was only a small percentage of the other papers" (less than %1). More than student evaluation or course evaluation, papers were about a variety of different topics: %53 of the papers was about "Program Evaluation" and %29 was about "Teaching Methods". Although evaluation and assessment were subject to more research between the year 2018-2020 comparing to the other date intervals, there found to be an interesting loss of interest on the subject in the last years: only %6 of the papers out of 103276 reviewed papers were published since 2021. Was this because of Pandemic? Was course delivery studied more than assessment and evaluation in education, in the last years? Why? Researchers present discussion about the findings and present recommendations to improve assessment and evaluation in higher education. Different models of assessment and evaluation on Online Education was exampled. It's a fact that more emphasis should be put on assessment and evaluation subjects of courses as well as delivering courses.

Keywords: Measurement, Assessment, Evaluation, Literature Review, ERIC

Müəllim Hazırlığı Kurikulumunun Aktual Problemləri

Öğretmen Yetiştirme Müfredatının Gerçek Sorunları

Current Problems of Teacher Training Curriculum

Arzu Faik kızı ALİYEVA
Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Enstitüsü Felsefe Doktoru programı üzerine doktora öğrencisi, AZERBAYCAN. E-mail: a.aliyeva73@bk.ru ORCID: 0000-0001-7385-0389

Öz

Makale, ülkemiz eğitim sisteminde uygulanan reform programında birçok konu ile birlikte öğretmen yetiştirme müfredatını (programını) özel olarak kapsamaktadır. Uygulanan reformların, eğitimde kilit rol oynayan öğretmenlerin pedagojik ve psikolojik seviyelerine, eğitim problemlerinin doğru analizine ve araştırılmasına, öğretim sürecini yetkin bir şekilde organize etme yeteneğine bağlı olduğu açıktır. Makaledeki ana konulardan biri öğretmen yetiştirme müfredatı, yenileme, modernizasyon vb. konuların gösterilmesiydi. Ülkemizdeki eğitim sistemine özgü öğretmen yetiştirme müfredatının içeriğini, özelliklerini ve araştırma yöntemlerini de gösterir. Konu yöntemlerinin iyileştirilmesi, eğitimin her kademesinde öğretmen yetiştirmenin etkililiği için önemli bir koşul olarak yansıtılmaktadır.

Makale ayrıca pedagojik personelin eğitiminde yeni öğretim yöntemlerini kullanmanın yollarını da ele almaktadır. Ülkemizdeki ortaöğretim özel eğitim kurumlarında öğretim programlarının diğer ülkelerin müfredatlarına uygun olarak geliştirilmesi önemlidir. Başka bir deyişle, yeni oluşan düşünce okulu, öğrencilerin yeterlilik düzeylerini artırarak bilişsel yeteneklerini geliştirme görevini üstlenmektedir.

Makale, ortaöğretim özel eğitim kurumlarında matematik ve bilgisayar bilimlerinde BİT uygulamasının gelecekteki eğitimin düzeyini ve kalitesini iyileştirmede rol oynadığını göstermektedir. Ortaöğretim özel eğitim kurumlarında matematik ve bilgisayar bilimleri öğretiminde BİT'i kullanma fırsatlarının ve yollarının araştırılması ve ortaya çıkan zorlukların ve çelişkilerin ortadan kaldırılması acil bir sorundur. Bu nedenle, BİT kullanımı yoluyla bilginin öğretimi, sorunların modern gereksinimlere uygun olarak çözümünü yansıtır.

Makale ayrıca ortaöğretim özel eğitim kurumlarında yeni müfredata ve BİT kullanma kurallarına uygun olarak matematik ve bilgisayar bilimlerini öğretmenin bir takım yollarını da yansıtmaktadır. Dolayısıyla kolejlerde matematik ve bilgisayar bilimlerinin öğretiminde BİT kullanımı öğrencilerin entelektüel gelişimini etkiler, teorik ve pratik alanlarda konunun öğretimini geliştirmede rol oynar ve bu durumda öğretmenin rolü vazgeçilmezdir.

Makale, öğretmen yetiştirme müfredatının güncel konularını vurgulamaktadır. Makale ayrıca ortaöğretim özel eğitim kurumlarında yeni müfredata ve BİT kullanma kurallarına uygun olarak matematik ve bilgisayar bilimi öğretiminin bir takım yollarını da yansıtmaktadır.

Makale, sorunun çözümlerini gösterir ve uygulaması önemlidir. Ayrıca öğretmenlerin çağdaş bilgi teknolojilerinin gereklerine uygun olarak yetiştirilmesi öğretim sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: öğretmen, hazırlık, fiili, metodoloji, BİT, entegrasyon, müfredat

Abstract

The article, along with many issues in the reform program implemented in the education system of our country, also specifically covers the teacher training curriculum (program). It is clear that the reforms implemented depend on the pedagogical and psychological level of teachers, who play a key role in education, the correct analysis and research of educational problems, the ability to competently organize the teaching process. One of the main issues in the article was to show issues such as teacher training curriculum, renewal, modernization and so on. It also shows the content, features and research methods of the teacher training curriculum specific to the education system in our country. Improvement of subject methods is reflected as an important condition for the effectiveness of teacher training at all levels of education.

The article also considers ways to use new teaching methods in the training of pedagogical staff. It is important to develop curricula in secondary special education institutions in our country in accordance with the curricula of other countries. In other words, the newly formed school of thinking sets the task of developing students' cognitive abilities by increasing their level of competence.

The article shows that the application of ICT in mathematics and computer science in secondary special education institutions plays a role in improving the level and quality of future training. The study of opportunities and ways to use ICT in the teaching of mathematics and computer science in secondary special education institutions and the elimination of emerging difficulties and contradictions is an urgent problem. Therefore, the teaching of knowledge through the use of ICT reflects the solution of problems in accordance with modern requirements.

The article also reflects a number of ways to teach mathematics and computer science in accordance with the new curriculum in secondary special education institutions and the rules of using ICT. Thus, the use of ICT in the teaching of mathematics and computer science in colleges affects the intellectual development of students, plays a role in improving the teaching of the subject in theoretical and practical areas, and in this case the role of the teacher is irreplaceable.

The article highlights current issues of teacher training curriculum. The article also reflects a number of ways of teaching mathematics and computer science in secondary special education institutions in accordance with the new curriculum and the rules of using ICT.

The article shows the solutions to the problem and its application is important. Also, the training of teachers in accordance with the requirements of modern information technology is shown as an integral part of the teaching process.

Keywords: teacher, preparation, actual, methodology, ICT, integration, curriculum

GİRİŞ

İndiki dövrdə dünyanın bütün sahələrində dəyişiklik, yenilik və modernləşmələr həyata keçirilir. Bu proses həm də özünü təhsil sistemində göstərir və mütərəqqi ölkələrin bir-birinə inteqrasiyası baş verir. XX əsrin sonu və XXI əsrin əvvəllərindən isə bütün Avropa ölkələrində peşə üzrə kadr hazırlığı islahatlar dalğası ilə əlamətdar olmuşdur.

Hazırda dünyada ən yaxşı təhsil sistemi Finlandiya, Sinqapur, Avstraliya, Güney Koreya, İngiltərə, Belçika ABŞ-dır. Dünya təhsil sistemində ABŞ-ın təcrübəsi daha aktualdır və Finlandiya sistemi ən yaxşı təhsil sistemidir. Göstərilən ölkələrdə həm də müəllimin peşə üzrə hazırlığı probleminin müasir dövrün tələblərinə uyğun həlli məsələsi aktual problem kimi qarşıda durmuşdur.

Müasir dövrdə müəllim hazırlığı formaları dedikdə ilkin müəllim hazırlığı və əlavə təhsil başa düşülür və əlavə təhsil müxtəlif istiqamətlərə malikdir. Bu istiqamətlərdən biri kadrların yenidən hazırlanması, stajkeçmə və onların təkmilləşdirilməsidir. Bu istiqamətləri nəzərə alıb deyə bilərik ki, yeni başlayan müəllimlər üçün yeni proqramın hazırlığı zəruridir, yəni yeni karyera trayektorasını hazırlamaq lazımdır. Artıq bir çox ölkələr məktəbə gənc kadrları cəlb etməkdən ötrü müasir tələblərə uyğun qaydaları aprobasiya etmişdir.

Araştırmanın amacı

Müəllim hazırlığı kurikulumunun qarşısında duran əsas vəzifələrdən aşağıdakıları qeyd etmək olar: tələbə və məzunların peşə üzrə hazırlığının formalaşdırılması; tələbələrin proqram üzrə əldə etdiyi biliklərin tətbiq yollarının həyata keçməsi; təlim və tədris prosesində bilik və bacarıqlarını nümayiş etdirən tələbələrə dəstək verilməsi; müəllim hazırlığı proqramının məqsədlərindən biri də dövlət təhsil standartlarına uyğun məlumatların toplanması, analizi və araşdırılmasıdır; təhsil sferasında uyğun əməkdaşlarla müəllim hazırlığı proqramı üzrə əməkdaşlıq.

Müəllimlərin peşəkar səriştəliliyinin hazırlığını təmin edən şərtlər dedikdə aşağıdakı istiqamətlər başa düşülür:

- pedaqoji praktikada innovativ metodlardan istifadə;
- innovativ metodlardan istifadə tələbələrdə metodik üsullara nail olmasına səbəb olur;
- göstərilən prosesdə təhsilalanlar analitik pedaqogikaya yiyələnirlər.

Müasir dövrdə müəllim hazırlığı proqramının (kurikulumunun) əsas məqsədlərdən biri də orta səviyyədə ən yaxşı müəllimin hazırlanmasıdır. Bu isə əsasən üç istiqaməti özündə birləşdirir: müəllimin düşüncə tərzi; onların müasir tələblərə uyğun bilik qazanmalarına köməklik etmək; təlim səviyyəsini yüksəltmək. [Mahmudov,2019:20]

İKT-dən istifadənin üstünlüklərindən biri də odur ki, müəllim və tələbələr multimedia və internet imkanlarından istifadə edərək dünya təhsil sistemində həyata keçirilən inteqrasiyanı əldə edə bilirlər. Yəni müəllim və tələbələr innovasiya və modernləşmə prosesində əldə olunan metodlardan istifadə etməklə təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə nail olurlar. Kolleclərdə İKT-dən istifadənin imkanlarını müəyyənləşdirmək və yeni təlim metodlarından istifadə təhsilin keyfiyyətinin yüksəlməsində əldə olunan üstünlüklərdən biridir. Əgər mütəmadi olaraq kolleclərdə İKT-dən istifadənin mahiyyəti və üstünlükləri tam şəkildə araşdırılarsa və müəllimlərin müasir tələblərə uyğun hazırlığı öz həllini taparsa onda təlimin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasından danışmaq olar.

Riyaziyyat kursunun tədrisində keyfiyyətin əldə edilməsinin başlıca aspektlərindən biri ümumi riyaziyyat dərsinin nəzəri həmçinin praktiki sahələr üzrə Dövlət Təhsil Standartlarına müvafiq yeniləşdirilməsi və müasirləşdirilməsidir.

Riyaziyyat kursunun tədrisində əsas məqsədlərdən biri də tələbələri ixtisasca yüksək səviyyəli peşəkar kimi yetişdirməkdir həçinin onların kursun inkişaf etdirilməsində İKT-dən istifadə bacarığına malik olmalarıdır. Kollec tələbələrinə kompüter əsasında nəzəri və praktiki sahələrdə riyaziyyat kursunda nəyi və necə öyrədilməsi kimi ortaya çıxan sualları ətraflı olaraq başa düşülməsini təmin etməkdir. Bu o deməkdir ki, kolleclərdə riyaziyyat təhsili İKT-nin tətbiqində özünü göstərməlidir, yəni tələbələrin indiki dövrdəki bütün ehtiyacları qarşılanmalıdır.

Riyaziyyatın tədrisində fənlərarası əlaqədən cuzi istifadə olunur, riyaziyyatla texniki fənlər arasında əlaqədən səmərəli şəkildə istifadə olunmadıqda keyfiyyətli biliyə nail olunmur və onda kompüterlə bu fənlərin tədrisində mənfi cəhətlər ortaya çıxır. Bu kurslar arasındakı fənlərarası əlaqələr digər təbiət eləcə də humanitar elmlər üzrə biliklərin dərinləşməsinə və təkrarlanmaların aradan qaldırılması üçün analogiyaların istifadəsinə, yüksək bilik səviyyəsinə malik olmasına və s. kimi üstünlüklərə malikdir. Fənlərarası əlaqələrdən istifadə edilməsi bu kursların öyrənilməsi zamanı keyfiyyətli biliyə gətirib çıxarır həmçinin bu əlaqələrin tamlığı özünü göstərir.

Bu gün elm və texnikanın sürətlə inkişaf etməsi təhsil sisteminin dəyişdirilməsi və müasirləşdirilməsi problemini gündəmə gətirir. Riyaziyyatın bir çox elmlərdə tətbiq edilməsində riyazi üsullar müəyyən əhəmiyyət kəsb edir. Yeni müasir texnologiyanın meydana gəlməsi riyaziyyatın və texnologiyanın hər sahəsinə aid əksər məsələlərin həll edilməsini kompüterlərə gətirilməsini qarşıya qoyur.

Təhsil alanları peşəkar mütəxəssis olaraq yetişdirilməsi məqsədi ilə İKT-dən müasir tələblərə müvafiq səmərəli formalarından həmçinin metodlarından istifadə edilməsini özünü əks etməlidir. Alqoritmlər və proqramlaşdırma alındıqdan sonra riyaziyyat dərsində texniki məsələlərin həll edilməsini kompüter vasitəsi ilə yerinə yetirmək tələbələrin qazandıqları biliklərin tətbiqində öz əksini tapır və bu fənlər üzrə tədrisin məzmunu mütəmadi yenilənir. Bu faktor müasir informasiya texnologiyalarının tələbinə müvafiq olaraq riyaziyyatın tədrisinin faydalılığını artırmağa imkan verir.

Riyaziyyatın tədris edilməsində yeni pedaqoji texnologiyaların, təlim texnologiyalarının, İKT-nin istifadəsi riyaziyyat arasında inteqrasiyanın təminində əhəmiyyətli rolu vardır.

Dünyadakı insanların bir çoxu kompüterləri fərqli məqsədlərə görə geniş şəkildə istifadə edir. Xüsusilə gənc nəsillər üçün kompüterlərdən istifadə onların gündəlik həyatının bir hissəsinə çevrilmişdir. İndiki dövrdə İKT-nın inkişaf etdirilməsi ixtiyari ölkənin intellektual göstəricilərindəndir həmçinin bu prosesə ehtiyac hazırkı qloballaşma dövründə daha da hiss edilir. Bu texnologiyaların sürətlə inkişaf etməsi həmçinin yayılması bəşəriyyətin inkişaf etməsi üçün böyük imkanlar yaratmış olur. Ölkəmizdə də İnformasion cəmiyyətin qurulması sahəsində ciddi və uğurlu addımlar atılıb. Son illərdə təhsil sistemindəki informasiya-kommunikasiya texnologiyaları infrastrukturunun inkişaf səviyyəsinə gətirilməsi ölkəmizdəki prioritet məsələlərdən biri olmuşdur. Bu məqsədlə son illər dövlət tərəfindən təhsil sistemində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiq edilməsi istiqamətində fərqli layihələr və tədbirlər reallaşdırılır. Bu sahədə fəaliyyət təhsil islahatlarının ən mühüm mərhələlərindən biri olaraq İKT infrastrukturunun qurulmasına yönəlib.

Göstərilən məqsədlərə nail olmaq üçün Avropa təhsil sisteminin yeni komponentlərini üzə çıxarmaq lazımdır. Deyilənləri nəzərə alıb deyə bilərik ki, keyfiyyətli təlim və təhsili əldə etmək üçün əsas göstəricilərdən biri müasir dövrün tələblərinə cavab verən kadrların hazırlanmasıdır. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində yüksək keyfiyyətli biliyə malik olan müəllim peşəsinə və əmək haqqına zəmanət verilir. Həm də bu ölkələrdə müəllim hazırlığı kurikulumunun modernləşməsində əsas oxşarlıqlar özünü əks etdirir.

Hal-hazırda ölkəmizdə təhsilin səviyyəsi İKT-nin inkişaf səviyyəsindən geri qalır və qeyd etmək olar ki, İKT vasitələrindən istifadədə təhsilalanlar təhsilverənlərdən üstünlük təşkil edir. Buna görə də müəllim yeni təhsil standartlarına görə İKT-dən istifadədə bilik və bacarıqlarını inkişaf etdirməlidir.

Müəllim hazırlığı kurikulumu qarşısında duran əsas problemlərdən biri də özünətəhsilin inkişaf etdirilməsidir.

Özünətəhsil fəaliyyətinin inkişafında müəllim hazırlığı dedikdə onun hazırlığının müəyyən edilməsi müxtəlif formalardan, metodiki işlərin məzmunundan istifadəsi başa düşülür, bu isə keyfiyyətli təlimin əldə olunmasına səbəb olur.

İndiki dövrdə müəllim hazırlığı proqramının tətbiqində meydana çıxan problemlərdən bəzilərini şərh etmək olar: göstərilən prosesin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq üçün səmərəli mexanizmin olmaması; nəzəri, elmi-metodiki və praktiki yanaşmaların olmaması; müasir İKT-nin yeni təlim metodlarının tətbiq edilməməsi və ya az tətbiqi; müəllim hazırlığı proqramının səmərəli idarə edilməməsi.

Yeni kurikulumların qarşısında duran əsas məqsədlərdən biri də müasir dövrdə müasir dərslərin təlimində müəllimlərin hazırlığıdır. Buna görə də orta ixtisas təhsili müəssisələrində həyata keçirilən məqsədyönlü islahatlar, həm də müəllimlərin müasir tələblərə uyğun hazırlığını qarşıya qoydu. Aparılan monitorinqlərin təhlili göstərir ki, riyaziyyat və informatikanın tədrisində yeni təlim metodları ilə İKT-dən istifadədə müəllimlər çətinlik çəkirlər. Buna görə də

riyaziyyat və informatika fənləri üzrə kolleclər üçün yeni proqramlar hazırlanmışdır. Bu istiqamətdə real vəziyyət öyrənilmiş, müvafiq iş planı hazırlanmış və yeni təhsil proqramlarına (kurikulumlarına) uyğunluq öyrənilmişdir. Deməli, təhsil sisteminin əsasında duran ən başlıca vəzifə müəllim hazırlığıdır. [Mahmudov,2014:478]

Onu da qeyd edək ki, orta ixtisas təhsili müəssisələrində tələbələrin əksəriyyəti riyaziyyat və informatika fənləri kurikulumlarının mahiyyəti haqqında kifayət qədər biliyə malik deyillər. Yəni yeni təhsil proqramları üzrə riyaziyyat və informatikanın tədrisində İKT-dən istifadədə müasir tələblərə uyğun ümumi hazırlığa malik müəllimlərə ehtiyac vardır. Həm də ixtisaslarla bağlı riyaziyyat və informatika fənlərinin məzmunu və bu fənlərə ayrılan dərs saatlarının miqdarı tələbələri qane etmir.

Mühəndis peşəsi istiqamətində tələbələrə keyfiyyətli bilik verilməsi üçün riyaziyyat və informatika fənlərinin kurikulumu hazırlanmış və bu istiqamətdə mütəmadi olaraq elmi əsərlərdə məqalələr nəşr olunur. Bu məqalələrdə gələcək mühəndislərin hazırlığı prosesində nəzəriyyə və praktikanın qarşılıqlı əlaqəsi açıq şəkildə özünü əks etdirir. Yəni müasir müəllim təhsillə bağlı müasir tədqiqatları bilməlidir və göstərilən problemləri həll etməyə qadir olmalıdır.

Orta ixtisas təhsili müəssisələrində müəllim hazırlığı səviyyəsini yüksəltmək üçün aşağıdakı təkliflər mühüm əhəmiyyət daşıyır: müəllim hazırlığı günün tələblərinə uyğun olmalıdır; ali məktəblərdə həyata keçirilən elmi-praktik konfranslarda, elmi seminarlarda və müxtəlif tədbirlərdə müəllimlər iştirak etməli və faydalanmalıdır; müəllim hazırlığı kurikulumunun aktual problemlərindən biri də riyaziyyat və informatika kurslarının məzmunca interaktiv xarakter daşımasıdır, yəni psixoloji, pedaqoji və həm də metodik məsələlərin qarşılıqlı əlaqədə tədrisini əhatə etməlidir.

Gələcək mütəxəssislərin seçdikləri ixtisasa yiyələnmələrində onlar geniş dünyagörüşə, dərin və möhkəm biliyə, nəzəri və praktik hazırlığa malik olmalıdırlar.

Təcrübələr göstərir ki, riyaziyyat və informatika kurslarının tədrisində İKT-dən istifadə olunmadan kolleclərdə təhsil alan tələbələr hərtərəfli və bacarıqlı mütəxəssis kimi yetişə bilməz. Təhsilalanların keyfiyyətli bilik, bacarıq və vərdişlərə malik olması üçün müəllimin rolu danılmazdır.

Ədəbiyyatların təhlili göstərir ki, kolleclərdə istər riyaziyyat və istərsə də informatika üzrə vəsaitlər öz tam həllini tapmamışdır və belə olan halda elektron kitabların hazırlanması və kompüterlərin yaddaşına verilməsi tələbələr üçün müasir zamanda ən mükəmməl vəsaitdir [Kudryavtsev,1977:88].

Ölkəmizdə təhsil sisteminin əsas istiqamətlərindən biri də müəllim hazırlığıdır. Bütün sferalarda olduğu kimi, həm də təhsil sistemində informasiya prosesi sürətlə inkişaf edir və bu vəziyyət İKT-nin inkişafında özünü göstərir. Yəni müəllimlərin müasir informasiya texnologiyalarının tələblərinə uyğun hazırlığı tədris prosesinin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilməlidir. Təhsilalanların sərbəst iş prosesinin təşkilində müəllimlərin daim axtarışda olmaları aktual məsələlərdən biridir.
Yuxarıda göstərilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, dərslik ancaq nəzəri materialdan ibarət olmamalıdır və ya praktik çalışmalardan. Yəni dərslikdə nəzəri və praktik materiallar bir istiqamətə yönəldilərək bir-birilə əlaqələndirilir. Bu halda gələcək peşəkarlar keyfiyyətli təhsilə malik olaraq müasir tələblərə uyğun qarşıya qoyulmuş təhsilə yiyələnirlər. Dərslikdə nəzəri və praktik anlayışlar bir-birilə əlaqədə olmaqla yanaşı biri digəri vasitəsilə aydınlaşdırılır. Dərslikdə fəaliyyət ümumiyyətlə öz-özlüyündə idrakla bağlı anlayış kimi başa düşülür. İdrak şəxsiyyətin bütün cəhətlərinə sirayət edir, yəni idrak özünü fəaliyyət kimi əks etdirir. Sistemli fəaliyyəti isə təlimin nəzəri analizinin müvafiq üsullarından biri kimi qəbul etmək olar. Bu deyilənlərin mahiyyəti pedaqoji prosesdə tədris fəaliyyətinin səmərəliliyinin ölçülməsi meyarlarını aydınlaşdırmaqdır. Yəni şəxsiyyətə yönəlmiş müasir tələblərə uyğun yeni dərsliklər özünün pedaqoji xarakteri, istiqamətverici məzmunu və interaktiv xüsusiyyəti ilə fərqlənir və aktual hesab olunur [Uspenski, 2003: 90; Kudryavtsev, 1994:114].

Sonuç ve öneriler

Orta ixtisas təhsili müəssisələrində riyaziyyat elminin bölmələri (nəzəriyyələri olan) materiallarını təlimi üzrə aparılan nəzəri tədqiqata istinad edərək aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar:

1. Kolleclərdə riyaziyyat və informatikanın tədrisində İKT-dən istifadə üzrə elmi, pedaqoji, metodiki və s. işlər təhlil olunmuşdur.
2. Orta ixtisas təhsili müəssisələrində riyaziyyat və informatikanın təlimi prosesində İKT-dən istifadənin səmərəli şəkildə qurulması nəzəri, praktiki və metodiki problemlərin öyrənilməsidir. Bu fənlərin tədrisində fəndaxili, fənlərarası əlaqələrin və varisliyin məzmunu, həyata keçirilməsi yolları hələ də öz həllini tapmayıb.
3. Kolleclərdə riyaziyyat və informatikanın tədrisində İKT-dən istifadə ilə yanaşı, onun tərkib hissəsi olan proqramlaşmanın həyata keçməsi zəruridir.
4. Kolleclərdə informatikanın tədrisində proqramlaşdırmanın öyrənilməsi subbakalavrların İKT-dən istifadə mədəniyyətini inkişaf etdirir və formalaşdırır.
5. Riyaziyyat və informatikanın tədrisində İKT-dən istifadə zamanı təlimin peşəyönümlülüyünü və interaktivliyini əks etdirən konsepsiyanın reallaşdırılması müasir tələblərə uyğun peşə üzrə mütəxəssislərin hazırlanmasına səbəb olur.
6. Aparılan tədqiqatın fərziyyəsinə görə riyaziyyat və informatika fənlərinin tədrisində İKT-dən istifadə gələcək subbakalavrların yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafında və şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.
7. Riyaziyyat və informatika fənlərinin tədrisində İKT-dən istifadə etdikdə təlimin nəticəsinin ardıcıl və sistematik yoxlanmasını, qrupda olan bütün tələbələrin qiymətləndirilməsini təmin edir.

KAYNAKÇA

1. Kudryavtsev L.D. (1977).Müasir riyaziyyat və onun öyrənilməsi haqqında düşüncələr. Moskva,Nauka
2. Kudryavtsev L.D.(1994). Müasir riyaziyyat və onun tədrisi. Moskva,Nauka
3. Mahmudov M.(2014). Dünyada təhsil sistemləri. Bakı
4. Mahmudov M. (2019).Müəllim hazırlığı kurikulumu: inteqrasiya və qloballaşma. Bakı, AzTU. Elmi əsərlər
5. Uspenski V.B.(2003). Psixoloji -pedaqoji fəaliyyətə giriş.Moskva,Vlados-Press

Ecological safety of Poland

Ph.D. Artur Lis

The John Paul II Catholic University of Lublin, Poland

Pojęcie bezpieczeństwa ekologicznego

Bezpieczeństwo ekologiczne jest to trwały i ciągły proces zmierzający do osiągnięcia pożądanego stanu ekologicznego, zabezpieczający spokojną i zdrową egzystencję wszystkich elementów ekosystemu, przy użyciu różnych środków zgodnych z zasadami współżycia wewnętrznego państwa i społeczności międzynarodowej.

Pojęcie bezpieczeństwa ekologicznego

W nurcie tzw. **negatywnym**, odwołującym się do źródeł zagrożeń i sposobu ich unikania, **bezpieczeństwo ekologiczne** jest określane jako likwidacja lub zmniejszenie do minimum zagrożeń dla zdrowia i życia człowieka, których źródłem jest środowisko naturalne. Takie spojrzenie powoduje, że przeciwdziałanie zagrożeniom zaczyna się dopiero po ujawnieniu się skutków.

Pojęcie bezpieczeństwa ekologicznego

W drugim nurcie tzw. **kreacyjnym**, który pojawił się po wielkich katastrofach przemysłowych minionego wieku, szczególnie w Seveso (1976 r.), Bhopalu (1984 r.) i Czarnobylu (1986 r.), zwrócono uwagę na konieczność tworzenia bezpiecznych warunków przetrwania, uznając, że większość zagrożeń wiąże się z działalnością człowieka. Uznano zatem, że **bezpieczeństwo ekologiczne** jest procesem podejmowania działań przez społeczność międzynarodową i wewnątrz państw, mających na celu kształtowanie pożądanego stanu środowiska przyrodniczego w celu zachowania warunków, w których zagrożenia nie mogą się pojawić.

Raport U Thanta

„Czy kiedyś historycy powiedzą: mimo ich zdolności i geniuszu, poszli na dno z powodu braku wody, powietrza i zdolności przewidywania."

Te słowa zawarte w słynnym Raporcie *Człowiek i jego środowisko*, ogłoszonym ponad trzydzieści lat temu przez ówczesnego Sekretarza Generalnego ONZ U Thanta, pozostają wciąż aktualne. Poważne zagrożenia dla środowiska człowieka występują bowiem nadal, a niektóre z nich ulegają nasileniu. Wiele z tych zagrożeń przekracza granice poszczególnych państw, ma charakter regionalny lub globalny, konieczne są zatem wspólne programy i przedsięwzięcia prewencyjne i naprawcze.

Zagrożenia dla środowiska człowieka

Lista współczesnych zagrożeń dla środowiska jest bardzo obszerna. Pozostają one też w wyraźnych, wielowątkowych powiązaniach i zależnościach.

Do najpoważniejszych zagrożeń trzeba: **zmiany klimatyczne obejmujące efekt cieplarniany, kwaśne deszcze, zmniejszanie się warstwy ozonowej, pustynnienie, wylesianie, erozję gleb, zanieczyszczenie wód i powietrza, a także wymieranie gatunków zwierząt i roślin oraz inwazję gatunków niepożądanych**.

Należy zaznaczyć, iż trudno jest obecnie przewidzieć skutki zmian klimatycznych i innych zmian środowiskowych, bowiem zmiana jednego parametru dotyczącego środowiska często w sposób lawinowy pociągają za sobą zmiany wielu innych czynników. Raz uruchomiony proces skomplikowanych przemian trudno jest też zatrzymać.

Zagrożenia dla środowiska człowieka

Przyjmując kryterium przedmiotowe, źródłami zagrożeń są zdarzenia powodowane siłami przyrody i działalnością gospodarczą postrzegane jako:

naturalne - skutki klęsk i katastrof żywiołowych

oraz

cywilizacyjne – materialne zanieczyszczenia różnego rodzaju i typu wprowadzane do otoczenia w toku działalności człowieka.

Zagrożenia dla środowiska człowieka

Zagrożenia te charakteryzują się ogromną złożonością, obejmują skutkami najczęściej wielki obszar, są niezmiernie dynamiczne w swej fazie trwania oraz, co jest bardzo ważne, zależne od losowych czynników otoczenia. Prowadzą do degradacji lub dewastacji środowiska, albo do skrajnego wypadku – klęski ekologicznej. Znamionują je także: niepewność zdarzeń powodujących szkody, wielość przyczyn sprawczych, różnorodność skutków bezpośredniego zagrożenia populacji i środowiska (wynikających z własności), indywidualny i niepowtarzalny przebieg, nakładanie się skutków zdarzeń w czasie i przestrzeni na elementy składowe otoczenia.

Zagrożenia dla środowiska człowieka

Zagrożenia cwilizacyjne (antropegeniczne)	Zagrożenia nieatropogeniczne
awarie i katastrofy chemiczne	powodzie
katastrofy jądrowe	susze
zanieczyszczanie odpadami	huragany
długotrwałe emisje szkodliwych substancji	wiry (trąby) powietrzne
zanieczyszczania ropą naftową	trzęsienia ziem,
inne - pierwotne i wtórne	wybuchy wulkanów
pochodne wymienionych	długotrwałe silne mrozy
	lokalny rozwój pasożytów
	lub szkodników
	pożary przestrzenne lasów

Efekt cieplarniany

Efekt cieplarniany, zwany też efektem szklarniowym, polega na wzroście temperatury atmosfery, który spowodowany jest obecnością w jej składzie tzw. gazów cieplarnianych (należą do nich: para wodna, której udział w efekcie cieplarnianym wynosi 62%, dwutlenek węgla – 22%, ozon znajdujący się w warstwie przypowierzchniowej – 7%, freony, metan, podtlenek azotu), które sprawiają, iż przepuszczana jest duża część promieniowania słonecznego do powierzchni Ziemi, a zatrzymywane jest ciepło wypromieniowane przez nią i dolne warstwy atmosfery

Efekt cieplarniany

Jest to zjawisko naturalne i korzystne z punktu widzenia życia na Ziemi. Na powierzchni Ziemi pozbawionej atmosfery temperatura utrzymywałaby się na poziomie –17° C, obecnie średnia temperatura wynosi +15° C.

Należy zatem zaznaczyć, iż zagrożeniem jest nie sam efekt cieplarniany, ale zmiany jego nasilenia. Życie na Ziemi dostosowuje się do panujących na niej warunków; zmiany tych warunków, które już kilkakrotnie występowały wskutek nasilenia efektu cieplarnianego powodowały, że wymierały gatunki, które nie były w stanie zaadaptować się do nowej sytuacji.

Efekt cieplarniany

W ostatnich latach wskutek wzrostu temperatury wody morskiej, w niektórych miejscach przekracza ona 30° C na głębokości do 15 m, dochodzi do „wybielania się", a następnie wymierania raf koralowych. Rafy są naturalnymi barierami, zabezpieczającymi tropikalne wyspy przed erozją, wywołaną przez fale oceaniczne. Stanowią zatem naturalny falochron, który oddziela wyspę od morza, tworząc płytką lagunę, która jest też bezpiecznym matecznikiem dla wielu gatunków mięczaków, ryb, żółwi morskich.

Wskutek efektu cieplarnianego następuje nie tylko wymieranie gatunków, ale także ubożenie gleb, pojawiają się niedobory wody w rejonach, w których dotychczas nie było takich problemów, powstają anomalie klimatyczne.

Konwencja w sprawie zmian klimatu z 1992 r.

Problem zmian klimatycznych, a w szczególności występowania efektu cieplarnianego podjęto w **Ramowej Konwencji NZ** w sprawie zmian klimatu, sporządzonej w Nowym Jorku 9 maja 1992 r., otwartej do podpisania podczas Konferencji w Rio de Janeiro w 1992 r.. Konwencja została opracowana pod auspicjami UNEP, z udziałem utworzonego w 1988 r. **Międzyrządowego Panelu w Sprawie Zmian Klimatu**. Głównym celem Konwencji było ustabilizowanie emisji gazów cieplarnianych odpowiedzialnych za powstawanie efektu cieplarnianego (w przypadku państw rozwiniętych ustabilizowanie emisji w 2000 r. przyjęto poziomie bazowego roku – 1990, a w państwach będących w okresie do przechodzenia do gospodarki rynkowej – na poziomie wybranego przez nie roku, w Polsce wybrano 1988 r.). Obecnie jest 196 stron Konwencji.

Protokół z Kioto z 1997 r.

Przyjęty 11 grudnia 1997 r. w Kioto **Protokół do Konwencji** przewiduje redukcję przez państwa rozwinięte i państwa będące w okresie przechodzenia do gospodarki rynkowej emisji gazów cieplarnianych.

Protokołem jest objętych sześć gazów cieplarnianych, a wymagane poziomy redukcji mogą być przez strony osiągane ”indywidualnie lub łącznie”. Do mechanizmów umożliwiających łączną implementację Protokołu należy: handel emisjami gazów cieplarnianych, wspólna realizacja projektów mających na celu redukcję oraz mechanizm czystego rozwoju, umożliwiający realizację projektów przez strony z załącznika I na terytoriach państwa spoza tego załącznika. Protokół obowiązuje 192 strony.

Zmniejszanie się warstwy ozonowej

Warstwa ozonowa jest to występująca w atmosferze, na wysokości od 10 do 50 km, warstwa o dużej koncentracji ozonu (ozon jest wysoce reaktywną cząsteczką zawierającą trzy atomy tlenu). Warstwa ozonowa odgrywa bardzo istotną rolę, bowiem absorbuje szkodliwe promieniowanie nadfioletowe. Jednocześnie ozon występujący na niższych wysokościach (w troposferze) jest niebezpieczny dla organizmów żywych, a powstaje głównie podczas smogu fotochemicznego, będącego wynikiem spalania paliw kopalnych. Ozon występujący w stratosferze jest niszczony przede wszystkim przez chlorofluorowęglowodory, zwane popularnie freonami (pochodne chlorowcowe węglowodorów nasyconych), halony (pochodne fluorowcowe metanu i etanu) oraz tlenki azotu. Freony były szeroko stosowane jako czynniki chłodzące (np. w lodówkach), a także jako rozpuszczalniki i gazy nośne w aerozolach, natomiast halony wykorzystywano do produkcji sprzętu gaśniczego.

Zmniejszanie się warstwy ozonowej

Zniszczenie warstwy ozonowej i wzrost promieniowania nadfioletowego może powodować różnego rodzaju mutacje w następstwie zaburzonych procesów replikacji i prowadzić do powstawania komórek nowotworowych. Najbardziej narażone na działanie promieni UV-B są komórki skóry i dlatego najczęściej odnotowywanymi chorobami są nowotwory skóry, a także choroby oczu – zaćma. Zagrożenie dotyczy nie tylko człowieka, ale także zwierząt – kręgowców.

U roślin występują uszkodzenia struktur komórkowych biorących udział w fotosyntezie, co powoduje zmniejszanie produkcji roślinnej, a także ma negatywny wpływ na funkcjonowanie całych ekosystemów.

Protokół montrealski w sprawie substancji zubożających warstwę ozonową z 1987 r.

Impulsem do podjęcia prac na Protokołem do Konwencji było wykrycie ”dziury ozonowej” nad Antarktydą. **Protokół montrealski w sprawie substancji zubożających warstwę ozonową** sporządzono 16 września 1987 r. Czterokrotnie przyjęto do niego poprawki (w Londynie – 29 czerwca 1990 r., w Kopenhadze – 25 listopada 1992 r., w Montrealu – 17 września 1997 r., w Pekinie – 3 grudnia 1999 r.). Celem tych poprawek było głównie rozszerzanie zakresu Protokołu o nowe substancje, w odniesieniu do których przewidziano określone obowiązki zaniechania lub redukcji ich używania. Protokół przewiduje też zakaz importu i eksportu substancji kontrolowanych oraz importu produktów zawierających niektóre substancje kontrolowane z państw niebędących stronami Protokołu, lub które nie przyjęły odpowiedniej poprawki do niego.

Konwencja o ochronie warstwy ozonowej z 1985 r.

Pod auspicjami UNEP została sporządzona w dniu **22 marca 1985 r. Konwencja wiedeńska o ochronie warstwy ozonowej**. Konwencja ogólnie określa zobowiązania stron (197 stron, w tym Unia Europejska), kładąc nacisk przede wszystkim na prowadzenie badań naukowych, wymianę informacji oraz na współpracę międzynarodową dotyczącą m. in. technologii alternatywnych (technologii umożliwiających redukcję lub wyeliminowanie emisji substancji mających lub mogących mieć negatywne skutki w warstwie ozonowej). Nie nakłada natomiast wprost obowiązków związanych z eliminacją lub redukcją konkretnych substancji.

Kwaśne deszcze

Kwaśne deszcze (bardziej właściwym określeniem byłby termin „kwaśne opady", bowiem kwaśne aerozole przedostają się do atmosfery także w postaci śniegu, deszczu ze śniegiem i mgły) powstają w następstwie emisji do atmosfery lotnych węglowodorów, dwutlenku węgla i tlenku azotu wskutek spalania paliw kopalnych lub oddziaływania czynnych wulkanów. W wyniku reakcji dwutlenku węgla i tlenku azotu z wodą zawartą w atmosferze powstaje kwas siarkowy i kwas azotowy. Zawarte w opadach roztwory kwasów spadając na powierzchnię Ziemi powodują wymieranie drzew (opłukiwane kwaśnymi deszczami drzewa są pozbawiane wapnia i magnezu – tracą liście i żółkną, a uwolniony z zawartych w glebie soli glin oraz rtęć niszczą ich korzenie). Kwaśne opady przyczyniają się do zakwaszania wody w jeziorach i innych zbiornikach wodnych, co powoduje ginięcie żyjących w nich ryb i innych żywych organizmów.

Pustynnienie

Pustynnienie jest rezultatem jednoczesnego oddziaływania zmian klimatycznych i działalności człowieka. Człowiek jest odpowiedzialny za takie przyczyny pustynnienia jak: nadmierny wypas stad, który może całkowicie zniszczyć roślinność i odsłonić wrażliwe gleby, nadmierna eksploatacja ziem uprawnych, niszczenie lasów, przeludnienie, nieumiejętne przeprowadzanie irygacji oraz przyczynianie się do zasolenia terenów nawadnianych. W związku z nawadnianiem terenów suchych o znacznym tempie parowania następuje akumulacja soli w glebach powierzchniowych – salinizacja.

Pustynnienie

Salinizacji można uniknąć jeśli poziom soli w glebie jest niski lub średni oraz jeśli zostanie wybudowany system odwadniający, usuwający wody spływowe bogate w sole. Jednak ze względu na rzadkie stosowanie zabiegów irygacyjnych na suchych obszarach – traci się rocznie wskutek salinizacji ponad 125 tysięcy hektarów trenów uprawnych. Nieodpowiednie gospodarowanie terenami suchymi i półsuchymi, obok czynników klimatycznych, prowadzi do ich pustynnienia.

Pustynnienie

Pustynia jest obszar, na którym suma opadów w ciągu roku jest niższa niż 250 mm, a roślinność pokrywa mniej niż 10% powierzchni. Takie obszary występują na wszystkich kontynentach i zajmują ok. 20% powierzchni lądów (pustynie piaszczyste pokrywają tylko ok. 20% obszarów suchych, przeważają pustynie kamieniste i żwirowe). Oblicza się, że pustynie pochłaniają prawie 6 milionów hektarów ziemi rocznie. Pustynnienie jest zjawiskiem rozprzestrzeniającym się ze znaczną szybkością, zagrażającym prawie 60 państwom zamieszkałym przez miliard osób.

Pustynnienie

Nieodpowiednie gospodarowanie terenami suchymi i półsuchymi, obok czynników klimatycznych, prowadzi do ich pustynnienia. **Pustynia** jest obszar, na którym suma opadów w ciągu roku jest niższa niż 250 mm, a roślinność pokrywa mniej niż 10% powierzchni. Takie obszary występują na wszystkich kontynentach i zajmują ok. 20% powierzchni lądów (pustynie piaszczyste pokrywają tylko ok. 20% obszarów suchych, przeważają pustynie kamieniste i żwirowe). Oblicza się, że pustynie pochłaniają prawie 6 milionów hektarów ziemi rocznie. Pustynnienie jest zjawiskiem rozprzestrzeniającym się ze znaczną szybkością, zagrażającym prawie 60 państwom zamieszkałym przez miliard osób.

Konwencja o zwalczaniu pustynnienia z 1994 r.

Problem ochrony obszarów przed degradacją wskutek ich pustynnienia uregulowano w postanowieniach Konwencji o zwalczaniu pustynnienia w krajach doświadczających poważnej suszy i/lub pustynnienia, szczególnie w Afryce, sporządzonej w Paryżu w dniu 17 czerwca 1994 r., która obowiązuje 195 stron. Celem współpracy międzynarodowej, zgodnie z postanowieniami Konwencji, jest przeciwdziałanie pustynnieniu i łagodzenie skutków suszy na terytoriach państw dotkniętych tymi zjawiskami. Biorąc pod uwagę różnice zachodzące w odniesieniu do zasięgu i intensywności oraz przyczyn i konsekwencji tych zjawisk w poszczególnych regionach geograficznych świata, do Konwencji dołączono cztery aneksy, stanowiące jej integralną część, w których określono szczegółowe reguły implementacji Konwencji na obszarach Afryki, Azji, Ameryki Łacińskiej i regionu Karaibów oraz północnej części regionu śródziemnomorskiego.

Erozja gleb

Erozja gleb oraz ich wyjaławianie jest następstwem nieprawidłowo prowadzonej gospodarki rolnej. Erozję gleb przyspiesza m.in. odsłanianie gleb w wyniku niszczenia pokrywy roślinnej, tworzenie wielkich powierzchni pól bez elementów spowalniających spływ wód, stosowanie nieodpowiedniej techniki przeorywania gleb. Większość gospodarstw rolnych jest nastawionych na osiąganie szybkich zysków i gdy zaczynają się procesy erozji gleb początkowo są one bagatelizowane. Erozja zmniejsza jednak produktywność terenów wskutek ubywania materii organicznej i pierwiastków biogennych, osłabienia zdolności retencji wody i ograniczenia warstwy dogodnej do ukorzenienia się roślin.

Erozja gleb

Co roku, wskutek wymywania przez wodę i zwiewania przez wiatry, następuje utrata aż 4 miliardów ton wierzchniej warstwy gleb, której wartość szacuje się na 10 miliardów funtów.

W ciągu ostatnich 50 lat – w wyniku erozji gleb – stracono na świecie ok. 30% terenów uprawnych, a w związku ze wzrostem liczby ludności zwiększa się zapotrzebowanie na żywność. Erozja gleb nie tylko zmniejsza ich produktywność, ale może być też przyczyną powodzi.

Zanieczyszczanie powietrza

Zanieczyszczanie powietrza jest efektem wprowadzania do atmosfery szkodliwych ilości naturalnych i syntetycznych związków w wyniku działalności człowieka. Zanieczyszczeniem może być każda z licznych substancji chemicznych występujących w formie gazowej, płynnej lub stałej. Zanieczyszczania są wprowadzane do atmosfery bezpośrednio (zanieczyszczenia pierwotne) lub mogą tworzyć się w powietrzu z innych zanieczyszczeń pod wpływem promieniowania słonecznego (zanieczyszczenia wtórne). Do głównych zanieczyszczeń powietrza, które stanowią udokumentowane zagrożenie dla środowiska i człowieka, należą: tlenki azotu, dwutlenek siarki, ozon, pyły. Zanieczyszczenie powietrza ma także wpływ na zmiany klimatu oraz przyczynia się do skażenia gleb i wód.

W ramach Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ została opracowana Konwencja w sprawie transgranicznego zanieczyszczenia powietrza, przyjęta w Genewie 13 listopada 1979 r. Jej celem jest ochrona przed zanieczyszczaniem powietrza, zapobieganie temu zanieczyszczeniu oraz jego ograniczanie, w tym zanieczyszczaniu na dalekie odległości.

Zanieczyszczanie wód

Zanieczyszczenia wód mogą mieć charakter fizyczny (np. zanieczyszczenia termiczne), biologiczny lub chemiczny. Często problem zanieczyszczenia wód wiąże się z zanieczyszczeniem wody pitnej organizmami chorobotwórczymi (patogenami), pochodzącymi ze ścieków wytwarzanych przez człowieka. Innym problemem jest eutrofizacja ekosystemów wodnych, spowodowana nadmiernym dopływem biogenów nieorganicznych, które stymulują wzrost glonów, prowadząc do ich zakwitów. Glony odcinają dopływ światła do innych roślin, powodują zmniejszenie stężenia tlenu, mogą być toksyczne dla ryb oraz innych kręgowców. W skrajnych warunkach znaczne ilość materii organicznej mogą prowadzić do całkowitego wyczerpania się zapasów tlenu, a w konsekwencji do śmierci wielu gatunków, którym tlen jest niezbędny do życia – giną ryby i plankton. Toksyczne działanie może mieć także wiele substancji chemicznych dopływających do wód. Do niebezpiecznych związków nieorganicznych należą: związki arsenu pochodzące z insektycydów, kadmu – z procesów galwanizacji, rtęci oraz cyjanki. Woda ma dużą pojemność cieplną. Ciepło w różny sposób wpływa na żywe organizmy, bowiem mają one swój indywidualny zakres tolerancji cieplnej, a niektórych etapach cyklu życiowego – szczególne wymagania termiczne. Zmieniająca się temperatura wody może wpływać na zmianę składu gatunkowego zespołów.

Zanieczyszczanie wód

Zanieczyszczanie wód dotyczy zarówno wód występujących na kontynentach, jak też mórz i oceanów. W szybkim tempie kurczą się zasoby wody pitnej na Ziemi (wody słodkie stanowią zaledwie 2,5% wód znajdujących się na powierzchni globu). W wielu miejscach na świecie woda jest jednym z najrzadszych zasobów naturalnych. Według niektórych szacunków około1.1 miliarda osób , stanowiących 18% ludności na świecie jest pozbawione dostępu do czystej wody pitnej. Brak czystej wody pitnej wynika zarówno z niewystarczających inwestycji w instalowanie systemów wodnych, jak też z nieodpowiedniego utrzymania już istniejących systemów.

Zagrożone są także wody mórz i oceanów. Zanieczyszczenia wód morskich pochodzenia lądowego oraz związane z wykorzystywaniem środków transportu morskiego, nadmierną eksploatacją zasobów, stwarzają zagrożenia dla morskich ekosystemów.

Zanikanie gatunków roślin i zwierząt

Zanikanie niektórych gatunków roślin i zwierząt, a także pojawianie się nowych jest normalnym zjawiskiem w dziejach życia na Ziemi. Jednak obecnie skala i tempo tego procesu gwałtownie wzrosły. W ciągu ostatnich 600 milionów lat było pięć okresów masowego wymierania gatunków. Najlepiej znany przypadek miał miejsce na przełomie kredy i trzeciorzędu – 65 milionów lat temu – gdy nastąpiła zagłada dinozaurów, a także zanikła połowa gatunków gadów i zwierząt morskich.

Obecnie, zdaniem ekologów, umiera tysiąckrotnie więcej gatunków, niż przybywa. Ponadto wiele gatunków nie zostało nawet odkrytych i nazwanych, zwłaszcza spośród występujących w lasach tropikalnych oraz morzach i oceanach. Dla przetrwania świata przyrody ważniejsze od zachowania wielości gatunków jest zachowanie naturalnych związków istniejących między żywymi organizmami a środowiskiem, w którym żyją.

Zanikanie gatunków roślin i zwierząt

Skomplikowana sieć wzajemnych powiązań występujących w przyrodzie istnieje i stabilizuje się dzięki dynamicznym właściwościom, sprzężeniom zwrotnym powstającym między różnymi elementami. Współzależności zachodzące w świecie przyrody mają różny charakter: pokarmowy (troficzny), konkurencyjny, symbiotyczny, pasożytniczy, komensalistyczny.

Cechą układów ekologicznych jest stan równowagi osiągany dzięki homeostazie, tendencji do opierania się zmianom. Układy ekologiczne poddane zbyt silnym napięciom mogą ulec zniszczeniu. Niekiedy wyginięcie jednego gatunku, zwłaszcza „kluczowego" może prowadzić do utraty wielu innych. Na stabilność ekosystemów istotny wpływ ma także stałość warunków abiotycznych. Nagłe, poważne zmiany tych warunków uniemożliwiają odpowiednio szybkie dostosowanie się całego ekosystemu.

Efektywność działań na rzecz ochrony przyrody zależy od poznania uwarunkowań istniejących wewnątrz układów ekologicznych, ich obecnego stanu, roli w funkcjonowaniu układów wyższego rzędu.

Zanikanie gatunków roślin i zwierząt

Wymieranie gatunków, a także znaczny spadek liczebności populacji wielu gatunków jest efektem działalności człowieka. Nadmierna eksploatacja zasobów dzikiej przyrody w wymiarze lokalnym lub globalnym stwarza bezpośrednie zagrożenie dla przetrwania wielu gatunków fauny i flory. Negatywny wpływ wywierają także niepoddane właściwej kontroli polowania i międzynarodowy handel okazami dzikich zwierząt i roślin. Od dawna okazy dzikiej przyrody pozyskiwano dla ich cennych futer, skór, kłów, rogów i piór oraz unikalnych kształtów i barw. Stanowiły one cenne eksponaty w zbiorach kolekcjonerskich i trofea myśliwskie, służyły zaspokajaniu szczególnych upodobań podyktowanych modą i ekstrawaganckich gustów kulinarnych. Wykorzystywano je też do produkcji różnych specyfików, zwłaszcza kosmetyków, środków o afrodyzyjnym działaniu, posługiwano się nimi w do świadczeniach laboratoryjnych.

Zanikanie gatunków roślin i zwierząt

Międzynarodowy handel okazami dzikiej przyrody zapewnia wysoki zysk, sytuujący go na trzecim miejscu pod tym względem po handlu bronią i narkotykami.

Poddanie tego handlu międzynarodowej kontroli przewiduje **Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem** (ang. *Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora*, **CITES**), podpisana w Waszyngtonie 3 marca 1973 roku, a w życie weszła 1 lipca 1975 roku. Obecnie jest 181 stron tej Konwencji.

Głównym celem tej Konwencji jest kontrola, redukcja lub całkowita eliminacja handlu okazami gatunków, których liczba lub stan sugerują, że ich niekontrolowane pozyskiwanie z naturalnego środowiska jest szkodliwe dla przetrwania tych taksonów.

Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem z 1973 r.

Konwencja ta reguluje przemieszczenie przez granice państwowe ponad 34 tys. gatunków, ponad 5100 stanowią gatunki zwierząt. Są one wymienione w trzech Załącznikach do Konwencji, różniących się rygorami ochronnymi. Zdecydowana większość gatunków (ponad 33 tys.) ujętych jest w Załączniku II, natomiast najmniej (ok. 170 taksonów) w Załączniku III.

Polskim organem zarządzającym CITES jest Minister Środowiska, a polskim organem naukowym CITES – Państwowa Rada Ochrony Przyrody.

Konwencja o różnorodności biologicznej z 1992 r.

Istotne znaczenie ma też stworzenie prawnych podstaw ochrony różnorodności biologicznej, umiarkowanego użytkowania jej elementów i sprawiedliwego podziału korzyści wynikających z użytkowania zasobów genetycznych dzięki przyjęciu podczas Szczytu w Rio de Janeiro w dniu **5 czerwca 1992 r.** **Konwencji o różnorodności biologicznej**, która wiąże obecnie 196 stron. Trzy poziomy konwencyjnej ochrony wyznacza zachowanie różnorodności w obrębie gatunku, pomiędzy gatunkami i różnorodności ekosystemów.

W myśl Konwencji ochrona bioróżnorodności jest „wspólną sprawą" (*common concern)* całej ludzkości. Poszczególne państwa są odpowiedzialne za zachowanie swojej różnorodności biologicznej i umiarkowane użytkowanie własnych zasobów biologicznych.

Protokół o biologicznym bezpieczeństwie z 2000 r.

Do Konwencji przyjęto w dniu 29 stycznia 2000 r. w Kartagenie **Protokół o biologicznym bezpieczeństwie**, który wiąże 170 stron. Strony przyjęły na siebie zobowiązania dotyczące zapewnienia odpowiedniego poziomu ochrony w zakresie bezpiecznego przemieszczania, przekazywania i wykorzystywania żywych zmodyfikowanych organizmów, stanowiących wynik prac biotechnologicznych, które mogą mieć negatywny wpływ na zachowanie i zrównoważone użytkowanie różnorodności biologicznej, a także ludzkie zdrowie.

Protokół o biologicznym bezpieczeństwie z 2000 r.

W Protokole przewidziano specjalny mechanizm w celu zapewnienia biobezpieczeństwa oparty na procedurze zgody po uprzednim poinformowaniu (konieczne jest uzyskanie zgody strony importującej po uprzednim poinformowaniu przed pierwszym zamierzonym przemieszczeniem żywych zmodyfikowanych organizmów w celu ich zamierzonego uwolnienia do środowiska). Inna procedura dotyczy żywych zmodyfikowanych organizmów, które przeznaczone są do bezpośredniego wykorzystania jako żywność, pasza lub do przetworzenia.

Rozprzestrzenianie się gatunków obcych

Oprócz zanikania gatunków można też obserwować negatywne konsekwencje zjawiska **rozprzestrzeniania się gatunków obcych** dla pewnych ekosystemów. Niekiedy zwierzęta sztucznie introdukowane przez człowieka okazywały się nie tylko konkurentami, ale też prześladowcami gatunków lokalnych. Najbardziej znanym przykładem rozmnożenia się importowanych gatunków jest sprawa przywozu do Australii w 1874 r. 20 królików, które dały początek populacji liczącej w latach czterdziestych XX wieku ok. 5 mld osobników, stając się gatunkiem niszczycielskim – w celu redukcji populacji wszczepiono im myksomatozę. Innym przykładem niepożądanej inwazji jest rozprzestrzenianie się w Morzu Śródziemnym morskiej algi tropikalnej *Calurepa taxifolia*, która została przypadkowo wprowadzona do środowiska naturalnego u brzegów Monaco, a jej rozwoju nie hamują inne algi i organizmy roślinożerne. Przykładami inwazji gatunków szkodliwych są też masowe naloty szarańczy wędrownej podejmowane w celu żerowania na roślinach uprawnych i przemieszczanie się muchy masarki, bardzo groźnej dla bydła.

Zmniejszanie się obszarów leśnych

Zmniejszanie się obszarów leśnych, określane często mianem **wylesiania**, następuje wskutek opadów kwaśnych deszczy, suszy, ale także jest efektem bezpośrednich działań człowieka. Wprowadzenie rolniczej uprawy ziemi, które uniezależniało ludzi od zbieractwa, często wiązało się z wycinaniem lasów. Wycinano je również w celu pozyskania drewna, zdobycia terenów pod budowę osad ludzkich, nieco później, by wytyczać szlaki komunikacyjne. Niemal całkowicie wytrzebiono rozległe puszcze pokrywające znaczne połacie kontynentu europejskiego. W ciągu ostatniego półwiecza o połowę zmniejszył się obszar lasów tropikalnych, które pierwotnie zajmowały w strefie podzwrotnikowej powierzchnię 1,5 miliarda hektarów.

Zanikanie lasów tropikalnych

Głównymi przyczynami zaniku lasów tropikalnych jest wyrąb cennych gatunków drzew stanowiących ważny towar eksportowy, wypalanie dżungli celem zdobycia terenów pod uprawę, budowa dróg i torów kolejowych, eksploatacja bogactw mineralnych oraz niepodejmowanie działań na rzecz zalesiania i rekultywacji obszarów wskutek osiadania na nich ubogiej ludności. Trzeba podkreślić, iż lasy tropikalne charakteryzują się niezwykłą różnorodnością form życia. Szacuje się, iż występuje w nich ponad połowa gatunków światowej fauny i flory. Są one też naturalnymi regulatorami stosunków wodnych na kuli ziemskiej i odgrywają kluczową rolę w produkcji tlenu na Ziemi – co roku mogą wchłonąć blisko 20% dwutlenku węgla wyprodukowanego przez człowieka w wyniku spalania paliw kopalnych – czyli w przybliżeniu 1 miliard ton. Wraz z wyrębem lasów powiększają się obszary odkrytej, bezleśnej ziemi, co z kolei prowadzi do erozji gleby, niebezpiecznych usunięć ziemi, stepowienia lub pustynnienia. Stanowi też jedną z przyczyn migracji ludności – uchodźstwa ekologicznego, bo zamieszkałe dotychczas tereny nie zapewniają wystarczających środków do przeżycia ich mieszkańcom.

Lasy tropikalne

Ekonomiczne aspekty wykorzystania lasów tropikalnych, z uwzględnieniem też działań na rzecz ich ochrony skłoniły państwa do zawarcia w Genewie dwóch porozumień wielostronnych: pierwszego 18 listopada 1983 r. i drugiego – 26 stycznia 1994 r. W Porozumieniu z 1994 r. wykorzystano ustalenia zawarte w dokumentach Konferencji w Rio de Janeiro, w szczególności w Oświadczeniu dotyczącym zasad światowego porozumienia w sprawie zarządzania, ochrony i zrównoważonego rozwoju wszystkich rodzajów lasów, zwanym **Deklaracją o ochronie lasów**.

Katastrofy ekologiczne

Do współczesnych zagrożeń zalicza się też różnego rodzaju **katastrofy naturalne**, trzęsienia ziemi, huragany, powodzie, które nawiedzają wiele regionów świata. Często mają one jednak także swe antropogeniczne źródła – mówi się niekiedy, że przyroda bierze odwet za nadmierną ekspansję człowieka. Przed negatywnymi skutkami takich kataklizmów nie są w stanie uchronić się także najbogatsze państwa świata.

Katastrofy ekologiczne

Zatoka Perska – wyciek ropy

Jedną z największych katastrof ekologicznych w historii był wyciek ropy i pożar w Kuwejcie. Doszło do niego na skutek działań wojennych prowadzonych w ramach operacji „Pustynna burza" w 1991 roku. Powodem było świadome działanie wycofujących się wojsk irackich z Kuwejtu. Do Zatoki Perskiej dostało się wówczas 240 mln baryłek ropy, zatruwając wodę, 550 km wybrzeża, słone bagna i lasy mangowe. Skutkiem katastrofy była śmierć ponad 30 tys. ptaków morskich. Eksperci oszacowali, że pełna regeneracja tych ekosystemów zajmie około dziesięciu lat.

Katastrofy ekologiczne

Wojna o Kuwejt uświadomiła światu, jakie szkody może przynieść nie tyle przypadkowe, ile dokonane z premedytacją zanieczyszczenie środowiska. Wycofujący się żołnierze podpalili 650 szybów wydobywczych, doprowadzając do katastrofy ekologicznej na niespotykaną dotąd skale. Przez osiem miesięcy trwała walka z pożarami, w tym czasie Kuwejt stracił około 350 mln ton ropy, co stanowi 3% jego zasobów tego surowca. Całkowity koszt gaszenia pożaru wyniósł 1,5 mld dolarów. Niektórzy eksperci twierdzili, że gaszenie pożarów zajmie kilka lat, jednak na szczęście dokonano tego znacznie szybciej. Sukces operacji ratunkowej w głównej mierze osiągnięto dzięki zastosowaniu nowej techniki zalewania płomieni ciekłym azotem.

Katastrofy ekologiczne

Wybuch reaktora w Czarnobylu

Ukraińskie miasto Czarnobyl kojarzy się przede wszystkim z największą, jak do tej pory, znaną awarią reaktora atomowego. Do tragedii doszło w tamtejszej elektrowni atomowej w dniu 26 kwietnia 1986 roku. Jak wynika z raportu organizacji międzynarodowych zajmujących się badaniem podobnych awarii, a także Światowej Organizacji Zdrowia, bezpośrednio w wyniku katastrofy zmarło trzydzieści osób, ponad dwieście zachorowało na chorobę popromienna, a z otaczających elektrownię terenów o promieniu 30 kilometrów doszło do ewakuacji ponad 130 tys. mieszkańców. Utworzono tam równocześnie strefę ochronną. Awarii uległ reaktor typu RBMK-1000, który pokryto betonowo-stalową osłoną. Pozostałe trzy reaktory pracowały dalej do 2000 roku

Katastrofy ekologiczne

Katastrofy tankowców

Katastrofa „Prestige”

Do katastrofy doszło w listopadzie 2002 roku, kiedy to do wybrzeży hiszpańskiej Galicji zbliżył się pływający pod banderą Wysp Bahama tankowiec „Prestige”. Przewoził 77 tys. ton mazutu. Ładunek przewożony był z Łotwy na Gibraltar. Powodem katastrofy był silny sztorm, który spowodował awarię i wyciek substancji. Wszelkie próby niesienia pomocy nie powiodły się i po sześciu dniach 270 km od wybrzeża tankowiec przełamał się i obie części opadły na dno na głębokość 3,5 tys. metrów. Na pokładzie zatopionego tankowca znajdowały się zbiorniki z zawartością, 70 tys. ton mazutu. Istniała obawa, że ciśnienie panujące na głębokości rozerwie poszycie wraku i mazut, czyli cały trujący ładunek, przedostanie się do morza. Załoga francuskiego okrętu podwodnego „Nautilius” zabezpieczyła szczeliny, którymi wyciekał mazut.

Katastrofy ekologiczne

Katastrofa „Eriki"

Do groźnej katastrofy morskiej doszło w dniu 12 grudnia 1999 r. ok. 70 mil morskich od Briestu u wybrzeży francuskiej Bretanii. Z nieznanych powodów doszło do przełamania się maltańskiego tankowca „Erika", płynącego z Francji do Włoch. Co prawda na szczęście załoga ocalała, ale niestety do oceanu przedostało się około 30 tys. ton oleju napędowego. Klęska objęła ponad 500 km wybrzeży w jednym z najbardziej urokliwych i najcenniejszych pod względem przyrodniczym zakątków w Europie.

Katastrofy ekologiczne

Katastrofa „Exxon Valdez"

W dniu 24 marca 1989 roku doszło do katastrofy tankowca należącego do amerykańskiego koncernu Exxon. Do dnia dzisiejszego nie są znane powody tej tragedii. Pewne jest, że przyczyną była kolizja spowodowana „wejściem na skały" w Zatoce Księcia Wiliama. Skutkiem tragedii było rozlanie od 11 do 35 milionów galonów surowej ropy naftowej do wód zatoki w wyniku, czego skażonych zostało około 1900 km linii brzegowej Alaski. W rezultacie wycieku zginęło tysiące zwierząt morskich, między innymi 250 tys. ptaków morskich, 2800 morskich wydr.

Katastrofy ekologiczne

Wyciek trującego gazu w Indiach

Do bardzo groźnej katastrofy ekologicznej doszło w Bhopalu w Indiach. W dniu 3 grudnia 1984 roku rozszczelnieniu uległ zbiornik zawierający 43 tony gazowego izocyjanianu metylu (MIC). Toksyczny i cięższy od powietrza gaz został uwolniony i doprowadził do skażenia całego regionu. Szacuje się, że narażonych na trujące działanie gazu było pół miliona ludzi. W wyniku zatrucia zginęło około 20 tys. a 120 tys. poniosło uszczerbek na zdrowiu, cierpiąc na zaburzenia oddychania, nowotwory, uszkodzenia płodów, oślepienie i inne. W czasie paniki spowodowanej wypadkiem wielu ludzi zostało stratowanych przez uciekający tłum.

Szczególnie ważny jest fakt podawania rozbieżnych informacji przez środki masowego przekazu a przede wszystkim przez Union Cabide, właściciela przedsiębiorstwa, który zatajał informacje o szkodliwym działaniu substancji i zaniżał oficjalne dane o ofiarach katastrofy. Szczególnie niepokojący był też fakt, że wykonane w 2004 roku niezależne badania na zlecenie BBC, wykazały wysokie skażenie wody pitnej pochodzącej z rejonu fabryki. Jest to dowodem na przenikanie szkodliwej substancji do wód gruntowych.

Katastrofy ekologiczne

Trzęsienie ziemi na Oceanie Indyjskim – podwodne trzęsienie ziemi o magnitudzie 9,1 w skali Richtera, którego hipocentrum znajdowało się ok. 30 km pod dnem Oceanu Indyjskiego w pobliżu zachodniego wybrzeża północnej Sumatry. Główny wstrząs nastąpił 26 grudnia 2004 o godzinie 1:58:53 czasu warszawskiego (00:58:53 UTC, 7:58:53 czasu lokalnego w Dżakarcie i Bangkoku). Według sejsmologów było to czwarte pod względem siły trzęsienie ziemi od roku 1900, od kiedy to prowadzi się ciągłe obserwacje sejsmiczne. Trzęsienie ziemi wywołało fale tsunami, które najpierw dotarły do wybrzeży Indonezji, a w ciągu kolejnych kilku godzin uderzyły w wybrzeża kilku innych państw Azji Południowo-Wschodniej, a później także Afryki. Sięgające 15 m fale zniszczyły nadmorskie wsie i miasteczka, a także kąpieliska odwiedzane o tej porze roku przez zagranicznych turystów.

Największe zniszczenia tsunami spowodowało na wybrzeżu Indonezji (prowincja Aceh), Sri Lanki i Indii oraz Tajlandii (m.in. na wyspie Phuket). Według bilansu publikowanego przez AFP (z dnia 6 lutego 2005) liczba zabitych i zaginionych wyniosła co najmniej 294 tysiące ludzi. Kilka milionów straciło dach nad głową.

Katastrofy ekologiczne

Trzęsienie ziemi na Haiti (2010) – trzęsienie ziemi o magnitudzie 7 w skali Richtera, którego epicentrum znajdowało się w odległości ok. 25 km od Port-au-Prince na Haiti. Główny wstrząs nastąpił 12 stycznia 2010 o godz. 16.53 czasu lokalnego. Zarejestrowano wiele wstrząsów wtórnych, z których dziesięć przekraczało magnitudę 5 w skali Richtera.

Trzęsienie zostało spowodowane naprężeniem powstającym w skorupie ziemi. Doszło do kolizji przemieszczających się płyt litosferycznych: płyty karaibskiej poruszającej się na wschód i płyty północnoamerykańskiej, poruszającej się na zachód.

Straty materialne. Zniszczeniu uległa większość historycznych budynków w Port-au-Prince, m.in. Pałac Prezydencki, siedziba Zgromadzenia Narodowego i katedra Notre-Dame. Zniszczeniu uległo także przepełnione główne więzienie w Port-au-Prince, w wyniku czego więźniowie uciekli. Zniszczenia dotknęły też siedzibę stabilizacyjnej misji ONZ, mieszczącej się w Christopher Hotel, oraz urzędy Banku Światowego. Hôtel Montana, w którym znajdowało się około 300 gości, zawalił się, a los około 200 osób jest nieznany. Port, w którym znajdowały się statki, uległ poważnemu uszkodzeniu; do morza wydostała się ropa z zacumowanych statków. Po trzęsieniu ziemi w Port-au-Prince zapanował chaos, a nad ruinami unosiła się chmura szarego pyłu.

Ofiary. Według danych rządu Haiti trzęsienie pochłonęło 316 tys. ofiar śmiertelnych. Około trzech milionów ludzi mogło ucierpieć w inny sposób: odniosło obrażenia lub zostało bez dachu nad głową.

Zakończenie

Istniejących współcześnie zagrożeń dla środowiska człowieka nie należy jednak traktować jako nieuchronnych wyroków przeznaczenia. Identyfikowanie tych zagrożeń powinno być przede wszystkim impulsem do podjęcia wyzwania i zmierzenia się z problemami poprzez działania, które mają istotne znaczenie dla pomyślności i przyszłości całej planety.

Warto też pamiętać o przesłaniu zawartym w ogłoszonej ćwierć wieku temu Światowej Strategii Ochrony Przyrody: ***„Ziemi nie odziedziczyliśmy po naszych rodzicach, lecz pożyczyliśmy ją od naszych dzieci”*.**

Predicting Student Achievement through Professional Learning Communities

Dr. Muhammad AKRAM

Associate Professor, Institute of Education and Research, University of the Punjab, Lahore, PAKİSTAN.
E-mail: akram.ier@pu.edu.pk

Abstract

The purpose of this study was to predict student achievement though professional learning communities in schools in four districts of province Punjab. Professional learning community is the community that focuses on increasing organizational performance through collaborative learning among colleagues within a particular environment. Multistage sampling technique was used to collect data from 890 secondary school teachers from four districts (Okara, Lahore, Multan, and Faisalabad). A four-point Likert-like scale named Professional Learning Communities Assessment (PLCA) developed by Olivier and Huffman (2010) was adapted for this study. Overall student achievement of 7650 students of grade 10 in Board of Intermediate and Secondary Education exams were collected from their respective schools. The overall reliability of the PLCA was found to be high (α=.85) with factor-wise range of reliabilities between .75 and .88. The descriptive statistics showed that secondary school teachers *strongly agreed* that they were part of professional learning communities in their schools. Significant strong positive relationship was found between dimensions of learning communities and student achievement (r=.71). Six factors of professional learning communities combined to predict 51% of variance in student achievement. Female teachers showed higher score on professional learning communities than male teachers, and urban teachers perceived higher level of scores on dimensions of professional learning communities as compared to rural school teachers. It is recommended that professional learning communities should be developed in more depth in male teachers as well as rural schools.

Key Terms: *Shared and Supportive Leadership, Target Oriented, Collective Learning and Application, Shared Personal Practice, Supportive Conditions–Relationships, Supportive Conditions-Structures*

Toplumların Sosyo-Kültürel Yapıları, Kod Sistemleri ve Şiddet Olgusu Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme

RIZA SAM

Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, SBMYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, TÜRKİYE. Araştırmacı/Sosyolog, E-mail: nrsam1635@uludag.edu.tr

Öz

Her insan yavrusu, belli bir toplumsal yapıda ve bu yapının en mikro kozmos sosyal ünitesi olan bir aile ortamında dünyaya gözlerini açmaktadır. Doğal olarak her yapı ise, varlığını geleceğe taşıyabileceği ve kültür mirasını devredebileceği ideal tiplere ihtiyaç duymaktadır. Bu amaç doğrultusunda toplumlar veya topluluklar, kendi sosyo-kültürel yapılarını sürdürülebilir kılabilecek kısa, orta ve uzun vadede kod sistemleri inşa etmek durumunda kalmaktadır. Toplum veya topluluklar, bu inşa sayesinde üyelerinin her birinin davranışlarını, eylemlerini, ilişki ve etkileşimlerini kurallar dâhilinde belli zeminleri dikkate alarak düzenlemek suretiyle sürekliliği olan bir istikrara kavuşmaktadır. Denilebilir ki, bu düzen ve istikrar ilişkiselliği, adeta bir yasa gibi işlevsel kılınmaktadır.

İşte böyle bir düzen, istikrar ve işlevsel kılınan yasa ilişkiselliğinde şiddet olgusu da muaf tutulamayacak bir tanımlamanın ve kavramsallaştırmanın içerisinde yer almaktadır. Bu bağlamda şiddet olgusu, toplum veya topluluğun adet ve geleneklerinde, kurban kültünde, kabul törenlerinde, yetişkinlik ayinlerinde, iktidar ve güç gösterilerinde, bireylerin görev ve ödev bilinciyle hareket tarzında, bir şeyin ödetilmesi veya haklılaştırılması gerektiğinde gerek mistisizme bürünerek gerekse kutsanmış bir bezenmişlikle yoğrulmuş biçimde karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir durumda bireylerin şiddete yönelik her türlü davranış ve eylemleri, toplumun veya topluluğun sosyo-kültürel yapısındaki kodlarla birlikte uygun ve uyumlu bir biçimde tanımlandığı ve kavramsallaştırıldığı için hiçbir ahlaki kınamayla karşılaşmadığı gibi teknik hukuki anlamda suç da sayılmamaktadır. Çünkü yapılan davranış ve eylemlerin, toplumu veya topluluğu tanımlayıcı kod sistemlerinin yasal sınırları içerisinde kaldığı ve bir karşılığının olduğu kabul edilmektedir. Böyle bir kabul görme, tüm işkenceler ve öldürmeye yönelik şiddet davranışları ve eylemleri için de geçerlidir.

Yapılan çalışma, yöntemi itibariyle niteldir. Araştırma tekniği olarak doküman analizinden yararlanılmış, Sosyoloji ve Sosyal Antropoloji alanındaki arşivler taranmıştır. Çalışmanın örneklemini ise, "aşırı ve aykırı durum" örneklemi oluşturmaktadır. Çalışmada bir bütün olarak bu örneklem grubuna giren söylem ve içeriklere yer verilmekte, dolayısıyla da bunların çözümlemesine yönelik bir değerlendirmede bulunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Sosyo-Kültürel Yapı, Kod Sistemleri, Kurban Kültü, Kabul Törenleri.

Kangaroo Care - The Path to the Proper Development of the Newborn. Literature Review

Emilia KOWALCZYK, Natalia KLUZ

Medical University of Lublin, Studenckie Koło Naukowe Przy Klinice Patologii Noworodków i Niemowląt, Poland

Agata TARKOWSKA, Md PhD

Uniwersytecki Szpital Dziecięcy, Klinika Patologii Noworodków i Niemowląt i Katedry Pediatrii, Poland

Abstract

BACKGROUND: American researchers in Ohio, in the 1970s, investigated the effects of skin-to-skin contact between mothers and their neonates after birth.This procedure consisted of holding the baby on the mother's bare chest as soon as possible after delivery. Evolution of understanding of many advantages of Kangaroo Care (also known as skin-to-skin contact, SSC) has dramatically changed the care of newborns. Recommendations in Poland allow the baby to have uninterrupted skin-to-skin contact with the mother for 2 hours immediately after birth. The aim of the study is to review literature about the benefits of skin-to-skin contact and the assessment of effective implementation of this procedure immediately after birth.

LITERATURE REVIEW: We searched Pubmed, Medline, Google Scholar, BioMed Central and Cochrane Library for evidence of vital importance of touch after birth by exploring how many benefits skin-to-skin contact brings. SSC ensures the physiological and emotional stability of the baby and also colonization with the maternal microbiota of the newborn's skin. The reviewed articles showed also how this neonatal procedure reduces maternal postpartum pain and the risk of postpartum depression of the mother. SSC helps the newborn to crawl into the breast and provides effective breast sucking. Moreover, repeatable skin-to-skin contact is an alternative to incubators for low birth weight newborns and premature babies.

Despite many advantages, there are still many discrepancies between the recommendations of individual countries, especially about the duration of the procedure. The method of labor has a significant influence on carrying out the procedure of SSC. According to birth reports and many studies, a cesarean section is a common cause of the failure of SSC. Although, the literature review points to an important problem, namely the frequent lack of information about the reason for omission or shortening of SSC.

CONCLUSIONS: Based on our findings, we conclude that Kangaroo Care is a crucial factor of proper development of newborns. Nevertheless, we emphasize the importance of improving the condition of completing medical records so that it includes all information about SSC, especially about the reason for the omission of SSC. It is also important to educate parents about the neonatal benefits of SSC early after birth.

Türkiye'de Matematik Eğitimi Alanında Çoklu Zeka Kuramı ile İlgili Değerlendirilme

Feyzeddin ÇAĞIŞ

Dicle Üniversitesi, TÜRKİYE. E-mail: feyzeddin@hotmail.com

Mesut BAĞCI

Dicle Üniversitesi, TÜRKİYE. E-mail: mesutbagci1984@hotmail.com

Öz

Bu çalışma ülkemizde matematik alanında çoklu zeka kuramı ile ilgili yapılan tez çalışmaları içerik analiz yöntemiyle incelenmektedir. Yapılan literatür taramasında 2005-2019 yılları arasında 18 yüksek lisans, 3 doktora çalışmaları belirlenmiştir. Bu araştırmalar sonucunda; araştırmanın genel özellikleri (konu alanı, yayın dili, araştırmanın türü), uygulanan yöntem, ölçme aracı, örneklem türü, hazırlandığı üniversite, desen, analiz aracı ve analiz tekniği sonuçları bakımından ele alınmıştır. Yapılan araştırmaların ağırlıklı olarak tez çalışmaları olduğu, yayın dilinin Türkçe olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmaların nitel ve nicel araştırma yaklaşımlarının yanında ağırlıklı olarak karma yöntem ile yapıldığı belirlenmiştir. Hedef kitlenin öğrenciler, öğretmen adayları ve öğretmenler olduğu hedef düzeyinin ağırlıklı ortaokul olduğu tespit edilmiştir. Ölçme araçlarından ağırlıklı olarak başarı testi ve tutum ölçeği kullanılmıştır. Desen olarak ta deneysel ve yarı deneysel; analiz aracı olarak SPSS; analiz tekniklerinden t-testi ağırlıklı olarak uygulanmıştır. Akademik çalışmaların yıllara göre dağılımları incelendiğinde en fazla üçer çalışmayla 2005, 2007 ve 2008 yıllarında olurken, 2011, 2014, 2016 ve 2017 yıllarında çalışma bulmamaktadır.

Anahtar Sözcükler: çoklu zeka kuramı, matematik eğitimi, içerik analizi

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Elektronik Posta Oyununda Koordinasyon

Coordination in the Electronic Mail Game

Nuh Aygün DALKIRAN

Bilkent University, Department of Economics, TURKEY. E-mail: dalkiran@bilkent.edu.tr

Öz

Elektronik posta oyunu stratejik iki bireyin koordineli hareket edebilmesi için ortak bilgi ile neredeyse ortak bilgi arasında ciddi bir fark olduğunu göstermektedir [Rubinstein, A., 1989. The Electronic Mail Game: Strategic Behavior Under "Almost Common Knowledge", *American Economic Review*, 79(3), 385-391]. Bu çalışmada elektronik posta oyununda başarılı bir koordinasyon elde edebilmek için nasıl değişiklikler yapılabileceği incelenmektedir. Bu değişiklikler ışığında gerçek hayatta ortak bilginin zor elde edildiği durumlarda stratejik bireyler arasında başarılı koordinasyonun nasıl sağlandığı konusu tartışılmıştır. Ortak bilgi olmadan yeterince yüksek bir düzeyde ortak inanç söz konusuysa başarılı koordinasyonun elde edilebileceği gösterilmiştir. Bireylerin karşılaştıkları koordinasyon problemi altında söz konusu olan fayda yapıları baz alınarak başarılı bir koordinasyon için ortak inancın tam olarak ne kadar ortak olması gerektiği aydınlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Elektronik Posta Oyunu, Koordinasyon, Ortak Bilgi.

Abstract

The electronic mail game shows that there is a significant difference between common knowledge and almost common knowledge when two strategic individuals want to act in a coordinated fashion [Rubinstein, A., 1989. The Electronic Mail Game: Strategic Behavior Under "Almost Common Knowledge," American Economic Review, 79(3), 385-391]. This study considers modifications necessary to obtain successful coordination in the electronic mail game. In light of these modifications, we discuss how strategic individuals manage to succeed in coordination when obtaining common knowledge is hard. We show that if there is a sufficiently firm common belief, then successful coordination is possible. Given the payoff structure in the coordination problem that the individuals face, we highlight the threshold on how common the common belief shall be for successful coordination.

Keywords: The Electronic Mail Game, Coordination, Common Knowledge.

Blockchain Teknolojisi - Kripto Paralar ve Bitcoin

Blockchain Technology - Crypto Coins and Bitcoin

Dr. Öğr. Üyesi. Beyhan YASLIDAĞ

İstanbul Aydın Üniversitesi İİBF - Ekonomi ve Finans Bölümü, TÜRKİYE. E-mail: beyhanyaslidag@aydin.edu.tr ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4790-2832

Öz

Son yılların popüler konuları arasında önemli bir yer tutan kripto para sistemi ve Bitcoin taşıdığı birçok bilinmezlik ile birlikte çeşitli soru işaretlerini taşımakla birlikte fazlası ile talep gören bir araç olmaya devam etmektedir.

Yasal düzenlemelerinin olmayışı yada eksik oluşu konu ile ilgili bilinmezlikleri arttırırken zaman içerisinde fiyatlarında meydana gelen dalgalanmalar ise talep konusunda artışa neden olmaktadır.

Bitcoin ile hayatımıza giren Blockchain adı son dönemde daha sık duyulmaya ve hızla gelişmeye başlamıştır. Blockchain'i kısaca şifrelenmiş işlem takibi sağlayan bir dağıtık veri tabanı olarak tanımlamak mümkündür. Zincirleme bir modelle inşa edilen, takip edilebilen ama kırılamayan Blockchain teknolojisi, bir merkeze bağlı olmaksızın işlem yapmaya izin vermektedir. Böylece işlemler direkt olarak alıcı ile satıcı arasında ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir.

Hesaptan hesaba aktarımı şifreler aracılığı ile gerçekleşen ve merkez bankaları tarafından kontrol edilmeyen kripto paralar özellikle son yıllarda gündemde büyük bir yer tutmaktadır.Kripto para üretimi için büyük çaplı yatırımlar yapılmaktadır.Devletler de, kripto para yapısını düzenlemek, yasal önlemler almak konularında çalışmalara başlamaktadır.Bazı ülkelerde kripto paralar tanınarak ilgili yasal düzenlemelerin yapılmaları ön plana çıkarken bazı ülkelerde ise kripto paralar tamamı ile rededilmekte ve yasaklanmaktadır.

Tüm bu gelişmeler karşısında bilinen önemli bir durum ise kripto paraların gün geçtikçe daha fazla bilinmeye, tanınmaya ve talep görmeye bunlara bağlı olarak da kullanım alanları bulmaya çalışmakta olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Kripto-Bitcoin- Blockchain

Abstract

Cryptocurrency system and Bitcoin, which has an important place among the popular topics of recent years, continues to be a highly demanded tool, although it carries various question marks along with many unknowns.

The absence or incompleteness of legal regulations increases the unknowns about the subject, while the fluctuations in prices over time cause an increase in demand.

The name of Blockchain, which entered our lives with Bitcoin, has recently started to be heard more often and to develop rapidly. Blockchain can be briefly defined as a distributed database that provides encrypted transaction

tracking. Blockchain technology, built with a chained model, which can be traced but not broken, allows transactions without being tied to a center. Thus, transactions can be carried out directly between the buyer and the seller and in a secure manner.

Cryptocurrencies, which are transferred from account to account through passwords and are not controlled by central banks, have been on the agenda especially in recent years. Large-scale investments are made for the production of crypto money. States are also starting to work on regulating the crypto money structure and taking legal measures. While recognizing cryptocurrencies and making relevant legal regulations come to the fore, in some countries, cryptocurrencies are completely rejected and prohibited.

An important known fact in the face of all these developments is that cryptocurrencies are trying to be known, recognized and demanded more and more, and they are trying to find usage areas depending on them.

Keywords: Crypto-Bitcoin- Blockchain

Commercials Efficacy in Airline Services Promotion

Agnieszka WILCZYŃSKA-STRAWA, PhD

Civil Aviation Management Institute, Faculty of Management and Command of War Studies University, POLAND. E-mail: a.wilczynska@akademia.mil.pl

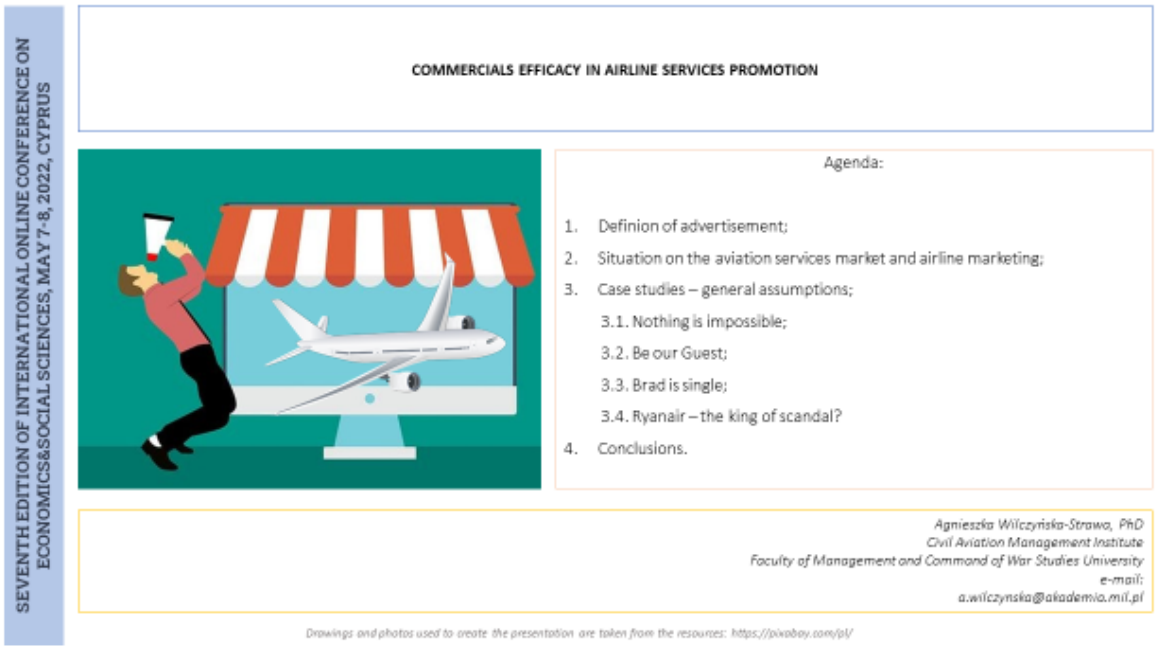

1. DEFINITION OF ADVERTISEMENT

American Marketing Association has defined (1948 – Journal of Marketing):

Advertising *as any paid form of non-personal presentation and promotion of ideas, goods and services of an identified sponsor.*

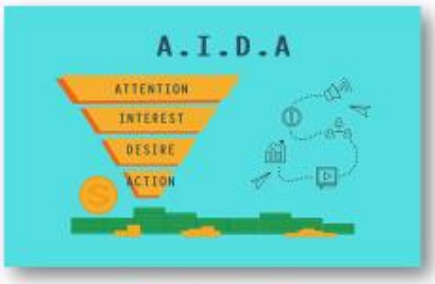

AIDA marketing model

The first step is to attract the potential customer's attention.

There are many ways to attract attention;

How can airlines do it effectively?

SEVENTH EDITION OF INTERNATIONAL ONLINE CONFERENCE ON ECONOMICS&SOCIAL SCIENCES, MAY 7-8, 2022, CYPRUS

2. Situation on the aviation services market and airline marketing

There is fierce competition on the air services market. Airlines undertake numerous marketing activities to retain existing customers and gain new ones.

The advertising strategy:

creating the advertising message;

media selection;

- ✓ advertising hustle and bustle;
- ✓ an advertising message is successful only when it attracts attention and conveys information;
- ✓ message strategy: creative concept;
- ✓ advertising message implementation styles;

Marketing communication of airlines is qiurky.

3. CASE STUDIES – GENERAL ASSUMPTIONS

- ✓ qualitative research;
- ✓ analysis of selected airline advertising messages;
- ✓ the purpose of the analysis was to indicate ways of attracting the attention of a potential customer of airlines.

Regular and low-cost airlines:

3.1. Nothing is impossible

3.2. Be our Guest

3.3. Brad is single

3.4. Ryanair – the king of scandal?

SEVENTH EDITION OF INTERNATIONAL ONLINE CONFERENCE ON ECONOMICS&SOCIAL SCIENCES, MAY 7-8, 2022, CYPRUS

3.1. „Nothing is impossible"

Emirates Airline

Source: Emirates, https://www.emirates.com/media-centre/what-do-an-emirates-cabin-crew-tom-cruise-and-the-crown-prince-of-dubai-have-in-common/, [02.05.2022].

- ❑ Dubai, UAE, 9 August 2021;
- ❑ 30-second clip;
- ❑ viral advertising campaign;
- ❑ without the so-called green screen;
- ❑ the highest ever recorded advertising;

We always look to challenge the norm and push boundaries at Emirates. We do it every day through our innovative services, our best in class product and of course through our advertising. The calm and confidence of the cabin crew you see in the ad is an embodiment of our frontline team, serving travellers and ensuring their safety. We're proud to be among a privileged few who have been allowed to film at the top of the Burj Khalifa by Emaar; and even prouder that we get to showcase our beautiful city, Dubai said Sir Tim Clark, President Emirates Airline.

Source: Emirates, https://www.emirates.com/media-centre/what-do-an-emirates-cabin-crew-tom-cruise-and-the-crown-prince-of-dubai-have-in-common/, [02.05.2022].

3.2. „Be our Guest"

LOT Polish Airlines

Source: Wirtualne Media, *https://www.wirtualnemedia.pl/artykul/lot-bodz-naszym-gosciem-zacheta-do-podrozowania-z-dziecmi*, [04.05.2022].

- an advertising campaign in various variants;
- the first edition of the "Be our Guest" campaign was awarded the Effie prize,
- the second edition took into account the results of research in the field of passenger travel;
- 15-second and 30-second clips;
- broadcast in mass media: on TV, on the Internet, in social media;
- accompanied by additional activations.

The latest advertising spots are based on promoting our services, with a strong emphasis on those aspects that travelers mention as important to them when choosing an airline and purchasing a ticket: product attributes and a transparent offer - says Dorota Bratowska-Świacka, Marketing Director at LOT Polish Airlines.
Source: *https://mmponline.pl/artykuly/227706,lot-z-nowa-odslona-kampanii-wizerunkowej-wideo*, [04.05.2022].

SEVENTH EDITION OF INTERNATIONAL ONLINE CONFERENCE ON ECONOMICS&SOCIAL SCIENCES, MAY 7-8, 2022, CYPRUS

3.2. „Brad is single"

NorwegianAirlines

- series of ads in different countries for flights to LA;
- a smart marketing opportunity;
- real-time marketing;
- viral marketing campaign.

Brangelina split

Source: Daily Mail, *https://www.dailymail.co.uk/femail/article-3806920/Brad-single-Norwegian-Airlines-ad-lures-customers-purchase-flights-Los-Angeles-banking-Brad-Pitt-Angelina-Jolie-s-split.html*, [04.05.2022].

As a result, the public received the ad with the humour it was intended and it has now gone viral. But with high profile stories, it takes due diligence.
Stine Steffensen Borke is vice president, marketing at Norwegian.

3.4. Ryanair – the king of scandals?

Ryanair

Source: Sky News, *https://news.sky.com/story/covid-19-ryanair-ordered-to-remove-irresponsible-jab-and-go-advert-12207167*, [04.05.2022].

Source: PRWeek, *https://www.prweek.com/article/1673079/ryanair-campaign-banned-lowest-emissions-claim*, [04.05.2022].

- ❑ to minimise costs, advertising is based on a controversial idea;
- ❑ many activities are based on the principle - "No matter what they say, as long as they say";
- ❑ controversial ways of marketing:
  - use of nudity;
  - use of the image of celebrities in an inappropriate context;
  - use of misleading message.

SEVENTH EDITION OF INTERNATIONAL ONLINE CONFERENCE ON ECONOMICS&SOCIAL SCIENCES, MAY 7-8, 2022, CYPRUS

4. CONCLUSIONS

- ❑ In advertisements, airlines use various methods to attract the attention of potential customers.
- ❑ *Sky is the limit* to the range of ideas for creating airline advertisements.
- ❑ Tricks used (based on the examples presented):
  - ❖ surprise;
  - ❖ weirdness;
  - ❖ sense of security and comfort;
  - ❖ finding yourself in the spot;
  - ❖ joke;
  - ❖ other elements - not always the best taste.

- ❑ Based on the results of the case study, selected methods of attracting the attention of potential customers to the airline's advertising message were indicated.
- ❑ The results of the case study are an introduction to further research on the opinion on advertising messages in the aviation industry.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Sitelerine Yönelik Güven Algılarının İncelenmesi

Investigation of University Students' Perceptions of Trust towards Social Media Sites

Sait BARDAKÇI

Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, TÜRKİYE.

E-mail: sbardakci@cumhuriyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3720-5029

Aysel ARSLAN*

*1Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, SHMYO, Çocuk Gelişimi, Sivas, TÜRKİYE.

E-mail:. ayselarslan@cumhuriyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8775-1119

Öz

Sosyal sitelerin güvenliği hakkındaki endişeler bulunmakla birlikte bireyler yine de saatlerce bu sitelerde vakit geçirilmektedir. Burada en çok vakit geçiren yaş grubu gençler olup bu konuda onların da taşıdıkları kaygılar bulunmaktadır. Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin sosyal medya sitelerine yönelik güven algılarının ne düzeyde olduğunun belirlenmesi ve bu güven düzeyinin çeşitli değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiş ve veriler yüz yüze anket uygulaması ile elde edilmiştir. Araştırmanın örneklem grubunu 2021-2022 akademik yılı bahar döneminde Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde öğrenimlerini sürdüren 222 kadın, 248 erkek olmak üzere toplamda 470 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından oluşturulan anket formu kullanılarak elde edilmiştir. Söz konusu anket, öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 6 adet çoktan seçmeli sorudan ve öğrencilerin sosyal medya sitelerine yönelik güven algılarını ölçmeyi amaçlayan 5'li Likert tipinde hazırlanmış 11 adet maddeyi içeren bir ölçekten oluşmaktadır. Verilerin analizinde betimleyici istatistikler, Kolmogorov-Smirnov normallik testi, bağımsız gruplar t testi ve tek yönlü varyans analizi (Oneway ANOVA) kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin sosyal medya sitelerine olan güvenlerinin düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. Kadınöğrencilerin sosyal medya sitelerine olan güven düzeylerinin erkek öğrencilere göre anlamlı derecede daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin sosyal medya sitelerine olan güven düzeyleri öğrenim türü, öğrenim görülen akademik birim ve ailenin gelir düzeyi değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermezken öğrenim görülen sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre, birinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin sosyal medya sitelerine olan güven düzeylerinin daha üst sınıftaki öğrencilere göre anlamlı derecede daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Güven, Üniversite, Öğrenci

Abstract

Although there are concerns about the security of social sites, individuals still spend hours on these sites. Young people are the age group who spend the most time here, and they also have concerns about this issue. In this study, it is aimed to determine the level of trust perceptions of university students towards social media sites and to examine whether this level of trust shows a significant difference according to various variables. Convenience sampling method was preferred in the research and the data were obtained by face-to-face survey application. The sample group of the study consists of a total of 470 students, 222 women and 248 men, who continue their education at Sivas Cumhuriyet University in the spring semester of the 2021-2022 academic year. The research data were obtained by using the questionnaire form created by the researchers. The aforementioned questionnaire consists of 6 multiple-choice questions to determine the demographic characteristics of the students and a scale containing 11 items prepared in 5-point Likert type aiming to measure the perceptions of trust towards social media sites. Descriptive statistics, Kolmogorov-Smirnov normality test, independent groups t-test and one-way analysis of variance (Oneway ANOVA) were used in the analysis of the data. According to the findings obtained from the research, it was determined that the students' trust in social media sites was at a low level. It has been determined that the trust levels of female students on social media sites are significantly lower than male students. While the level of trust of students in social media sites does not show a significant difference according to the variables of education type, academic unit and family income level, it shows a significant difference according to the level of education. According to the results of the multiple comparison test, it was determined that the first-year students' trust levels on social media sites were significantly lower than those of the upper-class students.

Keywords: Social Media, Trust, University, Student

GİRİŞ

Dünyada yaşanan hızlı gelişim ve değişim, bilgşisayar, akıllı telefon ve internet kullanıcılarının sayısının hızla artması nedeniyle dijital ortamlar birçok bakımdan gündemde yer almaktadır. Dijital dünyada Web 2.0, sosyal ağ ya da sosyal etkileşim siteleri olarak da adlandırılan sanal ortamlar yeni kuşak internet uygulamalarına dönüktür (Arslanyürek, 2015). Sosyal medya siteleri aslında kullanıcılarına bilgi, enformasyon, düşünce ve ilgi paylaşım olanağı sunmaktadır. Ayrıca kullanıcılar arasında etkileşime ve iletişime de izin vermektedir. Sosyal medyayı bireyler için oldukça cazip kılan en önemli özelliğinin internet ortamında bireyin kendi içeriğini oluşturabilmesi, yorumda bulunabilmesi, farklı içeriklere katkı sağlayabilmesi olduğu belirtilmektedir (Eren & Aydın, 2014). Başka bir ifadeyle sosyal medya platformlarının kullanıcıları aslında kendileri başka bireylerin oluşturdukları takip etmektedir. İnternetin herkes için erişilebilir hale gelmesi ve yaygınlaşması sonucunda ilk başlardaki tek yönlü paylaşımlar da gelişerek etkileşime dayalı ve çok yönlü hale gelmiştir. Sosyal medyadaki bu gelişim çok hızlı olmuş ve yazılımlar çok kısa aralıklarla güncellenmiştir. Dijital ortamlardaki bu hızlı gelişim ne yazık ki onunla ilgili diğer alanlar da yeteri kadar hızlı olmamıştır. Başta çok fazla bilinmemesine karşın sonradan farklı problem durumları ortaya çıkmıştır (Ceyhan, Demiryürek, & Kandemir, 2015). Dijital araç-gereç ve ortamların birçok yararının olmasının yanında bazı istenmeyen yanları da ortaya çıkmaktadır. Mahremiyet ihlali, dolandırıcılık,

güvenlik kaygıları, bağımlılık, siber şiddet gibi birçok yeni konu hayatımıza girmiştir. İnsanlar bir taraftan bu konularla ilgili endişe yaşamakta bir taraftan da bunlardan vazgeçememektedir. Bu endişelerin ortaya çıkmasında özellikle dijital araç gereçlerdeki güvenlik açıkları, dijital ortam sağlayıcılarının ve devletlerin internet güvenliğini tam olarak sağlayamaması gibi etmenler önemli olmuştur (Tokgöz, 2011; Karslıoğlu, 2014).

Dijital ortamlarda güvenlik kavramı; bilgi, resim, video vb. paylaşımların istenilen ve güvenilen kişilerin dışında başka kişiler tarafından görülebilmesiyle ilişkilidir. Örneğin internet ortamından yapılan alışverişlerde kullanılan kredi kartlarına ilişkin bilgilerin başka şahısların eline geçerek hesapların boşaltılması ya da özelden yazılan gizli bir bilginin başkaları tarafından okunabilmesi dijital güvenliğin sağlanamamasıyla ilişkilidir. Günümüzde yaşanan bu olumsuz durumlar bireylerin internet ortamlarında herhangi bir faaliyet gerçekleştirmeden önce kaygı yaşamasına neden olmaktadır (Techopedia, 2016). Aslanyürek (2015) yaşanan başlıca dijital ortam kaygılarının:

- ✓ Kişisel bilgilerin ele geçirilerek pazarlama, kötüye kullanma, gözetleme, şantaj, dolandırma gibi farklı amaçlara hizmet etmesi
- ✓ Özel yaşamın gizliliğinin ihlal edilmesi
- ✓ Kötü amaçlı olarak virüs ya da yazılımların yüklenmesi
- ✓ Dijital hırsızlık, dolandırıcılık yapılması
- ✓ Bilgisayar korsanlarının bilgiyarlara sızarak gözetleme yapması
- ✓ Sosyal hayata müdahale yapılması olduğunu söylemektedir.

Sosyal medyayı her yaştan birey kullanmakla birlikte gençlerin daha aktif kullandığı bilinmektedir. Dijital yerli olarak adlandırılan yeni nesil dijital ortamların olmadığı bir dünyayı hayal bile edememektedir. Bu kadar aktif bir şekilde dijital ortamlarda sosyal medyayı kullanmalarına karşın onların da sosyal medyanın güvenlik sorununa yönelik endişeleri bulunmaktadır. Bununla ilgili yapılan çalışmalar bulunmakla birlikte henüz yeni gelişen bir alan olduğu için alanyazında yeteri kadar çalışma yer almamaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın alan yazına katkı sunacağı kabul edilmiş ve üniversite gençliğinin sosyal medya sitelerine yönelik güvenlik algıları araştırılmıştır. Araştırma kapsamında aşağıda yer alan soruların yanıtı aranmıştır:

- Üniversite öğrencilerinin sosyal medya sitelerine yönelik güven algı düzeyleri nedir?
- Üniversite öğrencilerinin sosyal medya sitelerine yönelik güven algı düzeyleri cinsiyet, öğrenim görülen birim, sınıf düzeyi, öğretim türü, gelir düzeyi ve mezun olunan lise türü değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 akademik yılı bahar döneminde Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde öğrenimlerini sürdüren 222 kadın, 248 erkek olmak üzere toplamda 470 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden biri olan kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Kolayda örnekleme yöntemi, diğer örnekleme yöntemlerine kıyasen daha kolay, ucuz ve hızlı bir şekilde veri toplamaya olanak

sağlamaktadır (Gürbüz & Şahin, 2014). Bu yüzden çalışma grubunun belirlenmesinde kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir.

Çalışma grubundaki öğrencilerin demografik özelliklerine göre frekans dağılımları Tablo 1'deki gibi elde edilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubuna Ait Frekans Dağılımları

Değişkenler		*f*	(%)
Cinsiyet	Kadın	222	47.2
	Erkek	248	52.8
Öğrenim Görülen Birim	Fakülte	349	74.3
	Yüksekokul	121	25.7
Sınıf	1. Sınıf	187	39.8
	2. Sınıf	153	32.6
	3. Sınıf	86	18.3
	4. Sınıf	44	9.4
Öğretim Türü	Normal Öğrenim	350	74.5
	İkinci Öğrenim	120	25.5
Gelir Düzeyi	Çok Yüksek	50	10.6
	Yüksek	225	47.9
	Orta	174	37.0
	Düşük	21	4.5
Mezun Olunan Lise	Anadolu Lisesi	203	43.1
	Düz Lise	69	14.7
	Meslek Lisesi	84	17.9
	İ.H.L.	75	16.0
	Fen Lisesi	22	4.7
	Diğer	17	3.6

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri araştırmacılar tarafından oluşturulan anket formu kullanılarak elde edilmiştir. Söz konusu anket, öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 6 adet çoktan seçmeli sorudan ve öğrencilerin sosyal medya sitelerine yönelik güven algılarını ölçmeyi amaçlayan 5'li Likert tipinde hazırlanmış 11 adet maddeyi içeren ve tek boyuttan oluşan bir ölçekten oluşmaktadır. Ölçek maddelerine verilebilecek cevaplar olumsuzdan olumluya doğru "1=Kesinlikle Katılmıyorum", "2=Katılmıyorum", "3=Kararsızım", "4=Katılıyorum" ve "5=Tamamen Katılıyorum" seçeneklerinden

oluşmaktadır. Ölçekte olumsuz anlam içeren madde bulunmamaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0.769 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler, ölçekten elde edilen verilerin yüksek düzeyde güvenirliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Verilerin Toplanması Ve Puanlanması

Araştırmanın veri toplama aracı araştırmanın çalışma grubunu oluşturan 470 öğrenciye yüz yüze anket yoluyla uygulanmış ve araştırmanın verileri elde edilmiştir. Ölçeğin tümüne ait ortalama puan ise ölçeğin içerdiği maddelerin toplam puanı madde sayısına bölünerek hesaplanmıştır.

Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Sosyal Medya Sitelerine Yönelik Güven Algısı Ölçeği ortalama puanlarının normal dağılım gösterip göstermediği çarpıklık ve basıklık katsayısı değerleri dikkate alınarak incelenmiş ve tüm değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin normal sınırlar olarak kabul edilen ±1.5 aralığında değer aldığı görülmüştür. Bu doğrultuda, bağımsız iki grubun ortalamasının karşılaştırılmasında parametrik istatistiksel yöntemlerden bağımsız gruplar t testi, üç veya daha fazla sayıda grup ortalamasının karşılaştırılmasında ise tek yönlü varyans analizi (Oneway ANOVA) kullanılmıştır. ANOVA sonucunda tespit edilen farklılıkların kaynaklandığı grupların belirlenmesinde Tukey çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır. Söz konusu istatistiksel tekniklerin yapılmasında IBM SPSS 23.0 paket programı kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırma verilerinin analizi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2. Ölçek Maddelerine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

İfadeler	X	sd
1. Sosyal medya araçlarında sıklıkla fotoğraf paylaşırım	1.56	0.80
2. Sosyal medya attığım gönderilerin beğenilmesine dikkat ederim	1.86	0.82
3. Sosyal medya araçlarında gerçek olmayan hesaplar açarım	2.21	0.99
4. Sosyal medyada ünlenmeye çalışırım	2.11	0.90
5. Facebook'un artık yaşlı kesime hitap ettiğini düşünüyorum	1.94	0.91
6. Sosyal medya araçlarından tik tok uygulamasını sıklıkla kullanıyorum	2.59	1.00
7. Sosyal medyayı sıklıkla kullananlar hakkında olumlu düşüncelere sahibim	2.71	1.04
8. Sosyal medyada yapılan durumların altına yorum yaparım	2.55	1.14
9. Sosyal medyayı aktif kullanırım	2.67	1.06
10. Sosyal medyayı sıklıkla kullanırım	1.95	0.94
11. Kullandığım sosyal medya platformlarından memnunum	1.97	1.03
Ölçek Toplam	2.27	0.51

Tablo 2'deki bulgulara göre öğrencilerin sosyal medya sitelerine yönelik güven algısı ölçeğine verdikleri cevapların genel ortalaması dikkate alındığında, öğrencilerin güven düzeylerinin düşük düzeyde ($\overline{X} = 2.27$) olduğu söylenebilir.

Tablo 3. t Testi Sonuçları

Değişken	Gruplar	n	X	sd	t	*p*
Cinsiyet	Kadın	222	2.20	0.50	-2.711	0.007*
	Erkek	248	2.32	0.48		
Öğretim Türü	Normal Öğretim	350	2.26	0.51	-0.646	0.519
	İkinci Öğretim	120	2.29	0.46		
Öğrenim Görülen Birim	Fakülte	349	2.26	0.50	-0.026	0.979
	Yüksekokul	121	2.27	0.47		

Tablo 3'teki t testi sonuçlarına göre, üniversite öğrencilerinin sosyal medya sitelerine yönelik güven algısı ortalama puanları cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir (t=-2.711; *p*=0.007<.05). Grup ortalamaları dikkate alındığında, kadın öğrencilerin sosyal medya sitelerine yönelik güven algılarının erkek öğrencilere göre anlamlı derecede daha düşük olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, üniversite öğrencilerinin sosyal medya sitelerine yönelik güven algısı ortalama puanlarının öğrencilerin öğrenim gördükleri öğretim türüne ve öğrenim gördükleri akademik birime göre ise anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir (*p*>.05). Buna göre, normal öğretim ve ikinci öğretim öğrencilerinin sosyal medya sitelerine yönelik güven algılarının eşit düzeyde olduğu söylenebilir. Aynı şekilde fakültede ve yüksekokulda öğrenim gören öğrencilerin sosyal medya sitelerine yönelik güven algılarının da benzer olduğu ifade edilebilir.

Tablo 5. ANOVA Test Sonuçları

Değişkenler		n	X	sd	F	*p*	Gruplar Arası Farklılık
Sınıf	1. Sınıf	187	2.17	0.45	3.856	0.010	1 < 2; 1 < 3
	2. Sınıf	153	2.33	0.52			
	3. Sınıf	86	2.33	0.51			
	4. Sınıf	44	2.32	0.53			
Gelir Düzeyi	Çok Yüksek	50	2.36	0.66	1.167	0.322	-
	Yüksek	225	2.23	0.44			
	Orta	174	2.28	0.50			
	Düşük	21	2.33	0.52			
Mezun Olunan Lise	Anadolu Lisesi	203	2.27	0.42	2.860	0.015	1 > 5; 2 > 5
	Düz Lise	69	2.23	0.49			

Meslek Lisesi	84	2.27	0.37	3 > 5; 4 > 5
İ H L	75	2.37	0.70	
Fen Lisesi	22	2.25	0.67	
Diğer	17	1.89	0.49	

Yapılan ANOVA testi sonucunda;

- Üniversite öğrencilerinin sosyal medya sitelerine yönelik güven algısı ortalama puanlarının öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (F=3.856; *p*=0.010<.05). Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre, birinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin sosyal medya sitelerine yönelik güven algılarının hem ikinci sınıfta hem de üçüncü sınıfta öğrenim gören öğrencilere göre anlamlı derecede daha düşük olduğu belirlenmiştir (*p*<.05).
- Üniversite öğrencilerinin sosyal medya sitelerine yönelik güven algısı ortalama puanlarının öğrencilerin ailelerinin gelir düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır (F=1.167; *p*>.05).
- Üniversite öğrencilerinin sosyal medya sitelerine yönelik güven algısı ortalama puanlarının öğrencilerin mezun oldukları lise türüne göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir (F=2.860; *p*=0.015<.05). Tukey çoklu karşılaştırma testi bulgularına göre; diğer lise mezunu öğrencilerin sosyal medya sitelerine yönelik güven algılarının Anadolu lisesi mezunu olan, düz lise mezunu olan, meslek lisesi mezunu olan, imam hatip lisesi mezunu olan ve fen lisesi mezunu olan tüm öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır (*p*<.05).

SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Katılımcıların sosyal medya sitelerine yönelik güven algısı ölçeğine verdikleri cevapların genel ortalaması dikkate alındığında, öğrencilerin güven düzeylerinin düşük düzeyde olduğu söylenebilir. Kaplan (2017) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin sosyal medyayı mahremiyet anlamda güvenilir bulmadıkları ve bu konuda olası riskler için kaygı yaşadıkları belirlenmiştir. Ancak buna rağmen katılımcıların sosyal medyayı etkin kullandıkları da görülmektedir. Bu bağlamda yaşanılan kaygının sosyal medya kullanımını azaltmadığı yorumunda bulunulabilir.

Üniversite öğrencilerinin sosyal medya sitelerine yönelik güven algısı ortalama puanları cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir. Grup ortalamaları dikkate alındığında, kadın öğrencilerin sosyal medya sitelerine yönelik güven algılarının erkek öğrencilere göre anlamlı derecede daha düşük olduğu söylenebilir. Kaplan'ın (2017) çalışmasında kadın katılımcılar sosyal medyada erkeklere nispeten daha fazla mahremiyet kaygısı yaşamalarına karşın kişisel fotoğraflarını yayınlamaktan hoşlandıklarını belirtmektedir.

Diğer taraftan, üniversite öğrencilerinin sosyal medya sitelerine yönelik güven algısı ortalama puanlarının öğrencilerin öğrenim gördükleri öğretim türüne ve öğrenim gördükleri akademik birime göre ise anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Buna göre, normal öğretim ve ikinci öğretim öğrencilerinin sosyal medya sitelerine yönelik güven algılarının eşit düzeyde olduğu söylenebilir. Aynı şekilde fakültede ve yüksekokulda öğrenim gören öğrencilerin sosyal medya sitelerine yönelik güven

algılarının da benzer olduğu ifade edilebilir. Yapılan ANOVA testi sonucunda; üniversite öğrencilerinin sosyal medya sitelerine yönelik güven algısı ortalama puanlarının öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre, birinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin sosyal medya sitelerine yönelik güven algılarının hem ikinci sınıfta hem de üçüncü sınıfta öğrenim gören öğrencilere göre anlamlı derecede daha düşük olduğu belirlenmiştir. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya sitelerine yönelik güven algısı ortalama puanlarının öğrencilerin ailelerinin gelir düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya sitelerine yönelik güven algısı ortalama puanlarının öğrencilerin mezun oldukları lise türüne göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Tukey çoklu karşılaştırma testi bulgularına göre; diğer lise mezunu öğrencilerin sosyal medya sitelerine yönelik güven algılarının Anadolu lisesi mezunu olan, düz lise mezunu olan, meslek lisesi mezunu olan, imam hatip lisesi mezunu olan ve fen lisesi mezunu olan tüm öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha düşük olduğu sonucuna verilmiştir.

İnternet üzerinden erişilen sosyal medya platformalarının güvenliği ve mahremiyetin korunması ilşe ilgili olarak insanların yoğun kaygı yaşamasına karşın yine de sürekli ve gittikçe artan bir şekilde bu platformlarda vakit geçirdikleri görülmektedir. Bu konuda birçok insanın yaşadığı mağduriyetler ortaya çıkmaktadır. Bu konuda gerek sosyal sitelerin yöneticileri gerekse devletlerin aldıkları tedibilerin yetersiz olduğu görülmektedir (Arslanyürek, 2016). Bu konuda öncelikle bireylerin farkındalığını artırarak özel bilgilerine internet ortamında nasıl koruyacaklarına ilişkin okullarda erken yaşlardan itibaren eğitimler verilmelidir. İnternet artık tüm hayatımızın içinde ve istesek bile yaptığımız tüm resmi işlemlerde aktif olarak kullanma zorunluluğumuz bulunduğu için ondan vazgeçme olasılığımız bulunmamaktadır. Bu anlamda dijital vatandaşlık kavramının güvenlikli olarak edinilmesi sağlanmalıdır. Sosyal medya güvenliği ile ilgili çalışmaların gerçekten çok sınırlı olduğu görülmektedir. Bu konuda yapılacak çalışmaların alanyazını destekleyeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aslanyürek, M. (2015). *İnternet güvenliği ve çevrimiçi gizlilik alanlarında yaşanan sorular: internet ve sosyal medya kullanıcılarının internet güvenliği ve çevrimiçi gizlilik ile ilgili kanaatleri ve farkındalıkları üzerine bir araştırma.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aslanyürek, M. (2016). İnternet ve sosyal medya kullanıcılarının internet güvenliği ve çevrimiçi gizlilik ile ilgili kanaatleri ve farkındalıkları. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, *3*(1), 80-106.

Ceyhan, E. B., Demiryürek, E., & Kandemir, B. (2015). Sosyal ağlarda güncel güvenlik riskleri ve korunma yöntemleri. *Uluslararası Bilgi Güvenliği Mühendisliği Dergisi*, *1*(1), 1-10.

Eren, V., & Aydin, A. (2014). Sosyal medyanın kamuoyu oluşturmadaki rolü ve muhtemel riskler. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *2014*(3), 197-205. https://doi.org/10.18493/kmusekad.72819

Gürbüz, S., & Şahin, F. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kaplan, İ. (2017). *Üniversite öğrencisi sosyal medya kullanıcılarının mahremiyet algısı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Karslıoğlu, F. (2014). *Siber gözetim: Toplumsal denetim aracı olarak internetin dönüşümü.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Techopedia (2016). Internet privacy. *Techopedia*. Retrieved from http://www.techopedia.com/definition/24954/internet-privacy.

Tokgöz, C. (2011) *Bilişim çağında toplumsal denetim aracı olarak gözetim olgusu ve yeni iletişim ortamlarında bireyin gözetim farkındalığı üzerine bir araştırma.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Jamoat Salomatligi Nazratini To’g’ri Tashkil Qilish

MIRZALIYEVA Nilufar

Toshkent Pediatriya Tibbiyot Instituti, O’ZBEKISTON

Dolzarbligi: Sog'liqni saqlash sohasida vakolatli siyosatni amalga oshirish uchun turli organlar va bo'limlarning muvofiqlashtirilgan harakatlari zarur. Rivojlangan davlatlarning aholi salomatligini nazorat qilish bo’yicha tajribalarini o’ganib, yurtimizga joriy qilinmoqa.

Tadqiqot maqsadi: Aholi salomatligini ta’minlashga qaratilgan chora tadbirlarni o’rganib chiqish.

Materiallar va uslublar: XX asrdagi sog’liqni saqlash siyosati natijasida qisman, chaqaloqlar va bolalar o’limining pasayishi kuzatildi va dunyodagi ko’plab odamlar hayot davomiyligi barqaror o’sdi. Misol uchun, amerikaliklarning o’rtacha umr ko’rish darajasi 1900 yildan boshlab 30 yilgacha, butun dunyoda olti yilga ortganligi qayd etildi. Angliyada olib borilgan islohotlar natijasida kasalxonaga kelgan bemordan ortiqcha hujjatlar talb qilinmaydi. O’zbakistonda ham to’liq aholi salomatligini nazorat qilish maqsadida barcha shahar va qishloqlarda salomatlik markazlari tashkil qilingan. Bu o’z navbatida turli omillarni oldini olishda muhim o’rin tutadi. Salomatlikka ta’sir ko’rsatuvchi omillar sifatida daromad va ijtimoiy mavqe, mehnat sharoitlari, ijtimoiy muhit, jismoniy muhit, sog’liqni saqlash bo’yicha shaxsiy tajriba va qobiliyatlar, bolaning sog’lom rivojlanishi, biologiya va genetika rivojlanganlik darajasi, tibbiy xizmatlar va madaniyat tegishlidir. O’zbekistonda aholini sog’lig’ini mustahkamlash davlat tomonidan tashkil qilinib, o’z navbatida faqatgina ijtimoiy-iqtisodiy omillarni o’rganibgina qolmay, balki demografik jarayonlarni o’rganishni ham talab etmoqda. Islohotlarning barchasi sog‘liqni saqlashning birlamchi bo‘g‘ini muassasalarini boshqarish va moliyalashtirishning yangi usullarini ishlab chiqish, tibbiy xizmat ko‘rsatish sifatini yaxshilash va umumiy amaliy tibbiy xodimlar tayyorlash imkonini berdi. Shoshilinch tibbiy yordam ko‘rsatish tizimining yangi shakli joriy etildi. Natijada mamlakatning hamma hududlarida shoshilinch tibbiy yordam ko‘rsatishga, uyga vrach chaqirish bilan malakali tibbiy yordam ko‘rsatish o‘rtasidagi vaqtni ancha qisqartirishga muvaffaq bo‘lindi. g‘oz. Respublika shoshilinch tibbiy yordam ilmiy markazi, Nukus sh. va barcha viloyat markazlarida uning filiallari hamda markaziy tuman va shahar kasalxonalari bo‘limlari faoliyat ko‘rsatmoqda. Ularda kadrlar tayyorlash va ular malakasini oshirish, favqulodda vaziyatlarda tibbiy yordam ko‘rsatish ishlari amalga oshiriladi. Ekstragenital kasalliklarni aniklash va bunday bemorlarni soglomlashtirish uchun fertil yoshdagi ayollarni tibbiy ko‘rikdan o‘tkazish ishi yanada jonlantirildi, ularni kontratseptiv vositalar bilan ta’minlash hajmi ko‘paytirildi, aholi, ayniqsa, yoshlar o‘rtasida barvakt va yaqin qarindoshlar bilan turmush qurishning salbiy oqibatlari, ekstragenital kasalliklari bor ayollarda homilador bo‘lish va tug‘ishning oldini olish buyicha tushuntirish ishlari ancha faollashtirildi. Tug‘ma nuqsonli va irsiy kasalligi bor bolalarning tug‘ilishi oldini olish maqsadida onalar va bolalarda skrining o‘tkazish tizimi tashkil etildi, genetika Davlat registrini yaratish ishlari olib borilmoqda.

Tadqiqot natijalari: Sog‘liqni saqlash tizimidagi o‘zgarishlar "Sihatsalomatlik" jurnali, "O‘zbekiston tibbiyot jurnali" va tibbiyot sohalariga oid jurnallarda yoritib boriladi. Prezidentning yaqinda qabul qilingan "Davlat tibbiyot muassasalari va sog‘liqni saqlashni boshqarish organlari xodimlarini moddiy rag‘batlantirishni

kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi qarori sohadagi yana bir ijobiy yangilik bo‘ldi. Unga muvofiq, tibbiyot xodimlarining oylik maoshi 1 dekabrdan 20 foizga, 2021-yil 1-apreldan yana 15 foizga oshiriladi.

Xulosa: Sog’liqni saqlash tizimini intensiv rivojlantirish va mavjud resurslardan samarali foydalanish maqsadida yangi iqtisodiy mexanizmlarni ishlab chiqish zarur. Bu esa o’z navbatida tibbiy xizmat ko’rsatishni qaysa isloh qilish va tibbiy xizmat ko’rsatishning yangi usullarini keng tadbiq etishni talab qiladi.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

The Impact of Covid-19 Management Strategies on Inbound Tourism

Romeo L. KOYUE

Faculty of Tourism, Cyprus Science University, Girne, TRNC via Mersin 10, TURKEY

Soolmaz L. AZARMI

Corresponding author, *Faculty of Tourism, Cyprus Science University, Girne, TRNC via Mersin 10, TURKEY,* E-mail: soolmazazarmi@csu.edu.tr

Abstract

This research paper seeks to ınvestıgate and to fınd out how the strategıes, processes and procedures of covıd-19 management have affected the tourısm sector especıally on ınbound tourısm. Thıs study aıms at fındıng the real cause and course of reduced ınbound tourısm caused by eıther the Covıd-19 vırus or ıts management strategıes, An estımate of tourısts travelıng ınto and or to another locatıon and a comparative analysis of the different measure and strategies put in place by different countries to control the propagation of the virus from 2019 wıth the outbreak of covıd-19 and the subsequent measures put ın place by governments to control ıts ımpacts tıll present has been studıed and an analysıs made to better understand the ımpact of thıs Covıd-19 management strategıes on ınbound tourısm. Thıs topıcs fındıng suggest that, the Covıd-19 Vırus ıtself had less ımpact on ınbound tourısm but rather the management strategıes put ın place has played a ınverse role ın the development of inbound tourısm. The fındıng equally suggest that countrıes that have less rigorous rules and strategıes suffers less decrease or ımpact of the Covıd-19 on theır ınbound tourısm Or tend to have a quıet ımprovement ın theır ınbound tourısm.

Keywords: covid-19; Impact on hospitality sector; Strategy management; inbound tourism.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Ev Ödevlerini Bireyselleştirmek: Neden ve Nasıl?

Individualizing Homework: Why and How?

Doç.Dr. Süleyman Avcı
Marmara Universitesi, TÜRKİYE E-mail: suleyman.avci@marmara.edu.tr

Öz

Ev ödevi eğitimin tüm paydaşlarınca değer verilen öğretim uygulaması olarak görülmesine mevcut uygulama biçimiyle elde edilen fayda harcanan emeğin çok gerisinde kalmaktadır. Ödevlerin kısmen de olsa akademik başarıyı artırma, ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkiyi geliştirme, sorumluluk bilinci kazandırma ve öz düzenleme stratejilerini kullanmayı öğretme yanında, sosyal adaletsizliğin derinleşmesine, okul terklerin artmasına, aile içi ilişkilerin bozulmasına, öğrenme motivasyonunun düşmesine, kopya çekmenin artmasına ve sosyal aktivitelerde azalmaya yol açmaktadır. Sayılan faydalar da ancak mevcut biçimiyle doğru kullanımı sonucunda elde edilmektedir. Ödevlerin çok fazla olması, zor olması, bazı öğrenciler için basit kalması, hazırlarken emek harcanmaması, dönüt verilmemesi, tek tip öğrenciye uygun hazırlanması, gereksiz tekrarlar içermesi, sıkıcılık, sürenin yetersiz olması, ailenin baskısı, ödevi öğrenci yerine yapması, yardım için gerekli donanıma sahip olmamaları gibi çok sayıdaki sorunlardan birkaçıdır. Ödevlerin ön bilgi, sosyo-ekonomik statü, öğrenme hızı, ilgi, öğrenme stili ve çoklu zeka alanı gibi bireysel farklılıklara göre düzenlenmesi yaşanan olumsuzlukların önlenmesi ve akademik başarının artırılmasında önemli role sahiptir. Ödevlerin öğrenci özelliklerine göre farklılaştırılmasına yönelik çabalar bir bütün halinde bireyselleştirilmiş ödev olarak isimlendirilmiştir. Bu çalışmada öncelikle, öğrenen merkezli eğitim kapsamında yer alan bireyselleştirilmiş ödevin araştırma sonuçları ve kuramlar çerçevesinde gerekçeleri ortaya koyulmuştur. Yapılandırmacılık, bilgiyi işleme, beyin temelli öğrenme, öğrenme stilleri ve çoklu zekâ kuramlarının ilkeleri kuramsal temeli oluşturmaktadır. Öğrenen özelliklerine ve kuramların ilkelerine göre ödevlerin nasıl bireyselleştirilebileceği çalışma kapsamında örneklerle açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bireyselleştirilmiş ev ödevi, bireysel farklılıklar, öğrenci merkezli eğitim

Abstract

Since homework is considered an instructional practice valued by all stakeholders in education, the benefit obtained by the current practice lags far behind the effort spent. In addition to increasing academic achievement, improving parent-child relationships, fostering a sense of responsibility, and teaching self-regulation strategies, homework also contributes to deepening social injustice, increasing dropouts, worsening family relationships, decreasing motivation to learn, increasing cheating, and decreasing social activities. These benefits mentioned above can only be achieved through the proper use of homework in its current form. Problems with homework assigned to students include the homework being too much, its difficulty, being too easy for some students, putting no effort in its preparation, no feedback, being prepared for a specific student, containing unnecessary repetition, being boring, not having enough time to complete it, pressure from the family, homework being done for the student, and the necessary equipment not being provided. Designing and arranging homework according to individual differences such as prior knowledge, socioeconomic status, learning speed, interest, learning style, and different intelligence areas plays a crucial role in preventing negative effects and increasing academic success. Efforts to differentiate tasks according to students' characteristics are referred to as individualized tasks. This study presents the rationale for individualized homework in learner-centered education following research findings and theories. The principles of constructivism, information processing, brain-based learning, learning styles, and multiple intelligence theories provide the theoretical basis. In the study, how homework can be individualized following learners' characteristics and the principles of the theories are explained with examples

Keywords: Individualized homework, individual differences, student-centered education

1.GİRİŞ

Ev ödevleri üzerine araştırmaların sonuçları, uygulamada büyük sorunların yaşandığını, harcanan emiğin karşılığının alınamadığını göstermektedir. Buna rağmen, pratikte verimsiz olduğu görülen uygulamalar, en iyisi yapılıyor inancıyla kullanılmaya devam etmektedir. Sorun tespitine yönelik oldukça geniş literatür olmasına rağmen çözüm için sistematik yaklaşım sunun çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Türkiye'de ev ödevlerine ilişkin öğretmen, öğrenci ve ebeveyn görüşlerini inceleyen onlarca bilimsel makalenin yanında daha iyisinin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin herhangi bir yayın bulunmuyor. Genel izlenim, tüm paydaşların ev ödevlerinin mevcut kullanım biçiminin en iyisi olduğuna yönelik yanıltıcı bir algı içerisinde olmasıdır. İyi öğretmenin çok ödev vereceği yönündeki yargının toplumda oldukça geniş bir kitle tarafından kabul görmesi de yaşanan sorunun bir göstergesidir. Ev ödevleri belirli ilkeler dikkate alınarak kullanıldığında oldukça faydalı öğrenme-öğretme yöntemi olmasına rağmen, yapılan yanlışların neticesinde öğrencilere çok büyük zararın verilmesine de yol açmaktadır. Ev ödevleri mevcut haliyle kısmen de olsa akademik başarıyı artırmakta (Fan ve diğ., 2017; Cooper, Robinson ve Patall, 2006), doğru kullanıldığında ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkiyi geliştirmekte (Núñez ve diğ., 2019) ve sorumluluk bilinci (Xu, 2005;. Warton, 1997) ile öz düzenleme stratejilerini kullanma becerisini geliştirmektedir (Ramdass ve Zimmerman, 2011; Xu ve Wu, 2013). Ev ödevlerinin yanlış kullanımı, sosyal adaletsizliğin derinleşmesine (Pendergast ve diğ., 2018), okul

terklerin artmasına (Reschly ve Christenson, 2006) aile içi ilişkilerin bozulmasına (Markow, Kim ve Liebman, 2007; Moe ve diğ., 2020; Pressman, ve diğ., 2015), öğrenme motivasyonunun düşmesine (Hong, Milgram ve Rowell, 2004), kopya çekmenin artmasına (Šprajc ve diğ., 2017), sosyal aktivitelerde azalmaya (Cooper, Robinson ve Patall, 2006) yol açmaktadır. Ev ödevlerinin bireysel özellikler göz önüne alınmadan, tek tip öğrenciye göre düzenlenmesi sorunların temel nedeni olduğu görülmektedir. Bu sorunların ortadan kaldırılması için ise bireyselleştirilmiş ödev uygulamalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışmada öncelikle ev ödevlerinin neden bireyselleştirilmesi gerektiği literatür ışında ortaya koyulmuş ardından ise bireyselleştirmenin nasıl olması gerektiğine ilişkin öneriler sunulmuştur.

Ev Ödevleri Neden Bireyselleştirilmelidir?: Araştırma Sonuçları

Ev ödevlerinin neden bireyselleştirilmesi gerektiğinin cevabı, mevcut uygulamalardan elde edilen deneyimlere dayanmaktadır. Ev ödevlerindeki başarı ve başarısızlığın gerekçeleri üzerine araştırmaların sonuçları, ev ödevlerinin bireysel özellikler dikkat alınarak düzenlenmesi gerektiğini göstermektedir. Ev ödevi başarısını etkileyen faktörlerde, ödev yapmaya ayrılan süre, ailenin tutumu ve öğretmenin ödev verme ile dönüt sağlama süreçlerindeki davranışları ön plana çıkmaktadır. Araştırma sonuçları ev ödevine harcanan sürenin karşılığının alınamadığını göstermektedir. Fan ve diğ. (2017) tarafından ABD, Avrupa ve Asya örneklemlerinde matematik ve fen derslerine ilişkin meta analiz (r=22), Cooper, Robinson ve Patall'in (2006) ABD örnekleminde tüm derslere ilişkin meta analiz (r=24), Baş, Şentürk ve Ciğerci'nin (2017) Türkiye'den araştırmaların da bulunduğu tüm derslere ilişkin meta analiz ve Eren ile Henderson'ın (2011) ABD de geniş veri tabanı üzerinde yaptığı araştırmalarda ev ödevine ayrılan süre ile akademik başarı arasında pozitif yönde ama zayıf ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ödeve ayrılan sürede olduğu gibi ödev sıklığı ile akademik başarı arasında düşük düzeyde pozitif ilişki bulunmaktadır (Özyıldırım, 2021). Ödevin tamamlanmış olmasının akademik başarı üzerine etkisi ödev için harcanan süreden daha yüksektir (Fan ve diğ., 2017; Cooper, ve diğ., 1998). Ödev için ayrılması gereken sürenin akademik başarıya etkisi yaş gruplarında göre farklılık göstermektedir. İlkokul ve ortaokulda ödev için günlük bir saat (Cooper ve diğ., 2006; Cooper, 2015; Eren ve Henderson, 2011) lise öğrencilerinde iki saatin başarıyı artırdığı daha fazlasının ise düşüşe yol açtığı görülmektedir (Cooper, 2007).

Ebeveynlerin ev ödevi yapım sürecindeki tutum ve davranışlarının akademik başarıya etkisi oldukça karmaşıktır. Öncelikle ödeve yardım etmenin akademik başarıyı etkilemediği (Castro ve diğ., 2015; Jeynes, 2005; Jeynes, 2007; Kim, 2020; Kim ve Hill, 2015; Tan, Lyu ve Peng, 2020) ve hatta başarıyı düşürdüğü (Barger ve diğ., 2019; Boonk ve diğ., 2018; Fernández-Alonso ve diğ., 2022; Hill ve Tyson, 2009) görülmektedir. Hatta ödeve yardım süresi arttıkça akademik başarı düşmektedir (Fernández-Alonso ve diğ. 2022). Yardımın başarıyı artırdığına ilişkin araştırmaların sayısı oldukça azdır (Jeynes, 2003; Patall, Cooper ve Robinson 2008). Yardım etme ve yardım süresi ile akademik başarı arasında negatif yönde ilişki olmasının temel gerekçesi, Okulda konuyu anlayamayan, öğrenme için ek zaman ihtiyacı olan, potansiyeli üzerinde zor ve çok sayıda ödevle karşılaşan genelde akademik başarısı düşük öğrenciler ebeveynlerinden daha fazla yardım talebinde bulunmasıdır. Ebeveynlerin nasıl yardım edeceğini bilmemesi, öğretim becerisinin düşük olması ve konu hakkında bilgi sahibi olmamaları da yardım süresini uzatmaktadır (Fernández-Alonso ve diğ., 2022). Elde edilen bulgular, ödev vermede öğrencilerin bireysel farklılıklarının dikkate alınmadığını göstermektedir. Ebeveynlerin akademik başarı

üzerine olumlu etki eden tutum ve davranışları da bulunmaktadır. Ebeveynlerin müdahale etmeden destek olması, ödev yapılması için uygun koşulları sağlaması, özerlik tanıması ve beklentilerini yüksek tutması öğrencilerin ödev yapma konusundaki motivasyonlarını artırmaktadır (Núñez ve diğ., 2019).

Ödev yapma konusundaki düşük motivasyon düzeyinin gerekçesi öğretmen ve öğrencilere göre farklılık göstermektedir. Öğretmenler için ödevin temel anlamı ve veriliş gerekçesi, okulda öğrenilenleri desteklemek ve pekiştirmektir (Gu ve Kristoffersson, 2015; Özenç, 2020; Xu ve Yuan, 2003). Bu nedenle ödevler genelde pratik yapma, hatırlama ve yazma gibi düşük bilişsel kapasite kullanımını gerektirecek yapıdadır (Özenç, 2020; Sidhu ve Fook, 2010). Bu şekilde verilen ödevler yapılmadığında ise öğretmenler bunu öğrencilerin motivasyon düşüklüğüne ve evde ebeveynler tarafından yeterli destek sunulmamasına bağlamaktadır (Gu ve Kristoffersson, 2015). Oysaki öğrencilerin ev ödevine yönelik deneyimleri ve tutumları üzerine yapılan araştırmalar, ödevle ilgili motivasyonlarının ve çabalarının, ödevin kalitesi ve verilen dönütlerin türünden etkilendiğini göstermektedir (Trautwein ve Lüdtke, 2008). Öğrencilerin hazırlanan ödevlerin kalitesine ilişkin algıları ne kadar yüksekse, motivasyonları, ödev yapmaya karşı olumlu tutumları ve akademik başarıları da o oranda yükselmektedir (Dettmers ve diğ., 2010). Öğretmenler türü ne olursa olsun ödevlere dönüt verdiklerinde ödevlerdeki başarı artmaktadır (Rosário ve diğ., 2015). Öğrenciler, öğretmenleri tarafından ödevlerinin kontrol edileceğini bildiklerinde başarmak için daha fazla çaba harcamaktadır (Trautwein ve diğ., 2009). Aynı zamanda kontrol algısının artması ödev tamamlama oranını da artırmaktadır. Ödevleri kontrol etmek öğrencilerin korkmasına yol açan bir davranıştan öte verilen emeklerine saygı duyulduğunu, fark edildiğini gösteren bir davranıştır (Trautwein ve diğ., 2006). Öğrenciler sınıfta yaptıklarının aynısı veya benzeri ödevlerin gerekliliğini anlamakta güçlük çekmekte ve yapma konusunda motive olamamaktadır (Gu ve Kristoffersson, 2015; Xu, 2013). Öğrenilenlerin pekiştirilmesi için tekrar önemli olmakla birlikte, bunun monoton ve birbirine benzeyen basit testler ve aktiviteler yoluyla olması öğrencinin ödeve verdiği değeri düşürmektedir. Bu tür ödevler, öğrenciler tarafından sıkıcı ve anlamsız olarak algılanabilmekte, bu da onların ödev yapma motivasyonlarını ve istekliliklerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle ödevler çocuklar için anlamlı ve değerli olacak biçimde çeşitlendirilmiş, ilgilere göre düzenlenmiş, esnek, seçme şansının verildiği tarzda olmalıdır (Bempechat, 2004). Ödev konusundaki düşük motivasyonun bir diğer nedeni de, ebeveynler ve öğretmenlerce okulda dışına yapılacak faaliyetlerde birinci sıraya koyulan ödevin, öğrenciler tarafından genelde orta sıraya yerleştirilmesidir. Ödev sıkıcı ve anlamsız olarak algılandığında normalden çok daha alt sıralara inmektedir (Xu ve Yuan, 2003).

Motivasyon düzeyi öğrencilerin ödevlerini tamamlamaları üzerine etkili bir değişken olması nedeniyle, motivasyonu olumlu ve olumsuz yönde etkileyen tüm değişkenler de ödev başarısını etkilemektedir. Öğrencilerin ödevin kalitesine yönelik algısı ne kadar yüksekse ödevi yapmaya yönelik motivasyon da o oranda artmaktadır (Dettmers ve diğ., 2010). Öğrencilere göre ödeve harcanan emek kendilerine verilen değerin bir göstergesidir (Fredricks, 2011). Öğrenciler, seçme şansı tanınan, yapım süreci net tanımlanmış, grupla çalışmaya olanak tanınan, gerçek yaşam deneyimi sunulan, kaliteli dönüt verilen ödevlere daha fazla motive olmaktadır Fredricks (2011) (Núñez ve diğ., 2019). Öğrencilerin ilgileri ve yapmaktan hoşlandıkları aktivitelerle verilen ödev arasındaki benzerlik düzeyinin artması motivasyon üzerinde olumlu etki yapmaktadır (Hong, Milgram ve Rowell, 2004; Rodríguez ve diğ., 2019). Ödevi yapmaya yeterli zaman olmaması, ödevin anlaşılamaması, çok zor olması, çok uzun olması, sıkıcı olması, birbirine çok benzer soruların olması, dikkat dağıtıcılara kanma gibi faktörler de motivasyon üzerine olumsuz etkiye sahiptir (Planchard ve diğ., 2015).

Öğrencilerin ön bilgi düzeyleri, öğrenme hızları ve öğrenme stilleri de ödev yapma motivasyonu ev başarısını etkilemektedir. Ön bilgi düzeyi yüksek öğrenciler daha çok sayıda ödev yapmakta, ödeve ayırdığı süreyi daha iyi ayarlamaktadır (Piñeiro ve diğ., 2019). Ödevler öğrenciler öğrenme hızları dikkate alınarak verilmelidir. Bazı öğrenciler sadece öğretim programının hedeflerine erişmek için düşük seviyeli ödevlere ihtiyaç duyarken, bazıları programın ötesinde kazanım için daha zorlayıcı ödevler beklemektedir (Trautwein, ve diğ., 2002). Öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler, ortalama öğrencilere göre düzenlenen ödevleri zorlayıcı bulmaları nedeniyle ödevlere karşı tutumları ve öz güvenleri olumsuz etkilenmektedir. Bu nedenle düşük yetenekli gruptaki öğrencilere uygun ödevler verilmeli ve öz düzenleme becerilerini geliştirecek eğitimler düzenlenmelidir (Margolis ve McCabe, 2004). Öğrenme hızı dikkate alınarak düzenlenen ödevler hedef kitlenin potansiyelinin biraz üzerinde olmalıdır. Zorlayıcı ödevler akademik başarıyı pozitif yönde etkilemektedir (Dettmers ve diğ., 2010). Özellikle ilkokul seviyesinde ödev yapmakta güçlük çeken öğrencilere daha fazla süre tanınmalıdır (Cooper, 2001) Öğrenciler ev ödevinden en iyi ödev ihtiyaçlarına uygun olduğunda fayda sağlamaktadır (Cooper, 2001; Zakharov, Carnoy ve Loyalka, 2014). Ödevlerini kendilerine uygun bulan öğrenciler olumlu duygular yaşarken, ödevleri zorlayıcı bulunlar olumsuz duygu durumları yaşamaktadır (Dettmers ve diğ., 2011). Zor ödevlerin yanında kolay ödevler de öğrenciler tarafında aynı derecede sevilmemekte, dolayısıyla akademik başarıyı olumsuz yönde etkilemektedir (Cooper, 1989). Öğrencilerin öğrenme stillilerine göre düzenlenmiş ödevler akademik başarılarını olumlu yönde etkilemektedir (Smoker, Maxwell ve Stites-Doe, 2018; Mojdehi ve Bazargani, 2018; Minotti, 2005). Öğrenciler ilgi ve ihtiyaçlarına, öğrenme seviyelerine, öğrenme hızlarına uygun ödevlerin verilmesi olumlu duyguları artırmaktadır (Pekrun, 2006). Öğrenciler ödev konusunda kendilerine özerlik verildiğini algıladıklarında ödev yapma motivasyonları ve ödev tamamlama davranışları artmaktadır (Hagger ve diğ, 2015).

Ev Ödevleri Neden Bireyselleştirilmelidir?: Kuramsal Temeller

Ev ödevlerinin neden bireyselleştirilmesi gerektiğine ilişkin sorunun cevabı, yakınsal gelişim alanı, bilişsel şemalar, beyin temelli öğrenme, öğrenme stilleri ve çoklu zeka kuramı çerçevesinde ele alınmıştır. Vygotsky'ye göre bireyin öğrenme potansiyeli, kendi başına erişebileceği, yardım alarak erişebileceği ve yardımla dahi erişemeyeceği biçiminde isimlendirilen üç seviye ile açıklanmaktadır. Yakınal gelişim alanı, öğrencinin kendi başına erişebileceği alan ile zorlandığında destekle erişebileceği potansiyeli arasındaki farkı ifade etmektedir. Her öğrencinin yakınsal gelişim alanı farklıdır, hatta aynı zekâ düzeyine sahip olanlar arasında dahi fark bulunmaktadır (Wertsch, 1984). Öğretmen, öğrenme sürecinin bir parçası olan etkinlikleriler tasarlayarak, rehberlik sunarak ve gerektiğinde öğrenmeye yardımcı olarak öğrencilerini öğrenmede ustalık düzeyine çıkarabilirler (Shabani, Khatib ve Ebadi, 2010). Tüm öğrencilere aynı ödevin verildiği uygulamada, ödevlerin düzeyi bazı öğrenciler için destekle dahi ulaşamayacakları kadar üst düzeyde, bazıları için yakınsal gelişim alanı içerisine girecek zorlayıcılıkta, bazıları için ise oldukça basit olabilmektedir. Bu durumda verilen ödev, çok basit ve ulaşılamayacak kadar zor gelen bu iki grup öğrenci için zaman kaybından öteye gitmemektedir. Bir öğrenme aracı olarak düşünülmesi gereken ev ödevinin her bir öğrenci için potansiyelini açığa çıkarak zorlayıcılık düzeyinde olması gerekir. Aynı zamanda öğrencinin potansiyelinin üzerinde, yani yardımla

dahi yapamayacağı alanda da olmamalıdır (Goodall, 2021; Gutmann, Gladding, Lundsgaard ve Stelzer, 2018).

Şema teorisine göre, bilgilerin düzenlenmesi ve yorumlanması işlemleri bilişsel çerçeveler olan şemalar aracılığıyla gerçekleşir. Bilişsel şemalar, doğumdan sonra duyu organları aracılığıyla dış dünyayla iletişim kurulmaya başlandığı andan itibaren oluşmaya başlar. Ailenin ekonomik imkanları, ailenin eğitim düzeyi, yaşanılan bölge, etkileşimde bulunulan insanlar, sonrasında okul yaşantıları, okunan kitaplar gibi etkenlerle öğrencinin şemaları genişler ve farklılaşır. Çocukluktan itibaren birey ne kadar çok zengin yaşantı deneyimlemişse şemaları da o oranda çok ve zengindir. Yaşantılar aracılığıyla oluşan şemalar, deneyim farklılıklarından kaynaklı olarak her bireyde farklı yapıdadır. Şemalar, öğrencinin öğrenme hızını, düşünme hızını, dikkatini çeken konuların neler olduğunu etkiler. İlk yıllarda, bir dersin ilk başlarında oluşan şemalar ne kadar gelişmiş ve iyi organize edilmiş olursa sonraki öğrenmeler de o kadar kolay ve hızlı gerçekleşir (Derry, 1996; McVee, Dunsmore, ve Gavelek, 2005). Ev ödevleri verilirken öğrenciler arasındaki şemalar açısından oluşan bireysel farklılıklar dikkate alınmalıdır. Tüm öğrencilerden aynı görevi aynı sürede tamamlamasını beklemek birçok öğrenci için düşük öğrenme motivasyonu ve başarısızlıkla sonuçlanabilir.

Beyin temelli öğrenme, beynin çalışma ilkelerini dikkate alarak öğrenme-öğretme sürecinin düzenlemesidir. Beynin, temel işlevi olan öğrenme görevini yerine getirebilmesi için onun çalışmasını engelleyici faktörlerin ortamdan kaldırılması ve çalışmasını destekleyici faktörlerin de ortama getirilmesi gerekir (Erlauer, 2003; Jensen, 2005). Beynin öğrenmeye başlaması için öğrenmesini sağlayacak şartların hazır olması gerekir. Öğrencinin ön bilgi düzeyi ne kadar yüksek ise öğrenme o kadar hızlı gerçekleşir. Konu hakkında dersten belirli bir süre önce verilen ön bilgiler, öğrencinin önceden şemalar oluşturmasını ve ders sırasında bilişsel yükün azalmasını sağlar. Beyin bir konunun kendisi için önemli olduğunu düşündüğünde, öğrenme motivasyonu artar (Jensen ve McConchie, 2020). Beyin en iyi zorlandığında çalışır ve gerçek potansiyelini sergiler. Bu nedenle öğrenciye için verilen görevlerin zorlayıcı nitelikte olması gerekir (Erlauer, 2003; Jensen, 2005). Zorlama motivasyonu da artıran bir ögedir, öğrenciler çoğu zaman anlatılanların bir kısmını zaten biliyor olduklarından, bu durum onların sıkılmasına yol açar. Gereğinden az zaman ve kaynak vererek, öğrencileri yapamayacakları konusunda açıklama yapma gibi hileli yollarla kandırarak, yapabildiklerinin bir derece zorunu vererek zorlamak mümkündür (Jensen ve McConchie, 2020). Beynin çalışma ilkelerinden bir diğeri de seçim yapması durumunda konuyu öğrenmeye olan motivasyonunun artmasıdır. Öğrencilere ödev konusunda seçenekler sunulduğunda motivasyonları artmakta, konuyu daha çok benimsemekte ve eğlence faktörü ön plana çıkmaktadır (Erlauer, 2003; Jensen, 2005).

Çoklu zeka kuramı, öğrencinin öğrenme yolları, ilgi alanları, becerileri konusunda öğretmene yol gösterici bilgi sunarlar. Kuram kapsamında tanımlanan her bir zekâ alanının yapmaktan hoşlandığı aktiviteler, bilgiyi en iyi nasıl edindikleri, bilginin sunumunda tercih ettikleri yollar tanımlanmıştır. Bireyler arasındaki zekâ alanı açısından farklılıklar, onların neyi nasıl öğrenecekleri ve öğrendiklerini nasıl sergileyecekleri konusundaki tercihlerini belirler (Armstrong, 2009; Gardner, 2010). Öğretmenler ödevleri hazırlarken en öğrencilerin çoklu zeka alanlarını dikkat almalıdır. Ödev hazırlama kaynakları, ödevin sunumu, ödev ürünleri için öğrencilere zeka alanlarına hitap eden seçenekler hazırlamalıdır (Armstrong, 2009). Öğrenme stilleri, öğrencinin öğrenme ortamındaki uyaranları nasıl algıladıkları, bunlara nasıl tepki verdikleri ve etkileşime girdikleri ile ilgili bilişsel ve psikososyal yapılardır. Öğrenme

stilleri bireyler arasındaki, bilgiyi hangi yollarla edindikleri, tercih ettikleri bilgi kaynakları, nasıl öğrendikleri, bilgiyi uzun süreli hafızaya nasıl depoladıkları ve nasıl hatırladıkları ile ilgili farklılıkların belli kategoriler altında toplanması sonucu ortaya çıkmıştır (Pashler, McDaniel, Rohrer ve Bjork, 2008; Romanelli, Bird ve Ryan, 2009). Öğrenciler en iyi akademik görevler kendi stillerine uygun olduğunda öğrenmekte ve motivasyonu da artmaktadır (Hong, Milgram ve Rowell, 2004; Rodríguez ve diğ., 2019). Bu neden öğretmenler ödevleri mümkün olduğu öğrenme stilleri kuramlarında yer alan farklı bireysel özelliklere göre çeşitlendirmeli ve öğrencilere de seçme hakkı tanımalıdır.

Bireyselleştirilmiş Ev Ödevi Nedir?

Öğrenciler, ön bilgileri, ilgileri, öğrenme hızları, sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri, öğrenme stilleri ve çoklu zeka alanları açısından farklılaşırlar. Öğrencilerin sayılan özellikler açısından farklılaşması, onları öğrenme ihtiyaçları ve biçimleri açısından benzersiz kılmaktadır. Tek tip ödevlerin nadiren öğrencilerin özellikleriyle eşleşmesi bireysel özelliklere göre düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bireyselleştirilmiş ev ödevi, öğrenci özelliklerini dikkate alarak ödevlerin farklılaştırılmasıdır. İlgilere, öğrenme stillerine ve çoklu zeka alanlarına göre seçenekler oluşturma ve seçme hakkı tanıma, öğrenme hızlarını dikkate alarak farklı zorluk seviyesinde alternatifler görevler hazırlama, ailenin sosyo ekonomik düzeyini dikkate alarak beklentileri çeşitlendirme bireyselleştirilmiş ödev kapsamındaki yapılabilecek alternatif uygulamalara örnektir. Bireyselleştirilmiş ödev aynı zamanda ön bilgi açısından farklılıkların ortadan kaldırılmasına da aracılık yapar. Bireyselleştirilmiş ev ödevi öğrencinin kendine güvenini arttırır ve öğrencilerin kendi öğrenmelerini kontrol etmelere aracılık eden içsel motivasyondan faydalanır. İçsel motivasyonun ortaya çıkmasına aracılık eden seçim yapma, sahiplenme, katılımı artırmanın ortaya çıkmasını sağlar. Standart ev ödevlerinden farklı olarak her bir öğrencinin kendi potansiyeli ölçüsünde ustalık seviyesine ulaşmasını sağlar

Bireysel özellikler açısından farklılaşmanın boyutlarını ortaya koyabilme ve bireyselleştirilmiş ödevi açıklayabilme adına her bir özellik üzerinde kısaca durulmuştur. Bireysel farklılıklardan ilki olan ön bilgi, öğrencinin yeni konuyu öğrenmesi için ihtiyaç duyduğu ön koşul öğrenmeler ile öğretilecek olan konu ile ilgili bilgi düzeyini ifade etmektedir. Öğrenmede aşamalılık ilkesine göre bir konuyu öğrenebilmek için o konunun ön koşulunu oluşturan bilgilerin mutlaka önceden öğrenilmesi gerekir. Ön koşul öğrenmelerin eksikliği yeni konunun öğrenilememesi veya geç öğrenilmesiyle sonuçlanır (Hailikari ve diğ., 2008). Ön koşul olmasa dahi öğrencilerin öğrenilecek konu hakkında ilgileri, sosyal etkileşimleri ve okul öğrenmeleri sayesinde (Tobias, 1994) ön bilgi sahibi olmaları yeni konuyu öğrenme ihtimallerini artırmaktadır (Hailikari ve diğ., 2008; Stern, 2001). Ön bilgi düzeyi yüksek olan öğrenciler, az olanlara kıyasla her zaman daha iyi öğrenmektedir (Simonsmeier, Flaig, Deiglmayr, Schalk ve Schneider, 2022). Bir konuya başlamadan önce ön bilgi düzeyleri açısından öğrenciler, yeni konuyu öğrenmek için gerekli ön koşul öğrenmelere sahip olmayanlar, yeni konuyu öğrenmeye hazır olanlar ve yeni konu kısmen veya tamamen bilenler biçiminde üç gruba ayrılırlar (Tomlinson, 2009; Tomlinson ve Strickland, 2005).

Diğer bir bireysel farklık olan ilgi, bireyin bir nesne veya olaya ilişkin anlık olumlu duyguları ve yine aynı nesne veya olayı daha fazla dikkate değer bulma sonucu uzun süreli kalıcı yatkınlık durumudur. Anlık ilgili zevk alma ve heyecan kaynaklık odaklanmış dikkati içerir. Anlık ilgili, dikkati ve katılımı artırarak öğrenmeyi doğrudan teşvik edebilir. Kalıcı veya bireysel ilgi bireylerin belirli nesne veya olay için istikrarlı tercihlerini vurgular. Öğrenci ilgi alanına giren bir konuda konu zevkli olsa da olmasa da

dikkatini konuya yöneltir (Harackiewicz, Smith & Priniski, 2016). Öğrenciler, teknoloji, bilgisayar oyunları, müzik, filmler gibi popüler kültür alanına giren veya tarih, edebiyat, fizik gibi akademik alanlar içerisinde yer alan ilgilere sahip olabilirler. Öğrencilerin bir alana olan ilgisi onları yeni bilgi aramaya ve var olan bilgisini daha da derinleştirmeye yönelik faaliyetlere yönlendirebilir (Ainley, Hidi ve Berndorff, 2002). Öğrenciler tüm bu ilgi alanlarıyla okula gelirler, okul öğrenmelerinin ilgi alanıyla eşleştirilmesi öğrenme motivasyonunu ve sonuç olarak öğrenmeyi artırır (Renninger, Hidi, Krapp ve Renninger, 2014).

Öğrenciler bir konuyu öğrenmek için ihtiyaç duydukları zaman açısından, yavaş öğrenenler, normal öğrenenler ve hızlı öğrenenler biçiminde kabaca üç gruba ayrılırlar. Sınıflarda öğretim yaparken ve ödev verirken genelde ortalama öğrencilerin hızları dikkate alınır. Bu durumda yavaş öğrenenler öğrenciler sınıfın hızını takip edemedikleri için geride kalırlar. Bundan kaynaklı olarak yeni konuları öğrenmek için gerekli ön öğrenmelere sahip olamadıklarından diğer öğrencilerle aralarındaki akademik açıdan oluşan fark giderek büyür (Simonsmeier, Flaig, Deiglmayr, Schalk ve Schneider, 2022). Bezen sorun hızlı öğrenen öğrenciler için de söz konusudur. Bu öğrenciler daha ileriye gitme, daha zor materyallerle başa çıkma potansiyellerine sahip olmalarına rağmen, sınıflarda nadiren bu ihtiyaçları karşılanır (Reis ve diğ., 2004). Sosyo-ekonomik ve kültürel özellikler, anne ve babanın eğitim durumu, ailenin aylık geliri, ailenin eğitime bakış açısı, evde eğitime destek amaçlı bulunan kaynaklar (bilgisayar, tablet, internet bağlantısı, kaynak kitap, çalışma masası, çalışma alanı, ayrı oda) bileşiminden oluşmaktadır. Ebeveynler akademik bilgileri, öğretim becerileri ve eğitime verdikleri önem ölçüsünde çocuklarının ödev konusundaki destek talebine karşılık verebilmektedir. Evdeki imkanlar da çocukların ödevleri yapmak için ihtiyaç duyduğu kaynaklara ulaşabilme imkanını etkilemektedir. Öğrenme stili ve çoklu zekâ açısından bireysel farklılıklar bir önceki başlıkta açıklandığı tekrardan değinilmemiştir.

Ödevleri Nasıl Bireyselleştirilmelidir?

Öğrenciler arasındaki bireysel farklılıklara ilişkin bilgiler, öğretmene ev ödevleri bireyselleştirmede izleyeceği yollar açısından ipuçları sunmaktadır. Her bir bireysel farklılık, ödevleri öğrenci özelliklerine göre bireyselleştirmede yapılacak çeşitlendirmeyi içerisinde barındırmaktadır. Ev ödevleri öğrenilecek konu hakkında belirli düzeyde ön bilgiye sahip olunmasının sağlanması ve okulda öğrenilen konuların pekiştirilmesi gibi iki temel amaçla verilmektedir (Marzano, Pickering, Pollock 2001). Bunlara ek olarak, öğrencinin gelişimini izleme, bilgi düzeyini tespit etme, gerçek yaşam ortamlarında uygulama, derse katılımı teşvik etme, sosyal-bilişsel beceriler kazandırma, çocuk-ebeveyn ilişkisini geliştirme, akran etkileşimini artırma, cezalandırma gibi çok sayıda amacı bulunmaktadır (Epstein ve Van Voorhis, 2001; Vatterott, 2018). Öğretmenin görevi, ev ödevi hazırlama ve dönüt verme, ebeveynin görevi ise evde ortam hazırlama, akademik faaliyetlerle ilgilendiğini gösterme ve beklentisini her zaman yüksek tutmadır (Hong ve Milgram, 2000). Ödevlerin bireyselleştirilmesi ön bilgi sağlama ve pekiştirme amaçlarına yönelik ödevlere odaklanmakta ve uygulama bu türlerde farklılıklar da içermeketdir (Epstein ve Van Voorhis, 2001; Vatterott, 2018).

Pratik yapma amacıyla verilen ödevlerde öncelikle öğrencilerin konuyu ne düzeyde öğrendiklerini belirlemeyle başlanmalıdır. Bunun için ders/hafta sonunda öz değerlendirme, birkaç sözel soru veya kısa süreli az sayıda sorulardan oluşan testlere verilen cevaplarla öğrencilerin öğrenmenin neresinde oldukları belirlenir. Bu değerlendirme sonucunda tüm öğrencilerin konuyu yeterince öğrenebildiği sonucuna ulaşılabileceği gibi özellikle zor konularda konuyu çok az anlayanlar, orta düzey anlayanlar

ve tam olarak anlayanlar gibi üç kademeli gruplarla da karşılaşılabilir. Öğrenme düzeyi açısından ayrışmanın kaç seviye olarak belirleneceği öğretmenin harcamak istediği emekle doğru orantılıdır. Öğretmen alabileceği tüm muhtemel cevaplar için, tecrübesine göre tahminde de bulunarak önceden farklı güçlük düzeylerinde görevler hazırlamalıdır. Öz değerlendirme sonucuna göre görevlerin verilmesi, öğrencilerin tercihlerini de işin içerisine katacağından ödev yapma motivasyonu da yüksek olacaktır. Bu görevler konuyu anlamayanlar için konu tekrarı, konuyu kısmen anlayanlar için konu tekrarı ve pekiştirme etkinlikleri, konuyu anlamayanlar için ise sadece tekrar ve pekiştirme amaçlı görevler içermelidir. Öğrencilerin tümünün konuyu anladığı durumlarda, ev ödevleri öğrenme hızlarındaki farklılıklar gözetilerek kademelendirilmelidir. Bu durumlarda sıklıkla uygulanan biçim, farklı güçlük seviyelerinde çok sayıda görev verilip süre kısıtlamasına gidilmesidir. Bu uygulamada öğrencinin 20-30 dakika gibi bir süre sonunda çalışmayı kesinlikle bırakması istenir. Böylece her öğrenci kendi hızında farklı sayıda ve güçlük derecesinde etkinliği tamamlar. Ödev için puanlamada kaç görevin yapıldığı değil önerilen süre boyunca başarmak için harcanan çaba dikkate alınır. Bir diğer uygulama biçimi de farklı güçlük seviyelerinde görevlerin önceden hazırlanarak, öğrencilere seçme hakkı tanınmasıdır. Her bir seviyedeki görevin bitirilme süresi, hedeflediği gruba giren öğrenciler dikkate alınarak, mümkün olduğu kadar eşitlenmelidir.

Ön öğrenme düzeyindeki farklılıkları temel alan ev ödevi uygulamasında da benzer etkinliklere yer verilmektedir. Ön koşul öğrenmelerinde eksikliği bulunan öğrencilerin, bu eksikliklerinin tamamlanmasında ev ödevlerinden destek alınmaktadır. Bu öğrencilerin hangi konularda eksikliklerinin olduğu detaylı biçimde tespit edildikten sonra, tamamlaya yönelik etkinlikler ev ödevi olarak verilmelidir. Öğretmenin önceden hazırladığı ders videoları, farklı eğitim platformlarında verilen eğitimler, kaynak kitaplar, aile desteği bu amaçla kullanılabilir. Verilen görevlerde izlenmesi gereken adımlar, mutlaka öğrenciye yazılı olarak verilmeli ve gerekiyorsa öğrenme sözleşmesi yapılmalıdır. Öğrenme söyleşmesi öğrencinin kararlarda söz sahibi olmasından dolayı görevlerin benimsenmesini kolaylaştırır. Ön bilgi kapsamında bir diğer uygulama, öğretimi yapılacak olan konuyu önceden bilen öğrencilere yöneliktir. Bu öğrenciler için konu öğretiminin devam ettiği süreçleri kapsayacak genişlikte ek öğrenme görevleri düzenlenmelidir. Bu görevler konunun derinlemesine öğrenilmesine yönelik zenginleştirilmiş etkinlikleri içermelidir. Konuda verilen araştırma projesi, üst düzey okuma metinleri, detay içeren hazır eğitim videoları bu amaçla kullanılabilir. Bu görevler detaylandırılarak öğrenciye yazılı olarak sunulmalı, duruma göre öğrencilerin de karar sürecine katılmasına izin verilmelidir. Konuyu bilen öğrenciler yapılacak öğrenme sözleşmesi, görevlerin içselleştirmesinde yardımcı olacaktır.

Ödevlerin bireyselleştirilmesinde ilgi, öğrenme stili ve çoklu zeka alanı hazırlanacak olan görevlerde birlikte değerIendirilebilir. Üç bireysel özellik çerçevesinde yapılacak olan bireyselleştirmenin sınırlarının oldukça geniş olduğu söylenebilir. Sekiz çoklu zeka alanı, öğrenme stillerinde kuramsal açısından farklılaşan sınıflamalar ve çok sayıdaki ilgi öğretmene sınırsız alternatifler oluşturabilme imkanı sunmaktadır. Öğrencilerin ödev yapma motivasyonlarını artırmak için özellikle, seçim yapma, katılımı artırma ve benimseme üzerine odaklanan seçenekler hazırlanmalıdır. Ev ödevlerinin öğrencilere sunumunda, ödevlerin türünde, ulaşılacak kaynaklarda ve ödevler tesliminde alternatiflere yer verilmelidir. Öğrenciler için hazırlanacak ilk alternatif, bireysel ve grupla ödev yapma için seçeneklerin oluşturulmasıdır. Konu tekrarı yapma ödevlerinde video, basılı materyal, kaynak kişiyle görüşme ve öğretmenden dinleme seçeneklerinin sunulması sözel, görsel ve kişilerarası zeka alanlarına hitap

edecektir. Bu seçenekler aynı zamanda görsel ve işitsel öğrenme stilleri için de uygundur. Günlük pekiştirme amaçlı ödevlerin uzaktan erişim imkanlarıyla sunulması, farklı ilgilere hitap eden okuma kaynağı alternatiflerinin oluşturulması, farklı alternatif görevlerin verilmesi de öğrenci farklılıklarına hitap edecektir. Kitap okuma ödevlerinde tek kitap yerine ilgileri hedefleyen farklı konu alanlarında seçenekler sunulmalıdır. Öğrencilerin ilgilerine göre bireyselleştirme özellikle proje gibi uzun döneme yayılan ödevlerde rahatlıkla kullanılabilir. Öncesinde öğrencilerin ilgileri belirlenerek veya genelde sahip olunan ilgilere göre proje seçenekleri oluşturulabilir. Teknoloji, görsel sanatlar, hayvanlar, tiyatro, spor, okuma, müzik, video oyunları, yazma, dil, biyoloji öğrencilerin ilgi alanlarına girebilir. Teknoloji ve görsel sanata ilgili olan bir öğrenci için matematik dersinde konu anlatımı içeren kısa animasyon hazırlama projesi verilebilir. Video oyunlarına merakı olan öğrenciden, yine matematik kapsamındaki bir konuda, çeşitli araştırma ve problem çözme görevleri içeren dış ortamda oynanabilecek bir oyun tasarlaması istenebilir. Projeler, bireysel ve grupla çalışma olanakları, yavaş ve hızlı öğrenen öğrencileri için yeterli zamanın olması, zor ve kolay görevlerin verilebilmesi, her türlü öğrenme kaynağı ve materyali içermesi, proje ürünlerinin farklı biçimlerde sunulmasına olanak tanımasıyla bireyselleştirilmiş ödeve en uygun yöntem olduğu söylenebilir.

Bireyselleştirilmiş Ev Ödevleri Nasıl Değerlendirilmelidir?

Bireyselleştirilmiş ev ödevinde değerlendirme, tek tip ödevdeki standart değerIendirmeden farklılıklar içerir. Bireyselleştirilmiş ev ödevinde mümkün olduğunca notla değerlendirme yapılmamalıdır. Proje gibi uzun süren ödevlerde süreçte öğrenciyi yargılamadan dönütler yapılmalı, gelişimi izlenmeli ve nihayetinde ortaya koyulan ürün değerlendirilmelidir. Öğrenciye süreçte not verilmemesi veya herhangi bir şekilde bunu çağrıştıracak bir sistemin kullanılmaması, sürecin değerlendirmeye katılmayacağı anlamı da taşımamalıdır. Ödevler değerlendirilirken, öğrencinin ortaya koyduğu ürünün yanında, gelişim süreci, gayreti ve görevini yerine getirmedeki alışkanlıkları kayıt altında alınarak ürünün başarısına eklenmelidir. Sürekli üzerine koyarak gelişim gösteren, görevini sistematik çalışmalar yaparak yerine getiren, emek harcayan öğrencilerin gayretleri dikkate alınmalıdır. Bu değerlendirmelerin çok fazla notla ilişkilendirilmesi uygulamaları amacından uzaklaştıracaktır. Öğretmen puanlama yapmadan öğrenciye ilişkin gözlemlerini not tutmalıdır.

Öğrencilerin değerlendirmesi ürünlerin birbiri ile karşılaştırılması biçiminde değil, öğrenme hedeflerine ulaşma üzerinden yapılır. Bu sayede öğrenciler, sınıftaki bir öğrenci daha iyisini yaptığı için ödevlerinden düşük not almazlar ve her öğrenciye başarılı olma şansı verilmiş olur. Not vermede ürünün kalitesi değil öğrencinin potansiyeline göre ulaştığı nokta dikkate alınmalıdır. Bu değerlendirme yaklaşımında, sınıfın geneli açısından iyi bir ödev, öğrenci potansiyeli ölçüsünce yeterince gayret göstermediği için düşük not alabilir Kalite temelli değerlendirmede her zaman bilişsel kapasitesi yüksek olan öğrenciler yüksek not alacaktır.. Potansiyel temel alınarak yapılacak değerlendirmede başarılı öğrencilerin de çok çalışması, yapamadığında düşük not alması gerçeğine alışmalarında güçlük yaşanabilir. Bu nedenle öğrenciler ve ebeveynlerin zorlayıcı ödevlerin faydaları konusunda ikna edilmesi ile işe başlanmalıdır.

Bireyselleştirilmiş ev ödevinde öğretmenler, öğrenci gelişimleri ile ilgili not tutma alışkanlığı edinmeli, bunun içinde sürekli yanında not alabileceği bir ajanda taşımalıdır. Öğrencinin öğrenme hedeflerine

ulaşma düzeyi, öğrencilerin çalışma alışkanlıkları, öğrencilere tanımlanan görevlerdeki ilerleme durumları, ilgileri, öğrenme stillerine ilişkin tutulan kayıtlar öğrencilere not vermede ve yeni ödevleri planlamada yol gösterici olacaktır. Kayıt tutma konusunda öğrencilere sorumluluk verilerek sürecin bir parçası haline getirilebilir. Günlük okunan sayfa sayısı, ödev yapmak için ayrılan süre, hangi kaynaklara nelerden erişildiği, kimlerden destek aldıkları gibi birçok detay bilgi öğrenciler tarafından kayıt alına alınabilir. Bu sayede öğretmen, kendisinin gözlem yapamadığıma zamanlarda öğrenciden destek almış olur.

SONUÇ

Ev ödevi öğretmenler ve ebeveynler tarafından büyük önem atfedilen öğretim uygulaması olmasına rağmen süreçte yapılan hatalar istenilen başarıların elde edilmesini engellemektedir. Ödev verirken öğrencinin öğrenme hızının, bilişsel kapasitesinin, konunun öğrenilip öğrenilmediğinin, ailenin sosyo-ekonomik durumunun dikkate alınmadan ödev verilmesi gibi hatalar nedeniyle ödev için harcanan sürenin akademik başarıya katkısı düşük düzeyde kalmaktadır. Öğrenme hızı ve öğrenme düzeyinin dikkate alınmaması, ödevlerin öğrenciler için ya çok zor ya da kolay olması durumunu ortaya çıkarmakta, zor ödevlerse öğrencinin hem öz güvenini hem de öğrenme motivasyonunu düşürmektedir. Hızlı öğrenen, bilişsel kapasitesi yüksek ve konuyu zaten yeterince öğrenmiş öğrenciler için ise orta düzey öğrencilere göre düzenlenmiş ödevler faydasız aktivitelerden öteye gidememektedir. Bu öğrencilerin potansiyelleri ölçüsünde daha çok zorlanmaları gerekir. Öğrencilerin ilgilerini çekmeyen, kendi öğrenme stillerine ve zekâ alanlarına uymayan ödevleri sıkıcı buldukları ve yapma konusunda da motive olamadıkları bir gerçektir. Ailelerin sosyo-ekonomik durumu gözetilmeden beklentiye girilmesi, okul terk, sosyo ekonomik farklardan kaynaklı sorunları büyümesi, aile içi iletişimin bozulması gibi birçok soruna yol açmaktadır. Tüm bu sorunların temelinde öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate almadan ödev verilmesi bulunmaktadır. Oysaki yapılandırmacılık, bilgiyi işleme kuramı, öğrenme stilleri, beyin temelli öğrenme, çoklu zekâ alanı gibi çok sayıda kuram öğrenme-öğretme sürecinde bireysel farklılıkların dikkate alınmasını vurgulamaktadır. Öğretmenler, öğrencilerin ön öğrenmelerini, ilgilerini, öğrenme hızlarını, öğrenme düzeylerini, ilgilerini, öğrenme stillerini ve çoklu zeka alanlarını dikkate alarak ev ödevleri için alternatif uygulamalar hazırlamalıdır. Bu uygulamalar içerisinden öğrencilerin kendisine uygun olanı seçmesine izin vermeli ve beklentisini de öğrenci kapasitesine göre belirlenmelidir. Öğrencilere not verirken de potansiyelleri dikkate alınmalı, asla karşılaştırma yapılmamalıdır.

KAYNAKÇA

Ainley, M., Hidi, S., ve Berndorff, D. (2002). Interest, learning, and the psychological processes that mediate their relationship. *Journal of educational psychology*, *94*(3), 545. https://doi.org/10.1037/0022-0663.94.3.545

Anderson, G., Boud, D., ve Sampson, J. (2014). *Learning contracts: A practical guide*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315041766

Armstrong, T. (2009). *Multiple intelligences in the classroom*. Ascd.

Barger, M. M., Kim, E. M., Kuncel, N. R., ve Pomerantz, E. M. (2019). The relation between parents' involvement in children's schooling and children's adjustment: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 145*(9), 855-890. https://doi.org/10.1037/bul0000201

Baş, G., Şenturk, C., ve Cigerci, F. M. (2017). Homework and academic achievement: A meta-analytic review of research. *Issues in Educational Research, 27*(1), 31-50.

Bempechat, J. (2004). The motivational benefits of homework: A social-cognitive perspective. *Theory into practice, 43*(3), 189-196. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4303_4

Boonk, L., Gijselaers, H. J., Ritzen, H., ve Brand-Gruwel, S. (2018). A review of the relationship between parental involvement indicators and academic achievement. *Educational Research Review, 24*, 10-30. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2018.02.001

Castro, M., Expósito-Casas, E., López-Martín, E., Lizasoain, L., Navarro-Asencio, E., ve Gaviria, J. L. (2015). Parental involvement on student achievement: A meta-analysis. *Educational Research Review, 14*, 33-46. http://dx.doi.org/10.1016/j.edurev.2015.01.002

Cooper, H. (1989). Homework. White Plains, NY: Longman. https://doi.org/10.1037/11578-000

Cooper, H. (2001). The battle over homework: Common ground for administrators, teachers, and parents, 2nd Edn. Thousand Oaks, CA: Sage Publications

Cooper, H. M. (2015). *The battle over homework: Common ground for administrators, teachers, and parents*. Simon and Schuster.

Cooper, H., Lindsay, J. J., Nye, B., ve Greathouse, S. (1998). Relationships among attitudes about homework, amount of homework assigned and completed, and student achievement. Journal of Educational Psychology, 90, 70e83. https://doi.org/10.1037/0022-0663.90.1.70

Cooper, H., Robinson, J. C., ve Patall, E. A. (2006). Does homework improve academic achievement? A synthesis of research, 1987–2003. *Review of educational research, 76*(1), 1-62. https://doi.org/10.3102/00346543076001001

Derry, S. J. (1996). Cognitive schema theory in the constructivist debate. *Educational psychologist, 31*(3-4), 163-174. https://doi.org/10.1207/s15326985ep3103&4_2

Dettmers, S., Trautwein, U., Lüdtke, O., Goetz, T., Frenzel, A. C., ve Pekrun, R. (2011). Students' emotions during homework in mathematics: Testing a theoretical model of antecedents and achievement outcomes. *Contemporary Educational Psychology, 36*(1), 25-35. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2010.10.001

Dettmers, S., Trautwein, U., Lüdtke, O., Kunter, M., and Baumert, J. (2010). Homework works if homework quality is high: using multilevel modeling to predict the development of achievement in mathematics. J. Educ. Psychol. 102, 467–482. doi: 10.1037/a0018453

Epstein, J. L., ve Van Voorhis, F. L. (2001). More than minutes: Teachers' roles in designing homework. *Educational psychologist, 36*(3), 181-193. https://doi.org/10.1207/S15326985EP3603_4

Eren, O., ve Henderson, D. J. (2011). Are we wasting our children's time by giving them more homework?. *Economics of Education Review, 30*(5), 950-961. https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2011.03.011

Erlauer, L. (2003). *The brain-compatible classroom: Using what we know about learning to improve teaching*. ASCD.

Fan, H., Xu, J., Cai, Z., He, J., ve Fan, X. (2017). Homework and students' achievement in math and science: A 30-year meta-analysis, 1986–2015. *Educational Research Review*, *20*, 35-54. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2016.11.003

Fernández-Alonso, R., Álvarez-Díaz, M., García-Crespo, F. J., Woitschach, P., ve Muñiz, J. (2022). Should we Help our Children with Homework? A Meta-Analysis Using PISA Data. *Psicothema*, *34*(1), 56-65.

Fredricks, J. A. (2011). Engagement in school and out-of-school contexts: A multidimensional view of engagement. *Theory into practice*, *50*(4), 327-335. https://doi.org/10.1080/00405841.2011.607401

Gardner, H. (2010). Multiple intelligences. *New York.-1993*.

Goodall, J. (2021). Scaffolding homework for mastery: Engaging parents. *Educational Review*, *73*(6), 669-689. https://doi.org/10.1080/00131911.2019.1695106

Gu, L., ve Kristoffersson, M. (2015). Swedish lower secondary school teachers' perceptions and experiences regarding homework. *Universal Journal of Educational Research*, *3*(4), 296-305. https://doi.org/10.13189/ujer.2015.030407

Gutmann, B., Gladding, G., Lundsgaard, M., ve Stelzer, T. (2018). Mastery-style homework exercises in introductory physics courses: Implementation matters. *Physical Review Physics Education Research*, *14*(1), 010128. https://doi.org/10.1103/PhysRevPhysEducRes.14.010128

Hagger, M. S., Sultan, S., Hardcastle, S. J., ve Chatzisarantis, N. L. (2015). Perceived autonomy support and autonomous motivation toward mathematics activities in educational and out-of-school contexts is related to mathematics homework behavior and attainment. *Contemporary Educational Psychology*, *41*, 111-123. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2014.12.002

Hailikari, T., Katajavuori, N., ve Lindblom-Ylanne, S. (2008). The relevance of prior knowledge in learning and instructional design. *American journal of pharmaceutical education*, *72*(5). https://doi.org/10.5688/aj7205113

Harackiewicz, J. M., Smith, J. L., ve Priniski, S. J. (2016). Interest matters: The importance of promoting interest in education. *Policy İnsights From The Behavioral And Brain Sciences*, *3*(2), 220-227. https://doi.org/10.1177/2372732216655542

Hill, N. E., ve Tyson, D. F. (2009). Parental involvement in middle school: A meta-analytic assessment of the strategies that promote achievement. *Developmental Psychology*, *45*(3), 740-763. http://dx.doi.org/10.1037/ a0015362

Hong, E., Milgram, R. M., ve Rowell, L. L. (2004). Homework motivation and preference: A learner-centered homework approach. *Theory into practice*, *43*(3), 197-204

Hong, E., ve Milgram, R. M. (2000). *Homework: Motivation and learning preference*. Greenwood Publishing Group. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4303_5

Jensen, E. (2005). *Teaching with the brain in mind*. ASCD.

Jensen, E., ve McConchie, L. (2020). *Brain-based learning: Teaching the way students really learn*. Corwin.

Jeynes, W. H. (2003). A meta-analysis: the effects of parental involvement on minority children's academic achievement. *Education and Urban Society*, *35*(2), 202-218. http://dx.doi.org/10.1177/0013124502239392

Jeynes, W. H. (2005). A meta-analysis of the relation of parental involvement to urban elementary school student academic achievement. *Urban Education, 40*(3), 237-269. http://dx.doi.org/10.1177/0042085905274540

Jeynes, W. H. (2007). The relationship between parental involvement and urban secondary school student academic achievement. A meta-analysis. *Urban Education, 42*(1), 82-110. http://dx.doi.org/10.1177/0042085906293818

Kim, S. W. (2020). Meta-analysis of parental involvement and achievement in East Asian countries. *Education and Urban Society, 52*(2), 312-337. https://doi.org/10.1177/0013124519842654

Kim, S. W., ve Hill, N. E. (2015). Including fathers in the picture: A metaanalysis of parental involvement and students' academic achievement. *Journal of Educational Psychology, 107*(4), 919-934. https://doi. org/10.1037/edu0000023

Margolis, H., and McCabe, P. (2004). Resolving struggling readers' homework difficulties: a social cognitive perspective. *Read. Psychol. 25*, 225–260. doi: 10. 1080/02702710490512064

Markow, D., Kim, A., ve Liebman, M. (2007). *The MetLife survey of the American teacher: The homework experience*. New York, NY: Metropolitan Life Insurance Company.

Marzano, R. J., Pickering, D., ve Pollock, J. E. (2001). *Classroom instruction that works: Research-based strategies for increasing student achievement*. Ascd.

McVee, M. B., Dunsmore, K., ve Gavelek, J. R. (2005). Schema theory revisited. *Review of educational research, 75*(4), 531-566. https://doi.org/10.3102/00346543075004531

Minotti JL. (2005) Effects of Learning-Style-Based Homework Prescriptions on the Achievement and Attitudes of Middle School Students. *NASSP Bulletin*. 2005;89(642):67-89. doi:10.1177/019263650508964206

Moe, A., Katz, I., Cohen, R., ve Alesi, M. (2020). Reducing homework stress by increasing adoption of need-supportive practices: Effects of an intervention with parents. *Learning and Individual Differences, 82*, 101921. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2020.101921

Mojdehi, H. A., ve Bazargani, D. T. (2018). The ımpact of ındividualized homework assignment on ıranian ıntermediate EFL learners' motivation. *Theory and Practice in Language Studies, 8*(1), 129-142. https://doi.org/10.17507/tpls.0801.17

Núñez, J. C., Regueiro, B., Suárez, N., Piñeiro, I., Rodicio, M. L., ve Valle, A. (2019). Student perception of teacher and parent involvement in homework and student engagement: The mediating role of motivation. *Frontiers in psychology, 10*, 1384. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01384

Özyıldırım, G. (2021). Time spent on homework and academic achievement: A meta-analysis study related to results of TIMSS. *Educational Psychology, 28*(1), 13-21. https://doi.org/10.5093/psed2021a30

Özenç, M. (2020). What do the primary school teachers think about homework? a phenomenological study. *International Online Journal of Education and Teaching, 8*(1), 381-400.

Pashler, H., McDaniel, M., Rohrer, D., ve Bjork, R. (2008). Learning styles: Concepts and evidence. *Psychological science in the public interest, 9*(3), 105-119. https://doi.org/10.1111/j.1539-6053.2009.01038.x

Patall, E. A., Cooper, H., ve Robinson, J. C. (2008). Parent involvement in homework: A research synthesis. *Review of Educational Research, 78*(4), 1039-1101. http://dx.doi.org/10.3102/0034654308325185

Pekrun, R. (2006). The control–value theory of achievement emotions:Assumptions, corollaries, and implications for educational research andpractice. Educational Psychology Review, 18, 315–341. doi:10.1007/s10648-006-9029-9.

Pendergast, L. L., Nickens, L., Pham, S., Miliaresis, S., ve Canivez, G. L. (2018). Race and gender differences in teacher perceptions of student homework performance: A preliminary examination. *Contemporary School Psychology, 22*(3), 294-302. https://doi.org/10.1007/s40688-017-0162-x

Piñeiro, I., Estévez, I., Freire, C, de Caso A, Souto A and González-Sanmamed M (2019) The role of prior achievement as an antecedent to student homework engagement. Front. Psychol. 10:140. doi: 10.3389/fpsyg.2019.00140

Planchard, M., Daniel, K. L., Maroo, J., Mishra, C., ve McLean, T. (2015). Homework, motivation, and academic achievement in a college genetics course. *Bioscene: Journal of College Biology Teaching, 41*(2), 11-18.

Pressman, R. M., Sugarman, D. B., Nemon, M. L., Desjarlais, J., Owens, J. A., ve Schettini-Evans, A. (2015). Homework and family stress: With consideration of parents' self confidence, educational level, and cultural background. *The American Journal of Family Therapy, 43*(4), 297-313. https://doi.org/10.1080/01926187.2015.1061407

Ramdass, D., ve Zimmerman, B. J. (2011). Developing self-regulation skills: The important role of homework. *Journal of Advanced Academics, 22,* 194–218. https://doi.org/10.1177/1932202X1102200202

Reis, S. M., Gubbins, E. J., Briggs, C. J., Schreiber, F. J., Richards, S., Jacobs, J. K., ... ve Renzulli, J. S. (2004). Reading instruction for talented readers: Case studies documenting few opportunities for continuous progress. *Gifted Child Quarterly, 48*(4), 315-338. https://doi.org/10.1177/001698620404800406

Renninger, K. A., Hidi, S., Krapp, A., ve Renninger, A. (2014). *The role of interest in learning and development*. Psychology Press. https://doi.org/10.4324/9781315807430

Reschly, A., ve Christenson, S. L. (2006). School completion. In G. G. Bear ve K. M. Minke (Eds.), *Children's needs III: Development, prevention, and intervention* (pp. 103–113). National Association of School Psychologists.

Rodríguez, S., Núñez, J. C., Valle, A., Freire, C., Ferradás, M. D. M., ve Rodríguez-Llorente, C. (2019). Relationship between students' prior academic achievement and homework behavioral engagement: The mediating/moderating role of learning motivation. *Frontiers in Psychology, 10*, 1047. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01047

Romanelli, F., Bird, E., ve Ryan, M. (2009). Learning styles: a review of theory, application, and best practices. *American journal of pharmaceutical education, 73*(1). https://doi.org/10.5688/aj730109

Rosário, P., Núñez, J. C., Vallejo, G., Cunha, J., Nunes, T., Suárez, N., ... ve Moreira, T. (2015). The effects of teachers' homework follow-up practices on students' EFL performance: a randomized-group design. *Frontiers in Psychology, 6*, 1528. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01528

Shabani, K., Khatib, M., ve Ebadi, S. (2010). Vygotsky's zone of proximal development: Instructional implications and teachers' 82rofessional development. *English language teaching*, *3*(4), 237-248. https://doi.org/10.5539/elt.v3n4p237

Sidhu, G. K., ve Fook, C. Y. (2010). Organisation of homework: Malaysian teachers' practices and perspectives. *Research Journal of International Studies*, *13*, 63-78.

Simonsmeier, B. A., Flaig, M., Deiglmayr, A., Schalk, L., ve Schneider, M. (2022). Domain-specific prior knowledge and learning: A meta-analysis. *Educational psychologist*, *57*(1), 31-54. https://doi.org/10.1080/00461520.2021.1939700

Smoker, K., Maxwell, P. E., ve Stites-Doe, S. (2018). Does the homework format really matter? The ımpact of homework format and learning style on accounting students' learning engagement and academic achievement. *Journal of Educational Multimedia and Hypermedia*, *27*(3), 343-366.

Šprajc, P., Urh, M., Jerebic, J., Trivan, D., ve Jereb, E. (2017). Reasons for plagiarism in higher education. *Organizacija*, *50*(1), 33-45. https://doi.org/10.1515/orga-2017-0002

Stern, E. (2001). Intelligence, prior knowledge, and learning. International Encyclopedia Of The Social And Behavioral Sciences, 11, 7670-7674. https://doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/02383-4

Tan, C. Y., Lyu, M., ve Peng, B. (2020). Academic benefi ts from parental involvement are stratifi ed by parental socioeconomic status: A metaanalysis. *Parenting, 20*(4), 241-287. https://doi.org/10.1080/15295192 .2019.1694836

Tobias, S. (1994). Interest, prior knowledge, and learning. *Review of Educational Research*, *64*(1), 37-54. https://doi.org/10.3102/00346543064001037

Tomlinson, C.A. (2009). Intersections between differentiation and literacy instruction: Shared principles worth sharing. *New England Reading Association Journal*, 45(1), 28.

Tomlinson, C.A. Strickland, C. A. (2005). *Differentiation in practice: A resource guide for differentiating curriculum, grades 9-12*. Association for Supervision and Curriculum Development Alexandria, Virginia USA

Trautwein, U. ve Lüdtke, O. (2008). Predicting homework motivation and homework effort in six school subjects: The role of person and family characteristics, classroom factors, and school track. *Learning and Instruction.* 19, 243-258. https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2008.05.001

Trautwein, U., Köller, O., Schmitz, B., and Baumert, J. (2002). Do homework assignments enhance achievement? a multilevel analysis in 7th-grade mathematics. *Contemp. Educ. Psychol. 27*, 26–50. doi: 10.1006/ceps.2001.1084

Trautwein, U., Lüdtke, O., Schnyder, I., ve Niggli, A. (2006). Predicting homework effort: support for a domain-specific, multilevel homework model. *Journal of Educational Psychology*, *98*(2), 438. https://doi.org/10.1037/0022-0663.98.2.438

Trautwein, U., Niggli, A., Schnyder, I., ve Lüdtke, O. (2009). Between-teacher differences in homework assignments and the development of students' homework effort, homework emotions, and achievement. *Journal of Educational Psychology*, *101*(1), 176. https://doi.org/10.1037/0022-0663.101.1.176

Vatterott, C. (2018). *Rethinking homework: Best practices that support diverse needs*. ASCD.

Warton, P. M. (1997). Learning about responsibility: Lessons from homework. *British Journal of Educational Psychology*, *67*(2), 213-221. https://doi.org/10.1111/j.2044-8279.1997.tb01238.x

Wertsch, J. V. (1984). The zone of proximal development: Some conceptual issues. *New Directions for Child and Adolescent Development*, *1984*(23), 7-18. https://doi.org/10.1002/cd.23219842303

Xu, J. (2005). Purposes for doing homework reported by middle and high school students. *The Journal of Educational Research*, *99*(1), 46-55. https://doi.org/10.3200/JOER.99.1.46-55

Xu, J. (2013). Why do students have difficulties completing homework? The need for homework management. *Journal of Education and Training Studies*, *1*(1), 98-105. https://doi.org/10.11114/jets.v1i1.78

Xu, J., ve Yuan, R. (2003). Doing homework: Listening to students,'parents,'and teachers' voices in one urban middle school community. *School Community Journal*, *13*(2), 25.

Xu, J., ve Wu, H. (2013). Self-regulation of homework behavior: Homework management at the secondary school level. *The Journal of Educational Research*, *106*(1), 1-13. https://doi.org/10.1080/00220671.2012.658457

Zakharov, A., Carnoy, M., and Loyalka, P. (2014). Which teaching practices improve student performance on high stakes exams? Evidence from Russia. Int. J. Educ. Dev. 36, 13–21. doi: 10.1016/j.ijedudev.2014. 01.003

İnklüziv Təhsil - Sağlamlıq Imkanları Məhdud Uşaqların Təhsilinin Beynəlxalq Təcrübəsi

Inclusive Education - An International Experience in the Education of Children with Disabilities

Kapsayıcı Eğitim - Engelli Çocukların Eğitiminde Uluslararası Bir Deneyim

Mehpara Kamran gizi AHMEDOVA

Pedagojide Felsefe Doktoru, Nahçıvan Devlet Üniversitesi, Pedagoji ve Psikoloji Bölümü, AZERBAYCAN.
E-mail: ehmedovamehpare69@gmail.com ; ORCID:0000-0002-4997-3239

Öz

Engelli çocukların eğitiminin tarihine baktığımızda, toplumun farklı gelişim dönemlerinde onlara yönelik görüş ve tutumların aynı olmadığı açıktır. Eski zamanlarda sağır ve dilsiz insanlar gerçek insanlar olarak kabul edilmezdi. Yunan yasaları vatandaşlıklarını kısıtladı.

Yüzyıllar sonra, toplumun fiziksel ve zihinsel engelli çocuklara yönelik empatisinin yerini, öğrenme becerilerinde bir adım öne çıktı. Daha sonra, 7. yüzyılın 70'li ve 80'li yıllarında toplum, bu tür çocuklarda öğrenme becerileri ile birlikte öğretme ihtiyacını fark etti.

Yirminci yüzyılın başlarında 1960'lı yıllara kadar olan dönem, tıpta bir modeldi, bakıma muhtaç çocuklar için özel eğitim kurumlarının kurulması ve onlara kesintisiz tıbbi bakım ve tedavi sağlanmasıydı. O dönemde sosyal ve gelişimsel uyum faktörleri arka plana atılmıştı.

1960'ları ve 1980'leri kapsayan sonraki aşama, "normalleşme modeli" olarak bilinir ve sürece entegrasyon denir. İskandinavya'da, daha sonra Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da geliştirilmiştir. Modelin özü şu fikirleri yansıtmaktadır: özel ihtiyaçları olan çocuklar, normal yaşam düzeyine yakın bir çevrede yaşamalıdır; onlar için en uygun koşullar kendi evleridir; yetkililer özel ihtiyaçları olan çocukları evde yetiştirmek için çaba göstermeli; Hastalığın derecesi ne olursa olsun özel gereksinimli çocukların eğitimi için şartlar oluşturulmalıdır.

Yavaş yavaş, bu kavram sorgulanabilir hale geldi. Çünkü bu kavram, çocuğun okul ve toplum tarafından kabul edilmeye hazır olduğunu varsayıyordu. Toplum hızla değişemezdi. Böyle bir durumda, entegrasyonun sosyal bileşeninden ziyade fiziksel bileşeni söz konusu olabilir.

Şu anda engelli çocuklara yönelik destek hizmetlerinin geliştirilmesi “sosyal model” tarafından belirlenmektedir. Bu model 1980'lerden günümüze kadar olan dönemi kapsar ve “Sosyal Model” olarak adlandırılır. Aynı zamanda çocuk aile hayatına, okula, işe katılmaya hazır olmak zorunda değildir. Çevrenin yeteneklerine, yeteneklerinin gelişimi için bir sosyal ilişkiler sisteminin oluşturulmasına daha fazla dikkat edilir..

Eğitim alanında “kapsayıcı eğitim” kavramına sıklıkla rastlıyoruz. İngilizce'de "include" anlamına gelir. "Katılma" kavramı, bir "sosyal model"e geçişle ilişkilidir.

Anahtar Sözcükler: Kapsayıcı eğitimi, uluslararası deneyim, özel eğitim kurumları, engelli çocuklar, toplum

Abstract

When we look at the history of education of children with disabilities, it is clear that in different periods of development of society, the views and attitudes towards them were not the same. In ancient times, deaf and blind people were not considered real people. Greek law restricted their citizenship.

Centuries later, society's empathy for children with physical and mental disabilities was replaced by a step forward in their learning skills. Later, in the 70s and 80s of the 7th century, the society realized the need to teach such children along with their learning skills.

In the early twentieth century, the period up to the 1960s was a model of medicine, the establishment of special educational institutions for children in need of care and the provision of uninterrupted medical care and treatment. At that time, social and developmental adaptation factors were pushed into the background.

The next phase, covering the 1960s and 1980s, is known as the "normalization model," and the process is called integration. It was developed in Scandinavia, then in the United States and Canada. The essence of the model reflects these ideas: children with special needs should live in an environment close to a high level of normal life; the most favorable conditions for them are their own homes; the authorities should make efforts to bring up children with special needs at home; Conditions must be created for the education of children with special needs, regardless of the degree of the disease.

Gradually, this concept became questionable. Because this concept assumed that the child was ready to be accepted by the school and society. Society could not change quickly. In such a situation, it could be a question of the physical rather than the social component of integration.

Currently, the development of support services for children with disabilities is determined by the "social model". This model covers the period from the 1980s to the present and is called the “Social Model”. At the same time, the child is not obliged to be ready to participate in family life, study at school, work. More attention is paid to the adaptation of the environment to his/her abilities, the creation of a system of social relations for the development of his/her abilities.

In the field of education, we often come across the concept of "inclusive education". Inclusion in English means "joining". The concept of inclusion is associated with the transition to a "social model".

Keywords: Inclusive education, international experience, special education institutions, children with disabilities, society

GİRİŞ

Sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların təhsilə cəlb olunması yollarını araşdırmaq, onların cəmiyyətə inteqrasiyası və onlar üçün maneəsiz mühitin yaradılması ilə bağlı gələcək addımları müəyyənləşdirmək və s. problemlərin araşdırılması hər dövr üçün aktual məsələlərdən olmuşdur. **Çünki belə uşaqlar uzun illərdir ki, təhsil almaqla bağlı bir sıra çətinliklərlə üzləşirlər. Onların üzləşdiyi çətinliklərin obyektiv və subyektiv səbəbləri var. Bəzən valideynlər sağlamlıq imkanı məhdud olan uşaqlarından utanaraq onların sosiallaşmasına şərait yaratmaqdan çəkinirlər. Cəmiyyətin özü belə uşaqlara qarşı laqeydlik nümayiş etdirdiyindən sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar həyatlarını dörd divar arasında keçirmək məcburiyyətində qalırlar.** Cəmiyyətdə mövcud maneələrin ləğv edilməsi üçün hamıya bərbər imkanlar təmin edilməlidir. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanununun 5.2 maddəsində qeyd olunur ki, "Dövlət cinsindən, irqindən, dilindən, siyasi əqidəsindən, milliyətindən, sosial vəziyyətindən, mənşəyindən, sağlamlıq imkanlarından asılı olmayaraq hər bir vətəndaşa təhsil almaq imkanı yaradılmasına və ayrı-seçkiliyə yol verilməməsinə təminat verir"**[**"Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu, 2010**].**

Sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların təhsilinin tarixinə nəzər saldıqda məlum olur ki, cəmiyyətin ayrı-ayrı inkişaf dövründə onlara baxışlar, münasibətlər eyni olmamışdır. Qədim dövrlərdə kar-lal, kor adamlara əsil insan kimi baxılmırdı. Belə ki, Yunanıstanın qanunlarında onların vətəndaşlıq hüquqları məhdudlaşdırılmışdı. Əsrlər sonra cəmiyyətin fiziki və əqli qüsurlu uşaqlara empatiyası onların öyrənmə bacarıqlarında irəliləyişlə əvəz olundu. Sonralar, VII əsrin 70-80-ci illərində cəmiyyət belə uşaqların öyrənmə bacarıqları ilə yanaşı onlara da öyrətməyin zəruriliyini dərk etdi.

XX əsrin əvvəllərində, 1960-cı illərə qədər olan dövr tibb, qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün xüsusi təhsil müəssisələrinin yaradılması və fasiləsiz tibbi xidmət və müalicənin göstərilməsi nümunəsi idi. O zaman sosial və inkişafa uyğunlaşma faktorları arxa plana keçirdi.

1960-1980-ci illəri əhatə edən növbəti mərhələ "normallaşma modeli" kimi tanınır və proses inteqrasiya adlanır. Skandinaviyada, sonra ABŞ və Kanadada inkişaf etdirildi. Modelin mahiyyəti bu fikirləri əks etdirir: xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar normal həyat səviyyəsinin yüksək səviyyəsinə yaxın mühitdə yaşamalıdırlar; onlar üçün ən əlverişli şərait öz evləridir; dövlət orqanları xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların evdə tərbiyəsi üçün səy göstərməlidirlər; Xəstəliyin dərəcəsindən asılı olmayaraq, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsil alması üçün şərait yaradılmalıdır.

Tədricən bu konsepsiya şübhə altına düşdü. Çünki bu konsepsiya uşağın məktəb və cəmiyyət tərəfindən qəbul olunmağa hazır olduğunu güman edirdi. Cəmiyyət tez dəyişə bilməzdi. Belə bir vəziyyətdə söhbət inteqrasiyanın sosial komponentindən çox fiziki komponentdən gedə bilər.

Hazırda sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara dəstək xidmətlərinin inkişafı "sosial model"lə müəyyən edilir. Bu model 1980-ci illərdən bu günə qədər olan dövrü əhatə edir və "Sosial Model" adlanır. Eyni zamanda, uşaq ailə həyatında iştirak etməyə, məktəbdə oxumağa, işə hazır olmağa məcbur deyil. Ətraf mühitin onun qabiliyyətlərinə uyğunlaşdırılmasına, onun qabiliyyətlərinin inkişafı üçün ictimai münasibətlər sisteminin yaradılmasına daha çox diqqət yetirilir.

Təhsil sahəsində “inklüziv təhsil” anlayışına tez-tez rast gəlirik. Inclusion ingilis dilində "qoşulmaq" deməkdir. İnklüzivlik anlayışı “sosial modelə” keçidlə bağlıdır.

Tartışma

Orta əsrlərdə də cəmiyyət sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara qarşı münasibətində onlara əsil insan kimi baxılmırdı. Məsələn, Roma-katolik kilsəsinin münasibəti belə idi ki, bu uşaqların valideyinləri Allahın qəzəbinə düçar olmuşlar və Allah onlardan nitq, görmə kimi nemətlərini əsirgəmişdir **[**Qasımov, Talıbov, 2000].

Başqa bir mərhələdə isə onların vətəndaşlıq hüquqları məhdudlaşdırılmaq səviyyəsindən mərhəmət hissi ilə yanaşmaq səviyyəsinə qədər gəlmişdir.

Cəmiyyətin fiziki və pisixi cəhətdən nöqsanı olan uşaqlara mərhəmət hissini bir neçə əsr sonra onların öyrənmə bacarıqlarını önə çəkmək addımı əvəz etmişdir. Daha sonra VII əsrin 70-80-cı illəri cəmiyyət belə uşaqların öyrənmə bacarıqları ilə yanaşı, onları öyrətmək zərurətini də dərk etmişdir.

XX əsrin əvvəllərində həmin əsrin 60-cı illərinədək olan dövrü tibbi modelə, qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün xüsusi təhsil müəssisələrinin yaradılması və onlara fasiləsiz tibbi xidmətlərin göstərilməsi və müalicələrinin təmin olunması təşkil edirdi. Bu zaman sosial və inkişaf adaptasiya amilləri bir qədər arxa plana keçirilirdi. 1960-1980-cı illəri əhatə edən növbəti mərhələ "normallaşdırma modeli” kimi tanınır və bu proses inteqrasiya adlanır. İnteqrasiya məktəbdə heç bir dəyişiklik olunmadan, məktəbi SİM uşaqların imkanlarına uyğunlaşdırmadan xüsusi siniflərin təşkilini nəzərdə tuturdu **[**İnkluziv siniflərdə təlimin təşkili, 2018**].**

"Normallaşdırma modeli” ilk dəfə 1970-ci ildə Skandinaviyada, daha sonra ABŞ və Kanada da tətbiq edilərək inkişaf etdirilmişdir. Modelin mahiyyətində bu fikirlər öz əksini tapmışdır: xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar yüksək səviyyəli normal həyata yaxın bir mühitdə yaşamalıdır; onlar üçün ən əlverişli şərait öz evləridir; hakimiyyət orqanları tərəfindən xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların evdə tərbiyə olunmasına səy göstərilməlidir; xəstəliyin dərəcəsindən asılı olmayaraq xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsil almaları üçün şərait yaradılmalıdır.

Tədricən bu konsepsiya şübhə doğurmağa başladı. Çünki bu konsepsiya uşağın məktəb və cəmiyyət tərəfindən qəbul edilməyə hazırlığını güman edirdi. Cəmiyyət isə tez bir zamanda dəyişə bilməzdi. Belə bir şəraitdə inteqrasiyanın sosial deyil, fiziki tərkibindən söhbət gedə bilərdi.

Hazırda sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlara dəstək xidmətinin inkişafı “sosial model”lə müəyyən olunur. Bu model keçən əsrin 80-cı illəridən indiyədək davam etməkdə olan müddəti əhatə edir və "Sosial model” adlanır” [Əlil uşaqların təhsilə cəlb edilməsi ilə bağlı yeni planlar,2014]. Bu modelə əsasən sağlamlıq imkanlarından, ailə vəziyyətindən, bacarıqlarından, dinindən, irqindən asılı olmayaraq bütün uşaqların təhsil prosesində və həyatda bərabər-hüquqlu olmasını nəzərdə tutur. Eyni zamanda uşaq ailənin həyatında iştirak etmək, məktəbdə oxumaq, işləmək üçün hazır olmağa borclu deyil. Daha çox diqqət mühitin onun imkanlarına adaptasiya olunmasına, onun qabiliyyətlərinin inkişafı üçün sosial əlaqələr sisteminin yaranmasına ayrılır.

Təhsil sahəsində "inkluziv təhsil" anlayışına tez-tez rast gəlirik. İnkluziya ingilis dilindən tərcümədə "daxil olma", "qoşulma" deməkdir. "Qoşulma" anlayışı "sosial model"ə keçidlə bağlıdır.

İnklüziv təhsil sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların ümumi təhsil müəssisəsində xüsusi şərait yaratmaqla və xüsusi təlim vasitəsilə onların fiziki, psixi, intellektual və digər xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq öz həmyaşıdları ilə eyni məktəbdə, eyni sinifdə təhsilə cəlb edilməsidir. Belə ki, inkluziv təhsil haqqında proqramın əhəmiyyətindən danışarkən bu məsələlər ön planda qeyd edilir: "Proqram inkişafdan geri qalan uşaqların əqli cəhətdən formalaşdırılması, özünüxidmət vərdişlərinə yiyələnmələri, onlara sərbəst yemək, geyinmək, oynamaq kimi bacarıqların aşılanması, cəmiyyətdə kollektivə inteqrasiya olunması üçün əlverişli stimul yaratmağa imkan verir" **[**Ağayeva , 2010**].**

İnklüziv təhsillə bağlı qəbul edilən ilk rəsmi və bir çox ölkənin imzaladığı sənəd Salamanka Bəyənnaməsidir. 1994-cü ilin iyununda 92 hökuməti və 25 beynəlxalq təşkilatı təmsil edən 300-dən çox iştirakçı İspaniyanın Salamanka şəhərində bir araya gələrək, İnklüziv təhsili təşviq etmək üçün əsas siyasət dəyişikliklərinin tələb olunduğunu nəzərə alaraq, məktəblərin bütün uşaqlara, xüsusən də xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqlara xidmət göstərə biləcəyini düşündü. İspaniya hökuməti və YUNESKO tərəfindən təşkil edilən Konfrans, Xüsusi Ehtiyaclı Təhsildə Prinsiplər, Siyasət və Təcrübə haqqında Salamanka Bəyanatı və Fəaliyyət Çərçivəsini qəbul etdi.

İnklüziv təhsil hazırda bir çox Avropa ölkəsində, xüsusilə də İngiltərədə geniş yayılıb və bu cür uşaqlara əlverişli təhsil imkanları yaradılır. İngiltərədə hazırlanan İndividual Təhsil Planına (IEP) əsaslanaraq sağlamlığı məhdud uşaqların 90 faizi təhsilə cəlb olunub. Uşaqların hərtərəfli inkişafının təmin edilməsində bu təhsil planı mühüm rol oynayır və eyni zamanda onların dərsliklərlə təmin olunmasına da şərait yaradır [Qasımov, Talıbov, 2000:62].

Türkiyədə isə sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlar üçün xüsusi təhsil və təlim verən məktəblər, mərkəzlər fəaliyyət göstərir və dərsliklərlə təmin olunur. Ümumiyyətlə, inklüziv təhsilin təməli ilk dəfə Parisdə görmə məhdudiyyətli usaqlar üçün məktəbin açılması ilə qoyulub. Daha sonra Avropanın bir çox ölkəsində və Rusiyada, 1830-cu illərdə isə ABŞ-da açılıb.

Qeyd edək ki, Fransada sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara yanaşma belə idi ki, kütləvi məktəblərə maksimum dərəcədə daha çox uşaq cəlb edilsin. Bu prosesin həyata keçirilməsi aşağıdakı bəndlərdə öz əksini belə tapır: Uşaqlar adi məktəbə aid proqram əsasında təhsil alır, ancaq əlavə olaraq tibbi prosedur və tərbiyə xaraxterli aksiyalarda iştirak edir; uşaq adi məktəblərdə oxumaqla yanaşı, əlavə proqram əsasında da təhsil alır. Məsələn, görmə qabiliyyətində problem olan uşaq əlavə korreksiyalı-inkişafetdirici proqramdan yararlanır; əsas vaxtda uşaq xüsusi siniflərdə xüsusi proqram əsasında təhsil alır, qalan vaxtı isə adi siniflərdə həmyaşıdları ilə birlikdə olur; uşaq yalnız xüsusi sinifdə xüsusi proqram əsasında təhsil alır. Ancaq digər uşaqlarla birlikdə səhər yeməyi yeyə, müxtəlif idman tədbirlərində iştirak edə bilər.

Sonuç

Qeyd edəki, ABŞ-da və Avropada 1990-cı illərdə sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların valideynlərinin təşkilatlanması, vətəndaşların və onların ictimai fəallığı barədə bir sıra məqalələr dərc olundu. Bütün bunlar inklüziv təhsilin inkişafına təkan verdi. Qərb dövlətlərinin əksəriyyətində hazırda belə uşaqların

təhsil haqqı və imkanlarına dair ümumi yanaşma formalaşıb və tətbiq olunmaqdadır. Bu istiqamətdə müəyyən addımlar atılıb. Artıq dövlət və bələdiyyə məktəbləri inklüziv təhsil üçün büdcədən maliyyələşdirilir. 13 dekabr 2006-cı ildə BMT-nin Baş Assambleyası "Əlillərin hüquqları barədə" konvensiya qəbul edib. Bu sənəddə inklüziv təhsil də öz əksini tapıb. Qeyd edək ki, ABŞ-ın müasir təhsil sistemi kütləvi və xüsusi təhsilin sıx birliyini nəzərdə tutur.

Keçən əsrin 70-ci illərindən etibarən İtaliyanın bütün xüsusi məktəb və sinifləri ümumi təhsil sisteminə inteqrasiya olunub. Hazırda sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların 99%-i adi məktəblərdə digər həmyaşıdları ilə birlikdə təhsil alır. Müəllimdən lazımi yardımı alması üçün belə uşaqların adi siniflərdə məhdudiyyətli şəxs kimi qeydiyyatdan keçməsi tələb olunur. Qeydiyyat valideynin razılığı ilə aparılır və birillik müddətə imzalanır. Vaxt başa çatdıqda sonra onun uzadılması, yaxud xüsusi yardımın başa çatmasına dair qərar qəbul edilir.

Qeyd edək ki, inklüziv təhsil istiqamətində ən qəti və tez dəyişikliklər dünyanın kasıb ölkələrində müşahidə olunur. Xüsusi imkanları olan uşaqların Uqanda və ərəb ölkələrində inteqrasiyası ilə bərabər qızların da ümumtəhsil məktəblərinə inteqrasiya halları baş verir.

Bütün deyilənləri nəzərə alaraq belə nəticəyə gəlmək olar ki, dünya ölkələrinin təcrübəsindən yararlanaraq cəmiyyəti humanistliyə, həssas yanaşmağa çağıran layihələrin geniş miqyasda həyata keçirilməsi ölkəmizdə sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarda "cəmiyyətin bir üzvü kimi" təfəkkürünün formalaşmasına əhəmiyyətli təsir göstərər. Onlar öz sağlam həmyaşıdları ilə birlikdə böyüdükdə və təlim prosesində birgə iştirak etdikdə özlərini yararsız, köməksiz saymaz, onlar kimi hərəkət etməyə, danışmağa, fəaliyyət göstərməyə, özlərində güc, qüvvət toplamağa səy göstərər, düşdükləri mühitə adaptasiya olunaraq bir fərd, cəmiyyətə yararlı insan olduqlarını hiss edərlər.

KAYNAKÇA

Ağayeva V., Rəhimova M., Həsənova İ., Abbasova M., Xəlilova E., Hacıyev R.(2010). Təhsildə tətbiq edilən innovasiyalar. Bakı, Müəllim

İnkluziv siniflərdə təlimin təşkili (2018). Bakı. Oxu materialı.

Qasımov S., Talıbov Y. (2000).Əlahiddə pedaqogikanın əsasları. Bakı

"Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu.(2010). Bakı, Hüquq ədəbiyyatı

Əlil uşaqların təhsilə cəlb edilməsi ilə bağlı yeni planlar. (2014).Təhsil Nazirliyi, Press-reliz- Sual-cavab

Türkiye'de Matematik Eğitimi Alanında Kavram Haritası İle İlgili Çalışmaların Değerlendirilmesi

Mesut BAĞCI

Dicle Üniversitesi, TÜRKİYE. E-mail: mesutbagci1984@hotmail.com

Feyzeddin ÇAĞIŞ

Dicle Üniversitesi, TÜRKİYE. E-mail: feyzeddin@hotmail.com

Öz

Bu çalışma ülkemizde matematik alanında Kavram Haritası ile ilgili yapılan akademik çalışmaları içerik analiz yöntemiyle incelemektedir. Yapılan tez taramasında 2003-2022 yılları arasında 13 yüksek lisans tezi belirlenmiştir. Bu araştırmalar sonucunda; araştırmanın genel özellikleri (konu alanı, yayın dili, araştırma dili, araştırma türü gibi…), uygulanan yöntem, ölçme aracı, örneklem türü, hazırlandığı üniversite, desen, analiz aracı ve analiz tekniği sonuçları bakımından ele alınmıştır. Yapılan araştırmaların tamamı tez çalışmaları olduğu, yayın dilinin Türkçe olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmaların nitel ve nicel araştırma yaklaşımlarının yanında karma yöntem ile de yapıldığı belirlenmiştir. Hedef kitlenin öğrenciler ve öğretmenler olduğu hedef düzeyinin ağırlıklı olarak ortaokul olduğu tespit edilmiştir. Ölçme araçlarından ağırlıklı olarak başarı testi ve tutum ölçeği kullanılmıştır. Desen olarak deneysel ve yarı deneysel; analiz aracı olarak SPSS; analiz tekniklerinden t-testi ağırlıklı olarak uygulanmıştır. Bazı çalışmalarda yöntem, desen ve analiz aracı bilgilerine rastlanmamıştır. Akademik çalışmaların yıllara göre dağılımları incelendiğinde en fazla çalışma 2019 yılında yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kavram Haritası, Matematik Eğitimi, İçerik Analizi.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Violation: Child Labour Rights in Iran – Analysis and Solutions

Kameel AHMADY[1]

Abstract

Child-rights violations and child abuse have long histories in human society, taking on different conceptual definitions in each period. Children are considered to be the most vulnerable group of the human community, directly suffering from all kinds of hardships, pressures and miseries caused by the ways adults live. Today, there are millions of children across the world who are living under difficult conditions and having their rights violated because of the loss of their parents, displacement from war and natural disasters, malnutrition, infection with dangerous diseases, parental addiction and divorce problems, abuse by drug traffickers, prostitution and forced labour. However, children's rights violations vary in different parts of the world. Children in developing nations are more likely to suffer from poverty and its consequences, such as malnutrition and a lack of healthcare and educational amenities, while in developed countries, children are affected by moral problems and weak family foundations. This article is an excerpt from the book *Traces of Exploitation in Childhood (A Comprehensive Research on Forms, Causes and Consequences of Child Labour in Iran)*.[2]

Keywords: Child rights, government agencies, analysis, solution

INTRODUCTION

In today's world, where the public understands the importance of social justice and the global community has realised that one of the most important preconditions of sustainable development in societies is to establish justice and eliminate inequalities, child labour and measures to reduce and put an end to it are of high significance. This is because, if children, as the most vulnerable and powerless group in society, fall victim to social inequalities, are deprived of education because of poverty and are engaged in forced labour, society will miss its ideal of sustainable development.

Regardless of the fact that child labour harms the health of the individual and society and is a violation of human rights, there are still many children around the world who fall victim to it. Child labour is a crisis that originates in a society in which policy-makers fail to create equal chances for all to reduce

1 Researcher and anthropologist, Kameel.ahmady@gmail.com; http://kameelahmady.com.

2 Kameel Ahmady (2020) *Traces of Exploitation in Childhood (A Comprehensive Research on Forms, Causes and Consequences of Child Labour in Iran)*. Avaye Buf Publishing.

poverty, or politicise this very important issue for their own interests. Contrary to national and international rules and regulations, as well as international conventions on elimination of child labour, children are still continuing to get hurt within the forced-labour cycle, especially when many of these labour forms are considered to damage the child's natural development process, endangering his/her physical and mental health.

Global measures to reduce and end child labour have been initiated for years; in 1999, the International Labour Organization drafted a bill specifying the minimum age for employment, by which employment of children under the age of 15 and of children under 18 in harmful occupations was prohibited. After this bill was signed into law, many countries, including the United Kingdom, amended their domestic laws to fight child labour. In 1973, the International Labour Organization passed the Convention on Eliminating the Worst Forms of Child Labour, known as 182, prohibiting the employment of children in difficult and harmful work. In 2020, when all countries of the world acceded to this convention, the United Nations declared 2020 a historic landmark in the global measures to stop child labour and named the year 2021 The International Year for the Elimination of Child Labour. Earlier, the year 2015 had been named the year for child-labour elimination.

Despite these measures, UNICEF and many other children's rights agencies declared that child labour would not be eliminated unless poverty was alleviated. This suggests that, although national and international laws have, in some countries, prohibited child labour, one should take into account children's income levels and subsistence. With this in mind, the following questions are raised:

- Under what circumstances are children forced to work?
- What are the factors affecting their work?
- What are their other options, if they abandon their current work?

Many countries in the world have prohibited child labour under a certain age. However, no such prohibitions are at work for child labour in some countries. What matters in relation to child labour is the defined status of the work. Children experience the worst working conditions in some parts of the world. For example, they may be entrusted with the most tedious work or what are known as the 'worst forms of child labour', which may prod the children into delinquency. Child labour is officially defined in two categories in different countries: first is the type of work, and second is the minimum suitable age for that work.

'Child labour' refers to the exploitation of children through any form of work that deprives children of their childhoods, interferes with their abilities to attend regular school and is mentally, physically, socially and morally harmful. Such exploitation is prohibited by legislation worldwide. The second category is the suitable working age and its repercussions on children's health and development. Accordingly, the International Labour Organization's Convention No. 138 specifies a minimum age for various work, declaring that, if a child under the set age goes to work, it is a case of child labour.

In Iran, Article 79 of the Labour Code prohibits the employment of children under the age of 15, and if an employer recruits children aged under 15, he shall pay fines for it, serve imprisonment and have his factory permit revoked. Article 84 of the Labour Code also stipulates that the minimum working age will be 18 years for occupations deemed detrimental to the health or morals of adolescents; this issue is

determined by the Ministry of Labour and Social Affairs. As per Article 80 of the Labour Code, 'A worker aged between 12 and 18 is called an adolescent worker and must be medically examined by the Social Security Organisation before being employed.' As per Articles 80 to 84 of the Labour Code, the employer can utilise an adolescent labour force under certain conditions, which include:

- medical examinations are mandatory for the adolescent worker;
- the daily working hours of the adolescent worker must be half an hour less than the normal working hours of other workers;
- it is forbidden for the adolescent worker to do any additional work and work at night;
- it is forbidden to entrust an adolescent worker with various kinds of harmful, dangerous and excessive work, such as carrying loads by hand without using mechanical instruments; and
- it is also forbidden for the adolescent worker to engage in work that is morally indecent and harmful.

Literature Review

Like international organisations such as UNICEF, the World Health Organization and the International Labour Organization, which provide extensive research on child labour every year, there are many researchers who have conducted studies into child labour and addressed its causes, providing significant findings in relation to this study's subject. The following section includes some of these studies and their results.

Ah Eng's 2017 study entitled 'Child Labour in Small-Scale Industries in Penang, Indonesia' concludes that child labour is a product of the economic and social conditions of the Third World. On this basis, in a social organisation in which people work to earn a living and for group survival, child labour constitutes a part of socialisation that meets the need for a future labour generation, thus helping eliminate economic problems. However, poverty is the main cause of child labour. In their study entitled 'Child Labour Routines in the South Nations', Boyden and Holden (1991) suggest that economic necessity cannot account for the whole story because many parents presume that early learning of a profession would be the best way to get their children ready for future life, and therefore seek to get them employed in various fields. Boyden and Holden argue that unsuitable reactions to child labour worsen the situation, rather than compensate for the degraded social status of forced labourers. The expulsion of child labourers from the garment industry in Bangladesh and the subsequent abject circumstances of children in the early 1990 is an example of such a reaction. Contrary to the Bangladeshi legal provisions, around one-tenth of the 750 thousand workers in garment factories across Bangladesh are children under 14 – mostly girls who do light work.

The Bangladeshi Government had threatened the managers of these workshops with the imposition of international sanctions on those goods produced by child labour, and the managers responded by expelling children from the workshops. As the following research suggests, the expelled children continued to work, however, and none of them resumed education as anticipated. Rather, they engaged in riskier working conditions and informal street labour (such as sex abuse). Compared to the group still working at the garment workshops, these children suffered from poorer health conditions, more severe

malnutrition and lower incomes. In response to questions raised by the press, the children stated that more convenient workshop labour, along with two to three hours of education at school, could be the best solution to alleviate their poverty. These statements led to the development of a new plan, which required employers to re-employ children who had already received educations.

Bonnet's research entitled 'Child Labour in Africa' (1993) demonstrates that the unemployment crisis has led parents to conclude that education is merely a means to getting a degree, rather than a good way to ensure getting a job in the future; meanwhile, parents also concluded that continuing to work in an economic environment depended on the unofficial sector.

In the book *Children at Work: Health and Safety Risks*, Forastieri (2002) looks at various forms of child labour and the dangers surrounding them. As the book suggests, child labour is divided into agricultural work, small-scale work, housework and unofficial work. The book also examines child-labour conditions.

In the book *Child Labour*, Wall (2006) evaluates the working conditions of children in various industries in India. He firstly provides a quantitative examination of child labour in the studied industries and then addresses the working conditions of children in different industries, such as glass-making, agriculture, poultry, handicrafts, etcetera. In 2012, Payam Roshanfekr and Delaram Ali studied the most vulnerable areas for children in the article 'Zoning of Social Harms Threatening Children in Tehran', which focused on districts 17, 18 and 19 in terms of domestic and foreign migrants and the most prevalent harms, including addiction and child abuse. This article reveals that non-governmental organisations ('NGOs') are mostly focused on child labour and child abuse, and few organisations address child addiction. In this regard, researchers propose providing a context for supporting and launching community-oriented NGOs to empower local communities, raise community awareness and make state agencies more responsible for helping children fight addiction.

The Paranfar's study (2008) entitled 'Social Policies Conducive for Street Child Labour' concerns various preventative, supportive and structural policies. For example, the preventative measures aimed to identify low-income and vulnerable families through such agencies as the Welfare Organisation, the Relief Committee, the Prisons Organisation and schools. The research also proposes identifying poverty-stricken neighbourhoods, supporting and empowering families, enabling schools and the education system, reforming laws, effectively implementing macro-level policies (such as alleviating poverty), creating job opportunities and reducing unemployment, providing socially acceptable services as well as support services, providing insurance and social security, implementing collective planning accurately, providing education for all, implementing cultural programmes and social-development programmes for villages and deprived areas, and paying special attention to local and indigenous economies, which would reduce migration to metropolitan areas.

Child Labour

In its 2021 annual report entitled *State of the World's Children*, UNICEF included a special section called 'Child Protection', in which it provides statistics in relation to working children according to age and gender in most countries; i.e. the countries declaring statistics of child labour. In the same report,

children incorporated into the category of 'child labour' are divided into the following sub-categories in terms of age and working hours:

- children aged 5 to 11 who do at least one hour of economic activity per week, or a maximum of 21 hours' housework per week; and
- children aged 12 to 14 who do at least 14 hours of economic activity per week, or a maximum of 35 hours of economic activity together with housework.

Article 138 of the International Labour Organization Convention stipulates that light labour must have the following two characteristics: firstly, it should not harm the child's health and development; and, secondly, it should not interfere with his/her school affairs and potential. Statistically speaking, light labour for children of 12 to 14 is labour that is safe and does not exceed 14 hours a week. As set out by the International Labour Organization, the minimum permissible age for light work should be 12 or 13; however, children can do things legally allowed for a particular age group, such as house work, considered to be part of job training. Meanwhile, the minimum employment age is set out in national law and can include children of 14, 15 or 16. It should be stated, however, that all risky forms of child labour, as set out by the International Labour Organization, are prohibited for all children of any age.

Sociological Approaches

Social Disorganisation

'Social disorganisation' is defined as the inability of community members to achieve shared values or to solve jointly experienced problems. Social disorganisation actually occurs when not all components of a social system are harmoniously adapting to functional needs and environmental changes.

On the other hand, this disorganisation occurs when equal opportunities and conditions are not provided to all social groups adapting to environmental changes. This helps form vulnerable groups within communities, which are an undeniable reality.

For Robert K. Merton (2019), 'anomie' – defined as the uprooting or breakdown of any moral values or cultural structure – emerges when there is a gross incongruity between cultural goals and norms and the available means to achieve those goals and norms. In a stable society, there is a balance between socio-cultural goals and the publicly acceptable means of achieving them. Anomie occurs when this balanced relationship is disrupted, causing a series of socio-cultural crises that can hamper economic development. Accordingly, the exclusion of a group of society from a rapid development-cycle will be inevitable. When moving into modernity, societies are confronted with its prevailing values, such as advancement and instrumental rationality, followed by such developments as complex labour division, uncontrolled population growth and urbanism, social segmentation and the rise of individuality, which may cause various social problems. Social development and growing urban values may lead to an influx of immigrants into large cities and rising population rates, thereby disrupting balanced development in developing societies. These social problems could lead to bigger problems such as traffic congestion, environmental pollution, sub-urbanisation, robbery, murder and violence, prostitution, poverty, addiction, physical and mental illnesses, and all kinds of offenses and social deviancy. Since developing countries have failed to establish the necessary grounds for the production, employment and training of

manpower, the growing population will suffer from low per-capita income and GDP, plunging levels of industrial development, higher production-incurred expenses, socio-economic dependence, illiteracy (or low literacy levels), unemployment and housing problems.

Theory of Symbolic Interactionism

Symbolic interactionism is 'a sociological theory that develops from practical considerations and alludes to particular effects of communication and interaction in people to make images and normal implications, for deduction and correspondence with others' (Hall, 2007). It is an approach to explain social issues. This approach was first developed and expanded to review such social issues as the spiralling urban population in Chicago, USA, and, for this, it is usually referred to as the 'Chicago School'.

Unlike structural functionalism and conflict theories, which emphasise structures and functions, this approach focuses on the interactive relationships between people and groups in a society. This approach actually emphasises the mental and inter-subjective dimensions of actors who constitute the social reality, considering social issues to arise from actors' subjective and mental mindsets from the social conditions, as their subjective interpretations are thought of as constantly changing realities.

Also, because this approach emphasises actors' goal-orientated motivations and choices, which help establish social realities including social harms, it is thus feasible to use this approach to study children's motivations to engage in work.

According to the child-centred theory, the question is, 'How is child labour constructed and made meaningful?' This theory emphasises children's self-reports and attaches importance to their own potentials and competencies when making decisions about their own future lives. Child-centred process implies agency in social organisations.

Conflict Theory

According to the conflict approach, two Marxist and neo-Marxist theories govern social issues. The former emphasises economic conflict and the latter social conflict from the conflicting values and interests of social groups. This perspective posits that conflict is an integral part of human societies.

Advocates of conflict theory emphasise the wealth and power mismatches in society as well as differences of social class, race, ethnicity, gender and even age and generation, as Karl Marx believed that social issues originate from personal property and the exploitation of social classes, which necessitates the achievement of a classless society to alleviate the capitalist system and to liberate man from its bondage.

According to conflict proponents, the incidence of social harms in society's transition to development will be inevitable, as the social reality is conflicting and constantly evolving towards a desirable situation. Meanwhile, many of these social harms will result from internal propaganda of the capitalist system. As Marx stated, the capitalist system hampers creativity, innovation and human freedom.

Thus, social issues are essentially rooted in 'economic' sources. According to this theory, child labour is a product of the capitalist system.

Reasons for Child Labour

Although almost all studies of child labour conclude that poverty is its main cause, it appears that this social problem is more or less prevalent in developed nations (though at a lesser rate).

The reasons for child labour can be examined in terms of both supply and demand. Beginning with the supply side of the story, almost all researches have considered poverty to be the main cause. In terms of demand, the families of working children (especially in rural communities) contribute greatly to the issue of child labour. In 2007, the International Labour Organization examined the supply and demand sides of the child labour situation and found as follows.

Supply-related reasons: These factors include poverty, family living conditions, social and cultural norms, flood-risk theory, earthquakes, disease, unemployment, war and other conflict, family loans and debts, unequal distribution of income, and instability.

Demand-related reasons: These include the assumption that children have agile fingers, especially when recruiting them into gold and diamond mining; the labour-structured market; employers' profits; and lower wages.

Generally speaking, reasons for child labour are divided into three general categories, referred to as 'Futures without Child Labour' by the International Labour Organization.

- *Immediate reasons:* a lack of money or food; rising commodity prices; accumulation of family debts; family turmoil such as death or illness of the head of the household; falling product harvests; lack of schools or the presence of low-quality schools, or weak and irrelevant curricula; demand for a cheap workforce at small-business workshops; business imbalances; and family-farm income at the expense of workforce.
- *Latent reasons:* disruption of extended families and unofficial social-support systems; illiterate or low-literacy parents; rising fertility rates; growing cultural expectations of children's work and education; class conflicts; ethnic, national, religious and racial discrimination; perception of poverty; the desire to consume goods and have better living standards; and pressure by families on children and by the rich on the poor.
- *Structural reasons:* plunging national income; inequality between various nationalities and regions; undesirable business situations; social turmoil, such as wars or upheavals; financial and economic crises; AIDS and migration; inadequate political or financial pledges for basic education and social support; weak governance; social deprivation of marginalised groups; and illegitimacy or failure to effectively enforce laws.

Contrary to the public view, child labour is not only the problem of developing countries. The phenomenon of child labour can be found across the world. However, the International Labour Organization's reports and documentation by researchers have demonstrated that, the higher the level of development, the less child labour.

The following sections concern the reasons why child labour is happening and its causes.

Table 1: Regional Estimation of Children's Economic Activity, UNICEF 2000

Regions	Number of Child Labourers (millions)	Prevalence of Child Labour
Developed countries	5.2	2%
Transitional economies	4.2	4%
Asia and Oceania (Asia-Pacific)	3.127	19%
Latin America and the Caribbean	4.17	16%
Sub-Saharan Africa	0.48	29%
Middle East	4.13	15%
North Africa	211	18%

Prohibition of the Worst Forms of Child Labour

The Convention concerning the Prohibition and Immediate Action for the Elimination of the Worst Forms of Child Labour, known in short as the Worst Forms of Child Labour Convention, was adopted by the International Labour Organization in 1999 as the ILO Convention. This law, which was ratified after setting out a minimum age of employment, was aimed to prevent child exploitation through national and transnational measures. The Convention emphasised free education and meeting the basic needs of children and their families. This Convention, with its 16 articles and recommendations, was ratified by the Iranian Parliament in November of 2002 and approved by the Guardian Council.

The Convention concerning the Prohibition and Immediate Action for the Elimination of the Worst Forms of Child Labour

Articles 1 to 3 of the ILO Convention include certain forms of child labour that are predefined as the worst forms of child labour, including the following:

- all forms of slavery or practices similar to slavery, such as
  - the sale of a child;

- trafficking of children, meaning the recruitment of children to do work far away from home and from the care of their families, in circumstances within which they are exploited;
- debt bondage or any other form of bonded labour;
- forced or compulsory labour, including forced or compulsory recruitment of children for use in armed conflict;

- commercial sexual exploitation of children ('CSEC'), including the use, procuring or offering of a child for:
  - prostitution, or
  - the production of pornography or for pornographic performances;
- the use, procuring or offering of a child by others for illegal activities, also known as children used by adults in the commission of crime ('CUBAC'), including the trafficking or production of drugs
- work by its nature that is likely to harm the health, safety or morals of children

Programmes of Action by the Convention concerning the Prohibition and Immediate Action for the Elimination of the Worst Forms of Child Labour

The measures set out in Article 6 of the Convention include the following:

(a) identifying and denouncing the worst forms of child labour;

(b) preventing the engagement of children in or removing them from the worst forms of child labour, protecting them from reprisals and providing for their rehabilitation and social integration through measures which address their educational, physical and psychological needs;

(c) giving special attention to:

(i) younger children;

(ii) the girl child;

(iii) the problem of hidden work situations, in which girls are at special risk;

(iv) other groups of children with special vulnerabilities or needs;

(d) identifying, reaching out to and working with communities where children are at special risk;

(e) informing, sensitizing and mobilizing public opinion and concerned groups, including children and their families.

Worst Forms of Hazards

The last category of the worst forms of child labour is 'work which by its nature or the circumstances is likely to harm the health, safety or morals of children', or Worst Forms of Hazards faced by Children at Work. This includes:

- any work that exposes children to sexual abuse (physically or psychologically);
- any work that is done underground, underwater, at dangerous heights or in confined spaces;
- any work that is done with dangerous machinery, equipment and tools;
- any work that involves the manual handling or transport of heavy loads;
- any work that is done in an unhealthy environment that may, for example, expose children to hazardous substances, agents or processes, or to temperatures, noise levels or vibrations damaging to their health; and
- any work that is done under particularly difficult conditions, such as working for long hours or during the night or work where the child is unreasonably confined to the premises of the employer.

As per the Executive Regulations, Notes 1 and 2 of Article 1, of the Worst Forms of Child Labour Convention and its supplementary recommendations, the list of hazardous work for persons under the age of 18 is as follows:

1) work in mines, whether underground or above the ground, and work in tunnels and corridors or work with mining rods;
2) work in enclosed reservoirs;
3) work in tanning, leather making and animal gut-cleaning workshops;
4) work in effluent places such as landfills; collection, transportation and disposal of municipal sewage;
5) spraying poison of gardens, trees, fields, and disinfecting places, stables, and poultry sites;
6) diving;
7) work at a height of over five meters above the ground level and work on pylons, moving chambers, scaffolding, and structures;
8) work in noisy environments;
9) work on power transmission lines of 63 kV and above;
10) work including girt blasting, spraying asphalt, etc.

Iranian Labour Code

As per Article 96 of the Labour Code and in order to properly enforce the law and the technical protection criteria, the General Administration of Labour Inspection (affiliated with the Ministry of Cooperatives Labour and Social Welfare) is responsible for monitoring the enforcement of rules governing working provisions, especially protective rules over hard and hazardous work, work duration, wages, workers' welfare, female employment and adolescent workers. Labour inspectors and labour-health experts reserve the right, within their scope of action, to enter and inspect the workshops and factories, subject to Article 85 of this law, at any time of the day and night, without prior notification, although labour inspectors require the written permission of the local prosecutor to enter family workshops. Section Two of the Iranian Labour Code concerns inspections.

The Iranian Labour Code is the most important code that deals with child labour in detail. In this Code, the minimum legal age of employment and terms to recruit adolescent workers, as well as exceptions in this regard, are stipulated by the legislator. The Iranian Labour Code, in compliance with international labour law, prohibits the compulsion of people to perform certain work and the exploitation of them, calling for equality for all people in this regard. Also, pursuant to international labour law, Article 79 of the Iranian Labour Code specifies the minimum employment age; accordingly, the minimum employment age in Iran has been set at 15 years, while children under 15 are prohibited from being employed.

Article 96

To enforce this code and technical protection rules, the General Administration of Labour Inspection affiliated with the Ministry of Cooperatives Labour and Social Welfare shall be convened to perform the following duties:

A) Monitoring the enforcement of rules and regulations governing working conditions, especially protective provisions over hard, harmful and hazardous work, working duration, wages, worker welfare, female and adolescent worker employment.

B) Monitoring the enforcement of labour law regulations and guidelines pertaining to technical protection.

C) Training technical protection and directing workers, employers and all people exposed to injuries and damages from accidents and hazards at work.

D) Investigating problems from enforcing technical protection regulations and providing necessary proposals to reform guidelines over the forgoing issues, being commensurate to technological developments.

E) Investigating working accidents at the workshops subject to general and statistical analysis to prevent more accidents.

Article 98

Labour inspectors and health experts reserve the right to enter and inspect the workshops and factories under Article 85 of this code at any time of the day and night without prior notification,

while obtaining copies of relevant documents pertaining to labour issues from corresponding offices.

Note: Labour inspectors require the written permission of the local prosecutor to enter family workshops.

Article 99

Labour inspectors and health experts reserve the right to take samples of the materials workers are exposed to when working and submit them to their own chiefs in order to ensure the safety of such compounds.

Article 104

Employers and other persons who prevent labour inspectors and health experts from entering the workshops subject to this code, or interfere with their duties or refuse to provide them with the necessary information and documents, shall be punished as set out in this code.

Article 105

When the inspector determines that an accident may arise or some hazards could unfold, the inspector or heath experts will be required to immediately notify the employer or his representatives of this and report it to their own chiefs directly in writing.

Children's and Adolescents' Labour Conditions in Iran

Today, child labour is regarded a challenge in many countries around the world. Apart from economic protection and financial support to overcome this challenge, it is imperative to set out child protection laws to fight child labour. Iranian domestic laws on fighting child labour will be reviewed in this section. The Draft Child and Adolescent Protection Act, as well as child labour provisions, will also be briefly discussed.

Although the Islamic Republic of Iran's Constitution does not directly and explicitly refer to children's rights and their subsets, especially child-labour rights, it contains two principles to implicitly emphasise the elimination of child labour. These two principles are the 'right to benefit from free education' and the 'prohibition of forced labour and exploitation of human beings'. The third paragraph of Article 3 of the Constitution sets out the Government's duty to provide the right to free education and its availability for all members of society. Also, the fourth paragraph of Article 43 recognises the right to freely choose occupation to prohibit forced labour and the exploitation of humans, founding the economy of the Islamic Republic on this criterion.

According to the Islamic Republic Labour Code, a child aged 15–18 is considered an 'adolescent worker' and the provisions set forth in Articles 79 and 84 of the Labour Code on adolescent workers are applicable. The legal provisions stipulate that the employment of people under the age of 15 is completely prohibited. A worker aged between 15 and 18 is called an 'adolescent' and needs to produce medical check-ups approved by the Social Security Organisation before they can be employed.

Child Labour in Iranian Laws

The Islamic Republic of Iran's Labour Code also sets out provisions for the employment of children and adolescents. Chapter Three of this Code, at Article 80, envisages that the employment of any person under the age of 15 is prohibited. According to the International Convention on the Rights of the Child, every person under the age of 18 is considered a child. The Islamic Republic of Iran has acceded to this Convention with some terms and conditions: the age limit for a child has already been set according to Sharia, which regards every person who has not reached puberty to be a child. Note 1 of Article 1210 sets the age of puberty for a boy at 15 and for a girl at 9.

Child-labour provisions are specified in the Iranian Civil Code, per Article 80 of the Labour Code. No employer has the right to recruit persons under the age of 15, and anyone who violates this shall be fined 200 to 500 times as much as the minimum wage a worker receives daily. However, if a worker is under the age of 15, he cannot practically file a lawsuit against his employer, because it is prohibited to employ children under the age of 15.

Of course, certain rules prevail over the employment of people between the ages of 15 and 18. Pursuant to Article 81 of the Labour Code, an adolescent worker must produce a medical check-up when employed, which must be renewed once a year and documented on his file. The physician also expresses his views on the ability of the adolescent worker to do the type of work, and if (s)he deems the work to not match the worker's ability, the employer is required to change the worker's job within his or her scope of activities. Article 82 of the Labour Code also envisages an adolescent worker's daily working hours to be half an hour less than those of normal workers. According to Article 83 of the Labour Code, requiring an adolescent worker to do any additional work; work at night; do hard, harmful or hazardous work; and carry loads without the use of mechanical devices is entirely prohibited. Article 84 sets the minimum age of 18 for occupations deemed to be detrimental to the health or morals of trainees and adolescents. This is determined by the Ministry of Cooperative Labour, Welfare and Social Affairs. Some of these occupations are:

- working in mines;
- working in enclosed tanks;
- working in tanning and gut-cleaning workshops;
- working in sewage canals;
- collecting, transporting and burying municipal waste;
- spraying poison on and trees and farms;
- disinfecting places and stalls;
- cleaning poultry farms;
- diving;
- working at a height of more than five meters above the ground or working on moving pylons and on scaffolding;

- construction work;
- metal-casting;
- glass-making;
- transporting and moving molten material from active kilns;
- working on industrial farms in and slaughterhouses; and
- working at mortuaries and in brick kilns, in bakeries and on industrial sites.

Despite the fact that Iranian law prohibits the employment of persons under 15 and conditionally accepts the employment of adolescents between the ages of 15 and 18, many children of different age groups are seen engaged in various sectors, from agriculture and farming to manufacturing workshops. The main reasons why children are employed in different sectors is the failure to monitor them and their working environments, and employers exploiting children easily without fear of laws, as families need to send their children to work to earn a living. Meanwhile, employers believe that no legal actions can be taken against them for employing children. Thus, they begin to exploit and harass them. An example of this is the Afghan workers who are working without legal permission and cannot file actions against their employers because their employment is illegal.

'Harassment' covers a wide range of behaviours of an offensive nature. It is commonly understood as behaviour that demeans, humiliates or embarrasses a person, and it is characteristically identified by its unlikelihood in terms of social and moral reasonableness. In the legal sense, these are behaviours that appear to be disturbing, upsetting or threatening. They evolve from discriminatory grounds and have an effect of nullifying a person's rights or impairing a person from benefiting from their rights. 'Child harassment' or 'abuse' refers to any conduct that causes physical injury, such as beating, punching, kicking, biting and burning. 'Psychological child abuse' refers to emotional or psychological abuse that occurs when a person is called valueless, defective or unlovable. 'Emotional child abuse' refers to verbal aggression (such as humiliation, shouting, threatening, blaming or taunting), exposing the child to domestic violence, harassing a child through excessive expectations and encouraging a child to engage in antisocial activities. 'Child sex abuse' includes a variety of sexual conducts, including but not limited to rubbing, touching or kissing a child's genitals or forcing a child to touch an adult's genitals.

Child Abuse

Child abuse is not just physical violence directed at a child. It is any form of maltreatment by an adult that is violent or threatening to the child. Child abuse by neglect is the most common form of abuse and denotes a failure to provide adequate care and protection for children. Child neglect suggests the failure to provide adequate care proportionate to the child's age, such as shelter, food, clothing, education and medical care, which are seen as critical to a child's physical and emotional capacity. Most cases of neglect happen to infants, toddlers and preschool children. There are several types of neglect:

- **Physical neglect:** includes abandonment, rejection and expulsion from home; disregard of the child's safety and well-being; failure to provide necessary food, clothing and shelter; and inappropriate or lack of supervision.
- **Medical neglect:** the failure to provide necessary medical or mental health treatment.
- **Educational neglect**.
- **Emotional neglect**.

It is hypothesised that various types of abuses against children are linked together, one producing another type of abuse within networked structures. It is also clear that there are various forms of physical aggression against child labourers in society. This includes a wide range of physically violent conducts, including pushing, slamming and slapping as well as deadly impacts with heavy and sharp objects. Moreover, street children are confronted with different groups of people who may physically abuse them. Parents (e.g. parents active or inactive in the child's workplace, family members, adult colleagues, employers and competitors) could create problems for the children and harass them. Emotional or psychological child abuse is a pattern of behaviour that impairs a child's emotional development or sense of self-worth. This may include constant criticism, threats or rejection, as well as withholding love, support or guidance.

Role of NGOs

There is almost no widely accepted definition of an NGO in the literature. Their diverse goals and structures, as well as the very driving forces behind them, have made it difficult to find an agreed-upon definition. An NGO is a non-profit group that functions independently of any government. NGOs, sometimes called 'civil society', are organised on the community, national and international levels to serve social or political goals such as humanitarian or environmental causes. NGOs are divided into four types in terms of orientation, as follows.

- A **charitable orientation** often involves a top-down, paternalistic effort with little participation by the 'beneficiaries'. It includes NGOs with activities directed towards meeting the needs of the poor – distribution of food, clothing or medicine; provision of housing, transport or schools; etcetera. Such NGOs may also undertake relief activities during natural or man-made disasters.
- **Service orientation** includes NGOs that run activities such as providing health, family planning or education services in which the programmes are designed by the NGO and people are expected to participate in their implementation and in receiving the services.
- **Participatory orientation** is characterised by self-help projects in which local people are involved, particularly in the implementation, by contributing cash, tools, land, materials, labour, etcetera. In the classical community-development project, participation begins with need definition and continues into the planning and implementation stages. Cooperatives often have a participatory orientation.

- **Empowering orientation** is where the aim is to help poor people develop a clearer understanding of the social, political and economic factors affecting their lives and to strengthen their awareness of their own potential power to control their lives. Sometimes, these groups develop spontaneously around a problem or an issue; at other times, outside workers from NGOs play facilitating roles in their development. In any case, there is maximum involvement of the people concerned, with NGOs acting as facilitators.

NGOs serve to get citizens and nations closer to governments. These organisations are one of the most important elements of social capital – they strengthen it, because they boost social relations and the resulting outcomes, namely social support. In other words, these organisations strengthen social ties to provide the best mechanisms to help people.

NGOs are also active in the field of child labour, providing support for children's needs. Some of these organisations are the Protection of Child Labour Association, Protection of Child Rights Association, Mehr and Mah Association, and Imam Ali Association. The target groups for these associations are at-risk children and women. There are many other associations and charitable groups across the city of Tehran that are active in this regard. The most important services they provide include educational services, social work, psychological counselling, law advice, welfare, research, medicine, support and advocacy, defending children's rights, and so on.

Prohibition of Child Labour and Ineffective Plans

Organising Street Children and Child Labour was the title of a regulation/scheme passed by the Government in 2006. The plan was aimed at empowering and supporting child labourers – seeking to get children out of the labour cycle; however, it turned out to be a task force to clamp down on street children. According to the Regulations on Organising Street Child Labour, approved in 2006, every person under 18 who wanders on the streets for an indefinite number of hours is recognised as a 'street child'. This regulation calls on relevant agencies to take necessary measures to identify, recruit and support these children. It emphasises that street-child labourers should be identified and recruited by social workers via effective measures.

In the next step, children would be empowered – a process that could distance the children from the working cycle. The plan vested the Welfare Organisation with the responsibility of protecting child labourers, specifying duties for the 11 government agencies. For example, the police force must establish security at all stages of implementation. The Ministry of Justice is charged with issuing all judicial rulings. Allocation of resources and equipping of appropriate physical spaces are the responsibilities of municipalities, while the Ministry of Welfare, the Ministry of Health, the Health Insurance Organisation, the Social Security Organisation, the National Broadcasting Service, the Red Crescent Society, the Ministry of Education, and the Relief Committee are responsible for providing employment credit lines to families suffering from child labour, providing children's health-and-medical services, setting out health-insurance policies, undertaking necessary cultural activities, providing supportive and humanitarian services, and identifying at-risk students and groups.

The Regulations on Organising Street Child Labour aimed to defend children's rights within the framework specified; however, the provisions that, if implemented, could have lessened the sufferings and agonies of children turned into a kind of crackdown on child labour and failed to throw support behind the children in need of help. This plan proved to be ineffective, creating a fearsome environment for children and causing violence, fear and anxiety among them. The plan, once aimed to protect the rights of child labourers, became an anti-child plan, seeking to eradicate street children at any price.

What happened on the streets was not the identification and recruitment of child labourers by social workers by gaining trust; rather, it was the arrest of child labourers. Having been detained, the children were sent to welfare-organisation-affiliated accommodations and behaved violently. They could be freed after 20 days if they accepted not to enter the streets once again. Many children — some of whom had no choice but to work and provide for their families – were subjected to social harms in the process because they returned to underground workshops, which could cause much greater harm to them.

After being implemented for 15 years, the plan was seen to be a fiasco that failed to support the children and protect their rights as intended. However, in 2021, 15 years since the failed plan began, welfare-organisation officials sought to replace it with a new, family-orientated plan known as 'Social Support for Child Labour'. It tried to identify, recruit and protect the children through 'case management'; however, ambiguities surrounding the plan also raised concerns among children and their families. Children's stories of plans, such as organising street-child labour, reaffirm that these children had fallen victim to all kinds of violence under the social protection and recruitment plans. Meanwhile, other agencies, such as police, municipality and subway officers, sought to prevent these children from working in the areas under their supervision, sometimes using various forms of physical and psychological violence against them. Many children's advocates also posited that those plans were already futile and ineffective.

It should be stated that, if no comprehensive programmes are implemented at the level of schools and neighbourhoods to support these children and their families, financial and human resources will be wasted on the street level, and it could cause much damage without positive results. Children have reported being detained by government agencies such as municipalities and sent back to the Welfare Organisation. One child remarked:

> The Welfare Organisation wants to take us to a beggars' house; gets us there to call on our mothers to take us back home. They dictate to us not to work anymore. That's it. The municipality chases us and that's awful.

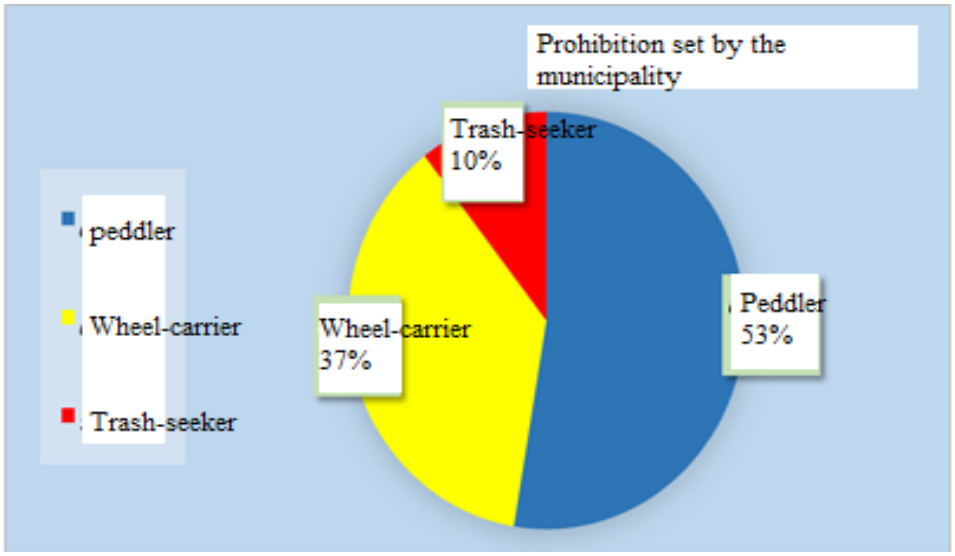

Diagram 1: Percentage of children stopped and cleared from street by Prohibition and Restriction teams of the municipality (n=91)

Children speak of ordeals they have gone through because of the plans introduced by the Welfare Organisation, describing them as follows:

Municipality officials come each day and say, 'Don't work.' The Welfare Organisation does not intervene for COVID. The Organisation has detained me six times, and the municipality officials caught me once. Our parents came and released us.

I was in the market, working; all of a sudden, a car came and held my hand. They took me with them and prisoned me. We were many in the prison, amounting to 300 people. They were all my age. I spend two months there until my cousin came and paid a sum to free me.

I told the welfare official who caught me. I said to the chief who knew me. He called up another colleague and said he had arrested a girl, named __, aged 10. He ordered him to free me. I said to him if he liked to get his daughter to be imprisoned; think of me, your girl. Please help me.

I was detained by the Welfare Organisation two times in my own city. Here, I was arrested once. We are held for three days. Then one would come and free us.

Once I was sitting and working. One came along and said, 'Come on, let's go.' I though he wanted to give me food, only to see it was a Welfare Organisation official. I ran and they chased me and caught me. I was held for several days.

The municipality officials beat us up, take our money and wanted to deport me. I was in Golshahr.

In many cases, children were afraid of being held, because they knew they would be mistreated and beaten up. When being taken to detention centres, they saw them as a beggars' houses, prisons, etcetera.

For the past 15 years, the Welfare Organisation has run a plan to clear and collect of child labours from the street almost twice a year. The plan usually commenced in June, when schools were closed and more children joined the work cycle. Under such plans, working children were transferred to Besat and Yaser service centres. Besat and Yaser were temporary accommodations. The capacity of each centre was fewer than ten people. These plans called on officials to arrest child labourers and send them to pre-determined centres. However, they were treated harshly and beaten up. 2020 reports suggest there were centres holding as many as 530 children – a concerning situation. In response to these criticisms, welfare managers said that children were screened in these centres. This means that Afghan children were deported if they did not have a guardian and other children's parents were required to not allow their children to work on the streets any more. Usually, the detention time of children varied, depending on whether it was their first, second or third arrest.

Field Quotes about Child Labour

A picture of a child florist's wheelbarrow in the local flower market (photo from the research)

Scrap Work

Working in waste and scrap workshops is very hazardous for children. The most important work of such shops involves moving heavy metal parts, loud noises resulting from working with oxygen-cutting machines, injuries and burns when working with industrial machinery, or injuries from moving iron parts. A number of children working in these workshops described their ordeals, and remarked:

Yeah, these are heavy; it is too heavy at first. They are heavy to raise. Cutting is good, though difficult.

This is very dangerous. My friends got hurt. We got hurt, also. You push the iron, you get your feet entangled. You fall down and this is hazardous.

I have to cut all these iron doors. I crush them. I have my hands injured. It burns. Here are the scars.

Welding

Major hazards of this job are burns caused by working with oxygen-cutting and welding machines, high noise levels, eye damage, respiratory and lung problems due to toxic gases from electric welders, as well as orthopaedic problems, such as crooked spinal columns due to poor sitting postures. Children working in this environment describe their experiences as follows:

It is hazardous when you get burned when working with the oxygen-cutting machines.

One of my friends had a welding sparkle in his eyes, [so he] could not see well any more. Most of the children working in here cannot see well. They wear glasses.

It is difficult. Welding is bothersome. It is boring.

Image of a teen working at a welding workshop

Work on Farms

Working on farms can result in problems such as skin cancer; injuries from using agricultural machinery or sharp tools while picking and sorting vegetables; injuries from using agricultural products, which may cause amputation and even death; falling from trees while picking garden products; back pain from picking crops; and so on. Several children working in this field described the hazards as follows:

> *You need to work before the direct sunshine. You just sweat and lose your back. I just keep on working; I am busy on Fridays; I cannot see the city; that's too bad.*

> *Once, my friend got his hand stuck in the device and lost one of his fingers.*

Image of several children working on a farm

Working in Crystal-Making Shops

Working in these workshops also causes many hazards for children. The hazards include very hot working environments; exposure to chemicals and melting kilns; chemicals entering the body from blowing the glass; lung and respiratory problems; a lack of good ventilation in the workshop; body burns, such as hands and feet and the abdomen; dry skin and even breast problems resulting from a hot working environment; great pressure on the body from carrying heavy loads; too much standing when working on cast crystals; and unsafe work practices. Children usually lack safety equipment such as shoes, clothes and hats. One child describes his situation as follows:

> *Previously, I used to work at a glass-making workshop. I placed the glass on iron and put it inside the apparatus. The women gathered them and packed them. Then, they were carried by cars. I couldn't afford it, as I received low wages. I decided to quit. Then, I turned to street work and*

washing car glass. I burned my hands. [He raised his sleeves and showed us the scars.] Then, I abandoned that work. I used to go to work from 4 am until 5 pm.

We have to work with these rods. I burned my hand several times before the kiln. I just messed up.

Image of children working at a crystal-making workshop

Working in Manufacturing Shops

Children mostly work in shoe-making and clothing workshops, tailor's shops and other production shops. Major hazards facing children include the following: fingers stuck under sharp tools, cutting hands and fingers when working with scissors, the high speed of some devices and having to tolerate much pressure to work with them, working with combustibles and incendiary materials, using material adhesives, addiction to inhaled chemicals, amputated limbs, boring work, head injuries, moving and carrying heavy loads, exposure to chemical atmospheres, weakening morals and abuse, and drinking alcohol and drugs. Some children remarked:

We were two apprentices in the previous workshop and four tailors. One of them used to go to Saba club. I had to work for him to make it up. The employer asked me to speed up the working process; I couldn't. It was tough. I had to tolerate much too [much] pressure.

Sometimes, it is difficult to raise a heavy load. For example, I had to raise an 80-kilo load, which was quite tough for me.

I quitted my former work and I didn't replace it. I couldn't thread the needle. I was expelled. I worked in clothing production for two weeks, in the Armenian market. I came here to a sewing workshop. You either have to sit down or you have to stand up. I was also a middleman in a production there; we were all sitting. It is humiliating.

Executive Strategies to Reduce Child Labour

Child labour is highly prevalent among migrants, especially Afghan nationals. Migrants and foreign nationals are legally deprived of many opportunities, such as getting jobs and having housing. This structural discrimination causes ever-increasing poverty and incurs high costs for the Government.

Therefore, it is recommended that this structural discrimination be alleviated through some political and legal measures to help families find appropriate jobs. In the meantime, free education should be provided to help remove child-labour problems.

1. This group of children lack identity documents and, thus, it is not feasible for them to continue their studies at schools. ID cards need to be issued to them to help their educations.
2. NGOs are viewed as one of the most effective types of agencies to protect children's rights and prevent them from child labour and its hazards. The findings of this study also suggest to what extent these organisations could contribute to alleviating child-labour problems. However, for these organisations to produce desirable outcomes, they require legal backing. Concerning governance, it is necessary to not only remove the security perspective, but also to support them in various ways, because they are among the few agencies that have handled children effectively and supported child labourers and their families. It is also necessary for the Ministry of Interior to apply various mechanisms, especially education, to direct these organisations to empower these children, and for Parliament to adopt a series of rules and regulations for these organisations.
3. A number of children have no choice but to enter the work cycle because they have headless families or have suffered abuse, neglect or related issues, including poverty. Although the Code of Protection for Children Without Caretakers or Irresponsible Caretakers was adopted in 2014 and relevant agencies were notified, this Code did not cover migrant children and failed to be well implemented in Iran. It is recommended that government agencies such as the Welfare Organisation and the Relief Committee identify and support these children to make them economically viable, and provide caretakers for them. For example, today, the demand to have a child through a surrogate mother is rising and some plan mechanisms are being applied to persuade these families to instead adopt working children.

CONCLUSION

Children decide to work under very undesirable nutrition and health conditions and engage in hazardous work. These children can easily fall victim to professional criminals, including thieves, drug-trafficking gangs, houses of corruption, etcetera. Meanwhile, a discriminatory education system has deprived many children of competing with other children. In general, most child labourers are more sensitive and emotionally vulnerable compared to their peers because of their poor emotional states and special living conditions. Thus, disregard of their emotions and neglect could cause hidden anger in their subconsciouses, contributing to many anomalies during adulthood in the community.

Additionally, child labour helps accumulate profits and capital for those who exploit them, thereby increasing class gaps, poverty and deprivation in society. This bars children from equal access to chances of living and education. It could also cause more social harms, such as addiction, delinquency,

exploitation, discrimination and poverty, thereby endangering the social health and development of society.

Considering the various working conditions of children and the incidence of many harms in different places and workshops, as well as increasing child labour in enclosed spaces, this study aimed to study child labour and identify different forms of it in Tehran and the surrounding cities. This research sought to realise the consequences and harms children are confronted with in the workplace, as well as the root causes of continuing child labour and factors affecting child labour. Available studies have just addressed different forms of child labour, and a few have taken on the subject of housework. In this regard, conducting studies is important in several ways: the psychological and physical consequences resulting from child labour not only affect individuals, but also affect society as a whole; child labourers are among the most deprived groups of society and are without the most basic rights; but the different aspects of this phenomenon, such as children's working conditions, their numbers in different workshops; their wages; their working hours; and the problems of working in different workshops and places are still unknown. Meanwhile, no proper policies have been developed to tackle this crisis, but practical guidelines and well-established strategies can help eradicate these problems and reduce social harms from this phenomenon.

REFERENCES

Kameel Ahmady (2020) *Traces of Exploitation in Childhood (A Comprehensive Research on Forms, Causes and Consequences of Child Labour in Iran)*. Avaye Buf Publishing.Bakhshandeh, M. and Nikpour-Ghanavati, L. (2016). *Pavement of every street is not made of gold*. Jaameshenasan.

Bessell, S. (1996) Ben White, Children, Work and 'Child Labour' : Changing Responses to the Employment of Children, Institute for Social Studies, The Hague, 1994. Inaugural address delivered on 16 June 1994 as Professor of Rural Sociology, *The International Journal of Children's Rights*. https://brill.com/view/journals/chil/4/4/article-p434_12.xml (accessed February 2022).

Bonnet, M. (1993). Child labour in Africa. *International Labour Review, 132*(3), 371.

Boyden, J. and Holden, P. (1991). *Children of the Cities*. Zed Books.

Bunt, L. (1993). *Theorizing on the Youth*. Faragh Publishing.

Eng, A. (2017). *Myself and My Childhood*. Agah.

Forastieri, V. (2002). *Children at Work: Health and Safety Risks* (2nd ed.). ILO Child Labour Collection. International Labour Office.

Hall, P. M. (2007). Symbolic Interaction. *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*.

Hosseini, Seyed H. (2005). The Conditions of Work and Street Children in Iran. *Social Welfare Quarterly*, 5(19), 155–175.

International Labour Organization (1997). *Child domestic labour information resources*.

Iranian Students' News Agency (2020) [Reception centre for the Organising Street Children and Child Labour Scheme], 18 July. https://www.isna.ir/photo/98041708716.

James, A., Jenks, C. and Prout, A. (2004). *Theorizing Childhood*. A. Kermani and A. E. Abadi (Trans.). Sasles.

Kalantari, S. and Kiani, M. (2007). *A comparative study of child labour in developed countries and the developing world*, 295–282 and 232–231. Political-Economic Information Press.

Merton, R. K. (2019) Anomie theory (Merton). *SozTheo*. https://soztheo.de/theories-of-crime/anomie-strain-theories/anomie-theory-merton/?lang=en#:~:text=The%20basic%20idea%20of%20Robert,groups%20of%20people%20or%20individuals (accessed February 2022).

Moeidfar, S. (2011). *Social Issues of Iran*. Amin Publishing.

NGOs Iran (2017) [website] http://ngosiran.ir (accessed September 2020).

Paranfar (2008) *Social Policies Conducive for Street Child Labour*. University of Rehabilitation Sciences and Social Welfare [Thesis].

Rafiepour, A. (1999). *Adolescence and Injuries*. Ofogh Publications.

Rodgers, G. and Standing, G. (1981) *Child Work, Poverty and Underdevelopment*. A World Employment Programme Study. International Labour Office.

Roshanfekr, P. and Ali, D. (2013). *Zoning of social harms threatening children in Tehran, emphasizing the services of non-governmental organizations*. Iranian Sociological Association. The second national conference on social harms in Iran.

UNICEF (2021) *United Nations Children's Fund, The State of the World's Children 2021: On My Mind – Promoting, protecting and caring for children's mental health*, October 2021. UNICEF.

Wall, S. (2006). *Child Labour in Various Industries*. Sarub & Sons.

Zahedi Asl, M. (2015). *Social harms from the perspective of social work*. Allameh Tabatabai University.

Erken Cumhuriyet Dönemi Vatandaşlık Bilgisi Ders Kitaplarında Kadına Bakış

The Perspective of Women in the Early Republican Period Citizenship Textbooks

Mustafa ŞAHİN

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, mustafa.sahin@deu.edu.tr

Uğur YILMAZ

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, ugurylmaz014@gmail.com

Arzum TAŞDELEN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, arzumtasdelen@gmail.com

Ebru KAYA

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Kaya.Ebru@ankara.edu.tr

Öz

Bu araştırmanın amacı erken cumhuriyet dönemi vatandaşlık bilgisi ders kitaplarında kadına yönelik bakış açısını incelemektir. Bu çalışmada, "Türkiye'de erken cumhuriyet dönemi vatandaşlık bilgisi ders kitaplarının metinlerinde ve görsellerinde kadın/erkek imgelerinde toplumsal cinsiyet rolleri açısından farklılıklar var mıdır?" sorusuna cevap aranacaktır. Bu amaç doğrultusunda, ilkokullarda okutulmuş olan vatandaşlık bilgisi ders kitapları analiz edilecektir. Ders kitapları, yazılmış oldukları dönemin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerini de taşırlar. Bilgi ve değerler seti olarak toplumun ideolojik ve kültürel yeniden üretimine hizmet eden müfredata göre hazırlanan ders kitapları toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili normların ve kurguların aktarıldığı en önemli araçlardan biridir. Bu nedenle, ders kitaplarının analizi toplumsal cinsiyet kavramı konusunda aktarılan açık ve örtük mesajları deşifre etmek açısından önemlidir (Aratemur Çimen & Bayhan, 2018). Bu ders kitabının seçilmesindeki temel neden, vatandaşlık bilgisi ders kitabının içeriğinin, bireyin toplumsallaşma sürecini ve cinsiyet algısını doğrudan etkileyen konulardan meydana gelmesidir. Bu çalışma nitel bir araştırma desenine sahiptir. Veriler doküman incelemesi yoluyla toplanacak ve içerik analizi kullanılarak çözümlenecektir. Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir. Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir (Wach, 2013: 1). İçerik analizi, dille inşa edilen sözlü beyanlar, açıklamalar, yazılı kitap, dergi, roman, hikâye arşiv ve sözsüz yapılar gibi metinleri konu edinir (Gökçe, 2006: 19). İçerik analizinde temel işlem birbirine benzer verileri belirli temalar altında toplayarak bu verileri okuyucunun anlayabileceği biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım & Şimşek, 2016: 242).

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Ders Kitapları, Türk Eğitim Tarihi, Vatandaşlık Bilgisi.

Abstract
The purpose of this research is to examine the perspective of women in the early republican period citizenship textbooks. In this study, the answer to the question "Are there any differences in terms of gender roles in the texts and images of citizenship textbooks of the early republican period of Turkey?" will be sought. For this purpose, the citizenship textbooks that have been taught in primary schools will be analyzed. The textbooks carry the social, political, economic and cultural characteristics of the period in which they were written. The textbooks prepared according to the curriculum, which serve the ideological and cultural reproduction of society as a set of knowledge and values, are one of the most important tools by which norms and fictions related to gender roles are transmitted. Therefore, the analysis of textbooks is important for deciphering the explicit and implicit messages conveyed about the concept of gender (Aratemur Çimen & Bayhan, 2018). The main reason for choosing this textbook is that the content of the citizenship textbook consists of topics that directly affect the process of socialization of the individual and their perception of gender. This study has a qualitative research pattern. The data will be collected through document review and analyzed using content analysis. Document analysis is a qualitative research method that is used to analyze the content of written documents rigorously and systematically; and is a systematic method used to examine and evaluate all documents, including printed and electronic materials (Wach, 2013: 1). Content analysis covers texts such as oral statements, explanations, written books, magazines, novels, story archives, and nonverbal constructions (Gökçe, 2006: 19). The basic process of content analysis is to collect similar data under certain themes and interpret these data by editing them in a way that the reader can understand (Yıldırım & Şimşek, 2016: 242).

Keywords: Republican Period, Textbooks, History of Turkish Education, Citizenship.

Giriş

Okullarda eğitim amacı ile okutulan ders kitapları sosyal, politik, kültürel, ekonomik normları, değer yargılarını ileten ve ayrıca doğrudan veya dolaylı olarak kültürel kodları aktaran önemli bir sosyalleşme argümanıdır. Hemen hemen bütün eğitim politikalarının siyasi bir tarafı vardır ve bunlar ideolojik unsurlar içerirler (Apple ve Christian Smith, 2016; McLaren, 2015). Ders kitapları, evrensel ve toplumsal değerlere, öğrencilerin kişisel gelişim düzeylerine ve bilimsel gerçeklere uygun olmalıdır. Oysa birçok devlet, okullarında evrensel ve toplumsal değerler yerine kendi siyasal iktidarlarının egemen değerlerini aktarmakta ve bunu ders kitaplarını kullanarak yapmaktadırlar. Türkiye'deki ders kitaplarının da dönemin iktidarlarının dünya görüşlerine ve siyasi anlayışına göre şekillendiği söylenebilir. Her dönemin seçkin değerleri, görüşleri ve politikaları ders kitaplarında kendini göstermiş, böylece istenilen beklentiler doğrultusunda yeni nesiller yetiştirilmeye çalışılmıştır.

Bilindiği üzere kadına ve erkeğe verilen toplumsal roller, toplumsal yaşamın yapı taşlarıdır. Bu nedenle eğitim, kadınların toplumda üstlendikleri rollere yönelik dönüşümlerin başlangıç noktasıdır. Örneğin, eğitimle birlikte, bir kadın basmakalıp normların ötesinde bir varoluş göstermiş ve kamusal yaşamda hareket özgürlüğü artmıştır. Geçmişten günümüze kadınlar bazen ezilmiş, bazen eleştirilmiş, bazen de erkeklerle kıyaslanmıştır. Toplumun önemli bir

unsuru olarak kadınlar da eğitim konusu olmuş ve öğretimin temel kaynaklarından biri olan ders kitaplarına girmişlerdir (Zor, 2008).

Pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de cinsiyet ve kadın eşitsizliği daima bir sorun olmuştur. Türkiye'de kadınlar çoğunlukla her alanda erkeğin gerisinde kalmaktadır. Erkeklerin toplumu yönettiği ana akım anlayışı, kadınların uygun bir eğitim almasını engelliyor ve bu da erkeklere kıyasla kendilerine sunulan çalışma pozisyonlarının çeşitliliğini sınırlıyor. Aynı şekilde Türkiye'de kadınlar genellikle özel sektördeki erkeklerden daha az ücret almakta ve iş güvenliği düzeyi düşüktür. Ayrıca Türkiye'deki kadınların işgücü piyasasında daha az görülmesinin bir diğer temel nedeni de toplum tarafından kendilerine verilen annelik/ev hanımı rolüdür (Koparan, 2020). Bu araştırmada, aşağıda belirtilen ilgili araştırmalara dayanarak, ders kitaplarında kadınlara verilen toplumsal roller ve kadınların temsili bağlamında kadın imajı incelenmiştir.

Yapılan literatür taramasında Türkiye'de bilimsel araştırma alanı olarak "ders kitaplarında kadın" konusunun genel olarak kadın çalışmalarının akademik düzeyine paralel olarak ivme kazandığı ve geliştiği görülmüştür. 1970'li yıllarda ABD ve AB ülkelerinde ortaya çıkan bu tür çalışmalar, 1990'lı yıllarla birlikte Türkiye'de görülmeye başlanmıştır. Sayıları son yıllarda artmakla birlikte ders kitaplarında, ders kitaplarında veya ders kitaplarındaki kadınlarda cinsiyete ilişkin nitelikli bilimsel çalışmaların sayısının yeterli olmadığı söylenebilir. Bu araştırmanın konusu olan ilkokul ders kitaplarında kadınların imajına ilişkin akademik çalışmalar da sınırlıdır.

Araştırmanın Amacı: Araştırmanın amacı yurt bilgisi ders kitaplarında kadın imgesini incelemektir. Bu çalışmada, "Erken cumhuriyet dönemi ilkokul beşinci sınıf yurt bilgisi ders kitaplarının metinlerinde ve görsellerinde kadın imgelerinde toplumsal cinsiyet rolleri açısından farklılıklar var mıdır?" sorusuna cevap aranmıştır. Bu amaç çerçevesinde araştırmanın problem cümlesi "ilkokul yurt bilgisi beşinci sınıf ders kitabının metinlerinde ve görsellerinde kadın imgesi nasıl verilmiştir?" şeklinde dizayn edilmiştir. Problem cümlesi bağlamında iki alt problem belirlenmiştir: 1) İlkokul yurt bilgisi beşinci sınıf ders kitabının metinlerinde kadın imgesi nasıl verilmiştir? 2) İlkokul yurt bilgisi beşinci sınıf ders kitabının görsellerinde kadın imgesi nasıl verilmiştir?

Yöntem

Bu çalışma nitel bir araştırma modeline sahiptir. Veriler doküman incelemesi yoluyla toplanmış ve içerik analizi kullanılarak çözümleme yapılmıştır. İçerik analizi, dille inşa edilen sözlü beyanlar, açıklamalar, yazılı kitap, dergi, roman, hikâye arşiv ve sözsüz yapılar gibi metinleri konu edinir (Gökçe, 2006: 19). İçerik analizinde temel süreç, benzer verileri belirli temalar altında toplamak ve bu verileri okuyucunun anlayabileceği şekilde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 242).

Verilerin analizi ve yorumlanması uyumlu ve titizlikle çalışan dört araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. İçerik analizinde ön inceleme, kodlama, sınıflandırma, ders kitaplarının tematizasyonu, verilerin özetlenmesi, doğrudan ifadeler gruplandırılmıştır.

Kodlamada ilk olarak ders kitapları okunmuş ve okuma sırasında bir dizi cevap bağlamında birbirleriyle ilgili kavramlar renkli kalemlerle renklendirilerek işaretlenmiştir. Bu arada doğrudan alınacak ifadeler için de bir ön çalışma yapılmıştır. İkinci okumada titiz bir kodlama yapılmış ve öze bağlı kalınarak geçici tema adlarına sahip ifadeler benzerliklerine göre sınıflandırılmıştır. Temalardaki ifadeler araştırmacılar tarafından tekrar tekrar okunarak, ekleme ve birleştirme şeklinde özetlenmiştir. Her bir içeriğin ifade şekli dört araştırmacının kararı ile sonuçlandırılmıştır. Bu aşamada, temanın daha fazla açılması veya desteklenmesi amacıyla temaların her birine uygun doğrudan ifadeler belirlenmiştir. Bazı doğrudan ifadeler ise tartışmayı desteklemede kullanılmak üzere gruplanmıştır. Kodlama yaparken, bir kadını, kızı, anneyi, büyükanneyi veya kadını uyandıran öğelerin sayısına dikkat edilmiş ve ifade sıklığı işaretlenmiştir.

Bulgular

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular: Metinlerde Kadın İmgesi

Erken cumhuriyet dönemi ilkokul beşinci sınıf yurt bilgisi ders kitabının metinlerinde kadın imgesi ile ilgili kavramlar içerik analizi tekniği ile kodlanmıştır. Tablo 1'de adı geçen ders kitabının metinlerinde kadın imgesi ile ilgili kavramlar kodlar ve temalar dile getirilme sıklığına (DGS) göre gösterilmiştir**.**Tablo 1'e göre, yurt bilgisi beşinci sınıf ders kitabının metinlerinde kadın imgesi ile ilgili veriler incelendiğinde, *"Kadın ve Vatan", "Sosyal Yaşamda Kadın" ve "Siyasi Yaşamda Kadın"* olmak üzere toplam üç tema belirlenmiştir. Kadın ve vatan temasında "*vatan anneye benzetilmiş", "vatan sevgisi/anne sevgisi", "vatana karşı görev/anneye karşı görev"* gibi kodlar belirlenmiştir. Sosyal yaşamda kadın temasında "*kadın hakları için cemiyetler kuran", "iş hayatı için cemiyetler kuran", "sağlam vücutlu", "Hemşire"* gibi kodlar belirlenmiştir. Siyasi yaşamda kadın temasında "*seçme/seçilme hakkı yok", "haklar verildi /Avrupalı kadınlar gibi", "özgürlükleri yok"* gibi kodlar belirlenmiştir.

Beşinci sınıf yurt bilgisi ders kitabının metinlerinde kadın imgesi ile ilgili veriler incelendikten sonra oluşturulan *"Kadın ve Vatan", "Sosyal Yaşamda Kadın" ve "Siyasi Yaşamda Kadın"* temalarına ait kodlamalarda, kadın en çok vatana benzetilmiştir. %23.1'lik oran ile kadın ve vatan aynı kefeye konularak, vatanın kutsiyeti ile kadının şahsiyeti eşit görülmüştür. Bu ise 1931-1932 yıllarında henüz siyasi ve sosyal haklara tam manası ile erişmemiş kadın için olumlu bir pencere olarak algılanabilir. Bunun olumlu yorumlanması ise vatanın can verilecek kadar kutsal ve değerli bir olgu olmasıdır. Bu olgu kadına (ana) benzetilmiş ve kadının da her türlü zorluk karşısında vatana gösterilecek hassasiyeti hak edeceğine işarettir. Ancak bunun olumsuz tarafı ise kadının kendisini koruyamayacak imajını oluşturmasıdır.

Kitapta *"Kadın ve Vatan"* teması, *"Vatana Karşı Borçlarımız"* adlı metinde *"Büyük Türkiye bizim sevgili vatanımızdır; onun ne kadar aziz olduğunu biliyoruz. Şimdiye kadar onun bize ne büyük iyilikler yaptığını gördük, öğrendik. Çiçeklerle gözümüzü, kuşlarının sesi ile kulağımızı okşayan, bizi giydirip besleyen, büyütüp tahsil ettiren, yurttur. Kucağında büyüdüğümüz annemizi nasıl sever, ona borçlu olduğumuzu anlarsak, bağrında yaşadığımız vatanımızı da öyle sevmeliyiz ve ona olan borçlarımızı hiçbir vakit hatırımızdan çıkarmamalıyız"* diyerek anne sevgisi ve anneye karşı olan görev ve sorumluluğumuzu vatan sevgisi ve vatana karşı olan görev ve sorumluluğumuza benzetmiştir. Yani bir bakıma anne ile vatan benzer görülmüştür (Sevinç, 1931-32: 61).

"Kadın ve Vatan" temasından sonra en çok kodlama %15,3'lük oran ile *"Siyasi Yaşamda Kadın"* adlı temada yer alarak cumhuriyetin Türk kadınına Avrupalı kadınlar gibi haklar verdiği vurgulanmıştır. Bu haklar cumhuriyet öncesi Türk kadınını, cumhuriyet sonrası Türk kadınından ayırarak Avrupalı kadınlar ile aynı çizgiye getirmiştir. Ancak 1931-1932 yıllarının kadınlar için olumsuz tarafı ise henüz siyasal haklara erişememeleridir. Bunun yanı sıra kitapta, cumhuriyet kadınları, 1931-1932 yıllarında sendikal ve toplumsal bazı haklara sahip olarak Avrupalı kadınlar gibi bir imaj çizilmiştir.

Kitapta *"Siyasi Yaşamda Kadın"* teması, *"Halk İradesinde Halkın Hakları ve Vazifesi"* adlı metinde *"İşte bütün bu hakları bize veren sevgili cumhuriyetimizdir. İstibdat idaresinde bunların hiç biri elimizde değildi. Padişahın ve memurların keyfi istediği zaman hapsedilirdik. İstediğimiz gibi toplanamaz, arzu ettiğimiz yere gidemezdir. Meşrutiyet devrinde de bu haklar bize tam olarak verilmemişti. Hele kadınlarımızda hiç hürriyet yoktu. Hâlbuki cumhuriyet bütün bunları bize verdi. Bugün kadınlarımız Avrupalı kadınlar kadar rahat ve serbesttir"* şeklinde verilmiştir. Metinde *"hele kadınlarımız"* ibaresinde bir ötekileştirme ve erkeklerin eksik olan haklarının var olmayan kadın haklarına bir kıyaslama olarak gösterilebilir (Sevinç,1931-32: 41-42).

1931-1932 yıllarına ait beşinci sınıf yurt bilgisi kitabındaki metinlerde kadın imgesi, *"Kadın ve Vatan", "Sosyal Yaşamda Kadın"* ve *"Siyasi Yaşamda Kadın"* olmak üzere üç temaya ayrılmış ve toplam 13 kodlama tespit edilmiştir. *"Kadın ve Vatan"* temasında kadının vatana benzetilmesi en çok kodlamaya sahip iken *"Siyasi Yaşamda Kadın"* temasında cumhuriyetin Türk kadınına Avrupalı kadınlar gibi haklar verilmesi ise ikinci en çok kodlamaya sahiptir. Öte yandan bu kodlamaların yanı sıra diğer verilen bütün kodlamalar %7,7'lik oran ile eşit bir şekilde yer almıştır.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular: Görsellerde Kadın İmgesi

yurt bilgisi beşinci sınıf ders kitabının görsellerinde kadın imgesi ile ilgili kavramlar içerik analizi tekniği ile kodlanmıştır. Tablo 2'de adı geçen ders kitabının görsellerinde kadın imgesi ile ilgili kavramlar kodlar ve temalar dile getirilme sıklığına (DGS) göre gösterilmiştir**.**

Tablo 2'ye göre, yurt bilgisi beşinci sınıf ders kitabının görsellerinde kadın imgesi ile ilgili veriler incelendiğinde *"Sosyal Yaşamda Kadın" ve "Mesleki Yaşamda Kadın"* olmak üzere toplam iki tema belirlenmiştir.

Sosyal yaşamda kadın temasında *"başı açık/türbansız", "başında çiçekten taç var", "boynu bükük", "çarşaflı", "çiçekler arasında", "erkekle kol kola yürüyor", "gülümsüyor", "hasta", "kendinden emin", "kısa saçlı/saçı bağlı", "mağdur", "modern giyimli", "oyun oynuyor", "önde yürüyor", "örgü örüyor", "sakin", "sınıfta rahat", "şort giymiş", "türbanlı", "uzun kıyafetli"* gibi kodlar belirlenmiştir. Mesleki yaşamda kadın temasında *"erkeklerle birlikte çalışıyor", "hemşire / sağlık çalışanı", "öğretmen", "tarlada çalışıyor"* gibi kodlar belirlenmiştir.

Beşinci sınıf yurt bilgisi ders kitabının görsellerinde kadın imgesi ile ilgili veriler incelendikten sonra oluşturulan *"Sosyal Yaşamda Kadın"* temasına ait kodlamalarda kadın en çok başı açık/türbansız tasvir edilmiştir. %16,67'lik oran ile kodlamalarda önemli bir paya sahip olan *"başı açık/türbansız"* kadın tasvirine karşılık *"cumhuriyet döneminde türbanlı"* kadın tasviri ise %9,52'lük orandır. Öte yandan *"başı açık/türbansız"* olarak verilen kadın görsellerinin %7,14'lük oranı *"modern giyimli"* ve %11,91'lik oranı ise *"kısa saçlı/saçı bağlı"* kadın imajı ile verilmiştir.

Kitapta, *"Mesleki Yaşamda Kadın"* temasına ait kodlamalarda ise kadın en çok *"hemşire / sağlık çalışanı"* olarak verilmiştir. %7,14'lü oran ile verilen *"hemşire/sağlık çalışanı"* kadın imajının dışında %4,76'lık oranla *"öğretmen"* kadın imajı verilmiştir.

1931-1932 yıllarına ait beşinci sınıf yurt bilgisi kitabındaki görsellerde kadın imgesi, *"Sosyal Yaşamda Kadın" ve "Mesleki Yaşamda Kadın"* olmak üzere iki temaya ayrılmış ve toplam 42 kodlama tespit edilmiştir. *"Sosyal Yaşamda Kadın"* temasında *"başı açık/türbansız"* kadın en çok kodlamaya sahip iken *"Mesleki Yaşamda Kadın"* temasında ise *"hemşire/sağlık çalışanı"* kadın en çok kodlamaya sahiptir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada 1931-1932 yıllarına ait beşinci sınıf yurt bilgisi kitabındaki metinlerde kadın imgesi ile ilgili kavramlar içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. Yapılan kodlamalar ve oluşturulan temalara göre şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1931-1932 yıllarına ait beşinci sınıf yurt bilgisi kitabındaki metinlerde *"Kadın ve Vatan"* temasındaki kadın öğesi *"vatan anneye benzetilmiş", "vatan sevgisi/anne sevgisi", "vatana karşı görev/anneye karşı görev"* gibi kodlarla belirlenmiştir. Bu kodlamalar ise genellikle dönemin konjonktürüne uygun olarak verilmiştir. Çünkü uzunca bir süre savaşlar silsilesi ile yoğrulan cumhuriyet toplumu, kutsal bir tema olarak gördükleri vatan toprağını anneye benzeterek mahremi bir çizgi ile onu korumak istemişlerdir. Öte yandan nasıl ki anne, toplum için saygı ve sevgi ile işlenmiş bir olgu ise vatan da ona benzetilmiş ve aynı saygı ve sevgi

vatan için de beklenmiştir. *"Kadın ve Vatan"* temasında kadının (ana) bu şekilde imgelenmesi oldukça olumludur. Olumlu olarak algılanmasının sebebi ise kadının (ana) saygıyı hak eden bir eşrefi mahlûkat olarak yüceltilmesidir.

Sosyal yaşamda kadın temasında "*kadın hakları için cemiyetler kuran" ve "iş hayatı için cemiyetler kuran"* gibi kodlamalar ile verilen kadın, dönemin atmosferine göre toplumsal haklara erişebilmiş ve bu alanda aktif rol alan olarak imgelenmiştir. Bu ise kadın imgesi için olumlu bir pencere açmıştır. Ancak yine aynı temada verilen *"sağlam vücutlu" ve "hemşire"* gibi kodlar ise kadını belli bir kalıba sokarak olumsuz bir intiba bırakmıştır.

Siyasi yaşamda kadın temasında ise *"haklar verildi /Avrupalı kadınlar gibi"* kodlaması ile cumhuriyetin kadınlara önemli kazanımlar sağladığını belirterek bunun olumlu yönünü yansıtırken cumhuriyet öncesi için *"özgürlükleri yok"* kodlaması ile kadının cumhuriyet öncesi durumunu olumsuz bir şekilde imgelemiştir. Öte yandan cumhuriyet döneminde "*seçme/seçilme hakkı yok"* kodlaması ile kadının o dönemde siyasi haklarına tam manası ile sahip olamadığını yansıtmış ve bu da olumsuz bir profil çizmiştir.

Kitaptaki görsellerde kadın imgesi ile ilgili kavramlar da içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. Yapılan kodlamalar ve oluşturulan temalara göre şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1931-1932 yıllarına ait beşinci sınıf yurt bilgisi kitabındaki görsellerde *"Sosyal Yaşamda Kadın"* temasındaki kadın öğesi *"başında çiçekten taç var", "çiçekler arasında", "erkekle kol kola yürüyor", "gülümsüyor", "kendinden emin"* ve *"oyun oynuyor"* gibi kodlar ile olumlu betimlenirken *"boynu bükük", "hasta" ve "mağdur"* gibi kodlamalar ile olumsuz betimlenmiştir. Öte yandan *"başı açık/türbansız", "çarşaflı", "kısa saçlı/saçı bağlı", "modern giyimli", "önde yürüyor", "örgü örüyor", "sakin", "sınıfta rahat", "şort giymiş", "türbanlı"* ve *"uzun kıyafetli* gibi kodlamalar ile nötr bir şekilde imgelenmiştir. Mesleki yaşamda kadın temasında ise *"erkeklerle birlikte çalışıyor", "hemşire / sağlık çalışanı", "öğretmen"* ve *"tarlada çalışıyor"* gibi kodlar ile olumlu bir şekilde betimlenmiştir.

Bu araştırmanın sonuçlarına göre incelenen ders kitabındaki metin ve imgeler dönemin sosyal ve politik yapısına göre yapılmış ve kadınların o dönemin atmosferindeki rolleri yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu durum, ders kitapları ve çocuk kitapları ile ilgili araştırma literatüründe karşılaşılan değerlendirme sonuçlarına paraleldir.

Bilindiği gibi ders kitapları, sosyal, politik, kültürel, ekonomik normları, değer yargılarını aktaran ve aynı zamanda doğrudan veya dolaylı olarak kültürel kodları aktaran önemli bir sosyalleşme argümanıdır. Hemen hemen tüm eğitim politikalarının hem siyasi bir tarafı hem de ideolojik unsurları vardır.

Ders kitapları, evrensel ve toplumsal değerlere, öğrencilerin kişisel gelişim düzeylerine ve bilimsel gerçeklere uygun olmalıdır. Oysa birçok devlet, okullarında evrensel ve toplumsal değerler yerine kendi siyasal iktidarlarının egemen değerlerini aktarmakta bunu okuttukları ders

kitaplarını da kullanarak yapmaktadırlar. Kitaplar, sınırlı bir bağlamda da olsa toplumsal yaşamdaki cinsiyete dayalı işbölümünü yansıtmaktadır. Bu işbölümünde, bir kadını salt "anne ve eş", bir erkeği de "*dışarıda çalışan*" olarak betimlemek, sadece geleneksel klişeleri pekiştirmekle kalmaz, aynı zamanda hem kızların hem de erkeklerin eğitim ve mesleki idealleri ve seçenekleri için oldukça sınırlı bir çerçeve sağlar. Bununla birlikte, ders kitapları, olanakları sınırlamak yerine, mümkün olduğunca geniş bir model ve etkinlik yelpazesi sunarak çocukların bireysel gelişimine katkıda bulunmaya çalışmalıdır.

Temalar	Kodlar	DGS	%
Kadın ve Vatan	Vatana benzetilmiştir	3	23.1
	Vatan sevgisi / anne sevgisi	1	7.7
	Vatana karşı görev / anneye karşı görev	1	7.7
Sosyal Yaşamda Kadın	Kadın hakları için cemiyetler kuran	1	7.7
	İş hayatı için cemiyetler kuran	1	7.7
	Sağlam vücutlu	1	7.7
	Hemşire	1	7.7
Siyasi Yaşamda Kadın	Seçme/seçilme hakkı yok	1	7.7
	Cumhuriyet öncesinde kadının özgürlükleri yok	1	7.7
	Cumhuriyet kadına haklar verdi (Avrupalı kadınlar gibi)	2	15.3
		13	100

Tablo 1. *İlkokul Beşinci Sınıf yurt bilgisi Ders Kitabının Metinlerinde Kadın İmgesi İle İlgili Veriler*

Temalar	Kodlar	DGS	%
Sosyal Yaşamda Kadın	Cumhuriyet öncesinde boynu bükük	1	2.38
	Cumhuriyet öncesinde çarşaflı	1	2.38
	Cumhuriyet döneminde türbanlı	4	9.52
	Sınıfta rahat	2	4.76
	Başı açık/türbansız	7	16.67
	Gülümsüyor	1	2.38
	Şort giymiş	1	2.38
	Başında çiçekten taç var	1	2.38
	Çiçekler arasında	1	2.38
	Kendinden emin	1	2.38
	Hasta	1	2.38
	Mağdur	1	2.38
	Sakin	1	2.38
	Örgü örüyor	1	2.38
	Oyun oynuyor	1	2.38
	Uzun kıyafetli	1	2.38
	Erkekle kol kola yürüyor	1	2.38
	Kısa saçlı/saçı bağlı	5	11.91
	Modern giyimli	3	7.14
Mesleki Yaşamda Kadın	Hemşire / Sağlık çalışanı	3	7.14
	Öğretmen	2	4.76
	Tarlada çalışan	1	2.38
	Erkeklerle birlikte çalışan	1	2.38
		42	100

Tablo 2. *İlkokul Beşinci Sınıf yurt bilgisi Ders Kitabının Görsellerinde Kadın İmgesi İle İlgili Veriler*

Görsel 1: *"Başı Açık/Türbansız", "Modern Giyimli" ve "Kısa Saçlı/Saçı Bağlı" Olarak Verilen Kadın (Sevinç, Kazım (1931-32). Türk Yavrularına Yurt Bilgisi. İstanbul: Ekspres Matbaası. s.33).*

Görsel 2: *"Hemşire/Sağlık Çalışanı" Olarak Verilen Kadın (Sevinç, Kazım (1931-32). Türk Yavrularına Yurt Bilgisi. İstanbul: Ekspres Matbaası. s.76).*

KAYNAKÇA

Adler, P. A., Kless, S. J., & Adler, P. (1992). Socialization to gender roles: Popularity among elementary school boys and girls. Sociology of Education, 65(3), 169–187.

Akay Şahin, M. & Açıkalın, M. (2021). Gender representation in elementary and middle school social studies textbooks in Turkey, Journal of International Women's Studies, 22(1), 417-445.

Apple, M. W. & Christian Smith, L. K. (2016). The Politics of the Textbook. The Politics of the Textbook. Editors: Apple, M. W. ve Christian Smith, L. K. New York: Routledge.

Aratemur Çimen, C. & Bayhan, S. (2018). Değişen Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet", Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar, (36), 72-102.

Arslan Özer, D., Karataş, Z. & Ergun, Ö. R. (2019). Analysis of gender roles in primary school (1st to 4th Grade) Turkish textbooks, Eurasian Journal of Educational Research, (79), 1-20.

Başaran, M. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitimi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Konya.

Bayhan, S. & Aratemur Çimen, C. (2017). Müfredat Reformu Sonrası Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Eğitim Bilim Toplum, 17(1), 62-88.

Çayır, K. (2014). "Biz" Kimiz? Ders Kitaplarında Kimlik, Yurttaşlık, Haklar. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Davarcı, Y. (2021). Din Dersi Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Üzerine Bir Analiz (1929-2018). Doktora Tezi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demirdöven, K. (2020). İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitaplarındaki Toplumsal Cinsiyet Algısı. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kocaeli.

Demirhan, E. I. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından Öğretim Programı ve Ders Kitabı İnceleme (4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi), Sosyal Bilgilerde Yenilikçi Araştırmalar Dergisi, 4(1), 69-82.

Esen, Y. & Bağlı, M. T. (2002). İlköğretim Ders Kitaplarındaki Kadın ve Erkek Resimlerine İlişkin Bir İnceleme, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 35(1-2), 143-154.

Fidan, S. (2019). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Gökçe, O. (2006). İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Güneş, Ö. (2008). Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Ayrımı (1990-2006), Toplum ve Sosyal Hizmet, 19(2), 81-95.

Helvacıoğlu Gümüşoğlu, F. (1994). 1928'den 1994'e Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Kasa, B. & Şahan, B. (2016), İlkokul Türkçe Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet, Journal of Human Sciences, 13(3), 4152-4167.

Koparan, E. (2020). Bir Kamusal Alan Olan İş Dünyasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Kadının Varlık Sorunsalı, Global Journal of Economics and Business Studies, 9 (17), 55-62.

McLaren, P. (2015). Life in Schools: An Introduction to Critical Pedagogy in the Foundations of Education (6th Edition). New York: Longman.

Nurlu, Ö. (2021). "Analysis of gender fairness of primary school mathematics textbooks in Turkey", International Journal of Psychology and Educational Studies, 8(4), 78-95.

Özkan, R. (2013). İlköğretim Ders Kitaplarında Kadın Figürü, The Journal of Academic Social Science Studies, 6(5), 617-631.

Sarıtaş, E. & Şahin, Ü. (2018). Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Rolleri Üzerine Bir İnceleme, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (48), 463-477.

Sevinç, Kazım (1931-32). Türk Yavrularına Yurt Bilgisi. İstanbul: Ekspres Matbaası.

Sönmez, K. (2020). İlkokul Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ahi Evran Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü. Kırşehir

Tanrıöver, H. U. (2003). Ders Kitaplarında Cinsiyet Ayrımcılığı. Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi. Editörler: Çotuksöken, B., Erzan, A., ve Silier, O. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Taştekin Özmeriç, G. (2019) İlkokul Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Temsilleri: Nicel Bir İçerik Çözümlemesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Tezer Asan, H. (2010). Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik ve Öğretmenlerin Cinsiyetçilik Algılarının Saptanması, Fe Dergi, 2(2), 65-74.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, M. (2013). İlkokul ve Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Kitapları Görsellerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi, Dini Araştırmalar Dergisi, 16(42), 143-165.

Yorgancı, F. (2008). İlköğretim Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İnşası. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyonkarahisar.

Zor, A. (2008). Geçmişten Günümüze Türk Kadını ve Bunların İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabına Yansıması. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Logistyka wymiarem wirtualizacji procesów w przedsiębiorstwie

Logistics as a Dimension of Process Virtualisation in an Enterprise

dr inż. Andrzej Wojciechowski

dr inż. Jacek Krawczyk

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, Poland

Uczelnia Techniczno-Handlowa im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Problemy związane z ujęciem systemowym logistyki, a ogólną teorią systemów i różnymi wyspecjalizowanymi teoriami systemowymi w znacznym stopniu kształtują oraz określają intelektualny i naukowy klimat naszych czasów. Nauki o systemach, podlegają ciągłemu rozwojowi. Ich ujęcie klasyfikowane jest z różnych punktów widzenia, zakresy i kryteria wyodrębnienia różnią się. Współczesne funkcjonowanie w obszarze logistyki wymaga wiedzy z filozofii, metodologii oraz teorii działania systemowego.

Aktualnie logistyka wkroczyła w każdą dziedzinę życia. Coraz częściej spotykamy się z takimi terminami jak logistyka globalna, eurologistyka, państwa, miejską, aglomeracji, przedsiębiorstwa, szpitalna, redakcji prasowej itd. Teoria systemów pozwoliła wyodrębnić w przedsiębiorstwach system logistyczny, w którym zidentyfikowano procesy logistyczne, które były punktem wyjścia do utworzenia łańcuchów logistycznych rozpoznawalne jako sieciowe łańcuchy logistyczne.

Wykorzystanie elementów teorii systemów w logistyce wynika z faktu charakteru i zadań jakie systemy logistyczne realizują oraz relacji między nimi. W systemach logistycznych następuje pokonywanie czasu i przestrzeni przez przepływ dóbr między punktami nadania i odbioru. Przepływy te mogą być przerywane w punktach, w których muszą się odbywać dodatkowe procesy składowania i ruchu. Podczas ich realizacji następuje zawsze zazębianie tworząc ciąg dalszy procesu.

Właściwie zaprojektowany łańcuch dostaw powinien umożliwić racjonalne pozyskanie zasobu, określanego mianem logistycznym, a następnie przetworzenia na produkt lub usługę logistyczną i dostarczenie klientowi w taki sposób, aby spełnione były jego oczekiwania. Łańcuch logistyczny należy traktować jako określoną filozofię i postrzegać w różnych aspektach ukierunkowany na poprawę i doskonalenie wyniku ekonomicznego w przedsiębiorstwie.

Abstract

Problems related to the systems view of logistics, and general systems theory and various specialised systems theories significantly shape and define the intellectual and scientific climate of our time. Systems sciences, are subject to continuous development. They are classified from different points of view, their scopes and criteria of distinction differ. Modern functioning in the field of logistics requires knowledge of philosophy, methodology and theory of system operation.

Currently, logistics has entered every area of life. More and more often we come across such terms as global logistics, eurologistics, state logistics, urban logistics, agglomeration logistics, enterprise logistics, hospital logistics, newspaper editorial logistics, etc. Systems theory made it possible to distinguish a logistics system in companies, in which logistics processes were identified, which were the starting point for the creation of logistics chains recognisable as network logistics chains.

The use of systems theory elements in logistics results from the nature and tasks that logistical systems carry out and the relationships between them. In logistical systems time and space are overcome by the flow of goods between the sending and receiving points. These flows can be interrupted at points where additional storage and movement processes have to take place. During their execution, they always overlap to form a continuous process.

A properly designed supply chain should enable the rational acquisition of a resource, referred to as logistics, and then transform it into a logistical product or service and deliver it to the customer in such a way that his expectations are met. The logistics chain should be considered as a specific philosophy and viewed in arionu aspects aimed at improving and refining the bottom line in the company.

WPROWADZENIE

Problemy związane z ujęciem systemowym logistyki, a ogólną teorią systemów i różnymi wyspecjalizowanymi teoriami systemowymi w znacznym stopniu kształtują oraz określają intelektualny i naukowy klimat naszych czasów. Przy czym dużym bodźcem do rozwijania badań systemowych w wielu krajach na świecie stał się gwałtowny rozwój myśli technicznej i dynamicznie rozwijająca się gospodarka rynkowa. Rozwiązywanie coraz bardziej skomplikowanych - zadań z różnych zakresów i dziedzin – wymaga od projektantów i użytkowników posługiwania się arsenałem środków. Podstawą tych środków coraz częściej stają się narzędzia teorii systemów.

Współczesne badania systemowe są na tyle wielostronne, że każda ich poszczególna część przekształcała się *(lub daje możliwość przekształcenia)* w odrębna dyscyplinę naukową np. ogólna teoria systemów, matematyczna teoria systemów itd. Często reprezentują odrębny kierunek w innych naukach np. ujęcie systemowe w biologii, lingwistyce, psychologii, socjologii, logistyce itd. Pozwalają, one tym samym na prowadzenie badań i możliwość rozpatrywania w różnych rozwiązywanego problemu z różnych punktów widzenia.

W miarę rozwoju badań systemowych w XX wieku coraz bardziej kształtuje się obraz nauk systemowych. Systemy i systemowość dostrzegana jest dzisiaj wszędzie, w tym również działalności logistycznej. Działalność systemowa stała codzienną działalnością ludzi wielu zawodów. Inżynierię systemów w praktyce realizują nie tylko inżynierowie, ale także uczestnicy rozmaitych innych form

działalności ludzkiej. Są to przede wszystkim kierownicy różnego szczebla zarządzania, organizatorzy i planiści systemów złożonych, a również nauczyciele, prawnicy, architekci, ekonomiści, działacze gospodarczy, menedżerowie, dziennikarze, politycy. Z działalności systemowej korzystają badacze, projektanci, realizatorzy i eksploatatorzy różnych systemów. Teoretycznie każdy obiekt może być systemem, a każda nauka, dziedzina wiedzy czy kierunek możne cechować systemowość.

Teoria systemów jest podstawą nauk systemowych, do których dziś można zaliczyć: ekonomię, teorię organizacji, cybernetykę, prakseologię i inne. Powstała ona na przestrzeni wielu dziesięcioleci jako konsekwencja zauważonej złożoności rzeczywistości – przyrody obiektów stworzonych przez człowieka. Podejście systemowe koncentruje się na oddziaływaniach między elementami systemu. Opiera się na spojrzeniu ogólnym, całościowym, prowadzi do działania nastawionego na cel działania. Tym samym prowadzi do określenia reguł działania, których celem jest zmiana danego systemu lub stworzenie nowego. Szczególnie ważne jest to w działalności logistycznej, gdzie mamy do czynienia z szeregiem zjawisk dotyczących sterowania przepływami w łańcuchu logistycznym.

Współczesna logistyka, traktowana jako nauka, wymaga w pełni stosowania rozwiązań systemowych. Mówienie o logistyce bez systemowego ujęcia funkcjonowania jej w strukturach przedsiębiorstwa, jest nieporozumieniem, a jednocześnie tylko systemowe podejście do logistyki pozwala na odniesienie jej sukcesu na rynku. [7 s. 27]

Teoria systemów a logistyka

Nauki o systemach, podlegają ciągłemu rozwojowi. Ich ujęcie klasyfikowane jest z różnych punktów widzenia, zakresy i kryteria wyodrębnienia różnią się. Istniejącą przy tym barierę postępu społeczno-gospodarczego uczestnicy działalności systemowej próbują pokonać w rozmaity sposób. Do tego zaś muszą być uzbrojeni w odpowiednią filozofię, metodologię i teorię działania systemowego. Wiedzy takiej mogą im dostarczyć nauki systemowe, która powinna być wykorzystywana w logistyce.

Początki ogólnej teorii systemów sięgają wczesnych lat pięćdziesiątych. i łączone są z nazwiskiem Ludwikiem von Bertalanffy'ego (1950). Określił on teorię systemów jako naukę międzydyscyplinarną, mogącą mieć zastosowanie w analizie zjawisk, badanych przez tradycyjne dziedziny działalności naukowej. Jej sfera zainteresowań nie ogranicza się wyłącznie do systemów materialnych, lecz do każdej całości, zestawionej ze współdziałających składników. Podobne stanowisko, aczkolwiek z bardziej technicznego punktu widzenia, zajmują jego kontynuatorzy: L. Zadeh (1969), H. Quastler (1965), K. Boulding (1956), R Ashby (1958), R.L. Ackoff (1963), Mesarović (1964), z których jedni są skłonni przyjąć punkt widzenia, iż teoria systemów jest zwyczajnym zbiorem rozmaitych narzędzi logicznych i matematycznych używanych do analizy systemów, a drudzy, że teoria systemów jest samodzielną dyscypliną naukową, której zadaniem jest opracowanie ogólnej abstrakcyjnej podstawy i jednolitego szkieletu koncepcyjnego do prowadzenia badań nad zachowaniem się systemów rozmaitych typów i klas.

Autorzy radzieccy do, którym m. in. należeli W. Sadowski, 1960; W. Lektorski, 1960; W. Kremianski, 1969 i wielu innych, wyrażali pogląd, że ogólnej teorii systemów nie należy interpretować jako zupełnego uogólnienia wszystkich teorii. Ich zdaniem należy ją traktować jako uzupełnienie istniejącej wiedzy. Stąd opracowali oni stopnie, typy i charaktery uogólnienia, wpływające na aparat metodologiczny stosowany na nurcie nauk biologicznych, technicznych lub w czystej teorii systemów, opartej na najbardziej abstrakcyjnych działach matematyki. [6]

W Polsce gwałtowny badań systemowych nastąpił w latach siedemdziesiątych. Sama teoria znalazła zastosowanie w wielu dziedzinach wiedzy, o czym świadczą organizowane przez szereg lat szkoły podstaw inżynierii systemów oraz szereg konferencji. W Polsce do czołowych twórców teorii systemów należą: W. Bojarski, W. Findeisen, W. Gasparski, J. Konieczny, W. Kieżun, M. Mazur, S. Piasecki, S. Ziemba i inni.

Współczesna myśl systemowa objęła dzisiaj zarówno problematykę systemów technicznych, jak i problematykę systemów biologicznych i społecznych i innych. W latach pięćdziesiątych zostało utworzone w USA Towarzystwo dla rozwoju Ogólnej teorii Systemów, skupiało ono w swoich szeregach najwybitniejszych znawców z tej dziedziny. W raportach Klubu Rzymskiego, odnajdujemy nowe podejście do modelowania wielkiego systemu działania, jakim jest glob ziemski. Od 1972 r. istnieje w Wiedniu International Institute of Applied Systems Analysis (HASA), który rozwiązuje wybrane problemy systemu globalnego. W liczących uczelniach świata funkcjonują instytuty, katedry bądź zakłady, w których rozwiązywane są skomplikowane problemy, a mające w swojej nazwie termin *„system, inżynieria systemów, itp."* W Polsce rolę taką, w zakresie rozwiązywania problemów kraju, spełnia Instytut Badań Systemowych PAN, oraz szereg komórek naukowych uczelni wyższych. Metody i pojęcia rozwijane przez teorie systemów znalazły praktyczne zastosowanie przy rozwiązywaniu problemów technicznych, ekonomicznych, wojskowych a nawet politycznych.

W dziedzinie praktycznych zastosowań nauk o systemach najbardziej rozwinęły się i osiągnęły w swojej klasie najwyższy stopień dojrzałości badania operacyjne. Badaniom operacyjnym poddawane są zagadnienia dopiero wtedy, gdy za pomocą analizy systemów został poprawnie zidentyfikowany system, dla którego został sformułowany problem badawczy oraz określono założenia skutecznego rozwiązania i praktycznego wdrożenia wyników. Do tej grupy badań należy inżynieria systemów najczęściej rozumiane jako projektowanie(synteza) systemów lub analiza wartości, która doprowadziła do powstania teorii układów ogólnych. W zakres inżynierii systemów wchodzi:

- filozofia systemów działania *(zwana podejściem systemowym);*
- teoria systemów działania, obejmująca modele identyfikacyjne, ocenowej i optymalizacyjnej systemów;
- stosowana inżynieria systemów działania obejmująca metody analizy i syntezy systemowej.

Przedmiotem rozważań omawianej teorii są systemy działania, do których należą m. in. systemy logistyczne. Zamierzonym zaś wynikiem tych rozważań modele identyfikacyjne, ocenowe, optymalizacyjne i inne.[2]

Istotnej wiedzy o budowie systemów dostarcza nam analiza systemowa. W praktyce posługuje się ona rozmaitymi zestawami metod i narzędzi badawczych. Wielką jej zaletą jest wprowadzenie naukowo badawczych przez pryzmat pojęć cybernetyczno – matematycznych. Wybór narzędzia poprzedzony narzędzia poprzedzony jest całościowym badaniem problemu, w którym stosuje się analityczne schematy rozumowania, poszukuje się celów zmiennych, wariantowych rozwiązań oraz porównuje się konsekwencje wprowadzonych zmian. W samej analizie systemów rozwinęły się trzy zasadnicze kierunki badań:

- analiza systemów materialnych, występują konkretnych systemach działania, wykorzystując metody niezbędne do działania, oceniania i projektowania doskonalszych rozwiązań badanych systemów;
- analizę systemów informacyjnych, przepływów materialnych i niematerialnych jakie zachodzą w łańcuchach działania;
- analiza systemów kierowania i zarządzania, jako procesów decyzyjnych.

Przedstawiona charakterystyka analizy systemów wskazuje na wielostronne powiązanie z innymi dyscyplinami – zarówno systemowymi jak i tradycyjnymi dziedzinami wiedzy w tym m. in. z logistyką. Współczesna logistyka, traktowana jest jako dyscyplina wiedzy, która wymaga w pełni systemowego podejścia do badań. Podejście to dotyczy zarówno rozpatrywania logistyki oraz jej systemów logistycznych w różnych aspektach. Przyjęcie właściwych kryteriów w analizie systemów logistycznych pozwala określać otoczenie zewnętrzne, w których funkcjonują systemy logistyczne. Ponadto umożliwia systematyzować zjawiska jakie wokół systemów logistycznych zachodzą, co w konsekwencji pozwala na właściwe klasyfikowanie i analizowanie struktur logistycznych.

Analiza koncepcji i definicji logistycznych wyraźnie wskazuje na konieczność aplikacji teorii systemów. Tożsamości zostały zestawione w tabeli 1.

Tabela. 1 Tożsamości między teorią systemów a systemowym ujęciem logistyki

Teoria systemów	Logistyka w układzie systemu
1	2
Interdyscyplinarna dziedzina badań naukowych	Dziedzina wiedzy zajmująca się racjonalnym zarządzaniem łańcuchami logistycznymi.
Opis i ujawnienie teoretycznej prawidłowości zachowanie się, rozwoju praktycznych systemów działania	Teoria i praktyka sterowania przepływem dóbr od producenta do ostatecznego konsumenta.
Badane układy traktuje jako względnie odizolowane z otoczenia systemy.	Układ uczestniczący w przestrzenno-czasowej transformacji dóbr logistycznych tworzy system logistyczny.
System zbiór elementów i relacji jakie między nimi zachodzą	System logistyczny to uporządkowany organizm, może być rozpatrywany w skali mikro np. przedsiębiorstwa, mezo, makro, euro lub globalnie, których powiązania konkretyzują logistyczne struktury organizacyjne.
Strukturę systemu określa tworzywo materialne i niematerialne.	Strukturę systemu tworzą przepływy dóbr materialnych i usług (dóbr niematerialnych) oraz towarzyszących tym przepływom informacji.
Spośród wielu atrybutów systemu wyróżnia się m.in. łańcuchy działania, procesy i inne.	Transformacja dóbr materialnych i niematerialnych w czasie w układzie systemu logistycznego tworzy proces logistycznych. Zintegrowane procesy logistyczne tworzą łańcuchy logistyczne.

Źródło: Opracowanie własne

Współcześnie logistyka wkroczyła w każdą dziedzinę życia. Jednak jej charakter i wymiar bywa różny. Coraz częściej spotykamy się z takimi terminami jak logistyka globalna, eurologistyka, państwa, miejską, aglomeracji, przedsiębiorstwa, szpitalna, redakcji prasowej itd. Bez zastosowania teorii systemów trudno byłoby o właściwe poziomy klasyfikacyjne logistyki, zaprojektowanie racjonalnych struktur logistycznych, czy też sterowanie procesami logistycznymi w przedsiębiorstwie. Teoria systemów pozwoliła wyodrębnić w przedsiębiorstwach system logistyczny, w którym zidentyfikowano procesy logistyczne, które były punktem wyjścia do

utworzenia łańcuchów logistycznych. One same poprzez linearny, wewnętrzny, bilateralny, zewnętrzny przekształciły się w łańcuchów wielowymiarowe określany dziś mianem sieciowych łańcuchów logistycznych.[9]

Ewolucyjny i interdyscyplinarny charakter logistyki powoduje, że trudną jest przytoczyć jedna uniwersalna definicję logistyki. Różnorodne interpretacje definicji logistyki można spotkać w szeregu monografiach, które są dostępne na rynku polskim. Synteza definicji wskazuje, że logistyka jest platformą łączącą teorię z praktyką. Stanowi dział wiedzy, zajmujący się racjonalnym zarządzaniem procesami logistycznymi, a w głębszym ujęciu łańcuchem logistycznym. Eksponuje na konieczność pokonywania bariery czasowej w określonym horyzoncie czasowym tworząc procesy logistyczne. Rozpatrywana powinna być w trzech aspektach:

- funkcjonalnym – jako proces konfiguracji zdarzeń i zarządzania w łańcuchu logistycznym;
- przedmiotowym – jako system usprawniający przepływy materialne i towarzyszące im informacje;
- ocenowym – jako efektywny proces wypracowujący wartość dodana w systemie, którym jest oceniany.

Tym samym logistyka jako teoria i praktyka fizycznych przepływów dóbr materialnych i niematerialnych oraz towarzyszącym im informacji – stale ulega procesom ewolucyjnym. Dychotomiczny charakter logistyki świadczy o jej złożoności i wyrazie naukowości. Z jednej strony – w aspekcie praktycznym - mnogość i złożoność procesów i zjawisk jakie zachodzą w logistycznym łańcuchu dostaw z drugiej strony – w aspekcie teoretycznym - jest to atrybut naukowości logistyki, który pozwala wyraźnie łączyć teorię z praktyką działania. Mnogość zjawisk i procesów powoduje, że staje się przedmiotem badań naukowych, tworząc teorię. Poznawanie owych zjawisk wymusza na badaczach systematykę, klasyfikację formułowanie hipotez, problemów badawczych i definicji oraz tworzenie nowych koncepcji w zarządzaniu logistycznym. [8]

Eksplikacja powyższych konstatacji pozwala w praktyce na rozpatrywanie logistyki jako systemu, uczestniczącego w czasowo przestrzennej transformacji dóbr materialnych (towary, materiały) i niematerialnych (usług) oraz towarzyszących im informacji. Zjawiskom tym towarzyszą strumienie przepływu nazywane procesami logistycznymi.

Procesy logistyczne to zintegrowane, celowe układy (łańcuchy) czynności, stanowiące rezultat integracji i strukturyzacji elementarnych zdarzeń zachodzących w systemach logistycznych. Ich głównym celem jest zamiana czasowo-przestrzenna, ilościowa i jakościowa atrybutów towarów i towarzyszącej im informacji. W ten sposób zwiększana jest wartość określonych obiektów działania, wyrażana w podstawowych funkcjach logistycznych.

Teoria systemów staje się źródłem inspiracji do postrzegania logistyki jako sytemu działania, który w skali mikro staje się integralną częścią wspierającą działalność przedsiębiorstwa, a skali makro wspierającą działalność rynku europejskiego i światowego

Logistyka a teoria systemów

Wykorzystanie elementów teorii systemów w logistyce wynika z faktu charakteru i zadań jakie systemy logistyczne realizują. Systemy logistyczne tworzą elementy realizują procesy logistyczne, które tworzą strukturę systemu w postaci elementów i relacji między nimi. W systemach logistycznych następuje pokonywanie czasu i przestrzeni przez przepływ dóbr między punktami nadania i odbioru. Przepływy te mogą być przerywane w punktach, w których muszą się odbywać dodatkowe procesy składowania i ruchu. Ich kontynuacja następuje zawsze zazębianie tworząc ciąg dalszy procesu. W każdym systemie logistycznym występują dwie sfery: przepływów fizycznych i informacyjnych. W sferze przepływów fizycznych podstawowymi elementami są procesy transportu, magazynowania, opakowania, oznakowania, operacje manipulacyjne, przeładunkowe, kontrola jakości. Sfera przepływu informacji wiąże się z procesami zarządzania całym systemem logistycznym, a więc planowaniem, organizowaniem, sterowaniem i kontrolowaniem.

Logistyka jako teoria wyrosła z innych dziedzin i coraz bardziej doskonalonych form zarządzania gospodarką. Jako stosunkowo młoda dziedzina naukowo-badawcza, wnosi bardzo istotny wkład do zarządzania gospodarką narodową, w tym głównie zarządzania w przedsiębiorstwach. Istotą współczesnej logistyki jest systemowe powiązanie procesów przemieszczania, magazynowania i dystrybucji dóbr w łańcuchach logistycznych rozumianych tj. od momentu pozyskania surowca na określony zgodnie z potrzebami towar, poprzez jego wytworzenie i dystrybucję, aż do ostatecznego konsumenta. Dzięki temu, w stosunkowo krótkim czasie osiągnięcia współczesnej logistyki wdrażane są z powodzeniem do praktyki gospodarczej w postaci zintegrowanych koncepcji zarządzania logistycznego. [9]

W aspekcie pragmatycznym podejście logistyczne rozumiane jest przez menedżerów jako zintegrowany system zarządzania fizycznym przepływem surowców, materiałów, towarów i usług oraz towarzyszących im przepływy strumieni informacyjnych od źródeł pozyskania, poprzez wszystkie ogniwa pośrednie aż do odbiorców końcowych produktów lub usług. W ostatnich latach podejście to zostało rozszerzone o procesy wtórne rozumiane jako utylizacja i zarządzanie odpadami. Działalność logistyczna realizowana jest na gruncie podmiotów gospodarczych w formie systemów logistycznych, które zajmują się przestrzenno – czasową transformacją dóbr i informacji.

System a logistyka przedsiębiorstwa

W literaturze dotyczącej badań systemowych spotykamy się z imponującą rozmaitością definiowania terminu „system". Współcześnie najbardziej efektywnym sposobem eksplikacji treści pojęcia ***system*** jest próba go jako ***przedmiot (podmiot) idealny.*** Z punktu widzenia jego własności, w literaturze podmiotu, traktowany jest jako ***zbiór elementów,*** na które nie nakłada się żadnych ograniczeń z wyjątkiem jednego – dla rozpatrywanego systemu elementy te są niepodważalną jednością. Między rozpatrywanymi elementami zbioru, tworzącego system ustalają się określone ***relacji i sprzężenia.*** Utworzony w ten sposób układ przekształca się w ***powiązaną całość***. Istnienie sprzężeń i relacji powoduje, że staje się on układem ***względnie niezależnym.*** Własności te powodują, ze system jako

całość jest względnie ***odosobniony od otoczenia***, w którym się znajduje. Otoczenie systemu oddziałuje na system w nim funkcjonujący i przejawia swoje własności. [3, 4, 5]

Systemy zbudowane są z tworzywa systemowego, które tworzy ich strukturę materialna i niematerialną. Struktura systemów charakteryzuje się uporządkowaniem, a jej działanie podlega określonym prawom np. nośnikiem tworzywa niematerialnego jest tworzywo materialne. Zjawiska jakie zachodzą w systemach określane są mianem łańcuchów zjawisk systemowych. Stanowią one uporządkowane ciągi sekwencji zdarzeń logicznych, które tworzą łańcuchy powiązań. W związku z powyższym w systemach zachodzą procesy, które wspomagają i określają ich działanie. Powyższe zjawiska ukierunkowane są na konkretny ***cel działania.***

Określenie przedsiębiorstwa jako systemu zdarzeń, który tworzony jest przez zbiór elementów powiązanych ze sobą procesami, umożliwia przeniesienie koncepcji teorii systemów na grunt logistyki. W zależności od funkcji działalności przedsiębiorstwa i złożoności procesów gospodarczych systemem integrującym jest system zarządzania, którego integralną częścią jest podsystem logistyczny. Analizując misję, cele i zadania logistyki w współczesnej firmie możemy stwierdzić, że są to zasadnicze determinanty tworzenia procesów wspierających działalność firm. Owe procesy tworzą w przedsiębiorstwie system logistyczny.

Koncepcję podejścia systemowego w logistyce ilustruje rysunek 1.

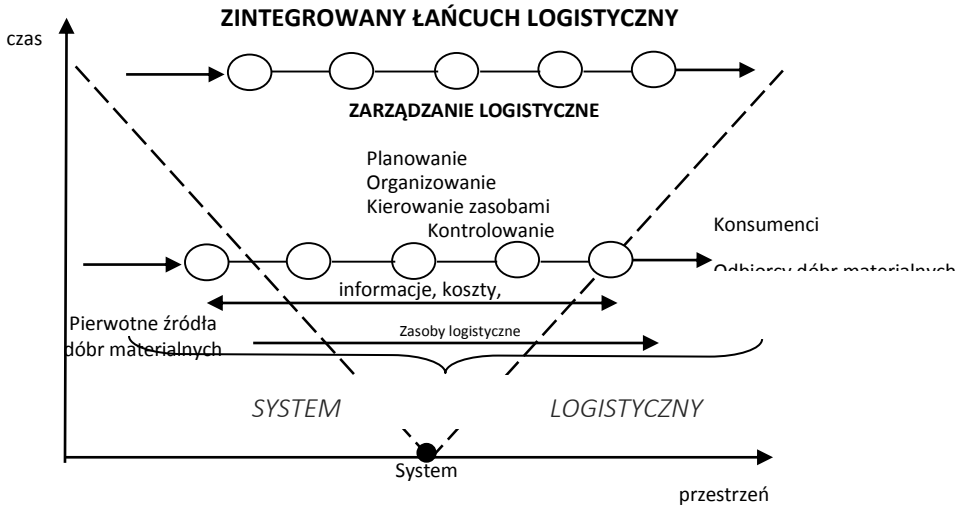

Rys.1. Systemowe podejście w logistyce

Źródło: Opracowanie własne

System logistyczny przedsiębiorstwa to uporządkowany organizm firmy, który tworzony jest poprzez infrastrukturę logistyczną oraz osoby zarządzające zapasami, realizacją zamówień, transportem i magazynowaniem. W ramach tego sytemu najczęściej realizowane są procesy transferu, transakcji, zaopatrywania, produkcji i dystrybucji. W skład infrastruktury logistycznej firmy wchodzą uniwersalne środki transportu wewnętrznego, składy i magazyny utrzymujące odpowiednie poziomy zapasów oraz

strumienie informacyjne, które funkcjonują w wewnątrz i zewnątrz przedsiębiorstwa. Właściwe funkcjonowanie infrastruktury logistycznej zapewnia ciągłość i rytmiczność procesów zaopatrywania, produkcyjnych, dystrybucyjnych oraz utrzymanie wysokiej jakości produkowanych wyrobów, optymalizację zapasów itd.

Określenie system logistyczny ma istotne znaczenie w praktyce, gdyż podstawowymi założeniami logistycznymi w firmie jest [2]:

- systemowe podejście do analizy i projektowania działalności logistycznej przedsiębiorstwa;
- zidentyfikowanie fizycznych przepływów surowców, materiałów, towarów i usług;
- znajomość strumieni informacyjno-decyzyjnych sterujących tym przepływami dóbr i usług,
- optymalny poziom zapasów materiałów rzeczowych;
- infrastruktura logistyczna przedsiębiorstwa;
- kompleksowe podejście do kosztów logistyki (w ramach systemu ewidencji i w pracach analitycznych);
- dążenie do jednolitego zarządzania działalnością logistyczną.

W każdym przedsiębiorstwie można zatem wyodrębnić system logistyczny. Jednak jego zakres i wymiar zadań bywa różnorodny, a to implikuje stopień złożoności procesów logistycznych.

Procesy logistyczne przedsiębiorstwa to integralny składnik każdej firmy. Wśród nich wyodrębnić należy: strumienie i zasoby informacji, które z jednej strony odzwierciedlają przepływ i stan zasobów rzeczowych, natomiast z drugiej strony są wykorzystywane do sterowania procesami przepływu. Wyróżniamy więc dwa typy informacji: sterujące i regulujące przepływy rzeczowe oraz sprawozdawczo-kontrolne. Pierwsze z nich przebiegają w kierunku przeciwnym do przepływów rzeczowych. Biorą one swój początek na rynku i mają postać prognoz popytu lub zamówień odbiorców. Z kolei informacje sprawozdawczo - kontrolne przebiegają zgodnie z kierunkiem przepływu procesów rzeczowych. Odzwierciedlają one realizację wcześniejszych decyzji planistycznych w przekrojach: asortymentowym, ilościowym, czasowym itp. [5]

Integracja powyższych procesów w jednym systemie pozwala na kompleksowe zarządzanie przepływem dóbr oraz informacji przez wszystkie sfery działalności przedsiębiorstwa. Wyodrębnienie, a następnie agregacja procesów logistycznych w przedsiębiorstwie pozwala na analizowanie ich jako całości. Konsolidacja procesów prowadzi do utworzenia zintegrowanego łańcucha logistycznego.

System może być prosty lub bardziej złożony, wynika to z zakresu działalności firmy na rynku. Najbardziej złożone systemy logistyczne występują w przedsiębiorstwach produkcyjnych, zwłaszcza przemysłowych. Jednak niezależnie od skali działalności gospodarczej, stopnia skomplikowania procesów logistycznych w przedsiębiorstwie występują w nim strumienie zaopatrzenia oraz strumienie dystrybucji, poprzez które przedsiębiorstwo ma kontakt z rynkiem. Z kolei wewnątrz przedsiębiorstwa wyróżnić można procesy transportu wewnątrz zakładowego, przeładunków (manipulacji), magazynowania, a także utrzymywania zapasów. Zależności te przedstawia rys. .2

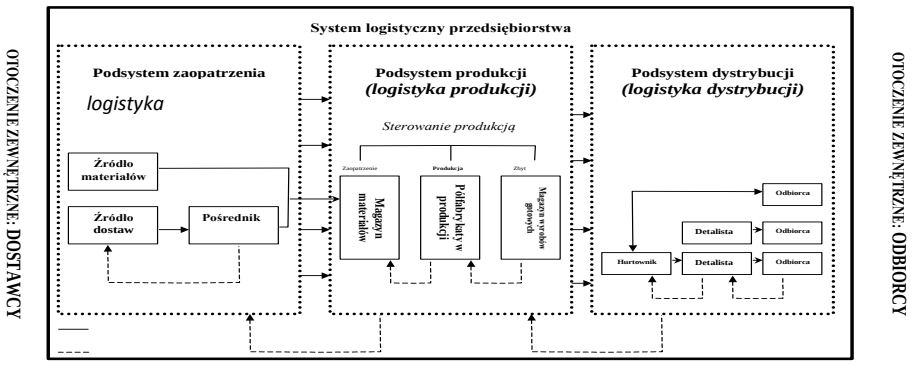

Przepływ informacji

Przepływ materiałów

Rys.2. System logistyczny przedsiębiorstwa

Źródło: Opracowanie własne. Na podstawie: Ciesielski M.: *Logistyka w strategiach firm.* PWN 1999 r., s. 14.

System logistyczny przedsiębiorstwa tworzony jest zatem poprzez podsystemy zaopatrzenia, produkcji i dystrybucji. Podsystemy zaopatrzenia i dystrybucji są interfejsami łączącymi przedsiębiorstwo z jego otoczeniem zewnętrznym. Podsystem produkcji stanowi platformę spinającą powyższe podsystemy. Ponadto niezależnie od skali działalności gospodarczej oraz stopnia skomplikowania procesów logistycznych w przedsiębiorstwach występują strumienie dostaw oraz strumienie sprzedaży, poprzez które przedsiębiorstwo ma bezpośredni kontakt z dostawcami i rynkiem (otoczenie zewnętrzne firmy).

Podsystem logistyki zaopatrzenia integruje procesy przepływów materiałów i informacji od dostawców działających na rynku zaopatrzeniowym do magazynów zaopatrzeniowych przedsiębiorstwa. Integracja ta sprowadza się przede wszystkim do synchronizacji dostaw produktów potrzebnych do produkcji, tak aby znalazły się w właściwym momencie ich wykorzystania oraz były zgromadzone w ściśle określonym czasie i miejscu, a kolejne partie materiałów były dostarczane do przedsiębiorstwa zgodnie z przygotowanym harmonogramem. Z tego powodu logistyka procesów zaopatrzeniowych jest często nazywana logistyką materiałową, której przypisuje się trzy zasadnicze funkcje:[3]

- kompletność i jakość dostaw zasilających przedsiębiorstwo;
- odpowiednia terminowość i cykliczność dostaw;
- określona niezawodność i skuteczność łańcucha dostaw.

Takie przestrzenne uwarunkowanie podsystemu zaopatrywania, integruje z jednej strony otoczenie zewnętrzne przedsiębiorstwa (dostawcy), a z drugiej stanowi pomost łączący ogniwo zaopatrzenia i logistykę produkcji.

Podsystem logistyki produkcji zajmuje się planowaniem, organizowaniem i kontrolowaniem przepływu surowców, materiałów, części i elementów kooperacyjnych podczas procesu produkcyjnego, począwszy od składów zaopatrzeniowych, poprzez pośrednie magazyny wydziałowe, gniazdowe, stanowiskowe, aż do końcowych magazynów wyrobów gotowych i zbytu. Podobnie jak w poprzednim podsystemie, także w logistyce produkcji występują:

- fizyczne procesy przepływu i magazynowania;
- strumienie informacyjne sterujące tymi przepływami.

Menedżerowie ds. logistyki produkcji zajmują się zatem zarządzaniem przepływami strumieni materiałowych w procesie produkcyjnym przedsiębiorstwa. Ich działania dotyczą więc projektowania kanałów przepływu i sterowania przepływami w procesie wytwórczym, transportu wewnętrznego i zapasów produkcji w toku. Przepływy fizyczne w sferze logistyki produkcji obejmują:

- transport wewnętrzny surowców, materiałów, półfabrykatów, części zamiennych, a także wyrobów gotowych;
- towarzyszące produkcji technologiczne czynności manipulacyjne;
- tworzenie i utrzymywanie różnorodnych zapasów technologicznych oraz zapasów produkcji w toku.

Bezpośredni wpływ na logistykę produkcji ma ukształtowanie systemu produkcyjnego przedsiębiorstwa jak również ukształtowanie systemu planowania i sterowania produkcją. Podsystem logistyki produkcji powiązany jest z podsystem logistyki zaopatrzenia i podsystemem logistyki dystrybucji.

Przedmiotem dystrybucji jest przemieszczanie wytworzonych w procesie produkcyjnym materiałów, półproduktów czy wyrobów gotowych do odbiorców lub miejsc finalnej konsumpcji. Celem logistyki dystrybucji jest zatem dostarczenie finalnemu odbiorcy właściwych towarów we właściwym miejscu i czasie oraz we właściwej ilości i jakości, jednocześnie zachowując przy tym minimalne koszty logistyczne.

Podsystem logistyki dystrybucji jest ogniwem łączącym sferę produkcji przedsiębiorstwa z jego otoczeniem zewnętrznym (sferą konsumpcji), a jego zadaniem jest wypełnienie luk towarami dzielącymi obydwie sfery. Wymaga to ciągłego śledzenia przez służby logistyczne przedsiębiorstwa przepływu towarów, materiałów i wyrobów gotowych z miejsc wytworzenia (magazynowania) bezpośrednio na rynek, do użytkowników lub konsumentów.

W każdej sferze działalności przedsiębiorstwa powstawiają odpady. W ich zagospodarowaniu uczestniczy podsystem logistyki wtórnej (recyrkulacji odpadów). Obejmuje on procesy transportu, składowania i przeładunki odpadów a także procesy logistyki ich utylizacji.

Obecnie najwyższą formą systemowego podejścia w logistyce zintegrowany łańcuch logistyczny.

Łańcuch logistyczny jako najwyższa forma rozwiązań systemowych w logistyce

Logistyczne łańcuchy dostaw to jedna z najbardziej dynamicznie rozwijających się koncepcji w dzisiejszej logistyce. Przez ostatnie kilka lat architektura łańcuchów dostaw ulegała znacznym przeobrażeniom. Łańcuch jako nowoczesne systemowe rozwiązanie pozwala na opracowanie strategii działalności firmy. Jest zasadniczą formą systemu logistycznego tworzących jego wewnętrzną a strukturę i wykracza poza jego granice. Staje się tym samym wyznacznikiem jakościowym dla firmy. Właściwe zaprojektowanie i monitorowanie sekwencji zdarzeń jakie zachodzą od momentu pozyskania zasobu logistycznego do chwili jego dostarczenia w formie produktu logistycznego potencjalnemu klientowi pozwala na harmonijne sterowanie przepływami, błyskawiczną reakcję na konflikt oraz analizę zjawisk jakie w nim zachodzą. Wymaga ona od menedżerów logistyki systemowego podejścia, które pozwala na racjonalne zarządzania przepływami fizycznymi, finansowymi, informacyjnymi, które towarzyszą zjawiskom zachodzącym w różnych fazach życia produktu logistycznego.

Właściwie zaprojektowany łańcuch dostaw powinien umożliwić racjonalne pozyskanie zasobu, określanego mianem logistycznym, a następnie przetworzenia na produkt lub usługę logistyczną i dostarczenie klientowi w taki sposób, aby spełnione były jego oczekiwania. W takim układzie łańcuch logistyczny należy traktować jako określoną filozofię i postrzegać w różnych aspektach, ukierunkowaną na poprawę wyniku ekonomicznego w przedsiębiorstwie.

Ze względu na charakter działalności firmy (produkcyjny, usługowy, handlowy i inne) łańcuchy dostaw różnią się między sobą. Nie ma dwóch firm, które miałby identyczne łańcuchy dostaw. Wynika to z faktu, że firmy funkcjonują w określonym otoczeniu i do niego dostosowują swój łańcuch dostaw. Przyjmując jednak, ogólne kryterium klasyfikacyjne ze względu na formę wykorzystania. Łańcuchy logistycznych można podzielić na łańcuchy o charakterze zewnętrznym (endogeniczne łańcuchy dostaw) i wewnętrznym *(egzogeniczne łańcuchy logistyczny)*.

Egzogeniczny łańcuch logistyczny to zbiór powiązania *(pionowych i poziomych)* zachodzących wewnątrz sfer logistycznych przedsiębiorstwa umożliwiający sprawne sterowanie zdarzeniami, które zachodzą w poszczególnych systemach logistycznych *(zaopatrzeniowym, produkcyjnym i dystrybucyjnym)* przedsiębiorstwa. Swoim zasięgiem wewnętrzny łańcuch logistyczny może przenikać do innych sfer działalności firmy. Kluczową i ważną dla niego cechą jest sprawne połączenie z zewnętrznym łańcuchem dostaw. [10]

Endogeniczny łańcuch dostaw to sieciowy zespół połączeń najczęściej sieciowych, posiadających wielowarstwową architekturę, która umożliwia śledzenie zasobów i produktów logistycznych w otoczeniu zewnętrznym przedsiębiorstwa. Poszczególne ogniwa łańcucha dostaw, muszą być tak zaprojektowane, aby umożliwiały sprawne mapowanie procesów jakie w nim zachodzą. Cechą charakterystyczna powinna być jego funkcjonalność oraz długość.

Globalizacja problemów w logistyce wymusiła wprowadzenie kryterium długości łańcuchów dostaw. W praktyce spotykamy łańcuchy o charakterze: lokalnym (mikro), branż, sektorów *(mezo),* narodowe *(makro)* oraz eurołańcuchy i łańcuchy globalne. Wybór długości łańcucha zależy od wielkości przedsiębiorstwa, możliwości finansowych firmy i zasięgu działania. W praktyce największa korzyść odnoszą firmy, które wykorzystują łańcuchy dostaw o największym zasięgu. Ugruntowany rynek

konsumenta sprawia, że w praktyce sukcesy na rynku odnoszą firmy korzystające z globalnego łańcucha dostaw. Możliwe jest to poprzez wykorzystanie nowoczesnych technologii informatycznych umożliwiających śledzenie przepływu dóbr i informacji o zdarzeniach jakie zachodzą w globalnym łańcuchu dostaw.

Ugruntowany rynek konsumenta sprawia, że w praktyce sukcesy na rynku odnoszą firmy korzystające z globalnego łańcucha dostaw. Możliwe jest to poprzez wykorzystanie nowoczesnych technologii informatycznych umożliwiających śledzenie przepływu dóbr i informacji o zdarzeniach jakie zachodzą w globalnym łańcuchu dostaw.

Ile logiki jest w logistyce?

Logistyka jako teoria i praktyka wyrosła na gruncie teorii systemów. Swoimi korzeniami sięga do wojskowości. Dogłębna analiza wskazuje, duże powiązania między teoretycznym ujęciem systemu, a praktycznymi rozwiązaniami w systemach logistycznych. Logistyka korzysta z dorobku naukowego innych nauk, takich jak: teoria organizacji zarządzania, cybernetyka, ekonomia i inne. Jako dziedzina wiedzy zmierza ponad podziałami organizacyjnymi przedsiębiorstw, ku ich integracji. Kształtuje w ten sposób wielowymiarowe sieciowe łańcuchy logistyczne, które tworzą infrastrukturę procesów logistycznych. Rozpatrywana jako system działania tworzy systemy logistyczne.

Konstatując powyższe rozważania można pokusić się o systemową definicję logistyki.

Logistyka to dział wiedzy, rozpatrywany w aspekcie teorii i praktyki jako system działania zajmujący się racjonalnym zarządzaniem przepływów dóbr materialnych i niematerialnych – traktowanych jako zintegrowane łańcuchy logistyczne - od miejsc ich pozyskania do miejsc ich konsumpcji oraz towarzyszących im informacji - określanej mianem informacji logistycznej – nadając im logistycznej wartości dodanej.

Autor zdaje sobie sprawę z niedoskonałości proponowanej definicji, ale ma nadzieję że stanie się ona przedmiotem do szerszej dyskusji.

LITERATURA

1. Abt S.: Systemy logistyczne gospodarowaniu. AE Poznań 1996 r
2. Blaik P: Logistyka. PWE 2001 r
3. Ficoń K.; Zarys mikrologistyki. Wyd. BEL Studio Warszawa - Gdynia 2004 r
4. Hejduk K. J.(pod red) Wojciechowski A.: *Teoria i praktyka modelowania systemów logistycznych.* Politechnika Koszalińska 2004 r., s.7 – 8, 88 – 90
5. Krawczyk S.: Zarządzanie procesami logistycznymi. PWE 2001 r
6. Konieczy J.: Inżynieria systemów działania. Wyd. Naukowo – Techniczne, Warszawa 1993 r
7. Michlowicz E.: Podstawy logistyki przemysłowej. Wyd. AGH Kraków 2002 r
8. Wojciechowski A.: *System śledzenia zasobów logistycznych w NATO.* Logistyka Nr. 5/2003 r. s. 41 – 43

9. Wojciechowski A.: Ewolucja koncepcji zarządzania wyzwaniem dla logistyków. ATH Bielsko Biała 2005 r. Materiały konferencyjne II Międzynarodowej Konferencji „Perspektywy rozwoju lokalnego i regionalnego po wejściu do Unii Europejskiej: Zmiany w dostosowaniu Polski do standardów unijnych.
10. Władyka S, Wojciechowski A.: *Konsolidacja procesów w łańcuchach logistycznych.* VI Międzynarodowa konferencja Naukowa. Nowe technologie i osiągnięcia w metalurgii i inżynierii materiałowej. Politechnika Częstochowska 2005 r., s. 731 –734

Motivating factors at work and their impact on leaving the country – Case Study: Kosovo Doctors

Bislim LEKIQI

University of Applied Sciences in Ferizaj, Faculty of Management, Republic of Kosovo. E-mail: bislim.lekiqi@ushaf.net - Corespodent Autor

Arta LEKIQI

University Clinical Center of Kosovo, Republic of Kosovo. E-mail: lekiqi.artaa@gmail.com

Afrim LOKU

University of Applied Sciences in Ferizaj, Faculty of Management, Republic of Kosovo. E-mail: afrim.loku@ushaf.net

Abstract

The number of health personnel, especially doctors, who are leaving Kosovo is increasing. Every day we are witnessing a situation in Kosovar medicine that requires change. The University of Prishtina, in addition to other professionals, has produced many doctors and specialists in various fields of medicine. Of the graduated doctors about 2000 of them are now in specialization. All of these are necessary for our health system. With the current number of doctors and specialists, Kosovo is failing to meet Kosovo's health needs. But how do these doctors feel, especially those who are in specialization studies in the workplace? This can be best seen from the number of doctors, specialists and those attending specialization studies that are leaving Kosovo or are preparing to leave.

Despite their high commitment in the workplace, their work is being underestimated. This can be seen from the way they are treated through the level of salary, custody payments, working hours, working conditions, small opportunities for career advancement, etc.

This paper aims to investigate the level of motivation of doctors at work and the reasons for such motivation, and thus the effect of motivation at work, in their departure from the country.

Quantitative and qualitative research methods were used to prepare the paper. The research instrument is the survey. The sample is random and 89 doctors, specialists and others who are attending specialization studies participated in it.

The results of the research show that the level of motivation at work is low influenced by many factors, especially low wages. This situation calls for the Kosovo government to take appropriate measures to improve the perspective of doctors to work in Kosovo, and not to leave for other countries where they are in high demand and where they are treated with dignity.

Keywords: doctors, motivation, wage, working conditions.

INTRODUCTION

The issue of motivation at work has been addressed by many authors. Scientific research for better solutions is done continuously. The economy and society are experiencing very rapid changes. For this reason, institutions and businesses in general are facing great challenges to maintain their existence or to increase and develop their competitive level. This requires businesses and institutions in general to be in constant compliance with working conditions. The dynamics of suitability is also conditioned by the level of motivation for human resource work.

Managing and leading in these unprecedented times has naturally difficult challenges, and one of these is the motivation of the staff working in the Emergency Clinic (Lenjani, 2021, p. 40).

How can employee motivation be affected? What motivates employees? This is an essential question, and the answers to it vary greatly. When it comes to motivating their employees, some companies focus mainly on material incentives, other organizations try to optimize the behavior of managers, others place their hopes on team building and development, and others still pay attention to the dedication of a high attention to perform when selecting staff. All of this, and much more, definitely plays a big role in motivating employees (Becker, 2019, p. 41). But what is the approach of health institutions to doctors, as one of the most important professions in a contemporary society, especially recently in dealing with the pandemic.

Implementing specific measures to boost job motivation, drafting framework conditions (e.g. staff selection and development/qualification, job duties, management, pay, rewards, etc.) plays an important role. Motivation can be made possible. This means that employees are responsible for their own motivation, but that working conditions can be designed to boost motivation (Frost, 2019, pp. 51-52).

The basic tendency and elementary structure of motivated human action is determined by two universal characteristics: the pursuit of effectiveness and the organization of commitment towards the goal and distancing from the goal (Heckhausen & Heckhausen, 2018, f. 2).

The introduction of Motivation Theories began around the 1930s, as a reaction to Taylorism, when theorists (the best known are: Taylor (1856-1917), Mayo (1880-1949), Maslow (1908-1970), McGregor (1906-1964) and Herzberg (1923-2000)) have tried to discover what motivates people. Anyhow motivation is so important that theorists still continue to develop their theories of motivation. All these are built on the basis of old theories. Since then, the mechanical representation of humanity by Taylorism has begun to change in favor of people and to be treated as a "motivated group of social beings" (Dehnert, 2001, p. 15).

Motivation theories are divided into two groups: Content Theories and Process Theories. In our treatment we will rely on Adams's Theory of Balance (Equality) which assumes that: The sense of justice or injustice does not result from a direct comparison between incentives and contributions, but from a comparison between "Incentive-Contribution" self-motivating ratios, with those of another comparative person. Motivation at work is the result of social comparison, of the comparison between what the

employee receives from the workplace (as it should be) and the opportunities to meet the needs offered by the field work (as it is).

University of Prishtina with the Faculty of Medicine issues cadres from bachelor to doctorate level (University of Prishtina, 2022). Its diplomas are accepted worldwide. The medical staff derived from this institution is the main source for state institutions which are funded and managed by the state. But how does the medical staff engaged in these institutions feel treated, at a time when the demand for such staff is high in European countries and beyond?

This topic has been addressed in many media with the title: The solution of health problems is required, for 28 days 42 health workers left (Berisha, 2022), which resulted after the roundtable on "Current situation in the health sector. Do we have or do not have a functioning health system? The direction of the necessary reform" organized by the Kosovo Chamber of Doctors.

The results of the research are quite disturbing and the improvement of the situation requires a quick reaction. Positive change is possible through the application of adequate human resource policies by the government and the change of organizational climate in institutions.

METHODOLOGY

The objective of this paper is to research the level of motivation for work of Kosovar doctors by analyzing the factors that affect the level of their motivation. Quantitative and qualitative research methods were used. The research instrument is the survey, which is done in two forms: face to face and online. The questions are based primarily on the Likert scale, but there are other open-ended and closed-ended questions. Data processing was done with SPSS and GrafStat programs. The sample is random and includes 89 respondents. The survey period includes the period: 15.03 - 15.04.2022.

FINDINGS / DISCUSSIONS

In the survey questionnaire, after clarifications about the questions, are included questions related to: the employer, the job, the possibility of influencing the employer (management), questions about the work environment, as well as demographic data: age group, gender, marital status, family situation and number of family members in the community. Questions were also asked about the profession, the level of education completed or in progress, employers, and the possibility of free expression on the topic.

First, the reliability of the questionnaire is presented, presented in Table 1. The result obtained shows that the questionnaire has a strong consistency of 92.8% and that the questionnaire satisfactorily measures the purpose of the research.

Table 1. Reliability test

Reliability Statistics		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,928	,925	33

Of the respondents, 31.46% were male and 68.54% female, of different age groups, where those of the 26-35 age group dominated in 76.4% of cases. They mainly lived with parents (38.20%) or in community with wife/husband and children (34.83%).

Table 2. Crosstabulation: Gender and age group of respondents

5. Age group * 5.1. Gender Crosstabulation				
Count				
		5.1. Gender		Total
		Male	Female	
5. Age group	18-25	2	5	7
	26-35	17	51	68
	36-45	8	5	13
	56-65	1	0	1
Total		28	61	89

According to the level of education the dominant respondent in 52.8% of cases were those who have completed 6 years of studies (plus 6 months of compulsory professional practice free of charge to obtain a doctor's license) and specialist doctors in 31.5% of cases. In other cases they were with 2-4 years of education as physiotherapists or graduate nurses, such with master studies.

There are some of them who are continuing with higher education, dominated by those who continue with specialization in narrow fields in 44.9% of cases, but also master studies (4.5%) or doctoral studies (5.6%).

The results of the research show that the level of motivation at work influenced by the employer (thought of government policies and management system which include wages and other forms of material compensation from the employment relationship and other factors directly and indirectly with effect in the workplace) is worrying, based on units of measurement according to the Likert scale, where we have the following values: 1 = Factor has a very low impact on the current state of motivation for work, 2 = Factor has a low impact on the current state of motivation for work , 3 = Factor has a neutral impact on the current state of motivation for work, 4 = Factor has a large impact on the current state of motivation for work, 5 = Factor has a very large impact on the current state of motivation for work.

The data obtained from the research in the category of factors influenced by the employer show that in only two categories the motivating factors are neutral in impact (safe place of work and working hours), while in other cases they have a low level of motivation at work. , the average value of the motivation level is 2.55 out of 5 which is very low (graph 1).

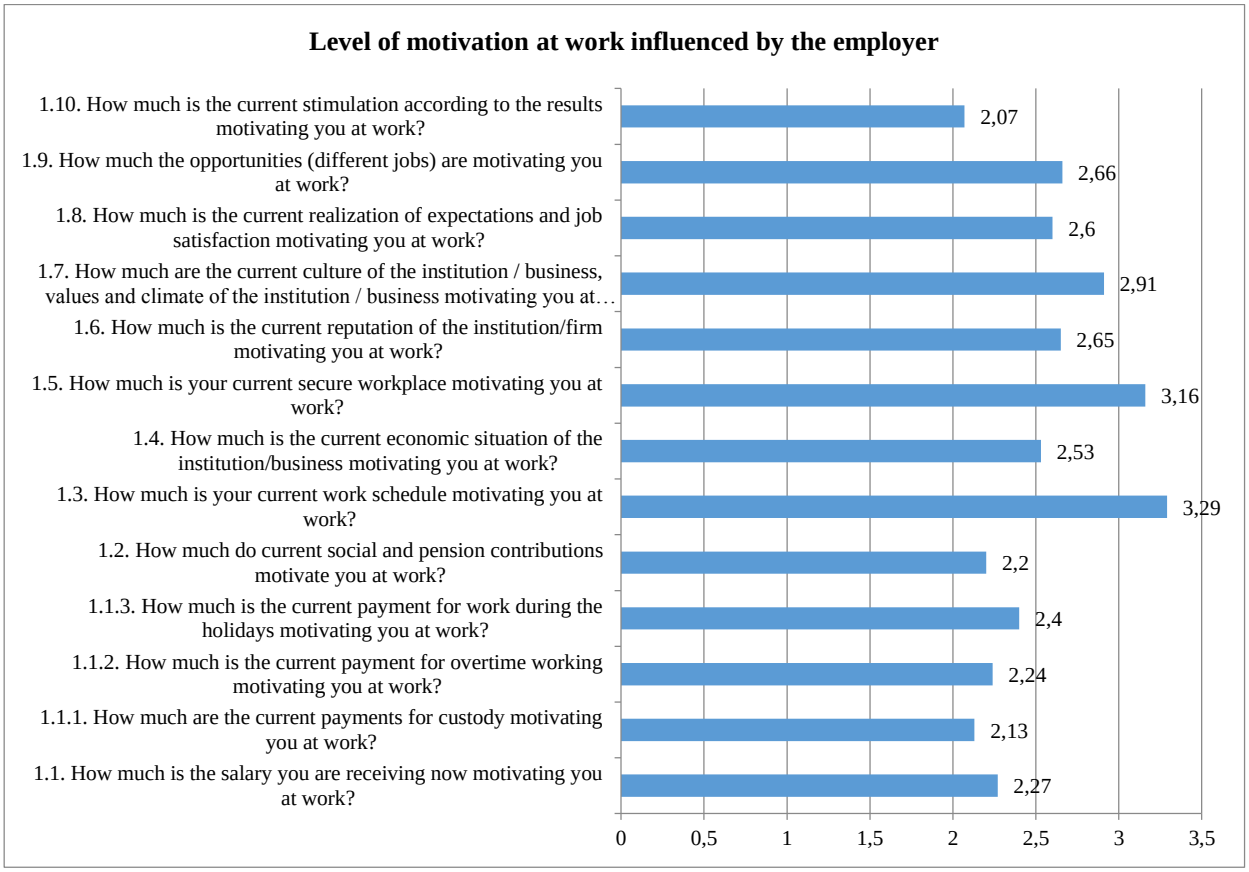

Graph 2. Crosstabulation: Workplace and its impact on job motivation depending on age group

Income (tangible and intangible) from the employment relationship must meet the needs of the employee and his family. They are the set of rewards that the employee receives for the work he invests in the institution. Revenues are positive reinforcers that promote behavior oriented towards the realization of tasks and other side objectives in the interest of the institution. The most important of the incomes is the salary (Kasimati, 2010).

Salary and other income are indicative of the importance of an individual in the organization, they attest to status. They express gratitude to the individual and nurture his sense of accomplishment. Kosovar doctors have so far many times expressed their dissatisfaction through strikes and individual declarations due to low wages and working conditions that require improvement (Shehu, 2021), but their demands have not been met.

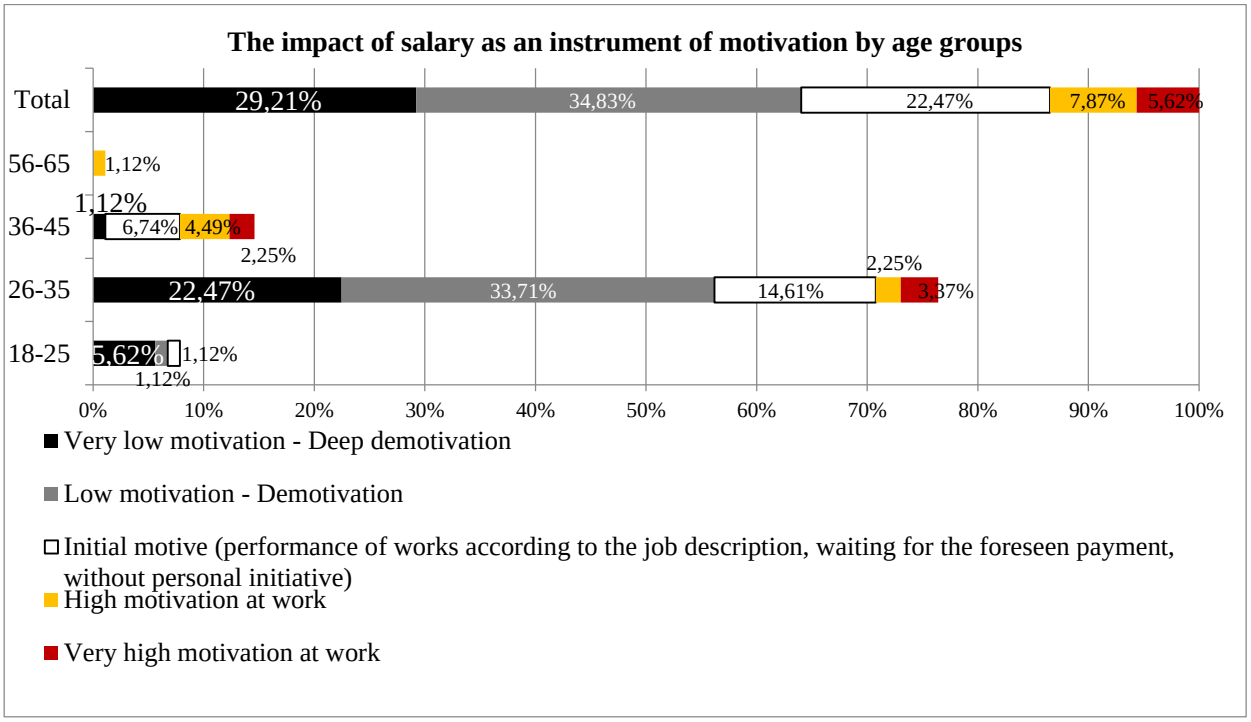

Graph 3. The impact of salary as a motivator at work from the point of view of age group

From the point of view of the surveyed individuals (including all the influencing factors included in this research) it results that 7.87% of all respondents are deeply demotivated for work and 60.67% show signs of demotivation. Neutral attitude towards motivation factors taken in the analysis show 25.84% of respondents and 5.62% of respondents are motivated for work (Graph 4).

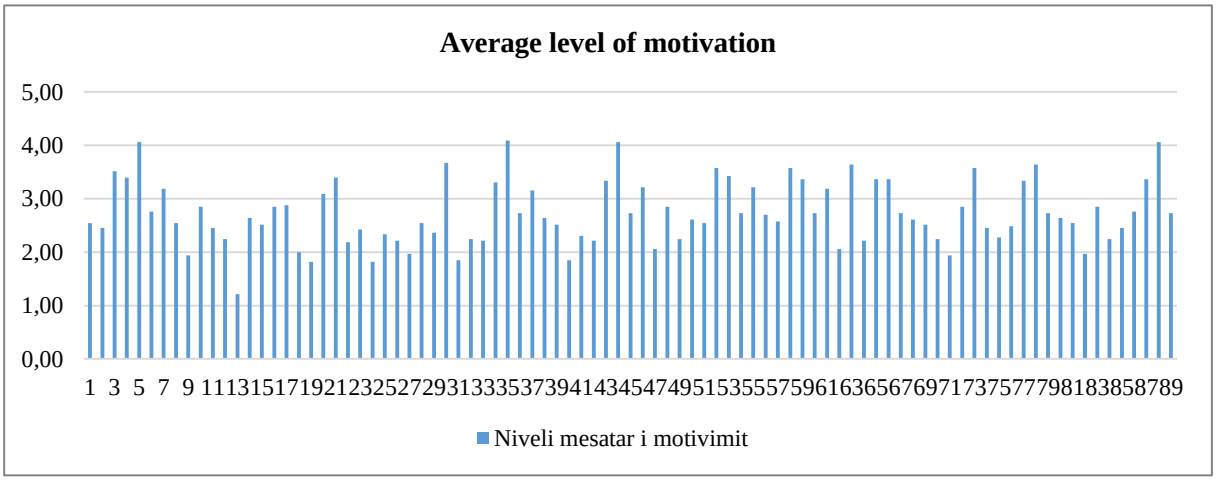

Graph 4. Motivation level of respondents at work

CONCLUSIONS / RECOMMENDATIONS

Based on the research conducted, we can conclude that the level of motivation for work of Kosovar doctors is quite low. Their demands for improving the situation for a long time are not being met. Their income from work, especially financial ones is very low and they make normal and professional life difficult, especially for the younger generations. There is a link between age group and motivation level. With increasing age follows the improvement of the level of motivation, as a result of better systematization in the workplace and professional stabilization.

State institutions need to change their approach to health personnel and other professionals. The sad truth of the departure of many doctors so far and the anticipation of the departure of others, happens because most of the new doctors have completed the necessary levels of German language and others are in the process. Most of them have applied or are in the process of applying for a job in different countries.

The current flow of doctors leaving Kosovo is bad news for all of us that in a not-so-distant relative there will be a shortage of doctors in Kosovo. Rapid response of institutions and decision-making policy is required for the treatment of doctors to be done with dignity, with reasonable salaries and good working conditions.

The results of this research are just a confirmation of the real situation which needs to change quickly. We hope that the results of this research will accelerate the reaction of decision makers.

REFERENCES

Becker, F. (2019). *Mitarbeiter wirksam motivieren.* Berlin: Springer Verlag GmbH Deutschland.

Berisha, F. (2022, 2 24). *Ekonomia Online*. https://ekonomiaonline.com/nacionale/shendetesi/kerkohet-zgjidhje-e-problemeve-ne-shendetesi-per-28-dite-u-larguan-42-punonjes-shendetesore/?fbclid=IwAR35ZyPT5-_W-LLz6AhN1MH1qDikeQl3rVZyIMo1venlzpsW6rARWD68AOY adresinden alındı

Dehnert, A. (2001, 1 1). *FH Neu-Ulm.* http://194.95.21.111:8080/im/content/e49/e132/e133/e668/courseMaterial669/OF_Modul1-GrundlagenderOrganisation.pdf adresinden alındı

Frost, M. C. (2019). *Motivation und Motivierung von Mitarbeitern.* Düsseldorf: Institut für angewandte Arbeitswissenschaft e. V. (ifaa).

Heckhausen, J., & Heckhausen, H. (2018). *Motivation und Handeln.* Berlin: Springer-Verlag GmbH Deutschland.

Kasimati, M. (2010). *Sjellje Organizative.* Tiranë: Universiteti i Tiranës.

Lenjani, B. (2021). Challenges and Confrontations in Managing and Organizing the Emergency Clinic during the Covid-19 Pandemic Time. *MJEKU Journal, Volume 1*.

Shehu, L. (2021, 12 2). *Voice of America*. Kosovo, doctors on strike demanding the adoption of the law on salaries: https://www.zeriamerikes.com/a/6336982.html adresinden alındı

University of Prishtina. (2022, 3 9). *University of Prishtina*. Faculty of Medicine - Programs: https://mjekesia.uni-pr.edu/page.aspx?id=1,3 adresinden alındı

Türk halklarının çocuk folklorunun karşılaştırmalı görünümü

Türk xalqlarının uşaq folkloruna müqayisəli baxış

Comparative view of children's folklore of the Turkic people

Dr. Aynur NOVRUZOVA

Gence Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Azerbaycan ve Dünya Edebiyatı Bölümü ögretim üyesi

Gence Devlet Üniversitesi, Haydar Aliyev 187, Gence – AZERBAYCAN. E-mail:ashukurova@rambler.ru

ORCİD: 0000 – 0002 – 3850 – 199X

Öz

Türk halklarının çocuk folkloru, sözlü halk edebiyatının önemli bir parçasıdır. Çocuk folklorunda ana nesne çocuktur, bu alanın kendine has özellikleri, nesnesi ve teması vardır. Tüm bu özellikler, tür oluşturma yeteneğini ortaya çıkarmaya yardımcı olur. Türler lirik, epik ve dramatik tarzlarda oluşturulur. Bu tarzlarda oluşturulan türler birbirinden tamamen farklıdır. Türler, görüntü, üslup ve biçim açısından birbirinden kolaylıkla ayırt edilebilir.

Bazı Türk halklarının literatüründe küçük folklor türleri olarak anılan ninni, “taklit”, "dilachma", "oyretme", "sanama", "duzgu", tekerleme yetişkinler tarafından yaratılmış ve daha sonra çocukların düşünce biçimine uyarlanmıştır. Bu tür örnekler, yetişkinler tarafından hayatı anlama sürecinde belirli bir gelişim aşamasında oluşturulduğu için bilinçli faaliyetleri sonucunda önceliğini kaybeder, dilin fiziksel, zihinsel ve ruhsal gelişimini belirleyen örnekler olarak kalır. Ancak dikkatle düşünülürse yetişkinlerin çocuklar için oluşturduğu kalıplar, çocuğun yaşına ve psikolojisine uygun kalıp yargılar içerir. Böylece zamanla bu kalıplar çocuğun hafızasına geçer, ezberlenir ve belirli amaçlar için kullanılır. Türk halklarının folklor örneklerinin sınıflandırılması, onlara bir çocuk folkloru türü olarak yaklaşmalarına neden olan bu özelliklere dayanmaktadır. Tüm Türk halklarının folklorunda buna benzer pek çok örnek vardır. Ninniler, “okşama”, “sevme” dışında, düzgüler, tekerlemeler, sanamalar, bulmacalar yetişkinler tarafından yaratılsalar da, yetişkinler tarafından yaratılmamış, onları yaşatan da, söyleyen de çocuklardır. Çünkü özne ve nesne ilişkileri vardır. Yetişkinler kendileri için bir katman oluşturmamışlardır, katmanın nesnesi bir bebektir, diğer türlerin her biri için aynı şey söylenebilir.

Halk sanatının zengin hazinesinde dil, üslup, biçim ve içerik bakımından birbirinden tamamen farklı örnekler vardır ve bunlar sadece çocukların yaratıcı hayal gücünün ürünüdür. Başka bir deyişle, yetişkinlerin kurgusunun ötesinde, tamamen çocukların düşüncesinin ürünü olan şiirsel eserlere rastlamak mümkündür. Bu nedenle çocuk folkloru, her şeyden önce, yetişkinlerin ve çocukların

kapsadığı konular, fikirler, biçim, içerik, stil, kelime seçimi, ifade bebeklerin zevki, bilgisi, bakış açısı, yaş düzeyi, ruhuna uygun hale getirecek şekilde oluşturdukları sözlü halk sanatı örnekleri anlamına gelir.

Makale, taklit, ninni, sanama, düzgü, çocuk şarkıları, bilmeceler, tekerlemeler, masallar gibi Türk halklarının çocuk folkloru türlerinin özelliklerinin, benzerliklerinin ve farklılıklarının karşılaştırmalı bir analizini sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: çocuk, folklor, tür, tip, üslup, tema, ninni

Abstract

Children's folklore of the Turkic peoples is an important part of oral folk literature. The main object in children's folklore is the child, this field has its own characteristics, object and theme. All these features help to reveal its genre-making ability. Genres are formed in lyrical, epic and dramatic styles. The genres created in these styles are completely different from each other. Genres can be easily distinguished from each other in terms of image, style and form.

In the literature of some Turkic peoples, "lullaby", "okhshama", "dilachma", "oyretme", "sanama", "duzgu", "Tongue twister", which are mentioned as small genres of folklore, were created by adults and later adapted to children's thinking. Because such examples are created by adults at a certain stage of development in the process of understanding life, they lose their primacy as a result of their conscious activity, remain in the language as examples that determine the physical, mental, intellectual and spiritual development of children. However, if carefully considered, the patterns created by adults for children contain stereotypes that are appropriate for the child's age and psychology. Thus, over time, these patterns pass into the child's memory, are memorized, and used for certain purposes. The classification of folklore samples of the Turkic peoples is based on these features, which gives them a reason to approach them as a genre of children's folklore. There are many such examples in the folklore of all-Turkic peoples. Except for lullabies, although “okhshama”, “duzgu”, “tongue twister”, riddles are not created by adults, the creators and playors of them are children. Because there are subject and object relations. Adults have not create a lullaby for themselves, the object of the lullaby is a baby, the same can be said for each of the other genres.

There are examples in the rich treasury of folk art that differ completely in language, style, form and content, and they are only the product of children's creative imagination. In other words, it is possible to come across poetic works that are beyond the editing of adults and are purely the product of children's thinking. Thus, children's folklore means, first of all, such examples of oral folk art created by adults and children that express children's life, games, entertainment, recreation, dreams and the topics covered, ideas, form, content, style, word order, style of expression are adapted to the tastes, knowledge, worldview, age and psyche of children.

The article provides a comparative analysis of the specifics, similarities and differences of the genres of children's folklore of the Turkic peoples, such as imitation, lullaby, “sanama”, “duzgu”, “achitma”, children's songs, riddles, tongue twisters, tales.

Keywords: child, folklore, genre, type, style, theme, lullaby

GİRİŞ

Türk xalqlarının bədii təfəkküründə önəmli yer tutan uşaq folkloru çoxjanrlı sistemdir. Uşaqlar arasında nəsildən-nəslə ötürülən, onların oyun və kommunikativ fəaliyyətinin tənzimlənməsində bu folklor nümunələri xüsusi əhəmiyyət daşıyır.Rus psixoloqu M.V.Osorina uşaq folklorunu uşaqlar üçün münasib hesab edilən folklordan fərqləndirərək yazır ki, "...bu folklorun yaradıcıları əsasən böyüklərin və onlar folklor mətnlərini kiçik uşaqlarla ünsiyyət prosesində istifadə edirlər".[Осорина,1991] Bu baxımdan uşaq folklorunun mənşəyini aydınlaşdırmadan onun janrlarının sərhəddini müəyyənləşdirmək mümkün deyil. Bir qayda olaraq uşaqların arzu və istəkləri, əyləncəsi, zövqü, psixikası uşaq folkloru örnəklərinin poetik strukturunu, vəzn və qafiyə özəlliklərini əhatə edir. Əslində folklorun bu sahəsi böyüklərdən alınmalara baxmayaraq uşaq təxəyyülünün məhsuludur. Ayrı-ayrı janrlar uşaqların yaşından, psixi inkişaf səviyyəsindən, sosial təcrübə və tələbatlarından asılı olaraq uşaq folkloruna daxil edilir.

Uşaqları sadəcə nəslin davamçısı kimi deyil, eyni zamanda millətin gələcəyi kimi dəyərləndirən türk xalqlarının uşaq folklorunu onları sosiallaşdırmağın vacib faktoru və mədəniyyət öyrətmə mexanizmi kimi qiymətləndirən tədqiqatçı Ə.Keskin yazır: "...hem toplumun-çocukların üretici kimliği, toplumların çocuklarını sevme, yetiştirme;hem de çocukların zihinsel ve fiziksel doğal ihtiyaclarının ifade etmesi ve bu ihtiyaçların karşılanması vb. durumlar sonucu çocuk folkloru adı altında bir takım malzeme vücuda getirilmiştir. Bu durum, kültür dairemiz içerisinde her örneği özel bir yapıya sahip olan yeni bir inceleme alanının doğmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu inceleme alanının folklor disiplini içerisindeki adı "çocuk folkloru"şeklinde ifade edilmektedir".[Keskin,2009:67]

Uşaq folklorunun tədqiqi istiqamətində aparılan araşdırmalar sübut edir ki, "uşaq kultu" türk xalqlarının ədəbiyyatında ta qədimlərdən mövcud olmuş və beləliklə də, bu sahənin mədəni və sosial-psixoloji kontekstinə də marağı artırmışdır. Belə ki, türk xalqlarının etnogenetik təfəkküründə uşaq tanrı əmanəti kimi qəbul olunmuş, onları qorumaq, təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olmaq valideyn üçün ənənəvi və dini borc hesab edilmişdir. Məsələn, XI əsrin abidəsi sayılan Mahmud Kaşğarinin "Divanü Lüğati-it-Türk"əsərində "Müngüz-müngüz"uşaq oyunu təsvir olunub. Eləcə də orta əsr yazılı qaynaqlarından sayılan "Oğuznamələr", "Kitabi-Dədə Qorqud"dastanında da uşaq folklorunun izlərinə rast gəlmək mümkündür. Buradakı adalma, ov, səfər, ox atma, vəhşi heyvanlarla savaşma, at yarışlarının yer aldığı motivlərdə uşaq oyunlarının müxtəlif elementləri qalmaqdadır.

Araştırmanın amacı

Türk xalqlarının ədəbiyyatında geniş yayılmış uşaq folkloru nümunələrinin zaman, məkan və xarakterinə əsasən janr təsnifatı aşağıdakı kimidir:

1.Kiçik(xırda)növ: tapmaca, yanıltmac, jumbak, bilməcə, şaşırtmacalar, atalar sözləri, məsəllər, deyimlər, lətifə, şildehana, yırlar.

2.Lirik növ: layla, ninni, hüvdi, əzizləmə, nazlama, ovutmalar, sanama, təkərləmə, düzgü, acıtma, yalanlamalar, mövsümi nəğmələr, uşaq oyunları, tamaşalar.

3.Epik növ:nağıl, dastan, qaravəlli, əfsanə, rəvayət, təmsil.

Bədii dəyər etibarilə mükəmməl olan bu kamil nümunələr müxtəlif adlar daşısalar da türk düşüncə və həyat tərzinin ən arxaik motivlərini özündə qoruyub saxlayır.

Tapmaca. Uşaq folklorunun janr sistemində mühüm yer tutan tapmacalar uşaqların əqli düşüncə tərzini inkişaf etdirmək, zehni fəaliyyətini genişləndirmək üçün faydalı ədəbi

vasitədir.Azərbaycan türklərinin tapmaca, Anadolu türklərinin bulmaca,türkmənlərin mqtal, tatarların tabcan, sir, Altay türklərinin tabkak, tapqır, xakasların tapçan nımah, qaraçayların yumak,özbəklərin tabışmak, qazax, qırğız, başqırd və qaraqalpaqların cumbak, yumak,Tuva türklərinin tıvızık, sakaların taabırın, uyğunların tepişmak, Kipr türklərinin tapmacak adlandırdığı bu janr türk xalqlarının uşaq folklorunda geniş yer tutur. Bu tapmacalarda kosmoqonik, etnoqonik, həmçinin təqvim miflərinin müəyyən ünsürlərinin qorunub saxlanması türk xalqlarının mifik dünyagörüşü, ilkin baxışlar sistemi ilə bağlıdır.

Tapmacaların mənşəyi və spesifikliyi məsələsinə aydınlıq gətirən tədqiqatçı Doğan Kaya yazır: "Gelenekten süregelen ve hemen her konudaki birtakım somut-soyut kavramların uzak-yakın ilişkiler yoluyla zihinde çağırışımını sağlayan bir nevi oyuna dayalı zihni meleklerin gelişmesinde önemli rol oynayan ve daha ziyade manzum yapıda söz kalıplarıdır".[Kaya,2004:471]

Şifahi xalq ədəbiyyatının ən dinamik janrlarından olan tapmacaların türk xalqlarının ədəbiyyatındakı nümunələrinin müqayisəsi zamanı həm ortaq, həm də fərqli cəhətlər müşahidə olunur. Məsələn, açması kölgə olan bir nümunəyə diqqət edək:

Azərbaycan türkcəsində:

Durub, durub əylənər,
Məni görüb bəylənər,
Adam kimi yeriyər,
Adam deyil, əylənər.

Anadolu türkcəsində:

Benim bir kardeşim var,
Evden çıkınca peşimden ayrılmaz
Kaçarsam kovalar,
Kovarsam kaçar.

Qaqauzlarda:

Sən də var, mən də var,
Bir quru dalda da var.
Nədir o?

Kərkük türkmənlərində:

Mən gedirəm özü qalır,
Mən gedirəm özü gedir.

Atalar sözləri. "Qanadlı söz", "ipə-sapa düzülməmiş incilər", "dilin gülzarı"kimi adlar verilən bu xalq müdrikliyinin məhsulu olan ifadələrin bədii çəkisi onların sadəliyində və yığcamlığındadır.Professor S.Əlizadə bir xalqın milli təfəkkür səviyyəsini anlamaq baxımından böyük dəyəri olan atalar sözlərinin gənc nəsillər üçün əhəmiyyətini belə qiymətləndirir: "Atalar sözləri bugünkü oxucuya nə verir, hər bir paremik vahidin ən qiymətli cəhəti nədədir;yığcamlığındamı,nəsihətamiz ruhunda, obrazlılığında, ahəngindəmi və ya dərin ictimai-fəlsəfi məzmunundamı? Əlbəttə, bu xüsusiyyətlərin ideal vəhdətində!".[Əlizadə, 1987:10-11]

Türk düşüncə tərzinin özünəməxsusluqlarını yaşadan atalar sözləri məntiqi hökmlərdən, mühakimələrdən, sübut, dəlil, təsdiq və inkarlardan ibarətdir. Ulu babalarımızın dünyagörüşləri ilə əlaqədar yaranan atalar sözləri zəngin forma və məzmun xüsusiyyətlərinə malikdir. Məsələn, bir neçə nümunəyə diqqət yetirək:

Azərbaycan türkcəsində:
Bala baldan şirindir
Güc birlikdədi
Ötən günə gün çatmaz,
Calasan günü-günə

Qazax türkcəsində:
Birlik bolmay tirlik bolmas.

Türkiyə türkcəsində:
Bala dadı bal dadı
Birlikten kuvvet doğar
Geçen güne gün yetişmez

Türkmən variantında:
Bal süyci, baldan bala süyci
Öten güne gün çapmaz.

Laylalar və nazlamalar. Körpəni yatırdarkən, əzizləyərkən istifadə olunan bu janrlar uşaqların zehni inkişafına da təsir göstərir. Hər iki janr həm də uşaqların estetik cəhətdən tərbiyə edilməsi üçün də ən təsirli vasitələrdən hesab olunur. Layla və nazlamaların uşaqların tərbiyəsindəki rolunun müəyyənliyi də onun estetik dərəcəsindən asılıdır. Bu janrların estetik gözəlliyi onun lirizmində, poetikasındadır. İfadə etdiyi mənəvi dəyərindədir. Tədqiqatçı Erman Artun "ortak Türk Halk Kültürü Ürünleirnin Çoçuk Edebiyatına Katkıları" adlı məqaləsində yazır: "Ninniler çeşitli zaman birimlerinde kuşaktan kuşağa devredilip aktarılan, ezgileri yönüyle çoçukları etkileyen, ürünlerdir. Ninniler, söylendikleri toplumun kültürünü yansıtmışlardır. Ninnilerin büyük bir bölümü dilek ve temenni içerir. Ninnilerde yerel öğeler,adet ve geleneklerimizle tarih ve sosyal birçok özelliklərle karşılaşırız. Ninniler çocuk edebiyatına malzeme olacak halk kültürü ürünlerindendir".[Artun,2008:328]

Ümumiyyətlə,ortaq türk mədəniyyətinə dair dəyərlərin uşaqlara aşılanmasında, onlarda milli kimlik şüurunun formalaşdırılmasında layla və nazlamaların təsiri önəmlidir. Uşaq folklorunun ən zəngin janrlarından olan layla və nazlamalar əsasən insanın lirik-fəlsəfi duyğularını yığcam poetik şəkildə ifadə etməyə xidmət göstərir. Türkiyə türklərinin ninni, lalay, elo, başqırdların sangildak yere, çuvaşların nenne,qazax türklərinin beşik jere, eldim, kərkük türkmənlərinin leyle, qırğızların aldey-aldey, özbəklərin alla, tatarların bişik cırı, türkmənlərin hüvdi, uyğurların allay adlandırdıqları laylalar haqqında ilk məlumata Mahmud Kaşğarinin "Divanü Lüğati-it-Türk"əsərində rast gəlinir. Müəllif "balu-balu" sözləriylə başlanan bədii parçaların qadınlar tərəfindən uşaqları yatırtmaq məqsədilə ifa olunduğunu qeyd edir.

Türk xalqlarının folklorunda bu janrda olan örnəklər quruluş etibarilə fərqli olsalar da, forma, məzmun baxımından bir-birini tamamlayır.

Azərbaycan türkcəsində:

Laylay dedim yat, balam
Yuxuna şəkər qat balam.
Ümidim bircə sənsən,
Boya-başa çat balam.

Qurbanam balasına,
Gülünə,lalasına.
Nənələr qurban olsun
Xırdaca balasına.

Anadolu türkcəsində:

Dandini-dandini dastana
Danalar girmiş bostana
Kov bostancı danayı
Yemesin lahanayı.

Ak Taş Diye Belediğim
Tülbendime Doladığım
Tanrıdan Dilek dilediğim
Mevlam Şu Taşa Bir Can ver.

Türkmən varinatında:

Hüvdi, hüvdi hüvlenir,
Suda balık kövlenir.
Balık deyip tutanım,
Yılan bolup tavlanır.

Qazax türkcəsində:

Ninni, ninni, ak bebem,
Ak beşiğe qat, bebem.
Ağlama, bebem, ağlama,
İlik kırıp vereyim.
Bakılçı kuşun kuyruğunu
İpe bağlayıp vereyim.

Kurban olayım ışığını,
Çölde biten kamışını
Yakamdaki mkunduzumu,
Göktedi yıldızımı.

Qırğız varinatında:
Ööbay, ööbay ak bala,
Ak beşikke cat bala.
Beşigün keptüü bolsun
Ana baban eptüü bolsun
Enelüüdön erke bol!

Menim balam karday,
Sütkö salgan balday.
Koyonektin kolunday,
Kekliktin butunday.

Uşaq nəğmələri geniş anlayışdır. Bu nəğmələrin mövzuları da rəngarəngdir. Mütəxəssislər nəğmələrin oyunla bağlı olduğu üçün əksəriyyətinin müəllifinin məhz uşaqlar olduğunu qeyd edirlər. Sanama, düzgü, acıtma(dolama), öcəşmə, çağırış və s. ibarət olan nəğmələrin bir çoxunda məzmun rol oynamır, saylar sadalanır, ritmik sözlər ardıcıl düzülür, səslərlə, səs birləşmələri ilə ahəng yaradılır. Uşaq təxəyyülünün məhsulu olan bu nəğmələr bütün türk xaqlarının uşaq folklorunda həm də ifa formasına görə eynidir. Bitkin olmayan fikirlər, natamam, qırıq ifadələrdən ibarət olan nəğmələr yalanlardan, əyləncəli təsvirlərdən, quşların, bitkilərin bəhsindən ibarətdir. "Bəzi nəğmələri mənimsədikdən sonra uşaqlar onlara öz səviyyələrinə uyğun forma verir,anlamadıqları sözləri"redaktə edir",mürəkkəb şeir konstruksiyalarını sadələşdirirlər".[Xəlil, 2008:808] Məsələn, düzgü formasında bir neçə nümunəyə diqqət yetirək:

Azərbaycan türkcəsində:
Əkil-Bəkil quş idi,
Çardağa qonmuş idi.
Qalxdım onu tutmağa,
O məni tutmuş idi.
Meydana salmış idi,
Dövrəyə dalmış idi,
Çardağın ağacdarı,
Dənlə dolu ucları.
Harayladım quşları,
Qanadı sınmışları...
Meydana saldı məni,
Dövrəyə aldı məni,
Məni soyub gəzdilər,
Təpikləyib əzdilər.
Qızıl qana bulaşdım,
Əldən çıxdım, dolaşdım,
Çəpər çəkdim yol açdım,

Bağçadan evə aşdım.
Qızılgülə dolaşdım
Bir dəstə gül dərməmiş
Nənəsi gəldi, mən qaçdım.

Türkməncə:

Bağım, bağım, bağımda,
Otlar gogar bağımda.
Dağdan güller alayın,
Altın qopuz çalayın.
Qopuzım men ilmecek...
İlmecikde hakım bar,
Cınnır-cınnır okum bar,
Okum başım kerteyin,
Yennem öyne yortayın.
Yenne cana, yenne can,
Öyüne gelen kimcağaz?
Dayım oğlu Musacık,
Eli-qolı qısagacık,
Otursa ocak boyle,
Turanda tagan boyle
Çekirtgeden çeyecik,
Şam qızıldan şayıcık,
On barmakda on yüzük,
Yüzük suvun içerler,
Eğremçeden geçerler,
Eğremçe bölek-bölek,
Gurbağa dalak-dalak,
Qurbağanı kaklarlar,
Esen cana saklarlar.

Qaraçay türkcəsində:

Bara,bara cün tabdım,
Gün icinde tarak tapdım,
Tarağı ammğa berdim,
Ammağ manna bappu berdi.
Bappunu itge berdim,
It manna küçük berdi,
Küçükmü koyçuğa berdim,
Koyçuk manna kozu berdi.

Kərkük varinatında:

Üşüdüm, ay üşüdüm,

Dağdan alma düşürdüm
Almacığım aldılar,
Mene zülüm verdiler
Men zülümden bizaram,
Derin quyu qazarım
Derin quyu beş keçi
Hanı bunun erkeçi
Erkeç kaya başında,
Buynuzu sal daşında
Hay eledim gelmedi,
Çiyit verdim yemedi
Çiyit qazanda qaynar,
Gember bucakda oynar
Gember getdi oduna
Qarğı batdı buduna
Qarğı değil qamışdır,
Baş barmağım gümüşdür.
Gümüşü verdim Tata,
Tat menə darı verdi
Darını verdim quşa,
Quş mene qanad verdi
Qanadlandım uçmağa,
Haq qapısını açmağa...

Sanama nümunələri

Türkmən variantı:

Bir deyənim-bit,
İki diyenim-it,
Üç diyenim-üçek,
Dört diyenim-düşek,
Beş diyenim-biçek,
Altı diyenim-açık,
Yedi diyenim-yelim,
Sekiz diyenim-darga,
On diyeniç-orak,
On birinci sakarbarak,
On ikinci baş darak.

Azərbaycan türkcəsində:

Baş barmaq
Başala barmaq.
Uzun hacı
Qıl turacı.
Xırdaca bacı.

Bu vurdu
Bu tutdu
Bu bişirdi
Bu yedi
Vay, bəbəyə, qalmadı.

Anadolu variantında:

Elim elime bidek,
Elden çıkan debildek.
Baş parmak
Badem parmak
Uzun Hacı
Gül bacı
Bıdı vıdı
Iğı mığı mığıdı
Sarı dede kavudu
Sarı ineğin sarısı
Habil Amca'nın karısı
Ekmek peynir vermedi,
Iğmadan kırmadım
Çek şunun birini

Krım tatarlarında:

Чаталджада чатал чобан
Япар, сатар чатал чобан.
Ничюн япар, ничюн сатар,
Чаталджада чатал чобан
Япар, сатар чатал сабан?

Uşaq oyunları. 6-15 yaş arası uşaqların təlimi üçün əhəmiyyətli vasitələrdən biri olan oyunlar struktur baxımından öz mahiyyətini və funksional imkanlarını dəyişmir. Bu oyunlar müxtəlif şəraitlərdə, məişətdə, bayram günlərində, ictimai yerlərdə, o cümlədən təlim- tərbiyə müəissisələrində gerçəkləşdirilir. Bura ritual sferaya aid olmayan və ya tarixi təkamül prosesində onunla əlaqəsini itirmiş uşaq və yeniyetmə oyunları daxildir. Türk xalqlarının folklorunda uşaq oyunlarının sosial həyatı, məişəti, heyvanlar aləmini, təbiət hadisələrini əks etdirən çoxsaylı tipoloji variantları var. Oyun uşaqlar üçün əsil həyat məktəbi olmaqla yanaşı, onlar üçün həm də yaradıcılıq fəaliyyətidir. Bu oyunlar vasitəsilə balacalar ilk növbədə dinamikliyə olan ehtiyaclarını ödəyirlər. Beləliklə də, yaradıcı bacarıqlarını da aşkara çıxarmağa müvəffəq olurlar. Oyunda tələblərə uyğun olaraq hamı cəld olmalı, ardıcıllığı gözləməlidir.Bu səbəbdən də uşaq oyunlarında forma məzmunu üstələyir. Türk xalqlarının uşaq folklorunda Cıdır oyunu, Dirədöymə, Ənzəli, Bənövşə, Əl üstə, kimin əli, Sultan, Aşıq-aşıq, Hil-top, Saklanpaç,Atlama-sıçrama, Hapız ağam, İki hoz, Qodu-qodu, Şakğa-şakga bilerzik, İp atlama, Seksek, Tavşan kaç, tazı-tut, Ellem-Büllem, Bıccılı Taş, Ateş, Çatlak-patlak adlı oyunların əsasən iki növü müşahidə olunur: Oturaq və hərəki.Məsələn, nümunələrə diqqət yetirək.

Azərbaycan türkcəsində:

-Bənövşə,
-Bəndə düşə,
-Bizdən sizə kim düşə?
-Adı gözəl, özü gösəl Fatma.

Anadolu varinatında:

-Mer mer Menekşe
-Mendilim dört köşe
-Bizden size kim düşe?
-Fatma düşe.

Türkmən variantı:

-Ay terek,
-Gün terek,
-Bizden size kim gerek?
-Sayrap duran dil gerek.
-Dillerin haysı garak?
-Keyik atlı gız gerek.

Türk xalqlarının uşaq folklorunda geniş yer alan əfsanə, rəvayət, nağıl və dastanlar da digər janrlar kimi universal səciyyə daşıyır.Belə ki, bu janrlarda olan ədəbi örnəklər də süjetləri, motivləri, obrazlar aləmi, ideya-məzmun istiqamətləri, etik-estetik funksiyaları və təsnifat sistemi oxşar, uyğun hətta çox zaman eynidir.Folklorun əsas janrlarından olan nağıl, əfsanə, rəvayət, dastan Türk millətinə xas qəhrəmanlığı, bu xalqların çoxəsrlik tarixini, adət-ənənələrini, dünyagörüşünü özünəməxsus şəkildə əks etdirir.

Dastan–“Yaradılış”,“Saka”,“Alp ər Tonqa”,“Şu”,“Oğuz kağan”,“Siyenpi”, “Göytürk”, “Edige”,“Gilqameş”,“Manas”,“Alpamış”, “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Koroğlu”,“Nigar və Mahmud”, “Şəhri və Mehri”,“Qul Mahmud”,“Yaralı Mahmud”, “Əmrah” və b. dastanlar əsasən Sibir, Altay, Orta Asiya,Qafqaz türklərinin folklorundan toplansa da, ayrı-ayrı türk xalqlarının ortaq qaynağı sayılır. “Qədim türk dastanları türkün əski tarixinin bir çox önəmli fakt və hadisələrini əks etdirməklə yanaşı, eyni zamanda epik ənənədə türk düşüncəsinin gözəllikləri və özünəməxsusluqlarını yaşatmaq baxımından da diqqəti cəlb edəndir.[Nəbiyev, 2009:458]

Türk xalqlarının folklorunda bu ortaqlıq özünü əfsanələrdə də göstərməkdədir.

Əfsanə. Mifoloji görüş və inanışların əhatə edən bu janrın tipologiyası ayrı-ayrı türk xalqlarının folklorşünaslığında demək olar ki, eyni silsilələrin mövcudluğu ilə səciyyələnir. Əfsanələr insan ilə insanı, insan ilə coğrafiyanı, insan ilə mənəviyyatı bir-birinə könül bağı ilə bağlayan ünsürlərdir. Bu janr da türk etnik-mədəni dəyərlər düzümündə daha ön cərgələrdə yer alır. Əfsanə adı Anadoluda Osmanlı dönəmində kıssa, hikayet, menkabe, Azərbaycan türklərində əsatir,Kərkük türkmənlərinin matal, mif, özbəklərdə rəvayət, qaraqalpaqlarda legenda, bolmış, qazaxlarda anız, apsana-hikayat,qırğızlarda ulamış və b. fərqli terminlərlə əvəz olunmuşdur. Ənənələrin çarpazlaşması “Tufan”, “Kız kulesi”, “Sarı kız”(anadolu), “Balkaş Muhabbet gölü”,”Jeke Batır dağı”,”Oyunçu kayın ağacları”,”Umay Ana”(Qazax), “Qırx qız”,”Issık göl efsanesi”(qırğız),”Qalaymor qalası”(Türkmən), “”Su Ana”,”Çuvaş

əjdahası"(çuvaş), "Bayas" "Aisuakın macəraları", Uzaman-apay","Yuryak –tan", "Buranbay"(başqırd) və b. əfsanələrin oxşar motivlərini təşkil edir.

SONUÇ

Beləliklə, araşdırma nəticəsində bir daha aydın oldu ki, eyni soykökə, eyni mədəni dəyərlərə, milli xüsusiyyətlərə, psixologiyaya və dünyagörüşə mənsub olan Türk xalqlarını sadəcə bu cəhətlər deyil, eyni zamanda vahid bir konsepsiyanı əhatə edən uşaq folkloru da birləşdirir.

Göründüyü kimi, Türk xalqlarının uşaq folklorunun meydana gəlməsini, milli ənənələrinin formaşlaması kimi məsələləri özündə əks etdirən ortaq xalq ədəbiyyatımız özünəməxsus yaradıcılıq ənənələrinə malikdir və son dərəcə geniş,əhatəli olduğu kimi, şifahi sözün yaranma və təkamülü ilə bağlı müxtəlif yaradıcılıq prosesləri ilə də əlamətdardır. Ən başlıcası isə yaranan bu zəngin mədəniyyət tarixi təkamüldə və intibahda olan Türkün tarixi,estetik görüşləri,mənəvi-əxlaqi dəyərləri,düşüncəsi və məişəti ilə sıx bağlı olmuşdur.

KAYNAKÇA

Artun, Erman(2008). Ortak Türk Halk Kültürü Ürünlerinin Çocuk Edebiyatına Katkıları. Türk xalqları Ədəbiyyatı. II.Beynəlxalq Uşaq ədəbiyyatı konqresi materialları. Qafqaz Universitetui. Bakı, 13-15 noyabr,1-ci kitab

Xəlil A.(2008).Uşaq folkloru:Türk xalqları ədəbiyyatı(II).Beynəlxalq uşaq ədəbiyyatı konqresi. Materiallar.Bakı,Qafqaz Universiteti.13-15 noyabr,2-ci kitab

Keskin, Ahmet.(2009).Özbek Çocuk Folklorunda Türler. Yüksek Lisans tezi.İzmir

Kaya, Doğan(2004). Anonim Halk Şiiri. Ankara, Akçağ Yayınları

Nəbiyev A.(2009). Azərbaycan Xalq ədəbiyyatı. Bakı, "Çıraq"

Осорина М.В.Детский фолклор.Москва,Наука,1991

Oğuznamə(1987).Bakı, Yazıçı

The Structure of the Competence of Crisis Management Teams as an Element Affecting Building Resilience to Threats in Local Communities

Karina Górska-Rożej, PhD

War Studies University, Poland. E-mail: k.gorska@akademia.mil.pl

Dr. Marlena Niemiec, PhD

War Studies University, Poland. E-mail: m.niemiec@akademia.mil.pl

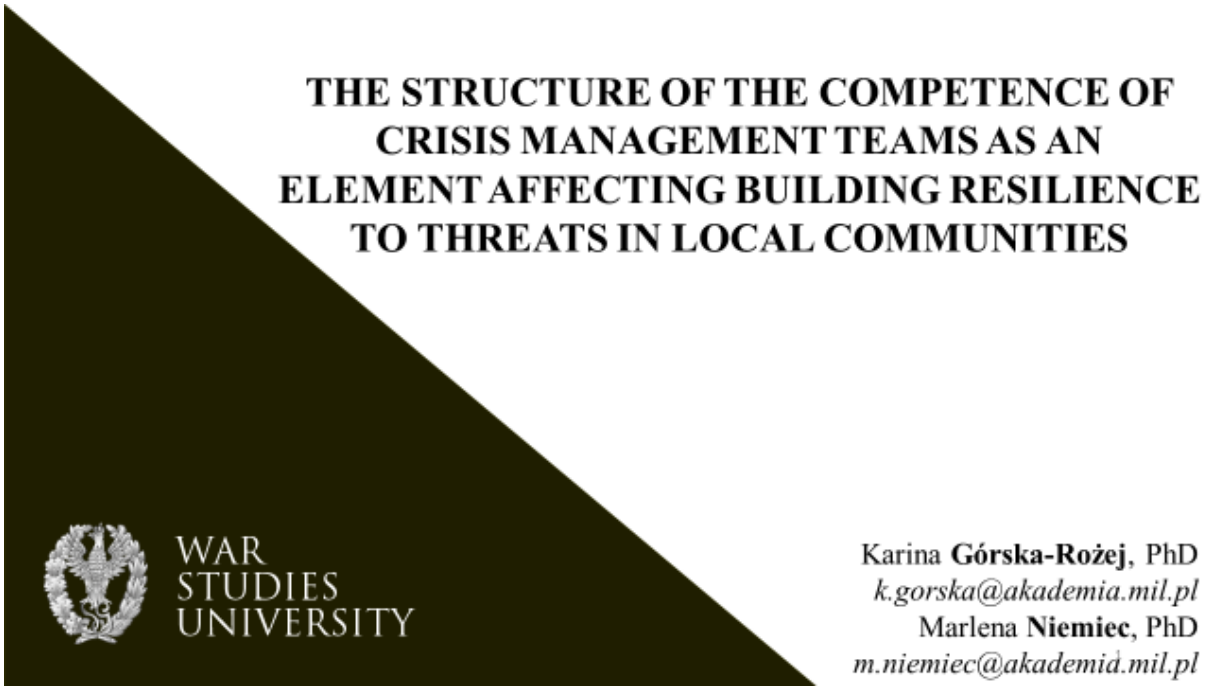

What does RESILIENCE mean?

- PERSONALITY TRAITS
- RESOURCES AND THEIR USE
- CHARACTERISTICS OF EVENTS
- THE SITUATION OF THE LOCAL COMMUNITY
- ABILITY TO ACT

2

WAR STUDIES UNIVERSITY

Resilience

- *ECONOMIC DEVELOPMENT*
- *COMMUNICATION*
- *SOCIAL CAPITAL*
- *INTERPERSONAL COMPETENCES*

3

WAR STUDIES UNIVERSITY

Selected definitions of the concept of competences

T. Oleksyn	A. Pocztowski	T. Rostkowski
competences are primarily the knowledge, skills, abilities and predispositions used in the position to work in a team, specific skills required at work and personal culture	competences as permanent human properties	competences are all the characteristics of employees, knowledge, skills, experience, abilities, ambitions, values, styles of action, the possession, development and use of which by employees enable the implementation of the company's strategy in which they are employed

A. Sajkiewicz, *Organizacja procesów personalnych w firmie*, [w:] *Zarządzanie pracownikami*, pod red. K. Makowski, Poltext, Warszawa 2001, p. 30.

A. Pocztowski, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, PWE, Warszawa 2007, p. 117.

A. Szczęsna, T. Rostkowski, *Zarządzanie kompetencjami*, [w:] *Nowoczesne metody zarządzania zasobami ludzkimi*, pod red. T. Rostkowski, Difin, Warszawa 2004, p. 41.

4

WAR STUDIES UNIVERSITY

List of managerial competences based on the literature

- appropriate substantive preparation;
- experience;
- creativity in action;
- the ability to communicate with others;
- ability to delegate powers;
- ability to work and make decisions under stress;
- the ability to motivate others to act;
- the ability to take risks;
- ability to work in a team;
- ability to resolve conflicts;
- respect for the values and beliefs of other people;
- ability to use available resources;
- the ability to operate outside the box;
- empathy;
- positive disposition.

5

WAR STUDIES UNIVERSITY

Types of managerial competences

MANAGERIAL COMPETENCES

Conceptual competences

they relate to the ability to coordinate and integrate all subsystems in the activities of the entire organization. This type of skill allows you to perceive the organization in a holistic way and to point out the dependencies between its parts. In addition, intellectual competences include the ability to make changes and understand how a change in a specific area of an organization's activities will affect it as a whole.

Interpersonal competences

skills enabling establishing, maintaining and developing interpersonal relations, creating and co-creating an effective, mutually friendly atmosphere of coexistence, cooperation between specific people, and at the same time ensuring the common achievement of important goals, solving tasks, mutual satisfaction of individual needs and the development of social personality

Technical competences

relate to skills and knowledge and are important in choosing how to properly perform the tasks. They relate to the effective use of available tools, methods of operation and procedures related to the performed feint or role in the group.

6

WAR STUDIES UNIVERSITY

The aim of the research and the main research problem

THE AIM OF THE RESEARCH

Determining the competences of the chairman of the crisis management team on the example of the Mazowieckie Voivodeship.

THE MAIN RESEARCH PROBLEM

What competencies should the persons who chair the crisis management teams in the Mazowieckie voivodeship have in order to efficiently perform statutory tasks?

7

WAR STUDIES UNIVERSITY

Methodology

In connection with the conducted research, the general population consisted of officials managing local government units (communes and poviats) in the Mazowieckie Voivodeship, who also act as chairmen of crisis management teams in the administered area.The number of officials managing local government units and chairmen of crisis management teams is presented in the table below.

Administration area	Functionary	Number of officials	Amount
Community	Mayor of the commune	228	279
	City Mayor	51	
	City President	35	40
District	Mayor of the city with poviat rights	5	
	Staroste in the district	37	37
		Amount	**356**

*Number of officials managing local government units in the Mazowieckie Voivodeship*źródło: opracowanie własne na podstawie: Urząd Statystyczny w Warszawie. http://warszawa. stat. gov.pl/dane-o-wojewodztwie/wojewodztwo/informacje-o-wojewodztwie/ (stan na dzień 20.11.2019 r.)

8

WAR STUDIES UNIVERSITY

Lista kluczowych kompetencji kierowniczych – wyniki badań własnych

No.	Competences	Percentages	Type of competences
1.	Responsibility for own actions and actions of members of the crisis management team	81,91	basic
2.	Resilience to stress	80,85	interpersonal
3.	Involvement in the work of the crisis management team	75,53	basic
4.	Respect for colleagues and respect for their work	73,40	basic
5.	Logical thinking	68,09	basic
6.	Consistency in action	63,83	basic
7.	Ability to work in a group	62,77	interpersonal
8.	Speed in making decisions	61,70	basic
9.	Ability to motivate yourself and members of the crisis management team	59,57	interpersonal
10.	Honesty	58,51	basic
11.	Definitely in action	57,45	basic
12.	Ability to analyze the current and future situation	55,32	intellectual
13.	Strategic thinking skills	55,32	intellectual
14.	The ability to precisely set tasks	54,26	basic
15.	Discipline	54,26	basic
16.	Ability to use available resources	53,19	technical
17.	Following the rules	53,19	basic
18.	Ability to obtain and use information appropriately	52,13	technical
19.	Justice in assessing the work of the members of the crisis management team	51,06	basic

Comment:
On the basis of the research results obtained, the author of this article established the key competences, assuming that they will be those indicated by over 50% of the respondents. Therefore, it can be concluded that these competencies are of great importance to the respondents and help them to the greatest extent in the implementation of their tasks.

9

WAR STUDIES UNIVERSITY

Chairperson's Competency Profilecrisis management team - own research results

On the basis of the research results, it is possible to define the profile of a competent chairman of the crisis management team, who should be responsible for his own actions and the actions of team members (81.91%), and therefore show resistance to stress (80.85%). At the same time, despite other duties, he should be involved in the work of the crisis management team (75.53%), and respect its members and their work (73.40%). Then, it should be distinguished by the ability to think logically (68.09%), consistency in action (63.83%), the ability to work in a group (62.77%) and speed in making decisions (61.70%). It is also important for him to be able to motivate himself and others to act (59.57%), be honest (58.51%) and decisive (57.45%). To be a competent manager of a crisis management team, it is also worth having the ability to analyze the present and future situation (55.32%), strategic thinking (55.32%) and be disciplined at work (54.26%). Appropriate cooperation with members of the crisis management team should be built through precise task setting (54.26%), proper use of available resources (53.19%), following the adopted rules (53.19%), obtaining and using information (52, 13%), as well as a fair view of the actions of team members (51.06%).

10

WAR STUDIES UNIVERSITY

Summary

1. Having appropriate managerial competences results in the possibility of efficient implementation of tasks.
2. Having appropriate managerial competences is associated with the confidence that the work performed by a competent manager will be performed in accordance with the rules, taking into account the conditions and the situation.
3. Competences are expressed by emphasizing the independence and responsibility of a given unit in the performance of duties at the workplace.
4. The environment in which the work is performed and the environment in which the organization operates have an impact on the shaping of managerial competences.
5. Having the appropriate competencies as the chairman of the crisis management team translates into building resilience to threats in local communities.

11

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Investigating the Concept of Social Entrepreneurship Education as a Strategy for Driving Sustainable Tourism Development through Social Innovations

Olanrewaju D.BADEJO[1]

Faculty of Tourism, Cyprus Science University, Girne, TRNC via Mersin 10, TURKEY

Soolmaz L. AZARMI

Corresponding author, *Faculty of Tourism, Cyprus Science University, Girne, TRNC via Mersin 10, TURKEY,* E-mail: soolmazazarmi@csu.edu.tr

Abstract

The overarching goal of this review is to draw the attention of tourism and hospitality students, organizations, institutions and researchers to the much needed integration of the understanding of social entrepreneurship education with the important pursuit of promoting awareness, engagement and further investment in sustainable tourism development using a bottom-up approach from the community level by capitalizing on the capacity for tourism to drive positive social impacts such as providing solutions to persistent social and environmental issues as well as generating the capacity to improve the livelihood of individuals, social groups and organizations through the framework of social innovation and entrepreneurship.

Keywords: Sustainable Tourism; Social Innovations; Social Entrepreneurship Education; tourism industry.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Farklı Bir Estetiğin Kıyılarında: Necip Fazıl'ın "Rüzgârda Sesler" Şiiri

On The Coasts of a Different Aesthetics: Necıp Fazıl's Poetry "Rüzgârda Sesler"

Cafer GARİPER

Dr. Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen–Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, TÜRKİYE. E-posta: cafergariper@sdu.edu.tr

Öz

20. yüzyıl Türk şiirinde içe dönük, fizik ötesi duyuş ve düşünüşleri benliğinde derinleştirerek dile getiren Necip Fazıl Kısakürek, kendine özgü bir şiir kurar. Yer yer dramatik bir form kazanan onun şiiri, insan *ben*inin açmazlarını, bunalımlarını, varlık alanıyla çatışmalar ağını ifade alanına taşır. O, daha ilk şiirlerinden itibaren kendisiyle ve dış dünyayla uyum içerisine giremeyen insanın yaşadığı gerilimin şairi olarak belirir. Bununla birlikte 1924'te *Millî Mecmua*'da yayımlanan fakat kitaplarına girmeden kalan "Rüzgârda Sesler" şiiri, onun estetiğinin önemli tarafıyla dışında kalır. Gerek form ve gerekse içerik bakımından farklı bir yapıda beliren söz konusu şiir, şairin gençlik döneminin arayışlarının yahut kalemini farklı bir estetik alanda deneme arzusunun sonucu varlık kazanmış görünmektedir. Dönemin memlekete yöneliş kalem ürünleriyle ve Nâzım Hikmet şiiriyle benzerlikler gösteren "Rüzgârda Sesler", onun kendi şiir estetiğinden de izler taşır. Bu bildiride Necip Fazıl'ın teatral ve öyküleyici nitelikleri de olan "Rüzgârda Sesler" şiiri, şairin kendi şiir estetiği ve Türk şiir geleneği bağlamında inceleme konusu yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Necip Fazıl Kısakürek, şiir, "Rüzgârda Sesler", şiir estetiği.

Abstract

Necip Fazıl Kısakürek, who expresses the introverted, metaphysical feelings and thoughts by deepening himself in 20th century Turkish poetry, establishes a unique poetry. His poetry, which takes a dramatic form from time to time, carries the dilemmas, depressions, the web of conflicts with the realm of existence of the human *ego* into the field of expression. He appears as the poet of the tension experienced by people who cannot be in harmony with themselves and the outside world from the very first poetries. However, the poetry "Rüzgârda Sesler", which was published in *Milli Mecmua* in 1924 but remained without being included in his books, remains widely outside of his aesthetics. This poetry, which appears in a different structure in terms of both form and content, seems to have come into existence as a result of the poet's search for his youth period or his desire to try his pen in a different aesthetic field. "Rüzgârda Sesler", which shows similarities with the

works written with the understanding of orienting to the homeland and the poetry of Nâzım Hikmet, also carries traces of his own poetic aesthetics. In this paper, Necip Fazıl's poetry "Rüzgârda Sesler" which also has theatrical and narrative qualities, will be examined in the context of the poet's own poetry aesthetics and Turkish poetry tradition.

Keywords: Necip Fazıl Kısakürek, poetry, "Rüzgârda Sesler", poetry aesthetics.

A Review of Strategic Marketing Management in Tourism

Oluwasegun Micheal FASASI

Cyprus Science University, TRNC

Abstract

This is outline driving the industry companies to adopt new strategic marketing options and operational marketing processes. The work is on concepts of strategic thinking that are central to the efficient conduct of marketing-led organizations in travel and tourism. It stresses on the competitive future orientation of strategy in an era of globalization, constant change and the redrawing of traditional industry sector boundaries facilitated by information technology. Moreover, composed parts of innovational marketing strategies and possible usage of this strategies and possible usage of this strategy at the tourism market are described by the author.

Keywords: Strategic, marketing, Tourism management

Ochrona własności intelektualnej w zadaniach służb granicznych

Dr. Aldona PLOCH

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Niezmiernie istotnym zadaniem realizowanym przez służbę celną jest skuteczne zwalczanie przestępczości. Zwalczanie przestępczości celnej przez służbę celną dotyczy trzech obszarów:

- ochrony praw własności intelektualnej;
- ochrony gatunkowej fauny i flory;
- transgranicznego przemieszczania odpadów.

Regulacje prawa wspólnotowego zawierają przepisy dotyczące towarów łamiących prawa własności intelektualnej oraz określają warunki i procedury działania podejmowane przez organy celne, gdy istnieje podejrzenie, że towary naruszają prawo własności intelektualnej oraz ustalają środki podejmowane w przypadku potwierdzenia naruszenia tych praw.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

The effectiveness of giving conditional release (Parole)

PhD cand. Arsim THAÇI

SEEU, NORTH MACEDONIA. E-mail: at29084@seeu.edu.mk

Abstract

Conditional release means the early release of prisoners sentenced to individualized conditions after release. In New York, parole is obtained after improvement in treatment program, performance of duties or good behavior in prison. Good manners can reduce a maximum of one sentence to one-third, unless the sentence is life imprisonment. Conditional release from the sentence is granted if it is obtained and requested in the proper ways by the convict. In the Council of Europe Recommendation on Parole *"On Prison Population and Prison Population Inflation"*, approved by the Committee of Ministers in 2003 has identified three models of parole in member states: 1. Discretionary release system (most common on the continent), 2. Compulsory release system (developed in Sweden) and, 3. Mixed release system (found in England and Wales). The third model is based on a pragmatic approach by combining parole procedures for inmates serving short sentences and inmates serving long sentences. In this paper the purpose of the research is the study of parole in the Republic of Kosovo. Release with whom is regulated by Article 90 and 91 of the Criminal Code of the Republic of Kosovo (CCRK, 2019), as well as Articles 121 - 125 of the Law on Execution of Criminal Sanctions (ECSRK, 2013) and Article 18 of (ECSRK, 2017). Considering the need to conduct research, above all the need to communicate the findings to political officials, as well as actors in the criminal justice system, as well as all citizens, we ask the question of the hypothesis *how it is given and how effective it is conditional release in the Republic of Kosovo.* Historical and normative methods have been used for the scientific knowledge of this reality and it represents the basic design of research or study. The results of the research have proven the hypothesis raised that parole is one of the most effective and constructive means of preventing the recurrence of a criminal offense. Conditional release during the last six years, based on the annual reports of the Kosovo Judicial Council, data were found that during 2021 237 cases were released on parole without any remarks during the implementation of parole, during 2020 were released on parole 281 cases without any remarks during the application of parole, during 2019, 202 cases were released on parole without any remarks during the implementation of parole, during 2018, 187 cases were released on parole without any remarks during the implementation of parole, during 2017, 215 cases were released on parole without any remarks during the implementation of parole, During 2016, 138 cases were released on parole and 2 cases of violation of conditions by parolees were reported. Finally, according to the findings, although parole under the provisions of the law is an option and not a measure that should be accepted automatically, parole is considered successful in preventing the recurrence of a criminal offense in the Republic of Kosovo.

Keywords: Conditional release, prisoners, convicts, prison population, criminal justice.

1. INTRODUCTION

In New York parole is obtained if the convict has advanced in treatment programs, performance of duties, as well as good behavior in prison. (USDJ, 1978)

Committee of Ministers, in accordance with the provisions of Article 15.b of the Statute of the Council of Europe for, as well as the appendix to recommendation REC (2003) 22, defines parole as:

1. Conditional release means the early release of prisoners sentenced to individualized conditions after release.
2. Parole is a community measure, while the introduction of parole in legislation and enforcement in individual cases is regulated by European rules on community sanctions and measures that are part of Recommendation no R (92)16, as well as Recommendation Rec (2002)22 on improving the implementation of European rules on Community sanctions and measures.

The Committee of Ministers of the Council of Europe, recognizing the importance of the following documents:

1. 1. Resolution (65) 1 on probation and other alternatives to imprisonment;
2. Resolution (70) 1 on the practical organization of measures for the supervision and further care of perpetrators sentenced to parole or parole;
3. Resolution (76) 2 on the treatment of long-term prisoners;
4. Resolution (76) 10 on certain alternative criminal measures to imprisonment;
5. Recommendation no. R (82) 16 for release from prison;
6. Recommendation no. R (87) 3 on European Prison Rules;
7. Recommendation no. R (89) 12 on prison education;
8. Recommendation No. R (92) 16 on European rules on sanctions and Community measures;
9. Recommendation no. R (92) 17 regarding the consistency of the sentence;
10. Recommendation no. R (97) 12 for staff dealing with the implementation of sanctions and measures;
11. Recommendation no. R (99) 22 regarding prison overcrowding and prison population inflation;
12. Recommendation Rec (2000) 22 on improving the implementation of European Community Rules, sanctions and measures.

The Committee of Ministers of the Council of Europe has recommended to the governments of the member states that:

1. to set parole in their legislation if they have not already provided for it.

2. be guided in their legislation, policies and practice on parole by the principles contained in the annex to this recommendation.

3. ensure that this parole recommendation and its explanatory memorandum are disseminated as widely as possible. (CoE, 2003)

In all Western European countries, parole is known for their criminal systems. Parole is a novelty in legal systems and has formed a punitive legal philosophy in contrast to the classical doctrine of eighteenth-century criminal law, who were under the influence of Montesquieu, Beccaria, Bentham and Von Feuerbach. (CUP, 2009)

Conditional release in Slovenia, as in all of Europe, is an important institution for the early release of prisoners. But both my professors Ambroz and Stubbs from the University of Ljubljana in their scientific work, argue that the Slovenian parole system has not changed since 1950 and needs to be improved especially in procedural safeguards in the decision-making process. (Ambroz & Stubbs, 2011)

Conditional release in Hungary is based on discretionary decisions and is usually conditional and regulated by the provisions of Article 38 of the Hungarian Criminal Code. According to which provision, prisoners can be released on parole if they have served two-thirds of their sentence. (Nagy, 2016)

There are various conditions for parole in Germany, so-called rehabilitation and security measures, as a preventive detention of perpetrators with mental problems in a psychiatric institution. Prisoners may be released on parole in case of good assessment, while the rest of the sentence is suspended on parole. (Pruin, 2012)

For conditional release in France it is said that France has the genius of invention, but that great ideas born in France are often overlooked, to find their success in other countries. This characterizes parole in France. Conditional release in France is an institute that shows that convicts have repented of a criminal offense committed and have improved while in prison, they may be released on parole before the date of official release. (Blakesley, 1978)

The criminal system in Turkey is regulated by the Turkish Penitentiary Act, and in particular with the Turkish Penal Code. The criminal system takes place in closed and open prisons.

The institution of parole in Turkey is regulated by Article 19 of the old prison law. While with the reforms of the penal system in Turkey, parole is regulated by Article 107, of law no. 5275. For persons who are sentenced to life imprisonment, under the new law they can be released on parole after serving a sentence of 30 years. Those sentenced to imprisonment may be released after serving two-thirds of their sentence. Conditionally released convicts are in probation service which ends with the expiration of the full term of the sentence for the criminal offense committed. However, parole may be revoked while they are on probation if the conditions of release are violated. (Law, 2004)

Following the recommendation of the Council of Europe on parole, adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003, in its member states has identified three models of parole:

1. Discretionary release system (most common on the continent).
2. Compulsory release system (developed in Sweden).
3. Mixed release system, from both systems as above (developed in England and Wales).

The system of discretionary or free release is practiced in most European countries. In France, for the first time convicts can be granted parole after serving half of their sentence, while for recidivists parole can be granted only after serving 2/3 of their sentence.

In the system of compulsory release, which has existed since 1998-99 in Sweden, those sentenced to imprisonment should be released on parole after serving 2/3 of their sentence, with a minimum stay in prison of one month. Conditional release can only be postponed as a disciplinary measure. Conditional release does not apply to short sentences or life sentences. Eternal punishment turns into forgiveness, after serving 2/3 of the sentence, the convict can be released.

In addition to the two systems, a mixed parole system has been developed, combining the discretionary system for serving a long-term sentence, and the system of compulsory release for serving a short-term sentence. This system can be described as pragmatic and used in England and Wales.

Finally, the Committee of Ministers of the Council of Europe has recommended that parole is the most effective and constructive institution in preventing the recurrence of criminal offenses, ensuring the reintegration, re-education and re-socialization of convicted persons and recommends that governments and member states introduce parole in their legislation, if they have not foreseen this institute. (CoE, 2004)

2. Conditional release according to the Criminal Code of the Republic of Kosovo

Criminal Code of the Republic of Kosovo, after the criminal reform which entered into force on January 1, 2013, conditional release is regulated in Article 94, while the revocation of parole is regulated by Article 95. (GZK, 2012)

Whereas after the amendment and supplementation of the Criminal Code of the Republic of Kosovo, which entered into force on April 14, 2019, the institute of parole is defined in Article 90, while the revocation of parole is defined in Article 91 of the CCRK. (GZK, 2019)

Conditional release according to Article 90 of the CCRK is regulated in four paragraphs.

According to paragraph 1, the convicted person may be released on parole under the criminal code and the law on the execution of criminal sanctions. In case the court makes a decision on parole, must take into account the behavior of the convicted person during the time of serving the sentence, as well as whether it can be expected that the convicted person will not commit a new criminal offense in the future. (Salihu, Zhita & Hasani, 2014)

According to paragraph 2, the person sentenced to at least five years imprisonment, may be released on parole after serving 2/3 of the sentence, while for other criminal offenses he can be released on parole after serving half of his sentence. (GZK, 2019)

According to paragraph 3, a person sentenced to life imprisonment may be released on parole after serving thirty years of imprisonment, while with the old code that was in force in 2013, a person sentenced to life imprisonment may have been released on parole after serving forty years of imprisonment. The minimum period of supervision by the probation service is at least five years. (GZK, 2019)

According to paragraph 4, parole is decided by the Parole Panel established by the Kosovo Judicial Council in accordance with the Law on Execution of Criminal Sanctions. (Salihu, Zhitia & Hasani, 2014)

Article 91 of the Criminal Code of the Republic of Kosovo regulates the revocation of parole in five paragraphs.

According to paragraph 1, the court revokes the conditional release if the person convicted during the conditional release commits one or more criminal offenses for which a sentence of imprisonment of more than one year has been imposed, regardless of what punishment the criminal code provides for that criminal offense. In paragraph 1 revocation is mandatory. (Salihu, Zhitia & Hasani, 2014)

According to paragraph 2, the court may revoke parole if the person convicted during parole commits one or more criminal offenses for which a sentence of imprisonment of up to one year has been imposed. The court assesses whether parole should be revoked, taking into account the similarity of the criminal offenses committed, motives for committing criminal offenses and other circumstances as a reason for revoking parole. In paragraph 2, revocation is optional. (Salihu, Zhitia & Hasani, 2014)

According to paragraph 3, when the court revokes parole, imposes the sentence based on the provisions of Article 76 (Punishment for association of criminal offenses) and Article 78 paragraph 2 (Calculation of punishment for convicted persons), while viewing the previous sentence as definite. As for the retained part of the previously pronounced sentence, it will be counted in the new sentence. (Salihu, Zhitia & Hasani, 2014)

According to paragraph 4, the provisions of paragraphs 1 to 3 of Article 91 of the CCRK, apply even if the person released on parole is convicted of a criminal offense committed before parole. This means that the parolee is tried for the criminal offense he committed before the start of serving the sentence, as well as for the criminal offense he committed while serving his sentence. (Salihu, Zhitia & Hasani, 2014)

According to paragraph 5, if the convicted person released on parole is sentenced to not more than one year of imprisonment, if the court does not revoke the parole, parole continues as long as the convicted person has served a prison sentence. In this case the new sentence is held separately, regardless of the previous sentence. (Salihu, Zhitia & Hasani, 2014)

3. Conditional release according to the Law on Execution of Criminal Sanctions of the Republic of Kosovo

Law on Execution of Criminal Sanctions of the Republic of Kosovo, conditional release is regulated by Articles 121 to 125, after the criminal reform which entered into force in 2013.

While amending and supplementing the Law on Execution of Criminal Sanctions that entered into force in 2017, parole is also regulated by the provisions of Article 18 of the ECSRK.

Law on Execution of Criminal Sanctions of the Republic of Kosovo, in Article 121, regulates parole in seven paragraphs, allowing the conditional release of a convicted person in accordance with the provisions of the Criminal Code of the Republic of Kosovo, as we reviewed above. (GZK, 2013)

Article 122 regulates that parole is decided by the Parole Panel established by the Judicial Council of the Republic of Kosovo, which also issues the regulation for the work of the parole panel. As well as regulates the composition of the parole panel, and that no appeal is allowed against the ruling on parole and no administrative dispute is allowed. (GZK, 2013)

Article 123 regulates the execution of the panel decision for parole. (GZK, 2013)

Article 124, regulates the obligations of the conditionally released person. (GZK, 2013)

Article 125, regulates the effect of release on condition that the convicted person does not enjoy the rights provided by the ECSRK. (GZK, 2013)

Whereas with Article 18 of the Law on Execution of Criminal Sanctions of the Republic of Kosovo, amended and supplemented, and entered into force in 2017, rewords paragraph 2 of Article 122, changing the composition of the parole panel from the three members as they were: a Supreme Court judge, a state prosecutor, a representative of the Kosovo Police, and the appointment of a fourth member of the Faculty of Law, to three other members such as: a Supreme Court judge, a Court of Appeals judge and a judge of the Basic Court in Pristina. (GZK, 2017)

4. Conditional release according to the Judicial Council of the Republic of Kosovo

The Kosovo Judicial Council on its website publishes its annual reports reporting on the annual work of the Parole Board.

During the research in this scientific paper we have provided data on parole in the entire territory of the Republic of Kosovo for a period of six years and that from 2016 to 2021, because bail data for 2021 were reported in 2022.

Based on the purpose of the research which was the study of the parole institute in the Republic of Kosovo. The requested data are provided by the Kosovo Judicial Council, which are reported in the following year for the previous year.

Kosovo Judicial Council in the Work Report for 2021, published in April 2022, in the fifth part of the report, reported on the work of the Parole Board.

The Parole Board during 2021 has held a total of fifty-two sessions, reviewed 771 claims and released 237 cases on parole, without notes for any remarks during the application of parole. (KGJK, 2022)

Kosovo Judicial Council in the Annual Report 2020, published in 2021, in the fifth part of the report, reported on the work of the Parole Board.

The Parole Board during 2020 has held a total of fifty-one sessions, reviewed 831 requests and released 281 cases on parole and had no objections during the implementation of parole. (KGJK, 2021)

The Kosovo Judicial Council in the Annual Report 2019, published in 2020, in the fourth part of the report, has reported on the work of the Parole Board.

The Parole Board during 2019 has held a total of forty-three sessions, reviewed 612 claims and released 202 cases on parole and had no objections during the implementation of parole. (KGJK, 2020)

The Kosovo Judicial Council in the Annual Report 2018, published in 2019, in the third part of the report, has reported on the work of the Parole Board.

The Parole Panel during 2018 has held a total of forty-one sessions, reviewed 452 requests and released 187 cases on parole and had no objections during the implementation of parole. (KGJK, 2019)

The Kosovo Judicial Council in the Annual Report 2017, published in 2018, in the first chapter of the report, reported on the work of the Parole Board.

The Parole Board during 2017 held a total of forty-three hearings reviewed 436 requests and released 215 cases on parole and there were no remarks during the implementation of parole. (KGJK, 2018)

The Kosovo Judicial Council in the Annual Report 2016, published in 2017, in the first chapter of the report, reported on the work of the Parole Panel.

The Parole Board during 2016 held a total of thirty-nine sessions reviewed 427 requests and released parole 138 cases and during this period the Probation Service reported two cases of violation during the implementation of parole and proposed the revocation of parole. (KGJK, 2017)

5. CONCLUSION

The Council of Europe, in 2003, identified three models of parole and that system of discretionary release as the most common on the continent, which is more effective for persons sentenced to long-term imprisonment, compulsory release system, which is most effective for persons sentenced to short-term imprisonment, as well as the mixed release system, which is even more effective by combining parole for persons sentenced to long-term imprisonment and parole for persons sentenced to short-term imprisonment.

The Council of Europe has concluded that parole is the most effective and constructive institution in preventing recidivism and ensuring reintegration, re-education and re-socialization of convicted persons, recommending to governments of member states that do not have this institute, parole to incorporate it into their legislation and to distribute it as widely as possible.

The Council of Europe in its statute, as well as in recommendation REC (2003) 22, parole defines that ***"Conditional release means the early release of prisoners sentenced to individualized conditions after release"***.

US, bail allows and enables when ***"Conditional release is obtained if the convict has progressed in treatment programs, performance of duties, as well as good behavior in prison"***.

The Republic of Kosovo recognizes the institute of parole and regulates it in Articles 90 and 91 of the Criminal Code, as well as in Articles 121-125 of the Law on Execution of Criminal Sanctions, as well as the reformulation of Article 18 of the Law on Execution of Criminal Sanctions as amended and amended. The institute of parole in Kosovo is enabled ***"When the Court makes a decision on parole it***

must take into account the behavior of the convicted person during the serving of the sentence and whether the convicted person will not commit a new criminal offense in the future".

The Criminal Code of the Republic of Kosovo in Article 90, paragraph 4 stipulates that parole is decided by the Parole Panel established by the Kosovo Judicial Council in accordance with the Law on Execution of Criminal Sanctions.

Research studies on the scientific recognition of the parole institute have raised the question of the hypothesis ***"How is parole granted and how effective is it in the Republic of Kosovo",*** for which scientific study historical methods (revision of parole) and normative methods (revision of the legislation governing parole) have been used).

Scientific research has brought innovations in academic work by providing data on parole for the period of six (6) years and that from 2016 to 2021, that the Parole Panel in the Republic of Kosovo has held a total of 269 sessions, has reviewed a total of 3,529 claims, and has released on bail 1,260 cases.

According to data found from 1,260 cases of parolees, only in two cases there were violations during the implementation of parole, thus, parole is considered successful in preventing the recurrence of a criminal offense in the Republic of Kosovo.

Finally, the thesis that parole is successful and very effective in the Republic of Kosovo has been proven.

REFERENCES

Ambroz & Stubbs. (2011). *Conditional Release (Parole) in Slovenia: Problems and Possible Solutions.* Retrieved from Sage Journals: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0032885511424394?journalCode=tpjd

Blakesley. (1978). *Conditional Liberation (Parole) in France.* Retrieved from School of Law: https://scholars.law.unlv.edu/facpub/315/#:~:text=Conditional%20liberation%20is%20a%20mechanism,conditions%20and%20measures%20of%20assistance.

CoE. (2003). *Cuncil of Europe, Committee of Ministers* . Retrieved from https://pjp-eu.coe.int/: https://pjp-eu.coe.int/documents/41781569/42171329/CMRec+%282003%29+22+on+conditional+release.pdf/f8708832-8086-4374-8537-63034a45cb67#:~:text=Definition%20of%20conditional%20release&text=For%20the%20purposes%20of%20this,release%20is%20a%20community%20mea

CoE. (2004). *Systems of Conditional Release (Parole) in the Member States of the Council of Europe.* Retrieved from Open Edition Journals: https://journals.openedition.org/champpenal/378

CUP. (2009). *Concepts of Conditional Release in Western Europe.* Retrieved from Cambridge University Press: https://www.cambridge.org/core/journals/netherlands-international-law-review/article/abs/concepts-of-conditional-release-in-western-europe/4045F756ED19DF75FD08E274D5D09ED9

GZK. (2012). *KODI NR. 04/L-082 KODI PENAL I REPUBLIKËS SË KOSOVËS.* Retrieved from Gazeta Zyrtare e Republikes se Kosoves: https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2834

GZK. (2013). *LIGJI NR. 04/L-149 PËR EKZEKUTIMIN E SANKSIONEVE PENALE, article 121.* Retrieved from Gazeta Zyrtare e Republikes se Kosoves: https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8867

GZK. (2013). *LIGJI NR. 04/L-149 PËR EKZEKUTIMIN E SANKSIONEVE PENALE, article 122.* Retrieved from Gazeta Zyrtare e Republikes se Kosoves : https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8867

GZK. (2013). *LIGJI NR. 04/L-149 PËR EKZEKUTIMIN E SANKSIONEVE PENALE, article 123.* Retrieved from Gazeta Zyrtare e Republikes se Kosoves: https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8867

GZK. (2013). *LIGJI NR. 04/L-149 PËR EKZEKUTIMIN E SANKSIONEVE PENALE, article 124.* Retrieved from Gazeta Zyrtare e Republikes se Kosoves: https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8867

GZK. (2013). *LIGJI NR. 04/L-149 PËR EKZEKUTIMIN E SANKSIONEVE PENALE, article 125.* Retrieved from Gazeta Zyrtare e Republikes se Kosoves: https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8867

GZK. (2017). *Ligji Nr. 05/L -129 PËR NDRYSHIMIN DHE PLOTËSIMIN E LIGJIT Nr. 04/L-149 PËR EKZEKUTIMIN E SANKSIONEVE PENALE, article 18.* Retrieved from Gazeta Zyrtare e Republikes se Kosoves: https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8867

GZK. (2019). *KODI NR. 06/L-074 PENAL I REPUBLIKËS SË KOSOVËS.* Retrieved from Gazeta Zyrtare e Republikes se Kosoves: https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18413

GZK. (2019). *KODI NR. 06/L-074 PENAL I REPUBLIKËS SË KOSOVËS.* Retrieved from Gazeta Zyrtare e Republikes se Kosoves : https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18413

GZK. (2019). *KODI NR. 06/L-074 PENAL I REPUBLIKËS SË KOSOVËS, neni 90, paragraf 3.* Retrieved from Gazeta Zyrtare e Republikes se Kosoves: https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18413

KGJK. (2017). *Raporti Vjetor 2016, pp. 19-20.* Retrieved from Keshilli Gjyqesor i Kosoves: https://www.gjyqesori-rks.org/wp-content/uploads/reports/RAPORTI%20VJETOR_2016_Shqip.pdf

KGJK. (2018). *Raporti Vjetor 2017, pp. 24-25.* Retrieved from Keshilli Gjyqesor i Kosoves: https://www.gjyqesori-rks.org/wp-content/uploads/reports/Raporti%20Vjetor%20i%20KGJK-%202017.pdf

KGJK. (2019). *Raporti Vjetor 2018.* Retrieved from Keshilli Gjyqesor i Kosoves, pp. 19-21: https://www.gjyqesori-rks.org/wp-content/uploads/reports/96799_KGJK_RAPORTI_VJETOR_2018_SHQ.pdf

KGJK. (2020). *Raporti Vjetor 2019, pp. 40-42.* Retrieved from Keshilli Gjyqesor i Kosoves : https://www.gjyqesori-rks.org/wp-content/uploads/reports/15411_KGJK_Raporti_Vjetor_2019_Shq.pdf

KGJK. (2021). *Raporti Vjetor 2020, pp. 52-53.* Retrieved from Keshilli Gjyqesor i Kosoves: https://www.gjyqesori-rks.org/wp-content/uploads/reports/37906_KGJK_Raporti_Vjetor_2020_SHQ.pdf

KGJK. (2022). *Raporti i punes per vitin 2021, pp. 70-71.* Retrieved from Keshilli Gjyqesor i Kosoves: https://www.gjyqesori-rks.org/wp-content/uploads/reports/4620_KGJK_Raporti_Punes_2021.pdf

Law. (2004). *Law No. 5275 of December 13, 2004 on The Law on the Execution of Penalties and Security.* Retrieved from Laws Turkey: http://www.lawsturkey.com/law/the-law-on-the-execution-of-penalties-and-security-measures-5275

Nagy. (2016). *Release from prison in Hungary and the European Court of Human Rights.* Retrieved from ZIS: https://zis-online.com/dat/artikel/2016_3_997.pdf

Pruin. (2012). *Recalling Conditionally Released Prisoners in Germany.* Retrieved from ResearchGate : https://www.researchgate.net/publication/265110104_Recalling_Conditionally_Released_Prisoners_in_Germany

Salihu, Zhita & Hasani. (2014). *Komentari i Kodit Penal te Republikes se Kosoves, p. 308.* Prishtine: GIZ.

Salihu, Zhitia & Hasani. (2014). *Komentari i Kodit Penal te Republikes se Kosoves, p. 309.* Prishtine: GIZ.

Salihu, Zhitia & Hasani. (2014). *Komentari i Kodit Penal te Republikes se Kosoves, p. 310.* Prishtine: GIZ.

Salihu, Zhitia & Hasani. (2014). *Komentari i Kodit Penal te Republikes se Kosoves, p. 310.* Prishtine: GIZ.

Salihu, Zhitia & Hasani. (2014). *Komentari i Kodit Penal te Republikes se Kosoves, p. 311.* Prishtine : GIZ.

Salihu, Zhitia & Hasani. (2014). *Komentari i Kodit Penal te Republikes se Kosoves, p. 311.* Prishtine : GIZ.

Salihu, Zhitia & Hasani. (2014). *Komentari i Kodit Penal te Republikes se Kosoves, p. 311.* Prishtine : GIZ.

USDJ. (1978). *Conditional Release and Good Time.* Retrieved from Office of Justice Programs: https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/conditional-release-and-good-time

Ukrayna-Rusya Savaşı ve Ekonomik Yansımaları

Mehmet Ali POLAT

Doç. Dr., Malatya Turgut Özal Üniversitesi S.B.B.F. Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, TÜRKİYE. E-mail: mehmet.polat@ozal.edu.tr , ORCID ID: 0000-0001-9239- 8228.

Osman YÜCEL

Sınıf Öğretmeni, Şakir Lakşe İlkokulu İnegöl/Bursa, TÜRKİYE. E-mail: osky-27@hotmail.com , ORCID ID: 0000-0003-1920- 4284.

Öz

Rusya'nın 17.yy'dan itibaren beliren sıcak denizlere inip yayılma isteği ile ABD, AB ve İngiltere'nin tek kutuplu emperyalist düşünceleri kesiştiğinde Ukrayna-Rusya Savaşı'nın belirmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda, Rusya'nın Ukrayna'ya saldırı düzenlemesinin akabinde ABD ve Avrupa ülkeleri Rusya'ya karşı çeşitli finansal ve ekonomik yaptırımlara başvurmuştur. Yaptırımların ilk hedefi Rusya'yı küresel finansal sistem içerisinde izole etmektir. ABD ve İngiltere, Rusya'nın finansal kuruluşlarına yönelik yaptırımlarını açıklamışlardır. Yaptırımların yaklaşık 100 Rus şirketini kapsadığını bildiren İngiltere, VTB de dahil olmak üzere Rusya'ya ait büyük bankalara ve Rus oligarkların varlıklarına el konulacağını belirtmiştir. ABD ve Avrupa ülkelerinin Rusya'ya uygulamakta oldukları finansal ve ekonomik yaptırımlar zaman ilerledikçe artış göstermektedir. Bu bağlamda, Rusya'nın, dünyanın ana uluslararası ödeme ağı olarak belirtilen ve ülkeler arasında özellikle yüksek hacimli işlemlerin hızlı ve güvenilir bir şekilde yapılmasını sağlayan SWIFT sisteminden çıkarılması gündeme gelmiştir.

Rusya saldırdığı Ukrayna'da tarım arazilerini ele geçirerek üretimi de engellemektedir. Bu bağlamda, dünyanın en büyük buğday, mısır ve ayçiçek yağı tedarikçilerinden Ukrayna'nın yapmış olduğu tahıl ihracatının önceki yıllara göre yaklaşık 15 milyon ton azalması beklenmektedir. Dolayısıyla da buğday, ayçiçek yağı ve mısır gibi ürünlerin fiyatlarının daha da artması beklenen bir durumdur. Rusya'nın bu sistemin dışına itilmesi, dış ticaret bağlamında tüm ülkeleri etkileyecektir. Özellikle, Rusya'ya ihracat hususunda ülkeler, daha fazla risk ve pahalılıkla karşılaşacaklardır. Suudi Arabistan'ın ardından dünyanın ikinci büyük petrol ihracatçısı olan Rusya, ayrıca, dünyanın en önemli doğal gaz tedarikçisidir. Bu bağlamda, yaptırımların ardından Rusya'nın piyasaya daha az ham petrol ve doğal gaz arz edeceği bir gerçektir.

Anahtar Kelimeler: Ukrayna-Rusya Savaşı, Ekonomik Yaptırımlar, SWIFT, Fiyat Artışları

GİRİŞ

Rusya'nın 17.yy'dan itibaren beliren sıcak denizlere inip yayılma isteği ile ABD, AB ve İngiltere'nin tek kutuplu emperyalist düşünceleri kesiştiğinde Ukrayna-Rusya Savaşı'nın belirmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda, Rusya'nın Ukrayna'ya saldırı düzenlemesinin akabinde ABD ve Avrupa ülkeleri Rusya'ya karşı çeşitli finansal ve ekonomik yaptırımlara başvurmuştur. Yaptırımların ilk hedefi Rusya'yı küresel finansal sistem içerisinde izole etmektir. ABD ve İngiltere, Rusya'nın finansal kuruluşlarına yönelik yaptırımlarını açıklamışlardır. Yaptırımların yaklaşık 100 Rus şirketini kapsadığını bildiren İngiltere, VTB de dahil olmak üzere Rusya'ya ait büyük bankalara ve Rus oligarkların varlıklarına el konulacağını belirtmiştir.

ABD ve Avrupa ülkelerinin Rusya'ya uygulamış oldukları finansal ve ekonomik yaptırımlar zaman ilerledikçe artış göstermektedir. Bu bağlamda, Rusya'nın, dünyanın ana uluslararası ödeme ağı olarak belirtilen ve ülkeler arasında özellikle yüksek hacimli işlemlerin hızlı ve güvenilir bir şekilde yapılmasını sağlayan SWIFT sisteminden çıkarılması gündeme gelmiştir.

Rusya saldırdığı Ukrayna'da tarım arazilerini ele geçirerek üretimi de engellemektedir. Bu bağlamda, dünyanın en büyük buğday, mısır ve ayçiçek yağı tedarikçilerinden Ukrayna'nın yapmış olduğu tahıl ihracatının önceki yıllara göre yaklaşık 15 milyon ton azalması beklenmektedir. Dolayısıyla da buğday, ayçiçek yağı ve mısır gibi ürünlerin fiyatlarının daha da artması beklenen bir durumdur. Rusya'nın bu sistemin dışına itilmesi, dış ticaret bağlamında tüm ülkeleri etkileyecektir. Özellikle, Rusya'ya ihracat hususunda ülkeler, daha fazla risk ve pahalılıkla karşılaşacaklardır.

Suudi Arabistan'ın ardından dünyanın ikinci büyük petrol ihracatçısı olan Rusya, ayrıca, dünyanın en önemli doğal gaz tedarikçisidir. Bu bağlamda, yaptırımların ardından Rusya'nın piyasaya daha az ham petrol ve doğal gaz arz edeceği bir gerçektir.

1. Rusların Sıcak Denizlere İnme Planı

Rus Çarı Petro, 1694 yılında tahta oturduktan sonra dış ticaret hususunda limanlara sahip olmanın, bunun için de sıcak denizlere inmenin şart olduğunu anlamıştır. Bu bağlamda, I. Petro, emellerine ulaşabilmek için Karadeniz ve Boğazlar'ın mutlak hâkimi olan Osmanlı Devleti'ni gözüne kestirmiştir. İdeallerine ulaşabilmek için Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki Azak Kalesi'ni seçen Rus kuvvetleri, 1695 yılında ani bir baskınla bu kaleye saldırdıysa da deniz kuvvetleri bulunmayan Ruslar geri püskürtülmüştür (Keleş, 2009, s. 73).

Resim 1: Çar Deli Petro ve Don Nehri Kıyısı

Kaynak: Anime Tarih

Çar Deli Petro, Don Nehri kıyısında tersane inşa ettirip büyük gemiler yaptırdıktan sonra 1696 yılında yeniden Azak Kalesi'ne saldırmıştır. Bu sefer kaleyi ele geçiren Petro, Rus tarihinde Karadeniz'e ilk defa inilmesini sağlamıştır. Denizciliğin önemini anlayan Petro; kimliğini gizleyerek Almanya, İtalya, İngiltere ve Hollanda'ya gitmiş ve bu ülkelerde gelişmiş olan denizcilik teknolojisini ülkesine getirerek çok büyük bir donanma kurmuştur. Bu bağlamda, bölgesel kara gücünden bölgesel deniz gücüne dönüşerek Avrupa güç dengesinde önemli bir konuma gelen Rusya'nın en büyük hayali Boğazlara ve Akdeniz'e sahip olmaktı (Anime Tarih, 2022).

2. Ukrayna'da Yaşanan Siyasi Olaylar

2.1. Perde Arkası

25 Aralık 1991'de Sovyet Birliği'nin dağılmasından sonra ABD'nin baş aktör olduğu NATO ve AB ülkeleri, parçalanan demir perdenin arasından geçerek Rusya'nın etrafında bir sarmal oluşturup ekonomik bir izolasyon oluşturma gayretine girmişlerdir. Dolayısıyla Sovyetlerden ayrılan ülkelerin yönlerini Batı'ya çevirmeye başlamışlardır.

Savaş olgusuyla karşı karşıya kalan Ukrayna için 2002 yılından bu yana NATO üyeliği düşüncesi söz konusudur. Ukrayna, batılı ülkelerin de çabalarıyla AB ve ABD ile olan ilişkilerini birçok açıdan düzeltmiştir. Bazı olumsuz sonuçları olsa da 2004 yılında yaşanan Turuncu Devrim'den sonra ciddi anlamda batıya doğru kaymaya başlamıştır. Tüm bu gelişmelerin ardından kendi ulusal güvenliğinin tehlikeye girdiğini söyleyen Rusya'nın Ukrayna'ya olan tavrı da sertleşmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Rusya, Ukrayna'nın yönetimine Rus taraftarı Yanukoviç'i getirmiştir. Yanukoviç, Batı'ya sırtını dönerek Rus taraftarı bir politika benimsemiştir. Rusya'nın fiili bir sömürgesi olma yolunda ilerleyen Yanukoviç hükümeti, Kasım 2013'te üzerinde uzun süredir çalışılan AB Serbest Ticaret Antlaşması'nı

imzalamayacağını açıklamıştır. Yanukoviç hükümetinin bu kararının ardından Batı taraftarı Ukraynalılar ile Rus taraftarı Ukraynalılar arasında ciddi anlamda silahlı çatışmalar çıkmaya başlamıştır.

Resim 2: Euromaidan Hareketi

Kaynak: Anime Tarih, 2022.

Euromaidan[1] hareketinin bir parçası olarak hızla artan protestoların akabinde 22 Şubat 2014'te Yanukoviç hükümeti devrilmiştir. Protestocular, Kiev'de bulunan kamu binalarını kontrol altına alarak geçici bir hükümet kurmuşlardır (Anime Tarih, 2022; Bulut, 2014, s. 13).

[1] Ukrayna halkının Turuncu Devrim'den sonra Rusya'ya karşı başlatmış olduğu Batı yanlısı protestolardır (Şirin, 2019).

Resim 3: Antimaidan Hareketi

Kaynak: Anime Tarih, 2022

Euromaidan hareketine karşılık olarak, varlıklarını tehlikede gören milyonlarca Ukraynalı Rus, Antimaidan hareketi olarak adlandırılan karşı direniş başlatmışlar ve sokaklara dökülmüşlerdir. Kırım ve Donbas'ta yaşayan Rus kökenli halk, 2014 yılının başlarında Ukrayna hükümetine karşı protestolara başlamışlardır.

Resim 4: Ukrayna, Kırım ve Donbas Bölgesi

Kaynak: Anime Tarih, 2022

2014 yılının Şubat ayında Kırım bölgesi özerklik ilan ederek Kırım Özerk Cumhuriyeti'ni kurmuştur[1]. Rusya hükümeti ise fiili olarak savaşa katılmasa da Rus yanlısı protestoculara destekte bulunmuştur. Antimaidan protestoları Ukrayna'nın doğu ve güney bölgeleri ile sınırlı kalmamış, Kırım Özerk Cumhuriyeti ile özel yönetimli Sivastopol Limanı'na sıçrayarak Rus taraftarı ayaklanmaların başlamasına da neden olmuştur. Nihayetinde, yaşanan bu olayların neticesinde, Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetleri kurulmuştur (Anime Tarih, 2022).

2.2. Kırım ve Donbas Rusya İçin Neden Bu Kadar Önemli?

Kırım ve Donbas, Ukrayna'ya bağlı bölgeler olmasına rağmen bu yerlerde Rusça Ukraynaca'dan daha çok konuşulmaktaydı. Bunun sebepleri; Kırım'ın yerlisi olan Tatarlar'ın yurtlarından uzaklaştırılıp Uzak Asya'ya gönderilmesi ve kalanların asimile edilerek Ruslaştırılması ile bölgedeki Rus nüfusunun Tatarlardan ve Ukraynalılardan daha yoğun hale gelmesidir. Donbas Bölgesi'nde ise zengin kömür yataklarının varlığı Sovyetler Birliği döneminde Rus işçilerin buralara yerleşmesine yol açmış ve bu bağlamda, Rusça daha fazla konuşulan dil haline gelmiştir (DW, 2022; Anime Tarih, 2022).

Kırım'ı Osmanlı Devleti'nden almak için uzun yıllar boyunca mücadele eden Rusya'nın amacı, bu kritik nokta üzerinden tüm Karadeniz'i idare etmek ve hakimiyet altına almaktır. Ancak, Ukrayna'nın Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Batı Bloku ile yakın ilişkiler içine girmesi Rusya'yı tedirgin etmiştir. Kırım gibi stratejik ve jeopolitik konumu oldukça önemli bir liman şehri olan Kırım'ın Batı'ya kaptırılması Karadeniz'deki söz sahipliği açısından Rusya için oldukça ciddi bir tehlikedir. Kırım'daki limanları kullanan Rusya'nın buralardaki hakimiyetini yitirmesi, Karadeniz'deki söz sahipliğinin de bitmesi anlamına gelmektedir. Kırım, Rus deniz gücüne Akdeniz'den Atlantik Okyanusu'na kadar erişebilme imkanı tanıdığı için önemli bir kilit konumundadır. O halde, Kırım, Ruslar için sıcak denizlerin anahtarı pozisyonundadır. Ayrıca, burada bulunan zengin petrol ve doğal gaz yatakları da bölge için cazibeyi daha da artırmaktadır (Anime Tarih, 2022).

Donbas Bölgesi, yaklaşık 100 milyon tonluk kömür rezervi ile Avrupa'nın 4. büyük havzasına sahiptir. Bu bölge, Ukrayna topraklarının sadece %5'ini oluşturuyor olmasına rağmen nüfusun yaklaşık %10'una sahiptir. Ülke GSMH'sinin %20'si bu bölgeden sağlanırken Ukrayna'nın ihracatının %25'i de yine bu bölgeden gerçekleştirilmektedir (DW, 2022).

3. Rusya'nın Temel Makro Ekonomik Göstergeleri

Rusya, makroekonomik istikrar bağlamında 2014 yılından bu yana yaşanan ekonomik sorunlara rağmen son zamanlarda ciddi anlamda iyileşme göstermiştir. Bunun en temel sebebi; Rusya'nın zengin doğal gaz ve petrol yataklarıdır. Bu doğal kaynakların ihracatı, şekil 1'de görüldüğü üzere Rusya'ya ait makro ekonomik göstergelere olumlu şekilde yansımıştır.

[1] Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 23 saat sonra yapılan referandum sonucunda Rusya'ya katılma kararı alınmıştır (Anime Tarih, 2022).

Gösterge	2016	2017	2018	2019	2020
GSYİH (milyar $)	1.285	1.579	1.652	1.774	1.456
GSYİH (milyar Ruble)	85.616	91.843	103.862	109.193	106.607
Reel GSYİH Büyümesi	%0,2	%1,8	%2,8	%2,0	-%3
Kişi başı GSYİH ($)	8.945	10.248	11.400	12.150	9.958
Kişi başı GSYİH (SAGP, $)	24.128	25.926	28.682	29.189	
İhracat (milyar $)	285,5	357,1	449,3	422,8	337,1
İthalat (milyar $)	182,3	226,9	238,2	243,8	231,7
Dış ticaret dengesi (milyar $)	103,2	130,1	211,2	179	105,4
Cari işlemler dengesi (milyar $)	24,5	32,4	113,7	64,6	33,9
İşsizlik oranı	%5,3	%5,1	%4,8	%4,6	%5,8
Tüketici Enflasyonu	%5,4	%2,5	%4,3	%3	%4,9
MB politika faizi (31 Aralık itibarıyla)	%10	%7,75	%7,75	%6,25	%4,25
Toplam dış borç (milyar $)	511,8	518,2	455	490,8	467,9
Uluslararası rezervler (milyar $)	377,7	432,7	468,5	554,4	596

Şekil 1: Rusya'nın Temel Makro Ekonomik Göstergeleri

Kaynak: The Central Bank of Russian Federation, 2022.

Şekil 1'de görüldüğü üzere, para politikası yönetimindeki etkinlik artmaktadır ve bütçe dengesi olumlu seyretmektedir. Yine, cari denge ve kamu borcu değişkenlerine bakıldığında herhangi bir sorun görülmemektedir. İşsizlik oranı ise doğal işsizlik oranına yakın seyretmektedir.

Rusya'nın kişi başına düşen milli geliri şekil 2'de görüldüğü üzere 11.497 dolardır (MFA, 2022). Bu rakam, Rusya'nın aslında gelişmiş bir ülke olmadığını bize göstermektedir.

Şekil 2: Rusya'nın Kişi Başına Düşen Milli Geliri

Kaynak: Demirtaş, 2022.

4. Savaşın Dünya Ekonomisine Etkileri

Savaşın sebep olduğu kriz neticesinde küresel ticaret sekteye uğramıştır; gıda ve enerji alanlarında tedarik sorunları yaşanmıştır; fiyat artışları görülmüştür (Indyturk, 2022).

Dünyanın en büyük petrol ve doğal gaz üreticilerinden ve ihracatçılarından olan Rusya'nın başlattığı savaş nedeniyle doğal gaz ve petrol fiyatlarında ciddi yükselişler görülmüştür. Brent petrol fiyatı 7 Mart'ta varil başına 139 dolara çıkmış ve bu bağlamda, son 14 yılın en yüksek seviyesi görülmüştür. ABD tipi ham petrol ise 130 dolara kadar çıkmıştır (Indyturk, 2022). Rusya, özellikle otomotiv endüstrisinde kullanılan dört değerli metalin (alüminyum, paladyum, titanyum ve nikel) en önemli tedarikçilerinden birisidir. Dolayısıyla bu önemli emtiaların fiyatı da savaş nedeniyle yükselmiştir (mahfiegilmez, 2022). Şekil 3'te petrol fiyatlarındaki ani artışı açık bir şekilde görebilmekteyiz.

Şekil 3: Dünyada Petrol Fiyatları (7 Mart 2022)

Kaynak: Demirtaş, 2022.

Dünyanın en önemli tahıl ambarı sayılan Rusya ve Ukrayna, küresel ölçekte buğdayın yaklaşık %30'unu, mısırın ise %80'ini karşılamaktadır. Bu bağlamda, Mısır, Lübnan, Pakistan, İran ve Etiyopya gibi tahıl ihtiyacını Rusya'dan karşılayan ülkeler ciddi anlamda risk altındadırlar. Savaşlarda genellikle tahıl ve hububat fiyatları hızla yükselme gösterir. Bu yüzden, tahıl ve hububat fiyatlarının daha artması kaçınılmazdır. Kuşkusuz bu artışlar, ilgili hususta Rusya ve Ukrayna'ya bağımlı olan fakir ülkeler için büyük sorunlara yol açacaktır. Şekil 4'te buğday, şekil 5'de ise mısır fiyatları ile ilgili sayısal veriler yer almaktadır.

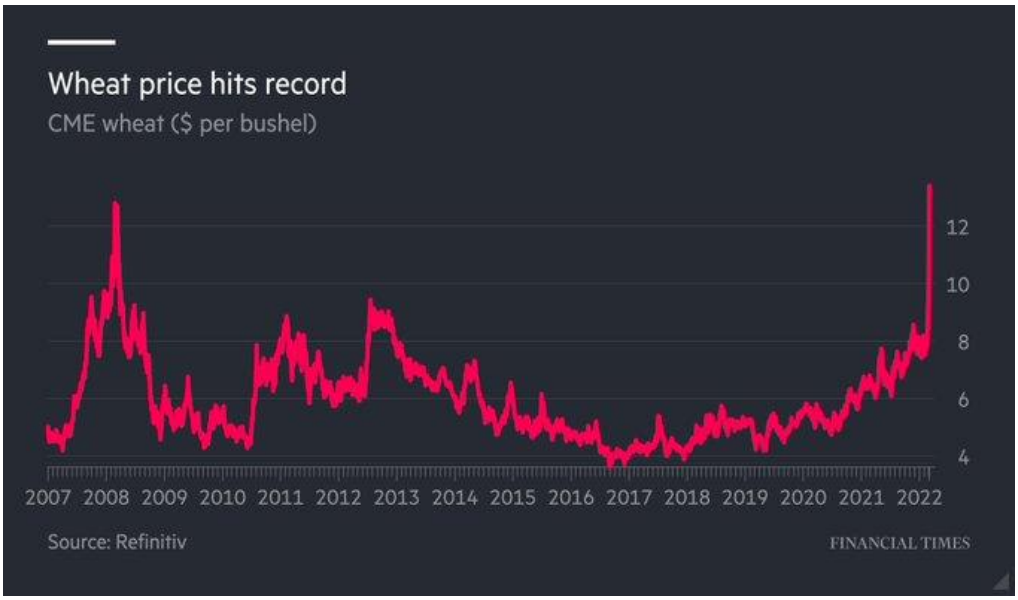

Şekil 4: Buğday Fiyatları (1960-2022)

Kaynak: Demirtaş, 2022.

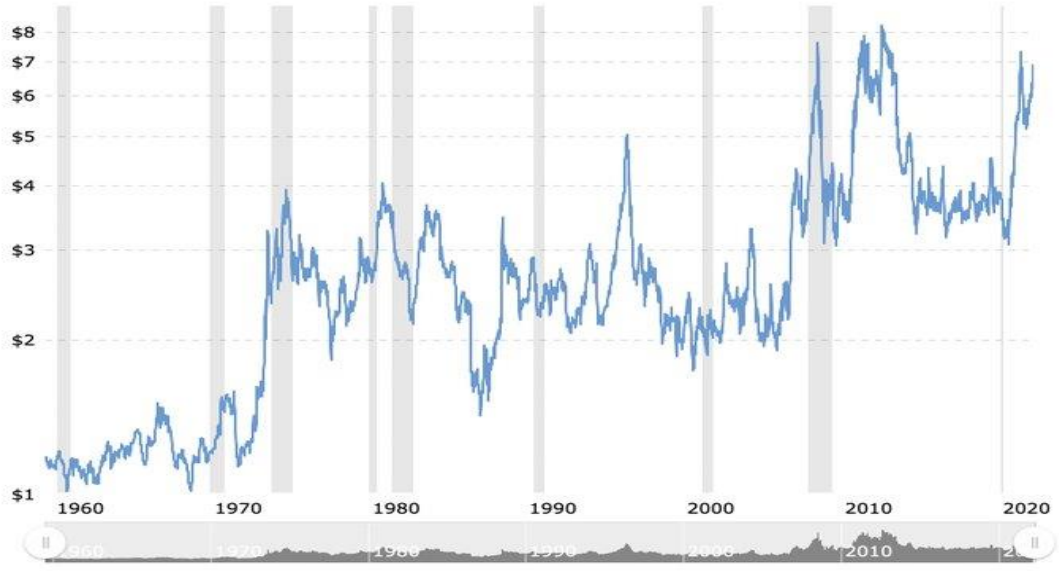

Şekil 5: Mısır Fiyatları (1960-2022)

Kaynak: Demirtaş, 2022.

7 Mart 2022'de ABD'nin Chicago borsasında buğday fiyatları %5'ten daha fazla artış göstererek 14 yılın en yüksek seviyesini görmüştür. BM Gıda ve Tarım Örgütü de savaş sebebiyle ortaya çıkacak arz açığıyla uluslararası gıda ve yem fiyatlarının %8 ile %20 oranında artabileceğini belirtmiştir. Örgüt, raporunda, Ukrayna'da hububat, mısır ve ayçiçeği yetiştirmek için kullanılan tarlaların %20 ile %30'unun 2022/23 sezonunda ekilmeyeceğini veya hasat edilemeyeceğini ifade etmiştir (Indyturk, 2022).

Rusya'da Moskova Borsası, 24 Şubat 2022'de savaşın başlamasıyla birlikte %33 oranında değer kaybetmiştir (Demirtaş, 2022).

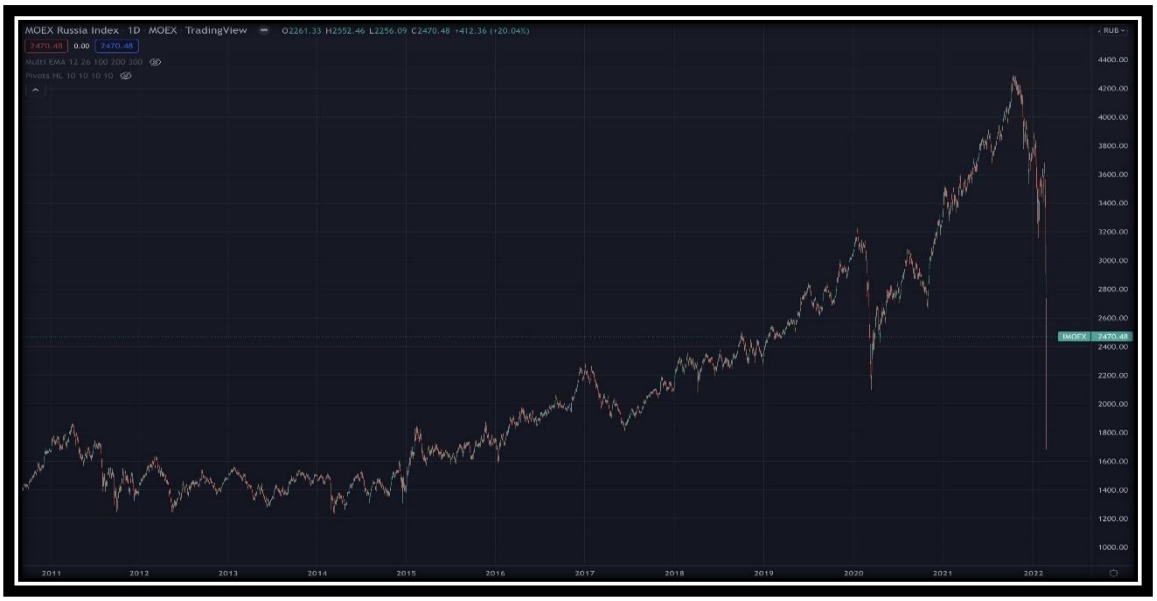

Şekil 6: Rus Borsasının Değer Kaybı

Kaynak: Demirtaş, 2022.

5. Avrupa Birliği'nin Rus Doğal Gazına Bağımlılığı

Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrasında AB'de, Rus doğal gazının ithalatına son verilmesi tartışmaları devam etmektedir.

Şekil 7: AB'nin Doğal Gaz İthalatı

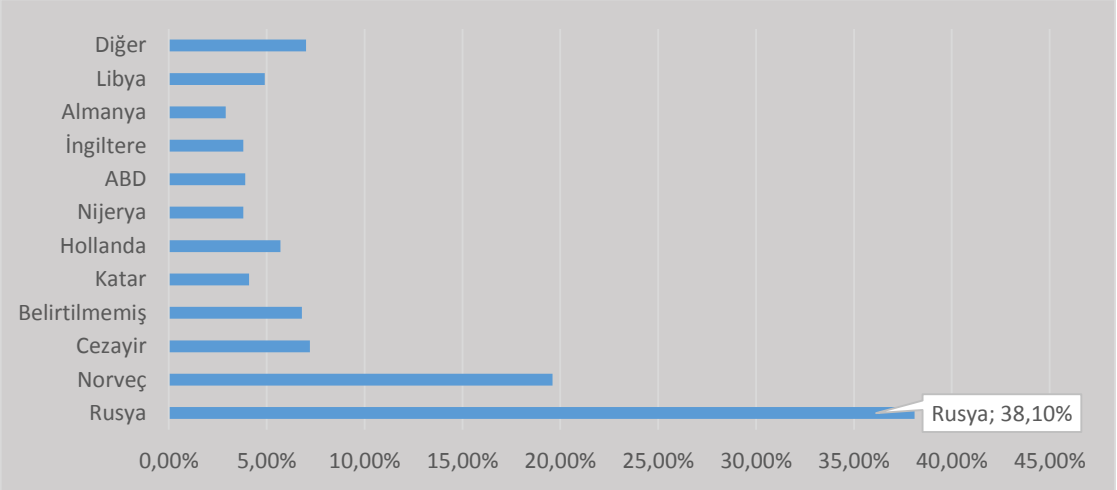

Şekil 7: AB'nin Doğal Gaz İthalatı

Kaynak: Demirtaş, 2022.

Şekil 7'de görüldüğü üzere, 2020 yılında AB, doğal gaz ithalatının %38,1'ini Rusya'dan, %18,6'sını Norveç'ten, %7,2'sini ise Cezayir'den gerçekleştirmiştir. Rus doğal gazına alternatif olarak gösterilen Katar'ın payı sadece %4,1'dir. Bu durum, bize, AB'nin Rus doğal gazına bağımlı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, Brüksel merkezli ekonomi enstitüsü olan Bruegel'de yer alan bir habere göre, Avrupa'nın enerji alımları sayesinde Rusya her gün yaklaşık olarak 850 milyon dolar kazanmaktadır.

6. Rusya'nın Dünya Ticaretindeki Yeri ve SWIFT

6.1. Rusya'nın Dünya Ticaretindeki Yeri

Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesiyle birlikte Batılı ülkeler Rusya'ya karşı ekonomik yaptırımlar açıklamaya başlamıştır. Bu yaptırımların ne kadar başarılı olacağını anlamak için Rusya'nın dış ticaret verilerine bakmak gerekir.

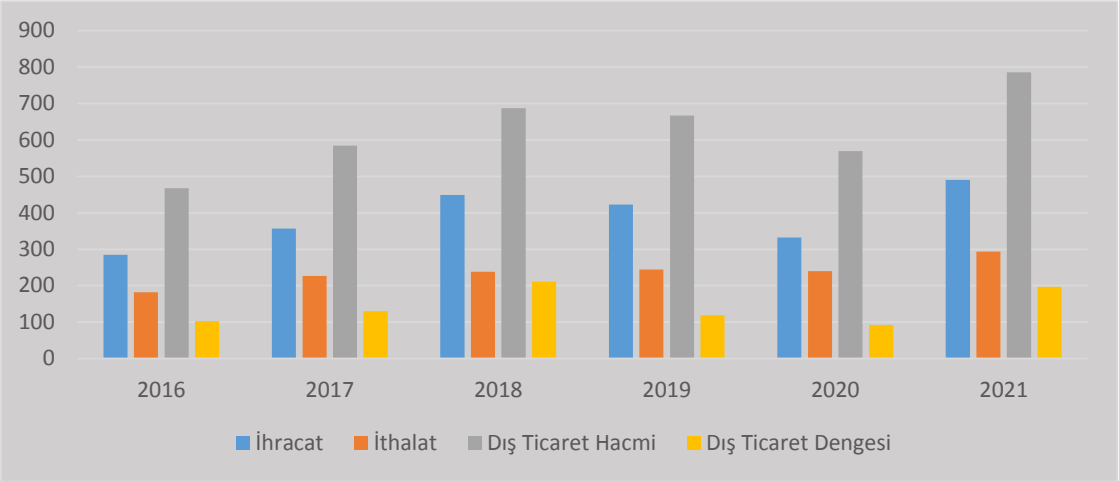

Şekil 8: Rusya'nın Dış Ticaret Verileri

Kaynak: The Central Bank of Russian Federation, 2022.

Rusya'nın 2021 yılındaki toplam ihracatı 489,8 milyar dolar iken; bunun 110,2 milyar doları petrol, 68,7 milyar doları petrol ürünleri ve 61,8 milyar doları doğalgaz bileşenlerinden oluşmuştur. Rusya'nın 2021 yılı toplam ithalatı ise 293 milyar dolardır. Öte yandan, Rusya'nın ihracatının GSYH içindeki payı %25,52; ithalatın payı ise %20,56'dır. 2021 yılında toplam ihracatı 489,8 milyar dolar olan Rusya, AB'nin petrol ihtiyacının %25'ini, doğal gaz ihtiyacının %39'unu ve kömür ihtiyacının %42'sini tek başına sağlamıştır. Öte yandan, 2021 yılında, Rusya'nın ABD'den ithalatı yılda 13 milyar dolar iken ABD'ye ihracatı ise 30 milyar dolardır (The Central Bank of Russian Federation, 2022).

2021 yılında, Rusya'nın 10 milyar doların üzerinde ihracat yaptığı 13 ülke bulunmaktadır. Bu bağlamda, Rusya'nın en önemli ihracat kalemleri ham petrol ve petrol yağlarıdır. Bu ürünler, Rusya ihracatının yaklaşık %25'ini oluşturmaktadır. Rusya'nın ihracatında yer alan başlıca ürünler mineral yakıtlar ve yağlar, ham petrol, petrol yağları, demir çelik, tahıllar, makine ve makine ekipmanlarıdır; Rusya'nın ihracatında ilk beş ülke Çin (49 milyar dolar), Hollanda (25 milyar dolar), İngiltere (23 milyar dolar), Almanya (19 milyar dolar), Belarus (16 milyar dolar) şeklindedir. Rusya'nın ithalatında yer alan başlıca ürünler nükleer reaktörler, elektrikli makine ve aksamları, hava yolu ve uzay araçları, ilaçlardır; Rusya'nın ithalatında ilk beş ülke Çin (55 milyar dolar), Almanya (23 milyar dolar), ABD (13 milyar dolar), Belarus (13 milyar dolar), İtalya (10 milyar dolar) şeklindedir. Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı son dönemde artış göstermektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022).

2022 yılında, Rusya'nın ihracat yapmış olduğu en büyük partneri Çin'dir. 2021 yılında Çin ile Rusya arasında yapılan ticaret bir önceki döneme göre %35,8 artış göstererek 146 milyar 880 milyon dolara ulaşmıştır. Bu bağlamda, Rusya'nın Çin'e yaptığı ihracat 2021 yılında 57 milyar dolardır. Türkiye'nin ise, Rusya ile dış ticaret hacmi, 2021 yılında 32,5 milyar dolar olmuştur. Bunun 5,5 milyar doları ihracat; 27,5 milyar doları ise ithalat olarak açıklanmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022).

Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı son dönemde artış eğilimindedir; 2017 yılında 2,7 milyar dolar, 2018 yılında 3,4 milyar $, 2019 yılında 4,1 milyar $, 2020 yılında 4,5 milyar $ ve 2021 yılında 5,8 milyar $ olarak gerçekleşmiştir (İhkib, 2022).

6.2. SWIFT Nedir?

SWIFT, dünya çapında, finans kuruluşları arasındaki işlemlerin güvenilir bir şekilde gerçekleştirilmesine olanak sağlamak amacıyla 1973 yılında 15 ülkeden 239 bankanın iştiraki ile Belçika merkezli olarak kurulmuş bir sistemdir. Mevcut durumda 200'den fazla ülke ile yaklaşık 11000 finans kurumunun bağlı olduğu SWIFT sistemi sayesinde dünyadaki sınır ötesi ödemelerin büyük çoğunluğu hızlı bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Uluslararası ticaretin kalbi olan SWIFT sistemi, kar amacından çok bir hizmet aracı olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda, trilyonlarca doların döndüğü 1 yılda sistemin ortalama karı sadece 36 milyon Avro'dur (SWIFT, 2022). SWIFT'in başlıca amaçları finansal işlemleri güvenilir hale getirip kolaylaştırmak ve maliyetleri düşürmektir.

6.3. Rusya'ya SWIFT Yaptırımı

Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı artarak devam etmiştir ve bu bağlamda, Rusya'ya uygulanan yaptırımların kapsamı genişletilmiştir. ABD, İngiltere, Kanada ve Avrupa Birliği (AB) ülkeleri Rusya'ya uygulanacak ek ekonomik yaptırımlar konusunda anlaşmışlardır. Rusya'nın uluslararası finansal sistemle ilişkisini keserek Rusya'ya ait kurumların dünya çapında ticari faaliyette bulunmalarını engellemek amacıyla harekete geçen Batı ülkeleri, Rus bankalarının SWIFT ağından çıkarılması yönünde çalışmalara başlamıştır.

Rusya'nın SWIFT sisteminden çıkarılması, Rus bankalarının ülke dışı ticari işlemlerinin kısıtlanması anlamına gelmektedir[1]. Batılı ülkeler, geçmişte aynı şekilde İran'ı da SWIFT ağından çıkarmıştı. İran, bu kapsamda, petrol gelirlerini tahsil etmekte ve ticari ödemelerde zorluklar yaşamıştır. Bu da ülke ekonomisinde çeşitli sorunların oluşmasına yol açmıştır.

7. Rusya'nın Türkiye ile Dış Ticareti

Rusya ile Türkiye arasında; tarım, enerji, inşaat ve turizm sektörleri arasında ciddi anlamda ticaret yapılmaktadır.

7.1. Mal Ticareti

Türkiye ile Rusya arasındaki ticaret hacmi 2000'li yıllarda artış göstermiştir. 2000 yılında 4,5 milyar dolar olan ticaret hacmi, artan petrol fiyatlarının da etkisiyle 2008 yılında ciddi bir artış göstererek 37,8 milyar dolara kadar yükselmiştir. Bu bağlamda, 2013 yılında Rusya ile olan ihracatımız yaklaşık 7 milyar dolar iken 2019 yılında yaklaşık 4,2 milyar dolar olmuş ve 2020 yılında 4,5 milyar dolar olmuştur. Şekil 9'da Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaret göstergeleri yer almaktadır.

[1] AB, doğalgazın %40'ını Rusya'dan ithal etmektedir; yüksek oranda doğalgaz alan ülkelerden biri de Almanya'dır. Ayrıca, doğalgaz ödemeleri de SWIFT üzerinden yapılmaktadır (Kıyam, 2022).

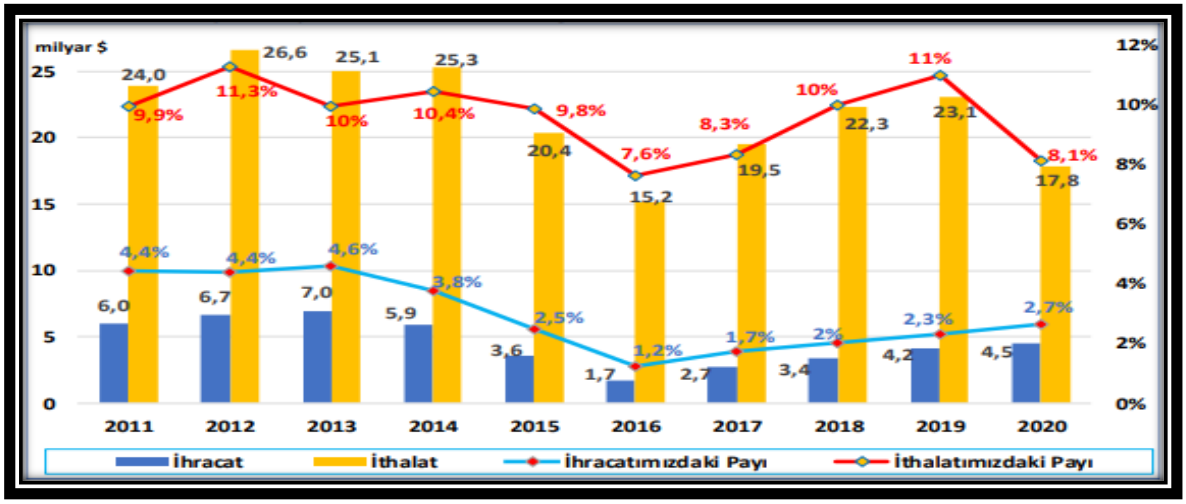

Şekil 9: Türkiye-Rusya Dış Ticaret Göstergeleri

Kaynak: Rusya Federasyonu Ülke Raporu, 2021.

Şekil 9'daki verilere bakıldığında, Türkiye'nin Rusya'dan yapmış olduğu ithalat ciddi bir rakama sahiptir. Petrol ve ürünleri, doğal gaz, taşkömürü, demir-çelik ürünleri, işlenmemiş alüminyum, tahıl ve hububat Türkiye'nin Rusya'dan ithal ettiği başlıca ürünlerdir. Türkiye'nin buğday ithalatında Rusya ve Ukrayna'nın payı 2021 yılında %80'i geçmiştir[1]. Türkiye'nin enerji ithalatında yine Rusya ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, ithal edilen doğal gazın %30'unu tek başına Rusya karşılamaktadır. Türkiye; ABD ve Mısır'dan doğalgaz ithal ettiğinden beri Rus doğalgazının payı azalmış olsa da %30'luk oran ciddi bir orandır. Rusya ve Ukrayna, Türkiye'nin turizm gelirlerinin de yaklaşık %25'ini karşılamaktadır.

Türkiye'nin Rusya'ya satmakta olduğu narenciye, taze üzüm ve domates gibi yaş meyve sebze ürünleri, makina, kara taşıtı ve aksamları ile giyim eşyası ve aksesuarları başlıca ihraç ürünleridir. Rusya'ya en büyük ihracat kalemi yaş meyve ve sebzedir. Bu kalemde Türkiye'nin toplam ihracatı 1 milyar doların üzerindedir. Ama bu ihracatın büyüme potansiyeli çok daha büyüktür. Çünkü, Rusya'nın gıda ithalatı 43 milyar dolar civarındadır. Ayrıca, Türkiye'nin 2020 yılı ihracatında yer alan balıkçı gemileri 121 milyon dolarlık döviz girdisi ile yeni bir kalem oluşturmuştur (Rusya Federasyonu Ülke Raporu, 2021, s. 3-4).

7.2. Hizmet Ticareti

Türk *inşaat sektörü* için dünyadaki en önemli ülke Rusya'dır. Bugüne kadar Türk müteahhitlik firmalarının yurt dışında üstlenmiş olduğu 426 milyar dolarlık projelerin yaklaşık beşte biri Rusya odaklıdır. Dolayısıyla bu savaştan etkilenecek en önemli kalemlerden biri de inşaat sektörüdür. Türk

[1] Buğday tüketimimizin yaklaşık %90'ınını kendimiz karşılıyoruz, geri kalan kısmı da Rusya ve Ukrayna'dan karşılıyoruz. Ama, burada önemli olan nokta, ithal edilen bu tarım ürünlerinin büyük bir kısmının işlenip katma değeri yüksek bir ürün olarak ihraç edilmesidir. Bu tarz bir ithalatın sekteye uğraması, ihracatımızı da oldukça olumsuz bir şekilde etkileyecektir (Kıyam, 2022).

inşaat firmaları Rusya'da çok büyük işler yapmaktadır. 2021 yılında Türk inşaat sektörünün proje bedeli 30 milyar dolar civarındaydı. Bu miktarın 11 milyar doları tek başına Rusya'daydı. Irak'ta ise 3 milyar dolardı. Ayrıca, Rusya'da tekstil-konfeksiyon, bankacılık, turizm, gıda-gıda işleme, beyaz eşya-makina, cam sanayi ve müteahhitlik-inşaat malzemeleri sektörlerinde Türk yatırımlarının olduğu görülmektedir. *Turizm sektörü* Türkiye için önemli bir gelir kaynağıdır. Turizm sektöründe de ciddi sorunların yaşanacağı aşikardır. 2019 yılının Türkiye ve Rusya arasında kültür ve turizm yılı olarak ilan edilmesi bağlamında 2019 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Rus turist sayısı %17,9'luk bir artış göstererek 7 milyona ulaşmıştır. Bu kapsamda elde edilen döviz geliri 3,5 milyar doları aşmıştır. Ancak; 2020 yılında beklenmeyen olağanüstü bir gelişme yaşanmış ve Covid-19 pandemisi sebebiyle Rus turist sayısı 2,1 milyona gerilemiştir. 2021 yılında Türkiye'ye gelen turist sayısına baktığımızda ilk 3 sırada; 5 milyon turist ile Rusya, 3 milyon turist ile Almanya ve 2 milyon turist ile Ukrayna yer almaktadır. Rusya ve Ukrayna, Türkiye'nin turizm gelirlerinin yaklaşık %25'ini karşılamaktadır. Rusya, tedavi amacıyla Türkiye'ye en fazla hasta gönderen ülkeler arasında yer alarak *sağlık turizmi* alanında da önemli bir kalem oluşturmuştur. Rus hastalar; çocuk sağlığı ve hastalıkları, kadın hastalıkları ve doğum, ortopedi ile travmatoloji branşlarında sağlık hizmeti alabilmek için Türkiye'yi tercih etmektedirler. Türkiye ile Rusya arasında oluşturulan kapsamlı ticari ve ekonomik ilişkiler neticesinde *lojistik hizmetleri*nin önemi de artmıştır. 2020 yılında, Türkiye'den Rusya'ya ihraç edilen ürünlerin ulaştırılmasında %58,1 oranında denizyolu taşımacılığı, %36,9 oranında karayolu taşımacılığı ve %2 oranında havayolu taşımacılığı kullanılmıştır. Rusya'dan ithal edilen ürünlerin taşınmasında ise %77,9 oranında denizyolu, %17,7 oranında boru hattı, %2,6 oranında havayolu ve %1,7 oranında karayolu taşımacılığı kullanılmıştır (Rusya Federasyonu Ülke Raporu, 2021).

SONUÇ

Rusya'nın genişleme çabaları bilinen bir gerçektir ancak, ABD, İngiltere ve AB'nin niyeti de günümüzde yaşanan Rusya – Ukrayna Savaşı'nı tetiklemiştir. Rusya'ya uygulanan yaptırımlarla birlikte Rusya'nın tahıl ve hububat ile ham petrol ve doğalgaz alanlarındaki tedarik üstünlüğü de bilinen bir gerçektir. Küresel ekonomik dünyada ülkelerin ihracat ve ithalat kalemlerinde birbirlerine bağımlılığı dikkate alındığında krizin tüm dünyayı etkileyeceği muhakkaktır.

Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan savaş tedarik zinciri bağlamında enerji piyasalarını da ciddi anlamda etkilemiştir. Covid 19'un etkisiyle son 2 yılda dalgalanmaya maruz kalan doğalgaz ve petrol fiyatları savaşın etkisiyle de zirveye çıkmıştır. Avrupa'da doğalgaz fiyatları son 2 yılın en yüksek seviyesine çıkarken, brent petrol fiyatları ise dünyada son 10 yılın zirvesine çıkmıştır. Bu süreçte, Avrupa Birliği'nin Rusya'dan ithal edeceği doğalgazı aşamalı bir şekilde azaltması, LNG ithalat miktarını artırması ve Türkiye'nin de dâhil olacağı yeni doğalgaz hatları ile enerji kaynaklarını farklılaştırması planlanmaktadır.

KAYNAKLAR

Bulut, R. (2014). SSCB'nin Dağılması ve Rusya Federasyonu'nda Serbest Piyasaya Geçiş. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2), 7-19.

Keleş, E. (2009). Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Politikası (Alman Deniz Yüzbaşısı Stenzel'e Göre İstanbul'a En Kısa Yol) İstanbul'a En Kısa Yol. Tarih Araştırmaları Dergisi, 28(46), 89-142.

Rusya Federasyonu Ülke Raporu (2021). Moskova Büyükelçiliği Ticaret Raporu.

Şirin, İ. M. (2019). Öncesi ve Sonrası ile Ukrayna'da Maidan Süreci. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

T.C. Ticaret Bakanlığı (2022). https://www.ticaret.gov.tr/

The Central Bank of Russian Federation (2022). https://cbr.ru/

https://www.instagram.com/anime-tarih (20.03.2022).

https://www.dw.com/tr/donbas-neden-önemli (01.04.2022).

https://www.mfa.gov.tr/ (02.04.2022).

https://twitter.com/KiyamVideolari (21.03.2022).

https://www.swift.com/join-swift (29.03.2022).

https://tr.euronews.com (22.03.2022).

https://www.ihkib.org.tr/tr (17.04.2022).

https://www.indyturk.com/ (15.03.2022).

https://www.mahfiegilmez.com/2022/03/ukrayna-savasnn-ekonomik-etkileri.html (15.04.2022)

https://twitter.com/ProfDemirtas (15.04.2022).

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Impact of Covid 19 on the liquidity risk of Banks in Kosovo

Ndikimi I Covid 19 në riskun e likuditetit të Bankave në Kosovë

Leonora Haliti RUDHANI[1]

Assistant Professor, University of Applied Sciences in Ferizaj, E-mail: leonora.rudhani@ushaf.net

Petrit HASANAJ[2]

Assistant Professor, University of Applied Sciences in Ferizaj, E-mail: petrit.hasanaj@ushaf.net

Driton BALAJ[3]*

Associate Professor; University of Prishtina "Hasan Prishtina" Faculty of Economic,

***Corresponding author**: E-mail; driton.balaj@uni-pr.edu

Abstract

Purpose - The purpose of this study is to analyze the impact of Covid 19 on the liquidity risk of the banking sector in Kosovo. The research provides empirical results comparing liquidity risk assessment instruments in the periods before Covidi 19 with the current period.

Methodology / approach - The research is based on secondary data and covers the entire banking sector. Liquidity risk in research is assessed through liquidity risk which refers to the bank's ability to absorb liquidity shocks, the bank's ability to meet a high liquidity demand in the short term and the bank's ability to faced liquidity risk in the presence of illiquid assets.

Findings - The results from the research show that Covid 19 has affected the liquidity risk in the banking sector in Kosova.

Practical Implications - The study makes a special contribution both academically and practically. It provides a useful contribution to all executives in the banking sector. Also this research fills the gaps that have been identified in research, which are considered as academic contribution.

Originality / Value - This empirical study is the first to analyze the impact of Covid 19 on the liquidity risk of banks in Kosovo. The findings of this study will be of added value for the leaders of the banking sector, as well as for policymakers in the banking sector.

Keywords: Liquidity risk, banks, performance, financial capital, Covid 19

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Ndikimi I Covid 19 në riskun e likuditetit të Bankave në Kosovë

Leonora Haliti Rudhani[1]

[1] *Profesor Asistent, Universiteti I Shkencave të Aplikuara në Ferizaj,*

E-mail:leonora.rudhani@ushaf.net

Petrit Hasanaj[2]

[2] *Profesor Asistent, Universiteti I Shkencave të Aplikuara në Ferizaj, E-mail:petrit.hasanaj@ushaf.net*

Driton Balaj[3]*

[3] *Profesor i Asocuar; Universiteti i Prishtinës" Hasan Prishtina" Fakulteti Ekonomik,*
***Autor korrespondet**:E-mail;driton.balaj@uni-pr.edu*

Abstrakt

Qëllimi - Qëllimi i këtij studimi është të analizojë ndikimin e Covid 19, në riskun likuiditetit të sektorit bankar në Kosovës. Hulumtimi ofron rezultate empirike duke krahasuar instrumentet e vlerësimit të riskut të likuiditetit në periudhat para Covidi 19 me periudhën e tashme.

Metodologjia/qasja - Hulumtimi është bazuar në të dhëna dytësore dhe përfshin gjithë sektorin bankar. Risku i likuiditetit në hulumtim është vlerësuar përmes rrezikut të likuiditetit i cili i referohen aftësisë së bankës për të thithur tronditjet e likuiditetit, aftësia e bankës për të përballuar një kërkesë të lartë të likuiditetit në një afat të shkurtër si dhe aftësia e bankës për t'u përballur riskun e likuiditetit në prezencë të pasurive jo likuide.

Gjetjet – Rezultatet nga hulumtimi tregojnë se covid 19 ka ndikuar në riskut në likuditetit të sektorit bankar në Kosovë.

Implikimet praktike – Studimi jep një kontribut të veçantë si akademik ashtu edhe praktik. Ai ofron kontribut të dobishëm për të gjithë drejtuesit në sektorin bankar. Gjithashtu ky hulumtim plotëson boshllëqet që janë evidentuar në kërkime, të cilat konsiderohen si kontribut akademik.

Origjinaliteti/vlera – Ky studim empirik është i pari i cili ka analizuar ndikimin e Covid 19 në riskun e likuiditetit të bankave në Kosovë. Gjetjet e këtij studimi do të jenë vlerë e shtuar për drejtuesit e sektorit bankar, si dhe për politikëbërësit në sektorin e bankave.

Fjalët kyçe: Risku I likuditetit, bankat, performanca , kapitali financiar, Covid 19

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Contemporary Issues of Tourism Development in Nigeria

Toluwaleke B.ADELABU

Faculty of Tourism, Cyprus Science University, Girne, TRNC via Mersin 10, Turkey

Soolmaz L. AZARMI

Corresponding author, Faculty of Tourism, Cyprus Science University, Girne, TRNC via Mersin 10, TURKEY, E-mail: soolmazazarmi@csu.edu.tr

Abstract

Tourism has been characterized as leisure or business travel. It may be multinational or domestic. Tourism is defined by the World Tourism Organization (WTO) as travelling to and staying in locations beyond one's typical surroundings for a period of no more than one year consecutively for leisure, business, or other objectives. Tourism has the potential to considerably boost a country's GDP, and many countries have seized this opportunity. This is demonstrated through the development, maintenance, and promotion of their tourism attractions. A tourist attraction is a site of interest that attracts travelers for its inherent or demonstrated natural or cultural value, historical significance, natural or built beauty, or for its recreational, adventure, or amusement value. Tourism is critical to the economies of every country on Earth. It is not simply about people travelling from one location to another on vacation. It is critical since it has the potential to increase a country's GDP. There are numerous tourism destinations in Nigeria, and they hold enormous economic potential if their resources are properly utilized. Nigeria has tremendous tourism potential. A country with a diverse landscape, stunning beauty, and numerous historic locations should have a flourishing tourism industry. Unfortunately, this is not the case, and hence the purpose of this piece is to highlight the primary challenges facing Nigerian tourism and alternative remedies.Olumo Rock in Ogun State, Yankari Game Reserve in Bauchi State, and Obudu Mountain Resort in Cross Rivers State are just a few of the prominent tourism destinations in Nigeria. Tourism in Nigeria also encompasses our well-known festivities, such as the Calabar Carnival and the Eyo Masquerade Festival. Despite these magnificent tourist attractions, Nigeria continues to rank outside of Africa's top ten international visitor arrivals. Additionally, the World Economic Forum's Travel and Tourism Competitiveness Index ranks Nigeria 2.8 (on a scale of 1-7) and 129th in the world. These statistics demonstrate that Nigeria has some significant tourism-related issues to overcome. Since the 1998 democratic regime [Regime] in Nigeria, the tourism sector has been viewed as a festival department, with the operators [Administrators and Management] of National Tourism planning on board for political appointment more than economic development, relegating the sector. The issues confronting the Nigerian tourism sector are not new; they have evolved through time, from mismanagement, misdirection, and embezzlement to the Federal Government's decision to abolish the Ministry of Tourism and Culture. The

purpose of this study is to analyze the difficulties associated with tourism and tourism development in Nigeria. The study used a qualitative method to discuss and provide feasible solutions to the highlighted difficulties, building on a survey of the current literature.

Keywords: Tourism, Challenges, Mismanagement, Culture, Development.

Challenges of language education

Manjola TËRSHANA

University of Arts, Tirana, ALBANIA

Abstract

The Albanian language is one of the few identity elements of the Albanian nation. As such it must be defended with fanaticism and devotion. Globalization, interaction between peoples and free movement seriously endanger the Albanian language. But these phenomena are inevitable in the world we live in. What we can do is strengthen the education system and all other elements that affect the protection of the Albanian language. There are two ways to help in this regard. 1. Language education policy 2. Approximation of Albanian rules with spoken language.

Language education is not just about the before university education system. It is indisputable that during compulsory education the basics of learning the Albanian language must be of a high level and we are taking this for granted. Education could not stop here. It must be continuous. Higher education should continue to strengthen language education. Mass media should also be at the same wavelength. If one of them crashes then the edifice of what is called the national literary language begins to collapse.

Linguists, on the other hand, need to be present and have their say. The time has come for linguists to look carefully at the changes that language undergoes. It is quite understandable that society changes and with it the language. In order not to give way to chaos, linguists need to look at where they can intervene. Those changes that language is making naturally are the way to be sanctioned and turned into rules.

By acting on these two important elementes, we will be able to protect the Albanian language from the massacre that is being done to it every day, not only by ordinary people but also by specialized organs, press and state organs. Although the state has a duty to protect the language from harm, we note that it is precisely the state administration and even the universities that violate and make serious mistakes.

The method used is the method of observation, analysis and interpretation.

INTRODUCTION

The education system in Albania in recent decades has experienced a significant decline in terms of quality in education. In this context, the rooting of rules and language education has dropped significantly. Every day more and more students skip learning the Albanian language. The desire and need to learn foreign languages from an early age have made students focus more on learning a foreign language than on their mother tongue. According to Council of Europe reports, Albania is below the average of the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) countries. This has recently led to the requirement to separate the teaching of the Albanian language from the subject of literature. The Albanian language is studied in high school integrated with the subject of literature. The way the subject is handled makes students receive much more information about literature than about language. Students are introduced to the language through literary texts. So far everything seems fine. The problem begins when language is not analyzed through its basic disciplines. More attention is focused on the way of lecturing and the styles used in communication. Little emphasis is placed on learning the Albanian language. Spelling rules are almost known and applied by a very small number of students. And it happens that in high school bangs. When you go to university, you forget even the little knowledge that students have learned. Good students do a more careful job in this regard, always if professors are required to respect the rules of spelling and use the Albanian language correctly. Students with a level below average show significant problems and lack of knowledge of the Albanian language.

In doing the course assignments or diploma topics, it is the duty of the lecturers of different subjects to pay great attention to the observance of the rules of the Albanian language. But often such a thing does not happen. Lecturers in Albanian universities in a large part of them focus only on the material presented by students. They (pedagogues) forget to give due importance to the form and manner of expression in Albanian. This is very wrong as it brings irreparable consequences for the professional education of the younger generation. Of course vocational education comes first. But in no way should we forget the civic duty to speak the Albanian language well, accurately and beautifully. The Council of Europe policies on languages in education aim to support the articulation of language education policy that facilitates an integrated approach to language teaching and learning. According to this approach, all teachers, whether in the language of schooling as a subject, in a second foreign language, or in other curricular subjects, have a common interest and responsibility for the development of students' language competencies. (Council of Europe on the languages of education).

There are cases when the pedagogues themselves show shortcomings in mastering the Albanian language. Such a thing is noticed in the texts produced or translated by them. Professional texts especially of technical sciences are often associated with major linguistic errors. The use of foreign words is noticed in the translated texts. Many words that can be easily replaced with Albanian words, it is preferable to use in the language from which it is translated. Translation is also commonly noticed, which significantly changes the grammar and structure of the Albanian language. The latter is the most severe blow that can be dealt to the Albanian language. The use of a foreign word can also be forgiven, but changing the sentence structure of the word in the sentence is unforgivable and very difficult. Often mistakes are not only spelling in nature but also conceptual. In the history book of the lower secondary cycle, the kingdom of Enkelej appears once as such and once as the kingdom of Enkeleas. And it happens within a paragraph. The ninth grade geography book appeared in 2018 with numerous errors not only

scientific but also with a pronounced linguistic poverty made known by geographer Gjovalin Gruda. The Ministry of Education in Albania itself admits that textbooks have been withdrawn from the market due to scientific inaccuracies and spelling mistakes. A few years ago in the fifth grade history and geography textbook textbooks students were confronted with the phrase foam party, a phrase that from a linguistic point of view is misspelled. In Albanian we can not write foreign words as in the original languages but how they are pronounced in the languages from which they come.

Correct writing and speaking is important for all languages. But when we talk about the Albanian language, this takes on a much greater value, for many reasons. First, Albanian is a unique language. It is spoken only by Albanians. This language is not similar to any other, neither near nor far from the territory where Albanians live. Third, the Albanian language is a mother tongue not only for the Albanians of Albania but also for a large number of Albanians living in other countries. Thus, Albanian is the first language of the Albanians of Kosovo, the Albanians of Northern Macedonia and the Albanians of Montenegro. This number of Albanians living far from the territory of the Republic of Albania is in greater numbers than the Albanians living in Albania. Living in other countries, with non-Albanian speaking populations, the risk of interference in the structure of the Albanian language is much more present. Fourth, a very large number of the population of Albania has emigrated to other countries, causing the Albanian language to be spoken less and less in the countries where they live and work. All these and others make the Albanian language very endangered. It is true that Albanian has resisted for centuries, has resisted foreign invasions, many stops and obstacles over time. It is true that Albanian has survived by coming alive to this day. And this difficult survival proves to us that it will continue to be so. But still care and attention should be very high. What has not been done by difficult centuries, by war and foreign invasions, can make globalization and the phenomenon of social networks.

The problem of respecting the implementation of the standard language has not spared the state administration in Albania either. *According to Kaplan and Baldauf (1997), "A language policy is a body of ideas, laws, regulations, rules and practices intended to achieve the planned language change in the societies, group or system"* There are endless cases when the state administration issues documents, laws with significant spelling mistakes. A few years ago, the head of the Albanian government, seeing the spelling and grammatical errors of the state administration, undertook to appoint an editor for the Albanian language at each department. But that did not happen. Although there are improvements, again the situation is far from being correct. Official documents and even legal acts continue to be drafted with errors. We are mentioning one of these cases when a parliamentary law is returned by the President of the Republic for the fact that it included a series of foreign words that are not part of the Albanian language. In 2020, law no. 43 is returned by the President of the Republic because in the drafting of the law were included words that are not part of the vocabulary of the Albanian language. Some of these words are: Surf, windsurf, walk board, kite surfing, bareboat, cruise, sailing surf, canoe, etc. The Institution of the Presidency has judged it as contrary to Article 14 of paragraph 1 of the Constitution of Albania which stipulates that Albanian is the official language in the Republic of Albania. The meaning of these names according to the content of the law is its essence, as one of the main reasons why this law is proposed to be adopted, is the regulation of permissible activities in areas dedicated to maritime tourism, which are inextricably linked to how they should be practiced certain activities or sports. Based on this observation, the office of the President of the Republic deems it reasonable to reverse the law.

It's not enough here but it goes even further. Specialized bodies are rightly asked to intervene and have their say. According to law no. 53, for the Academy of Sciences in the Republic of Albania, Article 4 has the main function to build strategies and implement policies for the unified use of the official Albanian language, contemporary terminology of science and technology as well as for the consolidation of the Albanian language in all fields of science. These academies have been instrumental in preparing the final dictionaries and in some cases have implemented policies regarding the standard grammar of the language in question, as well as policies regarding the types of foreign borrowings that would be allowed for lexical development as required. new technologies, and they have helped to determine international participation in lexical standardization (Kaplan & Baldauf, 1997). The reasoning of the presidency rightly goes even further when it focuses on the phonetic principle of Albanian. The word used in the draft surf law, how will it be pronounced? Will it be read based on the rules of spelling where the word is read as it is written, or based on the English language where the pronunciation of this word is së:rf ?! The same logic applies to the words windsurf, walk board. In Albanian W does not exist as a letter. Also in 2019, according to a survey conducted by the Institute of Political Studies, only in one draft law of the Albanian Parliament have been calculated among 200 words the same number of spelling mistakes.

After the fall of communism in Albania, the phenomenon of naming bars, restaurants and various activities in foreign languages became normal. At that time this hunger and desire for naming in foreign languages was understandable. Normal after Albania emerged from a 50-year dictatorship and isolation. And the contact with the denominations in foreign languages seemed to bring Albania closer to the west. But today, 30 years later such a phenomenon should have disappeared. This desire should have fallen. On the contrary, the situation is becoming increasingly alarming. The number of foreign language titles has increased. Today it is even very difficult to find the names of commercial activities in the Albanian language. Only one on the street with a number of 35 commercial activities, health, etc., 19 of them was signs in foreign languages. There is a regulation where tables in foreign languages are taxed a little more than tables in Albanian. But this taxation is very low and quite negligible. It is even respected and implemented only in the capital of Albania, Tirana. The day has come for foreign language denominations to be charged much more expensively in order to have a reduction of foreign language denominations. It is the duty of the state and state policy to influence the preservation of the purity of the Albanian language. When the rules and principles of the Albanian language are violated, financial fines can be applied.

The two factors mentioned above have to do with school and the state. With the way these two important factors of social life deal with language problems as a whole. But a factor that is strongly influencing the eradication of the rules of spelling, grammar and syntax of the Albanian language are social networks. It is already known that anyone can write on social networks, more or less educated. Consequently, the language of social networks is far from being the standard language. Even more than the standard problem, there is noticeable indifference and disregard for spelling rules. It is often not problematic written in dialect. After all, dialect does not exclude its norm and rules. You can quite well write in the dialect in conversations between friends or members of a certain geographical area. Even more often, the dialect beautifies and enriches the national language. Not forgetting that, and written in dialect must be done respecting the rules and linguistic norm. More serious is the situation when social

network users think they are writing in standard language, but in reality their language is full of mistakes. So it shows that they are not aware of their mistakes and their relationship to language. And this is the occasion to set the alarm. Social networks abound in all sorts of ways of writing. Although written language is always much more formal than spoken language, on social media this difference is almost invisible. Such an approach has made the rest of the population, which is in fact educated by the rules and norms of the language, careless and careless. This category of people knows and applies the rules of spelling but by encountering other groups of the population becomes one with them. In certain cases it happens that the qualified part or the part that is familiar with the rules of spelling, voluntarily waives them. It does this to identify with the rest, to be better understood by them, not to be identified as an outsider. It is observed that in other cases it is as a way not to be prejudiced by the group. The sense of prejudice is so strong that they are willing to make linguistic mistakes with full awareness. This connects them in some way more closely to the rest.

All of this, slowly, day by day is causing many spelling rules to be forgotten, to be set aside. The use of commas is now out of fashion. On social networks, text messages are rarely used by commas in their texts. Completely extinct is the use of the apostrophe. In the best cases, an empty space is left in its place. Not to mention ë -në (e with two dots up) or ç (c with tail down) which are used very rarely. So much so that when you see them you remember that these two letters also exist in the Albanian alphabet.

Tab: The number of spelling mistakes for each rule

Right	Wrong
Ë Finite	402
Ë pre-stressed	186
Words of foreign origin	113
E stressed	98
Writing i-së dhe j-së	78
Other consonants	64
Ë unstressed	49
Writing of rr	53
Groups of vowels	48
Other vowels	23
Ë stressed	7
E non stressed	4
Writing the apostrophe	2
Total	1127

one study we took as a unit of quantitative research the orthography, the word form that contains a spelling language choice, quantified as different each time it appears in the text, although it may be repeated. It is about 62 texts, in which 25,143 orthographys have been quantified. Thus, in the following

table we will give data from the numbered texts for each group, the number of spelling errors for each rule when the letter or other indicative characters are missing, another is added or used instead.

The means of public communication play a very important role in the language education of the general public and young people in particular. The print media and televisions have an important role in the social life of Albania. For the sake of truth, in recent years, there has been a positive development towards respecting the rules of spelling. Newsrooms have become more responsible and careful. But still the mistakes are there, on every newspaper page, on every television screen. The same can be said of publishing books. Compared to the first two decades after the 90s, the situation has been improving. Although not lacking, spelling mistakes are becoming less common. This is especially true for books published by serious publishing houses that are not few in Albania. When we talk about language mistakes in the media we are clear that we are talking not just about mistakes which are typos. In this case we are talking about mistakes that come as a result of ignorance of the rules of spelling by editors, translators or journalists. The role of literary proofreader has long been set aside in Albania, and this has caused this linguistic anomaly. The return of the literary proofreader, who has the task of dealing exclusively with linguistic errors, would fix many things. This is the language situation in Albania. For linguists, this situation is very dangerous for the Albanian language as a whole. And here we come to the role that linguists have to play. Their role can't be limited only to highlighting the situation and the danger that poses for the language the circumvention of spelling rules on the one hand and the misuse of the Albanian language system on the other. Linguists need to study phenomena carefully and come up with solutions. If it is seen that the language is going in one direction or another, then the rules which are considered as rigid, outdated or even simply unenforceable, should be reviewed. They need to be changed. The rules are not just to be enforced by linguists, but by the entire population. In those parts that can be intervened, linguists have to decide what to do. One must follow the trend, originality and naturalness that the language or community that speaks it chooses to do. Intervene where it can be reasonable and then focus all efforts on strictly enforcing the official language rules.

CONCLUSIONS

Albanian as a unique language of a small people should be treated very carefully. Language policies play a very important role. Standard language writing is being massacred by social networks, the media and even universities and state administrations. The use of commas is now out of fashion. On social networks, text messages are rarely used by commas in their texts. Completely extinct is the use of the apostrophe. In the best cases, an empty space is left in its place. Not to mention ë -në (e with two dots up) or ç (c with tail down) which are used very rarely. Linguists need to intervene before it is too late.

REFERENCES

1. Aronoff Mark, (1985) Orthography and Linguistic Theory: The Syntactic Basis of Masoretic Hebrew Punctuation, Language, Linguistic Society of America Vol. 61, No. 1, pp. 28-72.

2. Holmes Janet, Wilson Nick, (2022) An introduction to sociolinguistics, by Routledge, ISBN 978036742110 6.
3. Kaplan B. Robert, Baldauf B. Richard, (1997), Language plaining from practice to theory, Multilingual Matters, ISBN 1853593729.
4. Moravcsik J. M. E (1967) Linguistic theory and the Philosophy of language, Foundation of language, Vol 3, No.3, pp. 209-233.
5. Thomai Jani, Lafe Emil, Kostallari Androkli, Angoni Engjell (1998) Për pastërtinë gjuhës shqipe, Akademia e Shkencave e Shqipërisë.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

A Comparative Research on Customer Service Expectations and Service Quality Perceptions of Low-Cost Airlines ın the Turkish Republic of Northern Cyprus

Şükrü UMARBEYLİ

Nalan GELİRLİ

Cyprus Science University, TRNC

Abstract

Competition between airlines is increasing. Airlines carry out different strategies to cope with this intense competition. Many of them assimilate well-known business strategies in the airline market, Low-Cost Carriers (LCC), in particular, are emerging as a strong competitor to traditional Full Service Network Carriers (FSNC) in the competition. The aim of this study is to analyze and evaluate the service quality expectation of the low cost airlines' customers operating in the Turkish Republic of Northern Cyprus and the quality perception of the customer regarding the service received by the Servqual method. Due to the competition between airlines in the TRNC, service quality has become important. The sector, which offers easy and affordable services and prices to provide competitive advantage depending on quality, shall continue its efforts to provide better customer satisfaction with the development of technology, interactive channels, telephone applications and web pages. The aviation industry, which assorted in such a way, started to turn into a new style. In addition, they make an effort to continue mobile advertisements and more customer-oriented marketing activities by actively using social media. The services provided can also be assorted according to the demographic diversity of the customers. Airlines, which initiated to develop various products, tools and services, have also caused the marketing models and strategies in the aviation sector to differ in the rapidly developing technology in the digital world. In this rapidly changing and challenging world, the marketing methods and models of airlines have also gained new momentum and evolved intensively. Mobile applications and new marketing options have increased. With the new channels that have emerged, classifications are made according to the demographic and structural characteristics of the customers, and customer expectations are improve, and it is ensured that the customer is reached more effectively. The literature review focused on the determinants of service quality in the aviation industry, perceived service quality and customer expectations, and the relationship between perceived service quality and customer satisfaction. quantitative studies were conducted on customer satisfaction, and there are 22 questions on customer expectations and 22 questions on customer perceptions in the SERVQUAL Scale questionnaire, and survey with total 44 questions were collected and analyzed for the results uploaded to the SPSS program. SPSS was used as the analysis program. As a result competitive advantage is provided by the airlines in the service sector with the right strategies and practices aimed at acquiring, maintaining and increasing loyal customers, and thus, it can survive in the long term.

Keywords; LCC, Customer, Expectation, Perception, Servqual

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Opinions of Academics in the Department of Mathematics and Classroom Education on Dyscalculia

Bilal BALDEMİR

Firat University, TURKEY. E-mail: bilbaldemir@gmail.com

Tayfun TUTAK

Firat University, TURKEY. E-mail: tayfuntutak@hotmail.com

Abstract

This study was carried out in order to reveal the views of the academicians in the mathematics and classroom teaching department about dyscalculia. A total of 20 academicians, 10 from mathematics teaching departments and 10 from classroom teaching departments, participated in the study as participants. In the study, in which the qualitative research method was used, the data were collected with a semi-structured interview form and analyzed with the content analysis method. According to the findings, it was concluded that the academicians in the mathematics and classroom teaching department did not have enough knowledge about dyscalculia. In addition, recommendations are presented based on the results.

Keywords: Dyscalculia, Spesific Learning Disability, Mathematics and Class Academics.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Turizm Organizasyonları için Malzeme Tanımlama ve Kataloglama Sistemi

Ramazan ERTURGUT

Akdeniz University, TURKEY

E-mail: rerturgut@akdeniz.edu.tr

Özer ALPAR

Akdeniz University, TURKEY

E-mail: oalpar@akdeniz.edu.tr,

Öz

Günümüzde Endüstri 4.0 Fenomeni ile farklı bir boyut kazanan işletmeler arası rekabet, Disiplinler arası çalışma ve uygulamalar konusunda yeni ufuklar açmaktadır. Turizm Sektörü hem hizmet organizasyonlarını bünyesinde barındıran, hem de çok sayıda servis sağlayıcıdan mal ve hizmet talebi olan bir sektör olması nedeniyle, Tedarik Zincirindeki kırılmalara hassas bir işleyiş sistemine sahiptir. Bugün sadece Türkiye'deki Otel ve diğer Turizm işletmelerinde yönetilen malzeme miktarı onbinlerce kalemden oluşmaktadır. Bu kalemlerin tanımlanması envanterinin çıkarılması ve kataloglama bazlı bir malzeme yönetim sistemine bağlanması ihtiyacı bulunmaktadır.

Bu çalışmanın odak ilgisi, Turizm Organizasyonları bakımından bir Malzeme Tanımlama Kataloglama Sisteminin oluşturulma ihtiyacını ortaya koymak ve taslak sistemle ilgili ulusal düzeyde bir model önerisi sunmaktır. Nitel Araştırma Deseninin kullanıldığı araştırmanın beklenen sonuçları, Turizm Sektörü için önerilecek Malzeme Tanımlama ve Kataloglama Sistemi ile halen manuel ve birbirinden bağımsız bir şekilde yönetilmekte olan Ulusal Turizm Kuruluşları Malzeme envanterinin dijital olarak yönetilmesine imkân vereceği, ayrıca lojistik açıdan satın alma stok yönetimi ve depolama işlemlerinin daha verimli yapılabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Turizm Örgütü. Malzeme Tanımlama, Kataloglama, Lojistik

GİRİŞ

Günümüzün hızla gelişen sektörlerinden biri olan turizm, küresel çevrede yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeler nedeniyle rekabetin en fazla yaşandığı sektörlerden biri haline gelmiştir. Küresel rekabetle birlikte diğer sektörlerde olduğu gibi turizm sektöründe de işletmeler artık bireysel becerileriyle rekabet edememekte, içinde bulundukları tedarik zincirinin bütünüyle rekabet etmek zorunda kalmaktadırlar.

Genel anlamda işletmeler, ürettikleri mal ve hizmet çeşidi yönünden endüstri, ticaret ve hizmet işletmeleri olarak üç grupta incelenmektedirler. Otel işletmeleri, ilk etapta konuklarının geceleme ve dinlenme gibi ihtiyaçlarını yerine getiren hizmet işletmeleri olarak ön plana çıkmaktadırlar. Fakat bunun yanında otel işletmeleri misafirlerine sundukları değişik ürünlerle de hem endüstri hem de bir ticaret işletmesi özelliğini de taşımaktadırlar. Bir otel işletmesinin mutfağında üretim amaçlı kullanılan girdiler hem fiziksel hem kimyasal anlamda değişim göstererek bir yemeğe dönüşmektedirler. Bu örnekteki özellik açısından otel işletmeleri, endüstri işletmeleri ile benzerlik taşımaktadırlar. Otel işletmesinin barında veya diğer gelir getiren departmanlarında yapılan satışlarla da oteller, bir ticari işletme niteliği taşımaktadırlar.

Her türlü özel ya da kamu işletmeleri hizmet satın alan tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak için mal ya da hizmet satın almak zorundadır. Satın almaların iyi bir pazar araştırmasının ardından ekonomik ve kaliteli olarak gerçekleşmesi hem işletmelerin finansal açıdan sözü edilen mal ya da hizmet alımlarının maliyetlerinin düşürülmesini hem de kaliteli ürünlerin kullanılarak hizmet kalitesinin arttırılmasını sağlamaktadır. İşletmeler ürünlerin ekonomik ve kaliteli olması için çoğu zaman toplu alım yapma eğilimindedirler (Baskak, 2011). İşletmeler toplu alım yaparken daha önceki dönemlerde hangi ürünü ne kadar kullandıklarını kontrol ederek tahminlerde bulunmaktadırlar. Dayanıklı ve kolay bozulmayan ürünlerin satın alımlarında risk az iken, kolay bozulabilen ve dayanıksız ürünlerin satın alımlarının miktarı ise maliyet açısından önem arz etmektedir [1].

Ürünlerin istenilen kalitede, maliyette ve zamanda üretilmesi büyük ölçekli otel işletmelerinin yiyecek-içecek üniteleri açısından da genel hedefler arasında yer almaktadır. Söz konusu kriterlerin göz önüne alınması suretiyle üretilecek olan ürünlerle ünite, etkin, verimli ve kârlı çalışabilmektedir. Böylece, büyük ölçekli otel işletmesinin amaçlarını gerçekleştirmesinde de etkili olacaktır.

Bunun yanında, büyük ölçekli otel işletmelerinin yiyecek-içecek ünitesi, faaliyetlerini sürdürürlerken farklı sorunlarla da karşılaşmaktadırlar. Tedarik edilen ilk madde ve malzemelerden, niteliksiz ve nitelikli olmayan işgücünden ve son olarak da satıcı ve alıcılardan kaynaklanan yetersizlikler, ünite açısından önemli sorunlara neden olmaktadır. Niteliksiz bir ilk madde ve malzeme, üretilecek olan ürünlerin kalitesini etkilemekte, gereksiz işgücü kaybını ve müşteri gereksinimlerinin karşılanmasında olası olumsuz sonuçlan ortaya çıkarmaktadır. Bu durum da ünitenin ve dolayısıyla işletmenin maliyetlerini yükseltecek böylece de ya zarara yol açacak ya da kârlılığı azaltmış olacaktır. Bu tür nedenlerden dolayı, yiyecek-içecek ünitelerinde üretim kayıpları, büyük ölçekli otel işletmeleri açısından önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Üretim kayıplarının oluşması, büyük ölçekli otel işletmeleri açısından stok konusunun önem kazanmasına neden olmaktadır. Buna göre; büyük ölçekli otel işletmelerinin stok düzeylerinin yönetimi, uzun vadeli rekabet avantajı geliştirmenin temel yollarından birisi olmaktadır. Kalite, fiyatlar, fazla mesai, âtıl kapasite, müşterilere hızlı cevap verebilme yeteneği ve karlılık, stok düzeylerinin etkilediği değişkenlerin örnekleri arasında sayılmaktadır. Bu nedenle stok yönetimi, işletmelerin o anki ve gelecekteki rekabetçi yapıda olması yeteneğiyle doğrudan ilişkili olmaktadır. Dolayısıyla kullanılan stok

[1] (Sarıoğlan, 2011: 246).

yönetim modelinin söz konusu yeteneğin geliştirilmesindeki rolü işletmeler tarafından göz ardı edilmemektedir.

Bu çalışmada öncelikle turizm işletmeleri ile ilgili genel bilgilere yer verilmiş, ardından çalışmanın asıl amacını oluşturan RFID ve kütüphanecilikte kullanılan kataloglama sisteminden bahsedilmiştir. Hemen ardından otel işletmelerinde büyük öneme sahip tedarik zinciri ile ilgili özelliklere değinilmiş olup çalışmanın son kısmında otel işletmelerinde malzeme tanımlamada kullanılacak olan sistemler ele alınmıştır. Konuyla ilgili literatür taraması yapılmış olup gerekli bilgiler elde edilmiştir. Sonuç kısmında ise çalışmanın geleceği ile ilgili düşüncelerden bahsedilmiştir.

Literatür Taraması

M. Ravanshadnıa (2011)" turizm sektöründe RFID teknolojisinin kullanımı" başlıklı çalışmasında turizm projelerinde RFID teknolojisinin çeşitli yönlerde uygulanabilirliğini ileri sürmüş ve engellerini analiz etmiştir. Bu çalışmada RFID teknolojisi, takip, konumlandırma, tedarik zincirinin yönetimi, arz ve lojistik, malzeme trafiğinin kayıtları, kalite kontrolü, kontrol işlemleri, bakım yönetimi ve şantiyenin güvenliği konularında incelenmiştir. A Mehreban (2006)da "tedarik zincirinde RFID teknolojisinin uygulanması" başlıklı makalesinde, tedarik zinciri içinde nispeten yeni teknolojilerden biri olarak kabul gören RFID teknolojisinin rolü ve uygulamasını incelemiştir. RFID' nin avantajları, İrlanda'da kullanım durumlarının yanısıra güvenlik sorunlarına da değinmiştir.

F.Demirel (2007) "tedarik ve lojistik yönetiminde RFID uygulamaları" başlıklı tezinde RFID teknolojisinin ne olduğu, tarihsel gelişimi, hizmet sektörünü etkileyen yönleri, tedarik zinciri ve teknoloji bağlantısı, teknolojisi üzerine, örnek uygulamaları anlatmaktadır.

A Üstündağ (2008) "radio frekanslı tanıma (RFID) teknolojisinin tedarik zinciri üzerindeki etkileri " başlıklı çalışmasında perakendeci, dağıtıcı ve üreticiden oluşan tedarik zincirinde, RFID uygulanan ve uygulanmayan iki sistem arasında oluşan maliyet farklarını, benzetim modeli yardımı ile incelemiştir. Tedarik zinciri boyunca hatalı sevkiyat, yanlış yerleştirme, çalınma ve zarar görme oranları göz önüne alınarak, kayıtlı ve gerçek stok miktarları belirlenmiştir. RFID teknolojisinin kullanımı ile doğruluk, süreç verimliliği, güvenlik ve görünürlük seviyelerinde beklenen performans artışının, tedarik zinciri üzerinde sağladığı kazanım, kayıp satış, çalınma, elde tutma, sipariş ve süreç maliyet farkları esas alınarak hesaplanmıştır. Ürün değeri, temin süresi ve talep belirsizliği faktörlerinin RFID uygulamalı tedarik zincirinde sağlanan kazanımlar üzerindeki etkisi, deneysel tasarım yapılarak araştırılmıştır.

1. Turizm İşletmeleri

Konusu, insanların ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetlerin üretimi olan otel işletmeleri kavramı 19. yüzyılda öne çıkmıştır. Bu yapıda, ekonomik ve sosyal değişikliklerden dolayı insanların artan ihtiyaçlarını karşılamak, organizasyonların faaliyetleri açısından işlevsel hale dönüşmesine neden olmuştur. İnsanların ihtiyaç duyduğu ekonomik mal ve hizmetleri üreten birimlere işletme denir. Mal ve hizmet üretimine ek olarak, işletmeler aynı zamanda tüketicilerine dağıtım veya pazarlama faaliyetleri de yapmaktadır. Bu durumda işletmeler mal ve hizmetlerin üretimi ve pazarlanmasında yer alan birimler olarak düşünülmelidir.

Konaklama işletmeleri; içerisinde bulundukları ülkelerin kültürel, ekonomik, sosyal vb. unsurlarının gelişmesine olan katkılarından ötürü turizm faaliyetleri içindeki önemli unsurlardan biridir.[1] Konaklama işletmeleri arasında sınıflandırma yapılırken birbirinden farklı, çok sayıda görüş ortaya çıkmıştır. Fiziksel yapılarına, hizmet sundukları konaklama ihtiyacı türüne, pansiyon durumuna, gelişim aşamalarına, büyüklüklerine, faaliyet sürelerine, hukuksal açıdan bağlı oldukları duruma, lüks derecesine, ulaşım araçları ile olan bağlantılarına, mülkiyetlerine ve yönetim amaçlarına göre gibi çeşitli sınıflandırmalara tabii tutuldukları görülmektedir[2]

Otelciliğin tarihsel gelişimi incelendiğinde çok eski zamanlara dayandığı görülmektedir. Aslında, insanların seyahatlerinden kaynaklanan konaklama endüstrisi, doğuda hayır kurumları, müşterilerin ilahi misafir olarak alındığı kervansaraylar ve batıda ticari işletmeler olarak oteller olarak sunulmuştur. Zaman içinde, doğu kervansaray topluluğunun hayırseverlik biçimindeki ekonomik refah kaybı yavaş yavaş ortadan kalkarken, batıda varlıklı kitleleri hedef alan ticari kitleler kitle seyahatinin etkisiyle gelişmeye başlamıştır.

Otel olarak görev yapan ilk bina, 1794 yılında New York'ta açılan City Hotel'dir. Ancak, birinci sınıf bir otel, 1829'da Boston'da açılan Tremont House'dur. Daha sonra daha modern konaklama tesisleri ortaya çıkmıştır. Hava seyahatlerinin artması uluslararası çalışan havayolu firmalarının otel işine girmesine neden olmuştur. Böylece önemli destinasyonlara seyahat edenler için uygun konaklama imkânı sağlanmıştır. Günümüzde sadece modern ve büyük bir otel işletmesi değil, diğer otel işletmeleri de oldukça gelişmiş ve yüksek hizmet standartları sunmaktadır. Nitekim, turizm sektörü dışında faaliyet gösteren işletmelerin ortak çalışmaları ve pazar paylarındaki artış sayesinde bu işletmeler güçlenmektedir.[3]

1.2 Turizm İşletmeleri ve Tedarik Zinciri Yönetimi

Tedarik zinciri fonksiyonları iş ortamındaki mamül akışını temsil etmektedir. Tedarik zinciri bir işletmede doğru malzemelerin, hizmetlerin ve teknolojinin doğru kaynaktan, doğru zaman ve uygun kalitede satın alındığının garanti edilmesinden sorumludur. Servis endüstrileri de mamul üretimi yapan işletmeler gibi bir ürün teslimatı yapmaktadır. Bu ürünler bilgi, müşteri servisleri, vb. olabilmekte ayrıca, hizmet ve mamül üretimi arasındaki fark da gittikçe belirsizleşmektedir. Gerçekte de modern üretim sistemlerinin ürün meydana getirme veya malzemelerin işlenmesi gibi fiziksel safhalardan daha fazla faaliyet göstermesi gerekmektedir.[4]

Günümüzün yoğun rekabet koşulları münferit işletmeler yerine tedarik zincirlerine odaklanmayı zorunlu kılmaktadır. Makro açıdan bakıldığında tedarik zinciri, hammadde tedariğinden başlayıp, ürün ya da hizmetin nihai kullanıcıya sunulmasına kadar sürece dahil olan işletmelerin oluşturduğu bir ağ olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar tedarik zinciri kavramı öncelikli olarak üretim işletmeleri için ele alınmış bir kavram olsa da, hizmet endüstrisinin de zincirin kapsamında olması doğaldır. Turistik ürünler, müşteriler tarafından çoğunlukla, hizmet ağını oluşturan çeşitli hizmet bileşenleri tarafında

[1] (Didin ve Köroğlu, 2008: 112).
[2] (Akıncı, 2010: 19).
[3] Diana Bor, "Konaklama İşletmelerinde Stresin Çalışan Performansına Etkileri: Belek"teki 5 Yıldızlı Otel İştmelerinde Bir Uygulama", (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2010), 11.' Dan akt. Gündüz, Büşra (2012).
[4] (Elagöz, 2006:56).

oluşturulan katma değer zinciri olarak algılanmaktadır. Bu nedenle, hizmet ağının etkin bir biçimde yönetiminin sağlanması, diğer işletmelere karşı rekabet avantajı kazanmak isteyen bir turizm işletmesi için bir zorunluluktur.

Tedarik zinciri bütünleşmesini iyi sağlayan işletmelerde daha az stok yatırımı olmakta, nakit akışı daha hızlı olmakta, hammadde ve malzeme alma maliyeti azalmakta, çalışan personel verimliliği artmakta, lojistik maliyetleri azalmakta ve kısa dönemli talep dalgalanmalarında müşterinin ürünü talep ettiği zamana uyabilme esnekliği daha gelişmiş bir şekilde ortaya çıkmaktadır [1]

Tedarik zinciri yönetimi stratejisi normal bir işletme seviyesindeki stratejilerden farklılık göstermektedir. Bunun nedeni işletme seviyesindeki stratejiler iç süreçlerin koordine edilmesini gerektirmekteyken tedarik zinciri yönetim stratejisi zincire üye firmalar arasında bulunan tüm süreçleri koordine etmeyi gerektirmektedir. Bundan dolayı tedarik zinciri yönetim stratejisinin hedeflerine (ürün geliştirme, sabit olan sermaye miktarının düşürülmesi ve çalışma sermayesi, gelir artırımı, müşteri tatmini, pazar payının arttırılması, işletme maliyetlerinin azaltılması vb.) ulaşılması işletmeler arasında yapılan taahhüt ve koordinasyonun gerçekleşmesine bağlı olmaktadır [2]

Turizm işletmesi denince akla en yaygın olarak gelen kavram oteldir. Otelin müşterilere hizmet sunması için oteller de birçok ürün ve hizmet tedarikçisinden hizmet satın almaktadır. Otellerin birçok tedarikçisi ve müşterisi olduğundan bu müşteri ve tedarikçileri bir zincir altında yönetmek gereklilik halini almıştır. Otellerin tedarik zincirlerinde tedarikçilerden müşterilere doğru hizmet, bilgi ve üretim akmaktadır. Oteller tedarikçi ve müşteri olan tarafların ortasında kaldıklarından olumlu ve olumsuz her türlü gelişmeden etkilenmekte, dolayısıyla tedarik zincirini yönetmeyi üstlenmek zorunda kalan kuruluşlar olmaktadırlar. Bu süreçte bilgi, malzeme, finansal akış ve akışları yürüten birimler mevcuttur (Kothari vd., 2005: 373).

Şekil 1: **Bir Otelin Temel Tedarik Zinciri.**

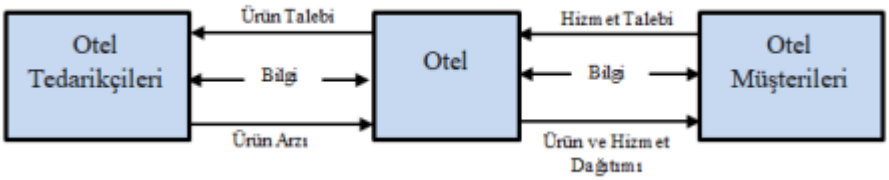

Kaynak: (Kothari vd., 2005: 372)

Şekil 1'de görülen otel zincirinde her birim akışı gerçekleşecek nesneleri bir öncekinden alıp bir sonrakine iletmektedir. Malzeme ve hizmet dolaşımı tedarik zincirindeki son bağlantı noktası olan nihai tüketiciye gelene kadar devam etmektedir.

[1] (Wei vd., 2007: 627).
[2] (Ünüvar, 2009: 567).' dan akt. Emeksiz, M.

Tedarik zinciri günümüzde giderek daha karmaşık bir yapı haline gelmiştir. Birbirine bağlı olarak çalışan değişik işletmelerin sayısı giderek artmakta ve coğrafi bakımdan giderek birbirinden uzaklaşmaktadır. Tedarik zinciri, hammaddenin yeryüzünden çıkarılmasından ve satılacak mal için gerekli satın alma ve elde etme ile baslar. Ardından, satışların desteklenmesi amacıyla envanter yönetimi ve depo yönetimine yönelir. Ürünlerin müşterilere teslimatıyla ve ürün tekrar kullanıldığında sona erer.

2.RFID Teknolojisi

Radio Frequency Identification (RFID) "Radyo Frekanslı Tanımlama" canlıları ya da nesneleri radyo dalgaları ile tanımlamak için kullanılan teknolojilere verilen genel isimdir. Birçok tanımlama biçimi vardır fakat en yaygın olanı bir canlıyı ya da nesneyi tanımlayan bir antene bağlanmış mikroçip (RFID Etiketleri) içine kaydedilmiş kimlik numarasının antenlere aktarılması, çipin tanım bilgisini okuyan antenin elde ettiği sinyalleri bir okuyucuya iletilebilmesi ve okuyucunun da RFID etiketinden aldığı radyo dalgalarını dijital bilgiye dönüştürerek bilgisayar sistemine aktarması ile süreci tamamlayan bir teknolojidir.

RFID teknolojisinin verimli çalışabilmesi için, uygulanacağı alana ve işe uygun etiketlerin seçilmesi, bu etiketleri, proje alanına göre belirlenecek özellik ve sayıda antenlerin bağlanacağı okuyucuların seçilmesi ve son olarak da bu okuyucudan gelen bilgiyi işleyip kullanılabilir hale getirecek olan yazılımların bir arada ve koordineli olarak çalışabilmesi gerekmektedir. Bunların etkili bir şekilde çalışması ile oluşan verileri toplam süreci insanın hata yapma faktörünü en aza indirdiğinden, RFID kullanımını, yüksek kapasiteli üretim tesislerinin stok ve envanter yönetimlerinin odağında tutmaktadır.

RFID, radyo dalgalarını kullanarak üzerindeki bir objenin ya da insanın kimlik bilgilerini nümerik bir seri numarası olarak ileten sistemlerin genel adıdır. Bu kablosuz sistemler temas etmeden ve hatta görünür dahi olmadan okuma imkânı vermektedir ki bu özelliği ile üretim ve barkod gibi geleneksel teknolojilerin kullanılamadığı zorlu ortamlarda büyük kolaylıklar sağlamaktadır RFID teknolojisinde temel olarak RFID etiketi ve RFID okuyucusu en kritik [1]bileşenlerdir. Bunlara ayrıca RFID yazıcısı, RFID anteni, sistemin kullanacağı yazılımı ekleyebiliriz[2]. RFID'nin kullanım alanları çok geniştir ve her geçen gün daha da artmaktadır. Bunlar arasında günümüz itibarıyla öne çıkan uygulamalar: Nakliye alanında taşımacılık takibi ,üretim bandında ürünlerin takibi, hastanelerde hasta, doktor ve ilaç takibi, otoyollarda araç takibi, her sektörde; stok ve depo alanlarında ürünlerin gerçek zamanlı olarak görülebilmesi ve herhangi bir stok değişiminin anında iletilmesi, askeri alanda hassas mühimmat ve cephanenin takibi ,ürünlerin çalınmasını ve izinsiz kullanımını önleme (Araç kilitleme sistemi gibi) her türlü alanda giriş çıkış kontrolleri , hava alanlarında bagaj takibi, kütüphanelerde kitap takibi ve güvenliği, arşivlerde doküman takibi ve güvenliği Bir dünya kupası biletlerinde bile RFID sistemi kullanılmıştır. Uygulama alanları sayılmakla bitmez ve her geçen gün daha da artacaktır. RFID açık uçlu bir çözümdür. Diğer bir tabirle her isletme kendi RFID mimarisini kendi oluşturur. Her sektörde farklı kullanıcılar için değişik çözümler söz konusudur.

[1] (İTÜ RFID uygulama semineri, 2006).
[2] (Demirel, 2007).

2.1 RFID Sistem Bileşenleri

RFID sistemleri, etiket (tag, transponder), okuyucu, okuyucuya bağlı antenler, bilgisayar ve sistem yazılımlarından oluşmaktadır. RFID sistemlerinin çalışma prensibinde veri transferi kilit noktayı oluşturur. Etiket ve okuyucu arasında anten aracılığı ile gerçekleşen veri iletişimine "bağlama (coupling)" adı verilir.

2.2 Tedarik Zinciri ve RFID

Tedarik zinciri yönetiminde son nokta, müşteriye istediği ürünü istediği zamanda teslim etmektir. Bunu sağlayabilmek için tedarik zincirinin her aşamasının iyi bir iletişim ve doğru bir senkronizasyon içinde çalışması gerekir. Her biri kendi içinde iyi bilinmesi gereken ve birbirine bağlı iş süreçleridir. Tedarik zincirinin verimliliği ve sağlamlığı bütün halkaların sağlamlığı ile mümkün olabilmektedir. Tedarik zincirinin fonksiyonlarının ilk adımı talep ve sipariş yönetimi ile başlar. Müşterilerin talepleri, daha önceki satış verileri, piyasanın güncel yapısı ve pazar tahminleri göz önünde bulundurularak bir talep tahmin oluşturulur. Üretimde kullanılacak doğru hammaddelerin satın alınması ve zamanında temini ile bu talep tahmin desteklenir. Bu süreçleri müşteri sipariş ve taleplerine göre uygun üretim planlamasının yapılma süreci izler.

Ardından stok yönetimi ile üretim planına uygun, şirket stok hedef ve politikaları doğrultusunda malzeme ve ürün stok seviyelerinin belirlenmesi ve verimli yönetilmesi gerekmektedir. Depo yönetimi ile de uygun şart ve maliyetlerde hızlı aksiyon alabilecek altyapıyı sağlayarak nerde depolanacağının kararı tedarik zincirinin depo yönetimi aşamasında yönetilir. Bu aşamada stoklarda bulunan mamullere doğru kalitede, doğru yerde ve doğru zamanda ulaşabilmek için stok ve depoların anlık takibi büyük önem arz etmektedir. Bu verilerin takibi insan insiyatifine bırakıldığında hatalar ve eksikler süreci olumsuz etkilemektedir. Artık bundan sonraki aşama sevkiyat ve dağıtım ile ürünü müşteriye aynı kalitede ve zamanında ulaştırmaktır.

RFID ile desteklenen tedarik zinciri uygulamalarında, zincirde verimlilik, doğruluk, görünürlük ve güvenlik sağlanabilmektedir. Gerçek zamanlı stok ve lojistik bilgisi, üretici, tedarikçi, dağıtıcı ve perakendeciler tarafından zincirin her aşamasında paylaşılmaktadır. Tedarik zincirinde RFID'nin kullanımı görsel olarak aşağıdaki şekilde mevcuttur.

Şekil2: **Tedarik zincirinde RFID'nin kullanımı.**

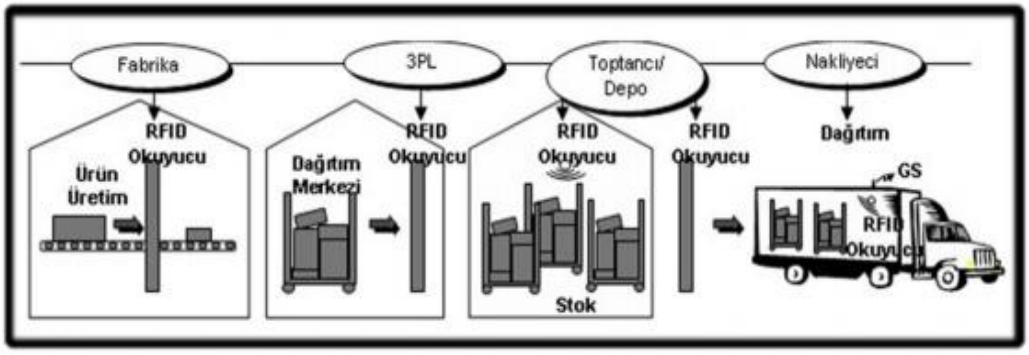

Kaynak: http://www.rfid-turkiye.com

2.3 RFID'nin Avantajları

Hızlı, kontrollü ve Hatasız veri toplama; RFID ile temsil ve takip edilen her türlü bilginin (stok kodları, parti numarası, ağırlık, hacim, boyut, miktar, evrak numarası, kapı no, kimlik numarası vb.) gözle okunabilir diğer yazı, grafik gibi bilgilerle kombinasyonu sonucu oluşturulan etiketlerin (tag) farklı alanlarda (stok, ambalaj, koli, palet, depo lokasyonu, makine, personel) uygulaması ve RFID okuyucular tarafından okunabilmesi sayesinde; hızlı -kontrollü ve hatasız veri toplamaya olanak sağlar. *Personel verimliliğinin artışı;* seri ve otomatik veri toplama sayesinde insan müdahalesi dışında rutin işlemler cihazlar tarafından gerçekleştirilir. Süreç içerisinde oluşan problemlere karşı çalışan personel otomatik olarak bilgilendirilir. Hatalar, kaçaklar, mükerrerlikler önlenir ve personelin performansı artar.

Toplanan verinin kolayca elektronik ortama transferi; Okuyucu terminallerde toplanan bilgi, anlık olarak sanal ortama aktarılır. Muhtemel hatalar anında ortaya çıkar ve fark edilmeyen veya gözden kaçan hataların büyümesi sonucu oluşabilecek kayıplar ve zararlar önlenmiş olur. *Cihaz ve makinalara elektronik ortamda hızlı veri akışı;* PLC, iş makinaları, makine ekipmanları, kantar, turnike, sayıcı, röle, lamba vb. pek çok cihazla elektronik iletişim kurabilmesi ve/veya bu cihazları kontrol edebilmesi sayesinde, manuel yapılan ve hataya açık işlemlerin hızlı, hatasız ve sistem kontrolünde gerçekleştirilmesi sağlanmış olur. *Farklı ihtiyaçlara optimum çözümler geliştirme;* çok çeşitli işlevsellikte ve yetenekteki cihazların oluşturduğu elektronik çalışma ortamlarında, sistem tasarımı ve implementasyonu organizasyonun öznel ihtiyacına uygun olarak optimum maliyetlerde gerçekleştirilebilir. *Gerçek zamanlı veri toplama;* okuyucuların aynı anda network sisteminde ve wireless olarak çalışması veri toplamanın sistem tarafından yönlendirilmesine, hata durumlarında operatörün anında bilgilendirilerek tedbir almasına imkân verir. Böylece iş başındaki personel de bilgisayar başındaki kullanıcı da gerçek veriyi anlık olarak görüp paylaşır.

3.Kataloglama Sistemi

Kataloglama, kütüphane ve bilgi merkezlerinin dermelerinde bulunan her türlü bilgi kaynağının kaynakçasal kimliğinin belirli bir kural gereğince saptanması olarak tanımlanmaktadır.[1] Diğer bir deyişle kataloglama, bir dermedeki bilgi kaynaklarının belirli kurallar doğrultusunda bibliyografik olarak tanımlanıp; yazar, konu, eser adı gibi erişim ögelerinin sağlanması ve bunların kütüphane kataloglarında sunulması işlemlerini içermektedir (Keenan ve Johnston, 2000, s.38). Kataloglama, tanımlayıcı kataloglama ve konu kataloglaması olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tanımlayıcı kataloglama, fiziksel olarak bir eseri tanımlama ve temel girişle ek girişleri belirleme ve biçimleme gibi iki kısımdan oluşurken; konu kataloglaması, konu başlıklarının belirlenmesi ve konu numaralarının verilmesi kısımlarını içermektedir (Bloomberg ve Evans, 1985/1989, ss.181-256).[2]

Kataloglama sistemi; eserin fiziksel özellikleri ve içerdiği konuların belirli kurallara göre tanımlanma ve kayıt altına alma işlemidir. Kataloglama, bir eser için bibliyografik kayıt hazırlama ve yer numarası verme işlemidir. Kataloglamanın amacı, kütüphane kullanıcılarına, kütüphanenin mevcudu ve her eserin yerini bildirmekte yardımcı olmaktır. Kütüphane ve bilgi merkezlerinin dermelerinde bulunan bilgi

[1] (Yurdadoğ, 1974, s.36).
[2] (Bloomberg ve Evans, 1985/1989, ss.181-256)'dan akt. Sarıoğlan M.

kaynaklarını düzenleme ve kullanıcıların hizmetine sunmada kataloglama işlemleri büyük bir öneme sahiptir. Nitekim, bilgi kaynaklarının gerek format gerekse sayıca göstermiş olduğu sürekli artış, kütüphane ve bilgi merkezlerinin sahip oldukları bilgi kaynaklarını belli kataloglama kural ve sistemlerini kullanarak düzenlemelerini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla kataloglama işlemleri kütüphane ve bilgi merkezleri için birtakım amaçlara hizmet etmektedir.

Bilgi kaynaklarının düzenlenmesi ve kullanıcıların hizmetine sunulmasına olanak sağlayan kataloglamayla ilgili kural ve sistemler, ortaya çıktıkları günden bu yana sürekli gelişim ve değişim içerisinde olmuştur. Kütüphane ve bilgi merkezlerinin yeniliklerden en çok etkilenen bölümü olan kataloglama birimleri de her zaman bu gelişim ve değişime uyum sağlama yoluna gitmişlerdir.

Kataloglandırmanın amacı bir koleksiyonu bilinen bir düzene koyarak, koleksiyonun kullanımını kolaylaştırmaktır. Ayrıca kataloglama, aynı konudaki materyali yan yana getirir ve ilgili materyali de yakınına yerleştirir, materyalin doğru yerine tekrar konabilmesine imkân sağlar. Lojistik sisteminde ve otel işletmelerinde kataloglama sistemi ise günümüzde yaygın olmayan hatta kullanılmayan bir yapıya sahiptir. Kataloglama sisteminin yalnızca kütüphanecilikte kullanıldığı ve geliştirildiği görüşü hakimdir. Ancak birçok malzemenin bulunduğu, karmaşık bir yapıya sahip olan otel işletmelerinin malzeme tedariğinde kullanıldığı zaman büyük kolaylık sağlayacaktır. Kütüphanecilikte kullanılan sınıflandırma sisteminin belirli kurallara göre otel işletmelerine entegre edilmesi gerekmektedir. Yapılan araştırmalar sonucu depolarda ve sok kontrollerinde malzemelerin sayıca fazla ve çok çeşitli olmasından dolayı zorluklar yaşanmaktadır. Otel işletmelerinin bu zorluğa karşı aldığı önlemler araştırılmakta ancak ortak bir çözüme varılmadığı görülmektedir. Dolayısıyla kullanılan malzemeler tanımlanırken ya da depolarda yerleştirilirken isimlere göre, kullanıldıkları alanlara göre sınıflandırılması ve her birine bir kod verilip bunun RFID sistemleri ile birleştirilmesi hem stok kontrolünü sağlayacak hem kayıpları en aza indirecek hem de maliyet tasarrufu sağlayacak ve verimliliği artıracaktır.

4. Malzeme Yönetimi

Malzeme; insan ihtiyaçlarını karşılayan bütün iktisadi mallar olarak tanımlanmaktadır. Geniş anlamda malzeme; "paradan başka her şeyin malzeme olduğu" şeklinde ifade edilmektedir. Bir başka tanım, "Malzeme; cinsi ve kullanılma maksadı gözetilmeksizin çeşitli maddelerin çoğul ifadesidir" şeklindedir. Bu genel tanımları derlediğimizde malzeme kavramını "Hizmetlerin yerine getirilmesi veya yeni bir kıymet meydana getirilmesi sırasında ihtiyaç duyulan taşınır mallar" olarak tanımlayabiliriz.[1]

Çok çeşitli şekillerde tanımlanan ve sınıflandırılan malzemeler ister mal ister hizmet sektöründe çalışan işletmelerin faaliyetlerini devam ettirebilmeleri ve amaçlarına ulaşabilmeleri için gerekli olan, belirli bir harcama karşılığında sağlanan ve hem son mamul içerisine giren hem de son mamulün içine girmeyen fakat üretimin yapılabilmesi için kullanılan kaynaklar olarak tanımlanabilir.

Sonuçta malzeme yönetimini; işletmenin amaçlarını gerçekleştirebilmesi için gerekli olan malzemelerin istenilen yerde, zamanda, miktarda ve kalitede sağlanması için, talepleri karşılayacak malzemeyi planlama, satın alma, nakliye, tok kontrolü, dağıtım ve malzeme izlenmesini de içeren ve bunları en etkin ve verimli bir şekilde yapmayı amaçlayan yönetim bilimi olarak tanımlayabiliriz. Malzeme yönetimi malzemelerin asıl kullanımından önce tüm malzeme aktivitelerinin daha verimli planlanması,

[1] YILDIRIM Ahmet H., Kamu Yönetimi Açısından Malzeme Yönetimi, 1982, s.10-11

koordinasyon ve kontrolünü sağlayan örgütsel bir kavramdır. Malzeme yönetiminin faaliyet alanı geniştir. Planlama aktivitelerini ve malzeme gereksinimlerinin belirlenmesini, satın almayı, gerekli malzemeleri ve kaynakları elde etmeyi ve kullanılacak madde ihtiyaçlarını karşılamak için malları doğru zamanda ve doğru yerde sağlamayı içerir. Sorumlulukları malzeme ihtiyaçlarının planlanmasıyla başlar ve ancak malzemeler başarılı bir şekilde kullanıldığında sona erer.

Malzeme yönetim sistemi üç temel fikrin bir bütünü olarak tanımlanır. Bunlar yönetsel üst yapı, malzeme yönetim bilgi sistemi ve tekrarlanan kararlar için karar mekanizmalarıdır. Malzeme yönetimi bölümü çalışanlarının tüm departmanlarla iş birliği içerisinde sistemi onlara anlatmaları ve sistemi benimsemelerini sağlamaları gerekmektedir. Malzeme yönetimi sistemi bölgesel birimlere sahip olan sağlık merkezlerinde, tüm birimlerde, departmanlarda ve hatta bazı durumlarda doktorların ofis düzeyinde bile işleyebilmelidir. İyi bir malzeme yönetim sisteminde, yönetsel üst yapı tam işlemeli, malzemelerin siparişi için gerekli yetkilendirmeler iyi kurgulanmalı, karar mekanizmasında gerekli bilgilerin sağlanması, korunması, doğruluğunun ve geçerliliğinin sağlanması gibi fonksiyonlar yerine getirilmelidir.

Yönetsel üst yapı bunlara ilaveten gerek bilgi sisteminde gerekse karar mekanizmalarında nasıl, ne zaman, nerede, ne kadar, kimler tarafından gibi sorular oluşturup bunların cevaplanmasını sağlamalıdır. Böylelikle de malzeme yönetim sisteminin bütünlüğünü sağlayacak ve verimli çalışmasını mümkün kılacak bir çerçeveyi geliştirmelidir. Malzeme yönetimi, işletme sermayesinin en iyi şekilde kullanılmasının sağlanması ve maliyetlerde gerçekleştirebileceği tasarruflar açısından ekonomik, üretimdeki malzeme akışını kontrol ederek, istenen malzemenin istenen zaman ve miktarda kullanıma hazır olmasını temin etmek açısından fonksiyonel öneme sahiptir.[1] Bu kısımda da malzeme yönetiminin temelinde yer alan malzeme tanımlama konusu önem taşımaktadır. Hangi malzemenin nerede konumlanacağı, hangi ihtiyaç için hangi malzemeye öncelik verileceği konuları belirlenip ona göre bir sınıflama sistemi oluşturulacaktır. Ayrıca malzemelerin RFID barkod okuyucularla desteklenen sistem üzerinden kontolü sağlanınca kayıplar da en aza indirilecektir. Stok kontrolü düzenli bir şekilde sağlanacak ve tüm sistem bütünleşmiş olarak çalışacaktır. Böylelikle kayıplar en aza inmiş olacaktır. Hem maliyetten hem çalışanların zamanından tasarruf edilecektir.

5. Otel İşletmelerinde Malzeme Yönetimi için RFID ve Kataloglama Sistemi

Rekabetin yoğun yaşandığı ortamlarda işletmeler tüketici istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tüketicilerin istediği ürünleri, istediği miktarda ve fiyattan sağlamak zorundadır. İşletmeler bu ihtiyaçları sağlarken değişen talep, fiyat, kalite, zaman, üretim kapasitesi, hammadde, yarı mamul, parça gibi birçok değişkenin bulunduğu bir ortamda üretim faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Değişkenliğin çok olduğu böyle bir ortamda işletmelerin mevcut kaynaklarını rasyonel kullanabilmesi için üretim planlaması ve kontrol faaliyetlerini etkin bir biçimde yerine getirmeleri gerekir. İşletme amaçlarına ulaşılmak için önemli faaliyetler dizisi olan üretim planlama ve kontrol sürecinin başarısı öncelikle üretim sürecinin gerçekleştirilmesi için gerekli olan hammadde, yarı mamul, parça gibi malzemelerin sağlanmasına bağlıdır. Dolayısıyla üretim planlama ve kontrol faaliyetlerinde malzeme yönetimi önemli bir konudur. Çünkü yapılan üretim planlarını gerçekleştirmek için birtakım işlemlerin

[1] ACAR Nesime, "Tam Zamanında Üretim ve Kanban Sistemi", Verimlilik Dergisi, MPM Yayınları, S.3, 1992, s.86.'dan akt. Öz,İrfan(2007).syf 2-30.

yerine getirilmesi gerekir. Bu işlemlerin planlara uygun bir şekilde yerine getirilmesi için düzenli bir malzeme akışının olmalıdır. İşletmeler ancak bu şekilde müşterilerinin istediği ürünü, istediği miktarda ve yerde sağlayarak rekabet avantajı sağlayabilir. Dolayısıyla malzeme yönetimi üretim faaliyetlerinin yerine getirilmesinde hayati bir önem taşır. Malzeme yönetiminde temel amaç, ihtiyaç duyulan malzemenin, ihtiyaç duyulan zamanda, yerde ve miktarda bulunmasını sağlamaktır.

RFID teknolojisinin malzeme yönetimi üzerindeki etkilerini tam anlamıyla belirlenmesi için nicel ve nitel faktörlerin bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir. Öncelikle firmalar RFID teknolojisini irdelerken malzeme yönetimi kavramının iyi anlaşması gerekmektedir. (Şallı, 2009).

Malzeme yönetimi bir malzemenin akışının planlanması, tedarik edilmesi, depolanması, miktar ve zaman yönlerinden kontrol edilmesidir. Malzeme satın alma ve yerine koyma, sipariş verilen ve alınan parçaların kalite kontrolünün yapılması, gönderilmesi, depolanması malzeme yönetimi kapsamındadır. Yapım işlerinde malzeme yönetim sisteminin ana amacı, projeye gereken malzemeyi, doğru zamanda, doğru fiyat ve miktarda turizm sahasına temin etmektir. Malzemelerin iş programı dahilinde, teknik şartnamede belirtilen kalitede ve proje şartlarına uygun biçimde temin edilmesi ve kullanılması için, aşağıda açıklanan bir sistemin oluşturulması gerekmektedir

Otelcilik hizmetlerinde israfın azaltılması ve verimliliğin artırılması küresel bir sorun olup bu sorunları çözebilmek için bir takım araç, teknik, yöntem ve teknolojilerden yararlanılmaktadır. Diğer sektörlerde kullanıldığı gibi turizm sektöründe Radyo Frekanslı Tanımlama (RFID) teknolojisi ile verimliliği artırmak son yıllarda sıkça tercih edilmektedir.

Lojistik Hizmet için İzleme Altyapısı

Modern tedarik zincirlerinde, ürünleri gerçek zamanlı izleme giderek önem kazanmaktadır. Bu yüzden önde gelen birçok firma, mevcut ERP sistemine merkezi bir RFID olay izleme altyapısı dahil etmektedir. RFID sistemlerin GPS gibi diğer sistemlere entegre edilmesiyle uygun şekilde etiketlenmiş paletler gerçek zamanlı olarak izlenebilmektedir. Uluslararası rotasyonlar ve deniz taşımacılığı için konteynerlerin eş zamanlı izlenebilirliği büyük avantajlar sağlamaktadır.

Depo Giriş ve Çıkışlarının Kontrolü

Bir otomobil üreticisi kullandığı RFID sistem ile Michigan'da yer alan deposuna giren ve çıkan 3500 sandığı kontrol etmek için "kırmızı ışık, yeşil ışık" sistemi kullanmaktadır. Sandıklarda özel fuarlar için kullanılan malzemeler bulunmaktadır. Her sandığın üstünde farklı bir numara içeren RFID etiket bulunmaktadır. Kapılarda RFID okuyucuları ve tabanda antenler bulunmaktadır. Herhangi bir sandık kamyona doğru giderken antenin üstünden geçtiğinde, etiketteki numara veri tabanındaki manifesto ile kontrol edilir. Etiketteki numara veri tabanındaki numara ile uyumlu ise bir "yeşil ışık" yanmakta ve sandığın yüklenebileceğini bildirmektedir. Etiketteki numara ve veri tabanındaki numara uyumsuz ise "kırmızı ışık" yanmaktadır.

Olayın gerçekleşme tarihi ve zamanı ise veri tabanına kaydedilmektedir. Projenin en önemli faydası olarak kâğıt üstünde yapılan kontroller nedeniyle insanlardan kaynaklanan hataların azaltılması, kayıtların daha iyi tutulması sonucu daha hızlı ve daha etkin olma olarak açıklanabilir. Geleneksel sistemde malzemelerin bir noktadan başka bir noktaya gittiği durumlarda, çalışanların kontrol edilebilmesi için paletler durdurulmakta ve Barkod ile okuma sağlanmaktaydı. RFID etiketleri ile ise,

paletlerin durdurulmasına gerek olmadan bilgi okunmakta ve zamandan kazanç sağlanmakta, kullanılan işgücü azaltılmakta ve hatalar ortadan kaldırılmaktadır. Bunun yanında etiketler hataların oluştuğu konumlara dönmeyi kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla otel işletmelerinde depo giriş ve çıkışlarda aynı sistem uygulandığı takdirde kayıplar en aza indirilecektir.

Ürün Kabul

Süreç kapsamında kontrol aşamasının basitleştirilmesi, işlerin paralel yürütülmesi ile süreç için gerekli sürenin kısaltılması sağlanmaktadır. RFID teknolojisi ile manüel işlemler azaltılmakta, özellikle ürün kimlik bilgilerinin RFID geçiş sistemi üzerinden toplu bir şekilde okutulması sağlanabilmektedir. Bu şekilde işlem hata oranları azalmakla birlikte, süreç hızlanmakta, toplanan veriler ana sisteme (depo yönetim sistemi vb.) otomatik olarak aktarılabilmektedir.

Ürün yerleştirme

Depolama alanında, forklift gibi taşıma araçlarına yerleştirilen okuyucular sayesinde raflardaki ve ürünlerin üzerindeki RFID etiketleri otomatik olarak okutulmakta, yanlış yerleştirme olasılığı ortadan kaldırılmaktadır. Okutma işlemi personel tarafından RFID el terminalleri ile de gerçekleştirilebilir. Raf üzerindeki okuyucular ile yerleştirme esnasında sistem kaydı otomatik olarak sağlanabilir. Etiketlerin sağlamlığı, her türlü çevresel koşul altında başarılı sonuçlar alınmasını sağlamaktadır.

Ürün toplama

Depolama raflarına RFID okuyucuları entegre edilebileceği gibi sadece paketleme ve kontrol istasyonlarında RFID geçiş sistemleri kurulabilir. Birinci seçenek pahalı bir çözüm olmakla birlikte, raf üzerindeki ürün hareketleri gerçek zamanlı ve hatasız olarak izlenebilir. Bu seçenekte personelin çalışma performansı da ayrıca ölçülmüş olur, siparişin ne kadar zamanda hazır hale getirildiği belirlenir. Bu işlem barkod okuyucular ile de gerçekleştirilebilir ancak RFID sistemi ile manüel okumalar ortadan kaldırılmış olur. İkinci seçenekte sipariş için toplanan ürünlerin doğruluğu kontrol edilir ve onaylanır.

Stok sayım

Stok sayımı için işletmelerde genelde yüksek işgücüne gereksinim duyulmaktadır. RFID sistemi yardımı ile stok sayım işlemi iki şekilde gerçekleştirilebilir. İlk yöntemde raflara RFID okuyucular entegre edilebilir. Hangi rafta hangi ürünün olduğu gerçek zamanlı olarak takip edilebilir. Ancak bu yöntem çok fazla sayıda RFID okuyucu gerektirdiğinden, yatırımın finansal boyutu da yüksektir. İkinci yöntemde ise RFID el terminalleri kullanılarak, stok sayım işlemi hızlandırılabilir. Bu yöntemde yatırımın maliyeti birinci yönteme göre çok daha azdır.

RFID etiketli ürünler sayesinde malzeme hareketleri okuyucular tarafından anlık olarak görünmektedir. Böylece rafta o an için bulunmayan malzeme tespit edilmektedir. Rafta olmayan malzeme için iki olasılık söz konusudur (Garfinkel, Rosenberg, 2005); Ya tüketici tarafından ürün alınmış veya başka yere bırakılmıştır ya da ürün kötü niyetli birisi tarafından çalınmıştır. RFID teknolojisinin bu özelliği sayesinde hırsızlıklar önlenmiş olmaktadır.

Süreç kalitesi olarak da nitelendirebilecek doğruluk seviyesinin artması, RFID uygulaması ile birlikte, ürün kabul, yerleştirme, stok sayım, toplama ya da yükleme süreçlerindeki işlem hatalarının azalması ile sağlanmaktadır. Genelde ürün kabul ya da yerleştirme sırasında oluşan hatalar ancak stok sayım ya

da sipariş hazırlama sürecinde fark edilebilmektedir. Ürün toplama sırasında yapılan hatalar yükleme sırasında, yükleme sırasında fark edilemeyen hatalar da ancak müşterinin siparişi geri göndermesi ile ortaya çıkmaktadır. Bu işleyiş gerçek ve kayıtlı stoklar arasında fark oluşturmakta ve stokta bulunmama durumu ortaya çıkmaktadır. İşletme açısından daha çok güvenlik stoku bulundurmak gerekmektedir. RFID uygulaması ile birlikte ortalama stok seviyesi düşmekte, toplam stok elde bulundurma, bulundurmama ve kayıp satış maliyetleri azalmaktadır. Ayrıca geri dönen siparişlerden kaynaklanan ek işlem maliyetleri de düşmektedir. Hata oranlarının düşmesi ile birlikte ürün bulunabilirliği ve müşteri memnuniyeti artmakta, bu da işletme açısından gelir artışı sağlamaktadır[1]

RFID teknolojisinin süreçlere entegre edilmesi ile birlikte otomasyon sağlanmakta ve süreçler yeniden yapılandırılmaktadır. Aşağıda belirtilen altı temel strateji kullanılarak verimliliğin artışı sağlanmaktadır (Mannel, 2006):

1. Segmentasyon: Veri tanımlamaları yolu ile kataloglama,
2. Basitleştirme: Süreç adımlarının elimine edilmesi ya da basitleştirilmesi,
3. Paralel yürütme: Belirli adımların eş zamanlı olarak yürütülmesi,
4. Senkronizasyon: Süreçlerin eş zamanlama ile sıralı olarak uyum içinde yürütülmesi,
5. Taşıma boyutunda farklılaştırma: Daha büyük yükleme birimleri (örn. beş yerine sekizerli gruplar) kullanarak süreç için gerekli sürenin azaltılması,
6. Hızlandırma: Otomasyon sayesinde süreç için gereksinim duyulan sürenin azalması.

Malzeme yönetimi sürecinde üzerinde hareket eden bir malzemenin, işletme sınırları içinde ve ötesinde, yer ve durum bilgisinin elde edilebilme özelliği, görünürlük olarak adlandırılmaktadır. RFID teknolojisinin kullanımı ile birlikte gerçek zamanlı veri elde edilmekte, görünürlük seviyesi ve malzemenin bulunabilirliği artmaktadır.

[1] (üstündağ, 2008).

Şekil 3. **Örnek Bir Malzeme (Servis Tabağı) Üzerinden Malzeme Tanımlama Sistemi Önerisi**

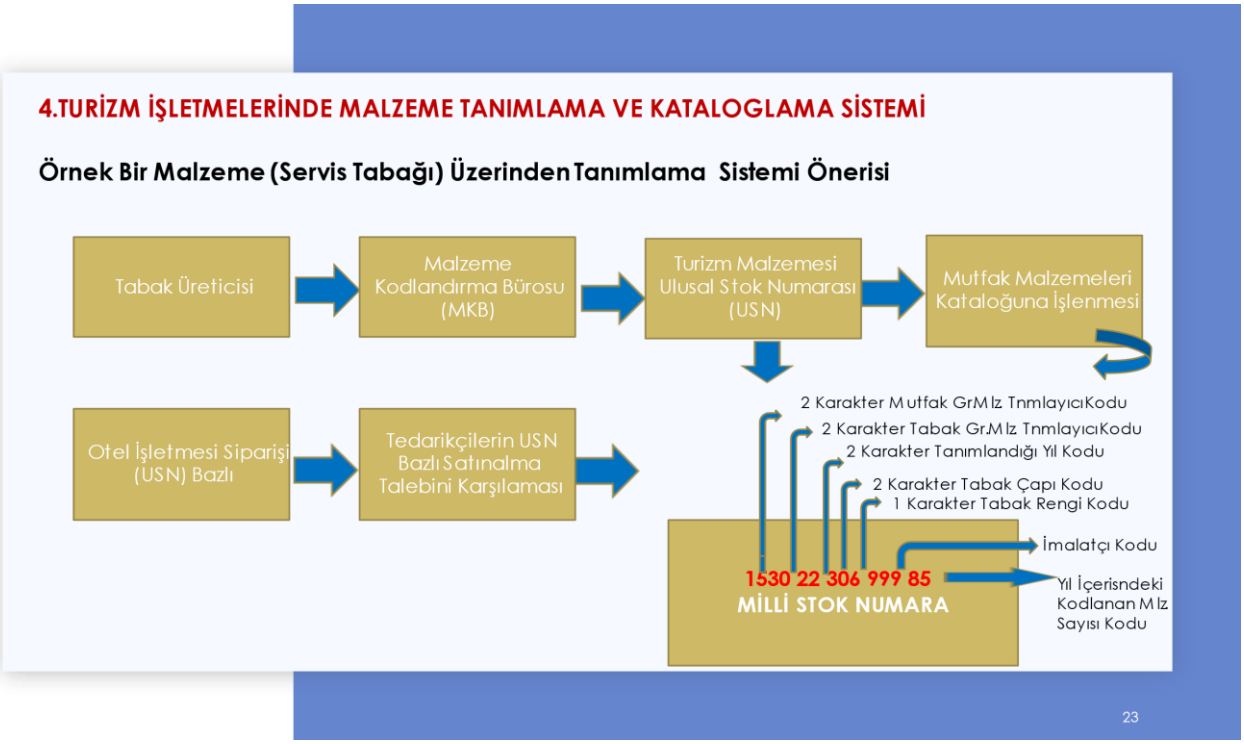

Yukarıda örneği sunulduğu üzere özel bir malzeme (servis tabağı) üzerinden malzeme tanımlama ve ulusal stok numara alma süreci tanımlanmaktadır. Bu sürecin başlangıç noktası Turizm işletmeleri için tedarikçi durumunda bulunan tabak üreticisinin Ulusal Malzeme Kodlandırma Bürosu'na başvurması ile başlamaktadır. Bu büroda servis tabağına kendi karakteristiklerine göre bir ulusal stok mnumarası tanımlanmakta bu stok numarası bundan böyle o tabağın milli stok numarası haline gelmektedir. Belirlenen stok numarası sayesinde servis tabağı ve vb. malzemeler resimli parça kataloglarına eklenmekte, stok ve envanter yönetimleri oldukça kolaylaşmaktadır. Daha da önemlisi turizm organizasyonları bu sayede satınalma faaliyetindeki malzeme tanımlama yanlışlıklarını gidermekte ve ayrıca aynı malzemenin Türkiye'nin her yerinde aynı stok numara ile dolaşımı mümkün olabilmektedir.

Sonuç

Her işletmenin faaliyet alanına bağlı olarak kullandığı malzemeler farklıdır. Özellikle çok geniş bir ürün yelpazesi ile çalışan otel işletmeleri için bu ürünlerin birbirinden farklı ürün grupları altında toplanıp izlenebilmesi, malzeme yönetimini daha rahat, verimli ve etkin bir şekilde yürütmeleri için önemlidir. Turizm sektörü harcamalarının önemli bir bölümünü tüketen otel işletmelerinde bütçenin yaklaşık %30-35'ini yiyecek içecek ve kullanılan eşyalara ait malzeme giderleri oluşturmaktadır. Otellerin, bu bütçeleri etkili ve verimli bir şekilde yönetmeleri, maliyet etkili bir hizmet sunmaları, misafir güvenliği

ve hizmet kalitesinde artış sağlamaları gerekmektedir. RFID teknolojisinden ve kataloglama sisteminden yararlanmaları neticesinde hem maliyet avantajı sağlanacak hem de zaman kaybı ve karmaşa azalacaktır. Otel işletmelerinin RFID ile desteklenen tedarik zinciri uygulamalarında, zincirde verimlilik, doğruluk, görünürlük ve güvenlik sağlanabilmektedir. Gerçek zamanlı stok ve lojistik bilgisi, üretici, tedarikçi, dağıtıcı ve perakendeciler tarafından zincirin her aşamasında paylaşılmaktadır.

Turizm ve Otel işletmelerinin malzeme yönetimine dayalı girdi maliyetlerinin azaltılarak, rekabet edebilirliklerinin artırılması yanında; kent lojistiği, lojistik sürdürülebilirlik, yeşil lojistik ve tedarik zincirinin entegrasyonu gibi güncel lojistik araştırma yönelimlerine katkı sağlaması noktasında önem taşımaktadır.

Otel işletmelerinde binlerce farklı ürün bulunmaktadır. Hem üretimlerinin yapıldığı hem ilk madde ve malzemelerinin kullanımının yoğun şekilde gerçekleştiği otel işletmelerinde malzemelerin tanımlanması ve kullanılacağı alanlara göre sınıflandırılmasının yapılması oldukça güç olmaktadır. Bu durum hem otel çalışanları için zaman kaybı oluştururken otel işletmeleri için de maliyet dezavantajı oluşturmaktadır. Malzemelerin sınıflandırılması için kütüphanecilikte kullanılan kataloglama sisteminin uygulanmasına karar verilmiştir. Malzemelerin hangi amaç için kullanılacağına göre ya da malzemenin ismine göre sınıflara ayrılması malzemenin üretime dönüştürüleceği zaman bulunması konusunda kolaylık sağlayacak ve zamandan tasarruf edilecektir. Ayrıca stok yönetiminin düzenli takibinin yapılıyor olması da karmaşıklığa son verecektir. Sınıflandırılan malzemelerin seçiminde RFID sisteminin kullanılması ise tedarik zinciri halkasının en başından tüketiciye ulaşıncaya kadarki süreçte büyük kolaylık sağlayacaktır. RFID sistemlerinde barkod sistemlerinin uygulanması, malzemelerin takip edilebilirliğini kolaylaştıracak, satın alma sürecinden başlayarak meydana gelen karmaşıklıklar sone erecektir.

Yapılan araştırmalarda otel işletmeleri için tedarik zincirinde RFID sistemlerinin kullanılması ile ilgili çalışmalar gündemde yerini almaya başlamışken kütüphanecilikte kullanılan kataloglama sisteminin otel işletmelerine uyarlanması ile ilgili hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca malzeme yönetimi ile ilgili çalışmalar genelde inşaat ya da hastane sektöründe yoğunlaşmışken yine turizm sektöründe otel işletmeleri için bu çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Bir hizmet sektörü olarak Turizm işletmeleri Endüstri 4.0. fenomeninden en fazla etkilenen organizasyonlar arasında yer almaktadır. Şöyle ki turizm teknolojileri satınalma ve satın alınan malzemelerin muayenesi bakımından zaman hassasiyeti yüksek organizasyomlar arasında yer almaktadır. Bu çalışmada önerilen ve yukarıdaki sayfada bir örneği sunulan malzeme tanımlama ve kataloglama sistemi ile, turizm organizasyonları için ulusal bir model önerilmiştir. Bu model tıpkı savunma organizasyonlarındaki benzer örneklerinde olduğu gibi malzemeyi tanıma, satınalma, depolama, aktarma ve tersine lojistik bakımından zaman ve işgücü faydası yaratacaktır. Çalışma ile önerilen millli stok numara sisteminin RFID sistemlerine tanımlanması ile bu malzemelerin otel içinde ve depolarda sayımları da kolaylaşacaktır. Hatta kullnımdaki mazleme miktarı ile depodaki malzeme miktarı ve stok seviyesi hesaplamaları daha kolay yapılabilecektir. Çalışmanın bu yönüyle hem sektördeki uygulayıcılara hem de bilimsel yazına katkı sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

A.Gülbahar,E.N.Oya(2012). "Use of a Standardized and Coded Nursing Terminology to Enhance Nursing Visibility: Clinical Care Classification System", Akdeniz ,üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi ,69–79.

Aytekin, S . (2009). Tam Zamanında Stok Yönetimi Just-In-Tıme Felsefesinin Hastane İşletmelerine Uygulanabilirliği Ve Bir Üniversite Hastanesi Örneği . Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 12 (21) , 102-115 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed/issue/50238/648011

Baydur, G.(2012). "Kataloglama Eğitimi, Türk Kütüphaneciliği", Cilt 26, Sayı(2). 315-328.

Bazaati, S.(2012). "İnşaat sektöründe Radyo Frekanslı Tanıma Teknolojisinin Malzeme Yönetimi üzerindeki Etkileri", Çukurova Üniversitesi , Fen Bilimleri Enstitüsü , İşletme Mühendisliği Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Bekçioğlu,R. ve Köroğlu Ç(2012). "The analysis of the time-driven activity-based costing method under the scope of the strategic cost management and a case study in a hotel business", Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, http://194.27.38.21/web/catalog/info.php?idx=32894604&idt=1.

Birdir,K. ve Hiçyakmazer H. (2019). "Otel İşletmelerinde Kırmızı Et Satın Alma ve Tedarik Sürecinin İncelenmesi", Journal of Tourism and Gastronomy Studies 7/2 (2019), 1142-1158. DOI : 10.21325/jotags.2019.413

Doğdubay, M.(!). "Büyük Ölçekli Otellerdeki Yiyecek İçeçecek Departmanların Üretim Kayıplarını Önlemeye Yönelik Olarak Üretim Planlaması ve Kontrol Sistemlerinin Uygulanabilirliği", Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Erturgut, R. (2016). Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Ertek,K. Ve Yılmaz, Ü.(2014). "Radyo Frekanslı Tanıma ile Araç Geçiş Sistemi", Karadeniz Üniversitesi,Elektronik Mühendisliği Bölümü, Bitirme Çalışması.

Eski,Ö, Araz,C.(2013).'Radyo Frekans Tanımlama Sistemine Dayalı Hammadde Depo Yönetimi',Cilt 9 Sayı (2), Sayfa:31-43.

Gülal,Ö.Serkan(2013). "İç Kontrol Sistemi ve Bir Otel İşletmesinde Uygulaması-Dedeman Kapadokya Oteli'nde Bir Uygulama", Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Gül,Esra(2007). "Otel işletmeleri kat hizmetleri departmanında malzeme yönetim sürecinin iyileştirilmesine yönelik bir uygulama çalışması", Sosyal Bilimler nstitüsü, Turizm İşletmeciliği Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, https://hdl.handle.net/11421/2877

Karaca, S.(2010). "RFID Teknolojisi İle Anlık personel Takibi", Maltepe üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü , Bilgisayar Mühendisliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Karamustafaoğlu, P.A.(2017). "RFID Teknolojilerinin İşletme Perfrmansı Üzerinde Etkileri", Dokuz Eylül Üniveersitesi,Sosyal Blimler Enstitüsü, Üretim Yönetimi ve Endüstri İşletmeciliği, Yüksek Lisans Tezi.

Koçak, A . (2008). Malzeme Yönetiminde Malzeme İhtiyaç Planlaması Ve Kanban Sistemlerinin Bütünleştirilmesinde Farklı Yaklaşımlar: Literatür Araştırması . Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10 (2) , 225-246 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/gaziuiibfd/issue/28328/301047

Meydanoğlu, E.S.(2008). "RFID Sistemleri ve Veri Güvenliği", Marmara Üniversitesi, Bilişim Teknolojileri Dergisi, 1, (3), 33-42.

Tengilimoğlu, D, Yiğit, V.(2016). "Tıbbi Malzeme Yönetiminde Verimliliği Artırıcı Bir Teknoloji: Radyo Frekanslı Tanıma Sistemi (RFID)", Verimlilik Dergisi, 4.

Tengilimoğlu, D. Ve Yiğit, V(2016). "Tıbbı Malzeme Yönetiminde Verimliliği Artırıcı Bir Teknoloji: Radyo Frekanslı Tanıma Sistemi (RFID)". Verimlilik Dergisi , (4) , 51-73 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/verimlilik/issue/27098/233967

Ömürbek,V;Altay,S.Ö(21). "Turizm İşletmelrinde İç Kontrol Sisteminin Etkinliğinin İncelenmesi ve Manavgat Bölgesinde Beş Yıldızlı otellerde Bir Araştırma", Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16,(1), 379-402.

Özhan, S . (2011). Dijital Oyunlarda Değerlendirme ve Sınıflandırma Sistemleri ve Türkiye Açısından Öneriler . Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi , 25 (25) , 21-33 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/spcd/issue/21104/227279

Pelit, E . (2007). İşletmelerde Dış Kaynak Kullanımı ve Etkinliği: Otel İşletmeleri Açısından Kavramsal Bir İnceleme . Verimlilik Dergisi , (3) , 25-40 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/verimlilik/issue/21744/233803

Polat, G. Ve Müngen, U. (2006). "İnşaat sektöründe ekonomik malzeme yönetim sistem seçimi için simulasyon modeli", İTÜ İnşaat Fakültesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü Dergisi, 5, (2), 105-115.

Sarıoğlan,M.(2018). "An Empirical Research About Supply Chain Management Within Supplier Selection Criteria in Accommodation Enterprices", Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 239-253.

Suvacı, B.ve Tonus,Z(2015). "Zincir ve Grup Otel İşletmelerinde Yerine Getirilen Lojistik Faaliyetler ve Gerekli Lojistik Kaynakların Belirlenmesi", Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/ Journal of Travel and Hospitality Management 12 (3), 87-101.

Türksoy, A . (2005). "Otel İşletmelerinde Dış Kaynaklardna Yararlanma(outsourcing)" . Ege Academic Review , 5 (1) , 11-18 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/eab/issue/39836/472319

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Abdülbağı Gölpınarlı'nın Eserlerinde İmadeddin Nesimi Şiirinin Bilimsel ve Sanatsal Yansıması

Scientific-Artistic Reflection of Imadeddin Nasimi's Poetry in the Works of Abdulbagi Golpinarli

Nasreddin MUSAYEV

AMEA Nizami Gencevi adına Edebiyat Enstitüsü, AZERBAYCAN. E-mail: musayev.nm@mail.ru

ORCID: https://orcid org//0000-0003-1164-2415

Öz

Azerbaycan dili ve edebiyatının gelişmesinde İmadeddin Nesimi'nin rolü büyüktür. Azerbaycan halkının evrensel kültürünü yaşatan güçlü sanatçılardan biridir. Anadili şiirimizin çok değerli incilerini yarattığı için şanslıydı. Nesimi'nin güçlü şiirsel fikirlere sahip zengin edebi mirası, asırlık Azerbaycan edebiyatında özel bir aşama olarak kabul edilebilir. Şiirlerinde insanın büyüklüğünü, insan sevgisini ve bireyin özgürlüğünü yüceltmiş, anadil şiirinin hümanist fikirler, özgün anlatım tarzı ve sanatsal ustalıkla zenginleşmesine eşsiz hizmetler vermiştir. Şairin akıcı üslubu, ortaçağ Azerbaycan dilinin anlamsal olanaklarını tüm tonlarında barındırır. İnsani değerlerin başlıca propagandacılarından, divan edebiyatının yaratıcılarından İmadeddin Nesimi'nin eserlerinin temelini hümanist fikirler oluşturmaktadır. Sadece Azerbaycan şiirinde değil, tüm Doğu şiirinde önemli şahsiyetlerden biridir. Eserlerindeki azmi, hoşgörü çağrısı, hümanizm, ahlaki değerler ve insan onurunun korunmasına saygısı, dahi şairi dünya edebiyatının tanınmış bir düşünürü haline getirdi. Filozof-şairin şiirleri Orta Asya, Türkiye ve İran'da hala popülerliğini korumakla inancına sadakat ve cesaretin simgesi haline geldi. Ancak dini radikalizm onun hümanist fikirlerine karşı çıkmış ve Halep'te zulme uğrayıp idam edildiğinde dahi görüşlerinden, ahlaki değerlerinden ve hümanist fikirlere bağlılığından vazgeçmemiştir. Eserleri, yüzyıllar boyunca Türk edebiyatının gelişmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Asırlık gelenekleri ile Azerbaycan halkının edebi ve felsefi düşüncesinde derin izler bırakan şairin zengin mirası, insanların manevi ve ahlaki gelişiminde hala önemini korumaktadır. Türkçe konuşan halkların kültür mirası hazinesinde özel bir yere sahip olan düşünürün sanat mirası, uzun yıllardır araştırmacıların ilgi odağı olmuştur. Edebiyatımızda özel bir aşama olarak kabul edilen Nesimi'nin eserinin edebiyat dilimizin daha da gelişmesinde önemli etkisi olmuştur. Şairin eseri edebi ve sanatsal düşünce ile bağlantılı olarak gelişmiştir. Nesimi'nin sanattaki ustalığı, şiirleri, felsefi ve sosyal çalışmaları hem klasik Azerbaycan şiirine ilham kaynağı oldu, hem de Azerbaycan kamuoyunun tarihine yön vermeye hizmet etti. Şiir ve felsefi düşüncede bir gelenek yarattı. Azerbaycan dilinin sanatsal ve felsefi anlam kazanma gücü şairin eserlerinde daha net görülmektedir. Zıtlıklarla dolu tarihimizin gergin bir dönemine denk gelen Nesimi'nin eseri, anlatım sanatının muhteşem bir anıtı olarak özel bir öneme sahiptir. Nesimi, araştırmacılar tarafından Azerbaycan edebiyat tarihinde yeni bir aşamanın temelini atan ve Türk dillerinde yaratılan eski ve ortaçağ edebi anıt geleneğini sürdüren güçlü bir sanatçı olarak kabul edilmektedir. Şairin eserleri hakkında pek çok araştırma yapılmış, edebi buluşmaları hakkında değerli görüşler dile getirilmiştir. Bunlardan biri de Türkiye'de yaşayan Azerbaycan asıllı Abdulbağı Gölpınarlı'dır. Makale, Nesimi'nin edebi şahsiyetini ve bahsi geçen meseleleri Abdülbağı Gölpınarlı prizması üzerinden tahlil etmekte ve onun düşünür-şair hakkındaki düşüncelerini Azerbaycan kaynaklarındakilerle mukayese etmektedir.

Anahtar Sözcükler: *İmadeddin Nesimi, Abdülbağı Gölpınarlı, edebi şahsiyet, Azerbaycan dili ve edebiyatı, şiir, okuryazarlık*

Abstract

Imadeddin Nasimi has a great role in the development of the Azerbaijani language and literature. He is one of the powerful artists who gave the universal culture of the Azerbaijani people. He was lucky to create very valuable pearls of our native language poetry. Nasimi's rich literary heritage with strong poetic ideas can be considered a special stage in the centuries-old Azerbaijani literature. In his poetry, he glorified the greatness of man, human love and freedom of the individual, and rendered unparalleled services in enriching the native language poetry with humanistic ideas, unique style of expression and artistic mastery. The poet's fluent style includes the semantic possibilities of the medieval Azerbaijani language in all its shades. Humanist ideas are the basis of the work of Imadeddin Nasimi, one of the main publicists of human values, one of the creators of divan literature. He is one of the important figures not only in Azerbaijani poetry, but also in the whole East. His perseverance, call for tolerance, humanism, moral values and respect for the protection of human dignity in his works made the genius poet a well-known thinker of world literature. The poetry of the philosopher-poet was still popular in Central Asia, Turkey and Iran, and became a symbol of loyalty and courage for his faith. However, religious radicalism opposed his humanist ideas, and even when he was persecuted and executed in Aleppo, he did not give up his views, moral values, and commitment to humanist ideas. His work has had a significant impact on the development of Turkish literature for centuries. The rich heritage of the poet-thinker, who left a deep mark on the literary and philosophical thought of the Azerbaijani people with centuries-old traditions, is still important in the spiritual and moral development of people. The artistic heritage of the thinker-poet, who occupies a special place in the treasury of cultural heritage of the Turkic-speaking peoples, has been in the focus of researchers for many years. Nasimi's work, which is considered a special stage in our literature, had a significant impact on the further development of our literary language. The poet's work has developed in connection with literary and artistic thinking. Nasimi's artistic mastery, his rebellious poems, philosophical and social works both inspired classical Azerbaijani poetry and served to guide the history of Azerbaijani public opinion. He created a tradition in poetry and philosophical thought. The power of the Azerbaijani language to acquire artistic and philosophical meaning is more clearly seen in the poet's work. Coinciding with a tense period of our history full of contrasts, Nasimi's work has a special significance as a magnificent monument of the art of expression. Nasimi is considered by researchers to be a powerful artist who laid the foundation of a new stage in the history of Azerbaijani literature and continued the tradition of ancient and medieval literary monuments created in the Turkic languages. Many researches have been conducted on the poet's work, and valuable opinions have been expressed about his literary meetings. One of them is Abdulbagi Golpinarli, who lived in Turkey and is of Azerbaijani origin. The article analyzes Nasimi's literary personality and the above-mentioned issues through the prism of Abdulbagi Golpinarli, and compares his thoughts on the thinker-poet with those in Azerbaijani sources.

Keywords: *Imadeddin Nasimi, Abdulbagi Golpinarli, literary personality, Azerbaijani language and literature, poetry, literacy.*

GİRİŞ

Türk xalqları ədəbiyyatının bir qolu olan Azərbaycan ədəbiyyatı ortaq ədəbi ənənələrlə yanaşı özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə də diqqəti cəlb edir. Bu ədəbiyyatın nümayəndələri ideya-bədii və sənətkarlıq cəhətdən yüksək keyfiyyətə malik olan əsərləri ilə təkcə yaşadığı coğrafiyada deyil, bütün Şərqdə nüfuz qazanmışdır. Azərbaycanın mənəvi sərvətləri ilə yanaşı, təbii nemətlərlə də zəngin olması səbəbindən tarixin müxtəlif dövrlərində istilalara məruz qalmış, bu da, heç şübhəsiz, ədəbiyyatımıza neqativ təsir göstərmişdir. XI əsrin sonlarından etibarən Səlcuqların bu bölgədə güclənməsinə səbəb olan ən önəmli amillərdən biri də buradakı türk ünsürü, beləliklə də türkləşmə mərhələsi tamamlanmışdır.

Miladdan sonra bu coğrafiyada Zərdüştlük, Göy Tanrı inancı, xristianlıq, VII əsrdə Qafqaz Albaniyası və Atropatena ərazisi ərəblər tərəfindən tutulduqdan sonra isə İslam dini yayılmağa başlamışdır. İndiki Azərbaycan ərazisində İslamın yayılması ilə ərəb dili elm və ədəbiyyat dili kimi istifadə olunmuş, XI əsrdən isə fars dilinin təsiri artmışdır. Bu ədəbiyyatın dili fərqli olsa da, sənətkarların türk olması, əsərlərdə milli məfkurənin üstünlüyü sonrakı illərin ədəbiyyatına mövzu, ideya, növ və şeirin texnikası baxımından ciddi təsir göstərmişdir.

XII-XIII əsrlərdə Azərbaycanda üç mədəniyyət mərkəzi ədəbiyyatın inkişafına güclü təkan vermişdir:

1. Şirvan ədəbi məktəbi və təmsilçiləri: Qətran Təbrizi poetik ənənələrinin davamçısı, akademizmi və bədii kamilliyi ilə seçilən şeirlər müəllifi Əbülula Gəncəvi, Şərq ədəbiyyatının bütün mütərəqqi ənənələrini, forma və üsullarını yaradıcı şəkildə inkişaf etdirən Fələki Şirvani, dövrünün ictimai hadisələrini ustalıqla qələmə alan, yaradıcılığında sufizm ideyaları da ciddi təsir göstərən Zülfüqar Şirvani, zəmanəsinin böyük fəzl və kamal sahiblərindən biri olan İzzəddin Şirvani, Azərbaycan ədəbiyyatında ilk məsnəvi və ilk mənzum səyahətnamə sayılan "Töhfətül İraqeyn" adlı əsərin müəllifi Xaqani Şirvani;

2. Gəncə ədəbi mühiti və nümayəndələri: Azərbaycan fars dilli poeziyasının klassiki, orta əsrlər şərqinin ən böyük şairlərindən biri, ilk Xəmsə müəllifi, fars dilli epik ədəbiyyatın ən böyük romantik şairi Nizami Gəncəvi, ilk məşhur Azərbaycan şairəsi Məhsəti Gəncəvi, əsərlərində aşiqanə duyğuların tərənnümü, təbiət təsvirləri, habelə zəmanədən şikayətlər də mühüm yer tutan Mücirəddin Beyləqani;

3. Təbriz ədəbi mühiti və görkəmli simaları: ədəbi-bədii yaradıcılığı ilə məktəb yaratmış, "Tövsnamə", "Quşnamə", "Vamiq və Əzra" adlı əsərlərin, irihəcmli divanın müəllifi Qətran Təbrizi, böyük ədəbiyyatşünas, dilçi, şair və şərh ustası, ərəb alimlərinin "ədəbiyyat, qrammatika və leksikoqrafiya elmlərinin başçısı", "bütün ədəbiyyatşünasların rəhbəri" adlandırdığı Xətib Təbrizi, öz dövrünün ən nüfuzlu sufilərindən biri, erudisiyasına, hazırcavablığına və müəllimlik bacarığına görə "mürşidi-kamil" adlandırılan Şəms Təbrizi.

Araştırmanın amacı

Orta əsrlərin ədəbi mühitində Nəsimi mərhələsi

XIII əsrin otuzuncu illərindən etibarən Azərbaycanın əvvəlcə Qızıl Orda, sonra Elxanilər dövləti tərəfindən istilası, XIV əsrin sonlarında isə Teymurləngin işğalı xalqın sosial-iqtisadi həyatına ciddi təsir etsə də, mədəniyyətin, o cümlədən ədəbiyyatın inkişafına əngəl ola bilmədi. Həmin dövrün ən yadda qalan hadisələrindən biri saray ədəbiyyatı ənənəsinin zəifləməsi, müxtəlif mövzularda əsərlər yazmağa marağın artması idi. Məsələn, Marağalı Əvhədi (1274-1338) "Cami-Cəm", Mahmud Şəbüstəri (1287-1320) "Gülşəni-Raz" əsərində təsəvvüf görüşlərini qələmə almış, Fəzlullah Nəimi (1339-1396) "Cavidannamə"də hürufiliyin təməlini qoymuş, Arif Ərdəbili (XIV əsr) Nizamidən təsirlənərək "Fərhadnamə" məsnəvisini yazmış, Əssar Təbrizi (1325-1390) sosial astronomiya adlandırılan "Mehr və Müştəri" adlı məsnəvisində Kopernikdən əvvəl bütün planetlərin Günəş ətrafında dövr etdiyini nəzəri cəhətdən əsaslandırmışdır.

Bu günədək ədəbiyyatımızda Azərbaycan (türk) dilində ilk əsərin müəllifinin İzzəddin Həsənoğlu hesab olunması, fikrimizcə, mübahisəlidir. Çünki o dövrdəki qəzəllərin dili, artıq bu dilin bir ədəbiyyat, şeir dili olmaq baxımından böyük yol qət etdiyini, ənənənin mövcud olduğunu deməyə əsas verir. XIV əsrin sonlarına doğru fars dili ilə bərabər şeir dili səviyyəsinə yüksələn Azərbaycan dilinə fəlsəfi məzmun, mübarizə ruhu gətirən şair isə İmadəddin Nəsimidir. *"Nəsimi söz sənətinin korifeylərindən biri olmaqla zəngin bədii söz xəzinəsinə yiyələnmiş sənətkardır. Onun qəzəllərində çox az şairə nəsib olan zəngin qafiyə sistemlərinə, daxili qafiyəli qəzəllərə (xalq şeirində onlara qoşayarpaq deyilir), bütün misraları ancaq qafiyəli sözlərdən təşkil olunmuş qəzəllərə (zülqafiyə) tez-tez rast gəlirik ki, digər şairlərin yaradıcılığında bunlara nadir hallarda təsadüf olunur"* (Əliyev, 2019:110).

Azərbaycan ədəbiyyatının dünya mədəniyyətinə bəxş etdiyi mütəfəkkirlərdən biri, milli dilimizdə orijinal əsərlər müəllifi İmadəddin Nəsiminin poeziyamızın və ədəbi dilimizin inkişafında xidmətləri əvəzsizdir. O, Azərbaycan hürufizm ədəbiyyatının görkəmli yaradıcısı olmaqla bərabər, həm də ana dilində ilk dəfə müstəzad, mürəbbe və tərcibəndlər yazan, yaradıcılığının əsasını danışıq dili, fikrin sadə, anlaşıqlı ifadə olunması və məna rəngarəngliyi təşkil edən qüdrətli söz sahibidir. *"Döyüşkən şeirləri, aramsız mübarizəsi, nəhayət, məsləki uğrunda faciəli ölümü ilə "həyati-cavidan"ı qazanmış bu fədakar şairin humanizminin də, təriqət görüşlərinin də, əsas məqsəd və amalının da köklü cəhətləri, davam etdirdiyi ənənə, dilə və ədəbiyyata gətirdiyi yeniliklər də müəyyən dərəcədə məlumdur, məlum olmayanlar da öyrənilməkdədir. Məlumdur ki, onun təsirlənib bəhrələndiyi qaynaqlardan biri ərəb və fars dilli klassik Şərq poeziyasıdır ki, həmin zəngin xəzinədə onun öz doğma xalqına mənsub çox böyük sərvəti də vardır. Lakin o da məlumdur ki, bu yeganə qaynaq deyildir, ola da bilməz. Çünki bu dövrün ümdə xüsusiyyəti yazılı ədəbiyyata məxsus şəxsiyyətlərimizdə ana dilində yazmaq meylinin qüvvətlənməsinin, ərəb-farsca yazmaq eşqini üstələməsindən ibarət olmuşdur"* (Təhmasib, 2010:379-391).

Ədəbiyyatımızda xüsusi mərhələ hesab olunan Nəsimi yaradıcılığı ədəbi dilimizin sonrakı inkişafına ciddi təsir göstərmişdir. Şairin yaradıcılığı ədəbi-bədii təfəkkürlə əlaqədə inkişaf etmişdir. Nəsiminin bədii sənətkarlığı, onun üsyankar ruhlu şeirləri, fəlsəfi və ictimai məzmunlu əsərləri həm klassik Azərbaycan şeirinə ruh vermiş, həm də Azərbaycan ictimai fikir tarixinin istiqamətlənməsinə xidmət

etmişdir. O, poeziyada, fəlsəfi düşüncədə ənənə yaratmışdır. Azərbaycan dilinin bədii -fəlsəfi məna kəsb etmək qüdrəti şairin yaradıcılığında daha aydın görünür. Tariximizin təzadlarla dolu gərgin dövrünə təsadüf edən Nəsimi yaradıcılığı bədii söz sənətinin möhtəşəm abidəsi kimi xüsusi mahiyyət daşıyır. Şairin şeirlərindəki mübarizə ruhu yaşadığı dövrün ictimai-siyasi hadisələri ilə bağlı idi (Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, 264).

O, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində yeni mərhələnin əsasını qoymuş, türk dillərində yaranan qədim və orta əsr ədəbi abidələrinin ənənəsini davam etdirən müqtədir sənətkar kimi şöhrət qazanmışdır. Nəsiminin dövründə *"artıq "Qisseyi-Yusif" müəllifi var, Həsənoğlu kimi həm də ana dilində divan sahibi var, Qazi Bürhanəddin və başqaları vardır. Şübhəsizdir ki, Nəsimi bunların da hamısını tanımış, müəyyən mənada hamısından da faydalanmışdır. Ona görə də ikinci əsaslı qaynaq da bu ədəbiyyatdır. Lakin bizcə, onun təsirlənib, sonra da istifadə etdiyi ən zəngin xəzinə xalqımızın şifahi ədəbiyyatı, xüsusilə şifahi şeiri olmuşdur ki, bu da çox böyük əhəmiyyətə malik üçüncü qaynaq sayılmalıdır"* (Təhmasib, 2010:379-391).

Əbdülbaqi Gölpınarlının yaradıcılığında Nəsimi mövzusu

Şairin yaradıcılığı haqqında bir çox tədqiqatlar aparılmış, ədəbi görüşləri ilə bağlı qiymətli fikirlər söyləmişlər. Onlardan biri də Türkiyədə yaşamış, əslən azərbaycanlı olan Əbdülbaqi Gölpınarlıdır. Çoxşaxəli yaradıcılıq manerasına sahib olan Əbdülbaqi Gölpınarlının tədqiqatları, tərtib əsərləri, tərcümələri və şərh etdiyi əsərlərlə türk irfan kitabxanası daha da zənginləşmiş, ərəb və fars ədəbiyyatlarının ən görkəmli simalarının bədii fikirləri türk oxucusuna orijinalındakı kimi, təhrif olunmadan çatdırılmışdır. O buna həmin əsərləri ərəb və fars dillərini mükəmməl bildiyinə görə orijinaldan oxumaq ustalığı ilə nail olmuşdur.

Əbdülbaqi Gölpınarlının türk xalqlarının mütəfəkkir şairlərinin həyat və yaradıcılığından bəhs edən tədqiqatları, habelə ədəbi, tarixi və dini mövzuda yazdığı digər əsərləri haqqında məlumatlar Xədicə Aynurun hazırladığı "Əbdülbaqi Gölpınarlı Biblioqrafiyası"nda, əsərlərinin ideya-bədii xüsusiyyətləri və təsnifatı ilə bağlı təhlillər Əli Alparslanın "Abdülbaki Gölpınarlı" adlı kitabında və Münəvvər Unatın "Əbdülbaqi Gölpınarlı, həyatı, şəxsiyyəti və əsərləri" adlı araşdırmasında, eləcə də Dəyanət İslam Ensiklopediyasında Ömər Fərrux Akün və başqalarının onun haqqında yazdığı məqalələrdə, şairlik fəaliyyəti Hacer Totanın tədqiqat işində verilmişdir. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında isə indiyədək haqqında elmi araşdırmalar aparılmamış, yalnız bəzi tədqiqatçıların əsərlərində adı istinad kimi göstərilmiş və ya ondan sitat gətirilmişdir.

Onun Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlı araşdırmalarını təhlil edərkən mənsub olduğu xalqın çoxəsrlik tarixə malik olan ədəbiyyatının yalnız orta əsrlər dövrünü əhatə etdiyini görürük. Amma bununla belə, tədqiqatçının XIV-XVI əsrlər dövrünün Azərbaycanlı ədəbi simalarının yaradıcılığı ilə bağlı elmi araşdırmalarını onun milli təəssübkeşliyi ilə əlaqələndirmək olar. Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığı ilə bağlı tədqiqat aparmasını isə bir neçə amillə əsaslandırmaq olar. Hər şeydən əvvəl, onu qeyd etmək olar ki, poeziyamızın və ədəbi dilimizin inkişafında Nəsiminin xidmətləri əvəzsizdir. Bundan başqa, tariximizin təzadlarla dolu gərgin dövrünə təsadüf edən Nəsimi yaradıcılığı ədəbi-bədii təfəkkürlə əlaqədə inkişaf etmiş, fəlsəfi və ictimai məzmunlu əsərləri Azərbaycan ictimai fikir tarixinin istiqamətlənməsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir.

Gölpınarlıya görə, Nəsimi haqqında aparılan çoxsaylı tədqiqatlarda mütəfəkkir şairin yaradıcılığının məzmunu, ideya-bədii xüsusiyyətləri, lirizmi haqqında qiymətli fikirlər söylənmişdir. Yekdil fikir belədir ki, şairlikdə mahir olduğu qədər, yaradıcılığında ana dilinə üstünlük verməsi də şairi başqalarından fərqləndirən xüsusiyyətlərdəndir (Musayev, 2019:314-320).

Ədəbi və fəlsəfi fikrimizin görkəmli nümayəndəsi haqqında elmdə yeni fikir söyləmək tədqiqatçıdan çox böyük məsuliyyət tələb edir. Gölpınarlı bu məsuliyyətin ciddiliyini nəzərə alaraq mütəfəkkir söz ustasının yaradıcılığı haqqında orijinal fikirlər söyləməyə çalışmışdır. O, şairin özündən sonrakı anadilli ədəbiyyatın inkişafına güclü təsir göstərdiyini, yaşadığı dövrdə və sonrakı əsrlərdə nəzəriyyəçilərin onun yaradıcılığı haqqında qiymətli fikirlər söylədiyini, əsərlərinin bir çox dillərə tərcümə edildiyini qeyd edir.

Alimin "Nəsimi, Usuli, Ruhi" (Gölpınarlı, 2014) kitabında şairin qəzəl janrına gətirdiyi yeniliklər, nail olduğu ifadə gözəllikləri nəzərdən keçirilir, onun yaradıcılıq üslubunun özündən sonrakı lirik poeziyanın inkişafına təsiri araşdırılır. Bununla belə, o, Nəsimi haqqındakı məlumatların az olduğunu bildirir. Bu qənaətə gəlməsini, əslində, onun filosof-şair haqqında Azərbaycan alimlərinin apardığı tədqiqatlardan xəbərsiz olduğu ilə də əlaqələndirmək olar. Bu, Nəsiminin anadan olduğu yerlə bağlı verdiyi məlumatından da görünür. O qeyd edir ki, rəvayətə görə, şair Bağdadın Nəsim adlı bir nahiyəsində doğulduğuna görə Nəsimi təxəllüsünü götürmüşdür. Təbii ki, alimin bu fikri ilə heç cür razılaşmaq olmaz. Ona görə ki, əsl adı Seyid Əli Seyid Məhəmməd oğlu İmadəddin Nəsiminin Azərbaycanın qədim mədəniyyət beşiyi olan Şamaxı şəhərində anadan olduğu tədqiqatçıların böyük əksəriyyəti tərəfindən təsdiq olunub. Düzdür, bəzi tədqiqatçılar onun Bursada, Təbrizdə, Bakıda, Diyarbəkirdə, hətta Şirazda doğulduğunu yazırlar. Bağdadda anadan olması fikri isə Gölpınarlıya məxsusdur (Musayev, 2019:314-320).

Əbdülbaqi Gölpınarlı orta əsrlərdə bədii sənətkarlığın zirvəsini fəth etmiş Azərbaycan şairlərinin yaradıcılığının mürəkkəb tarixi-mədəni hadisələr fonunda inkişaf tendensiyasını düzgün qiymətləndirə bilmişdir. Həmin dövr Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafı baxımından xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Çünki XIV əsrdə İzzəddin Həsənoğlu, Qazi Bürhanəddin, XV əsrdə İmadəddin Nəsimi, XVI əsrdə isə Həbibi, Şah İsmayıl Xətai və Məhəmməd Füzulinin yaradıcılığı o dövrün anadilli ədəbi prosesində aparıcı mövqeyə malik olmuş, poeziyada zamanın çağırışlarına cavab vermək, fərqli poetik təfəkkür, yeni baxış bucağı formalaşdırmışdı. Bu vacib missiyanın məsuliyyətini dərk edən sənətkarlarımız Şərq ədəbi düşüncəsinin aparıcı bədii - estetik konsepsiyalarının mütərəqqi üsullarından istifadə etməklə, şeirin məzmununu yeni ideya-məndəricə, orijinal üslub və forma çalarları ilə zənginləşdirməklə ədəbi prosesə ciddi dirçəliş, yeni poetik nəfəs gətirmişdir. Əbdülbaqi Gölpınarlı bu ədəbi prosesi düzgün qiymətləndirmiş, dövrün bədii mənzərəsini əsərlərində əks etdirən görkəmli şairlərin yaradıcılığının elmi təhlilini vermişdir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Əbdülbaqi Gölpınarlı Nəsiminin fəlsəfi, tarixi, mənəvi, dini dünyagörüşü ilə bağlı orijinal fikirlər söylədiyinə görə onun bu sahədə apardığı araşdırmalar ümumtürk elmi-ədəbi mühitində mühüm əhəmiyyətli hadisə hesab oluna bilər. Anadilli Azərbaycan ədəbiyyatının Nəsimi kimi qüdrətli nümayəndəsinin əsərlərinin ideya-bədii və sənətkarlıq cəhətdən yüksək keyfiyyətə malik olması Əbdülbaqi Gölpınarlının tədqiqatları ilə bir daha təsdiqini tapır. Ədəbiyyatda və ictimai-siyasi fikirdə

formalaşmış humanizm prinsiplərinin, xüsusən İmadəddin Nəsimi yaradıcılığında zirvəyə çatdığı, təkcə Azərbaycanın deyil, Yaxın və Orta Şərq xalqlarının ədəbiyyatında da dünyəvilik və demokratiklik ideyalarının yayılmasına ciddi təsir göstərdiyi qeyd olunur.

Tədqiqatçı Nəsiminin sufizm və hürufizm təfəkkür tərzinin formalaşdığı bir vaxtda yazdığı əsərləri daha obyektiv şəkildə təhlil etməyə çalışmış, onların bədii ifadə imkanları barədə qiymətli fikirlər söyləmiş, gerçəkliyin ədəbi-estetik dərki, ümumbəşəri problemlərin bədii inikasını təsvir etmək üçün elm sahəsindəki sələflərinin yaradıcılığından məharətlə yararlanmışdır. O, araşdırdığı mənbələrdəki tarixi qaynaqlarla, qədim məxəzlərlə, ədəbi hadisələrlə bağlı məsələlərin hamısını eyni ciddiyyətlə təhlil edir. Elmi idrakın mühüm formalarından biri olan problemin qoyulması və gerçəkliyin müəyyən sahəsinə aid olan hadisələri izah etməklə təzahür edən biliklər sistemini ifadə edən nəzəriyyənin praktik fəaliyyətdə tətbiqi Əbdülbaqi Gölpınarlının yaradıcılığına xasdır. Tədqiq etdiyi mənbələrin Türkiyədə araşdırılmamış məqamları onun orijinal fikirləri və düşüncələri əsasında təhlil olunur.

Türk xalqları ədəbiyyatının tarixi paralellər müstəvisində araşdırılması müəllifin elmi dünyagörüşünü dərin məna anlamları ilə üzə çıxaran ədəbi hadisələrin mahiyyətinin qavranılmasına yeni imkanlar açır. Onun tədqiqatlarının məzmununa nüfuz edən bu elmi-fəlsəfi məqamlar ədəbi təsəvvürün formalaşmasına, bədii təfəkkürün estetik-fəlsəfi dərkinə əhəmiyyətli dərəcədə kömək edir. Əbdülbaqi Gölpınarlının yaradıcılığında türk xalqlarının poetik irsində obyektiv tarixi gerçəkliyə intellektual münasibət, dərin fəlsəfi baxış hakimdir.

KAYNAKÇA

Alparslan A.(1996). *Abdülbaki Gölpınarlı*. Ankara, “Milli kütüphane” basımevi

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, I cild, (1960).Bakı, Azərbaycan SSR EA-nın nəşri

Əliyev M.(2019). *Nəsimi lirikası haqqında düşüncələr. / Ey Nəsimi, cahanı tutdu sözün...* // II Beynəlxalq Elmi Konfransının materialları. Bakı

Gölpınarlı A. (2014).*Nəsimi, Usuli, Ruhi*. İstanbul, “Kapı” Yayınları

Musayev N.(2019). *Əbdülbaqi Gölpınarlının İmadəddin Nəsimi və onun ədəbi şəxsiyyəti haqqında fikirləri. / Ey Nəsimi, cahanı tutdu sözün...* // II Beynəlxalq Elmi Konfransının materialları. Bakı

Təhmasib M . (2010).*Nəsimi və xalq poeziyası.* Seçilmiş əsərləri. 2 cilddə. I cild. Bakı, “Mütərcim” nəşriyyatı

Türk Basınında 10 Haziran 1930 Türk – Yunan İtilafnamesi

Bülent BİNGÖL

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora öğrencisi. TÜRKİYE. E-posta: bulentbingol49@gmail.com ; https://orcid.org/0000-0002-8290-178X

Öz

Türkiye ile Yunanistan arasında 10 Haziran 1930 tarihinde imzalanan ve Lozan Antlaşması ile Atina Antlaşması'nda tam olarak çözülemeyen Türk ve Yunan Mübadillerin malları hakkında pürüzlerin giderilmesini amaçlayan bir ticaret anlaşmasıdır.

Türkiye ve Yunanistan'ın Lozan'dan sonra barışın tahsis edilmesi neticesinde süre gelen siyasi gelişmelerin Mustafa Kemal Atatürk'ün dış siyasette güttüğü "*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*" ilkesi İkinci Dünya Savaşı'na doğru şekillen Balkan ve Doğu paktlarına giden süreçte bu siyaseti güçlendiren etmenler olmuştur. Yunanistan'ın sona eren savaştan sonra toparlanma ve bölgede kendi güvenliğini sağlama açısından sürdürmeye çalıştığı barış politikaları özellikle Eleftherios Venizelos'un iktidara gelmesi ile daha güçlü bir yola girmişti. İktidara gelmesinden sadece on bir gün sonra 30 Ağustos 1928 tarihinde İsmet İnönü'ye yazdığı mektupta bu yöndeki siyasetin güçlü bir kanıtıydı. Yine bir diğer önemli kanıt ise bir yıl sonra yani 1931 yılında Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermesidir. Venizelos, komşu ülkelerle (İtalya, Arnavutluk) girdiği barış ve dostluk siyaseti ile Türkiye'yi de bu barış rüzgârları ile siyaseten şekillendirmeye çalışmıştır.

Bu süreçle Lozan Antlaşması'ndan beri devam eden ve 1930 yılına kadar çözülemeyen mübadillerin mal ve mülk sorunları çözümlenmiş ve daha sonraki süreçte Eylül 1930'da Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanacak olan Dostluk Anlaşması'na da zemin hazırlamıştır.

Bu makalede 10 Haziran 1930 Türk –Yunan ticaret antlaşmasının maddelerinden yola çıkılarak Türkiye'deki mübadillerin durumları irdelenmiş ve Türkiye ile Yunanistan arasında barışın bu antlaşmayla nasıl dostluk antlaşmasına dönüştüğü dönemin basınında yer alan haberlerden yola çıkılarak kaleme alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 10 Haziran 1930 Türk-Yunan ticaret antlaşması, Venizelos, İsmet Paşa, Tevfik Rüştü Bey, Polihronyadis, Mübadiller.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Covid 19'un Tedarik Zincirine Etkisi: Otomotiv Sektörü Örneği

Impact of Covid 19 on Supply Chain: The Case of Automotive Industry

Orhan ÇOBAN

Gaziantep University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Logistic, Gaziantep, TURKEY; ocoban@gantep.edu.tr; ORCID ID: 0000-0001-6137-8937.

Ayşe ÇOBAN

Gaziantep University, Vocational School of Social Sciences, TURKEY; aysecoban@gantep.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-7844-7633.

Abstract

The COVID-19 pandemic has created an unprecedented uncertainty and risk on the world population and economy, and its effects continue. Due to the epidemic, the economic ground deteriorated rapidly and the economies that were already in recession faced various problems, especially inflation. In this context, global GDP growth forecasts have decreased significantly and entered a negative process in most countries. Automotive sector is a sector that has started to gain importance since the beginning of the 20th century, as people want to shorten distances and gain time. In automobile production, which started with a single type of production and became the locomotive of the automotive industry, both product diversification and product differentiation were made depending on the demand changes. This process has brought about the formation of a very dense supply chain. Supply chain management aims to meet customer demands in the most appropriate way with concepts such as zero error and zero stock by increasing efficiency in the automotive industry. These two concepts, which have developed together until today, have been affected by the Covid-19 epidemic together with the whole world. In particular, the impact of Covid-19 on the supply chain provides the opportunity to evaluate its effects in the automotive sector in a concrete way.

The purpose of this study is to analyze the effects of Covid-19 on the supply chain with the example of the automotive industry. According to the results of the analysis, world automotive production, which was 97 million in 2018, decreased to 78 million in 2020. In the Turkish automotive sector, while sales increased by 62% in 2020, production decreased by 11% and exports by 27%.

Keywords: Covid-19; Supply chain; Automotive industry

INTRODUCTION

The automotive sector is a sector that is increasing in importance for national economies. In this sector, competition among firms is increasing rapidly, and accordingly, factors such as productivity increase, effective use of resources, administrative and technical organization gain great importance. In this context; Features such as investment in R&D, quality management, relations based on cooperation between the main and sub-industry, employment of qualified workforce, application of flexible production methods and effective marketing are the factors that determine to stand out in the competition. Similarly, in Turkey, the automotive sector is among the leading sectors in the manufacturing industry when its share in production and its economic contribution are evaluated. The domestic values created by the sector (the use of domestic inputs and the total value added) have a very important place in the economy. The share of the sector in the total production of the manufacturing industry is above the average of the manufacturing industry sectors (STB, 2020).

The impact of the automotive industry on human life has started to increase since the beginning of the 20th century. Industrialized production started to diversify with Ford T, the first mass production of which started at the Ford automobile factory in the USA, owned by Henry Ford. With the entry of Toyota into the sector, the rapidly growing and developing automotive sector is an integral part of life today.

Supply chain; It covers the process starting from the raw material to the final consumer. While producing a product, the process that starts with the purchase of that product ends with the last person to use the product. Supply chain management and strategies have emerged to manage the supply chain, each stage of which is of particular importance. It is inevitable to use supply chain management for the growing and constantly developing automotive industry. However, the automotive industry, which actively uses supply chain management, faced the COVID-19 epidemic that affected the whole world in 2019. In particular, the raw material and supply problem in China adversely affected the sector.

The purpose of this study is to analyze the effects of Covid-19 on the supply chain with the example of the automotive industry. In line with this purpose, firstly the automotive sector was discussed, then information about the supply chain and supply chain management was given. The relationship between these two intertwined concepts has been explained, and finally, the effects of Covid-19 on the supply chain in the Automotive industry have been analyzed.

AUTOMOTIVE INDUSTRY

Motorized road vehicles in the automotive sector are vehicles with four or more rubber wheels, driven by a combustion or explosion engine, manufactured according to certain technical legislation to carry cargo or passengers and navigate in road traffic. The industry that produces components, parts, modules and systems in accordance with the technical documents determined by the main industry for these vehicles and the demand for part replacement of the vehicles is called "Automotive Industry" (Çoban, 2007; Özkul, 2010). Automotive industry; With the developing, changing and growing world and responding to increasing demands, it has quickly become an important part of human life. The Automotive Sector, which entered our lives at the beginning of the 20th century, is one of the most important sectors in the world today with the added value it creates, the employment it provides and the

share it receives from international trade. It is considered as the locomotive sector of the economies in all industrialized countries in the world with its dragging effect in basic sectors such as the automotive industry, iron-steel, petro-chemistry, glass and tire (Ergene, 2017).

The history of the wheeled car goes back to BC. Although it dates back to the 4,000s, the invention of steam engines and from the 1770s, animal-powered cars were able to "automobile". Considered the first prototype of the automobile, Cugnot's "automatic vehicle" is a 4-seater freight car that can travel at a speed of 4 kilometers per hour. Later, the Lenoir gas engine, developed in 1860, was able to step in as an important power source. In his description of his 1860 patent; It is stated that the air expands as the gas burns and pushes the piston, and the double-acting engine, which resembles a horizontal steam engine, is ignited by a spark plug. Finally, the uncompressed gasoline engine, manufactured by Julius Hock in Vienna in 1873, aroused much greater interest thanks to petroleum (gasoline), which is more flammable than gas, and became known as the "petroleum engine". Until the early 1900s, advances were made in automobile technology with different fuels such as diesel and innovations in the ignition system, especially in Germany (Ecevit, 2003; Çoban et al., 2018; Çoban & Çoban, 2019).

In a changing, growing and developing world, time has become a very valuable investment tool for human beings. Long, tiring journeys lasting for days have become a problem for human beings with the industrial revolution at the beginning of the 20th century and created a new demand. Thus, the question of how we can travel distances faster and easier arose. Automotive industry activities, which have a history of more than a century, initially started with automobile production and during the First World War, commercial vehicle production was also carried out, and it has been in a continuous development and change, mainly automobiles in total production (Bedir, 2002).

The automotive sector, which is in constant development and change, took a step towards its full industrialization efforts at the beginning of the 1900s. “Henry Ford, who started to produce his first automobile Model A by establishing the Ford Motor Company in 1903, pioneered the creation of the mass production method. The problem of not obtaining a standard part in labor-intensive production was overcome by using a specific gauge for each manufactured part, the number of scrapped parts was reduced and simple, changeable and standard parts were produced. Ford's early automobile trials had a fixed assembly line. Assemblers were responsible for picking up the standard parts, leveling if necessary, touring each vehicle and attaching the same parts to the required places (Arer, 2010).

Ford Model T, which started to be produced in Detroit in 1908, is the first automobile produced by the mass production method. As a result of the very uninterrupted operation of Ford's assembly line in 1914, the assembly of a car could be completed in just 93 minutes (Arer, 2010). Thus, Henry Ford has taken the first steps of the automotive industry firmly. Ford T was introduced to the market in black, which is a single color option. In the same years, Ford's biggest competitor, General Motors, with its different color options, saw the customer needs that Ford could not meet and took the industry one step further. Japan showed a very rapid development in the automotive industry after 1960, and its share in world production, which was 4.9 percent in 1960, reached a share of 28.6 percent with a production amount of 11 million units in 1980 and rose to the first rank among motor vehicle producing countries (Çoban, 1996; Bedir, 2002).

The reason why Japan has been so successful after 1960 is that they have developed lean manufacturing techniques. Lean techniques include continuous process improvement methods to systematically eliminate waste, prevent mistakes and motivate each employee to make changes related to process improvement (Akcan & Demirbak, 2019). In short, we can say that the adventure that started with the first automobile in 1903 took the first step of industrialization with the Ford T in 1908, and then diversified with General Motors and completed its industrialization with the principle of delivering the customer the defect-free product in the shortest time thanks to the lean production system.

According to the data of 2021, the automotive sector, which produces approximately 5% of the world's national income, also provides significant contributions to the national economies in terms of employment and added value. In this context, world automotive production was around 93 million in 2019.

SUPPLY CHAIN MANAGEMENT

The supply chain is expressed as the network of facilities and distribution options that perform the functions of obtaining raw materials, converting these raw materials into end products, and distribution of these end products to customers. Christopher (1997) defined the supply chain as the management of processes between suppliers and customers in order to provide higher added value at lower cost. While Lambert et al., (1998) said that the supply chain is the harmony between companies that supply products and services to the market, Ganeshan and Harrison (1999) defined the supply chain as a network in which material supply functions and finished product supply to customers take place. In other words, the supply chain is a network that allows a product to be delivered from the raw material to the final consumer.

Components of the Supply Chain

The supply chain covers the process from raw material to final consumer. With this structure, we can generally divide them into suppliers, producers and consumers. The components of the supply chain are summarized with the help of Figure-1.

According to Figure-1, the supply chain covers the process from the raw material to the final consumer.

Supply Chain Management and Its Importance

Supply chain management, on the other hand, refers to the coordination and integration of material, information and financial flows within a network of customers, suppliers, distributors and manufacturers; In order for this flow to take place smoothly and uninterruptedly, different departments within the enterprise, different businesses and sometimes even different sectors must act together (Ataman, 2002). Supply chain management is the structure that ensures the most accurate flow of information, money and material between each of the supply chain components. In this context, the four basic elements within the scope of supply chain management are to procure products in the right quantities, at the right place, at the right time and at the least cost.

Figure 1: Supply Chain Management Flow

It is possible to talk about many benefits, especially the benefits such as unnecessary use of resources and avoidance of time waste, with the help of information sharing provided by Supply Chain Management as a result of cooperation between businesses. Some of these benefits have been expressed by the Supply Chain Council as follows (Özdemir, 2004):

Improved delivery performance

Decreased stocks

Reduction of cycle time

Improved forecasting accuracy

Increased efficiency along the chain

Reduction of costs along the chain

Increasing the capacity realization rate

These benefits and more, thanks to the full establishment of communication between the companies in the same chain (supplier, manufacturer, distributor, retailer, etc.), the coordination and control of the activities along the chain, reducing costs in the whole chain, which is determined as a common goal, increasing efficiency, profitability and customer satisfaction. can be obtained in order to achieve goals

such as satisfaction. In addition, as a result of the trust and cooperation to be established between companies, great advantages can be achieved against competitors by shortening the time of new product development and launching by sharing risks, reducing barriers between companies and increasing flexibility (Özdemir, 2004). In summary, supply chain management ensures that the products are delivered to the final consumer in the most accurate way by combining minimum waste and maximum efficiency for businesses.

SUPPLY CHAIN MANAGEMENT IN THE AUTOMOTIVE INDUSTRY

The automotive sector, which has become one of the most important sectors in terms of economies, is the sector that uses supply chain management effectively. Thanks to its cooperation with other sectors and its wide raw material network, it can successfully use supply chain management.

Just In Time (JIT) and Just In Squence (JIS)

JIT philosophy defines all elements that do not increase the value of the product as waste. The aim of JIT philosophy is to put into practice waste prevention techniques. The basis of these efforts lies in the philosophies of eliminating waste and respecting people. The target to be achieved in the JIT philosophy can be defined as "Zero Stock" and "Zero Error" (Aytekin, 2009). Just in Time is one of the concepts that Toyota brought to the world with lean production. Thus, it is based on the philosophy of completing what the customer wants with close to zero error and production as much as desired with stock.

In the JIT philosophy, for example, if the door assembly to a car is considered, the right and left doors to be assembled to be used for different cars are kept in the buffer zone where certain small stocks are made at the edge of the assembly line and are used when the final car to be produced on the main assembly line comes. In this way, production is carried out at exactly specified times by feeding the assembly line (Sarıkaya, 2019).

JIT philosophy, which is an important process in supply chain management, has left its place to Just In Squence as it does not respond to different demands and requests of customers. Unlike Just in Time, in Just in Sequence, not only do the parts arrive at the time required for production, but also the parts required for vehicles with different features such as color, seat, gearbox, steering wheel (right-left) that will leave the production line according to customer demands. It is requested to come to the main manufacturer company according to the order on the production line (Ergene, 2017).

A full-row inventory strategy is a manufacturing approach where components arrive on an assembly line in a specific order, when they are needed and not before (Palm, 2008). In automobile manufacturing, components from various sources need to be brought together to create a complete vehicle. Parts arrive in a specific order, and assembly line workers can unpack and assemble them directly from shipping containers without the need to stop or sort in storage. Each component reaches the “customer” at the right time, in the right order and in the appropriate version. Every part and sub-assembly taken in order to be delivered to the production stations on the assembly line will be consumed as it is needed (Leskova, 2012). Since the JIT philosophy works with zero stock, it does not respond to the different demands of the customer, but stands in a heap while feeding the assembly line in the automotive sector. However,

with the JIS philosophy, customers' different tapes are responded to, and a regular and sequential production is ensured on the assembly line.

Supplier Park

The establishment of supplier parks (ie co-location of component suppliers in the immediate vicinity of the vehicle assembly plant) is a relatively new phenomenon in the automotive industry. The first supplier park officially labeled this way opened in Abrera, Spain in 1992 to supply the nearby Seat assembly plant. Since then, more than 40 parks have been established, mainly in Europe and newly industrialized countries (Reichartt & Holweg, 2015). The main purpose of supplier parks is to minimize the supply time by establishing each required material close to the manufacturer's factory. Thus, cycle time is reduced and improvements are achieved in supply chain management.

THE EFFECT OF COVID-19 ON THE SUPPLY CHAIN IN THE AUTOMOTIVE INDUSTRY

The epidemic that started in China at the end of 2019 was not thought to have a global impact at that time. With the growing, developing and changing world, being far away and being close to everywhere and being very easy to access everywhere, the Covid-19 virus is slowly showing its effect all over the world. has begun.

Its global impact is not only in the field of health, but it has also seriously affected the world economy and the basic building blocks of this economy. In the last few years, there have been several pandemic outbreaks that have caused the death of many people, but the most prominent is COVID-19 (Coronavirus), the one that causes serious social and economic consequences. Since the supply chain covers the process from the raw material to the final consumer, this economic impact is spread over very wide areas. In particular, the disruptions experienced in the logistics part of the supply chain adversely affected the production and production economy.

The measures taken by the authorities in order to restrict global logistics services (most transportation vehicles, flight cancellations), to temporarily stop production in various factories belong to these actions. These measures have caused great difficulties in numerous supply chain processes. Some situations even made it impossible to operate them. Due to these, logistics costs have increased, transportation options (sea, train and air transport) have been greatly reduced, and as a result, material shortages, decreased demand and many other unforeseen consequences have emerged in many parts of the world (Pato & Herczeg, 2020). The automotive sector, which is one of the 4 largest sectors in the world economy, has also been affected by issues such as material shortages and lead times.

Since China supplies materials to every sector of the world, this virus, which originated in China, has affected every sector. In the field of the automotive industry, there are a large number of Chinese components and materials, as many suppliers can only supply customers from Chinese players according to 9R logistics. The effects of the first safety measures in China were very well visible. Especially European customers, who initially thought that the epidemic would end in a short time, tried to increase their stock levels. However, due to the shortage of raw materials and spare parts and the rupture of the supply chain, manufacturers in almost all regions of the world had to interrupt their production.

Another problem in the automotive industry is the chip crisis. First, the pandemic measures interrupted production. The mobility of various production factors has been restricted due to pandemic prevention and control measures. Measures such as personnel isolation, flight and port restrictions have suspended the production of chip businesses, resulting in passive reduction of production capacity and shipments. Under these circumstances, shipments could not be made on time as production capacity was affected by supply chain constraints, and many factories, packaging and testing facilities had to scale down production. Thus, sales of automotive chips hit bottom in April and May 2020. Later, more and more global manufacturers are turning to chip design, while fewer manufacturers are engaged in chip manufacturing due to high cost and technology barriers. Capacity constraints arose as there was no chip manufacturer that could take orders (Wu et al., 2021).

In summary, the automotive industry is an industry that cannot be thought of without chips. The restrictions that came with Covid-19 have completely engulfed the supply chain, and the measures taken all over the world, especially with the restrictions on sea, air, land and railway transportation, have disrupted production. Such reasons have greatly affected the automotive industry with the high number of components in the automotive industry. Normal consumer and business activities are massively locked down in most major markets around the world. This was an important part of the economic shock. Assembly activities have been suspended in parts of Europe, North America and Asia as population controls are implemented to slow the spread of the virus.

Due to the negative developments summarized above, world automotive production decreased from 97 million in 2018 to 92.5 million in 2019 and from there to 78 million with the effect of the pandemic. Production in Europe, which was 18.4 million in 2019, decreased to 17 million at the end of 2020. The US market also shrank by 15% from 17 million units in 2019 to 14.4 million units in 2020 (BMD, 2021; KPMG, 2021).

The Turkish automotive industry, on the other hand, completed 2020 with a total production of 1,336.000 units, domestic sales of 796,000 units and exports of 916,000 units with a total value exceeding 26 billion USD. In 2020, sales increased by 62%, while production decreased by 11% and exports by 27%. On the other hand, with the chip crisis, which increased its impact in 2021, production processes began to be disrupted (BMD, 2021; KPMG, 2021).

CONCLUSION

Supply chain management and the automotive industry are concepts that are both intertwined and grow and develop together. The automotive industry needs to be connected with other industries and have a wide supply network. Therefore, with this wide supply network, it is inevitable to implement supply chain management and strategies in order to both ensure the satisfaction of customers and protect the interests of the sector.

With the epidemic that started in China in 2019, affecting the whole world, radical changes began to occur in the fields of health, trade and economy. Every sector that depends on people and works with people has come to a standstill. With the logistics industry coming to a standstill with the restrictions in

the world, deep problems have emerged in the auto-automatic sector, which supplies many of its components from China.

REFERENCES

Akcan, S., & Demirbak, B. (2019). "Yalın Üretim Tekniklerinin Otomotiv Yan Sanayisinde Uygulamasının Analizi", Çukurova Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 34(1): 212-222.

Aytekin, S. (2009). "Tam Zamanında Stok Yönetimi (Just In Time) Felsefesinin Hastane İşletmelerine Uygulanabilriliği ve Bir Üniversite Gastanesi Örneği", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(21): 102-115.

Bedir, A. (2002). Türkiye'de Otomotiv Sanayii Gelişme Perspektifi, Ankara: DPT Yayını.

BMD (Bizim Menkul Değerler A.Ş.) (2021). Otomotiv Sektör Raporu, https://www.bmd.com.tr/page/rapor_detay/5043/otomotiv-sektor-raporu-agustos-2021.htm, Available at: 20.02.2022.

Christopher, M.G. (1997). "Supply Chain Management - Better Faster Closer", Management Focus (Cranfield), 8: 10-11.

Çoban, O. (1996). Gümrük Birligi Sürecinde Türk Otomotiv Sanayiinin Rekabet Edebilirlilik Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çoban, O. (2007). "Türk Otomotiv Sanayiinde Endüstriyel Verimlilik ve Etkinlik", Erciyes Üniversitesi IIBF Dergisi(29): 17-36.

Çoban, O. & Çoban, A. and Baysal Kurt, D. (2018). "Technical and Scale Efficiency of the Turkish Automotive Industry Using Data Envelopment Analysis", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(2): 58-71.

Çoban, O. & Çoban, A. (2019). Üretim Lojistigi: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Degerlendirme, 3rd International EMI Entrepreneurship Social Sciences Congress.

Ecevit, A. (2003). Otomotiv Sanayi Sektör Raporu, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını.

Ergene, M. R. (2017). Otomotiv Sektöründe Tedarik Zinciri Yapılanması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ganeshan, R., & Harrison, T. P. (1999). An Introduction to Supply Chain Management, https://static1.squarespace.com/static/5b9e942a8f5130f854dbef81/t/5be89d3b21c67c13123b21bd/1541971264501/an-introduction-to-supply-chain-management.pdf, Available at: 15.02.2022.

KPMG (2021). KPMG Perspektifinden Otomotiv Sektörüne Bakış, https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2021/08/kpmg-perspektifinden-otomotiv-sektorune-bakis-2021.pdf, Available at:25.03.2022.

Lambert, D.M., Stock, J.R. & Ellram, L.M. (1998). Fundamentals of Logistics Management, Irwin McGraw-Hill, USA.

Leskova, A. (2012). Logistics Concept of Supply Chain In Automotive Production, Technical University of Košice, 29-32., http://web2.vslg.cz/fotogalerie/acta_logistica/2012/3-cislo/4_leskova.pdf , Available at: 05.02.2022.

Özdemir, A. İ. (2004). "Tedarik Zinciri Yönetiminin Gelişimi, Süreçleri ve Yararları", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23: 87-96.

Özkul, S. (2010). Türk Otomotiv Sektörünün Gelişimi ve Gümrük Birliği Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pato, B. S., & Herczeg, M. (2020). "The Effect of the COVID 19 on the Automotive Supply Chain", Studia Unıversitatis Babeş-Bolyai Oeconomica, 65(2): 1-11

Reichhart, A. and Holweg, M. (2007), "Lean distribution: concepts, contributions, conflicts", International Journal of Production Research, 45(16): 3699-3722

Sarıkaya, K. (2019). JIT (Just-In-Time) Yaklaşımından JIS (Just-In-Sequence) Yaklaşımına Geçiş ve JIS'in Otomobil Endüstrisinde Modellenmesi, Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 74-82.

STB (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı) (2020). Otomotiv Sektörü Raporu (2020). https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/plan-program/OtomotivSektorRaporu2020.pdf, Available at: 12.02.2022.

Wu, X., Zhang, C., & Du, W. (2021). "An Analysis on the Crisis of "Chips shortage" in Automobile", Journal of Physics: Conference Series, https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/1971/1/012100/pdf, available at: 01.02.2022.

Yolda (2022). Milk Run Taşımacılık ile Verimi Arttır, https://www.yolda.com/blog/milk-run-tasimacilik-ile-verimi-arttirin/, Available at: 18.01.2022.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

The Effect of Social Media on Intergenerational Consumer Behaviors

Orhan ÇOBAN

Gaziantep University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Logistic, Gaziantep, TURKEY; ocoban@gantep.edu.tr; ORCID ID: 0000-0001-6137-8937.

Ayşe ÇOBAN

Gaziantep University, Vocational School of Social Sciences, TURKEY; aysecoban@gantep.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-7844-7633.

Abstract

Over the years, companies have used many media tools to reach the final consumer. With the invention of the printing press in 1450, print advertising activities started and companies established a one-way communication with the consumer. Technological developments have developed over time and introduced traditional media tools such as radio, television and newspaper into our lives. Since these tools are one-way, getting feedback from their products or services has been a very costly and labor-intensive task for companies.

The aim of this study is to examine the impact of social media on intergenerational consumer behavior. Millennials tend to communicate because they freely express themselves and support freedom of speech, respond positively to changes, and are considered trendsetters. Members of this generation are characterized as individualistic, well-educated, familiar with technologies, sophisticated, mature and structured. Consumers in the Z Generation are described as highly competent in new technologies and dependent on the Internet. Generation Z has a special connection to the Internet, because the Internet has always existed for them and they are developing in it. Within the scope of the evaluations, it has been determined that the consumption behaviors of the Z generation individuals are significantly affected by the social media compared to the Y generation individuals. In summary, depending on the development of the internet, the use of social media platforms by the new generation and generations will increase even more. This situation will also reflect on consumer behavior and companies will need to develop new sales and marketing strategies in parallel with these developments.

Keywords: Consumer behavior; social media; Generations Y and Z

INTRODUCTION

Producers make use of various media tools to reach the final consumer. With the invention of the printing press in 1450, print advertising activities began, and companies had a one-way communication with the consumer. Technological developments have developed over time and brought traditional media tools such as radio, television and newspaper into our lives. Since these tools are one-way, it has been a very costly and labor-intensive task for companies to receive feedback from their products or services.

One of the tools that manufacturers use to reach their customers is the internet. In the early 1990s, which is called the primitive period of the Internet, users benefited from the interfaces in the Web 1.0 version in a "read-only" form. Then, with Web 2.0 tools, users started to produce content and internet content had a dynamic structure. Thanks to these tools that enable interaction between users and sites, the foundations of what can be called social media today were laid (Gökşin & Ayaz-Alkaya, 2018).

Today, the importance of social media is increasing day by day. Communication between consumers through social media has become a hot topic for marketing professionals around the world. Product image and reputation can now be created instantly, even without brand officials. Customers can quickly share their shopping experiences on any social media channel and can advise their followers about the last product they purchased via instant status updates (Forbs, 2013). In this context, the number of users of networks such as Twitter, Instagram, Youtube, Facebook, Instagram, Wikipedia and LinkedIn and WhatsApp is increasing day by day. In the last decade, social media, people's bonds of friendship; its influence on the ways of sharing common pleasure, expressing ideas and establishing connections has increased (Yogesh & Yesha, 2014).

Recent crises and studies indicate that social media has a significant impact on consumer behavior. In this context, the aim of our study is to examine the effect of social media on intergenerational consumer behavior.

CONSUMER BEHAVIOR CONCEPT AND GENERATIONS

Today, rapid developments in technology, communication and informatics have caused various changes in social life and consumer habits. This new situation has redefined the concept of consumption in consumer preferences and behaviors in many disciplines. Thus, consumption has gained a different dimension than meeting the basic needs of the consumer in order to continue his life. It has become a broader and more comprehensive structure rather than a simple consumption concept such as meeting the needs of the consumer. Now, the concept of consumption grows, develops and differentiates like a living entity, adapting to changes (Papatya & Özdemir, 2012).

In general, consumption is a process and an individual behavior that occurs as a result of purchasing decision. Consumption is the use of goods and services produced to meet human needs and wants. Consumption is not only an economic process, but also a process that combines different social and cultural formations. In this process; Perceptions created through indicators and symbols are effective in shaping the needs of individuals reflected in their consumption actions and appealing to their emotions (Kadıoğlu, 2013).

The concept of consumption has gone beyond meeting consumer needs and has become a phenomenon that provides pleasure to consumers and makes them happy. With this transformation in the concept of consumption, the individual who consumes has also begun to believe that he will be happy with this pleasure, and has become prone and dependent on consumption. This situation; It caused the individual to show himself as "shop until you get tired" and "you exist as much as you consume". In this framework, consumption is now perceived as a phenomenon that can define the consumer (Yücel, 2014).

When making a purchase decision, consumers make decisions not only with the rational part of the brain, but also with the irrational (emotional) part of the brain. The main reason for the consumer to make this decision is expressed by the "mirror neurons" in the brain. These mirror neurons are not concerned with the product, but rather with the emotion generated by that product. These mirror neurons have a huge impact on consumers' purchasing tendencies. Mirror neurons, as the name suggests, cause the activity or feeling to be experienced and felt again as if it were reflected in the mirror (Yücel & Şimşek, 2018).

In the literature, generations are generally discussed under the titles of X generation, Y generation and Z generation. In this context, the names Silent Generation and War Generation are used for the generation that was born into a world full of wars between 1925 and 1945; The generation that came to life as a result of social relief, economic growth and prosperity after the Second World War in the USA and Europe and brought along an intense population growth was called the "Baby Boom" (Yücel, 2014).

The population that followed the X generation and was mostly born between 1980-1999 was called the Y Generation. Generation Y; It is defined as a group that is fully career-oriented, knowledgeable, aware of the importance of education as a key factor, self-confident, grew up with technology, uses computers very well, has the ability to shop online, and represents 15 million people in Turkey, born between 1980-1999. Generation Y has a special importance due to these features (İlban & Kaşlı, 2013). It is the generation in which the difference between generations is felt the most.

This generation, shaped by the widespread use of the internet and the spread of globalization, stands out as a generation that loves to work but does not want their life to be just work, fond of freedom, challenging authority, loving technology, shopping enthusiast and brand addict (Kaplan, 2013). He wants to be a manager as soon as possible or to set up his own business and spend money comfortably. The Y generation has very different personal characteristics and includes especially those who have just graduated from universities. Generation Y mercilessly criticizes those who are incompatible and think differently from themselves. This is due to his extreme individualism and lack of authority. This generation also knows no rules.

Businesses are; Millennials have to determine new strategies in order to develop long-term relationships with their consumers. For this reason, they have started to establish functional websites where they can interact with consumers, give extensive information about their products, and where consumers can purchase their products after easy transactions. Generation Y consumers, as users of these websites, are thought to be very important for businesses that sell online (İlban & Kaşlı, 2013).

The C generation, which was born in the year 2000 and after, which is also referred to as "intermediate re-used generation", "the transitional generation of the Z generation", according to some researchers,

does not need to be limited to a certain time period; It is a consumer group consisting of the population representing consumption and mobile life (Kaplan, 2013: 369). Consumers in this generation like to use the internet and mobile technologies. They are active in every field with smart phones, ipads or tablet computers, which are common today, and they prefer to socialize especially through the internet. Unlike other generations, it is said that they were born with the internet and technology. They play with iPads instead of toys and grow with technology. For this reason, they appear as a generation that consumes quickly. However, it is estimated that their ability to deal with more than one subject at the same time will develop because they are too intertwined with the internet (Yücel, 2014).

Generation C consumer world, consumption patterns and values are changing radically. It can be said that the consumer, who continues his life in the changing culture formation, has multiple identities and a transitive, fluid life style instead of a single and whole self and identity structure. E.g; It can take on different identities at school, different at work, different when it is with friends, different when playing sports, and different identities when it comes to having fun at night. This consumer, who has multiple identities, desires multiple communication channels, tries to reach these channels to express himself, and wants experience-oriented consumption, wants to live both the past and the future today. This situation may cause the individual, as a consumer, to have a superficial interest in multiple and different subjects, instead of being tightly attached to any subject, person, product or brand (Odabaşı, 2007).

In the coming years, it is expected that the changing demands of the C Generation will force all sectors to change and consumption will be one of the important forces. For example, this generation wants the retail industry to be more colorful and have a stronger cultural atmosphere and the media to cover not only global developments but also developments in all areas of life. As technology develops, mobile devices will become a critical medium for commerce and entrepreneurship; The role of Generation C, which cannot be separated from mobile devices, in economic growth will also become more evident. In addition, it is stated that the consumption and purchasing behaviors of Generation C, who will be the consumers of the future, will differ and that businesses should develop marketing strategies in this direction (Kaplan, 2013).

Today, the purchasing behavior of consumers is affected by various channels. In this context, word of mouth communication and electronic word of mouth communication are two different methods. Here, consumers share their experiences, opinions and thoughts about a product or service among themselves. The most important difference between them is that the latter takes place in the virtual environment.

Internet and social media users can now share their thoughts and opinions with a single click. This highlights the importance of the e-WOM concept for marketing components. Because users can post information about the brand by searching for images on websites, online recommendations, or simply creating and sharing. By expressing their views on a product or sharing their appreciation, the perception of the brand or company in society can be realized (Themba & Mulala, 2013).

GENERATIONS Y AND Z- INTERACTION IN SOCIAL MEDIA

Many studies in the literature show that the internet and social media channels are the most powerful tools for sharing information and experience before making a purchase decision. In this context, online

interaction plays a critical role in the correct living of today's consumer experience (Lepkowska-White, 2013). The level of effectiveness of these tools varies for different customer groups. Even though the internet is used in common around the world, the internet usage patterns of different countries and different social groups differ.

Generation classes can be cited as the biggest example of these differences. An individual belonging to a particular generation also gains characteristics such as average income and education, environmental perception, social status and media usage patterns, which in turn changes his response to advertisements, recommendations and various situations. Millennials tend to communicate because they freely express themselves and support freedom of speech, respond positively to changes, and are considered trendsetters. Members of this generation are characterized as individualistic, well-educated, familiar with technologies, sophisticated, mature and structured. They are oriented to be a part of the group and give importance to the thoughts, evaluations and comments of the people around them (Pauliene & Sedneva, 2019).

Generation Y and Generation Z generally share some characteristics. For example, Generation Z, like Generation Y, is characterized as highly competent in new technologies and dependent on the Internet. Generation Z has a special connection to the Internet, because the Internet has always existed for them and they are developing in it.

CONCLUSION

Since the 1980s, with the introduction of the internet into people's lives, changes in consumer behavior have begun. These changes were also felt in generational changes, and these changes accelerated due to the increase in internet usage areas. The aim of this study is to examine the impact of social media on intergenerational consumer behavior.

Today, there are many social media platforms developed to be used to meet different needs. In this context, consumers who only communicated via facebook in the 1990s, today benefit from social media tools/platforms with a wide variety of different content such as Twitter, Instagram, Youtube, Facebook, Instagram, Wikipedia and LinkedIn, WhatsApp. In terms of generations, millennials tend to communicate because they freely express themselves and support freedom of speech, respond positively to changes, and are considered trendsetters. Members of this generation are characterized as individualistic, well-educated, familiar with technologies, sophisticated, mature and structured. Consumers in the Z Generation are described as highly competent in new technologies and dependent on the Internet. Generation Z has a special connection to the Internet, because the Internet has always existed for them and they are developing in it. In summary, depending on the development of the internet, the use of social media platforms by the new generation and generations will increase even more. This situation will also reflect on consumer behavior and companies will need to develop new sales and marketing strategies in parallel with these developments.

REFERENCES

Forbs, L.P. (2013). "Does Social Media Influence Consumer Buying Behavior? An Investigation of Recommendations and Purchases", Journal of Business & Economics Research, 11(2): 107-111.

Gökşin, İ. & Ayaz-Alkaya, S. (2018). "The Effectiveness of Progressive Muscle Relaxation on the Postpartum Quality of Life", Asian Nursing Research, 12(2): 86-90.

İlban, M.O. & Kaşlı, M. (2013). "Jenerasyon Y Tüketicileri İçin Bağlılık Modeli: Havayolu Şirketleri Üzerine Bir Araştırma", Istanbul University Journal of the School of Business, 42(1): 133-152.

Kadıoğlu, Z. K. (2013). "Kitle İletişim Araçlarının Şekillendirdiği Sosyal Kimlikler ve Aidiyet Duygusu Ekseninde Tüketici Davranışları", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 0(45): 101-114.

Kaplan, B. (2013). "C Kuşağı Tüketici Davranışları ve C Kuşağına Yönelik Pazarlama Stratejileri: Türkiye'de GSM Sektörünün Bu Kuşağa Yaklaşımı-Turkcell Örneği", 18.Ulusal Pazarlama Kongresi, 19-22 Haziran, Kars, 365-383.

Lepkowska-White, E. (2013). "Are they Listening? Designing Online Recommendations for Today's Consumers", Journal of Research in Interactive Marketing, 7(3): 182-200.

Odabaşı, Y. & Barış, G. (2002). Tüketici Davranışları, İstanbul: Mediacat Yayınları.

Papatya, N. & Şefika, Ö. (2012). "Hazcı Tüketim Davranışları ve Televizyon Programlarını İzleme Eğilimleri Arasındaki İlişki: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,26(3-4): 161-183.

Pauliene, R. & Sedneva, K. (2019). "The Influence of Recommendations in Social Media on Purchase Intentions of Generations Y and Z", Organizations and Markets in Emerging Economies, 10(2): 227-256.

Themba, G. & Mulala, M. (2013). "Brand-related eWOM and its Effects on Purchase Decisions: An Empirical Study of University of Botswana Students", International Journal of Business and Management; 8(8): 31-40.

Yogesh, F. & Yesha, M. (2014). "Effect of Social Media on Purchase Decision", Pacific Business Review International, 6(11): 45-51.

Yücel, A. & Şimşek, A.İ. (2018). "Tüketici Davranışlarını Analiz Etmede Nöropazarlama Yöntem Ve Araçlarının Kullanımı", İnönü University International Journal of Social Sciences, 7(1): 118-142.

Yücel, N. (2014). "Tüketici Ve Tüketici Davranışları", Tüketici Davranışları İçinde (Editörler: Paksoy, M. & Kara, M.), 11-24, İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Birleştirilmiş İşbirlikli Okuma ve Kompozisyon Yönteminin Öğrencilerin Akademik Başarı ve Okuma Kaygıları Üzerindeki Etkisi

The Effect of Cooperative Integrated Reading and Composition Method on Students' Academic Success and Reading Anxiety

Aysel ARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, SHMYO, Çocuk Gelişimi, Sivas, TÜRKIYE.
ayselarslan@cumhuriyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8775-1119

Sait BARDAKÇI

Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, TÜRKIYE sbardakci@cumhuriyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3720-5029

Özet

Eğitim alanında en çok kullanılan işbirlikli öğrenme yöntemlerinden biri olan Birleştirilmiş İşbirlikli Okuma ve Kompozisyon **(**BİOK) yöntemi geleneksel okuma yaklaşımları temelinde Slavin'in tarafından geliştirilmiştir. Farklı okuma düzeylerine sahip öğrencilerin heterojen bir yapılandırmayla bir araya getirildiği gruplarda öğrencilerin ileri düzeyde anlamlı okuma ve yazma becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. BİOK uygulamalarında öğretmenler sınıf düzeyine uygun olarak belirlenen temel okuma metinlerini, hikâye ve romanları kullanmaktadır. Öğrencilerin grup içinde farklı etkinlikler yoluyla üst düzey öğrenmeleri, etkinlikler sırsında birbirlerinin hatalarını düzeltmeleri beklenmektedir. Araştırmanın örneklemi 2021-2022 eğitim dönemi ilk yarıyılında Sivas il merkezinde bir ortaokulda 6. sınıf düzeyinde yer alan iki şubede Türkçe dersinde haftada iki saat olmak üzere dört haftalık bir süreçte yürütülmüştür. Bu iki şube random olarak kontrol ve uygulama grubu olarak atanmıştır. Deney grubunda 21 öğrenci, kontrol grubunda 24 öğrenci olmak üzere toplamda yer almaktadır. Dersler deney grubunda BİOK yöntemine, kontrol grubunda mevcut öğrenme yöntemine uygun olarak yürütülmüştür. Araştırmanın verileri Arslan (2017a) tarafından geliştirilen akademik başarı testi ve Çeliktürk ve Yamaç (2015) tarafından geliştirilen *"Okuma Kaygısı Ölçeği"* öntest ve sontest olarak uygulanarak elde edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde tanımlayıcı analizler, kümeleme analizi, bağımlı ve bağımsız gruplar t testi uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre; BİOK yönteminin öğrencilerin akademik başarıları üzerinde mevcut öğrenme yöntemine göre daha etkili olduğu, okuma kaygılarının daha düşük olmasında pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: BİOK, akademik başarı, okuma kaygısı, Türkçe dersi

Abstract

The Cooperative Integrated Reading and Composition (CIRC) method, which is one of the most used cooperative learning methods in the field of education, was developed by Slavin on the basis of traditional reading approaches. In groups where students with different reading levels are brought together in a heterogeneous structure, it is aimed to develop students' advanced meaningful reading and writing skills. Teachers use basic reading texts, stories and novels determined in accordance with the grade level in PIOK applications. Students are expected to learn at a high level through different activities in the group, and to correct each other's mistakes during the activities. The sample of the research was carried out in the first semester of the 2021-2022 academic year, in two branches at the 6th grade level in a secondary school in the city center of Sivas, in a four-week period, two hours a week in Turkish lessons. These two branches were randomly assigned as the control and application groups. There are 21 students in the experimental group and 24 students in the control group. The lessons were carried out in accordance with the BIOK method in the experimental group and in accordance with the existing learning method in the control group. The data of the research were obtained by applying the academic achievement test developed by Arslan (2017) and the "Reading Anxiety Scale" developed by Çeliktürk and Yamaç (2015) as pretest and posttest. In the analysis of the obtained data, descriptive analysis, cluster analysis, dependent and independent groups t-test were applied. According to the research findings; It has been concluded that the PIOK method is more effective on the academic achievement of the students than the current learning method and has a positive effect on lowering their reading anxiety.

Keywords: BİOK, academic achievement, reading anxiety, Turkish lesson

GİRİŞ

İnsan birlikte yaşayan, üreten, çoğalan ve birbirine muhtaç bir varlıktır. Bir arada yaşama ve yaşamın gerektirdiği becerileri edinmede de eğitim en alt düzeyde de olsa gereklidir. Bu bağlamda eğitimin tarihi neredeyse insanlığın tarihiyle eşdeğerdir. Bireyin hayatı boyunca çevresiyle etkileşimde bulunmakta ve iletişimini sürdürmektedir. Bunun sonucunda da farklı deneyimler edinerek bunları davranışlarına yansıtmaktadır. Bireydeki bu değişim ve dönüşüm süreci eğitim olarak tanımlanmaktadır (Ekici & Güven, 2013). Varış (1971), bireyin eğitim yoluyla öğrendiklerinin bütün hayatını biçimlendirdiğini, toplumsal davranış kalıplarını içselleştirmesini sağladığını ifade etmektedir.

Yaşam kendi içinde sürekli bir değişim ve dönüşüme sahip olmakla birlikte olup yaşadığımız zaman sürecinde bu çok daha belirgin olarak hissedilmektedir. Bireyin bu sürece ayak uydurabilmesi için ihtiyacı olan bilgileri öğrenmesi, bu bilgileri genişletmesi, farklı bilgiler ortaya çıktığında bunları kolaylıkla anlayabilmesi ve hayatına dâhil edebilmesi gerekmektedir. Yaşanılan zamanı takip edebilme becerisi olarak da tanımlanan öğrenme beşikten mezara kadar sürmektedir. Bu öğrenmelerin bir kısmı okul dışı ortamlarda gerçekleşirken bir kısmı yaşanılan çevreden bağımsız olarak okullarda gerçekleşmektedir. Okul dışı öğrenmeler informal okuldaki öğrenmeler ise formal öğrenme olarak tanımlanmaktadır (Fidan, 2012; Küçükahmet, 1986). Formal eğitimi Çoban (2008), önceden tasarlanmış belirli bir program temelinde amaçlı, örgütlü, bilinçli, kontrollü ve bir amaca dayanan bir yapı; Çalık (2006), farklı eğitim ve öğretim alanlarına yönelik olarak geliştirilen yöntem, içerik, materyallerin bir

arada öğretmen aracılığıyla uygun öğrenme ortamlarında kullanılması olarak tanımlamaktadır. Farklı kademelerdeki okullarda sunulan eğitim formal eğitime uygun olarak yürütülmektedir. Bu öğretim sürecinin sonunda istenilen sonuçların elde edilebilmesi için birçok farklı etkenin dikkate alınması ve süreçteki her bir etkenin iyi bilinmesi gerekmektedir. Öğretim sürecinin sonunda beklenilen çıktılar; öğrenci özellikleri, doğru planlama ve organizasyon, öğretim süreci planı, yöntem ve teknikler, öğrenme ortamı, çevre, öğretmen yeterlikleri, materyaller, okul iklimi gibi sayısız farklı değişkenle bağlantılıdır (Borich, 2014; Küçükahmet, 1986).

Eğitimin nasıl yapılmasının daha etkili olduğuna ilişkin tartışmalar geçtiğimiz yüzyılda öne çıkmış ve dünyada asırlardır yürütülen öğretmen merkezli eğitimin yerini öğrenci merkezli eğitim almıştır. Öğrenci merkezli yaklaşımlar yapılandırmacılık kavramının çatısı altında yerini almıştır. Yapılandırmacılıkta öğrenci aktif, öğretmen rehber ve öğrenme ortamları çoklu uyaranlı olarak tasarlanmaktadır. Öğrenme sürecinde öğretmenler öğrencileri etkin kılmak için geçmiştekinden farklı bir öğrenme ortamı sunması gerekmektedir. Bu doğrultuda yapılandırmacılık eğitim felsefesi tabanına uygun olarak çoklu zekâ, işbirlikli öğrenme, proje tabanlı öğrenme gibi biçok farklı öğrenme modeli geliştirilmiştir. Süreç içerisinde bu modellerin içinde de alt yöntem ve tekniklerin geliştirildiği görülmektedir. Bunlar arasında işbirlikli öğrenme modeline bağlı kalınarak yöntem ve tekniklerin öne çıktığı görülmektedir (Arslan, 2021a). BİOK işbirlikli modele bağlı kalınarak geliştirilen yöntemler arasında yer almaktadır. Slavin ve arkadaşları (Slavin, 1986; Akt. Stevens, Madden, Slavin, & Farnish, 1987) tarafından geliştirilen BİOK yöntemi temelde ortaokul düzeyindeki öğrencilerin okuma ve yazma becerilerinin geliştirilmesinde etkili olmaktadır (Açıkgöz 2004; Çörek, 2006). BİOK yönteminde öğrenciler küçük grup çalışmaları aracılığıyla yapılan etkinliklerde üst düzey öğrenme çıktıları elde edebilmektedir. Grup çalışması sayesinde her bir öğrenci aynı zaman gruptaki arkadaşlarının öğrenmelerinden sorumlu olmakta ve hatalarını düzeltme yoluna gitmektedir. Bu da akran eğitiminin etkin olarak kullanılmasına olanak sunmaktadır (Arslan, 2021a; Ekinci, 2011). Grup içinde kendi arkadaşlarıyla birlikte öğrenmek öğrencilerde öğrenmeyi kolaylaştırmanın yanında birey olarak öğrendikleri zamanki stres durumlarını da azaltmaktadır. Çünkü öğrenme sorumluluğu aslında her bir öğrenci için grup içinde paylaştırılmaktadır. Bu da stres ve kaygı durumlarını süreç içerisinde minimuma düşürmektedir. BİOK temelinde okuma ve yazma becerilerine odaklandığı için etkinlikler de bu dil becerileri etrafında yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla okuma ve yazmaya ilişkin yeterlikleri artan öğrencilerin bu alanlara ilişkin kaygıları da azalmaktadır (Arslan, 2018; Arslan, 2021b).

Okuma kaygısı ağırlıklı olarak bireyin kendisini ortamda rahatsız hissetmesi, zorunlu olarak okuma yapması, sınav ortamı gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır. Ancak bazı bireyler bu durumlar olmasa da okuma kaygısı yaşamaktadır (Torgesen, 2000). Guimba ve Alico (2015), okuma kaygısının aşağıya okuma, aşağıdan yukarı okuma ve sınıf ortamında okuma olmak üzere üç temel nedene bağlı olduğunu ifade etmektedir. Okuma süreci okuma öncesi, süreci ve sonrası şeklinde üç aşamalı olarak ele alınmaktadır (Akyol, 2007). Bireyin yaşadığı okuma kaygısının bu üç aşama dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Hangi aşamada başladığı ve yoğunlaştığı önemlidir. Okuma öncesi yaşanan kaygıda okuma amacının belirlenmemesi okunacak materyal hakkında önbilginin olmaması, yabancı bir ortamda olunması gibi sebepler etkili olmaktadır. Okuma sürecinde yaşanan kaygıda materyale uygun okuma stratejisini belirleyememe, dikkat eksikliği, aşırı heyecanlanma gibi faktörler öne çıkmaktadır (Tobias, 1986). Okuma sonrası yaşanan kaygıda ise önceden bilinen bilgilerle yeni öğrenilen bilgiler arasında bağlantı kuramama, metni tam kavrayamama gibi nedenler etkili olmaktadır

(Koizimu, 2002). Sonuçta okumanın her sürecinde farklı nedenlerle de olsa birey kaygı yaşayabilmekte ve bununla nasıl başa çıkabileceğini bilememektedir. Pekrun, Goetz, Frenzel, Barchfeld, ve Perry (2011) bireyin yaşadığı kaygı durumunda fizyolojik, duyuşsal, psikolojik ve motivasyonel unsurların etkili olduğunu vurgulamaktadır. Tüm bu unsurlar esas yapı itibariyle bireyde bütünlüklü bir yapıda yer almakta ve birbiriyle bağlantılı olarak gelişmektedir. Bireyin bir alanda yaşadığı olumsuzluk diğer alanları da etkileyerek bireyin kaygı yaşamasına neden olmaktadır (Pekrun, 2006; Pekrun, Goetz, & Perry, 2005). Bireyin okuma kaygısıyla baş edebilmesi için onu cesaretlendirecek ve okumaya güdüleyecek tedbirlerin alınması gerekmektedir (Altunkaya, 2015). Özellikle okumanın başladığı ilköğretim ve ortaokulda öğrencilerin okuma kaygısıyla baş edebilmesinde öğretmen faktörü oldukça önemlidir. Öğrencilerin mümkün olduğu kadar farklı okumalar yapmalarına, sınıf içinde sesli okumalar yapmalarına olanak verilmelidir. Bunun yanı sıra öğrenci yaptığı bir öğrenme etkinliğinin olumsuz olası sonuçlarını tek başına üstlenmek yerine bir grup içinde paylaşarak üstlenirse kendini daha az kaygılı hissetmektedir (Arslan, 2017b). Bu bağlamda öğrencilerin yaşadıkları kaygının azaltılmasında kullanılacak yöntem, teknikler ve stratejiler de önemlidir (Arslan, 2021b). BİOK yöntemi temelde okuma ve yazma becerilerinin geliştirilmesini hedeflemektedir. Dolayısıyla bu becerileri gelişen öğrencilerin yaşadıkları kaygı ve yetersizlik durumunun azalması gerektiğinden yola çıkarak bu çalışmanın yapılması tasarlanmıştır. Bu çalışmada; Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda kullanılan işbirliğine dayalı öğrenme teknikleri arasında bulunan Birleştirilmiş İşbirlikli Okuma ve Kompozisyon yönteminin 6. sınıf Türkçe dersinde uygulanmasının öğrencilerin akademik başarıları ve okuma kaygıları üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda aşağıda yer alan hipotezler doğrulanmaya çalışılmıştır:

Araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen araştırma hipotezleri şu şekildedir:

H_1: Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda BİOK yöntemi ve mevcut uygulama yönteminin uygulandığı araştırma gruplarındaki 6. sınıf öğrencilerinin *"Akademik Başarı Testi"*nden aldıkları ön test ve son test puanları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H_2: Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda BİOK yöntemi ve mevcut uygulama yönteminin uygulandığı araştırma gruplarındaki 6. sınıf öğrencilerinin *"Akademik Başarı Testi"*nden aldıkları son test puanları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H_3: Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda BİOK yöntemi ve mevcut uygulama yönteminin uygulandığı araştırma gruplarındaki 6. sınıf öğrencilerinin *"Okuma Kaygısı Ölçeği"*nden aldıkları ön test ve son test puanları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H_4: Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda BİOK yöntemi ve mevcut uygulama yönteminin uygulandığı araştırma gruplarındaki 6. sınıf öğrencilerinin *"Okuma Kaygısı Ölçeği"*nden aldıkları son test puanları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır.

YÖNTEM

Bu bölümde çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizine ilişkin bilgiler sunulmaktadır.

Çalışma Grubu

Araştırma yarı deneysel desene uygun olarak yürütülmüş olup çalışma grubunu 2021-2022 eğitim dönemi ilk yarıyılında Sivas il merkezinde bir ortaokulda 6. sınıf düzeyinde yer alan iki şubede öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Deney grubunda 21 (10 kız-11 erkek) öğrenci, kontrol grubunda 24 (11 kız-13 erkek) öğrenci olmak üzere toplamda yer 45 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu betimleyen demografik bilgiler aşağıda Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler

Değişkenler		***f***	**(%)**
Cinsiyet	Kız	21	46.67
	Erkek	24	53.33
Çalışma grubu	BİOK	21	46.67
	Kontrol	24	53.33
Anne eğitim durumu	İlkokul	21	46.67
	Ortaokul	16	35.56
	Lise	6	13.33
	Üniversite	2	4.44
Baba eğitim durumu	İlkokul	10	22.22
	Ortaokul	18	40.00
	Lise	12	26.67
	Üniversite	5	11.11

Çalışma için şubelerin seçilmesinde sınıfların belirli kriterler açısından denk olması gerekmektedir. Öğrencilerin okul dışında herhangi bir kurumdan destekleyici eğitim almamaları, her iki sınıfa da aynı öğretmenin girmesine dikkat edilmiştir. Uygulama öncesinde akademik başarı testi ve okuma kaygısı ölçeği öntest olarak kullanılmıştır. Tablo 2'de akademik başarı testi ve okuma kaygısı ölçeğinin ön test uygulamalarına ilişkin sonuçlar yer almaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri 6. sınıf Türkçe dersi akademik testi ve "*Okuma Kaygısı Ölçeği*" öntest ve sontest olarak uygulanarak elde edilmiştir.

Akademik Başarı Testi (ABT): Arslan (2017) yılında geliştirilen test toplamda 33 maddeden oluşan test dört seçenekli olarak çoktan seçmeli olarak hazırlanmıştır. Altıncı sınıf düzeyinde bu çalışmanın yapıldığı süreç içerisinde yer alan TÜDÖP dil bilgisi kazanımlarına uygun olarak geliştirilen testin güvenirliği .88 olarak saptanmıştır. Öğrenciler soruların hepsini doğru yaparsa 33 yanlış yaparsa 0 puan almaktadır. Araştırmada yansızlığın kontrolü için araştırma gruplarına uygulanan akademik başarı ön test bulguları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırma gruplarının başarı testinden aldıkları öntest puanlarına ilişkin bağımsız gruplar t testi sonuçları

Gruplar	n	X	sd	Df	Levene testi		t	*p*
					F	p		
Deney	21	21.13	5.26	43	6.388	.116	.796	.482
Kontrol	24	20.82	3.70					

Tablo 2'deki bulgulara bakıldığında araştırma grupları arasında anlamlı farklılığın bulunmadığı görülmektedir (p>.05). Bu doğrultuda akademik başarı açısından yansızlık kriterinin sağlandığı ifade edilebilir.

Okuma Kaygısı Ölçeği (OKÖ): Bu araştırma kapsamında Çeliktürk ve Yamaç (2015) tarafından ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin okumaya yönelik kaygılarını ölçmek amacıyla geliştirilen Okuma Kaygısı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 29 madde ve tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin toplam güvenirliği .95 olarak belirlenmiştir. Ölçek beşli likert tipinde hazırlanmış olup olumsuzdan olumluya doğru "Hiçbir zaman=1 ….. "Her zaman=5" biçiminde puanlandırılmıştır. Bu puanlama sonucunda okuma kaygısı en yüksek olan birey 145 puan; okuma kaygısı en düşük olan birey de 29 puan alacaktır. Ölçeğin güvenirliği .95, bu çalışmada ise .92 olarak tespit edilmiştir. Araştırmada yansızlığın kontrolü için araştırma gruplarına uygulanan OKÖ ön test bulguları aşağıda Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Araştırma gruplarının OKÖ'den aldıkları öntest puanlarına ilişkin bağımsız gruplar t testi sonuçları

Gruplar	n	X	sd	Df	Levene testi		t	*p*
					F	*p*		
Deney	21	112.79	24.46	43	4.382	.512	1.196	.282
Kontrol	24	114.88	26.02					

Tablo 3'teki bulgulara bakıldığında araştırma grupları arasında anlamlı farklılığın bulunmadığı görülmektedir (p>.05). Bu doğrultuda okuma kaygısı açısından yansızlık kriterinin sağlandığı ifade edilebilir.

Verilerin Toplanma Süreci ve Analizi

Uygulama altıncı sınıf düzeyinde olacağı için öncelikle farklı okullarla görüşülmüş ve uygulamaya ilişkin idarecilere ve Türkçe öğretmenlerine bilgi verilmiştir. Uygulama yapılması konusunda olumlu

yanıt alınan okulun aynı anda 6. sınıf düzeyinde Türkçe dersine giren iki öğretmen olduğu belirlenmiştir. Öğretmenlerin de oluru alındıktan sonra dört sınıfa akademik başarı testi ve OKÖ ön test olarak uygulanmıştır. Veriler SPSS paket programına aktarılarak öncelikle tanımlayıcı analizler sonrasında ise bağımsız gruplar t testi uygulanarak analiz edilmiştir. Öğretmenlerden birinin girdiği iki sınıf arasında anlamlı farklılık belirlenirken diğerinde belirlenmemiştir. Dolayısıyla aralarında anlamlı farklılık belirlenmeyen şubeler araştırma grupları olarak belirlenmiştir. Gruplar deney ve kontrol grubu olarak random şekilde atanmıştır. Yapılacak uygulama öğretmene ayrıntılı olarak anlatılmış ve uygulamayı kabul eden öğretmenle birlikte araştırma yürütülmüştür. Uygulama sürecinde yer alan kazanımlar doğrultusunda haftalık olarak uygulanacak materyaller hazırlanmıştır. Deney grubunun pazartesi günü peş peşe iki saat Türkçe dersinin olduğu belirlenmiş ve uygulamanın bu gün yapılmasına karar verilmiştir. Uygulama dört haftalık bir süreçte ikişer ders saati olarak gerçekleştirilmiştir. Haftalık olarak hazırlanan materyaller öğretmene teslim edilmiştir. Deney grubunda yer alan öğrencilere süreç hakkında detaylı bilgilendirme yapılmıştır. Uygulamadan önce bir örnek uygulama yapılarak süreçte karşılaşılabilecek olası aksaklıkların önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Yapılan uygulamada belirgin bir sorun saptanmamıştır. BİOK yönteminin uygulandığı deney grubunda öğretmenle birlikte cinsiyet, başarı, okuma düzeyi, okuma alışkanlığı gibi öğrenci özellikleri dikkate alınarak öğrenciler heterojen olarak beş farklı gruba ayrılmıştır. Bu gruplardan dördü dört biri ise beş öğrenciden oluşmuştur. Öğrencilerden öncelikle belirlenen metni bireysel olarak sessiz okumaları sonra gruptan bir öğrenci okurken diğerlerinin takip etmesi, metnin içeriği, konusu, özelliklerine ilişkin olarak her bir öğrencinin anlatımda bulunması ve metinle ilgili olarak ortak bir karara varmaları istenmiştir. Ayrıca metinle ilgili hazırlanan sorulara sırasıyla öğrencilerin yanıt vermesi istenmiştir. Her uygulamanın son 15 dakikasında öğrencilerden konuyla ilgili ve daha önce belirlenen dil bilgisi kazanımlarına uygun olarak hazırlanan çalışma kâğıtları üzerinde grup olarak çalışmaları ve sorulara birlikte karar vererek yanıtlamaları istenmiştir. Öğretmenin belirlediği okuma kitapları öğrencilere dağıtılarak evde günlük okudukları sayfa sayısını yazmaları ve velilerinin de bu sayıları onaylayarak imzalamaları istenmiştir. Kitabı okuyarak bitiren öğrenciye farklı bir kitap verilmiştir. Uygulama sonrasında akademik başarı testi ve okuma kaygısı ölçeği son test olarak uygulanmıştır. Araştırmanın verileri SPSS .25 kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın analizinde tanımlayıcı istatistikler bağımlı gruplar t testi, bağımsız gruplar t testi uygulanmıştır. Verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular tablo halinde düzenlenmiş ve altına yorumlayıcı bilgilere yer verilerek bulgular bölümünde sunulmuştur.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmaktadır. Ayrıca her bir tablonun altında ilgili açıklama yer almaktadır.

Tablo 4'te araştırma gruplarının akademik başarı testinden aldıkları ön test-son test puan ortalamalarına ilişkin bağımlı gruplar t testine ait bulgular sunulmaktadır.

Tablo 4. Deney ve Kontrol Gruplarının Öntest-Sontest Puanlarına Ilişkin Bağımlı Gruplar T Testi Sonuçları

Gruplar		n	$\overline{X}$	sd	df	t	*p*
Deney	Ön test	21	21.13	5.26	20	-3.087	.001*
	Son test	21	25.29	5.35			
Kontrol	Ön test	24	20.82	3.70	23	-.222	.716
	Son test	24	21.06	6.75			

***p*<.05**

Tablo 4'te yer alan sonuçlara göre; BİOK grubu öğrencilerinin akademik başarı testi ön test ve son test puanları arasında son test lehine olmak üzere anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir (p<.05). Elde edilen bu sonuçlar değerlendirildiğinde BİOK yönteminin öğrencilerin 6. sınıf Türkçe dersi akademik başarıları üzerinde olumlu etkisi olduğu ifade edilebilir. Kontrol grubu öğrencilerinin akademik başarı testi ön test ve son test puanları arasında öğrencilerin bir miktar puanlarının arttığı görülmekle birlikte anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir (p>.05). Buna göre kontrol grubunda anlamlı farklılığın olmaması nedeniyle Hipotez 1 doğrulanmamıştır.

Tablo 5'te araştırma gruplarının akademik başarı testinden aldıkları son test puan ortalamalarına ilişkin bağımsız gruplar t testine ait bulgular sunulmaktadır.

Tablo 5. Araştırma Gruplarının Sontest Puanlarına İlişkin Bağımsız Gruplar T Testi Sonuçları

Gruplar	n	$\overline{X}$	sd	df	t	*p*
Deney	21	25.29	5.35	43	5.661	.000*
Kontrol	24	21.06	6.75			
Toplam	45					

***p*<.05**

Tablo 5'teki araştırma gruplarının akademik başarı sontest puanlarına ilişkin bağımsız gruplar t testi sonuçlarına bakıldığında; deney ve kontrol grupları arasında deney grubu lehine olmak üzere istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (p<.05). Elde edilen bulgulara göre, Hipotez 2 doğrulanmıştır.

Tablo 6'da araştırma gruplarının OKÖ'den aldıkları ön test-son test puan ortalamalarına ilişkin bağımlı gruplar t testine ait bulgular sunulmaktadır.

Tablo 6. Deney ve Kontrol Gruplarının OKÖ Öntest-Sontest Puanlarına Ilişkin Bağımlı Gruplar T Testi Sonuçları

Gruplar		n	$\overline{X}$	sd	df	t	*p*
Deney	Ön test	21	112.79	24.46	20	7.201	.000*
	Son test	21	127. 22	25.12			
Kontrol	Ön test	24	114.88	26.02	23	1.182	.224
	Son test	24	117.66	24.19			

***p*<.05**

Tablo 6'da yer alan sonuçlara göre; deney grubu öğrencilerinin okuma kaygısı ölçeğinden ön test ve son test puanları arasında ön test lehine olmak üzere anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir (p<.05). Elde edilen bu sonuçlar değerlendirildiğinde BİOK yönteminin öğrencilerin okuma kaygılarının azalmasına ilişkin olarak olumlu etkisi olduğu ifade edilebilir. Kontrol grubu öğrencilerinin okuma kaygısı ölçeğinden ön test ve son test puanları arasında öğrencilerin bir miktar puanlarının arttığı görülmekle birlikte anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir (p<.05). Buna göre kontrol grubunda anlamlı farklılığın olmaması nedeniyle Hipotez 3 doğrulanmamıştır.

Tablo 7'de araştırma gruplarının okuma kaygısı ölçeğinden aldıkları son test puan ortalamalarına ilişkin bağımsız gruplar t testine ait bulgular sunulmaktadır.

Tablo 7. Deney ve Kontrol Gruplarının OKÖ Sontest Puanlarına İlişkin Bağımsız Gruplar T Testi Sonuçları

Gruplar	n	$\overline{X}$	sd	df	t	*p*
Deney	21	127. 22	25.12	43	-2.240	.001*
Kontrol	24	117.66	24.19			
Toplam	45					

***p*<.05**

Tablo 7'deki araştırma gruplarının okuma kaygısı sontest puanlarına ilişkin bağımsız gruplar t testi sonuçlarına göre, deney ve kontrol grupları arasında deney grubu lehine olmak üzere istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (p<.05). Elde edilen bulgulara göre, Hipotez 4 doğrulanmıştır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Deney grubu öğrencilerinin akademik başarı testi ön test ve son test puanları arasında son test lehine olmak üzere anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar değerlendirildiğinde BİOK yönteminin öğrencilerin 6. sınıf Türkçe dersi akademik başarıları üzerinde olumlu etkisi olduğu ifade edilebilir. Kontrol grubu öğrencilerinin akademik başarı testi ön test ve son test puanları arasında öğrencilerin bir miktar puanlarının arttığı görülmekle birlikte bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı tespit edilmiştir. Uygulama sonrasında uygulanan akademik başarı testi sontest

sonuçlarına göre deney ve kontrol grupları arasında deney grubu lehine olmak üzere istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, BİOK yönteminin öğrencilerin 6. sınıf Türkçe dersi akademik başarıları üzerinde mevcut öğrenme yöntemine kıyasla daha etkili olduğu ifade edilebilir. Arslan'ın (2021a) 7. sınıf düzeyi, Bozpolat'ın (2012) 5. sınıf düzeyi Türkçe dersi kapsamında yaptıkları araştırmalarda BİOK yönteminin öğrencilerin akademik başarıları üzerinde mevcut yönteme göre daha etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yurdabakan ve Cihanoğlu (2010) tarafından yapılan araştırmada işbirlikli BİOK yönteminin öğrencilerin İngilizce dersi akademik başarıları üzerinde olumlu etkisinin olduğu belirlenmiştir.

BİOK grubu öğrencilerinin okuma kaygısı ölçeğinden ön test - son test puanları arasında ön test lehine olmak üzere anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar değerlendirildiğinde BİOK yönteminin öğrencilerin okuma kaygılarının azalmasına ilişkin olarak olumlu etkisi olduğu ifade edilebilir. Kontrol grubu öğrencilerinin okuma kaygısı ölçeğinden ön test ve son test puanları arasında öğrencilerin bir miktar puanlarının arttığı görülmekle birlikte anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin okuma kaygısı sontest puanlarına ilişkin bağımsız gruplar t testi sonuçlarına göre, deney ve kontrol grupları arasında deney grubu lehine olmak üzere istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, BİOK yönteminin mevcut öğrenme yöntemine kıyasla öğrencilerin okuma kaygılarının azaltılması yönünde daha etkili etkili olduğu görülmektedir. Bozpolat'ın (2012) araştırmasında BİOK yönteminin öğrencilerin okuma becerileri üzerinde olumlu etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Varışoğlu (2013) tarafından yapılan çalışmada BİOK yönteminin öğrencilerin okuma becerilerinin gelişmesi ve yabancı dilde okuma kaygılarının azaltılmasında etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Dinleme ve konuşma becerileri birey doğduğu andan itibaren gelişmekle birlikte okuma ve yazma gibi beceriler formal ortamlarda ve süreç içerisinde gelime olanağı bulmaktadır. Ancak dilin bu dört temel becerisi üzerinde de eğitimin etkisi büyüktür. Dil becerilerinin üst düzeyde gelişebilmesi için öğrencilerin özellikle Türkçe dersinde etkili eğitimi alması gerekmektedir. Dil becerileri bireysel değil de grup içinde yapılan etkinliklerle öğretildiği zaman daha etkili sonuçlar alınmaktadır. Bunda hem dilsel özelliklerin iletişim ve etkileşime uygun olması hem öğrencilerin grup içindeki çalışmalarda kendilerini daha iyi hissetmeleri hem de grupla birlikte çalıştıkları zaman sorumluluk paylaşımından dolayı kaygı düzeylerindeki azalma etkili olmaktadır (Arslan, 2021b; Varışoğlu, 2013). İşbirlikli BİOK yönteminin temel dil becerilerine uygun olarak hazırlanmış olmasının da bunda etkili olduğu ifade edilebilir. Bu çalışmada BİOK yönteminin 6. Sınıf düzeyindeki öğrencilerin okuma kaygıları üzerinde etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Arslan (2021b) tarafından yapılan araştırmada BİOK yönteminin öğrencilerin yazma kaygısının azaltılmasına ilişkin olarak olumlu etkilerinin olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin farklı dilsel becerilere yönelik kaygı yaşadığı bilinmektedir. Özellikle belirli bir süreç içeren deneysel uygulamalarla farklı yöntem ve tekniklerin bu kaygılar üzerindeki etkisi araştırılabilir. Karma yöntem araştırmalarla dil kaygılarının nedenleri ortaya konulabilir. Sadece dil değil herhangi bir alandaki bir becerinin geliştirilmesinin o beceriye yönelik kaygıyı azalttığı göz önüne alındığında dil becerilerini geliştirecek etkinliklerin okullarda sürekli güncellenerek ve öğrenciler aktif kılınarak uygulanması gerekmektedir. Bu çalışma 6. Sınıf düzeyinde yürütülmüştür. Farklı sınıf düzeylerinde de araştırmalar yapılabilir. Yapılan çalışmaların alanyazına katkı sunacağı ve program hazırlayıcılara kaynak oluşturacağı kabul edilmektedir. Bu bağlamda alanyazında yapılan çalışmaları meta analizi yapılabilir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, K. Ü. (2004). *Aktif öğrenme*. İzmir: Kanyılmaz.

Akyol H. (2007). Görsel okuma. A. Kırkkılıç ve H. Akyol (Ed.), *İlköğretimde Türkçe Öğretimi* içinde. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Altunkaya, H. (2015). *Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin okuma kaygıları ile okuduğunu anlama becerileri arasındaki ilişki. (*Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Arslan, A. (2017a). *Türkçe öğretiminde istasyon tekniği kullanımının öğrencilerde akademik başarıya, tutuma ve kalıcılığa etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.

Arslan, A. (2017b). Ortaokul öğrencilerinin okuma kaygıları ve akademik öz-yeterlik inançlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi, 4*(3), 30-44.

Arslan, A. (2018). Ortaokul öğrencilerinin yazma kaygıları ve akademik öz-yeterlik inançlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18* (3), 1286-1312. 10.17240/aibuefd.2018.18.39790-471117

Arslan, A. (2021a). *Türkçe öğretim programında işbirlikli öğretim yönteminin akademik başarıya, öğrenme motivasyonuna, tutum ve kalıcılığa etkisi.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Arslan, A. (2021b, Ekim). *İşbirlikli öğrenme yönteminin öğrencilerin akademik başarı ve yazma kaygıları üzerindeki etkisi.* First International Eurasian Conference on Educational & Social Studies (IECES2021), Antalya, Türkiye.

Borich, G. D. (2014). *Etkili öğretim yöntemleri*. M. B. Acat (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Bozpolat, E. (2012). *Türkçe dersinde birleştirilmiş işbirlikli okuma ve kompozisyon tekniği ile kullanılan hikâye haritası yönteminin öğrencilerde okuduğunu anlama becerisini geliştirmeye etkisi.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

Çalık, T. (2006). Eğitimle ilgili bazı temel kavramlar. L. Küçükahmet (Ed.). *Eğitim bilimine giriş* içinde (s. 14-21). (6. Baskı). Ankara: Nobel.

Çeliktürk, Z., & Yamaç, A. (2015). İlkokul ve ortaokul öğrencileri için okuma kaygısı ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *İlkogretim Online*, *14*(1), 97-107. https://doi.org/10.17051/io.2015.03320

Çoban, A. (2008). Temel kavramlar. G. Ocak (Ed.). *Öğretim ilke ve yöntemleri* içinde (s. 1-58). (2. Baskı). Ankara: PegemA.

Çörek, D. (2006). *İşbirlikli öğrenmenin Türkçe dersine ilişkin başarı ve derse yönelik tutum üzerindeki etkileri.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Ekici, G., & Güven, M. (2013). *Öğrenme-öğretme yaklaşımları ve uygulama örnekleri.* Ankara: PegemA.

Ekinci, N. (2011). İşbirlikli öğrenme. Ö. Demirel (Ed.). *Eğitimde yeni yönelimler* içinde (s. 93-112). (5. Baskı). Ankara: PegemA.

Fidan, N. (2012). *Okulda öğrenme ve öğretme.* (3. Baskı). Ankara: PegemA.

Guimba, W. D., & Alico, J. C. (2015). Reading anxiety and comprehension of grade 8 Filipino learners. *International Journal of Humanities and Social Sciences*, 1, 44-59.

Koizumi, R. (2002). The effect of motivation, language anxiety, and test anxiety on English proficiency of Japanese junior high school students. *Japan Language Testing Association Journal*, 5, 91-110. http://doi.org/10.20622/jltaj.5.0_91

Küçükahmet, L. (1986). *Öğretim ilke ve yöntemleri.* Ankara: Ankara Üniversitesi.

Pekrun, R. (2006). The control-value theory of achievement emotions: Assumptions, corollaries, and implications for educational research and practice. *Educational Psychology Review*, 18, 315–341. https://doi.org/10.1007/s10648-006-9029-9

Pekrun, R., Goetz, T., Frenzel, A.C., Barchfeld, P., & Perry, R.P.(2011). Measuring emotions in students' learning and performance: the achievement emotions questionnaire (AEQ). *Contemporary Educational Psychology* 36, 36–48. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2010.10.002

Pekrun, R., Goetz, T., & Perry, R. P. (2005). *Academic emotions questionnaire (AEQ)-User's manual.* Department of Psychology, University of Munich.

Stevens, R. J., Madden, N. A., Slavin, R. E. & Farnish, A. M. (1987). Cooperative integrated reading and composition: Two field experiments. *Reading Research Quarterly, 22*(4), 433-454. https://doi.org/10.2307/747701

Tobias, S. (1986). Anxiety and cognitive processing of ınstruction. R. Schwarzer (Eds.). In *self-related cognition in anxiety and motivation* (pp. 35-54). New Jersey: Hillsdale.

Torgesen, J. K. (2000). Individual responses in response to early interventions in reading: the lingering problem of treatment resisters. *Learning Disabilities Research & Practice*, 15, 55-64. http://dx.org/10.1207/SLDRP1501_6

Varış, F. (1971). *Eğitimde program geliştirme: Teori ve teknikler.* Ankara: Ankara Üniversitesi.

Varışoğlu, B. (2013). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde birleştirilmiş iş birlikli okuma ve kompozisyon tekniğinin etkileri.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Yurdabakan, İ., & Cihanoğlu, M.O. (2010). Öz ve akran değerlendirmenin uygulandığı işbirlikli okuma ve kompozisyon tekniğinin başarı, tutum ve strateji kullanım düzeylerine etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11*(4), 105-123.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Analysis of Students' Cognitive Dimension on Digestion Process

Fernan Q. ABRAGAN

Faculty, Mindanao State University at Naawan, PHILIPPINES

Abstract

This research deals on the students' cognitive dimension in biological concepts. This was participated by the Grade 8 students of the Mindanao State University at Naawan- Integrated Developmental School, S.Y. 2018- 2019. Thus, it primarily aims to find out the students' cognitive dimension in Biology. A researcher-made questionnaire for conceptual assessment consisting of four open-ended questions per topic in the digestion process was used. Results showed that students' conceptual understanding at 40% on the digestion process was memorizing dimension (level 1). This means that although students could properly define any piece of theoretical knowledge like in the books, students failed to utilize, apply, and exemplify the concepts.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Can The Energy Based Rapprochement Initiatives between Turkey and Israel Be Named as The Beginning of a New Era in the Eastern Mediterranean Energy Geopolitics?

Sina KISACIK

Asst. Prof. Dr., Cyprus Science University, Department of International Relations, Kyrenia (Girne)-Turkish Republic of Northern Cyprus. E-mail: sinakisacik@csu.edu.tr , sina1979@hotmail.com , ORCID NO: 000-0002-3603-6510.

Abstract

Turkey and Israel have always been the two noteworthy and powerful states in Middle East-North Africa (MENA) geopolitical conceptualization since the 20th century. During the Cold War, they were classified as Western world's loyal allies in MENA. But since 1991, despite the huge disagreement between Ankara and Israel on Palestine, Iran, Iraq, Syria and Arab Spring since 2010, they have continued their economic and military affairs. However, in the first twenty years of 2000s, Ankara and Tel-Aviv have confronted on the latter's harsh, inhuman policies towards Palestinians that have ended up with Turkey's support to Hamas, One Minute, Low Seat and Mavi Marmara Incidents. The relations have been recovered by Washington's pressures over Tel-Aviv to reconcile with Ankara in 2013 that resulted with June 2016 Turkey-Israel Deal. However, this has been reversed back by Israel's continued aggressiveness toward Palestinians and Washington's acceptance of Jerusalem as the capital city of Israel wherein both of them have harshly been criticized by Turkey diplomatically. But simultaneously, one noticeable development dramatically changing the equations on regional issues has been the gas discoveries in the Eastern Mediterranean in 2000s. The finding of 900 billion cubic meters of gas in Israel's Tamar and Leviathan fields has been attracting not only regional countries but also by outer-regional countries. Due to Tel-Aviv's decision to commercialize just 40 percent of these reserves, two pipelines and one LNG plant are discussed for several years. Here the construction of Turkey-Israel Pipeline stands recognized as the most rational and commercially viable option for many international energy diplomacy experts. Furthermore, the recent rapprochement process between Turkey and Israel started in 2021 with the coming into the power of Bennett government in Israel, discussions regarding it are expected to increase. Especially, this is closely followed by USA and EU due to the increasing regional energy

security concerns following the ongoing Russian-Ukrainian War which began in February 2022. In this case, one should consider the Palestinian Question based tensions between Turkey and Israel together with economic / technical considerations.

By considering the abovementioned framework, this paper will try to analyse how the recent rapprochement initiatives between Turkey and Israel will impact on the monetization of Eastern Mediterranean gas in the 21st century. This will be made through the comprehensive and up-to-date literature review based on books, book chapters, academic journals, official statements and so on.

Keywords: Turkey, Israel, Rapprochement, Eastern Mediterranean, Energy Security, Natural Gas.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

The normative commitment and organizational trust as predictors of employee retention

Magdalena ŚCIGAŁA
University of Technology and Economics, POLAND. Contact: magdalena.scigala@uth.edu.pl

Introduction

Current problems with an employee retention and its consequences:

- We have an employee market. Businesses are facing a high fluctuation in many brand on the market. Even coronavirus pandemic didn't stop the process.
- Businesses are facing a staggeringly high quit rate (for example: 3.6 million Americans resigned in May 2021 and caused a record-high number of unfilled positions).
- 48% of America's working population is actively job searching or watching for opportunities.
- Costs of fluctuation are very high (organizations pay for it). There are costs of: unfilled positions, recrutment and selection process, onboarding, employer branding activities.
- We face generation change in the attitude to work. Organizations need an employee loyalty. While new generation (Y and Z) are not as loyal to organisation as Baby Boomers and X generation.
- Popular measuring the level of job satisfaction doesn't predict the retention (80-90% of American emloyees declare that they are satisfied while only about 36% are engaged).
- We face „global emloyee engagement crisis" (A. Mann, J. Harter).

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

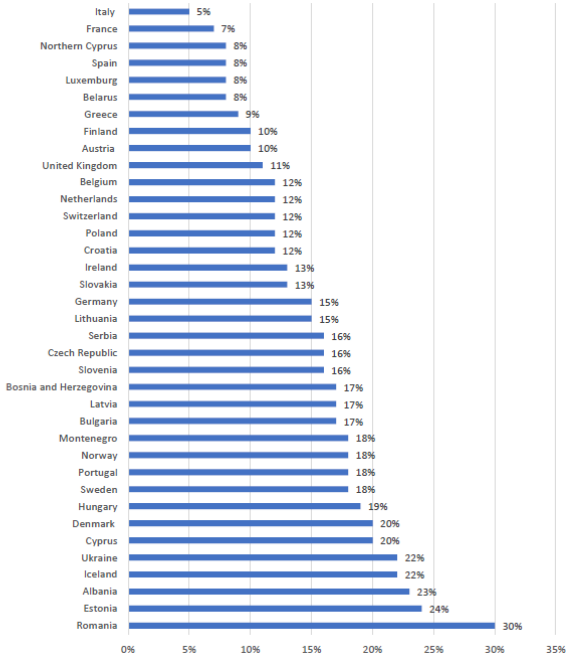

Employee engagement in numbers

gender	female	21%
	male	18%
age	under 40 years old	18%
	40 years old and more	21%
region of world	USA&Canada	34%
	Eastern Europe	21%
	Western Europe	11%
	Middle East	16%
total		**20%**

sources: *State of the Global Workplace*. Report 2021, Gallup

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

What is the difference between work engagement and organizational commitment?

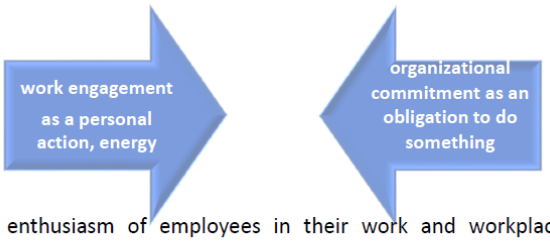

- **Employee engagement** reflects the involvement and enthusiasm of employees in their work and workplace. Employees can become engaged when their needs are fulfilled and when they have a sense of belonging to organisation, to team, a possibility to contribute to organizational outcomes, and opportunities to learn and grow, when are treated well and in kind, polite, full of trust way. Work engagement is described as a positive and job-related satisfaction mentality with vitality, dedication and absorption. Schaufeli defined engagement as a "positive, fulfilling, work-related state of mind that is characterized by vigor (high activation) and dedication (high identification) and absorption." Absorption is the third element of engagement, which has a strong component of attention and focus.
- **Organizational commitment** is the feeling of obligation to do something (e.g. work, stay, help etc.). Organizational commitment as a psychological state of employees, seems to give better predictions of organizational behaviour than for example the level of employee satisfaction. Especially because, organizational commitment is responsible for retaining talents, employees. Organisational commitment is the individual's psychological attachment to an organisation. It is closely correlated with lower levels of intention to leave the organisation.

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

ORGANIZATIONAL COMMITMENT (by Meyer & Allen)

AFFECTIVE COMMITMENT	• psychological or emotional attachment to organization • identification with organization (based on the same values), • *„employees stay and work in organization because they want to do it"*	emotional motive
CONTINUANCE COMMITMENT	• compliance or conformity as a result of rewards or punishments • *„employees stay and work in organization because they need to do it'"*	economic motiv
NORMATIVE COMMITMENT	• feeling obliged to remain with the orgniazation • *„„employees stay and work in organization because they feel the obligation"*	obligatory motive

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

ORGANIZATIONAL COMMITMENT: sources and consequences

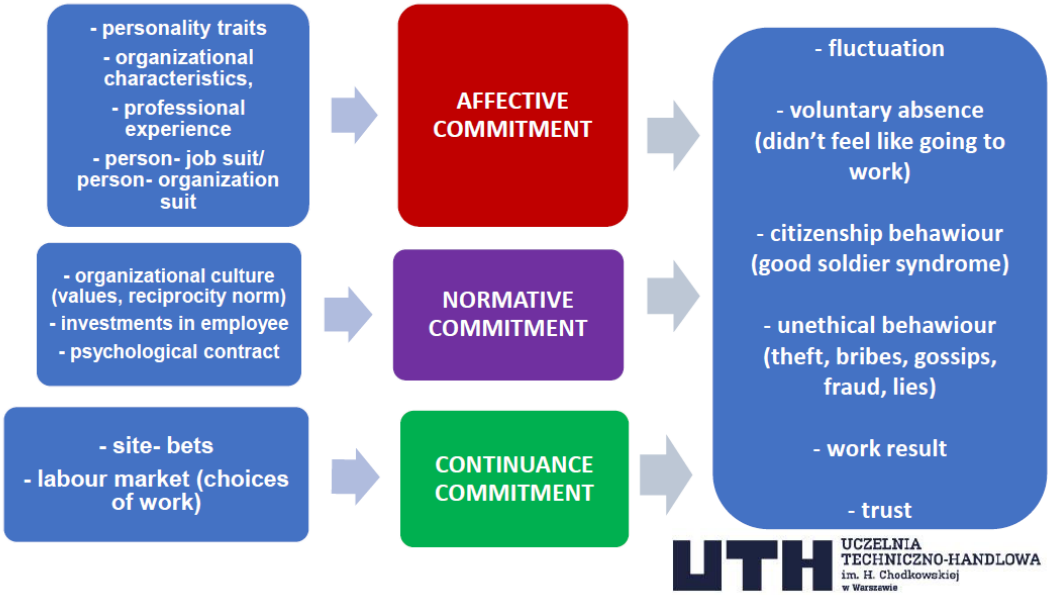

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Example of experitements that show what employee do when they notice the inequity at workplace. Does the organizational commitment decrease?

	level of stealing (extend outputs)			staff turnover (leaving the situation)		
	1 period	2 period	3 period	1 period	2 period	3 period
factory A („adequate explanation")	3%	4,8%	3%	1	1	1
factory B („inadequate explanation")	3%	8%	3%	1	12 (23%)	2
factory C (control group)	3%	3%	3%	-	-	-

sources: Greenberg, J., Employee Theft as a Reaction to Under-payment inequity: the Hidden Cost of Pay Cuts, „Journal of Applied Psychology" ,1990, 75, p. 561-568; Greenberg, J. Loosing sleep over organizationa injustice: Attenuating insomniac reaction to underpayment inequity with supervisory training in interactional justice, „Journal of Applied Psychology" , 2006, 91, p. 58-69.

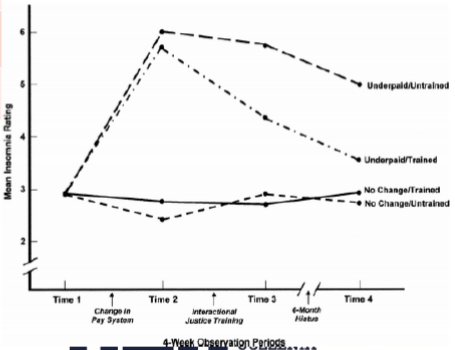

UTH TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Outcomes (self) / Inputs (self) *compared with* **Outcomes (other) / Inputs (other)** *or* **Outcomes (promised) / Inputs (declared)**

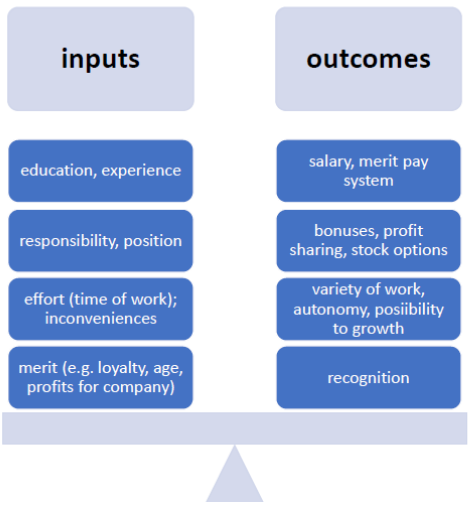

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

VARIOUS FORMS OF ORGANIZATIONAL JUSTICE THAT LEAD TO ORGANIZATIONAL TRUST

DISTRIBUTIVE JUSTICE

- *percived fairness of an allocation; how people judge what they recive*

PROCEDURAL JUSTICE

- *the way the decisions are made and procedures are established; create policies and procedures that take all perspectives and concerns into consideration*

INTERACTIONAL JUSTICE

- *the standards applied to how employees relate to each other at work; how the managers execute their decisions and authority*

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

How employees respond to rewards?

1. People want to be treated fairly.
2. If they are not, they use several methods to reduce inequity.

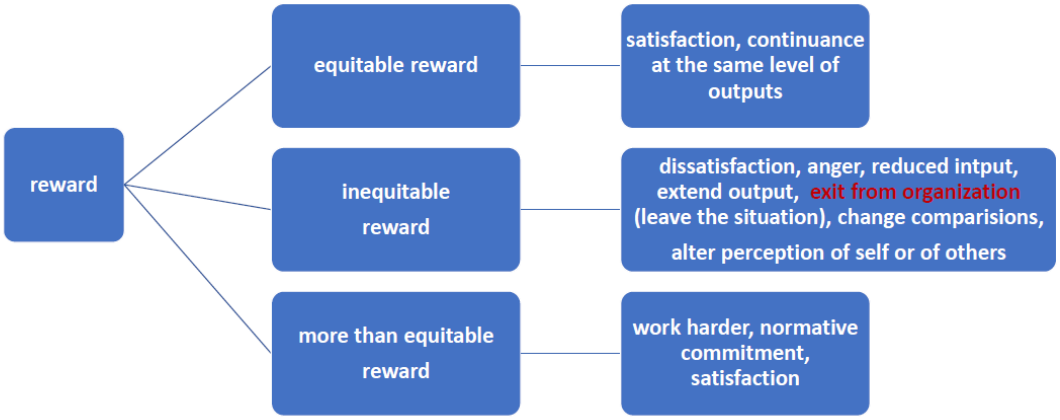

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Conclusion

- There is a connection between creating normative commitment in organization and building organizational trust that lead to employee loyalty and retention.
- People have an organizational commitment (affective and normative) if organization provide:
  - ✓fair pay
  - ✓supportive management
  - ✓challanging work
  - ✓career growth, opportunity to learn
  - ✓felling valued, recognized, respected
  - ✓culture based on trust
  - ✓communication

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

References:

1. Bojanic, P., Dorotevic, E., *Engagement+(joint) commitment. On the obligationa to act together*, „Filozofija i Drustvo", 2016, 27 (2), p. 449-452.
2. Collins, Ch., Ericksen, J., Allen, M., *Employee Outcomes: Human Resource Management Practices and Firm Performance in Small Businesses,* „Working Paper Series"2005, (8-9), p. 3-10.
3. Guo, J., Yanjun, Q., Gan, Y., *Workplace Incivility and Work Engagement: The Chain Mediating Effects of Perceived Insider Status, Affective Organizational Commitment and Organizational Identification*, „Current Psychology", 2022, 41, p. 1809–1820.
4. Greenberg, J., *Employee Theft as a Reaction to Under-payment inequity: the Hidden Cost of Pay Cuts*, „Journal of Applied Psychology" ,1990, 75, p. 561-568.
5. Greenberg, J. *Loosing sleep over organizationa injustice: Attenuating insomniac reaction to underpayment inequity with supervisory training in interactional justice*, „Journal of Applied Psychology" , 2006, 91, p. 58-69.
6. Mann, A., Harter, J., *The worldwide employee engagement crisis*, 2016. Retrieved from http://www.gallup.com/businessjournal/ 188033/worldwide-employeeengagementcrisis.aspx?g_source= Business%20Journal&g_medium=CardRelatedItems&g_ campaign=tiles.
7. Meyer, J. P., Allen, N. J., *A three-component conceptualization of organizational commitment*, „Human Resources Management Review", 1991,1, p. 61– 89.
8. Schaufeli, W. B., Salanova, M., Gonazalez-Roma, V., Bakker, A. B., *The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach*, „Journal of Happiness Studies", 2002, 3, p. 71-92.
9. *State of the Global Workplace*. Report 2021, Gallup.

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Canonical Relations of Anthropometric Characteristics and Motor Abilities of Girls in Primary Schools

Lulzim IBRI

Shemsi MORINA

Prizren University "Ukshin Hoti", KOSOVO

Abstract

On a sample of 90 girls, aged 14 years ± 6 months, was applied the system a total of 15 variables (11 anthropometric and 4 motor abilities variables) in order to determine the relationships between them. Canonical correlation analysis revealed a statistically significant difference of one pair of canonical factors, where the canonical relation shows high body mass and volume, and that participants with less subcutaneous adipose tissue achieved better results in explosive strength and running speed. Based on the analysis of the calculated matrices of the structure of canonical factors, the outcomes showed that in a girl of this age there are statistically significant correlations between the canonical factor of anthropometric variables and motor abilities (Rc=.61), and statistically significant at the level (p=.01).

Keywords: canonical relations, girls, anthropometric characteristics, motor abilities

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Consumer Behavior and Environmental Sustainability of Tourism and Hospitality Industry

Bosede E. AGBELUSI

Faculty of Tourism, Cyprus Science University, Girne, TRNC via Mersin 10, Turkey

Soolmaz L. AZARMI

Corresponding author, *Faculty of Tourism, Cyprus Science University, Girne, TRNC via Mersin 10, TURKEY,* E-mail: soolmazazarmi@csu.edu.tr

Abstract

Different forms of environmental problems pose a serious threat to the natural environment. Environmental sustainability is the foremost topic in the contemporary tourism and hospitality industry. Environmentally-sustainable consumer behavior is an important aspect of environmental protection, which eventually benefits the society. In order to better understand environmentally-sustainable consumption and promote environmentally responsible consumer behavior, this research provides a sound conceptualization of environmentally-sustainable consumer behavior, and presents a systematic review and perspective on theories established in tourism and environmental psychology. In addition, this study introduces the essential drivers of environmentally-sustainable consumer behavior such as green image, pro-environmental behavior in everyday life, environmental knowledge, green product attachment, descriptive social norm, anticipated pride and guilt, environmental corporate social responsibility, perceived effectiveness, connectedness to nature, and green value. Lastly, this paper provides the values of the latest studies on the special issue of environmental sustainability and consumer behavior in tourism and hospitality. This study as an introductory paper along with other articles in this special section help enable a collaboration platform across tourism and hospitality fields in pursuit of universal goals for promoting pro-environmental consumption and environmental sustainability.

Keywords: Environmental Sustainability; hospitality sector; sustainable behavior; tourism industry.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

"Çiftçi Necati'ye" Göre Mübadele Sonucu Türkiye'ye Gelen Mübadillerin Sorunları Ve Çözüm Önerileri

Mustafa GÜNCÜ

Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, TÜRKİYE.

E-mail: mguncu1990@gmail.com ; https://ORCİD.org/0000-0003-4482-2957

Öz

1923 yılının 23 Temmuzunda imzalanan Lozan Antlaşması'na ek olan 6. protokol gereğince; Anadolu'da yaşayan Rumlar ile Yunanistan'da yaşayan Türklerin değişim yoluyla kendi topraklarına dönmeleri için siyasi girişimlerde bulunulmuştu. Böylece yeni Türkiye Devleti'ni kuran kadro; Devletin uluslaşma sürecinde önemli bir adım atmış olacaktı. 1 Mayıs 1923 yılında başlayan bu nüfus değişim hareketi başarıyla sonuçlanmışsa da mübadele sonucunda alıştıkları toprakları terk ederek yeni bir toprağa alışmak zorunda kalan mübadiller, belli bazı sosyal ve ekonomik sorunlar ile karşı karşıya kalmışlardı. Bu makale; mübadele sonucunda Türkiye topraklarına gelen mübadillerin, karşılaştıkları sorunları ve bu sorunlara karşı ne gibi önlemler alınması gerektiğini, dönemin önemli bir yazarının yorumlarından yola çıkarak ortaya koymak gayretiyle kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mübadele, Mübadiller, Mübadillerin Karşılaştıkları Güçlükler, Mübadillerin Sorunlarına Karşı Çözüm Önerileri.

The development of the experience concept in marketing

Jagoda OCHOCKA

Doctoral School of Social Sciences, University of Lodz, POLAND

Experience – language concerns

Some languages use one word for describing two aspects:
- the knowledge and skills gained with time,
- the proces of being affected by objects or situation.

Others have different words for both meanings (see examples).

It is crucial for defining to indicate the exact meaning so as not to cause complications.

(to) experience (English)

doświadczenie /doświadczać (Polish)

die Erfahrung/erharen, das Erlebnis/erleben (German)

l'expérience/faire l'expérience, l'épreuve/eprouver (French)

Experience in marketing – product addition/product itself

experience as a product addition

- At first, it was regarded as product or service enriched with a specific trait which caused the „wow" effect for a client.

experience as an offering itself

- Then, it was an independent offering, with products or services as one of its elements.

Experience in marketing – theatre/interactions

theatre

For its absorbing properties and the aim of amusing, an experience has firstly been depicted as a theatrical performance prepared by the provider.

interactions

As clients started actively participating in the experience creation process, the essence of an experience was found rather in the interactions between the co-working actors.

Experience as a transformation

With the overwhelming consumption, growing consciousness of the socio-economic and environmental issues and the need for consideration, clients long for **a change**.

In market offerings, they search for possibilities to transform: products and services which will help them build "a new self". Often, they desire to be an actively cooperating actor in this transformation process.

Such an experience is then called **transformative**.

Importance and threats

- The experience based on interactions is formed in clients' minds, not by the companies.
- The experience concept is applicable for non-entertainment offerings.
- Providors and researchers should not concentrate on the „wow" effect alone.
- There is a huge potential in clients and the providors should benefit from their skills, knowledge and ideas to prepare satisfying value propositions.
- The transformative experience becomes a new market offering.
- The transformation includes the client, the method of cooperation and the business itself.
- The transformative experience needs further research.

Bibliography

- Becker, L. Jaakkola, E. (2020). Customer experience: fundamental premises and implacations for research. Journal of the Academy of Marketing Science, 48(4), 630-648.
- Blocker, Ch. P. Barrios, A. (2015). The transformative value of a service experience. Journal of Service Research, 18(3), 265-283.
- Carù, A. Cova, B. (2007). Consuming experiences: an introduction. W: Carù, A. Cova, B. (red.) Consuming Experience. Oxford, Routledge, s. 3-16.
- Collins Dictionary (April 2022)
- Fairfield, M. (2015). Human connection: uncharted theory for value creation. Journal of Creating Value, 1(2), 159-173.
- Godovykh, M. Tasci, A. D. A. (2020). Customer experience in tourism: a review of definitions, components and measurements. Tourism Management Perspectives, 35, 1-33.
- Lemon, K. N. Verhoef, P. C. (2016). Understanding customer experience throughout the customer journey. Journal of Marketing, 80(6), 69-96.
- Palmer, A. (2010). Customer experience management: a critical review of an emerging idea. Journal of Services Marketing, 24(3), 196 - 208.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Self-management in the spotlight of MBTI

Pauline DUBAS

SGH Warsaw School of Economics, POLAND

Abstract

In the world changed by pandemic various organizations face the necessity of operating in a turbulent and unstable environment. Many of them are based on hierarchical structures what influences the speed of information flow as well as determines the employee's position in the organization. Hierarchical institutions often reduce the role of an employee to the so-called "cog in the machine". This implies a kind of subordination, performing specific tasks and not going beyond them. The self-management culture, in which the employee manifests responsibility and full commitment, becomes a remedy that allows the company to successfully operate in a turbulent environment. The aim of the research is not only to examine the concept of self-management, but to take a one step further - to examine the personality type of an employee and to indicate under which conditions he or she follows the self-managing practices. For this purpose, the Myers-Briggs Type Indicator (MBTI) has been used and the relationships between specific personality types and self-management were examined. The author of the article conducted over 70 semi-structured interviews. The results show that self-management is common among specialists and freelance professions. Personality types with an "F" preference need support, often in the form of the mere presence of a mentor / supervisor; personality types with a "J" preference show the need for autonomy and freedom in making decisions - they are ready to change the employer if such conditions will not take place.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Future Air Transportation Ramification: Urban Air Mobility (UAM) Concept

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Necati CİZRELİOĞULLARI

Cyprus Science University, Faculty of Tourism, Deoartment of Tourism Management, mehmetcizreliogullar@csu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-9884-6084.

Lecturer Pınar BARUT

Cyprus Science University, Vocational School of Aviation, Department of Civil Aviation Cabin Service, pinarbarut@csu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3624-1581

Lecturer Tapdig İMANOV

Cyprus Science University, Vocational School of Aviation, Department of Civil Aviation Cabin Service, tveyranimanov@csu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5667-5678.

Abstract

Urban Air Mobility (UAM) is a new concept offered for solving urban functioning capacity, reducing atmospheric pollution and traffic congestions. The transportation industry is facing the evolved dynamics in the airspace and on the ground. Implementing new technologies to withstand global warming, makes it necessary to develop UAM services in the megapolis and regional transportation sector. The implemented new technologies and modern business approaches, applying next generation aviation infrastructure makes it capable of setting up a novel air traffic for people to move within the urban environment. The purpose of this case study explores the urban air transport advantages, particularly adoption of UAM, which might impact human choices for a given alternative transport. According to the data on the UAM, trends that are expected to spread in the future in air transport through changing, transforming and differentiating business models in the aviation sector were discussed. UAM is anticipated that business models and strategies will be evaluated in terms of passengers and that a study will be a step that contributes to both the literature and the sector in future research.

Keywords: UAM, Urban, Air Transportation, Operation

Efektywność zakazu reklamy alkoholu w Polsce

mgr Weronika WOŹNA-BURDZIAK

Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Szczeciński, POLAND

Reklama napojów alkoholowych – uwagi ogólne

W Polsce aktem regulującym kwestię reklamy alkoholu jest ustawa z dnia z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. Wspomniana ustawa nie tylko reguluje same praktyczne aspekty związane z reklamą alkoholu, ale również wprowadza samą definicji reklamy napojów alkoholowych.

Reklama napojów alkoholowych w ujęciu ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi.

Zgodnie z art. 2^1 ust. 1 pkt 3 poprzez reklamę napojów alkoholowych należy rozumieć publiczne rozpowszechnianie znaków towarowych napojów alkoholowych lub symboli graficznych z nimi związanych, a także nazw i symboli graficznych przedsiębiorców produkujących napoje alkoholowe, nieróżniących się od nazw i symboli graficznych napojów alkoholowych, służące popularyzowaniu znaków towarowych napojów alkoholowych; za reklamę nie uważa się informacji używanych do celów handlowych pomiędzy przedsiębiorcami zajmującymi się produkcją, obrotem hurtowym i handlem napojami alkoholowymi.

Reklama napojów alkoholowych

Opiera się na rozpowszechnianianiu znaków towarowych napojów alkoholowych lub symboli graficznych z nimi związanych

a także nazw i symboli graficznych przedsiębiorców produkujących napoje alkoholowe, nieróżniących się od nazw i symboli graficznych napojów alkoholowych

CEL:

popularyzowanie znaków towarowych napojów alkoholowych

Znak towarowy

Znakiem towarowym może być każde oznaczenie umożliwiające odróżnienie towarów jednego przedsiębiorstwa od towarów innego przedsiębiorstwa oraz możliwe do przedstawienia w rejestrze znaków towarowych w sposób pozwalający na ustalenie jednoznacznego i dokładnego przedmiotu udzielonej ochrony. (*art. 120 ustawy z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej*)

Czy w Polsce można reklamować alkohol?

Jedynym rodzajem alkoholu, który moż być reklamowany w przestrzeni publicznej jest piwo.

Zabrania się na obszarze kraju reklamy i promocji napojów alkoholowych, z wyjątkiem piwa (...) – art. 13[1] ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi

Reklama piwa – ograniczenia

- nie jest kierowana do małoletnich;
- nie przedstawia osób małoletnich;
- nie łączy spożywania alkoholu ze sprawnością fizyczną bądź kierowaniem pojazdami;
- nie zawiera stwierdzeń, że alkohol posiada właściwości lecznicze, jest środkiem stymulującym, uspokajającym lub sposobem rozwiązywania konfliktów osobistych;
- nie zachęca do nadmiernego spożycia alkoholu;
- nie przedstawia abstynencji lub umiarkowanego spożycia alkoholu w negatywny sposób;
- nie podkreśla wysokiej zawartości alkoholu w napojach alkoholowych jako cechy wpływającej pozytywnie na jakość napoju alkoholowego;
- nie wywołuje skojarzeń z:
  - atrakcyjnością seksualną,
  - relaksem lub wypoczynkiem,
  - nauką lub pracą,
  - sukcesem zawodowym lub życiowym.

Reklama i promocja piwa nie może być prowadzona

- w telewizji, radiu, kinie i teatrze między godziną 6^{00} a 20^{00}, z wyjątkiem reklamy prowadzonej przez organizatora imprezy sportu wyczynowego lub profesjonalnego w trakcie trwania tej imprezy;
- na kasetach wideo i innych nośnikach;
- w prasie młodzieżowej i dziecięcej;
- na okładkach dzienników i czasopism;
- na słupach i tablicach reklamowych i innych stałych i ruchomych powierzchniach wykorzystywanych do reklamy, chyba że 20% powierzchni reklamy zajmować będą widoczne i czytelne napisy informujące o szkodliwości spożycia alkoholu lub o zakazie sprzedaży alkoholu małoletnim;
- przy udziale małoletnich.

Dlaczego reklama piwa jest dozwolona, a innych napojów alkoholowych już nie?

- Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, jak sam jej tytuł wskazuje uznaje „życie obywateli w trzeźwości za niezbędny warunek moralnego i materialnego dobra Narodu". Z całą pewnością zakaz propagowania napojów alkoholowych będzie jedną z form walki z alkoholizmem.
- Niemniej w dalszym ciągu pozostaje pytanie, dlaczego to akurat piwo, spośród wszystkich dostępnych na rynku napojów alkoholowych może być reklamowane? Analizowany akt normatywny ma już bowiem swoje lata, regulacja dot. reklamy piwa została pierwotnie do niego wprowadzona w 2001 r. Od tego czasu wprowadzano w tym zakresie drobne poprawki jednak sama istota zakazu pozostała be zmian. Należ mieć na uwadze, że piwo to napój alkoholowy o stosunkowo niskim stężeniu alkoholu w składzie, a co za tym idzie jest uważane za mniej niebezpieczne (przy rozsądnym spożyciu) niżeli np. wódka. To nie znaczy jednak, że nadmierne spożywanie piwa nie może doprowadzić do popadnięcia w alkoholizm. Stąd też liczne ograniczenia w zakresie jego reklamy. Jednak wprowadzona w 2001 r. regulacja uwzględniała jedynie piwo zapewne dlatego, że w tamtym czasie na rynku nie było dostępnych tylu napoi alkoholowych o równie niskim, a niekiedy i niższym stężeniu alkoholu w składzie.

Czy zakaz reklamy napojów alkoholowych wymaga zmiany?

- Jak wskazano na poprzednim slajdzie obecne uregulowania dotyczące zakazu reklamy napojów alkoholowych za wyjątkiem piwa (przy zachowaniu stosownych ograniczeń) nie odpowiadają obecnemu rozwojowi na rynku w zakresie produkcji coraz to nowych wariantów napojów alkoholowych?
- Ciężko wymienić wszystkie możliwe do zakupienia w Polsce rodzaje napojów alkoholowych, pozostawiając jednak te z wysokim stężeniem alkoholu w dalszym ciągu pozostaje wiele napojów alkoholowych, w których stężenie alkoholu jest porównywalne do piwa (przeciętnie 4,5%), jak chociażby cydr, czy niektóre wina. Mimo tego napoje te nie mogą być reklamowane, ze względu na wprost wskazane w ustawie piwo, jako jedyny rodzaj napoju alkoholowego, mogący być reklamowany w Polsce publicznie.

Co należy rozumieć pod pojęciem ‚publicznego rozpowszechniania', o którym mowa w definicji reklamy napojów alkoholowych

Kiedy wprowadzano regulacje dotyczące reklamy napojów alkoholowych, to podstawowymi środkami masowego przekazu była prasa, radio oraz telewizja. Internet owszem istniał, nie był jednak czymś tak popularnym jak obecnie.

Należy zgodzić się ze stanowiskiem Naczelnego Sądu Administracyjego, zgodnie z którym poprzez publiczne rozpowszechnianie należy rozumiem ukazywanie np. znaku towarowego (łączacego się z danym napojem alkoholowym) bliżej nie określonej grupie odbiorców. Przykładem może być wywieszenie w witrynie sklepowej plakatu ze znakiem twarowym producenta napojów alkoholowych. (Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 13 lipca 2017 r. II GSK 982/17)

Mając na uwadze powyższe należy wskazać, że z publicznym rozpowszechnianiam znaków towarowych czy symboli graficznych napojów alkoholowych mamy do czynienia wówczas gdy grupa odbiorców reklamy nie jest w żaden spsoób sklasyfikowana (np. odbiorcami reklamy moga być tylko mężczyźni powyżej 40 roku życia).

Reklama napojów alkoholowych w Internecie

- Obecnie jako środek masowego przekazu Internet prześcignął nawet telewizję. Ale czy ustawa o wychowaniu w trzeźwości w zakresie regulacji dot. reklamy napojów alkoholowych wychodzi naprzeciw powszechności i nieograniczonemu dostępowi do Internetu?
- Co do zasady takie same ograniczenia i zakazy reklamy napojów alkoholowych obowiązują w Internecie, jak i w innych środkach masowego przekazu.
- A co za tym idzie, poza piwem nie można w Internecie reklamować innych napojów alkoholowych. Jednak nie należy zapominać, że w definicji reklamy napojów alkoholowych jest mowa o publicznym rozpowszechnianiu. Jak zatem należy ocenić reklamę, która pojawia się np. na Facebooku ale tylko osobom posiadającym profil na tym portalu społecznościowym i które polubiły profil danego producenta napojów alkoholach?
- Otóż w zaistniałej sytuacji nie może być mowy o publicznym rozpowszechnianiu znaków czy symboli graficznych związanych z napojami alkoholowymi, bowiem grupa odbiorców takowej reklamy nie jest nieograniczona i może zostać zidentyfikowana.
- Podobnie, kiedy przed wejściem na stronę internetową należy zaznaczyć oświadczenie o ukończeniu 18 lat, tutaj również ciężko mówić o publicznym rozpowszechnianiu, bowiem dostęp do reklamy może mieć tylko osoba, która trafi na stronę i która zaznaczy odpowiednią deklarację przy wieku. Owszem, takie rozwiązanie nie stanowi pełnej ochrony np. przed tym, aby odbiorcami reklam napojów alkoholowych nie był dzieci, niemniej kryterium publicznego rozpowszechniania nie zostaje tutaj spełnione.

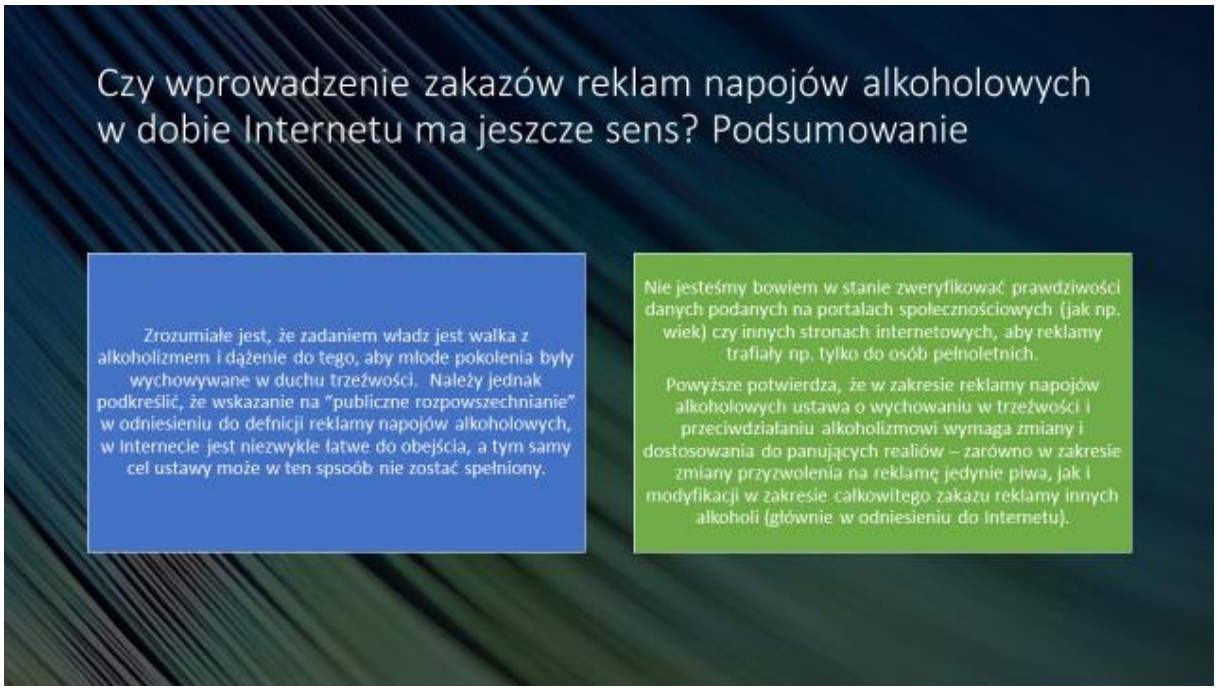

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Bir Üniversitedeki Beslenme ve Diyetetik Bölümü Lisansüstü Tezlerinin Özellikleri

The Characteristics of Department of Nutrition and Dietetics' Postgraduate Dissertations

Doç. Dr. Ceren GEZER*

* Sorumlu yazar, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Mağusa-Kuzey Kıbrıs ORCID ID: 0000-0002-5647-0103 ceren.gezer@emu.edu.tr

Prof. Dr. Mesut YALVAÇ

İşletme Bölümü (İngilizce), İkdisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Kıbrıs İlim Üniversitesi, Girne-Kuzey Kıbrıs ORCID ID: 0000-0002-8237-8204 mesutyalvac@csu.edu.tr

Öz

Amaç: Bu çalışmada bir üniversitedeki Beslenme ve Diyetetik Bölümü lisansüstü tezlerin özelliklerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Bu çalışma, gelecekte bu tarz çalışmalara yol göstermesi bakımından önemlidir.

Yöntem: Çalışma evreni Doğu Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü'nde 2015-2021 yılları arasında tamamlanan l00 lisansüstü tez oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden belgesel kaynak analizi ve içerik analizi kullanılmıştır. Tezlere üniversite kütüphane arşivinden ulaşılmıştır. Verilerin toplanmasında, belgeler/yayınlar yoluyla bilgi toplama tekniği kullanılmıştır. Yayınlar araştırmacılar tarafından oluşturulan veri sınıflama formu kullanılarak incelenmiştir. Veri sınıflama formu tez çeşidi (yüksek lisans/doktora), yayın yılı, çalışmanın yürütüldüğü yer, çalışmanın yürütüldüğü örgüt ve çalışmada kullanılan ölçek/indeksleri kapsamaktadır.

Bulgular: İlk yüksek lisans tezi 2015, ilk doktora tezi 2019 yılında yayınlanmış olup tezlerin %93'ü yüksek lisans, %7'si doktora tezdir. Tezlerin %44'ü Mağusa, %7'si Lefkoşa, %9'u Kuzey Kıbrıs genelinde ve %26'sı Türkiye'nin çeşitli illerinde yürütülmüştür. Doktora tezlerinin tümü Kuzey Kıbrıs geneli veya ilçelerinde yürütülmüştür. Tezlerde 11 farklı örgüt türü tespit edilmiş olup tezlerin %35'i sahada, %18'i üniversitede, %13'ü anaokul-ilkokul-ortaokul-lisede ve %11'i hastanede yürütülmüştür. Tezlerin %32'sinde ölçek ve/veya indeks kullanılmış olup 68 farklı ölçek/indeks kullanıldığı belirlenmiştir. Bu ölçek/indekslerin 10 tanesi diyet kalitesinin belirlenmesine yönelik iken 20 tanesi yeme tutum ve davranışlarının belirlenmesine yönelik olduğu saptanmıştır.

Sonuç: Tezlerin çoğunlukla Kuzey Kıbrıs'ta ve üniversitenin bulunduğu ilçede yürütüldüğü ve dolayısıyla örnekleme erişim kolaylığı göz önünde bulundurularak yer ve örgüt türü belirlendiği söylenebilir. Ayrıca bu araştırma sonuçları daha fazla araştırma yapılması gerekli yer, örgüt türü ve ölçek/indeks belirlenmesi konusunda gelecekte planlanacak lisansüstü tez çalışmalara yol göstermesi bakımından önemlidir.

Anahtar kelimeler: Beslenme ve diyetetik, Araştırma, Tez, İçerik analizi

Abstract

Aim: It has been aimed to evaluate basic characteristics of the Department of Nutrition and Dietetics' postgraduate dissertations. This is an important study to guide new studies in this area.

Method: The universe of the study is consist of Eastern Mediterranean University, Faculty of Health Sciences, Department of Nutrition and Dietetics' 100 postgraduate dissertations published between 2015-2021. The documentary source analysis and content analysis method from qualitative research methods. The collecting information via documents / publications technique was used to gather data. Dissertations indexed in the university library archive. The dissertations analysed via the publication classification form created by the researchers. This form included type (master / phd), publication year, city/country study conducted, organisation type and used scales/indexes.

Results: The first master and phd dissertations were published in 2015 and 2019, respectively. The 93% of theses are master and 7% are phd. The 44% of conducted in Famagusta, 7% in Nicosia, 9% across in the North Cyprus and 26% various provinces in Turkey. All phd theses were conducted across in North Cyprus or districts'. It has been assessed 11 different organization type and 35%, 18%, 13% and 11% are conducted in the field, university, nursery-primary-secondary-high school, and hospital, respectively. It has been determined that 68 different scale / index was used 32% of theses. The 10 of these scales / indexes are used to measure diet quality and 20 of them are used to evaluate eating attitude and behavior.

Conclusion: In general thesis conducted in North Cyprus and district of university located, thus it can be said that accessibility of sample is consider while place and organization type is assessed. In addition, this study results are important to guide postgraduate dissertations about place, organization type and scale / index which are needed for future.

Keywords: Nutrition and dietetics, Research, Dissertation, Content analysis

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Factors of mass culture in the developmental of eating disorders

Zuzanna SIEDLECKA

University of Social Sciences and Humanities, Warsaw, POLAND

E-mail: zsiedlecka@st.swps.edu.pl

Introduction

Risk factors for eating disorders: (Żechowska, 2013)

- genetic,
- ecological,
- cultural.

Fashion magazines

Negative thoughts caused by comparing with models in magazines.

Advertisements

Almost half of the students eat at least once a week and puke. It turns out that the main reason for this is advertising, which at the same time persuades us to ensure a slim body, but also to give in to temptations (Engeln, 2021).

TV programs

The more a woman watches TV where she sees slender actresses, the more dissatisfied she is with her body and wants to change something about it (Engeln, 2021; for: Harrison, 2003).

How do people who are visually impaired from birth see their own body?

Visually impaired women have a much more positive attitude towards food and are much more satisfied with their appearance than visually impaired women (Strzelecki, Cybulski, Strzelecka, Dolczewska-Samela, 2007; for: Kochan-Wójcik, Małkiewicz, 2003).

Sources

Engeln, R. (2021). Beauty Sick: How the Cultural Obsession with Appearance Hurts Girls and Women. Warsaw: W.A.B Publishing House ..

Kędra, E., & Pietras, J. (2011). Eating disorders - a sign of our times. Nursing and Public Health, 1 (2), 169-175.

Pilecki, M., Józefik, B., & Sałapa, K. (2012). The cultural context of eating disorders: own research. Polish Psychiatry, 46 (2).

Strzelecki, W., Cybulski, M., Strzelecka, M., & Dolczewska-Samela, A. (2007). Changing the media image of women and eating disorders in the modern world.

Żechowski, C. (2013). Eating disorders - the problem of contemporary youth. Warsaw: Education Development Center.

Wielecki, K. (2006). Social aspects of mass culture. European Studies. European Studies / European Center of the University of Warsaw, (2), 33-51.

Bursalı Tıp Bilginlerinin İstanbul ve Bursa Kütüphanelerinde Bulunan Yazma Eserleri

Medical Students from Scholarship Writing Works in Istanbul and Bursa Libraries

Doç. Dr. Bedri MERMUTLU

Assc Prof dr., Istanbul Ticaret University, TURKEY

Öz

Tarih içinde Bursa şehrinde yetişmiş ya da görev yapmış çok sayıda tıp bilginiyle karşılaşılmaktadır. Bu bilginlerden bir kısmı deney ve birikimlerini kaleme alarak kitaplaştırmıştır. Yazılan kitapların bir kısmı telif olmakla birlikte bir bölümü de tercüme eserdir. XIV. yüzyıl sonlarından XX. yüzyıla kadar Bursalı tabiplerin bu faaliyeti devam etmekle birlikte kitaplaşan çalışmaların XVIII. yüzyılda iyice yoğunlaştığı görülmektedir.

Bursa'da kaleme alınan tıp çalışmalarının Sultan Yıldırım Bayezid Darüşşifasının faaliyete başlamasıyla hemen hemen eş zamanlı olarak XIV. yüzyılın sonlarında başlamış olduğu, XVIII. yüzyıl başlarından itibarense bu yüzyıl boyunca bu tür yazmalarda adeta bir patlama yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu gelişmenin en önemli nedeni Batı'da başlayan yeni bilimsel yaklaşım ve araştırmalarla tanışan Latince bilen tıp adamlarının bu eserlerden yararlanarak ya da onlardan tercümeler yaparak getirmek istedikleri yeniliktir. O yüzyılda yazılan eserlerde kullanılan nitelemenin "tıbb-ı cedid" olması bu yaklaşımın bir ifadesidir.

Bugün ülkemizin hatta dünyanın çeşitli kütüphanelerinde yer alan bu yazma kitapların önemli bölümü İstanbul kütüphanelerinde bulunuyor. Bursalı yazarların kaleme aldığı tıp yazmalarından İstanbul ve Bursa kütüphanelerinde görerek inceleyebildiğimiz eserler bu yazının konusu olacaktır. Süleymaniye Kütüphanesinin bazı bölümleriyle Millet Yazma ve Eski Eserler Kütüphanesinin Tıp kitapları bölümü bu eserlerin İstanbul'da bulunduğu başlıca kütüphanelerdir. Bursa'da ise en çok bilinen adıyla İnebey Kütüphanesi, şimdiki adıyla Bursa Yazma ve Eski Eserler Kütüphanesi söz konusu kitapların bulunduğu kütüphane olarak çalışmamıza kaynaklık etmiştir.

Bu çalışma Bursalı veya Bursa'da yaşamış olduğu için Bursalı olarak tanınmış yazarlardan Geredeli İshak bin Murad (Hoca Tabip), Taceddin İbrahim bin Hızır (Ahmedî), Kadı Nimetullah, Ömer Şifaî, Tabib-i Hassa Hasan, Levhizade Mehmed Rıza ve Ali Münşî Efendilerin kaleme almış oldukları elyazma Türkçe tıp kitaplarının İstanbul ve Bursa kütüphanelerinde bulunan nüshaları üzerinden yapılmıştır. Şüphesiz ki Bursa'da yetişmiş tıp yazarları bu isimlerden ibaret olmadığı gibi anılan kişilerin eserleri de makalemizde ele aldığımız eserlerden ibaret değildir. Çalışmamızda yapılan tespitler

Osmanlı döneminde yaşayan belli başlı isimlerin Türkçe eserleri etrafında ve bir makale yazısı çerçevesinde seçilmiş örneklerden ibarettir. Ancak tüm eserlerini Arapça yazmış olduğu halde Bursa'da yazılmış olması bakımından Abdurrahman Bistamî'nin eserlerine istisnai olarak yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tıp bilginleri, Tıp yazmaları, Bursa'da tıp

Abstract

There are many medical scholars who have been trained or worked in Bursa throughout history. Some of these scholars have written and published their experiences and knowledge. While some of the books written are copyrighted, some of them are translated works. From the end of the XVIth century to the 20th century, this activity of the doctors of Bursa continued. But the books published in the 18th century, it seems to have intensified.

Medical studies written in Bursa started with the activities of Sultan Yıldırım Bayezid Hospital. However, from the beginning of the XVIII century, it has been observed that there has been an explosion in such manuscripts throughout this century. The most important reason for this development is the Latin-speaking medical men who were introduced to the new scientific approaches and researches that started in the West. These scholars brought new information to the field of medicine by making use of these works or by making translations from them. The term "tibb-ı cedid" used in works written in that century is an expression of this approach.

Today, a significant part of these manuscripts, which are in various libraries of our country and even the world, are in Istanbul libraries. The medical manuscripts written by Bursa writers, which we can see and examine in Istanbul and Bursa libraries, will be the subject of this article. Some sections of the Süleymaniye Library and the Medicine Books section of the Millet Manuscript and Antiquities Library are the main libraries where these works are located in Istanbul. In Bursa, the Bursa Manuscript and Antiquities Library (Bursa Inebey Library) has been the source of our work.

This study is based on the works of Geredeli İshak bin Murad (Hodja Tabib), Taceddin İbrahim bin Hızır (Ahmedî), Kadı Nimetullah, Ömer Şifaî, Tabib-i Hassa Hasan, Levhizade Mehmed Rıza and Ali Münşî, who are from Bursa or who are known as Bursa residents because they lived in Bursa: the manuscripts they wrote were made on the copies of Turkish medical books in Istanbul and Bursa libraries.

Undoubtedly, medical writers who grew up in Bursa are not only these names, and the works of the people mentioned are not only the works we have discussed in our article. The determinations made in our study consist of selected examples around the Turkish works of certain names living in Bursa during the Ottoman period and within the framework of an article. However, Abdurrahman Bistami's works are exceptionally included, since all his works were written in Bursa, although he wrote in Arabic.

Keywords: Medical scholars, Medical manuscripts, Medicine in Bursa

GİRİŞ

Tarih içinde Bursa şehrinde yetişmiş ya da görev yapmış çok sayıda tıp bilginiyle karşılaşılmaktadır. Bu bilginlerden bir kısmı deney ve birikimlerini kaleme alarak kitaplaştırmıştır. Yazılan kitapların bir kısmı telif olmakla birlikte bir bölümü de tercüme eserdir. XIV. yüzyıl sonlarından XX. yüzyıla kadar Bursalı tabiplerin bu faaliyeti devam etmekle birlikte kitaplaşan çalışmaların XVIII. yüzyılda iyice yoğunlaştığı görülmektedir. Bugün ülkemizin hatta dünyanın çeşitli kütüphanelerinde yer alan bu yazma kitapların önemli bölümü İstanbul kütüphanelerinde bulunuyor. Bursalı yazarların kaleme aldığı tıp yazmalarından İstanbul ve Bursa kütüphanelerinde görerek inceleyebildiğimiz eserler bu yazının konusu olacaktır.

Abdurrahman Bistami

Bedreddin Simavi'nin hocası ve kırk kadar esere imza atan bir bilgin olan Abdurrahman Bistami aslen Antakyalı olmakla birlikte çeşitli bölgeleri dolaştıktan sonra Bursa'da yerleşmiş ve 1454 yılında burada vefat etmiştir. Mezarı Üftade türbesi yolunda Kasapbaşı mezarlığındadır. Çeşitli konularda eser veren bu önemli müellif özellikle gizemli bilimler üzerine verdiği eserlerle tanınmıştır. Tıp konusunda da eserler yazan Abdurrahman Bistami'nin yazdığı bu eserler Arapçadır.

İstanbul kütüphanelerinde bulunan tıbba ilişkin kitapları arasında Süleymaniye Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi Kitaplığı 2132/1 numarada kayıtlı 64 yapraklık *Ed-Dürretü'l-Lâmia fi Edviyeti'l-Câmia* adlı eserinden başka Süleymaniye Kütüphanesi Kemankeş Kitaplığı 54 numarada kayıtlı bulunan veba hastalığına karşı korunma çareleri üzerine yazılmış *Vasfü'd-Devâ fi Keşfi Afâti'l-Vebâ* adlı yirmi altı yapraklık risalesi sayılabilir. Müellif, 23 Zilhicce 838 Çarşamba gecesi rüyasında Peygamber'i görüp onun işareti üzerine bu kitabı kaleme aldığını eserin mukaddimesinde belirtmektedir. Başlıca nüshaları Beyazıd Umumi Kütüphanesi 1355, İstanbul Üniversitesi AY 3158/5, Nuruosmaniye 4940/10 numaralarda kayıtlı olan eserin Şehid Ali Paşa 2811/44 numarada bulunan nüshasının 999 yılında Bursa'da istinsah edildiği ketebe kaydında belirtilmektedir. *Vasfü'd-Devâ*'nın Yahya bin Ahmed el-Belhî tarafından 16 Muharrem 1035 tarihinde istinsah edilen bir nüshası da Bursa BYEEK Ulucami Kitaplığı 1032/2 numarada kayıtlı bulunmaktadır.

Kitap bir mukaddime, dört bâb ve bir hâtime üzerine tertip olunmuştur. Mukaddimede taun hakkında eski hekim ve filozofların görüşleri ve tarihî bilgiler verilir. Bâblarda sırasıyla, konu hakkında âyet ve hadisler; Allah'ın isimleriyle tedbir; harfler, sayılar ve kutsal dualarla tedbir; bitkisel, hayvansal ve madensel ilâçlarla tedbir konuları işlenmektedir.

Abdurrahman Bistami'nin *El-Fevâyihü'l-Miskiyye* adlı ansiklopedik eserinin 1003 yılında istinsah edilmiş bir nüshası Bursa İnebey Kütüphanesi (BYEEK) Haraççıoğlu Kitaplığı 775 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Ancak yüz bâb üzerine tertip edildiği bildirilen eserin bu nüshasının otuz bir bâbda bittiği görülmektedir. Bursa BYEEK Haraççıoğlu 838 numarada bulunan nüsha da aynı şekilde eksiktir. Kitabın İstanbul kütüphanelerinde buluna nüshaları ise Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Kitaplığı 688, Ayasofya Kitaplığı 4160, Nuruosmaniye Kitaplığı 2510 numaralarda kayıtlı bulunmaktadır.

Yine Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Kitaplığında 3773/3 ve 3645/6 numaralarla kayıtlı *El-Ed'iyetü'l-Müntahabe fi Edviyeti'l-Mücerrebe* adlı eserin 3773/3 numaralı nüshası (Vr. 51-1001) müellifin kendi elyazısıyla olup 14 ZA 840/20 Mayıs 1437 tarihini taşımaktadır. Bu eser de Bistami'nin diğer eserleri gibi Arapçadır. Beş bâb üzerine tertip olunmuş bir eserdir. Bâbların içinde fasıllar,

menhecler ve faideler yer almaktadır. Eserde sadece dualar değil taşlarla, tütsülerle ve bitkilerle ve vefklerle tedavi yollarına da yer verilmiştir. Aynı eserin Bursa BYEEK Ulucami Kitapları 1032/5 numarada kayıtlı ve Beşinci Bâbın Yedinci Faidesine kadar yazılmış son tarafı eksik bir nüshası bulunmaktadır.

Kayıtlarda Abdurrahman-ı Bistami'ye atfedilen Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa Kitaplığı 2116/10 numarada ve 163-207 varaklar arasında bulunan *Kitabü'r-Rahme fi't-Tıb ve'l-Hikme* adlı Arapça eserin Abdurrahman Bistami'yle bir ilgisi bulunmayıp Muhammed Mehdi bin Ali el- Yemenî es-Sunburî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır.

Abdurrahman Bistami'nin eserleri önemiyle birlikte Arapça olarak belli bir seviyenin üzerindeki zümrelerin yararlanmasına açık olmuşken XVI. yüzyıl sonlarında, 1006/1597-1598 yılında *Miftahü'l-Cifri'l-Câmi'* adlı eseri III. Mehmed'in emriyle Şerif bin Seyyid tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Türkçeye çevrilmiş bu eser Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan Kitaplığı 1739 numarada kayıtlı bulunmaktadır.

Geredeli İshak bin Murad (Hoca Tabip)

Sultan I. Murad ve Yıldırım Bayezid zamanı bilginlerinden olan İshak bin Murad aslen Geredeli olup Bursa'ya yerleşmiş ve orada tabiplik yapmış bir müelliftir. Hoca Tabip diye meşhur olmuştur.

Geredeli İshak'a ait *Edviye-i Müfrede* adlı kitabın müellif hattıyla olduğunu düşündüğümüz nüshası Millet Kütüphanesi AETıb 109 numarada kayıtlı olup 77 yapraktır. Bu kitabın ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi Pertevniyal Kitaplığı 744/2 numarada diğer bir nüshası bulunmaktadır. Aynı kütüphanede Pertevniyal 744/1 numarada bulunan (Vr. 1-199) *Müntehab-ı Şifa* adlı eserin ise, bir sonraki numarada bulunan *Edviye-i Müfrede* müstensihinin elinden çıkmış olmakla birlikte, Geredeli İshak'la bir ilgisi olmayıp, yine o dönemin ünlü tabibi Hacı Paşa'ya ait olduğu belirtilmelidir.

Edviye-i Müfrede 1387'de, İbn-i Sina'nın *Kanun*, Zeyneddin Cürcani'nin *Zahire-i Harzemşahi*'si ile Ebu Bekr Razi'nin eserlerinden yararlanılarak Umur Bey bin Timurtaş Paşa için telif edilmiştir. (İhsanoğlu, 2008: 10)

Kendi beyanıyla, İshak bin Murad'ın bu kitabı yazma nedeni şudur: "*Müsevvid-i beyaz ahkar-ı ibad İshak bin Murad ... diledi ki bu ellerde bulunur ve dahi Türki dilde adı bulunur* Edviye-i Müfrede*'yi cem'idüp bu beyaz içinde sevâda getüre. Mizacından ve hâsıyetinden ve menfaatinden ve mazarratından ve ıslâh-ı zararından dilince şerh eyleye. Tâ ki kalan dillerde bir nice kişilere âsânlık ola.*" "Huruf üzerine" tertip edilen kitap "*Gerede Kal'asının katında Arkut Dağında hicret tarihinin yedi yüz doksan iki yılında cem' oldu*". İki kısımdan ibaret olan kitabın ilk kısmında şifalı otlardan, ikinci kısmında ise "muhtasar-ı müfid ameliye" anlatılır.

Bu nüshanın mikrofilm bir kopyası Bursa BYEEK Haraççıoğlu Kitaplığı 1134/1 numarada kayıtlı bulunmaktadır.

Ahmedî (Taceddin İbrahim)

Asıl adı Taceddin İbrahim bin Hızır olan ve XIV-XV. yüzyıllarda yaşayarak 1413 yılında ölen şair Ahmedî'nin *Tervîhü'l-Ervah* adlı iki ciltlik eseri manzum bir tıp kitabıdır. İsminden de anlaşılacağı gibi

insanın rahat ve mutlu bir hayat sürmesinin yolları eserde sağlık cephesinden ele alınmaktadır. Emir Süleyman döneminde Bursa'da kaleme alındığı anlaşılan kitap manzumdur. Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Kitaplığı 3595 numarada bulunan nüsha 173 yapraktır. Yazarın *"Komuşam adını Tervîh-i Ervâh"* mısraında kitabın ismi verilmiştir.

Kitabın ilk bölümünde tıbbın tarifi, ikinci bölümde tıbbın kısımları, üçüncü bölümde alfabetik sırayla tedavi tarifleri, dördüncü bölümde ise terkipler yer almaktadır. Bursalıların kendisine karşı davranışlarından memnun olmadığı anlaşılan şair Ahmedî Bursa halkını kitabının sonunda *"Bu bir kavm içinde oldı manzum / Kamusı şûm-ahter şöyle kim bûm"* gibi son derece ağır ifadelerle hicveder.

Eserin ikinci cildi ise Atatürk Kitaplığı kütüphanesinde olup Umur Bey tarafından 15. Yüzyıl başlarında Bursa'da tesis edilen kütüphanesine konmuş nüsha olduğu eserdeki kayıttan öğrenilmektedir.

Nimetullah el-Kadı

Risale fi Hıfzı Sıhhati Bedeni'l-İnsan adlı Arapça eser Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı 3558 numarada bulunmaktadır. Kitap 47 varaktır. Önsözde belirtildiğine göre eser II. Selim'e sunulmuştur. Yazar, kitabını hazırlarken özellikle İbn-i Kemal ve Sinaneddin Yusuf'dan etkilenmiş olduğunu, çeşitli hizmetlerde bulunup özellikle Bursa'da Yıldırım Darüşşifası'nda uzun yıllar fiili hekimlik yaptığını belirtir. Bütün bu birikim ve tecrübelerinin sonunda bir kitap kaleme almaya karar verdiğini ifade ederek eserini mukaddime, makale ve hâtime düzeninde tertiplemiştir. Makale on üç fasıldan ibarettir.

Ömer Şifaî

Ravzatü'n-Necat

Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Kitaplığında 1020/2 numarayla kayıtlıdır. Birkaç kitabın yer aldığı cildin 101-146 yaprakları arasındaki eser ilaçlarla tedavi hakkında olup 12 fasıldır. Ömer Şifaî, kitabın tercüme olduğunu belirtmiş olmakla birlikte eserin kime ait olduğu hususunda bir bilgi vermemiştir.

Eserin girişinde "*bu cevr-i zamane ile şikeste-hâl ve âlâm-ı rûzigârdan perişan-bâl kemîne bende-i pür-melâl Derviş Ömer Şifaî ... kûşe-i vahdetde fariğu'l-bâl ve sohbet-i halkdan dâmen-i ihtilatı kendime dermiş idim. Bu kitab-ı müstetabı lisan-ı Türkî üzere tercüme edüp* Ravzatü'n-Necat *ismiyle müsemma kıldım ki nice fusûl-i ebvâb üzere mündericdir*" ifadesiyle, yazar kitabın adını bildirmektedir.

Ferağ kaydında "*Telif-i Ömer Şifaî bin Şeyh Hasan İslambolî 12 Zilhicce 1121*" (12 Şubat 1710) ibaresi yer almaktadır. Buna göre bu kitap Ömer Şifaî'nin ilk dönem eserlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı cildin 86-95 yaprakları arasında *"Ma'acin-i Sufufât"* başlıklı bölümde macunlarla ilgili bilgilere yer verilmektedir. Bu cildin diğer bir önemli yanı, Ömer Şifaî tarafından çizildiğini düşündüğümüz tıp aletlerine ait resimlerin 97a – 100b yaprakları arasında bulunmuş olmasıdır. Kaba çizimler olmakla birlikte bunların o dönemde kullanılan tıp alet ve gereçlerini göstermesi bakımından önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Et-Tıbbü'l-Cedidü'l-Kimyaî adlı Arapça bir eser Ömer Şifaî adına kayıtlı olduğu halde eserin muhtelif nüshalarında yapılan araştırmada Ömer Şifaî'ye ait bir kayda tesadüf edilmemiştir. Ayasofya 3671, Şehid Ali Paşa 2062, Hafid Efendi 269 numaralarda kayıtlı bulunan nüshaların Paracelsus'un Latince eserinden Arapçaya çevrilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ayasofya nüshasında bulunan istinsah tarihinin

1087/1676 olarak yer almış olması kitabın Ömer Şifaî'ye ait olamayacağını tarihsel olarak da göstermektedir. Ayrıca diğer dillerden Türkçeye tercümeler yapan Ömer Şifaî'nin Latinceden Arapçaya kitap çevirmesinin bir mantığı da yoktur. Ancak ferağ kaydı 1116 Zilkade, ketebe kaydı 11 Safer 1123 olarak belirtilen *Minhacü'ş-Şifâ fî Tıbbi'l-Kimya* adlı eserin Ömer Şifaî'ye ait olduğu Bursa BYEEK GE 808 numarada kayıtlı nüshadan öğrenilmektedir. Kitabın müstensihi İbnülvekil el-Meylevî olarak tanınan Yusuf bin Mehmed'dir. Aynı kütüphanenin GE 5297 numarada kayıtlı eksik bir nüshası daha bulunmaktadır.

Cevherü'l-Ferid fi't- Tıbbi'l-Cedid

Arkeoloji Müzesi Kütüphanesinde 735 numarada kayıtlı olan 117 sayfalık nüsha büyük ihtimalle Ömer Şifaî'nin el yazısıyla olması bakımından en eski nüsha olarak kabul edilebilir. Kitabın girişinde Ömer Şifaî "sebeb-i tesvid" olarak uzun bir anlatımda bulunmaktadır. Kendisini "etıbba-yı zamanın fakir-i dil-şikestesi Ömer eş-şehrî" olarak tanıtır; çocukluk zamanından beri hikmet anlamlarının "cevheri"ni kavramaya kendini adayarak gençliğini bedenen ve ruhen bu yolda harcamış, "diyar-ı gurbet ve dâr-ı zarurette masraf-ı mâ-melek ve ihtiyar-ı cefa-yı felek" ederek nice yıllar kitaplar arasında dirsek çürütmüştür. Nihayet müsait bir zamanda "bihasebi'l-imkân hükema ve Latin feylesoflarının kütüb-i mutebere ve resâil-i muhtasarasından" seçtiği, kralların tabiatına ve büyüklerin mizacına uygun tıbb-ı kimyaî imallerinden bahseden bir kitap yazmaya karar vermiştir. Avrupa dilleriyle giydirilmiş oldukları için halkımız için saklı ve gizli kalan güzel anlamlara "hil'at-ı Türkî-i Rum" giydirerek ona *Cevherü'l-Ferid fi Tıbbi'l-Cedid* adını vermiştir. Ömer Şifaî'nin bu eserden beklediği şey şifaya sebep olacak macunlar ve şuruplar tedarik edip hastalıklara yakalananlara faydalı olmakla birlikte Allah'ın rızasına ve Peygamber'in hoşnutluğuna kavuşmaktır. (Arkeloji 735, s. 1-2).

Kitap bir Mukaddime'den sonra 30 Fasıl ve Hâtime ile sona erer. Hâtimede kendini Kassabzade Ömer Çelebi olarak tanıtan yazarın anlattıklarından öğrenildiğine göre uzun zamandan beri düşünüp de bir türlü gerçekleştiremediği ilaçlarla ilgili bir eser kaleme alma girişimini nihayet Şam'a yaptığı bir seyahat sırasında elde etmiştir. "*Dımaşkü'ş-Şam-ı cennet-meşâm'a azmedüp henüz renc-i râhdan âsude ve şedâid-i müsaferetden rahat ve asayiş bulmamışken*" bu büyük işe girişip "Allah'ın inayetiyle 1112 Muharreminin evâhirinde" (Temmuz 1700) tamamlamıştır. (Arkeoloji 735, s. 117)

Kitabın bir nüshası da Millet Kütüphanesinde AETıb 78 numarada bulunmaktadır. Müellif isminin "Derviş Ömer eş-şehîr bi-Şifaî el-Bursevî" olarak anıldığı kitabın müstensihi daha önce İstandil adasında Naib olarak bulunmuş olan ve Tezkireci Mehmed Emin Efendi'nin mülâzımı Ahmed Tımaşvarî'dir. 73 yaprak tutan kitabın istinsahı 3 Cemaziyelahir 1153 (26 Ağustos 1740) tarihinde sona ermiştir.

Arkeoloji nüshasında Ömer Efendi kendisini "eş-şehrî", yani İstanbullu; Hamidiye'deki *Ravzatü'n-Necat* nüshasında ise doğrudan İslambolî olarak takdim etmekte, AETıb 78 nüshasında ise "el-Bursevî" olarak anılmaktadır. Bu farklılığın nedeni Arkeoloji ve Hamidiye nüshalarının Ömer Efendi'nin henüz Bursa'da görev yapmadığı veya oraya yerleşmediği zamanda yazılmış olması, 1153 yılı nüshasının ise artık iyice Bursa'nın hemşehrisi olduğu bir dönemde istinsah edilmesinden dolayı olmalıdır.

Millet Kütüphanesi AETıb 77 numarada yine *Cevherü'l-Ferid*'in 81 yaprak halinde Nakşî Seyyid Mustafa bin Nakşî Seyyid Ahmed Edirnevî tarafından 28 Şevval 1174/2 Haziran 1761 tarihinde istinsah

edilen bir nüshası daha bulunmaktadır. Bu nüshanın ilk yaprağında müstensih tarafından şöyle bir not düşülmüştür: "*Bu Derviş Ömer'in asıl mevleviyetleri İslambol'da Boğaziçi'nde Kavak denen mahaldendir. Çok zaman Burusa'da eğlenüp ba'dehu Mısır'da vefat etmişlerdir. Rahmetullahi aleyh*". Mürekkkeple ve kitabın yazıldığı aynı kalemle yazılmış olan bu yazının altında kurşun kalemle ve sonradan yazılmış şöyle bir not yer almaktadır: "*Halbuki Burusa Mevlevihanesi pişgâhında 'Derviş Ömer Şifaî' kabri olmak üzere bir kabir mevcut ve meşhurdur. Hankah-ı mezkûr şeyhi bana ziyaret ettirdi. Demir parmaklıkla mahfuz bu kabri Avrupa'dan gelen bir Frengin inşa ettirdiğini Şeyh Efendi garâibden olarak söylemişdi*". Ne yazık ki bu notun kim tarafından yazıldığı belirtilmemiştir. Nitekim Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlı Müellifleri adlı eserinde de Bursalılar arasında böyle bir rivayetin dolaştığına işaret edilmektedir. (Bursalı Tahir, 1975: 229)

Cevherü'l-Ferid'in diğer nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye Kitaplığı 3497 ve 3498 numaralarda kayıtlı bulunmaktadır. 3498 numaradaki kitap 58 yapraktır. Bu nüshanın ferağ kaydında 1151 Zilkade/1739 Şubat tarihi ve müstensih olarak Mustafa Tabib bin Hacı Mansur ismi yer almaktadır.

Eserin bir diğer nüshası ise Cerrahpaşa Tıp Tarihi Enstitüsü 196 numarada kayıtlıdır. 82 varaktan ibaret olan bu nüshanın istinsah tarihi ve müstensih ismi belirtilmemiş olmamakla birlikte son sayfada derkenar olarak kurşun kalemle yazılı notta "müellif" adı olarak "Bursalı Kasapzâde Derviş Ömer Çelebi", "muharrir" adı olarak da Hamzapaşazâde Mehmed Şerif" gösterilmiştir. Burada anılan isim aslında kitabın 1a varakında tesahüp kaydındaki isim olarak görülmektedir. "Min-kütübi'l-abdi'd-da'îf Hamza Paşazaâde Mehmed Şerif gufire leh" ibaresinin altında aynı isme ait mühür bulunmaktadır. Buna dayanarak "muharrir"in ya da müstensihin aynı kişi olduğuna hükmetmek –başka bir gerekçeye dayanmıyorsa- imkânsız değilse bile şüpheli bir izafe olarak görünmektedir. Kitap, müstensihinin temellükünde bulunmuş olabilir ama ketebe kaydında bir ismin belirtilmemesi müstensih konusunu muallakta bırakmaktadır.

Mürşidü'l-Muhtar fi İlmi'l-Esrar

Süleymaniye Kütüphanesinde bu eserin dört nüshası bulunmaktadır: Halet Efendi Kitaplığı 1753; İzmir Kitaplığı 486; Zühdü Bey Kitaplığı 618/1; Serez Kitaplığı 759. Halet Efendi Kitaplığındaki nüsha 69 yapraktır. Kitabın önsözünde belirtildiğine göre Ömer Şifaî çalışmaktan yorulmuş olarak uzun bir seyahate çıkma arzusunda bulunduğu sıralarda Halvetî Hasan Efendi'yle tanışır ve onunla dostluğunu ilerletir. Hasan Halvetî'nin sohbetlerinin etkisiyle yeni bir kitap yazmaya karar vererek gizli bilgilere yer veren bu kitabını yazmaya başlar: "*Bî-tekellüf ârifâne ve âşıkâne sohbet-i bîgirâne meşgul oldukda, bu esnada tahrîk-i tâziyane-i şevkleriyle vâdi-i keşf-i esrar-ı rumûz ve feth-i tılsımata sâlik olup bu kitab-ı nâdide ve bu kelimat-ı nâ-şinîde ... tahrir ... kılındı*". Latif ervah, madenler, kibritler, za'feranlar ve benzeri konuların yer aldığı bu kitapta kısmen ve dolaylı olarak tıp konularına da değinilmektedir. Bir mukaddime, on iki talim ve hâtime olarak düzenlenmiştir.

Eserin Bursa BYEEK GE 5296 numarada kayıtlı Hafız Ali tarafından istinsah edilmiş 86 yapraklık bir nüshası daha bulunmaktadır.

Hülâsatü'l-Ebdan

Bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı 5561 numarada yer alan kitap 38 bâb olarak kaleme alınmış olup 150 yapraktan ibarettir. Hacımahmud Efendi Kitaplığı 5538 numarada ve aynı kütüphanenin Antalya Tekelioğlu Kitaplığı 920/2 kaydıyla başka nüshaları da bulunmaktadır.

Kitabın giriş kısmında Ömer Şifaî'nin açık bir dille kaleme aldığı kitaba ait bir hikâye yer almaktadır:

> "… *bazı kütüb-i mutekaddimin ve müteahhirin ve tıbb-ı cedid-i kimyevî Arabî ve Farisî okudum ve mütalaa ve tecribe kıldım. Ve ilm-i tıb bahislerinde kuvvetim ve kudretim yettikçe gavvas-ı bahr-i hikmet olup cevahir-i hikmeti ihraç edüp mücerrebât-ı sahihi sahâyif-i evrak dercinde derc ettim. Hîn-i ihtiyaçta istimal etmek için eskam-ı müminînin ve emraz-ı müslimînin sıhhatine ve şifasına sebep olup Halık'dan rahmet ve halkdan hayır dua bulmak için, zira ki bu ilm-i tıb şerif ve şer'îdir. Ve cemî'-i enbiya bu ilim ile amel edüp durdular… İmdi ilm-i tıb ile amel etmek hikmet-i Bâri ve şeriat-ı Muhammediye'ye muvafıktır… Hikmetin cevahirin cem've tertip edüp bir risale düzdüm ve ismini* Hülâsatü'l-Ebdan *tesmiye kıldım. Ve bu risaleyi müfid ve muhtasar kıldım. Ve nice nükteler beyan kıldım ki murad hasıl ola. Sağlığı sağlamakda ve sayrulığı def'etmekde gerekli bir kitap ola.*". (Süleymaniye, Hacı Mahmud 5561, Vr. 1b-2a)

Mecmua-i Tıb

Milet Kütüphanesinde AETıb 175 numarada kayıtlı ve 870 yapraklık hayli hacimli bu kitap müellif hattıyla yazılmıştır. Ömer Şifaî'nin ölüm tarihinden bir yıl önce, 1154'de yazılmış olması aynı zamanda müellifin son eseri olduğunu göstermektedir. Ferağ kaydında kitabın yazarı ve hattatının "Ömer Şifaî bin Şeyh Hasan el-Fakih es-Sinobî" olduğu, eserin 27 Zilkade 1154/3 Şubat 1742 günü Bursa'da tamamlandığı belirtilmektedir. (Vr. 860a)

Kitapta harf sırasına göre hastalıklar ve ilaçlar hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Varak 838-870 arasında ise Hipokrat'ın doktorlara mesleki tavsiyesi bulunmaktadır.

Nuruosmaniye Kütüphanesi 3583 numarada kayıtlı *Kitabü'l-Akrabadin* adlı eserin Ömer Şifaî'ye ait olduğu kayıtlı ise de Muzaffer bin Muhammed el-Hasen eş-Şafii'ye ait olan bu Farsça eserin Ömer Şifaî ile bir ilgisi olmadığı gibi eserin istinsah tarihi 1019/1610 olmakla Ömer Şifaî'nin eserlerinden neredeyse yüz yıl öncedir.

Tabib-i Hâssa Hasan Efendi

Gayetü'l-Münâ fi Tedbiri'l-Marzâ

Hasan Efendi'ye ait tercüme bir eserdir. Kitabın üst başlığı ya da ikinci başlığı bazı nüshalarda *Tercüme-i Tıbb-i Cedid* olarak geçmektedir. Kitabın Süleymaniye Kütüphanesindeki başlıca nüshaları Tahir Ağa 395; Serez 2751; Serez 2752 numaralarında kayıtlıdır. Tahir Ağa nüshası Ahmed Tımaşvarî tarafından İstandil'de 11 Cemaziyelevvel 1153 tarihinde, Serez 2751 numaralı nüsha 1195/1781 yılında istinsah edilmiştir; Serez 2752 numaralı nüsha ise tarihsizdir. Ahmed Tımaşvarî'nin yine İstandil'de aynı tarihten yaklaşık bir ay sonra Ömer Şifaî'nin *Cevherü'l-Ferid* adlı eserini de istinsah ettiğini yukarıda belirtmiştik. Vezir-i azam İbrahim Paşa'nın özel doktoru olduğu anlaşılan Hasan Efendi, İbrahim Paşa'nın bünyesi "her devayı kabul etmeyip belki nefret edip istimalde müşahede olundukda, aynı zamanda dâhil medresesinde müntehi müderris olarak" Latinceden Arapçaya tercüme edilmiş olan

kitabın Türkçeye tercümesine başlamıştır. Ancak bu tercüme bazı şerhlerle ve eklerle genişletilmiştir. Kitabın Latincesi Paracelsus adıyla tanınan ve Arapların Paraklis diye andığı Philippus-Arurelus-Teophrastus-Bombast von Hohenheim (ö. 1541) Alman müellif tarafından yazılmıştır.

Süleymaniye Kütüphanesi İzmir 476/1 numaradaki Ömer Şifaî'ye ait *Cevherü'l-Ferid* kitabı yanlış bir şekilde *Gayetü'l-Müna fi Tedbiri'l-Marzâ* olarak geçmektedir.

Levhizade Mehmed Rıza el-Kefevî

Aslen Kırımlı olmakla birlikte Bursa'ya yerleşip hizmet ve eserlerini burada vermeye devam eden Levhizade 1759 veya 1765 yılında Hicaz'da vefat ederek Mualla'ya defnedilmiştir. Bursalı Tahir onun Bursalı olduğunu yazarsa da doğru değildir. (Bursalı Tahir, 1975: 220) Levhizade kendi eserinde doğum yerinin Kefe olduğunu bildirmektedir. (Vr. 176-b) Levhizade Mehmed Rıza Efendi bir ara Reisületıbba ve Nakibüleşraf olarak da görev yapmıştır. (OTBLT, C I, 404)

Levhizade'nin kitabı *Tuhfetü'l-Han fi Şerhi Nüzheti'l-Ezhan*'ın bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Kitaplığı 381 numarada kayıtlıdır. Kitap Arap diliyle yazılmış olup 251 yapraktır. Eserin 1152/1739 yılında vefat eden Mengli Giray Han adına kaleme alındığı kitabın başlığında belirtilmiştir.

Yazar, Davud Antaki'nin eserini 1143/1730 yılında İstanbul'da şerh etmeye başlamış, sonra Mengli Giray Han'ın hizmetine girmiş ve bu çalışmasına bir süre ara vermiştir. Daha sonra tamamlanan kitabın elimizdeki nüshası 25 Zilhicce 1148/7 Mayıs 1736 yılında Rodos'ta Seyid Osman bin Mustafa Rodosî tarafından istinsah edilmiş görünmektedir. Ancak kitabın bu nüshasının müellif tarafından yazdırılmış özgün nüsha olduğu düşünülebilir. Kaya Mirza Kırımî tarafından çizilen renkli tablolarla desteklenen kitap tıp ve coğrafya bölümlerinden meydana gelmektedir. 118. varaktan sonraki kısım coğrafyaya ayrılmıştır. Kitabın tıpla ilgili ilk bölümü üç kısım olup *mukaddime*, harf sırasına göre *müfredat* ve üçüncü kısım olarak da *terkipler*'den oluşmaktadır.

Ali Münşî

Ömer Şifaî gibi Ali Münşî Efendi'nin de doğum yeri İstanbul olmakla birlikte Bursa'da yaşadığı için o da Bursevî olarak tanınmış bir hekimdir. 1160'lı/1747 yıllarda vefat edip Bursa'da Pınarbaşı Mezarlığında hocası Ömer Şifaî'nin kabrine yakın bir yerde defnedildiği söylenmektedir. (Bursalı Tahir, 1975: 199) Ali Münşî, doğum yerinin İstanbul olduğunu *Bidâ'atü'l-Mübtedî* adlı eserinde "*Enmuzecü'l-ulûm ve'l-maarif Darüssaltanat ki mavtınü'l-fakir Aliyy-i hadimü'l-marzâdır…*" ifadesiyle belirtmektedir.

Ali Münşî'nin eserleri arasında en çok bilinenlerinden biri *Bidâ'atü'l-Mübtedî*'dir. Bu eserin İstanbul kütüphanelerindeki nüshalarından çoğu Süleymaniye Kütüphanesine bulunmaktadır. Bu kütüphanede Hamidiye Kitaplığı 1006 numarada bulunan nesih hatlı 313 varaklı nüshanın istinsah tarihi 1170/1757 olarak gösterildiği halde müstensih ismi belirtilmemiştir. Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı 3532 numarada bulunan 431 varak nesih hatlı nüshanın yazılış tarihi 1144/1731 olarak görünmekte, ancak bunda da müstensih adı belirtilmememişir. Süleymaniye Ragıp Paşa Kitaplığı 939 numarada 405 varak nesih hatlı yine müstensihi belli olmayan nüshanın yazılış tarihi 1147'dir/1734'dür. Süleymaniye Mihrişah Sultan Kitaplığı 343 numaradaki 320 varaklı nüshanın yazılış tarihi 14 Cemaziyelahir 1156/31 Aralık 1762, müstensihi ise Mustafa Kemalî'dir. Süleymaniye Hüsrev Paşa 461 numarada bulunan 337

varaklı ve nesih hatlı yıpranmış nüshanın tarih ve müstensih kaydı yoktur. Nuruosmaniye Kütüphanesi 3465 numarada kayıtlı, ilk sayfası mihrabiyeli, son derece tezyinatlı 370 varak nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Cerrahpaşa 283 numaradaki talik hatlı nüsha 245 varak olup istinsah tarihi 1144/1731 olarak kayıtlıdır. Nuruosmaniye kitapları arasındaki nüshanın Sultan I. Mahmud için yazılmış olduğunu düşünmek mümkündür. Hüsrev Paşa nüshasını dışarıda tutarsak diğer nüshaların Ali Münşî Efendi henüz hayattayken yazılmış nüshalar olduğu görülür. Bu durum onun eserinin kısa zamanda tanınıp yayıldığının açık bir göstergesidir.

Bidâ'atü'l-Mübtedî'nin bir diğer nüshası ise Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi 1529 numarada kayıtlı bulunmaktadır. 195 varak olan bu nüshanın yazılış tarihi ve müstensihi hakkında bilgi bulunmayıp sadece istıshap (sahiplik) kaydında Mehmed Ragıb adı yer almaktadır. Kitapta alfabetik sırayla, "edviye-i mürekkebeden" hap, şurup, iksir ve sairenin "suret-i i′maliyle mahall-i isiti′malleri ve faidelerini" izah zımdında 700 kadar terkibe yer verilmiştir. Kitabın başlangıç bölümünde Ali Münşî İstanbul ile Bursa'nın önem ve önceliğine işaret ettikten sonra zamanında ünlenen ve halkın itibar ederek elden ele dolaştırdığı tedavi ilaçlarının faydalarını ve üretim usullerini heves edenlere anlatmak üzere tecrübe edilmiş bilgilere dayanarak "muhtasar-ı müfid … bir kitab-ı latîfü'l-makale" kaleme almayı nice zamandır tasarlamakta olduğunu fakat çeşitli nedenlerle buna bir türlü başlayamadığını belirtir. Ancak Sultan I. Mahmud'un cülusuyla genel olarak toplumda bir canlanma olduğunu ve "*bu kabz-ı hümayun-measir bais-i küşâyiş-i havâtır ve bâdi-i inşirah-ı tab′-ı fatır olmağla ol müsvedde-yi zihniyye kabil-i suret-i hariciyye olup*" bu niyetinin kuvveden fiile geçtiğini söyler. (Vr. 1a) Buna dayanarak eserin 1730 yılından biraz sonra kaleme alınmış olduğunu söylemek mümkündür.

Cerrahname

Ali Münşî'nin Nuruosmaniye Kütüphanesi 3545 numarada bulunan 211 varaklık bu eserinde müstensih ismi ve tarih bulunmamaktadır. Ancak kitabın giriş kısmında Ali Münşî'nin methiyeli teşekküründen anlaşıldığına göre kitap Darüssaade Ağası Beşir Ağa'ya ithaf edilmiştir. Ali Münşî Efendi'nin girişte saygıyla andığı bir diğer isim de hocası Ömer Şifaî'dir. "Evâil-i hâl ve tahsil-i tıbba iştigal esnasında bir cerrah-ı hâzık ve üstad-ı fâik ile" bir müddet tecrübe kazanan Ali Münşî Efendi'nin artık eser vermesi gerektiğine inanan hocası, ona bu yönde telkin ve teşviklerde bulunur.

> "*El-hâletü hâzihi bî-sabıka hizmet-i müstefiz-i iltifatı olduğum enmuzecü'l-fazl ve'l-irfan ve hâvî-i ilmü'l-ebdan ve'l-edyan reisü'l-etıbbâ-yı sultaniye ve düstur-i hazzâk-ı hakaniye semiyyü'l-Faruk Ömeriyyü'l-vüsûk hazretlerinin emr-i vacibü'l-imtisalleri ile tebyizine enamil-i ikdam*"

ifadesiyle Ömer Efendi'ye olan saygı ve bağlılığını ve onun bu eserin ortaya çıkması hususundaki moral desteğinin altını çizmiştir.

Ali Münşî Efendi bu arada cerrahlık ilminin tanımını da verir. Ona göre,

> "*Fenn-i cerahat bir sınaatdır ki anda beden-i insandan mevazı′-ı mahsusaya ârız olan enva′-ı teferrukun ahvâlinden bahsolunur. Ve malumdur ki bu sınaatin gayeti uzvunu hâlet-i mahsusa-i tabiiyyesine iade ve mebâdisi ahlat ve aza ve makasıdı enva′-ı teferrukun ahvâline ıttıla′dır*". (Vr. 2a)

Cerrahname'nin talik hatla yazılmış diğer bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Kitaplığı 751 numarada görülmüştür. 234 varak olan bu nüshada da istinsah tarihi ve müstensih adı yer almamaktadır.

Risale-i Cidvar

Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa Kitaplığı 1372 numarada bulunan bu risale sekiz yapraktan ibarettir. Nestalik hatla yazılmış olan risalenin üzerinde tarih ve müstensih kaydı yer almamaktadır. Sadrazam Mehmed Paşa'ya ithaf edilen eseri için Ali Münşî Efendi şu kısa tanıtımda bulunmaktadır: "*Akakir-i Hindiyyeden cidvar denmekle şöhret-şiar olan deva diyarımızda kibrit-i ahmer gibi e'azz ve ender olmağla*" işlevi ve kullanımı unutulmuştur. "*El-hâletü bu fakir ... bu devanın menafi-i acîbesin tezkir ve tahkik ve havass-ı garîbesin tahrir ve tedkik etmek içün kütüb-i etıbbaya müracaat ve bu risalenin*" yazımına başlamıştır.

Bu risalenin bir nüshası da İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 4234/4 numarada kayıtlıdır.

Terceme-i Kitab-ı Ebu Bekr Razi

Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Kitaplığı 1013 numarada kayıtlı olan kitap nesih hatla yazılmış 151 varaktan ibaret oldukça özenli bir nüshadır. Kitabın üzerinde yazım tarihi ve müstensih adına yer verilmiş değildir. Sultan I. Mahmud'a ithaf edilen eser Şeyhülislam Ebülhayr Efendi'nin işaretiyle Ebu Bekr Razi'nin *Mücerrebat* adlı eserinden tercüme edilerek kaleme alınmıştır. Kitap 31 kısım üzerine tertip edilmiştir.

Terceme-i Akrabadin

Topkapı Sarayı Hazine Kitaplığı 584 numarada kayıtlı olan kitap 230 varaktır. Kitap 1167/1754 yılında istinsah edilmiştir. İki makale üzerine düzenlenen tercüme, Alman tabip Adrian von Mynsicht'nin eserinden yapılmış olup mürekkep ilaçlar üzerinedir.

Bu eserin diğer bir nüshası 1170/ tarihinde El-Hâc Mustafa Tabîb tarafından istinsah edilen Cerrahpaşa Tıp Tarihi Enstitüsü 43 numarada kayıtlı bulunan 105 varaklı nüshadır.

Eserin müellifi Minseht, mütercimi ise Ali Münşî olarak belirtilmiştir. Ali Münşî, Alman bilginler arasında tanınmış olan Mynsicht'e ait "hadd-i zatında hazine-i iksir-i nâyâb ve kimyâ-yı kem-yâb bir kitap" olan Akrabadin adlı eserin tercümesini Rumeli Kazaskeri Ebülhayr Ahmed Efendi'nin kütüphanesinde görevli iken yapmaya başladığını bildirmektedir. (Vr. 1b-2a) Tercüme iki makaleyi içermektedir. Birinci makalede istiska, idrar hastalıkları, iskat-ı cenin sorunu, havale, ihtinak-ı rahim, görme zayıflığı, kolay doğum, kan temizliği, üzüntüyü giderme, kabızlığı giderme, ateşli hastalık, işitme zorluğu, uyuma zorluğu, humma, acılı idrar, haşere zehirlemesi, yılan sokması, zatürre, şirpençe, kan kaybı, kulunç, mide hastalıkları, ağız kokması, hazımsızlık, diş ağrısı gibi konularda ilaçla tedavi yolları (3a-12b); ikinci makalede ise harf sırasına göre uygulamalı tedavi yolları gösterilmektedir. Panzehirler, iksirler, buhur tedavileri, yağlar, tiryaklar, çaylar, haplar, hukna/şırıngalar, sirkeler, hulasalar, tarçınlar, bitki yağları, ruhlar, tozlar, şuruplar, kök ilaçlar, gargarayla tedavi, şifalı sular, çözültüler, merhemler, müshiller, pişirilmişler, macunlar, kuvvet macunları, tuzlar, lokmalar; baş ağrıları, humma türleri, mafsal ağrıları hakkında bilgiler yer almaktadır. (12b- 149a)

Tercüme iki makale ile tamamlanmıştır; ancak ilavesinde, okuyanlara kolaylık sağlaması amacıyla "bazı elfaz-ı garibe ve gayr-i meşhûre beyan olunmağa mübaşeret kılınarak" alfabetik sıra ile açıklamalar yapılmaktadır. (Vr. 149a-154b)

Bu tercümenin adı bazı kayıtlarda *Kırasatü'l-Kimya* olarak da geçmektedir.

El-Fevâidü'l-Cedîde ve'l-Kavâ'îdü't-Tıbbiyetü's-Serîde

Cerrahpaşa 138 numarada kayıtlı olan kitabın zahriyesindeki nota göre eserin Reisületibba Ömer Efendi'nin emriyle yazıldığı belirtilmiştir. Eserin ferağ kaydında, Hacı Halil bin Hacı Ebubekir Ayıntabî'nin meşhur tabip Mustafa Çelebi'nin emriyle Şevval 1134/ istinsah edildiği bildirilmektedir. (Vr. 310b)

Tesahüp kaydında Receb (12)40 tarihiyle "tabib-i hassa Abdülhak" imzası var.

Verem ve çeşitleri, cüzzam ve diğer hastalıklarla ilgili bilgiler (Vr. 1-113), çeşitli organlara uygulanan operasyonlar hakkında bilgiler (Vr. 114-171), yaralar ve çıbanların tedavisi yolları (Vr. 172-200) ve hâtime bölümü (Vr. 206) yer aldıktan sonra yeni bir bölüm açılarak "*Keyfiyetü Terkîbi'l-Edviye*" başlığıyla 100 varak civarında (Vr. 206-310) bir metin yer almaktadır.

Ali Münşî (Ali et-tabîb el-Burusevî el-med'uv bi-Münşî) tıp tahsiline başladığı sıralarda üstad hocasından aldığı ilhamla"*Edviye-i mücerrebe-i serî'ü't-te'sîri sınaat-i cerrahiyeye elzem ve ehem kavâid-i külliye ve tedâbir-i ciz'iyeyi dahi kütüb-i Arabiyye ve Latiniyyeden istihraç eyleyüp mecmuundan bir risale-i anîka tenmikine*" başlamış, ancak araya giren engeller dolayısıyla uzun zaman bu müsveddeleri toparlayıp kitaplaştıramadığından söz eder. Nihayet, hocası "*Reîsü'letibbâ-yı Sultaniyye ve düstur-i huzzâk-ı hakaniyye semiyyü'l-Faruk Ömeriyyü'l-vüsûk hazretlerinin emr-i vâcibü'l-imtisâlleri ile tebyizine*" teşebbüs etmiş; bu noktada Darüssaâde Ağası Beşir Ağa'nın desteği ile tamamlanmış ve ona ithaf edilmiştir.

Yazar, cerrahi fenninin, "*Beden-i insandan mevâzı'-ı mahsusaya arız olan enva'-ı teferrukun ahvalinden bahseden bir sanat*"; bu sanatın gayesinin belli organlardaki düzensizliğin eski durumlarına iade edilmesi olduğunu belirtilir. (Vr. 3a)

Kitap bir mukaddime ile üç makale ve bir hâtimeden ibarettir. Mukaddime, "tedâbir-i cüz'iyyede cerraha marifeti lazım umur-i külliye", hâtime ise "fî-zamanina cerraha lâbüd olan keyfiyet-i terkib-i edviye" beyanındadır. İlaç terkibi cerrahlara ait bir alan değilse de "zamanemizde ale'l-husus diyarlarımızda terkib-i edviyede kemâ yenbağî ihtimam eder mutemed şereyanî mevcut olmamağla" cerrahlarımızı cerahat ve yaralara kullanılacak ilaçların bilgisine ve pratiğine sahip kılmak "elzem ve ehemm" bir konu olarak görüldüğü için "esâmi-i edviyede tehecci tertibi üzere ketb ü imlâ kılınmıştır". (Vr. 207 b)

SONUÇ

Bu çalışma Bursalı veya Bursa'da yaşamış olduğu için Bursalı olarak tanınmış yazarlardan Abdurrahman Bistami, Geredeli İshak bin Murad (Hoca Tabip), Taceddin İbrahim bin Hızır (Ahmedî), Kadı Nimetullah, Ömer Şifaî, Tabib-i Hassa Hasan, Levhizade Mehmed Rıza ve Ali Münşî Efendilerin

kaleme almış oldukları Türkçe tıp yazmalarının İstanbul ve Bursa kütüphanelerinde bulunan nüshaları üzerinden yapılmıştır. Şüphesiz ki Bursa'da yetişmiş tıp yazarları bu isimlerden ibaret olmadığı gibi anılan kişilerin eserleri de makalemizde ele aldığımız eserlerden ibaret değildir. Diğer yazarlar ve eserler başka çalışmaların konusu olmaya devam edeceklerdir. Ancak çalışmamızda yapılan tespitler Osmanlı döneminde Bursa'da yaşayan belli başlı isimlerin Türkçe eserleri etrafında ve bir makale yazısı çerçevesinde seçilmiş örneklerden ibarettir. Ancak tüm eserlerini Arapça yazmış olduğu halde bu eserler Bursa'da yazılmış olması bakımından Abdurrahman Bistamî'nin eserlerine istisna olarak yer verilmiştir. Bursa'da kaleme alınan tıp çalışmalarının Sultan Yıldırım Bayezid Darüşşifasının faaliyete başlamasıyla hemen hemen eş zamanlı olarak XIV. yüzyılın sonlarında başlamış olduğu, XVIII. yüzyıl başlarından itibarense bu yüzyıl boyunca bu tür yazmalarda adeta bir patlama yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu gelişmenin en önemli nedeni Batı'da başlayan yeni bilimsel yaklaşım ve araştırmalarla tanışan, Latince bilen tıp adamlarının bu eserlerden yararlanarak ya da onlardan tercümeler yaparak getirmek istedikleri yeniliktir. O yüzyılda yazılan eserlerde kullanılan nitelemenin "tıbb-ı cedid" olması bu yaklaşımın bir ifadesidir.

BAŞVURULAR

Abdurrahman Bistami,

Ed-Dürretü'l-Lâmia fi Edviyeti'l-Câmi'a, Bağdatlı Vehbi Kitaplığı 2132/1;

Vasfü'd-Devâ fi Keşfi Afâti'l-Vebâ, Kemankeş Kitaplığı 54; İstanbul Üniversitesi AY 3158/5, Nuruosmaniye 4940/10; Şehid Ali Paşa 2811/44; Bursa BYEEK Ulucami Kitaplığı 1032/2

El-Ed'iyetü'l-Müntahabe fi Edviyeti'l-Mücerrebe, Ayasofya Kitaplığı 3773/3; Ayasofya Kitaplığı 3645/6

El-Fevâyihü'l-Miskiyye, Bursa İnebey Kütüphanesi Haraççıoğlu 775; Bursa BYEEK Haraççıoğlu 838; Hamidiye Kitaplığı 688, Ayasofya Kitaplığı 4160, Nuruosmaniye Kitaplığı 2510

Geredeli İshak bin Murad,

Edviye-i Müfrede, Millet Kütüphanesi AETıb 109; Pertevniyal Kitaplığı 744/2; Bursa BYEEK Haraççıoğlu 1134/1

Taceddin İbrahim (Ahmedî),

Tervîh-i Ervâh, Ayasofya Kitaplığı 3595

Nimetullah el-Kadı,

Risale fi Hıfzı Sıhhati Bedeni'l-İnsan, Fatih Kitaplığı 3558

Ömer Şifaî,

*Hülâsatü'l-*Ebdan, Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı 5561; Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı 5538; Antalya Tekelioğlu Kitaplığı 920/2

Ravzatü'n-Necat, Hamidiye Kitaplığı 1020/2; Millet Kütüphanesi AETıb 78

Mecmua-i Tıb, Millet Kütüphanesi AETıb 175

Minhacü'ş-Şifâ fî Tıbbi'l-Kimya, Bursa BYEEK GE 808; GE 5297

Cevherü'l-Ferid fi't- Tıbbi'l-Cedid, Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi 735; Millet Kütüphanesi AETıb 77; Nuruosmaniye Kitaplığı 3497 ve 3498; Cerrahpaşa Tıp Tarihi Enstitüsü 196

Mürşidü'l-Muhtar fi İlmi'l-Esrar, Halet Efendi Kitaplığı 1753; İzmir Kitaplığı 486; Züdhü Bey Kitaplığı 618/1; Serez Kitaplığı 759; Bursa BYEEK GE 5296

Tabib-i Hâssa Hasan Efendi,

Gayetü'l-Münâ fî Tedbiri'l-Marzâ, Tahir Ağa 395; Serez 2751; Serez 2752

Levhizade Mehmed Rıza el-Kefevî,

Tuhfetü'l-Han fi Şerhi Nüzheti'l-Ezhan, Lala İsmail Kitaplığı 381

Ali Münşî,

Bidâ'atü'l-Mübtedî, Hamidiye Kitaplığı 1006; Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi 1529; Cerrahpaşa Tıp Tarihi Enstitüsü 283

Cerrahname, Halet Efendi Kitaplığı 751; Nuruosmaniye Kitaplığı 3545

Terceme-i Kitab-ı Ebu Bekr Razi, Hamidiye Kitaplığı 1013

Risale-i Cidvar, Hasan Hüsnü Paşa Kitaplığı 1372

El-Fevâidü'l-Cedîde ve'l-Kavâ'idü't-Tıbbiyetü's-Serîde, Cerrahpaşa Tıp Tarihi Enstitüsü 138

Terceme-i Akrabadin, Topkapı Sarayı Hazine Kıtaplığı 584; Cerrahpaşa Tıp Tarihi Enstitüsü 43

Muzaffer bin Muhammed el-Hasen eş-Şafii,

Kitabü'l-Akrabadin, Nuruosmaniye Kitaplığı 3583

Bursalı Mehmet Tahir Efendi, (1975). *Osmanlı Müellifleri (OM) C. III,* Haz. İsmail Özen, Meral Yayınları, İstanbul.

İhsanoğlu, Ekmeleddin vd… (2008). *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi (OTBLT) C. I,* IRCICA Yayınları, İstanbul.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Development of a Proposed Model for Malaysian Student Self-Leadership

Edria Nita MUSTAFFA

Amalina AYUB

Maszuria A. GHANI

Shamim SAMSUDDIN

Ministry of Education, MALAYSIA

edria092017@gmail.com

Muhammad Faizal A. GHANI (Ph.D.)

Department of Educational Management, Planning & Policy

Faculty of Education, University Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA

E-mail: mdfaizal@um.edu.my

Abstract

The modified Delphi Technique (MDT) is one of the phases in Design and Development Research (DDR). It is a systematic method of tool development and validation. Realizing the potential of this technique, this article aims to expose other researchers to using MDT. The MDT is applied in phase 2 which is the development and design process of a model. Agreement of 17 experts about the domains was obtained from the process of round 1 (interview), round 2 (questionnaire) and round 3 (fuzzy Delphi Method). The credibility of the research can also be determined using the Cohen Cappa coefficient. To summarize, the application of the MDT to research requires expert consensus through a clear procedure to ensure valid and reliable research findings. The domains and sub-domains acquired are not only focused on knowledge but also include behaviors and values. The results from this research seek to obtain to obtain expert consensus regarding the domains and sub-domains needed in student self-leadership. The research findings are in the form of discussion regarding the process balance and the study design using the MDT. This MDT balance can be seen through and suitable for qualitative and quantitative studies.

Keywords: Self-leadership Model, Modified Delphi technique, Fuzzy Delphi Method, Cohen Cappa

1. INTRODUCTION

The Modified Delphi technique is a technique introduced by [1]. This technique is a procedure for acquiring consensus among experts by using several rounds of non-face-to-face meetings [2]. The characteristics of the Delphi process that keep the individuals involved as panel members unknown to one another reduce reduce the bias in the research [3]. This technique is said to be stable and can be adapted for various fields of study [4]. [1] explain that the Delphi technique is suitable to be used in fields involving education policy, curriculum development and also model construction. Responses between rounds are able to generate knowledge and new ideas in decision making among experts. According to [5], research participants (experts) will utilize their various direct knowledge and experiences to arrive at a certain decision. Not only that, the Delphi method is known to be quick [6], does not require high cost [7] and is an effective way of gathering the knowledge and abilities of a group of experts.

2. PROBLEM STATEMENT

Human capital development is always refers to the development of a country. Therefore, various efforts have been made in order to achieve this goal. Education discipline is no exception from these efforts.The simple effort that can be performed by a worker is self-leadership. Self-leadership is a process by which a person can lead through his/her own behaviour, create influence and direct their thinking and behavior toward the positive goal [8], [9] and [10] say that self-leadership represents an alternative for a person to lead effectively. Generally, self-leadership is defined as a normative concept, which includes cognitive and behavioral strategies which are designed to effect self-efficacy. According to [8] there are three dimensions for self-leadership strategies: 1) behavior-focused strategies, 2) natural reward strategies and 3) constructive thought pattern strategies. The question is, do all students possess high self-leadership?

However the problem of adolescents involved in social symptoms is increasingly worrying. Adolescent involvement in misconduct is occurs everywhere. This is due to the rapid development of information technology. Adolescents choose their peers as their lead consultant over their parents. [11], in its main objective for student aspirations emphasized that pupil development must be intellectually, spiritually, emotionally and physically balanced. Leadership skills are placed as the third aspiration that is a key prerequisite for producing a competitive and progressive student according to our own mold.

A cyber security awareness benchmark by CyberSecurity and the Ministry of Education in 2016 found that 45 % of Malaysian children seven to nine years old already know how to use gadgets on the internet. The impact of excessive use has led students to cheat, and to be antisocial and hot-tempered [12]. Moreover, school dropout issues are also faced by schools as students visit cybercafes as a result of the lack of computers in their homes [13]. About 111,895 pupil, of whom 16,849 were primary and 95,046 secondary school students, were found to be involved in disciplinary misconduct where dropping out of school was a major issue in school pupil discipline (Ministry of Education Malaysia, 2016)

Previous studies have shown that self-leadership interventions positively affect work performance, self-efficacy, and job satisfaction, and reduce negative affect and tension [14]; [15], [16], [17], [18].

Nevertheless, research regarding self-leadership is very limited and the literature review that we conducted found that very little research has been done about self-leadership among students in Malaysia. [19] has stated that research regarding self-leadership is still lacking; if there is any; it is only at the level of research conducted by prospective scholars and doctoral students in local educational institutions. This is supported by [20]; who found that when an individual possesses a positive personality, he or she will become a model or an example for other students and also will become a contributing factor in increasing student achievement. As such, self-leadership is seen as a suitable branch of research in the field of leadership. Therefore, this research has revealed domains and sub-domains in the student self-leadership model by using the MDT. All the domains and subdomains regarding self-leadership are based on local expert consensus.

3. PURPOSE OF THE RESEARCH

The purposes of the research are;

i) to identify the domains and sub-domains in student self-leadership based on local expert consensus.

ii) to design the self-leadership model through the consensus of local experts.

iii) to analyze the priority of self-leadership aspects based on the local experts' views.

4. RESEARCH METHODOLOGY

A. Research Design

This research utilizes the Modified Delphi technique for the purpose of identifying the domains and sub-domains of student self-leadership based on expert consensus. This technique is said to be stable and can be adapted for various fields of study [4].

This article discusses the ongoing processes of the Modified Delphi Technique. It is a structured technique dependent on a panel of experts. This method is used to obtain experts' opinion without need face-to-face meet [21]. A systematic process, it combines the views or opinions of individuals to achieve a consensus or conclusion [22]. Also, it is an approach to obtain and formulate expert opinion [23]. It is effective and a systematic approach for obtaining and evaluating expert opinions without any formal discussion process and a panel opinion polling procedure [24].

The Modified Delphi Technique involves several rounds to obtain experts' consensus regarding a certain or several issues. The consensus obtained does not necessarily mean that it is a viable solution related to a certain issue, nonetheless it shows the mutual agreement among experts regarding that particular issue [25]. The flow process of the Modified Delphi technique for this research is shown in Figure 1.

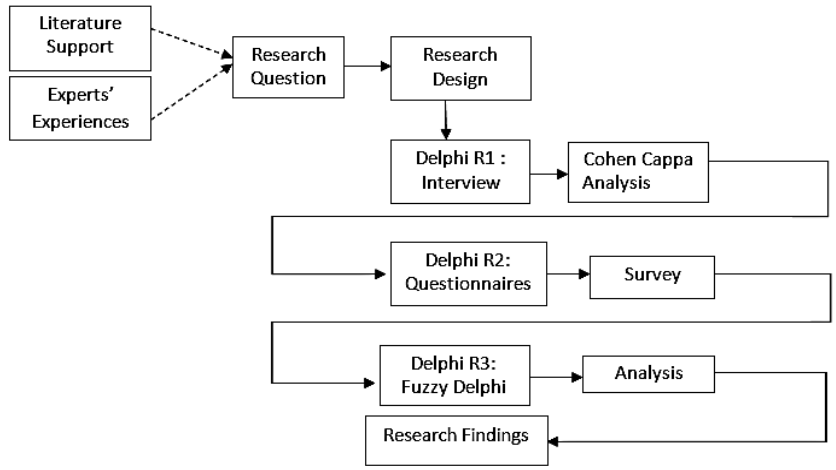

Source: Adapted from Skulmoski, Hartman and Krahn (2007)

Figure 1: Three Rounds Modified Delphi Technique Flow Process

The base procedure of the Delphi process usually comprises of drop three rounds [3]. According to [26], the Delphi process is implemented as follows:

i) Round 1

Interviews are conducted with a panel of experts to acquire information for developing the domains and sub-domains that will be used in the student self-leadership model based on the opinions and consensus among the expert panel. In addition, the use of the interview method for producing the questionnaire items to be used in the second round will make the research more empirical [27]. Then, the interview data gathered will be analysed to obtain descriptive data that will be the base for forming forming the domains and subdomains together with the questionnaire items.

ii) Round 2

A compiled list is used as questionnaire items, sent back to the panel of experts and they are asked to evaluate or select the priorities for each item using the likert scale provided.

iii) Round 3

The questionnaire is gathered from the panel of experts and analyzed using the *Fuzzy* Delphi technique. The use of the *Fuzzy* Delphi technique is integrated with the Delphi method where the likert scale chosen by the experts will be change into the *Fuzzy* scale with the use of *Fuzzy* numbering consisting of binary terms numbering (0,1). The integrated *Fuzzy* numbering will produce three values; the minimum value, most reasonable value and the maximum value that will be chosen by the experts. The advantage of the *Fuzzy* Delphi technique is that it is capable of determining the priority and position of a certain element

based on expert consensus; the development of the questionnaire is based on the literature reviews and accurate and compact data gained from only one round [28].

B. Panel of experts

According to [29], experts are individuals who possess experience and knowledge related to a specific topic or field. They are categorized as consultant for subjects that require study and validation based on the expertise that they possess [30]. In this research, a total of 17 experts were selected as research participants. The selection of the expert panel was based on the following criteria: i) they possess the knowledge and over 5 years of experience in the field of study, ii) they have the ability, time and willingness to cooperate with the researcher until the research is complete and iii) they are capable of communicating effectively. Aside from that, other criteria include: i) not in the form of a collective group and the expert mustn't represent him/herself. The members of the expert panel must also be devoid of any opportunity of recognizing one another to ensure that they are able to voluntarily provide their opinion without the influence of a third party to reduce the bias effect from a more dominant individual or pressure within a group or irrelevant communication [31]; [32], ii) the expert panel have the opportunity to interact even without knowing one another. The questionnaire designed by the researcher must be filled out by the expert panel members separately without pressure from another party. This occurs through the opinions and answers stated in the instrument. The MDT allows all comments and opinions to be given during each subsequent round.All experts are required to state their responses and agreement with regard to the opinion of other experts and validate it, and iii) experts' commentary must be neutral. Each repeated commentary is controlled so that the influence of an individual or other more dominant experts is non-existent.

The number of experts is an important factor in the application of the Delphi technique. Basically, the number of experts are selected or appointed with the purpose of obtaining an agreement and consensus towards the issues being studied. Therefore, according to [2], the number of selected experts must be homogenous and a sum of 10-15 experts is enough. A high number of experts are capable of reducing group error. With the increased sample size, the quality of consensus is more convincing and can be verified. Table 1 shows the relation of error reduction to sample size.

Table 1: Relation of error reduction to sample size

Sample size	Error reduction	Effective change
1 to 5	1.20 to 0.70	0.5
5 to 9	0.70 to 0.58	0.12
9 to 13	0.58 to 0.54	0.04
13 to 17	0.54 to 0.50	0.04
17 to 21	0.50 to 0.48	0.02
21 to 25	0.48 to 0.46	0.02
25 to 29	0.46 to 0.44	0.02

Source. Boonan (1979)

Based on Table 2, a panel size of 17 participants is capable of reducing error from a value of 0.54 to 0.50 (effective change 0.04). All experts showed adequate cooperation during the interview process when the first round was conducted. However, during the questionnaire submission, only 10 questionnaires were returned. Nonetheless, the incomplete return of the questionnaires in this round did not affect the error reduction from 0.58 to 0.54 because the effective change remains the same at 0.04 and the researcher had already informed the experts about the return date as well as the conditions for returning the questionnaires by the experts. Thus, the panel size is reasonable and manageable. Table 2 shows the list of experts identified based on their position.

Table 2: Selection of Expert Panel

Expert	Number
University Professor	1
Policy Maker	3
Pen. Pengarah JPN (Student Affairs)	1
Pen. PPD (Academic Unit)	1
School Leaders	4
School Counselors	4
Polytechnic Counselors	1
Head of Discipline Teacher	1
Community Activist (NGO)	1
Total	**17**

Based on Table 2 above, the experts selected for this research consist of those with more than 7 years of service and are involved directly in the management of their own respective institution.

C. Research Instrument

In round 2, a semi open-ended questionnaire instrument consisting of domains, sub-domains and items that were obtained through a previous interview session was developed.

3 domains and 13 sub-domains as well as 165 items were constructed based on thematic analysis. In this round, the same expert panel from the first round was involved again in answering a 5-point Likert scale questionnaire. For this purpose, an invitation letter with the conditions for participating in the expert panel for the second round of the Delphi research was delivered together with the questionnaire to the research participants. The use of this open-ended questionnaire would allow the expert panel to present their opinions and rationale for their choices in removing items or adding a new item and to improve existing items.

D. Validity and Reliability

i) Round 1 (Interview Protocol)

To determine the validity of the content, an interview protocol was reviewed by 2 experts to gain their opinion on the need for the development of a student self-leadership model. The credibility of the research includes of the instrument and qualitative data along with their reliability, which is how far one can trust another person due to integrity and honesty, until it encourage another individual to rely on him or her [33]. Therefore, the researcher utilized the following strategy to increase the reliability of the interview protocol: (a) all conversations and transcripts are recorded verbatim, that is using statements directly from the quoted document, and (b) all data are recorded electronically and digitally.

ii) Round 2 (Questionnaire)

Cohen Kappa Index analysis is a process of finding the reliability of analysis units from the verbatim qualitative data used. It is done by finding an agreement value among qualitative experts regarding the analysis units of a particular studied theme or gained from interviews. It is the second process conducted upon the interview data with the purpose of ensuring the validity and reliability of the findings. According to [34], through inter-rater reliability, researchers can increase the objectivity of the research by reducing error as well as ensuring the consistency of the research findings.

This can determine the extent to which a selected analysis unit can describe the themes that were frequently mentioned or arise in interviews and point toward the studied question. Even though the interview data analysis uses thematic analysis, Cohen Kappa Index is used to determine the validity of interview codes. A summary is used to determine (degrees and scales) the agreement among values of reliability. Table 3 below shows the Cohen Kappa agreement scale.

Table 3 : Cohen Kappa Agreement Scale

Kappa Value	Agreement Scale
Below 0.00	Very weak
0.00 — 0.20	Weak
0.21 — 0.40	Moderately weak
0.41 — 0.60	Moderate
0.61 — 0.80	Good
0.81 — 1.00	Very good

Evaluator 1	Evaluator 2	Evaluator 3	Evaluator 4
$K = \frac{(163-82.5)}{(165-82.5)}$	$K = \frac{(163-82.5)}{(165-82.5)}$	$K = \frac{(162-82.5)}{(165-82.5)}$	$K = \frac{(162-82.5)}{(165-82.5)}$
$= \frac{80.5}{82.5}$	$= \frac{80.5}{82.5}$	$= \frac{79.5}{82.5}$	$= \frac{80.5}{82.5}$
= 0.98	= 0.98	= 0.96	= 0.96

A coefficient value between 0.10 to 0.29 is considered weak, a coefficient value between 0.30 to 0.49 is considered moderate and a coefficient value between 0.50 to 1.00 is considered high.

In the Cohen Kappa analysis process, four qualitative experts or evaluators are requested to evaluate the level/coefficient of themes from the conducted interviews transcripts. All the feedbacks are calculated by using the Cohen Kappa formula as follows:

K = (fa – fc) ÷ (N – fc)

In which,

K= Kappa Agreement Coefficient Value/Cohen Cappa

fa – approval unit
fc – 50% from expected approval
N – number of units (themes) that were tested for agreement value

Therefore;

Thus;

The total Kappa Agreement Coefficient Value

= (0.98 + 0.98 + 0.96 + 0.96)

= 3.88 ÷ 4 = **0.97 (Very Good)**

Based on the calculations above, the researcher has obtained cooperation from four evaluators who possess a high expertise within the field of qualitative research to gain the approval of 13 sub-domains and 165 items (N). The Kappa agreement coefficient value earned reached a very good reliability value, which was 0.97. Therefore, the result allows the researcher to continue the data analysis process in the next step.

iii) Round 3 (Fuzzy Delphi Method)

In round 3, the Fuzzy Delphi Method was used as a questionnaire evaluation tool. According to [36], the triangulation of fuzzy number and defuzzification was used. It is a process of transforming experts' agreement from a Likert scale to Fuzzy Numbers. Each Likert scale point has three ratings, which are average minimum value (n1), most reasonable value (n2), and maximum value (n3). For example, when a rating of 7 is transformed into a Fuzzy Number, it will be 0.9/1.0/1.0, which indicates that the average minimum value (n1) the experts agree upon for the particular item is 0.9 (90%), the most reasonable value (n2) is 1.0 (100%), and the maximum value that the experts agree is 1.0 (100%). The reason for using the Fuzzy Number is to eliminate the vagueness of an expert's opinion that could not be scored by a Likert scale. Table 4 demonstrates the differences between the 5-point Likert scale and the set of Fuzzy Numbers. These Fuzzy scores were averaged and labeled m1, m2, and m3 for further statistical analysis, which determines the percentage of agreement and the threshold d. For an item to be accepted,

the experts' consensus should be ≥ 66.7%, and the threshold d ≤ 0.2. The calculation of the value for threshold "d" done by using the formula below:

$$d(\tilde{m},\tilde{n}) = \sqrt{\frac{1}{3}\left[(m_1 - n_1)^2+(m_2 - n_2)^2+(m_3 - n_3)^2\right]}.$$

Table 4: The variants of five point Likert score and fuzzy scoring

Likert Score	Language Variable	Fuzzy Scale
1	Strongly Disagree	(0.0, 0.0, 0.2)
2	Disagree	(0.0, 0.2, 0.4)
3	Quite Agree	(0.2, 0.4, 0.6)
4	Agree	(0.4, 0.6, 0.8)
5	Strongly Agree	(0.6, 0.8, 1.0)

The defuzzification process is a method to rank items by identifying their importance. Higher Amax value indicates a higher ranking. The Amax value was calculated using the formula below:

A max = ¼ (m1+m 2 +m 3)

Fuzzy score *(A)* ≥ α – cut value = 0.5. If score *fuzzy (A) value* is less than 0.5, the measured item is rejected or discarded based on the expert panel consensus. If the value is equal to 0.5 and above, then it is accepted or retained based on the expert panel consensus. The subsequent process to determine the position and priority of items can be done where the highest *fuzzy* score (A) value is placed on the first position.

E. Results

(i) Round 1

This research selected 17 experts from various fields in education. Experts were selected through purposive sampling following inclusion criteria which were; all the experts have at least 5 years of experience in a leadership field. Every expert underwent an interview session using the interview protocol to get as much input as possible regarding self-leadership. All interviews were transcribed and analyzed using thematic analysis.

(ii) Round 2

From the analysis result of Round 1, a questionnaire with 175 items was developed consisting of three parts: i) Section A: participants' demography, ii) Section B: self-leadership domains and sub-domains, and iii) Section C: self-leadership aspects.

In Table 5 are the domains, sub-domains and number of items produced from the first Delphi round:

Table 5: Summary of Round 2 (Domains and Sub-domains)

Self-Leadership Domains	Sub-domains that were obtained	No. of Item	Total
Section A Demography	Gender	1	7
	Highest Academic Qualification	1	
	Years of Service in Education Field	1	
	Experience in Management Field	1	
	Experience as a leader	1	
	Policy Maker	1	
	Current Position	1	
Section B B1 : Professional Leadership	Learning Leadership	21	82
	Entrepreneur Leadership	37	
	Servant leadership	16	
	Distributed Leadership	8	
B2 : Futuristic Leadership	Critical Thinking	6	24
	Creative Thinking	5	
	Innovative Thinking	7	
	Values	6	
B3: Self-Development	Physical	7	59
	Emotional	8	
	Spiritual	12	
	Intellect	16	
	Social	16	
Section C Self-Leadership Aspect	Knowledge	1	3
	Skills	1	
	Values	1	
Total			**175**

Based on Table 5, Section A: demography is about the respondents' background. Next, in Section B, the Professional Leadership domain contains four subdomains which are: i) learning leadership, ii) entrepreneur leadership, iii) servant leadership and iv) distributed leadership. Also, the Futuristic Thinking domain that contains 4 subdomains: i) critical thinking, ii) creative thinking, iii) innovative thinking and iv) values. Finally, self-development domain with 5 sub-domain: i) physical, ii) emotional, iii) spiritual, iv) intellect and v) social that contains 59 total items. For Section C, there are 3 aspects of self-leadership that requires experts' judgment for level of priority. The aspects are knowledge, skills and values.

The panel of experts are given the opportunity to give opinions, and to add and subtract them in writing. In the second round, the researcher used the Likert scale to allow the experts to interact with the list of items. Their level of agreement is represented as a 5-point Likert Scale as the following (Table 6):

Table 6: 5-point Likert Scale

Likert Score	Language Variable
1	Strongly Disagree
2	Disagree
3	Quite Agree
4	Agree
5	Strongly Agree

(iii) Round 3

The questionnaire is analyzed using the Fuzzy Delphi Method. As a result, out of the 175 items that were developed in round 2, 31 items were discarded. The 4 domains and 13 sub-domains were retained (Table 7).

Out of 175 items that were developed, 7 items from Section A and 134 items of Section B have received the experts' consensus. As many as 31 items were rejected by the experts: 17 items from the Professional Leadership domain, 3 items from the Futuristic Thinking domain and 11 items from the Self-Development domain. No new items were added or suggested by the experts. This helps in smoothing out the FDM process and evaluation for the items were affirmed.

Table 7: The summary of the analysis of FDM and Defuzzification

Self-Leadership Domains	Sub-domains that were obtained	No. of Item (Before consensus)	No. of Item Acceptance (After FDM and Defuzzification))
Section A Demography	Gender	1	1
	Highest Academic Qualification	1	1
	Years of Service in Education Field	1	1
	Experience in Management Field	1	1
	Experience as a leader	1	1
	Contribution level Current Position	1	1
	Total	7	7
Section B B1:Professional Leadership	Learning Leadership	21	17
	Entrepreneur Leadership	37	30
	Servant leadership	16	14
	Distributed Leadership	8	4
	Total	82	65
B2 : Futuristic Leadership	Critical Thinking	6	4
	Creative Thinking	5	5
	Innovative Thinking	7	7
	Values	6	5
	Total	24	21
B3: Self-Development	Physical	7	4
	Emotional	8	6
	Spiritual	12	7
	Intellect	16	15
	Social	16	16
	Total	59	48
	Overall total	175	141
Section C Self-Leadership Aspect	Knowledge - 1 Skills - 2 Value - 3		

F. Conclusion

This study focuses on the application of the MDT during phase 2 in DDR. We conclude that the Modified Delphi Technique is highly recommended to be applied for developing and designing tools. This technique could not only be used in education but also for various professions and backgrounds. It is easily doable, provided the right number of experts are available, and is also cost and time effective. A total of four domains were identified as important domains such as Professional Leadership, Futuristic Thinking and Self-development. About 80.57% of the items were agreed upon by consensus among the experts. Now, The Self-Leadership Questionnaire produced by local experts is ready to be used for future studies.

REFERENCES

[1] Linstone, & M. Turoff, M. (1975) *The Delphi method: Techniques and applications* (pp. 3-12). Reading, MA: Addison-Wesley Publishing Company.

[2] Skulmoski, G.J., & Hartman, F.T. 2007. The Delphi Method for Graduate Research. *Journal of Information Technology Education*, 6(1), 1-21.

[3] Colton, S., & Hatcher, T. (2004). The Web-Based Delphi Research Technique as a Method for Content Validation in HRD and Adult Education Research. *Academy of Human Resource Development International Research Conference, Austin, TX*, February 29 March 4, 183-189.

[4] Nashir, I. M., Mustapha, R., & Yusoff, A. (2015). Delphi Technique: Enhancing Research In Technical And Vocational Education. *Journal of Technical Education and Training*, *7*(2).

[5] Murphy, M.K., Black, N., Lamping, D.L., Mc Kee, C. M., Sanderson, C.F.B., Askham, J., and Marteau, T. (1998). 'Concensus development, methods, and their use in clinical guideline development', *Health Technology Assessment*, 2(3): 1-88

[6] M.E.Everett,R.N.Edwards (1993). Transient Marine Electromagnetics: The 2.5-D Forward Problem, *Geophysical Jurnal International Volume 3,Issue 3*, (545-561).

[7] Jones, J M G, Sanderson, C F B And Black, N A (1992) Measuring the quality of junior hospital doctors. Journal of Public Health Median; 14: 50-56.

[8] Manz, C.C (1986). Self Leadership: Toward an expanded theory of self-influnce processes in organizations. *Academy of Management Review*, 11(3),585-60

[9] Manz, C.C., & Neck, C.P.(2004). *Mastering self-leadership. Empowering yourself for personal excellence.* Upper Saddle River, N.J: Pearson Prentice-Hall

[10] Pearce, C.L., & Manz, C.C (2005). The new silver bullets of leadership: The importance of self and shared leadership in knowledge work. *Organizational Dynamics*, 34(2), 130-140

[11] *Malaysia Education Blueprint 2013-2025*. (2014). Putrajaya. Ministry of Education Malaysia.

[12] Norakmah Mat Youb (2018). Pendidikan Gabungan Pelajar Melayu Semenanjung (GPMS), Sistem Kemasukan Pelajar Institut Pengajian Tinggi Swasta.

[13] Mohamed Fadzil Che' Din (2002). *Pengantar Bimbingan dan Kaunseling*. Mc Graw Hill Publisher Sdn. Bhd. Selangor

[14] Frayne, C. A., & Geringer, J. M. (2000). Self-management training for improving job performance: A field experiment involving salespeople. *Journal of Applied Psychology, 85*(3), 361–372.

[15] Latham, G. P., & Frayne, C. A. (1989). Self-management training for increasing job attendance: A follow-up and a replication. *Journal of Applied Psychology, 74*(3), 411–416

[16] Neck, C. P., & Houghton, J. D. (2006). Two decades of self-leadership theory and research past developments, present trends, and future possibilities. *Journal of Managerial Psychology*, 21(4), 270–295.

[17] Stewart and Carson, 1996 in Validity Generalization A Critical Review. Edited by Kevin R. Murphy. *Psychology Press.*

[18] Unsworth, K. L., & Mason, C. M. (2012). Help yourself: The mechanisms through which a self-leadership intervention influences strain. *Journal of Occupational Health Psychology*, 17*(2), 235–245.*

[19] Sharifah Md. Nor (2002). *Keberkesanan sekolah: Satu Perspektif Sosialogi*. Serdang, Selangor: Penerbit UPM.

[20] Roszanirah Abdul Halim & Hussein Ahmad (2015). Kepemimpinan Distributif, Faktor Kontekstual dan Efikasi Kendiri Guru Di Malaysia. *Jurnal Kepimpinan Pendidikan. Oktober 2015, Bil.2, Isu 4*. Kuala Lumpur : Universiti Malaya.

[21] Nurfaradilla Nasri (2010). Teachers' Perception on Alternative Assessment, *Social and Behavioral Sciences*,7:37–42.

[22] Helmer, O. (1968). Analysis of the future: the Delphi method. *Technological Forcasting for Industry and Government:Methods and Application*. Englewood Cliff, NJ : Prentice-Hall.

[23] Dalkey, N. C. 1972. An experimental study of group opinion. *Futures*, 1 (5), 408-426.

[24] Hill, K. Q., & Fowles, J. (1975). The methodological worth of the Delphi forecasting technique. Technological Forecasting and Social Change, 7, 179-192.

[25] Keeney, S., Hasson, F. & McKenna, H. (2011). *The Delphi technique in nursing and health research*. United Kingdom: WileyBlackwell.

[26] Joan K. Morris, David S. Wald, , Nicholas J. Wald, (2013). Randomized Trial of Preventive Angioplasty, *The New England Journal of Medicine*

[27] Mohd Ridhuan Mohd Jamil, Shariza Said & Mohd Ibrahim K. Azeez. (2014). Kompetensi Guru Terhadap Pengurusan Pengajaran dan Pembelajaran: Suatu Pendekatan Kaedah Fuzzy Delphi. *Jurnal Kepimpinan Pendidikan*, 1(3), 77-88.

[28] Chang, P. L., Hsu, C. W., & Chang, P. C. (2011). Fuzzy Delphi method for evaluating hydrogen production technologies. *International Journal of Hydrogen Energy*, 36(21), 14172-14179.

[29] Mullen, P.M.(2003). Delphi, myth and reality, *Journal of Health Organization and Management*, Vol. 17 No.1, 2003,pp.37-52.

[30] Sackman H.1975. *Delphi Critique*. Boston, MA: Lexington Books.

[31] Linstonen & Turoff, 2002. The Delphi Method: Techniques and Application, *Publisher Addison-Wesley*.

[32] Ghazali Darussalam & Sufean Hussin. (2016). *Metodologi Penyelidikan Dalam Pendidikan*. Kuala Lumpur : Penerbit Universiti Malaya.

[33] Noraini Idris (2010). Penyelidikan Dalam Pendidikan. McGraw Hill (Malaysia)

[34] Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (2006). *How To Design And Evaluate Research In Education* (6th ed.). New York, NY: McGraw-Hill.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Siyasal Tercihler ve Değerler Arasındaki İlişki: Gençlik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma

Mehmet Mazhar YILDIZ
Marmara Üniversitesi, TÜRKİYE, E-mail: mazharyildiz@windowslive.com

Öz

Bu çalışmada, Diyarbakır ve Trabzon illerinde yaşayan 18-30 yaş aralığındaki Türk ve Kürt kökenli gençlerin siyasal olarak hangi ölçüde birbirinden farklı veya birbirine benzer değerlere sahip oldukları sorgulanmıştır. Yüz yüze yapılan anketlerden elde edilen bulgular Diyarbakır ve Trabzon'daki gençlerin açık bir şekilde farklı siyasal değerlere sahip olduklarını ortaya koymuştur. Ortaya çıkan farklılıklar sadece siyasal kimlik ve tercihlerle sınırlı olmamış, bunların dışındaki siyasal davranışlarda da kendini göstermiştir. Ancak tüm bu farklılıklara rağmen katılımcılar için "demokrasi"nin ortak bir değer olduğu saptanmıştır. Ayrıca elde edilen bulgulardan hareketle her iki ildeki hâkim siyasal kültürün gençlerin sahip oldukları siyasal değerlerle de örtüştüğü anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Gençlik, siyasal değerler, seçmen davranışı

Analysis and evaluation of the productivity of logistics systems in Polish enterprises

Renata PIĘTOWSKA-LASKA, PhD. Eng.

Department of Management Systems and Logistics, Rzeszow University of Technology, POLAND

Adam LASKA, PhD.

Department of Project Management and Safety Policy, Rzeszow University of Technology, POLAND

Analysis and evaluation of the productivity of logistics systems in Polish enterprises

Introduction

The globalization of products and services markets as well as considerable changes in communication technologies force efficiency of physical streams of deliveries that are the fundament for preserving the required continuity of business processes. For every company, the productivity of logistics systems and processes, use of modern instruments of controlling these processes, economization of operations as well as reduction in logistic costs are the necessary requirements for preserving the market position and achieving competitive advantage.

Page • 2

THE ESSENCE OF PRODUCTIVITY IN LOGISTICS

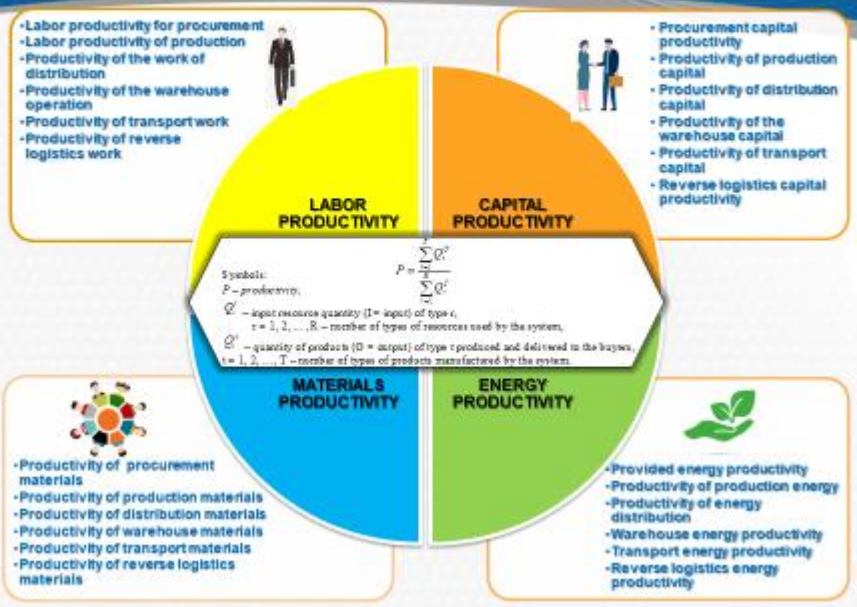

Page • 3

Analysis and evaluation of the productivity of logistics systems in Polish enterprises

MEANING OF THE INDICATORS AND POSSIBILITIES OF USING THEM TO ASSESS VARIOUS FORMS OF ACTION SYSTEMS

System	Effectiveness	Efficiency	Quality	Productivity	Profitability	Quality of work conditions	Innovation
Work post	***	***	***	***	*	***	***
Process	***	***	***	***	***	***	**
Company	***	***	**	**	***	***	**
Research and development	***	*	***	**	**	**	***
Manufacturing	***	***	***	***	***	***	***
Marketing	***	**	***	**	**	**	***
Logistics	***	**	***	***	**	**	***
Symbols:	*** - very significant		** - significant		* - insignificant		

Page • 4

Analysis and evaluation of the productivity of logistics systems in Polish enterprises

The instruments and tools allowing productivity measurement in logistics include logistic indicators. The procedure of calculating the logistics systems' productivity indicators is presented below:

1. identification of the logistic goal – selection of goals by the company is an individualized action, dependent on the decision of the management and environmental conditions,
2. determination of forms of organizational structures and logistic structures,
3. determination of the area of operation and accountability as well as control instruments,
4. determination of the criteria for choosing productivity assessment indicators (on the basis of knowledge and experience from the scope of logistic analysis,
5. definition of productivity indicators related to different levels in the organization,
6. identification of standards, models, tools used for productivity assessment.

Page • 5

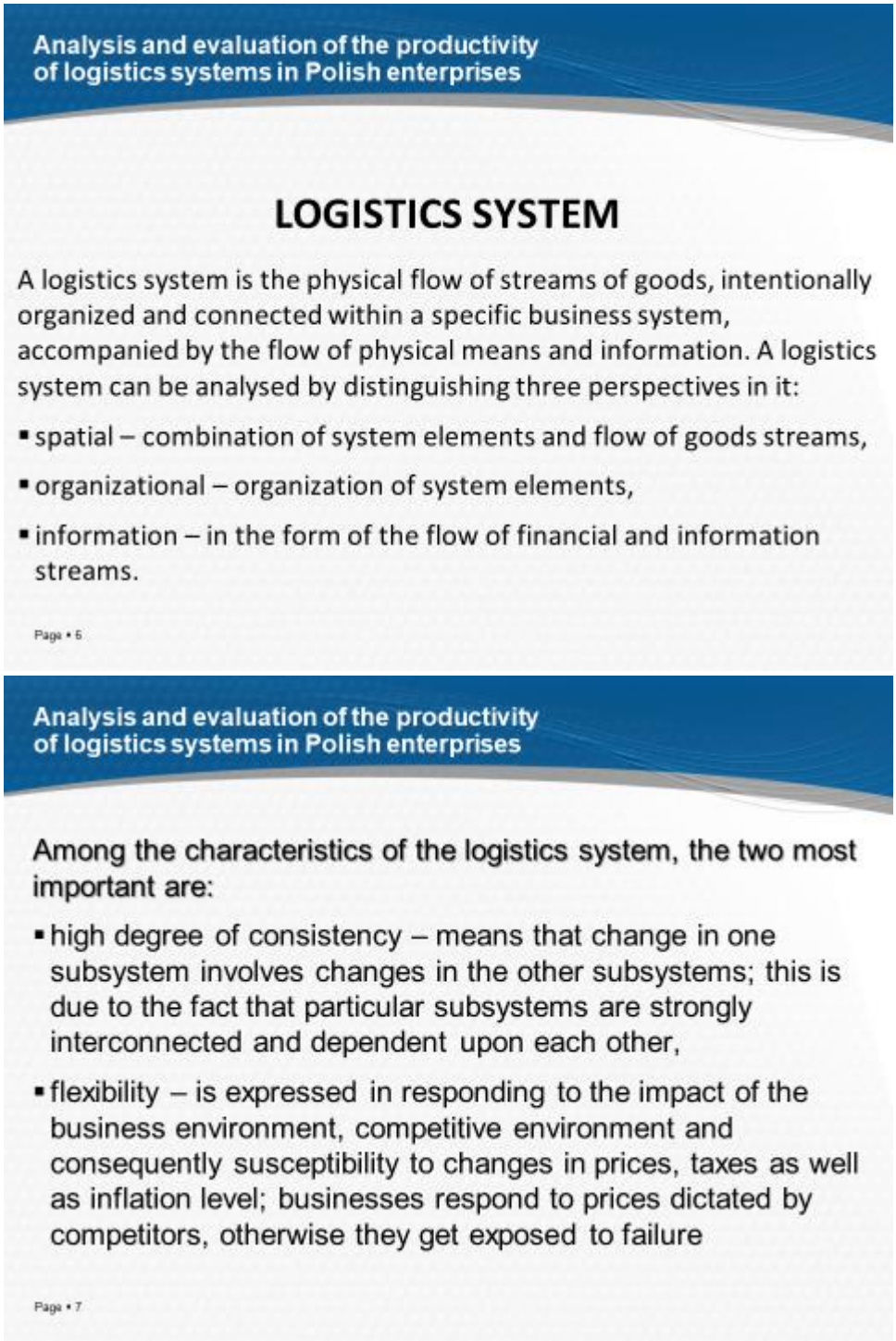
Analysis and evaluation of the productivity of logistics systems in Polish enterprises
LOGISTICS SYSTEM
A logistics system is the physical flow of streams of goods, intentionally organized and connected within a specific business system, accompanied by the flow of physical means and information. A logistics system can be analysed by distinguishing three perspectives in it:
spatial – combination of system elements and flow of goods streams,
organizational – organization of system elements,
information – in the form of the flow of financial and information streams.
Page • 6
Analysis and evaluation of the productivity of logistics systems in Polish enterprises
Among the characteristics of the logistics system, the two most important are:
high degree of consistency – means that change in one subsystem involves changes in the other subsystems; this is due to the fact that particular subsystems are strongly interconnected and dependent upon each other,
flexibility – is expressed in responding to the impact of the business environment, competitive environment and consequently susceptibility to changes in prices, taxes as well as inflation level; businesses respond to prices dictated by competitors, otherwise they get exposed to failure
Page • 7

Analysis and evaluation of the productivity of logistics systems in Polish enterprises

The methodology for assessment of logistics system's operational efficiency should include:

1. definition of the problem area, scope and purpose of the research,
2. preparation of the schedule of works,
3. determination of the research methods,
4. specification of the type of data sources,
5. collection of numeric materials and preparation and assessment of the information necessary in analytical works,
6. determination of the relationships between the studied phenomena (logistics system elements, logistic processes),
7. performance of a pre-assessment and determination of the major change tendencies,
8. assessment of the factors contributing to the examined element (process),
9. collection and preparation of information about the impact of the examined element (phenomenon) on the other ones and assessment of the effects of this impact,
10. logistics system analysis at various organizational levels in the company,
11. determination of the conclusions from the initial analysis and providing them to specialists for discussion,
12. performance of assessment of particular divisions, departments and employees responsible for the examined problems,
13. formulation of conclusions for synthetic assessment,
14. preparation of proposed solutions which, on the basis of the results of conducted research, will frame, in an ordered manner, the synthetic assessment of operation of the logistics system,
15. assessment and conclusions along with substantiation.

Page • 8

Analysis and evaluation of the productivity of logistics systems in Polish enterprises

Research

ANALYSIS OF THE PRODUCTIVITY OF LOGISTICS SYSTEMS IN POLISH ENTERPRISES

The aim of the research was to diagnose the factors of increasing the productivity of logistics systems, with particular emphasis on the cost area of logistics activities.

The survey was conducted by the method of questionnaire interviews in small (companies employing up to 49 people), medium (companies employing 50-249 people) and large (companies employing over 250 people) logistics companies, represented by persons responsible for the economic results of companies (directors, presidents, members management board, economic specialists).
The research was conducted on a sample of 230 logistics organisations during the period 2018-2020.

Page • 9

Analysis and evaluation of the productivity of logistics systems in Polish enterprises

Fig. 1. Factors influencing the increase in productivity in logistics systems in the opinion of the respondents [%]

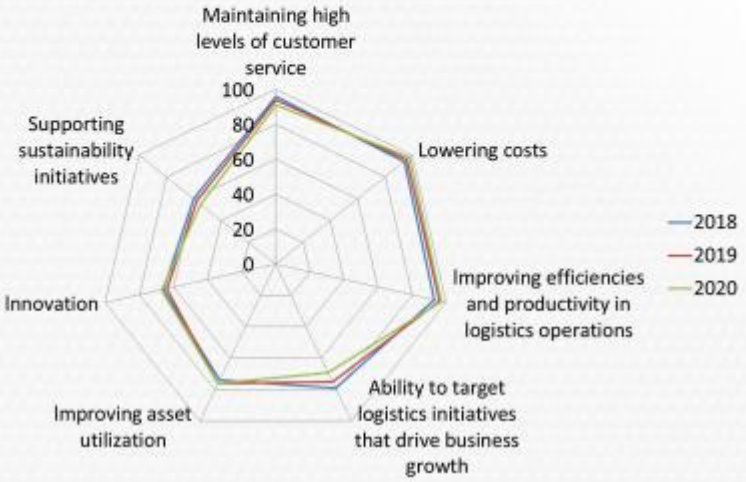

Page • 10

Analysis and evaluation of the productivity of logistics systems in Polish enterprises

Fig. 2. Elements of the logistics system necessary to improve the productivity growth process [%]

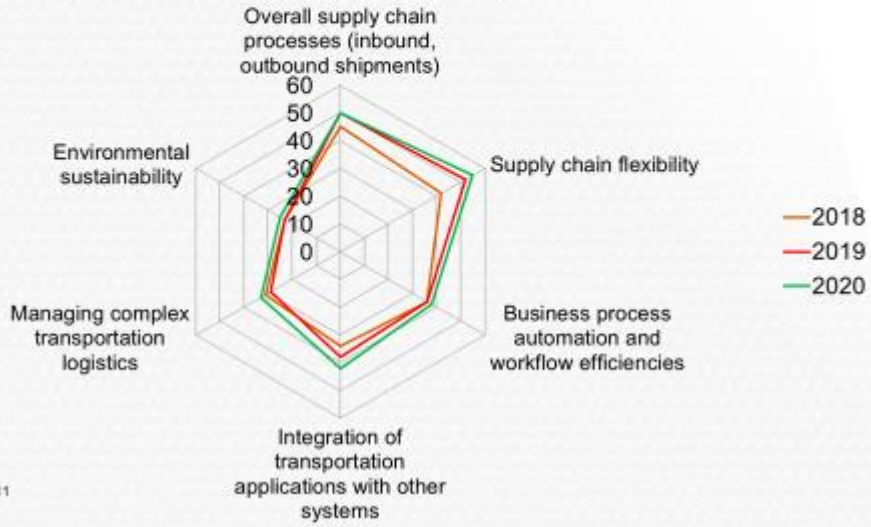

Page • 11

Analysis and evaluation of the productivity of logistics systems in Polish enterprises

Fig. 3. Cost management methods used to increase the productivity of logistics systems [%]

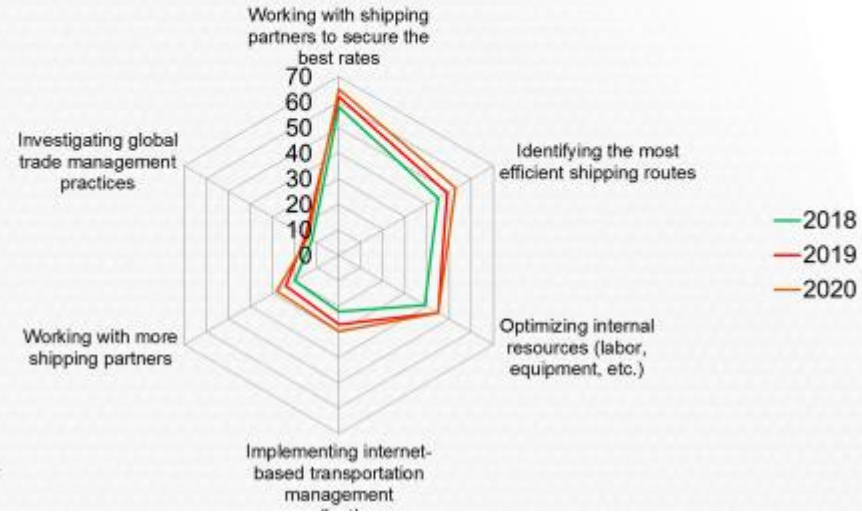

Page • 12

Analysis and evaluation of the productivity of logistics systems in Polish enterprises

Fig. 4. Methods of measuring costs in the processes of increasing the productivity of logistics systems [%]

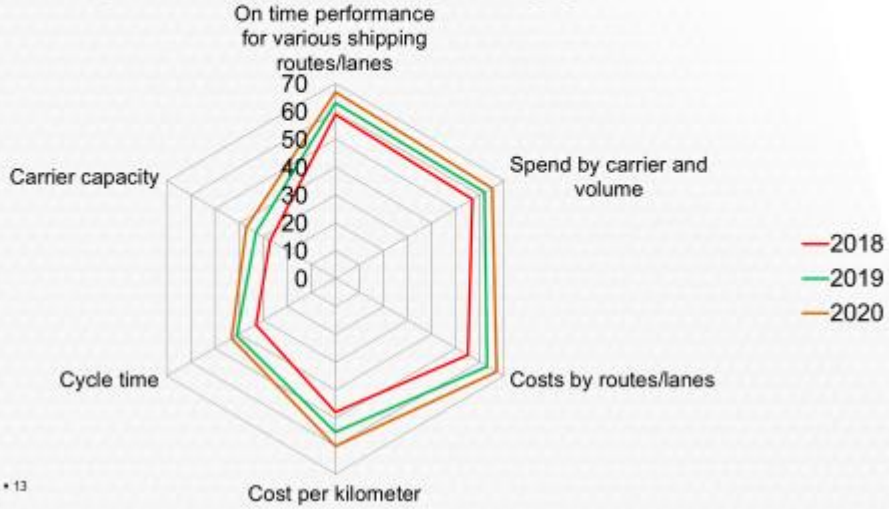

Page • 13

A MULTI-LEVEL MODEL FOR THE EVALUATION OF THE PRODUCTIVITY OF LOGISTICS SYSTEMS

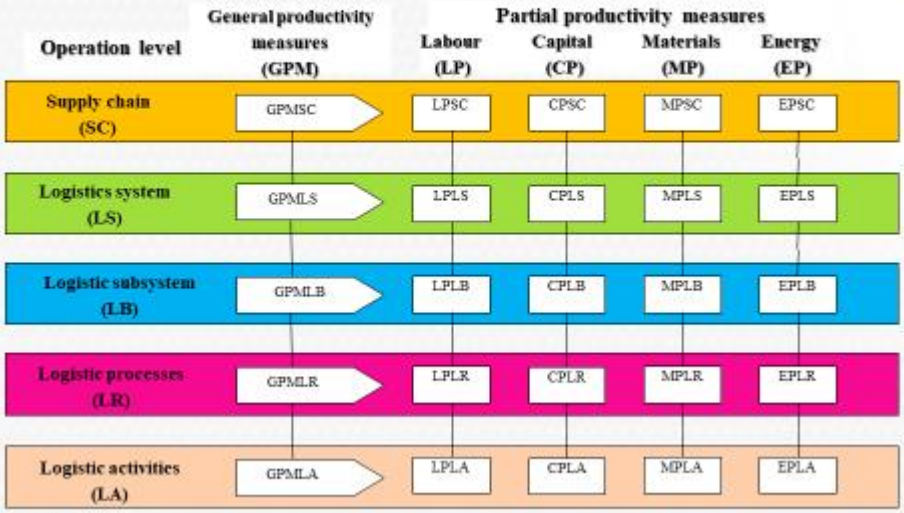

Page • 14

Analysis and evaluation of the productivity of logistics systems in Polish enterprises

RESULTS

The effective productivity assessment system should thus be characterized by:

1) awareness of its own position – the system should make it possible to assess, how the company looks as compared to the others and how its results change over time,

2) usefulness – each delivered information should be used,

3) transparency of information – any information which cloud the image and turn attention away from the important things should be eliminated,

4) comprehensibility – everyone who receives information about productivity must understand it and be able to use it,

5) "user friendliness" – the form of presentation of the information should overcome the users' natural reluctance to numbers and indicators,

6) up-to-date status – respective information need to be available in the right time and in the right place,

7) validity – current productivity changes should be immediately reflected in the measurement system,

8) dynamism – the system has to be sensitive to changes in the internal and external situation.

Page • 15

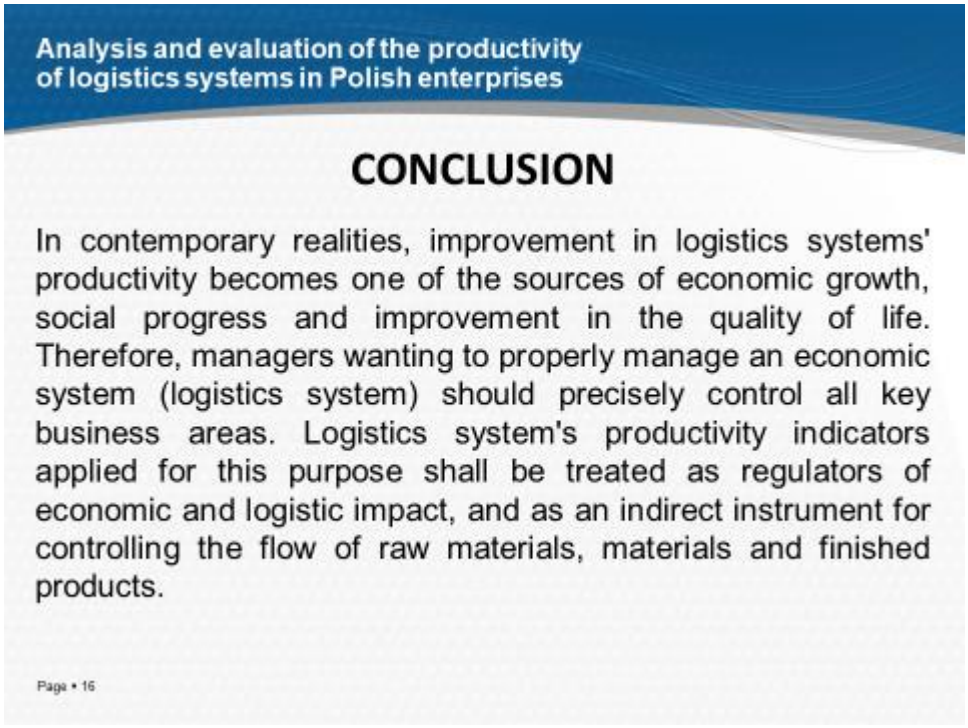
Analysis and evaluation of the productivity of logistics systems in Polish enterprises
CONCLUSION
In contemporary realities, improvement in logistics systems' productivity becomes one of the sources of economic growth, social progress and improvement in the quality of life. Therefore, managers wanting to properly manage an economic system (logistics system) should precisely control all key business areas. Logistics system's productivity indicators applied for this purpose shall be treated as regulators of economic and logistic impact, and as an indirect instrument for controlling the flow of raw materials, materials and finished products.
Page • 16

Sağlık sigortasında aktüeryal bir çalışma

Actuarial Research in Health Insurance

Актуарное исследование в медицинском страховании

Mirvari AĞAYEVA

Bakü Devlet Üniversitesi, Azsığorta, AZERBAYCAN. E-mail: mirvari66@mail.ru

Nargiz CALİLOVA

Bakü Sigorta, AZERBAYCAN. E-mail: ncalilova@bakisigorta.az

Günay MAMMADOVA

Paşa Sigorta, AZERBAYCAN. E-mail: Gumammadova@pasha-insurance.az

Tarana MUSAYEVA

AZERBAYCAN. E-mail: tarana.musayeva@gmail.com

Makalenin amacı, sigortalının yaşı ile onlara harcanan sigorta primleri arasındaki ilişkiyi yansıtan modeller sunmaktır. Sağlanan istatistiksel verilere dayalı olarak göstergeler ile belirli testler yapılmış ve uygun sonuçlar elde edilmiştir. Makale ayrıca, sigorta şirketindeki çalışan sayısına bağlı olarak sağlık sigortası için net primlerin değişimini de incelemektedir. Kadın ve erkek çalışanlar işin ödenmesi gereken sigorta primleri arasında bir regresyon denklemi bulunmuştur. Önerilen modeller, ülkemizde daha çok sağlık sigortası alanını ilgilendiren risklerin uygulanması için de uygundur.

The purpose of this article is to give models that are meant for revelation of interrelation between the insured age and its medical costs. On the basis of the statistical data, specific tests were implemented and appropriate results were obtained. The article also examines the variation of net premiums for health insurance based on the number of employees at the insurance company. A regression equation was found between male and female employees' insurance premiums payable for the job. The proposed models are also suitable for the implementation of risks that are mostly related to the field of health insurance in our country.

Цель данной статьи - дать модели, предназначенные для выявления взаимосвязи между застрахованным возрастом и его медицинскими расходами. На основе статистических данных были проведены специальные тесты и получены соответствующие результаты. В статье также рассматривается изменение чистых премий по медицинскому страхованию в зависимости от количества сотрудников страховой компании. Уравнение регрессии было найдено между страховыми взносами мужчин и женщин, выплачиваемыми за работу. Предложенные модели подходят и для реализации рисков, в большей степени связанных со сферой медицинского страхования в нашей стране.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

SWOT analysis with the aim of developing a human resources strategy in Government agencie

Dr.Omid.RAD

Abstract

Researching, evaluating, and controlling human resources may be more difficult than other resources in the organization because the rarest and most complex resources in today's knowledge-based economy are human resources.

Most managers focus their strategies on tangible and visible factors of the organization such as technology and the use of physical and financial resources, which is due to the current characteristics of the global economy and the emergence of phenomena such as globalization and growing technology and the use of new technologies in presentation. New and diverse products alone can not create a competitive advantage for organizations.

Given the fierce and close competition in today's world, it can be said that manpower is the most important competitive advantage for any company. Therefore, managers must be aware of how to deal with this strategic factor and learn how to use this competitive advantage as effectively as possible. In this case, the organization will gain a strong competitive power. Strategic human resource management is a comprehensive approach to staff affairs and coordination and human resource strategies related to long-term issues related to the internal and external environment of the organization and its output.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Ludzka agresja – model społeczno-poznawczy

Dawid Rożnowski

Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland

PLAN

Rodzaje agresji

Tendencje (płeć i wiek)

Model społeczno-poznawczy

Interakcje biospołeczne, czynniki środowiskowe i uwarunkowania biologiczne

DAWID ROŻNOWSKI 2022 2

WSTĘP

Jak wszyscy zapewne wiedzą, agresja i przemoc nie jest zjawiskiem nowym. Zachowania agresywne w stosunku do drugiego człowieka, czy całych grup, społeczności, miały miejsce u naszych przodków sprzed 30 tysięcy lat, u społeczeństw sprzed 2 lub 3 tysięcy lat wstecz, jak i wśród znacznej większości dzisiejszych społeczności. Niedaleko by szukać przykładów: Holokaust, atak na WTC 11 września, czy chociażby trwające na świecie wojny, ale też codzienne sprzeczki, które niestety często przeradzają się w agresję i przemoc. Na szczęście, biorąc pod uwagę tendencje z ostatnich stu lat, agresji i przestępstw na świecie jest coraz mniej.

RODZAJE AGRESJI

Podstawowa kategoryzacja zachowań agresywnych

AGRESJA A PRZEMOC

Z perspektywy psychologicznej agresję definiujemy jako *zachowanie skierowane ku innej jednostce, z natychmiastowym zamiarem wyrządzenia szkody/krzywdy.* Co więcej, sprawca musi wierzyć w to, że ma zamiar skrzywdzić swój cel, a ten z kolei jest zmotywowany, by uniknąć zagrażającego mu zachowania. Sama krzywda nie jest konieczna (Baron i Richardson, 1994).

Przemoc to najprościej mówiąc agresja fizyczna, spowodowana skrajnie wysokim poziomem agresji jednostki, np. napaść z pobiciem, morderstwo. Reasumując, każda przemoc jest agresją, lecz nie każda agresja będzie przemocą (Berkowitz, 1993).

KLASYFIKACJA RODZAJÓW AGRESJI

- Fizyczna i słowna
- Pośrednia i bezpośrednia
- Agresja afektywna/emocjonalna
- Agresja instrumentalna
- Agresja impulsywna
- Agresja z premedytacją
- Agresja proaktywna i reaktywna (zachodząca bez prowokacji bądź z jej powodu)

DAWID ROŻNOWSKI 2022 6

PŁEĆ I WIEK

Jak płeć i wiek wpływają na agresję?

CHOCIAŻ DANE POCHODZĄ Z ROKU 1990, TO DOSKONALE PRZEDSTAWIAJĄ ROZKŁAD PRZESTĘPSTW BIORĄC POD UWAGĘ PŁEĆ I WIEK SPRAWCY. JAK WIDAĆ MĘŻCZYŹNI SĄ BARDZIEJ SKORZY DO POPEŁNIANIA PRZESTĘPSTW W KAŻDYM WIEKU. ROZKŁAD WIEKU JEDNAK JEST W PRZYPADKU OBU PŁCI PODOBNY, TZN. ZARÓWNO KOBIETY, JAK I MĘŻCZYŹNI POPEŁNIAJĄ NAJWIĘCEJ PRZESTĘPSTW W WIEKU MIĘDZY 15 A 35 LAT.

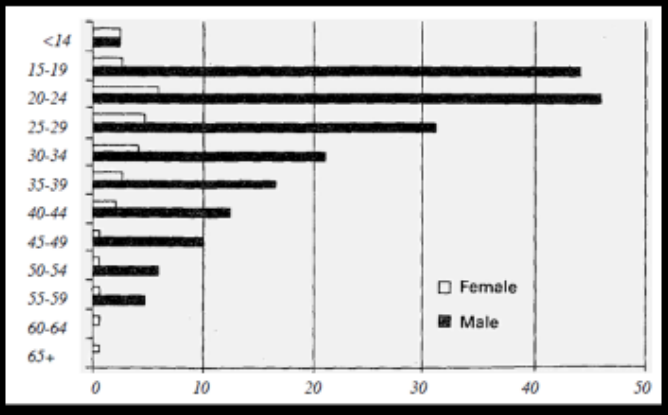

Aresztowania za morderstwa i nieumyślne spowodowanie śmierci w USA.
Dane z roku 1990 z Departamentu Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych.

8

MODEL SPOŁECZNO-POZNAWCZY

MODEL SPOŁECZNO-POZNAWCZY

Model ten opiera się na założeniu, że ludzka pamięć może być reprezentowana jako złożona sieć asocjacyjna składająca się z węzłów reprezentujących pojęcia poznawcze i emocje. Aktywacja prostego węzła lub bardziej złożonej struktury wiedzy w dowolnym momencie zależy od tego, ile powiązań z nim zostało aktywowanych, a także od siły skojarzeń między aktywowanymi powiązaniami. Struktury wiedzy wpływają na percepcję na wielu poziomach, od podstawowych wzorców wizualnych po złożone sekwencje zachowań. Struktury wiedzy są wykorzystywane do kierowania interpretacjami i reakcjami behawioralnymi ludzi na ich społeczne (i fizyczne) stany afektywne, programy behawioralne i przekonania, a w miarę użytkowania mogą się zautomatyzować.

DAWID ROŻNOWSKI 2022 10

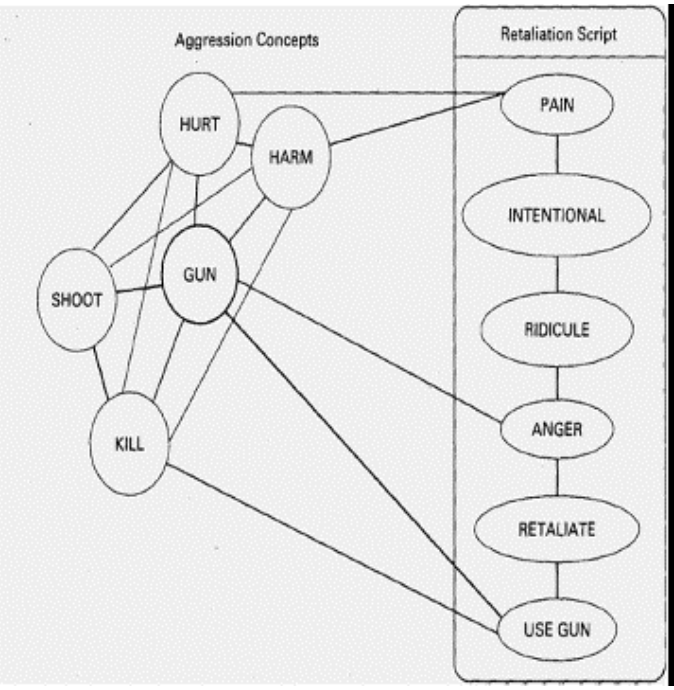

Rysunek przedstawia dwa typy struktur wiedzy z perspektywy sieci asocjacyjnej. Ogólny schemat postępowania z bronią i scenariusz zachowania w przypadku odwetu. Ogólnie rzecz biorąc, pojęcia o podobnym znaczeniu (np. krzywda i szkoda) oraz pojęcia, które są często aktywowane jednocześnie (np. pistolet i strzelanie), stają się silnie powiązane. Na rysunku grubsze linie przedstawiają silniejsze powiązania, a krótsza odległość oznacza większe podobieństwo znaczeniowe. Rysunek ilustruje również, w jaki sposób asocjacje sieciowe mogą aktywować określone struktury wiedzy. Na przykład, jeśli aktywowane zostaną węzły: broń, zabij, zrań i skrzywdź, skrypt odwetu zostanie silnie uaktywniony.

Uproszczona sieć asocjacyjna z pojęciami agresji i scenariuszem odwetu (C.A. Anderson i in., 1998)

11

C.D.

Model społeczno-poznawczy zakłada, że agresja wynika ze sposobu, w jaki zmienne osobowe i bieżące zmienne sytuacyjne łączą się, by wpłynąć na aktualny stan wewnętrzny jednostki. Czasami zmienne osobowe i sytuacyjne łączą się ze sobą w sposób interaktywny.

DAWID ROŻNOWSKI 2022 12

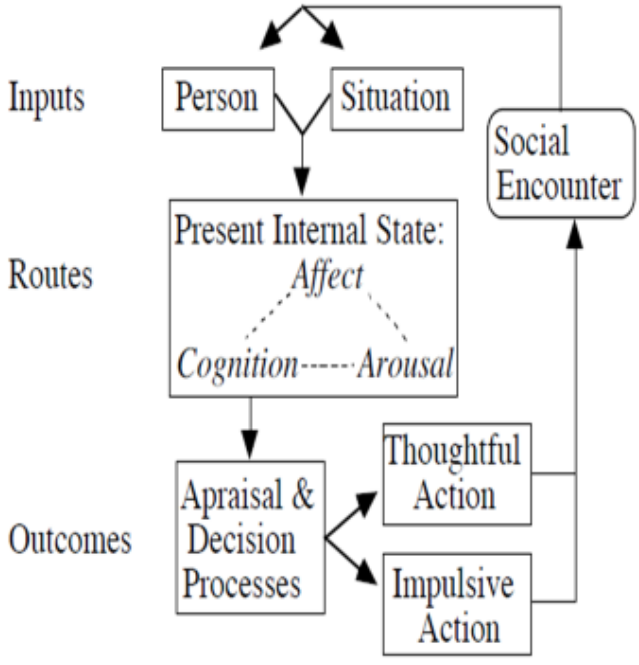

Jak widać na rysunku, obecny stan wewnętrzny ma wpływ na procesy oceny i podejmowania decyzji. W końcu (czasem bardzo szybko) pojawia się działanie, które z kolei przenosi sytuację społeczną do następnego cyklu.

Ogólny model agresji w procesach epizodycznych (Anderson i Bushman, 2002)

13

CZYNNIKI BIOSPOŁECZNE, ŚRODOWISKOWE I UWARUNKOWANIA BIOLOGICZNE

Co wpływa na poziom agresji...

CZYNNIKI BIOSPOŁECZNE

- Prowokacja
- Frustracja
- Ból i dyskomfort
- Zły humor
- Stres społeczny
- Stymulatory, które zwiększają poziom pobudzenia

DAWID ROŻNOWSKI 2022 15

CZYNNIKI ŚRODOWISKOWO-KULTUROWE

- Niewłaściwe rodziny/rodzicielstwo
- Skrajne środowisko społeczne
- Przemoc pokazywana w mediach

DAWID ROŻNOWSKI 2022 16

CZYNNIKI BIOLOGICZNE

- Niższe pobudzenie niż standardowe (w przypadku np. pomiarów EEG, akcji serca, ciśnienia krwi, przewodnictwa skórnego itd.)
- Niski poziom serotoniny
- Wysoki poziom testosteronu
- Deficyty w zakresie funkcji wykonawczych
- Zaburzenia (np. ADHD)
- Predyspozycje genetyczne

DAWID ROŻNOWSKI 2022 17

REFERENCJE

Anderson, C. A., Benjamin Jr, A. J., & Bartholow, B. D. (1998). Does the gun pull the trigger? Automatic priming effects of weapon pictures and weapon names. *Psychological science*, *9*(4), 308-314.

Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Annual review of psychology*, *53*(1), 27-51.

Anderson, C. A., & Huesmann, L. R. (2003). Human aggression: A social-cognitive view (pp. 296-323). In M. A. Hogg & J. Cooper (Eds.) The Handbook of Social Psychology, Revised Edition. London : Sage Publications. (2007).

Baron, R. A., & Richardson, D. R. (1994). *Human aggression* (2nd ed.). Plenum Press.

Berkowitz, L. (1993). *Aggression: Its causes, consequences, and control*. Mcgraw-Hill Book Company.

Crick, N. R., & Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child development*, *66*(3), 710-722.

PODZIĘKOWANIA

Dawid Rożnowski dawidroznowski06@gmail.com

Self-management in the spotlight of MBTI

M.Sc. Paulina Dubas

SGH Warsaw School of Economics, Poland

Agenda

- What is self-management?
- Self-management and the turbulent environment
- MBTI personality types
- Research goal
- Self-management in the spotlight of MBTI – a research study
- Findings
- Limitations
- Recommendations for further research
- Bibliography.

What is self-management?

- The concept of **self-management** corresponds to **self-regulation** (Slocum and Sims, 1980), **self-control** (Thoresen and Mahoney, 1974) and **self-leadership** (Kerr and Jermier, 1978; Manz and Sims, 1980).

  - **Engaging in a particular type of behavior** (Thoresen and Mahoney, 1974).
  This behavior leads to the achievement of specific goals (qualitative research, Dubas Paulina).

- According to Manz and Sims (1984) **self-management consists of five elements:**
  1. Self-goal setting;
  2. Self-observation;
  3. Self-cueing;
  4. Self-reinforcement;
  5. Self-punishment.

Self-management and the turbulent environment

→ *Reason: Why is this research important?*

- According to Janasz et al. (2010) the business environment is considered as turbulent nowadays and it is manifested by:

1. **Complexity** - the increase in the number of the elements and the connections between them.
2. **The speed of changes** (product innovations).
3. **Difficulties in predicting** the states of the environment.
4. **High degree of risk** within the processes.

- Many organizations operating in the market are based on **hierarchical structures**. The hierarchy contributes to **hardening of the organizational framework**, creating **barriers between organizational levels** including **communication barriers** (Mrówka, 2013).

- In 1979 Mintzberg noticed that the more dynamic the environment, **the more organic (or decentralized)** the structure of the organization should be.

MBTI personality types

- **MBTI** (*Myers-Briggs Type Indicator*)
- Isabel Briggs Myers and Katharine Cook Briggs, 1942;
- The concept based on the personality theories of Carl Jung;

- 4 categories, 2 components for each category:
  * Focusing of energy (I- Introversion/ E- Extraversion);
  * Decision making (S- Sensing/ N- Intuition);
  * Data collection (T- Thinking/ F- Feeling);
  * Managing the surrounding world (J- Judging/ P- Perceiving);

- 16 personality types.

INTJ	INTP	ENTJ	ENTP
INFJ	INFP	ENFJ	ENFP
ISTJ	ISFJ	ESTJ	ESFJ
ISTP	ISFP	ESTP	ESFP

- Randall, Isaacson and Ciro (2017) confirm the **validity and reliability** of the indicator and claim that **it has been justified to use the MBTI in empirical research.**

Research goal

The **purpose of the study** is:

- To determine an **individual self-management capacity** by using the MBTI;
- To determine the conditions in which **self-management is manifested in the workplace** depending on the MBTI personality type.

SGH

www.sgh.waw.pl

6

Self-management in the spotlight of MBTI – a research study

Qualitative research
– 72 semi-structured interviews;
– purposeful sampling:

- LinkedIn contacts;
- 39 women and 33 men.

Questionnaire:

- 8 permanent questions + side questions;
- 1 scale question;
- MBTI personality test.

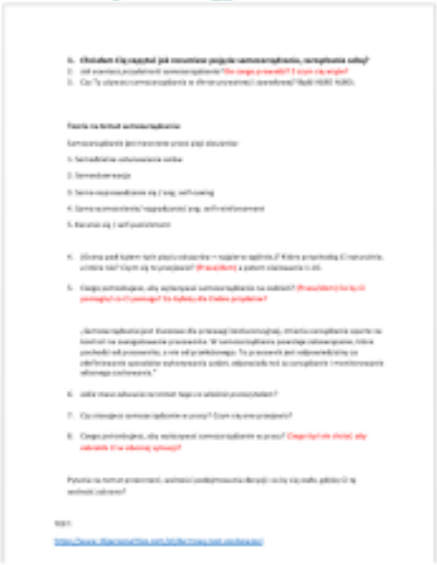

SGH

www.sgh.waw.pl

7

Findings

First conclusions:

- Type F indicates the need for **support;**
- Type J represents a dominant need for **autonomy and decision-making;**
- Self-management is visible within people employed as **specialists** and among **freelancers**.

SGH

www.sgh.waw.pl

8

Limitations

- On the day of preparing the presentation, 14 transcriptions have been made; for preliminary conclusions all notes and observations were used.
- There were 15 out of 16 personality types participating in the study; 1 type is still wanted.

SGH

www.sgh.waw.pl

9

Recommendations for further research

- On the basis of the qualitative research, a quantitative study should be conducted to verify the preliminary results;
- Quantitative research can contribute to achieving statistical significance.

Bibliography

- **Breevaart,** K., **Bakker** A.B., **Demerouti** E. (2014). *Daily self-management and employee work engagement*, Journal of Vocational Behavior, 84, 31-38.
- **Janasz**, K., **Janasz** W., **Koziol** K. **Szopik-Depczyńska** K. (2010). *Zarządzanie strategiczne. Koncepcje. Metody. Strategie*, Diffin, Warszawa 2010.
- **Kerr**, S., **Jermier**, J. (1978). *Substitutes for leadership: Their meaning and measurement*. Organizational Behavior and Human Performance, 22, 375-403.
- **Luthans**, F., **Davis** T. R. (1979). *Behavioral self-management: The missing link in managerial effectiveness*. Organizational Dynamics, 8(1).
- **Manz**, C., **Sims**, H. (1980). *Self-management as a substitute for leadership: A social learning theory perspective*, Academy of Management Review, 5, 361-367.
- **Manz**, C., **Sims**, H. (1984). *Searching for the un-leader: Organizational member views on leading self-managed groups*. Human Relations, 37, 409-424.
- **Mintzberg** H. (1979), *The Structuring of Organisation*, Englewood Cliffs, Prentice Hall, New Jersey.
- **Mrówka** R. (2013). *Organizacja hierarchiczna – czynniki kreujące, geneza modelu, zarządzanie*. Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa .
- **Randall** K., **Isaacson** M., **Ciro** C., (2017). *Validity and reliability of the Myers-Briggs Personality Type Indicator: A systematic review and Meta-analysis*. Journal of Best Practices in Health Professions Diversity, Vol.10, No.1, 1-27.
- **Slocum**, J., **Sims**, H. (1980). *A typology for integrating technology, organization, and job design*, Human Relations, 33, 193-212.
- **Thoresen**, E., **Mahoney** M. (1974). *Behavioral self-control*, New York: Holt, Rinehart and Winston.
- **Walton**, R. E. (1985). *From control to commitment in the workplace*. Harvard Business Review, 63(2).

Thank you for your feedback.

Msc Paulina Dubas
PhD candidate at Warsaw School of Economics
Department of Management Theory
Supervisor: Professor Rafał Mrówka, SGH

Research interests: *Self-management, Self-managing Teams*
E-mail: ***paulinadariadubas@gmail.com***

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Kesintisiz Öğrenme Modelinin Dil Eğitiminde Yeri ve Önemi

The Place and Importance of Seamless Learning Model in Language Education

Doç. Dr. Fethi KAYALAR

Eğitim Fakültesi, Erzincan Binali Yıldırım Universitesi, TÜRKİYE. E-mail: fkayalar@erzincan.edu.tr

Dr. Öğretim Üyesi Filiz KAYALAR

Yabancı Diller Yüksekokulu, Erzincan Binali yıldırım Üniversitesi, TÜRKİYE. E-mail:filiz.kayalar@erzincan.edu.tr

Öz

Mobil teknolojinin öğretme ve öğrenmeye yapabileceği potansiyel katkı, en önemli ve stratejik araştırma alanlarından biri haline gelmiştir. Eğitimcilerin, öğrenme tasarımlarının ve öğretim modellerinin, öğrencilerinin esnek, mobil ihtiyaçlarıyla daha iyi ve uyumlu olacak şekilde nasıl yeniden yapılandırılması gerektiğini anlamaları ve onları isteyenlere daha zengin ve kesintisiz öğrenme deneyimleri sunmaları gerekmektedir. Mobil el cihazları daha akıllı ve yetenekli hale geldikçe, öğrencilerin gerçekleştirebilecekleri öğrenme etkinliklerinin çeşitliliği de artmaktadır. Öğrenciler artık kişisel yayıncılık, sohbet başlatma, sosyal medyaya katılma, diğerlerinden gelen sorulara yanıt bulma, ekip işbirliğini kolaylaştırma ve bilgi paylaşımı gibi işbirlikçi ve sosyal öğrenme etkinliklerine katılabilmektedirler. Bu durum dil eğitiminde Kesintisiz Öğrenme Modelini daha verimli ve etkin kılmaktadır. Bu çalışmada Kesintisiz Öğrenme Modelinin dil eğitimindeki yeri ve önemi bu alanda yapılan çalışmalarda incelenmiş ve hem pandemi döneminde hem de pandemi sonrası normal eğitime geçiş sürecinde dil eğitimi için çok verimli bir öğrenme modeli olduğu vurgulanmıştır. Bu modelin sadece okul ya da kampüs ortamında değil aynı zamanda okul ve kampüs dışı ortamlarda da çok etkin bir model olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kesintisiz Öğrenme Modeli, Dil Eğitimi, Karma Öğrenme, Eğitim Yönetimi

Abstract

The potential contribution of mobile technology to teaching and learning has become one of the most important and strategic research areas. Educators need to understand how learning designs and teaching models need to be reconfigured to better and align with the flexible, mobile needs of their students, and provide richer and seamless learning experiences for those who want them. As mobile handsets become smarter and more capable, so does the variety of learning activities students can perform. Students can now participate in collaborative and social learning activities such as self-publishing, starting conversations, participating in social media, answering questions from others, facilitating team collaboration and sharing information. This makes the Seamless Learning Model more efficient and effective in language education. In this study, the place and importance of Seamless Learning Model

in language education has been reviewed in the studies conducted in this field and it has been emphasized that it is a very efficient learning model for language education both during the pandemic period and during the transition to normal education after the pandemic. It has been determined that this model is a very effective model not only in the school or campus environment, but also out-school and off-campus environments.

Keywords: Seamless Learning Model, Language Education, Blended Learning, Education Management

1. GİRİŞ

Son yirmi yıl içinde mobil ve her yerde bulunan teknolojilerin çoğalması, küreselleşmiş toplum, dijital yaşam tarzları ve bilgi tabanlı yeni nesil vatandaşların ihtiyaçlarını gerçekten ele alan yeni teknoloji ile güçlendirilmiş öğrenme yaklaşımları geliştirmek için yeni fırsatlar yaratmıştır. O zamandan beri, mobil ve her yerde bulunan öğrenme araştırma topluluğu içinde müteakip ilgili tartışmaların bir telaşı yaşanmaktadır. Asya, Avustralya, Avrupa ve Kuzey ve Latin Amerika'dan bilim adamları tarafından üretilen önemli sayıda akademik makale, bu kavramı çeşitli vurgularla açıklamış ve gerçek araştırma çalışmalarını bilgilendirmek için kusursuz öğrenme çerçevesini benimsemiştir. Bununla birlikte, umut verici araştırma bulgularına rağmen, kesintisiz öğrenmenin doğası ve potansiyeli henüz tam olarak keşfedilmemişti veya bütünsel olarak tanımlanmamıştı. Bu yüzden kesintisiz öğrenme kavramı, yeni kesintisiz öğrenme ortamlarının tasarımlarını veya analizlerini bilgilendirmek için karakterize edici veya ekolojik çerçevenin geliştirildiği ve dünya çapındaki araştırmacılar tarafından kademeli olarak benimsendiği son on yılın sonuna kadar herhangi bir yerleşik öğrenme modeli veya teorisi olmadan gevşek bir şekilde tanımlanmış bir kavram olarak kaldı (Kayalar, 2022; Lung-Hsiang, Ching Sing & Guat Poh 2017).

Son modelleme çabaları, mobil öğrenme alanında kesintisiz öğrenmeye olan ilginin yenilenmesinde belki de kilit bir rol oynamıştır. İngilterede, The Open University tarafından yayınlanan Yenilikçi Pedagoji Raporu serisinde, Kesintisiz Öğrenme iki yıl üst üste eğitimi dönüştürebilecek gelecek vadeden on pedagojiden biri olarak tanımlanmaktadır.

Hâlâ gelişen bir araştırma ve uygulama alanı olmasına rağmen, cevapsız kalan birçok soru mevcuttur ve kesintisiz öğrenmenin eleştirel bir değerlendirmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin, psikolojik ve bilişsel gelişim ve sosyokültürel bakış açılarından kesintisiz öğrenme nasıl kuramlaştırılabilir? Öğrenmedeki kesintiler her zaman bulanık mı yoksa geçişli mi olmalı? Mobil cihazlar ve her yerde bulunan/bulut bilgi işlem platformları, gerçekten her zaman, her yerde sorunsuz öğrenmeyi desteklemek için nasıl bir araya getirilebilir? Gelişmiş teknolojik olanaklar, araştırmacıları, öğretmenleri ve öğrencileri kesintisiz öğrenme süreçlerini kolaylaştırma veya yürütme konusunda nasıl bilgilendirebilir? Sorunsuz öğrenme pratiği için zihin alışkanlıklarını ve becerilerini beslemek için elverişli koşullar yaratmak amacıyla öğrencilerin (ve öğretmenlerin) epistemolojik inançlarını nasıl değiştirebiliriz? Formal ya da informal çeşitli eğitim bağlamlarında sorunsuz öğrenme uygulamasının öğretilmesi ve yaygınlaştırılmasındaki kritik başarı faktörleri ve zorluklar nelerdir?

Bu çalışmanın amacı, bu soruların ışığı altında, kesintisiz öğrenme veya mobil öğrenme sanatlarının mevcut durumunu tekrarlamak yerine, farklı bakış açılarından kesintisiz öğrenme konusundaki yorumları, vizyonları ve geçmiş araştırma ve uygulamaları birleştirerek bir sonuç ortaya koymaktır.

2. KESİNTİSİZ ÖĞRENME (Seamless Learning)

Kesintisiz Öğrenme'nin tanımı bu alandaki araştırmacılar tarafından farklı şekillerde ifade edilmiş ancak tek bir noktada buluşmuştur.

- Bağlamlar, konumlar, cihazlar, sistemler, öğrenme görevleri, öğrenme ayarları vb. içindeki ve arasındaki bağlantı noktalarının (yani boşlukların) kaldırılmasını vurgulayan bir tür mobil öğrenmedir.
- Resmi ve gayri resmi öğrenme bağlamları, bireysel ve sosyal öğrenme ve fiziksel dünya ve siber uzay dahil olmak üzere çeşitli boyutlarda öğrenme deneyimlerinin sorunsuz entegrasyonudur.
- Farklı öğrenme görevleri arasında sorunsuz geçiş sağlayan yeni bir öğrenme uygulaması yaklaşımıdır.
- Ağa bağlı kişisel bilgi işlem cihazları aracılığıyla birden fazla bağlamda öğrenmenin sürekliliğidir.
- Resmi ve gayri resmi öğrenme bağlamları, bireysel ve sosyal öğrenme ve fiziksel dünya ve siber uzay dahil olmak üzere çeşitli boyutlarda öğrenme deneyimlerinin entegrasyonudur.
- Sınıf dışında da öğrenmeye devam etmek için öğrencilerin özel ve kişisel yaşamlarını birleştirmeyi öneren bir yaklaşımdır.

Kesintisiz Öğrenme, bir kullanıcının ihtiyaç duyduğu bilgiyi tam ihtiyaç duyduğu anda almasıdır. Başka bir deyişle, öğrenme, bir parola veya oturum açmaya gerek kalmadan doğrudan mevcut iş akışlarına yerleştirilmiştir, bu da gerçekten sorunsuz bir öğrenme deneyimi sağlar.

Kesintisiz Öğrenme, kişiler veya gruplar bir öğrenme sürekliliği yaşadığında ve çok yönlü öğrenme çabalarını konumlar, zamanlar, teknolojiler veya sosyal ortamlar arasında bilinçli olarak köprü kurduğunda gerçekleşir. Kesintisiz Öğrenme ile ilgili araştırmalarda daha fazla ilerleme sağlandıkça, çeşitli farklı bakış açılarından kaynaklanan, kesintisiz öğrenmeye ilişkin yeni ve farklı vizyonlar, araştırmalar ve uygulamalar ortaya çıkmıştır (Aydın, 2011; Özdamar Keskin & Kuzu, 2015).

Bu, öğrencileri her yerde ve her zaman erişebilecekleri ilgili eğitim içeriğine doğrudan götüren kişiselleştirilmiş kesintisiz bağlantılar oluşturarak sağlanmaktadır. Bu bağlantılar, daha geniş bir sürekli öğrenme girişiminin parçası olarak e-posta, uygulama bildirimi veya kısa mesaj yoluyla paylaşılabilir ve performansı analiz etmek için öğreticiler tarafından da izlenebilir (Özdamar Keskin, Yetik, 2016; Dilger, Gommers & Rapp 2019).).

2.1. Kesintisiz Öğrenmenin Tarihçesi

Dijital teknoloji iki devrim yaşadı: 1990'larda ağ devrimi ve 2000'lerde mobil devrim. Ağ devrimi nedeniyle, çevrimiçi bir öğrenme topluluğu oluşturuldu. Mobil devrim nedeniyle, fiziksel olarak ayrılmış sınıflar birbirine bağlı 1:1 sınıflara dönüşecek. Zaman geçtikçe, çevrimiçi öğrenme toplumunun sanal dünyası ile sınıfların gerçek dünyası arasındaki ve okul ile ev arasındaki bağlantı eninde sonunda ortadan kalkacaktır. Şimdi, sonraki teknolojik devrimler nelerdir?

Açıkçası, bu yirmi yılda, dijital oyunları, akıllı oyuncakları, eğlenceli unsurlara sahip akıllı somut nesneleri ve diğerlerini kapsayan oyun devriminden geçiyoruz. Önceki devrimlerle birlikte düşünüldüğünde oyun devriminin ima ettiği şey, öğrenmenin, oynamanın ve çalışmanın bulanıklaşacağıdır. Atalarımız için yaşam, insani gelişme tarihinde, esas olarak oyun oynamaktan ve çalışmaktan ibaretti ve öğrenme, doğal olarak oyun oynamak ve çalışmakla iç içeydi. Nitekim öğrenme, oynama ve çalışma süreçlerinin özlerini araştırırsanız, aralarında pek bir fark bulamayacaksınız. Bu üç süreci birbirinden ayıran biz modern insanlardık ve böylece öğrenme ile oynama arasındaki ve öğrenme ile çalışma arasındaki dikişi de biz yarattık. Atalarımızdan miras kalan doğuştan gelen oynama ve çalışma yeteneğimize saygı duyuyorsak, öğrenme, oyun ve çalışmanın doğal olarak yerleşik bir bileşeni olarak tasarlanmalıdır. Miras kalan oynama ve çalışma yeteneğimizden yararlanarak öğrenme, ancak bu şekilde doğal ve ilgi çekici, etkili ve başarılı olacaktır.

Kesintisiz öğrenmenin iki fazı vardır - biri yüksek öğretim çalışmaları alanında, diğeri ise teknolojiyle geliştirilmiş öğrenim (TGÖ), özellikle mobil ve her yerde bulunan öğrenme fazıdır. Bu iki faz, 1990'ların başlarında ve 2000'lerin ortalarında, on yıldan fazla arayla doğmuş ve ufuk açıcı araştırmalarla gelişmiştir. Bununla birlikte, aynı adı taşımasına rağmen, iki "faz" 2011 yılına kadar birbirleriyle neredeyse "etkileşime girmemiş" yani neredeyse hiç çapraz alıntı yapılmamıştır. Kesintisiz öğrenmenin ilk fazı, yüksek öğretim akademisyenleri ve liderlerinin, öğretim üyeleri ve öğrenci işleri uzmanlarının rolleri arasındaki boşluğu sorgulamasıyla başladı ve hem sınıf içindeki hem de sınıf dışındaki öğrenci yaşamının algılanan kısımlarını yansıtıyordu. Bu işlevsel ve örgütsel ikilik, öğrencilerin nasıl öğrendiği ve geliştiğine dair bütünsel vizyonlarla çelişki içinde olmaya devam etmektedir. Sonuç olarak, belirtilen alandaki akademisyenler bu rollerin bütünleştirilmesi ihtiyacını yeniden incelemeye başladılar ve kesintili öğrenme kültürünün kesintisiz öğrenme kültürüne geçişini savundular. Bu yeni kavram, Dewey'in "bütünsel varlıklar olarak insanların en iyi zihin, beden, ruh, deneyim ve bilgiyle etkileşime geçerek öğrendiği inancına dayanan" süreklilik felsefesiyle bütünlük oluşturmuştur.

Kesintisiz Öğrenmeye ilişkin ilk literatür, ABD yüksek öğretim sektöründeki sistem düzeyindeki reformlara odaklanmış ve diğer sektörlerden veya diğer ulusal sistemler bağlamında çok az ilgi görmüştür. Ayrıca, öğrenmenin teknolojik desteği bu tartışmada önemli bir rol oynamadı. Ancak ikinci noktada bu, kesintisiz öğrenme ortamlarında TGÖ hakkında kesinlikle hiçbir literatür olmadığı anlamına gelmez. Örneğin, Bonner ve ark. (1995), "dağıtılmış multimedya üniversitesi" modelini, üniversite öğrencilerinin öğrenme veya problem çözme ihtiyaçlarını karşılamak için her zaman, her yerde ilgili multimedya öğrenme kaynaklarını çıkarabilecekleri kesintisiz bir öğrenme ortamı olarak nitelendirmişlerdir.

Yirmi birinci yüzyılın gelmesiyle birlikte, gelişmekte olan mobil öğrenme alanındaki akademisyenler, Kesintisiz Öğrenme kavramını yakalamaya başladılar ve mekanlar arasında özel kişiselleştirilmiş öğrenme etkinlikleri sağlamak için teknolojik yeniliklere daha fazla odaklanarak ilgili literatürde bu terimi kullanmaya başladılar.

3. DİL EĞİTİMİNDE KESİNTİSİZ ÖĞRENME

Geleneksel ikinci dil (L2) sınıf uygulamalarında kritik sorunlardan biri, aşırı miktarda bağlamından arındırılmış bilgi, dolaylı ve soyut dil bilgisi ve sınıf bağlamında sınırlı 'ikinci el' deneyimlerdir. Bu

nedenle, dil öğrenme teorisyenleri 1960'lardan beri resmi ve gayri resmi dil öğreniminin entegrasyonunu savunmaktadırlar. Entegrasyon, hem resmi hem de gayri resmi öğrenme ortamlarında dil öğreniminde daha fazla öğrenen özerkliği anlamına gelir; bu, hem modern dil öğrenme araştırmalarında hem de uygulamasında yine dikkate değer bir eğilimdir. Dil öğretmeni eğitimi için yazılan son ders kitapları, öğrenci özerkliği ile ilgili bölümler veya üniteler içeriyordu. Özetle, öğrenen özerkliği, öğrenenlerin kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu üstlenmesi anlamına gelir. Dil öğrenimi bağlamında, sınıf pedagojisi için üç etkileşimli ilke ana hatlarıyla belirtilmiştir: öğrenci katılımı, öğrenci yansıması ve hedef dil kullanımı (Wong, Milrad and Specht, 2015).

Kişiselleştirilmiş mobil cihazlar, farklı öğrenme alanlarında öğrenci katılımını, öğrenci yansımasını ve hedef dil kullanımını kolaylaştıran ve destekleyen bir öğrencinin öğrenme merkezi haline gelebilir. Bu 1:1 TGÖ modeli, dil öğreniminde önemli bir reformu kolaylaştırmada büyük potansiyele sahiptir. Bununla birlikte, potansiyel henüz MDDÖ araştırmacıları tarafından tam olarak keşfedilmemiş veya kullanılmamıştır. Bugüne kadar neredeyse tüm MDDÖ çalışmaları ağırlıklı olarak ya örgün öğrenmeye ya da yaygın öğrenmeye odaklanmıştır. Belki de tek bir çalışmada çoklu öğrenme bağlamları üzerinde araştırma yürütmede nispeten zorlu zaman ve kaynak gereksinimleri nedeniyle, her ikisinin entegrasyonu zor görünmektedir. Ayrıca, dil öğrenme teorisyenleri, etkili dil edinimini sağlamak için öğrencilerin özerk, sürekli ve aşamalı olarak dil dinleme ve okuma gibi anlama ve konuşma ve yazma gibi üretim faaliyetlerine maruz kalmasının önemini vurgularken, mevcut MDDÖ tasarımları ve düzenlemeleri, dönemsel veya kısa süreli olma eğilimindedir (Wong, Chai, Aw and King, 2015).

4. SONUÇ

Modern dil öğrenme teorilerinin durumunu inceledik ve bunların, öğrenmelerini olumlu yönde yönlendirebilen ve başkalarıyla işbirliği yapabilen öğrencilerin beslenmesini savunan, kesintisiz öğrenme gibi 21. yüzyılın genel öğrenme felsefesiyle uyumlu olduğunu gördük. Her yerde ve bulut bilişim teknolojileri, öğrenmenin öğrencilerin günlük yaşamına asimilasyonuna aracılık edebileceğini ve destekleyebileceğini tespit ettik. Bununla birlikte, İkinci Dil Öğrenim tasarımına rehberlik etmek için yalnızca genel, alandan bağımsız öğrenme kavramlarından yararlanmak yerine, ilgili bilgi ve becerilerin derinlemesine öğrenilmesini sağlamak için somut metodoloji sağlayacak öğrenme modellerini geliştirmeye konuya özel öğrenme teorilerini dahil etmenin eşit derecede önemli olduğu kanaatine vardık. Önceki kelime odaklı Mobil Destekli Dil Öğrenimi çalışmalarının ortak bir sınırlaması, davranışçı veya bağlamsal öğrenmenin nadiren ötesine geçmeleridir. Kesintisiz Öğrenme kapsamında önerilen İkinci Dil Öğrenimi çerçevesi bu sınırlılığı gidermeyi amaçlamaktadır. Psikodilbilim tarafından bilgilendirilmiş olarak, özellikle ikinci dil öğrenimi için öğrencilerin zihinsel sözlüklerini oluşturmalarını kolaylaştırmanın öneminin elbette ki farkındayız. Bu nedenle, öğrencilerin kelime öğrenmelerini sentezlemelerine yardımcı olmak için zihinsel sözlükle ilgili öğrenme etkinliklerini dikkate almayı ve aynı zamanda her yerde bulunan teknolojinin olanaklarından yararlanarak bağlamsallaştırılmış aşamayı görmezden gelen benzer önceki öğrenme tasarımının sınırlanmasını öneriyoruz.

Gerçekten de, Kesintisiz Öğrenme Modeliyle İkinci Dil Öğrenimi, her yerde bulunan teknolojinin aracılık ettiği devam eden öğrenme süreci aracılığıyla 21. yüzyıl bilgi ve becerilerini geliştirmek için

hem kesintisiz öğrenme boyutundaki, hem de bütünsel dil yeterliliklerini beslemek için alana özgü dil öğrenme boyutundaki döngüleri kapatmayı vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

1. Aydın, C. H. (2011). Açık ve Uzaktan Öğrenme: Öğrenci Adaylarının Bakış Açısı. Pegem: Ankara.
2. Dilger B., Gommers L & Rapp C. (2019) Seamless Learning: Perspectives, Challenges and Opportunities, Eds: Chee-Kit Looi & Christian Glahn, Lecture Notes in Educational Technology. Springer
3. Kayalar, F. (2022). Seamless Learning in Language Education: Work of Recent Pandemic. Proceedings of IAC 2022 in Prague, Czech Republic, May 27 - 28, 2022
4. Lung-Hsiang W., Ching Sing, C. & guat Poh A. (2017). Seamless Language Learning: Second Language Learning with Social Media. Media Education Research Journal, Comunicar, n. 50, v. XXV, 2017
5. Özdamar-Keskin, N. & Kuzu, A. (2015). Development and testing of a m-learning system for the professional development of academics through design-based action research. The International Review of Research in Open and Distributed Learning [Online], 16(1), 193-220.).
6. Wong, L.-H. (2012). A learner-centric view of mobile seamless learning. British Journal of Educational Technology, 43(1), E19–E23.
7. Wong, L. H., Milrad, M. and Specht, M. (Eds.). (2015). Seamless learning in the age of mobile connectivity. Singapore: Springer.
8. Wong, L. H., Chai, C. S., Aw, G. P. and King, R. B. (2015). Enculturating seamless language learning through artifact creation and social interaction process, Interactive LearningEnvironments, 23 (2), 130-157.
9. Wong, L. H.,&Looi, C.K. (2011).What seams dowe remove in mobile-assisted seamless learning? A critical review of the literature. Computers & Education, 57(4), 2364–2381.
10. Yetik, E. & Özdamar Keskin, N. (2016). Açık ve Uzaktan Eğitimde Kesintisiz Öğrenme Yaklaşımının Kullanımı. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Cilt:5 Sayı:1

Comparison of methods of extracting polyphenolic compounds from sea buckthorn (Hippophae Rhamnoides L.) leaves.

mgr inż. Marcin LEWICKI

mgr inż. Natalia ŻUREK

dr hab. inż. Ireneusz KAPUSTA, prof. UR

Institute of Food Technology and Nutrition, University of Rzeszów, Zelwerowicza 4 Street, 35-601 Rzeszow, POLAND

Abstract

Sea buckthorn (*Hippophaë rhamnoides* L.) is an ornamental shrub belonging to the olive family (Elaeagnaceae). The plant is widespread in the temperate zones of Asia, Europe and subtropical zones. Sea buckthorn likes to grow in humid conditions, often close to rivers and reservoirs. In our country, *Hippophaë rhamnoides* can be found on the shores of the Baltic Sea. The plant has tremendous medical and pharmacological use. The main ingredients of the seeds are vitamin C, a large amount of carotenoids and vitamin E, flavonoids and kaempferol, fatty acids, triacylglycerol, phytosterols, sugar, organic acids, minerals, tannins, proanthocyanidins and phenolic compounds. Sea buckthorn berries, seeds and other parts are valued primarily for their rich source of vitamins A, B_1, B_{12}, C, E, K and P; flavonoids, lycopene, carotenoids and phytosterols - therapeutically important compounds because they are powerful antioxidants.

The degree of polyphenolic compounds in certain parts of the plant depends on many factors, such as species and environmental conditions, soil type and sun exposure. An equally important issue is the choice of the method of extracting biologically active compounds from plant material. Extraction conditions resulting from the extraction method used, i.e. temperature, duration of extraction, the physical condition of the raw material or the degree of its homogenization, affect the efficiency of obtaining phytochemicals from plant material. Hence, research is conducted on the optimization and intensification of the extraction process in relation to specific raw materials. Classic extraction methods, such as maceration or Soxhlet extraction, are increasingly being modified or replaced by newly developed techniques. In recent years, it has gained a lot of importance, among others supercritical fluid extraction (SFE), microwave assisted extraction (MAE) or ultrasound (UAE), and solvent extraction under elevated pressure (PFE).

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

The importance of Project -Based Learning in teaching English as a Foreign Language – A case study from the Republic of Kosovo

PhD candidate Donjetë LATIFAJ

E-mail: Donjete.latifaj@gmail.com

Abstract

This small scale research paper analyses teachers' perceptions and their roles towards the use of Project Based Learning (PBL) in a research context in the Republic of Kosovo. The study was anonymous and completed on a voluntary based by 40 English language teachers of pre-university level round Kosovan cities/ towns/villages. The purpose of this action research study was to explore on teachers' viewpoints on the use of PBL in their classes, the challenges they face while implementing PBL, the most important qualities leading to the implementation of PBL, the materials used with this particular method as well as the impact of PBL in students' motivation to acquire English as a Foreign Language. The data obtained from an online questionnaire reveals that teachers use PBL to a certain extent, though it works much effectively with lower-secondary and upper-secondary education.

- In general, project-based methods were preferred among teachers, who mostly perceived themselves as facilitators and considered motivation and transmission of values central to their work. Teachers appeared not to capitalize on the use of ICT tools or emotions.

Keywords: PBL, critical thinking, collaboration, creative, communication, motivation.

Kitle Fonlaması Sistemi

Dr.Öğr.Üyesi Beyhan YASLIDAĞ

İstanbul Aydın Üniversitesi İİBF-Ekonomi ve Finans Bölümü, TÜRKİYE

beyhanyaslidag@aydin.edu.tr

https://orcid.org/0000-0002-4790-2832

Öz

Kitle fonlaması sistemi, bir çok sayıda yatırımcının küçük rakamlarla para aktarımlarına dayalı olarak gerçekleşen bir finansman sağlama ve fonlama modeli olarak 2020'li yıllarda karşımıza çıkmıştır. Sistemde, küçük yatırımcılar internet kanalı ile bağış adı altında yatırımlar yaparak, küçük bir hisse satın almakta veya üretilecek ilk ürünler karşılığı ödeme yapmaktadırlar. Bu sayede yeni yapılan yatırımlara ufak birikimleri ile destek olurken aynı zamanda bir de gelir elde etmektedirler.

Kitle fonlaması sistemi son yıllarda özellikle Amerika, Almanya, İngiltere ve birçok Avrupa ülkesinde kullanılan yeni kurulmuş, finansman arayışı içerisindeki şirketlere yeni bir seçenek olarak oluşturulmuş olan bir ortaklık biçimidir. Kitle fonlaması birçok küçük yatırımcının birleşerek kendilerinin analiz ederek seçtikleri bir projeye yatırımlarını gelir beklentisi içerisinde ortak olmalarına dayalı bir işlemdir. İşin temelinde girişimcilere sermaye sağlanması olmakla birlikte bu süre. ürün geliştirme, ön sipariş verilmesi, bağışta bulunularbulunulması gibi aşamaları içermektedir. Özellikle son yıllarda dünya'da ve Türkiye'de tanınmaya başlayarak yaygın bir kullanım alanı bulmaya başlamıştır.

Küçük olarak nitelendirilebilecek olan kitlelerin finansman güçleri ve destekleri ile yeni ve büyük bir finansman kaynağı sağlanmaktadır.

Kitle fonlaması, Türkiye'de katma değeri ve rekabet edebilirliği yüksek teknolojik ürün ve hizmet üretimini planlayan iş fikirleri ile girişim şirketlerinin ihtiyaç duyduğu finansal kaynakların toplanması amacıyla oluşturulan bir yatırım sistemidir. Türkiye'de konu ile ilgili olarak yapılan çalışmalar kapsamında Kitle Fonlaması Platformları, Emanet Yetkilileri, Girişimci veya Girişim Şirketleri ile platformlara üye olarak fonlama yapacak yatırımcıların katılacakları ve kitle fonlaması süreçlerinde işlemlerini gerçekleştirecekleri "Kitle Fonlaması Sistemi (KFS)" hazırlanmıştır.

Bu çalışmada kitle fonlaması yasal düzenlemeler dikkate alınarak tüm özellikleri, tarafları, işleyiş yapısı kapsamında incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kitle Fonlaması, Kitle Fonlaması Platformları, Paya Dayalı Kitle Fonlaması, Borçlanmaya Dayalı Kitle Fonlaması

Abstract

Crowdfunding is a new generation investment and funding system that relies on small donations from large numbers of individuals. In this system, individuals, that is, small investors, make donations via the internet, buy a small share or pay for the first products to be produced. The crowdfunding system is a form of partnership that has been used in recent years, especially in the USA, Germany, England and many European countries, as a new option for newly established companies in search of financing. In other words, crowdfunding can be expressed as the process of many small investors joining together and becoming partners in a project of their choice, in return for their investment or sometimes in a symbolic way. During the product development phase, it is possible to provide capital to entrepreneurs by pre-ordering or making a donation. Crowdfunding, which has gained great importance in the world in recent years, is a new investment technique in the world and in Turkey. Thanks to this technique, the usage area of which is increasing rapidly in the USA and the European Union, a new financing source is provided with the financial power and support of the masses.

Crowdfunding is an investment system created to collect the financial resources needed by business ideas and venture companies that plan to produce high value added and competitive technological products and services in Turkey. The "Crowdfunding System (KFS)" has been prepared, in which the investors who will fund as members will participate and carry out their transactions during the crowdfunding processes.

Within the framework of the legal regulations regarding the crowdfunding system, while the information about the formation, functioning and content of the system is clarified, the system is also tried to be made attractive for entrepreneurs and investors. Legal bases are also provided in order to prevent loss in case of any disruption and to regulate all possible stages in the process. occupies an important place.

In the study, crowdfunding is examined within the scope of all its features, parties and operating structure, taking into account the legal regulations.

Keywords: Crowdfunding, Crowdfunding Platforms, Equity Crowdfunding, Debt-Based Crowdfunding

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Impact of Gender Ineqality in Employment and Economic Growth and Workforce Productivity

WÓJCIK-CZERNIAWSKA Agnieszka, PhD

Warsaw School of Economics (SGH), College of Management and Finance

Department of Economics and Finance of Local Government, Warsaw, POLAND

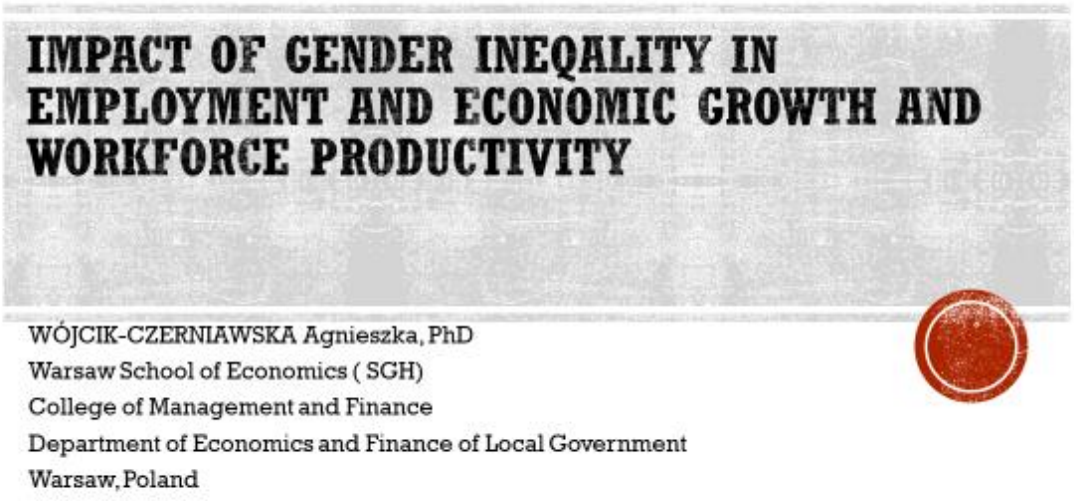

- The corporate and technical progress has demonstrated that every person of the country must contribute to socio-political and socio-economic development, and should use their skills and experiences for the advancement of the state.
- And accordingly, every stabilized region is giving corporate privileges to its employees.
- However, despite this increased provision of corporate rights, women are still oppressed in the workplace and are not given equal rights, when compared to their male counterparts.
- This gender inequality is a major barrier in requiring female employees to have their rights recognized by their organizations and corporations.

- This gender inequality is manifested primarily through pay discrimination, differences in occupation, chances of promotion, seniority continuing, minimum wage, vacancies of director board, and distinct or gender suppressing regulations and work atmosphere.
- These gender differences in corporate organizations are practised throughout the world including both developing and developed worlds, with developing countries somewhat more affected by it.
- These factors largely impact societal norms as women are not allowed to perform their basic social roles.
- Moreover, it also affects workplace productivity and operational efficacy, which in turn impeded the organization to achieve business goals, leading to corporate failure.
- And as a result of this breakdown of business, the economic structure of the country breakdown, demonstrating the multi-dimensional impact of gender discrimination in the workplace.

- Gender inequality is a common practice, which is conventionally disrupting the social equilibrium and is inflicting numerous disadvantages to the socio-economic structure, socio-environmental receptacle, and socio-political framework. This is evident from the continual debate going on for centuries, between males and females, about the provision of equality and equal rights.
- And numerous efforts have been undertaken by women to get this basic liberty, which is indeed a fundamental human right. However, despite these efforts, gender discrimination is still present and is practiced in all bureaus of life.
- The most significant example of this discrimination is the gender disparity in corporate organizations, which is practiced primarily against women, in various forms.

- Though a century has passed since the provision of maternity leaves to women, by the International Labour Organizations, still, women have not been given equivalent rights as males are given in corporate organizations.
- This gender inequality in the workplace is a quite complicated phenomenon, which is manifested in different ways in the organizations, practiced in corporate practices, processes, and structures.
- This gender inequality is incorporated in the complete framework of corporate culture but is primarily enacted in Human Resource Management, as the HR practices are said to be most biased.

- This facet has been illustrated by the researchers, who assert that the HR practices, which encompass decision-making, policies, and regulations, which directly influence hiring, pay, training, and promotion opportunities.
- These all factors, collectively lead to the creation of a biased and suppressive atmosphere, which impedes women from attaining success, and an equivalent socio-economic status.
- The professional gender inequality is one of the greatest stigmata that resides in the professional lives, and hence largely impacts the organizational workplace. The gender inequality practiced in the corporate organizations arises from the social inequality, and is a form of oppression against women specifically.
- This gender inequality from a corporate or organizational standpoint is described as the systematic suppression of women in which females are disadvantaged in their professional fields, in comparison to their male partners, in numerous ways, including their comparative salaries, promotion possibilities, and prospects for being employed on a higher position.

- The most evident form of gender inequality present in the workplace is the discrimination in the way men and women are treated and the provision of various opportunities.
- The women are often demotivated and are discouraged, as they are considered less competent and less deserving than men, and hence this largely impacts the productivity of these women, leading to a discriminative workplace environment. Some of the most emphatic instances of how gender inequality negatively affects women are net earning, promotional opportunities, which lead to a gender wage gap, a term coined to demonstrate the differences between the age gap between males and females.
- Besides, women are often given fewer leadership jobs, and that's the fundamental reason for fewer female executives, managers, and directors, as compared to men.

GENDER INEQUALITY IN CORPORATE ORGANIZATIONS IN VARIOUS COUNTRIES

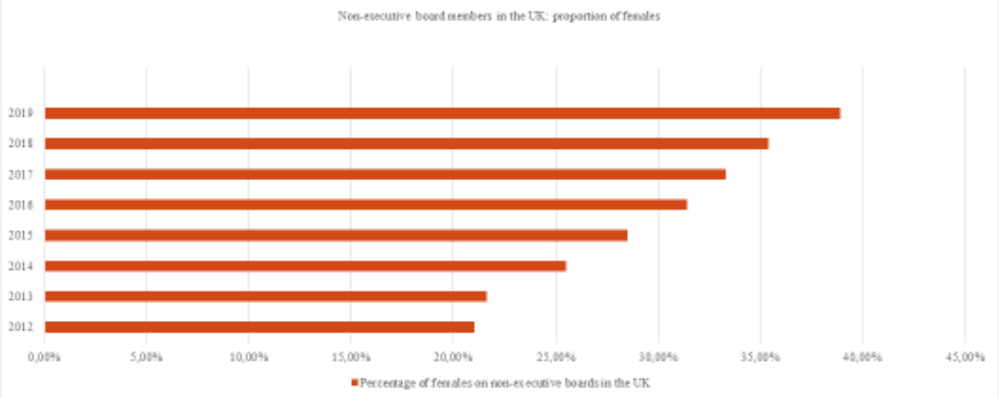

Figure:1 Percentage of female on non-executive boards in the UK,Source: Statista.com

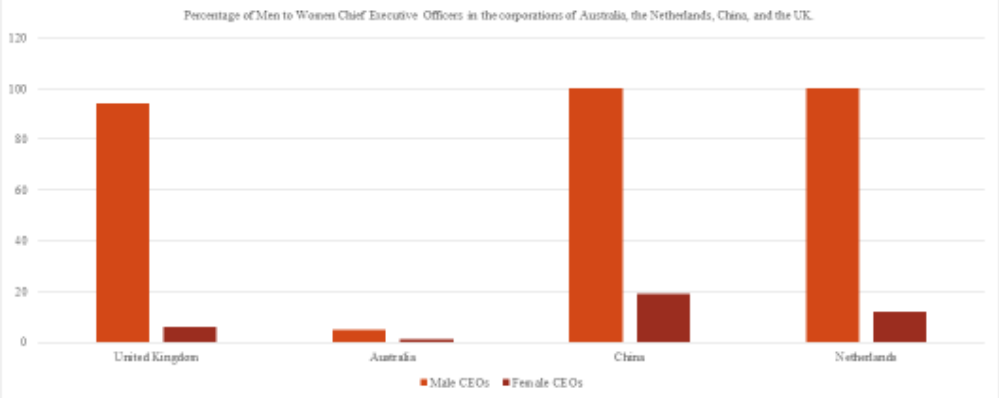

Figure:2 Percentage of Men to Women CEOs

Source: Statista.com

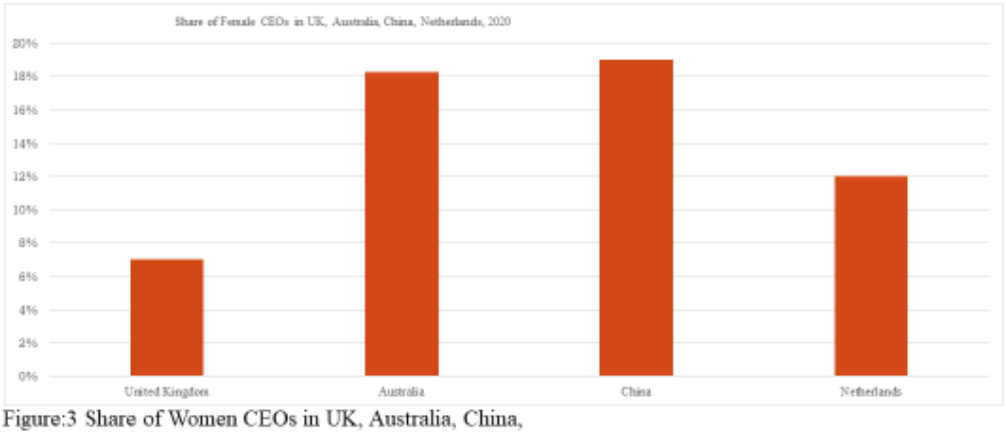

Figure:3 Share of Women CEOs in UK, Australia, China, Netherlands, 2020

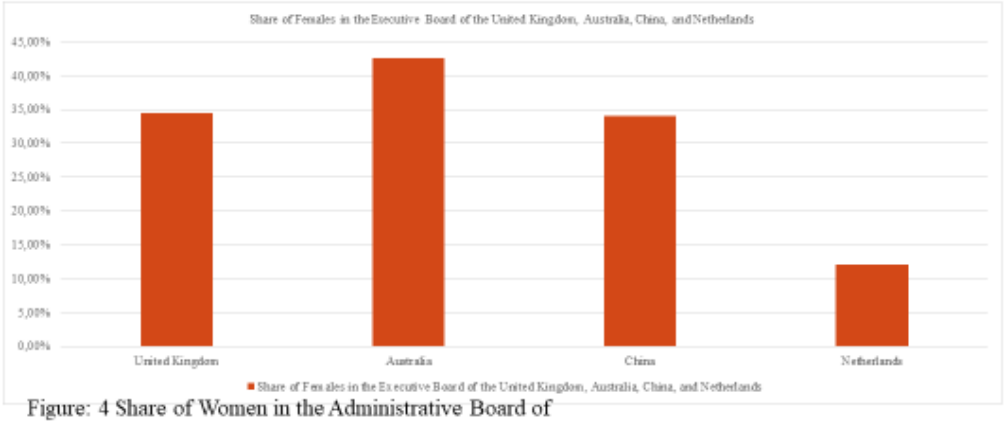

Figure: 4 Share of Women in the Administrative Board of Australia, Un Kingdom, China, and the Netherlands.Source e: Statista.com

CONCLUSION

- Technical and corporate advancements have demonstrated that every member of society is responsible for socioeconomic development and should use his/her instincts to improve the country. Thus, advanced countries are granting workers corporate rights.
- However, despite this heightened requirement of corporate rights, women are still victimized in the workplace and are not given equivalent rights, when compared to their male counterparts.
- Gender inequality is a standard practice, which is conventionally disrupting the social equilibrium and is imposing considerable drawbacks to the socio-economic structure, socio-environmental receptacle, and socio-political framework.
- This gender inequality is manifested primarily through pay discrimination, differences in occupation, chances of promotion, seniority continuing, minimum wage, vacancies of director board, and distinct or gender suppressing regulations and work atmosphere.

- Some of the most emphatic instances of how gender inequality negatively affects women are net earning, promotional opportunities, which lead to a gender wage gap, a term coined to demonstrate the differences between the age gap between males and females.
- Besides, women are often given fewer leadership jobs, and that's the fundamental reason for fewer female executives, managers, and directors, as compared to men.
- Moreover, this gender inequality is also the major reason for women getting late promotions, and the longer time required for women to advance in their careers.

- When experimenters evaluate the various causes of gender inequality in professional lives, they have suggested that various social, cultural, political, and corporate facets not only cause gender inequality but also promote gender stereotypes, thereby suppressing women in various ways.
- These socio-cultural and socio-corporate facets are primarily associated with the regional social structure and on the people themselves, and though the degree to which gender inequality is rehearsed in various societies may vary from a region to region, it is a matter of ordinary agreement that gender inequality is rehearsed and fostered at all levels, both regional and non-regional, national and international.

- This all-gender discrimination is not only limited to a specific organization or a specific country, but it is a widespread stigma, that affects the complete world, including both developing and developed countries.
- This gender inequality is integrated into the entire framework of corporate culture but is specially enacted in Human Resource Management, as the HR procedures are said to be most biased.
- This facet has been described by the experimenters, who affirm that the HR practices, which encompass policies, decision-making, and regulations, directly affect hiring, pay, training, and promotion opportunities.
- These all factors, collectively lead to the creation of a biased and suppressive atmosphere, which impedes women from attaining success, and an equivalent socio-economic status.

- The primary manifestation of gender inequality which constitutes the under-representation of women and the provision of fewer opportunities is fundamentally associated with the cultural differences between the two genders. It has been implied by gender analysts that for centuries, society and culture have both presented women as an inferior social entity and men as superior entities, who are the flag-bearers of the social structure.
- This misogynist thinking, as called by researchers, has bolstered the concept of limiting women to household uses, regulating domestic life, thereby fill fulling the needs of their families. This thinking has suppressed the women both physically and mentally, impeding their way to their basic rights, and liberties.
- And as a part of these gender stereotypes created against women, women were oppressed, since they were not allowed to educate themselves and help themselves in their independence.
- This led to the creation of a society, where males, as a result of their education became dominant, while women, uneducated faded away as weak bodies. And despite centuries having passed, this concept still prevails in society, which somehow, is manifested in the form of gender inequality.

- This gender-biased working atmosphere, imposed by social stereotypes, impact corporate productivity, and administrative efficacy, which hampers corporate organizations to achieve their business goals. This leads to the failure of the business, primarily on the regional level, and then on the federal level.
- And as the economic system is explicitly conditional on the stability and sustainability of the business, therefore the disruption of the business disrupts the economic receptacle, leading to economic regression and economic underdevelopment.
- Hence, gender inequality at all levels, specifically the corporate level largely affects the economy. Therefore, all corporations must ensure equality and liberty in terms of all corporate rights.
- This will enable the organizations to achieve higher productivity, higher operational efficacy, and hence will allow the companies to attain business goals. And as the business will be successful and profitable, the economy of the country will be stable, leading to sustainable socio-economic and socio-political advancement

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Sewage Sludge Treatment Methods for Agricultural Use

Dominika SZOŁDROWSKA[1]

Marzena SMOL

Mineral and Energy Economy Research Institute, Polish Academy of Sciences, POLAND

Abstract

The growing number of wastewater treatment plants in the European Union (EU) Member States and the modernization of the existing ones lead to the production of significant amounts of sewage sludge. These are by-products of wastewater treatment that should be properly managed (PURE, 2012). The management of sewage sludge may differ in many countries due to social, economic and technical conditions. In 2019, the greatest amount of sewage sludge produced (1749,86 thousand tonnes) and processed (1740,09 thousand tonnes) was in Germany. Poland is in second place in terms of the amount of sewage sludge produced (1048,68 thousand tonnes) and processed (1048,68 thousand tonnes) (Eurostat, 2019). EU legislation promotes the use of sewage sludge in agriculture as well as regulates its use to prevent harmful effects on soil, vegetation, animals and humans.

The research was carried out with the use of the desk research method to analyse the available methods of sewage sludge treatment for agricultural purposes. The literature review included a comprehensive analysis of available publications in popular databases such as Elsevier ScienceDirect, Elsevier Scopus, Google Scholar, Multidisciplinary Digital Publishing Institute - MDPI and statistical databases EUR-Lex and Eurostat. Appropriate keywords such as "sewage sludge", "sewage sludge treatment methods", "agricultural use of sewage sludge", etc. were used to select the appropriate publications related to the research topic (Smol, 2021).

In connection with the recommendation of the European Commission regarding the use of sewage sludge in agriculture, its fertilizing value should be analyzed. This value is very high due to the macronutrients present in the sediments such as nitrogen (N), phosphorus (P) and potassium (K). These are the nutrients necessary for the proper growth and development of plants. The use of sewage sludge in agriculture, however, may have certain limitations, such as liquid and greasy consistency of sewage sludge, nuisance associated with unpleasant odour during transport and spreading on the soil and the possibility of heavy metals and pathogenic microorganisms in the sludge. The presented barriers can be minimized or eliminated by subjecting sewage sludge to stabilization processes (Siuta, 2003). The sewage sludge processing technology should be developed individually for each sewage treatment plant in terms of its specific conditions and technological characteristics. Growing environmental requirements, including wastewater treatment standards, result in several studies on the operation of various methods of sewage sludge treatment to select the most effective and environmentally friendly (Callegari & Capodaglio, 2018). The basic processes of sewage sludge processing can be divided into biological, which include: composting, vermicomposting and anaerobic digestion, and thermochemical processes, which include: drying, gasification and pyrolysis and incineration (Chojnacka, Moustakas, & Witek-Krowiak, 2020; Teoh & Li, 2020). Sewage sludge subjected to the presented treatment processes can be successfully used in agriculture as a fertilizer. By using sewage sludge in the agricultural sector in the form of fertilizer, it is possible not only to significantly

[1] Corresponding author: szoldrowska@meeri.pl

improve the chemical and physical properties of soils but also to get rid of onerous waste. It should be mentioned that the intensification of activities in the field of the use of sewage sludge for the production of fertilizers may accelerate the transformation process towards a circular economy in the fertilizer sector (COM no. 98, 2020).

The paper is devoted to issues related to the stabilization of waste after municipal wastewater treatment. The review concerned the inventory of sewage sludge treatment methods in the context of their agricultural use.

Acknowledgements: The study was developed under the project: „Monitoring of water and sewage management in the context of the implementation of the circular economy assumptions“ (MonGOS), no. PPI/APM/2019/1/00015/U/00001/ZU/00002 (2020-2022), which is financed by the Polish National Agency for Academic Exchange (NAWA) under the International Academic Partnerships Programme.

References

Callegari, A., & Capodaglio, A. G. (2018). Properties and beneficial uses of (bio)chars, with special attention to products from sewage sludge pyrolysis. *Resources*, *7*(1). doi:10.3390/resources7010020

Chojnacka, K., Moustakas, K., & Witek-Krowiak, A. (2020). Bio-based fertilizers: A practical approach towards circular economy. *Bioresource Technology*, *295*(September 2019), 122223. doi:10.1016/j.biortech.2019.122223

COM no. 98. (2020). A New Circular Economy Action Plan For a Cleaner and More Competitive Europe. *European Commission: Brussels, Belgium*.

Eurostat. (2019). *Sewage sludge production and disposal - database. Access: 16.02.2022*.

PURE. (2012). *Dobre praktyki związane z gospodarką osadami ściekowymi. Project on Urban Reduction of Eutrophication*.

Siuta, J. (2003). Rekultywacyjne i nawozowe użytkowanie odpadów organicznych (in Polish). *Inżynieria Ekologiczna*, *9*, 7–42.

Smol, M. (2021). Inventory and Comparison of Performance Indicators in Circular Economy Roadmaps of the European Countries. *Circular Economy and Sustainability*, (0123456789). doi:10.1007/s43615-021-00127-9

Teoh, S. K., & Li, L. Y. (2020). Feasibility of alternative sewage sludge treatment methods from a lifecycle assessment (LCA) perspective. *Journal of Cleaner Production*, *247*, 119495. doi:10.1016/j.jclepro.2019.119495

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Investigating the Dynamism of Iranian LGBTs from a Legal and Religious Perspective

Kameel AHMADY

Researcher and anthropologist, *Social Anthropologist, University of Kent, MA in social Anthropology*

Kameel.ahmady@gmail.com http://kameelahmady.com

Abstract

Gender is one of the most important issues in human life, which includes sexual identities and roles, sexual orientation, lust, pleasure, intimacy, and reproduction. Gender represents peoples' thoughts, dreams, desires, beliefs, values, behaviours, practices, roles, and relations. Although gender includes these aspects, not all of them are always experienced or expressed. Gender is affected by biological, psychological, social, economic, cultural, moral, legal, historical, religious, and spiritual interactions. This is the first research conducted on LGBT people in Iran and concerns the existing literature on LGBT people by focusing on the residence of this group. This research is an extract from the book "Forbidden Tale,"[1] which integrates phenomenological, hermeneutic, postmodern, and psychological approaches to provide a theoretical method appropriate for research on LGBT experience, while, at the same time, demonstrating the researcher's perception of study criteria to preserve "objectivity".

This study is highly complex as it views sexual orientation and gender-related ideas broadly as well as private and public life. This study, for the first time, conducted in-depth interviews with about 300 LGBTs- 60% male and 40% female - in the three metropolises of Tehran, Mashhad, and Isfahan. This research investigates the challenges from the current age changes in terms of gender relations and the quality of these interactions in Iran from a legal and religious perspective, thus, providing readers, universities and research centres, and public and social activists with systematic theoretical frameworks about LGBTQ people. The main objectives of this research are to understand the sentiments about LGBT people by critically analysing their perspectives and to examine the challenges these people experience when living in religious, class-based, traditional, and patriarchal societies which reject LGBTQ as an identity.

Keywords: LGBT, LGBTQ, religion, Iran, legal, homosexual, sexual orientation, gay, lesbian

INTRODUCTION

Gender, sex, and sexual desire are constantly-changing and fluid concepts that define the very cornerstone of human relations. As a biological characteristic, sex is usually the first question a woman encounters when expecting a child. Put simply, gender refers to the physical or biological differences

Ahmady, Kameel and colleagues (2019) "Forbidden Tale" *A comprehensive study on lesbian, gay, bisexuals, Transgender (LGBT) in Iran* , Mehri Publishing, London & (2021) Forbidden Tale" *A comprehensive study on lesbian, gay, bisexuals, Transgender (LGBT) in Iran, Denmark, Avaye Buf. Google books: https://www.google.co.uk/books/edition/The_Forbidden_Tale/cLNTEAAAQBAJ?hl=en* [1]

between the bodies of men, women, and transgender people, which include both the primary characteristics of sex (reproductive system) and its secondary characteristics (e.g., breasts and facial hair). Gender, however, is characterized by social forms that arise from gender classification and represent social or cultural differences created following a specific gender. Western and many other societies have always recognized only two sexes: male and female. As far as sex is concerned, most societies has a bipolar system with only two sexes, i.e., male or female. Sex (female or male) and gender (femininity or masculinity) are titles that often cause confusion and are used mistakenly. Sex is a kind of biological classification. Beemyn and Rankin maintain that gender is not sex but relates to it. They regard gender to be a translation of biological realities of social expectations from "women" and "men[1]". However, we now understand that one's sex - characterized by his/her biology - is not always consistent with his/her gender. Thus, the terms "sex" and "gender" are not interchangeable. Accordingly, this "sacred affair" is distinguished from a blasphemous act by history, traditions, established norms, and the omnipresent power of religion. A blasphemous act is any sexual relation existing outside this recommended social norm (men relations with women). However, the classification of LGBT people undermines all these norms and the 'bipolar system' and "binary".

Most gender scholars argue that the few references made to homosexuality in the 'sacred text'.[2] have given rise to modern homophobic prejudices. Sullivan and Vedarski (2002) maintain that "the Bible's references to homosexuality underlie modern homophobia because most homosexuality and homosexual conduct opponents refer to the basic principle that the Bible considers homosexuality as sacrilegious and forbidden[3]." This is usually one of the arena where the leaders of most major religions get united and consider this behaviour sexual perversion. For most of these religions, homosexuality is perceived to undermine the institution of marriage and, as a result, the institution of the family and society as a whole[4]. Klaasen, William, and Levitt (1989) posit that religious perceptions have culminated in fear of homosexuality or any other sexual orientation called deviant based on religious beliefs.

According to this belief, families with religious commitment are observed to have reacted harshly to LGBT-oriented children. This study[5] investigates rejection, disinheritance, and compulsion to medical treatment to get LGBTs to be aligned with sexual orientation norms by drawing on some common experiences cited by respondents from religious families.

Homosexuality has a long history around the world. This phenomenon has always been a part of society in many cultures. Various social approaches have been pursued by scholars about homosexual relationships over time and in different places. Some of these perspectives embrace and expect men's same-sex relations, while others consider homosexuality a great 'sin', calling for their repression through police and judicial measures. In other cases, in some religious societies, homosexuals are

[1] Beemyn, Genny; Rankin, Susan. (2011). *The Lives of Transgender People*. New York: Columbia University Press
[2] Ibid
[3] Ibid
[4] Steven Waldman. (2003). A Common Missed Conception. From http://www.slate.com/articles/life/faithbased/2003/11/a_common_missed_conception.html.
[5] Ahmady, Kameel (2019) " Forbidden Tale" *A comprehensive study on lesbian, gay, bisexuals, Transgender (LGBT) in Iran* , Mehri Publishing, London

sentenced to death. The way different cultures approach this phenomenon depends on how they view it and how they work out their attitudes accommodate it.

In countries where people strictly abide by Christianity and Islamic measures, homosexuality is forbidden[1]. The term homosexual was first coined in 1869. Until then, homosexuality was not considered to be a distinct orientation. At that time, this sexual orientation which was just adopted began to emerge and was founded on the premise that one's sexual attraction to his/her same-sex was an inherent characteristic that could not be removed from his/her personality.

Religious attitudes in the modern world are consistent with the communique of the Human Rights Commission which says, "To set international standards, it is required to make uniform governance policies to eradicate practices, even if advocates demonstrate that the practices enjoy religious backing[2].

Modern approaches to homosexuality are based on religious, legal, and medical aspects. It appears that before the Middle Ages, homosexuality was either ignored or tolerated by the Christian churches throughout Europe; however, by the second half of the twentieth century, hostilities towards homosexuals began to emerge, eventually extending to religious and secular institutions across Europe. Homosexuality and other sexual conduct considered to be "deviant" were condemned, which is continued to this day.

Considering religious limitations, it is no surprise to see homosexuality being viewed negatively in Muslim societies seems redundant. Religious opposition to this issue is found in the Islamic context, i.e., the Quran, Islamic law (the Sharia), and quotations citing the Prophet's traditions (hadith) and Imams' narrations, all turning a negative look at homosexuality.

Homosexual practice and rejecting homosexual people -LGBTQs- in most Islamic society is evident as it seeks to direct the thinking and conduct of millions of religious people. Religion constitutes the very "essence" of Muslim identity, and thus the Islamic approach to homosexuality is critical. This approach is more than religious guidance, and, in principle, forms the cornerstone of the political institutions; this is because religion, along with social tradition and custom - both influenced by religion - enjoys the moral authority to affect social views and conduct, particularly in marriage, family life, and education affairs. Islamic societies views on homosexuality are clear and categorical: homosexuality is heinous

Religious beliefs serve as a strong force and a determining factor to obstructing the social acceptance of homosexuality and same-sex marriages. Currently, Iranians view homosexuality as a sin and believe transgender is a ‘disease,’ a view which often overshadows the lives of Iranian LGBTs. The Qur'an does not explicitly refer to transgender people, while to our surprise, the Iranian Islamic system facilitates transgender sex change.

Since 1979, Iran has adopted Islamic law under Article 2 of the Constitution of the Islamic Republic of Iran whereas the Iranian legal system draws upon the French civil law system. The political system of the Islamic Republic of Iran is made up of the Assembly of the Experts, the Supreme Leader of Iran

[1] . Jekel, S.; Wenzelberger, J.; (2015). Journal of Homosexuality, p. 207-241.
[2] Amnesty International. 2001. p. 45.

(Valy-e-Faghih), the Executive Power (the government), the Legislature (Islamic parliament and the Guardian Council), and the Judiciary Power.

Iran's Constitution considers homosexuality illegal. Criminal laws are founded on interpretations from Islam that prohibit homosexual acts. According to these laws, drawing upon Islamic codes, homosexuality is illegal and includes the punishment of one hundred lashes or death. In the meantime, punishment is more lenient if they 'confess, not to mention other evidence, has a punishment of up to thirty-one to seventy lashes, while if they confess to having committed the act few times or proven shall be regarded as a criminal offense punished by either one hundred lashes or even death penalty.

However, some people may confess under torture, which is legally questioned, because Article 241 of the Islamic Penal Code states that "in the absence of legal evidence substantiating the incidence of the offense of unchaste act and the accused's denial, it is forbidden to investigate and interrogate the latter to uncover the matters concealed from the public." The Iranian Islamic Penal Code was revised in 2012 and 2013; however, few changes were made to the homosexuality laws. These few changes only apply to the active party, (penetrator role/ active sodomite) who will receive the death penalty only if he has raped the victim or commit adultery. Another case scenario resulting in a death penalty for the action is when the perpetrator is a non-Muslim and the victim is a Muslim. In case note 1 of Article 233 of this bill the death sentence for the former is envisaged. These laws along with the legislator's reaffirmation in the new Islamic Penal Code bill comes at a time when Iranian officials have denied the existence of homosexuality in the country, with the death penalties executed under the title of sodomy-rape, a kind of rape; this is while Faraz Sanei, a Human Rights Watch researcher states: "Between 2005 and 2010, no one was sentenced to death solely on homosexuality' grounds[1]."

The old Islamic Penal Code envisages that no one has ever felt that s/he could be a homosexual in his/her entire life, so gays and lesbians are perceived as having entered sinful sexual intercourse for 'unknown reasons'. The old Islamic Penal Code perceived the homosexual to be a person in action, and in this connection, the important change made to the new Islamic Penal Code was the addition of an article stating: "Male homosexuality other than sodomy and intercorss sex including kissing and touching out of lust renders in ta'zir punishment (i.e., discretionary correction) commensurate to the offense and up to 74 lashes[2]."

In fact, according to the older version: "the active (male) will be subjected to the death penalty in all cases if he is not under the legal age". However, this limitation of "only" up to seventy-four lashes for underage people as set by the older version of the law has been removed by the new penal code.

Iran's Islamic Penal Code provides the death penalty for such cases as a permanent warning, so that if a man plays a "passive" role (passive sodomite) in a homosexual relation, he may also face the death penalty. The "active" (active penetrator) will be sentenced to death under certain conditions; otherwise, he' receives up to one hundred lashes. Thus, Iranian men who have sex with other men (MSM) or women with other women (WSW) may be sentenced to death or lashes.

[1] http://www.bbc.com/persian/arts/2012/05/120517_l41_mh_homophobia_day.
[2] http://maanaav.com/?p=379.

In Iran, laws on homosexuality people differ from those on transgender ones. Historical discourses in this area indicate that there are religious discourses, with some of their followers seeking to consider their transgender identity in the form of an Islamic norm. In 1967, Imam Khomeini described Islamic jurisprudence as a guide based on historical experience. His book[1], Tahrir al-Wasila, was an important philosophical document initially aimed at his followers but later entered national policy-making when he became the supreme leader. This jurisprudence recognized the rights of transgender people to undergo a sex change. His leading jurisprudence suggests that "Al-Zahir or the *first appearance* renders the sex change not fully prohibited and it is recognised the right to undergo sex " and, as stated previously, pressure pile up to do so.

The Iranian administrative system often stands tough on transgender people, and this is mainly seen at various government, social, and familial levels. This issue has been noted in many ethnographic studies, such as Afsaneh Najmabadi's "The Pretending Selves: Transsexuality and Homosexuality Desire in Modern Iran published in 2013. This study shows how sexual and gender-based minorities in Iran have sought to take refuge in the Iranian administrative system out of "need" rather than of "rights". This means that transgender people have taken advantage of the inconsistent Iranian administrative system to help promulgate several laws which not only make it possible to access medical sources but also help create a context for having a slightly tolerable life and the LGB community. As Najmabadi (2013) found, sex and gender-based minorities in Iran collaborate with the Welfare Organization and other agencies of government to make the changes they need, rather than trying to change the law through, for example, the Islamic Parliament.

In 2010, the Social Harms Office, affiliated with the Welfare Organization, responded to the lobbying and strategic activism for transgender people, amending the reason for exemption from military service from a "mental disorder" to a "hormonal disorder". The "hormonal disorder" inserted on their military service card as the reason for their exemption could reduce the discrimination against male transgender job seekers and and not to be called in for compulsory army service. "For medical and legal authorities, sex change is a treatment for morbid perversion, sometimes describing it as a religiously and legally confirmed option for heterosexuals with same-sex desire or similar behaviours," Najmabadi (2013) elaborated.

Concerning the LGBT people, the legal system is irregular, harassing, and sometimes paradoxical, for it does not recognize homosexuality. The Judiciary does not recognize any concept of a sexual orientation other than the orientation for the opposite sex, and thus, legally, refutes homosexual or bisexual affairs, calling these people the ones who engage in homosexual behaviour. For many LGBTs, these laws and subsequent punishments could have adverse and ridiculous impacts on the private sexual behaviour of two consenting adult homosexuals

In her second report on the human rights situation in Iran, from January 1 to June 30, UN Special rapporteur Esma Jahangir gathered data from several civil experts including the Abdul Rahman Boroumand Foundation to elaborate on the "grave human rights challenges in Iran". In her report, Ms.

[1] Resaleh Towzih al-Masael by Ayatollah Sayyed Ruhollah Mousavi Khomeini, Translated by J. Borujerdi, with a Foreword by Michael M. J. Fischer and Mehdi Abedi, Westview Press/ Boulder and London, c1984, p.423-436

Jahangir criticized the Iranian judiciary and condemned the growing number of executions for homosexuality, which Iran nominally sees as illegal. She reported on the tough conditions the LGBT people are struggling with in Iran.

Following the 1979 revolution, the Iranian judicial system substantially changed, part of which was due to the inclusion of the Sharia in the constitution. In Iran, the Islamic Sharia is influenced by religious governance, which greatly contributes to the legal process. As a result of this law, civil and criminal law changed, and family law, including marriage, divorce, custody, and many civil and female-related rights went through substantial changes.

Citing Najmabadi (2013), Taylor et al. stated: "The Islamic Republic of Iran, following Thailand has the highest number of sex-change procedures across the world".

Following the Islamic Revolution, the penal code also changed. The Islamic parliament revised the new Islamic Penal Code in 2010, and in May 2013, the Guardian Council, which is more authoritative than the parliament, adopted the new law, officially called the Islamic Penal Code. The new Islamic Penal Code envisages a variety of punishments. Accordingly, so-called 'Hudud' punishments include punishments that pertain to "God's legal right." Here, the sentence is already clear and the court cannot make another ruling. In ta'zir punishments, the judge has a broader discretion.

After the Islamic Revolution, the new Islamic Penal Code, directly and indirectly, transformed the lives of LGBT people. In this context, Chapter 2 of Book 2 (Hudud), Section 2 (sodomy Hudud), Articles 108 to 241 explicate the provisions set for heterosexual relations in the legal system. According to these provisions, the LGBTs are not recognized nor endorsed, facing various types of punishments, some of which are already provided for in the articles set by the Islamic Penal Code. Some Islamic Penal Code clauses on the LGBT people are as follows:

Article 233- Sodomy is the penetration of male genitals the size of foreskin into another male's anus. It is anal sexual intercourse.

Article 234- The Hudud punishment for the active sodomite, in cases of rape, or having a wife, is death, otherwise, one hundred lashes. The Hudud of sodomy for the passive (with a wife or not) is death in any case.

Note 1- If the active is a non-Muslim and the passive a Muslim, the hudud punishment is death for the doer.

Note 2- Hudud for the male with a wife is death as stated previously, as the man is mature and can have sex with the mature wife whenever he wants.

Article 235- Intercruralex, also known as coitus interfemoris, thigh sex, and interfemoral sex, is a type of non-penetrative sex where the penis is placed between the receiving partner's thighs and friction is generated via thrusting. Intercrural occurs when genitals are laid between a male's thighs or the hips.

Note: Penetration no more than peins foreskin/ hood.

Article 236- In intercrural sex, the hudud for the active and passive is one hundred lashes, not distinguishing between the male with or without a wife or rape or non-rape.

Note: If the active participant is a non-Muslim and the passive participant a Muslim, the Hudud punishment is the death penalty for the doer.

Article 237- Male homosexuality for non-sodomy and intercrural sex such as kissing and touching out of lust results in a sentence of seventy-four lashes of the sixth degree.

Note 1- This provision also holds for females.

Note 2- This provision does not include the cases legally subject to hudud.

Article 238 Lesbianism, also called sapphism or female homosexuality, is the tendency of a human female to be emotionally and usually sexually attracted to other females. It occurs when a female places her genitals on the genitals of her same-sex partner.

Article 239- Lesbianism hudud is one hundred lashes.

Article 240- The hudud for lesbianism does not differentiate between the active and the passive, Muslim and non-Muslim, with or without a husband, rape and non-rape.

Article 241- In the absence of legal evidence on the incidence of an unchaste act and the accused's denial, any investigation into the affair is prohibited. Cases of perpetration with violence, reluctance, harassment, kidnapping, or deception are subjected to the rape case and are excluded from this provision.

The above point concluded that the new Islamic Penal Code criminalizes homosexual relationships and involves a set of punishments including a hundred lashes for consensual sexual intercourse between two women (Article 239) and the death penalty for consensual sexual penetration between two men (Article 234). Also, this code criminalizes other similar conducts such as touching and kissing between homosexuals, for which it calls for up to seventy-four lashes. Articles 232 and 233 of the Islamic Penal Code sentence the "passive" in consensual sexual intercourse between two men to death, while the "active", as according to the laws, is only punished by a hundred lashes if he is a single Muslim. According to the Islamic Penal Code, non-Muslim married men who engage in consensual sexual intercourse are sentenced to death.

Interestingly, Chapter 4 of Book 2 of the Islamic Penal Code, which embraces all types of sexual offenses, remains completely silent about raping married men. Rape is a common offense unless sexual conduct has occurred outside of marriage. This is the rationale which states two conscious adult men engaged in sexual intercourse have committed an offense and may risked their lives.

According to the new Islamic Penal Code, engaging in homosexuality act and if proven the death penalty is probable, which helps understand why some LGBTs, cognizant of the laws, are living in a state of anxiety and fear.

Like other Abrahamic religions, Islamic laws such as the Qur'an and the Hadith of the Prophet (PBUH), religious narrations as well as fatwas by religious leaders prevail over sexual orientation, all confirming the man-woman sexual relationship.

In Islam, religious discourse about homosexuality concerns primarily sexual activity between men, with few hadiths (prophetic narrations) citing homosexual behaviour among women. Many lawyers

disproportionately suggest that "there is no hudud punishment for lesbians, for this is not considered to be adultery as women lack male genitals and cannot do the penetration. Having said this, they are physically incapable of committing adultery; however, deserving the ta'zir punishment, because this act is sinful."

Iranian history has provided few examples of punishment for lesbians; however, the author of Tabari History provides an example of the execution of two lesbian slave girls at the Al-Hadi shrine. This is an example which shows the actions of the ruling caliph.

On the other hand, the some of the Abrahamic religions believe homosexuality is an unforgivable sin and oppose the union between homosexuals, culminating in piled-up pressure on lesbians, because their feelings, desires, and emotions are seen as unnatural and deviant.

The homophobic model introduced by Islam endorses normative heterosexuality, virtually ignoring lesbian people who are forced to conceal their identities while renouncing their sexual orientation. The way they live as Muslim lesbians causes an intersection at which religion and sexual desire collide; this is while Islamic religious homophobia distinguishes these two components, thus not permitting these women to explore and express their sexual desires. Many of them seek to adapt to these conditions by living a secret life. Even those who are members of the Muslim LGBT protection group (Faith Group) are grappling with myriad problems. Tough and biased religious approaches to homosexuality do not help religious beliefs and sexual orientation to be reconciled.

The Well of Loneliness by English author Radclyffe Hall, first published by Jonathan Cape in 1928, recounts the story of the tormenting life of Stephen Gordon, an English wealthy woman of the upper class whose homosexual desires were clear from an early age. This novel portrays lesbianism as a natural and God-given situation while making a specific demand: "Give us the right to life" This demand also holds of Muslim lesbians in Iran, are suffering from sexual violence, the demands for obedience to the patriarch order, women's relative marginalization and accumulated pressure on a marriage. The influence of Islam, which greatly contributes to shaping the identity of individuals in daily life and personal development can be a source of limitation for Iranian lesbians, who are incapable of expressing their true identities.

Research Methods

This study is an overview of the Iranian LGBTs' dynamics and uses fieldwork to further the investigations[1]. This study reveals some 400 personal narratives of biases and various forms of discrimination LGBTs have experienced. Unlike most studies in this area, the present study also examines the root causes of fear and repression of the LGBT community.

Hidden LGBT groups in Iran are clandestine, making it very difficult to identify, approach, and, consequently, gain their trust. One of the reasons for this mistrust is the lack of knowledge and about sexual orientation. Scant research has been carried out on Muslim homosexuality, The main reason is

[1] Ahmady, Kameel (2018). Forbidden Tale: A Comprehensive Study of LGBT People in Iran. London: Mehri Publishing;

the problems and obstacles face study and research on taboo subjects. Also, as Murray (1997) states[1], there is a collective culture of renunciation of homosexuality in Muslim societies. Most importantly, this study sought to gather data on LGBTs in Iran in a systematic way.

Data were analysed using integrated methods commonly used in comprehensive and sensitive researches. The methods include qualitative, quantitative, grounded theory and snowball sampling. It should be noted that while these methods are presented here in a particular order, the processes have, in fact, been rare, even if they were sequential.

Using integrated methods has always been an adaptive way of data analysis, with the sampling and data collection having a continuous form, each depending on the other. Of course, this requires analysing every stage of the research process. After data were collected from the participants, which was performed throughout the interview process, they were immediately analysed. Strauss and Corbin (1998) have identified five objectives for coding processes: Stages of the grounded theory include:

1. Developing a theory and testing it;

2. Providing researchers with analytical tools to manage a volume of raw data;

3. Helping analysts consider other meanings of a phenomenon;

4. Systematic and creative coding, and

5. Identifying, producing, and linking concepts constituting a theory.

Since data collection and analysis is primarily interpretive, this process includes certain steps[2]. The first step is open coding, in which data from the initial interviews are classified and involves subgroups, features, and dimensions (scope and differences in each category). Open coding includes labelling concepts, defining and developing categories based on their properties and dimensions. In this study, these features and their dimensions can be defined outside of data collection.

The second step is axial coding, which is based on a grounded theory and is the second step of coding that follows open coding. In contrast to open coding where we break the data into discrete parts, with axial coding you begin to draw connections between codes[3]. With axial coding, we organize the codes developed in open coding[4].

[1] Murray, S.O (1997).The will not to know: Islamic accommodations of male homosexuality. In S.O. Murray & W. Roscoe (eds.), *Islamic homosexualities: Culture, history and literature*. New York: New York University Press, pp.14-54.

[2] Jones, Susan R, Vasti Torres, and Jan Arminio.(2013). *Negotiating the Complexities of Qualitative Research in Higher Education: Fundamental Elements and Issues*. Routledge; Whitaker, Brian. (2011). *Unspeakable Love: Gay and Lesbian Life in the Middle East*. Saqi.

[3] Strauss & Corbin (20011) The world we see: A study on LGBTQ in Asia, Tauris publishing, USA, LA , p. 102.

[4] Corbin, J.; Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage Publications, p. 116.

With axial coding in qualitative research, we read over the codes and the underlying data to find how the codes can be grouped into categories. A category could be created based on an existing code, or a new, more abstract category can be developed that encompasses several different codes[1].

This follows the third step, which is selective coding and is the last in grounded theory, where all categories are connected around one core category. In doing so, we define one unified theory around the research. Selective coding occurs later on in the process and connects categories we have developed from the qualitative data in previous coding cycles, such as axial coding[2]. The core category developed in selective coding may come from elevating one of the categories from the axial coding stage or may be a new category that is derive based on the other categories. The core category ultimately represents the central thesis of the work[3].

While approaches to the LGBT community around the world have called for more tolerance, Iran is still one of the countries resisting changes in this regard. In some areas of Iran, homosexuality as a subject of discussion is thoroughly rejected, as no LGBT support groups are allowed to form and no initiatives are made accordingly. Religious foundations in Iran constitute a legal and political "meta-structure" defined by traditional Shiite jurisprudence. This ideological system seldom allows other voices to be heard and still maintains a tough religious stance on the matter[4].

As a traditional society, Iran emphasizes religion (and miracles) in behavioural norms and values and encourages the establishment of deep-rooted links with the real or imaginary past[5]. Religion has a key role in Iran. Most familial structures have been founded on religious teachings, focusing on the traditions of the Prophet of Islam (PBUH). The considerable impact of religion on people's identities and lifestyles is still impressive today, as religious followers discriminate against the LGBT people. Religion is not simply a personal belief or rituial, rather it constitutes a public domain that covers the nation as a whole; thus, many belives that the more religious the family, the more pressure it piles up on the individual.

As stated, it is to be concluded that religion, the laws adopted by the country, and the traditional social context are all major factors affecting the restricted lives of homosexuals. This leads to unbalanced relations, mental disorders, and ultimately different lifestyles and identities. This identity includes some components that have been the subject of focus based on data collected during fieldwork. This newly formed identity follows certain behavioural strategies and procedures that will be elaborated on in detail in the strategic measures section.

---

[1] Corbin, J.; Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage Publications, p. 116.

[2] Corbin, J.; Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage Publications, p. 143.

[3] Corbin, J.; Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage Publications, p. 146.

[4] Denied Identity: Human Rights Abuses Against Iran's LGBT, from www.iranhrdc.org/english/publications/reports/1000000398.

[5] Difference between Traditional and Modern Society, from www.yourarticlelibrary.com›Society.

I don't do this to please God, I don't say my prayers, nor read the Quran; I don't fast either. I swear by God and have anal sex.

28-year-old homosexual girl from Tehran.

Considering the influence of religion on the religious city of Mashhad and the taboo nature of the subject of LGBT people, these two forces clarify the influence of religion on the identity and lifestyle of the individual. [1]. Besides these contextual impacts on family and identity, religious beliefs are prevailing over the city of Mashhad more than other larger cities in Iran, which distinguishes the sexual minorities of this city from other cities.

Religious teachings adopted by sexual minorities not only make them resistant to change their desires, but also they make them determined to conceal their identities. The stigma of homosexuality in Islamic societies can leave adverse impacts on the Muslims who consider themselves gay. In Iran, most people follow the basic Islamic concepts in their social life, and therefore sexual relations are considered credible as long as they do not contradict adopted social norms. Under such a system, homosexuality is not tolerated, let alone regarded as a recognized social norm.

Religion mounts more pressure on the Iranian LGBT community. As discussed in introduction, religious beliefs mainly contribute to progressive social reforms that derail the adoption of homosexuality. Iranian society attaches importance to the observance of customs wherein individual freedom of expression is curtailed. It also emphasizes preserving social "norms" as well as defined roles for men and women in a binary environment. Homosexuality, however, challenges this social order. For millions, blindly following a religion that tolerates homosexuality is an unforgivable sin. When sacred social norms within the context of law legitimised by Islam are endangered, religion becomes a modifying tool to organize and control social behaviours. For the family, homosexuality is similar to apostasy.

Religion creates mental disorder, which piles up pressure on individual, social and sexual decisions. Current discourses are differently interpreted as to whether being gay is accepted by Islam or not, and many seek to align their spirituality and sexual orientation. Those Muslim gays who conceptualize their sexual orientation as perversions or wrong acts are always struggling with their self-esteem. Consider, for example, the widely held perspective that maintains homosexuality is a sin. Islam strictly considers homosexuality to be deviant behaviour.

Many do not doubt that homophobia is a deeply entrenched feeling in Iranian culture. The internalized sense of religion that that is the essence of the individual, the social and religious concepts of femininity and masculinity, and heterosexual relations as the only socially recognized relationship in the Islamic context. It causes the individual to judge his or her natural sentiments based on a mere condemnation of homosexuality and religious feeling. The stigma of homosexuality in Islamic societies will have deep effects on Muslims who consider themselves gay.

[1] Between Religion and Desire: Being Muslim and Gay in Indonesia, from www.sjsu.edu/.../courses/soci172/s0/10GayMuslim.pdf.

It is noticeable how religious beliefs deny homosexuality, it can cause some Muslim gays to develop internalized homophobia. For LGBTs, stigmatized by homophobic hatred, their inevitable internal struggles, changing only after years of exposure to sexual orientations, could lead to the renunciation of religion and disbelief in religious punishment.

People who identify as LGBTQ are always the subject of human interpretations, and these interpretations may change based on time, place, and social circumstances. In this connection, most respondents were found to advocate more ethical interpretations of religious texts that respected plurality, valuing the difference among God's creatures, while at the same time resisting the prevailing interpretations of the Qur'an, to which thinkers' resort when condemning homosexuality.

Muslims refer to the story of Lut in the Qur'an (like the story of Lot in the Bible) to argue that Islam condemns men who express love for other men. Many Muslim gays have different interpretations of this story, arguing that this story condemns violence, not specific sexual conduct. Seeking to reconcile their faith and sexual orientation, some Muslim LGBTs distinguish between "homosexual acts" and "homosexual identities" to suggest they were born to conform' a non-heterosexual divine plan. Thus, their homosexuality is said to be an expression of the divine will not a mere personal choice out of lust or evil desires. In the meantime, a number of Islamic scholars, mainly in the West, are beginning to re-examine Islamic teachings on same-sex relations, concluding that mere condemnation amounts to a wrong interpretation[1].

However, many of these people have limited choices, which include: Keep your beliefs and be what you are, because you cannot continue to "wear a mask" and deny your homosexual desires. If one is deprived of the family and relatives' support and is rejected, while the religion is no longer relief for him/her, it is no surprise to see him/her losing his/her religious faith and relying on the support of secular institutions. Sometimes, however, religious belief may produce the opposite effect, namely, it may lead people to a more conservative ideology. LGBTQ people, fearing negative family reactions, seek to comply with social norms and keep imitating the behaviour and dressing style of heterosexuals. This conservatism can lead to short-term illicit relationships.

The spirit of Islam is belives in empathy, tolerance, and understanding; however, the LGBT people do not enjoy a positive religious framework within the Islamic context. Recognizing or endorsing homosexuality could undermine the very foundations of Islam. However, the need for a religion that recognizes LGBTQ groups and accepts that they tend to be secular is not seen at this point in time. This has led many people to seek a new path towards spirituality and alternative religious precepts' in their lives rather than to follow the dominant religion of Islam. These concepts include 'humanism'', belief in human dignity as a truth religion or the orientation towards new wisdom that posits sexual fluidity. The present century can probably enjoy strong support of coexistence, tolerance, and participation that transcends superficial support and solidarity.

[1] Islam and Homosexuality: What does the Koran say, from www.haaretz.com/middle-east-news/1.724908.

As the following narrative of an LGBT participant in this study shows, the road to recognition is a difficult one howver in this century tolerance is the norm e.

I recall when I used to go to the mosque with my parents; however, after all the problems, I had a defensive stance towards God at the first stage, because I was under pressure. God could create me as a homosexual; alternatively, I could live a normal life, marry and have a child. I could live at peace. I still have the same feelings. The problem we are faced with makes us ignore out habits and beliefs; however, this made us do away with many of my religious beliefs. I would like to die one day and ask God why. I am having sex with some people. I am tired.

31-year-old lesbian from Mashhad

LGBT people are harassed and abused in Iran, they also face tough laws. They are vulnerable to domestic and social abuse and violence. There is inseparable relationship between religion and sexual norms in Iran on the one hand, and its legal system and rigid laws, on the other; accordingly, people who do not follow religious and sexual norms will be subjected to punishments. Legal punishments will be employed by the government, the judiciary, and non-government actors such as schools, communities, and families. Iranian laws do not protect this group against discrimination or harassment for their sexual orientation and gender identity. LGBTs are deprived of the legal right to have independent identities and be themselves.

According to the Iranian Islamic Penal Code- discussed in detail in Chapter 1 of the author's previous books[1] - there is an undeniable gap between criminal measures and executive realities. A recent study has shown that punishments for homosexuality (see Chapter 4[2]), pederasty and lesbianism combine a set of corporal sentences such as lashes, sentenced to death or stoning if the conduct is repeated as the evidence against the accused suggests. At the same time, such sentences have not been executed for years, and the judiciary and police seem to tolerate the LGBTQ community, as long as they do not gather in large numbers and they remain invisible. When sexual minorities are asked about general laws and legal information about LGBTQ's withen the Iranian law, many of them seem to be confused about the details of the laws which applied to them, though some respondents used words such as execution, stoning, and lashes lightly. This study reveals that, while many of the participating sexual minorities felt they were controlled, there was a sense of disbelief about the punishments following a conviction, as no recent cases of execution or stoning had been reported recently, with many downplaying the possibility of such punishments. In the present fieldwork, the research team witnessed the occasional

[1] A) Ahmady, Kameel. (2018). Echo of Silence: A Comprehensive Study of Early Childhood Marriage in Iran. Tehran: Shirazeh (in Farsi) ; & (2017) Echo of Silence: A Comprehensive Research Study on Early Child Marriage (ECM) in Iran: New York- USA, Nova Science Publishers, Inc
B) Ibid (2021). In the name of Tradition: A comprehensive study on FGM in Iran with the appendix the changing paradigms of FGM: Country Report on Female Genital Mutilation/ Cutting (FGM/C) in Iran With an introduction to Male Circumcision / Male Genital Mutilation (MGM/C) in Iran: Danmark, Avaye Buf;
C) Ibid (2016) n the Name of Tradition: Female Genital Mutilation in Iran; Germany, UnCUT/VOICES Press
D) Ibid (2019). A House on the Water: A Comprehensive Study of Temporary Marriage and Intimacy in Iran. Tehran: Shirazeh.& (2022) Danmark, Avaye Buf;

[2] (2021) Forbidden Tale" *A comprehensive study on lesbian, gay, bisexuals, Transgender (LGBT) in Iran,Denmark, Avaye Buf. Google books: https://www.google.co.uk/books/edition/The_Forbidden_Tale/cLNTEAAAQBAJ?hl=en*

police threat. Police patrols disrupted the fieldwork several times and interrupted the interviews conducted in the parks, causing the interviewees to disperse to remain unknown. It should be noted, however, that the fieldwork varied in the cities of Tehran, Mashhad, and Isfahan, and differences existed even between different areas of a city.

In one interview, a gay person from Mashhad expressed his feelings as follows:

Sexual minority communities present current vulnerabilities based on their context and type. Gatherings for a birthday party or anniversary celebration in the presence of transgender people or those in special clothing are reactions by the police. I have heard good things taking place in Mashhad, like LGBTs' birth parties and celebrations; however, Mashhad is a major religious city and the situation there is awful; I don't know why.

An interpretation of the interviews suggests that the anxieties of sexual minorities were not necessarily limited to government security forces and that revealing the potential sexual orientation to family, friends, and relatives was another concern.

I went through an ordeal during my academic years, which transformed my entire life. There was someone at the university and we were very much interested in each other. I expressed my interest in him and he apparently had no problem. However, he was a heterosexual. By the way, we were having a two-year relationship, one year and half of which was a bit terrible for me. I was quite relying on him. I abandoned everything. I lost my life. I had a studio where I used to sing songs. I abandoned it and quit composing poems, and then began to drink wine, because I had started a wrong relation.

31-year-old gay from Tehran

To understand homosexual relations, the root causes of such desires must be investigated. Scientific discussion about the roots of homosexuality and investigation of sexual desires is a complex subject outside the scope of this research. There are two main theories about the causes of homosexual desires;

A) Homosexuality is primarily affected by genetic and biological factors which are regarded as a congenital tendency. Simply put, people are born "gay" or "lesbian", and

B) Homosexuality primarily results from psychological and environmental influences as well as early experiences.

To sum up, there are probably several factors that cause homosexuality. The first sexual encounter usually occurs during high school years, i.e., from 15 or 16, although it is also seen in some cases during primary school years. These relations lead to more serious sexual interactions.

Adolescence involves considerable changes of various aspects of intellectual maturity, immense psycho-social development, and several physical developments resulting from neurological and hormonal processes, all of which are all intertwined, summarised as a process called 'puberty'. Puberty is associated with heightened levels of sex hormones. During puberty, the body secretes hormones that cause the ovaries to produce the hormone oestrogen. The most characteristic physical changes during puberty result from the considerable impacts of hormones. Secondary signs of sexual changes (e.g., breast formation, testicular and penile growth, and genital hair), physical changes, and fertility are all signs of this process[1].

	My mother tells me I actually wanted to be a boy as a child. Even strange to me. I told them to call me Farshad. I did not used to wear a shirt. Girls usually have a dream of the wedding and things like that, at that time I thought I could marry a girl. I loved my female friends. I fell in love with the girl next door. Later I fell in love with my uncle's daughter. Because social norms tell you that heterosexuality is normal, I thought so. I thought it was the right thing to marry a man. 28-year-old bisexual from Tehran	

Quantitative results of the research

Considering the secret life of LGBTs and the understandable fear of their sexual identity being exposed, this research cannot claim that the sample population represents the general LGBT community. However, the data reveal realities that have overshadowed the Iranian LGBT community. This study uses field techniques and purposive interviews to estimate the number of homosexuals in Iran by concentrating on the three major cities of Tehran, Mashhad, and Isfahan, the results of which are presented in terms of their religious beliefs:

Figure 1 illustrates the prevalence of religious beliefs in the sample population in Tehran, Mashhad, and Isfahan. According to the figure, 14.28% of homosexuals in Tehran, 33.3% in Mashhad, and 20.7% in Isfahan have faith in religious concepts such as God and ritual ceremonies such as prayer and fasting. These data suggest that homosexuals in Mashhad have stronger religious beliefs because development and socialization under religious rituals in this city are much greater. Isfahan and Tehran tend to be more 'modern' with low religious beliefs. As stated earlier, many of the LGBTs have faith in religious matters just like other people in the region, some of whom are reported that they have taken par't in cultural and religious ceremonies, while others have attended religious rituals like Ashura.

[1] Puberty stages for boys and girls, from www. emedicine.com.

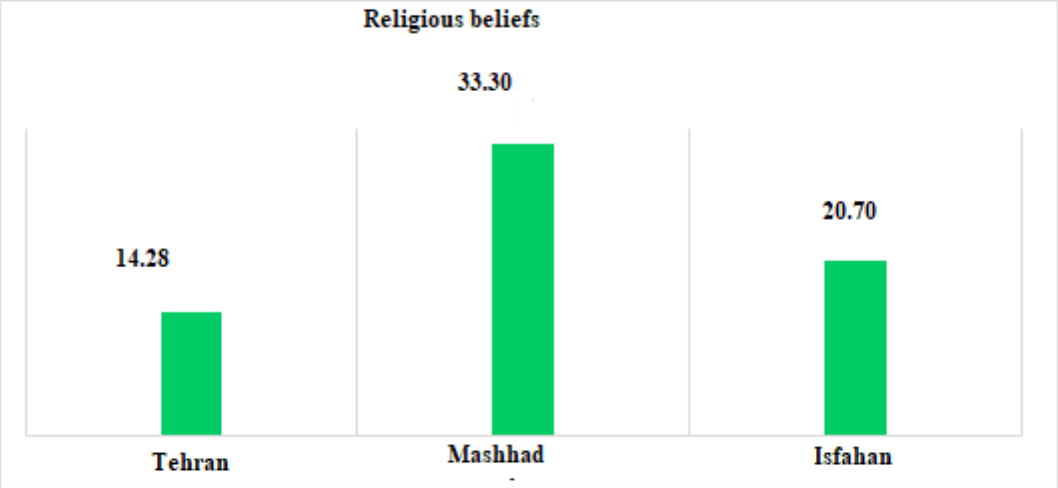

Figure 1: Percentage of religious beliefs in the sample population

In Iran, the law, religion, and custom are the three forces that dictate how the individual should behave, and all three 'foreces' have opposed homosexuality. These three forces operate separately, collectively, and simultaneously. So, Iranian LGBTs cannot expose their identities like their counterparts in other countries. However, signs of tolerance of' homosexuality recognition are beginning to emerge. In other words, this very specific lifestyle is growing slowly as part of the larger societyand the youth demonstrateslittle more tolerance of homosexuality, more people feel confident enough to identity themselves as homosexual in places they feel protected.

In the pre-modern moral and legal system, sexual relationships were often seen as legitimate only as a means for reproduction with any sexual act not leading to reproduction being considered immoral. For example, masturbation and having anal sex with women, using contraceptives, and sex with non-religious people were considered religiously perverted and sinful.

Figure 2 illustrates the percentage of violence, discrimination, and humiliation against homosexuals in Tehran, Mashhad, and Isfahan. Accordingly, Isfahan (80%), Mashhad (66.6%), and Tehran (17.1%) accounted for the most violence and discrimination, respectively. Mashhad and Isfahan were found to be more traditional and religious compared to Tehran. Thus, there homosexuality is seen as a deviation and anomaly, and it is no surprise to see these two cities having a higher rate of violence against homosexuals.

Opponents of homosexuality view it as moral corruption or an deviancy'. Homophobia and stigmatization in these societies are major causes of violence and discrimination.

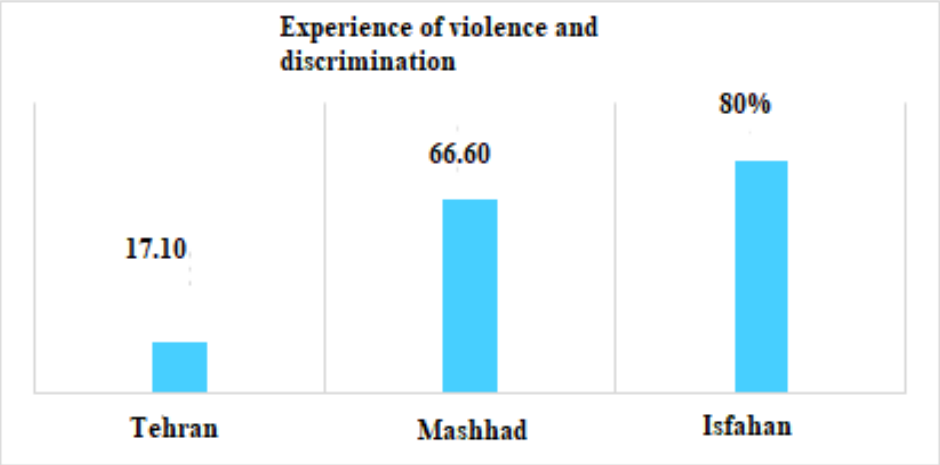

Figure 2: Percentage of experience of violence and discrimination in the sample population

Research results in Muslim countries

Although homosexuality tends to enjoy more respect' or 'legitimacy' in many Western societies, it is still stigmatized and, to a large extent, Muslim countries prohibit it[1]. 'While Muslim countries to a large extent prohibit homosexuality, homosexaulity is largely tolerated in most Western socieities, although 'it is, at times, still stigmatized. In the Middle East and the rest of muslim societies, approaches to the LGBT community have not changed, as they have around the world. The Middle East continues to resist changes the most. In many areas of the region, it is even forbidden to talk about homosexuality, making it very difficult for LGBT support groups to make changes. A review by the Pew Research Centre[2] on global approaches to homosexuality found that, compared to 80% of Canadians and British, less than 5% of those surveyed in Egypt, Indonesia, Jordan, Pakistan, Palestine, and Tunisia believed that the society should decriminalise homosexuality. Some of the Muslim countries which showing more flexibility towards homosexuals are Malaysia (9%), Turkey (9%), and Lebanon (18%), where Islam seems to have a weaker role in their political and social lives[3].

In Muslim societies, judicial and extra-judicial measures adopted against homosexuality sends a clear message to society that homosexuality is wrong, perverted, and illegal, and thus punishable. The Islamic Republic of Iran, under the Islamic Sharia, has a tough legal stance on homosexuality, adopting the death penalty and lashes as relevant punishment. According to the Iranian Islamic Penal Code, "When two men not having blood relations are found to be nude under a covering, both shall be punished by

[1] Homosexuality and Islam | Rusi Jaspal - Academia.edu, from www.academia.edu/6868516/Homosexuality_and_Islam.
[2] Whitaker, Brian. (2006).*Unspeakable Love: Gay and Lesbian Life in the Middle East*. Berkeley: University of California, p.184
[3] Homosexuality and Islam | Rusi Jaspal - Academia.edu, from www.academia.edu/6868516/Homosexuality_and_Islam.

up to 99 lashes[1] (discretionary punishment)" and "when two women not having blood relations are found to be nude under a covering, both shall be punished by less than 100 lashes[2] (discretionary punishment)". Repeating the act also results in ta'zir punishment of third-degree offense of 100 lashes. However, "When one kisses the latter out of caprice, he shall receive up to 60 lashes[3]". In the meantime, homosexual relations without anal penetration could result in 100 lashes; whereas accordingly, anal penetration could result in the death penalty[4]. Under the Islamic Penal Code, people shall receive punishment for homosexuality only when they confess four times, or four virtuous Muslim men testify they have seen the sexual relationship between them.

It is also clear that none of the Muslim countries provide social or legal environments to support the LGBT community. In the meantime, one would argue that a social support mechanism to address this is lacking, and the need for Islamic support organizations to support the psychological and social well-being of LGBT people is strongly felt. In recent years, ISIS's public display of violence in Syria, which was also a hostile environment for people who identify as LGBT before their presence, has received the attention of the international community[5]. The situation for the Iraqi LGBTQ community sharply deteriorated following the fall of Saddam Hussein in 2003. Islamic groups emerged out of this political turmoil to target and killing as many as 200 LGBTQs in 2012 alone. These groups are now working with the Iraqi government to fight ISIS.

Disregarding and despite the limited local efforts, no sign of change to the social or legal status of Egyptian LGBT people can be seen on the horizon. In Lebanon, the establishment of LGBT advocacy organizations is a major step in the fight for social and legal rights which has brought about changes in attitudes. This change is a product of socio-political factors that have helped create new orientations in Lebanon. Although practicing homosexua'lty is prohibited in most Muslim countries, there are some exceptions, too, with a few Muslim-majority countries (such as Jordan) legalizing homosexuality; however, even in these countries, the LGBTs receive little legal protection and they fear more aggravated punishments.

Indonesia, the world's largest Muslim country, has a vibrant bisexual cultural tradition widely tolerated by the public. Homosexuality and gay sex are not illegal in Indonesia.as observed above surprisingly, transgender men and women are being recognized in many Islamic cultures around the world. The idea of a man or woman who considers him/herself a member of the opposite sex is more acceptable than that of a man or woman who has a sexual desire for someone of his/ her sex.

[1] Islamic Penal Code, Chapter Two, Chapter Three, Article 123
[2] Islamic Penal Code, Chapter 2, Chapter 2, Article 134
[3] . Islamic Penal Code, Chapter 2, Chapter 2, Article 124.
[4] Parnian, H. (2006). *The sexual rights of women and homosexuals in Iran* (In S. Seidman, N. Fischer & C. Meeks eds.). Handbook of the new sexuality studies, London: Routledge, pp.348-352.

[5] Jaspal, R.; Breakwell, G.M.(Eds). (2014). *Identity Process Theory: Identity, Social Action and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 211-267

However, hopes for more changes are diminishing, though some measures have been taken to facilitate the lives of transgender people in Iran and Egypt[1]. In 1988, sex change was declared acceptable by the thinkers of the Egyptian Al-Azhar University, the world's oldest Islamic university, under Islamic law. In Iran, Ayatollah Khomeini in 1964 gave a fatwa in the book Tahrir al-Wasila to decriminalise sex change, while the Shiite jurisprudence also determined criteria for the person's new identity and religious duties, in addition to recognizing sex change. The premise which explains this apparent disparity between the tolerance shown to transgender people and the intolerance of homosexual practices is that man is born transgender, whereas homosexuality is a choice. Homosexuality is thus believed to be a sin. However, many transgender Muslims are still suffering from physical and verbal violence and social and cultural rejection in their communities following sex change. Many of these victims of discrimination cannot escape to another country to remain anonymous.

Activism for LGBT people in Lebanon has led to the establishment of organizations such as Helem, a progressive LGBT group in the Arab world, which provides LGBTs with health and legal services. Its mission is to lead a non-violent struggle for the liberation of lesbian, gay, bisexual, transgender, queer, intersex, and other persons with non-conforming sexualities and/or gender identities (LGBTQIA+) in Lebanon and the MENA region from all sorts of violations of their individual and collective civil, political, economic, social, and cultural rights. Helm is a well-established and influential entity in Lebanon that regularly hosts events on LGBT issues and even organizes street protests against violence directed at the LGBT community in Lebanon. However, while Beirut is more liberal compared to its neighbouring cities and countries, it is still less tolerant of LGBT issues compared to Western societies. Services provided by Helem have only supported a limited number of individuals, usually wealthier classes of the society while ignoring the marginalized and excluded[2]. For example, scholars such as Massad have argued that Helem is a foreign entity, and organizations backed by foreign money, such as OLGA and Helem, seek to create gay communities in Lebanon by promoting sexual identities as adopted in Western society. According to him, homosexual behaviour is a problem, thus giving rise to interventions to endorse these communities[3]. This issue has also attracted the attention of the Iraqi and Arab media. In Baghdad, for example, Muqtada al-Sadr, the Shi'ite cleric, publicly endorsed a humane approach to LGBT people, stating they should not be treated with violence. Since clerics reserve a moral right to intervene in all matters, including all political and social matters, it should be noted that Iraqi religious figures are the most influential people guiding the public opinion in this regard. Ayatollah Sadr's statement became controversial, for it contradicted the position of other clerics and religious entities, like other Shiite thinkers in Iraq and Iran. Clerics in both countries have prohibited homosexuality in Islam arguing it contradicted Islamic precepts'; however, there is a difference as to how to approach it.

[1] The sudden intensity of Indonesia's anti-gay onslaught, from http://www.bbc.com/news/world-asia-35657114. [Accessed December 27th, 2017].

[2] Leave or be killed. (6 July 2010). *The Sydney Morning Herald*.

[3] Massad, J. (2015). *Islam in Liberalism*. Chicago: University of Chicago Press, p. 89.95.

Most Iraqis condemn homosexuality, but they do not advocate violence against them. Iraqis and Lebanese laws have not specified punishments for homosexuality.

Iran is one of seven countries in the world that still executes people who commit homosexual acts. Iran also has the highest number of executions relative to population size compared to other countries. In absolute terms, only China has carried out more executions than Iran. In 2009, the Iranian judiciary executed 388 people, with the number of executions sharply rising from 2010 to 2014, totalling at least 3,242 in this period[1].

Despite its accession to human rights treaties, Iran executed eight adolescents in 2007, and from 2008 to 2009, it was the only country that was continuing to execute children in violation of its obligations under the Convention on the Rights of the Child. In 2013 and 2014[2], at least eleven executions of children were carried out in Iran, which only included figures made public.

On August 6, 2014, two men, Abdullah Ghevami Chahzan Jiri and Salman Ghanbari Chahzan Jiri were hanged in southern Iran for alleged sodomy[3]. It is not clear whether they were executed for being gay or not, as there were conflicting reports of them. One source said they were gay, and another wrote that their "offense" was not clear; however, this source still rebuked them as "perverted offenders." In 2011, three men were hanged in Iran after being convicted of homosexuality. These individuals, called only by their initials, were executed in southwestern Iran in the city of Ahvaz, the capital of Khuzestan province. A judicial official told the public gathering that the three convicts were sentenced to death for unchaste acts against the Islamic law and "evil deeds.[4]" The Norwegian Human Rights Organization in Norway said that the men had committed "sodomy" (sexual penetration between two men).

In 2007[5], it was reported that twenty offenders had been executed in Tehran for various crimes, including rape and sodomy. No further details were available to the public.

In 2005, media outlets widely reported the execution of two teenage boys, Mahmoud Askari and Ayaz Marhouni. They were hanged in public for complicity in sodomy and rape, with their execution images widely shared on the Internet. The two were children at the time the crime took place, and one of them was said to be a child even at the time the sentence was enforced. It is still not clear whether the two were executed for being gay or not. The charges upon which they were executed are still unclear. Similarly, an adolescent boy of 13, named Moloudzadeh was executed for sodomy and raping three teenage boys. This is despite the fact that all the witnesses retracted their allegations, and Moloudzadeh retracted his confession.

The new Islamic Penal Code targets those whose sexual orientation is perceived to disrupt social norms, and this is an reason for the government to cleanse "offenders" from the earth. Laws on sodomy in many criminal codes are intertwined with heinous crimes such as rape, sexual assault, adultery, and child sexual abuse, confusing the public and causing anger. Child sexual abuse and rape are shameful and

[1] https://deathpenaltyinfo.org/policy-issues/international/executions-around-the-world
[2] https://www.expatica.com/fr/uncategorized/iran-executions-see-alarming-rise-in-2021-report-482678/
https://www.advocate.com/world/2022/1/31/report-iran-executed-two-men-over-charges-related-homosexuality
[3]
[4] https://www.hrw.org/news/2005/11/21/iran-two-more-executions-homosexual-conduct
[5] https://www.refworld.org/docid/46558ece28.html

horrific offenses, but homosexuality is not so. However, as mentioned in previous chapters[1], homosexuality has always been associated with pederasty and sexual perversion, which is rejected by society and punished by law.

In 2010, Human Rights Watch[2] released a report on the situation of homosexuals and other sexual minorities in Iran. The report said that because the courts investigating "moral cases" are not made public, it is difficult to determine how many people have been executed for homosexuality. Amnesty International estimates that some 5,000 people have been executed for homosexuality since 1979. Of course, this claim is difficult to substantiate due to a lack of official evidence.

The Committee on Cultural, Social, and Economic Rights, along with the Committee on Human Rights, has frequently called on all member states, including Iran, to abolish laws criminalizing homosexuality. Iran is a member of the ICESCR and ICCPR. The terms and obligations set out by these international instruments are clear. However, the Iranian judiciary has responded by using the current penal code to criminalize homosexuality.

The problems LGBTQs are facing in Iran are legal, and if their rights are violated, limited legal assistance will be provided to them. Also, the laws are against the rights of these people. Unfortunately, the laws are inherently discriminatory, biased, The law is inherently discriminatory, bigoted, and deeply in conflict with Iran's vulnerable sections of society, in violation of Iran's international obligations.

Some of the LGBT people and especily those with higher education and living in larger cities are aware of the stigma and prejudice against them, as well as the heavy punishment that awaits them if their sexual identity is exposed, and this portrays a bleak image of life for the LGBTs who live with discrimination and intolerance. A review of the situation of homosexuals and bisexuals in neighbouring countries can potentially provide a broader perspective on possible legal reforms and solutions to face social challenges in Iran. In Turkey, for example, homosexuality was decriminalized in 1858[3], and legal discrimination was restricted. One of the greatest achievements of the Turkish LGBT community, social activists, and NGOs was the LGBT parade in Istanbul, which saw Turkey become the first Muslim country to host such an event. Iranian LGBTs participated in some of these parades in Istanbul, Amsterdam, and Stockholm in 2015 and 2016.

Despite this promising public response, Turkish society still has a negative attitude toward LGBT people. A 2013[4] survey by the Pew Research Centre suggested that only 9% of people in Turkey were accepting of homosexuality in their society, with most Turkish people strongly opposing homosexuality. This opposition has also been seen in Russia and Lebanon. Homosexuality is not a crime, they stated, but 80% and 74% of people, respectively in both countries believed that society should not accept homosexuality. Despite legal reforms- which is undoubtedly a big step - social challenges remain an obstacle to overcoming the challenges that LGBT people face regularly.

---

[1] (2021) Forbidden Tale" *A comprehensive study on lesbian, gay, bisexuals, Transgender (LGBT) in Iran,Denmark, Avaye Buf. Google books: https://www.google.co.uk/books/edition/The_Forbidden_Tale/cLNTEAAAQBAJ?hl=en*

[2] https://www.hrw.org/world-report-2010

[3] https://www.jstor.org/stable/41299403

[4] https://www.pewresearch.org/global/dataset/spring-2013-survey-data/

Conclusion and future work

The social suppression LGBT people encounter varies from country to country and involves various levels of violence, discrimination, and stigmatization that reflect the prevailing local context. The Internet and social networks have also provided an environment for the exchange of positive information about LGBT identities. In the meantime, the Internet is a conducive environment for promoting legal protections of sexual minorities.

In countries where homosexuality stigmatization is high, the LGBTs find each other online. Although the Internet is usually a tool in the hands of more affluent individuals, it does serve as an important channel for the exchange of views and solidarity. The interactive nature of the Internet has brought about a space through which communities are formed and conversations unfold. Cyberspace provides opportunities for peoples' socialization, support, movements, and information exchange techniques of survival. In Iran, although the government blocks websites it believes could undermine political, religious, or moral issues, many in Iran have access to filter-breaking software that helps them circumvent censorship.

In Iran, LGBT people are constantly exposed to harassment. There are rigid and tough laws set out against them, and they are vulnerable to harassment, abuse, and domestic and community violence. However, films, documentaries, music, and other forms of art have created a glimmer of hope in recent years, which may have helped Iranian LGBT people, giving rise to new attitudes. For example, in 2011, the Iranian film "Opposite Mirrors" portrayed the feasibility of religious people adopting a new attitude to sexual minorities. The film is the story of Edy, a young transgender man, who tries to escape from a family who wants to force him into a marriage to save the family's face. In this film, a traditional religious woman first shows disgust and dislike towards a transgender woman. Shortly after, she observes the suffering of the transgender woman because of her father's violence, only to conclude that the imposition of such suffering on others represents "evil" in the religious sense. "Opposite Mirrors" does not claim to have found a solution to the problem, but it views these aspects of the society from a new angle to endorse the idea that "renouncing and abandoning these people is not the solution to the problem".

Since its creation, ISIS has persecuted religious minorities, as well as women and individuals whose identities or lifestyles were not consistent with the group's rigid and fanatical ideologies. Various levels of violence, extreme isolation, and deliberate social stigmatization are always destructive. In areas controlled by the Islamic State, militias have issued rulings against homosexual behaviour and flashy hairstyles, promising to execute anyone arrested on sodomy charges. In just one day, ISIS killed nine men and a 15-year-old boy in a Syrian city for being gay[1]. The ISIS's show trials ruled that gay sex receives the death penalty and savage punishments. This is only one of the examples of ISIS's abuse of social and religious prejudices against gay people, this trend continued until 2017.

It is this author’s hope that this research paper help researchers and activists to reflect more on ways that may contribute to improving LGBT lives in Iran. The main challenge facing the LGBT people in Iran is to eradicate the negative view held in society, which strongly advocates intolerance,

[1] https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-has-killed-at-least-25-men-in-syria-suspected-of-being-gay-group-claims-a6797636.html

discrimination, and legal prosecution. This negative view becomes more serious when Iranian laws and regulations renounce LGBT rights. In the meantime, NGOs' social activists aim to raise awareness of this issue in the community. Awareness-raising about LGBT people in Iranian society as well as greater access to social networks provide a better public understanding of LGBT people.

Several issues should be addressed to deal with the situation of LGBT people. The challenges LGBT people face in life, problems defining and classifying the issues, and the words used to describe LGBT people must all be taken into account, because legitimizing minorities and addressing their particular concerns represents the first major step to improving their situation. Today, however, because of all the problems, even under the toughest conditions in the Middle East, LGBT people continue to come together underground. Over 31% of Iran's 80 million people are between 15 and 29, and this very young population profile represents an opportunity for change, new political dynamism, and potentially a new attitude on gender. Promoting this generation-based perspective requires gathering, sharing, and formulating an educational paradigm on integrating LGBT people into all areas of life.

Progress in meeting the basic needs of the LGBTQ community in Iran will be expedited by the following: filling information gaps, exploring existing data and gathering accurate data, supporting research, testing new and innovative ideas, and planning based on accurate evaluations. When the results of such struggles are shared, the community working in this area can promote the successes and avoid repeating past mistakes; there is no doubt the entry of the NGOs into the field and their social support of the LGBTQ community can be fruitful.

However, society has strong considerations for the LGBTQ population and is generally at odds with non-LGBTQ people. Therefore, it seems that the governments in the Middle East in general and in Iranian particular are not willing or feel the need to do anything. The pressure of denial and confrontation is exerted by the society, from some the civil society organizations and the family institution, which has caused the government not to bother and ignore the right of the LGBTQ community, and of course, there is a serious demand by LGBTQ groups in the absence of cohesive and official LGBTQ organizations and their rights in Iran.

Could give rise to measures to find solutions to the problem. The fact that individuals do not tolerate LGBT people is quite evident from movements across the Middle East, and under this situation, government institutions enjoy a secure and ‘stable position’ because they are in line with accepted opinion. Regardles, the current situation needs to change and LGBT and their citizenship rights should be recognized in all areas of society.

About the Author :

A social anthropologist and scholar, **Kameel Ahmady** received the IKWR 2017 Truth Honour Award at London Law University and placed first in the literary category at the 2017 Global Woman P.E.A.C.E. Foundation ceremony, hosted by George Washington University. Dual British-Iranian national, Kameel Ahmady studied economic environment and publishing at the University of Communications in London, earned an M.A. in Social Anthropology from the University of Kent, and pursued additional courses on research methods and Middle East Studies at the London School of Economics and Birkbeck University of London.

Kameel has worked mainly on international and social development, focusing on gender and minority issues. Published in English, Farsi, Turkish and Kurdish, his previous pioneering research has garnered international attention. In 2011, Etkin in Istanbul brought out *Another Look at East and South-East Turkey*, and his ground-breaking research, I*n the Name of Tradition. Female Genital Mutilation in Iran*, appeared in 2015 with UnCUT/VOICES Press. Nova Science Publisher added *An Echo of Silence* – the study of Early Child Marriage (ECM) in Iran – to its program in 2017, a work that Shiraze publishing made available in Farsi. In 2020, *A House on Water*, investigating temporary marriage in Iran, was brought out by Shiraze in Tehran and Mehri in London, as well as, in 2019, *Childhood Plunder* (scavenging—i.e. waste picking—in Tehran), printed by IRSPRC.

In the last few years he has focused on LGBT+ and ethnicity in such works as *Forbidden Tale*, a comprehensive study of LGB individuals in Iran, printed in English and Farsi by Mehri publishing in 2019 along with *The House with an Open Door*, a comprehensive look at temporary marriage in Iran, and, in 2021, *From Border to Border, an analysis of Iranian identity and ethnicity*, based on research with five major Turkish (Azari), Kurdish, Baloch, Arab and Fars (Persian speaking) ethnic groups, also published by Mehri in Farsi and English.

His new book on child labour,Traces of Exploitation in Childhood (A Comprehensive Research on Forms, Causes and Consequences of Child Labour in Iran), was published by Avaye Buf publishing in June, 2021. His latest research on male circumcision (MGM) will appear soon.

REFERENCES

Beemyn, Genny; Rankin, Susan. (2011). *The Lives of Transgender People*. New York: Columbia University Press.

Steven Waldman. (2003). A Common Missed Conception. From

http://www.slate.com/articles/life/faithbased/2003/11/a_common_missed_conception.html.

Jekel, S.; Wenzelberger, J .; (2015). Journal of Homosexuality, p. 207-241.

Horrie, C.; Chippendale, P. (2007). *What is Islam? A Comprehensive Introduction*. Virgin Books Limited.

Maoz, Z.; Henderson, E.A. (2013). The world religion dataset, 1945–2010: Logic, estimates, and trends. *International Interactions*, 39 (3), pp.265-291.

Kessler, RC.; Mickelson, KD.; Williams, DR. (1999). The prevalence, distribution, and mental health correlates of perceived discrimination in the United States. *Journal of Health and Social Behavior*, 40 (3), pp. 208–230.

Amnesty International. 2001. p. 45.

http://www.bbc.com/persian/arts/2012/05/120517_l41_mh_homophobia_day.

http://maanaav.com/?p=379.

Ahmady, Kameel (1397). Forbidden Tale: A Comprehensive Study of LGBT People in Iran. London: Mehri Publishing; & Ahmady, Kameel (2021). Forbidden Tale: A Comprehensive Study of LGBT People in Iran. Denmark: Avaye Buf Publishing

Murray, S.O (1997).The will not to know: Islamic accommodations of male homosexuality. In S.O. Murray & W. Roscoe (eds.), *Islamic homosexualities: Culture, history and literature*. New York: New York University Press, pp.14-54.

Jones, Susan R, Vasti Torres, and Jan Arminio.(2013). *Negotiating the Complexities of Qualitative Research in Higher Education: Fundamental Elements and Issues*. Routledge; Whitaker, Brian. (2011). *Unspeakable Love: Gay and Lesbian Life in the Middle East*. Saqi.

Strauss & Corbin (20011) The world we see: A study on LGBTQ in Asia, Tauris publishing, USA, LA , p. 102.

Corbin, J.; Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage Publications , p. 116.

Corbin, J.; Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage Publications, p. 116.

Corbin, J.; Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage Publications, p. 143.

Corbin, J.; Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage Publications, p. 146.

Denied Identity: Human Rights Abuses Against Iran's LGBT, from www.iranhrdc.org/english/publications/reports/1000000398.

Difference between Traditional and Modern Society, from www.yourarticlelibrary.com›Society.

Between Religion and Desire: Being Muslim and Gay in Indonesia, from www.sjsu.edu/.../courses/soci172/s0/10GayMuslim.pdf.

Muslim attitudes about LGBT are complex, far from universally, from wwww.usatoday.com/.../muslim-lgbt-gay-views/86046404.

Islam and Homosexuality: What does the Koran say, from www.haaretz.com/middle-east-news/1.724908.

A) Ahmady, Kameel. (1396). Resonance of Silence: A Comprehensive Study of Early Childhood Marriage in Iran. Tehran: Shirazeh;

B) The same. (1395). Tradition: A comprehensive study on female circumcision in Iran. Tehran: Shirazeh;

C) The same. (1398). A House on the Water: A Comprehensive Study of Temporary Marriage and Confidentiality in Iran. Tehran: Shirazeh.

Puberty stages for boys and girls, from www. emedicine.com.

Homosexuality and Islam | Rusi Jaspal - Academia.edu, from www.academia.edu/6868516/Homosexuality_and_Islam.

Whitaker, Brian. (2006).*Unspeakable Love: Gay and Lesbian Life in the Middle East*. Berkeley: University of California, p.184

Homosexuality and Islam | Rusi Jaspal - Academia.edu, from www.academia.edu/6868516/Homosexuality_and_Islam.

Islamic Penal Code, Chapter 2, Chapter 2, Article 123.

Islamic Penal Code, Chapter 2, Chapter 2, Article 134.

Islamic Penal Code, Chapter 2, Chapter 2, Article 124.

Parnian, H. (2006). *The sexual rights of women and homosexuals in Iran* (In S. Seidman, N. Fischer & C. Meeks eds.). Handbook of the new sexuality studies, London: Routledge, pp.348-352.

Jaspal, R.; Breakwell, G.M.(Eds). (2014). *Identity Process Theory: Identity, Social Action and Social Change*.

Cambridge: Cambridge University Press, pp. 211-267

The sudden intensity of Indonesia's anti-gay onslaught, from http://www.bbc.com/news/world-asia-35657114. [Accessed December 27th, 2017].

Leave or be killed. (6 July 2010). *The Sydney Morning Herald*.

Massad, J. (2015). *Islam in Liberalism*. Chicago: University of Chicago Press, p. 89.95.

https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/09/homosexuality-lgbt-iraq-iran-muqtada-sadr.html. Accessed: October 16, 2017.

https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/09/homosexuality-lgbt-iraq-iran-muqtada-sadr.html. Accessed: October 16, 2017.

LGBT Rights in Iran by Shima Houshyar, published October 21, 2015.

Sources: ARA News, Iraqi News, Daily Mail.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Determination of Mathematics Teachers' Usage of Children's Literature Books

Büşra NAYIROĞLU

Firat University, TURKEY. E-mail: busra.brnrl@gmail.com

Tayfun TUTAK

Firat University, TURKEY. E-mail: tayfuntutak@hotmail.com

Abstract

Trying to improve middle school students' mathematical skills with traditional methods can cause distraction and boredom. The most effective way to prevent this is to teach with methods and techniques based on different approaches. The fact that mathematics is an important guide and an important language in the journey of life is summarized in Galileo's statement, "Nature is written in the language of mathematics" (Emiroğlu & Görgülü, 2013). Children's literature supports the mental, emotional and spiritual development of children, and provides children with different thinking skills and problem-solving skills (Aslan, 2019). In our country, there are not many studies on the importance of gaining mathematical skills through children's books and how children's books can be used for this purpose. The aim of this study is to determine the use of mathematics teachers from children's literature books related to mathematics, which offer interesting and entertaining verbal skills as well as mathematical processing skills. This study, in which the phenomenology design was used, was carried out with the participation of 40 mathematics teachers working at secondary school level in various regions of Turkey. The data of the study were obtained by a semi-structured interview form with these teachers. Content analysis method was used in the analysis of the data. As a result of the research, it has been seen that mathematics teachers do not have enough knowledge about children's literature works related to mathematics and because they do not use them enough in their classes, their students do not have information about these works. In addition, they expressed their opinions that mathematics teaching supported by children's literature books would be beneficial for students. Some suggestions were made in line with the results of the research.

Keywords: Teaching Mathematics, Children's Literature, Math Teachers.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Cyber threats in the real world

Ph.D. Krzysztof GAWKOWSKI

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

dr, Uczelnia Techniczno-Handlowa im. H. Chodkowskiej w Warszawie.

Abstract

In the world of advancing technology, addiction to cyber reality has become a fact, and security has given way to utility. Cyber threats have become one of the most important areas that need to be effectively counteracted, while the consequences of the booming cyber world for many people are still unnoticeable. The research objective of the study is therefore to indicate the threats arising from the use of cyberspace. In the work on the material, several research methods (observational, examination of documents and individual cases) were combined in order to accurately demonstrate the relevant conclusions. In conclusion, it is worth emphasizing that it seems impossible to provide complete protection against cyber attacks. It is therefore important to ensure the integrity, integrity and confidentiality of data, information and the systems that care for them. Only in this way will technology moving at its best through the global world become no more dangerous than the crime we know so far.

Keywords: cybersecurity, cyberthreats, data protection, technology

INTRODUCTION

Modern technologies and cyberspace are the greatest catalyst of change in the 21st century. The accompanying development influences the interpenetration of cultures, values and customs. Open cyberspace removes barriers between states, communities and citizens. Everyday life, business, fundamental rights, social interactions and the economy depend on well-functioning technology. The global communication network allows for interaction, exchange of information and ideas on a global scale, and information and communication technologies are one of the most important elements of human development. All this takes place on the unrestricted Internet network, the existence of which is the foundation of the world. The aim of the article is therefore to present the impact of technological progress and the development of cyberspace on human life and the associated growing threats.

In the ubiquitous network, however, violations of rights are becoming more frequent. Both individuals, the area of economic cooperation and state institutions have to deal with a new type of crime, which has

a huge impact on people's lives. The average modern inhabitant of the globe does not know, and in many cases is even worse, cannot imagine what his life would be like without the Internet. Meanwhile, the consequences of the pushing cyber world pose a real threat to many aspects of life. It is therefore worth preparing systemic solutions in the field of legislation that will protect against the expansion and influence of artificial intelligence, expanding algorithms or automation. Only then will man retain his subjectivity in the real world, and cyberspace will not turn out to be an open Pandora's box.

Cyberspace-related threats can be divided into three groups. The first is various types of negative impact on users, the second is errors of hardware or software developers, users, etc. After all, the third is deliberate actions with the intention of causing harm to users or creators. The first group includes all health consequences, addictions, and problems with interpersonal communication and relationships. The second group consists of any neglect in the design and implementation of ICT systems and devices, but also faults without fault, as well as human recklessness, lack of knowledge and imagination. The last group consists of all kinds of cybercrimes, from posting inappropriate comments under texts on the web, to cyber-terrorist and cyber-war activities[1].

A real impact on health

Psychologists have long emphasized that cyberspace has the greatest negative toll among children and adolescents. The reasons are different, but the effects are always the same. Hindered development and lost childhood. For example, aggressive computer games have a negative impact on a child's psyche from a toddler. Especially those with a high level of aggression, they show a distorted picture of the world, lower the level of sensitivity to violence, cause hyperactivity and aggression in real life, and often also negative personality changes, and have a negative impact on relationships with other people. Some children may also react to aggression with self-aggression, which in extreme cases may lead to suicide.

A study conducted a few years ago by scientists from The Hospital for Sick Children in Toronto found that children up to the age of two who spend their time playing with the phone or smartphone, learning to use it before they even learn to speak, may have problems with speech development[2]. It is also worth emphasizing that children aged 2–5 can use the application more often than tie their own shoes and use their parents' computers sometimes more often than their owners. However, the use of a computer in preschool age causes severe concentration disorders, which translates into problems in mastering reading and writing. It may, for example, cause difficulties in establishing social contacts and hinder interpersonal relations[3].

The greatest danger for children, however, is uncontrolled access to violent pornographic scenes and sites, online contact with pedophiles and other criminals, and cyberbullying. In these cases, the best

[1] K. Gawkowski, *Cyberkolonializm. Poznaj świat cyfrowych przyjaciół i wrogów*, Helion, Gliwice 2018, s. 51-53.
[2] *Naukowcy: zbyt długi kontakt dziecka z tabletem opóźnia rozwój mowy*, http://www.rynekzdrowia.pl/Badania-i-rozwoj/Naukowcy-zbyt-dlugi-kontakt-dziecka-z-tabletem-opoznia-rozwoj-mowy,172594,11.html, (04.05.2022)
[3] M.A. Stradowski, *Korzyści i zagrożenia funkcjonowania człowieka w przestrzeni wirtualnej*, Fides et Ratio 2015, nr 2 (22), s. 250.

protection against unwanted content is to educate and take children's concerns seriously from an early age. In such a case, instead of introducing a system of prohibitions and orders, it is worth trying to explain the principles of the Internet network and its dangers.

Cyberbullying can be so disastrous that children break down, become aggressive, and some even attempt suicide. Data from a survey conducted by iconKids&Youth show that among parents of children who experienced cyberbullying, they noticed low self-esteem, deterioration in school performance, depression, isolation from peers, nightmares and sleep problems, and even anorexia[1]. It is worth emphasizing that cyberbullying threatens children not only with mental problems. The research conducted by PHD Susannah J. Tye from the Mayo Clinic in Minnesota, published in the Harvard Review of Psychiatry, shows that bullying children - through the accumulation of negative effects of chronic stress - contributes to the occurrence of adverse changes in the body in them, which translates into the development of chronic diseases (e.g. diabetes, heart disease, depression) and epigenetic changes in adulthood[2].Cyberbullying can take many forms, including sending threats, flame war or flaming, creating fake profiles and pages attributed to a victim of cyberbullying, isolating or obstructing social networking, *cyberstalking*, slander, disclosing secrets or humiliating e.g. by creating memes, photomontages, videos about compromising situations, etc. [3].

In the everyday world, not only children are exposed to the negative effects of the penetration of cyberspace into our lives. Many people have found out that using a computer or telephone for too long can cause physical ailments - e.g. problems with visual acuity, tiredness and dry eyes, headache and back pain, curvature of the spine, tailbone injuries, pain in the wrists (often also elbows and shoulders), tendinitis, numbness in the limbs and allergies - and can even adversely affect the development of pregnancy and increase the risk of leukemia[4].

Both in children and adults, the use of ICT devices may also be associated with disorders known as digital amnesia. Easy access to electronic sources of information means that we remember less and less, because we believe that we do not need it. We stop training memory and many people without the help of a smartphone cannot remember their child's phone number or their workplace. Additionally, in everyday life we become digitally illiterate, as many people do not follow grammatical and spelling rules in electronic communication[5].

Hate speech is a common phenomenon affecting our well-being and behavior. Contact with a wave of hatred can cause negative emotions and even depressive states. It can also be associated with the

[1] Growing Up Online Connected Kids, https://kas.pr/t2yM, (5.05.2022)
[2] S. J. Tye, *How Well Do We Understand the Long Term Health*, Harvard Review of Psychiatry: 3/4 2017 - Volume 25 – Issue. 2 – s. 89-95
[3] M. Dębski, *Nałogowe korzystanie z telefonów komórkowych. Szczegółowa charakterystyka zjawiska fonoholizmu w Polsce. Raport z badań*, Fundacja Dbam o Mój Z@sięg, Gdynia 2016
[4] M. Kopczewski, I. Dudziuk, *Zagrożenia jakie niesie korzystanie z cyberprzestrzeni*, Modele Inżynierii Teleinformatyki 2012, nr 7
[5] Ł. Tomczyk, *Cyfrowa demencja oraz inne formy e-zagrożeń jako nowe następstwa nieprawidłowego użytkowania nowych mediów* [w:] *Zagrożenia cyberprzestrzeni. Kompleksowy program dla pracowników służb społecznych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Janusza Korczaka, Warszawa 2014, s. 77–84.

acceptance of verbal violence, and thus constitute a gateway to the acceptance of physical violence. Moreover, people who encounter hate speech online more often were more likely to declare that they also use it. The Internet is also having an increasing impact on marital relations, and research for many years has shown that the addiction of a partner to the Internet often contributes to the breakdown of a marriage[1].

System vulnerability.

The long-term analysis of threats in cyberspace shows that users are not afraid of the impact of the virtual world on health, but of the risks associated with infrastructure and computer software. In other words, vulnerabilities are unsecured pieces of software that can be likened to an unsealed front door of a house[2]. Attacks on computers, tablets and smartphones are also possible due to imperfections in the software installed on them. Some people believe that there are no programs at all that cannot be hacked. Even the most expensive software on the market is not perfectly developed in this respect. The least carefully made applications are usually available on the Internet, and in fact, they are rarely checked in terms of user safety.

Many companies try to fix their own errors, e.g. by removing defects in subsequent versions of the programs. Unfortunately, authors usually decide to do this only after the problems related to attacks possible thanks to the use of bugs have been publicized in the media, and often they do not prepare updates to older versions of programs, which are still used by many users. Therefore, many devices are still exposed to deliberate criminal activities, directed both against individuals and against institutions or states.

Another element of the integrated cyber world are ICT systems, which are the basic working tool for most companies and institutions. Therefore, it is important to ensure the security of the functioning of network structures, both in terms of hardware, i.e. appropriate use, proper storage, and in terms of human resources, i.e. user training, protection against unauthorized access and programming, i.e. purchase of legal software.

There are many types of software that pose a threat to information and communication technologies. The leaders include viruses, i.e. self-copying programs, which can even manage the entire system of an attacked computer, logic bombs that can paralyze the system, worms that spread directly through the teleinformatic network, the so-called backdoors that take control of the computer and allow the attacker to control it via the network, or Trojan horses that perform malicious operations on the victim computer. Rootkits, i.e. entered directly into system procedures and enabling the tracking and downloading of data from an infected computer, keyloggers that record the pressed computer keys, i.e. enabling the theft of

[1] M. Kosek, *Uzależnienie od Internetu jako jedna z przyczyn rozwodu*, Zeszyty Prawnicze UKSW, nr 9/2, Warszawa 2009

[2] A. M. AL Hawamleh, *Cyber Security and Ethical Hacking: The Importance of Protecting User Data, Solid State Technology*, Volume: 6,3 Issue: 5, 2020

access passwords, exploits, i.e. programs that take advantage of existing software vulnerabilities and errors and thus take over devices, are also popular.

Malware also includes ransomware, blackmailing programs, e.g. encrypting files and extorting ransom, stealware, i.e. software used to steal accounts - changing numbers when paying over the network, spyware, i.e. spyware, collecting data about the user of the device, and dialers being programs that connect via the network. a network with a number other than the one selected by the user, often with foreign numbers or paid services. In addition, the computer system can be blocked, for example, by a DDos attack, i.e. immobilized by taking all free resources, often such an attack takes place from many computers at the same time.

Most often, DDos attacks are used by three groups of people: the so-called cyber warriors acting on behalf of states or paramilitary organizations and aimed at disrupting the work of a certain sector in a given country. Such actions are also taken by units that use attacks in the so-called In hybrid warfare already in some armies, cybercriminals use attacks to divert attention from a planned attack of a different kind or to extort blackmail. It happens that such attacks carry out cyber espionage, usually in the form of special operations[1].

Often the question of how to effectively protect yourself against malware still remains unanswered. Certainly, the first step is to install anti-virus programs on the used equipment (computer, phone) and turn on firewalls. It is also important to use legitimate programs from a trusted source, frequent system scans, regular download of program updates, caution when installing applications or encrypting payments. And, of course, do not forget to carefully read the names of websites and senders of e-mails.

Illegal space.

Cyberspace is a perfect place for all kinds of criminals, frauds, terrorists and spies. Villains can hide there, remain anonymous or play as someone else, stealing their identity. The global network creates an ideal environment for sects, extremists and mafia to operate. It perfectly connects principals and contractors.

Cyberspace is also a place where various types of frauds are more and more frequent. False sales offers, impersonating other people or scams have become almost commonplace. Criminals are not idle and from time to time completely new ideas appear to rob and cheat people against whom the law can sometimes be helpless. Many online crimes are already sanctioned in different ways, but still a lot of space has not been sanctioned. In the current legal perception, therefore, we are dealing with crimes committed with the use of a computer or telephone in the traditional sense (telephone fraud; ICT network or in ICT systems (viewing, eavesdropping, copying, changing, deleting or stealing data, using software to cause device and system failures, etc.).

Global cyberspace is like a living organism that is constantly evolving. However, the basis of criminal activity does not change and the most common threats still include, among others the so-called hacking,

[1] C. Banasiński, M. Rojszczak (red.), *Cyberbezpieczeństwo*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020, s. 103-104

or - in the simplest terms - hacking into computers and ICT networks. However, many hackers would be offended by the fact that they were classified as a cyber threat. There are several definitions of this concept, but it is often assumed that a hacker is a person, fascinated by the operation of software, who looks for gaps in it only for cognitive purposes. It could therefore be said that there is a so-called a pentester - a person who tests software and hardware in order to detect errors and fix them. On the other hand, people who break the security of the programs for the purpose of their unauthorized use are crackers.

In addition, common criminals using the knowledge of crackers and illegal software available on the black market to gain their own benefits (e.g. financial, political), including carders, i.e. criminals dealing mainly with the theft of payment card numbers, people who break telephone security to use them at the expense of the subscriber (phreakers), the so-called computer pirates, usually distributing illegal software, as well as ordinary vandals, acting to destroy something (data, equipment, etc.), e.g. as part of revenge or maliciousness[1], and huge numbers of various types of frauds and thieves, spies and terrorists.

Common cybercrimes may vary in nature and purpose. The most common ones are carried out in the area of data protection, computer manipulation, sabotage or computer blackmail[2]. Enterprises and public administration institutions are also exposed to numerous cyber threats. Although they have much more IT and information resources to protect than private individuals, attacks against them are much more frequent, including attacks on public administrations and tax fraud[3]. We are dealing with different motivations and the client's address. Sometimes these are individual actions, and sometimes foreign countries. Government-ordered attacks are generally for political, economic or military reasons. Further, it is worth mentioning about organized crime groups, for which financial profits are the most important motivation, and which are mainly looking for information allowing to identify company customers, bank details, credit card numbers and digital resources of the organization. Hactivists who act out of ideological or political motivation, who mainly plan propaganda campaigns or act to the detriment of organizations whose policies or activities do not suit them, are also a big problem. There are also cases when criminals operate inside the organization, usually dissatisfied or present employees seeking, for example, revenge or acting in favor of competition or on behalf of criminal groups.

CONCLUSION

The digital world is more and more intertwined with the fabric of human life and everything indicates that the process will only deepen. Therefore, cyber threats will accompany people in every cyber space

[1] M. Mazur, *Przestępstwa komputerowe – zarys problematyki*, http://kryminalistyka.org.pl/artykuly/przestepstwa-komputerowe-zarys-problematyki/, (16.05.2022).
[2] H. Noga, Z. Małodobry, J. Jarczak, *Cyberprzestrzeń współczesnym miejscem przestępstwa*, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Technika, Informatyka, Inżynieria Bezpieczeństwa, Tom 6, Częstochowa 2018, s. 423-429
[3] M. Stanisławska, *Przestępstwa w cyberprzestrzeni. Walka z utratą danych*., International Relations Review, volume 3, issue 3, Oxford University Press 2020, s. 178

of activity and only their proper identification can protect against problems. Education, prevention and properly tailored legal regulations are a significant problem. Providing complete protection against cyber attacks, however, seems impossible. Especially in the era of the increase in the value of information and the development of online services, it is extremely important to ensure the integrity, integrity and confidentiality of data as well as information reliability.

In the area of cybersecurity, a lot depends on ourselves. In order to avoid threats in cyberspace, each user should ask himself how he cares about the security of his electronic devices. The main threat affecting our phones, computers or pads is ourselves. It is worth remembering to update the software regularly. Back up important data. Change your passwords and prevent others from using your data mover. The cyberworld will be safer if we are more careful and we are aware of the lurking dangers.

The last but not the least important aspect of cybersecurity is the development of a coherent, supra-state model of cyberspace protection. The goal should be a game of global regulations, but taking into account the difference in potentials of countries and their interests, it would be very good if such a model was created, for example, in the area of the European Union. Such standardization would allow for easier coordination and penetration of potential dangers and provide opportunities for greater surveillance. Undoubtedly, however, today it is necessary to prepare the international community for the new cybersecurity model, in which its absence can only mean trouble.

BIBLIOGRAPHY

1. Al Hawamleh A. M., Cyber Security and Ethical Hacking: The Importance of Protecting User Data, Solid State Technology, Volume: 6,3 Issue: 5, 2020
2. Banasiński C., Rojszczak M., (red.), *Cyberbezpieczeństwo*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020
3. Burton S. L., *Grasping the cyber-world: Artificial intelligence and human capital meet to inform leadership*, International Journal of Economics, Commerce and Management, Vol. VII, Issue 1, United Kingdom 2019
4. Dębski M., *Nałogowe korzystanie z telefonów komórkowych. Szczegółowa charakterystyka zjawiska fonoholizmu w Polsce. Raport z badań*, Fundacja Dbam o Mój Z@sięg, Gdynia 2016
5. Gawkowski K., *Cyberkolonializm. Poznaj świat cyfrowych przyjaciół i wrogów*, Helion, Gliwice 2018
6. Growing Up Online Connected Kids, https://kas.pr/t2yM, (5.05.2022)
7. Kopczewski M., Dudziuk I., *Zagrożenia jakie niesie korzystanie z cyberprzestrzeni*, Modele Inżynierii Teleinformatyki 2012, nr 7
8. Kosek M., *Uzależnienie od Internetu jako jedna z przyczyn rozwodu*, Zeszyty Prawnicze UKSW, nr 9/2, Warszawa 2009
9. Mazur M., *Przestępstwa komputerowe – zarys problematyki*, http://kryminalistyka.org.pl/artykuly/przestepstwa-komputerowe-zarys-problematyki/, (16.05.2022).

10. *Naukowcy: zbyt długi kontakt dziecka z tabletem opóźnia rozwój mowy*, http://www.rynekzdrowia.pl/Badania-i-rozwoj/Naukowcy-zbyt-dlugi-kontakt-dziecka-z-tabletem-opoznia-rozwoj-mowy,172594,11.html, (04.05.2022)
11. Noga H., Małodobry Z., Jarczak J., *Cyberprzestrzeń współczesnym miejscem przestępstwa*, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Technika, Informatyka, Inżynieria Bezpieczeństwa, Tom 6, Częstochowa 2018
12. Stanisławska M., *Przestępstwa w cyberprzestrzeni. Walka z utratą danych*., International Relations Review, volume 3, issue 3, Oxford University Press 2020
13. Stradowski M. A., *Korzyści i zagrożenia funkcjonowania człowieka w przestrzeni wirtualnej*, Fides et Ratio 2015, nr 2 (22)
14. Tomczyk Ł., *Cyfrowa demencja oraz inne formy e-zagrożeń jako nowe następstwa nieprawidłowego użytkowania nowych mediów* [w:] *Zagrożenia cyberprzestrzeni. Kompleksowy program dla pracowników służb społecznych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Janusza Korczaka, Warszawa 2014
15. Tye S. J., *How Well Do We Understand the Long Term Health*, Harvard Review of Psychiatry: 3/4 2017 - Volume 25 – Issue. 2

CYBERZAGROŻENIA W REALNYM ŚWIECIE

Streszczenie: W świecie postępującej technologii, uzależnienie od cybernetycznej rzeczywistości stało się faktem, a bezpieczeństwo ustąpiło miejsca użyteczności. Cyberzagrożenia stały się jednym z najważniejszych obszarów, którym trzeba skutecznie przeciwdziałać, tymczasem konsekwencje rozpychającego się cyberświata dla wielu ludzi wciąż są niedostrzegalne. Celem badawczym opracowania jest zatem wskazanie zagrożeń płynących z użytkowania cyberprzestrzeni. W pracy nad materiałem powiązano kilka metod badawczych (obserwacyjna, badania dokumentów oraz indywidulanych przypadków) w celu celnego wykazania odpowiednich wniosków. W podsumowaniu warto podkreślić, że zapewnienie całkowitej ochrony przed cyberatakami, wydaje się niemożliwe. Ważne jest zatem zapewnienie integralności, nienaruszalności i poufności danych, informacji oraz systemów, które się nimi opiekują. Tylko w taki sposób technologia krocząca w najlepsze przez globalny świat, nie stanie się groźniejsza niż przestępczość, która dotychczas znamy.

Słowa kluczowe: cyberbezpieczeństwa, cyberzagrożenia, ochrona danych, technologia

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

İki Türk Aydını – Mehmet Akif Ersoy ve Necip Fazil Kısakurek Mirasında Vatan - Vatandaşlık Mevzusu Siyaset Felsefesi Bağlamında

The Problem of Homeland - Citizenship in the Heritage of Two Turkish Enlighteners - Mehmet Akif Ersoy and Necip Fazil Kisakurek in the Context of Political Philosophy

Xatira GULIYEVA

Felsefe Bilimleri Doktoru, Doçent; Çokkültürlülük ve Hoşgörü Felsefesi Bölüm Başkanı, ANAS. Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü, AZERBAYCAN. E-mail: xatire_6262@mail.ru , https://orcid.org/0000-0002-4889-6569

Öz

Milliyet meselesini belirleyen vatanseverlik fikrinin Batı Avrupa başta olmak üzere tüm dünya halklarının aydınlanma hareketini aktif olarak etkilediği bilinmektedir. Bu aynı zamanda Türk aydınının da özelliğiydi.Şinasi, Ziya Paşa, Namig Kamal, Şemsettin Sami, Recaizade Mahmut Ekram, Abdulhak Hamit Ahmet Mithat Efendi, Muallim Naci, Nabizade Nazım ve digerleri Türkiyenin hem bir reformcu, hem de modernist fikirlerin habercisi olarak biliniyorlar.

Onlar gibi 101 yıldır aynı sıcaklıkla yürekleri ısıtan, Türk devletinin bağımsızlığını teşvik eden, Türk milletine kahramanlık ruhu veren, dünyanın en seçkin ve unutulmaz marşı – Türk İstiklal Marşının yazarı, genel olarak da bıraktığı zengin edebi-felsefe mirası ile tanınan, Türk Aydınlanmasına özverili bir şekilde hizmet eden ünlü şair, fikir adamı Mehmet Âkif Ersoy ve 1904-1983 yılları arasında yaşayan, gençliği ve yaşlılığı Türk Tənzimat döneminin sonu ve Türkiye Cumhuriyeti dönemine denk gelen Necib Fazıl Kışakerek Türk toplumunun Felsefi dünya görüşünde, yaşam felsefesinde, yenilik fikrinde, reform fikrinde, özgürlükte, eşitlikte, adalette, vatanseverlik, kahramanlık, halkın aydınlanmasında, bir bütün olarak yaratıcı bilinçte derin izler bırakmış, bu inanclarını eserlerinde tam olarak ifade etmişler.

Bu makalede Küreselleşmenin mevcut aşamasının en güncel konularından biri olan Anavatan ve Vatandaşlık incelenmiş ve Türk milli kalkınma tarihinin iki önemli aydını, iki büyük Türk şahsiyeti - Mehmet Akif Ersoy ve Necip Fazıl Kısakürek'in yarattığı eşsiz edebi mirası siyasət felsefüsi bağlamında bilimsel ve nesnel değerini kazanmıştır.

Anahtar kelimeler: *Akif Ersoy, Fazıl Kısakürek, Türk, Anavatan, Vatandaşlık*

Abstract

It is known that the idea of patriotism, which determines the nationality issue, actively affects the enlightenment movement of all peoples of the world, especially in Western Europe. This was also characteristic of Turkish intellectuals. Şinasi, Ziya Pasha, Namig Kamal, Şemsettin Sami, Recaizade Mahmut Ekram, Abdulhak Hamit Ahmet Mithat Efendi, Muallim Naci, Nabizade Nazım and others are known as both reformers and the harbinger of modernist ideas in Turkey.

Like them, is the author of the world's most distinguished and unforgettable anthem - Turkey's National Anthem, which warms hearts with the same warmth for 101 years, promotes the independence of the Turkish state, gives the Turkish nation a spirit of heroism, and is generally known for the rich literary-philosophical legacy he left behind, and devotedly serving the Turkish Enlightenment Mehmet Akif Ersoy and a famous poet and intellectual and Necib Fazıl Kisakerek, who lived between 1904-1983 and whose youth and old age coincided with the end of the Turkish Regulation period and the period of the Republic of Turkey, in the Turkish society's Philosophical world view, philosophy of life, idea of innovation, idea of reform, freedom, they left deep traces in equality, justice, patriotism, heroism, enlightenment of the people, and creative consciousness as a whole, and they fully expressed these beliefs in their works.

In this article, one of the most current issues of the current stage of Globalization, Motherland and Citizenship, has been examined and the unique literary heritage created by two important intellectuals in the history of Turkish national development, two great Turkish personalities - Mehmet Akif Ersoy and Necip Fazıl Kısakürek, has gained its scientific and objective value in the context of political philosophy.

Keywords: Akif Ersoy, Fazıl Kısakürek, Turkish, Motherland, Citizenship

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Sytuacja kredytowa mikroprzedsiębiorstwa w Polsce w trakcie pandemii COVID-19

Dr Maria Andrzejak

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, Poland
E-mail: maria.andrzejak@uth.edu.pl

Streszczenie

Celem artykułu jest ocena sytuacji kredytowej mikroprzedsiębiorstw w Polsce w trakcie pandemii COVID-19. W artykule przedstawiono istotę oraz przeanalizowano znaczenie mikroprzedsiębiorstw. Mikroprzedsiębiorstwa chociaż są jednymi z najmniejszych podmiotów gospodarczych odgrywają ważną rolę w gospodarce. Niestety również dla tych podmiotów ostatnia pandemia COVID-19 wywarła negatywne skutki ekonomiczne, które zaprezentowano w artykule. W następnej kolejności przeanalizowano sytuację kredytową mikroprzedsiębiorstw na podstawie danych Biura Informacji Kredytowej. Zauważono wyraźny spadek dynamiki udzielanych kredytów zarówno pod względem ilościowym jak i wartościowym na początku okresu pandemii. Stwierdzono jednak, że wraz z upływem kolejnych miesięcy sytuacja poprawiała się. Ważnym elementem sytuacji kredytowej mikroprzedsiębiorstw jest również Indeks Jakości Portfela Kredytów. W artykule przeanalizowano wartości tego wskaźnika dla mikroprzedsiębiorstw. Nasuwającym się wnioskiem jest spadek tego wskaźnika podczas pierwszych miesięcy trwania pandemii, jednak skala spadku różni się w zależności od branży.

WSTĘP

Mikroprzedsiębiorstwa w warunkach polskich stanowią istotny element gospodarki. Dlatego też od wielu lat stanowią przedmiot dyskusji i rozważań nie tylko w literaturze ale również w praktyce. Mikroprzedsiębiorstwa, chociaż są zaliczane do sektora tak zwanego MSP (małe i średnie przedsiębiorstwa) coraz częściej zostają wyodrębnione i podlegają osobnym rozważaniom. Takie podejście wydaje się słuszne biorąc pod uwagę specyfikę omawianych jednostek gospodarczych.
Niestety wspomniana specyfika w wielu przypadkach niesie ze sobą negatywne skutki i konsekwencje dla przedsiębiorstwa. W przypadku mikroprzedsiębiorstw wskazuje się chociażby na niższą przeżywalność niż w przypadku większych jednostek. Kolejnym poruszanym tematem są bariery dostępu do kapitału.[1] Problem ten został już wielokrotnie poruszony w literaturze i ciągle pozostaje

[1] Andrzejak M., Program gwarancyjny de minimis jako inicjatywa zwalczania barier dostępu do kapitału dla MSP, Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne, 2017 | 1(25) | str. 79-90

aktualny. Finansowanie działalności jest bowiem podstawową kwestią w dziedzinie finansów. Równie istotne co samo zaciąganie zobowiązań przez przedsiębiorstwo jest późniejsze wywiązywanie się z nich na czas. Dlatego też przy analizie sytuacji kredytowej warto także spojrzeć na możliwość obsługi długu. Niestety problem związany z płynnością finansową wciąż jest uznawany jako jedno z podstawowych zagrożeń dla przedsiębiorstw, zwłaszcza tych mniejszych.[1] Przy ocenie sytuacji kredytowej przedsiębiorstw ważna jest zatem jednoczesna analiza spłaty tych zobowiązań. Taką ocenę umożliwia chociażby Indeks Jakości Portfela Kredytowego, opracowany przez Biuro Informacji Kredytowej.[2]
Opisywane zagadnienia finansowe dotyczące mikroprzedsiębiorstw są wciąż nierozwiązane i aktualne, między innymi z uwagi na zmieniające się ciągle otoczenie. Specyficzne warunki gospodarcze w ostatnim czasie były spowodowane panującą, niemalże na całym świecie, pandemią COVID-19, która odbiła się na negatywnie nie tylko na przedsiębiorstwach ale również na życiu większości ludzi.

1. Znaczenie mikroprzedsiębiorstw w Polsce

Mikroprzedsiębiorstwa zalicza się do najmniejszych jednostek gospodarczych. Zgodnie z klasyfikacją według prawa przedsiebiorców za mikroprzedsiębiorstwo możemy uznać taką jednostkę, która spełnia dwa warunki. Jednym z nich jest maksymalna liczba zatrudnionych do dziesięciu osób, czyli maksymalnie dziewięć. Drugim warunkiem jest osiągnięcie rocznego obrotu netto nie większego niż równowartość 2 mln euro lub wykazywania sumy bilansowej również nieprzekraczającej tej samej kwoty, czyli równowartości w złotych 2 mln euro. Za okres oceny przyjmuje się dwa ostatnie lata.[3]
Wydawać by się mogło, że w kontekście całej gospodarki mikroprzedsiębiorstwa nie odgrywają znaczącej roli w porównaniu do średnich i dużych przedsiębiorstw. Założenie to jest jednak błędne, biorąc pod uwagę raporty statystyczne. Według ostatnich dostępnych danych Głównego Urzędu Statystycznego w Polsce w 2019 roku istniało ponad 2 211,6tys. przedsiębiorstw niefinansowych. Liczba wszystkich przedsiębiorstw systematycznie rośnie od roku 2013. Istotny jest również fakt, że w każdym kolejnym roku przewagę pod względem liczebności utrzymują mikroprzedsiębiorstwa. W ostatnich badanym okresie stanowiły one aż 97% wszystkich przedsiębiorstw, małe przedsiębiorstwa stanowiły 2,2%, średnie 0,7% a małe jedynie 0,2%.[4]
Na podstawie samej liczby przedsiębiorstw nie można jednak wysuwać wniosków dotyczących ich znaczenia dla gospodarki. Bardziej miarodajnym wskaźnikiem będzie chociażby udział w tworzeniu Produktu Krajowego Brutto czy liczbie pracujących osób. W tym zakresie również należy powołać się na dane prezentowane przez GUS. Pokazują one faktyczne przełożenie znaczenia mikroprzedsiębiorstw w gospodarce. Ilustrują to wykresy 1 oraz 2.

[1] Grzywacz J., Płynność finansowa przedsiębiorstwa, jej ocena i możliwości wspierania, [w] Płynność finansowa przedsiębiorstw w Polsce. Uwarunkowania, zarządzanie płynnością, ryzyko red. J.Grzywacz, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa, 2014, str. 43
[2] Newsletter kredytowy BIK MIKROPRZEDSIĘBIORCY, Biuro Informacji Kredytowej, marzec 2022 str.4
[3] Ustawa Prawo przedsiębiorców z dnia z dnia 6 marca 2018 art. 7 ust. 1 pkt 1 Dz. U. z 2021 r. poz. 162, 2105, z 2022 r. poz. 24, 974.
[4] Raport GUS, Działalność przedsiębiorstw niefinansowych w 2019 r., Warszawa, 2020, str.16

Wykres 1. Udział w tworzeniu PKB grup przedsiębiorstw według liczby pracujących w Polsce w 2018 r.

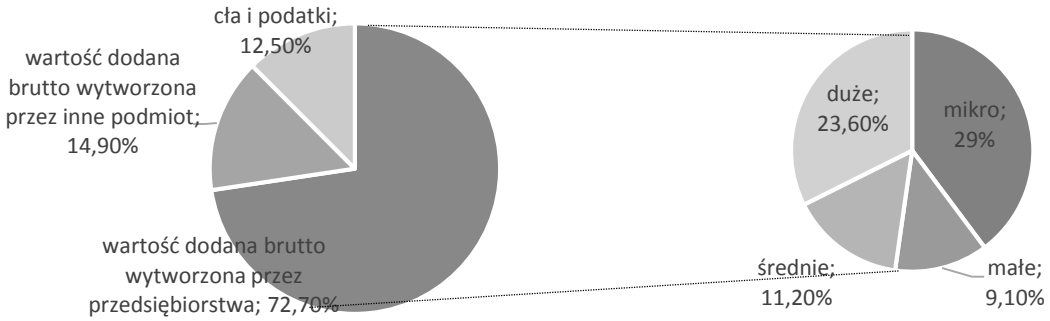

Źródło: Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2021, s. 19

Na powyższym wykresie wyraźnie zilustrowano, że przedsiębiorstwa mają swój największy udział w tworzeniu PKB w Polsce. Pozostałe podmioty przyczyniają się znacząco mniej bo tylko w 14,9%, a pozostałą cześć stanowią cła i podatki 12,5%. Na wykresie kołowym po prawej stronie widać z kolei jak te 72,7% wartości dodanej wytworzonej przez przedsiębiorstwa rozkładają się pomiędzy nimi według kryterium wielkości. Chociaż różnice pomiędzy wyodrębnionymi grupami nie są już tak wyraźne jak w przypadku liczebności należy stwierdzić, że wciąż mikroprzedsiębiorstwa odpowiadają za największy udział. Wynik 29% daje przewagę 5,4 punktów procentowych, co w przypadku PKB należy uznać za znaczące.

Inną ważną kwestią w określaniu znaczenia mikroprzedsiębiorstw jest liczba zatrudnionych w nich osób. Należy również pamiętać, że mikroprzedsiębiorstwa są w wielu przypadkach miejscem samozatrudnienia ich właścicieli. Łączna liczba osób zatrudnionych w przedsiębiorstwach niefinansowych stanowiła 10 014,2 tys. Z czego w MŚP odnotowano 6 751,5 tys. osób. a pozostałą cześć w przedsiębiorstwach zaliczanych do dużych. Ostatnie dane z roku 2019 ukazujące strukturę zatrudnione prezentuje wykres poniżej.

Wykres 2. Struktura zatrudnienia w przedsiębiorstwach w Polsce w 2019r.

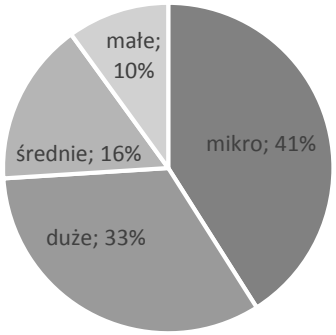

Źródło: opracowanie własne na podstawie Raport GUS, Działalność przedsiębiorstw niefinansowych w 2019 r., Warszawa, 2020, str.20

Powyższy wykres ilustruje strukturę zatrudnienia w przedsiębiorstwach w Polsce zgodnie z ostatnimi badaniami GUS. Podkreśl on dodatkowo znaczenie mikroprzedsiębiorstw w gospodarce. Łącznie sektor MSP odpowiada za 67% zatrudnienia w przedsiębiorstwa, z czego największy swój udział mają mikro jednostki. Warto również podkreślić, że sytuacja ta utrzymuje się od wielu lat. W samych mikroprzedsiębiorstwach pracowało 4 129,5 tys. osób. Należy również zwrócić uwagę na znaczący przyrost pomiędzy rokiem poprzednim (wzrost o 1,3%) oraz rokiem 2010 (wzrost o 21,5%).[1]
Na podstawie powyższych danych należy stwierdzić, że mikroprzedsiębiorstwa stanowią istotny element gospodarki w Polsce. Ich znaczenie utrzymuje się od wielu lat i nie przypuszcza się aby sytuacja ta miała ulec zmianie. Można spodziewać się podobnej tendencji w przyszłych latach.

2. Dynamika kredytowa

Finansowanie działalności gospodarczej stanowi kluczową kwestią w obszarze zarządzania finansami przedsiębiorstwa. Niezbędnym elementem każdej działalności gospodarczej jest kapitał, który może pochodzić z własnych lub obcych źródeł finansowania. Wybierając źródło finansowania należy oczywiście mieć na uwadze również związane z tym ryzyko.[2] Odnośnie zadłużenia od wielu lat jednym z najpopularniejszych kapitałów obcych jest kredyt.[3] Wiele przedsiębiorstw korzysta z kredytów zarówno w celach inwestycyjnych (kredyty długoterminowe) jak równie z kredytów mających za zadanie poprawić ich płynność finansową (np. kredyty obrotowe, w rachunku bieżącym). Decydując

[1] Raport GUS, Działalność przedsiębiorstw niefinansowych w 2019 r., Warszawa, 2020, str.20

[2] Adamska A., Ryzyko w działalności przedsiębiorstw – podstawowe zagadnienia, w: Fierla A. (red.), Ryzyko w działalności przedsiębiorstw. Wybrane zagadnienia, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2009.
[3] Sokół H, 2016,Credit as a Financing Source of Enterprises In „Sources of Financing the Development Activities of Enterprises in Poland", edited by Grzywacz Jacek, Warszawa, Oficyna Wydawnicza SGH

się na podjęcie zobowiązań finansowych należy mieć na uwadze możliwości ich spłaty. Kolejnym ważnym elementem jest ich dostępność oferowana przez banki. Niestety występuje liczne powody, które tą dostępność zmniejszają.[1] Znaczący wpływ mogą mieć tutaj również warunki otoczenia i sytuacja panująca w gospodarce.
Kształtowanie się wielkości sprzedaży oraz dynamikę kredytów dla mikroprzedsiębiorstw w trakcie trwania pandemii COVID-19 prezentują poniższe wykresy.

Wykres. 3 Dynamika sprzedaży kredytów dla mikroprzedsiębiorstw - ogółem

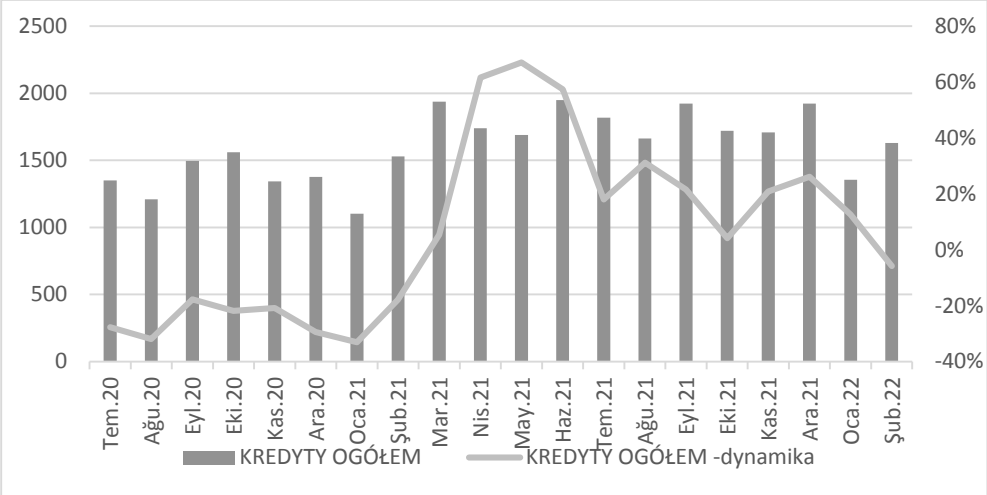

Źródło: opracowanie własne na podstawie Newsletter kredytowy BIK MIKROPRZEDSIĘBIORCY, Biuro Informacji Kredytowej dla poszczególnych miesięcy od 08.2020 do 02.2022

Powyższy wykresy ilustruje sytuację kredytową mikroprzedsiębiorstw w trakcie trwania pandemii COVID-19. Widać wyraźny spadek dynamiki udzielania wszystkich kredytów. Taka sama sytuacja ma miejsce, dla każdego rodzaju kredytów (inwestycyjnych, obrotowych, w rachunku bieżącym oraz pozostałych).[2] W pierwszym roku pandemii można zaobserwować wyraźny spadek, który jednak w kolejnych miesiącach ulega poprawie. Największe różnice widać na dynamice rok do roku, gdzie w styczniu 2021 dynamika wynosiła -33%, natomiast w tym samym roku w maju już 67%.
Warto również szczególną uwagę zwrócić na kredyty mające na celu poprawę płynności finansowej. Sytuację związaną z tymi kredytami zaprezentowano na poniższych wykresach.

[1] Grzywacz J., Kredyt w kształtowaniu struktury kapitałowej w przedsiębiorstwa W „Struktura kapitału w przedsiębiorstwie w warunkach ekspansji, kryzysu i zjawisk upadłościowych". red. Grzywacz Jacek, Warszawa, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa, 2015 str.74-78
[2] Newsletter kredytowy BIK MIKROPRZEDSIĘBIORCY, Biuro Informacji Kredytowej dla poszczególnych miesięcy od 08.2020 do 02.2022

Wykres. 4 Dynamika sprzedaży kredytów dla mikroprzedsiębiorstw - kredyt obrotowy

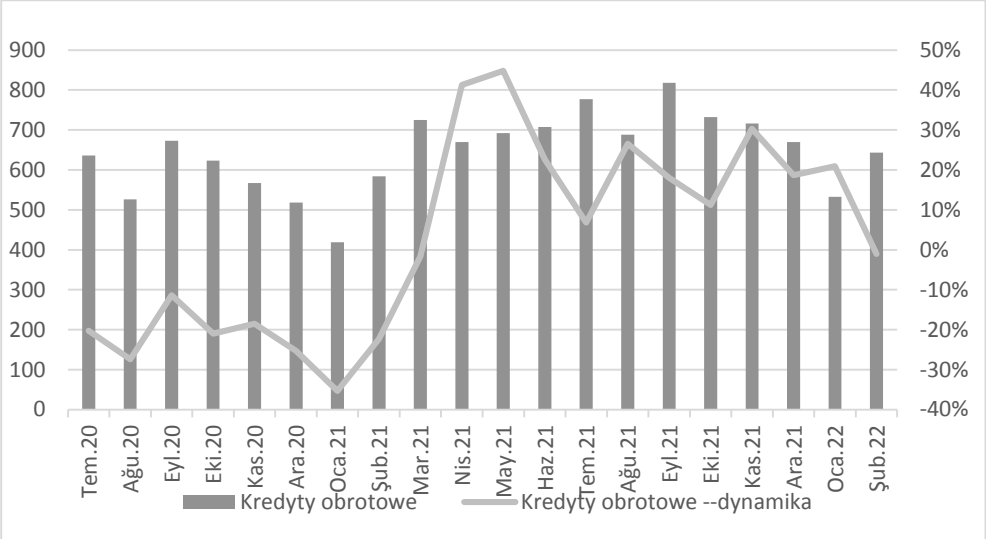

Źródło: opracowanie własne na podstawie Newsletter kredytowy BIK MIKROPRZEDSIĘBIORCY, Biuro Informacji Kredytowej dla poszczególnych miesięcy od 08.2020 do 02.2022

Wykres. 5 Dynamika sprzedaży kredytów dla mikroprzedsiębiorstw - w rachunku bieżącym

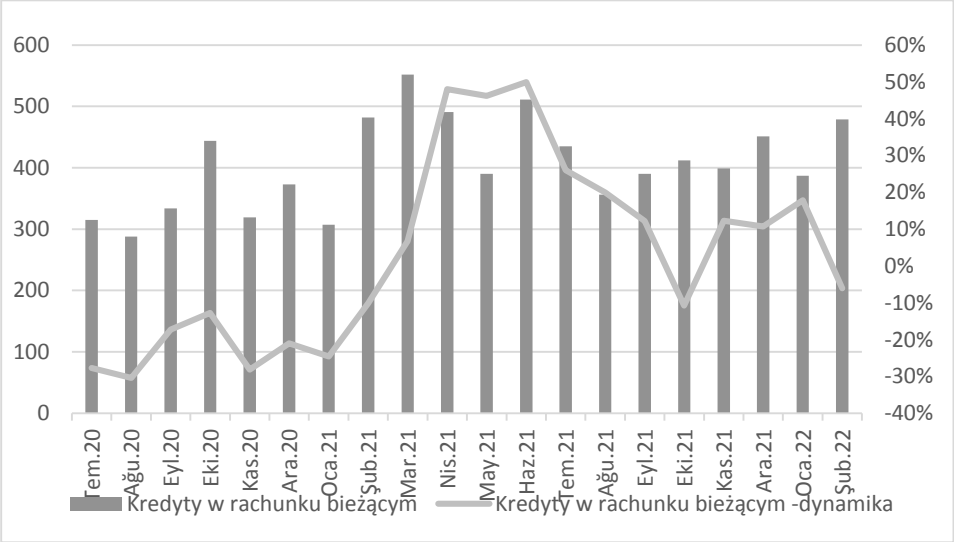

Źródło: opracowanie własne na podstawie Newsletter kredytowy BIK MIKROPRZEDSIĘBIORCY, Biuro Informacji Kredytowej dla poszczególnych miesięcy od 08.2020 do 02.2022

Analizując sytuację sprzedaży kredytów obrotowych i w rachunku bieżących należy zauważyć podobną zależność jaka miała miejsce przy analizie kredytów ogółem. Na początku badanego okresu nastąpił gwałtowny spadek dynamiki, która poprawiła się w drugiej połowie roku chociaż jej poziom sięgnął

najwyżej 45% a nie 67%. Należy również zauważyć, w kolejnych miesiącach odnotowano już mniejsze spadku dynamiki.

3. Jakość kredytów mikroprzedsiębiorstw w trakcie pandemii COVID-19

Indeks Jakość Portfeli Kredytowych został przygotowany przez Biuro Informacji Kredytowej (BIK) wraz z Instytutem Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. Informuje on o sytuacji zobowiązań mikroprzedsiębiorstw przede wszystkim w oparciu o opóźnienia płatności, windykację czy nawet egzekucję powstałych zobowiązań.[1]
Wskaźniki przyjęte do indeksu są wyliczane na podstawie zobowiązań mających minimum dwumiesięczną historię. Podstawowym źródłem informacji są dane przekazywane do Biura Informacji Kredytowej przez instytucje finansowe. Należy zatem uznać prezentowane dane za wiarygodne i rzetelne, chociaż jak zastrzega BIK mogą występować zmiany wartości danych historycznych w późniejszych okresach.
Budowa indeksu Jakość Portfeli kredytowych prezentuje się następująco[2]:

$$W_n = \frac{\Sigma\ liczba\ lub\ kwota\ do\ spłaty\ zobowiązań\ zdefaultowanych\ w\ danym\ miesiącu}{\Sigma\ liczba\ lub\ kwota\ do\ spłaty\ zobowiązań\ bez\ opóźnień\ na\ początku\ miesiąca}$$

Podstawowy wskaźnik indeksu wyliczany jest na podstawie sumy kwoty lub liczby kredytów przeterminowanych powyżej dziewięćdziesięciu dni lub znajdujących się w windykacji lub egzekucji do analogicznie kwoty lub liczby kredytów nieprzeterminowanych.
Następnie wyliczany jest sam indeks, który bazuje na średniej arytmetycznej aktualnego miesiąca i dwóch miesięcy poprzedzających. Po pomnożeniu otrzymanej średniej przez dwanaście otrzymuje się wynik indeksu dla danego miesiąca. Działania te przedstawia poniższy wzór:

$$Indeks\ Jakości\ Portfeli\ Kredytowych = \frac{W_{n-2}+W_{n-1}+W_n}{3} * 12$$

Na podstawie powyższego wzoru otrzymuje się wartość Jakość Kredytów Mikroprzedsiębiorstw. Im niższy poziom wskaźnika tym lepsza jakość portfela kredytowego, wzrost wartości indeksu informuje zatem o pogorszeniu się zobowiązań mikroprzedsiębiorstw. Wyniki indeksu dla analizowanego okresu prezentują poniższe wykresy.

[1] Newsletter kredytowy BIK MIKROPRZEDSIĘBIORCY, luty 2022, Biuro Informacji Kredytowej
[2] Ibidem

Wykres. 6 Jakość Portfeli Kredytowych Mikroprzedsiębiorstw – wartościowo

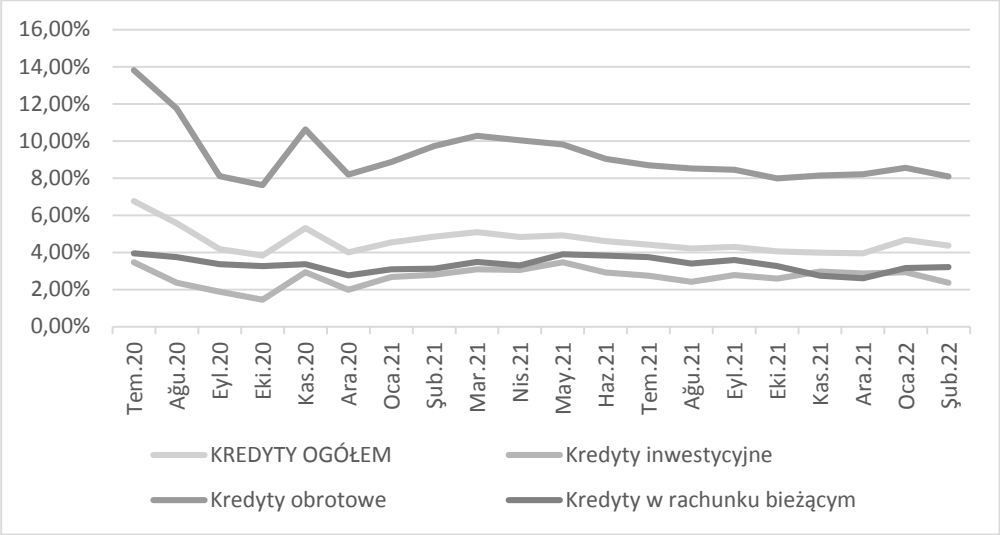

Źródło: opracowanie własne na podstawie Newsletter kredytowy BIK MIKROPRZEDSIĘBIORCY, Biuro Informacji Kredytowej dla poszczególnych miesięcy od 08.2020 do 02.2022

Wykres. 7 Jakość Portfeli Kredytowych Mikroprzedsiębiorstw – wartościowo wg branż

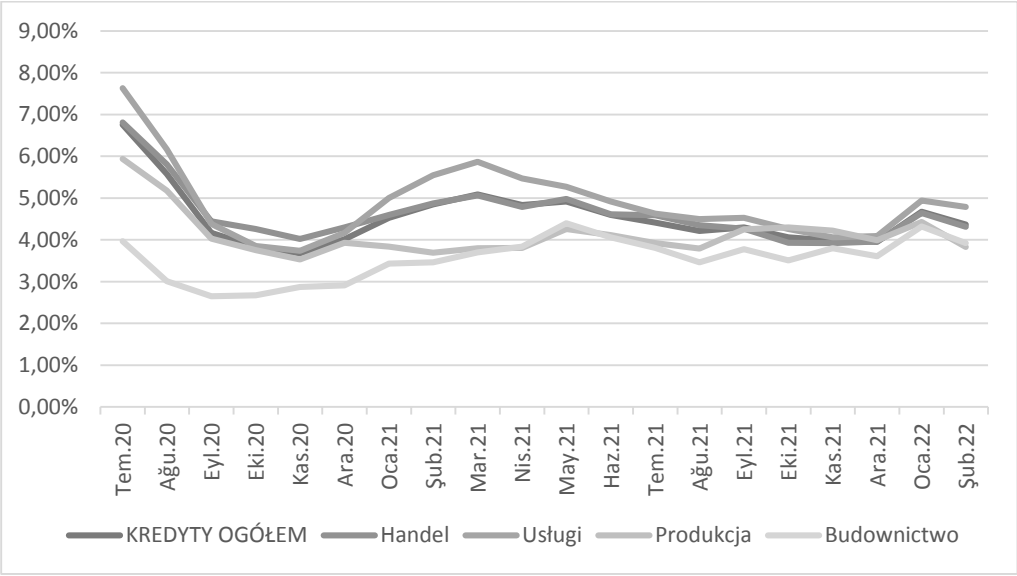

Źródło: opracowanie własne na podstawie Newsletter kredytowy BIK MIKROPRZEDSIĘBIORCY, Biuro Informacji Kredytowej dla poszczególnych miesięcy od 08.2020 do 02.2022

Powyższe wykresy ilustrują sytuację jakości portfeli kredytowych mikroprzedsiębiorstw w okresie od lipca 2020 do lutego 2022 roku. W analizowanym okresie najniższą wartość wskaźnika prezentowały kredyty inwestycyjne (najwyższa wartość 3,47% w maju 2021 i najniższa w październiku 2021r.). Należy również zauważyć, że wahania jakości w przypadku kredytów inwestycyjnych są mniejsze niż

w przypadku kredytów obrotowych. Te z kolei wykazywały najgorszy poziom jakości ze wszystkich analizowanych zobowiązań. Kolejną kwestią są większe w ich przypadku wahania wskaźnika jakości. Należy jednak zauważyć, że od kwietnia 2021 roku sytuacja ustabilizowała się. Od tego momentu można zauważyć poprawę jakości portfeli kredytowych dla wszystkich typów kredytu. Można zatem wysunąć wniosek, że mikroprzedsiębiorstwa poprawiły swoją sytuację płynnościową. Możemy również znaleźć wcześniejsze przypadki, gdzie mikroprzedsiębiorstwa z uwagi na swoją elastyczność i możliwości dostosowywania się potrafiły przezwyciężyć sytuacje kryzysowe.[1]

Na drugim wykresie zilustrowano średnie wartości indeksu jakości portfeli kredytowych mikroprzedsiębiorstw w podziale na poszczególne branże. W badanym okresie najgorsze (najwyższe) odczyty wskaźnika można zaobserwować w lipcu 2020r. W kolejnych miesiącach nastąpiła poprawa jakości portfeli kredytowych aż do grudnia 2020r. Należy jednak stwierdzić, że w pierwszych okresach 2022r. jakość portfeli kredytowych jest na lepszym poziomie niż na początku prezentowanego badania. Kolejną istotną kwestią jest różnica pomiędzy branżami w prezentowanym badaniu. Chociaż trendy jakości portfeli kredytowych kształtują się w podobny sposób należy stwierdzić różnice w wielkości wahań poszczególnych dla poszczególnych grup przedsiębiorstw. Największą poprawę można zauważyć w usługach (pierwsze odczyty wskaźnika kształtowały się na poziomie 7.63% po czym spadły do 3.74% w listopadzie 2020r, co daje prawie dwukrotną poprawę. W tym samym okresie branża budownicza również poprawiła wyniki z 3.97% do 2.87%. Należy jednak zwrócić uwagę, że w przypadku branży budowlanej odnotowano mniejsze pogorszenie się jakości portfeli kredytowych. Kolejną kwestią, o której warto wspomnieć są odmienne skutki pandemii na poszczególne branże. Największe ograniczenia działalności gospodarczej odnosiły się bezpośrednio do działalności usługowej i handlowej.[2] Nie dziwi zatem fakt, że wspomniane branże wykazywały najgorsze (najwyższe) wskaźniki jakości portfela. Wymuszone prawnie przerwy i zakłócenia prowadzenia działalności gospodarczej szczególnie dotkliwe odniosły się do handlu i usług. W przypadku zaburzenia działalności operacyjnej może to znacząco wpłynąć na wielkości wpływów do przedsiębiorstwa. Konsekwencją czego może być problem z regulowaniem zobowiązań, chociażby z tytułu zaciągniętych zobowiązań kredytowych.

4. Zakończenie

Podsumowując powyższe rozważania należy stwierdzić, ze mikroprzedsiębiorstwa odgrywają istotną rolę w gospodarce. W wielu obszarach takich jak liczebność, udział w tworzeniu PKB czy liczbie zatrudnionych osób występuje ich przewaga nad pozostałymi przedsiębiorstwami. Niestety jak wielu autorów wskazuje przedsiębiorstwa te borykają się z wieloma trudnościami dotyczących finansowani działalności. Sytuacja ta występuje od wielu lat i jest analizowana zarówno w literaturze jak i w praktyce

[1] Harasim J., Zewnętrzne źródła finansowania mikroprzedsiębiorstw w warunkach kryzysu, ZESZYTY NAUKOWE UNIWERSYTETU SZCZECIŃSKIEGO, 2010, nr 588, str. 72

[2] Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 kwietnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz.U. 2020 poz. 658

gospodarczej, wciąż jednak występuje potrzeba dalszych badań i rozważań na ten temat. Jedną z przyczyn są chociażby zmieniające się warunki otoczenia.

Jak zauważono w artykule na zmieniające się warunki miała wpływ pandemia COVID-19. Dla większości przedsiębiorstw stanowiła ona nie tylko utrudnienia ale wręcz wyzwanie nawet dla samego przetrwania jednostek. Na początku tego okresu wystąpił ogólny spadek dynamiki kredytów dla mikroprzedsiębiorstw. Należy zauważyć, że dotyczyło to wszystkich rodzajów zobowiązań kredytowych. Dodatkowo niepokojącym sygnałem był jednoczesny spadek indeksu Jakości Portfeli Kredytów Mikroprzedsiębiorstw. Oznaczało to bowiem zaległości w wywiązywaniu się z tych zobowiązań.

Kolejnym wnioskiem zawartym w artykule jest fakt poprawy opisanej wyżej sytuacji w pierwszych miesiącach 2021 roku. Oczywiście należy mieć na uwadze, że poprawa dynamiki wynika z niskiej bazy roku poprzedniego. Należy jednak również zwrócić uwagę na poprawę już wspomnianego indeksu jakości portfeli kredytów. Świadczy to bowiem o poprawie płynności finansowej przedsiębiorstw, a jest to jedna z istotniejszych kwestii finansowych.

Ostatnim wnioskiem zaprezentowanym jest rozróżnienie sytuacji przedsiębiorstw w zależności od branży. Najgorsze wyniki wynikające z indeksu jakości w początkowym okresie pandemii odnotowały branże usługowe i handlowe. Należy zauważyć, że z uwagi na restrykcje prawne były one narażone najbardziej na negatywne skutki pandemii. Jednak wraz z upływem kolejnych miesięcy ich sytuacja poprawiała się w większym stopniu niż w przypadku pozostałych branż. Ostatnie wyniki wskazują, że sytuacja dotycząca spłaty zobowiązań jest porównywalna do tej sprzed okresu pandemii.

BIBLIOGRAFIA

1. Adamska A., *Ryzyko w działalności przedsiębiorstw – podstawowe zagadnienia,* w: Fierla A. (red.), *Ryzyko w działalności przedsiębiorstw. Wybrane zagadnienia*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2009.
2. Andrzejak M., Program gwarancyjny de minimis jako inicjatywa zwalczania barier dostępu do kapitału dla MSP, Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne, 2017 | 1(25) | str. 79-90
3. Grzywacz J., Płynność finansowa przedsiębiorstwa, jej ocena i możliwości wspierania, [w] Płynność finansowa przedsiębiorstw w Polsce. Uwarunkowania, zarządzanie płynnością, ryzyko red. J.Grzywacz, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa, 2014, str. 43
4. Grzywacz J., Kredyt w kształtowaniu struktury kapitałowej w przedsiębiorstwa W „Struktura kapitału w przedsiębiorstwie w warunkach ekspansji, kryzysu i zjawisk upadłościowych". red. Grzywacz Jacek, Warszawa, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa, 2015
5. Harasim J., Zewnętrzne źródła finansowania mikroprzedsiębiorstw w warunkach kryzysu, ZESZYTY NAUKOWE UNIWERSYTETU SZCZECIŃSKIEGO, 2010, nr 588
6. Newsletter kredytowy BIK MIKROPRZEDSIĘBIORCY, Biuro Informacji Kredytowej, marzec 2022

7. Sokół H, 2016,Credit as a Financing Source of Enterprises In „Sources of Financing the Development Activities of Enterprises in Poland", edited by Grzywacz Jacek, Warszawa, Oficyna Wydawnicza SGH
8. Ustawa Prawo przedsiębiorców z dnia z dnia 6 marca 2018 art. 7 ust. 1 pkt 1 Dz. U. z 2021 r. poz. 162, 2105, z 2022 r. poz. 24, 974.
9. Raport GUS, Działalność przedsiębiorstw niefinansowych w 2019 r., Warszawa, 2020
10. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 kwietnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz.U. 2020 poz. 658

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

The effects of the Covid 19 pandemic on Foreign Direct Investment in Kosovo

Dr. Demir LIMA

Dr. Venet SHALA

MSc. Arben SHALA

Faculty of Economics, University "Ukshin Hoti", Prizren, KOSOVO

Abstract

Foreign direct investment, as one of the main ways of international capital flow, has an increasingly significant impact on the economy of the host country. If the total share of foreign ownership is over 10%, it is categorized as foreign direct investment (according to UNCTAD and OECD methodologies). The goals of direct investment differ from the investment goals of the portfolio, in that investors usually do not expect to have an impact on corporate governance. Kindleberger emphasizes that direct investment will give priority to portfolio investment in case the investor believes that his decisions will contribute to the better functioning of the company's business, and consequently contribute to higher profits.

Given that the global catastrophes such as pandemics significantly contributes to change of global supply chain, the crisis caused by the COVID-19 pandemic has had a very negative impact on the world economy. The current coronavirus situation has affected to the decline of economic activity in a global level, which has been accompanied by a sensitive collapse in investment. The decline in investment in 2020 was more significant in developed economies than in developing ones, where the decline in investment in emerging economies was much sharper than during the global financial crisis. Based on the above, it can be proven that the corona virus pandemic has hit to a greater extent low- and middle-income countries.

In 2020 the effects of the pandemic crisis are globally reflected in a 42% reduction in total FDI inflows, compared to the same period in previous year. In the case of the Republic of Kosovo, as a result of the corona virus, FDI inflows have decreased by 4.8% compared to 2018, so inflows are lower by 14.8 million euros. Given the significant negative impact of the COVID-19 pandemic on economic trends, and consequently on foreign direct investment, this paper will examine the effects of the pandemic on foreign direct investment in the Republic of Kosovo. This paper analyzes the impact of the crisis caused by the COVID-19 pandemic on economic trends as well as on the inflow of foreign direct investment. This paper focuses on the impact of the global economic crisis caused by the COVID-19 pandemic on economic developments in the world and in the Republic of Kosovo. The focus of this research is to determine the impact of the pandemic on Foreign Direct Investment in Kosovo. For the purposes of the analysis, secondary data obtained from UNCTAD, the World Bank and the OECD were used in this paper. Data related to the Republic of Kosovo for the period 2018-2021 are obtained from the database of the Central Bank of Kosovo.

Keywords: Foreign Direct Investments (FDI), pandemics, Covid-19, crisis

Теоретические Основы и Практические Механизмы Формирования Профессиональной Компетентности Соискателей в Учебных Заведениях Образования

Мария ТЕЛОВАТА

доктор педагогических наук, профессор, заслуженный работник образования Украины,

заместитель директора по научной работе Института профессионального образования

Национальной академии педагогических наук Украины, г. Киев

ORCID 0000-0001-9514-1663 E-mail: levochkomariya@gmail.com

Актуальность темы обоснована необходимостью изучения процессов формирования и развития профессиональной компетентности соискателей в учебных заведениях в условиях реформирования образования в Украине и с целью его приближения к общеевропейским стандартам. Акцентировано внимание на том, что в современных условиях развития украинского общества в процессе повышения уровня профессиональной подготовки соискателей внимание уделяется интеллектуальному, нравственному, культурному развитию, творческой самореализации, а также формированию и совершенствованию в них профессиональной компетентности. На основе анализа научных работ известных исследователей в области философии, социологии, психологии, педагогики выяснено, что понятие «профессиональная компетентность» в большинстве своем означает: общую культуру специалиста; умение мыслить и действовать профессионально; степень развитости индивидуально профессиональных качеств; совокупность функций, прав и ответственности специалиста; готовность к профессиональной деятельности. Уточнено содержание понятий "компетенция", "компетентность" и "профессиональная компетентность".

Определены их существенные характеристики: «компетенция» – общая способность и способность соискателя любой отрасли на основе его умений и знаний реализовать себя в профессиональной деятельности; «компетентность» – комплексная характеристика личности, включающая результаты знаний, умений и навыков и способность выполнять профессиональную роль в соответствии с определенными требованиями с учетом реальной ситуации. Профессиональная компетентность соискателей образования трактуется как высокий потенциал функционального образования и профессиональной подготовки для организационно-управленческой, аналитической и опытной деятельности на производстве, в сфере услуг, в управлении и научно-исследовательских учреждениях.

Ключевые слова: профессиональное образование, экономическое, профессиональная компетентность соискателей образования.

Modeling A Simple Sentence in the Turkic and Mongolian Languages

Guzal S. ABDULLAEVA

Sayfulla N. ABDULLAEV

(Kyrgyzstan)

Abstract

The proposed article is devoted to the general characteristics of the problems of modeling a simple sentence in the Turkic-Mongolian languages. The authors emphasize the role of the Novosibirsk Scientific Syntactic school.

Keywords: model, plan of expression of the sentence model, proposition, hypermodel, doctrine.

Purpose of the article

In this article, we adhere to the concept, which is based on the provisions and terminology of the Novosibirsk syntactic scientific school founded by M.I. Cheremisina. According to M.I. Cheremisina, the basic syntactic unit is an elementary simple sentence (ESS). ESS as a linguistic entity is not accessible to direct observation, therefore it is written in the form of models that reflect the researcher's understanding of the structural and semantic structure of these linguistic objects [1, p. 357].

We will represent each sentence (language unit) by its model, which we understand as a two-sided entity: the side of its expression is a structural scheme, the side of its content is a proposition. Let's clarify the correlation of terms and concepts: a genuine unit of the highest, syntactic level of a language is a sentence (more precisely, an elementary, minimal sentence, in which necessary and sufficient components are presented). But this unit is not directly given to us, is inaccessible, and therefore we represent it as a model. A model is our understanding of what a sentence is fixed in a certain way. Therefore, in what follows we will use the term "model" when speaking of language units.

A sentence model is an artificial construction, a construct that is created by a researcher, a linguist, in accordance with how he understands, imagines a sentence as a unit of language. The model does not pretend to accurately reflect the mental formation that everyone has in the subconscious, but it should make clear the most significant features of this object from the point of view of the speaker. ESS is a syntactic unit of language at the level of a simple sentence. One sentence as a unit of language can correspond to an infinite number of specific speech constructions. We call elementary a simple sentence of minimal composition containing a predicate and all its actants.

The ESS model fixes the necessary components of a syntactic unit, which are represented using traditional "symbols of word classes" [6, p. 58]. Such an approach to the description of the structural and semantic structure of sentences makes it possible to see behind a motley, truly infinite set of phrases a small number of minimal “samples” to which this diversity can and should be reduced in order to understand their true nature [5, p. sixteen].

The ESS expression plan can be represented as a block diagram. The plan of the content of the ESS is a proposition - an abstraction that corresponds to the meaning of the sentence as a sign of the language [6, p. 47].

Following M.I. Cheremisina, we understand the elementary simple sentence as a linguistic essence that is not accessible to direct observation, therefore it is customary to write it in the form of formulas. ESS reflects the necessary components of a syntactic unit, which are represented using traditional "word class symbols". Such an approach to the description of the structural and semantic structure of sentences makes it possible to see behind a multitude of phrases a small number of minimal “samples” to which this diversity can and should be reduced in order to understand their true nature. The ESS expression plan can be represented as a block diagram. As for the content plan, the signified ESS is a proposition - an abstraction that corresponds to the meaning of the sentence as a sign of the language [6, p. 47].

The originality of the concept of Novosibirsk is that it extends not only and so much to the material of the Russian language, but to a wide material of languages of different systems, incl. and Turkic-Mongolian languages. This led to the development of many promising concepts. In particular, the concept of a hypermodel. Note that this concept can be interpreted both in a narrow sense (horizontal use of the concept) and in a broad, interlevel understanding (vertical use of the concept). In the first case, this concept opens up the possibility of a systematic description of the processes of varying models of a simple sentence [13]. In the second case, on the basis of the structural-semantic isomorphism of agglutinative languages, it is possible to comprehend the nature of not only simple, but also polypredicative sentences (PPS) [2, p. 52].

Conclusion

Thus, the modeling of a simple sentence is an actual direction of the modern syntax of the Turkic-Mongolian languages. On this basis, it is possible to set the tasks of a systematic description of these communicative units on a solid scientific basis [3]. The fundamental conceptual and terminological apparatus of this approach in relation to the Turkic-Mongolian languages was developed by the Novosibirsk syntactic school headed by M.I. Cheremisina. At present, representatives of this scientific school are working in different countries on the further development of topical issues of modeling an elementary simple sentence.

REFERENCES

1. Abdullaev S.N. Syntax // Structure of the Uighur language. - Alma-Ata: Nauka, 1989. - S. 344 - 464 (in Russian).

2. Abdullaev S.N., Ozonova A.A., Mushaev V.N. Issues of typology of language pictures of the world in the Turkic and Mongolian languages (evaluative constructions) // Languages and literatures in a multicultural space: current state and development prospects. Ufa. 2020. S. 51-57 (in Russian).

3. Moskalskaya O.I. Problems of the system description of syntax. -M, 1974 (in Russian).

4. Tenier L. Fundamentals of structural syntax. - M., 1988 (in Russian).

5. Cheremisina M. I. On the systemic nature in the sphere of supply models (on the material of the languages of Siberia) // Languages of indigenous peoples of Siberia. Issue. 1. Novosibirsk, 1995. S. 3–21 (in Russian).

6. Cheremisina M. I. Study of EPT models in the Turkic languages of Southern Siberia // Humanitarian sciences in Siberia. 1997. No. 4. S. 56–61 (in Russian).

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kadın İmgesi

The Image of Women in Social Studies Textbooks

Mustafa ŞAHİN

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, mustafa.sahin@deu.edu.tr

Arzum TAŞDELEN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, arzumtasdelen@gmail.com

Uğur YILMAZ

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, ugurylmaz014@gmail.com

Ebru KAYA

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Kaya.Ebru@ankara.edu.tr

Öz

Bu araştırmanın amacı sosyal bilgiler ders kitaplarınBu araştırmanın amacı sosyal bilgiler ders kitaplarında kadın imgesini incelemektir. Bu çalışmada, "Türkiye'de sosyal bilgiler ders kitaplarının metinlerinde ve görsellerinde kadın/erkek imgelerinde toplumsal cinsiyet rolleri açısından farklılıklar var mıdır?" sorusuna cevap aranacaktır. Bu amaç doğrultusunda sosyal bilgiler ders kitapları analiz edilecektir. Ders kitapları, yazılmış oldukları dönemin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerini de taşırlar. Bilgi ve değerler seti olarak toplumun ideolojik ve kültürel yeniden üretimine hizmet eden müfredata göre hazırlanan ders kitapları toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili normların ve kurguların aktarıldığı en önemli araçlardan biridir. Bu nedenle, ders kitaplarının analizi toplumsal cinsiyet kavramı konusunda aktarılan açık ve örtük mesajları deşifre etmek açısından önemlidir (Aratemur Çimen & Bayhan, 2018). Bu ders kitabının seçilmesindeki temel neden, sosyal bilgiler ders kitabının içeriğinin, bireyin toplumsallaşma sürecini ve cinsiyet algısını doğrudan etkileyen konulardan meydana gelmesidir. Bu çalışma nitel bir araştırma desenine sahiptir. Veriler doküman incelemesi yoluyla toplanacak ve içerik analizi kullanılarak çözümlenecektir. Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir. Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir (Wach, 2013: 1). İçerik analizi, dille inşa edilen sözlü beyanlar, açıklamalar, yazılı kitap, dergi, roman, hikâye arşiv ve sözsüz yapılar gibi metinleri konu edinir (Gökçe, 2006: 19). İçerik analizinde temel işlem birbirine benzer verileri belirli temalar altında toplayarak bu verileri okuyucunun anlayabileceği biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım & Şimşek, 2016: 242).

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Ders Kitapları, Sosyal Bilgiler, Türk Eğitim Tarihi.

Abstract

The aim of this research is to examine the image of women in social studies textbooks. In this study, the answer to the question "Are there any differences in terms of gender roles in the texts and images of social studies textbooks in Turkey?" will be sought. For this purpose, Turkish social studies textbooks will be analyzed. The textbooks carry the social, political, economic and cultural characteristics of the period in which they were written. Textbooks prepared according to the curriculum, which serve the ideological and cultural reproduction of society as a set of knowledge and values, are one of the most important tools by which norms and fictions related to gender roles are transmitted. Therefore, the analysis of textbooks is important for deciphering the explicit and implicit messages conveyed about the concept of gender (Aratemur Çimen & Bayhan, 2018). The main reason for choosing this textbook is that the content of the social studies textbook consists of topics that directly affect the process of socialization of the individual and their perception of gender. This study has a qualitative research pattern. The data will be collected through document review, and analyzed using content analysis. Document analysis is a qualitative research method that is used to analyze the content of written documents rigorously and systematically; and is a systematic method used to examine and evaluate all documents, including printed and electronic materials (Wach, 2013: 1). Content analysis covers texts such as oral statements, explanations, written books, magazines, novels, story archives, and nonverbal constructions (Gökçe, 2006: 19). The basic process of content analysis is to collect similar data under certain themes, and interpret these data by editing them in a way that the reader can understand (Yıldırım & Şimşek, 2016: 242).

Keywords: Republican Period, Textbooks, Social Studies, History of Turkish Education.

Giriş

Ders kitapları sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik normları, değer yargılarını aktaran önemli toplumsallaştırıcı bir argümandır ve doğrudan ya da dolaylı şekilde kültürel kodları aktarmaktadır. Eğitim politikalarının hemen hepsinin siyasi bir yanı vardır ve ideolojik unsurlar içerirler (Apple ve Christian Smith, 2016; McLaren, 2015). Ders kitapları, evrensel ve toplumsal değerlere, öğrencilerin kişisel gelişim seviyelerine ve bilimsel doğrulara uygun olmak durumundadır. Buna karşın, birçok devlet, okullarında evrensel ve toplumsal değerler yerine kendi siyasi iktidarlarının egemen değerlerini aktarırlar ve bunu okuttukları ders kitaplarını da kullanarak gerçekleştirirler. Türkiye'de de ders kitaplarının dönemin iktidarlarının ve siyasi anlayışının dünya görüşlerine göre şekillenmiş olduğu öne sürülebilir. Her dönemin öne çıkan değer, görüş ve politikaları ders kitaplarında kendini göstermiş böylece yeni kuşaklar istenen beklentilerle uyumlu şekilde yetiştirilmeye çalışılmıştır.

Birçok ülke gibi Türkiye'de de cinsiyet ve kadın eşitsizliği her zaman bir sorun olmuştur. Türkiye'de kadınlar genelde her düzeyde erkeğin gerisinde kalmaktadır. Erkeklerin toplumu yönettiği ana akım anlayışı, kadınların uygun bir eğitim almasını engellemekte, bu da erkeklere kıyasla kendilerine sunulan çalışma pozisyonlarının çeşitliliğini sınırlamaktadır. Aynı şekilde Türkiye'de kadınlar özel sektörde

genelde erkeklerden daha az ücret almakta, düşük düzeyde iş güvencesine sahip olmaktadır. Ayrıca, Türkiye'deki kadınların işgücü piyasasında daha az görünür olmasının bir diğer temel nedeni de toplumun kendisine verdiği annelik/ev kadını rolüdür (Koparan, 2020). Bu araştırmada ise aşağıda belirtilen ilgili araştırmalardan hareketle ders kitaplarında kadına biçilen toplumsal roller ve kadının temsiliyeti bağlamında kadın imgesi incelenmiştir.

Yapılan literatür incelemesinde Türkiye'de bilimsel inceleme alanı olarak "ders kitaplarında kadın" konusunun genel olarak kadın çalışmalarının akademik düzeyde ele alınmasıyla birlikte ivme kazandığı ve aynı paralellikte gelişim sergilediği görülmüştür. ABD'de ve AB ülkelerinde 1970'li yıllarda ortaya çıkan bu tür çalışmalar Türkiye'de 1990'lı yıllarla birlikte görülmeye başlanmıştır. Son yıllarda sayıları artmakla birlikte ders kitapları, ders kitaplarında toplumsal cinsiyet veya ders kitaplarında kadın konusunda nitelikli bilimsel çalışma sayısını yeterli olmadığı söylenebilir. Bu araştırmanın konusu olan ilkokul ders kitaplarında kadın imgesi ile ilgili akademik çalışma da sınırlı kalmaktadır.

Yapılan çalışmalarda kadın ve cinsiyet hususunda özellikle aile içindeki iş bölümü, kadının yeterince görünür olmaması, kadında ve erkekte dış görünüşe yapılan vurgu, ev hanımlığı ve belirlenmiş bazı meslekler dışında diğer mesleklere uygun görülmemesi nedeniyle ders kitaplarının ayrımcı cinsiyet kimliklerini pekiştirecek mesajlar verildiği görülmüştür. İlkokul ders kitaplarında toplumsal cinsiyet ve kadın konusunun işlendiği bu farklı çalışmalarda ortak yönler olduğu gibi birbirinden ayrışan yönler de vardır: Gerek Helvacıoğlu Gümüşoğlu (1994), Tanrıöver (2003), Yıldız (2013), Aşçı (2020) ve Davarcı (2021) gibi uzun dönemli ve detaylı çalışmalarda, gerekse tek bir öğretim yılının ders kitaplarını değerlendiren Esen ve Bağlı (2002), Yorgancı (2008), Tezer Asan (2010), Özkan (2013), Kasa ve Şahan (2016), Bayhan ve Aratemur Çimen (2017), Aratemur Çimen ve Bayhan (2018), Sarıtaş ve Şahin (2018), Fidan (2019), Arslan Özer, Karataş, Ergun (2019), Demirdöven (2020), Akay Şahin ve Açıkalın (2021)'ın çalışmalarında "kadının ikincil figür olarak gösterildiği", "çoğunlukla ev hanımlığına ve annelik rolüne vurgu yapıldığı", "metinlerde ve görsellerde sayısal olarak erkeklere hep daha fazla yer verildiği", "kitaplarda geriye gidiş olduğu", "kamusal alana ve siyasal etkinliklere katılım sağlanamadığı" vurgusu yapılmıştır. Bununla birlikte Güneş (2008), Çayır (2014), Başaran (2019), Taştekin (2019), Sönmez (2020), Demirhan (2021), Nurlu (2021)'nun çalışmalarında ise "toplumsal cinsiyet algısı bağlamında ders kitaplarının çok büyük yanlışlıklar ve eksiklikler taşımadığı", "ders kitaplarında sorunlar devam etse de kalıpyargıları kıracak örneklerin arttığı", "ataerkil aile dokusunu kıran görsellere yer verilmesi, ev işi yapan erkek figürlerine yer verilmeye başlandığı", "meslek temsilleri bakımından kadınların eskiye oranla daha çeşitli mesleklerle buluşturulduğu", "ders kitaplarında toplumsal cinsiyet ayrımına rastlanmakla birlikte Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar, AB'ye uyum süreci, siyaset ve kamuoyu nezdinde konunun önem kazanması, siyaset erkinin konuya gösterdiği hassasiyet paralelinde ders kitaplarında ayrımcılığa neden olan toplumsal cinsiyet temsillerinin varlığı konusunda gelişmelerin olduğu", "cinsiyet rollerinin sunuluşunun genel anlamda duyarlılıkla hazırlandığı" tespitleri de yapılmıştır.

Araştırmanın Amacı: Bu araştırmanın amacı sosyal bilgiler ders kitaplarında kadın imgesini incelemektir. Bu çalışmada, "Türkiye'de mevcut ilkokul dördüncü sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının metinlerinde ve görsellerinde kadın/erkek imgelerinde toplumsal cinsiyet rolleri açısından farklılıklar var mıdır?" sorusuna cevap aranmıştır. Bu amaç çerçevesinde araştırmanın problem cümlesi "ilkokul sosyal bilgiler dördüncü sınıf ders kitabının metinlerinde ve görsellerinde kadın imgesi nasıl

verilmiştir?" şeklinde dizayn edilmiştir. Problem cümlesi bağlamında iki alt problem belirlenmiştir: 1) İlkokul sosyal bilgiler dördüncü sınıf ders kitabının metinlerinde kadın imgesi nasıl verilmiştir? 2) İlkokul sosyal bilgiler dördüncü sınıf ders kitabının görsellerinde kadın imgesi nasıl verilmiştir?

Yöntem

Bu çalışma nitel bir araştırma desenine sahiptir. Veriler doküman incelemesi yoluyla toplanmış ve içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. İçerik analizi, dille inşa edilen sözlü beyanlar, açıklamalar, yazılı kitap, dergi, roman, hikâye arşiv ve sözsüz yapılar gibi metinleri konu edinir (Gökçe, 2006: 19). İçerik analizinde temel işlem birbirine benzer verileri belirli temalar altında toplayarak bu verileri okuyucunun anlayabileceği biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 242).

Verilerin analizi, yorumu uyumlu ve titiz bir şekilde çalışan dört araştırmacı tarafından yapılmıştır. İçerik analizinde ders kitaplarının ön incelemesi, kodlaması, sınıflaması, temalaştırılması, verilerin özleştirmesi yapılmış, doğrudan ifadeler gruplanmıştır.

Kodlamada ilk olarak ders kitapları okunmuş ve okuma sırasında bir cevap kümesi bağlamında birbirleriyle ilişkili kavramlar renkli kalemlerle renklendirilerek işaretlenmiştir. Bu arada doğrudan alınacak ifadeler için de bir ön çalışma yapılmıştır. İkinci okumada titiz bir kodlama yapılmış, öze bağlı kalınarak geçici tema isimleriyle ifadeler benzerliklerine göre sınıflanmıştır. Temalardaki ifadeler araştırmacılar tarafından tekrar tekrar okunarak ekleme ve birleştirme yapılarak özleştirilmiştir. Her bir içeriğin ifade biçimine ise dört araştırmacının kararıyla son şekli verilmiştir. Temaların her birine uygun olan doğrudan ifadeler, temayı daha da açması ya da desteklemesi bakımından bu etapta belirlenmiştir. Bazı doğrudan ifadeler ise tartışmayı desteklemede kullanılmak üzere gruplanmıştır. Kodlama yapılırken kadın, kız, anne, büyükanne veya kadını çağrıştıran ögelerin sayısına ve ifade sıklığının işaretlenmesine dikkat edilmiştir.

Bulgular

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular: Metinlerde Kadın İmgesi

2018 sosyal bilgiler dördüncü sınıf ders kitabının metinlerinde kadın imgesi ile ilgili kavramlar içerik analizi tekniği ile kodlanmıştır. Tablo 1'de adı geçen ders kitabının metinlerinde kadın imgesi ile ilgili kavramlar kodlar ve temalar dile getirilme sıklığına (DGS) göre gösterilmiştir**.**

Tablo 1'e göre, sosyal bilgiler dördüncü sınıf ders kitabının metinlerinde kadın imgesi ile ilgili veriler incelendiğinde, "Kadın, Vatan ve Savaşlar", "Sosyal Yaşamda Kadın" ve "Mesleki Yaşamda Kadın" olmak üzere toplam üç tema belirlenmiştir.

Kadın, vatan ve savaşlar temasında "fedakâr" (%20), "kahraman" (%10), "şehit" (%6.6), "vatansever" (%3.33), "erkeğe yardımcı" (%3.33), "atılgan" (%3.33) ve "dezavantajlı" (%3.33) gibi kodlar belirlenmiştir.

Sosyal yaşamda kadın temasında "çeyiz hazırlar, görür, önemser" %10, "çocukla ilgilenir" (%6.66), "ev işleriyle ilgilenir" (%6.66), "başarılı" (%3.33) ve "erken evlenir" (%3.33) gibi kodlar belirlenmiştir.

Mesleki yaşamda kadın temasında "tasarımcılık" (%3.33), "iç mimarlık" (%3.33), "bankacılık" (%3.33), "mühendislik" (%3.33) ve "babadan az maaş alır" (%3.33) gibi kodlar belirlenmiştir.

İlkokul dördüncü sınıf 2018 sosyal bilgiler ders kitabında geçen kadın imgelerinin bazılarında olumlu, bazılarında olumsuz bazılarında ise nötr ifadelere rastlanmıştır. Bu imgelere ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir:

Kitapta vatansever bir Türk kadınından ve onun kahramanlığından şöyle söz edilmiştir: "*Tayyar Rahmiye Hanım, 1 Temmuz 1920'de Osmaniye'deki Fransız karargâhına müfrezesiyle birlikte taarruz ettiği sırada düşman ateşiyle şehit düştü. Silah arkadaşları onun başlattığı taarruzu zaferle sonuçlandırıp düşman karargâhını ele geçirdiler. Bugün bu vatansever Türk kadınının mezar taşında şu cümleler yazılıdır: Yarınların sahibi ey gençlik, iyi tanı, ebedî sükûnetle bu mezarda yatanı. Hak için, bayrak için canın feda edip armağan etti bize bu mukaddes vatanı"* (s.52).

Milli mücadele döneminde en büyük fedakarlığı kadınların üstlendiği Kastamonulu Şerife Bacı örneği ile açıklanmıştır: *"Sakarya Zaferi'nin kazanılmasında cephedeki Mehmetçik kadar cephe gerisinde mermi taşıyan insanlarımızın da önemli payı vardır. O günlerde İstanbul'dan gizlice ele geçirilen silah ve cephaneler Kastamonu'nun Karadeniz kıyısındaki ilçesi İnebolu'ya oradan da Ankara'ya taşınıyordu. Yandaki haritada görülen ve "İstiklal Yolu" adı verilen bu güzergâhtaki en büyük fedakârlığı kadınlar üstleniyordu. Onlardan biri de Kastamonulu Şerife Bacı idi*" (s.56).

Kitapta milli mücadele döneminde Antep'te Şahin Bey'in şehit olması sonrası yaşanılanlar şöyle anlatılmıştır: *"Şahin Bey'in şehit düşmesinden sonra Antepliler kadın, çocuk, yaşlı demeden kahramanca savaşmaya devam ettiler. Ancak açlık, susuzluk ve cephanesizlik yüzünden 9 Şubat 1921'de teslim olmak zorunda kaldılar*" (s.54). Kadın, çocuk ve yaşlı demeden denirken bu grupların dezavantajlı, güçsüz gruplar olduğu düşündürülmüş ve olumsuz bir imgeleme yapılmıştır.

Aile bütçesinin oluşturulması, gelir/gider hesaplamasının yapıldığı ortamda anne ve babanın maaşlarını karşılaştıran tablo verilmiştir: *"Gelirlerimiz: Annemin maaşı: 2100 + Babamın maaşı: 3200=Toplam gelirimiz:5300 TL"* (s.139) Tabloda annenin maaşı babadan daha az gösterilerek adeta mesaj verilmiştir.

2005 sosyal bilgiler dördüncü sınıf ders kitabının metinlerinde kadın imgesi ile ilgili kavramlar içerik analizi tekniği ile kodlanmıştır. Tablo 1'de adı geçen ders kitabının metinlerinde kadın imgesi ile ilgili kavramlar kodlar ve temalar dile getirilme sıklığına (DGS) göre gösterilmiştir**.**

Tablo 2'ye göre, 2005 sosyal bilgiler dördüncü sınıf ders kitabının metinlerinde kadın imgesi ile ilgili veriler incelendiğinde, "Kadın, Vatan ve Savaşlar", "Sosyal Yaşamda Kadın" ve "Mesleki Yaşamda Kadın" olmak üzere toplam üç tema belirlenmiştir.

Kadın, vatan ve savaşlar temasında gibi "Milli Mücadele'ye katılır" (%5), "fedakar" (%5), "kahraman" (%2.5), "Büyük ruhlu & duygulu" (%2.5), "emekçi" (%2.5), "çalışkan" (%2.5) gibi kodlar belirlenmiştir.

Sosyal yaşamda kadın temasında "Ev işi (yemek, temizlik, bulaşık)" (%27.5), "çocuk bakımı" (%10), "yardımsever" (%5), "şefkatli (%5), "sabırlı (%2.5), "kına gecesine gider (%2.5), "babalık yapar" (%2.5) gibi kodlar belirlenmiştir.

Mesleki yaşamda kadın temasında gibi "ev hanımı" (%7.5), "öğretmen (%7.5), "memur (%5), "işçi" (%5) gibi kodlar belirlenmiştir.

İlkokul dördüncü sınıf 2005 sosyal bilgiler ders kitabında geçen kadın imgelerinin bazılarında olumlu, bazılarında olumsuz bazılarında ise nötr ifadelere rastlanmıştır. Bu imgelere ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir:

Aşağıdaki parçada annenin iyi yönleri anlatılırken ona ev işleri ve çocuk bakma sorumluluğu yüklenmiştir: *Annem Didar Hanım. Doğduğum ilk günden beri sıcaklığını hep hissettiğim tek insan, annemdir. Herkesin annesi dünyanın en güzel, en iyi annesidir. Benim için de annem öyledir. Çünkü onun şefkati, onun sevgisi, onun sıcaklığı birçok şeyden üstündür. Annem sadece evimizin hanımı değil, aynı zamanda bir devlet memurudur. İşinin yoğunluğundan dolayı zaman zaman onu özlediğimiz olur. Fakat o, hiç bir zaman evimizin işlerini ve bizleri ihmal etmez. Tabi babamın da yardımıyla. Babam ve annem o kadar uyumlular ki her açıdan birbirlerini tamamlıyorlar. Birbirlerine karşı gösterdikleri hoşgörü ve samimiyet görülmeye değer.* (s.27).

Ailenin işbölümü hakkında yaptıkları konuşmada anne ve kızına ev işlerini yapmaları sorumluluğu şu şekilde yüklenmiştir: *Mert - Sizlere bu akşam toplumun en küçük sosyal kurumu olan ailede iş bölümü ve dayanışmayla ilgili sorular sorabilir miyim? Bu soruların cevaplarını yazıp yarın arkadaşlarıma sunacağım.*

Anne - Ne güzel oğlum. Şu anda ailede dayanışmanın çok güzel bir örneğini görüyorsun. Eğer baban ve sen yemeğini yiyip oturma odasına geçmiş olsaydınız bu iş ablan ve bana kalacaktı. Ama sizler bize yardım ederek ailemizdeki dayanışmayı göstermiş oldunuz.

Baba - Biz evlenirken annenle birlikte iyi günde kötü günde hep birbirimizin yanında olacağımıza ve her şeyi paylaşacağımıza söz verdik. Verdiğimiz bu söz üzerine kurduğumuz ailemize katıldığınızda yaşamımızdaki her şeyi sizler de bizimle paylaştınız. Bu paylaşıma ailemizin işleri de dahildir. Biz buna iş bölümü diyoruz.

Abla - Evet Mert, ailemizdeki iş bölümünde herkesin çeşitli görevleri vardır. Bazen bu görevleri yorgunluk, hastalık, iş yorgunluğu gibi nedenlerle yerine getirmekte zorlanabiliriz. Böyle durumlarda ailemizin bireyleri gönüllü olarak yardı1aşırlar. Buna da ailede dayanışma diyoruz.

Mert - Ne güzel açıkladınız. Ödevimin yarısını yaptım sayılır. Öyleyse benim sizlerden, ailemizdeki iş bölümünde üzerinize düşen görevleri öğrenmem yeterli olacaktır. Çünkü dayanışmayla ilgili bana yöneltilebilecek soruları ablamın anlattığı gibi cevaplayabilirim.

Anne - Dilerseniz siz oturma odasına geçin. Ben de bulaşık makinesini çalıştırdıktan sonra size katılabilirim. (s.146)

Kadın ve erkeğin Milli Mücadele'ye birlikte katıldıkları şöyle söylenmiştir: *Mert: 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin savaştan yenik ayrılmasıyla, ülkemiz toprakları düşman tarafından işgal edilmeye başladı. Düşmanla mücadele edebilmek ve yurdu işgalden kurtarabilmek için, milli birlik ve beraberliğe ihtiyaç vardı. Böyle bir dönemde Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919'da Samsun'a giderek Milli Mücadele'yi başlattı. Böylece Milli Mücadele'nin tüm yurda yayılmasına öncülük etti. Onun önderliğinde tüm yurtta kongreler, mitingler yapıldı. Kadınıyla, erkeğiyle tüm halkımız Milli Mücadele'ye katıldı. Atatürk Milli Mücadele'de gerçekleşen bu milli birlik ve beraberlik ruhu için;*

"Ulusun, içerde birliğinin hem belli, hem de denenmiş olması, gelecek için en büyük güvençtir." diyordu. (s.55).

Kitapta Türk kadının önemi Atatürk'ün sözleriyle şu şekilde açıklanmıştır: *"Belki erkeklerimiz memleketi istila edenlere karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüslerini germekle düşman karşısında hazır bulundular. Fakat erkeklerimizin oluşturduğu ordunun hayat kaynaklarını kadınlarımız işletmiştir. Bundan ötürü, hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı, şükran ve minnetle sonsuza kadar aziz ve kutsal bilelim. Dünyada hiçbir milletin kadını "Ben Anadolu kadınından fazla çalıştım… Milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar emek verdim." diyemez. Mustafa Kemal ATATÜRK* (s.58)

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular: Görsellerde Kadın İmgesi

2018 sosyal bilgiler ders kitabının görsellerinde kadın; öğretmen, öğrenci, işçi, yaşlı, çocuk gibi farklı şekillerde gösterilmiştir. Bununla birlikte kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet ayrımına tabi tutan herhangi bir görsele rastlanmamıştır. Bu da gelişen toplumla paralel bir Türkiye'nin varlığını işaret etmektedir.

Metinlerde kadınlarla ilgili net ifadeler görülürken, görsellerde ağırlıklı olarak ilkokul kız ve erkek çocuklarını içeren ögeler bulunmaktadır. Verilen görsellerdeki kız ve erkek öğrencilere bakıldığında eşitlikçi bir yaklaşım görülmektedir. İçinde bulunduğumuz çağla paralel bir şekilde cinsiyet ayrımı gözetilmeyen görseller kullanılmıştır.

2005 sosyal bilgiler ders kitabının görsellerinde kadın; öğretmen, hemşire, öğrenci, işçi gibi farklı şekillerde gösterilmiştir. Kullanılan görsellerde ise cinsiyetçi unsurlar bulunmaktadır. Örneğin ev içinde kullanılan anne görsellerinde anne genellikle ev işleri yapmaktadır.

Metinlerde kadınlarla ilgili net ifadeler görülürken, görsellerde ağırlıklı olarak ilkokul kız ve erkek çocuklarını içeren ögeler bulunmaktadır. Verilen görsellerdeki kız ve erkek öğrencilere bakıldığında eşitlikçi bir yaklaşım görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada 2005 ve 2018 sosyal bilgiler dördüncü sınıf ders kitabının metinlerinde kadın imgesi ile ilgili kavramlar içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. Yapılan kodlamalar ve oluşturulan temalara göre şu sonuçlara ulaşılmıştır:

2005 yılı sosyal bilgiler ders kitabında "Kadın, Vatan ve Savaşlar" teması çerçevesinde kadın ögesi "milli mücadeleye katılır", "fedakar", "kahraman", "büyük ruhlu & duygulu", "emekçi" ve "çalışkan" ifadeleri ile olumlu bir şekilde imgelenmiştir. Sosyal yaşamda kadın temasında "ev işleriyle ilgilenir", "çocukla ilgilenir" ve "kına gecesine gider" ifadeleri ile olumsuz imgelemeye tabi tutulmuştur. Mesleki yaşamda kadın temasında ise kadın için öngörülen meslekler olarak "ev hanımı", "öğretmen", "memur" ve "işçi" uygun görülmüştür.

2018 yılı sosyal bilgiler ders kitabında "Kadın, Vatan ve Savaşlar" teması çerçevesinde kadın ögesi "fedakâr", "kahraman", "şehit", "vatansever" ve "atılgan" ifadeleri ile çoğunlukla olumlu bir şekilde

imgelenmiştir. Bununla birlikte aynı temada "erkeğe yardımcı" ve "dezavantajlı" ifadeleri ile olumsuz bir imgelemeye maruz kalmıştır. Sosyal yaşamda kadın temasında "çeyiz hazırlayan, çeyizi önemseyen" "çocukla ilgilenen", "ev işleriyle ilgilenen" ve "erken evlenen" ifadeleri ile olumsuz imgelemeye tabi tutulmuştur. Mesleki yaşamda kadın temasında ise kadın için öngörülen meslekler olarak "tasarımcılık", "iç mimarlık", "bankacılık" uygun görülmüştür. Aynı şekilde kadının erkekten daha az kazanç sağlayan biri olarak "babadan daha az maaş alır" ifadesi kullanılmıştır.

2005 ve 2018 yılı sosyal bilgiler ders kitaplarında aynı konu anlatılırken bazı değişimler görülmüştür. 2005 yılında kullanılan ders kitabında Kurtuluş Savaşı'ndan bahsedilirken "*Kadınıyla, erkeğiyle tüm halkımız Milli Mücadele'ye katıldı."* ifadesi kullanılırken aynı konuda 2018 yılı ders kitabında ise "*Şahin Bey'in şehit düşmesinden sonra Antepliler kadın, çocuk, yaşlı demeden kahramanca savaşmaya devam ettiler."* ifadesi yer almıştır. 2005 yılındaki kitapta cinsiyet eşitliğine yer verilirken 2018 yılında kullanılan ders kitabında ise kadın dezavantajlı olarak gösterilmiştir.

2005 yılında kullanılan ders kitabının özellikle "Sosyal Yaşamda Kadın" temasında kadın, ev işleriyle ilgilenen şeklinde 11 defa karışımıza çıkarken 2018 yılında kullanılan ders kitabında bu sayı 2'dir. Bu temadaki kadın ve ev işi bağlantısının 2018 yılında azaldığı görülmektedir.

Ders kitaplarının görselleri karşılaştırıldığında ise 2005 yılında kullanılan sosyal bilgiler ders kitabının görsellerinde toplumsal cinsiyet rollerinin sıklıkla karşımıza çıktığı görülmektedir. 2018 yılında kullanılan sosyal bilgiler ders kitabının görsellerinde ise kadınları ayrımcılığa tabi tutacak görseller bulunmamaktadır.

Özetle kadın imgesi vatan ve yurtseverlikle ilgili konular söz konusu olduğunda daha olumlu imgelenirken, sosyal yaşamda ve mesleki alanlarla ilgili betimlemelerde ise toplumsal cinsiyet ayrımcılığına tabi tutulmuştur denebilir.

Bu araştırmanın sonuçlarına göre, incelenen ders kitabındaki figürler, geleneksel toplumsal işbölümünün gerektirdiği mekânlarda, kişilerle, nesnelerle ve eylemlerle sergilenmektedirler. Bu durum, ders ve çocuk kitaplarıyla ilgili araştırma literatüründe karşılaşılan değerlendirme sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Bilindiği üzere ders kitapları sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik normları, değer yargılarını aktaran önemli toplumsallaştırıcı bir argümandır ve doğrudan ya da dolaylı şekilde kültürel kodları aktarmaktadır. Eğitim politikalarının hemen hepsinin siyasi bir yanı vardır ve ideolojik unsurlar içerirler. Ders kitapları, evrensel ve toplumsal değerlere, öğrencilerin kişisel gelişim seviyelerine ve bilimsel doğrulara uygun olmak durumundadır. Buna karşın, birçok devlet, okullarında evrensel ve toplumsal değerler yerine kendi siyasi iktidarlarının egemen değerlerini aktarırlar ve bunu okuttukları ders kitaplarını da kullanarak gerçekleştirirler. Kitaplar, toplumsal yaşamdaki cinsiyete dayalı işbölümünü de, sınırlı bir bağlamda da olsa yansıtmaktadırlar. Bu işbölümünde, kadını salt "anne ve eş", erkeği de "dışarıda çalışan" olarak betimlemek, yalnızca geleneksel kalıpyargıları pekiştirmeyip aynı zamanda hem kızların hem de erkeklerin eğitsel ve mesleki ideallerine ve seçeneklerine ilişkin oldukça sınırlı bir çerçeve sunmaktadır. Oysa ders kitapları, olasılıkları sınırlandırmaktan çok, olabildiğince geniş bir modeller ve etkinlikler yelpazesi sunarak çocukların bireysel gelişimine katkı yapmaya çalışmalıdır.

Temalar	Kodlar	DGS	%
Kadın, Vatan ve Savaşlar	Fedakâr	6	20
	Kahraman	3	10
	Şehit	2	6,66
	Vatansever	1	3,33
	Erkeğe yardımcı	1	3,33
	Atılgan	1	3,33
	Dezavantajlı	1	3,33
Sosyal Yaşamda Kadın	Çeyiz hazırlar/görür/ önemser	3	10
	Çocukla ilgilenir	2	6,66
	Ev işleriyle ilgilenir	2	6,66
	Başarılı	1	3,33
	Giysiler sade değil (Hintli kadın)	1	3,33
	Erken evlenir	1	3,33
Mesleki Yaşamda Kadın	Tasarımcılık	1	3,33
	İç mimarlık	1	3,33
	Bankacılık	1	3,33
	Mühendislik	1	3,33
	Babadan az maaş alır	1	3,33
		30	100

Tablo 1: *2018 Sosyal Bilgiler Dördüncü Sınıf Ders Kitabının Metinlerinde Kadın İmgesi İle İlgili Veriler*

Temalar	Kodlar	DGS	%
Kadın, Vatan ve Savaşlar	Milli Mücadele'ye katılır	2	5
	Fedakar	2	5
	Kahraman	1	2.5
	Büyük ruhlu & duygulu	1	2.5
	Emekçi	1	2.5
	Çalışkan	1	2.5
Sosyal Yaşamda Kadın	Ev işleriyle ilgilenir	11	27.5
	Çocukla ilgilenir	4	10
	Yardımsever	2	5
	Şefkatli	2	5
	Sabırlı	1	2.5
	Kına gecesine gider	1	2.5
	Babalık yapar	1	2.5
Mesleki Yaşamda Kadın	Ev hanımı	3	7.5
	Öğretmen	3	7.5
	Memur	2	5
	İşçi	2	5
		40	100

Tablo 2: *2005 Sosyal Bilgiler Dördüncü Sınıf Ders Kitabının Metinlerinde Kadın İmgesi İle İlgili Veriler*

Temalar	Kodlar	DGS	%
Mesleki Yaşamda Kadın	Asker	1	25
	Öğretmen	1	25
	Çağrı Merkezi Çalışanı	1	25
	Pazarcı	1	25
		4	100

Tablo 3: *2018 Sosyal Bilgiler Dördüncü Sınıf Ders Kitabının Görsellerinde Kadın İmgesi İle İlgili Veriler*

Temalar	Kodlar	DGS	%
Mesleki Yaşamda Kadın	Öğretmen	7	50
	Hemşire	3	21.42
	İşçi	2	14.28
	Kasiyer	1	7.14
	Avukat	1	7.14
		14	100

Tablo 4: *2018 Sosyal Bilgiler Dördüncü Sınıf Ders Kitabının Görsellerinde Kadın İmgesi İle İlgili Veriler*

Görsel 1: *2018 Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Sınıfta Ders Anlatan Bir Öğretmen (10).*

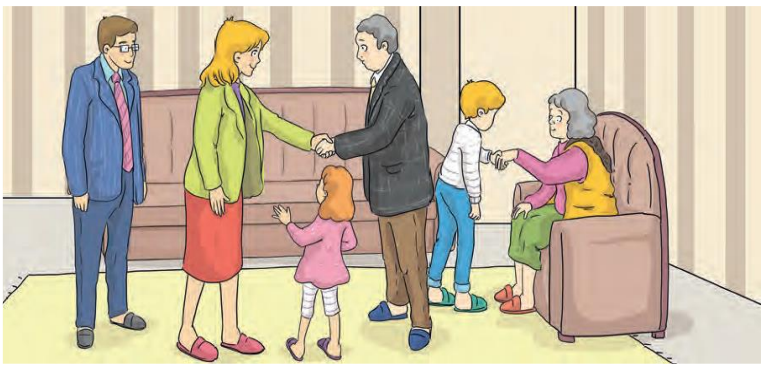

Görsel 2: *2018 Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Bayramlaşan Bir Aile (43).*

Görsel 3: *2018 Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Birlikte Oyun Oynayan Öğrenciler (189).*

Görsel 4: *2005 Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuğunu Taşırken Kağnı Çeken Bir Kadın (58)*

Görsel 5: *2005 Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Mutfakta Çalışan Bir Kadın (97)*

Görsel 6: *2005 Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Temizlik Yapan Kadın ve Kızı (208)*

KAYNAKÇA

Adler, P. A., Kless, S. J., & Adler, P. (1992). Socialization to gender roles: Popularity among elementary school boys and girls. Sociology of Education, 65(3), 169–187.

Akay Şahin, M. & Açıkalın, M. (2021). Gender representation in elementary and middle school social studies textbooks in Turkey, Journal of International Women's Studies, 22(1), 417-445.

Apple, M. W. & Christian Smith, L. K. (2016). The Politics of the Textbook. The Politics of the Textbook. Editors: Apple, M. W. ve Christian Smith, L. K. New York: Routledge.

Aratemur Çimen, C. & Bayhan, S. (2018). Değişen Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet", Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar, (36), 72-102.

Arslan Özer, D., Karataş, Z. & Ergun, Ö. R. (2019). Analysis of gender roles in primary school (1st to 4th Grade) Turkish textbooks, Eurasian Journal of Educational Research, (79), 1-20.

Başaran, M. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitimi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Konya.

Bayhan, S. & Aratemur Çimen, C. (2017). Müfredat Reformu Sonrası Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Eğitim BilimToplum, 17(1), 62-88.

Çayır, K. (2014). "Biz" Kimiz? Ders Kitaplarında Kimlik, Yurttaşlık, Haklar. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Davarcı, Y. (2021). Din Dersi Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Üzerine Bir Analiz (1929-2018). Doktora Tezi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demirdöven, K. (2020). İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitaplarındaki Toplumsal Cinsiyet Algısı. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kocaeli.

Demirhan, E. I. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından Öğretim Programı ve Ders Kitabı İnceleme (4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi), Sosyal Bilgilerde Yenilikçi Araştırmalar Dergisi, 4(1), 69-82.

Esen, Y. & Bağlı, M. T. (2002). İlköğretim Ders Kitaplarındaki Kadın ve Erkek Resimlerine İlişkin Bir İnceleme, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 35(1-2), 143-154.

Fidan, S. (2019). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul

Gökçe, O. (2006). İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Güneş, Ö. (2008). Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Ayrımı (1990-2006), Toplum ve Sosyal Hizmet, 19(2), 81-95.

Helvacıoğlu Gümüşoğlu, F. (1994). 1928'den 1994'e Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Kasa, B. & Şahan, B. (2016), İlkokul Türkçe Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet, Journal of Human Sciences, 13(3), 4152-4167.

Koparan, E. (2020). Bir Kamusal Alan Olan İş Dünyasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Kadının Varlık Sorunsalı, Global Journal of Economics and Business Studies, 9 (17), 55-62.

McLaren, P. (2015). Life in Schools: An Introduction to Critical Pedagogy in the Foundations of Education (6th Edition). New York: Longman.

Nurlu, Ö. (2021). "Analysis of gender fairness of primary school mathematics textbooks in Turkey", International Journal of Psychology and Educational Studies, 8(4), 78-95.

Özkan, R. (2013). İlköğretim Ders Kitaplarında Kadın Figürü, The Journal of Academic Social Science Studies, 6(5), 617-631.

Sarıtaş, E. & Şahin, Ü. (2018). Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Rolleri Üzerine Bir İnceleme, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (48), 463-477.

Sönmez, K. (2020). İlkokul Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ahi Evran Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü. Kırşehir

Tanrıöver, H. U. (2003). Ders Kitaplarında Cinsiyet Ayrımcılığı. Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi. Editörler: Çotuksöken, B., Erzan, A., ve Silier, O. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Taştekin Özmeriç, G. (2019) İlkokul Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Temsilleri: Nicel Bir İçerik Çözümlemesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Tezer Asan, H. (2010). Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik ve Öğretmenlerin Cinsiyetçilik Algılarının Saptanması, Fe Dergi, 2(2), 65-74.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, M. (2013). İlkokul ve Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Kitapları Görsellerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi, Dini Araştırmalar Dergisi, 16(42), 143-165.

Yorgancı, F. (2008). İlköğretim Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İnşası. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyonkarahisar.

Zor, A. (2008). Geçmişten Günümüze Türk Kadını ve Bunların İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabına Yansıması. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

İncelen Ders Kitapları

Kolukısa E.A, Oruç, Ş., Akbaba, B., & Dündar, H. (2005). İlköğretim 4.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı. Ankara: A Yayınları

Tüysüz, S. (2018). İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı. Ankara: Tuna.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

"Sharp power - nowe zjawisko wpływu w polityce międzynarodowej".

„Sharp power" - Growing authoritarian influence in a democratic world

Mgr Łukasz Lep

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, Poland

W wystąpieniu skupiono się na przedstawieniu nowego rodzaju siły jakim jest „sharp power". Aby w pełni docenić jakościowe różnice między „sharp power" w systemie autorytarnym w jej zwyczajowym rozumieniu, należy zapoznać się z całą gamą technik wywierania wpływu opracowanych przez wiodące reżimy autorytarne oraz ze sposobami ich stosowania. „Sharp power" pozwala krajom autorytarnym na wnikanie w strukturę społeczeństwa, podsycając i wzmacniając istniejące podziały. Podjęto próbę zdefiniowania tego zjawiska, przedstawienia jego charakterystycznych przejawów. Ponadto uważa się, że koncepcja „sharp power" ma potencjał do rozwinięcia w celu skonkretyzowania jej znaczenia, dlatego też niniejsze opracowanie tworzy ramy teoretyczne oparte na kluczowych komponentach, które zostały zaczerpnięte od innych autorów dotyczących tej koncepcji. Następnie zilustrowane zostanie jej rozróżnienie od „soft power" oraz „hard power".

Abstract

This article focuses on presenting the new type of power that is „sharp power". In order to fully appreciate the qualitative differences between „sharp power" in an authoritarian system in its usual sense, it is necessary to familiarise oneself with the whole range of influence techniques developed by leading authoritarian regimes and the ways in which they are applied. "Sharp power" allows authoritarian states to penetrate the fabric of society, fuelling and reinforcing existing divisions. An attempt is made to define this phenomenon, to present its characteristic manifestations. Furthermore, it is believed that the concept of „sharp power" has the potential to be developed in order to concretise its meaning, therefore this study creates a theoretical framework based on key components that have been drawn from other authors on this concept. Its distinction from „soft power" and „hard power" will then be illustrated.

Środki trwałe w działalności operacyjnej przedsiębiorstwa - procedury wprowadzania do ewidencji księgowej i sporządzania dokumentacji oraz zasady wyceny bilansowej

M.Sc. Aleksandra Jastrzębska

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, Poland

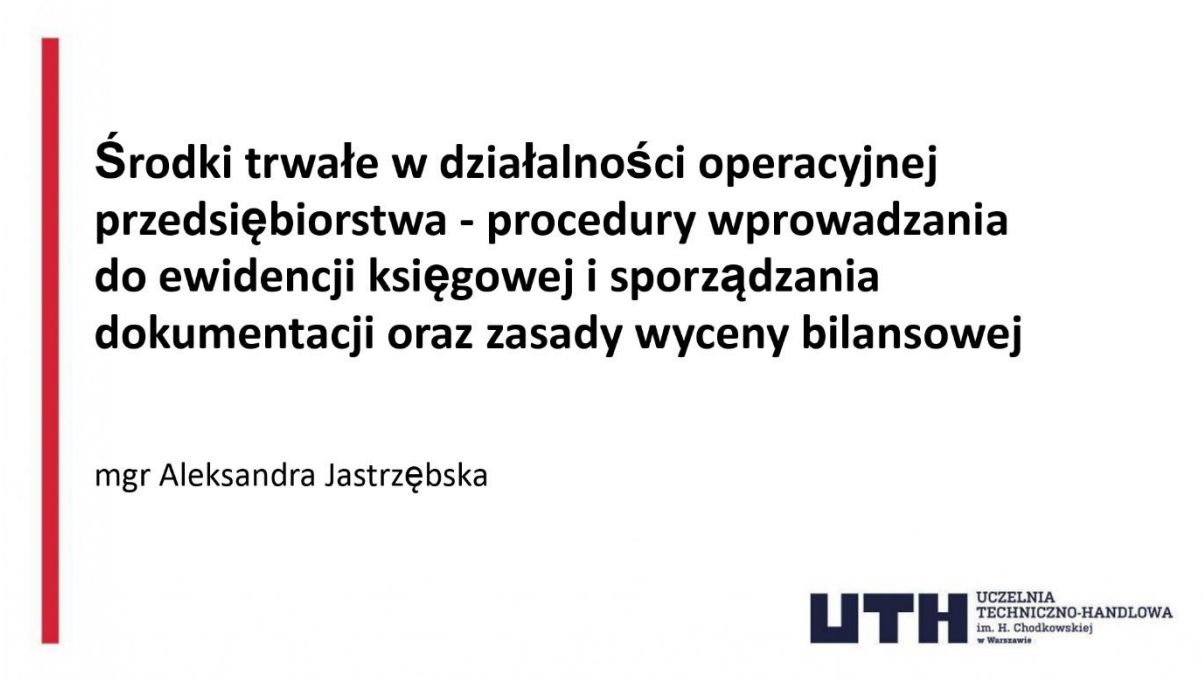

Ujęcie środka trwałego w bilansie

Środki trwałe ujmowane są w aktywach bilansu.

Aktywa to kontrolowane przez jednostkę **zasoby majątkowe** o wiarygodnie określonej wartości, powstałe w wyniku przeszłych zdarzeń, które spowodują w przyszłości wpływ do jednostki korzyści ekonomicznych.

Układ bilansu klasyfikuje **środki trwałe** do **aktywów trwałych**, czyli zgodnie z definicją zawartą w Ustawie o rachunkowości do aktywów jednostki, które nie są zaliczane do aktywów obrotowych.

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Wzór układu bilansu

A. Aktywa trwałe

II. Rzeczowe aktywa trwałe

1. Środki trwałe

a) grunty (w tym prawo użytkowania wieczystego gruntu)
b) budynki, lokale, prawa do lokali i obiekty inżynierii lądowej i wodnej
c) urządzenia techniczne i maszyny
d) środki transportu
e) inne środki trwałe

2. Środki trwałe w budowie
3. Zaliczki na środki trwałe w budowie

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Definicja środków trwałych

Środki trwałe

- rzeczowe aktywa trwałe i zrównane z nimi
- o przewidywanym okresie ekonomicznej użyteczności dłuższym niż rok
- kompletne i zdatne do użytkowania w momencie przyjęcia do eksploatacji
- przeznaczone na potrzeby własne jednostki

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Klasyfikacja środków trwałych

Rada Ministrów sporządziła szczegółowy i uporządkowany zbiór składników majątku trwałego tzw. Klasyfikację Środków trwałych.

Jednym z celów jest ustalenie stawek amortyzacyjnych dla poszczególnych rodzajów środków trwałych.

Środki trwałe podzielone na grupy od 0 do 9.

www.klasyfikacje.gofin.pl/kst2016/

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Wartość początkowa środka trwałego

- **Cena nabycia** środka trwałego rozumiana jako cena zakupu środka trwałego powiększona o koszty związane z tym zakupem
- **Koszt wytworzenia** środka trwałego
- **Wartość rynkowa** lub **wartość podana** w umowie – np. w przypadku darowizny
- **Wartość deklarowana** lub **ustalona** przez jednostkę – np. w przypadku aportu

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Dokumentacja dotycząca przyjęcia środka trwałego do użytkowania

Dokumenty wewnętrzne

1. Dowód OT - dowód przyjęcia środka trwałego do użytkowania na podstawie zakupu, z budowy, modernizacji lub ulepszenia oraz z tytułu nieodpłatnego otrzymania

2. Dowód LT - dowód likwidacji Środka trwałego na skutek sprzedaży, przekazania w formie darowizny, postawienia w stan likwidacji na skutek zużycia lub stwierdzenia jego niedoboru

3. Protokół likwidacji – sporządzony w dniu dokonania likwidacji ŚT

4. Dowód MT – zmiana miejsca użytkowania Ś

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Dokumentacja dotycząca użytkowania środków trwałych

Do szczegółowej ewidencji środków trwałych zaliczamy:

1. Księgę inwentarzową środków trwałych
2. Karty szczegółowe środków trwałych
3. Tabele amortyzacyjne

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Księga inwentarzowa środków trwałych

Zawiera wykaz środków trwałych, które są w posiadaniu jednostki.

Wpisy do księgi inwentarzowej dokonywane są w porządku chronologicznym ujmując następujące dane:

- Datę przyjęcia do eksploatacji
- Datę wycofania z eksploatacji
- Symbol i nr potwierdzający dokonanie wpisu do ewidencji lub nr dowodu potwierdzający wycofanie z eksploatacji
- Numer inwentarzowy i symbol klasyfikacji Środków trwałych
- Nazwa i opis Środka trwałego oraz jego stan
- Wartość początkową

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Karty szczegółowe środków trwałych

Dokumenty prowadzone indywidualnie dla każdego środka trwałego zakładane w momencie przyjęcia środka trwałego do eksploatacji i zawierają:

- numer inwentarzowy środka trwałego środka trwałego
- nazwę środka trwałego i jego opis
- symbol KŚT
- numer karty użytkowania
- datę przyjęcia do użytkowania środka trwałego na podstawie dowodu OT
- przewidywany okres użytkowania
- wartość początkową środka trwałego oraz jej zmiany
- przyjętą metodę amortyzacji, stawki amortyzacyjne a także roczne i miesięczne wartości odpisów umorzeniowych

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Tabela amortyzacyjna

Zakładana na początku roku na podstawie na podstawie kart szczegółowych ujmuje na bieżąco wszelkie przychody i rozchody środków trwałych.

Tabela amortyzacyjna służy do obliczania łącznej kwoty zużycia środków trwałych.

Na jej podstawie sporządzane jest PK amortyzacji środków trwałych w danym okresie.

Tabela amortyzacyjna zawiera: numer inwentarzowy, nazwę środka trwałego, wartość początkową, metodę amortyzacji, roczną stopę procentową amortyzacji, amortyzację w ujęciu wartościowym

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Zużycie środków trwałych

Na skutek użytkowania środki trwałe podlegają zużyciu przenosząc swoja wartość na nowo wytworzone produkty. Oznacza to, że z czasem tracą one swoją pierwotną wartość użytkową. Zużycie dzielimy na:

- **fizyczne** czyli **technologiczne** – dotyczy wykorzystywania środków zgodnie z ich przeznaczeniem w normalnych warunkach użytkowania - z czasem spada ich wydajność czy jakość użytkowania

- **ekonomiczne** czyli **moralne** - dotyczy wykorzystywania środków zgodnie z ich przeznaczeniem ale są to środki trwałe ulegające szybszemu zużyciu na skutek postępu technologicznego

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Zużycie środka trwałego - ujęcie księgowe

Wyraża się poprzez ustalenie wartości amortyzacji, czyli kosztu zużycia składnika majątku w określonym przedziale czasu.

Amortyzacja jest wyrażone w pieniądzu zużycie środków trwałych, zaliczane w koszty działalności przedsiębiorstwa. Ujmowane na koncie kosztów AMORTYZACJA.

Umorzenie środka trwałego to sukcesywne, czasowe zmniejszenie wartości początkowej środka trwałego o kwotę jego zużycia.
Umorzenie środka trwałego ma charakter zapisów księgowych narastających po każdym okresie czasu. Ujmowanie na koncie korygującym UMORZENIE ŚRODKÓW TRWAŁYCH.

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Wycena środka trwałego w księgach rachunkowych

Wycena ujmowana jest na dwóch kontach

- jako **wartość początkowa środka trwałego**

na koncie **Środki trwałe** wraz z ewidencją szczegółową

oraz

- jako **wartość skumulowanych odpisów umorzeniowych /amortyzacyjnych/**

na koncie **Umorzenie środków trwałych** wraz z ewidencją szczegółową

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Wycena bilansowa środka trwałego

Wycena w bilansie prezentowana jest jako:

- **wartość bieżąca środka trwałego**

i ujmowana w **bilansie** jako różnica między wartością początkową środka trwałego a jego dotychczasowym umorzeniem

- Sk Wn konta Środki trwałe - Sk Ma konta Umorzenie środków trwałych

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Literatura i akty prawne

1. Red. Józef Pfaff: Rachunkowości finansowa z uwzględnieniem Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej., PWN 2017 r.
2. Agnieszka Cicha, Katarzyna Zasiewska: Rachunkowość dla samodzielnych księgowych - ujęcie praktyczne., Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2020 r.
3. Bożena Padurek, Ewa Janiszewska-Świderska: Gospodarowanie zasobami rzeczowymi. Dokumentowanie zdarzeń gospodarczych. Obsługa programu magazynowo - sprzedażowego Subiekt GT i programu do obsługi gospodarki środkami trwałymi Rachmistrz GT., Wydawnictwo Bożena Padurek, Wrocław 2021r.
4. Red. Piotr Szczypa: Rachunkowość finansowa od teorii do praktyki., CEDEWU, Warszawa 2019 r.
5. Dz. U. 1994 Nr 121 poz. 591 Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości za 20200131_ustawa_o_ rachunkowości tekst ujednolicony.pdf
6. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 grudnia 2010 r. w sprawie Klasyfikacji Środków Trwałych (KŚT)(Dz.U. 2010 nr 242 poz. 1622) za klasyfikacja2010.12.10.pdf (stat.gov.pl)

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Dziękuję za uwagę

mgr Aleksandra Jastrzębska

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Transformations of problem-solving skills of 9-12th grade pupils during implementation of psychoactive substance abuse prevention program: Lithuanian case

Sandra VALANTIEJIENĖ

Ph.D. Candidate at the Institute of Educational Sciences and Social Work, Mykolas Romeris University LITHUANIA. E-mail: valantiejiene@gmail.com

Rita ILGŪNĖ – MARTINĖLIENĖ

Assoc. prof.dr., University of Applied Sciences,Department of Educology, Faculty of Pedagogy, LITHUANIA. E-mail: r.i.martineliene@pdf.viko.lt

Abstract

Research purpose. The use of psychoactive substances among adolescents is one of the most painful problems not only in Lithuania, but also around the world. One of the most effective ways to prevent abuse of psychoactive substances is to strengthen protective factors and to develop social skills among children and adolescents (Botvin, 2000; Botvin, Botvin, Ruchlin et al., 1998; Buhler et al., 2007; Faggiano et al., 2005; Vorobjov); Saat, & Kull, 2014). Various scientific studies have shown that the development of problem-solving skills is associated with positive results of psychoactive substance prevention in the late adolescence age group (10-12th school grades) (Onrust, Otten, Lammers, & Smit, 2016). Besides, higher problem-solving skills in the period of adolescence is often associated with higher psychological feeling of well-being (Cenkseven-Önder, 2013). For this reason, to find out how these aspects changes during the implementation of psychoactive substance abuse prevention, the author carried out an investigation (in the Republic of Lithuania) the results of which are presented in this article.

Design / Methodology / Approach. To achieve the aim of the study, it was decided to perform a quasi-experiment with initial (pre-test) and final (post-test) measurement (based on the methodology suggested by Price, Jhangiani and Chiang, 2015). The essential features of this type of quasi-experiment are as follows: manipulation of the independent variable takes place in a non-randomly formed single group (experimental group); the measurement is performed before and after manipulation with the independent variable. The post-experimental measurement tool was developed on the basis of theoretical analysis (Valantiejiene et al., 2015) and taking into account essential consequences of the use of psychoactive substances on the behaviour of pupils, studying in 7-8th grades described in this analysis and additionally based on the "Model of Drug Prevention in European Secondary Schools" developed by Dobson and Wright (1995).

Findings. The study, which was carried out in the schools operating in the Republic of Lithuania, found that the problem-solving skills of pupils, studying in 9-12 school grades were strengthened during the quasi-experiment. A detailed analysis of the self-assessment changes in each component of the problem-solving skills of pupils revealed that all eight components of the problem-solving skills changed (statistically). The significantly important changes first of all relates to the ability of girls to ask for help, to show someone that he or she likes you, first

think, then do and solve problems first for someone that he or she likes, way of thinking that ads on TV, radio, or the Internet may not always show or tell the truth, and, finally, while solving a problem, firstly to identify opportunities, evaluate them, and only then to decide.

Originality / Value / Practical implications. Based on the results of the empirical research and their analysis, conducted in the Republic of Lithuania, it can be stated that the implementation of the psychoactive substance abuse prevention program has an impact on the problem-solving skills of pupils, studying in grades 9-12, especially between girls.

Keywords: prevention; psychoactive substances; abuse; problem solving skills; pupils.

JEL codes: 121; 128; 129.

Biography of the authors

Sandra Valantiejienė is a Ph.D. Candidate at the Institute of Educational Sciences and Social Work of Mykolas Romeris University (Lithuania). Research interests: social pedagogy, work with risk groups, prevention activities in school, educational support. E-mail: valantiejiene@gmail.com.

Mykolas Romeris University, Institute of Educational Sciences and Social Work, Ateities Str. 20, Vilnius, Lithuania. E-mail: esdi@mruni.eu

Assoc. prof.dr. Rita Ilgūnė Martinėlienė, University of applied sciences,department of educology, fakulty of pedagogy E-mail: r.i.martineliene@pdf.viko.lt

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Kluczowe Czynniki dla Dojrzałości Organizacji w Obszarze Zarządzania Projektami Innowacyjnymi w Warunkach Pracy Zdalnej – Badania Pilotażowe z Wykorzystaniem Metody Delfickiej[1]

Tomasz STASIŃSKI

Abstrakt

Zgodnie z koncepcją dojrzałości projektowej, organizacje charakteryzują się szeregiem zdolności umożliwiających im profesjonalną realizację projektów. Zdolności te można ocenić i zinterpretować. Dotychczasowe badania wskazują jednak na brak istnienia aktualnego modelu zarządzania projektami innowacyjnymi w warunkach pracy zdalnej. Tym samym, celem badań pilotażowych opisanych w niniejszym artykule jest przygotowanie kwestionariusza, który posłuży do identyfikacji kluczowych praktyk dla dojrzałości zarządzania projektami innowacyjnymi w warunkach pracy zdalnej. Badania te zostały przeprowadzone metodą delficką, z wykorzystaniem zbudowanego kwestionariusza na podstawie dwóch modeli zidentyfikowanych w ramach systematycznego przeglądu literaturowego. W rezultacie przeprowadzonych badań, zebrano informację zwrotną od ekspertów, a następnie zmodyfikowano kwestionariusz badawczy. Zostanie on wykorzystany w kolejnym etapie badań z wykorzystaniem metody delfickiej z większą liczbą ekspertów.

Abstract

In line with the concept of project maturity, organizations are characterized by an array of capabilities that enable them to professionally manage projects. Those capabilities can be assessed and interpreted. Nevertheless, foregoing studies indicate that there is no valid model of managing innovation projects in remote working conditions. Thus, the aim of the pilot studies described in this article is to prepare a questionnaire that will be used to identify key practices for organization's maturity in the area of innovation project management in remote work model. These studies were carried out with a Delphi method, using a questionnaire built on the basis of two models identified in a systematic literature review. As a result of the conducted research, feedback from experts has been collected, basing on which the research questionnaire has been modified. The updated questionnaire will be used in the next stage of research using the Delphi method in a larger group of experts.

[1] „Projekt finansowany w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Regionalna Inicjatywa Doskonałości" w latach 2019 - 2022 nr projektu 015/RID/2018/19 kwota finansowania 10 721 040,00 PLN"

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Concepts and Perspectives for the Development of Bioeconomy

Paulina MARCINEK[1]

Marzena SMOL

Mineral and Energy Economy Research Institute, Polish Academy of Sciences, POLAND

Abstract

Bioeconomy is one of the key areas for implementing the Circular Economy (CE) model in the territory of European Union (EU) countries. On a European scale, activities in the area of bioeconomy were already undertaken in 2012 (COM no. 60, 2012). The European Commission (EC) then emphasized the importance of aspects related to the development of the bioeconomy and developed the tasks necessary to be carried out in the bioeconomy area. These tasks include, among others creating an innovative and competitive society that manages resources efficiently, uses biological resources in a sustainable manner and creates an integrated policy environment for the development of the bioeconomy. Later, in 2014, the bioeconomy was identified as an element of key importance for the implementation of the CE model in the EU. The increase in the competitiveness of Member States over the years, economic growth and creation of new jobs (COM no. 614, 2015) are conducive to the development of bioeconomy, the overarching goal of which is to cope with the rapid depletion of biological resources (COM no. 60, 2012).

The aim of the work is to present the concept and perspectives of bioeconomy development. The paper presents ways of defining the concept, the essence of bioeconomy, development perspectives and activities aimed at supporting bioeconomy. It should be emphasized that the most important actions include creating conditions for the development of bioeconomy and building local value chains and a raw material base (Marcinek & Smol, 2020).

The research analysis conducted in article was based on review of the literature using a desk research method (Smol, 2021a), which took into account a comprehensive analysis of selected documents, including European documents related to the bioeconomy, Circular Economy (CE) and Sustainable Development (SD), which were published in public databases. Numerous legal communications directly related to the bioeconomy and circular economy were also subject to review. Moreover, the legal acts were reviewed. The selection of the analysed literature was based on the following key words: “bioeconomy”, “green economy”, “sustainable development”, “SD”, “circular economy”, “CE”, “ bioeconomy perspectives”. During the initial analysis, many literature items were obtained. This is due to the fact that bioeconomy, SD or CE have been described in many different publications around the world. Moreover, a dynamic increase in interest related to the bioeconomy has been noticeable for several years (Marcinek & Smol, 2020). For this reason, papers were selected, the content of which is still valid. To indicate the potential, perspectives and development of the concept of bioeconomy in the literature, comparative methods were used, which were presented in a descriptive and graphic form.

Works on the concept of bioeconomy began at the end of the 19th century (Enriquez, 1998). Back then, the bioeconomy was defined as an economic activity focusing on processes and mechanisms to be implemented in

[1] Corresponding author: marcinek@meeri.pl

specific industrial processes. The dynamic development of science meant that the bioeconomy was becoming more and more popular and gained more and more supporters. Thanks to the support of EU authorities, the bioeconomy developed dynamically in the following years. In the document Bioeconomy for Europe (European Commission, 2010), the EC presented models based on biological processes that take place in ecosystems. In these biological processes, minimal amounts of energy are used to transform natural resources without generating waste, and the residues of one process are used in another as a wholesome raw material. It should also be emphasized that the bioeconomy is inextricably linked with the water and wastewater management sector, where bio-waste can be used as a source of critical raw materials (including phosphorus)(Smol, 2021b). In 2018, the EC indicated a detailed scope of work on the bioeconomy, which is an extension of the 2012 strategy for bioeconomy in the EU (COM no. 60, 2012).

The development of the bioeconomy and its use when creating a development strategy, as well as implementing economic and industrial development policy, is important for further activities in the field of: development and functioning of sectors (agriculture, agribusiness and rural areas), formulating smart specializations in the development of regions, managing and supporting scientific research, implementing innovations and strengthening the competitiveness of European countries. The bioeconomy has a direct impact on reducing dependence on natural resources and responding to climate change. Bioeconomy plays an important integration function for various sectors of the economy, and its development may contribute to increasing the international competitiveness of European countries. For this reason, most EU countries focus on making radical changes to the approach to the use of biological resources.

Acknowledgements: The study was developed under the project: „Monitoring of water and sewage management in the context of the implementation of the circular economy assumptions“ (MonGOS), no. PPI/APM/2019/1/00015/U/00001/ZU/00002 (2020-2022), which is financed by the Polish National Agency for Academic Exchange (NAWA) under the International Academic Partnerships Programme.

References

COM no. 60. (2012). Innovating for Sustainable Growth: A Bioeconomy for Europe. *European Commission*.

COM no. 614. (2015). Closing the loop - An EU action plan for the Circular Economy. *European Commision*.

Enriquez, J. (1998). Genomics and the world’s economy. *Science*. *281*(5379).

European Commission. (2010). Bioeconomy for Europe.

Marcinek, P., & Smol, M. (2020). Bioeconomy as One of the Key Areas of Implementing a Circular Economy (CE) in Poland. *Environmental Research, Engineering and Management*, *76*(4), 20–31. https://doi.org/10.5755/j01.erem.76.4.27536

Smol, M. (2021a). Inventory and Comparison of Performance Indicators in Circular Economy Roadmaps of the European Countries. *Circular Economy and Sustainability*, *0123456789*. https://doi.org/10.1007/s43615-021-00127-9

Smol, M. (2021b). Transition to Circular Economy in the Fertilizer Sector—Analysis of Recommended Directions and End-Users’ Perception of Waste-Based Products in Poland. *Energies*, *14*(14). https://doi.org/10.3390/en14144312

Racjonalne Planowanie Wydatków Budżetowych Państwa

Arkadiusz POLAK

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, Poland

WSTĘP

Spełnienie ustawowego postulatu, by wydatki publiczne były dokonywane w sposób celowy i oszczędny, z zachowaniem zasad uzyskiwania najlepszych efektów z danych nakładów[1], wymaga by pierwotnie wydatki te zostały właściwie, a co więcej racjonalnie zaprogramowane i zaplanowane.
Zarysowana we wstępie artykułu racjonalność oparta na przesłankach celowości, oszczędności oraz efektywności winna więc przyświecać osobom zajmującym się profesjonalnie planowaniem wydatków budżetowych na różnych szczeblach dysponowania środkami publicznymi.
Niniejsze opracowanie podejmuje próbę właściwego zdefiniowania strony wydatkowej budżetu państwa, problemów prognozowania i planowania budżetowego, a także elementów budżetu zadaniowego, które można w tych procesach wykorzystać.

Budżet państwa

Budżet państwa w aktualnie obowiązującym kształcie, a więc rozumiany jako instytucja ekonomiczna, prawna i polityczna był kształtowany na przestrzeni wieków, a jego początki sięgają czasów starożytnych, tyle że owym czasie zapisy dochodów i wydatków państwa, były w istocie dochodami i wydatkami panującego władcy[2]. Co więcej, zestawienia przewidywanych wydatków dotyczyły z reguły prowadzonych wojen i pozbawione były elementów prawnych. Termin budżet, który wywodzi się od łacińskiego słowa „bula", oznaczającego worek lub sakiewkę do przechowywania pieniędzy. Koncepcja budżetu jako aktu prawa pojawiła się i rozwinęła w ustroju feudalnym jako efekt walk monarchów z różnymi stanami o prawo do nakładania podatków i kontroli ich przeznaczenia. Z kolei rozwój demokracji przedstawicielskiej i parlamentaryzmu przypieczętował rozdział majątku publicznego od majątku panującego, a ugruntowanie się pieniężnego charakteru stosunków w gospodarce istotnie wpłynęły na rozwoju instytucji budżetu. Powszechnie jako kraje, w których najwcześniej rozwinęła się instytucja budżetu wymienia się Francję a także Anglię[3]. Z tradycji tych czerpie też współczesna nazwa

[1] Ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. *o finansach publicznych*, Dz. U. 2009, nr 157, poz. 1240, art. 44, ust. 3, pkt 1
[2] Por. J. Głuchowski, *Budżet i procedura budżetowa*, Wiedza o Sejmie, Warszawa 2001, s. 23.
[3] Por. N. Gajl, *Budżet a skarb państwa*, Warszawa 1974, s. 68.

tego pojęcia, przekształcona w nowożytnej Francji w słowo „bougette" oraz Anglii w „budget", które oznaczało skórzany portfel lub teczkę w której wnoszono na posiedzenia parlamentu zestawienia dochodów i wydatków państwa[1]. Budżet w rozumieniu współczesnym należy wiązać z Anglią i okresem wprowadzania w życie postanowienia uprawniającego do nakładania podatków na obywateli i dokonywania wydatków publicznych, czyli tzw. „ustawy o prawach" (z ang. *bili of rights*) w 1688 r.[2]. W końcu XIX wieku budżety pojawiły się w większości państw, zaś od początku XX wieku stały się instytucją powszechnie obowiązującą. Procesu ekonomizacji życia publicznego oraz przejmowania przez państwo części funkcji gospodarczych i finansowania szeregu potrzeb społecznych sprawił, że budżet nabrał jeszcze większego znaczenia i jest aktualnie bardzo istotnym narzędziem uprawnia polityki[3].

Definicyjnie, według T. Grodyńskiego, *„budżet to szczegółowe zestawienie przewidywanych w pewnym przyszłym, ściśle określonym czasokresie, wydatków i dochodów państwa, ujętych w związek, wyrażający się równowagą i zatwierdzonych jako obowiązująca granica działalności władzy wykonawczej przez powołaną do tego konstytucją władzę ustawodawczą"*[4]. W teorii makroekonomii, *„budżet państwa opisuje jakie dobra i usługi państwo chce kupić w nadchodzącym roku, jak chce dokonać płatności transferowych i jak chce za to zapłacić"*[5]. Innymi słowy jest to *„plan finansowy obejmujący dochody i wydatki państwa, jako podmiotu władzy, uchwalany na rok kalendarzowy w formie ustawy, w celu zapewnienia realizacji założeń polityki społeczno-gospodarczej państwa przyjętych przez Sejm"*[6]. Dochody i wydatki państwa mają formę ustawy, czyli aktu normatywnego najwyższej rangi, a co więcej w świetle postanowień konstytucji[7] akt ten ma najwyższe znaczenie polityczno-ustrojowe. Budżet państwa jest ponadto istotnym instrumentem polityki makroekonomicznej, w tym dla kształtowania najważniejszych wielkości charakteryzujących rozwój gospodarczy, ponadto narzędziem działań interwencyjnych rządu, wspierających restrukturyzację gospodarki, a także źródłem finansowania działalności wszystkich agend rządowych[8]. Według R. Skarżyńskiego, *„nowoczesny budżet powinien być programem działania rządu, w którym ogólne cele polityczne przekształcone zostają w konkretne projekty i programy, a te z kolei wyrażone są w liczbowym języku posunięć realizacyjnych"*[9].

Wydatki budżetowe państwa

Wydatkami publicznymi nazywamy *„wydatkowane przez państwo i inne związki publiczno-prawne środki pieniężne w celu zabezpieczenia potrzeb publicznych"*[10]. Inaczej mówiąc, wydatki publiczne są

[1] Por. J. Kaleta, *Gospodarka Budżetowa*, Warszawa 1985, s. 11..
[2] Por. J. Kaleta, *Gospodarka*... op.cit., s. 11
[3] Por. N. Gajl, *Finanse i prawo finansowe*, Warszawa 1992, s. 103-104.
[4] T. Gordyński, *Zasady gospodarowania budżetowego w Polsce na tle porównawczym*, Kraków 1932 , s. 9.
[5] D. Begg, G. Vernasca, S. Fisher, R. Dornbusch, *Makroekonomia*, Warszawa 2014 r., s. 89.
[6] Por. E. Ruśkowski, J. Stankiewicz, *Finanse i prawo finansowe*, Białystok 1992, s. 23.
[7] Por. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, NR 78 poz. 483, art. 219-226
[8] Por. W. Misiąg, *Finanse publiczne w Polsce, Przewodnik*, Warszawa 1996, s. 93.
[9] R. Skarżyński, *Polityka budżetowa w krajach kapitalistycznych*, Warszawa 1987, s. 41.
[10] E. Jarocka, *Finanse przedsiębiorstw, systemu bankowego, budżetowego, ubezpieczeń*, Warszawa 2005, s. 159.

finansowym odzwierciedleniem zadań publicznych realizowanych przez władzę publiczną państwową i samorządową. Zadania te wynikają z regulacji ustawowych, niektóre są też gwarantowane konstytucyjnie[1].

W myśl ustawy *o finansach publicznych* wydatki budżetu państwa są przeznaczone w szczególności na[2]:

- funkcjonowanie organów władzy publicznej, w tym: administracji rządowej, kontroli i ochrony prawa oraz sądów i trybunałów,
- zadania wykonywane przez administrację rządową,
- subwencje i dotacje dla jednostek samorządu terytorialnego,
- subwencje dla podmiotów systemu szkolnictwa wyższego i nauki,
- subwencje dla partii politycznych,
- wpłaty do budżetu Unii Europejskiej,
- dotacje na zadania określone odrębnymi ustawami,
- obsługę długu publicznego,
- wkład krajowy na realizację programów finansowanych z udziałem środków europejskich lub innych środków zagranicznych.

Wydatki budżetu państwa ujmuje się w załączniku do ustawy budżetowej w podziale na części, działy i rozdziały klasyfikacji budżetowej wydatków oraz grupy wydatków, które stwarzają ramy formalne dla planowania wydatków budżetowych i w znacznym stopniu je systematyzują, a także pozwalają weryfikować realizację założeń budżetowych. Klasyfikacja pozwala też na łatwą identyfikację podmiotu dokonującego wydatku co w jakiejś mierze jest przyczynkiem do oszczędnego wydatkowania środków[3].

Wydatki budżetowe dzielą się między innymi na bieżące i majątkowe. Wydatkami bieżącymi nazywamy wydatki niezbędne do zapewnienia funkcjonowania jednostek sfery budżetowej tj. wydatki na wynagrodzenia, zakupy materiałów i usług, opłaty, czynsze i składki[4]. Z kolei wydatkami majątkowymi nazywamy między innymi wydatki przeznaczone na finansowanie lub dofinansowanie kosztów inwestycji i zakupów inwestycyjnych realizowanych przez jednostki sektora finansów publicznych[5]

Szczególnie ważkim, ale i trudnym zagadnieniem jest ogólna wartość ustalanej co roku sumy wydatków budżetowych. Patrząc na historię rozwoju budżetu, można zauważyć, że na przestrzeni wieków wydatki państwowe systematycznie wzrastały. Początkowo miały one zabezpieczyć jedynie podstawowe funkcje państwa, przede wszystkim w zakresie obronności i bezpieczeństwa wewnętrznego, a każde odstępstwo od tej reguły uznawano za marnotrawstwo i nieuzasadnione obciążenie dla społeczeństwa[6]. Jak już wspomniano, w XIX wieku wydatki publiczne w tworzących się demokracjach zaczęły

[1] Por. J. Ostaszewski (red. nauk.), *Finanse*, Warszawa 2003, s. 132.
[2] Por. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. *o finansach publicznych*, Dz. U. 2009 Nr 157 poz. 1240, art. 112.
[3] Por. R. Skarżyński, *Budżetowanie programowe*, Studia Finansowe, Zeszyt 27, Warszawa 1979, s. 194.
[4] Por. W. Misiąg. E. Suchocka-Roguska, Stanisław Tymiński, *Polski system budżetowy: budżet państwa: budżety gmin*, Warszawa 1992, s. 16.
[5] Por. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. *o finansach publicznych*... op. cit., art. 124.
[6] Por. H. Dalton, *Zasady skarbowości*, Łódź 1948, s. 173.

odgrywać znacznie większą rolę, w ramach wzrostu gospodarczego, systematycznego zwiększania się dobrobytu przy jednoczesnym rozwoju tzw. „państw opiekuńczych”[1]. Ten sukcesywny wzrost wydatków budżetowych i ich coraz większy udział w produkcie krajowym brutto trwa do dziś i znalazł nawet swoje miejsce w teorii ekonomii, gdy w 1982 r. niemiecki ekonomista A. Wagner sformułował „prawo nieustannego wzrostu wydatków publicznych”[2]. Należy podkreślić w tym miejscu, że ostatecznie suma wydatków publicznych uzależniona jest od wielkości pozyskanych przez państwo dochodów budżetowych oraz limitu deficytu budżetowego. Z kolei pozyskiwanie dochodów np. poprzez wzrost opodatkowania może być ograniczone ze względu na bezpośrednie zagrożenie dla rozwoju gospodarczego[3], podobnie zresztą jak w przypadku nadmiernego wzrostu deficytu. Ponadto, jak wskazuje inna z teorii ekonomicznych dotycząca wydatków budżetowych, mianowicie „teoria krańcowej użyteczności wydatków publicznych”: *„każdy kolejny przedział wydatków charakteryzuje się mniejszą przydatności społeczną”*. Tak więc mówiąc o racjonalnym ustalaniu pułapu wydatków publicznych musimy z jednej strony z jednej zachować umiar w obciążaniu społeczeństwa daninami przymusowymi z drugiej ograniczać deficyt budżetowy, a przede wszystkim potrzeby wydatkowe państwa[4].

Kolejnym istotnym problemem jest redystrybucja środków publicznych, czyli ich sprawiedliwy podział pomiędzy podatników, przy ograniczonych możliwościach budżetowych. Podziału tego można dokonać w oparciu zarówno o czynniki polityczne jak i ekonomiczne. To jak państwo wychodzi naprzeciw potrzebom społeczeństwa w ramach ustalonych limitów finansowych, zależy przede wszystkim od realiów gospodarczych, rozsądku ekonomicznego władzy i kalkulacji politycznych[5]. Jak twierdzi

A. Wildavsky budżet to *„zestawienie ludzkich oczekiwań z źródłami ich finansowania w porządku ustalonym przez wypracowany polityczny kompromis”*[6]. Założenia i priorytety rządzącego ugrupowania politycznego stają zazwyczaj naprzeciw ograniczonej puli środków finansowych państwa i logiki ekonomicznej. Potrzeby wyborców i złożone obietnice polityków są w takiej sytuacji wystawiane na próbę. W celu zaspokojenia pewnych potrzeb, wyborcy traktują podatki jako swoistego rodzaju cenę za dobra i usługi których może dostarczyć rząd. Wybory polityczne wiążą się więc z dążeniem do otrzymania przez społeczeństwo jak największej ilości dóbr w zamian za poniesione nakłady[7]. Biorąc to pod uwagę, rządzący widząc perspektywę przyszłych wyborów, podejmując decyzje wydatkowe mogą zrezygnować z uzasadnionych ekonomicznie decyzji jeżeli miałoby to utrudnić osiągnięcie celu politycznego[8]. Z kolei stosowanie przy podziale środków budżetowych przesłanek ekonomicznych prowadzi do dylematu wyboru pomiędzy maksymalizacją efektów i minimalizacją strat. Zakładając, że potrzeby wydatkowe nieustannie rosną, a zasoby są zawsze ograniczone należy wybrać, które obszary

[1] Por. E. Ruśkowski, *Finanse publiczne i prawo finansowe*, Tom 2, Warszawa 2000, s. 271.
[2] Por. P. Gaudamet, J. Molinier, *Finanse Publiczne*, Warszawa 2000, s.72-75.
[3] Por. R. Skarżyński, *Budżetowanie… op. cit.*, s. 193.
[4] Por. P. Gaudamet, J. Molinier, *Finanse*... op. cit., s.303.
[5] Por. J. Ostaszewski (red. nauk.), *Finanse*... op. cit., s. 132.
[6] A. Wildavsky, *The New Politics of the Budgetary Process*, New York 1992 r., s. 16.
[7] J. Buchanan, *Finanse publiczne w warunkach demokracji*, Warszawa 1997, s. 109.
[8] Por. A. Peacock, *Economic Analysis and Gowernement Expenditiure Control*, s.1, w: M. Weralski, *Aktualne problemy efektywności wydatków publicznych w Wielkiej Brytanii*, Finanse Nr 5, Warszawa 1964, s. 56.

działalności publicznej objąć niedofinansowaniem kierując się zasadą „mniejszego zła”[1]. Ta swoista racjonalność, w przypadku takich dziedzin życia jak służba zdrowia, edukacja czy bezpieczeństwo może jednak nieść dalekosiężne skutki negatywne, bowiem jak twierdzi S. Owsiak *„(...) dziedziny na które ponosi się wydatki, na ogół nie są podatne na stosowanie precyzyjnych narzędzi pomiaru skutków tych wydatków. W niektórych przypadkach ustalenie efektywności nakładów w ogóle nie jest możliwe, zwłaszcza w krótszych okresach”*[2]. Niezmiernie trudno jest właściwie określić, co z punktu widzenia społecznego jest najbardziej uzasadnione i jaki wpływ na rozwój państwa będzie miało inwestowanie nakładów finansowych w naukę, bezpieczeństwo czy ochronę zdrowia obywateli. W takich dziedzinach znalezienie bezpośredniej zależności koszt-efekt w krótkim okresie jest niemożliwe[3]. Co więcej racjonalność dokonywanych wyborów będzie zawsze oceniana inaczej, w zależności od punktu widzenia oceniającego i jego partykularnych interesów, które mogą być wręcz przeciwstawne np. potrzeby chorych, rachunek ekonomiczny szpitala, czy możliwości finansowe ministerstwa zdrowia[4].

Planowanie budżetowe

Planowanie można określić angażowaniem się w przyszłość, wymagającym przewidywania woli działania i dążenia do założonych celów, a ponadto wyznaczeniem właściwego stanu przyszłego i terminu jego osiągnięcia wraz z działaniami pozwalającymi na osiągnięcia tego stanu[5].

Z kolei planowanie finansowe można za Z. Fedorowiczem, określić: *„przygotowywaniem i podejmowaniem decyzji dotyczących ruchu pieniądza, wyboru ekonomicznych metod realizacji celów gospodarowania w procesach wymiany i podziału oraz zapewnienia oddziaływania tych metod na procesy produkcji, spożycia i akumulacji”*[6].

Z pojęcia planowania finansowego wywodzi się pojęcie planowania budżetowego, które jest traktowane węziej, bowiem ma na celu uzyskanie efektu końcowego, jakim jest specyficzny plan finansowy, tj. budżet[7]. Planowanie budżetowe na szczeblu państwa jest skomplikowanym, długotrwałym procesem, w który zaangażowanych jest wiele instytucji i w którym rozstrzygane są problemy o podstawowym znaczeniu dla gospodarki i obywateli[8]. Planowanie budżetowe polega na przygotowaniu i podejmowaniu decyzji dotyczących gromadzenia i podziału środków publicznych i obejmuje[9]:

1. Zbieranie informacji o podmiotach które mają być objęte budżetem, (warunkach ich działania, stopniu zaspokojenia potrzeb, stopniu realizacji budżetu w okresach przeszłych).
2. Ustalenie kryteriów wyboru przedsięwzięć i środków niezbędnych do realizacji oraz ustalenie hierarchii potrzeb.

[1] Por. Ibidem, s. 52.
[2] Por. S. Owsiak, *Finanse publiczne, teoria i praktyka*, Warszawa 2005, s. 208.
[3] Por. Ibidem, s. 201-211.
[4] N. Gajl, *Budżet a skarb...* op. cit., s. 243.
[5] Por. Strategor, *Zarządzanie firmą: strategie, struktury, decyzje, tożsamość*, Warszawa 1997, s. 416.
[6] Z. Fedorowicz, *Planowanie finansowe*, Warszawa 1974, s. 93.
[7] Por. A. Fałkowski, *Pecunia Nervus Belli - Kształtowanie budżetu obronnego Polski*, Warszawa 1998, s. 89.
[8] Por. W. Misiąg, *Finanse publiczne...* op.cit., s. 93.
[9] Por. J. Kaleta, *Gospodarka budżetowa*, Warszawa 1985, s. 236.

3. Dokonywanie wyboru najlepszego z możliwych wariantów.
4. Przydział budżetu do realizacji właściwym adresatom.

Planowanie budżetowe jest procesem ciągłym. Wstępne prace analityczne dotyczące kolejnego roku budżetowego zaczynają się jeszcze zanim zostanie uchwalony poprzedni budżet i trwają ponad rok. Prace te opierają się na przybliżonych założeniach dotyczących wielkości makroekonomicznych oraz wstępnie kalkulowanych potrzebach wydatkowych, a w związku z tym muszą ze sobą pogodzić dwa podejścia tj.[1]:

- makroekonomiczne, w którym budżet jest instrumentem kształtowania dynamiki produktu krajowego, podaży pieniądza, inflacji i innych zasadniczych proporcji ekonomicznych,
- resortowe, traktujące budżet jako źródło finansowania zadań państwa.

W uproszczeniu proces tworzenia budżetu państwa można opisać jako sekwencję sześciu etapów[2]:

- opracowanie makroekonomicznej koncepcji budżetu,
- opracowanie założeń (rzeczowych) do projektów resortowych,
- opracowanie założeń do projektu budżetu i ustalenie limitów wydatków dla dysponentów części budżetowych,
- opracowanie resortowych wycinków projektu budżetu państwa,
- opracowanie wstępnego projektu budżetu państwa i międzyresortowe uzgodnienia projektu,
- przekazanie projektu Radzie Ministrów, a następnie przedłożenie do uchwalenia przez Parlament.

Procedura ta ugruntowana w praktyce, niesie za sobą szereg problemów nie stojących w parze z racjonalnością. Na etapie zgłaszania potrzeb rzeczowych dysponenci środków budżetowych różnego szczebla mają tendencje do maksymalizacji planowanych wydatków, często bez względu na faktyczne potrzeby[3]. Podobnie we Francji, jak piszą P. Gaudamet i J Molinier w czasie procedury budżetowej wydatki kształtują się na *„na podstawie tradycji, intuicji i nacisku”*, a procedura budżetowa jest obciążona „kłamstwem budżetowym” – tzn. nadmiernym zawyżaniem potrzeb, poprzez poszczególnych ministrów, przewidujących zawczasu ewentualne okrojenie propozycji wydatków[4]. Minister finansów pozostaje stale pod naciskiem postulatów, które mają uzasadnienie, jednakże łącznie znacznie przewyższają możliwości budżetowe[5]. Poszczególne resorty uzasadniają, że postawione przed nimi zadania wymagają określonego poziomu finansowania, a Minister Finansów operując argumentami makroekonomicznymi (zagrożeń dla polityki wzrostu gospodarczego, konieczności utrzymania rygorów polityki pieniężnej czy ograniczania deficytu i długu publicznego) określa dopuszczalny

[1] Por. W. Misiąg, *Finanse publiczne*... op. cit., s. 93.
[2] Por. Ibidem, s. 96.
[3] Por. J. Cewe, *O nowy model ekonomiczny gospodarki finansowej jednostek budżetowych*, Finanse Nr 9, Warszawa 1969, s. 3.
[4] P. Gaudamet, J. Molinier, *Finanse publiczne*... op. cit., s. 222-223.
[5] A. Wiernik, *Polityka finansowa w okresie transformacji a doświadczenia lat dziewięćdziesiątych*, Warszawa 1999, s. 25.

poziom wydatków[1]. Praktyka planowania budżetowego to w istocie więc sztuka wypracowywania racjonalnych kompromisów uwzględniających zarówno względy polityczne, merytoryczne i ekonomiczne.

Pomimo to w praktyce budżetowej można wyróżnić szereg swoistych metod planowania budżetowego, które stosuje się na różnych poziomach i etapach procedury budżetowej. W szczególności wydatki bieżące planowane są w oparciu o metody wykorzystujące parametry i normy budżetowe, opracowane na podstawie statystyk z okresów poprzednich[2]. Wśród metod odwołujących się do przeszłych zdarzeń, możemy wyróżnić między innymi:

- metoda precedensów, przy stosowaniu której zakłada się, że przyszłość będzie prostym powtórzeniem przeszłości,
- metoda analogii opierająca się na założeniu, że przyszłość będzie podobna do przeszłości,
- metoda ekstrapolacji, w której przyjmuje się, że przyszłość stanowi kontynuację przeszłości oraz że ciągłość procesów gospodarczych jest prawidłowością[3].

W praktyce planowania budżetowego, o horyzoncie planistycznym jednego roku, najczęściej plan wydatków budżetowych ustalany jest na podstawie jego wykonania w okresach poprzedzających rok planowy przy uwzględnieniu wzrostu gospodarczego i inflacji. Historyczna analiza wykonania budżetów ma istotne znaczenie w tworzeniu kolejnych budżetów, gdyż może brać pod uwagę przyczyny powstawania odchyleń między planowaniem a faktycznym wykonaniem w przeszłości określonych zadań, przy uwzględnieniu specyficznych warunków ekonomicznych jakie w tym okresie panowały[4]. Analiza, ta dostarcza ponadto wiarygodnych informacji na temat stopnia zaspokojenia potrzeb społecznych. Przystępując do prac nad kolejnym budżetem można oprzeć się na utrwalonym historycznie podziale, zakładając że musiał on być wynikiem wielu wypracowanych dotychczas kompromisów, a więc w dużej mierze jest wiarygodny. System podejmowania decyzji budżetowych odnoszących się do przyszłości w drodze korekt stanu aktualnego jest w istocie ekstrapolacją teraźniejszości[5]. Budżety krajów wywodzących się z tradycji anglosaskich, gdzie z powodzeniem stosuje średniookresowe planowanie budżetowe, określa się wręcz mianem inkrementalnych (czyli przyrostowych), gdzie podstawą prac nad kolejnym projektem jest odpowiednio zweryfikowany aktualny budżet. Wysokość danej pozycji w projekcie budżetu jest więc traktowana jak punkt wyjścia i podlega ona tylko odpowiednim korektom[6].

Z drugiej strony, takie podejście do planowania budżetowego zachowuje w dużej mierze historycznie ukształtowany, nie zawsze sprawiedliwy rozkład spożycia dóbr publicznych przez społeczeństwo danego kraju[7]. Może to wywołać ujemne konsekwencje, a w szczególności:

---

[1] Por. W. Misiąg, *Finanse publiczne*... op. cit., s. 93.
[2] Por. B. Filipiak-Dylewska, Adam Szewczuk, *Zarys finansów*... op.cit., s. 111.
[3] Por. J. Kaleta, *Planowanie budżetowe*, Warszawa 1982, s. 25.
[4] Por. Ibidem, s. 29.
[5] Por. W. Niskanen, *Why New Methods of Budgetary Choices? – Administrative Aspects*, Public Finance 1972 nr. 2, s. 97.
[6] Por. A. Wildavsky, *Budgeting a comparative theory of budgetary process*, New Brunswick (USA) and Oxford (UK) 1989, s. 17.
[7] Por. B. Kolanowska-Kowalska, M. Pierewicz, *Gospodarka budżetowa, materiały do ćwiczeń*, Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa 1980, s. 93.

- pozwalać na utrwalanie nieuzasadnionych dysproporcji międzyregionalnych i międzygałęziowych,
- ograniczać organy planistyczne w elastycznym kształtowaniu przyszłości,
- zachęcać dysponentów środków do ukrywania rezerw,
- a nawet prowadzić do niegospodarności[1].

Z kolei planowanie drugiej z grup wydatków budżetowych tj. wydatków majątkowych podlega innym regułom i nie mają tu zastosowania statystyczne metody planistyczne. Potrzeby dotyczące wydatków majątkowych są zgłaszane oddolnie w procesie planowania rzeczowo-finansowego i weryfikowane w łańcuch informacyjno-decyzyjnym na szczeblu poszczególnych ministerstw i w ramach Rady Ministrów. Ostatecznie, podjęcie decyzji o rozpoczęciu jakiejś inwestycji bądź dokonaniu zakupów majątkowych, jest kwestią wyboru kierunków rozwoju państwa. Jak wspomniano wcześniej, zakładając oczywiste ograniczenia w możliwości finansowania wszystkich pojawiających się, nawet dalece uzasadnionych potrzeb, to na rządzących politykach ciąży wybór najistotniejszych z punktu widzenia interesu społecznego kierunków wydatkowych. Należy również pamiętać, że raz podjęty wybór ma swoje długofalowe konsekwencje, gdyż wydatki majątkowe przeważnie dotyczą dłuższej perspektyw planistycznej. Zobowiązania takie, oparte o system zamówień publicznych i wieloletnie umowy, muszą być odzwierciedlone w planach średniookresowych i co do zasady nie powinny podlegać corocznym zmianom z pozycji planujących budżet i być traktowane jako tzw. „wydatki sztywne". Niestety, długofalowe procesy inwestycyjne oparte na współpracy z kontrahentami biznesowymi i prawach wolnego rynku, często nie przebiegają zgodnie z pierwotnymi założeniami ujętymi w harmonogramach rzeczowo-finansowych. Ustalenia umowne muszą więc też podlegać korektom, a zaplanowane na kolejne lata transze środków ulegają w związku z tym weryfikacji. Racjonalność planowania wydatków majątkowych powinna wyrażać się w dużej mierze na właściwym kosztorysowaniu i tworzeniu realistycznych harmonogramów wydatków, a sama ich realizacja na stosowaniu elastycznych metod kształtowania umów i umiejętnym zarządzaniu procesami inwestycyjnymi tak, by dokonywać niezbędnych przesunięć pomiędzy poszczególnymi przedsięwzięciami inwestycyjnymi.

Roczna i wieloletnia perspektywa planowania budżetowego

Ustalane w toku prac planistycznych wielkości budżetu dotyczą zawsze konkretnie zakreślonego okresu, gdyż jak twierdził J. Zdzitowiecki, *„budżet, jako zestawienie określonych dochodów i wydatków, tak jak każdy innych rozrachunek byłby wcale nieprzydatny, jeśli nie zostałby związany z jakimś okresem"*[2]. Dlatego też plany finansowe konstruowane są w ujęciu czasowym i jak wynika z doświadczeń można je klasyfikować na:

- krótkoterminowe,
- średniookresowe (5-letnie),
- długookresowe (perspektywiczne);

[1] Por. J. Kaleta, *Planowanie...* op.cit., s. 42.
[2] J. Zdzitowiecki, *O przedłużenie okresu budżetowego*, Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny, Nr 1, Warszawa-Poznań 1966, s. 26.

przy jednoczesnym odróżnieniu ich od:

- programów finansowych, przez które rozumie się ustalenia na dłuższe, niż 5 letnie okresy, o znacznym stopniu ogólności,
- prognoz finansowych, czyli przewidywań kształtowania się gospodarki finansowej w przyszłości[1].

Tradycyjne pojmowane planowanie budżetowe dotyczy przeważnie rocznej perspektywy, co jest powszechną regułą wypływającą z historycznych przesłanek gospodarczych i ustrojowo-politycznych[2]. Do przesłanek wpływających na stosowanie powszechnie rocznych budżetów zaliczyć możemy[3]:

- polityczne – wynikające z kontrolnej roli parlamentu nad gospodarką finansową rządu,
- ekonomiczne – wynikające z trudnych do zdefiniowania warunków ekonomiczne w latach kolejnych,
- techniczne – wynikające z trudności z precyzyjnym ustaleniem strony wydatkowej budżetu państwa w dłuższej perspektywie.

Jak stwierdził bowiem L. Balcerowicz *„Planowanie budżetu to jak planowanie plonów. Wystarczy, że zmieni się pogoda i wszystko staje się nieaktualne”*[4].
Niezależnie od powyższego „roczności budżetu” ujawnia wiele wad. Zamykanie co roku w grudniu tzw. „roku budżetowego” i ponownego jego rozpoczynanie w styczniu kolejnego roku tworzy wiele problemów natury technicznej, nadmiernie angażuje personel finansowy, a w istocie poza informacjami statystycznymi nie przynosi korzyści dla racjonalnego planowania i wydatkowania środków budżetowych. Państwo funkcjonuje bowiem w sposób ciągły i działa w dalekosiężnej perspektywie, a więc coroczne „podsumowywanie” tej działalności, wiążące się często ze wzmożonym wydatkowaniem środków w końcówce roku w celu „uzasadnienia prawidłowości planowania”, staje się nieracjonalne. Jednostki realizujące budżet mogą, co prawda we wskazanym terminie zwrócić do budżetu państwa niewykorzystane nadwyżki, ale w ten sposób „tracą” niejako podwójnie, bo wychodząc z zasady ekstrapolacji trendów oszczędna gospodarka w danym roku stwarza mniejszą bazę do planowania wydatków na rok następny, zaś maksymalne ich wykorzystanie, daje podstawy do planowania wyższego pułapu budżetu[5]. Z tego też względu, jednostki stosują różne sposoby na tzw. „pełne wykorzystanie” przyznanych kredytów w zakresie wydatków bieżących, przesuwając plan na inne, nie zawsze uzasadnione cele, np. dokonując zakupów na poczet przyszłych okresów i magazynują nadwyżki. W przypadku wydatków majątkowych sytuacja jest jeszcze bardziej skomplikowana. Niewykorzystany w danym roku plan niejako „przepada”, bowiem stoją za nim konkretne aspekty rzeczowe ujęte w umowach z kontrahentami i w przypadku niezaistnienia obiektywnych przesłanek do wystawienia faktur i ich opłaty, wynikające np. z zakłócenia łańcucha dostaw czy warunków

[1] Por. E. Ruśkowski, J. Stankiewicz, *Finanse i prawo*... op. cit., s. 23.
[2] Por. J. Zdzitowiecki, *O przedłużenie… op. cit.,* s. 51.
[3] Por. P. Gaudamet, J. Molinier, *Finanse*... op. cit., s. 226.
[4] L. Balcerowicz, posiedzenie Sejmowej Komisji Odpowiedzialności Konstytucyjnej, Warszawa 1994, w: J. Głuchowski, *Budżet*.... op.cit., s. 20.
[5] Por. A. Grim, *Wieloletnie planowanie budżetowe w systemie rad narodowych*, Finanse Nr 8, Warszawa 1971, s. 2.

pogodowych na terenie budowy, środki nie zostaną pobrane, a roku budżetowy zostanie zamknięty. Niezrealizowany zakres rzeczowy nie jest z kolei ujęty w kolejnym roku budżetowym, bo planowanie tego budżetu zakończyło się znacznie wcześniej. Dlatego też podmioty publiczne stosują w takich sytuacjach „wybiegi" polegające na zaliczkowaniu pewnych elementów umownych, bądź (o ile to możliwe z pewnym wyprzedzeniem) zgłaszają tzw. „wydatki niewygasające". O ile obie te sytuacje są prawnie uregulowane, o tyle niosą za sobą wiele problemów, a w przy niekorzystnym scenariuszu mogą mieć negatywne skutki dla budżetu.

W związku z wieloma innymi, nieprzytoczonymi tutaj problemami, P. Gaudamemet i J. Molinier zaryzykowali nawet stwierdzenie, że zasada jednoroczności budżetu ma charakter sztuczny, bo sztucznie przerywa ciągłą działalność finansową państwa[1].

Podobnie do problemu „roczności" w zakresie wykonywania budżetu ma się sprawa zauważalnych wad corocznego ustalania jego wysokości. Proces ten i coroczne polityczne przesilenia, stwarzają swoistą niepewność wśród podmiotów zajmujących się gospodarowaniem. Oprócz ustalania dochodów, również poprzez decyzje wydatkowe państwo ma znaczący wpływ na makroekonomiczną koniunkturę, która przekłada się na warunki funkcjonowania pomiotów gospodarczych. Ponadto konstytucyjna przesłanka umożliwiająca skrócenie kadencji parlamentu w związku z nieprzedłożeniem Prezydentowi na czas projektu budżetu, powoduje coroczne dyskusje na temat przyszłości i ewentualnej perspektywy nie przyjęcia budżetu i rozpisania nowych wyborów.

Jakie zatem przyjąć rozwiązania, które mogłyby skutecznie zniwelować wskazane wady. Odpowiedzi na to pytanie szukają od lat ekonomiści zajmujący się budżetowaniem państwa. Wielu z nich wskazuje na konieczność wydłużenia horyzont planowania wydatków budżetowych, która mogłoby wyeliminować okresy corocznej niepewności i wpłynęłaby, w pewnym stopniu, na stabilizację rynkową. Wskazuje się miedzy innymi na to, że działalność publiczna ma co do zasady charakter długookresowy i konsekwencje decyzji podejmowanych w danym okresie budżetowym wykraczają daleko poza okres roku. Inną przesłanką jest fakt, że decyzje o charakterze długookresowym muszą być podejmowane mimo daleko posuniętych niepewności w sprawie warunków, w jakich w przyszłości funkcjonować będą konsekwencje tych decyzji. Celem planowania długookresowego powinno być zatem zapewnienie możliwie największej swobody działania w przyszłości poprzez właściwe kształtowanie decyzji rozwojowych, bazując na opracowaniu uzasadnionych alternatywnych wariantów przyszłych kierunków działalności i sposobów realizacji celów[2]: Wieloletnie plany finansowe chroniłyby przed konstruowaniem wieloletnich planów gospodarczych o niezrównoważonej strukturze, zabezpieczając proporcjonalny i ciągły rozwój gospodarki[3].

Nabiera to szczególnego znaczenia w okresie spadku koniunktury gospodarczej, dlatego jak twierdzi A. Komar, że budżet powinien nawiązywać do prognozowanego kształtowania się cyklu koniunkturalnego, ponieważ cykl ten ma przebieg wieloletni i tym samym planowanie budżetowe powinno być ujęte w analogicznych okresach[4]. Określanie założeń finansowo-ekonomicznych w perspektywie wieloletniej mogłoby stabilizować zarządzanie finansami oraz stwarzać lepsze warunki inwestycji na rynku krajowym.

[1] P. Gaudamet, J. Molinier, *Finanse...*, op. cit., s. 230.
[2] Por. Skarżyński, *Budżetowanie…, op. cit.*, s. 219.
[3] Por. J. Kaleta, *Planowanie...* op. cit., s. 25, 29.
[4] Por. A. Komar, *Finanse publiczne w gospodarce rynkowej*, Warszawa 1996, s. 91.

Pomimo tych argumentów, tworzenie bilansów dochodów i wydatków państwa w dłuższej niż rok perspektywie nie jest w zasadzie praktykowane. Wynika to poniekąd z zasad: jawności, szczegółowości i przejrzystości budżetu[1], gdyż w takiej formule budżet nie byłby tak ja aktualnie szczegółowym i przejrzystym planem finansowym państwa[2]. Co więcej pozbawiałoby to rządzących ale i władzę ustawodawczą instrumentów kontroli wykonania budżetu. Dlatego też całkowita rezygnacja z budżetów rocznych i zastąpienie ich wieloletnimi, mogłoby przynieść odwrotne od zamierzonych skutki. Rozwiązaniem pożądanym i ugruntowanym w praktyce wielu krajów jest połączenie naturalnie właściwych cech planowania rocznego z cechami planowania o wydłużonym horyzoncie czasowym. Chodzi tu o system, w którym istnieje zarówno roczny cykl planistyczny oraz równolegle system planowania długofalowego, szczególnie w odniesieniu do wydatków majątkowych. Wspomnieć trzeba, że elementy planowania wieloletniego wprowadzono do systemu planowania budżetowego w Polsce. Roczna ustawa budżetowa może określać limity wydatków na programy wieloletnie, które począwszy od 2010 r. są uchwalane przez Radę Ministrów co roku na okres czterech lat.

Próby racjonalizacji wydatków budżetowych

Postulaty poprawy racjonalności ustalania wydatków budżetowych, w tym stworzenia nowych, alternatywnych metod ustalania poziomu i struktury budżetów stoją od dziesięcioleci za poszukiwaniami naukowców. Już na początku zeszłego stulecia w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej zwracano uwagę na konieczność zmiany sposobu przedstawiania Parlamentowi projektu budżetu na taki, który daje podstawę do dyskusji o strategii rządu, a nie jedynie o samych wydatkach i ich klasyfikacji[3]. Poszukiwanie alternatywnych rozwiązań kontynuowano intensywnie w latach trzydziestych, ale dopiero w latach pięćdziesiątych powstały konkretne zalecenia „Komisji Hoovera" odnośnie zmiany struktury budżetu z podmiotowo-przedmiotowej na powiązaną z poszczególnymi zadaniami państwa, czego efektem było powstanie nowego i bardziej funkcjonalnego układ budżetu tzw. „performance budget"[4] z wyszczególnionymi zadaniami rządu oraz zestawianiem zamierzeń budżetowych w układzie programów, wiążących koszty realizacji określonych przedsięwzięć ze spodziewanymi efektami[5]. Kolejnym krokiem milowym były prace w zakresie analizy efektywności wydatków budżetowych i stworzona na ich podstawie „Analiza kosztów i korzyści" (z ang. *cost-benefit analysis*), która była próbą zastosowania zasad rachunku ekonomicznego w publicznej działalności budżetowej. Analiza ta miała zastosowanie jedynie do projektów stanowiących merytoryczną całość i polegała na porównywaniu korzyści i kosztów oraz ocenie szans i celowości realizacji danego projektu[6]. Jednakże prawdziwym przełomem okazało się wykreowanie nowej metody budżetowania programowego: PPBS (z ang. *Planning Programming Budgeting System*), która ułatwiła racjonalizację

[1] Por. E. Ruśkowski, J. Stankiewicz, *Finanse Publiczne...* op. cit, s. 134.
[2] Por. J. Zdzitowiecki, *O przedłużeniu…*, op. cit., s. 35.
[3] Por. M. Weralski, *Rewolucja budżetowa na Zachodzie?,* Finanse Nr 5, Warszawa 1971 r., s. 45.
[4] Por. M. Weralski, *Nowe metody budżetowania w Stanach Zjednoczonych*, Finanse Nr 5, Warszawa 1968, s. 63-64.
[5] Por. A. Schick, *The Road to PPB – The Stages of Budget Reform*, Public Administration Review, 1996, nr 4, cyt. za R. Skarżyński, *Budżetowanie…*, op. cit., s. 196.
[6] Por. W. Misiąg, *Finanse publiczne...* op.cit., s. 93.

wyboru celów, których realizacji mają służyć wydatki budżetowe. Problem wyboru wynikał z ograniczoności środków budżetowych państwa i konieczności doboru priorytetów przy zachowaniu największej efektywności wykorzystania środków publicznych[1]. Programowanie wprowadza w sferze finansów publicznych metody analizy systemowej, czyli ciągłego procesu weryfikacyjnego, obejmującego[2]:

– sformułowanie celów,
– identyfikację alternatywnych możliwości osiągnięcia tych celów,
– ocenę tych alternatyw w świetle kosztów realizacji i spodziewanych efektów.

System PPB pozwala na wybór właściwego celu do realizacji oraz optymalnego sposobu jego realizacji[3]. Istota tego systemu polega na integracji planowania wieloletniego i procedury budżetowej[4]. Zaczyna się od prezentacji zadań niezbędnych do realizacji w perspektywie kilku najbliższych lat, a z tego zbioru wybiera się zadania najpilniejsze oraz dokonuje się analizy alternatywnych możliwości ich realizacji w sposób efektywny i racjonalny. Dopiero wtedy określa się koszty realizacji ustalonych zadań w poszczególnych latach budżetowych i opracowuje się roczne budżety państwa[5]. System ten skład się z 3 etapów[6]:

– planowania – o charakterze strategicznym,
– programowania – o charakterze taktycznym,
– budżetowania – przełożenie finansowych skutków realizacji części rocznej programu na język planu budżetowego.

Planowanie polega na zbadaniu jak najszerszego wachlarza alternatywnych możliwości dojścia do celu i opracowanie zestawienia najkorzystniejszych możliwości. Faza programowania obejmuje zestaw najbardziej racjonalnych rozwiązań alternatywnych, ocenę realnych nakładów, czasu realizacji i spodziewanych efektów. Faza budżetowania polega na opracowaniu szczegółowego planu działania, do realizacji w konkretnym okresie (z reguły rocznym)[7].

Amerykańskie doświadczenia zainspirowały większość państw o gospodarce rynkowej do podejmowania prób uzdrowienia planowania wydatków publicznych w oparciu o koncepcję programowania budżetowego, jednak w praktyce przyjęte rozwiązania nie przyniosły zamierzonego efektu, ale dały wymierne korzyści w postaci[8]:

– weryfikacji funkcji, zadań, zakresu i form działalności instytucji publicznych,
– powstania nowej świadomości polegającej na rozpatrywaniu działań z punktu widzenia celów, którym służą,
– zmiany myślenia w kategoriach alternatywnych możliwości realizacji zakładanych celów,

[1] Por. R. Skarżyński, *Budżetowanie...* op. cit., s. 197.
[2] Por. Ibidem, s. 197-198.
[3] Por. E. Ruśkowski, J. Stankiewicz, Finanse..., op.cit., s. 27.
[4] Por. J. Cutt, *Programme Budgeting in Developing Countries, Public Finance*, 1972 , Nr 3, w: R. Skarżyński, *Budzetowanie…* op. cit., s. 198.
[5] Por. R. Musgrave, P. Musgrave, *Public finance…* op. cit., s. 156; także M. Weralski, *Rewolucja...* op. cit., s. 46.
[6] Por. M. Weralski, *Nowe metody...* op. cit., s. 67.
[7] Por. R. Skarżyński, *Budżetowanie...* op. cit., s. 199-200.
[8] Por. W. Niskanen, *Why New Method...* op. cit., s. 97.

– usankcjonowania obowiązku badania racjonalności wydatków budżetowych, również przy zastosowaniu mierników nie mających charakteru finansowego.

Te i inne próby przyczyniły się do efektywniejszego wydatkowania środków publicznych, czego rezultatem było powstanie innej odmiany programowania budżetowego tj. koncepcji budżetu zadaniowego. Budżet zadaniowy na umożliwić dążenie administracji państwowej do większej efektywności w działaniu przy jednoczesnej racjonalizacji ponoszonych kosztów. Według tej koncepcji administrację publiczną powinna cechować wysoka kultura organizacyjna przejawiająca się elastycznością, innowacyjnością, nastawieniem na odbiorcę „usługi" i rozwiązywanie problemów[1]. W budżecie zadaniowym stopień dochodzenia do zamierzonych celów jest mierzony za pomocą ustalonych mierników, które pozwalają na kontrolowanie rezultatów działalności administracji publicznej. Budżet ten cechuje się większą transparentnością podziału środków. Operuje się tu celami i zadaniami oraz miernikami dającymi możliwość lepszej oceny efektywności wydawanych środków. Cele i przypisane im mierniki pozwalają wyliczyć efekty i porównać je z kosztami, co jest podstawą racjonalnych decyzji. M. Postuła i P. Perczyński budżet zadaniowy traktują jako *„skonsolidowany plan wydatków jednostek sektora finansów publicznych – sporządzany w horyzoncie dłuższym niż rok, w układzie funkcji państwa, zadań i podzadań budżetowych wraz z miernikami określającymi stopień realizacji celu"*[2]. Budżet zadaniowy wychodzi ponadto naprzeciw postulatom wydłużenia okresu planowania. W tradycyjnym budżecie podział środków ustala się co roku, głównie na podstawie wykonania budżetu w latach ubiegłych. Przy sporządzaniu budżetu zadaniowego stosuje się planowanie długookresowe, z rozpisaniem zadań na poszczególne lata, co umożliwia śledzenie postępów w realizacji celu[3]. Ujęcie zadaniowe pojawia się także w dokumentach o charakterze średniookresowym i strategicznym. Budżet zadaniowy opiera się na podstawowych zasadach[4]:

1. skuteczności (effectiveness) – określenie celów i mierników,
2. efektywności (efficiency) – najlepsze efekty z nakładów,
3. przejrzystości (transparency) – budżet sprzyja transparencji wydatkowania środków publicznych,
4. programowania wieloletniego – kilkuletnia projekcja budżetu zadaniowego.

W celu lepszego zrozumienia istoty budżetu zadaniowego, sformułowano pytania na jakie budżet ten winien udzielać odpowiedzi[5]:

– jakie zadania są zaplanowane do wykonania?
– jakie są im przypisane wydatki w danym roku budżetowym?

[1] Por. Z. Szpringer, *Budżet zadaniowy Polski w świetle doświadczeń międzynarodowych*, Studia Biuro Analiz Sejmowych Nr 1 (33), Warszawa 2013, s.10-12.
[2] Por. M. Postuła, P. Perczyński, *Budżet zadaniowy w administracji publicznej*, Ministerstwo Finansów, Warszawa 2010, str. 26.
[3] *Por. M. Postuła, P. Perczyński, Budżet zadaniowy - nowe możliwości dla polskich finansów publicznych, Biuro Analiz Sejmowych 14(84), Warszawa 2010, s. 1-2.*
[4] Portal internetowy Ministerstwa Finansów: finanse.mf.gov.pl.
[5] Ibidem.

- jakie cele planuje się osiągnąć realizując poszczególne zadania i jak je zmierzyć?
- jakie skutki ma przynieść realizacja założonych celów i jakie wartości docelowe powinny osiągnąć zakładane mierniki?
- w jakim stopniu udało się zrealizować postawione cele?

Zgodnie z zaleceniami Komisji Europejskiej koncepcję tą od 2006 r. implementuje się w Polsce, w ramach reformy finansów publicznych. Ustawa o finansach publicznych zawiera definicję tzw. „układu zadaniowego" budżetu państwa", czyli zestawienia sporządzonego według:

- funkcji, oznaczających poszczególne obszary działań państwa,
- zadań budżetowych grupujących wydatki według celów,
- podzadań budżetowych grupujących działania umożliwiające realizację celów zadania, w ramach którego podzadania te zostały wyodrębnione,

wraz z opisem celów tych zadań i podzadań, a także z bazowymi i docelowymi miernikami stopnia realizacji celów działalności państwa, oznaczającymi wartościowe, ilościowe lub opisowe określenie bazowego i docelowego poziomu efektów z poniesionych nakładów[1]. Należy zauważyć, że zgodnie z obowiązującymi przepisami w układzie zadaniowym zamieszcza się zestawienie programów wieloletnich stanowiących załącznik do ustawy budżetowej, skonsolidowany plan wydatków na rok budżetowy i dwa kolejne. Ponadto wraz z rocznym sprawozdaniem z wykonania ustawy budżetowej, Rada Ministrów przedstawia Sejmowi i Najwyższej Izbie Kontroli informację o wykonaniu wydatków w układzie zadaniowym.

Dotychczasowe doświadczenia polskiego sektora finansów publicznych z budżetem zadaniowym wskazują na niepełne zrozumienie samej koncepcji i słabą świadomość jej pozytywnych narzędzi. Budżet ten jest formalnie wdrożony, natomiast wykorzystuj się go w dużej mierze jako jedynie dodatkowe źródło informacji, tj. inaczej ujętą klasyfikację budżetową. Ważnym wyzwaniem było i wciąż jest stworzenie i właściwa weryfikacja mierników budżetu zadaniowego, które nierzadko są zbyt ogólne, a nawet wprowadzają w błąd.

Podsumowanie

Systematyzując przedstawione rozważania należy zwrócić uwagę na kilka głównych problemów, które sprawiają, że racjonalne ustalanie wielkości wydatków budżetowych jest niezwykle utrudnione i skomplikowane. Po pierwsze, chodzi o zrealizowanie maksymalnej liczby zadań publicznych zapewniając jednocześnie racjonalną ilość środków finansowych. Po drugie, sposób ujęcia wydatków w budżecie powinien umożliwiać stwierdzenie ich celowości. Po trzecie ograniczeniem możliwości wydatkowych jest strona dochodowa budżetu państwa. Po czwarte ustalanie wydatków jest procesem obarczonym uwarunkowaniami politycznymi oraz mają na ten proces wpływ rozmaite grupy nacisku i interesy grup społecznych, a także podmiotów gospodarczych.

Jak stwierdzono, tradycyjne planowanie budżetowe ma wiele wad, a jego roczna perspektywa znacznie ogranicza horyzont racjonalnego ustalania wydatków budżetowych i ich skuteczną realizację.

[1] Por. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. *o finansach…,* op. cit., art. 2.

Podejmowane od początku ubiegłego stulecia próby racjonalizacji planowania wydatków budżetowych wprowadziły wiele pozytywnych zmian, w tym uwypukliły i doprowadziły do świadomości urzędników i w pewnej mierze pozostałych obywateli konieczność samoograniczania przy podejmowaniu decyzji wydatkowych ze środków publicznych. Proces ten wciąż trwa i wymaga permanentnego doskonalenia, co w znacznej mierze przyczyni się do wzrostu postulowanej racjonalności, ale nie pozwoli prawdopodobnie na osiągnięcie stanu optymalnego, co wynika z publicznego charakteru budżetu i czynników ludzkich za tym procesem stojących.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

1. A. Schick, The Road to PPB – The Stages of Budget Reform, Public Administration Review, 1996
2. A. Wiernik, Polityka finansowa w okresie transformacji a doświadczenia lat dziewięćdziesiątych, Warszawa 1999
3. A. Wildavsky, Budgeting a comparative theory of budgetary process, New Brunswick (USA) and Oxford (UK) 1989
4. A. Wildavsky, The New Politics of the Budgetary Process, Harper Colins Publishers, University of California, Berkeley, New York 1992
5. B. Filipiak-Dylewska, Adam Szewczuk, Zarys finansów publicznych, Szczecin 1999
6. D. Begg, S. Fisher, R. Dornbusch, Ekonomia. Makroekonomia, Warszawa 1997
7. D. Novik, What Program Budgeting Is and Is Not, Current Practice in Program Budgeting, London 1973
8. E. Ruśkowski, Finanse publiczne i prawo finansowe, Tom 2, Warszawa 2000
9. E. Ruśkowski, J. Stankiewicz, Finanse i prawo finansowe, Białystok, 1992
10. J. Buchanan, Finanse publiczne w warunkach demokracji, Warszawa 1997
11. J. Głuchowski, Budżet i procedura budżetowa, Wiedza o Sejmie, Warszawa 2001
12. J. Kaleta, Gospodarka Budżetowa, Warszawa 1985
13. J. Kaleta, Planowanie budżetowe, Warszawa 1982
14. K. Porwit, System Planowania, Warszawa 1981
15. M. Marek, A. Siwak, Metody opracowywania budżetu państwa, Warszawa 1993
16. M. Nasiłowski, System rynkowy, Podstawy mikro- i makroekonomii, Warszawa 1998
17. M. Pietrewicz, Finanse, pod red. J. Ostaszewskiego, Warszawa 2003
18. M. Postuła, P. Perczyński, Budżet zadaniowy w administracji publicznej, Ministerstwo Finansów, Warszawa 2010

19. M. Zubik, Budżet państwa w polskim systemie konstytucyjnym, Warszawa 2001
20. N. Gajl, Budżet a skarb państwa, Warszawa 1974
21. N. Gajl, Finanse i prawo finansowe, Warszawa 1992
22. N. Gajl, Gospodarka budżetowa w świetle prawa porównawczego, Warszawa 1993
23. P. Gaudamet, J. Molinier, Finanse Publiczne, Warszawa 2000
24. R. Musgrave, P. Musgrave, Public finance in theory and practice, New York 1984
25. S. Owsiak, Finanse publiczne, teoria i praktyka, Warszawa 2005
26. S. Pieprzny, Policja, organizacja i funkcjonowanie, Warszawa 2011
27. S. Zalewski, Służby specjalne w państwie demokratycznym, Warszawa 2005
28. Strategor, Zarządzanie firmą: strategie, struktury, decyzje, tożsamość, Warszawa 1997
29. T. Gordyński, Zasady gospodarowania budżetowego w Polsce na tle porównawczym, Kraków 1932
30. T. Kierczyński, Deficyt publiczny w wybranych krajach europejskich, Białystok 2003
31. W. Misiąg, Finanse publiczne w Polsce, Przewodnik, Warszawa 1996
32. W. Niskanen, Why New Methods of Budgetary Choices? – Administrative Aspects, Public Finance 1972
33. Z. Fedorowicz, Planowanie finansowe, Warszawa 1974

Zeszyty naukowe, skrypty, opracowania:

1. A. Grim, Wieloletnie planowanie budżetowe w systemie rad narodowych, Finanse Nr 8, Warszawa 1971
2. B. Kolanowska-Kowalska, M. Pierewicz, Gospodarka budżetowa, materiały do ćwiczeń, Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa 1980
3. H. Rossman, Rys historyczny budżetu w Polsce, „Ekonomista" IV kwartał, 1865
4. J. Cewe, O nowy model ekonomiczny gospodarki finansowej jednostek budżetowych, Finanse Nr 9, Warszawa 1969
5. J. Cutt, Programme Budgeting in Developing Countries, Public Finance, 1972
6. J. Zdzitowiecki, O budżecie i jego funkcjach na tle konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny, Część IV, Warszawa 1970
7. J. Zdzitowiecki, O przedłużenie okresu budżetowego, Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny, Nr 1, Warszawa-Poznań 1966
8. J. Zdzitowiecki, Rok budżetowy, Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny, Nr 3, Warszawa 1961

9. M. Korolewska, Budżet zadaniowy narzędziem realizacji polityki budżetowej Studia Biura Analiz Sejmowych Nr 3(23), Warszawa 2010
10. M. Postuła, P. Perczyński, Budżet zadaniowy - nowe możliwości dla polskich finansów publicznych, Biuro Analiz Sejmowych 14(84), Warszawa 2010
11. M. Weralski, Aktualne problemy efektywności wydatków publicznych w Wielkiej Brytanii, Finanse Nr 5, Warszawa 1964
12. M. Weralski, Rewolucja budżetowa na Zachodzie?, Finanse Nr 5, Warszawa 1971
13. R. Skarżyński, Budżetowanie programowe, Studia Finansowe, Zeszyt 27, Instytut Finansów, Warszawa 1979
14. Z. Pirożyński, Budżet państwa podstawowym planem finansowym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Finanse Nr 4, 1954
15. Z. Pirożyński, Kierunki doskonalenia systemu budżetowego (zarys reformy), Studnia Finansowe Zeszyt 14, Warszawa 1973
16. Z. Szpringer, Budżet zadaniowy Polski w świetle doświadczeń międzynarodowych, Studia Biura Analiz Sejmowych Nr 1 (33), Warszawa 2013

Akty prawne i dokumenty normatywne:

1. Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997r. Nr 78, poz.483 z późn. zm.)
2. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, (Dz. U. z 2013 r. poz. 885)
3. Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2006 Nr 226, poz. 1658)
4. Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (Dz. U. z 1997 r. Nr 141, poz. 943)

Portale internetowe

1. Ministerstwo Finansów: www.mf.gov.pl

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

The Problem of Personality and Social Reality in Historical Poems in which the Image of Samad Vurgun was Created

Sitara ALIZADE

PhD student of Azerbaijani language and literature department of Nakhchivan State University, AZERBAIJAN. ORCID: 0000-0001-7335-4916 E-mail: elizade_s.@gmail.com

Abstract

The article emphasizes the importance of historical poems in the formation of Azerbaijani literary thought, focuses on issues such as the problem of identity in historical poems, the author's position on the personality. Also, historical poems dedicated to Samad Vurgun, one of the prominent representatives of Azerbaijani poetry of the twentieth century, were studied and analyzed. Huseyn Arif's "On the Road", Balash Azeroglu's Balash Azeroglu's "Are they separated from the heart", Mammad Araz's "Voice written on the rocks", Isa Ismayilzade's "A lifetime night" poems were selected as research objects, specific features of literary personality image were studied in each poem , the problem of literary identity and social reality is exaggerated in artistic examples

Huseyn Arif's poem "On the Road", created with great enthusiasm, deep respect for the poetry of Samad Vurgun, as well as a perfect image of the outstanding poet as a person, attracted the attention of literary critics and readers as an example of high artistry. The poem begins with an interesting introduction. Hussein Arif appears as an author in two ways - to continue the traditions preserved by Samad Vurgun; To stand in the defensive position of Samed Vurghun. At the beginning of the poem, the author speaks about the importance of Samad Vurgun's speech to Vagif. In the background, the author speaks of the inexhaustible love of the people for his literary hero, and in the background, he confronts the unjust attacks on Samad Vurgun.

Balash Azeroglu's work "Are they separated from the heart" was published in the poet's book "Yesterday, today, tomorrow" published in 1978. The poem was written under the influence of Samad Vurgun's works, especially Samd Vurgun's poem "Azerbaijan". The fluent language of the poem "Azerbaijan", one of the most valuable examples of our national poetry in the last century, stimulated the creation of numerous artistic examples in terms of national spirit, which led to the creation of Balash Azeroglu's poem "Are they separated from the heart." Just as the poem attracts attention with its high poetry and stylistic features, it is also important in terms of expressing poetic respect for the immortal poet.

One of the notable examples in Azerbaijani epic poetry is Mammad Araz's poem "Voice written on rocks" dedicated to Samad Vurgun. Although the description of the eagle at the beginning of the poem is accidental at first glance, the reader can easily feel that at the end of the poem, with those conversations, the image is associated with meaningful and unforgettable memories of a great man remembered by shepherds. The visit of the great poet S.Vurgun to these mountains, his turning into a sweet memory for shepherds, naming the spring he drank from "Vurgun spring" and the poet's voice forever on the rocks are the basis, spirit and soul of this poem. Yes, the monument to Samad Vurgun's personality, art and family, erected with these verses, will remain a gift to future generations with its aesthetic and artistic value.

Keywords: Samad Vurgun, Balash Azeroglu, Mammad Araz, Isa Ismayilzade, historical poem, literary personality

INTRODUCTION

Huseyn Arif's poem "Yolda" (On the way) created with a violent drum, with deep respect for the poetry of Samad Vurgun, as well as a perfect image of the famous poet as a person attracted the attention of literary criticism and the readers as an example of high mastery. The poem begins with an interesting introduction. Huseyn Arif appears as an author image in two directions - to continue the traditions protected by Samad Vurgun and to stand in the defensive position of Samad Vurgun. At the beginning of the poem, the author talks about the importance of Samad Vurgun's speech to Vagif is an expression of the spiritual bond between the generations that Huseyn Arif also erected an epic-lyrical monument to Samad Vurgun. In the background, the author speaks of the inexhaustible love of the people for his literary hero, and in the background, he confronts the unjust attacks on Samad Vurgun. One of the contrasts of the deep popular love for Samad Vurgun in the course of events, bringing to mind the realities characterizing the period, the author rightly emphasizes that those who call him "the poet of the shepherds" are garaguruhchus who do not understand the essence of folk love, in truth, one of the main expressions of the greatness of art is that it is based on people's memory, glorifying people's life and being loved by the people. The author then turns his face to the second of the opposing factions - those who criticize Samad Vurgun, as if defending the great poet, responds to those who criticize his poems "Aygun" and "Mugan" with the poems of the artist and recalls the poems of the talented poet: "Cosmopolitan critics have denied me all my life". The endless cosmopolitans and nihilists of Azerbaijani Soviet literature are more interested in the author's views in defense of Samad Vurgun:

> The nihilist did not sleep, his hand on the sheet
>
> What he was inventing, what he was saying
>
> But his wife in another room
>
> Was memorizing pieces from "Aygun" [Hüseyn Arif, 2004: 186]

The poet, deeply aware of the era of his literary hero and experiencing the moral suffering of Samad Vurgun's life path full of struggles, evaluates his hero's thoughts and feelings in the epic-lyrical way of thinking and notes that

> Do not think that on Earth
>
> The paths traversed by the poet are smooth.
>
> Although most of the time the sea looks calm,
>
> There is a blizzard and a storm there... [Hüseyn Arif, 2004,:182]

In the foreword to Huseyn Arif's "Selected Works" entitled "The Charm of Huseyn Arif's Poem", professor Jamal Mustafayev, referring to the literary, aesthetic and artistic value of the historical poem "Yolda" (On the way), emphasizes that in the poem "On the way" Huseyn Arif in fact characterizes Samad Vurgun as a spiritual symbol of the people. He himself reaffirmed that Vurgun was the poet's successor. As time progressed, he finished the poem, hoping that this inexhaustible theme would unfold deeper:

There are many unopened thin points,

The people will commemorate the dear son.

The greatest work about Vurgun

Will be written from now on". [Hüseyn Arif, 2004: 6]

The poem's high poetry, stylistic originality, deep love for the personality of Samad Vurgun did not remain unnoticed, "in 1957, his play of the same name based on the poem "On the way" was staged at the Theatre of Young Spectators in 1974" [Azərbaycan yazıçıları, 1995: 256].

So it happened, numerous literary examples were written with an appeal to the heritage and personality of Samad Vurgun. One of such poems is Balash Azeroglu's "Sever soul and body" work. The work was published in the poet's book "My yesterday, today, tomorrow" published in 1978. The poem was written under the influence of Samad Vurgun's works, especially Samad Vurgun's poem "Azerbaijan". The fluent language of the poem "Azerbaijan", one of the most valuable examples of our national poetry in the last century, as a stimulus for the creation of numerous artistic examples in terms of national spirit, led to the creation of Balash Azeroglu's poem "Sever soul and body". The poem is of great importance in terms of the expression of poetic respect for the immortal poet, as it attracts attention with its high poetry and stylistic features. Although Samad Vurgun is not seen as a character in the poem, the portrait of the great poet is animated in the eyes of the reader in a vivid picture created from the poet's creativity, a number of social, social problems of the era. As Balash Azeroglu's work attracts attention with his national and political motives, the poem also has a national spirit, the author also speaks about the political landscape of the century in which he lived, and writes the author's conclusions in the language of high poetry. In general, among the poems written with an appeal to Samad Vurgun, influenced by his personality and creativity, Balash Azeroglu's poem "Sever soul and body" attracts attention with its literary and artistic value. Like Balash Azeroglu's work as a whole, his poem "Sever soul and body" [Azəroğlu,1978:28] is a work read with interest by literary critics and Azerbaijani readers. It is said in the one of the most interesting ideas about the poem works of Balash Azeroglu is said: "In each of these poems, first of all, his author's civic position, political and social origin and stable poetic direction are felt. Written in epic-lyrical style, these poems attract attention with their artistic qualities, artistic power and features of form" [Azəroğlu , 1991:6].

One of the notable examples in Azerbaijani epic poetry is Mammad Araz's poem "The voice written on rocks" dedicated to Samad Vurgun. Although at the beginning of the poem the image of the eagle at first glance seemed random, with those conversations at the end of the poem, the reader can easily understand that the image is connected with meaningful and unforgettable memories of a great man remembered by the shepherds. The great poet S.Vurgun's visit to these mountains, turning it into a sweet memory for shepherds, naming the spring where he drinks water as "Vurgun spring", and the poet's voice remaining forever on the rocks form the basis, soul and soul of this poem. Mammad Araz knew the greatness of Samad Vurgun and the immortality of his poetry even in his youth. His poems dedicated to S.Vurgun also prove it. These were a series of poems, and in this series S.Vurgun is described as a follower of the immortal traditions of classics such as Fuzuli, Nasimi, Vagif, the people's favorite artist.

The poem “You are not in a hurry” was written under the influence of Samad Vurgun's poem “I am not in a hurry” on the occasion of the fiftieth anniversary of his birth, and the young poet finished the last lines of the poem with the desire to see Samad Vurgun at the age of one hundred.

Welcoming S.Vurgun's untimely death with great sadness and grief, M.Araz expresses that our people are shaken by this death and therefore, he blames everyone, our society, and the nature that the poet loves so much for not being able to protect this great master of words. Mammad Araz's love for Samad Vurgun is even more evident in his poem “Conversation with Samad Vurgun” written in the sixties of the last century. In that poem Mammad Araz expressed his attitude to the qualitative changes in our poem after Samad Vurgun's death, the maximum approach of the poetry to the folk language, new trends and trends.

His sympathy for Samad Vurgun as a reader and a citizen poet makes himself more colorful in Mammad Araz's poem “The voice written on rocks”. The poem is of great interest and importance in terms of comprehensive coverage and re-evaluation of Samad Vurgun personality, his inexhaustible literary and artistic heritage. The hero of the poem flows from the memory of an old shepherd, like a light. The author recalls S.Vurgun's conversation with the shepherd with subtleties, and in this memory, Samad Vurgun is sculpted rocked, engraved by Mammad Araz in the eternal memory of the people. Although in his earlier poems dedicated to Samad Vurgun, whom Mammad Araz considered his master, he expressed a deep concern for the absence of S.Vurgun, the emotional tension created by this feeling attracted attention, the idea of the poet's immortality, in “The voice written on rocks”, the poet's idea of immortality, the moments that elevate this immortality to the summit of immortality, come to the fore. Mammad Araz confidently and fully justifiably confirms that Samad Vurgun lives not only in people's memory, remembrance, heart but also in nature itself, in springs, mountains, rocks, winds and is always remembered. At the end of the poem, written in 1976, the eternity of Samad Vurgun's love is expressed in convincing verses:

Those who love him, say him, hear him

Were engraved in his rock memory [Araz , 2003:214]

Another example of poetic respect for the art of Samad Vurgun was written by the talented poet Isa Ismayilzade. The poem is called “A Night of a Lifetime”. The poem, based on a different theoretical structure, is dedicated to Vagif Samadoglu. The poem, which attracts attention with its high poetry, describes a one-night dialogue and imaginary meeting of the great poet with the poet's son Vagif Samadoglu, standing in front of the bronze statue of Samad Vurgun. Vagif appeals to his father, who has been staring into the distance for 30 years. The poem is built in such a structure that Vagif, without Samad Vurgun, reports thirty years in the world to the great poet. In a lonely night, in the silence of Baku, Isa Ismayilzade, who sang the meeting of father and son in a sensitive, emotional meal, expressed his inexhaustible love for the creativity and personality of Samad Vurgun and paid tribute to the master artist, expresses the joy of writing in the sphere of influence of his work. In the imaginary meeting, the author also expresses Samad Vurgun's complaint to his son:

I haven't heard for thirty years

I forgot my name...

With flowers,

with a smile

came to me;

But, what you are saying, say

I was in need

For one voice, for one word -

Nobody talked to me,

Nobody talked. [Araz , 2003:322-323]

Or as in Samad Vurgun's language, giving poems full of love for life is of interest as an expression of love for his creative world:

Now the heart became a stone...

To be a stone, to be a statue -

Whether it’s bronze,

Whether it's gold -

What do I need?... [Araz , 2003:323]

The author also expresses a very delicate point in the imaginary meeting of 80-year-old Samad Vurgun and his son Vagif. He says that your son Yusif Samadoglu has reached your age, he is fifty years old. Yusif is arrogant and worried because living in this world is too much for us:

Looking at the statue

It seems that we have no right

To live longer than you... [Araz , 2003:323]

Samad Vurgun's words of consolation to Vagif are in fact the life philosophy of the great poet, and the author successfully brought this point to epic poetry:

If your word lives, the world is yours

There are those who are forgotten while living [Araz , 2003:326]

Or at another point, the verses from the poet's speech also attract attention with their instructiveness:

In the abode of the ancestors,

At the poetry meeting,

In the ears of this world

If I had only one word left -

I will not die, the statue will die - [Araz , 2003:331]

Speaking about the innovations of the period, the thirty-year report, Vagif emphasizes that there is a new disease - a lack of time. The author expresses a number of points while creating in words the full picture of the reality he experienced in an imaginary meeting:

The time with a rocket in hand

Chase us as a child [Araz , 2003:335]

The author, who expressed anxious thoughts that the race with time is about to get many values out of humanity, as if he exhibits his personal attitude to the uncomfortable path of his time. At the end of the poem, the repetition of the lines “The statue was reciting a poem” expresses the feelings and emotions evoked by a night's journey, a night's sleep in the poet's life in a highly emotional language, as if the verses “Tonight would not end” are repeated in the language of the reader. In the foreword to the book of the poem, the great Mammad Araz writes: “He has such poems that his lines have the power to open like a bullet” [Araz, 1991:6]. Yes, the word monument to Samad Vurgun's personality, art and family, which was erected with bullet-proof verses, will remain a gift to future generations with its aesthetic and artistic value.

REFERENCES

Araz M. Selected works: [In 4 volumes] / M.Araz. −Baku: Ozan, −v.4. −2003
Araz M. Foreword to the Selected Works of Isa Ismayilzade - The Fate of the Poet / M.Araz. − Baku: Azerneshr, −1991.
Azeroglu B. My yesterday, today, tomorrow / B. Azeroglu. − Baku: Ganjlik, −1978
Azeroglu B. Selected works: [In 2 volumes] / B. Azeroglu − Baku: Azerneshr, −v.1. −1991
Azerbaijani writers (Encyclopedic information book): Compiler Teymur Ahmadov. −Baku: Onar, −1995
Huseyn Arif. Selected works / H.Arif. − Baku: Sharq-Qarb −2004

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Attitudes of high school students toward the Albanian Language and Literature course

Fatmir MEHMETI

Gjylë TOTAJ

Albulena ALIDEMA

Prizren University "Ukshin Hoti", KOSOVO

Abstract

The study aimed to examine the attitudes of high school students in Prizren, Kosovo toward the Albanian Language and Literature course. The participants of the study included volunteer students who were attending the public schools in Prizren, Kosovo during the 2020-2021 academic year. A total number of 615 students were included in the study. The students were between the ages of 15 and 17 years. Descriptive analysis was first performed to determine the attitudes of the students toward the Albanian Language and Literature course. The Independent Samples t-test and One-Way Analysis of Variance (ANOVA) were employed to examine the differences between the students by gender and class, respectively since the scores were normally distributed and variances were homogeneous. The Pearson Moment Correlation analysis was used to determine the relationship between the grade in the Albanian Language and Literature course and attitude scores.

The results revealed the students had a low level of attitude toward the course. Neither the positive attitudes nor the negative attitudes of the students toward the course were high. The students didn't have a positive view of their native language, but they also did not have negative regard. The female students had greater positive attitudes toward the course than the male students while the male students had greater negative attitudes than the female students. The mean value of the positive attitudes of the 11th graders was lower than that of both the 10th and 12th graders.

Keywords: Albanian Language, students, attitude, Kosovo

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Changes in the quality of life of the population in the context of economic changes on the example of the Płońsk poviat

dr Tomasz Pajewski

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, Poland

Abstract

Socio-economic changes taking place in Poland affect all aspects of the life of the population.

The standard of living, often defined as quality of life, fluctuates depending on many factors.

Striving to improve the quality of life of the society is currently one of the key tasks carried out at the local, governmental and European Community level: "Equalizing disproportions in

the broadly understood standard of living and eliminating phenomena related to social exclusion is one of the basic priorities of social policy in the European Union. "[GUS, 2013].

Changes in the quality of life are particularly noticeable in smaller towns over a period of at least several years. Therefore, the study attempts to analyze the phenomenon in terms of its determining factors on the example of the Płońsk poviat located in the Mazowieckie voivodship. The elements of social infrastructure with the strongest impact on the living conditions of the population were analyzed.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Grape production in Kosovo

PhD Candidate Fidaim BERBATOVCI

St. Clement of Ohrid University of Bitola, Public university in NORTH MACEDONIA.

E-mail: fita107@hotmail.com

PhD Xhevdet BUSHI

Corresponding author

Abstract

Grape production in Kosovo has gained momentum recently, as the grape product has a stable price in the Kosovo market, and this has affected many farmers to have invested in their lands to plant vineyards / grapes.

In post-war Kosovo there were many international organizations that donated many farmers to cultivate grapes. So, any investment or donation is welcome for every farmer because they have increased production capacity and this will greatly affect the production of grapes in Kosovo.

Kosovo has a long tradition in viticulture. Although the war in Kosovo had a major impact on the destruction of grape and wine production, in the post-war years this sector began to revive. Import and export of grapes presenting graphs that have increase or decrease import and graphs for increase or decrease of export.

Through the production of grapes in Kosovo, not only is it sold for consumption, recently the largest amount of grapes cultivated in Kosovo is rakia grapes, which is a product for alcoholic beverages. The production is also supported by MAFRD, various local and international donors and the farmers themselves who intend to produce the material.

Keywords: production, grapes, donor, marketing, market, management etc.

Coaching kryzysowy alternatywną metodą wsparcia personelu w skutkach dysfunkcji zawodowych

Natalia Połowska

student, Wydział Zarządzania i Logistyki, Uczelnia Techniczno - Handlowa im. H. Chodkowskiej w Warszawie.

Agnieszka Małgorzata Nowocień

doktor, Wydział Zarządzania i Logistyki, Uczelnia Techniczno - Handlowa im. H. Chodkowskiej w Warszawie

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie coachingu kryzysowego jako alternatywnej formy pomocy w zwalczaniu negatywnych skutków dysfunkcji organizacyjnych, a także weryfikacja poziomu zainteresowania tego rodzaju wsparciem wśród osób aktywnych zawodowo. Autorka przeprowadziła badanie ankietowe wśród dwóch grup respondentów, aby zestawić sposób postrzegania patologii organizacyjnych przez kadrę zarządzającą oraz pracowników wykonawczych, a także sprawdzić czy coaching kryzysowy ma potencjał, aby stać się realną formą pomocy dla pracowników w kryzysie. Konsekwencje dewiacji występujących w miejscach pracy są bowiem destrukcyjne nie tylko dla zatrudnionych, ale i dla całych organizacji. Personel kierowniczy i pracownicy wykonawczy mają różne zdania na temat występowania dysfunkcji organizacyjnych, a sam coaching kryzysowy ma szansę stać się alternatywnym narzędziem z zakresu radzenia sobie ze skutkami omawianych anomalii.

Słowa kluczowe: coaching kryzysowy, dysfunkcje organizacyjne, kryzys, rozwój personelu.

WSTĘP

We współczesnych organizacjach gdzie jedyną stałą jest zmiana coraz więcej pracobiorców doświadcza negatywnych skutków pędu organizacyjnego. Tempo, w jakim funkcjonują firmy, poziom rywalizacji na rynku pracy oraz wzrastające ambicje i oczekiwania pracowników sprawiają, że dysfunkcje organizacyjne stają się nieodłącznym elementem każdej organizacji. Natomiast personel zarządzający mając świadomość tego, jak bardzo są one szkodliwe aktywnie poszukuje rozwiązań. Jednym z nich jest coaching kryzysowy, będący jednocześnie przedmiotem rozważań niniejszego artykułu. Omawiana metoda wsparcia została ukazana jako swoiste remedium na konsekwencje dewiacji organizacyjnych. Ponadto autorka zbadała poziom zainteresowania coachingiem kryzysowym wśród pracowników danej firmy, co stanowiło bezpośredni cel badań. Natomiast pośrednie zamierzenie stanowiła weryfikacja czy

popyt na wsparcie coacha kryzysowego będzie wzrastał i czy jest to kierunek, który warto obrać na swojej ścieżce zawodowej.

Dysfunkcje organizacyjne i ich skutki

Ustawicznie wzrastające wymagania wobec pracowników, ogromna skala konkurencji, a także brak poczucia bezpieczeństwa i stabilności w miejscu pracy to tylko kilka czynników implikujących występowanie dewiacji w środowisku zawodowym. Ciągłe, często nieprzewidywalne zmiany pojawiające się w organizacjach wymuszają na jednostkach umiejętność adaptacji, podnoszenie kwalifikacji i gotowość do pełnego zaangażowania się w pracę. To powoduje, że pracownicy są często narażeni na permanentny stres, presję otoczenia, a także głębokie poczucie niepewności dotyczącej przyszłości. Czynniki te wraz z indywidualnymi cechami osobowościowymi, trudnościami życia codziennego i charakterystycznym dla obecnych czasów przebodźcowaniem prowadzą do patologii organizacyjnych.

Zachowania dewiacyjne występujące w organizacji powodują szereg rozmaitych konsekwencji oddziałujących nie tylko na pracowników i daną firmę, ale także na ogół społeczeństwa. Skutki te obejmują pogorszenie stanu psychicznego i fizycznego osób zatrudnionych, obniżenie wyników osiąganych przez firmę, a także wzrost wydatków przeznaczanych na leczenie i większe prawdopodobieństwo wystąpienia dysfunkcji wśród przyszłych pokoleń[1]. Poszczególne anomalie organizacyjne powodują wiele charakterystycznych dla siebie konsekwencji, niemniej jednak część z nich jest wspólna i dotyczy kilku dysfunkcji. Poniżej przedstawiono skutki wybranych patologii, z którymi zmagają się pracownicy:

Wypalenie zawodowe:

- deprecjonowanie potrzeb regeneracji i czynności pozazawodowych,
- pogorszenie relacji z bliskimi, izolacja od innych osób,
- spadek energii,
- problemy z zapamiętywaniem i dotrzymywaniem terminów,
- utrata poczucia kontroli nad sobą i swoim życiem,
- niecierpliwość, brak chęci pomocy, agresja w stosunku do innych,
- nasilenie występowania chorób i infekcji[2].

Permanentny stres:

- zaburzenie zdolności regeneracyjnych organizmu,
- nadmierna nerwowość, poczucie niepokoju,
- wyczerpanie psychiczne i fizyczne,
- spadek kreatywności, koncentracji i umiejętności zapamiętywania[3],
- doświadczanie dolegliwości chorobowych,

[1] D.Szostek, *Dysfunkcjonalne zachowania pracowników. Zarys problematyki*, „Zarządzanie Zasobami Ludzkimi", 2015, nr 1, s. 69.
[2] S.M. Litzke, H.Schuh, *Stres, mobbing i wypalenie zawodowe*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006, s. 169-171.
[3] *Ibidem*, s. 43-44.

- ryzyko popadnięcia w różnego rodzaju uzależnienia np. alkoholizm[1].

Pracoholizm:

- brak umiejętności obiektywnej oceny szkodliwości strat ponoszonych w wyniku nadmiernego poświęcania się pracy,
- utrata poczucia kontroli nad czasem przeznaczanym na obowiązki zawodowe,
- rezygnacja z pasji, zainteresowań oraz kontaktów z bliskimi,
- wypieranie wszelkich symptomów przeciążenia pracą[2],
- narastanie frustracji oraz poczucia niezadowolenia,
- zwiększone ryzyko wystąpienia zawałów, wylewów, chorób przewlekłych, a w ekstremalnych przypadkach śmierci z przepracowania – *karoshi*[3].

Mobbing:

- załamanie systemu wyznawanych wartości,
- zwątpienie w siebie i w innych,
- zaburzenie równowagi psychicznej, kryzys psychologiczny,
- symptomy stresu pourazowego (PTSD),
- spadek poczucia własnej wartości i sprawczości,
- syndrom wyuczonej bezradności,
- brak zaufania i wiary w dobre intencje innych osób[4].

Dyskryminacja:

- niemożność podejmowania pewnych stanowisk, osiągania awansów czy podwyżek przez osoby dyskryminowane,
- ograniczona możliwość uczestnictwa w szkoleniach, kursach itp.,
- powstanie barier między osobami dyskryminowanymi, a wymogami organizacji[5],
- trudność w znalezieniu pracy współmiernej do posiadanych umiejętności,
- frustracja, poczucie niesprawiedliwości oraz spadek wiary w posiadane umiejętności,
- negatywny wpływ na psychikę i stan zdrowia osoby dyskryminowanej[6].

Mnogość negatywnych konsekwencji dysfunkcji, doświadczanych przez pracowników jest alarmująca. Ludzie coraz częściej zmagają się z problemami natury psychologicznej, będących skutkami patologii organizacyjnych, uwidacznia się to w raportach dotyczących ilości wizyt u specjalistów od zdrowia psychicznego. Wynika z nich, że aż 8% dorosłych Polaków w 2018 roku udało się na wizytę do psychologa lub psychiatry. Natomiast najczęstsze problemy, z którymi osoby te zwracały się do specjalisty to silny stres, depresja, kłopoty z adaptacją, doświadczanie stanów lękowych oraz inne

[1] *Ibidem*, s. 53-54.
[2] L.Golińska, *Pracoholizm. Uzależnienie czy pasja*, Difin, Warszawa 2008, s. 154-155.
[3] S. Sadecka., *Od czego tak uciekasz, gdy tak dużo pracujesz?*, „Benefit", 2015, nr 3, s. 20- 21.
[4] M. Najda, *Etyka pracy a mobbing w ujęciu filozofii moralnej i psychologii*, Elipsa, Warszawa 2015, s. 121-122.
[5] E. Kryńska, E. Kwiatkowski, *Podstawy wiedzy o rynku pracy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 200.
[6] M. Piwowarska-Reszka, A. Roguska-Kikoła, *Mobbing i dyskryminacja w stosunkach pracy*, Difin, Warszawa 2014, s. 161.

dotyczące zdrowia psychicznego[1]. Z powyższych danych wynika, iż popyt na usługi specjalistów z zakresu zdrowia psychicznego oraz skala osób doświadczających trudności jest znacząca. Istotne jest zatem, aby zarówno pracownik jak i organizacje miały świadomość skali problemu oraz możliwych działań prewencyjnych i wspierających radzenie sobie z kryzysem każdej osoby, dla której to trudne doświadczenie nie jest obce.

Coaching kryzysowy jako szczególny rodzaj wsparcia

Poruszając tematykę coachingu kryzysowego nie sposób pominąć kwestii samego kryzysu, który ma swoje źródła w sytuacjach dotyczących życia prywatnego jak i zawodowego, do którego odnosi się przedmiotowe opracowanie. Kryzys powodowany przez szereg odmiennych czynników może przyjmować różne postaci, psychologowie wyróżniają kryzysy: sytuacyjne, egzystencjalne, środowiskowe i rozwojowe. Ostatni z nich jest związany z szeroko pojętym rozwojem osobistym i wyzwaniami egzystencjalnymi, z którymi stale mierzy się człowiek, a także z eksploracją kolejnych etapów życia[2].

Według raportu „Zdrowie psychiczne w środowisku pracy" przeprowadzonego w 2021 roku w Warszawie najczęstszymi zaburzeniami, których doświadczają pracownicy są: wypalenie zawodowe (85%), depresja i inne zaburzenia nastroju (78%) oraz zaburzenia nerwicowe/lękowe (59%). Z kolei główne czynniki sprzyjające powstawaniu lub nasilaniu się tego typu zaburzeń to według ankietowanych duża ilość stresu, presja czasu oraz nadmiar zadań do wykonania[3]. Dodatkowo prawie połowa respondentów zaznaczyła, iż ich dobrostan psychiczny uległ znaczącemu pogorszeniu, względem czasu przed pandemią[4]. Wyniki te świadczą o tym, że osoby aktywne zawodowo są pod stałym wpływem czynników oddziałujących negatywnie na ich psychikę, a pandemia, kryzysy gospodarcze i konflikty militarne pogarszają sytuację.

Ekspozycja na różnego rodzaju dysfunkcje organizacyjne oraz te dotyczące życia osobistego sprzyjają prawdopodobieństwu wystąpienia trudności psychologicznych u pracowników, a to z kolei wzmaga popyt na usługi świadczone przez różnego rodzaju specjalistów takich jak terapeuta, psycholog czy coach kryzysowy. Biorąc pod uwagę przytoczone wyniki badań, a także mając na względzie tempo życia i pracy oraz wzrost świadomości psychologicznej społeczeństwa można przewidywać, iż ludzie, którzy znajdą się w sytuacji kryzysu będą coraz częściej szukać alternatywnych sposobów pomocy. Natomiast sam coaching kryzysowy mimo, iż obecnie jest na etapie rozwojowym ma szansę stać się w przyszłości popularnym narzędziem do radzenia sobie z kryzysem.

Pierwotnie metoda ta powstała w Stanach Zjednoczonych i rozpowszechniła się także w innych miejscach na świecie, również w Polsce, uwzględniając zapotrzebowanie rynku na metody wspierające w sytuacjach kryzysowych i rozwoju osobistym[5]. Metodyka coachingu kryzysowego łączy elementy interwencji kryzysowej oraz coachingu tradycyjnego, aby w skuteczny sposób pomóc osobom doznającym lekkiego lub średniego kryzysu. Tego typu działania wymagają od coacha ogromnej

[1] Human Power, *Raport Mental Health. Emocje i biznes. Odporność psychiczna pracowników,* Łódź 2020, s.25.
[2] D. Paradowska, J. Płuciennik, *Coaching w sytuacji kryzysu. Jak przekuć trudności w dobre doświadczenie?*, Samo Sedno, Warszawa 2017, s. 16.
[3] Pracodawcy Rzeczpospolitej Polskiej, Grupa ArteMis, *Raport Zdrowie psychiczne w środowisku pracy*, Warszawa 2021, s. 12-13.
[4] *Ibidem*, s.9.
[5] *Kilka słów o nas*, https://www.coachingkryzysowy.pl/o-nas/, (13.01.2022).

uważności na klienta, elastyczności i znajomości odpowiednich technik interwencji. Musi on wykazać się większą niż zazwyczaj cierpliwością i powoli, stopniowo wyprowadzać coachee z kryzysu, pomagając jednocześnie w powrocie do stanu równowagi i harmonii.
Etap interwencji kryzysowej niewątpliwie jest trudny zarówno dla coacha jak i coachee, który czasowo utracił dostęp do posiadanych zasobów i znajduje się poza normą psychologiczną. Odpowiednie przepracowanie tego etapu pozwala na wyciągnięcie z niego wielu korzyści i lekcji na przyszłość[1]. Podczas stosowania narzędzi interwencji kryzysowej coach przyjmuje rolę swego rodzaju opiekuna. Wspiera i wyjaśnia, czym spowodowane są określone uczucia towarzyszące klientowi oraz co się z nim dzieje. Następnie podejmowane są działania zaradcze między innymi z zakresu psychologii, aż do momentu odzyskania przez coachee stanu równowagi, dostępu do posiadanych zasobów i odbudowania poczucia sprawczości w życiu[2]. Ze względu na powagę sytuacji kryzysowych niezwykle istotne jest, aby udzielanie pomocy osobom doświadczającym trudności było procesem przemyślanym, uporządkowanym i efektywnym. Skuteczna interwencja wymaga natychmiastowego działania, a sprawne zareagowanie wymusza zastosowanie pewnego, sprawdzonego schematu. Z tego powodu w interwencji kryzysowej stosuje się **sześcioetapowy model**, na który składają się następujące etapy:

1. Zdefiniowanie problemu.
2. Zapewnienie bezpieczeństwa.
3. Wspieranie.
4. Rozważanie możliwości.
5. Układanie planów.
6. Uzyskanie zobowiązań klienta[3].

Ponadto interwencja kryzysowa opiera się na fundamentalnych założeniach:

- nadrzędności relacji wsparcia interwencyjnego nad technikami oddziaływania,
- paradygmacie kompetencyjnym, odnoszącym się do świadomości ludzkiego potencjału oraz wierze w zdolności człowieka do radzenia sobie nie tylko w sytuacji kryzysowej, ale w życiu w ogóle,
- kognitywnym restrukturyzowaniu, pomocy w odzyskaniu poczucia sensu i sprawczości[4].

Kolejnym krokiem po poradzeniu sobie z kryzysem jest zastosowanie metod coachingu tradycyjnego, który stanowi metodę wspierania ludzi w osiąganiu indywidulanych celów wykorzystując osobiste zasoby[5]. Wspomniana zasobność, poczucie sprawczości, decyzyjności i odpowiedzialności zostają przywrócone właśnie za sprawą przepracowania wcześniejszego etapu, czyli zastosowania interwencji.

[1] *Czym jest i w jaki sposób działa Coaching Kryzysowy?*, https://www.iptk.pl/czymjestijakdzialack/?fbclid=IwAR0fzgWzp4Ri5be7dgeyeCl3E8ungomKIaiQhB-D9COsGr87fCJXzjA2vIw, (12.01.2022).
[2] D. Paradowska, J. Płuciennik, *Coaching w sytuacji….,* op. cit., s. 75-76.
[3] B. E. Gilliland, R. K. James, *Strategie interwencji kryzysowej*, Wydawnictwo Edukacyjne PARPA, Warszawa 2005, s. 57-62.
[4] D. Kubacka-Jasiecka, *Interwencja kryzysowa. Pomoc w kryzysach psychologicznych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, s. 136-142.
[5] S. Monostori, K. Rybczyńska, M. Zubrzycka-Nowak, *Czym jest coaching, Prawdy i mity*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2018, s. 14-15.

Stosowane później *stricte* coachingowe podejście powoduje, iż coach powoli wycofuje się z roli interwenta na rzecz bycia towarzyszem. Klient, który poradził sobie z kryzysem zyskuje siłę i przekształca trudne doświadczenia na swoją korzyść oraz wydobywa z nich jak najwięcej pozytywnych aspektów, które będą wykorzystywane w procesie rozwoju i wyzwań życia[1].
Efektywność działań coachingowych wynika z zadawania wnikliwych, inspirujących pytań pozbawionych znamion krytyki oraz oceny, na które odpowiedź zna tylko coachee, ponieważ tylko on ma pełen obraz danej sytuacji i wie, co jest dla niego najlepsze. Samodzielne udzielenie odpowiedzi skłania do głębszego zastanowienia się nad danym obszarem oraz sprawia, że są one spójne z osobistymi przemyśleniami i doświadczeniami. Z kolei wnioski i rozwiązania uzyskane bezpośrednio od osoby zainteresowanej pełnią funkcję motywującą, ponieważ odzwierciedlają prawdziwe potrzeby i nowe priorytety, które przekształcone w wartościowe cele, charakteryzują się wysokim prawdopodobieństwem realizacji[2].
W całym procesie coachingu klient jest traktowany jako w pełni wartościowa i sprawcza jednostka, która ma wpływ na kształtowanie osobistej jakość życia i satysfakcjonującego dobrostanu. Coach wspiera w zmianie, w wychodzeniu ze strefy komfortu, w sposób holistyczny pracuje z coachee, aby efektywnie wykorzystać jego predyspozycje do określenia osobistych dążeń i wartości, uzyskania odpowiedzi na nurtujące pytania czy znalezienia rozwiązań dla zdiagnozowanych problemów[3].

Zainteresowanie coachingiem kryzysowym jako narzędziem zwalczania negatywnych skutków dysfunkcji organizacyjnych – wyniki badań własnych

Autorka opracowania przeprowadziła badanie ankietowe w dniach 6-7 kwietnia 2022 roku. Celem autorskiego badania było zweryfikowanie poziomu zainteresowania pracowników wykonawczych oraz kadry zarządzającej coachingiem kryzysowym jako swoistym remedium na konsekwencje doświadczania dysfunkcji organizacyjnych. Przyjęto następujące hipotezy badawcze:

1. Coaching kryzysowy ma szansę stać się alternatywnym narzędziem pomocy dla pracowników doświadczających dysfunkcji w badanym miejscu pracy.
2. Występują różnice między pracownikami wykonawczymi, a kadrą zarządzającą badanej firmy w postrzeganiu zjawisk patologicznych pod względem ich występowania i skuteczności działań zapobiegawczych.

Aby zweryfikować hipotezy, przeprowadzono badanie wśród pracowników firmy odzieżowej. W sumie przeprowadzono dwa badania ankietowe: jedno skierowane do kadry zarządzającej i pracowników działu HR (14 respondentów), a drugie dedykowane grupie pracowników wykonawczych (26 respondentów), w sumie w badaniu wzięło udział 40 ankietowanych. Każda z ankiet składała się z 4 pytań metryczkowych oraz 18 pytań właściwych, dotyczących takich samych zagadnień. Różnice między ankietami polegały wyłącznie na tym, że niektóre pytania w formularzu skierowanym do kadry zarządzającej dotyczyły poglądu na ogół członków organizacji, podczas gdy pytania w ankiecie dla pracowników wykonawczych odnosiły się do ich indywidualnych odczuć, doświadczeń.

[1] D. Paradowska, J. Płuciennik, Coaching w sytuacji…, s. 75-76.
[2] *Ibidem*, s. 69-71.
[3] J. Rogers, *Coaching*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2017, s. 9-10.

Wyniki badań wykazały, iż dysfunkcje organizacyjne dotyczą znacznej liczby pracowników. Aż 78,6% członków kadry zarządzającej uważa, że w ich firmie pracownicy doświadczają dysfunkcji takich jak mobbing, pracoholizm, silny długotrwały stres, natomiast 57,7% pracowników wykonawczych twierdzi, że w aktualnym miejscu pracy doświadczyli patologii organizacyjnych. Wygląda zatem na to, iż przedstawiciele personelu kierowniczego postrzegają występowanie wspomnianych dysfunkcji jako zjawisko zdecydowanie bardziej powszechne niż wskazywałby na to odpowiedzi reszty pracowników.
Trzy najczęściej wskazywane przez respondentów działania prewencyjne badanej firmy w kontekście patologii organizacyjnych dotyczyły: zapewnienia stałego wsparcia psychologicznego (50%), psychoedukacji pracowników (45%) oraz polityki działań antymobbingowych (45%). Coaching wskazało odpowiednio 57,1% badanych z kadry zarządzającej i tylko 7,7% pracowników wykonawczych. Fakt ten świadczy o tym, że coaching jest skierowany głównie do kierownictwa, natomiast pozostali pracownicy mają ograniczony dostęp do tego rodzaju pomocy i formy wsparcia. Działania coachingowe są zatem w pewnym stopniu już zaimplementowane w kulturę organizacyjną, co niewątpliwie stanowi potencjalne ułatwienie do wdrożenia również coachingu kryzysowego jako formy wsparcia dla osób doświadczających lekkiego lub średniego kryzysu.
Ponadto działania prowadzone przez firmę, mające na celu zapobiegać występowaniu dysfunkcji organizacyjnych są według 42,9% członków personelu zarządzającego niewystarczające, natomiast 21,4 % z nich nie jest w stanie tego określić. Respondenci z grupy pozostałych pracowników w większości (53, 8%) nie wiedzą czy działania prewencyjne są wystarczające czy też nie. Zapewne wynika to z faktu, iż osoby na stanowiskach niższego szczebla są mniej zaangażowane w implementowanie i badanie efektywności rozwiązań zapobiegających różnego rodzaju dysfunkcjom. Zadanie to niewątpliwie należy do *top mangementu*, który jak wynika z badań również nie do końca ma świadomość skuteczności prowadzonych działań zapobiegawczych.
Niewystarczające działania prewencyjne korelują natomiast z ryzykiem częstszego występowania anomalii organizacyjnych, a to z kolei wzmaga zapotrzebowanie na działania wspierające walkę z sytuacjami kryzysowymi, o które zostali zapytani respondenci. Ich odpowiedzi zostały zaprezentowane na wykresie numer 1.

Wykres 1. Działania warte wdrożenia i wspierające walkę z kryzysem

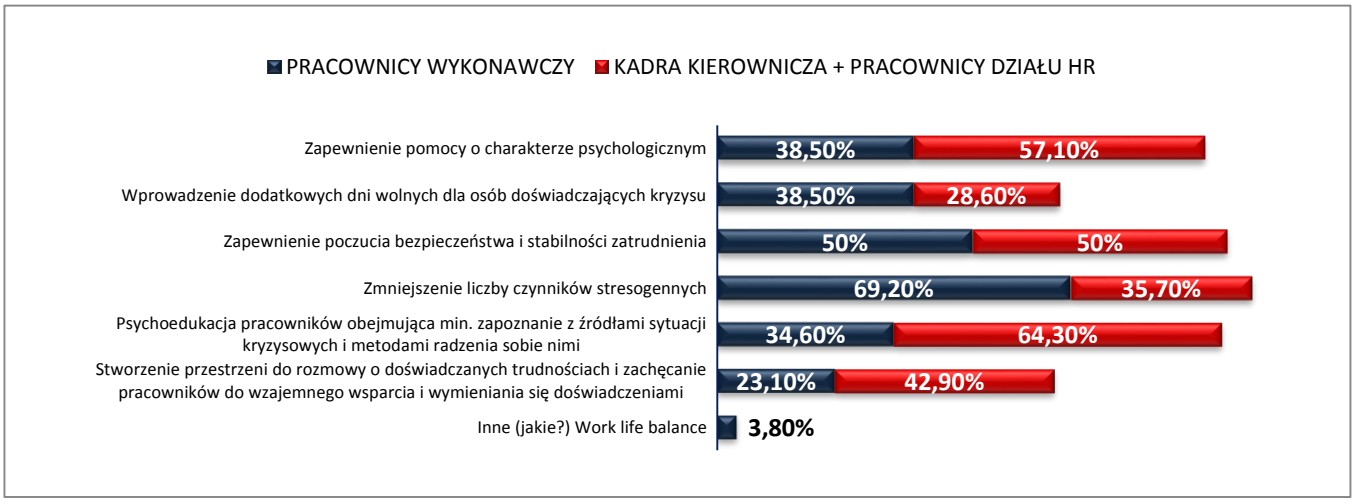

Źródło: badania własne.

Ocena tendencji w kwestii doświadczania przez pracowników patologii organizacyjnych jest skrajnie różna między dwiema grupami respondentów. Pracownicy wykonawczy w większości (34,6%) twierdzą, iż tendencja ta ma charakter wzrostowy, natomiast personel zarządzający uważa, że tendencja jest malejąca (35,7%) lub stała (również 35,7%). Można zatem wnioskować, iż pracownicy niższego szczebla częściej niż kiedyś doświadczają dysfunkcji w miejscu pracy, podczas gdy kadra zarządzająca wraz z pracownikami działu HR wprowadzając coraz to nowe narzędzia mające ograniczyć patologiczne zjawiska organizacyjne ma poczucie, iż dzięki nim pracownicy są mniej narażeni na działania dysfunkcyjne.

Top management skalę zapotrzebowania pracowników badanej firmy na skorzystanie z pomocy o charakterze psychologicznym ocenia jako umiarkowaną (64,3%). Natomiast większości pracowników wykonawczych (34,6%) trudno było ocenić popyt wśród zatrudnionych na tego typu wsparcie, a 26,9% z nich uznało zapotrzebowanie na wsparcie psychologiczne jako umiarkowane.

Aby coaching kryzysowy miał szansę stać się realną alternatywą pomocy w zwalczaniu skutków anomalii organizacyjnych, pracownicy muszą być gotowi do skorzystania z doradztwa psychologicznego. Metodologia coachingu kryzysowego w dużym stopniu bazuje bowiem na osiągnięciach i narzędziach z zakresu psychologii. W związku z tym gotowość pracowników do korzystania ze wsparcia o charakterze psychologicznym w pewien sposób przekłada się również na potencjalną chęć skorzystania z pomocy coacha kryzysowego. Kadra kierownicza uważa, że pracownicy są częściowo gotowi (57,1%) do skorzystania ze wsparcia psychologicznego, a pracownicy swoją indywidualną gotowość do tego typu pomocy również oceniają jako częściową (42,3%).

Coaching kryzysowy polega na udzieleniu wsparcia jednostkom znajdującym się w trudnych, problematycznych sytuacjach. Jest ono okazywane przez coacha, będącego zazwyczaj nieznaną, pochodzącą z zewnątrz osobą. Zdecydowanie się na pomoc o takim charakterze wymaga zatem zaufania i woli podzielenia się swoimi problemami z kimś zupełnie obcym. Nie każdy jest skłonny do takiej otwartości w związku z czym aktualnie tylko część z pracowników w momencie doświadczania pewnych trudności decyduje się na skorzystanie ze wsparcia specjalisty (19,2%) natomiast w znacznej większości preferują oni skorzystanie ze wsparcia bliskich osób (84,6%) lub starają się poradzić sobie samodzielnie (50%). Zdanie kadry zarządzającej na ten temat jest bardzo podobne bowiem według nich pracownicy najczęściej próbują poradzić sobie samodzielnie (85,7%) lub szukają wsparcia w bliskich (78,6%).

Z odpowiedzi wszystkich 40 respondentów wynika, iż uważają oni metody stosowane w coachingu kryzysowym jako zdecydowanie pomocne (25%) lub raczej pomoce (55%) w przezwyciężaniu trudności, natomiast 20% badanych nie jest w stanie tego ocenić. Żadna z osób wypełniających ankietę nie deprecjonowała skuteczności metod coachingu kryzysowego w tym kontekście.

Poziom zainteresowania coachingiem kryzysowym jako formą wsparcia w momencie doświadczania trudnej, problematycznej sytuacji przedstawiono na wykresie numer 2.

Wykres 2. Poziom zainteresowania coachingiem kryzysowym jako formą wsparcia w kryzysie

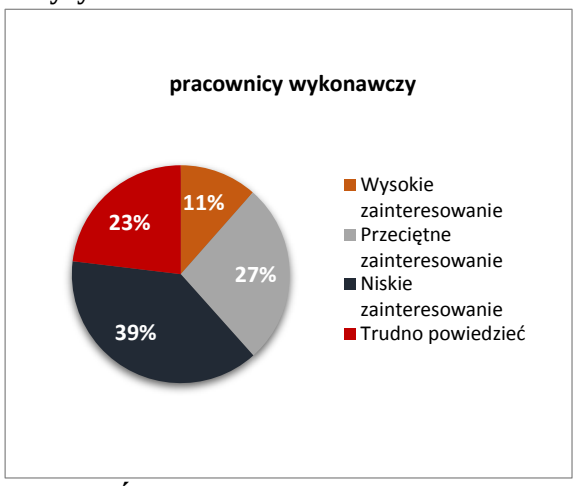

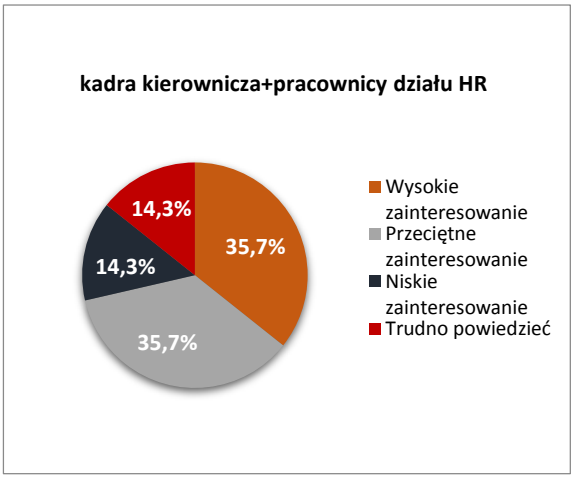

Źródło: badania własne.

Z danych wynika, iż personel zarządzający wraz z działem HR przejawia wyższy poziom zaciekawienia alternatywną formą pomocy w kryzysie niż pozostali pracownicy.
Poziom zainteresowania pracowników skorzystaniem z pomocy coacha kryzysowego przedstawia wykres numer 3.

Wykres 3. Poziom zaintresowania pracowników pomocą coacha kryzysowego

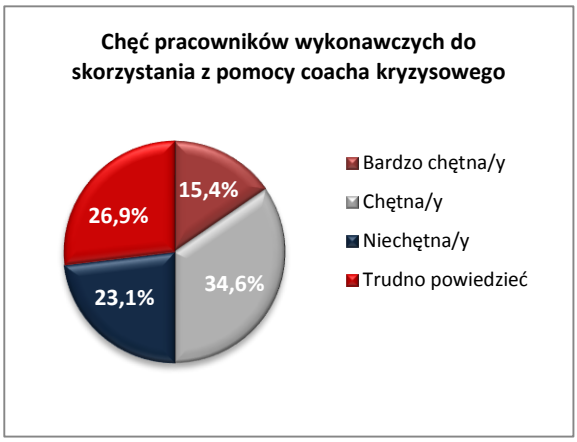

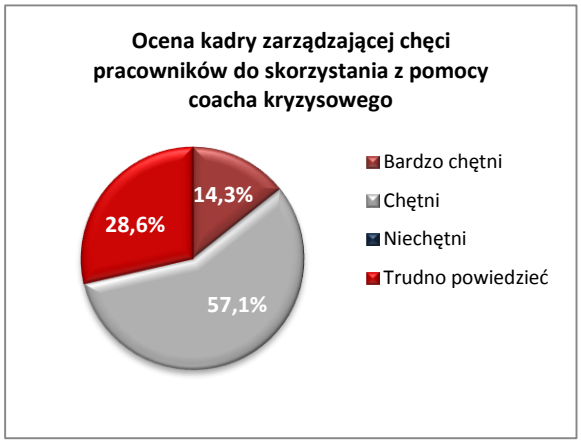

Źródło: badania własne.

Odpowiedzi respondentów z obydwu grup wskazują, iż pracownicy w większości są chętni do skorzystania ze wsparcia coacha kryzysowego, jednak warto mieć na uwadze, iż część pracowników niższego szczebla (23,1%) nie ma zamiaru z niego korzystać.

Zakończenie

Poruszone w niniejszym artykule tematy wskazują na następujące wnioski wynikające z podjętych rozważań:

- członkowie współczesnych organizacji są zainteresowani coachingiem kryzysowym, ale poziom ich ciekawości jest na mocno umiarkowanym poziomie,
- uwzględniając zarówno fakt, iż z jednej strony kadra zarządzająca dostrzega potrzebę oraz skuteczność działań o charakterze psychologicznym, a z drugiej strony pracownicy wykonawczy nie są w pełni gotowi na skorzystanie z tego rodzaju wparcia, gdyż nie do końca ufają i nie chcą dzielić się swoimi problemami z osobami z zewnątrz, wywnioskowano, iż coaching kryzysowy może stać się alternatywną formą wsparcia, jednak jest to możliwość przyszłościowa, a nie teraźniejsza,
- zdarzają się różnice w postrzeganiu częstotliwości występowania i skuteczności przeciwdziałania patologiom organizacyjnym między kadrą kierowniczą a pracownikami wykonawczymi.

Aby zwiększyć poziom zainteresowania i spopularyzować coaching kryzysowy organizacje powinny po pierwsze uświadamiać i nakreślać pracownikom alternatywne rodzaje pomocy w przypadku doświadczenia pewnych trudności, a po drugie ułatwiać im korzystanie z takiego wsparcia poprzez jego częściowe finansowanie, traktując je na przykład jako formę benefitu. Takie działanie spowodowałoby, że coaching kryzysowy stawałby się coraz bardziej powszechny w świadomości osób aktywnych zawodowo, a wypróbowanie i swoiste przetestowanie tego typu wsparcia przez większą ilość osób stworzyłoby przestrzeń do przeprowadzenia szerszych badań choćby w tematyce realnej skuteczności coachingu kryzysowego.

BIBLIOGRAFIA

1. Gilliland B. E., James R. K., *Strategie interwencji kryzysowej*, Wydawnictwo Edukacyjne PARPA, Warszawa 2005.
2. Golińska L., *Pracoholizm. Uzależnienie czy pasja*, Difin, Warszawa 2008.
3. Human Power, Raport Mental Health. Emocje i biznes. Odporność psychiczna pracowników, Łódź 2020.
4. Kryńska E., Kwiatkowski E., *Podstawy wiedzy o rynku pracy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.
5. Kubacka-Jasiecka D., *Interwencja kryzysowa. Pomoc w kryzysach psychologicznych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010.
6. Litzke S.M., Schuh H., *Stres, mobbing i wypalenie zawodowe*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.
7. Monostori S., Rybczyńska K., Zubrzycka-Nowak M., *Czym jest coaching, Prawdy i mity*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2018.
8. Najda M., *Etyka pracy a mobbing w ujęciu filozofii moralnej i psychologii*, Elipsa, Warszawa 2015.
9. Paradowska D., Płuciennik J., *Coaching w sytuacji kryzysu. Jak przekuć trudności w dobre doświadczenie?*, Samo Sedno, Warszawa 2017.
10. Piwowarska-Reszka M., Roguska-Kikoła A., *Mobbing i dyskryminacja w stosunkach pracy*, Difin, Warszawa 2014.

11. Pracodawcy Rzeczpospolitej Polskiej, Grupa ArteMis, Raport Zdrowie psychiczne w środowisku pracy, Warszawa 2021.
12. Rogers J., *Coaching*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2017.
13. Sadecka S., *Od czego tak uciekasz, gdy tak dużo pracujesz?*, Benefit, nr 3, 2015.
14. Szostek D., *Dysfunkcjonalne zachowania pracowników. Zarys problematyki*, Zarządzanie Zasobami Ludzkimi, nr 1, 2015.
15. *Czym jest i w jaki sposób działa Coaching Kryzysowy?*, https://www.iptk.pl/czymjestijakdzialack/?fbclid=IwAR0fzgWzp4Ri5be7dgeyeCl3E8ungomKIaiQhB-D9COsGr87fCJXzjA2vIw, [data dostępu 12.01.2022].
16. *Kilka słów o nas*, https://www.coachingkryzysowy.pl/o-nas/, [data dostępu 13.01.2022].

CRISIS COACHING AS AN ALTERNATIVE METHOD OF SUPPORTING PERSONNEL IN THE EFFECTS OF PROFESSIONAL DYSFUNCTIONS

Summary: The purpose of the article is to introduce crisis coaching as an alternative support form in combating negative organizational dysfunctions results and verification the level of interest in this kind of support among employees. The authoress made a survey research among two group of respondents to compare the perception of organizational pathologies between top management and the rest of employees. Moreover the purpose of the research was to check if crisis coaching can become a real support form for employees in crisis. The consequences of organizational deviations are destructive for employees and also for all organizations. Top management and the rest of employees have different opinions about organizational dysfunctions occurrence. What is more it is a possibility that crisis coaching will become an alternative vehicle to deal with consequences of mentioned anomalies.

Keywords: crisis coaching, organizational dysfunctions, crisis, staff development

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Spor Salonunda Vücut Geliştirme Sporu Yapan Bireylerde Tens Uygulamalarının Yaşam Kalitesine Etkisi: KKTC Örneği

Muzaffer YELDAĞ

Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Spor Bilimleri Fakültesi, TÜRKİYE.

E-mail: muzaffer.yeldag@emu.edu.tr ORCID Numarası: 0000-0002-1746-0658

Öz

Büyük kitlelere yayılmış ve bugünün modern toplumlarında yaşam tarzı olarak görülen tüm sportif aktiviteler, başta vücut geliştirme ve fitness çalışmaları olmak üzere tüm insanların sağlığı ve mutluluğu için vazgeçilmeyecek ölçüde yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde fitness merkezlerinde, vücut geliştirme sporu yapan sporcuların, antrenman durumları ve antrenmana bağlı TENS kullanımlarının saptanması, benzer düzeydeki sporcuların, TENS kullanımı yapmadan çalışmalarına devam ederken iki farklı çalışma grubu arasındaki sonuçların ortaya çıkarılması üzerine kurgulanmıştır. Araştırmanın örneklemeni TENS ile çalışan 15 erkek sporcu ve TENS etkisinden yararlanmayan 15 erkek sporcu oluşturmaktadır. Çalışmada elde edilen veriler Stata 12 istatistik programıyla analizi edilmiştir. Araştırma sonucuna göre TENS ile çalışmayan sporcuların 8 haftalık fitness antrenmanları sonucunda squat hareketinin maksimal değerlerinde %11.49 ± 2.04'lik ve leg extension hareketinin maksimallerinde %7.62 ± 1.14'lik bir artış olduğu görülmüştür. Buna karşın TENS ile çalışan sporcuların squat hareketinin maksimal değerlerinde %27.15 ± 7.97'lik ve leg extension hareketinin maksimallerinde %22.07 ± 6.54'lik bir miktarda gelişim artışları gözlenmiştir. Araştırmamızda uygulanan testler sonuçlarından da görüldüğü gibi, TENS uygulaması yapılan alanda hızlı ve etkili gelişimin görüldüğü, düzenli bir program çerçevesinde tüm vücut bölümlerinde sağlıklı bir şekilde uygulanan programlarla daha etkili sonuçlar elde edileceği saptanmıştır. Bu neden ile fitness sporu ile ilgilenen sporcuların TENS uygulamasını sezon başlarında bu alanda bilinçli kişiler gözetiminde fitness çalışmalarına ek olarak yapmaları gelişimine katkıda bulunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fitness, Tens Uygulamarı, Maksimal Kuvvet, KKTC.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Doğa ve Fen Okulları Bağlamında Sürdürülebilir Doğa ve Çevre Eğitimi: Pamukkale Belediyesi Kavakbaşı Doğa ve Fen Okulu Örneği

The Sustainable Environment Education in Terms of the School of Nature and Science: The Sample of Kavakbaşı Nature and Science School, Pamukkale

Yüksel MARIM

Dr.,Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı Denizli İl Milli Eğitim Müdürlüğü, TÜRKİYE. E-mail: yukselmarim@hotmail.com , ORCID ID: 0000-0003-3691-5491. E-mail: yukselmarim@hotmail.com

Öz

Doğa ve Fen Okulu, geleneksel eğitim sisteminden farklı olarak bireyin çok yönlü gelişimi destekleyen, esnek öğrenmeyi sağlayan, çocukların doğadan faydalanarak açık havada öğrenmelerine olanak sağlayan bir eğitim yöntemidir. Doğa ve çevre eğitiminin değişen ve gelişen dünyada giderek daha önemli hale gelmesiyle bu konudaki araştırmalar gün geçtikçe artmaktadır. Doğa ve çevre eğitimi, çocukların dünya görüşlerinde köklü değişiklikler meydana getirir. Aynı süreli hiçbir eğitim kişinin evrene, yaşama ve olaylara bakış açısında ekoloji temelli bir doğa eğitiminde olduğu kadar köklü değişiklikler yapması mümkün değildir. Doğa ve çevre eğitiminin amacına ulaşabilmesi için doğa ve fen okulunda birçok farklı öğretim tekniği kullanılabilir ve yeni teknikler geliştirilebilir. Doğa ve fen okulunda eğitim felsefemiz "doğada eğitim değil, doğayla eğitim" olmalıdır.Makalemiz, Türk eğitim sisteminde akademik eğitim için alternatif eğitim yöntemlerini öne çıkarmaktan ziyade, akademik eğitimi destekleyici yardımcı eğitim başlığı altında yer alan doğa ve fen okullarının eğitim anlayışına yönelik uluslararası literatürdeki bakış açısını analiz etmeyi ve buradan hareketle Türk eğitim sisteminde uygulanabilirliğini ve sürdürülebilirliğini incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle Pamukkale Belediyesi Kavakbaşı Doğa ve Fen Okulu özelinde multidisipliner bir anlayışla verilmesini hedeflediğimiz doğa ve çevre eğitiminin kapsamına yönelik çalışmalarımızın, Türkiye'de son yıllarda sayıları gittikçe artan doğa ve fen okullarına bir yol haritası oluşturacağına inanıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Doğa Eğitimi, Sürdürülebilir Eğitim, Müfredat, Doğa ve Fen Okulu.

Abstract

Nature and science school, unlike the traditional education system, is an educational approach that supports the holistic development of the individual, allows flexible learning, and allows children to learn outdoors by using nature. Studies on the nature and environmental education are increasing nowadays as this subject gains importance in a changing and developing world. Nature and environmental education creates radical changes in children's worldviews. It is not possible for any education of the same duration to make radical changes in one's view of the universe, life and events as much as an ecology-based nature education. Many different teaching techniques can be used and new techniques can be developed in nature and science schools in order to achieve the purpose of nature and environmental education. Our education philosophy in nature and science school should be "education with nature, not education in nature".This paper aims to analyze the perspective of nature and science schools, which are under an auxiliary education title that supports academic education, instead of highlighting an alternative education approach to academic education in the Turkish education system. Moreover, the evaluation of its applicability and sustainability in the Turkish education system is another goal. The authors think that the studies on the scope of nature and environmental education with the aim of providing a multi-disciplinary approach, especially in Pamukkale Municipality Kavakbaşı Nature and Science School, will create a road map for nature and science schools, the number of which has been increasing in Turkey in recent years.

Keywords: Nature Education, Sustainable Education, Curriculum, Nature and Science School.

GİRİŞ

İnsan ve doğa arasındaki ilişki eski çağlardan beri var olmuştur. İnsanlar bu dönemde, doğa ile aralarına mesafe koymamış, onunla bütünleşmek istemişlerdir. İnsanların doğa ile ilgilenmelerinin temelinde, doğaya egemen olma amacı yoktur. Aksine, doğayı anlamaya çalışmışlardır (Karakaya ve Çobanoğlu, 2012). Günümüz insanının amacı doğaya hükmetmektir. Binlerce yıldır doğa insanlar tarafından gelecek kaygısı duyulmadan işlenmiş, doğanın zenginliklerinden hiç bitmeyecekmişçesine yararlanılmıştır. Üstelik insanoğlu uzun yıllar doğaya verdiği zararın farkında olmadan yaşamıştır. Bu tahribat sonucunda hava, su, toprak kirliliğinden başlayarak bitki örtüsü ve faunanın tahribatına varan çevre sorunları, insanlar arasında bir miktar gelecek kaygısına neden olmuştur. Mahatma Gandhi bu konuda tepkisini şöyle ifade etmiştir: "Dünya herkesin ihtiyacına yetecek kadarını sağlar, fakat herkesin hırsına yetecek kadarını değil" (Özey, 2004). Küreselleşen dünyada insanlar ihtiyaçlarından daha fazlasını tüketmeye yönlendirilmektedir. İnsanoğlunun bu tutumu dünyanın sahip olduğu kaynaklar üzerinde aşırı yüklenmeye neden olmaktadır (Akşit, 2007: 446). Günümüzde insanlık için en büyük tehlike yeryüzüne yönelik çevresel baskılar ile ekolojik süreçlerin bozulmasıdır. Yaşam standartlarının korunarak devam ettirilebilmesi, öncelikle ekolojik süreçlerinin korunmasına ve sürdürülebilmesine bağlıdır (Gündüz, 2004: 58).

Kuşkusuz, bir kişinin kimliğinin büyük ölçüde çocukluğun ilk yıllarında oluştuğu düşünülürse, çocukluk döneminde edinilen bilinç, insanların hayatında derin izler bırakır. Günümüzde eğitim ortamları giderek

modern teknoloji ile bütünleşse de bu ortamların doğayla bütünleşememesi çocukların doğa kavramlarını ve sorunlarını anlamalarını zorlaştırmaktadır.

Eğitim süreçlerinde maalesef bu durum gözetilmeden doğa eğitimi yürütülmeye çalışılmaktadır. Şöyle ki, çocukların ilgisini çekebilmek adına doğa eğitimine buzulların erimesi, çevrenin kirlenmesi, küresel ısınma vb. kaygı yaratan sorunlarla başlanmaktadır. Ancak, bu şekilde kaygı odaklı güdülemenin gözden kaçan, telafisi oldukça zor olumsuz bir yanı var. Özellikle, erken yaştan itibaren öğrencilerin bu yönde çevresel kaygı ile yüklü şekilde öğrenme süreçlerinden geçmeleri, çocukların doğadan daha da uzaklaşmasına, doğayı yeterince algılamamasına ve doğanın önemini kavrayamamasına dolayısıyla doğayı koruma konusunda duyarsızlaşmasına neden olabilmektedir.

Aristoteles'in, "İnsan doğası gereği bilmek ister." tespiti ile Sokrates'in "Sorgulanmamış bir hayat yaşamaya değmez." görüşü; bilmenin ve sorgulamanın medeniyet oluşumundaki önemine işaret etmektedir. İskenderiyeli ilk kadın filozof ve astronom Hypatia'nın, evreni ve evrenin yasalarını açıklama çabası da bilme ve sorgulama arzusunun yansımasıydı. Bilme ve sorgulamanın en etkin uygulamalarını içeren fen ve doğa disiplinlerinin, parçası olduğumuz evreni anlama ve inşasından sorumlu olduğumuz geleceği kurma noktasında belirleyici bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve: Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirliğin ilk işareti günümüzden yaklaşık 8000 yıl öncesine dayanır. Yaşamlarını avcılık ve toplayıcılık ile sürdüren insan toplulukları artan nüfusa karşın azalan besin kaynakları nedeniyle Orta Doğu ve Afrika bölgelerinden diğer bölgelere göç ederek yabani hayvan ve bitkileri evcilleştirmek zorunda kalmıştır (Desta, 1998: 494-495). Tarihsel süreçte çevresel ve ekolojik sorunlar artış göstermiş; neticeleri ise daha ölümcül bir boyuta ulaşmıştır. M.Ö. 4000'li yıllarda, birçok eski medeniyet, çevresel felaketler neticesinde tarih sahnesinden silinmiştir. Tainter'e göre, bu medeniyetlerin yok oluşlarında yaşamsal kaynakların tüketilmesi, çevresel felaketler, sınıfsal ve toplumsal çatışmalar gibi faktörler etkili olmuştur (Tainter, 1988: 42).

Çevresel ve ekolojik sorunlar sadece eski medeniyetleri değil, günümüz modern toplumlarını da olumsuz şekilde etkilemeye devam etmesi neticesinde yeni bir kavram olarak ''sürdürülebilirlik'' ortaya çıkmıştır. Robert Malthus'un 1789 yılında yaptığı çalışmaya göre, dünya nüfusunun geometrik bir artış göstermesine karşın gıda üretimi aritmetik olarak artmaktadır (Paul, 2010: 576).

Sürdürülebilirlik kavramı insanoğlunun doğal kaynaklar ve çevre üzerindeki aktiviteleri sonucu ortaya çıkmıştır (Gherasim, 2012: 447). Sürdürülebilirlik olgusunun küresel düzlemde bu kadar ön plana çıkması ve yaşamın tüm alanlarında öneminin kabul edilmesi, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çevreye verilen değer ile bir paralellik taşımaktadır (Çahantimur, 2007: 10). Kavram, ilk kez 1987 yılında ''Brundtland Raporu'' ile uluslararası boyuta taşınarak çevresel, sosyal, ekonomik ve kültürel boyutlarına dikkat çekilmiştir (Kuhlman ve Farrington, 2010: 3438). Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun hazırladığı raporda geçen sürdürülebilirlik kavramı, en genel tanımı ile "bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılayabilmek" şeklinde açıklanmaktadır (Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu, 1991: 51, 71).

Sürdürülebilirlik, daimi olma yeteneği olarak adlandırılan ve farklı alanlardaki ilişkileri birbiri ile uyumlu kılmak zorunluluğuna işaret eden bir kavramdır. Bir şeyin sürdürülebilir olması demek o şeyin belirli bir yaşam döngüsü içerisinde devam etmiş olmasını gerektirmektedir (Lozano, 2008: 1838). Sürdürülebilirlik "zaman içinde muhafaza edilebilir olan" (Heinberg, 2016: 27) ya da "sürekliliği" ifade eden bir kavram olarak belirsiz bir süre boyunca bir durum veya sürecin sürdürülebilme kapasitesini ifade eder (Chapin, Torn ve Tateno, 1996: 1017). Sürdürülebilirlik; "var olmak", "devam ettirmek", "sürdürmek", "…e katlanmak", "temin etmek", "desteklemek" gibi anlamlarda kullanılan ve bu kavramlarla ifade edilmek istenen, bir sistem ya da yöntemin kendi kendini idame ettirebilmesi, sürdürebilmesi, bir şeyin yüküne katlanabilme becerisi ve kabiliyetidir. Daha genel ve geniş bir perspektiften bakıldığında sürdürülebilirlik; bir şeyin kendisini koruyabilme, varoluşunu devam ettirebilme becerisi ve yeteneğine tekabül etmektedir. Türkçe literatürde genel kabul gören birebir karşılığı olmamakla birlikte, "sürekli [daimi, mütemadiyen, devamlı, kesintisiz] olma kabiliyeti veya becerisi" şeklinde tercüme edilmektedir (Şen, Kaya&Alpaslan, 2018:5).

Sürdürülebilirlik kelimesinin İngilizcesi olan "sustainability", "sustain" kökünün kullanımı çok eskiye dayanmasına rağmen, oldukça yeni bir kelimedir. Günümüzde tek başına bir kavram olarak "sürdürülebilirlik", sıfat olarak kavramları niteleyen "sürdürülebilir" ifadesi ile birebir aynı entelektüel kullanıma sahip değildir. Her iki kavram da sürekli değişim halindedir. Sürdürülebilirliğin, pek çok değişken kullanımında da değişmeyen ve önemle vurgulanan nokta; "gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama gücünü tehlikeye atmadan günümüz kuşaklarının ihtiyacının karşılanması" vizyonudur (Appleton, 2006:4). Barlett bu tanımı, gelecek nesilleri önemseme izlenimi vermesine rağmen eylem noktasında derinlik içermemesi hususunda eleştirirken (Barlett, 2012: 2). Meadowcroft ise sürdürülebilirlik "bir süreç ve bir standardı ifade eder" (Meadowcroftt, 1997: 37) demektedir.

Öte yandan sürdürülebilirlik devinim halinde olup sürekli kendini güncellemektedir. O nedenledir ki statik değil, dinamik bir kavramdır (Şen vd., 2018: 8). Sürdürülebilirlik tanımları bunlarla da sınırlı değildir; kavrama, yaşamsal faaliyetlerin tümü içinde kendine yer bulduğundan birçok konuyla bir arada kullanılıp farklı anlamlar yüklenebilir. Dolayısıyla dikkate alınan konuya göre sürdürülebilirlik kavramının farklı stratejiler gerektirmesi de herkes tarafından kabul edilen bir tanımın yapılmasını güçleştirmektedir. O nedenledir ki günümüzde sürdürülebilirlik kavramına, nerede ve ne amaçla kullanıldığına bağlı olarak farklı anlamlar yüklenmekte, yüklenen anlama göre de sürdürülebilirlik kavramı sürekli evrilmektedir.

Sürdürülebilirlik kavramı, mevcut müfredat üzerinde yapılan basit kavram değişikliklerini ya da müfredatın bazı bölümlerine sadece sürdürülebilirlik kavramlarının basit bir şekilde eklenmesi değil, eğitim ve öğretimi görme biçimimizdeki toptan bir kültürel değişimi ifade eder. Sterling'e göre sürdürülebilir eğitim, olmazsa olmaz dört anahtar sözcüğe dayanan bir uygulamadır. Bunlar sürdürülebilir olma, makul olma, sağlıklı olma ve dayanıklı olmadır. Sürdürülebilirlik: insanların toplumların ve ekosistemlerin devam ettirmelerine yardım eder. Makul olma: doğruluk, adalet, saygı ve kapsayıcılık içinde çalışarak etik olarak savunulabilir hale gelir. Sağlıklı olma: sağlıklı ilişkiler oluşturan ve farklı sistem seviyelerinde var olabilen, uygulanabilen bir sistemdir. Dayanıklı olma: Teoride ve pratikte iyi şekilde uygulanabilen bir sistemdir (Sterling, 2008: 65).

Bu bağlamda sürdürülebilir çevre/doğa eğitimi, toplumsal eğilimler, müfredat, pedagoji, yönetim, tedarik ve kaynak kullanımı ve topluluk bağlantıları gibi eğitimin tüm yönleri arasında sinerji ve tutarlılık ister (Sterling, 2008: 65-66).

Sonuç olarak; son yıllarda eğitim bilimleri alanında hızla artan bir değer konumunda olan sürdürülebilirlik kavramı, Türkiye'de ve dünyada özellikle eğitim alanında, yaygın düşünce biçimlerini değiştirmek -anlayışın değişmesi- için süregelen bir ihtiyaç olarak eğitim programları içerisinde sıklıkla karşımıza çıkmakta ve bize "Çocuk ve gençleri, kısaca bireyi merkeze alan sürdürülebilir çevre/doğa eğitimi Doğa ve Fen Okullarıyla gerçekten mümkün mü?" sorusunu sordurtmaktadır.

2. Sürdürülebilir Doğa ve Çevre Eğitimi Nedir?

Doğa kelimesi Latince "natura" kelimesinden gelmektedir ve doğal yaşam alanlarını ifade etmektedir (Louv, 2005). Türk Dil Kurumu, doğayı "kendi kuralları çerçevesinde sürekli gelişen, değişen canlı ve cansız varlıkların tümü" olarak tanımlamaktadır (TDK, 2015).

Genel anlamda doğa; canlı ve cansız unsurlar bakımından çeşitlilik gösteren, etkileyen, etkilenen, değişebilen ve değiştiren, yenilenebilme ve oluşturabilme özelliklerine sahip, insan etkisi dışında oluşmuş, insan olmadan da var olabilen, kendi mekanizmaları ve kanunları olan, çok farklı unsur, olgu, varlık, ilişki, etkileşim ve süreçleri kapsayan, sınırları kesinlik taşımayan açık bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Atasoy, 2005).

Çevre sözcüğü temelde "ortam" ve "bulunulan yer" anlamlarında kullanılmaktadır. Keleş ve Hamamcı'ya göre çevre, insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde, hemen ya da uzunca bir süre içinde, dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamı şeklinde tanımlanır (Keleş ve Hamamcı, 2005: 31- 33). Bir başka tanıma göre ise çevre, insanların ve diğer canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları fiziksel, biyolojik, toplumsal, ekonomik ve kültürel ortamdır (Torunoğlu, 2013: 3).

Kahyaoğlu vd., göre çevrenin, doğal boyutu ile birlikte; sosyal, kültürel ve psikolojik boyutları da bulunurken (Kahyaoğlu vd., 2008) zamana, yere, inanışa, toplumlara, etik ilkelere ve estetik değerlere göre anlamı değişiklik gösterebilmektedir (Kahyaoğlu ve Yetişir, 2016: 160).

Bu nedenle çevreye ilişkin konuların çeşitliliği, derinliği, çok boyutlu bir yaklaşım gerektirmesi, farklı insanlar, farklı sosyal gruplar için ayrı anlamlar taşıması ve çevre ile ilgili değerlerin, sorunların ya da politika ve yaklaşımların bütüncül bir şekilde ele alınması zorunluluğu, kavramın tanımını da kendisi kadar karmaşık hale getirmektedir. Bu nedenle çevre kavramının geniş bir alanı içermesi, sınırlarının zaman zaman belirsiz olması, çevre olgusunun tanımlanmasında bir dizi sadeleştirmeyi gerekli kılmaktadır.

Çevre eğitimi, "insanın çevresinin kentsel ve kırsal planlaması, teknoloji, koruma, kaynak kullanımı ve tüketimi, nüfus, popülasyon değişimi gibi konularda doğal çevre ve insan çevresinin insanla olan karmaşık ilişkisini incelenmesidir. Bu kapsamda çevre eğitimi; toplumda çevre bilincinin geliştirilmesi, başka bir deyişle çevrenin korunması için yeterli bilgi ve becerilerin verilmesi, çevreye ilişkin doğru tutum ve davranışların gösterilmesi neticesinde çevreye duyarlı bireyler yetiştirilmesi ve tüm sonuçların

izlenmesi sürecidir. Çevre eğitimindeki en önemli nokta ise ekolojik bilgileri aktarmanın yanı sıra, bireylerde çevreye yönelik tutum oluşturması ve bu tutumların davranışa dönüşmesini sağlamasıdır (Erten, 2004: 65-66).

Çevre eğitiminin, bugünkü anlamda öneminin farkına varılması ve konuyla ilgili sistemli çalışmaların başlatılması çok eski yıllara dayanmamaktadır. Dünyada çevre eğitiminin kat ettiği yol genel olarak incelendiğinde, çevre eğitiminin tarihte çeşitli formlara girdiği görülmektedir. Çevre eğitimi, 1800'lü yıllarda "doğa çalışmaları" (nature studies) olarak anılırken, 1900'lü yıllarda "doğayı koruma eğitimi" (conservation education of nature)'ne dönüşmüştür (Velempini, 2016). "Doğa çalışmaları" ile insanlar, doğayı anlamaya çalışırken, "doğayı koruma eğitimi"nde halkın doğal kaynakların önemini anlamasına yönelik uygulamalar yapıldığı görülmektedir (Stevenson, 2007). 19. yüzyılda, ünlü Alman eğitimci Frobel, çocuğun gelişimi için doğada olması gerektiğini ifade ederek "Çocuk Bahçesi" (Kindergarten) ismini verdiği okulunda çocukların doğaya yönelik sevgi duygularını geliştirebilmeleri için çalışmıştır (Manning, 2005).

Yaşanabilir bir dünya ve temiz bir gelecek için çevrenin korunması büyük önem arz etmektedir. Hızlı nüfus artışı ve beraberinde doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi yaşanabilir dünya kavramından hızla uzaklaşmamıza ve dünyanın geleceğine ilişkin endişemizin artmasına neden olmuştur. Ancak buna karşılık, çevre konusunun ve çevreye insanların etkileri konusunun dünya genelinde ilgi çekmesi son yüzyılda gerçekleşebilmiştir. Bu durum çeşitli politikacıların, çevrecilerin ve bilim insanlarının çalışma alanlarına da girmiştir. Çevre eğitimi ve çevre sorunlarına ilişkin olarak çeşitli kitaplar ve raporlar yazılmıştır. Rachel Carson'un "Silent Spring (Sessiz Bahar)", Paul Erlich'in "Population Bomb (Nüfus Bombası)" ve "Ecocatastrophe (Eko-felaket)", Edward Goldsmith'in "Blueprint for Survival (Hayatta Kalma Planı)" ve Barry Commoner'ın "Closing Circle (Daralan Çember)" gibi eserleri, çevre konusunda bir "bilgi bombardımanı" sağlamıştır. Bu da insanların çevre konusunda daha fazla bilgi sahibi olması ve çevresindeki süreçlerden daha fazla haberdar olmalarını sağlamıştır (Er, 2009).

Etkili bir çevre eğitimi için öncelikle her yaş grubu ve eğitimin her kademesi için çevre eğitimi programlarının oluşturulması son derece önemlidir. Bu programların temel amacı, öğrencide çevre bilinci oluşturmak ve bunu kalıcı kılmaktır. Var olan eğitim programlarından yararlanılarak günümüz koşulları için çevre eğitimine en uygun olacak biçimde programlar yeniden düzenlenmelidir. Okullarda istenilen çevre eğitiminin amaca yönelik olacak biçimde verilebilmesini sağlamanın ilk adımı, öğretmenlerin yeterli derecede çevre bilincine sahip olmasıdır. Gelecek nesillerin yetiştirilmesinde, öğretmenlerin sahip olduğu niteliklerin önemi düşünüldüğünde öğretmen yetiştiren programlarda özellikle de sınıf öğretmeni yetiştiren programlarda çevre eğitimi konusuna daha fazla yer verilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de, çevre eğitimi tüm derslerle ilişkilendirilecek biçimde ele alınmalıdır (Yılmaz - Gültekin, 2012). Ayrıca, yükseköğretim düzeyinde verilecek olan çevre derslerinin sadece sınıflarda değil, çevreyle iç içe yapılmasının çevre sorunlarının doğal ortamda gözlenmesini sağlayacağı ve böylece çevre eğitimi dersinin etkisinin artırılabileceği düşünülmüştür (Yıldırım vd., 2012).

Öte yandan doğa kavramının geliştirilmesinde, öğretmenlerin öğretme özellikleri önemlidir. Öğretmenlerin doğa kavramına yükledikleri anlam olumlu olursa bu durum onların ders verdikleri öğrencilere de yansıyacaktır. Bu sebeple öğretmenlere doğa eğitimi konusunda profesyonel hizmet içi kurslar verilerek çocuklara yönelik doğa eğitiminin niteliği artırılabilir (Erten, 2004). Bu eğitimler

sonucunda öğretmenlerin çevreye olan duyarlılıkları artacak, çevreye yönelik olumlu tutum ve davranışlara sahip olacak ve eğitim sürecinde daha fazla etkili olabileceklerdir. Okullarda çevre eğitimine yönelik olarak planlanan projelerin arttırılması da hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin çevre sorunları konusundaki farkındalıklarının ve duyarlılıklarının arttırılmasına yardımcı olacaktır (Yıldırım vd., 2012). Ayrıca okulların çevre eğitimine uygun olarak düzenlenmesi, farklı çevre organizasyonları ya da gönüllü kuruluşlarla çevre temelli çalışmaların nitelik ve nicelik yönünden artırılması da oldukça önemlidir (Tanrıverdi, 2009).

Çevre eğitimi açısından Türkiye'deki son gelişmelere bakıldığında, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı'nın ortaokullarda yürütmekte olduğu "Çevre Eğitimi" seçmeli dersi programında ve liselerde uygulamakta olduğu zorunlu biyoloji öğretimi programlarında, çevre ile ilgili konulara yer verilerek çevre bilinci geliştirilmesinin amaçlandığı görülmektedir (MEB, 2013; MEB, 2015).

Yükseköğrenimde, üniversitelerin bünyelerinde bulunan bazı lisans programlarında, çevreye ilişkin konularda üniversite öğrencilerinin çeşitli davranışları kazanmalarına yönelik belirli dersler verilmektedir. Bu dersler, lisans programlarına göre zorunlu veya seçmeli olabilmektedir. Bahsedilen lisans derslerinden bazıları; "Çevre Eğitimi", "Çevre ve İnsan", "Türkiye'nin Çevre Sorunları", "Çevre Felsefesi" ve "Çevre Hukuku" gibi derslerdir. Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), 2018-2019 akademik yılı itibariyle geçerli olmak üzere, 25 öğretmen yetiştirme lisans programında güncelleme gerçekleştirmiş ve "Erken Çocukluk Dönemi Çevre Eğitimi" isimli yeni bir dersi, Okul Öncesi Öğretmenliği lisans programında zorunlu dersler arasına yerleştirmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Öğretim Kurumu - YÖK, 2018).

Doğal dünyayla ilgili bilgilerimiz, dünyayı kullanma bilgeliğimizden çok daha hızlı gelişmiştir. Bunun sonucunda da insanlar, ormanlarını tahrip eder, ırmaklarını kirletir, düzlüklerini asfalt ve betonla kaplar hale gelmiştir. Diğer bir deyişle bizler, hiçbirimizin istemediği bir dünya üretmekteyiz. Bu nedenle günümüzde doğa eğitimi daha fazla önem kazanmıştır. Doğa eğitimini kısaca; insanlara "Ekolojik Okur-Yazarlık" kazandırmak olarak tanımlamak mümkündür. Doğa eğitiminde amaçlarımız öncelikle çocuğa farkındalık kazandırmak ve duyusal olarak fark ettiklerini bilişsel algı olarak yerleştirmek olmalıdır. İnsan doğduğundan bu yana doğada olma eğilimindedir. Ancak, doğayla ilgili tek bir değinme var: "Çevreyi ve doğayı koruyun" diyor. "Anlayın, tanıyın" demiyor. Biz onları doğayı anlayan, tanıyan haline getirmeliyiz.

Çevre eğitiminin ana hedefi, yeni bir insan tipini, ahlak anlayışını ve tüketim bilincini topluma kazandırmak, ihtiyacı kadar tüketen, gelecek nesillere karşı sorumluluk hisseden, çevre sorunlarına karşı duyarlı ve bilinçli bir insan modeli yetiştirmek olarak ifade edebiliriz. Çevre eğitimi yalnız bilgi vermek ve sorumluluk hissi oluşturmakla kalmamalı, insan davranışlarını da etkilemelidir. Çevre ile ilgili konularda aktif katılım sağlayacak, olumsuzluklara karşı tepki oluşturacak, bireysel çıkarların toplumsal çıkarlardan ayrı düşünülemeyeceği gerçeğini kavratacak bir eğitim yöntemi uygulanması çevre eğitiminin konusudur.

Doğa ve Fen okulları gelen öğrenciler için çok iyi bir fırsatlar vadediyor. Oyundan sonra öğretmenleri onları çağırarak "Hadi bakalım; sıra geldi doğanın dilini öğrenmeye, doğayla ilgilenirseniz onun dilini öğrenirsiniz" diyecek. Onların ellerine birer büyüteç vererek piknik yaptıkları alandaki bitki ve böcekleri incelemelerini isteyecek. Doğa eğitimi gözleme dayanmalı, çocuğun kendisinin yapıp etmesine izin

verilmeli ve öğretmen sadece aracı olmalıdır. Çünkü çocuklar doğanın bir parçası olduğu için doğa eğitiminde bir amaç belirlemeye gerek yok. Önemli olan çocuğu doğada aktif olarak harekete geçirmektir.

Doğa eğitimi, insanın doğayla ilişkisinin bütün yönlerini konu alır. Bunlardan ilki, kuşkusuz cansız ve canlı varlıkların oluşturduğu organik bir sistem olarak doğanın yapısının ne olduğu, ne tür cansız ve canlı varlıklardan oluştuğu, bunlar arasında ne tür ilişkiler yaşandığı vb. olguların keşfedilmesidir. Kısacası, doğa eğitiminin öncelikli konusu "doğanın nasıl çalıştığının" keşfedilmesidir. Ancak, doğa eğitiminin salt doğal sistemin keşfi sınırlılığında yürütülmesi insanın doğayla kurduğu ilişkinin anlaşılmasında yetersiz kalacaktır. Bu nedenle, doğa eğitiminin diğer önemli bir konusu ise beşeri bir varlık olarak insanın doğayla nasıl ilişki kurduğu, yani beşeri yaşamını sürdürürken doğadan nasıl geçindiği ve bunun sonucunda doğayı nasıl etkilediği olmalıdır. Yani, doğa eğitimi aynı zamanda "insan nasıl yaşar" sorusuna da açıklık getirmelidir. Doğa eğitimi etik (ahlak) eğitimidir aynı zamanda. Bu anlamda, doğa eğitimi, cansız ve canlı varlıkların oluşturduğu simbotik birlikte her bir varlığın var oluş hakkına saygı duyma anlayışı ve kültürü kazandırmalıdır. Bu üç temel konu alanını içeren doğa eğitimi ancak, insanın doğayla uyumlu bir yaşam sürdürme yolunda bilinç yaratabilir.

Boğaziçi Üniversitesinde "Üniversite Öğrencilerinin Bilimin Doğasına İlişkin Anlayışları" üzerine bir araştırma yapılıyor. Boğaziçi Üniversitesi'nde eğitim görmekte olan 637 öğrenci ankete katılıyor. Bu öğrenciler eğitim, fen-edebiyat ve mühendislik fakültelerine bağlı 12 farklı bölümde okuyan 3. ve 4. sınıf öğrencileridir. Oran olarak da 185'i fen-edebiyat, 232'si eğitim ve 220'si mühendislik fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Nicel araştırma sonuçlarına göre farklı fakültelerde öğrenim görmekte olan üniversite öğrencilerinin bilimin doğasına dair anlayışlarında anlamlı bir fark görülmezken; farklı bölümlerde öğrenim görmekte olan öğrencilerin bilimin doğası anlayışlarında anlamlı bir fark görüldüğü belirlenmiştir. Nitel araştırma sonuçları ise bilimsel olmayan bölümlerde öğrenim görmekte olan öğrencilerin bilimin doğası anlayışlarının daha yüksek olduğunu desteklemektedir. Akgün'e göre bu durum, ders programlarının ve içeriklerinin öğrencilerin bilimin doğasına ilişkin algılarını şekillendirme ve olumlu yönde etkileme olasılığından kaynaklanmaktadır. Örneğin felsefe öğrencileri epistemolojiye, bilim felsefesine ve bilimsel muhakemeye yönelik dersler aldıklarından daha kapsamlı bir algı geliştirmiş olabilirler. Bu nedenle üniversite seviyesinde bütün bölümlere bilimin doğasıyla ilgili içeriklerin eklenmesi, ilkokul hatta anaokulundan başlayarak bu algının oluşturulması gerekiyor. Çünkü günümüzde bilimi bütün yönleriyle düşünebilmek ve algılayabilmek çok önemli hale gelmiştir (Akgün, 2018).

İnsan, toplum ve çevresi arasındaki devamlı etkileşim, davranışın temel kaynağını oluşturur. Etkileşimlerin nitelikli, tutumların sağlıklı ve dolayısıyla davranışların doğru yönde olması ise o konudaki algıların doğru bilgilere dayanmasını gerektirir. Oysaki bu ve bunun gibi araştırma sonuçları günümüz bilimsel öğretilerinde yer alan bütünleşik, düzenli ve kendi içinde işlevselliği olan bir çevre kavramı algısı konusunda çocuklar ve öğretmenlerin birtakım eksikliklerinin olduğunu göstermektedir (Çabuk vd., 2019).

Sonuç olarak, sürdürülebilir doğa ve çevre eğitimi görüldüğü gibi sürdürülebilir yaşam eğitimine dönüştürülmelidir. Artık, doğa ve çevre eğitimi bazı derslerle sınırlı şekilde yürütülecek bir eğitim alanı değildir. Dolayısıyla sürdürülebilir doğa eğitimi, "nasıl bir birey, nasıl bir toplum, nasıl bir yaşam ve gelecek" sorularına odaklanan bir yaşam felsefesine dönüşmelidir.

3. Neden Doğa ve Fen Okulu?

Doğa eğitimi içeriği itibariyle çok disiplinli bir karakter taşımaktadır. Doğa eğitiminin amacı, doğayı doğal ortamlarda tanımaya, doğanın sunduklarını eğitim konusu, malzemesi ve aracı olarak değerlendirmeye yöneliktir. Doğa eğitiminde öğrenme, mümkün olduğunca doğanın içinde gerçekleşmektedir. Bu durum, genel olarak eğitimde olduğu gibi, kapsamlı ve anlamlı öğrenmenin olabilmesinin, ancak konuya özel durumların gerçekleştiği yerlerde mümkün olabilmesi gerçeğiyle açıklanmaktadır. Çünkü doğa eğitimi "dünyanın öğretimi"dir (Brody, 2005). Doğada öğrenme; etkili bir gelişmenin sağlandığı, zihinsel ve sosyal öğrenmenin gerçekleştiği, düşünme, hissetme ve harekete geçme esaslarını kapsayan doğrudan deneyimlerle olmaktadır.

Günümüz çocuklarının, içinde bulundukları doğa parçasında daha rahat hareket edebilmeleri için, öncelikle, içinde bulundukları 'yer'i tanımaları gerekliliğinin önemi görülmektedir. Bunun için de en iyi çözümlerden birinin, çocuklara yer temelli eğitim verilmesi olduğu düşünülmektedir (Keşaplı Can, 2015). Öğrencilere, düzenli olarak, küçük yaşlardan itibaren yer temelli eğitim verilmesi gerekliliği vurgulanırken öğretmenlerin bu konuya yeterli düzeyde özen göstermedikleri, yapılan araştırmalarla belirlenmiştir. Örneğin; Ankara'da görevli 258 coğrafya öğretmeni ile yürütülen bir araştırmada, öğretmenlerin, konuların öğretiminde, genellikle sınıf-içi çalışmalarına önem verdiği, yerel çevreye yönelik çalışmaları etkin bir şekilde değerlendirmedikleri ve öğrenme ortamı olarak dış mekânı neredeyse hiç kullanmadıkları belirlenmiştir (Köşker ve Karabağ, 2012). Bu noktada, "yer temelli eğitim" ile "dış mekân eğitimi" terimlerinin birbirleriyle ilişkisi anlaşılmaktadır. Yer temelli eğitim, yerel çevrenin öğretilmesi olduğuna göre, bu eğitimin mümkün olduğunda dış mekânlarda doğa ve fen okullarında verilmesi gerekliliği görülmektedir.

Araştırmalar, insanların doğa ile etkileşim içinde olmalarının, gelişimleri açısından kritik öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, "Natural Environments and Human Health" (Doğal Çevreler ve İnsan Sağlığı) isimli kitapta, doğa ile etkileşimin en belirgin olarak; kan basıncını düşürdüğü, sosyal ilişkileri arttırdığı ve uzun ömürlü olmayı desteklediği ifade edilmektedir (Ewert, Mitten ve Overholt, 2014). Çevre psikoloğu Van den Berg tarafından, doğanın, insan sağlığının bozulduğu durumlarda da olumlu etkileri olduğu ile ilgili yapılan araştırmada, doğanın (güneş ışığının, açık havanın ve doğadaki sessiz ortamların), hastaların hızlı iyileşmelerini desteklediği belirlenmiştir (Van den Berg 2005).

Diğer yandan; doğada olmanın, olumlu psikolojik etkileri üzerine gerçekleştirilen araştırmalarda, insanların doğa ile kısa süre bile olsa etkileşim halinde olmalarının, iyi bir ruh hali edinmelerine (Nisbet ve Zelenski, 2011), olumlu sosyal davranışlar geliştirmelerine ve yapmaları gereken işler konusunda isteklilik hali edinmelerine (Weinstein, Przybylski ve Ryan, 2009), kolayca dikkatlerini toplamalarına (Berman vd., 2008) ve agresif davranışlarının azalmasına (Kuo ve Sullivan, 2001) yardımcı olduğu sonucu çıkmıştır.

Bu bakış açısı temelinde, insanlar doğadan ayrı düşünülemezken, son yıllarda insanların doğa ile olan etkileşimlerindeki zenginliği ve çeşitliliği giderek yitirdikleri gözlemlenmektedir (Cox ve Gaston, 2018). Yapılan uluslararası bir araştırmada, şehirlerde yaşayan her iki kişiden birinin doğa ile etkileşiminin oldukça kısıtlı olduğu ortaya konmuştur. Bu durumun insanları fiziksel ve psikolojik

olarak olumsuz yönde etkilediği (Corkery, 2015) ve doğadan yoksun olan bireylerin, bağışıklık sistemlerinin gerilediği ifade edilmektedir (Selhub ve Logan 2012).

Doğada oyun oynayan çocukların olumlu yönde gelişim gösterdikleri, birçok araştırmayla belirlenmiştir. Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri'nde Peyzaj ve İnsan Sağlığı Laboratuvarı (Landscape and Human Health Laboratory) tarafından Chicago'nun alt sosyo-ekonomik düzey ailelerin yaşadığı bölgelerinde yapılan bir araştırmada, 142 oyun alanı gözlemlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, daha yoğun bitki çeşitliliğine sahip oyun alanlarında oynayan çocukların, diğerlerine göre iki kattan daha fazla süre oynadıkları ve doğal oyun alanlarının çocukları keşfetmeye, yaratıcılığa, hayal kurmaya ve doğayı araştırmaya yönelttiği tespit edilmiştir (Gomez, 2013).

Yeni Zelanda'da, 187 çocuk ile yapılan bir araştırmada; şehirlerde yaşayan çoğu çocuğa, değişik türde doğal ortamlar sunulabilmekteyken, düşük sosyo-ekonomik düzey bölgelerde yaşayan çocuklara daha az biyoçeşitliliğe sahip açık alanlar sunulabildiği ve bu alanlarda oynayan çocukların diğer çocuklara göre gelişimlerinde gerilik olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan, doğa yoksunluğunun, gelişmekte olan ülkelerde daha yoğun yaşandığına dikkat çeken araştırmada Malezya gibi gelişmekte olan ülkelerde, ülkenin gelişmesi ile ilgili kaygılar nedeniyle, çocukların daha çok okuma yazma ve matematik gibi alanlarda eğitim aldıklarını, oyuna ve doğal dünyayı keşfetmeye çok fazla zaman ayıramadıkları ifade edilmektedir (Shaari vd., 2016).

Sax'a göre, "çocukların sağlıklı gelişimleri için, gerçek dünyaya dokunacakları, koklayacakları, görecekleri ve duyacakları zengin, interaktif ve duyusal bir doğa parçası"na ihtiyaçları vardır. Ona göre doğa yoksunluğu, çocuklarda duyusal gelişim bozukluklarına neden olabilmektedir. Bu gibi bozuklukların oluşmaması için çocukların, hiç olmazsa, belirli aralıklarla doğada bulunmaları desteklenmelidir (Sax, 2007: 29). Dünya genelinde, doğa yoksunluğunun önüne geçilmesinde sistemli ve düzenli biçimde çevre eğitimi verilmesi, tek potansiyel çözüm olarak görülmektedir (Larson vd., 2010).

Doğa ve Fen Okulu; öğrenme yöntemlerinden aktif katılımın esas alındığı, doğal bir ortam sunan, sınıf dışında gerçekleştirilen öğrenme yaklaşımıdır. Doğa ve fen okulları, ülkemizde okul dışı öğrenme ortamları öğrencilere yaparak yaşayarak öğrenme fırsatı sunmakta ve beş temel duyusunu kullanmasına imkân tanımaktadır. Doğada gerçekleşen eğitim, çocukların çok yönlü düşünme becerilerini geliştirmekte ve yaşadığı ortamı daha iyi kavramasını sağlamaktadır.

Doğa ve fen okulu, doğada ya da ağaçlık alanda aktif katılımlı öğrenme yöntemlerinin uygulandığı, tüm öğrencilerin kendilerine güven ve öz saygı geliştirebilecekleri bir ortam sunan ilham verici bir metottur. Öğrenci merkezli bir yaklaşım anlayışını benimseyen bu okullar, her öğrencinin kümülatif ve kalıcı kazanımlar deneyimlemesini amaçlar (Koyuncu, 2019: 143).

Şehirlerde çocuklarımızın özgeçmişlerine baktığımızda, çoğunun bale ve piyano kurslarına gittiklerini görüyoruz. Ama istatistiksel olarak çok az baletimiz ve çok az piyanistimiz var? Demek ki eğitim sistemimizde sistemsel bir sorun var. Bu sistemde çocuklarımız aktivitelere, bale ve piyano kurslarına gitmekten yorgun düşmektedirler. Tolstoy'a göre, geleceğin okulları dört duvar arasında ve kara bir tahtadan ibaret olmayacaktır. Çocuklar kuma, denize, doğaya yazı yazacaklar. Günümüzde hala okulların dört duvar arasında bir yer olarak düşünülmesi ve öğrenmek için tek aracın öğretmen olması ciddi bir sorun teşkil etmektedir.

Sonuç olarak, doğa ve fen okullarında açık havada oyun oynamanın çocuklar için sağlık ve mutluluk kaynağı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Türkiye ve uluslararası literatürdeki birçok araştırma da vurgulandığı üzere çocukların televizyon izlemek ya da bilgisayar oyunu oynamak için eve hapsedildiğinde hırçınlaşırken; aynı çocuk tüm gününü dışarıda veya doğada geçirdiğinde ise tam tersi; mutlu, heyecanlı ve durmadan bir şeyler anlatmak isteyen bir bireye dönüştüğünün altı çizilmektedir. Ayrıca bu çalışmalarda çocukların doğa ile temas kurması ve doğanın içinde özgürce vakit geçirmesi neticesinde erken çocukluk dönemlerinde doğa dostu tutumları kazandıkları ve tüm hayatları boyunca bu tutumları korudukları görülmüştür (Koyuncu, 2019: 143).

4. Doğa ve Fen Okulunda Eğitim Nasıl Olmalıdır?

Doğa ve Fen Okulunda nasıl bir eğitim hedefliyoruz? Çevre eğitimi nedir? Doğa eğitimi nedir? Doğa ve çevre eğitimin farkı nedir? Mevcut sistem içerisinde bu eğitimi nasıl vermeliyiz? Nasıl bir ortam olmalı ki tüm dediklerimiz idealize olsun? Bu ve bunun gibi soruları sorarak başlarsak ona göre bir resim ortaya çıkacaktır. Yol haritamızı belirlerken net bir çerçeve çizersek konu daha iyi anlaşılacaktır.

Doğal bir bölgeyi ziyaret edenlerin gözüne ilk çarpan ögeler bölgenin coğrafyası (yer şekilleri) ve üzerindeki bitki örtüsü olmaktadır. Doğal çevrenin ikinci ana bileşeni olan biyoloji ise cansız denilen ortam üzerinde evrimleşen canlı varlıkları inceler. Burada coğrafya ve biyoloji ikisi birleşerek peyzajı oluşturmaktadır. Coğrafyanın, kayaçlarla iklim elemanları, toprak, bitki ve insan arasındaki ilişki ve etkileşimlerinin tümünü birden konu edinen senteze dönük araştırma yöntemleri, onu çevre eğitiminden alıp doğa eğitimine yani parçadan bütüne götürür. Buradan çıkarılacak sonuç, doğa eğitiminin ekoloji temelli bir eğitim olmasıdır. Çocuklara verilecek doğa eğitimi, doğanın ilişki düzenini, yani doğadaki çeşitliliği, ekolojik döngüleri, beslenme zincirinin işleyişini, farklı türlerin bir arada yaşadıklarını kavramayı içermelidir. Böylece bütünsel bir bakış kazandırarak; insanın, doğadaki bütünlüğü ve kendisinin bu bütün içindeki konumunu kavraması sağlanabilir (Devall, 1994). Bunların tek tek "yer", "ortam" ve "bölge" temelli incelenmesi çevre eğitimi, multidisipliner bir yöntemle bütün olarak incelenmesi doğa eğitimidir. Doğa eğitiminde katılımcılık, bütünsellik, sorgulayıcılık gibi ilkelerin bulunması gerekmektedir. Bu bağlamda ülkemizde anasınıflarında, ilkokul, ortaokul ve liselerde fen bilgisi, biyoloji ve coğrafya derslerinde çevre eğitimleri verilmektedir. Doğa eğitimi verilmemektedir.

Bilginin, bireyin davranışı için gerekli olan önkoşul olduğu genel görüşü ile İsviçre'de geliştirilen bir araştırmada, 2.736 bireye sorulan sorularla "harekete geçme ile ilgili bilgiler" ile "etkililik ile ilgili bilgiler"in, bireylerin çevreye yönelik koruma ile ilgili davranışlarını etkilediği fakat "sistem ile ilgili bilgiler"in davranıştan ayrı olduğu belirlenmiştir. Bu araştırma ile verilecek olan çevre eğitimine yönelik bilgilerin, önceden çok iyi değerlendirilmesi ve çevre konusunda harekete geçilmek isteniyorsa ona uygun bilgilerin derlenmesi gerektiği anlaşılmaktadır (Frick vd., 2004). Bu durumda, çocukların, doğayı sevmeleri, doğaya saygı duymaları ve doğaya ilişkin sorumluluk duygusu geliştirmeleri amacıyla, çocuklara gerçek yaşam ortamlarında çevre konularına yönelik bilgi dağarcıklarını geliştirmeye yönelik uygulamalar gerçekleştirmek büyük önem kazanmaktadır (Hazır ve Akben, 2007).

Bu anlamda, öğrencilerin anlamakta zorlanacağı kavramlar yerine, herkesin farkında olduğu örneklemeler yapılarak karşı karşıya kalınan sürdürülemezlik fark ettirilebilir ve buradan hareketle sürdürülebilir yaşam yönünde irade kazandırılabilir. Sözgelimi, zamanla ortadan kalkan yaşam alanları,

yerleşim şekilleri, zanaat becerileri, toplumsal ilişkiler vb. sürdürülebilirlik eğitiminde verilebilecek oldukça açıklayıcı örneklemeler olabilir.

Çocuklara öğretmemiz gereken doğanın sadece seyirlik olmadığıdır. İnsanlar olarak doğadan yararlanmayı da bileceğiz. Doğadan yararlanırken bunu doğanın kendisini yeniden üretmesine fırsat verecek şekilde planlamayı hedeflemeliyiz. Çocuklar bunu da kavramalı. Yani çocuklar doğayı sadece resmi yapılacak, fotoğrafı çekilecek, içinde güzel anlar geçirilecek bir yer olarak değil; yaşantımıza çok olumlu katkılar sağlayan, vazgeçemeyeceğimiz, zaten bizim irademizle de oluşmayan bir ortam olarak görmeli; Bizler ise bunu öğretmeliyiz. Çok da yönlendirici olmamalıyız. Çocuklara doğa eğitiminin büyük bir bölümünün de doğada gerçekleştirileceği bir gerçek. Doğayı orman olmaktan, dere kenarı olmaktan, sadece bu boyutlarıyla aktarmaktan çıkarıp bozkırın, çöle benzeyen bir ortamın ya da sadece kayalık olarak gördüğümüz bir yerin de doğa olarak algılanması gerektiğini kavratabilirsek amacımıza ulaşabiliriz.

Çocuklara "Doğa nedir?"i öğretmekle işe başlayabiliriz. Hatta önce biz öğrenmeliyiz. Doğanın ne olduğunu öğrettikten sonra da çocuklar doğanın kapsamına kendileri karar verecektir. Bunun en iyi örneği "yere çöp atma"dır. Her ne kadar yere çöp atmamamız gerektiği söylense de yerlere çöp atmaktan vazgeçmiyoruz ve sokaklar çöpten geçilmiyor. Bu nedenle doğa eğitimi sadece bilgi aktarımına dayanmamalıdır. Hedefimiz bilgiden eyleme şeklinde olmalı. Bunun için gerekli üç pedagojik koşul vardır: Bilgi ve bilgi düzeyi, duygu ve duygu düzeyi, eylem düzeyi.

Öte yandan kapsam konusunda, çocuklara öncelikle ekoloji ve ekosistem öğretilmelidir. İkincisi çevre; özellikle toprak, hava, su, flora, fauna, akarsular, göller, sulak alanlar ve bunun gibi konular daha detaylı olarak çalışılıp tespit edilebilir. Üçüncü olarak doğadaki tüm çevrimler çocuklara öğretilmelidir. Su, karbon, azot, mineral çevrimi… Çevrimlerin bozulması üzerinde durulmalıdır. Bu çevrimlerin bozulmasındaki en önemli etkenlerden bir olan tüketim toplumu üzerinde durulmalıdır. Tüketim alışkanlıklarından vazgeçirecek davranışlar üzerinde durulmalıdır. Doğaya uyum sağlama üzerinde durulmalıdır. Doğadaki ilişkilerin ne olduğu izah edilmeli ve insanın sorumlulukları anlatılmalıdır. Eğitimi vermek için de eğitim sisteminde değişiklikler yapmak gerekiyor. Eğitimin etkili olması için eğitimin yeri de çok önemlidir. Bu dersler çevresel açıdan büyük maliyetleri olan, fosil yakıt ve su sarfiyatının yapıldığı, öğrencilerin psikolojik açıdan doğal dünyanın uzağında bırakıldığı yapay sınıf ortamlarında gerçekleştirilmemelidir. Bunun için doğa eğitimlerinin sınıf ortamından uzak bir şekilde doğada yapılması için tüm olanaklar seferber edilmelidir. Örneğin toprağı öğretirken toprakçı öğretmen geliyor; bitkici öğretmen geliyor; yaban hayatını anlatacak faunacı öğretmen geliyor; coğrafyacı geliyor. Toprağın o yörenin kayacıyla iklimi arasındaki ilişkilerden ortaya çıkan canlı bir varlık olduğunu anlatıyor. Yani diyor ki "Bu kayaçlar böyle bir yağış altında oluşuyor; böyle bir yağış rejiminde, böyle bir sıcaklıkta, böyle bir toprak oluşuyor. Böyle bir toprak olduğu için de burada böyle bir bitki örtüsü var; böyle bir bitki örtüsü olduğu için de buna bağlı yaban hayvanları var. İşte bu otçul yaban hayvanları olduğu için bunları yiyen etçiller var. Bu doğayı kullanan bütün uygarlıklar bu doğa ile iç içe yaşadığı için buradaki doğal kaynaklar onların kültürlerini etkiliyor. Kültür de aslında bütün bu doğal kaynaklarla ilgili."

Doğa eğitiminde Dünyayı bir organizma olarak kabul edersek, organizmayı tanımak için önce kendimizi tanımalıyız. Günümüz dünyasında zaten bu konuda insanların farkındalığı var ama doğru bir farkındalık yaratılmalıdır. Doğa eğitimini, eğitimin ayrı bir parçası olarak görmemeliyiz. Eğitimin kapsamı

organizmayı tanımak üzerine kurgulanmalıdır. Sokrates'in "Kendini tanı, kendini bil. İnsan kendini tanırsa hayal kırıklığına uğramaz" sözünden hareketle kendimizi tanımamız için doğadaki sistemlerin nasıl çalıştığını bilmeliyiz. İnsan olarak biz bu sistemin neresindeyiz, biz doğadan nasıl etkileniyoruz? Sonuçta burada önemli olan doğa tanımından yola çıkarak insanın doğanın bir parçası olduğunu, önce insanın kendini tanıması gerektiğini, doğanın bir parçası olarak yaşamını sürdürebilmesi için doğaya ihtiyacı olduğunu vurgulamaktır. Bu ihtiyacın karşılanabilmesi için doğanın korunması gerektiği, korumanın da, kollamanın da ne şekilde olacağı o aşamalarda anlatılmış olacaktır. Çünkü tanıyan sever, seven ise korur.

Bu nedenle doğa eğitimi, bugüne kadar yaptığımız gibi kendi bilgi birikimimizle anladığımızı çocuklara aktarmak değildir. Çünkü onların kapasitelerini geliştirmek konusunda bir şey yapmıyoruz. Sadece bizim gibi bakmayı öğrenmelerini sağlıyoruz. İnsanlara "Doğayı seviyor musun?" diye sorduğumuzda "Evet ağaçları seviyorum" der. Bir adım daha ileri gidip "Ormanları seviyorum" diyorlar. Ormanları da ağaçlar gibi anlıyorlar. Doğayı ağaç, yeşillik olarak algılıyoruz. İlkokul öğrencisi de, üniversite öğrencisi de doğayı aynı şekilde tarif ediyorsa bir sorun vardır. Demek ki okumuyoruz ve okumak için mekanizmalar geliştirmiyoruz. Doğayı anlatan, tanıtan ve farklı noktalarda algılatan ürünlerimiz yok. Farklı bakış açıları verebilecek mekanizmalara ihtiyacımız var. Bu mekanizmalar da bütüncül olmalı.

Bu hususta dünyanın politikası nedir? Türkiye politikası nedir? Dünyada da, ülkemiz de de bütüncül, farklı mekanizmalarla doğayı algılatmalıyız ki doğa bilincimiz yaygın ve çok yönlü olsun. Doğa eğitimini kimin için yapıyoruz? Çocuklar için. Çocuk nasıl düşünür, ihtiyaçları ne? Doğa eğitimi her boyutuyla doğada yapılamaz. Doğa dediğiniz zaman anaokulundaki çocuklar "Ağaç, böcek, çiçek" der ama ekolojiden bahsedemez. Bu eğitim bir program haline dönüştürülecekse bunu aşamalandırmak gerekiyor. Çocukların gereksinmelerine göre, çocukların nasıl düşündüklerine göre temalar oluşturulması lazım. Ben "doğa" deyince aklına yeşillik gelen Anadolu çocuğuna devinimden, değişimden bahsedemem. Çocukların algılama düzeylerine, ihtiyaçlarına göre zenginleşecektir, bir doğa bilinci oluşacaktır. Örneğin, Heralitos'un "Bir nehirde iki kere yıkanılmaz." sözünü "Her şey akar, her şey değişir." sözünü bu bağlamda anlatabiliriz.

Sonuç olarak demek ki, bugüne değin yaptığımız doğa eğitimlerinde bir takım yanlışlıklar, açmazlar var. Çocukların ilişkileri, süreçleri anlamalarını sağlamak, farkına vardırmak ve onlara bunları öğretmek önemli. Eğitimi alıcı-verici mantığıyla anlıyorsak bu yanlış. Onların öğrenmelerine katkı sağlarız, önlerini açarız, anlamalarını sağlayabiliriz, farkına vardırırız. Daha sonra kendisi bunları içselleştirerek bunlara bir yön verir, algılamasını geliştirir. Sonuçta bizim gibi de bakmayabilir. "Doğa sizin söylediğiniz gibi yok olan bir durumda değil" diyebilir. Bugüne kadar ne kadar biliyorsak, nasıl algılamışsak o algıladıklarımızı empoze etmeye çalıştık. Ciddi yanlışlar da yaptık. Geriye dönüp baktığımızda, müfredatımızda da bunları görüyoruz. Bakış açımızı farklılaştırmalıyız. Hangi yaş grubu olduğu çok önemli değil, önemli olan bunun sürdürülebilirliği. Altı yaşında eğitim verdikten sonra bunu yedi, sekiz, dokuz yaşında da sürdürülebilir kılabiliyor muyuz? Önemli olan bu.

5. Pamukkale Belediyesi Kavakbaşı Doğa ve Fen Okulu

Pamukkale Belediyesi tarafından Kavakbaşı Köyündeki atıl durumdaki eski köy okulu Doğa ve Fen Okulu'na dönüştürülmüştür. Proje tamamlandığında öğrenciler burada fidan dikecek, tarım ve

hayvancılık dersleri alacak, kurulacak laboratuvarda fen deneyleri yapacak. Aynı zamanda bir kamp alanı olarak tasarlanacak okulda macera parkuru, gözetleme kuleleri, ateş yakma alanları, kazı alanları, denge parkurları, duyu yolu parkurları, çamur ve kil alanları ile tarım alanları yer alacak. Hayvan barınaklarında kümes hayvanlarının yanı sıra kedi ve köpekler de bulunacak. Ayrıca doğa eğitimi projemizde Denizli yöresinde sağlık, kültür ve ekoloji temelli bir doğa eğitimi yürütülmesi amaçlanmıştır. Projemizde disiplinler arası bir yaklaşım esas alınmış olup farklı disiplinlere (Arkeoloji, Astronomi, Biyoloji, Coğrafya, Fen Eğitimi, Jeoloji, Jeofizik, Kimya, Sosyoloji, Felsefe, Tarih, Tıp, Veterinerlik) ilişkin etkinliklere yer verilecektir. Proje boyunca multi disipliner yaklaşımdan taviz verilmeyecektir. Proje kapsamında başlıca hedef olan katılımcıların bilimsel okuryazarlık düzeylerini artırmak, bilimsel araştırma süreçlerini yaparak-yaşayarak öğrenmek ve doğaya yönelik farkındalık düzeylerini artırmak için her biri alanında uzman eğitmenlerce uygulanacak etkinlikler tasarlanmıştır. Projemizde farklı öğrenme çıktılarına yönelik drama, saha gezisi, atölye çalışması, deney, hesaplamalı bilim uygulamaları, doğa yürüyüşü, doğa ressamlığı ve teorik anlatımları içeren etkinliklerin yer alması hedeflenmektedir.

İlk Yardım, Doğada Drama Teknikleri, Doğada Ritim, Doğada Sanat, Doğada Oyun, Tersine Mühendislik, Doğada Stem, Öğrenci Gözlem Teknikleri, Oyun Temelli Blok Kodlama, Çocuklarla Felsefe, Doğada Gözlem ve Doğada Yaşam, Müfredata Entegre ve Plan Hazırlama, Ekolojik Okuryazarlık, Doğada Zekâ Oyunları, Oryantiring, Macera Parkuru, Organik Tarım, İzcilik, Hayal Gücü Atölyesi, Masal Anlatıcılığı Atölyesi, Oyun Tasarım Atölyesi, Doğada Spor Faaliyetleri gibi alanlarda çalışmalar planlanmaktadır.

Öte yandan eğitimler sadece Doğa ve Fen Okulunda olmayacaktır. Köylerde gidilerek derleme çalışmaları yapılacaktır. Örneğin, inanç konusunda bir çalışma yaparken rastladığımız bir uygulamayı buraya aktarabiliriz. Köyün birinde "Kurtağzı bağlama" diye bir olay vardı. Gittiğimiz köylerde bunu sorduk. Dediler ki, "Köyün sürüsü otlamaya dışarı çıkarıldığı zaman, görevli bir kişi eline bir ip alır ve köyün çevresini dolaşırken ipe yedi düğüm atar." Bunu, kurt sürüyü yemesin diye yaparlarmış. Fakat akşam sürü eve geldiğinde, bu sefer kurda zarar gelmesin, kurt açlıktan ölmesin diye bu yedi düğüm çözülürmüş. Bu derleme bize şunu anlatıyor: Köylü çevreyi kentliden çok daha iyi tanıyor ve çok daha iyi koruyor. Derlemelere halk meteorolojisi, halk takvimi, halk hekimliği, halk veterinerliği… eklenebilir. Bu başlıklar zamanla arttırılacaktır. Hangi bitkiden, hangi hastalığa, ne şekilde yarar geleceğinden tutun, hangi hayvanın neresinde ne gibi yara var, bunu ne iyileştireceğini kadar, hangi bulutun yağmur getireceğini, ne şekilde yağmur geleceğini ve bulut köyün bulunduğu hangi tepeden gelirse yağmurun etkili olacağını köylü biliyor. Sorunumuz bu gündelik bilgileri gelecek kuşağa aktarma noktasında. Bundan önceki kuşak bunları daha iyi biliyordu, şimdiki kuşak bir takım bilgileri unutmuş. Bir sonraki kuşak daha da unutacak, daha doğrusu hiç bilmeyecektir. P4C (Çocuklar için Felsefe) eğitimi ile felsefe dersinin konuları içinde yer alan gündelik bilgiler Denizli yöresinde derlenerek gelecek kuşaklara bırakılması hedeflenmektedir.

Doğa ve Fen Okulunda "Yöremizi Tanıyalım" adında bir etkinliğimiz olacaktır. Bu etkinlikte İlkbahardan itibaren Ters lale şenliği, Çivril Işıklı Göl, Güney Şelalesi, Buldan Süleymanlı Yaylası, Sarayköy Jeotermal Enerji Santrali, Kaklık Mağarası, İnceğiz Kanyonu, Keloğlan Mağarası… gibi alanlara geziler planlanmaktadır.

Farklı çevre eğitimi programları (alan gezileri, yürüyüş, kamp kurma ve macera etkinlikleri) çocukların doğal çevreyle etkili ilişkiler geliştirmelerine, doğaya karşı hassasiyetlerine ve açık havadaki davranışlarına, sosyal ilişkilerinde olduğu gibi yardımcı olmaktadır (Palmberg ve Kuru, 2000). Öğrencilerin doğaya aşina olarak doğal süreçleri ilk elden öğrenmelerinde, çevresel değerler konusunda farkındalık ve bilgi düzeylerinin yükselmesinde yaz kamplarının (Dresner ve Gill, 1994); çevreye yönelik bireysel davranışların olumlu değişiminde ise ekolojik programların önemi vurgulanmaktadır (Bogner, 1998).

Pamukkale Doğa ve Fen Okulunda önemli olan tek şey sadece doğa eğitimi değil, kültürel eğitim ve sezgilerinin de kullanılmasıdır. Bu nedenle çocuklarımızın sezgilerini güçlendirecek bir takım öğeler de bu programlara eklenecektir. Örneğin, okullardaki eğitimde özellikle çocuk oyunlarından faydalanılacaktır. Çünkü çocuklar öğrenirken kendilerinin içinde olduğu şeyi çok daha rahat kavrayabiliyorlar ve çok daha rahat hayata geçirebiliyorlar. Dolayısıyla doğa eğitiminde çocuklara tek bir ulaşma yolumuz var: O da oyun! Çünkü siz çocuğa ne öğretebilirseniz onun mekân değeri üzerinden öğretebiliyorsunuz. Çocuklarla en sağlıklı iletişim oyun sırasında kurulabiliyor. Özellikle okul öncesi öğretmenlerinin, fen eğitiminin doğası gereği hedeflenen kazanımların diğer etkinlik çeşitleri (drama, matematik, sanat, edebiyat, müzik ve oyun) ile birleştirmeleri fen başarısını olumlu yönde etkileyebilir. Bunun yanı sıra, öğretmenlerin fen temalı etkinliklerde aileleri öğrenme sürecine dâhil eden bir yaklaşımı benimsemeleri hem ailelerin hem de çocukların fene/bilime karşı olan ilgilerini artıracak ve olumlu tutum geliştirilmesinde önemli bir rol oynayacaktır.

Demirsoy, "Uygulamalı çevre ve doğa eğitimleri birçok kişinin tutku halinde bilim adamı olmasına neden oldu. Ancak bunu sürdürülebilir hale getiremedik. Bu eğitimin önemi ülkemizde tam olarak anlaşılamadı. Bu yol bilim adamı olmayı teşvikin en ucuz ve en kolay yolunu ne yazık ki yaygınlaştıramadık" sözleriyle desteklemiş ve doğa eğitimlerinin artırılmasının önemine dikkat çekmiştir (Yanık, 2006).

Ülkemizde çevre ve doğa eğitimleri incelendiğinde; astronomi, fizik, kimya ve biyoloji, ekoloji gibi daha tematik konuların çok fazla çalışılmadığı görülmektedir. Vosniadou ve Brewer'e göre, gözlemsel astronomi gibi uygulamalı çalışmaların; çocukların bilişsel gelişimine, bilimsel düşünme becerilerine etkide bulunduğunu ve olaylar arasında nedensellik ilişkisi kurabilmelerini desteklemektedir (Vosniadou ve Brewer 1992). Okul öncesinde ekoloji temelli çalışmaların yapılması, çocukların çok yönlü düşünme becerilerini hızla geliştirdiğine ve çocuklarının içinde yaşadığı ortamı kavramasını kolaylaştırdığı (Allen, 2017), eğitim sonrası bilimle ilgili olarak "ne" ve "nasıl" sorularını tanımlamada ilerleme kaydettikleri gözlemlenmiştir (Thulin ve Redfor, 2017).

Çocuklarla; spesifik fen temalarının yanı sıra STEM (Science, Technology, Engineering and Math) olarak adlandırılan "bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik" alan ve disiplinlerini birleştiren bir yaklaşımla çeşitli uygulamalar yapılabilir. Çocuklar, her ne kadar bilimsel yöntem kavramını bilmeseler de merakları ile problemleri bu yöntemi kullanarak çözmeye çalışırlar. STEM'in kalbi; sorular soran, çözecek problemleri bulan ve çevrelerindeki dünyayı eleştirel düşünme becerilerini içeren deneme yanılma yöntemini kullanarak çözen bir süreçtir (Wang vd., 2013). Bu süreç, küçük çocuklar için bilimsel düşünme becerilerini geliştirme ve bilimsel yöntemi kullanmanın ilk basamağı olarak oldukça önemli bir rol oynar. Bu bağlamda STEM gibi birleştirilmiş konu alanları üzerinden yapılan etkinlik ve uygulamalar, çocukların bilişsel gelişimlerini de doğrudan etkileyerek fen bilimlerine olan ilgilerini

olumlu açıdan geliştirecektir. Uluslararası okul öncesi fen ve doğa çalışmalarında yer verilen birleştirilmiş alan çalışmalarına Kavakbaşı Doğa ve Fen Okulunda da yer verilmesi, çocuklarımızın bilim konusundaki farkındalığını geliştirerek, dolaylı olarak, ulusal bilimimizin de rekabet gücüne büyük ölçüde olumlu katkı sağlayacaktır.

İlkokullar için bir çizgi kahraman ve bir bilgisayar oyunu hazırlanabilir. Bilgisayar oyunlarında ne yapabilir? Denizli'deki doğal ortamı bozulmuş bir araziyi çocuğa veririz. Dünya haritası üzerinden Türkiye'yi, Türkiye üzerinden de Denizli'yi bulur. O bölge üzerindeki bozulan doğayla ilgili alternatifler verir. Bu şekilde mevcut çizgi filmlerin içinde doğa eğitimiyle ilgili öğeleri mesaj yoluyla verebilme imkânımız olacaktır. Yıllar önce pizza dükkânları Türkiye'de açıldığında iş yapamamışlar. Kimse pizzaya rağbet etmemiş ta ki "Ninja Kaplumbağalar" adlı dizi film televizyonlarda oynayana kadar. Çünkü bu dizideki karakterlerin en sevdiği yiyecek pizza. Ninja kaplumbağalar her acıktığında pizza söylüyor, neşeyle yiyor, çünkü pizzanın arkasında duran biri var. Hamburgeri Almanlar icat etmiş, adı da Hamburg'dan geliyor. Hamburgerin sahibi bugün Amerikalı dev hamburger zincirleri. Herkese üç öğün hamburger yedirmek için dükkân açıyor, reklam yapıyorlar. Temel Reis her dara düştüğünde konserve ıspanak açıp yiyor, çünkü ıspanağın sahibi var, Temel Reis karakterini Amerikalı ıspanak üreticileri birliği yaptırmıştır. Bu şekilde doğa ve çevre eğitimi için çizgi filmlerle çocuklara sübliminal mesajlar yüklenebilir.

Çocuklara okul dışında verilecek doğa eğitiminde ailenin önemi, televizyonun önemi, yetişkinlerin tutumunun önemi yadsınamaz bir gerçektir. Hayatımızın her alanında, ülkemizin en ücra köşesinde bile televizyon var. Televizyon en çabuk, en hızlı ve herkese eşit miktarda erişebileceğimiz bir araçtır. Çocukların seyrettiği saatlerde doğa eğitimini çizgi filmlerin ya da buna benzer çocuk programlarının içine yerleştirerek verebiliriz. Örneğin mahalledeki bakkalın ya da bekçi amcanın yere tükürmesinden tutun da okuldaki servis şoförünün tutum ve davranışlarına varıncaya kadar çocuklar bunları taklit edip sonra da bunu kendilerine yerleştirebilirler. Sadece televizyonu değil, diğer medya araçlarını da çocuklar takip ediyor. Büyük tirajlı gazetelerin ve dergilerin eklerinde de doğa eğitimine yer verilebilir.

İlköğretimin babası olarak bilinen Pestalozzi "Hiçbir şey doğayı, doğanın kendisinden daha iyi öğretemez." der. Onun kurduğu okulda da öğretmen yoktur. Çocuklar kendileri buluşlarla öğrenir. Doğa eğitimi vermek istediğimizde materyalimiz olmayabilir ama Denizli tür çeşitliliği bakımından son derece zengin bir şehir. Bu nedenle aradığımız her materyal doğada mevcuttur. Materyalimiz yok diye de doğa eğitiminden vazgeçemeyiz.

Farkındalık oluşturmak adına öğrenciler tarafından Teraspark AVM'de ve Forum Çamlıkta AVM'de "Son Ağaç" isimli oyun oynanabilir. Resim ve fotoğraf sergileri açılabilir. "Bitkilerin savunması" isimli etkinlikte "Bilgi Ağacı" diye bir ağaç modeli sahnelenebilir. Oyunda insanların doğaya karşı tutumları sorgulanabilir. Çocuklar, bu tür etkinliklerde hem eğleniyor, hem de öğreniyorlar. Etkinliklerden birinde, bir grubun insanları, diğer bir grubun bitkileri savunduğu doğa mahkemesi kurularak diğer canlıların çektiği eziyetler, insanların top oynamaları, mangal yakmaları, ağaçların yapraklarını kopartmaları münazara ve teatral yolla çocuklara yansıtılıyor. Böylece çocuklar empati kurarak bitkilerin neler çektiklerini anlama imkanı bulabilirler.

Ayrıca Ziraat Mühendisleri Odası'nın "Tarladan Sofraya" adlı bir projesi var. Okuldaki çocuklar, tarladan sofraya gelen gıdaların nasıl ve hangi süreçlerden geçerek geldiğini bilmiyorlar. Bir köy tespit

edilerek çocukları oraya götürülür. Köylü çocuklarla iletişim kurmaya çalışılır. Köydeki insanların yaşam pratikleri gözlenir. Köydeki erişte, turşu, reçel yapımından tutun da köylünün ekonomik ve sosyal yapısını öğrenmeye kadar çeşitli fırsatlar bulurlar

"Ağacını Seç" projemiz ile çocuklar anneleriyle beraber evle okul arasında bir ağaç seçiyorlar ve bu ağacı dört mevsim takip ediyorlar. Fotoğraflarını çekiyorlar ve resimlerini yapıyorlar. Ağaçlarına özel zamanlarda özel şeyler takıyorlar. Bu deneyimle çocuklar, aynı ağacın mevsimsel değişimlerini somut olarak görüyorlar ve bu onları çok heyecanlandırıyor.

Drama atölyesinde bugünkü çevremizle ilgili "Hacivat ve Karagöz Yaşasaydı Ne Söylerdi?" diye oyunlar yazıp sergilenecektir. Böylece doğa eğitimi milli değerlerimiz üzerinden öğrencilerimize aktarılabilir.

Sonuç ve Öneriler

Sürdürülebilir doğa ve çevre eğitimi sürecinin desteklenmesi ve geliştirilmesi açısından yapılması gerekenler incelendiğinde; Ülkemizin henüz bu konuda ulusal bir stratejisinin olmaması önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda ilgili kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliğinden söz edebiliriz. Ulusal stratejimizi hazırlamak amacıyla sürecin sorumluluğunu paylaşan Çevre ve Orman Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı ve DPT koordinasyonunda Türkiye'nin ulusal stratejisinin hazırlanması konusunda adımlar atılmalıdır. Ülkemizde sürdürülebilir doğa eğitimi sürecini destekleyici mevzuat değişiklikleri yapılmalıdır.

Genel olarak, ülkemizdeki eğitim programlarında "sürdürülebilir doğa ve çevre eğitimi" konusunda yeterli konu ve öğrenci kazanımının yer almadığı söylenebilir. Bu nedenle, günümüzde var olan ve gelecekte yaygın olan eğilimleri göz önünde bulundurarak geleceğin öğretmenlerinin ve öğrencilerinin bu dönüşümler ışığı altında bir doğa ve çevre eğitimi almaları için programları bu ilkeler doğrultusunda değiştirmek ve/veya düzenlemek gerekmektedir. Çevre içerikli kazanımlara programlarda yer verilmesi kadar önemli bir başka konu da kazanımların gerçekleştirilmesi için uygun zaman, yer ve etkinliklerin sağlanmasıdır. Çünkü çevre temelli kazanımlar, uygulama yapılmadan gerçekleşebilecek ve kısa sürede sonucu gözlenebilecek kazanımlar değildir. Sadece formal ve örgün eğitim kapsamında değil, informal ve yaygın eğitim ortamlarında sağlanan etkinliklerle bütüncül bir çevre eğitimi yapılması; okulların çevre eğitimine uygun olarak düzenlenmesi, farklı çevre organizasyonları ya da gönüllü kuruluşlarla çevre temelli çalışmaların nitelik ve nicelik yönünden artırılması yoluna gidilmelidir.

Doğa ve Fen Okulları arasında yerel, bölgesel ve uluslararası alanda işbirliği çalışmaları geliştirilmelidir. Bu kapsamda sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşlarla bilgi paylaşımı ve proje çalışmaları geliştirilmelidir. Öğretim programları ve öğretmen eğitim programlarına "sürdürülebilir doğa eğitimi" süreci entegre edilerek yeniden düzenlenmelidir.

Sürdürülebilir doğa ve çevre eğitimlerinin amacına ulaşabilmesinde başarılı olabilmenin yolu toplumu oluşturan bireylerde olumlu tutum, davranış, düşünce ve bilinç oluşturmaktan geçmektedir. Ancak bu sorun bugünden yarına çözülecek bir sorun gibi durmamaktadır. Doğadaki ilişkiler gibi bu da bir süreç işidir. Ciddi çalışmalar var mı? Evet. Hem sivil toplum örgütleri, hem de Milli Eğitim Bakanlığı bununla ilgili çalışıyor. Bunu nasıl hızlandırabiliriz, bir an önce bu sorunlara nasıl çözüm üretebiliriz. Ama

bunların hepsinin temeline gelindiğinde bunu hep proje mantığıyla bakıp çözmek gerekiyor. Başlangıcı, sonucu olan ve çıktısı olan bir süreci yaşatmak gerekiyor. Bu sistemin her okula da oturması gerekiyor. Çünkü her çalışmada çok güzel şeyler ortaya çıktığı gibi eksiklikler ve hatalar da olacaktır. Bunları denetim olarak değil, daha iyiye doğru gitmek için dönütler olarak düşünebiliriz.

Sonuç olarak doğa ile sürekli savaş halindeyiz, Kazanırsak kaybedeceğiz. Richard Louv'un da söylediği gibi çocukların sağlığı ve yeryüzünün sağlığı birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Pamukkale Belediyesi Kavakbaşı Doğa ve Fen Okulu en çok "doğa ile bağları kopartılmış çocukların doğaya dönme yolculuklarına" ışık tutacağı düşüncesiyle; "taşı suya attık ama dalgaların nereye gideceğini bilmiyoruz". Model geliştireceksek bunu sürdürülebilir kılmalıyız. Sürdürülebilirlik içinse Pamukkale Belediyesi, İlçe ve İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile diğer kurumların ve STK'ların sıkı işbirliğine ihtiyaç olacaktır.

KAYNAKÇA

Akgün S. (2018). University Students' Understandıng of the Nature of Scıence/ Üniversite Öğrencilerinin Bilimin Doğasına Dair Anlayışları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.

Akşit, S. (2007). "Doğal Ortam Duyarlılığı Açısından Sürdürülebilir Turizm", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 23 Yıl: 2007/2, ss. 441- 460.

Arıkan, C., Aksoy, Müfit, Durgut, M., Göker, A. (2003). "Ulusal İnovasyon Sistemi Kavramsal Çerçeve, Türkiye İncelemesi ve Ülke Örnekleri"', TÜSİAD-T/2003/10/362, İstanbul.

Atasoy, E. (2005). Çevre İçin Eğitim: İlköğretim Öğrencilerinin Çevre Tutum ve Çevre Bilgisi Üzerine Bir Çalışma (Yayımlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Barlett, A. A. (2012). "The Meaning of Sustainability", Teachers Clearing House for Science and Society Education Newsteller, Vol.31, No.1, Winter, 1-17.

Berman, M. G., Jonides, J. and Kaplan, S. (2008). The cognitive benefits of interacting with nature. Psychological Science, 19, 1207-1212.

Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu, (1991). Ortak geleceğimiz, Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını.

Bırkınshaw, J., HAMEL G., MOL M. J. (2008). "Management Inovation"', Academy of Management Review, Vol.33, No.4, 825-845.

Bogner, F. X. (1998). The influence of short-term outdoor ecology education on long-term variables of environmental perspective. Journal of Environmental Education, 29(4), 17–29.

Brody, M. (2005). Learning in nature. Environmental Education Research, 11(5), 603-621.

Bronfenbrenner, U. (2005). Making human beings human: Bioecological perspectives on human development. Thousand Oaks, California: Sage Publications.

Carson, R. (2011). Sessiz bahar. (Ç. Güler, Çev.) Ankara, Türkiye: Palme.

Cox, D. T. C. ve Gaston, K. J. (2018). Human–nature interactions and the consequences and drivers of provisioning wildlife. Philosophical Transactions Royal Society, 373, 1745-1953.

Corkery, L. (2015). Beyond the Park: Linking urban greenspaces, human well-being and environmental health. In Planning for health and well-Being: Shaping a sustainable and healthy future. (Ed.) H. Barton, S. Thompson, S. Burgess, M. Grant. New York: Routledge.

Chapin III, F.S., Torn, M.S. ve Tateno, M. (1996). "Principles of Ecosystem Sustainability". American Naturalist, 148(6), 1016-1037.

Çabuk, B., Kahriman Pamuk, D., Ahi, B., Cevher Kalburan, N., Güngör, H. (2019). Erken Çocukluk Döneminde Çevre Eğitimi ve Sürdürülebilirlik, (Ed. Deniz Kahriman Pamuk), Ankara: Anı Yayıncılık.

Çahantimur, A. (2007). Sürdürülebilir Kentsel Gelişmeye Sosyo – Kültürel Bir Yaklaşım: Bursa Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Desta, M. (1998). "Sustainability and Sustainable Development: Historical and Conceptual Review", Environ Impact Asses Rev., 18, 493-520.

Devall, B. (1994). Ekolojik Benliğimiz, Der: Günseli Tamkoç, Derin Ekoloji, İzmir: Ege yayınları, 43-56.

Dresner, M. ve Gill, M. (1994). Environmental Education at Summer Nature Camp. Journal of Environmental Education, 25(3).

Drucker, P. F. (2003). Yenilikçilik İçerisinde Yenilikçilik Disiplini, Çeviren: Ahmet Kardam, İstanbul: Mess Yayınları.

Erten, S. (2004). Çevre Eğitimi ve Çevre Bilinci Nedir, Çevre Eğitimi Nasıl Olmalıdır? Çevre ve İnsan Dergisi, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın Organı, 65/66, 2006/25.

Ewert, A. W., Mitten, D. S. ve Overholt, J. R. (2014). Natural environments and human health. London: Cabi International.

Frick, J., Kaiser, F. G. ve Wilson, M. (2004). Environmental knowledge and conservation behavior: Exploring prevalence and structure in a representative sample. Personality and Individual differences, 37(8), 1597-1613.

Gündüz, F. (2004). "Çevre ve Turizmin Sürdürülebilirliği", Planlama, 2004/1, ss. 58-66.

Gomez, M. E. (2013). It's not just child's play: Nature's powerful effect on children's well being. Tikkun, 28(4), 7-12.

Gherasim, Mihaela Elvira (2012). The Fundamentals of Sustainable Development, Academy of EconomicStudies, Bucharest, ContemporaryReadings in LawandSocialJustice, Vol:4(1), s:447.

Hazır Bıkmaz, F. ve Akben, S. N. (2007). İlköğretimde Çevre Eğitimi. İçinde Çevre Eğitimi. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayınları.

Heinberg, R. (2016). Neden Sürdürülebilirlik?, Yok Olmadan Doğa ve Sürdürülebilirlik Üzerine Bir Sergi, (Ed. Can Kantarcı) (ss. 27-36), İstanbul: İstanbul Modern.

Kahyaoğlu, M., Daban, Ş. ve Yangın, S. (2008). İlköğretim Öğretmen Adaylarının Çevreye Yönelik Tutumları. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(1), 42-52.

Kahyaoğlu, M. ve Yetişir, M. İ. (2016). Doğa Kavramı ve Çocukların Doğadan Uzaklaşmasına İlişkin Fenomenografik Bir Çalışma. Eğitim ve Bilim, 40(182), 159-170.

Karakaya, Ç. ve Çobanoğlu, E. O. (2012). İnsanı Merkeze Alan (Antroposentrik) ve Almayan (Nonantroposentrik) Yaklaşımlara Göre Eğitim Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Bakış Açıları. Türk Fen Eğitimi Dergisi, 9(3), 23-35.

Keleş, R., Hamamcı, C. (2005). Çevre Politikası, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Keşaplı Can, Ö. (2015). Using bird education to promote biology teachers' use of placebased education. Unpublished Master's Thesis. School of Education, Bilkent University.

Koyuncu, M. (2019). Okul Öncesi Eğitimde Alternatif Yaklaşım: Orman Okullarında Öğretmen, Veli ve Yönetici Görüşlerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Köşker, N., Karabağ, S. (2012). Coğrafya Eğitiminde Yer Temelli Öğretim Yaklaşımına İlişkin Öğretmen Görüşleri. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 16(3), 123-137.

Kuhlman, T., Farrıngton J. (2010). "What is Sustainability?", Sustainability 2010, 2, 3436-3448.

Kuo, F. E. ve Sullivan, W. C. (2001). Environment and crime in the inner city: Does vegetation reduce crime? Environment and Behavior, 33, 343-367.

Larson, L. R., Green, G. T., & Castleberry, S. B. (2010). I'm too old to go outside! Examining age-related differences in children's environmental orientations. In C. E. Watts & C. L. Fisher (Eds.), Proceedings of the 2009 Northeastern Recreation Research Symposium (Gen. Tech. Report NRS-P-66) (pp. 42-47). Newtown Square, PA: U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Northern Research Station, p. 42-46.

Louv, R. (2005). Last child in the woods: Saving our kids from nature deficit disorder. Chapel Hill, North Carolina: Algonquin Books.

Lozano, R. (2008). Envisioning Sustainability Three Dimensionally. Journal of Cleaner Production 16 (2008)1838-1846.

Manning, J. P. (2005). Rediscovering Froebel: A call to re-examine his life and gifts. Early Childhood Education Journal, 32(6), 371-376.

Meadowcroft, J. (1997). Planning for sustainable development: What can be learned from the critics? In: M. Kenny and J. Meadowcroft, eds. Planning sustainability. London and NewYork: Routledge, pp. 12–38.

Nisbet, E. K. ve Zelenski, J. M. (2011). Underestimating nearby nature: Affective forecasting errors obscure the happy path to sustainability. Psychological Science, 22, 1101-1106.

Özdemir, O. (2007). Yeni Bir Çevre Eğitimi Perspektifi: Sürdürülebilir Gelişme Amaçlı Eğitim. Eğitim ve Bilim,32(145), 23-39.

Özey, R. (2004). Günümüz Dünya Sorunları. İstanbul: Aktif Yayınevi.

Paul, B. D. (2010). "A History of the Concept of Sustainable Development: Literature Review", University of Oradea, Faculty of Economics, 576-580.

Palmberg, E.I. ve Kuru, J. (2000). Outdoor Activities as a Basis for Environmental Responsibility. The Journal of Environmental Education, 31(4), 32-6.

Qureshı, Z. (2015). "The Role of Public in Sustainable Future", Global Economy and Development, 19-23.

Sax, L. (2007). The boy problem: Many boys think school ıs stupid and reading stinks-Is there a remedy? School Library Journal, 53(9), 40-43.

Selhub, E. M. ve Logan, A. C. (2012). Your brain on nature: The science of nature's influence on your health, happiness and vitality. New Jersey: John Wiley and Sons.

Selman, P. (1996). Local Sustainability: Managing and Planning Ecologically Sound Places, New York: St. Martin's Press.

Shaari, M. F., Ahmad, S. S. ve Ismail, I. S. (2016). Nurturing environmental stewards through preschool physical design. Environment-Behaviour Proceedings Journal, 1(3), 3-12.

Sterling, S. (2008), Perspectives Sustainable Education - Towards a Deep Learning Response to Unsustainability, Policy & Practice: A Development Education Review, Vol. 6, Spring, pp. 63-68.

Stevenson. R. B. (2007). Schooling and environmental education: Contradictions in purpose and practice, Environmental Education Research, 13(2), 139-153.

Şen, H., Kaya, A., Alpaslan B. (2018). Sürdürülebilirlik Üzerine Tarihsel ve Güncel Bir Perspektif, Ekonomik Yaklaşım, 29 (107) : 1-47.

Taınter, J. A. (1988). The Collapse of Complex Societies, Cambridge: Cambridge University Press.

Thulin, S., ve Redfors, A. (2017). Student preschool teachers' experiences of science and its role in preschool. Early Childhood Education Journal, 45(4), 509-520.

Tanrıverdi, B. (2009). Sürdürülebilir Çevre Eğitimi Açısından İlköğretim Programlarının Değerlendirilmesi. Eğitim ve Bilim Dergisi, 34(151), 89–103.

Torunoğlu, E., Koparal, A. Savaş, Tezcan Ün, Ü., Göncü S. (2013). Çevre Politikaları. (Ed. Ülker Bakır Öğütveren), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayını No: 1524.

Türk Dil Kurumu (TDK). (2015). Büyük Türkçe Sözlük. http://www.tdk.gov.tr.

Van den Berg, A. E. (2005). Health impacts of healing environments: A review of evidence for benefits of nature, daylight, fresh air, and quiet in healthcare settings. Netherlands: University of Groningen.

Velempini, K. M. (2016). The İntegration of environmental education in the secondary school curriculum: A case study of a 10th grade junior secondary school curriculum in the Okavango Delta, Botswana. Unpublished Doctoral Dissertation. Ohio University.

Vosniadou, S., & Brewer, W. (1992). Mental models of the earth: A study of the conceptual change in childhood. Cognitive Psychology, 24, 535-585.

Wang, J., Werner-Avidon, M., Newton, L., Randol, S., Smith, B., & Walker, G. (2013). Ingenuity in action: Connecting tinkering to engineering design processes. Journal of Pre-College Engineering Education Research, 3(1).

Weinstein, N., Przybylski, A. K. ve Ryan, R. M. (2009). Can nature make us more caring? Effects of immersion in nature on intrinsic aspirations and generosity. Personality and Social Psychology Bulletin, 35, 1315-1329.

Yanık, F. E. (2006). Doğaperest. Ali Demirsoy Kitabı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yıldırım, C., Bacanak, A. ve Özsoy, S., 2012. Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Karşı Duyarlılıkları. Kastamonu Eğitim Dergisi, 20(1), 121–134.

Yılmaz, F. ve Gültekin, M. (2012). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Çevre Sorunları Bağlamında Öğrenim Gördükleri Programa İlişkin Görüşleri. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 18, 120–132.

Praca zdalna. Zagrożenia funkcji pracy

M.Sc. Urszula Owczarczyk

Lazarski University in Warsaw, Poland

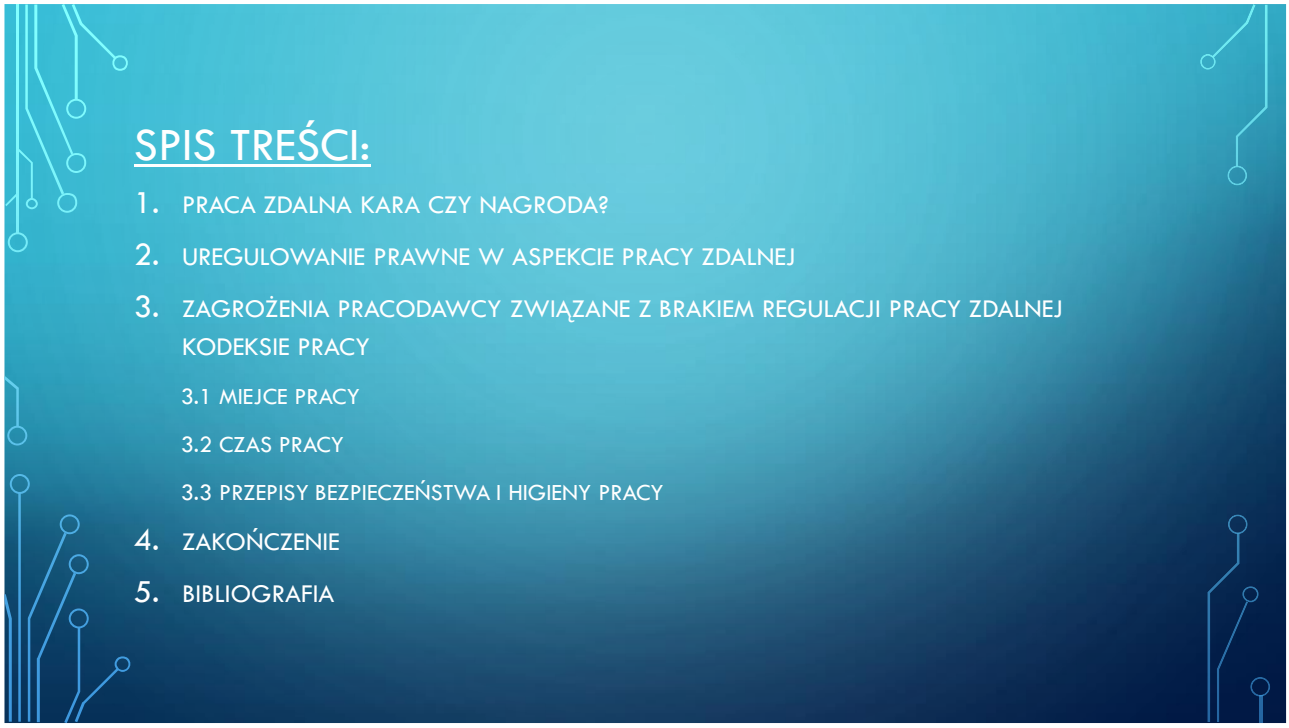

2.UREGULOWANIA PRAWNE W ASPEKCIE PRACY ZDALNEJ

Dnia 2 marca 2020 roku Sejm przyjął ustawę o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych. Ustawa ta weszła w życie w dniu 8 marca 2020 roku.[1] Ustawa ta umożliwiła pracodawcom ograniczenie fizycznych kontaktów międzyludzkich i pozwalała firmom w miarę normalnie funkcjonować bez ryzyka zamknięcia całego biura na wypadek rozprzestrzenienia się wirusa nie większą liczbę kontaktujących się ze sobą osób.

Praca zdalna jest przywilejem, na który nie mogą sobie pozwolić wszyscy pracownicy i z pewnością wywołuje to pewną świadomość nierówności zawodowych wśród pracowników. Z takiego względu uregulowania o wyborze osób do pracy zdalnej powinny zostać zawarte w regulaminie pracy, który po wprowadzeniu ustawy z marca 2020 roku powinien zostać rozszerzony o zapisy regulujące pracę zdalną. Wprowadzone w Ustawie o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID – 19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych w **art. 3 pojęcie pracy zdalnej ma charakter lakoniczny i bardzo ogólny.** W zasadzie pozbawione jest szczególnych przesłanek i zasad stosowania. Daje szerokie możliwości interpretacyjne, przy czym na co twórcy ustawy nie zwrócili uwagi, na brak spójności z pozostałymi przepisami kodeksu pracy.

- [1] Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (t.j. Dz. U. poz. 1842 z późn. zm.).

3.ZAGROŻENIE PRACODAWCY ZWIĄZANE Z BRAKIEM REGULACJI PRACY ZDALNEJ W KODEKSIE PRACY

3.1 Miejsce pracy

Obowiązkiem pracownika zgodnie z art. 22 §1 KP jest wykonywanie pracy w miejscu wyznaczonym przez pracodawcę. Obligatoryjnym elementem umowy o pracę jest określenie miejsca jej wykonywania art. 29 § 1 pkt. 2 KP a odstępstwa od tego przepisu, wymaga albo zmiany umowy o pracę albo wskazanie podstawy prawnej, umożliwiające taką czasową zmianę.

Przepisy specustawy wprowadzające możliwość wykonywania pracy zdalnej nie powinny być odczytywane, jako możliwość narzucenia pracownikowi polecenia jej wykonywania zdalnie. Przepis ten stanowi jedynie podstawę prawną do wprowadzenia odstępstwa od obowiązującego charakteru umowy o pracę, jedynie wskazując na możliwość czasowego wykonywania pracy w innym miejscu w określonym czasie. W związku z tym, że wchodzące przepisy regulujące zasady wprowadzania pracy zdalnej właściwie nie uregulowały pozostałych przepisów kodeksu pracy z tego względu, niezbędne jest przekazywanie pracownikowi polecenia pracy zdalnej w formie pisemnej. Z jednej strony ze względów dowodowych a z drugiej strony, żeby nie podważyć art. 22 § 1 KP.

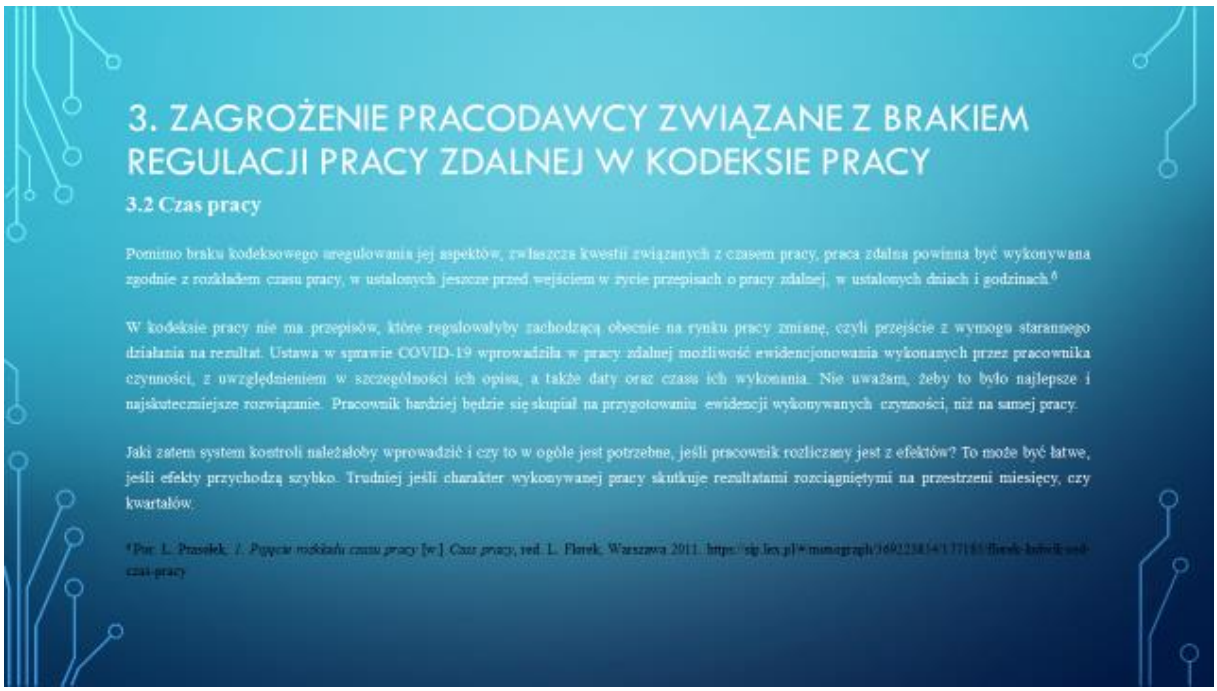

3.ZAGROŻENIE PRACODAWCY ZWIĄZANE Z BRAKIEM REGULACJI PRACY ZDALNEJ W KODEKSIE PRACY

Polecenie pracy zdalnej jest niczym innym jak poleceniem służbowym związanym z wykonywaną pracą. Po wprowadzeniu specustawy pracownik nie może powołać się na niezgodność podpisanej przez niego umowy o pracę z treścią otrzymanego polecenia w części dotyczącej miejsca wykonywania pracy. Co będzie się działo, po odwalaniu pandemii. Przecież duża grupa pracowników sektora finansowego, czy administracji nie wróci już do pracy w biurze. Pracownicy, chcący wrócić do pracy, w miejscu wskazanym w umowie o pracę, będą kwestionowali niezgodność z przepisami oddelegowania do pracy zdalnej. Istnieje realna możliwość powołanie się na niezgodność takiego polecenia z prawem, chociażby w takiej sytuacji, gdy polecenie doprowadziłoby do naruszenia przepisów z zakresu bezpieczeństwa i higieny pracy lub, na co mało kto z pracodawców zdaje sobie sprawę z obiektywną niemożliwością wykonywania tej pracy w domu.

Nierealne jest skontrolowanie przez odpowiednie służby bhp wszystkich miejsc pracy zdalnej. Wywiązanie się przez pracodawcę z powyższych obowiązków jest niemożliwe z wielu powodów, z jednej strony z powodu bardzo wysokich kosztów, z drugiej strony, pracownik nie ma obowiązku wpuszczania obcych ludzi do swojego domu.

3. ZAGROŻENIE PRACODAWCY ZWIĄZANE Z BRAKIEM REGULACJI PRACY ZDALNEJ W KODEKSIE PRACY

3.2 Czas pracy

Pomimo braku kodeksowego uregulowania jej aspektów, zwłaszcza kwestii związanych z czasem pracy, praca zdalna powinna być wykonywana zgodnie z rozkładem czasu pracy, w ustalonych jeszcze przed wejściem w życie przepisach o pracy zdalnej, w ustalonych dniach i godzinach.[6]

W kodeksie pracy nie ma przepisów, które regulowałyby zachodzącą obecnie na rynku pracy zmianę, czyli przejście z wymogu starannego działania na rezultat. Ustawa w sprawie COVID-19 wprowadziła w pracy zdalnej możliwość ewidencjonowania wykonanych przez pracownika czynności, z uwzględnieniem w szczególności ich opisu, a także daty oraz czasu ich wykonania. Nie uważam, żeby to było najlepsze i najskuteczniejsze rozwiązanie. Pracownik bardziej będzie się skupiał na przygotowaniu ewidencji wykonywanych czynności, niż na samej pracy.

Jaki zatem system kontroli należałoby wprowadzić i czy to w ogóle jest potrzebne, jeśli pracownik rozliczany jest z efektów? To może być łatwe, jeśli efekty przychodzą szybko. Trudniej jeśli charakter wykonywanej pracy skutkuje rezultatami rozciągniętymi na przestrzeni miesięcy, czy kwartałów.

[6] Por. L. Prasełek, *1. Pojęcie rozkładu czasu pracy* [w:] *Czas pracy*, red. L. Florek, Warszawa 2011. https://sip.lex.pl/#monograph/369223854/177185/florek-ludwik-red-czas-pracy

3.ZAGROŻENIE PRACODAWCY ZWIĄZANE Z BRAKIEM REGULACJI PRACY ZDALNEJ W KODEKSIE PRACY

Polecenie pracy zdalnej jest niczym innym jak poleceniem służbowym związanym z wykonywaną pracą. Po wprowadzeniu specustawy pracownik nie może powołać się na niezgodność podpisanej przez niego umowy o pracę z treścią otrzymanego polecenia w części dotyczącej miejsca wykonywania pracy. Co będzie się działo, po odwalaniu pandemii. Przecież duża grupa pracowników sektora finansowego, czy administracji nie wróci już do pracy w biurze. Pracownicy, chcący wrócić do pracy, w miejscu wskazanym w umowie o pracę, będą kwestionowali niezgodność z przepisami oddelegowania do pracy zdalnej. Istnieje realna możliwość powołanie się na niezgodność takiego polecenia z prawem, chociażby w takiej sytuacji, gdy polecenie doprowadziłoby do naruszenia przepisów z zakresu bezpieczeństwa i higieny pracy lub, na co mało kto z pracodawców zdaje sobie sprawę z obiektywną niemożliwością wykonywania tej pracy w domu.

Nierealne jest skontrolowanie przez odpowiednie służby bhp wszystkich miejsc pracy zdalnej. Wywiązanie się przez pracodawcę z powyższych obowiązków jest niemożliwe z wielu powodów, z jednej strony z powodu bardzo wysokich kosztów, z drugiej strony, pracownik nie ma obowiązku wpuszczania obcych ludzi do swojego domu.

3. ZAGROŻENIE PRACODAWCY ZWIĄZANE Z BRAKIEM REGULACJI PRACY ZDALNEJ W KODEKSIE PRACY

3.2 Czas pracy

Pomimo braku kodeksowego uregulowania jej aspektów, zwłaszcza kwestii związanych z czasem pracy, praca zdalna powinna być wykonywana zgodnie z rozkładem czasu pracy, w ustalonych jeszcze przed wejściem w życie przepisach o pracy zdalnej, w ustalonych dniach i godzinach.[6]

W kodeksie pracy nie ma przepisów, które regulowałyby zachodzącą obecnie na rynku pracy zmianę, czyli przejście z wymogu starannego działania na rezultat. Ustawa w sprawie COVID-19 wprowadziła w pracy zdalnej możliwość ewidencjonowania wykonanych przez pracownika czynności, z uwzględnieniem w szczególności ich opisu, a także daty oraz czasu ich wykonania. Nie uważam, żeby to było najlepsze i najskuteczniejsze rozwiązanie. Pracownik bardziej będzie się skupiał na przygotowaniu ewidencji wykonywanych czynności, niż na samej pracy.

Jaki zatem system kontroli należałoby wprowadzić i czy to w ogóle jest potrzebne, jeśli pracownik rozliczany jest z efektów? To może być łatwe, jeśli efekty przychodzą szybko. Trudniej jeśli charakter wykonywanej pracy skutkuje rezultatami rozciągniętymi na przestrzeni miesięcy, czy kwartałów.

[6] Por: Ł. Prasołek, *1. Pojęcie rozkładu czasu pracy* [w:] *Czas pracy*, red. L. Florek, Warszawa 2011. https://sip.lex.pl/#/monograph/369223854/177185/florek-ludwik-red-czas-pracy

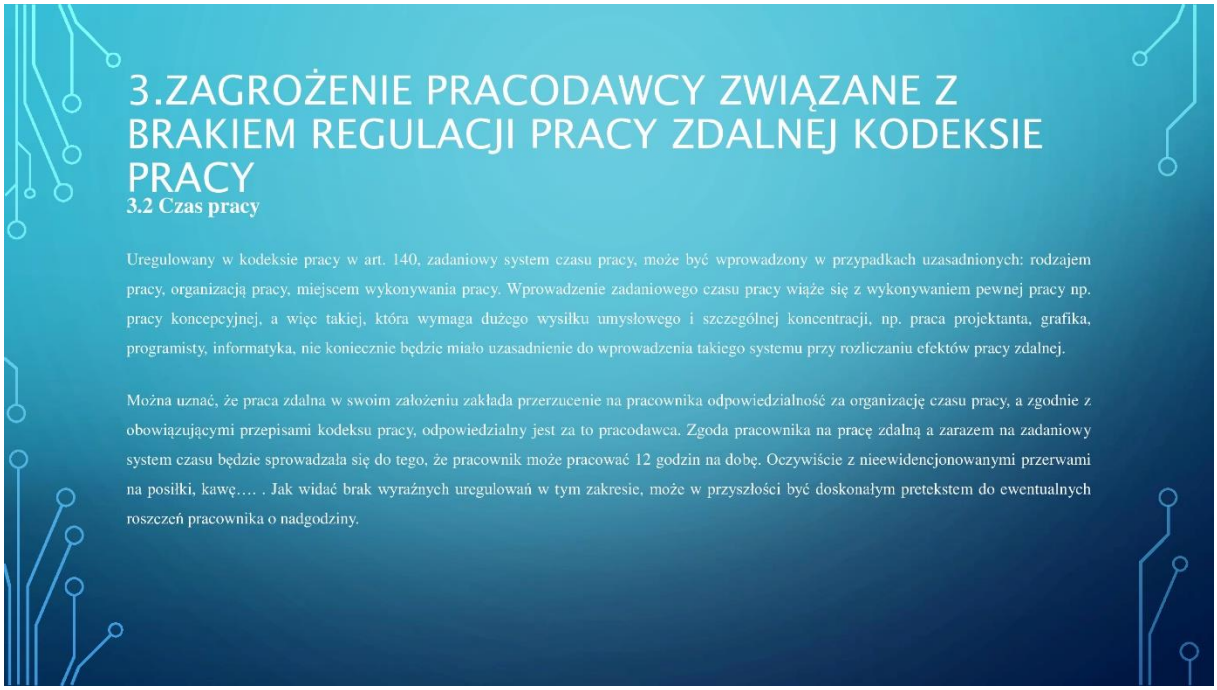
3.ZAGROŻENIE PRACODAWCY ZWIĄZANE Z BRAKIEM REGULACJI PRACY ZDALNEJ KODEKSIE PRACY
3.2 Czas pracy
Uregulowany w kodeksie pracy w art. 140, zadaniowy system czasu pracy, może być wprowadzony w przypadkach uzasadnionych: rodzajem pracy, organizacją pracy, miejscem wykonywania pracy. Wprowadzenie zadaniowego czasu pracy wiąże się z wykonywaniem pewnej pracy np. pracy koncepcyjnej, a więc takiej, która wymaga dużego wysiłku umysłowego i szczególnej koncentracji, np. praca projektanta, grafika, programisty, informatyka, nie koniecznie będzie miało uzasadnienie do wprowadzenia takiego systemu przy rozliczaniu efektów pracy zdalnej.
Można uznać, że praca zdalna w swoim założeniu zakłada przerzucenie na pracownika odpowiedzialność za organizację czasu pracy, a zgodnie z obowiązującymi przepisami kodeksu pracy, odpowiedzialny jest za to pracodawca. Zgoda pracownika na pracę zdalną a zarazem na zadaniowy system czasu będzie sprowadzała się do tego, że pracownik może pracować 12 godzin na dobę. Oczywiście z nieewidencjonowanymi przerwami na posiłki, kawę.... . Jak widać brak wyraźnych uregulowań w tym zakresie, może w przyszłości być doskonałym pretekstem do ewentualnych roszczeń pracownika o nadgodziny.

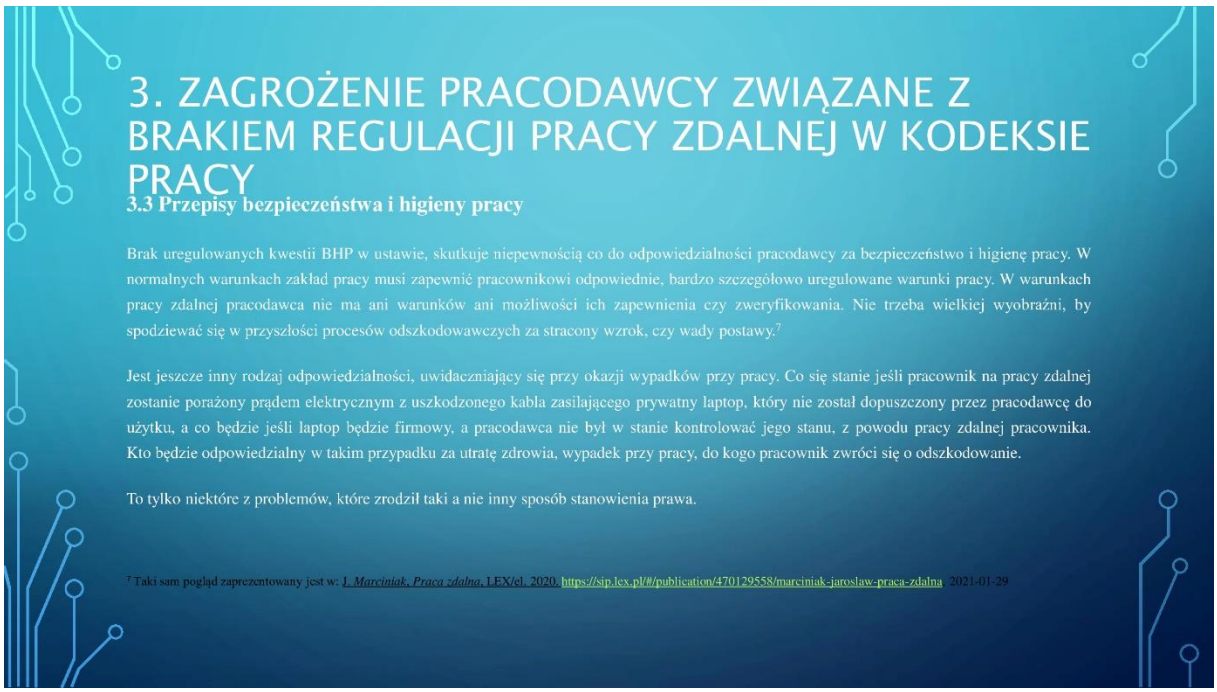
3. ZAGROŻENIE PRACODAWCY ZWIĄZANE Z BRAKIEM REGULACJI PRACY ZDALNEJ W KODEKSIE PRACY
3.3 Przepisy bezpieczeństwa i higieny pracy
Brak uregulowanych kwestii BHP w ustawie, skutkuje niepewnością co do odpowiedzialności pracodawcy za bezpieczeństwo i higienę pracy. W normalnych warunkach zakład pracy musi zapewnić pracownikowi odpowiednie, bardzo szczegółowo uregulowane warunki pracy. W warunkach pracy zdalnej pracodawca nie ma ani warunków ani możliwości ich zapewnienia czy zweryfikowania. Nie trzeba wielkiej wyobraźni, by spodziewać się w przyszłości procesów odszkodowawczych za stracony wzrok, czy wady postawy.[7]
Jest jeszcze inny rodzaj odpowiedzialności, uwidaczniający się przy okazji wypadków przy pracy. Co się stanie jeśli pracownik na pracy zdalnej zostanie porażony prądem elektrycznym z uszkodzonego kabla zasilającego prywatny laptop, który nie został dopuszczony przez pracodawcę do użytku, a co będzie jeśli laptop będzie firmowy, a pracodawca nie był w stanie kontrolować jego stanu, z powodu pracy zdalnej pracownika. Kto będzie odpowiedzialny w takim przypadku za utratę zdrowia, wypadek przy pracy, do kogo pracownik zwróci się o odszkodowanie.
To tylko niektóre z problemów, które zrodził taki a nie inny sposób stanowienia prawa.
[7] Taki sam pogląd zaprezentowany jest w: J. Marciniak, Praca zdalna, LEX/el. 2020, https://sip.lex.pl/#/publication/470129558/marciniak-jaroslaw-praca-zdalna 2021-01-29

4. ZAKOŃCZENIE

Każdy system prawny, sposób jego procedowania jest efektem pewnej filozofii stanowienia prawa, tradycji danego kraju, czy też poglądów politycznych większości parlamentarnej. Pozwalam sobie na takie dość ogólne i autorytatywne stwierdzenie, ale ugruntowane jest ono wieloletnią obserwacją ewolucji stanowienia prawa zarówno w Polsce jak i wielu innych krajach tak demokratycznych jak i autorytarnych. Prezentacja niniejsza opisuje tylko bardzo drobny wycinek systemu prawnego dotyczącego regulacji pracy zdalnej. Postawmy zatem pytanie: czy istnieje konieczność tej regulacji i definiowania tego pojęcia?

Analizując, tylko powyżej przedstawione zagadnienia i patrząc na aspekt pracy zdalnej ze strony pracodawcy – praktyka, uważam, że jest to konieczne ze względu na doprecyzowanie dobrowolności interpretacyjnych pracownika i bezpieczeństwo pracodawcy.

Projekt ustawy o zmianie kodeksu pracy w kwestii dotyczącej pracy zdalnej jest nadal procedowany, pomimo tego, że od wejścia w życie przepisów ustaw covidowych minęło już dwa lata i wielu pracowników, którzy zostali oddelegowani do pracy zdalnej, nie wróci już do pracy w biurze, w miejscu wskazanym w umowie o pracę. Czy takie podejście nie spowoduje, że pracownik pozostający w domu będzie pracował dwanaście godzin na dobę z obawy o utratę pracy, tracąc przy okazji to, co jest bardzo ważne w dalszym rozwoju, kontakt z drugim człowiekiem.

5.BIBLIOGRAFIA

1. Jaśkowski K. (red.), *Kodeks pracy, Tom I, Komentarz LEX*, Wolters Kluwer 2014.
2. Leśniak G.J., *Praca zdalna zostaje na dłużej – firmy patrzą na efekty*, https://www.prawo.pl// (dostęp 27.01.2021).
3. Liszcz T., *Prawo pracy*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
4. *Marciniak J, Praca zdalna*, LEX/el. 2020. https://sip.lex.pl/#/publication/470129558/marciniak-jaroslaw-praca-zdalna (data dostępu 27.01.2021).
5. *Pracownicy zaczynają odczuwać skutki pracy zdalnej*, https://www.prawo.pl/kadry/praca-zdalna-na-co-skarza-sie-pracownicy-zwiazkom-zawodowym, (21.01.2021).
6. Sidor-Rządkowska M., *Kształtowanie przestrzeni prac*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021
7. Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (t.j. Dz. U. poz. 1842 z późn. zm.)
8. Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1897)
9. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
10. Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1845 z późn. zm.).
11. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1320 z późn. zm.)
12. Ustawa z dnia 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 (Dz. U. poz. 1086 z późn. zm.).

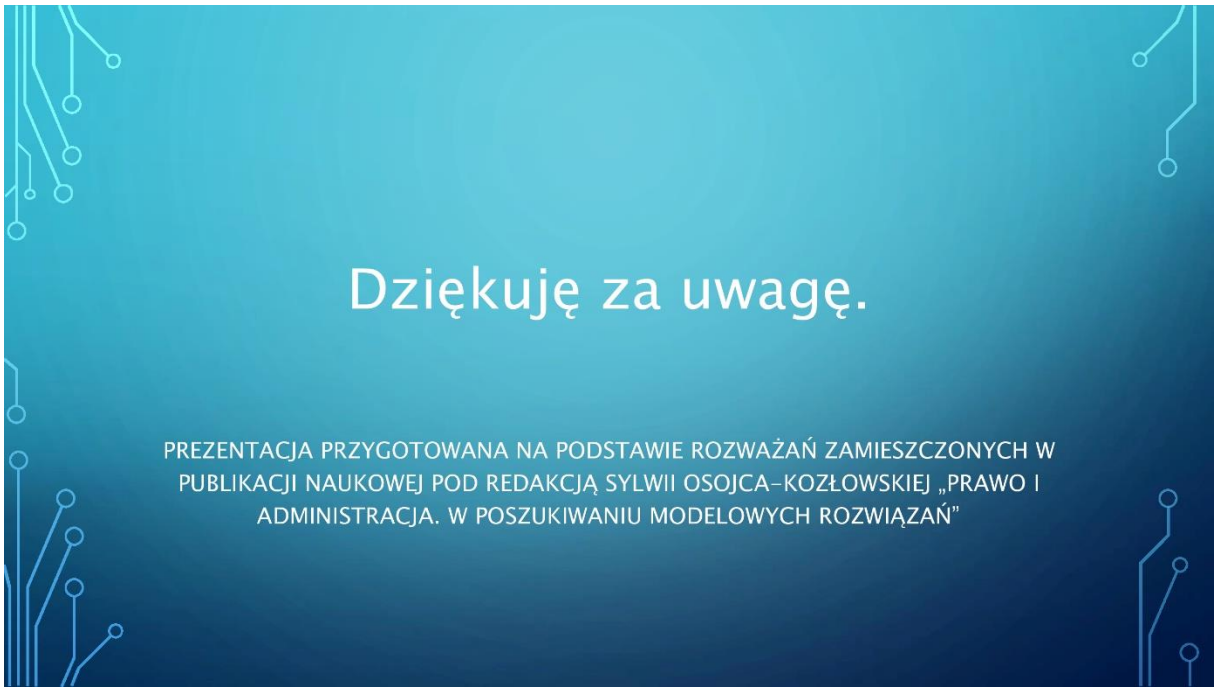
Dziękuję za uwagę.
PREZENTACJA PRZYGOTOWANA NA PODSTAWIE ROZWAŻAŃ ZAMIESZCZONYCH W PUBLIKACJI NAUKOWEJ POD REDAKCJĄ SYLWII OSOJCA-KOZŁOWSKIEJ „PRAWO I ADMINISTRACJA. W POSZUKIWANIU MODELOWYCH ROZWIĄZAŃ"

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Views and Practice of Social Justice in the Mathematics Classroom of Israeli Primary Schools: A Comparative Analysis of the Behavior of Arab and Jewish Mathematics Teachers

Prof. Gross ZEHAVIT

School of Education, Bar- Ilan University, ISRAEL. E-mail: Grossz10@gmail.com

Yousef Methkal ABD ALGANI

[1] School of Education, Bar- Ilan University, ISRAEL. E-mail: yosefabdalgani@gmail.com

Abstract

The present research paper examines the perceptions of Arab and Jewish mathematics teachers working in the Israeli primary schools. It investigates how social justice is practiced in a multicultural context. It also examines how gender discrimination is practiced in a multicultural mathematics classroom, specifically in Arabs and Jewish schools. The present study treats social justice as a factor contributing to equality, social rights and reliable leaning approach. It is a quantitative research which was conducted in primary schools in Israel among 162 mathematics teachers wherein 97 were Arabs and 65 were Jews. The collected data was analyzed using SPSS tool. The theoretical framework of the research is based on the theory of development in the existing theory adding some logic and facts. The research has detected that the Arab teachers apply more values of social justice in the classroom than the Jewish teachers. This sheds light on the fact that the behavior of Arab teachers is different from the Jewish teachers in the mathematics classroom. The research highlights the fact that the Arabs as a minority group has been separated religiously and culturally from the Jewish ethnic group. It also reveals the truth that Arabs are comparatively weaker in their socio-economics status, and they have adopted a traditional lifestyle. The present study is a contribution to social justice practiced within the context of Israeli primary schools. Further research can be carried out by increasing the size of representative sample and adding more variable and mounting the research on mixed method.

Keywords: equality, Jewish, Arabs, mathematics teachers, views, Israeli primary schools

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Methods for determining the antioxidant properties of polyphenolic extracts

Kamila KASPRZAK-DROZD

Department of Inorganic Chemistry, Medical University of Lublin, POLAND

Abstract

Scientific research proves that free radicals play an important role in the pathogenesis of diseases (also civilisation diseases). All antioxidants have essentially the same function: they prevent uncontrolled oxidation reactions, especially free radicals. One of the groups of compounds of plant origin with antioxidant properties are polyphenols.

Methods for determining the antioxidant properties of polyphenolic extracts are known. Determination of total antioxidant capacity is based on the principle that the oxidizing agent induces some reaction, the course of which can be tracked spectrophotometrically or fluorimetrically. The color (fluorescent) indicator substance is oxidised to a colorless (non-fluorescent) substance or vice versa – the oxidation results in a color (fluorescent) substance from the colorless (non-fluorescent) substance. The presence of antioxidants in the sample slows down the oxidation reaction. The deceleration parameter measures the amount of antioxidants in the sample. This parameter can be the induction time, the amount of indicator substance oxidized after a certain time, or the degree of protection. In research conducted outside living organisms, the ability of antioxidants to deactivate free radicals is used. These reactions can be carried out according to two mechanisms: the hydrogen atom transfer mechanism- HAT (hydrogen atom transfer); single electron transfer mechanism, or SET (single electron transfer). Taking into account the measurement system used, the methods for determining antioxidant properties can be divided into additive and post-additive ones. One of the more commonly used methods is the DPPH solution method. Another known method is a test in which the free radical is an ABTS compound or using a Folin-Ciocalteau reagent (this method is used to analyse the total phenol content). The method using the DMPD reagent is also included in the so-called decoloration methods, i.e. methods based on the measurement of the degree of discoloration of the reagent solution. The ferric ion reducing antioxidant parameter (FRAP) method allows the direct determination of reducing capacities of a pure compound, a mixture of substances, or a sample of biological material. A variant of the FRAP method is the copper reduction assay. The difference is that instead of iron, copper ions are reduced. These are examples of methods for determining the antioxidant potential of samples.

Lojistikte Akıllı Depo Kullanımı: Türkiye ve Dünya Uygulamaları

Smart Warehouse Usage in Logistics: Turkey and World Applications

Prof. Dr. Ramazan ERTURGUT

Akdeniz University, Faculty of Applied Sciences, Department of International Trade and Logistics, Antalya TURKEY

Talha Burak ÇALIŞKAN

Akdeniz University, Faculty of Applied Sciences, Department of International Trade and Logistics, Antalya TURKEY

Öz

Lojistik sistemin en işlevsel faaliyetlerinden birisi olan Depolama Fonksiyonu son yıllarda geçirmekte olduğu evrim ile işletmecilik açısından yeni ufuklar açmaktadır. Akıllı Depolama Sistemi adı verilen bu yeni fenomen, özünde klasik depolama uygulamalarını barındırmakla birlikte; zaman yer ve insan kaynağı bakımından kayda değer kolaylıklar ve maliyet tasarrufu sağlaması bakımından işletmelere lojistik maliyetler yönünden bir rekabet avantajı kazandırmaktadır. Avrupa ve ABD uygulamaları her geçen günü yaygınlaşan ve kendi içerisinde gelişim göstermekte olan akıllı depolama uygulamaları, ülkemizde de gözle görülür uygulama sahalarını kapsamaya başlamıştır. Türkiye ve Dünya uygulamalarına bakıldığında Akıllı Depolama konusunun Endüstri 4.0 uygulamaları ile daha da yüksek ve etkili kullanım düzeyine ulaşacağı öngörülmektedir. Nitel Araştırma Yöntemi ile kurgulanan bu çalışmanın amacı; Akıllı Depolamanın teorik bir çerçevesini çizerek Dünya ve Türkiye uygulamalarına lojistik ve tedarik zinciri eksenli bir bakış açısı ortaya koymaktır. Çalışma ile özellikle KOBİ'ler özelindeki ağırlıklı işletmeler grubuna akıllı depolama sisteminin potansiyel faydaları konusunda bir farkındalık yaratılması amaçlanmakta, diğer taraftan bu sistemi uygulama öngörüsünde olan kamusal ve özel sektör organizasyonlarının hazır bulunuşluk düzeyinin yükseltilmesi noktasında önem taşıdığı değerlendirilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Lojistik, Depo Yönetimi, Akıllı Depo, Endüstri 4.0

Abstract

The Storage Function, which is one of the most functional activities of the logistics system, opens new horizons in terms of business with its evolution in recent years. This new phenomenon, called the Intelligent Storage System, contains classical storage applications at its core; In terms of time, space and human resources, it provides a competitive advantage to businesses in terms of logistics costs in terms of providing significant convenience and cost savings. Intelligent storage applications, which are becoming more widespread and developing within themselves, have started to cover visible application areas in our country as well. Considering the applications in

Turkey and the world, it is predicted that the subject of Smart Storage will reach a higher and more effective level of use with Industry 4.0 applications. The aim of this study, which was designed with the Qualitative Research Method; It is to present a logistics and supply chain-oriented perspective to World and Turkey applications by drawing a theoretical framework of Smart Storage. With the study, it is aimed to raise awareness about the potential benefits of the smart storage system, especially to the group of businesses, especially SMEs, and on the other hand, it is evaluated that it is important in increasing the level of readiness of public and private sector organizations that anticipate to implement this system.
Keywords: Logistics, Warehouse Management, Smart Warehouse, Industry 4.0

GİRİŞ

Depo, işletmenin amaçlarına paralel olarak ürünlerin konulduğu ve muhafaza edildiği yerdir (Çengel, 2008: 40). Mamullerin ihtiyaç dâhilinde daha sonraki zamanlarda değerlendirilmesi için saklanıldığı ve korunduğu süreç ise depolama kavramı olarak ifade edilir. Depolama, "ürünün daha sonradan pazarlanmak amacıyla kalitesini koruyacak koşullarda bekletilmesi sürecidir (Karaçalı, 2006: 302). Literatürde firmaların depo ve dağıtım sistemlerinin verimli bir şekilde kullanılarak kontrol edilmesi süreci depo yönetimi olarak tanımlanmaktadır. Depo yönetimi tedarik zinciri sürecinde depolar ve ürün taşıma sistemleri, üretici ile nihai tüketici ile bağlantıyı sağlayan temel bileşenlerdir (Hompel, 2007: 50). Depolar kendi içerisinde üretim depoları (Ambar) ve dağıtım merkezi olarak iki farklı biçimde bölümlerden meydana gelmektedir. Bitmiş ürün depoları, yarı mamul depoları, hammadde depoları, dağıtım depoları ve müşteri talebine doğrudan bağlı yerel depolar olarak amaçlarına uygun şekilde tedarik zincirinde sınıflara ayrılmaktadırlar (Ramaa, 2012: 975). Depolar genellikle, hammaddelerin, yarı mamullerin ve bitmiş ürünlerin, üretim aşamasından sonra nihai tüketiciye ulaştırılması ara sürecinde muhafaza edilen bir yer olarak da kullanılır. Depo sistemleri üç alt sürece ayrılabilir. Bunlar; (i) kabul, (ii) stoklama ve (iii) sevkiyattır (Rouwenhorst vd., 2000: 515). Toplama Merkezi (Consolidation Center), Klasik Depo (Warehouse), Sipariş İşleme Merkezi (Order Fulfillment Center), Dağıtım Merkezi (Distribution Center), Aktarma Merkezi (Transshipment Center), Terminal Depolar olaraki fonksiyonuna göre ise 6 sınıfa ayrılırlar (Tanyaş & Baskak, 2012: 35).

Depo yönetiminde müşterinin ürün için istekleri dikkat unsuru sayılmalı ve ürünler bu hususlara paralel olacak şekilde depolanma sürecinden geçmelidir. Firmaların önceliklerine ve talepler göre depo çeşidi ve sürecinde farklılıklar görülebilir. Genel olarak tüm depo çeşitleri için depo yönetiminin amaçlarını; En Fazla Alan / Hacim Kullanımı, En Fazla Depolama, Talepleri Hızla Karşılamak, En Az Fire, Etkin Ürün Güvenliği, Etkin Veri Güvenliği, En Az Hatalı Sevkiyat olarak 6 başlık altında görmek mümkündür (Şahin, 2018). Verimli bir depolama için firmaların depo yönetiminde teknolojik gelişmelerden yararlanmalı, otomasyon tercih ederek kaynakların etkili bir şekilde kullanılması gerekmektedir (Richards, 2014: 1).

Yeni teknolojiler ile birlikte gelişen dijital sanayi süreçleriyle Endüstri 4.0 kavramı ortaya çıkmıştır (Vasin, vd. 2018:64). Bu süreçlerin devamlılığı noktasında teknoloji türleri; bilgiyi üreten, bilgiyi tutan ve bilgiyi kullanma faktörü katkı ortaya koymaktadır (Winkelhaus ve Grosse, 2020: 33). Endüstri 4.0'ın tüm tedarik zinciri ve iş model süreçlerinin değişim ve gelişimine bu teknolojiler olumlu katkı

koymaktadır (Lee, vd. 2018: 2754). Akıllı teriminin ilk kullanıldığı alanlardan biri olan ve özellikle son yıllarda karşımıza çıkan akıllı fabrikalar, bu teknolojilerin öneminin görüldüğü yerlerin başında gelmektedir.

Akıllı fabrikalar, gelişime açık ve hızlı değişimleri üretim yapısına uygulayabilen ve yeni metotlara çabuk uyum sağlayan ve çözümler üreten tesislerdir. Akıllı fabrikalar, üretim süreçlerinin devamlılığı için donanım, yazılım ve mekanikten yararlanarak otomasyon teknolojilerini topyekün kullanmasıyla oluşturulur (Chong, vd., 2018: 126). Günümüzde dijital değişim ve dönüşümler, sadece işletmelerin fabrikasını akıllı hale getirilmesini değil tüm tedarik zinciri sürecinin akıllı bir sürece dahil olması gerekmektedir. Tedarik zinciri sürecinin en önemli aşamalarından olan lojistik süreçlerin de bu dijital değişime uygun olarak tasarlanması beklenmektedir. Lojistik alanında kullanılan dijital dönüşümün adına "akıllı lojistik" veya "lojistik 4.0" adı verilmektedir (Müller ve Voigt, 2018: 122).

Teknolojinin her sektörde kullanılmasıyla birlikte ve depo yönetiminde yaşanan birtakım gelişmeler, stok yönetimine süreçlerine hız ve performans olarak yansımıştır. Fakat bu gelişme ile birlikte depoda gerçekleşene faaliyetlerim operasyon ve yönetimi karmaşık ve zor bir sürece dahil olmuştur. Geleneksel yöntemler ile gerçekleştirilen depo yönetimi, firmalar için verim ve zaman kaybına yol açtığı için olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bunun sonucu olarak hata oranında artışlar ve kayıplara sebep olabilmektedir. Akıllı depo yönetim sistemleri bu sorunların ortadan kalkmasını sağlayarak, firmalar için kullanımı zorunlu bir ihtiyaç haline gelmiştir (Ding, 2013: 207).

Akıllı depolar, belirli bir yazılıma ve donanıma sahiptir. Bünyesindeki akıllı bileşenleri ile kullanımı yaygınlaşan bir depolama sistemidir. Akıllı depolar, geleneksel yöntemler ile gerçekleştirilen depo operasyonlarına kıyasla depo sürecinde araç trafiği, hız ve performans açısından avantajlı bir konumdadır. Geleneksel yöntemlerde sık karşılaşılan riskler ve iş aksamaları akıllı depoda görülmez. İnsansız sistemler ile operasyon süreci gerçekleşen akıllı depo sistemleri, başlangıçta doğru planlanmış bir sistem organizasyonuna sahip ve sürecin ilk başından itibaren insan hatası olmadan devam ediyorsa depo yönetimi için en kullanışlı sistemlerdir. Günümüzde kullanımı yaygınlaşan akıllı depo sistemi geleneksel depo süreçlerini kullanan firmalara kıyasla daha verimli bir sistem mantığı ile çalışmaktadır. Akıllı depolar, depoda gerçekleşen işlemlerin düzenli takibi ve kaydını tutulmasını sağlamaktadır. Bünyesinde olan otomatik kontrollü robotlar, raf sistemleri, bilgisayar sistemleri, donanım ve yazılımlar ile akıllı depo sistemleri meydana gelmektedir (https://temesist.com/asrs-otomatik-depolama-temesist-endustriyel-depo-ve-raf sistemleri/).

Akıllı depo uygulamaları son yıllarda kullanımı yaygınlaşmaktadır. İşletmelerin depolarındaki tüm süreçler sensörler yardımıyla gerçekleşmektedir. Depolarda nesnelerin interneti ile iletişim sağlanmaktadır. Mamullerin taşıma işlemi robotlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Depodan çıkacak ürünlerin tahminleri yapay zekâ ile bilinmektedir. Akıllı depo teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla firmalar yüklü yatırım maliyetlerine karşın operasyonlarında hız, zaman ve esneklik elde etmiş olmaktadırlar (Demiral, 2021: 245).

Bu çalışmada, akıllı depo sistemi uygulamaları incelenip, Türkiye'deki ve dünyadaki mevcut kullanım durumunu göz önünde bulundurarak uygulanabilirliğini değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışma akıllı depo sisteminin teorik olarak incelenmesi, dünyadaki uygulamaları ve Türkiye'de uygulanması için yapılan hazırlıkları kapsamaktadır.

Çalışmanın ana materyalini, dünyada akıllı depo örneklerini içeren araştırmalar, Türkiye'de akıllı depo kullanımı durumu verileri oluşturmaktadır. Dünyadaki mevcut uygulamalar, Türkiye'de akıllı depo sistemleri kullanımı ile karşılaştırılarak değerlendirilirmiştir.

YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, araştırılan konu hakkında yazılı içeriklerin ve metinlerin bilimsel yollarla düzenlenmesi, sınıflandırılması ve sayısal veriler kullanılarak yorumlanmasıdır (Cohen, Manion & Morrison, 2007: 78). Yeni bir kavram olan akıllı depo, endüstri 4.0 ve akıllı lojistik kavramları için literatür taranarak yorumlanmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Küresel dünyada Endüstri 4.0 ile ortaya çıkan gelişmeler lojistik sektöründe de kendine yer bulmuştur. Lojistik süreçlerin en önemlilerinden birisi de depolama faaliyetleridir. Amerika Birleşik Devletleri sanayisinde depolama faaliyetleri, lojistik maliyetlerinin %30'unu teşkil etmektedir (Companik vd., 2018: 5). Depo faaliyetleri genelde insan gücü ile gerçekleşmektedir. Özellikle depo yönetiminde stok yönetimi, depodaki çalışan kişiler tarafından kontrol edilen bir süreç izler. Bu durum depo faaliyetlerinde zaman kayıplarının ortaya çıkmasına neden olur. Oldukça ağır ilerleyen bu süreç beraberinde birçok sorunu da getirir. Bundan dolayı verimli ve etkin çalışma noktasında zayıflıklar yaşanılabilir. Stok yönetiminde iş gücü kullanımında ciddi hatalara rastlamak mümkündür. Stok sayımlarındaki hatalar şirketlerin maliyet yükünü arttırmaktadır. Yaşanan gecikmelerden kaynaklı müşteri siparişlerinde gecikmesine dolayısıyla teslimat konusunda problemler yaşanabilir. Bu da müşteri kaybına neden olabilir. Ulaşılması zor ürünler için Asansör & Forklift gibi pahalı ekipmanlara ihtiyaç, şirketler için diğer bir maliyet unsurudur. Özellikle dar koridor depo yapısına sahip şirketlerin bu ekipmanları verimli kullanamadığı görülmektedir. Ayrıca çalışanlar da güvenlik risklerime maruz kalabilir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 2014 yılının verilerine göre Türkiye'de gerçekleşen 2.552.707 hastalıktan 53.700 tanesi (%2,1) depolama süreçlerinde meydana geldiği görülmüştür. Sektör oranlamasında ise sektörde çalışanların %22,93'üne karşılık geldiği saptanmıştır. Ortalama kayıp gün sayısı hastalığa oranla 7,56 gün olarak belirlenmiştir (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2014).

Akıllı Depolama Sistemi, insan yardımı olmadan, kendi içindeki birimlerle hem de muhasebe, satış, üretim, lojistik, paletleme gibi diğer sistemlerle ve birimlerle iletişimi ile çalışan ve ileri yöntem karar verme algoritmalarını optimizasyon ile birleştiren bir depolama sistemidir. Akıllı Depolama Sistemi, literatürde genel adının AS/RS, Otomatik Depolama ve Boşaltma Sistemleri- ODBS (Automated Storage and Retrieval Systems) ya da Automated Warehouse (Otomatik Ambar- OA) olarak geçen sistemler ile benzer noktalar içermektedir. Akıllı Depolama Sistemi'ni literatürdeki sistemlerden ayıran en önemli özellik, çevresel birim ve sistem ile haberleşerek kendi içinde ürün depolama ve boşaltma optimizasyonu gerçekleştirmesidir. Ürünleri yerleştirirken verdiği kararları çeşitli algoritmalar kullanarak yapacağından ve çevresel birimlerle haberleştiğinden sisteme "Akıllı Depolama" ismi verilmiştir (Közkurt, 2012: 80).

Akıllı Depolama Sistemi, sadece yükleme, boşaltma ve depolama süreçlerini gerçekleştirip depolama yapan sistemlerden meydana gelmeyerek bir bütün olarak çalışmaktadır. Ürüne uygun olacak şekilde bir depo raf sistemi belirlenerek, maksimum depolama yapılabilecek şekilde projelendirilmektedir. Depo çalışma prensiplerine uygun olarak uyarlanmış otomasyon yazılımının entegre çalışması, sistemin verimliliği ile doğrudan bağlantılı olmaktadır. Depo yönetiminde yer alan bileşenlerin verimli, hatasız ve güvenli olması bir sistem için yeterli unsurlar değildir. Bütün bu değişkenleri ve sistem kısıtlarını göz önüne alarak en uygun stoklama çözümünü yaratmak daha önceliklidir. Dolayısıyla, tedarik zincirinde gerçekleşen iyileşmeler önderliğinde, firmaların yükleme-boşaltma ve depolama maliyetlerinde giderlerin azaltılması ve kaynak tasarrufu ile karlılık hedeflenmektedir (Soyaslan, 2012: 90). Akıllı depo sistemleri, koridorda sabit bir ray platform üzerinde aynı anda hem yatay hem de dikey hareket edebilen bir kule robot veya benzeri bir manipülatörden meydana gelmektedir (http://www.robotas.com.tr/uygulamalar.asp).

Akıllı depolama sistemlerinin bir diğer özelliği depo içindeki ağırlığı fazla olan ve grup şeklinde kalabalık bir alan kaplayan mamülleri rahatlıkla stoklayarak, oluşabilecek zorluk ve riskleri ortadan kaldırmaktadır. Bünyesinde hareketli bir mekanizmaya sahip taşıyıcısı ile raflara kolay ve hızlı ulaşmada avantajlı konumdadır. Sahip olduğu çekici sistemiyle ürünler raf taşıyıcıya oradan da istenilen noktaya aktarılır. Günümüzde akıllı depo kullanımı birçok firma için maliyeti yüksek bir teknoloji olmasından özellikle orta ölçekteki işletmelerde akıllı depolama sistemlerini kurmak pek mümkün değildir (Gönen, vd, 2017: 295). Ayrıca akıllı depo sistemlerine sahip depolarda, insan gücü ihtiyacının azaltılması, malzeme stok kaydı, depo yüksekliğini kullanarak değerli yer alanı tasarrufu ve kolay kullanımı, malzeme hasar ve israfından kaçınılması, depodaki envanterin daha fazla hassas kontrolünün gerçekleşmesi gibi avantajlarından bahsedilebilir (http://www.akilliraf.com/otomatik-depolama/)

Akıllı Depolama Süreci

Başlangıç
Tamamlanan ürünün üretim alanından çıkışı
Ürün barkodunun okunması
WMS ile ürünün tanımlanması
Ürünün depodaki yerinin belirlenmesi
Depolama yerine ait taşıyıcı robotun seçilmesi
Tamamlanan ürünün üretim alanından çıkışı
Robotun bataryasının yeterli olup olmadığının karar verilmesi
Hayır ise; Robotun şarj istasyonuna gönderilmesi ve yedek taşıyıcıyı görevlendirme
Evet ise; Ürünün taşıyıcı robot tarafından elleçlenmesi
Ürünün taşıyıcı robot tarafından koridor robotuna taşınması
Koridor başındaki aktarma istasyonuna geri dönülmesi

Kaynak: (Bilgin Sarı vd., 2019)

Küreselleşen dünyada ihtiyaçlarına paralel olarak teknoloji ile birlikte ortaya çıkan akıllı depolama sistemleri, insana gerek duyulmadan yapay zekaya birlikte kullanılıp robotik temellerle işletilmektedir. Akıllı depo sisteminde, sürecin ilk çıkış yeri, depodaki paletleme robotu ve akıllı depolama sisteminin birleştiği yer olan yükleme hattıdır. Bu yükleme işlemini ardından, ahşap paletler üzerinde ambalajlı ürünleri düzenlenerek paletler ray üzerinde dizilmektedir. Ardından barkodlar belirlenerek veri tabanına işlenmektedir. Koridorda bulunan robot, yapay zeka yardımıyla belirlenen noktaya gelmektedir. Taşıyıcı robot, paleti doğru noktaya bırakıp sonrasında koridordaki yerine gitmektedir. Bu şekilde depo yönetimi süreci gerçekleşmektedir (Bilgin Sarı vd., 2019: 468).

Dünyada Akıllı Depo Örnekleri:

Ali Baba depolarında akıllı robotlardan yararlanmaktadır. Ali Baba, kullandıkları akıllı robotlar sayesinde depodaki lojistik süreçlerin ortalama %70'ini gerçekleştirdiğini ve verimliliğin üç katına çıktığını açıklamıştır. Bu robotlar kısa sürede şarj olup, oldukları şarj ile saatlerce çalışarak, 500 kg kadar yük taşıyabilmektedir. Depoda ürünler için en hızlı sürede depo içi sevkiyatını gerçekleştirerek verim ve zaman konusundan avantaj sağlamaktadırlar. Akıllı robotlar, firmaların zaman ve maliyetten tasarruf etmelerinde hız, hassaslık, otonom sistem vb. gibi özellikleri ile olanak sağlamaktadırlar. RFID tabanlı kontrol sistemleri ile akıllı raf sistemleri gibi yenilikçi çözümler kullanılarak insan gücüne olan ihtiyaç azalmakta, ürün hasarları düşürülmekte, stok kontrolü sağlanmakta ve verimlilik arttırılmaya çalışılmaktadır (Ateş, Önaçan, 2018: 65).

Oxford Insights'ın yayınladığı verilere (AI and the Future of Work in Stockton) göre Amazon şirketi, otomasyon lojistiğinde dünyada önde gelen şirketlerden biri olmakla birlikte, dünya çapında ise depolarında 100.000'den fazla robot bulundurup ve robot envanterini arttıracağını açıklamıştır. 550.000'den fazla çalışanı olan Amazon şirketinde yapay zeka ile çalışan robotların istihdam edilen çalışanların bir bölümünün yerine geçtiği ancak istihdam dışı kalan çalışanları robotlar ile uyum sağlaması için eğitimlere tabi tuttuğu belirtilmektedir (Oxford Insights, 2019).

Ocado, Ali Baba ve Amazon gibi robot teknolojisinden yararlanmaktadır. Dünyanın en büyük çevrimiçi süpermarketi olan firmada, her bir robot için en etkili rota ve her ürün için en verimli konum hesaplanmaktadır. Böylelikle uzun sipariş listeleri çok kısa sürede hazır hale gelmektedir. Daha sonrasında alışveriş torbaları insan paketleyicilere teslim edilmektedir (Dale,2018: 16).

DHL, "Smart Warehouse" yatırımlar ile depolarında büyük verilere ulaşarak, depodaki süreçleri anlık olarak ısı haritalarına dönüştürüp depo yönetim sistemine aktarabilmektedir. İnternet tabanlı olan bu sistem nesnelerin interneti gibi aynı mantık ile çalıştırılmaktadır. Böylece güvenlik, kaynak kullanım süreçleri, envanter optimizasyonunu ve çarpılma ve kaza gibi durumlar sistem üzerinde analiz edip değerlendirebilmektedir (Önden,2018: 3).

Jungheinrich firmasının tasarladığı kendi başına hareket edebilen palet taşıyıcı (auto pallet mover), kullandığı lazer navigasyon teknolojisiyle depo içerisinde mamulleri raflardan alabilmektedir. Envanterinde yer alan özel kontrol sistemi; çarpışmasız ve kazasız güvenli bir trafik akışı ve optimizasyonu için araç koordinasyonunu olanağı sağlamaktadır. Barkod tarama, palet tespiti ve istifleme, otonom durma ve yavaşlama gibi özellikleri bulunan "Movebox" adlı otomasyon kitini geliştiren Baylo, bu sayede sıradan elektrik forkliftleri kendi kendini gidebilen araçlara dönüştürmektedir (DHL, 2014a: 21).

InventAIRy, depodaki ürünlerin stoklanması ve ürün yerleştirilmesi otonom uçabilen drone'lar ile yapılmaktadır. "Bu drone'lar, hassas sensörlere sahip olup, 3 boyut görebilen kameralar ile depo içini analiz edebilmektedir. GPS kullanılarak da depo dışındaki dış alanlar hakkında bilgi edinmektedir. Barkodları optik okuyarak stok bilgisini gerçek-zamanlı iletmektedir (Çiçekli, 2018; Fraunhofer, 2014: 45).

Otonom lojistiğe bir diğer örnek depolarda kullanılmak üzere Knapp firmasının geliştirdiği "Open Shuttle"dır. Lazer navigasyon teknolojisine sahip araç konteynırlar da dahil taşıma ve seçme faaliyetlerinde kullanılabilmektedir. Karmaşık taşıma ağları için tasarlanan Open Shuttle, depoda herhangi bir engelle karşılaştığında anlık reaksiyon göstermekte ve optimal alternatif rotalar planlayabilmektedir (DHL, 2014a: 23).

Fetch Robotics depolarda raflardan materyallerin seçiminde kullanılan bir robot geliştirmiştir. Fetch isimli asıl robot gövdesini yüksekteki raflara ulaşmak için uzatırken, Freight isimli küçük ikincil robot sepeti Fetch'in seçeceği materyalleri içine koyması için tutmaktadır. Her bir Fetch robotunun birkaç küçük ve çevik Freight robotu vardır. Firma bu küçük Freight robotları depolarda çalışanlara yardımcı olması için ayrı olarak da satmayı düşünmektedir (DHL, 2016b: 25).

RFID teknolojisi lojistik sektöründe malzemelerin ve paletlerin üzerine takılan etiketler sayesinde depolarda stok takibi ve sayımında ciddi bir kolaylık sağlamaktadır. Malzemelerin depoda bulunduğu konum ve depoya giriş-çıkış saati gibi bilgileri depo yönetim sistemine aktaran RFID, WalMart, Marks&Spencer gibi perakendecilerle DHL, DB Schenker, Kuehne+Nagel, CEVA Lojistik, Panalpina ve UPS gibi önde gelen lojistik firmaları tarafından yaygın şekilde kullanılmaktadır. Almanya Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı'nın desteklediği, Fraunhofer Araştırma Enstitüsü'nün 2010-2013 yılları arasında yürüttüğü "Akıllı Konteyner" adlı araştırma projesinde mekânsal sıcaklık sapmaları 10-20 kablosuz sensör düğümü ağı kullanılarak başarıyla tespit edilmiştir. RFID teknolojisiyle konteynırın konumu ve teslimat rotalarının takibi sağlanırken, ambalajın içindeki ürünlerin sıcaklığı ve çevresel parametrelerdeki sapmaların ürün kalitesi üzerindeki etkisi düğümler aracılığıyla hesaplanmaktadır. Projenin sonuçları, muz ve farklı et ürünleriyle yapılan tır ve konteyner taşımacılığında doğrulanmıştır (The intelligent container, 2019).

FedEx her gün 3 milyondan fazla malzemeyi 40.000'i aşan aracıyla dünyanın farklı bölgelerine ulaştırmaktadır. FedEx kuryeleri sıklıkla araç anahtarlarını kaybetmekte ve yeni anahtar temin etmenin 200 dolar maliyeti bulunmaktadır. FedEx, kuryelerinin bileklerine RFID etiketi takarak hem anahtar yenileme maliyetinden hem de anahtar aramadan kaynaklı zaman kayıplarından kurtulmuştur (Saatçioğlu, 2019: 30-31).

Türkiye'de Akıllı Depo Örnekleri:

Tozlu.com, ilk olarak 2014 yılında müşterilerine dünya standartlarında bir online satış hizmeti verebilmek amacıyla Türkiye'de akıllı depo sistemini kullanan şirket olmuştur. 1.5 milyon ürünü toplamda 10.000 m2 'lik kapalı depoda yer alan tozlu.com, akıllı depo sistemiyle depo süreçlerini yönetmektedir. Tozlu.com, akıllı depo sistemine özel ve entegre çalışabilen özel yazılım ile ssiteme düşen her bir sipariş için çalışanlar; satış sürecinin her anında hızlı ve verimli bir şekilde kargoların hazır olmasını ve müşterilere en kısa sürede ulaştırmayı hedeflemektedir (Kabukcu ve Tetik, 2016: 73).

Ekol Lojistik, te depo filo optimizasyonu ve rota planlama,depo yönetim, sevkiyat ve dağıtım iş modellerinin geliştirilmesi ve otomasyon sistemlerinin oluşturulması, depoda esnek ürün/sipariş hazırlama ve paketleme süreçlerinin geliştirilmesi, sipariş yönetimi yazılımı geliştirmeleri, talep yönetim sistemi tasarımı, alternatif taşımacılık gibi çok özel alanlarda AR-GE faaliyetlerini üniversiteler ve kuruluşlarla işbirliği halinde sürdürmektedir (Ekol Lojistik Küresel Sözleşmeler İlkesi İlerleme Raporu 2007-2018: 11).

Yurtdışında pek çok farklı ülkede faaliyet gösteren entegre lojistik şirketi Ekol'ün Kurumsal İletişim Yöneticisi Arzu Çetin; "Alışagelmiş iş modellerini Lojistik 4.0 stratejileriyle değiştirerek müşterilerine entegre, esnek ve etkin çözümler sunduklarını, Endüstri 4.0 gelişmelerinin ışığında ilgili teknolojilere yönelik çalışmalar ve uygulamalar yaptıklarını ve bu çalışmaları Lojistik 4.0 olarak Ar-Ge faaliyetlerinin merkezine yerleştirdiklerini" belirtmiş, ayrıca "Ekol markasını LOGISTICS 4.0 marka adıyla konumlandırdıklarını ve depolama teknolojilerini Endüstri 4.0'a uyumlu hale getirdiklerini" ifade etmiştir (Taşımacılar, 2017).

Ülkemizde ilk patentli mobil rack sistemine sahip olan Üçge Drs, depolar için geliştirdiği otomatik drive-in sistemi ile depremler de daha dayanıklı bir sistem sunmaktadır. THY, kargo bölümü için Üçge'nin saatte 4 bin ürün ayrıştırma kapasitesine sahip sistemini kullanarak işlem kapasitesini üç kat arttırmıştır (https://www.stendustri.com.tr/depolama-cozumleri/endustri-40-a-uygun-akilli-depo-sistemleri-uretiyoruz-h93796.html).

Küresel Akıllı Depo Pazar 2026 Araştırması Raporu verilene göre, akıllı depoların depo yönetimine entegre olmasıyla depo süreçleri zamanlaması açısından yüzde 90 oranında verim artışı sağladı. Son iki yılın verileri incelendiğinde akıllı depo çözümlerine olan talebin arttığını görülmektedir. 2021 yılında 14,8 milyar dolar olan pazar büyüklüğüne sahipken, 2026 yılına kadar 25,4 milyar dolar olarak 2 katına çıkması beklenmektedir (https://www.dha.com.tr/ekonomi/akilli-depo-cozumleri-yuzde-90-tasarruf-sagliyor-2057665).

SONUÇ

Küreselleşen dünyada teknoloji kullanımı yaygınlaşmaktadır. Endüstri 4.0 ile birlikte ortaya çıkan Akıllı Depo kavramı lojistik süreçlere maliyet, hız ve verimlilik açısından fayda sağlamaktadır. Zira depo yönetimi şirketlerin lojistik maliyet unsurlarının büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Depo yönetiminde akıllı depoların entegre edilmesiyle daha verimli bir hal alacağı beklenilmektedir. Akıllı depolarda insan gücünün yerine teknolojinin alması güvenlik riskleri ortadan kaldıracaktır. Böylelikle depoda yaşanılan kazaların oranında azalma görülmektedir. Akıllı depoya sahip firmaların insandan kaynaklanan hata payları oldukça azdır. Teknolojinin insan yerini almasıyla birlikte stok yönetimi daha hızlı gerçekleşmektedir. Böylelikle kazanılan zaman tasarrufuyla hata payları da en aza inmektedir. Akıllı depolar geleneksel depolara göre maliyeti yüksektir. Küçük ve orta işletmeler için tercih edilebilirliği tartışmalıdır. Bundan dolayı genelde dünyada birçok büyük firma akıllı depo kullanımına geçiş yapmaktadır. Sektörün önde gelen lojistik firmaları da akıllı depo sistemlerini kullanmaktadır. Başta Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve Fransa'da bulunan firmalar olmak üzere birçok ülkede akıllı depo kullanımına rastlanmaktadır. Türkiye'de ise akıllı depo şu an için çok tercih edilmemektedir. Zira,

depo yönetimine yatırım şirketleri ekonomik olarak zorlamaktadır. Türkiye'deki şirketlerin akıllı depoya geçmesiyle tedarik zincirinde olumlu yansımalar olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ateş, A.k. ve Önaçan, M.b.k.. (2018), Lojistik Yönetiminde Teknolojik Yenilikler, *Uluslararası Erdemli Sempozyumu*, 65

Bilgin Sarı, E., Özveri, O., & Şenyay, U. E. (2019), Endüstri 4.0'ın İş Süreçleri Yönetimine Etkisi: Akıllı Depolama Sistemi Uygulaması, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(2), 468.

Chong, Z. Q., Low, C. Y., Mohammad, U., Rahman, R. A. VE Shaari, M. S. B. (2018), Conception Of Logistics Management System For Smart Factory. *International Journal of Engineering and Technology*, 7(4), 126.

Cohen, L., Manıon, L. ve Morrıson, K. (2007), *Research methods in education*, New York: Routledge.

Companik E., Gravier M.J., Farris II M. T., (2018), Feasibility Of Warehouse Drone Adoption And İmplementation, *Journal of Transportation Management*, 28 (2), 5.

Çengel, Ö. (2008), *Tedarik Zinciri Yönetimi ve Lojistik Sektöründe Bir Araştırma*, İstanbul: Bigart Yayınları.

Çiçekli, S. (2018), Sanayi 4.0'ın Lojistik Sektörüne Etkileri. T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Verimlilik Genel Müdürlüğü, *Anahtar Dergisi*, 352, 45

Dale M., (2018), Automating Grocery Shopping, *Imaging and Machine Vision Europe*, 85, 16.

Demiral D., (2021), Endüstri 4.0'ın Lojistik Boyutu: Lojistik 4.0, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 245.

Dhl (2014a). Self-Driving Vehicles in Logistics Report, *Publisher: DHL Customer Solutions & Innovation*, Germany. 21-23.

Dhl (2016b). Robotics in Logistics Report, *Publisher: DHL Customer Solutions & Innovation*, Germany. 25.

Ding, W. (2013), *Study Of Smart Warehouse Management System Based On The IOT. In Intelligence Computation And Evolutionary Computation*, Berlin: Heidelberg.

Ekol Lojistik Küresel Sözleşmeler İlkesi İlerleme Raporu 2007-2018, 11

Gönen D., Atıcıl H., Demirelli B. ve Oral A., (2017), Depolama Alanlarında Çalışanların Çalışma Pozisyonlarının İncelenmesi, *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi 5*, 295.

Holmes, S. (2004), An Extraordinary Odyssey: The Iwakura Embassy Translated, *London Review Journal*, 59(1), 83-119.

Hompel M., Schmidt T. (2007), *Warehouse Management*, Springer

http://www.akilliraf.com/otomatik-depolama/, Erişim Tarihi:10.04.2022.

http://www.intelligentcontainer.com/en/home.html, Erişim Tarihi: 10.04.2022

http://www.robotas.com.tr/uygulamalar.asp Erişim Tarihi: 08.04.2022

http://www.tasimacilar.com/lojistik-4-0-nedir-18747h.htm. Erişim Tarihi: 22 Nisan 2022

https://temesist.com/asrs-otomatik-depolama-temesist-endustriyel-depo-ve-raf sistemleri/, Erişim Tarihi: 05.04.2022

https://www.dha.com.tr/ekonomi/akilli-depo-cozumleri-yuzde-90-tasarruf-sagliyor-2057665 , Erişim Tarihi: 25.04.2022

https://www.stendustri.com.tr/depolama-cozumleri/endustri-40-a-uygun-akilli-depo-sistemleri-uretiyoruz-h93796.html, Erişim Tarihi: 25.04.2022

Kabukcu E. ve Tetik S., (2016), Evrim Kabukcu ve Semra Tetik Moda Endüstrisinde E-Ticaret & Girişimcilik: Tozlu.Com Örneği, *7 th International Congress on Entrepreneurship, 73*

Karaçalı, İ., (2006), *Bahçe Ürünlerinin Muhafazası ve Pazarlanması*, İzmir: Ege Üniversitesi Basım Evi.

Közkurt, C. (2012). Sıvı Gıda Üretim Sektörü İçin Akıllı Depolama Sistemlerinde Kullanılan Kartezyen Robotun Mekatronik Tasarımı Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi. 80

Lee, C. K. M., LV, Y., NG, K. K. H., HO, W., ve Choy, K. L. (2018), Design And Application Of İnternet Of Things-Based Warehouse Management System For Smart Logistics, *International Journal of Production Research*, 56(8), 2754.

Müller, J. M. ve Voigt, K. I. (2018), The Impact of Industry 4.0 on Supply Chains in Engineer-to-Order Industries, *An Exploratory Case Stud*y, 51(11), 122.

Oxford Insight Report 2019 https://www.oxfordinsights.com/ai-readiness2019 Erişim Tarihi: 28.03.2022

Önden İ., (2018), İnsansız Lojistik Ağlarının Geleceğinin Değerlendirilmesi Ulaştırma Ve Lojistik Yönetimi , *Tübitak Tüsside*, 3.

Ramaa A., K.N. Subramanya, T.M. Rangaswamy (2012), Impact of Warehouse Management System in a Supply Chain, *International Journal of Computer Applications, 54(1),* 975.

Richards, G., (2014), *Warehouse Management: A Complete Guide To Improving Efficiency And Minimizing Costs In The Modern Warehouse*. London: Kogan Page Publishers.

Rouwenhorst B., Reuter B., Stockrahm V., Van Houtum G. J., Mantel R. J., Zijm W. H. M. (2000), Warehouse Design and Control: Framework and Literature Review, *European Journal of Operational Research*, 122(3), 515.

Saatçioğlu, Y. Ö. (2019), *RFID Teknolojisi: Fırsatlar, Engeller ve Örnek Uygulamalar*. Ege Academic Review.

Soyaslan, M. (2012), Sıvı Gıda Üretim Sektörü İçin Robotik Tabanlı Akıllı Depolama Sistemlerinin Otomasyonu, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi. 90

Şahin, E. (2018), Türkiye'de Lojistik Eğitimi, Lojistik Eğitim Standartları, Mesleki Yeterlilik ve Bologna Süreci, AB Üye Ülkeleri ile Türkiye Kıyaslaması. İstanbul: Maltepe Üniversitesi. 8

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, SGK 2014 İstatistik Yıllığı, Ankara

Tanyaş, M., & Baskak, M., (2012), Farklı Açılardan Depoların Sınıflandırılması s.35

From "soft power" to "sharp power": Growing authoritarian influence in a democratic world

Łukasz Lep
Helena Chodkowska University of Technology and Economics, Poland

INTRODUCTION

The article is devoted to the subject of a new type of power, which is „sharp power". The aim of the publication is an attempt to define this phenomenon and to present its characteristic features and manifestations. This will enable a detailed analysis of the term „sharp power", also in the context of „soft power" and „hard power". In order to fully identify the qualitative differences of „sharp power" in an authoritarian system, in its customary sense, it is necessary to familiarise oneself with a whole range of techniques of exerting influence, developed by leading authoritarian regimes, as well as with the ways of their application.

„Sharp Power" is a newly coined term, proposed in 2017 by the International Forum for Democratic Studies. It refers to the ability of a regime in influencing the perception of audiences in the target country to change their minds and behaviour, undermining the political system and thus shaping a favourable consensus, through the manipulative use of information. "Sharp power" is understood as exposing behaviours associated with the expansion of influence by authoritarian states such as China or Russia[1] . These countries achieve their goal of influencing their target foreign audiences through the manipulation of information, albeit in a different way than is the case with 'soft power'. Among other things, this concept is used to accuse authoritarian countries such as China and Russia of spreading their values to Western academics, think tanks, media, politicians, educational systems, through government-sponsored illegal activities such as establishing Confucius Institutes around the world[2] . At the same time, China has officially countered these allegations with occasional public appearances in academia and media, by making claims that „sharp power" is a „pseudo-academic concept" that demonstrates Western bias against China[3].

[1] C. Walker, J. Ludwig, *Sharp Power Rising Authoritarian Influence*, [in:] The International Forum for Democratic Studies, National Endowment for Democracy, 2017, p.17, https://www.ned.org/wpcontent/uploads/2017/12/Sharp-Power-Rising-Authoritarian-Influence-Full-Report.pdf (accessed 02 May 2022).
[2] *Ibidem*, p. 22.
[3] *Global Times, Sharp Power Concept Proves Western Bias*, Jan. 29, 2018. http://www.globaltimes.cn/ content/1087165.shtml (accessed 01.05.2022).

The concept of "Sharp power"

In colloquial language, 'soft power' has become a universal term for forms of influence that are not 'hard' in the sense of military force. However, the authoritarian techniques of influence that have gained momentum in recent years, while not hard in the sense of open coercion, they are not really 'soft' either. As Joseph Nye notes, **„Sharp power"** is not a threat that has suddenly emerged in recent years, but a problem that has existed since the 20th century. Joseph Nye stated that „sharp power" is „a new term to describe an old threat". Similar practices of information manipulation were used by both the US and the Soviet Union during the Cold War. Today's „information warfare", waged by China and Russia, has its roots in history, as authoritarian regimes have continually tried to defame democracy with „fake news and social disruption"[1] .

The term „sharp power" was used for the first time in November 2017 by the International Forum for Democratic Studies, based in Washington DC, in a report by Ch. Walker and J. Ludwig entitled *National Endowment for Democracy*. The authors claim that Russia and China have spent huge sums of money in recent years to „shape public opinion and perceptions around the world, using a diverse set of tools that includes thousands of people-to-people exchanges, extensive cultural activities, educational programs, and the development of media companies and information initiatives with global reach"[2] . The 156-page report defines the concept of „sharp power", referring to the ability to take actions that „pierce, penetrate or perforate the political and information environment in target countries"[3] . China and Russia are two typical authoritarian states identified as „sharp power". It should be noted, however, that while analyses of „sharp power" mainly describe the actions of authoritarian states such as Russia[4] , China[5] , they also refer to other states such as Iran and Saudi Arabia[6].

Since the report on „sharp power" was released, there have been many commentaries and academic articles on Chinese and Russian „sharp power" In December 2017, The Economist featured China's „sharp power" in its cover article, raising growing concerns about Chinese influence in Australia and other Western countries[7]. J. Nye, the creator of „soft power", has also published several articles discussing China's „sharp power", pointing out that China tries to exert a „strong narrative" seeing it as

---

[1] Jr, J. S. Nye, *How Sharp Power Threatens Soft Power*: *The Right and Wrong Ways to Respond to Authoritarian Influence*, Foreign Affairs, Jan. 24, 2018. https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2018-01-24/how-sharp-power-threatens-soft-power (accessed 01.05.2022).

[2] C. Walker, J. Ludwig, *Sharp Power: Rising Authoritarian Influence. Washington*, National Endowment for Democracy, 2017. accessed 11 March 2020, p.6.

[3] Ch. Walker, J. Ludwig, *Sharp Power Rising ...*, p. 8.

[4] D. Spring, *Collusion, election, fake news and undermining democracy: an update on american and russian soft power information weaponization*. I 119204_Российск.-Американ. Семинар в Печать.Pdf', pp. 65-74. https://dspace.spbu.ru/bitstream/11701/19598/1/119204_%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA.%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BD.%20%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%80%20%D0%B2%20%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B0%D1%82%D1%8C.pdf#page=65 [dostęp: 15.04.2022].

[5] M. Lisewski, *The Weakening of the Hegemon and the Future of the Liberal International Order. The Canadian Center of Science and Education*, 2020, 13(3), pp. 166-179. doi:10.5539/jpl.v13n3p166.

[6] L. Diamond, *Democratic Regression in Comparative Perspective: Scope, Methods, and Causes. Democratization*, 2020, DOI:10.1080/13510347.2020.1807517.

[7] https://www.economist.com/briefing/2017/12/14/how-chinas-sharp-power-is-muting-criticism-abroad (accessed 25.04.2022).

a source of power, but its soft power generated by economic success is limited[1]. He argues that „sharp power" is used in a coercive rather than persuasive manner and thus threatens „soft power"[2] .

Biersteker analyses 'sharp power' from a different point of view, namely from a European point of view, but he analyses „sharp power" in a positive aspect. According to the author, Europe is at the forefront when it comes to „sharp power"[3] . According to his definition, „sharp power" means having potential in the form of tools, for example in foreign policy, such as having more voting power than other states or in the use of sanctions[4] .

Walker explains „sharp power" as strategies of authoritarian states aimed at influencing perceptions and affecting the democratic political environment[5] . As an aside, it should be mentioned that Walker is one of the main theorists in the field of the topic under discussion, hence the researcher's work will provide the theoretical basis for the study and analysis of „sharp power"[6] .

Leonova's statement that „sharp power" is a combination of influence operations and cyberterrorism should be considered equally important. It is a global threat through new technologies, not only against democracies. Typical „sharp power" tactics, for example, are that operations are difficult to detect and that they are not costly to carry out, yet on the other hand the efforts are effective[7] . This study refers to the fact that „sharp power" are influential operations. However, for the purpose of the analysis it is assumed, that „sharp power" is used primarily to influence and destabilise democratic structures and destabilisation of democratic structures. Leonova stresses that „sharp power" is a global phenomenon, hence there is a need for international cooperation to counteract sharp power[8] .

Greene, on the other hand, points out that 'sharp power' may be a new concept, but these types of state interference operations have been around for a long time[9] . Furthermore, he points out the close relationship between 'sharp power' and information warfare, where China's attacks are harder to track than Russia's[10] . This is because China aims to become an international actor that uses propaganda to influence rather than disinformation to attract media attention[11] . „Sharp power" by China can be divided into influence operations and interference operations, for example against democratic countries such as the US and Australia.

---

[1] Jr, J.S. Nye, *China's Soft and Sharp Power, ProjectSyndicate*, Jan.4,2018. https://www.project-syndicate.org/commentary/china-soft-and-sharp-power-by-joseph-s--nye-2018 01?barrier=accesspaylog.
[2] Jr, J. S., Nye, *How Sharp Power Threatens ...* .
[3] T. Biersteker, *The Potential of Europe's Sharp and Soft Power. Global Policy*, 11(3), 2020, pp. 384-87. https://doi.org/10.1111/1758-5899.12815, (accessed 28.04.2022).
[4] *Ibidem.*
[5] C. Walker, *What Is "Sharp Power?" Journal of Democracy*, 29(3), 2018, pp. 9-23.
[6] *Ibidem.*
[7] O. Leonova, *Sharp Power - the New Technology of Influence in a Global World*, [in:], Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya, 63(2), 2019, pp. 21-28. https://doi.org/10.20542/0131-2227-2019-63-2-21-28, (accessed 25.04.2022).
[8] *Ibidem*.
[9] E. Greene, *Sharp Power: How Foreign Election Interference is Changing the Global Balance of Power*, Honors Thesis, Western Washington University, Honors Program Senior Projects, Political Science Department, 2020, https://cedar.wwu.edu/wwu_honors/367?utm_source=cedar.wwu.edu%2Fwwu_honors%2F367&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages (accessed 25.04.2022).
[10] E. Greene, *Sharp Power: How Foreign.... , s. 21-24.*
[11] *Ibidem*, p. 24.

In sum, the term „sharp" captures the malignant and aggressive nature of authoritarian projects that bear little resemblance to the benign pull of 'soft power'. Through 'sharp power', the unattractive values of authoritarian systems - encouraging monopoly on power, top-down control, censorship, forced or bought loyalty - are exposed to the outside world, and those affected are not so much recipients as victims. As indicated earlier, „Sharp power" is the ability of a regime to influence the perceptions of audiences in a target country, with the aim of changing their minds and behaviour, undermining the political system and thereby shaping a favourable consensus, through the manipulative use of information. The term is understood to describe the behaviour of expanding influence by authoritarian states.

Sharp power' target

All influence operations serve to destabilise state power in favour of the interests of authoritarian states. These operations aim to bring about changes in perceptions and in democratic political systems over time[1] . With China in mind, it can be argued that sharp power activities are difficult to detect because influence operations are cloaked in camouflaged propaganda activities. In deLisle's view, China is seeking to change perceptions of democratic systems and is systematically reinforcing Chinese ideology around the world[2] .

Although Russia and China undertake some activities that can credibly be categorised as mere public diplomacy, the nature of their political systems invariably and fundamentally colours their efforts. In the case of China, for example, educational and cultural initiatives are accompanied by an authoritarian determination to monopolise ideas, suppress alternative narratives and exploit partner institutions. The rulers of Russia, a less wealthy and powerful country, sometimes seem content to promote the idea that their regime, de facto under the same leadership for 22 years, is a member of the national community and that its actions and statements are no less valid than those of democracies. In reality, this false sense of equality can only be created by sowing doubt and anxiety among their rivals.

DeLisle argues that China has increased its use of „sharp power" to achieve its political goals because „hard power" is too risky and „soft power" is too weak and insufficient to achieve its goals[3] .

Diamond explains that China's „sharp power" is part of its way of becoming a global financier, for example by investing in foreign infrastructure, technology and universities. Investing globally creates opportunities for China to control data and promote itself as superior[4].

It is also worth noting Greene's position that future research sees the need to study 'sharp power' as a separate department from other perspectives, and to develop them in the direction of analysing the weaknesses of non-democracies and how to deal with 'sharp power'[5].

In the new ruthless competition that is taking place between autocratic and democratic states, the „sharp power" techniques employed by repressive regimes do not necessarily seek to „win hearts and minds",

[1] J. deLisle, *Editor's Corner: Political Warfare, Sharp Power, the U.S., and East Asia*, Orbis Philadelphia, 64(2), 2020, pp. 167-173. DOI:10.1016/j.orbis.2020.02.001 pp. 168.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem.* , pp. 167.
[4] L. Diamond, O. Schell, *Chinese Influence and American Interests Promoting Constructive Vigilance,* https://asiasociety.org/sites/default/files/inline-files/ChineseInfluenceAndAmericaninterests_Report_11.29.2018.pdf, (accessed 01.05.2022).
[5] E. Greene *Sharp Power: How Foreign Election...,* p. 2.

which is a common benchmark for soft power activities, but certainly seek to manage their target audiences by manipulating or poisoning the information that reaches them[1].
"Sharp power" allows authoritarian countries to penetrate the fabric of society, fuelling and reinforcing existing divisions. Russia is particularly adept at exploiting splits in democratic states[2]. Unlike the impact of „hard power", „sharp power" involves a degree of concealment. By exploiting the open information environment of democracies, authoritarian „sharp power" actions are usually difficult to detect, meaning that they benefit from a lag time before the targeted democratic countries become aware of the problem.

Examples of „Sharp power".

The authoritarian ideal of the media is clearly visible in China. To mark the ninetieth anniversary of the People's Liberation Army, four different state-owned newspapers had identical covers. In February 2016, President Xi Jinping visited the headquarters of three major state media organisations that had pledged allegiance to the Communist Party[3]. When such total control is not possible or desirable, authoritarian regimes often resort to strategic diversion. This can be seen, for example, in Russia's national media, which alternately confuse and entertain, or Beijing's large-scale fabrication of social media posts to disrupt discussion of controversial topics[4] .

In turn, Chinese universities have come under increasing ideological scrutiny. In the run-up to the 19th CCP Party Congress in October 2017, China's main anti-corruption agency, the Central Commission for Discipline Inspection (CCDI), stepped up its efforts to assess the effectiveness of party committees at many of China's leading universities[5], including several that have joint academic initiatives with foreign universities[6] .
According to the report, the public sphere has been attacked by China and Russia in four key spheres critical to shaping public opinion and perception, such as the media, academia, culture, and think tanks and policy circles[7].

---

[1] R. Orttung, Ch. Walker, *Russia's International Media Poisons Minds*, Moscow Times, 8 October 2014, https://themoscowtimes.com/articles/russias-international-media-poisons-minds-40194.
[2] Ch. Zappone, *As Facebook Disclosure Shows, Russian Influence Campaigns Seek to Divide*, Cripple Democracy, Sydney Morning Herald, 8 September 2017, www.smh. com.au/world/as-facebook-disclosure-shows-russian-influence-campaigns-seek-to-divide-cripple-democracy-20170907-gycgdt.html (accessed 28.04.2022)
[3] L. Lim, *Cooking the News: Xi's Digital Future, The China Blog, Los Angeles Review of Books*, https://blog.lareviewofbooks.org/chinablog/cooking-news- xis-digital-future (accessed 01.05.2022).
[4] G. King, J. Pan, M. E. Roberts, *How the Chinese Government Fabricates Social Media Posts for Strategic Distraction,* Not Engaged Argument, American Political Science Review 111, no. 3 (2017), pp. 484-501, https://gking.harvard.edu/50c, (accessed 25.04.2022).
[5] N. Gan, *Chinese Universities Tighten Ideological Control of Teaching Staff*, South China Morning Post, 28 August 2017, www.scmp.com/news/china/policies-politics/ article/2108597/china-universities-tighten-ideological-control-teaching.
[6] E. Feng, *China Universities Accused of Ideological Weakness*, Financial Times, 19 June 2017, www.ft.com/ content/88191d36-54b4-11e7-9fed-c19e2700005f, (accessed 25.04.2022).
[7] Ch. Walker, J. Ludwig, *Sharp Power Rising Authoritarian...*, pp. 10-11.

„Sharp power" can harm young democratic societies with authoritarian „unattractive values" that encourage „monopoly power, top-down control, censorship and forced or bought loyalty"[1].
Previous research indicates that in 2016 there was, via Twitter, foreign political interference using brute force in the US presidential election with the aim of influencing democratic politics[2]. Greene's case study[3] focuses in part on Russia's involvement in the 2016 US election, and furthermore on China's influence, through propaganda, on Australia's political system[4]. Another study examines China's ideology behind the use of „ sharp power" to raise awareness of how to deal with „sharp power" against democracy[5]. The fact that „sharp power" has been used in previous elections is an example of what this study means by operations that systematically have a negative impact on liberal democratic politics.

Correlations and Differences Between „sharp power", „soft power", „smart power", „hard power"/

A common theme in research on „sharp power" is its distinction
The common theme in research on „sharp power" is its distinction and association with „soft power", „hard power" and „smart power". Apart from this, the debate on the categorisation of „sharp power" also discusses the seemingly opposite concept – "hard power".
„Sharp power" is distinguished from „Soft power" despite the fact that they have the same goal, i.e. to change and influence social and public opinion, in exchange for a desired outcome. Moreover, they use similar tools: culture, values and politics[6]. Additionally, they use the same tools of information circulation, such as mass media, cultural markets, education system, public diplomacy. On the other hand, the basic and biggest distinction of both phenomena is coercion. „Soft power" emphasises the attraction and pull of shared common values, conceiving them as tools of persuasion, while rejecting coercion[7] as a means of influence. Accordingly, „soft power", under international law, focuses on „discrimination and manipulation"[8]. Authoritarian power obtains its „focus" by virtue of the fact that authoritarian regimes „pierce, penetrate or perforate" the political or information environments of target countries[9] , rather than attract or appeal to audiences.

---

[1] *Ibidem.* , s. 13,
[2] S. Hanouna, O. Neu, S. Pardo, O. Tsur, H. Zahavi, *Sharp power in social media: Patterns from datasets across electoral campaigns*, Australian and New Zealand Journal of European Studies, 11(3), 2019, pp. 97-113.
[3] E. Greene, *Sharp Power: How Foreign Election Interference is Changing the Global Balance of Power*, Honors Thesis, Western Washington University, Honors Program Senior Projects, Political Science Department.
[4] *Ibidem.*
[5] J. M. Cole, J.M. *The hard edge of sharp power: Understanding Chinas Influence Operations Abroad,* A Macdonald-Laurier Institute Publication, 2018, p. 36. https://macdonaldlaurier.ca/files/pdf/20181022_MLI_China's_Influence_(Cole)_PAPER_WebreadyF.pdf, accessed (01.05.2022).
[6] J.S. Nye Jr., *Soft Power. How to achieve success in world politics*, Warsaw 2007, p. 40.
[7] J.S. Nye, Jr., *Public Diplomacy and Soft Power*, The Annals of the American Academy of Political and Social Science 616, no.1, 2008, pp. 94-109.
[8] Ch. Walker, J. Ludwig, *Sharp Power Rising....*, p. 6.
[9] Ch. Walker, J. Ludwig, *The Meaning of Sharp Power: How Authoritarian States Project Influence*, Foreign Affairs, https://www.foreignaffairs.com/articles/chi-na/2017-11-16/meaning-sharp-power, (accessed 02.05.2022).

Here it is worth noting that despite the similarities in the use of coercion, „sharp power" is different from „hard power". Examples of the use of „hard power" are coercive diplomacy, military intervention and economic sanctions, which are based on "tangible" resources of power, such as military strength and economic power[1] . „Sharp power" is the subject of techniques aimed at reducing the possibility of detection of an object[2] (*"stealth"*)[3]. Interestingly, in the information age, the ease of access to information via the Internet makes „sharp power" even more „intangible" and thus more distinct from „hard power". The above indicates that „sharp power" shares common features with „soft" and „hard power", but is distinguished from „soft power" by coercion, and from „hard" by immateriality.

Referring to the report's reference to 'sharp power', it refers to the authoritarian „soft power"[4] of Russia and China. While the report acknowledges that there are differences between the two powers, it also states that the implementation of 'sharp power' is understood in the familiar context of „soft power"[5]. Thus, Beijing's and Moscow's attempts to exert „sharp power" are in fact the use of traditional **„**soft power**"** tools[6] .

The concept of **„**soft power**"**, the report suggested, needs **„**reconceptualization**"**. It was argued that „soft power**"** is a **„**conceptual vocabulary**"** that has been used **„**since the end of the Cold War**"** and is insufficient to explain the current situation. **„**Soft power**"** was also questioned stating that it is a term that describes all forces that do not fit into the concept of **„**hard power**"**. Consequently, „sharp power" was presented as that which is neither **„**soft**"** in the sense of attraction nor **„**hard**"** in the sense of open coercion[7] .

However, Joseph Nye argued that there is no need to revisit the concept of soft power that he proposed in 1990, because sharp power is essentially a certain type of hard power[8]. As Nye stated, sharp power is **„**the insidious use of information for hostile purposes**"**, which includes an element of coercion and economic dependence. Although sharp power can disrupt democratic processes and corrupt democracy, it can enhance soft power to a small extent.

Furthermore, it should be noted that despite the billions of dollars spent on promoting soft power, China has achieved very little, ranking 25th in the ranking of the **„**Soft Power 30" index[9]. These contradictory arguments reveal the vagueness of „sharp power". According to the report, **„**sharp power**"** is described as neither hard nor soft, but Joseph Nye considers it to be entirely hard. The fuzziness in question makes „sharp power" a vague concept that has both soft and hard parts, making it difficult to categorise it in any of these areas. Therefore, adopting the concept of 'sharp power' runs the risk of undermining the logical self-compatibility of „soft" and 'hard power'. Another factor that contributes to the ambiguity of „sharp power" is the difficulty in determining which power is „sharp". Since „sharp power**"** is usually combined with **„**soft", it is not easy to distinguish between coercive power and power that is attractive.

---

[1] J. S., Nye Jr, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, New York: Basic Books, 1990, p. 32.
[2] Ch. Walker, J. Ludwig, *Sharp Power Rising...*, p. 13.
[3] *Stealth* - techniques designed to reduce the possibility of detecting an object by known observation methods.
[4] Ch. Walker, J. Ludwig, *Sharp Power Rising...*, p. 6.
[5] *Ibidem.*, p. 10.
[6] *Ibidem.*, p. 11.
[7] *Ibidem*, p. 13.
[8] J. S. Nye, Jr. , China's Soft and Sharp Power, ProjectSyndicate, https://www.project-syn-dicate.org/commentary/china-soft-and-sharp-power-by-joseph-s--nye-201801?barrier=accesspaylog, accessed (01.05.2022).
[9] J. S. Nye, Jr. , *How Sharp Power Threatens....*

The report on „sharp power" acknowledges that citizens in young democratic societies are often „unaware of the extent to which civil society is tightly controlled in China"[1] . Nye suggested that China's soft power efforts should not be prohibited, but the dividing line should be „carefully monitored"[2] . However, in the absence of a clear line between powers, there remains a large space for judgement: To what extent should a given behaviour be identified as „sharp power"? By what standards should the government take action to stop „sharp power"? Which person or entity should be accused of using (exercising) „sharp power"**?**

Moreover, as mentioned above, „sharp power" has features of both „hard power" and „soft power", but at the same time it is also different from both. Undoubtedly, in view of the many different definitions and debates about „sharp power", no one can avoid discussing the relationship of „sharp power" with „soft" and „hard power". It should also be noted that „soft power" and „hard power" sometimes reinforce each other and sometimes clash. However, it is not possible to clearly indicate which of the mentioned approaches is more effective. Analysing these issues, Nye put forward a thesis about the possibility of combining the effectiveness of international actions with the ability to benefit from both strategies. The result of this approach was the emergence of the concept of smart power.

In every sense, „sharp power" is not an isolated concept, but is a derivative of „soft power" and „hard power". „Sharp power", when implemented, takes the form of „soft power" and shares a strategic objective with it. In addition, it needs the support of „hard power" (such as economic power) to complement its unattractiveness and achieve a persuasive effect. From this perspective, „sharp power" can be seen as a combination of „hard" and „soft power", which was termed „smart power" in 2004[3]. Nye pointed out that soft power alone cannot create an effective foreign policy, so strategies that combine the tools of both soft and hard power are necessary. This is even more important in today's information age because in today's world, success is no longer just a question of whether someone can succeed, but also whether someone is able to succeed[4].

To some extent, then, the practice of acute power is nothing other than the use of „smart power" by authoritarian states. As Nye stated, the novelty is „not the model" but the speed of dissemination of information[5].

„Sharp power" in a contemporary perspective

In October 2007, at the 17th National Congress of the Communist Party of China, the then President Hu Jintao in his report set out a course that would take the cultural development of Chinese society to new heights of investment by his country, attributing to culture, as such, the soft power value of the nation, commonly referred to as soft power. Hu uttered the following words:

> „We must maintain the orientation of [advanced] socialist culture, bring about a new acceleration of socialist cultural development, stimulate the cultural creativity of the whole

[1] Ch. Walker, J. Ludwig, *Sharp Power Rising* ... p. 17.
[2] J. S., Nye, Jr. , *China's Soft and Sharp* Power.....,
[3] S. Nossel, *Smart power*, Foreign Affairs 83, no. 2, 2004, pp. 131-142.
[4] J. S., Nye Jr. , *Get Smart: Combining Hard and Soft Power*, Foreign Affairs 88, no.4, 2009, pp. 160-163.
[5] J. S. Nye, Jr. , *How Sharp Power Threatens Soft Power*....

nation, and strengthen culture as part of the soft power of our country to better guarantee people's basic cultural rights and interests, enrich the cultural life of Chinese society, and arouse people's enthusiasm for progress"[1].

In the subsequent fifteen years since Hu's statement above, China has spent tens of billions of dollars to shape public opinion and perceptions around the world, using a diverse set of tools to do so, including thousands of people-to-people exchanges, extensive cultural activities, educational programmes (most notably an ever-expanding network of controversial Confucius Institutes), and the development of global media enterprises.

Around the same time, the Russian government accelerated its own activities in this sphere. In the mid-2000s, the Kremlin launched the global television network Russia Today (since renamed the more modest 'RT'), increased its ability to manipulate content on the internet, strengthened its support for state-linked political institutes, and generally developed a network of influence operations - both online and offline - aimed at changing international opinion in its favour.

At first, many observers in the major democracies disregarded the Russian and Chinese governments' efforts to create more modern and sophisticated tools of international influence. The television and Internet initiatives of authoritarian governments, whose programmes and editorial lines were initially rigid and inconsistent, were seen as autocratic vanity projects or unimportant and frivolous productions. Nevertheless, with more or less mediocre results, these governments tried to „tell their story" in a way that would appeal to the world. For obvious reasons, it would require extraordinary editorial skill and a great deal of creativity to minimise or eliminate the visible and widely known features of their systems: an entrenched form of power with corrupt rulers, enormous environmental problems, institutionalised censorship, deepening economic inequalities and harsh political repression that remain the bedrock of governance in both countries.

Analysts, journalists and policy makers in democratic countries used to view authoritarian attempts to exert influence through the well-known prism of „soft power". According to Joseph Nye's original definition[2] , a state's „hard power" is based on coercion, mainly as a function of its military or economic power, while „soft power" is based on attraction, resulting from the positive appeal of a country's culture, political ideals and policies. Regimes in Moscow and Beijing are certainly trying to shape public perceptions, moods and opinions abroad to a degree that would have been simply impossible a dozen years ago. With the explosive growth of the internet and social media, and the integration of authoritarian information sources into the media space of democratic countries, the opportunities for influence are far greater today than ever before. However, those who interpret these efforts as a way for Moscow and Beijing to increase the „soft power" appeal of their countries may be mistaken the truth and risk perpetuating a false sense of security. After all, if the goal of authoritarian countries' efforts is to improve their international image, and Russia and China do not in fact generally enjoy a

[1] Hu Jintao, *Hold High the Great Banner of Socialism with Chinese Characteristics and Strive for New Victories in Building a Moderately Prosperous Society in All*, Report to the Seventeenth National Congress of the Communist Party of China, China Internet Information Center, www.china.org.cn/english/congress/229611.htm, (accessed 28.04.2022).

[2] J. S. Nye, Jr., *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2004.

positive image in democratic countries[1], it is understandable that their sophisticated initiatives may not produce the expected results[2], and even if they did, this would not cause obvious and direct harm to democratic countries. Unfortunately, authoritarian regimes view the use of such force abroad and the notion of success in world politics in a very different way, one that cannot be divorced from the political values by which governments in their countries run. As the essays in this report indicate, they do not engage in „public diplomacy" as democratic countries would understand it. Instead, they seem to pursue more negative ends, often involving new forms of censorship and control of information that directly contradict the benign concept of „soft power".

A clearer picture of the intentions of these regimes can be gained by analysing their internal political situation. Beijing and Moscow methodically suppress genuine dissent, denigrate or silence political opponents, flooding their citizens with propaganda content while trying to maintain a false pretense of pluralism, openness and modernity. In fact, in recent years, the sphere of ideas in these two authoritarian countries has been systematically monopolised.

Both regimes have redefined censorship in the context of the twenty-first century. Their systems allow for a considerable amount and variety of information, but little objectivity and pluralism, with regard to news and political ideas. The seemingly astonishing variety of content available to consumers helps to hide the fact that the highest authorities in these countries do not tolerate dissent. In the case of China - a sophisticated system of Internet manipulation, including an extensive, multi-layered system of censorship and „Internet content monitors" in government offices and private companies numbering in the millions[3] - is designed to suppress and neutralise political expression and collective action, even as it encourages many ordinary people to express their opinions on a range of issues of importance to them. When considering the implications of their energetic actions on the international stage, the nature of the regimes in Russia and China must be taken into account. Their aim is not simply to attract or gain influence. Their aim is manipulation, confusion, division and repression.

Authoritarian influence

The emergence of China on the world stage is relatively a phenomenon that the regime is able to use to its advantage. The first major outreach to many countries took place under the auspices of Beijing's „outbound" strategy, which saw China as an alternative source of investment for developing countries.

[1] M. Vice, *Publics Worldwide Unfavorable Toward Putin*, Russia, Pew Research Center, www.pewglobal.org/2017/08/16/publics-worldwide-unfavorable-toward-putin-russia/, (accessed 28.04.2022); Opinion of China: Do You Have a Favorable Opinion of China? Pew Research Center Global Indicators Database, www.pewglobal.org/database/indicator/24/, (accessed 28.04.2022).
[2] J. S. Nye Jr., *What China and Russia Don't Get About Soft Power*, Foreign Policy, 29 April 2013, http://foreignpolicy.com/2013/04/29/what-china-and-russia-dont-get-about-soft-power/; D. Shambaugh, *China's Soft-Power Push*, Foreign Affairs 94, www.foreignaffairs.com/articles/china/2015-06-16/ china-s-soft-power-push; Eleanor Albert, China's Big Bet on Soft Power, Council on Foreign Relations, www.cfr.org/backgrounder/chinas-big-bet-soft-power, (accessed 28.04.2022).
[3] C. Cadell, PLi, *Tea and Tiananmen: Inside China's New Censorship Machine*, Reuters, 29 September 2017, www.reuters.com/article/china-congress-censorship/tea-and-tiananmen-inside-chinas-new-censorship-machine-idUSL4N1LW25C, (accessed 28.04.2022).

The global financial crisis in 2008 provided an opportunity for China to expand this role. In the same year, the government published its first foreign policy „white paper" on Latin America and the Caribbean, outlining a framework of new principles to guide China's relations with the region.
Beijing released another document in 2016, during President Xi's visit to Lima, Peru, for the Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) summit. The update to the first document consisted of new chapters that placed a strong emphasis on people-to-people exchanges, culture and media cooperation[1] . Many of these ideas were reflected in China's first policy paper for Central and Eastern Europe[2].
China has also sponsored the establishment of Confucius Institutes at local universities in all four countries covered in this report, namely: four in Peru, two in Argentina, five in Poland and two in Slovakia. With regard to their implementation in Poland, Jacek Kucharczyk notes that plans are currently underway to open a sixth Confucius Institute at the University of Warsaw, despite protests from students who have expressed concerns about the institute's potential impact on academic freedom.
While the researchers note that many of the Confucius Institute's initiatives appear to be neutral in nature, particularly in their emphasis on Chinese language learning and activities centred around cultural events such as film exhibitions, other elements of their activities must be considered, in a university context, to be inappropriate at the very least. The Chinese Government's control over staff and the curriculum ensures that both these institutions subtly promote the CCP's positions on issues such as territorial disputes or religious minorities in China. In Slovakia, Grigorij Mesežnikov and Gabriela Pleschová describe how, shortly after Slovakian President Andrej Kiska met with the Dalai Lama in 2016, somewhat highly criticised by the Chinese government, the Confucius Institute at the Slovak Technical University, together with the Chinese embassy, sponsored an exhibition entitled „Chinese History: Chinese Tibet". In Latin America, meanwhile, the Confucius Institute's unique Regional Centre for Latin America, located in Santiago, Chile and run by the Hanban, the Ministry of Education's office responsible for teaching Chinese abroad, is providing methodological training for Confucius Institute instructors throughout the region. Hanban employs Chinese teachers and staff at the various institutes, and it is worth mentioning that some of them do not speak enough Spanish to communicate effectively with local students. However, local universities are expected to cover some of the costs of hosting the institutes. In Argentina, two universities hosting Confucius Institutes provide funding for 50% of the operating costs each; the same is true for at least one university hosting a Confucius Institute in Peru. Since in all three cases the universities are public, this means that Argentine and Peruvian taxpayers foot the bill for Chinese state-run institutes that can be used as vehicles to promote Beijing's views and narratives. Similar local subsidisation of Confucius Institutes occurs in other democracies[3]. For Beijing, culture has become an important avenue for developing acute power, precisely because its potential to

[1] R. E. Ellis, *China's Second Policy Paper on Latin America and the Caribbean*: *Indications of Chinese Intentions, and Recommendations for the U.S. Response*, Econvue, 13 December 2016, https://econvue.com/pulse/ china-latin-america-and-caribbean-us-sphere-influence, (accessed 28.04.2022).
[2] *The Riga Guidelines for Cooperation Between China and Central and Eastern European Countries*, Ministry of Commerce, People's Republic of China, 8 November 2016, http://english.mofcom.gov.cn/article/newsrelease/counselorsoffice/bilateralexchanges/201611/20161101651046.shtml, (accessed 28.04.2022).
[3] R. Peterson, *Outsourced to China: Confucius Institutes and Soft Power in American Higher Education*, National Association of Scholars, New York, April 2017), www.nas.org/images/documents/confucius_institutes/NAS_confuciusInstitutes.pdf, (accessed 28.04.2022).

do so is often underestimated. Kucharczyk describes how China presents itself as an „ancient, anodyne culture" that poses no threat and can create opportunities for 'win-win cooperation'. However, cultural events such as Chinese New Year celebrations, which have spread around the world and become increasingly visible in recent years[1] , can provide an excellent opportunity for Chinese authorities to influence how the country is represented abroad. In Argentina, Cardenal tells the story of how the Chinese embassy used behind-the-scenes influence to transform what was once a grassroots cultural event organised by Buenos Aires' predominantly Taiwanese Chinatown community into a high-profile public event focusing on the People's Republic of China.

In this context, Russia, because it has far fewer financial and human resources and more complicated historical relations with many countries, it has taken a different approach to influencing young democracies. Perhaps the most visible Russian tool of influence, and one to which analysts have paid the most attention, is the international expansion of state media. In taking stock, the researchers found that direct consumption of Russian television and print content is probably quite low in Central Europe. Jacek Kucharczyk points out, however, that Russian state media are still an important channel for introducing disinformation to Poland. Their stories are often picked up by other websites, including those run by Polish individuals or entities with their own reasons for supporting such narratives. This information, filtered through a local source, becomes more understandable to the local population, who would likely be sceptical of its content from Russian sources.

All Russian influence activities in the media, academia, culture and politics are aimed at promoting specific political narratives that favour Kremlin interests. In Poland and Slovakia, the overall aim is to stoke and strengthen any domestic opposition to the European Union and the North Atlantic Treaty Organisation (NATO). To achieve this goal, however, in each of these countries the Russian regime uses a different approach. In Slovakia, it appeals to the Slavic identity of the population, trying to argue that Russia and Slovakia share the same values, and that those associated with Western Europe and the United States are alien to Slavic history and culture. In Poland, where the notion of fraternal ties with Russia is of far less importance, the Kremlin supports initiatives stressing the need to defend the „traditional values" of Poles against liberal ideas embraced by the rest of Europe. Perhaps most worrying, however, are Russian-sponsored initiatives aimed at undermining Polish support for the new democratic government in Ukraine, implemented by reviving narratives about historical tensions between the two countries. In both Poland and Slovakia, the Russian government seeks to undermine the sense of belonging to European and transatlantic communities where democratic governance and commitment to shared liberal values are defining and unifying features.

By supporting initiatives that borrow many of the traditional tools of soft power transfer, China's one-party regime seeks to make itself more credible to democratic societies. State-funded research centres, media outlets, Confucius Institutes and people-to-people exchange programmes essentially mimic the various offshoots of independent civil society that exist in democracies. Local activists in young

[1] *China's Biggest Festival is Going Global*, Economist, 28 January 2017, www.economist.com/news/china/21715707-government-wants-foreigners-celebrate- too-chinas-biggest-festival-going-global, (accessed 28.04.2022).

democracies are often unaware of the extent to which civil society is tightly controlled in China. The Russian authorities have also imposed increasing restrictions on their own civil society sector[1].

Another conclusion that emerges on reflection is that authoritarian states such as China and Russia use economic activity as a lever to achieve political goals in the realm of ideas. China is particularly skilful in this respect, exerting pressure with varying intentions and through indirect channels that are not always apparent if one does not analyse Chinese economic activity in conjunction with Beijing's other influencing activities[2].

In Central Europe, the Czech Republic and Hungary are being courted and manipulated by the two leading authoritarian states. In the Balkans, Russia continues to be more important. Thus, a 2016 report estimated that 109 registered NGOs, associations and media may be linked to pro-Russian lobbying efforts[3] . According to one analyst, Russia's strategy towards Serbia is to use pro-Kremlin media to „destabilise the region and discredit the EU and Serbia's membership ambitions"[4]. Under the auspices of the Belt and Road Initiative, Beijing has made significant infrastructure investments in Serbia and other Balkan countries, which could provide the Chinese government with new allies and leverage in the EU as these countries enter the bloc[5].

Potential results can already be seen in Greece, a long-time EU member that has recently become a hub for Chinese investment in Europe. As economic and other ties deepen, observers express concern that Beijing is buying Greece's silence or even cooperation on human rights issues. In June 2017, for example, Greece prevented the EU from condemning China on human rights issues[6].

The nature of China's growing influence in sub-Saharan Africa, a region rich in young democracies, is also an urgent issue. An analysis of opinion poll data conducted by Afrobarometer in 2014-2015 showed that almost one in four Africans surveyed preferred China as a model for their country's development[7]. China has strengthened its engagement especially in Africa's media sphere by increasing the presence

[1] M. Snegovaya, *Stifling the Public Sphere: Media and Civil Society in Russia, in Stifling the Public Sphere,* Media and Civil Society in Egypt, Russia, and Vietnam, Washington, DC: National Endowment for Democracy, October 2015), pp. 26-36, www.ned.org/stifling-the-public-sphere-media-and-civil-society-in-egypt-russia-and-vietnam/, (accessed 28.04.2022).

[2] E. A. Feigenbaum, *Is Coercion the New Normal in China's Economic Statecraft*? , Carnegie Endowment for International Peace, 25 July 2017, http://carnegieendowment.org/2017/07/25/is-coercion-new-normal-in-china-s-economic-statecraft-pub-72632, (accessed 28.04.2022).

[3] *Eyes Wide Shut: Strengthening of Russian Soft Power in Serbia: Goals, Instruments, and Effects*, Belgrade Center for Euro-Atlantic Studies, 2016, www.ceas-serbia.org/en/ceas- publications/5168-eyes-wide-shut-strengthening-of-the-russian-soft-power-in-serbia-goals-instruments-and-effects, (accessed 29.04.2022).

[4] A. Byrne, Kremlin-Backed Media Adds to Western Fears in Balkans, Financial Times, 19 March 2017, www.ft.com/content/3d52cb64-0967-11e7-97d1- 5e720a26771b, (accessed 28.04.2022).

[5] M. Karnitschnig, Beijing's Balkan Backdoor, Politico, 13 July 2017, www.politico.eu/article/china-serbia-montenegro-europe-investment-trade-beijing-balkan-backdoor/amp/, (accessed 29.04.2022).

[6] J. Horowitz, L. Alderman, *Chastised by E.U., a Resentful Greece Embraces China's Cash and Interests*, New York Times, August 26, 2017, www.nytimes.com/2017/08/26/world/europe/greece-china-piraeus-alexis tsipras.html?mcubz=1, (accessed 29.04.2022).

[7] M. Lekorwe, *China's Growing Presence in Africa Wins Largely Positive Popular Reviews*, Afrobarometer Dispatch, no. 122, AfroBarometer, 24 October 2016, http://afrobarometer.org/sites/default/files/publications/Dispatches/ab_r6_dispatchno122_ perceptions_of_china_in_africa1.pdf, (accessed 28.04.2022).

of its state media, organising exchange and training programmes for journalists and acting as a provider of African telecommunications infrastructure[1].

In New Zealand, China's network of influence reaches deep into democratic institutions, partly by attempting to gain political control over the country's ethnically diverse Chinese population and by offering attractive incentives to former New Zealand politicians who maintain close ties with the current government and can promote Bea with the current government and represent Beijing's interests[2].

In Australia, another well-established democracy with strong economic ties to China, Beijing has intensely pursued harsh policies in a number of important sectors, including media, business, politics and culture. For example, Chinese entities are suspected of making donations to political parties and individual politicians, Chinese state media buy up space in Australian newspapers to promote official views, and government officials influence Chinese students at Australian universities by preventing open debate and promoting the official line on sensitive issues[3]. The main objective of Chinese actions in Australia is to weaken the country's alliance with the United States[4]. However, regardless of the Australian government's intended policy objectives, Beijing's actions are damaging the foundations of Australian democracy. In short, this threat to a long-standing bastion of freedom should be a wake-up call for democracies around the world.

As Joseph Nye and Wang Jisi argue, „soft power is not a zero-sum game in which one country's gain means another country's loss"[5]. However, the leaders of China and Russia apparently see themselves as engaged in a zero-sum competition with democratic countries, which is contrary to the conventional understanding of soft power. Until policymakers in democratic countries see and properly define what they are dealing with, they will continue to fall prey to authoritarian attempts at influence.

Spring points out that it is too early to know in broad terms the effects of „sharp power". At the same time, it is important to stress that the concept shapes who the enemy is, so it is important for the researcher to be objective during the research process. This may be deliberating on the organisation behind the concept of „sharp power", namely the National Endowment for Democracy (NED)[6], although

---

[1] J. Kaiman, *China Has Conquered Kenya, Inside Beijing's New Strategy to Win African Hearts and Minds*, Los Angeles Times, 7 August 2017, www.latimes.com/world/asia/la-fg-china-africa-kenya-20170807-htmlstory. Html, (accessed 28.04.2022).

[2] A. M. Brady, *Magic Weapons: China's Political Influence Activities Under Xi Jinping*, Washington, DC Woodrow Wilson International Center for Scholars, September 2017, www.wilsoncenter.org/article/magic-weapons-chinas-political-influence-activities-under-xi-jinping, (accessed 29.04.2022).

[3] M. Varrall, *A Chinese Threat to Australian Openness,* New York Times, 31 July 2017, www.nytimes. com/2017/07/31/opinion/australia-chinese-students. html?mcubz=1, (accessed 28.04.2022).

[4] *Australia Battles Chinese Political Influence*, Economist, 15 June 2017, www.economist.com/news/asia/21723454- it-will-be-uphill-struggle-australia-battles-chinese- political-influence, (accessed 29.04.2022).

[5] J. S. Nye, Jr., W. Jisi, *The Rise of China's Soft Power and Its Implications for the United States. In Power and Restraint: A Shared Vision for the US-China Relationship,* edited by Richard N. Rosecrance and Gu Guoliang. , New York, NY, Public Affairs, 272nd March 2009.

[6] D. Spring, *Collusion, election, fake news and undermining democracy: an update on american and russian soft power information weaponization.* I 119204_Российск.-Американ. Семинар в Печать.Pdf'. 2018, s, 67. https://dspace.spbu.ru/bitstream/11701/19598/1/119204_%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA. %D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BD.%20%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%80%20%D0%B2%20%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B0%D1%82%D1%8C.pdf#page=65 (dostęp: 29.04.2022 r.).

it is considered too early to determine the effects resulting from „sharp power", although to some extent it is already possible to see how „sharp power" has affected perceptions and society. Nevertheless, the analysis conducted indicates that the concept of „sharp power" has the potential to be developed, whereby its meaning can be concretised. By building on its key components, taken from other authors' studies of the concept, the study currently presented creates a theoretical framework for further detailed research into the phenomenon of „sharp power".

Abstract

This article focuses on presenting the new type of power that is „sharp power". In order to fully appreciate the qualitative differences between „sharp power" in an authoritarian system in its usual sense, it is necessary to familiarise oneself with the whole range of influence techniques developed by leading authoritarian regimes and the ways in which they are applied. "Sharp power" allows authoritarian states to penetrate the fabric of society, fuelling and reinforcing existing divisions. An attempt is made to define this phenomenon, to present its characteristic manifestations. Furthermore, it is believed that the concept of „sharp power" has the potential to be developed in order to concretise its meaning, therefore this study creates a theoretical framework based on key components that have been drawn from other authors on this concept. Its distinction from „soft power" and „hard power" will then be illustrated.

Keywords:
Sharp power, Hard power, smart power, soft power, influential operations, democracy, authoritarian regimes.

BIBLIOGRAPHY

Byrne A., *Kremlin-Backed Media Adds to Western Fears in Balkans*, Financial Times, 19 March 2017, www.ft.com/content/3d52cb64-0967-11e7-97d1- 5e720a26771b.

Biersteker T., *The Potential of Europe's Sharp and Soft Power. Global Policy*, 11(3), 2020, https://doi.org/10.1111/1758-5899.12815.

Brady A. M., *Magic Weapons: China's Political Influence Activities Under Xi Jinping*, Washington, DC Woodrow Wilson International Center for Scholars, September 2017, www.wilsoncenter.org/article/magic-weapons-chinas-political-influence-activities-under-xi-jinping.

Cadell C., Li P., *Tea and Tiananmen: Inside China's New Censorship Machine*, Reuters, 29 September 2017, www.reuters.com/article/china-congress-censorship/tea-and-tiananmen-inside-chinas-new-censorship-machine- idUSL4N1LW25C.

Cole, J.M. *The hard edge of sharp power: Understanding Chinas Influence Operations Abroad*, A Macdonald-Laurier Institute Publication, 2018. https://macdonaldlaurier.ca/files/pdf/20181022_MLI_China's_Influence_(Cole)_PAPER_WebreadyF.pdf.

deLisle J., *Editor's Corner: Political Warfare, Sharp Power, the U.S., and East Asia*, Orbis Philadelphia, 64(2), 2020, DOI:10.1016/j.orbis.2020.02.001.

Diamond L., *Democratic Regression in Comparative Perspective: Scope, Methods, and Causes. Democratization*, 2020, DOI:10.1080/13510347.2020.1807517.

Diamond L., Schell O., *Chinese Influence and American Interests Promoting Constructive Vigilance*, https://asiasociety.org/sites/default/files/inline-files/ChineseInfluenceAndAmericaninterests_Report_11.29.2018.pdf.

Ellis R. E., *China's Second Policy Paper on Latin America and the Caribbean*: *Indications of Chinese Intentions, and Recommendations for the U.S. Response*, Econvue, 13 December 2016, https://econvue.com/pulse/ china-latin-america-and-caribbean-us-sphere-influence.

Feigenbaum E. A., *Is Coercion the New Normal in China's Economic Statecraft*? , Carnegie Endowment for International Peace, 25 July 2017, http://carnegieendowment.org/2017/07/25/is-coercion-new-normal-in-china-s-economic-statecraft-pub-72632.

Feng E., *China Universities Accused of Ideological Weakness*, Financial Times, 19 June 2017, www.ft.com/ content/88191d36-54b4-11e7-9fed-c19e2700005f.

Gan N., *Chinese Universities Tighten Ideological Control of Teaching Staff*, South China Morning Post, 28 August 2017, www.scmp.com/news/china/policies-politics/ article/2108597/china-universities-tighten-ideological-control-teaching.

Greene E., *Sharp Power: How Foreign Election Interference is Changing the Global Balance of Power*, Honors Thesis, Western Washington University, Honors Program Senior Projects, Political Science Department, 2020, https://cedar.wwu.edu/wwu_honors/367?utm_source=cedar.wwu.edu%2Fwwu_honors%2F367&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages.

Hanouna S., Neu O., Pardo S., Tsur O., Zahavi H., *Sharp power in social media: Patterns from datasets across electoral campaigns*, Australian and New Zealand Journal of European Studies, 11(3), 2019.

Horowitz J., Alderman L., *Chastised by E.U., a Resentful Greece Embraces China's Cash and Interests*, New York Times, August 26, 2017, www.nytimes.com/2017/08/26/world/europe/greece-china-piraeus-alexis

tsipras.html?mcubz=1.

Jintao. Hu, *Hold High the Great Banner of Socialism with Chinese Characteristics and Strive for New Victories in Building a Moderately Prosperous Society in All*, Report to the Seventeenth National Congress of the Communist Party of China, China Internet Information Center, www.china.org.cn/english/congress/229611.htm.

Kaiman J., *China Has Conquered Kenya, Inside Beijing's New Strategy to Win African Hearts and Minds*, Los Angeles Times, 7 August 2017, www.latimes.com/world/asia/la-fg-china-africa-kenya-20170807-htmlstory.Html.

Karnitschnig M., Beijing's Balkan Backdoor, Politico, 13 July 2017, www.politico.eu/article/china-serbia-montenegro-europe-investment-trade-beijing-balkan-backdoor/amp/.

King G., Pan J., Roberts M. E., *How the Chinese Government Fabricates Social Media Posts for Strategic Distraction,* Not Engaged Argument, American Political Science Review 111, no. 3 (2017), https://gking.harvard.edu/50c.

Lekorwe M., *China's Growing Presence in Africa Wins Largely Positive Popular Reviews*, Afrobarometer Dispatch, no. 122, AfroBarometer, 24 October 2016, http://afrobarometer.org/sites/default/files/publications/Dispatches/ab_r6_dispatchno122_perceptions_of_china_in_africa1.pdf.

Leonova O., *Sharp Power - the New Technology of Influence in a Global World,* [in:], Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya, 63(2), 2019. https://doi.org/10.20542/0131-2227-2019-63-2-21-28.

Lim L., *Cooking the News: Xi's Digital Future, The China Blog, Los Angeles Review of Books*, https://blog.lareviewofbooks.org/chinablog/cooking-news- xis-digital-future.

Lisewski M., *The Weakening of the Hegemon and the Future of the Liberal International Order. The Canadian Center of Science and Education*, 2020, 13(3), doi:10.5539/jpl.v13n3p166.

Nossel S., *Smart power*, Foreign Affairs 83, no. 2, 2004.

Nye J. S. Jr, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, New York, Basic Books, 1990.

Nye Jr, J.S., *China's Soft and Sharp Power, ProjectSyndicate*, Jan.4,2018. https://www.project-syndicate.org/commentary/china-soft-and-sharp-power-by-joseph-s--nye-2018 01?barrier=accesspaylog.

Nye J. S., Jr. , *Get Smart: Combining Hard and Soft Power*, Foreign Affairs 88, no.4, 2009.

Nye Jr, J. S., *How Sharp Power Threatens Soft Power*: *The Right and Wrong Ways to Respond to Authoritarian Influence,* Foreign Affairs, Jan. 24, 2018. https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2018-01-24/how-sharp-power-threatens-soft-power

Nye, J.S. Jr., *Public Diplomacy and Soft Power*, The Annals of the American Academy of Political and Social Science 616, no.1, 2008.

Nye J.S. Jr., *Soft Power. How to achieve success in world politics*, Warsaw 2007.

Nye J. S. Jr., *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2004.

Nye J. S. Jr., *What China and Russia Don't Get About Soft Power*, Foreign Policy, 29 April 2013, http://foreignpolicy.com/2013/04/29/what-china-and-russia-dont-get-about-soft-power/.

Nye J. S., Jr., W. Jisi, *The Rise of China's Soft Power and Its Implications for the United States. In Power and Restraint: A Shared Vision for the US-China Relationship*, edited by Richard N. Rosecrance and Gu Guoliang. New York, NY, Public Affairs, 272nd March 2009.

Orttung R., Walker Ch., *Russia's International Media Poisons Minds*, Moscow Times, 8 October 2014, https://themoscowtimes.com/articles/russias-international-media-poisons-minds-40194.

Peterson R., *Outsourced to China: Confucius Institutes and Soft Power in American Higher Education*, National Association of Scholars, New York, April 2017), www.nas.org/images/documents/confucius_institutes/ NAS_confuciusInstitutes.pdf.

Shambaugh D., *China's Soft-Power Push*, Foreign Affairs 94, www.foreignaffairs.com/articles/china/2015-06-16/ china-s-soft-power-push; Eleanor Albert, China's Big Bet on Soft Power, Council on Foreign Relations, www.cfr.org/backgrounder/chinas-big-bet-soft-power.

Snegovaya M., *Stifling the Public Sphere: Media and Civil Society in Russia, in Stifling the Public Sphere,* Media and Civil Society in Egypt, Russia, and Vietnam, Washington, DC: National Endowment for Democracy, October 2015, www.ned.org/stifling-the-public-sphere-media-and-civil-society-in-egypt-russia-and-vietnam/.

Spring D., *Collusion, election, fake news and undermining democracy: an update on american and russian soft power information weaponization*. I 119204_Российск.-Американ. Семинар в Печать.Pdf.

Vice M., *Publics Worldwide Unfavorable Toward Putin*, Russia, Pew Research Center, www.pewglobal.org/2017/08/16/publics-worldwide-unfavorable-toward-putin-russia/.

Varrall M., *A Chinese Threat to Australian Openness*, New York Times, 31 July 2017, www.nytimes. com/2017/07/31/opinion/australia-chinese-students. html?mcubz=1.

Walker C., *What Is "Sharp Power?" Journal of Democracy*, 29(3), 2018.

Walker C., Ludwig J., *Sharp Power Rising Authoritarian Influence*, [in:] The International Forum for Democratic Studies, National Endowment for Democracy, 2017, https://www.ned.org/wpcontent/uploads/2017/12/Sharp-Power-Rising-Authoritarian-Influence-Full-Report.pdf.

Walker Ch., Ludwig J., *The Meaning of Sharp Power: How Authoritarian States Project Influence*, Foreign Affairs, https://www.foreignaffairs.com/articles/chi-na/2017-11-16/meaning-sharp-power.

Zappone Ch., *As Facebook Disclosure Shows, Russian Influence Campaigns Seek to Divide*, Cripple Democracy, Sydney Morning Herald, 8 September 2017, www.smh. com.au/world/as-facebook-disclosure-shows-russian-influence-campaigns-seek-to-divide-cripple-democracy-20170907-gycgdt.html.

Shambaugh D., *China's Soft-Power Push*, Foreign Affairs 94, www.foreignaffairs.com/articles/china/2015-06-16/ china-s-soft-power-push; Eleanor Albert, China's Big Bet on Soft Power, Council on Foreign Relations, www.cfr.org/backgrounder/chinas-big-bet-soft-power.

Website:

Australia Battles Chinese Political Influence, Economist, 15 June 2017, www.economist.com/news/asia/21723454- it-will-be-uphill-struggle-australia-battles-chinese-political-influence.

China's Biggest Festival is Going Global, Economist, 28 January 2017, www.economist.com/news/ china/21715707-government-wants-foreigners-celebrate- too-chinas-biggest-festival-going-global.

Eyes Wide Shut: Strengthening of Russian Soft Power in Serbia: Goals, Instruments, and Effects, Belgrade Center for Euro-Atlantic Studies, 2016, www.ceas-serbia.org/en/ceas- publications/5168-eyes-wide-shut-strengthening-of-the-russian-soft-power-in-serbia-goals-instruments-and-effects.

Global Times, Sharp Power Concept Proves Western Bias, Jan. 29, 2018. http://www.globaltimes.cn/ content/1087165.shtml.

Opinion of China: Do You Have a Favorable Opinion of China? Pew Research Center Global Indicators Database, www.pewglobal.org/database/indicator/24/.

The Riga Guidelines for Cooperation Between China and Central and Eastern European Countries, Ministry of Commerce, People's Republic of China, 8 November 2016,

http://english.mofcom.gov.cn/article/newsrelease/counselorsoffice/bilateralexchanges/201611/20161101651046.shtml.

The economist: https://www.economist.com/briefing/2017/12/14/how-chinas-sharp-power-is-muting-criticism-abroad.

Nieletni sprawcy przestępstw – etiologia, psychika, czyny

Mgr Monika Niedźwiecka

Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Szczeciński , Poland

Pojęcie nieletniego

Zgodnie z art. 1 § 1 pkt 1, 2 i 3 oraz § 2 pkt 1 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2016 r., poz. 1654) nieletnimi są osoby które nie ukończyły 18 lat (w zakresie zwalczania i zapobiegania ich demoralizacji), osoby które dopuściły się czynu karalnego po ukończeniu lat 13, ale przed ukończeniem lat 17 oraz osoby, względem których wykonywane są orzeczone wobec nich środki wychowawcze lub poprawcze, jednak nie dłużej niż do ukończenia przez nie 21 lat.

Odpowiedzialność karna nieletnich w ujęciu historycznym

Począwszy od czasów starożytnych, dzieci i młodzież zawsze były traktowane łagodniej przez prawo karne. Rzymskie prawo XII tablic z 445 r. p.n.e., ustanawiające surowe kary dla złodziei przewidywało, że nieletni sprawcy tego typu czynu mieli być oddani pod opiekę pretora i naprawić szkodę, co stanowiło nieporównywalnie łagodniejszą dolegliwość niż kary wymierzane dorosłym sprawcom. W podobnym tonie wypowiadały się późniejsze kodeksy innych państw. Co ciekawe, do czasów cesarza Justyniana w prawie rzymskim granicę nieletniości odnoszono jedynie do dziewcząt, wyznaczając ją na wiek 12 lat. Justynian, podniósł wskazaną granicę wieku do lat 14, zaś cesarz Teodozjan określił wiek dziecięcy na lat 7. W VI w. n.e. w starożytnym Rzymie wyodrębniono następujące granice wiekowe odpowiedzialności karnej osób nieletnich:

- dzieci do 7 roku życia uznawano za nieodpowiedzialne za swe czyny;

- niedojrzali, ponosili odpowiedzialność pod warunkiem, że „ze względu na swój rozwój umysłowy mieli możność zrozumienia swojego czynu, wówczas niedojrzałość stanowiła podstawę do złagodzenia kary": dziewczęta w wieku 7-12 lat, chłopcy w wieku 7-14 lat;

- dojrzali niedorośli, w zasadzie podlegali tym samym regulacjom i karą co dorośli, niekiedy tylko stosowano nadzwyczajne złagodzenie kary: dziewczęta w wieku 12 – 25 lat, chłopcy w wieku 14 – 25 lat.

UNIWERSYTET SZCZECIŃSKI
WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI

Odpowiedzialność karna nieletnich w ujęciu historycznym

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku, na terenie nowopowstałego państwa polskiego obowiązywały trzy kodeksy karne: austriacki z 1852 roku, niemiecki z 1871 roku oraz rosyjski z 1903 roku. Kodeksy te wyznaczały odpowiedzialność karną nieletnich na poziomie lat 10 (kodeksy rosyjski i austriacki), natomiast kodeks niemiecki ustalał dolną granicę odpowiedzialności na wiek 12 lat. Wobec nieletnich stosowano kary podobne jak dla dorosłych, jedynie kodeks rosyjski przewidywał umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczo-wychowawczym. Na pozostałych terenach pozaborowych nieletni odbywali kary w więzieniach z osobami dorosłymi.

Kodeks Karny z 1928 r. przewidywał trzy rodzaje kar dla nieletnich, były to: dozór rodziców lub opiekunów, dozór kuratora dla nieletnich, bądź też zatrzymanie w schronisku dla nieletnich. Rozdział XI Kodeksu karnego z 1932 roku regulujący „postępowanie z nieletnimi" obowiązywał aż do maja 1983 roku, czyli do wejścia w życie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. To bardzo długi czas biorąc pod uwagę ilość zmian, które dokonały się w tym czasie w społeczeństwie.

Art. 69 § 1 Kodeksu karnego z 1932 r. mówił, iż nie ulega karze: „nieletni, który przed ukończeniem 13 lat popełnił czyn zabroniony pod groźbą kary" oraz „nieletni, który po ukończeniu 13 lat, a przed ukończeniem 17 lat, popełnił czyn taki bez rozeznania, tj. nie osiągnąwszy rozwoju umysłowego i moralnego w takim stopniu, by mógł rozpoznać znaczenie czynu i kierować swem postępowaniem"

UNIWERSYTET SZCZECIŃSKI WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI

Zjawisko przestępczości nieletnich

Zjawisko przestępczości nieletnich z uwagi na społeczną doniosłość tego zagadnienia od dawna pozostaje w kręgu zainteresowań prawników, socjologów, pedagogów czy psychologów. Ciągle poszukuje się nowych rozwiązań w dziedzinie zapobiegania przestępczości nieletnich oraz różnych form niedostosowania społecznego wśród młodzieży, które determinują ich późniejsze zachowania przestępcze.

Jakkolwiek przestępczość nieletnich jest zjawiskiem marginalnym w porównaniu z przestępczością dorosłych, to jednak nie należy jej z tego powodu lekceważyć. Kryminolodzy wskazują, że przestępczość wzrasta z wiekiem i zależy ona w dużym stopniu od poziomu rozwinięcia kraju, w której do niej dochodzi. Przestępczość nieletnich stanowi znacznie większy problem w krajach lepiej rozwiniętych, o większych terenach uprzemysłowionych natomiast mniejszy w krajach rolniczych, mało rozwiniętych.

Literatura stworzona na kanwie tego zagadnienia z pewnością wyjaśnia pewne mechanizmy psychologiczne czy też socjologiczne, które determinują zachowania niezgodne z przepisami prawa wśród osób nieletnich ale niestety nie niweluje ich występowania co odzwierciedlają coroczne statystyki w których ujmowani są nieletni sprawcy przestępstw.

UNIWERSYTET SZCZECIŃSKI WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI

Czynniki potencjalnie determinujące zachowania przestępcze nieletnich

Czynnikiem, który ma największy wpływ na kształtowanie się jednostki w społeczeństwie jest grupa pierwotna, czyli rodzina. To ona kształtuje u młodego człowieka struktury poznawcze, kontrolę emocjonalną oraz kształci proces systemu wartości, wzorce zachowań oraz normy. Modele stylu wychowania mogą mieć znaczący wpływ na socjalizację młodego człowieka. Sposób, w jaki jednostka będzie odbierała emocje i uczucia w swojej rodzinie, będzie kształtowała jej osobowość.

Czynniki potencjalnie determinujące zachowania przestępcze nieletnich

Ważnym czynnikiem, wpływającym na decyzję o popełnieniu czynów karalnych przez nieletnich jest rozpad rodziny czy nerwica. Czynniki te mogą mocno oddziaływać na psychikę czy struktury poznawcze młodego człowieka, zatarcie się więzi, jaka łączy rodziców z dzieckiem oraz zaburzyć postrzeganie opiekuna jako autorytetu.
Najczęstszą przyczyną nerwicy jest silny stres bądź sytuacja, która daje poczucie niebezpieczeństwa. Przyczyną mogą być również nieustające kary czy ograniczenia stosowane przez bliskich, które sprzyjają w późniejszym wieku niechęci do tych osób oraz wzmagają silne pobudzenie i egoizm.
Wpływ na poziom i rodzaj przestępczości nieletnich ma również alkoholizm bądź narkomania występująca w rodzinie, która powoduje zatracenie zerwanie bliskich więzi, poprzez ciągłe awantury, brak poczucia bezpieczeństwa i zatracenie własnego poczucia wartości u młodego człowieka.

Czynniki potencjalnie determinujące zachowania przestępcze nieletnich

Kolejnym czynnikiem mającym wpływ na przestępczość nieletnich jest grupa rówieśnicza. To ona zapewnia młodemu człowiekowi poczucie bezpieczeństwa względem innych grup oraz daje poczucie przynależności i uznania. Poprzez działania demoralizujące, np. zażywanie środków odurzających, picie alkoholu, częste wagary czy negatywne postępowanie może nauczyć aspołecznego funkcjonowania prowadzącego do popełniania przestępstw.
Istotnym czynnikiem są także media. Wraz z początkiem XX wieku to one stały się towarzyszem każdej jednostki, a ich oddziaływanie prócz pozytywnych skutków składa się także z szeregu tych negatywnych. Młode pokolenie stało się odbiorcą różnych „obrazów" przemocy, które są nagminnym zjawiskiem. Ich częstotliwość przyczynia się do zobojętniania i zatraca wrażliwości na sceny agresji.

Czynniki potencjalnie determinujące zachowania przestępcze nieletnich

Szkoła jako instytucja oświatowo- wychowawcza również może wpłynąć negatywnie na młodego człowieka i przyczynić się pośrednio do jego późniejszej drogi przestępczej. Zbyt duże wymagania lub ich brak, faworyzowanie czy potępianie ucznia ze strony nauczyciela oraz agresja uczniów względem nie go to najczęstsze powody przestępczości nieletnich. Należy również zwrócić uwagę na problematykę wagarowania uczniów. Wyróżniamy dwa rodzaje wagarów derywacyjne oraz konfliktowe. Derywacyjny zdarza się sporadycznie i nie ma dużego wpływu na młodego człowieka, natomiast konfliktowy ma poważne podłoże i zdarza się notorycznie, gdyż młody człowiek tak stara się sobie poradzić ze swoimi problemami. Skutkiem wagarów o podłożu konfliktowym są, coraz większe problemy rodzinne czy szkolne a w konsekwencji realna perspektywa przeniknięcia w struktury „złego towarzystwa".

Ilość czynów karalnych, które zostały popełnione przez osoby nieletnie w latach 2010 - 2020

Rok	Ilość czynów karalnych popełnionych przez osoby nieletnie
2010	*100 425*
2011	*101 026*
2012	*94 186*
2013	*71 754*
2014	*42 281*
2015	*28 875*
2016	*29 222*
2017	*26 434*
2018	*25 528*
2019	*24 119*
2020	*18 951*

Ilość czynów karalnych, które zostały popełnione przez osoby nieletnie w stosunku do ogólnej liczby popełnionych przestępstw w Polsce w latach 2010 - 2020

Rok	Ilość przestępstw ogółem	Ilość przestępstw popełnionych przez osoby nieletnie
2010	*1 151 157*	*100 425*
2011	*1 159 554*	*101 026*
2012	*1 119 803*	*94 186*
2013	*1 063 906*	*71 754*
2014	*898 129*	*42 281*
2015	*833 281*	*28 875*
2016	*778 562*	*29 222*
2017	*782 114*	*26 434*
2018	*795 444*	*25 528*
2019	*822 873*	*24 119*
2020	*786 302*	*18 951*

Skala przestępczości nieletnich w Polsce

Na wstępie warto zasygnalizować, że przestępczość nieletnich stanowi istotny problem. Nie jest to jedynie kwestia marginalna, albowiem jak wynika z przedstawionych statystyk, w ogólnej liczbie 1 063 906 przestępstw stwierdzonych w 2013 r. znalazło się 25 248 osób nieletnich, którym udowodniono popełnienie 71 754 czynów karalnych. Co ciekawe, w ogólnej liczbie sprawców 82,3% stanowili chłopcy. W 2014 r. na terenie kraju policjanci stwierdzili 898 129 przestępstw, w której to grupie 17 158 stanowili nieletni sprawcy czynów karalnych, którym udowodniono 42 281 tego rodzaju czynów. W grupie tej 83,5% stanowili chłopcy. Dla porównania w 2015 r. policja stwierdziła 833 281 przestępstw wśród nich znalazło się 12 904 nieletnich, którym udowodniono popełnienie 28 875 czynów karalnych. Wśród tej grupy 82% stanowili chłopcy. Warto również zasygnalizować, że w okresie wcześniejszym, tj. od 2010 r. do 2013 r. liczba czynów karalnych, których dopuszczali się nieletni kształtowała się w granicach od 94 186 do 100 425 rocznie.

Pytanie

Jak zatem kształtuje się przestępczość nieletnich, jakiego rodzaju czynów karalnych się dopuszczają? Czy są to jedynie drobne przestępstwa, czy też nieletni stają się sprawcami poważnych przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu?

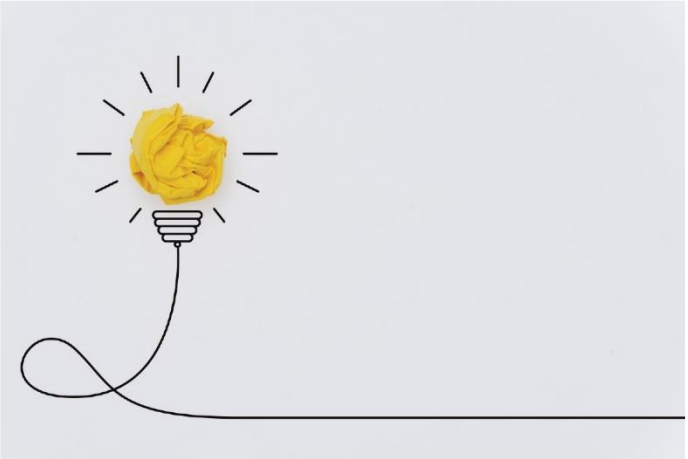

Udział czynów karalnych nieletnich w ogólnej liczbie stwierdzonych przestępstw zabójstwa w latach 2010-2020

Rok	Ilość przestępstw ogółem	Ilość przestępstw popełnionych przez osoby nieletnie
2010	680	7
2011	662	6
2012	582	4
2013	574	4
2014	518	3
2015	502	4
2016	469	11
2017	518	4
2018	536	2
2019	531	5
2020	656	1

Zbrodnia zabójstwa

Zbrodnia zabójstwa z art. 148 § 1 k.k. zagrożona jest karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż lat 8, karą 25 lat pozbawienia wolności albo karą dożywotniego pozbawienia wolności. Typy kwalifikowane zabójstwa, o których mowa w art. 148 § 2 lub 3 k.k. zagrożone są analogiczną karą, z tym obostrzeniem, że kara pozbawienia wolności nie może być krótsza niż 12 lat

Z danych statystycznych znajdujących się w powołanych informacjach dotyczących stanu zagrożenia przestępczością wynika, że w 2013 i 2015 r. nieletni dopuścili się po 4 czyny karalne tego rodzaju, a w 2014 r. dopuścili się 3 takich czynów. Istotny wzrost udziału nieletnich w tego typu przestępstwach nastąpił w roku 2016 i wynosił 11 czynów karalnych. Rok 2017 i 2018 przyniósł spadek odpowiednio do 4 i 2 czynów. W 2019 nastąpił niewielki wzrost utrzymując się na poziomie 5 czynów następnie w roku 2020 nastąpił istotny spadek i odnotowano tylko jeden taki czyn.

Udział czynów karalnych nieletnich w ogólnej liczbie stwierdzonych przestępstw rozbójniczych w latach 2010 -2020 (kradzież rozbójnicza, rozbój, wymuszenie)

Rok	Ilość przestępstw ogółem	Ilość przestępstw popełnionych przez osoby nieletnie
2010	27 218	11 547
2011	26 231	12 438
2012	24 564	12 237
2013	20 371	9 691
2014	13 626	4 341
2015	10 210	2 390
2016	9 634	2 193
2017	8 114	2 043
2018	6 801	1 560
2019	6 473	1 572
2020	5 293	816

Kradzież rozbójnicza, rozbój, wymuszenie

W 2013 r. spośród ogółu przestępstw rozbójniczych stwierdzonych przez Policję (20 376) nieletni dopuścili się 9 704 czynów karalnych wyczerpujących znamiona tego rodzaju przestępstw, a więc około 47,6%. W 2014 r. nieletni dopuścili się 4 341 tego rodzaju czynów karalnych. Stanowiło to 31,85% ogólnej liczby czynów wypełniających znamiona przestępstw rozbójniczych. W 2015 r. nieletni popełnili jedynie 2 390 czynów wypełniających znamiona przestępstw rozbójniczych, co stanowiło 23,4% ogólnej liczby tego rodzaju przestępstw popełnionych w Polsce. W 2020 r. na 5 293 stwierdzonych przestępstw rozboju tylko 816 zostało popełnionych przez osoby nieletnie. Widoczny jest zatem w tym zakresie spadek udziału nieletnich. Bez względu jednak na wskazaną tendencję spadkową, niepokojący jest udział nieletnich w tak poważnych przestępstwach. Przecież w 2013 r. nieletni popełnili niemal połowę czynów wypełniających znamiona przestępstw rozbójniczych. Tego rodzaju zachowania wydają się świadczyć o głębokiej demoralizacji ich sprawców.

Kradzież rozbójnicza, rozbój, wymuszenie

Przestępstwa rozbójnicze charakteryzują się duża zawartością kryminalną. Oprócz elementu wymierzonego przeciwko cudzej własności, zawierają one również przemoc wobec osoby, a w przypadku wymuszenia rozbójniczego, mogą polegać również na zastosowaniu groźby gwałtownego zamachu na mienie. Niekiedy przestępstwo rozboju z uwagi na użycie przez sprawcę broni palnej, noża lub innych podobnie niebezpiecznych przedmiotów może zagrażać również życiu i zdrowiu pokrzywdzonego. Rzecz jasna tego rodzaju przestępstwa mogą mieć różny przebieg. Zarówno kradzież paczki papierosów przez nastolatka grożącego pokrzywdzonemu użyciem przemocy, jak i ciężkie pobicie pokrzywdzonego połączone z użyciem przez sprawcę siekiery zostanie zakwalifikowane jako rozbój, tyle że z art. 280 § 2 k.k. Tego jednak statystyka posługująca się zbiorczymi kategoriami nie ukazuje.

Udział czynów karalnych nieletnich w ogólnej liczbie przestępstw stypizowanych jako bójka lub pobicie w latach 2010 - 2020

Rok	Ilość przestępstw ogółem	Ilość przestępstw popełnionych przez osoby nieletnie
2010	*11 883*	*3 158*
2011	*16 447*	*5 496*
2012	*11 416*	*3 289*
2013	*8 783*	*2 219*
2014	*6 849*	*1 141*
2015	*5 550*	*818*
2016	*5 587*	*826*
2017	*5 071*	*678*
2018	*4 403*	*551*
2019	*4 066*	*529*
2020	*3 229*	*426*

Bójka lub pobicie

Przestępstwo z art. 158 § 1 k.k. popełnia kto bierze udział w bójce lub pobiciu, w którym naraża człowieka na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo nastąpienia skutku określonego w art. 156 § 1 lub w art. 157 § 1 k.k. (ciężkiego lub tzw. średniego uszczerbku na zdrowiu). Przestępstwo to jest zagrożone karą pozbawienia wolności do lat 3. Jest to tzw. przestępstwo za narażanie, dla którego zaistnienia nie jest konieczne powstanie skutku w postaci uszkodzenia ciała, wystarczającym jest spowodowanie stanu zagrożenia dla zdrowia innej osoby. Jeżeli następstwem bójki lub pobicia jest ciężki uszczerbek na zdrowiu człowieka, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8, jeżeli następstwem jest śmierć człowieka, sprawca podlega karze pozbawienia wolności do lat 10. W 2019 r. stwierdzono, że nieletni dopuścili się 529 czynów karalnych wypełniających znamiona udziału w bójce lub pobiciu, co stanowiło jednocześnie 13% ogólnej liczby przestępstw tego rodzaju. W 2020 r. stwierdzono, że nieletni dopuścili się 426 czynów karalnych wypełniających znamiona udziału w bójce lub pobiciu co w porównaniu do ilości czynów z 2010 r. stanowi spadek o 82%.

Podsumowanie

Biorąc pod uwagę powyższe rozważania, należy stwierdzić, że udział nieletnich w poważnych przestępstwach o charakterze rozbójniczym (na tle tego rodzaju przestępstw popełnianych przez osoby, które ukończyły 18 rok życia) jest znaczący. Gdy w 2015 r. udział czynów karalnych nieletnich na tle ogółu przestępstw wynosił jedynie 3,46% zdarzeń, zachowania nieletnich wypełniające znamiona poważnych przestępstw rozbójniczych stanowiły 23,4% ogólnej liczby tego rodzaju przestępstw popełnionych w Polsce. Pomimo tego, że statystyki pokazują, iż nieletni nie stanowią znaczącego odsetka osób popadających w konflikt z prawem a ich udział w poszczególnych typach przestępstw na przestrzeni ostatnich lat zmalał należy mieć na uwadze, że są oni w swoich przestępstwach brutalni i nie wahają się stosować przemocy. Podobnie zresztą sprawa wygląda w odniesieniu do przestępstwa udziału w bójce lub pobiciu.

Podsumowanie

Coraz większym zagrożeniem dla młodzieży są różnego rodzaju uzależnienia. Oprócz spożywania przez młodzież alkoholu, bardziej powszechnym problemem staje się sięganie przez dzieci po narkotyki oraz tzw. dopalacze. Niestety częstokroć tego typu środki odurzające są dla młodzieży nawet łatwiej dostępne niż alkohol. Mogą one z nim również konkurować pod względem ceny. Nie jest jednak tak, że nauczyciele oraz rodzice są bezbronni w przeciwdziałaniu demoralizacji młodzieży oraz przestępczości wśród nieletnich. W podejmowaniu oddziaływań konieczna jest współpraca i wymiana informacji pomiędzy szkołą a domem oraz wzajemne zaufanie. Zdaniem autora, warto wyjść poza schemat domu i szkoły oraz korzystać w miarę możliwości również z wiedzy i pomocy osób z zewnątrz - specjalistów. W tym zakresie można próbować organizować w szkole spotkania z przedstawicielami sądownictwa i prokuratury oraz Policji. Praktycy mogą wnieść swoje doświadczenie oraz aktywizować młodzież szkolną, organizując różnego rodzaju spotkania czy warsztaty, w czasie których można łączyć zdobywanie wiedzy i kształtowanie pozytywnych zachowań z zabawą.

Bibliografia

1. W. Whyte (i in.). O przestępczości nieletnich, Polski Uniwersytet Ludowy, Filadelfia 1957, s. 57.

2. Z. Majchrzyk, Nieletni, młodociani i dorośli sprawcy zabójstw, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 2001.

3. K. Bułat (i in.). Kryminologia, Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2007.

4. T. Sołtysiak, A. Nowakowska, Młode pokolenie ofiary czy sprawcy przemocy?, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2010.

5. M. Korcyl-Wolska: Postępowanie w sprawach nieletnich. Kraków 2004, s.17-18

Bibliografia

Informacja dotycząca stanu zagrożenia przestępczością nieletnich w Polsce w 2014 roku,

Informacja dotycząca stanu zagrożenia przestępczością nieletnich w Polsce w 2016 roku,

Informacja dotycząca stanu zagrożenia przestępczością nieletnich w Polsce w 2018 roku,

Informacja dotycząca stanu zagrożenia przestępczością nieletnich w Polsce w 2020 roku,

J. Giezek (red.), Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz,

J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, Kryminologia,

Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Kadın İmajı

The Image of a Woman in Life Science Textbooks

Mustafa ŞAHİN

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, mustafa.sahin@deu.edu.tr

Ebru KAYA

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Kaya.Ebru@ankara.edu.tr

Arzum TAŞDELEN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, arzumtasdelen@gmail.com

Uğur YILMAZ

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, ugurylmaz014@gmail.com

Öz

Bu araştırmanın amacı hayat bilgisi ders kitaplarında kadın imgesini incelemektir. Bu çalışmada, "Türkiye'de hayat bilgisi ders kitaplarının metinlerinde ve görsellerinde kadın/erkek imajında toplumsal cinsiyet rolleri açısından farklılıklar var mıdır" sorusuna cevap aranacaktır. Bu amaç doğrultusunda, ilkokullarda okutulmuş olan hayat bilgisi ders kitapları analiz edilecektir. Ders kitapları, yazılmış oldukları dönemin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerini de taşırlar. Bilgi ve değerler seti olarak toplumun ideolojik ve kültürel yeniden üretimine hizmet eden müfredata göre hazırlanan ders kitapları toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili normların ve kurguların aktarıldığı en önemli araçlardan biridir. Bu nedenle, ders kitaplarının analizi toplumsal cinsiyet kavramı konusunda aktarılan açık ve örtük mesajları deşifre etmek açısından önemlidir (Aratemur Çimen & Bayhan, 2018). Bu ders kitabının seçilmesindeki temel neden, hayat bilgisi ders kitabının içeriğinin, bireyin toplumsallaşma sürecini ve cinsiyet algısını doğrudan etkileyen konulardan meydana gelmesidir. Bu çalışma nitel bir araştırma desenine sahiptir. Veriler doküman incelemesi yoluyla toplanacak ve içerik analizi kullanılarak çözümlenecektir. Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir. Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir (Wach, 2013: 1). İçerik analizi, dille inşa edilen sözlü beyanlar, açıklamalar, yazılı kitap, dergi, roman, hikâye arşiv ve sözsüz yapılar gibi metinleri konu edinir (Gökçe, 2006: 19). İçerik analizinde temel işlem birbirine benzer verileri belirli temalar altında toplayarak bu verileri okuyucunun anlayabileceği biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım & Şimşek, 2016: 242).

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Ders Kitapları, Hayat Bilgisi, Türk Eğitim Tarihi.

Abstract

The aim of this research is to examine the image of women in the life science textbooks of the early republican period. In this study, the answer to the question "Are there differences in terms of gender roles in the texts and images of life science textbooks in Turkey" will be sought. For this purpose, the life knowledge textbooks that have been taught in primary schools will be analyzed. The textbooks carry the social, political, economic, and cultural characteristics of the period in which they were written. The textbooks prepared according to the curriculum, which serve the ideological and cultural reproduction of society as a set of knowledge and values, are one of the most important tools by which norms and fictions related to gender roles are transmitted. Therefore, the analysis of textbooks is important for deciphering the explicit and implicit messages conveyed about the concept of gender (Aratemur Çimen & Bayhan, 2018). The main reason for choosing this textbook is that the content of the life science textbook consists of topics that directly affect the process of socialization of the individual and their perception of gender. This study has a qualitative research pattern. The data will be collected through document review and analyzed using content analysis. Document analysis is a qualitative research method that is used to analyze the content of written documents rigorously and systematically; and is a systematic method used to examine and evaluate all documents, including printed and electronic materials (Wach, 2013: 1). Content analysis covers texts such as oral statements, explanations, written books, magazines, novels, story archives, and nonverbal constructions (Gökçe, 2006: 19). The basic process of content analysis is to collect similar data under certain themes and interpret these data by editing them in a way that the reader can understand (Yıldırım & Şimşek, 2016: 242).

Keywords: Republican Period, Textbooks, Life Science, History of Turkish Education.

1. Giriş

Toplumun en önemli bileşenlerinden biri olan okullar, kültürel desenli toplumsal cinsiyet ilişkilerinin inşası için önemli yerlerdir (Adler, Kless ve Adler, 1992). Toplumdaki toplumsal cinsiyet rolleri, ders kitapları aracılığıyla öğrencilere sunulmaktadır. Ders kitapları toplumun kültürel kalıplarını yansıtan önemli materyallerdendir. Bilindiği üzere, ders kitapları yazıldıkları dönemin konjonktürü ile aynı eksende ilerlemekte ve özellikle ilkokul düzeyinde cinsiyet rollerinin çocuklara aktarılması hususunda önemli bir yere sahip olmaktadır. Bu kitaplarda, hem cinsiyet rollerine ilişkin roller, kalıp yargılar hem de kadına ve erkeğe uygun olan başarı kıstasları ve sınırları açık ya da örtülü mesajlarla öğrencilere iletilmekte ve dayatılmaktadır. Böylece, kadınlara ilişkin toplumsal kalıp yargılarının gelecek kuşaklara aktarılmasında ders kitapları bir aracı olma işlevi görmektedir (Özkan, 2013: 619-620).

Bilindiği gibi kadına ve erkeğe verilen toplumsal roller, toplumsal hayatın yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda eğitim, kadınların toplum içinde aldığı rollere yönelik dönüşümlerin başlangıç noktasını teşkil etmektedir. Söz gelimi eğitimle beraber kadın kalıplaşmış normların ötesinde bir varlık göstermiş, toplumsal hayattaki hareket özgürlüğü artmıştır. Geçmişten günümüze kadın kimi zaman ezilmiş, kimi zaman eleştirilmiş, kimi zaman erkeklerle karşılaştırılmıştır. Kadın, toplumun önemli bir unsuru olarak eğitime de konu olmuş ve öğretimin temel kaynaklarından biri olan ders kitaplarına girmiştir (Zor, 2008). Bu araştırmada ise aşağıda belirtilen ilgili araştırmalardan hareketle ders kitaplarında kadına biçilen toplumsal roller ve kadının temsiliyeti bağlamında kadın imgesi incelenmiştir.

Yapılan literatür incelemesinde Türkiye'de bilimsel inceleme alanı olarak "ders kitaplarında kadın" konusunun genel olarak kadın çalışmalarının akademik düzeyde ele alınmasıyla birlikte ivme kazandığı ve aynı paralellikte gelişim sergilediği görülmüştür. ABD'de ve AB ülkelerinde 1970'li yıllarda ortaya çıkan bu tür çalışmalar Türkiye'de 1990'lı yıllarla birlikte görülmeye başlanmıştır. Son yıllarda sayıları artmakla birlikte ders kitapları, ders kitaplarında toplumsal cinsiyet veya ders kitaplarında kadın konusunda nitelikli bilimsel çalışma sayısını yeterli olmadığı söylenebilir. Bu araştırmanın konusu olan ilkokul ders kitaplarında kadın imgesi ile ilgili akademik çalışma da sınırlı kalmaktadır.

Yapılan çalışmalarda kadın ve cinsiyet hususunda özellikle aile içindeki iş bölümü, kadının yeterince görünür olmaması, kadında ve erkekte dış görünüşe yapılan vurgu, ev hanımlığı ve belirlenmiş bazı meslekler dışında diğer mesleklere uygun görülmemesi nedeniyle ders kitaplarının ayrımcı cinsiyet kimliklerini pekiştirecek mesajlar verildiği görülmüştür.

2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı hayat bilgisi ders kitaplarında kadın imgesini incelemektir. Bu çalışmada, "Türkiye'de mevcut ilkokul ikinci ve üçüncü sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının metinlerinde ve görsellerinde kadın/erkek imgelerinde toplumsal cinsiyet rolleri açısından farklılıklar var mıdır?" sorusuna cevap aranmıştır. Bu amaç çerçevesinde araştırmanın problem cümlesi "ilkokul hayat bilgisi ikinci ve üçüncü sınıf ders kitabının metinlerinde ve görsellerinde kadın imgesi nasıl verilmiştir?" şeklinde dizayn edilmiştir. Problem cümlesi bağlamında iki alt problem belirlenmiştir: 1) İlkokul hayat bilgisi ikinci ve üçüncü sınıf ders kitabının metinlerinde kadın imgesi nasıl verilmiştir? 2 İlkokul hayat bilgisi ikinci ve üçüncü sınıf ders kitabının görsellerinde kadın imgesi nasıl verilmiştir?

3. Yöntem

Bu çalışma nitel bir araştırma desenine sahiptir. Veriler doküman incelemesi yoluyla toplanmış ve içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. İçerik analizi, dille inşa edilen sözlü beyanlar, açıklamalar, yazılı kitap, dergi, roman, hikâye arşiv ve sözsüz yapılar gibi metinleri konu edinir (Gökçe, 2006: 19). İçerik analizinde temel işlem birbirine benzer verileri belirli temalar altında toplayarak bu verileri okuyucunun anlayabileceği biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 242).

Verilerin analizi, yorumu uyumlu ve titiz bir şekilde çalışan dört araştırmacı tarafından yapılmıştır. İçerik analizinde ders kitaplarının ön incelemesi, kodlaması, sınıflaması, temalaştırılması, verilerin özleştirmesi yapılmış, doğrudan ifadeler gruplanmıştır.

Kodlamada ilk olarak ders kitapları okunmuş ve okuma sırasında bir cevap kümesi bağlamında birbirleriyle ilişkili kavramlar renkli kalemlerle renklendirilerek işaretlenmiştir. Bu arada doğrudan alınacak ifadeler için de bir ön çalışma yapılmıştır. İkinci okumada titiz bir kodlama yapılmış, öze bağlı kalınarak geçici tema isimleriyle ifadeler benzerliklerine göre sınıflanmıştır. Temalardaki ifadeler araştırmacılar tarafından tekrar okunarak ekleme ve birleştirme yapılarak özleştirilmiştir. Her bir içeriğin ifade biçimine ise dört araştırmacının kararıyla son şekli verilmiştir. Temaların her birine uygun olan doğrudan ifadeler, temayı daha da açması ya da desteklemesi bakımından bu etapta belirlenmiştir. Bazı doğrudan ifadeler ise tartışmayı desteklemede kullanılmak üzere gruplanmıştır. Kodlama

yapılırken kadın, kız, anne, büyükanne veya kadını çağrıştıran ögelerin sayısına ve ifade sıklığının işaretlenmesine dikkat edilmiştir.

4. Bulgular

4.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular: Metinlerde Kadın İmgesi

2017 yılında yayımlanan hayat bilgisi üçüncü sınıf ders kitabının metinlerinde kadın imgesi ile ilgili kavramlar içerik analizi tekniği ile kodlanmıştır. Tablo 1'de adı geçen ders kitabının metinlerinde kadın imgesi ile ilgili kavramlar temalar, kodlar ve dile getirilme sıklığına (DGS) göre gösterilmiştir.

Tablo 1'e göre, hayat bilgisi üçüncü sınıf ders kitabının metinlerinde kadın imgesi ile ilgili veriler incelendiğinde, "Aile Yaşamında Kadın", "Sosyal Yaşamda Kadın" ve "Mesleki Yaşamda Kadın" olmak üzere toplam üç tema belirlenmiştir. Aile hayatında kadın temasının kodları, "çocuk bakımı" (%34.37), "eğitim" (% 9.37), "ev işi" (%3.12), "fedakâr" (%3.12) olarak belirlenmiştir. Sosyal yaşamda kadın temasının kodları "giysiler sade, saçlar toplu" (%25), "çocuğa yemek yedirir" (%3.12), "çocuğa tuvalet eğitimi verir" (%15.62) olarak belirlenmiştir. Mesleki yaşamda kadın temasının kodları "doktor" (%3.12) ve "hemşire" (%3.12) olarak belirlenmiştir.

İlkokul üçüncü sınıf hayat bilgisi ders kitabında geçen kadın imgelerinin bazılarında olumlu, bazılarında olumsuz, bazılarında ise nötr ifadelere rastlanmıştır. Daha açık bir ifadeyle bu imgelere ilişkin bir takım örnekler aşağıda verilmiştir:

"Marketten eve döndüğümüzde annem ve ben ayakkabılarımızı çıkarırız." (s.29). "Evde annemle kazağımı giyerim" (s.39). "Evde annemle şapkamı çıkarırım." (s.45). "Evde annemle birlikte video izleyerek tuvaletimi yapmaya giderim." (s.54). "Evde tuvaletim geldiğinde anneme belli ederim ya da söylerim." (s.59). "Evde annemle bardaktan sütümü içerim." (s.61). "Evde annemle kaşık kullanarak yemeğimi yerim." (s.67). "Anneciğim arkadaşlarımla parkta biraz daha oynamak istiyorum. İzin verir misin?" (s.89).

Yukarıdaki örneklerde aile içi toplumsal rollerde kadın, çocuğun bakımından ve eğitimden sorumlu olan kişi olan gösterilirken ekseriyetle olumsuz bir imgeleme yapıldığı görülmüştür. Buna karşın mesleki hayatta kadının varlığı kitabının bütününe göre daha az frekansta kodlanırken, bu duruma ilişkin aşağıda verilen örnekte olduğu gibi nötr bir imgelemeye gidilmiş olduğu görülmüştür.

"Ayşe'nin annesi hemşire, babası ise çocuk doktoruydu. Ayşe okuldan çıkınca babaannesinin yanına gider, anne ve babasının işten gelmesini beklerdi. Ayşe bazen hastaneye anne ve babasını ziyarete giderdi. Hastanede birçok hasta vardı. Ayşe onları görünce çok üzülürdü. Ayşe büyüyünce doktor olmak istiyordu. Çünkü başkalarına yardım etmeyi çok seviyordu." (s.351).

2005 hayat bilgisi ikinci sınıf ders kitabının metinlerinde kadın imgesi ile ilgili kavramlar içerik analizi tekniği ile kodlanmıştır. Tablo 2'de adı geçen ders kitabının metinlerinde kadın imgesi ile ilgili kavramlar kodlar ve temalar dile getirilme sıklığına (DGS) göre gösterilmiştir**.**

Tablo 2'ye göre, hayat bilgisi ikinci sınıf ders kitabının metinlerinde kadın imgesi ile ilgili veriler incelendiğinde, "Aile Yaşamında Kadın", "Sosyal Yaşamda Kadın" ve "Mesleki Yaşamda Kadın" olmak üzere toplam üç tema belirlenmiştir. Aile hayatında kadın temasının kodları, "çocuk bakımı"

(%18.29), "eğitim" (% 7.31), "ev işi" (%7.31) olarak belirlenmiştir. Sosyal yaşamda kadın temasının kodları "giysiler şık, saçlar kısa ve açık" (%36.58), "kahvaltı hazırlar" (%4.87), "çocuğu yıkar" (%1.12), "kitap okur" (%2.43) olarak belirlenmiştir. Mesleki yaşamda kadın temasının kodları "hemşire" (%4.87), "öğretmen" (%7.31), "mühendis" (%2.43), "ev hanımı" (%3.65), "doktor" (%2.43), "avukat" (%1.12) olarak belirlenmiştir.

İlkokul ikinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında geçen kadın imgelerinin bazılarında olumlu, bazılarında olumsuz bazılarında ise nötr ifadelere rastlanmıştır. Bu imgelere ilişkin metinlerdeki örnekler aşağıda verilmiştir:

"Tırnaklarımı babam kesiyor, banyo yaparken annem bana yardım ediyor." (s.15). "Çocuk: Pikniğe gidelim mi? Anne: Ben de size peynirli börek yapmaya başlayayım. Babanız da köfteleri hazırlar." (s.82). "Bizim ailede, herkes birbirine yardım eder. Annem kahvaltıyı hazırlarken, babam sofraya zeytin ve peynir tabaklarını koyar." (s.84). "Annem ve babam, küçük odayı çalışma odası olarak düzenlememe yardım ettiler." (s.86).

Yukarıda verilen örneklerde aile içi toplumsal rollerde kadının nötr bir şekilde imgelendiği görülmüştür. Kadın ve erkek için eşit bir rol dağılımı yapılmıştır. "Biz yedi kişilik bir aileyiz. Annem mühendis, babam öğretmen. Ablam, ben ve kardeşim öğrenciyiz." (s.75). "Babam öğretmen. Verdiği bilgilerle çocukları yetiştirir. Annem ev hanımı. Bize bakar ve bizi büyütür." (s.105). "Annem, liseyi Ankara'da okumuş. Hukuk fakültesini bitirmiş. Şu anda avukatlık yapıyor. İşi dolayısıyla çok seyahat ediyor." (s.131).

Söz konusu bu örneklerde ise mesleki hayatta kadının erkekten bazen daha üstte bazen de daha alt kademe de konumlandırıldığı görülmüştür. Kadının mesleki hayatta nötr ve nispeten olumlu olarak imgelendiği tespit edilmiştir.

4.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular: Görsellerde Kadın İmgesi

2017 hayat bilgisi üçüncü sınıf ders kitabının görsellerinde kadın; öğretmen, öğrenci, ev hanımı, yaşlı, çocuk gibi farklı şekillerde gösterilmiştir. Bununla birlikte kadın ve erkeği toplumsal cinsiyet ayrımına tabi tutan görsellere rastlanılmıştır söz gelimi kadının bilhassa ev hayatına ait bir öğe olarak tasvir edildiği görülmüştür. İlaveten mesleki hayatta kadının %78.94 gibi bir oranla ev hanımı olarak imgelendiği tespit edilmiştir.

Metinlerde kadınlarla ilgili net ifadeler görülürken, görsellerde ağırlıklı olarak ilkokul kız ve erkek çocuklarını içeren ögeler bulunmaktadır. Verilen görsellerdeki kız ve erkek öğrencilere bakıldığında eşitlikçi bir yaklaşımın yansıtıldığı görülürken, kadının ağırlıklı olarak anne rolünde tasvir edildiği görülmüştür.

2005 yılında yayınlanan hayat bilgisi ikinci sınıf ders kitabının görsellerinde kadın; öğretmen, hemşire, öğrenci, mühendis, ev hanımı, doktor, avukat gibi farklı şekillerde gösterilmiştir. Kullanılan görsellerde ise cinsiyetçi unsurlar bulunmamaktadır. Aksine kadının bilhassa mesleki hayatta geniş bir meslek yelpazesine tabii tutulduğu tespit edilmiştir. Görsellerde toplumsal hayatın hemen her alanına nüfus edebilen olumlu bir kadın imgelemesi yapıldığı görülmüştür.

Metinlerde kadınlarla ilgili net ifadeler görülürken, görsellerde ağırlıklı olarak ilkokul kız ve erkek çocuklarını içeren öğeler bulunmaktadır. Verilen görsellerdeki kız ve erkek öğrencilere bakıldığında eşitlikçi bir yaklaşımın olduğu görülmektedir.

5. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada 2005 ve 2017 yıllarında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan hayat bilgisi ikinci ve üçüncü sınıf ders kitaplarının metin ve görsellerinde '*kadın imgesi'* ile ilgili kavramlar içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. Yapılan kodlamalar ve oluşturulan temalara göre elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

2005 yılında yayınlanan hayat bilgisi ders kitabında "Aile, Sosyal ve Mesleki Yaşam" temaları çerçevesinde kadın ögesi; 'çocuklarına bakan, ev işleriyle ilgilenen, kitap okuyan' gibi ifadelerle nötr bir şekilde imgelenmiştir. Kitapta bu ifadeler sadece kadına yönelik olarak kullanılmamış aynı zamanda erkeği de betimleyen kalıplar olarak verilmiştir. Ev işleri ve çocuğun bakımı sadece kadına yüklenen bir rol olmaktan ziyade erkeğinde sorumluluğunda olan görevler olarak imgelenmiştir. Sosyal yaşamda kadın, 'kitap okuyan, seyahat eden, hobileri olan' bireyler olarak olumlu bir şekilde imgelenmiştir. Mesleki yaşamda kadın temasında ise kadın için öngörülen meslekler olarak 'hemşire, öğretmen, mühendis, ev hanımı, doktor, avukat' uygun görülmüştür.

2017 yılında yayınlanan hayat bilgisi ders kitabında ise yine "Aile, Sosyal ve Mesleki Yaşam" temaları çerçevesinde kadın ögesi; 'çocuk bakan, çocuğa yemek ve tuvalet eğitimi veren, fedakâr' gibi ifadelerle olumsuz bir imgelemeye tabi tutulmuştur. Örneğin kitabın bütününe bakıldığında erkeğin görevi sadece para kazanmak olarak tasvir edilirken kadın ev işlerini yapmaktan, çocuktan ve aileden sorumlu bir birey olarak işlenmiştir. Kadın, meslek hayatında %78 oranında ev hanımı olarak kodlanmış bununla beraber sosyal yaşamı sadece evin içine ait kodlarla imgelenmiştir.

Genel bir ifadeyle, 2005 ve 2017 yılı hayat bilgisi ders kitaplarında aynı konular anlatılırken birtakım değişim ve dönüşümler ortaya çıkmıştır. Bu değişimler kitapların yazıldığı dönemin bir yansıması olarak ortaya çıkmakla beraber eğitim politikalarında yaşanan süreçlerin kadın imgesine olan etkisini de gözler önüne sermektedir. Örneğin, 2005 yılındaki kitapta kadın imgesinde cinsiyet eşitliğine yer verilirken 2017 yılında kullanılan ders kitabında ise kadın cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmıştır.

2005 yılında kullanılan ders kitabının özellikle "Mesleki Yaşamda Kadın" temasında kadın, ev işleriyle ilgilenen şeklinde 3 defa nitelendirilirken 2017 yılında kullanılan ders kitabında bu sayı 15'dir. Bu temadaki kadın 2005 yılında geniş bir meslek yelpazesi içerisinde yer alırken yıl 2017'ye geldiğinde kadın öğesinin yalnızca eve ötelendiği görülmüştür. Ders kitaplarının görselleri karşılaştırıldığında ise 2005 yılında kullanılan sosyal bilgiler ders kitabının görsellerinde kadınları ayrımcılığa tabi tutacak görseller bulunmamaktadır. 2017 yılında yayınlanan kitapta ise toplumsal cinsiyet rollerinin sıklıkla karşımıza çıktığı görülmüştür.

Bilindiği üzere ders kitapları sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik normları, değer yargılarını aktaran önemli toplumsallaştırıcı bir argümandır ve doğrudan ya da dolaylı şekilde kültürel kodları aktarmaktadır. Eğitim politikalarının hemen hepsinin siyasi bir yanı vardır ve ideolojik unsurlar içerirler. Ders kitapları, evrensel ve toplumsal değerlere, öğrencilerin kişisel gelişim seviyelerine ve bilimsel

doğrulara uygun olmak durumundadır. Buna karşın, birçok devlet, okullarında evrensel ve toplumsal değerler yerine kendi siyasi iktidarlarının egemen değerlerini aktarırlar ve bunu okuttukları ders kitaplarını da kullanarak gerçekleştirirler.

Kitaplar, toplumsal yaşamdaki cinsiyete dayalı iş bölümünü de sınırlı bir bağlamda da olsa yansıtmaktadırlar. Bu iş bölümünde, kadını salt "anne ve eş", erkeği de "dışarıda çalışan" olarak betimlemek, yalnızca geleneksel kalıp yargıları pekiştirmeyip aynı zamanda hem kızların hem de erkeklerin eğitsel ve mesleki ideallerine ve seçeneklerine ilişkin oldukça sınırlı bir çerçeve sunmaktadır. Oysa ders kitapları, olasılıkları sınırlandırmaktan çok, olabildiğince geniş bir modeller ve etkinlikler yelpazesi sunarak çocukların bireysel gelişimine katkı yapmaya çalışmalıdır.

Temalar	Kodlar	DGS	%
Aile Yaşamında Kadın	Çocuk bakımı	11	34.37
	Eğitim	3	9.37
	Ev işi	1	3.12
	Fedakâr	1	3.12
Sosyal Yaşamda Kadın	Giysiler sade, saçlar toplu	8	25
	Çocuğa yemek yedirir	1	3.12
	Çocuğa tuvalet eğitimi verir	5	15.62
Mesleki Yaşamda Kadın	Hemşire	1	3.12
	Doktor	1	3.12
		32	100

Tablo 1: *Hayat Bilgisi Üçüncü Sınıf Ders Kitabının Metinlerinde Kadın İmgesi ile İlgili Veriler*

Temalar	Kodlar	DGS	%
Aile Yaşamında Kadın	Çocuk bakımı	15	18.29
	Eğitim	6	7.31
	Ev işi	6	7.31
Sosyal Yaşamda Kadın	Giysiler şık, saçlar kısa ve açık	30	36.58
	Kahvaltı hazırlar	4	4.87
	Çocuğu yıkar	1	1.12

	Kitap okur	2	2.43
Mesleki Yaşamda Kadın	Hemşire	4	4.87
	Öğretmen	6	7.31
	Mühendis	2	2.43
	Ev hanımı	3	3.65
	Doktor	2	2.43
	Avukat	1	1.12
		82	100

Tablo 2: *Hayat Bilgisi İkinci Sınıf Ders Kitabının Metinlerinde Kadın İmgesi ile İlgili Veriler*

Temalar	Kodlar	DGS	%
Mesleki Yaşamda Kadın	Hemşire	1	5.26
	Doktor	1	5.26
	Ev Hanımı	15	78.94
	Öğretmen	2	10.52
		19	100

Tablo 3: *Hayat Bilgisi Üçüncü Sınıf Ders Kitabının Görsellerinde Kadın İmgesi ile İlgili Veriler*

Temalar	Kodlar	DGS	%
Mesleki Yaşamda Kadın	Hemşire	4	22.22
	Öğretmen	6	33.33
	Mühendis	2	11.11
	Ev Hanımı	3	16.66
	Doktor	2	11.11
	Avukat	1	5.55
		18	100

Tablo 4: *Hayat Bilgisi İkinci Sınıf Ders Kitabının Görsellerinde Kadın İmgesi ile İlgili Veriler*

Görsel 1: *Evde Çocuğuna Yemek Eğitimi Veren Bir Anne (s. 61).*

Görsel 2: *Evde Çocuğuna Tuvalet Eğitimi Veren Bir Anne (s. 54).*

Görsel 3. *Çocuğunu Kucaklayan Bir Anne (s. 105).*

Görsel 4: *Aile İçindeki Bireylerin Tasvir Edildiği Bir Görsel (s. 104).*

Görsel 5: *Sınıfta Ders Anlatan Bir Öğretmen (s. 121).*

Görsel 6: *İki Ayrı Ailenin Tasvir Edildiği Bir Görsel (s. 75).*

KAYNAKÇA

Adler, P. A., Kless, S. J., & Adler, P. (1992). Socialization to gender roles: Popularity among elementary school boys and girls. Sociology of Education, 65(3), 169–187.

Akay Şahin, M. & Açıkalın, M. (2021). Gender representation in elementary and middle school social studies textbooks in Turkey, Journal of International Women's Studies, 22(1), 417-445.

Apple, M. W. & Christian Smith, L. K. (2016). The Politics of the Textbook. The Politics of the Textbook. Editors: Apple, M. W. ve Christian Smith, L. K. New York: Routledge.

Aratemur Çimen, C. & Bayhan, S. (2018). Değişen Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet", Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar, (36), 72-102.

Arslan Özer, D., Karataş, Z. & Ergun, Ö. R. (2019). Analysis of gender roles in primary school (1st to 4th Grade) Turkish textbooks, Eurasian Journal of Educational Research, (79), 1-20.

Başaran, M. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitimi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Konya.

Bayhan, S. & Aratemur Çimen, C. (2017). Müfredat Reformu Sonrası Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Eğitim BilimToplum, 17(1), 62-88.

Çayır, K. (2014). "Biz" Kimiz? Ders Kitaplarında Kimlik, Yurttaşlık, Haklar. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Davarcı, Y. (2021). Din Dersi Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Üzerine Bir Analiz (1929-2018). Doktora Tezi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demirdöven, K. (2020). İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitaplarındaki Toplumsal Cinsiyet Algısı. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kocaeli.

Demirhan, E. I. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından Öğretim Programı ve Ders Kitabı İnceleme (4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi), Sosyal Bilgilerde Yenilikçi Araştırmalar Dergisi, 4(1), 69-82.

Esen, Y. & Bağlı, M. T. (2002). İlköğretim Ders Kitaplarındaki Kadın ve Erkek Resimlerine İlişkin Bir İnceleme, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 35(1-2), 143-154.

Fidan, S. (2019). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul

Gökçe, O. (2006). İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Güneş, Ö. (2008). Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Ayrımı (1990-2006), Toplum ve Sosyal Hizmet, 19(2), 81-95.

Helvacıoğlu Gümüşoğlu, F. (1994). 1928'den 1994'e Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Kasa, B. & Şahan, B. (2016), İlkokul Türkçe Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet, Journal of Human Sciences, 13(3), 4152-4167.

Koparan, E. (2020). Bir Kamusal Alan Olan İş Dünyasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Kadının Varlık Sorunsalı, Global Journal of Economics and Business Studies, 9 (17), 55-62.

McLaren, P. (2015). Life in Schools: An Introduction to Critical Pedagogy in the Foundations of Education (6th Edition). New York: Longman.

Nurlu, Ö. (2021). "Analysis of gender fairness of primary school mathematics textbooks in Turkey", International Journal of Psychology and Educational Studies, 8(4), 78-95.

Özkan, R. (2013). İlköğretim Ders Kitaplarında Kadın Figürü, The Journal of Academic Social Science Studies, 6(5), 617-631.

Özdemir, A. Yıldız, M., (2005). İlköğretim Hayat Bilgisi II Ders Kitabı. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Sarıtaş, E. & Şahin, Ü. (2018). Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Rolleri Üzerine Bir İnceleme, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (48), 463-477.

Sönmez, K. (2020). İlkokul Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ahi Evran Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü. Kırşehir

Tanrıöver, H. U. (2003). Ders Kitaplarında Cinsiyet Ayrımcılığı. Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi. Editörler: Çotuksöken, B., Erzan, A., ve Silier, O. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Taştekin Özmeriç, G. (2019) İlkokul Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Temsilleri: Nicel Bir İçerik Çözümlemesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Tezer Asan, H. (2010). Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik ve Öğretmenlerin Cinsiyetçilik Algılarının Saptanması, Fe Dergi, 2(2), 65-74.

Vuran, S. (2017) Hayat Bilgisi Ders Kitabı. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, M. (2013). İlkokul ve Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Kitapları Görsellerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi, Dini Araştırmalar Dergisi, 16(42), 143-165.

Yorgancı, F. (2008). İlköğretim Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İnşası. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyonkarahisar.

Zor, A. (2008). Geçmişten Günümüze Türk Kadını ve Bunların İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabına Yansıması. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

İKT'nin Pedaqoji Prosesə Təsiri

Influence of ICT on Pedagogical Process

BİT'in Pedagojık Süreç Üzerındeki Etkisi

Zekeye ABDULLAYEVA
Nahçıvan Devlet Üniversitesi, Pedagoji ve Psikoloji Bölümü Doktora Programı üzerine doktora öğrencisi, AZERBAYCAN. E-mail: abdullayeva_z@gmail.com
ORCID:0000-0002-9791-2203

Öz

Modern çağın karakteristik özelliklerinden biri, hayatın tüm alanlarının bilişimleşmesi, Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin istisnasız her alana nüfuz etmesidir. Şu anda bilgi ve beceri olmadan BİT alanında herhangi bir gelişme sağlamak mümkün değildir. Aslında, kitle BİT hakkında bilgi edinilmesi, BİT okuryazarlığının sağlanması, verilen herhangi bir bilginin temelidir.

Eğitimde BİT uygulaması, eğitim sürecinin uygulanmasında çeşitli yeniliklerin uygulanmasının yanı sıra öğretmenler ve öğrencilerde yeni pedagojik düşüncenin oluşumu ve geliştirilmesi, ekonomi sürecinin teknolojik organizasyonu, eğitim organizasyonu ve yönetimini içerir. . Bugün, modern bir öğretmen sadece kendi konusunu öğretmekle kalmayıp, aynı zamanda eğitim kurumunun önemli faaliyet alanlarında BİT'in uygulanması konusunda pratik çalışmalar düzenleyebilmeli, bunları uygun şekilde koordine edebilmeli ve etkin bir şekilde yönetebilmelidir. Başka bir deyişle, modern bir öğretmen, okuldaki pedagojik etkinliklerin yanı sıra, aynı zamanda bir BİT yöneticisi ve düzenleyicisi olmalıdır.

Öğrencilerin bağımsız bilgi edinmeyi tercih etmeleri de ayrıca takdire şayandır. Öğrencilerin entelektüel düzeylerinin yüksek olduğunu düşünmek mümkündür. Okulda oluşturulan bilgi, öğrenme ve akıl iklimi de öğrencilerin bilgi düzeylerini ve bakış açılarını etkilemiştir. Tüm bunlarla birlikte Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ndeki genel eğitim okullarındaki personelin (pedagojik, idari, teknik vb.) bilgi ve becerilerinin artırılmasına yönelik tedbirler alınmış ve ek kurslar düzenlenmiş, yüksek hızlı fiber optik internet ve intranet düzenlenmiştir. okullarda bağlantılar sağlandı. Tüm bu çalışmalar sistematik, sürekli ve tutarlı bir şekilde yürütülmektedir.

E-okul projesi, e-devlet ve e-devletin ana ve önemli aşamalarından biridir ve okul eğitiminin gelişimi ve öğrencilerin dünya görüşünün gelişimi için önemlidir.

E-okul çok geniş bir altyapıyı kapsamaktadır. Bunlar arasında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı çeşitli eğitim ve öğretim dışı kurumlar, İletişim ve BİT Bakanlığı'na bağlı kurumlar ve iletişim hatları, bu projelere katılan eğitim kurumlarının pedagojik personeli, öğrenciler ve velileri, yerel ve uluslararası şirketler yer almaktadır. Özellikle proje içerisinde doğru elektronik dokümantasyon gerçekleştirilmelidir.

E-okul projesi ayrıca aşağıdakileri içeren birkaç alt sistemi içerir: Okul Yönetim Sistemi; Müfredat İçerik Yönetim Sistemi; Veri Kaynağı Merkezi Veri Merkezi; Okul Haritası Programı; Eğitim Portalı; E-öğrenme kaynakları; Elektronik kütüphane; Elektronik Yazılım Hizmeti; Teknik servis; Genişbant iletişim hatları; Modern teknik

ekipman sistemi; Multimedya; projeksiyonlar; Bilgisayar ve internet kaynakları. Okul yönetim sistemi, her düzeyde karar verme, değerlendirme, planlama, tahmin, izleme ve kontrol için bir araç olarak okul yönetimini ve öğretim personelini desteklemek için özel olarak tasarlanmış bir yazılım ürünüdür.

Anahtar Kelimeler: BİT, eğitim süreci, teknolojik yenilik, eğitim, öğretim, ulusal ilerleme

Abstract

One of the characteristic features of the modern era is the informatization of all spheres of life, the penetration of Information and Communication Technology into all spheres without exception. At present, it is impossible to achieve any development in the field of ICT without knowledge and skills. In fact, the acquisition of knowledge on mass ICT, the provision of ICT literacy is the basis of any given knowledge.

The application of ICT in education includes the application of various innovations in the implementation of the educational process, as well as the formation and development of new pedagogical thinking in teachers and students, the technological organization of the process of economics, organization and management of education. Today, a modern teacher must be able not only to teach his subject, but also to organize practical work on the application of ICT in important areas of activity of the educational institution, to be able to properly coordinate and effectively manage them. In other words, a modern teacher, in addition to pedagogical activities at school, must also be an ICT manager and organizer.

It is also commendable that the students preferred to acquire independent knowledge. It is possible to think that the intellectual level of students is high. The climate of knowledge, learning and intellect created at the school also affected the level of knowledge and outlook of students. Along with all this, measures were taken to increase the knowledge and skills of staff (pedagogical, administrative, technical, etc.) in general education schools in the Nakhchivan Autonomous Republic and additional courses were organized, high-speed fiber-optic Internet and intranet connections were provided in schools. All this work is carried out systematically, continuously and consistently.

The e-school project is one of the main and important stages of e-government and e-government and is important for the development of school education and the development of students' worldview. The e-school covers a very large infrastructure. These include various educational and non-educational institutions under the Ministry of Education, institutions and communication lines under the Ministry of Communications and ICT, pedagogical staff of educational institutions participating in these projects, students and their parents, local and international companies. In particular, accurate electronic documentation should be carried out within the project.

The e-school project also includes several subsystems, which include: School Management System; Curriculum Content Management System; Data Resource Center Data Center; School Map Program; Education Portal; E-learning resources; Electronic library; Electronic Software Service; Technical servise; Broadband communication lines; Modern technical equipment system; Multimedia; Projections; Computer and internet resources. The school management system is a software product designed specifically to support school management and teaching staff, as a tool for decision-making, assessment, planning, forecasting, monitoring and control at all levels.

Keywords: ICT, educational process, technological innovation, training, education, national progress

GİRİŞ

İKT-nin insanların həyat və fəaliyyətinə çox geniş şəkildə nüfuz etdiyi bir dövrdə məktəblərin İKT ilə təminatının əhəmiyyəti şübhəsiz olduqca böyükdür. Ölkə Prezidentinin 21 avqust 2004-cü il tarixli 355 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "2005-2007-ci illərdə Ümumtəhsil məktəblərinin İKT ilə təminatı Proqramı" [Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı Proqramı (2005-2007-ci illər), 2004] bu istiqamətdə atılmış ən əhəmiyyətli addım olmuşdur.Azərbaycan Respublikasında təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, onun bazar iqtisadiyyatının ehtiyaclarına cavab verməsi və təhsil sektorunun inkişafının təmin edilməsi məqsədilə müxtəlif islahatlar həyata keçirilir. "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasını [Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış",2012] bunlardan biri kimi misal göstərmək olar. Burada təhsilə ayrılan vəsaitin ilbəil artımı, təhsildə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi, müasir texnologiyaların artırılması və potensialının gücləndirilməsi kimi islahat yönümlü tədbirlərin reallaşdırılması məsələsi öz əksini tapmışdır. Təhsildə İKT ölkənin müasir təhsilin tələblərinə cavab verməsinə gətirib çıxarır, təhsilin təkamülünə, təlimin bütün forma və vasitələrinin inkişafına təsir göstərməklə, milli təhsildə pozitiv yeniləşmə tendensiyası yaradır.

Bütün deyilənləri nəzərə alaraq Dövlətimiz Azərbaycanın 2020-ci ilə strateji münasibətlərini və əsas prioritetlərini nəzərə alaraq konsepsiyasının aparıcı istiqamətlərini müəyyənləşdirmişdir. Bunlar aşağıdakılardır:

1. 2020-ci ildə Azərbaycan iqtisadi və siyasi cəhətdən inkişaf etmiş, rəqabətqbiliyyətli ölkə olmalı. Bu məqsədlə ölkəni ən ucqar kəndləri, belə kommunikasiyalara(rabitə, internet, bank xidmətləri, kommunal xidmətlər, yollar və sş) səhiyyə və təhsil xidmətləri təmin edilərək həyata keçirilməlidir. Həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində adambaşına düşən gəlir 13000 ABŞ dollarına çatması həll edilməlidir. Bu məqsədlə BMT inkişaf proqramının insan inkişafı ilə bağlı ölkələr qurumunun yuxarı sıralarında ölkəmiz qalnmalı və ali təhsilin modernləşdirilməsi istiqamətində elektrn təhsilə xüsusi diqqət yetirilməlidir.
2. Azərbaycan regionun lider dövlətinə çevrilməsi təmin edilməli, adambaşına düşən ixrac 1000 ABŞ dollarına çatdırılması təmin edilməlidir. Bu məqsədlə sağlam rəqabəti təmin edən sosial-iqtisadi inkişafa kompleks yanaşma prinsiupləri əsas götürülməlidir.
3. İKT və rabitə xidmətlərindən istifadə inmkanları genişləndiriləcək, bu sahədə etibarlı təhlükəsizlik sistemi yaradılacaq " Elektron hökumət" xidməti 100 faiz tətbiq ediləcək, bununla da ali təhsilin müasir idarəetmə sistemi formalaşacaq.
4. İstənilən iqtisadi artımın məqsədi sosial rifahın yüksəlməsidir. Bu baxımdan sosial sahələrin və insan kapitalının inkişafı konsepsiyasının əsas istiqamətlərindən biri də təhsil və səhiyyənin keyfiyyətinin yüksəlməsi, əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, gender bərabərliyinin təmin olunması və əhalinin inkişafı, gənclərin potensialının və idmanın inkişafının təmin edilməsidir.
5. Konsepsiya çərçivəsində yoxsulluq məsələsi insan inkişafı konsepsiyası ilə bağlı müasir yanaşmalara uyğun olaraq çoxfaktorlu yoxsulluğun azaldılması nailiyyətləri daha da artmalıdır. Orta təbəqə aparıcı istiqamət olmalıdır. Nəzər alınmalıdır ki, orta təbəqənin güclü olduğu ölkələr,

həm siyasi, həm də iqtisadi-sosial və s. aspektdə sabit və daha yüksək inkişaf potensialına malik olurlar.

Prezidentin 29 dekabr 2012-ci il tarixli 1862 nömrəli qərarında [“Azərbaycan” qəzeti, 2008] məhz bu konsepsiyanın həyata keçirilməsinin məqsədləri açıqlanmış və onun reallaşdırlmasında yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin və öklkəmizdə fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatların iştirakı əsaslandırılmışdır. Həmin məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün beynəlxalq təşkilatların iştirakı əsaslandırılmışdır.

Proqramın həyata keçirilməsi nəticəsində ölkənin ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təmin olunmasında müsbət dinamikaya nail olunmuş, ümumilikdə təhsil sisteminin İKT əsasında qurulnmasına diqqət və qayğı xeyli artmışdır. Respublikamızın 4562 ümumtəhsil məktəbinin 90%- ə yaxını kompyuter avadanlığı ilə təmin olunmuşdur. Son məlumatlara görə, ümumtəhsil məktəblərində orta hesabla V-XI siniflər üzrə təxminən hər 20 şagirdə 1 kompyuter düşür.

Bu məsələdə diqqət mərkəzində olan məsələlərdən biri pedaqoji kadrların İKT üzrə biliklərin təkmilləşdirməsi, bu istiqamətdə hazırlıq kurslarının təşkil edilməsidir.

Bu proses respublikamızda mərhələ- mərhələ həyata keçirilməkdədir.Qısa bir zamanda ümumtəhsil məktəblərinin pedaqoji kollektivinin böyük bir hissəsi “Mədəd” və digər İKT kurslarından keçmiş, İKT qurğularının idarə edilməsini mükəmməl mənimsəmişlər.

Hazırda təhsil portalının informasiya resursları formalaşdırılmaqdadır. Artıq bəzi təhsil müəssisələrinin öz saytları yaradılmışdır. Hal-hazırda qarşıda duran ən aktual məsələlərdən biri də İKT tətbiq etməklə təhsilin, təlim və tərbiyə prosesinin idarə olunmasının təkmilləşdirilməsidir. Bu sırada təhsilin idarə olunmasında İKT-nin tətbiqi sahəsində yerli özünüidarə və dövlət orqanlarının fəaliyyətini tənzimləyən normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi, təhsil sahəsində effektiv idarəetmə üçün zəruri olan və bu sahənin işini xarakterizə edən elektron məlumatlar bazası sisteminin hazırlanıb tamamlanması xüsusi diqqət tələb edir.

Araştırmanın amacı

Respublika Prezidenti cənab İlham Əliyevin 10 iyun 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “ 2008-2012-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin informasiyalaşdırılması üzrə Dövlət Proqramı”nda [Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin informasiyalaşdırılması üzrə Dövlət Proqramı, 2008] nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Təhsil nazirinin 19 avqust 2008-ci il tarixli əmri ilə təsdiq edilmiş “Fəaliyyət Planı” hazırlanmış və həmin Planın həyata keçirilməsi məqsədilə “Elektron məktəb”in nümunəvi modeli təsdiq edilmişdir.

Bu layihə çərçivəsində“Elekron məktəb“ sisteminə qoşulan pilot təhsil müəssisələrinin vahid informasiya mühitinin yaradılması və layihənin davamlı fəaliyyət göstərməsi üçün zəruri olan avadanlıqlar (noutbuklar, planşetlər proyektorlar, multimediyalar, interaktiv lövhələr və s.) və ən əsası proqram təminatı ilə təchiz olunması təmin olunmuşdur.

Bütün bunlarla yanaşı Naxçıvan Muxtar Respublikası üzrə ümumtəhsil məktəblərində çalışan kadrların (pedaqoji, inzibati, texniki və s.) İKT sahəsində bilik və bacarıqların artırılması üçün tədbirlər görülmüş və əlavə kurslar təşkil olunmuş, məktəblərdə yüksək sürətli fiberoptik İnternet və intranet bağlantıları təmin edilmişdir. Bütün bu işlər sistemli, davamlı və ardıcıllıqla fasiləsiz olaraq yerinə yetirilir [Ağayev, 2007: 112].

“Elektron məktəb” layihəsi elektron idarəetmə və elektron hökumət qurulmasının əsas və vacib mərhələlərindən biri sayılmaqla məktəbdə təhsilin yüksəlməsndə və şagirtdlərin dünyagörüşünün inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

“Elektron məktəb” çox böyük bir infrastrukturu əhatə edir. Buraya Təhsil Nazirliyinə daxil olan müxtəlif təhsil və qeyri-təhsil müəssisələri, Rabitə və İKT Nazirliyinə tabe olan müəssisələr və rabitə xətləri, bu layihəyələrə qoşulan təhsil müəssisələrinin pedaqoji kollektivləri, təhsil alan şagirdlər və onların valideynləri, fəaliyyət göstərən yerli və beynəlxalq şirkətlər daxildir. Xüsusilə, layihə çərçivəsində dəqiq elektron sənədləşmə işləri də aparılmalıdır.

“Elektron məktəb” layihəsi özündə bir neçə alt sistemləri də birləşdirir ki bunlara aşağıdakıları daxil etmək olar: Məktəb İdarəetmə Sistemi (MİS); Tədris Məzmununu İdarəetmə Sistemi (TMİS); Məlumat Resurs Mərkəzi (MRM) Data mərkəz; Məktəb xəritəsi Proqramı; Təhsil Portalı; Elektron dərs resursları; Elektron kitabxana; Elektron Proqram xidməti; Texniki xidmət; Geniş zolaqlı rabitə xətləri; Müasir texniki avadanlıqlar sistemi; Multimediyalar; Proyeksiyalar; Kompüter və internet resursları.

Məktəb idarəetmə sistemi (MİS) məktəbin idarəedici və pedaqoji heyətinə dəstək, bütün səviyyələrdə qərarların qəbul edilməsi, qiymətləndirmə, planlaşdırma, proqnozlaşdırma, monitorinq və nəzarət üçün kömək alətləri məqsədilə xüsusi hazırlanmış proqram məhsuludur. Məktəb İdəarəetmə Sistemi məktəbin demək olar ki bütün sahələrini əhatə edir ju, bura aşağıdakıları daxil etmək olar:Sinif otaqlarının idarə edilməsi;Virtual tədris məkanlarının idarə edilməsi; Pedaqoji nəticələrin idarə edilməsi;Şagirdlərin qiymətləri, qaibləri, nəticələri, fəaliyyət və görülən işlərinin qiymətləndirilməsi;Tədris planından kənar fəaliyyətlər, müsabiqələr və mükafatlandırmalar;İnsan resurslarının idarə edilməsi, şagirdlərin istedad və qabiliyyətlərinin öyrənilməsi; Təşkilati sxem: müəllimlər, şagirdlər, sinif rəhbərləri və köməkçi heyət; Şagird və müəllimlər haqqında məlumatların toplanması: şəxsi məlumat, ixtisas, cari və keçmiş fəaliyyət; Dərs cədvəlinin tərtibi (cədvəl qaydaları və yaradılması, hər müəllim, şagird üzrə ətraflı cədvəl);Tədris planının idarə edilməsi; Ümumi məktəbin fəaliyyət göstəriciləri.

Bu sistemin qiymətləri MS Excel cədvəlində öz əksini tapır. Tədris məzmununun İdarəetmə sistemi müəllimlərin virtual sinif yaratmalarına və davamiyyəti yoxlamağın avtomatlaşdırılmasına xidmət edir və imkan yaradır.

Məlumat Mərkəz Proqramı Azərbaycan məktəbləri haqqında analitik, kompleksli, statistik məlumat və hər məktəb üçün fəaliyyət göstəriciləri təqdim edir. İctimai məlumat və hesabat portalı, həmçinin təhsil layihələrində əməkdaşlıq və iştirak haqqında faydalı məlumat və məktəblərin portalları, Web-saytlarına linklər təqdim edir.

Məlumat Mərkəz Proqramı Azərbaycanın milli təhsil məlumat bazası üçün təhsil sistemi haqqında statistik məlumat üçün Web əsasında interfeys ilə ictimai və mühafizə edilmiş hesabatlaşma sistemidir.

Məktəblər haqqında məlumatlar Məktəb İdarəetmə Sistemindən birbaşa toplanıla bilər, proqram əl ilə məlumatı yeniləmək ehtiyacını aradan qaldırır. Məlumat Mərkəzi Portalının məqsədi məktəb haqqında məlumatlar axtararkən bu link rolunu oynayir. Bura daxildir: Şagirdlərin qiymətləri haqqında bildirişlər; müəllimlərin həmtrəylik, birlik saytı; İmtahan resursları saytı.

İKT nin mühüm bir sahəsi "Məktəb Xəritəsi Proqramı"dır ki, bura təhsil sahəsində səmərəli təkliflər, təhsilin keyfiyyəti və mövcud təhsil resursları kimi məsələlər daxildir. "Məktəb Xəritəsi Proqramı" təhsilimizin səmərəli təşkili, strukturu və statusu haqqında məlumatlar mərkəzidir. İKT –nin mühüm bir istiqaməti "Virtual sinif otağı"dır. Bu sinxron tədris üçün və ya məsafədən təhsil üçün optimallaşdırılmış sistemdir. Müəllim təlim prosesində müəyyən tədris materiallarını virtual formada yuxarı sinif şagirdlrəinə çatdıra bilər. Bu sistem tədris prosesini daha maraqlı, canlı və məzmunlu edir. Belə pedaqoji prosesə şagirdlər fəallıqla qoşulur, dərsə, təlimə maraq yüksəlir.

İKT –nin bir sahəsi də "Virtual kitabxana" nın yaradılmasıdır. Virtual kitabxanaın məqsədi şagirdlərin kitabxanadan daha asan və vaxt itirmədən kitablaradan istifadə etməsidir. Yuxarı sinif şagirdrləri kitablarla dostluq etməli, virtual kitabxanaın xidmətlərindən fəal surətdə istifadə etməlidirlər.

Eksperiment - sorğu "Məktəbdə İTK –nin tətbiqinin şagirdlrin bilik və dünyagörüş səviyyəsinə təsiri necədir" – adlanırdı. Eksperiment – sorğunun nəticələri aşağıdakı kimidir

Eksperiment-sorğu cədvəli № 3

Sorğunun sualları	İKT nin növləri	X a sinfi 25 şagird	X b sinfi 26 şagird	XI a sinfi 23 şagird	XI b sinfi 22 şagird
İKT nin hansı növü sizin üçün daha faydalıdır?	Kompüter texnologiyası, intetrnet resurslarından istifadə	80%	85%	82%	82%
	Təlim prosesində slayd – proyeksiyadan istifadə	75 %	76%	72%	73%
	Ağıllı lövhədən istifadə	65%	65%	66%	67%
	Planşetlərdən istifadə	55%	57%	54%	52%
	Elektron dərsliklərdən və kitablardan istifadə	50%	45%	46%	47%
	Elektron kitabxanadan istifadə	45%	47%	42%	44%
	İnteraktiv metodlardan istifadə	55%	57%	59%	65%

Cədvəldən göründüyü kimi kopüter texnologiyası, internet resurslarından istifadəyə şagirdlər daha çox üstünlük vermişlər. Bu da təqdirolunasıdır ki, şagirdlər müstəqil bilik qazanmağa dah çox üstünlük vermişlər. Belə bir göstərici düşünmək olar ki, şagirdlərin intellektual səviyyəsi də yüksəkdir. Məktəbdə yaradılmış bilik, öyrənmək, intellektuallıq iqlimi şagirdlərin bilik səviyyəsinə, dünyagörüşünə də təsir etmişdir.

2003-cü ildə qəbul edilmiş"Azərbaycanda informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər)"["Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya", 2003] Azərbaycan üçün məhz təhsil sahəsi İKT-nin tətbiq istiqamətləri içərisində ən yüksək prioritetə malik istiqamət hesab edilmişdir. Artıq Azərbaycanda təhsilin modernləşdirilməsi, təhsildə informasiya texnologiyalarının tətbiqi istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır.

Təhsil sahəsində İKT-dən düzgün istifadə etmək və bu bacarıqların təkmilləşdirilməsi yollarının araşdırılması olduqca əhəmiyyətli məsələdir. Qeyd edək ki, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları (İKT) biliyinə mükəmməl yiyələnməyin ən optimal yolu məhz orta məktəbdən keçir. Məktəb illərində bu texnologiyalara yiyələnmək informasiya cəmiyyəti quruculuğunda onların fəal iştirakını təmin etmiş olur [Abbasov,2007:142].

İndi İKT yalnız təhsil prosesini təmin edən üsul deyil. İKT məktəblinin xüsusilə yuxarı sinif şagirdlərinin müstəqil qavrama qabiliyyətini təmin etmək, elmi dünyagörüşünü genişləndirmək üçün yeni imkanlar açır. Bütün bunlar "Elektron məktəb" sisteminin yaradılmasına gətirib çıxarır.

SONUÇ

Elektron məktəb hər kəsə lazımdır. Məktəb rəhbərliyinə müəllimlərə, şagirdlərə və valideynlərə təhsil prosesinin keyfiyyətinin artırılmasını, onun daha maraqlı və şəffaf edilməsi ümumtəhsil məktəbini yeni keyfiyyət səviyyəsinə qaldırmaq imkanı verir. Bu da şagirdlərin bilik keyfiyyətinin yüksəlməsinə, dünyagörüşlərinin genişlənməsinə qüvvətli təsir göstərir.

" Elektron məktəb"də ənənəvi çap məhsullarından fərqli olaraq elektron dərsliklərdən daha geniş istifadə edilir. Belə məktəbdə kompüter texnikasından, slaydlardan, elektron lövhələrdən, öyrenmə texnoloji vasitələrindən daha çox sitifadə edirlır.

"Elektron məktəb" layihəsinin tətbiqi sahəsində Naxçıvan şəhər 3 № li məktəbində dəyərli təcrübə yaranmışdır. Məktəbin direktoru yüksək idarəetmə qabiliyyətinə malik yükək ixtisaslı, istedadlı rəhbər, idarəçi və peşəkar pedaqoqdur.

Məktəbdə yüksək təhsil, elm bilik qazanmaq atmosferi hökm srürür. Şagirdlərdə yüksək səviyyədə oxuyub öyrənmək həvəsi vardır.

Məktəbin yetəri qədər maddi-texniki və tədris bazası vardır ki, onlar şagirdlərin ixtiyarındadır. Bu məktəbdə kompyuterlər, ağıllı lövhələr, proyektorlar, elektron kitabxana müəllim və şagirdlərrin ixtiyarındadır. Məktəbin sinif otaqalarının əksəriyyəti internetlə bağlantılıdır.

Məktəb özü də pilot məktəbi kimi " Elektron məktəb" layihəsində fəal iştirak edir. Məktəb "Elektron jurnal", "Elektron dərslik", "Elektron kitabxana" layihəsində fəal iştirak edir. Məktəbin internet

saytının yaradılması üzərində də iş gedir. Çalışdığım bu məktəbdə yuxarı sinif şagirdləri ilə keçirdiyim eksperiment- sorğuda şagirdlər fəal iştirak etdilər.

Bu da təqdirolunasıdır ki, şagirdlər müstəqil bilik qazanmağa dah çox üstünlük vermişlər. Belə bir göstərici düşünmək olar ki, şagirdlərin intellektual səviyyəsi də yüksəkdir. Məktəbdə yaradılmış bilik, öyrənmək, intellektuallıq iqlimi şagirdlərin bilik səviyyəsinə, dünyagörüşünə də təsir etmişdir.

KAYNAKÇA

Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin informasiyalaşdırılması üzrə Dövlət Proqramı. 2008

Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı Proqramı (2005-2007-ci illər).2004

Azərbaycan 2020:gələcəyə baxış" inkişaf Konsepsiyası və təhsilin inkişaf perspektivləri.2012

"Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya" (2003-2012-ci illər). Prezidentin sərəncamı/ Xalq, 25 iyun, 2003

Azərbaycan Respublikasının ali təhsil müəssisələrinin Avropa ali təhsil məkanına inteqrasiyası ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı/ "Azərbaycan" qəzeti, 1 fevral 2008

Abbasov A.N.(2007). *Pedaqogika (müxtəsər konspekt və sxemlər*) .Bakı,Mütərcim

Ağayev Ə.Ə. (2007).*Pedaqogika: Dərs vəsaiti*.Bakı,Təhsil

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Havalimanı Afet Yönetimi Sisteminin Bir Parçası Olarak Kaza Kırım Ekiplerinin Lojistik Örgütlenmesi: Örnek Olay Yaklaşımı Bazlı Bir inceleme

Ramazan ERTURGUT

Akdeniz University, TURKEY

Bora PINAR

Akdeniz University, TURKEY

Öz

Bir Havalimanı Organizasyonu çoklu yer ve hava sistemlerini bünyesinde barındıran kompleks bir yapıyı ve bunları destekleyen entegre emniyet sistemlerinin koordinasyonunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, özellikle Uçak Kaza kırımlarına baktığımızda hem bu kaza kırımlara müdahalede hem de kaza kırımını oluşturan sebeplerin ve kaza kırım incelemelerinin raporlanması bakımından lojistik bazlı bir takım sorunların olduğu değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın amacı bir kaza kırım örneğinden hareketle, havalimanı kaza kırım ekiplerinin, kaza kırımlara etkili bir müdahale ve hazır bulunuşluk maksadına dönük olarak lojistik örgütlenmesi ile ilgili bir model önerisi ortaya koyabilmektir. Bu ana amaca dönük olarak uçak kaza-kırımı gerçekleştiğinde kamu ve özel sektör iş birliğiyle uygulanan afet ve insani yardım lojistiği müdahale sistematiğinde bir eşgüdüm mekanizması olup olmadığı ayrıca incelenmiştir. Bu araştırma ile aynı zamanda yerel ve ulusal düzeydeki kamu ve özel sektör organizasyonlarının uçak kaza-kırımlarına müdahale ile ilgili bir koordinasyon merkezinin kurulması ve kaza öncesi ve sonrasındaki protokoller ile görev tanımlarının oluşturulması önerilmektedir. Çalışma Nitel Araştırma Deseni kullanılmış ve Durum Çalışması Modellerinden Tekli Araçsal Durum Çalışması (single instrumental durum çalışması) yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afet lojistiği, Uçak Kaza Kırım, Acil Durum Ekipleri, Yer Emniyeti

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı; Hava yolu şirketlerini kaza kırım halinde müdahale etkinliğinin incelenmesi ve varsa sorunların tespit edilmesi ve uygulanabilir çözüm önerileri getirmek hedeflenmektedir.

Çalışmanın uzayı; Lojistik ve Afet Lojistiği başlığı altında hava ulaştırma araçlarına kaza kırım anında müdahale teknik ve uygulamalarının incelenmesidir. Sınırlılığı ise kazanın ölümlü olması sebebiyle gereken tüm raporlar ve tutanaklara ulaşılması mümkün olmamasıdır. Bu çalışmanın problem algılaması

Kaza kırım olduğunda kamu ve özel sektör iş birliğiyle uygulanan afet ve insani yardım lojistiği müdahale sistematiğinde bir eşgüdüm mekanizması olup olmadığıdır. Yöntem olarak; Nitel Araştırma Deseniyle durum çalışması modellerinden tekli araçsal durum çalışması (single instrumental case study) kullanılarak yapılacaktır. Bir konuya odaklanılacak ve konu açıklanması için bir vaka seçilecektir.

Araştırmanın önemi, Hava ulaştırma araçlarının kaza kırım olaylarında afet lojistiği sürecini irdeleyen bu çalışma; afet sürecinde kurumlar arası işbirliği, kolektif kimliğin oluşturulmasının sürece katkısı üzerine bir bakış açısı ve davranış modelleri geliştirilmesine katkı sunabilmek umuduyla gerçekleştirilmiştir. Hem konuyla ilgili teorik çalışmalar yapanlar hem de sahadaki uygulayıcılar açısından farkındalık oluşturacağı değerlendirilmektedir.

LİTERATÜR

Konumuzla ilgili afet lojistiği başlığında en yakın çalışma Havalimanlarının afetleri hazırlanmasıdır. Afetlerde havalimanlarının hazırlık durumunun son derece önemli olduğundan havalimanları afetlerde özellik ve arama kurtarma Medikal ekipler Kızılay-Kızılhaç Birleşmiş Milletler gibi dış ülkelerden gelecek ekiplerin olay yerine intikalinin hızının öneminden bahsetmektedir. Konu ile ilgili çözüm önerisi ise havalimanlarının mevcut kapasitelerinin gerçekçi bir şekilde belirlenmesi meydana gelebilecek bir afette muhtemel zorlukları tahmin edilmesi ve havalimanlarında görev yapan kurum ve kuruluşların katılımı ile uygulanabilir bir afet planı yapılması gerekmekte olduğunu belirtmektedirler. (Koçak & Yavuz, Havalimanlarının Afetlere Hazırlanması, 2021)

Lojistik süreçler açısından afet öncesi dinin önemi çalışmasında afet yönetimindeki Lojistik süreçleri oluşturan bu aşamalar afetzedeler için gerekli olan tıbbi malzemenin ekipmanların yiyecek giyecek barınak su battaniye gibi ürünlerin lojistiğin doğruları olarak da bilinen doğru zamanda doğru yerde doğru miktarda doğru şartlarda doğru maliyetle doğru kişilere ulaştırılmasındaki Etkin rolünden bahsetmektedir (Börühan & Ersoy , 2013)

Afet Lojistik yönetiminde Rize iline yönelik yeni model önerisi çalışmalarında teknolojik veya insan kökenli afetlerin yönetimi önlenmesi ve zararın azaltılması amacıyla bir afet olayının zarar azaltma hazırlıklı olma olaya müdahale ve iyileştirme gibi dört ana aşamasında yapılması gereken faaliyetlerin planlanması yönlendirmesi desteklenmesi koordine edilmesi ve uygulaması için toplumun tüm kurum kuruluşlarıyla kaynaklarının bu ortak amaç doğrultusunda kullanımını gerektiren çok aktörlü çok disiplinli ve Çok kapsamlı ve Kargo şık bir yönetim modelidir. Önerdikleri modelde ise haberleşme taşımacılık depolama altyapı enkaz kaldırma geçici İskân dış kuruluşlarla koordinasyon ve personel sağlık hizmetleri faaliyetlerini kapsadığı belirtilmektedir. (Tanyaş, Günalay , Aksoy, & Küçük, 2013)

Türkiye'de afet lojistik yönetim sistemi üzerine bir değerlendirme çalışmasında daha etkili bir sistem hedefi yakalamak etkin bir yönetim ve lojistik sistemi kurulmasına bağlıdır. Lojistik Destek afet sürecinde en önemli etkenlerden birisidir Lojistik depolar en kısa cevap süresi göz önüne alınarak kurulmalıdır iyi planlanmış ve tasarlanmış bir afet Lojistik yönetim sistemi afet sonrası yenilenme süresini kısaltacaktır. (Topal, 2016)

Afet lojistiği kapsamında en uygun dağıtım merkezi yerinin Ahs- vikor bütünleşik yöntemi ile belirlenmesi: Erzincan İli örneği çalışmasında yaşanan afetlerin sonrasında yardım malzemelerinin afetzedelere ulaştırılması ve Moral desteğinin sağlanmasında dağıtım merkezlerinin uygun yerleşimi önemli bir rol üstlenmektedir demektedirler öneri getirdikleri modelini ilk aşamasında dağıtım merkezi yeri seçiminde kullanılacak kriterler Analitik Hiyerarşi süreci yöntemi ile ağırlıklandırılmış ikinci aşamada ise en uygun kuruluş yeri Vikor yöntemi ile seçilmiştir çalışma sonucunda konum en önemli ana Kriter ‘’B’’ise en uygun kuruluş yeri olarak belirlenmiştir. (Peker, Korucuk , Ulutaş , Okatan , & Yaşar, 2016)

Afet yönetiminde afet lojistiği sorunları: Van depremi örneği adı çalışmıyorsun da afet yönetimi 20 yüzyılda Marmara bölgesinde meydana gelen şiddetli depremler sonucunda çok önem kazandığından 1999 Marmara depremi sonrasında sürekli geliştirildiğinden . Deprem sonrası kanunlar yönetmelikler planlamalar hazırlandığından bahsediyor afet yönetim faaliyetlerinin çok büyük bir bölümünü oluşturan afet lojistiği ulusal ve uluslararası birçok kurumun afetzedelere hızlı Kullanıma uygun ve zamanında yardım malzemelerini dağıtılmasında önemli bir rol oynadığından bahsediyor. Afet yönetim sisteminin ve afet lojistiğinin günümüzde başarılı afet yönetimi için vazgeçilmez bir unsur olduğundan bahsediyor. (Yıldırımlı , 2015)

Ayvacık depremi üzerinden afet lojistiği konusunda uzman görüşleri çalışmasında afet yardımlarını kapsayan çeşitlilik sorunlar son yıllarda artan araştırmaların odağında yer almakta olduğundan bahsediyorlar. Sorunlarda ortak noktanın sınırlı yardım malzemeleri ve rastgele artan yardım talepleri nedeniyle Afet Süresi Lojistik operasyonlarda beliren arz-talep uyumsuzluğu ve yetersizliği sonucuna varmışlardır. İlaveten Afet yardımlarının Medya etkisinden yararlanmak isteyen reklam amaçlı kuruluşların varlığından bahsetmişlerdir. Öneri olarak AFAD yerleşkelerinin ilçe merkezlerinde olmasında müdahalenin 46 ocağını çözüm ortağı ekiplerin hemen belirlenmesi gerektiğini ekip çadırlarının kurulması ekiplerin görev paylaşımları ve nöbet listeleri kayıt işlemleri gibi Öncelikle koordineli planlanmasının önemli olduğundan bahsetmişlerdir. (Bostan & Yüce, 2021)

Afet lojistiği konusunda Kolombiya’da düşen Uzay mekiğine müdahale esnasında geçici acil iş birliği oluşturularak önce kurumlar arası iş birliği sonra kolektif kimlik oluşturularak yapılan insani yardımın başarısından bahsedilen Geçici, Ortaya Çıkan Kuruluşlar Arası İş birliği Beklenmedik Durumlarda: Bir Araştırma Columbia Uzay Mekiği Müdahale Çabası makalesi ve sonucu itibariyle ortaya çıkan kolektif kimlik bilincinden bahsedilmektedir. (Donde & Tammy, 2014)

Lojistik

Türk dil kurumu sözlüğünde lojistik: Kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere her türlü ürünün, hizmetin ve bilgi akışının çıkış noktasından varış noktasına kadar taşınmasının etkili ve verimli bir biçimde planlanması ve uygulanması anlamına gelmektedir. (sozluk.gov.tr, 2022). Milattan önce kullanılagelen

bir kelimedir lojistik. Latince ve eski Yunancada "Logisticos", Latincede de "Logisticus" kelimelerinden gelmekte ve her iki dilde de "hesaplama" ya da "matematiksel mantık" anlamını taşımaktadır. (Keskin, 2008). Lojistik tanımlarının hemen hepsinde bir "akış teması" ve "bilgi transferi" yer almaktadır. Bahsi geçen özellikler tedarik süreci içerisinde lojistiği stratejik bir noktaya taşımaktadır. Lojistik bazı tanımlarda tedarikçiden itibaren başlatılırken bazı tanımlarda hammaddenin edinildiği yerden başlatılmaktadır. Lojistik tanımı; mal ve hizmetlerin , tedarik, elleçleme, taşıma, depolama ve dağıtımı ile stok kontrolü ve en son olarak hurdaya ayırma ve geri dönüşüm faaliyetlerinin birbiri arasındaki bilgi transferini içerecek şekilde, kaynak noktasından başlayarak son kullanıcı olan nihai müşteriye kadar ileri ve geri yönlü sistematik akışını ifade etmektedir. (Erturgut, 2019) Lojistik yönetimiyse müşteri gereksinimlerini karşılamak üzere üretim noktasından nihai tüketici olan müşteriye kadar olan süreçte mal, hizmet ve ilgili bilgilerin ileri ve geri yöndeki akışları ile depolanmalarının etkin ve verimli bir şekilde planlanması, uygulanması ve kontrolünü kapsayan tedarik zinciri süreci aşamasıdır. (mku.edu.tr, 2012)

Afet Kavramı ve türleri

Toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay. Doğurduğu sonuçları itibari ile gerçekleşen olaya afet denebilmektedir. (afad.gov.tr, 2022). Afet türleri Dünya genelindeki doğal afetler ele alınınca, 31 çeşit doğal afetin 28 tanesini meteorolojik afetlerin oluşturduğu görülür. Doğal afetlerin çeşitleri ve önem sıraları ülkeden ülkeye de değişmektedir. Örneğin, Akdeniz Bölgesinde doğal afetler kuraklık, seller, orman yangınları, heyelan, dolu fırtınaları, çığlar, donlardır. Türkiye'de ise en sık görülen meteorolojik karakterli doğal afetler dolu, sel, taşkın, don, orman yangınları, kuraklık, şiddetli yağış, şiddetli rüzgâr, yıldırım, çığ, kar ve fırtınalardır. Afetler iki başlık altında incelendiğinde doğal afetler ve insan kaynaklı afetler sayılabilir. Doğal afetler iki ana başlık altında toplanabilir. Birincisi yavaş gelişen afetler bunlar şiddetli soğuklar, kıtlık, kuraklık iken, Hızlı gelişen afetlere deprem, su taşkınları, seller, çığ, volkanlar, toprak kaymaları örnek verilebilir. İnsan kaynaklı afetlere nükleer, biyolojik, kimyasal kazalar, endüstriyel kazalar, aşırı kalabalıktan meydana gelen kazalar göçmenler ve yerlerinden edilenler ve son olarak Hava ulaştırma araçlarıyla yapılan kazalarda gerçekleşen afetler sayılabilir. (afad.gov.tr, 2022) Bu çalışmada hava ulaştırma araçlarıyla yapılan kazaların kaza kırım süreçleri ve afet lojistik süreci incelenecektir.

Afet lojistiği ise yardım faaliyetleri gereği tedarik noktasından olay yerine insani yardım malzemeleri olan ilk yardım malzemeleri, yiyecek, ekipman gibi afet bölgesinde coğrafi olarak dağınık çok çeşitli destinasyon noktalarına dağıtımı; bunların akabinde afetzedelerin olay yerinden tahliyesi, emniyetli ve çok hızlı bir şekilde sağlık merkezlerine transferinin yapılmasıyla ilgili faaliyetlerdir. (Barbarosoğlu, Özdamar, & Çevik , 2002). Afet yönetimi doğal afetlerin mümkünse önlenmesi olay gerçekleştikten sonra zararlarının azaltılması amacıyla, afetin dört ana aşaması olan, bir afet olayının zararını azaltma, hazırlıklı olma, olaya müdahale ve iyileştirme aşamalarında yapılması gereken faaliyetlerin planlanması, yönlendirilmesi, desteklenmesi, koordine edilmesi ve uygulanması için toplumun tüm kurum ve kuruluşlarıyla, kaynaklarının bu ortak amaç doğrultusunda kullanımını gerektiren çok aktörlü, çok disiplinli ve çok kapsamlı ve karmaşık bir yönetim modelidir. (Önsüz & Atalay, 2015) Afetin gerçekleşmesinden sonra sadece devlet birimleri değil diğer özel sektör birliktelikleri Sivil Toplum

Kuruluşları (STK) eliyle de afetlere müdahale edildiğini zaman zaman ülkelerde görmekteyiz bu yönüyle bahsi geçen sürece insani yardım ve lojistik sürecine ise insani yardım lojistiği denilebilir. ABD'de 2005 yılında meydana gelen Katrina kasırgası bu konuya örnek teşkil edebilir. Devletin yardım gücüne destek amacıyla Wall-Mart gibi şirketlerin afet lojistiği ve insani yardım sürecine destek oldukları görülmüştür. (Swanson & Ronn , 2013)

Sonuncusu 2021 yılında yayımlanan Dünyada Risk Endeksi raporları Birleşmiş Milletler Üniversitesi Çevre ve İnsan Güvenliği Enstitüsü (UNU-EHS) ile geliştirilmiştir. 2017 ve 2018'de Dünya Risk Endeksi, yeni bulgular ışığında yenilenmiştir. Buna bağlı olarak gösterge düzeyinde değişiklikler yapılmıştır. Endeks, 2018 yılından itibaren Ruhr Üniversitesi Bochum Uluslararası Barış ve Silahlı Çatışma Enstitüsü tarafından hesaplanmakta ve Kalkınmaya Yardım Birliği (Bündnis Entwicklung Hilft) ile raporlanmakta ve yayımlanmaktadır. Dünya Risk Endeksi karar vericiler için bir rehber görevi görmekte ve afet riskinin azaltılması için faaliyet alanlarını belirlemektedir. (weltrisikobericht.de, 2021) Endeksi oluşturan başlıkların açılımları kısaca Duyarlılık, bir toplumun yapısal özelliklerini tanımlar ve olağan dışı doğa olaylarında zarar görme olasılığını göstermektedir. Bu maddenin hesaplanabilmesi içim gerekli parametreler altyapı, gıda arzı ve yapısal ekonomik koşullardır. Diğer başlık Başa çıkmadır. Başa çıkmadan kastedilense hem davranışlar hem de mevcut kaynaklar yoluyla doğa kaynaklı tehlikelerin ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini en aza indirgemek için toplumların çeşitli yeteneklerini içermektedir. Başa çıkmanın alt parametreleri olarak yönetişim, sağlık, sosyal ve fiziki güvenlik sayılabilir. Adaptasyon, gelecekte doğa kaynaklı tehlikelerin ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini ele alma ve bununla mücadele etmeye yönelik önlemleri ve stratejileri sayılabilir. Başa çıkmanın aksine, yapısal değişiklikleri de içeren uzun vadeli bir süreç olarak ele alınmaktadır. Adaptasyon başlığını oluşturan parametreler ise doğa kaynaklı muhtemel olaylar, iklim değişikliği ve benzeri zorluklarla ilgilidir. (weltrisikobericht.de, 2021)

2021 yılı dünya Risk endeks raporlarına göre Türkiye 181 ülkenin yer aldığı endekste 5,11 puan ile en riskli 113. ülke konumundadır. Maruz kalma bakımından 12,57 puan, Zarar görebilirlik bakımından ise 40,65 puan, duyarlılık başlığında 18.09, Afetlerle başa çıkma kapasitesi başlığında 72.44, Adaptasyon Yetersizliği başlığında 31.42'dir. Maruz kalma ve baş etme yetersizliğinde risk sınıfı orta iken diğer parametrelerde risk sınıfı düşük olarak hesaplanmıştır. Dünya sıralamasında birinci sırada Vanuatu adası bulunmaktadır. Ada olması ve deniz seviyesinin yükselmesi sebebiyle risk düzeyi yüksek bir ülkedir. Sonuncu olarak 181.sırada Qatar bulunmaktadır ve endeksi 0.30'dur. (weltrisikobericht.de, 2021)

Konumuz olan havacılıkta hava ulaşım araçlarının kaza kırım olaylarında afet lojistiği aşamaları ortak bir kabulle benzer olmakla birlikte bazı farklılıklar içermektedir. Bundan önce havacılıkta kazanın ne olduğundan Sivil havacılık mevzuatında geçen ve Sivil hava araç kazaları soruşturma yönetmeliği (SHY– 13) birinci kısım da bahsedilen madde üçte tanımlar bulunmaktadır.

Hava araç kazası uçuş operasyonu boyunca kişilerin ikincil Saiklerle kendilerini veya birbirlerini yaralamaları uçak içerisinde ve/veya hava aracından kopan parçalarla veya hava basıncı sebebiyle yaralanmalarıdır burada ayırt edici özellik kişinin legal olarak bulunması kaçak konumda olmamasıdır. Diğer bir kriter hava aracının fiziksel yapısının zarar görmesi ya da performansının ve uçuş karakteristiğinin etkilenmesi, parçaların değiştirilmesi ya da tamirini gerektiren bir hasar ve arızalanması, hava aracının kaybolması ile sonuçlanan olayları tanımlamaktadır.

Hava aracı yer kazası terimi; hava aracının uçuş operasyonu dışında yerde bakımı, onarımı, arızanın giderilmesi, yer araçları veya aparatlarla insan gücüyle yer değiştirmesi esnasında araç çarpışması, yangın ve doğal afetler ve burada sayılmayan diğer sebeplerle hasara uğraması veya arızalanmasına sebebiyet veren olaylara denir.

Olay terimi: hava aracının uçuş operasyonu esnasında uçuşun salahiyetini etkileyen veya etkileyebilecek kaza tanımı dışındaki her türlü hadiseyi tanımlar.

Küçük kazayı tanımı: uçuş operasyonu esnasında bir veya daha fazla hava aracının hafif hasara uğramasıdır.

Büyük kaza tanımı uçuş operasyonu esnasında bir veya daha fazla hava aracının ağır hasara uğramasıdır. (Resmigazete.gov.tr, 2006)

Dünyada 2006 yılından 2021 yılına kadar her yıl ölümlü kaza olmaktadır. 2010 yılı en fazla 943 can kaybı olmuştur. 2021 yılında 176 can kaybı yaşanmıştır ve ölümlü kaza sayısı yıllar geçtikçe azalma eğilimindedir. (Statista.com, 2022)

Grafik 1

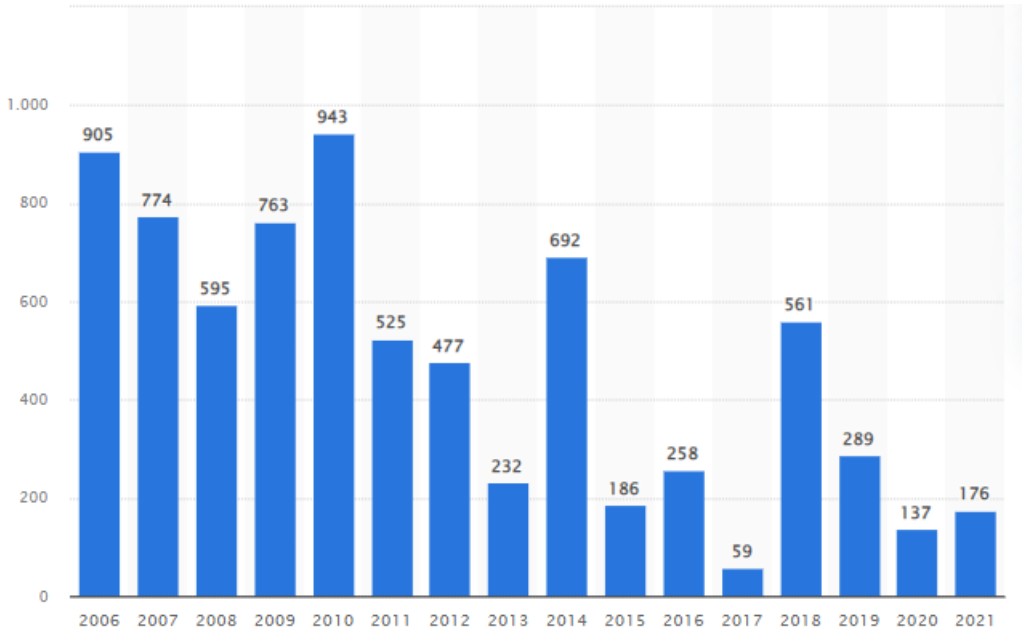

(Statista.com, 2022)

Havalimanlarında meydana gelebilecek acil durumlar için plan yapılmak zorundadır. Bahsi geçen planlara Acil durum planı denmektedir. Bu plan Cilt I, Annex 14'te belirtilen hükümlerinden alıntılanmakta ve Hava alanı acil durum planı hazırlanmasına ilişkin talimat (SHT-ADP) üçüncü bölüme binaen yapılandırılmaktadır. Bu bağlamda

Acil durum planı ;Havaalanı sınırları içerisinde gelişebilecek her türlü acil duruma müdahale edebilmek amacıyla Milli Sivil Havacılık Güvenlik programı gereği oluşturulması gereken bir plandır. Amacı gerçekleşen olumsuz durumun etkilerini azaltmak, zarar gören insanların hayatlarını kurtarmak bunları yaparken daha önce belirlenen araç gereçleri ve yine belirlenen ekiplerle koordinasyon içerisinde yapılması ve mümkünse bu olumsuz durum gerçekleşmeden önce planlanarak olay anında en hızlı müdahale de bulunmak için gerekli tüm faaliyetlerin yer aldığı faaliyet planı denebilir. (Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, 2012)

Havalimanlarında Acil durumlar için hazırlık amacıyla çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Bunlar

Acil duruma hazırlık

Acil durum esnasında yapılacaklar

Acil durum sonrası yapılacaklar olarak sıralanabilir.

Acil duruma hazırlık amacıyla yapılanlar; Havalimanında meydana gelebilecek olaylara doğru zamanda, yerde, şekilde ve yöntemle değişik senaryolar üzerinden günlük teorik, uygulamalı eğitimler ve yıllık tatbikatlar gerçekleştirilmek zorundadır. Buna göre bir acil durum planı hazırlanmak zorundadır.

Acil Durum Planına göre meydana gelebilecek olaylarda yardıma gelecek kurum ve kuruluşlar acil durum planının testi için geniş çaplı en azından 2 yılda bir, kısmi yeterlik sağlanamadığı durumda her yıl, geniş çaplı tatbikatın yapıldığı zaman haricinde en az altı ayda bir masa üstü tatbikatlara ve gerçek tatbikata katılırlar. Bu süreçte her bir pist başına müdahale süreleri, bina ve tesislerde meydana gelebilecek olaylara nasıl müdahale edileceği, hangi kurumlardan yardım isteneceği, yardımın geliş süreleri vb. durumlar değerlendirilir. Kurum ve kuruluşlar ile acil durum protokolü imzalanır.

Acil durumlarda bu planın uygulanmasından ve yürütülmesinden Valilik Makamı tarafından yetkilendirilen Mülki İdare Amiri yetkili ve sorumludur. Mülki İdare Amiri bu yetki ve sorumluluğunu Havalimanı içerisinde bulunan kurum/kuruluşlar ile plan dâhilinde protokol yapılan kurum/kuruluşlar vasıtasıyla yerine getirir.

Bahsi geçen plan afet sonrası meydana gelen yıkımın azaltılması ve toplumun bir an önce normal hayata dönmesi için oldukça önemlidir. Ancak bütün toplumlar ve bütün durumlar için standart bir afet planı yapmak mümkün değildir. Her durum kendi özel müdahale gerekliliğini içinde barındırmaktadır. Ancak afetlere karşı, belirli aşamalarda planlı ve sistematik bir yaklaşım belirlenebilir. (Koçak & Yavuz, 2012) . Bu sistematik yaklaşım, 4 aşamadan oluşan kapsamı genişletilmiş acil durum yönetimi Sistemidir. Hava limanları kapsamı genişletilmiş afet yönetim sistemi açısından hazırlık, zarar azaltma, müdahale ve iyileştirme evreleri açısından değerlendirilmelidir.

ACİL DURUMA MÜDAHALEYE DAHİL OLAN KURULUŞLAR

Havalimanı afet planı, ortak bir organizasyon yapısı içerisinde faaliyet gösteren tesislerin, ekipmanın, personelin ve prosedürlerin afet durumunda, bir arada etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesini sağlamak amacıyla oluşturulur. Havalimanı afet planı disiplinler arası bir uygulama olup, gerek küçük bir acil durumda gerekse büyük çapta bir vakada, kısa ve uzun vadeli işlemleri uygulamak için kullanılan temel bir dayanaktır. (Federal Aviation Administration, 2010). Disiplinler arası bir uygulamada beklenen kurumlar arası kolektif bir yapının oluşmasıdır. Kolektif yapıyı oluşturacak örgütler aşağıda verilmiştir.

a) hava trafiği hizmetleri; b) kurtarma ve yangınla mücadele hizmetleri (itfaiye)*; c) polis ve/veya güvenlik hizmetleri; d) havaalanı yetkilisi; e) tıbbi hizmetler; f) hastaneler; g) hava araç operatörleri; h) resmi makamlar; i) iletişim hizmetleri; j) havaalanı kiracılar; k) ulaştırma yetkilileri (kara, deniz, hava); l) kurtarma koordinasyon merkezi; m) sivil savunma; n) karşılıklı yardım kurulular; o) askeriye; p) liman devriyesi ya da sahil güvenlik r) ruhban sınıfı s) kamu danışma bürosu; t) gümrük; u) akıl sağlığı kuruluşları; ü) kamu hizmeti kurulular; v) posta yetkilileri; w) veterinerlik hizmetleri; x) koroner; y) gönüllü kurulular ve z) uluslararası yardım kuruluşları (Kızıl Haç, vb.) olarak sayılabilir. (Federal Aviation Administration, 2010)

Bunlardan edindiğimiz bilgilere istinaden görevlerinin tam metnini değil fakat bir kısmını sıralamamız gerekmektedir. Daha sonra vaka analizi yaptığımız olayda hangileri gerçekleştirilememiş kamera görüntülerinden, görgü tanıklarından ve medyadan derlenen bilgiler ışığında fikir yürütülmeye çalışılacaktır. Havalimanı içinde müdahale edecek kuruluşlar

a) ARFF kurtarma ve yangınla mücadele hizmetleri (itfaiye)

Hava trafik ünitesi veya diğer haber kaynağından alınan bilgiler doğrultusunda süratle havalimanı yönetimini bilgilendirerek, havalimanı uçuş trafiğine kapatılmış ise tüm imkân kabiliyetleri ile havalimanına uçuşlar devam ediyor ise yeterli miktarda personel, araç ve teçhizat ile olay mahalline hareket eder ve çalışmalarını başlatır. İmkânların yetersiz kalması halinde havalimanı içindeki kurum/kuruluşlar ile protokol yapılmış kurum/kuruluşlardan yardım talebini Olay Yeri Amiri ve Acil durum operasyon merkezine (ADOM) iletir. Bu süre zarfında şu bilgileri alır.

Kazanın meydana geldiği yer :

Uçak Tipi+ Kuyruk kodu :

Havayolu Şirketi :

Uçuş Numarası :

Yolcu/Mürettebat Sayısı :

Yakıt miktarını bildirir :

Olaya özgü durum :

Alarmı alır almaz kurtarma araçlarını ve gereken memurları yönlendirir

ARFF ekibi garajdan hemen ayrılması gerekir ve başlarında bir şef bulunmalıdır.

Kazazedeler tasnif sahasına yönlendirir.

Meydan otoritesi tarafından protokol yapılan Acil Durum Birimlerine haber verir ve randevu noktasını oluşturur

ARFF saat ekipleri söndürme yaparken aynı zamanda uçak içinde kalan yaralıları kurtarmak için uçak içine girer. Söndürme ve soğutma devam ederken yolculara yardım başlatılır. Randevu noktasına tüm acil durum birimleri varmış olur.

Havalimanı güvenlik personeli, Emniyet ve jandarma olay yeri güvenlik koridorunu oluşturur.

Uçak içindeki ağır yaralılar da ARFF ve UMKE ekipleri kurtarır.

Yapılan her işin yönetiminden ARFF şefi sorumlu olur. Müdahale ve kurtarmanın sonuçlandığını kriz masasına bildirir.

Tahliye koridoru oluşturulur,

b) Tıbbi hizmetler;

Havalimanlarında yetersiz kalabileceği durumlarda kurulmuş olan sağlık birimi ve ekipleri olası acil durumlarda ivedilikle olay yerine yakın bir bölgede oluşturulacak toplanma noktasında eldeki imkanları çerçevesinde tıbbi araç, malzeme ve personeli ile hazır bulunur.

Havalimanı ve sorumluluk sahasında meydana gelebilecek hava aracı kaza kırım ve yangınları ile diğer acil durumlarda havalimanı imkanları yetersiz kalacağından protokol yapılan kurum kuruluşlardan gelecek sağlık ve ambulans ekiplerinin bilgilendirilip olay yerine ulaşmalarını teyit eder. Protokol yapılan ana sağlık kuruluşları olay yerine gelinceye kadar triyaj, ilkyardım ve tıbbi müdahaleleri gerçekleştirir ve kontrolünü sağlamakla sorumludur.

Havalimanı sağlık birimi yetkilisi ana sağlık kuruluşları olay yerine gelene kadar Geçici Sağlık Koordinatörü olarak görev yapar. Toplanma bölgesinden tıbbi bakım alanına nakledilen kazazedelere önceliğine göre müdahalede bulunur. (shgm.gov.tr, 2012)

c) Polis ve/veya güvenlik hizmetleri;

Toplanma alanının güvenliği Emniyet ve Jandarma ekiplerince sağlanır.

d) Havaalanı yetkilisi;

Havalimanı Başmüdürlüğü resmi makamların havalimanı için en üst düzeyde temsilciliğini yapmaktadır ve görevleri;

Havalimanı Güvenlik Komisyonu hem de Acil durum operasyon merkezi (ADOM) daimî üyesi olup, aynı zamanda acil durumlarla ilgili aşağıda belirtilen sorumlulukları bulunmaktadır. Planın hazırlanmasından, ilan edilmesinden ve güncelliğinden ,Plan dâhilinde diğer kurum kuruluşlarla protokoller yapılmasından, güncelliğinin sağlanmasından ve uygulanmasından, Acil durum ilan

edilmesinden, ADOM'u oluşturmaktan ve koordinasyonundan, Mobil Komuta Merkezindeki genel operasyonlardan sorumlu kişinin atanmasından, Havalimanında oluşan acil bir durumda plan dahilinde sorumlu kişilerin ya da görevlilerin isim ve telefon numaraları gibi bilgilerin güncel tutulmasından ve ilgililere dağıtılmasından, Acil bir duruma müdahale eden bütün kuruluşların koordinasyonunun gerçekleştirilmesinden, Planın test edilmesinden ya da uygulanmasından sonra uygulamaya yönelik değerlendirme, analiz ve eleştiri için katılımcı kuruluşlardan gelen kilit personelden oluşan Havalimanı Acil Durum Planı Koordinasyon Komitesinin toplantılarını düzenlemekten, Acil durumun gerekliliği durumunda tüm havalimanını havalimanını ya da bir kısmını kapatmaktan, Acil durumun hava aracının kurtarma faaliyetlerine müdahale etmeden güvenli bir şekilde işletilmesine izin verdiğinde ve havalimanı hareket alanı güvenli olduğunda havalimanı operasyonlarını yeniden başlatmaktan sorumludur. Gerçekleşen acil durumu sırasıyla DHMİ Genel Müdürlüğüne, Ulaşım Emniyeti İnceleme Merkezine, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğüne en fazla 10 dakika içerisinde resmi mesajını çeker ve incelemeler yapıldıktan sonra detay bilgiyi aynı sıra ile ilgili yerlere bildirir ve gereken ön ve nihai raporların düzenlemesinde akabinde ilişkili makamlara iletilmesinden sorumludur. Mesai saatleri içerisinde tüm yetki ve sorumluluk Havalimanı Başmüdüründe olup, mesai saatleri dışındaki iş ve işlemler Havalimanı Nöbetçi Müdürlüğü tarafından yürütülür. Olay anında iletişimin sekteye uğratılmaması için, özel frekans tahsisi yaptırır. (Havalimanı Başmüdürlüğünce kendi birimleri arasında acil durumlarda ortak kullanım amacıyla 9 telsiz kanalı tahsis edilebilmektedir. (shgm.gov.tr, 2012)

Olay yerine en yakın noktaya Randevu noktasını(Yardıma gelen kurum ve kuruluşların bekleyeceği) oluşturulmasını sağlar.

Mobil komuta merkezini olay yerine sevk ederek konumlandırır.

Kriz masasının toplanmasını sağlar.

Sağlık ve ambulans hizmet birimlerini uyarmak zorundadır.

Tatbikat ile ilgili gerekli formları doldurur.

Tatbikata katılan kurum kuruluşlardan gelen araç, gereç, personel sayılarını ve ulaşım süresini kayıt altına alır. Hava alanının kapatılması, acil durum müdahale koridorlarının tayin eder. (shgm.gov.tr, 2012)

e)Hava Trafiği Hizmetleri

Havaalanı kontrol kulesi (ya da havaalanı uçuş bilgilendirme servisi) kurtarma ve yangınla mücadele hizmet birimiyle bağlantı kurmalı ve acil durumun çeşidi ve hava aracının tipi, uçaktaki yakıt ve bilinmesi halinde, kazanın konumu gibi bilgiler verilmelidir. Hava Seyrüsefer Müdürlüğü Arff Müdürlüğüne, Havalimanı nöbetçi müdürlüğüne, havalimanı baş müdürüne, ünite şefi/ekip şefi/ Hava seyrü sefer sorumlusuna, AIM (Havacılık Bilgi yönetimi) personelince FIC (Uçuş Bilgi Merkezleri) ünitesine ayrıca askeri envanterdeki bir havalimanı ise ADNC (Hava Savunma Birimleri) ünitesine bilgi verilir. AIM birimince Genel Müdürlük Hava Seyrüsefer Dairesi Başkanlığı Havacılık Bilgi Yönetimi Müdürü'ne bildirilir. Acil durumun hava aracı ile ilgili olması durumunda, Hava Trafik Kontrol birimi Doc. 4444-Chapter 15 Hava Trafik Kontrol Hizmetinde Acil veya Beklenmedik Durumlar Rehberi

kapsamında görevini ifa eder ve ARFF birimiyle irtibata geçerek; acil durumun türü, hava aracının tipi, yakıt miktarı ve bilinmesi halinde kazanın (kareli harita üzerinde) yeri vb. diğer bilgileri verir.

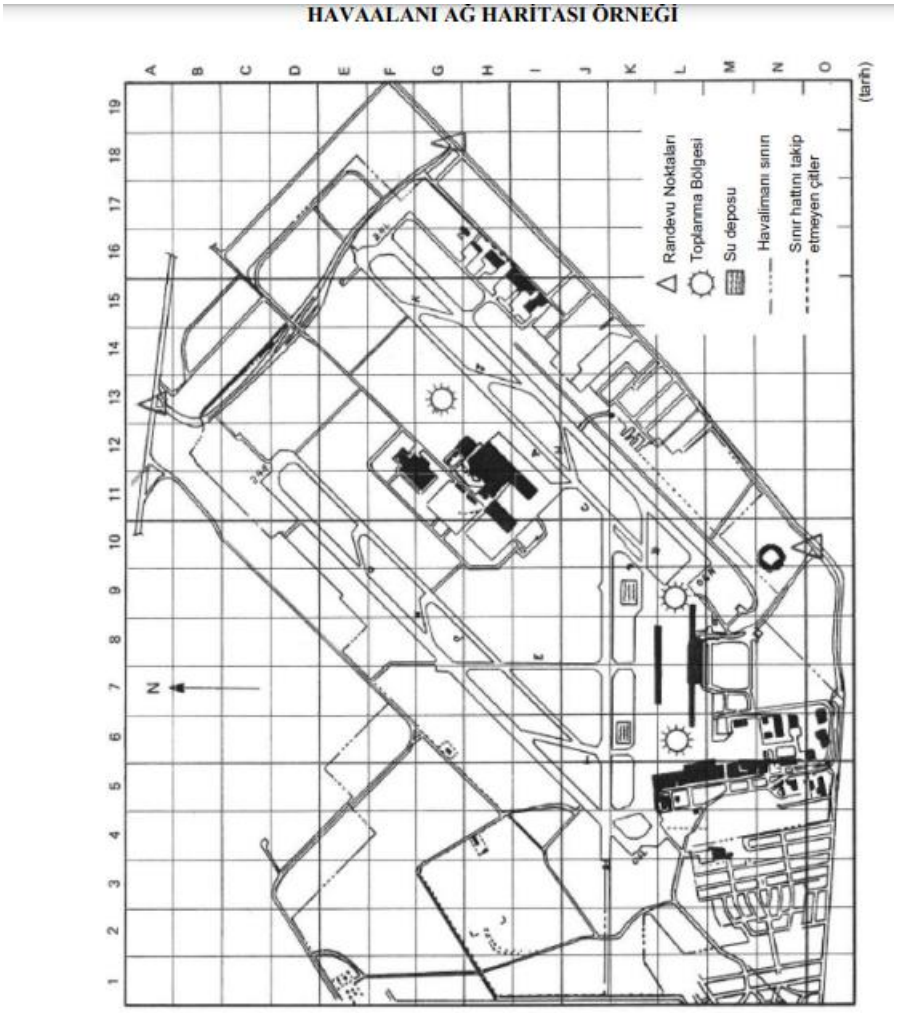

(Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, 2012)

g) Hava araç operatörleri;

Planda, hava aracında bulunan kişi sayısı, yakıt miktar ve mevcutsa tehlikeli malların varlığı gibi hava aracına ilişkin bilgilerin tamamının verilmesi için düzenlemelerin yapılması önemlidir. Hava araç operatörlerinin bu bilgiyi saklamak konusunda sorumlu olmalar beklenir. Bu bilgi, olay yeri amiri için hayati önem tar ve acil durumla başa çıkmak için kullanılan taktikleri ve stratejileri etkileyecektir. Operatörler aynı zamanda seyahatlerine devam etmesi gereken ya da kalacak yer veya diğer türlü yardımlara ihtiyaç duyabilecek yaralanmam kişiler için düzenlemeler yapmaktan sorumludur.

Havalimanı dışında hizmet veren kurum ve kuruluşlar

1) Resmi makamlar;

2) İletişim hizmetleri;

Acil durum müdahale kuruluşlarının kendi içlerinde ve diğer bağlı kurumlarla ve kontrol merkezleri (örneğin, itfaiye, polis,) arasında iletişim kurmak için kullanılan yöntemleri açıklamalıdır. Kurum ve kuruluşlar Radyo/TV istasyonları, hastaneler, amatör iletişim ağları, komşu topluluklar, askeri tesisler ve diğer özel ve kamu sektörü kuruluşları örnek verilebilir ve daha da çeşitlendirilebilir. Kurumlar arası iletişimin sağlanması için aşağıda verilen şema mevzu bahis ülkeye, şehre ve güvenlik kültürüne göre değiştirilebilir.

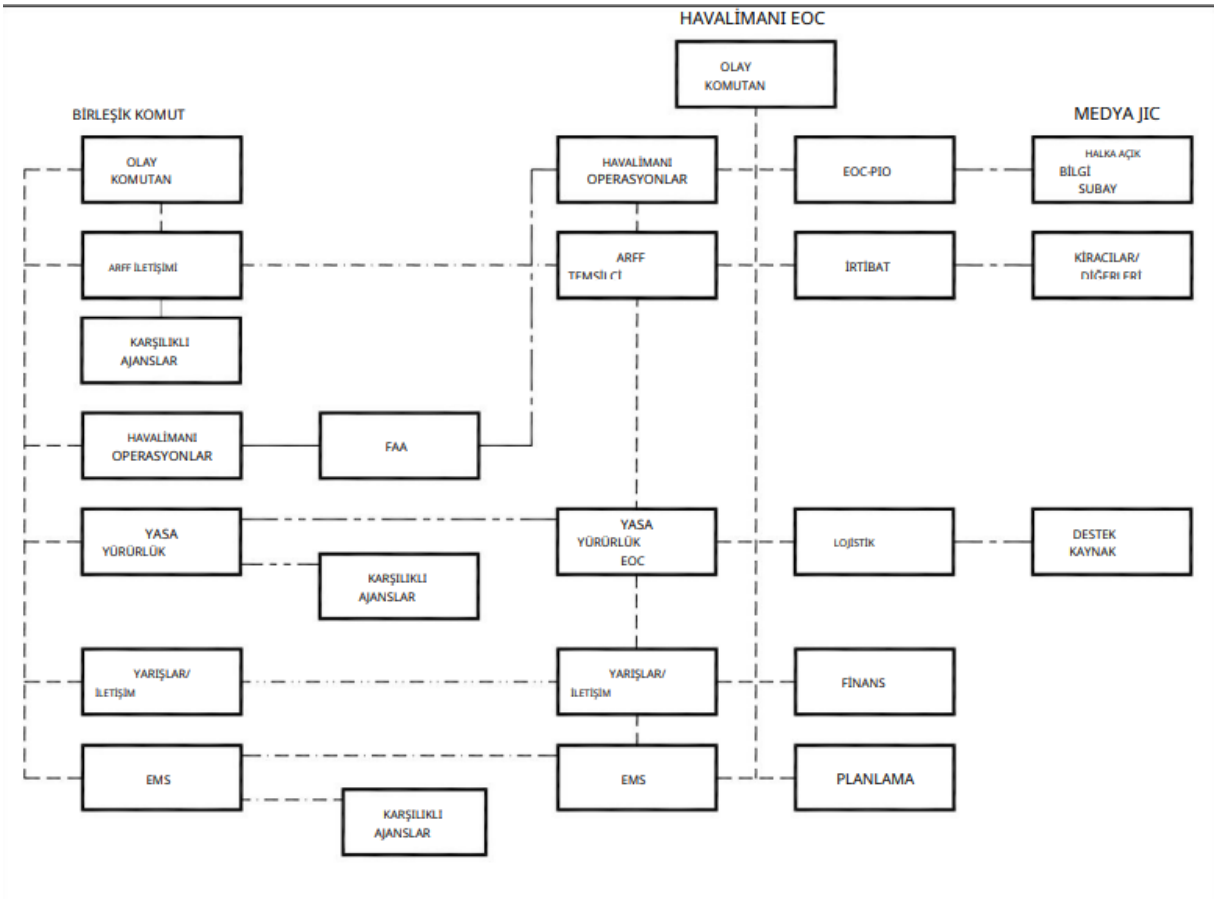

(Federal Aviation Administration, 2010)

3) Hastaneler;

Protokol yapılmış hastaneler kendilerine ulaştırılan bilgiler ışığında olay yerine yine protokole göre belirlenmiş donanımlı ambulansları ve personeli olay yerindeki randevu noktalarına gönderir.

4) Havaalanı kiracılar;

5) Ulaştırma yetkilileri (kara, deniz, hava);

6) Kurtarma koordinasyon merkezi;

7) Sivil savunma;

8) Karşılıklı yardım kuruluşları;

9) Askeriye;

10) Liman devriyesi ya da sahil güvenlik

11) Ruhban sınıfı

12) Kamu danışma bürosu;

13) Gümrük;

14) Akıl sağlığı kuruluşları;

15) Kamu hizmeti kuruluşları;

16) Posta yetkilileri;

17) Veterinerlik hizmetleri;

18) Koroner;

19) Gönüllü kuruluşlar

Havalimanı içerisinde gerçekleşen kazalarda yapılacak müdahalelerde sadece protokol yapılan kurum ve kuruluşlar planlı bir şekilde destek oldukları için gönüllü kuruluşlar bulunmamaktadır. Ancak havalimanı dışında gerçekleşen kazalarda mümkün olabilmektedir. Buna Kolombiya'da düşen mekik kazası örnek verilebilir. Bahsi geçen kazada birçok gönüllü kurum ve kuruluş destek olmuşlardır. (Donde & Tammy, 2014)

20) Uluslararası yardım kuruluşları (Kızıl Haç, vb.) olarak sayılabilir

VAKA

05.02.2020 tarihinde TC-… tescil işaretli hava aracı, 18:19 lokalde Sabiha Gökçen Havalimanı 06 pistine inişini müteakiben, pistte tutunamayıp pist sonundan dışarı çıkmış ve hava aracı kazası meydana gelmiştir. Kazada 3 kişi hayatını kaybetmiş olup 4 kişi ağır yaralanmıştır. (Resmigazete.gov.tr, 2006)

177 Yolcu ve 6 mürettebatla İzmir'den Sabiha Gökçen'e pc2193 seferini gerçekleştiren T.C- IZK Tescilli Boeing 737 800 tipi bir Boeing 737 800 Sabiha Gökçen 06 pistine 18:20 lokal sularında inerken çeşitli sebeplerle pisti geçti pistin sonunda Havaalanı çevre duvarına çarparak pist ucunu yaklaşık 170 metre geçtikten sonra durdu ve 3 parçaya ayrıldı. Ayrılan bir motor alev aldı hemen kurtarma ve kurtarma çalışmaları başladığı yangın kısa sürede İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait itfaiyeciler tarafından söndürüldü.

İstanbul Valisi "6'sı mürettebat olmak üzere 52 kişinin yararlanarak hastaneye kaldırıldığını bildirdi". 19.20 sularında 120 kişinin hastanelere kaldırıldığını bildirdi. Uçakta mahsur kalan insanları kurtarmak için çabalarını devam ettiği vurgusunu yaptı."

20.13 sularında Vali uçakta 183 kişinin olduğunu ve bunun 6'sının uçuş ekibi olduğunu bir yolcunun vefat ettiğini 157 kişinin de yaralanarak hastaneye kaldırıldığı iletildi.

6 Şubat 2020'nin erken saatlerinde Sağlık Bakanlığı "uçakta bulunan 3 kişinin öldüğünü . Hastanelerde tedavi gören 179 kişi olduğunu bunlardan üçünün de yoğun bakımda olduğunu bildirdi. Diğer yolcuların ise sağlıklı olduklarını iletti. Günün ilerleyen saatlerinde bakanlık ölenlerin isimlerini yolcu olarak tanımlayarak yayımladı. Kazanın hemen akabinde standart uygulama olan Anadolu Cumhuriyet Başsavcılığı kaza ile ilgili soruşturma başlattı iki pilotun soruşturması başladı kan örnekleri alındı cep telefonlarına el konuldu Havalimanı'ndan gözetleme kayıtları ve ATC uçakla yapılan iletişimin transkriptleri istendi (The Aviation Herald, 2022).

(The Aviation Herald, 2022) Erişim Tarihi 28.04.2022

Yapılan tespitlere göre uçak inişe geçmeden önce arka rüzgâr saatte 26.4 kilometreyle esmekteydi; havayolları arka rüzgâr pas geçme limiti ise 28 kilometreydi. Yani pilotlar toleranslar içinde olan uçakla iniş kararı almıştı. Uçak, pistin 705'inci metresinde indi. Bu da normal bir iniş mesafesiydi. Pilotlar uçağın süratini saatte 98 kilometreye kadar düşürdü. Ancak o anda aniden arka taraftan gelen rüzgârın sürati saatte 51 kilometreye çıktı. Bu da itiş süratini artırdı. Kokpit kayıtlarına göre, pilotlar sert frenleme yapmaktan vazgeçip ıslak zeminde kaymamak için pistin sonundaki çıkıştan dönmeye karar verdiği

düşünülmektedir. Yardımcı pilotun, pistin sonundaki dönüşe doğru geldiğinde iyice yavaşlamak için tekrar fren yaptığı düşünülmektedir. Ancak uçak, daha önceki yüzlerce iniş kalkışla oluşan lastik izlerinin üstüne denk gelince kaymaya başladı ve hızı kesilmedi ve Pilotların sert frene geçmelerine rağmen uçak 17 saniye boyunca pistin son 700 metresinde kaydığı düşünülmektedir. Bu süre ve mesafe normal zemin olması halinde, daha hızlı bir uçağın durması için yeterli olduğu düşünülmektedir. (Habertürk TV, 2020)

Pist sonu emniyet alanları ve Durdurma sistemlerinden lojistik açıdan değerlendirilmesi gerekmektedir. Konumuz olan kaza kırım olayları örnek incelemesinde Yapısal lojistik problemler başlığında incelenmelidir. Emniyet alanları konusu lojistik sürecini dolaylı olarak ilgilendirmektedir fakat ikincil olarak da değerlendirilmemelidir. Kaza kırımın akabinde kazazedelere insani yardım lojistiği sağlanması açısından önem arz eden bu iki başlık değerlidir. Hava limanlarında uçakların kaza yapabileceği ön görüsüyle Hava alanları pistleri Uluslararası havacılık otoriteleri tarafından daha sonra Ulusal Sivil havacılık genel müdürlükleri tarafından kaza sonrası lojistik sürecin aksamaması adına uluslararası standartlara uygun liman projeleri yapmaktadırlar. Pist sonu emniyet alanları uçakların kaza yaptıkları takdirde emniyetli bir noktada konumlanabilmelerine imkân vermektedir. İyi bir konumlanma kazayı yapan uçağa müdahaleyi imkanlı kılmaktadır. Zira bu kaza örneğinde itfaiye araçları havalimanı tellerin, yırtarak uçağa müdahale edebilmiştir.

Pistin sonunda "stop way" adı verilen, uçağı hasar almadan durduracak yumuşak toprak zeminli saha yerine dik eğim bulunması nedeniyle uçak aşağıya yuvarlandı. (Habertürk TV, 2020) burada kastedilen pist sonu emniyet alanlarıyla ilgili kısmıdır. Bu konuyla ilgili yapılması zorunlu ve yapılması önerilen başlıklar altında incelenebildiği gibi ülke sivil havacılık otoritesinin inisiyatiflerine de bırakılan unsurlar bulunmaktadır. Konuyla ilgili bilgi ve belgeler Sivil Havacılık kurumsal yayınlar bölümünde tüm detaylarıyla bulunmaktadır. Buraya bilgilendirme amaçlı kısa metin konulacaktır. “ICAO Uçak Kaza/ Olay Veri Bildirimleri (ADREP) kapsamında, inişler ve kalkışlar sırasında piste erken temas eden veya pistte duramayan bir uçağın önemli derecede hasar/zarar gördüğü belirtilmektedir. Söz konusu hasarı/zararı en aza indirmek amacıyla, pist şeridi uçlarının sonrasında ilave bir alan sağlanması gerektiği düşünülmektedir. Bu alanlar, pistte duramayan veya piste erken temas eden bir uçağa yeterli seviyede destek sağlayacak kapasiteye sahip olmalı ve kırılabilir olmayan tüm ekipman ve tesisatlardan ari olmalıdır.

Bir pist şeridinin her bir ucunda bir pist sonu emniyet alanının sağlanması gerekmektedir. Herhangi bir uçak durdurma sisteminin sağlanması halinde uzunluk, ilgili Devlet’in kabulüne tabi olarak, sistemin tasarım spesifikasyonu doğrultusunda azaltılabilecektir. Burada kod 1-2-3-4 tanımları kullanılmakta ve her bir kategoriye uzunluk önerileri yapılmaktadır.

Herhangi bir hassa yaklaşma pistinde, ILS yer saptayıcı, genellikle, dik şekilde duran ilk mania olup, pist sonu emniyet alanı, bu kolaylığa kadar uzanmalıdır. Diğer koşullar altında, dik şekilde duran ilk mania; bir yol, demiryolu veya diğer inşa edilmiş veya doğal özellikler olabilecektir. (Web.shgm.gov.tr, 2016)

Sabiha Gökçen havalimanı özelinde Runway End Safety Area (RESA) alanının Uluslararası Sivil havacılık Örgütünün (ICAO) minimum şartları karşıladığı fakat tavsiye edilenden daha kısa olduğu paylaşımında bulunuldu. (BBC News Türkçe, 2020)

Diğer problem olarak tanımlanan konu Durdurma sistemleridir. Uygun bir şekilde tasarlanmış durdurma sistemlerinin performansı, uçakların pistten çıkma durumlarında öngörülebilecek ve etkili olabilecektir. Böyle bir tasarımda, herhangi bir uçağın ağırlığı altında ezilecek olan, dolayısıyla da enerjisini emecek olan tasarlanmış malzemelerin kullanımı esas alınmaktadır. Tasarlanmış malzemeler durdurma sistemi [EMAS (Engineered Materials Arresting System)] olarak bilinen bu sistem türü, pek çok havalimanında uygulamaya konulmuştur. (Web.shgm.gov.tr, 2016) Haber Türk yayınında stop way olarak tanımlanan unsur tam olarak budur.

Aviation safety network' un yayımladığı bilgide konu yinelenmektedir özetle Uçak pistte duramadı, setin 30 m altına düşmeden önce ILS antenlerine ve küçük bir binaya çarptı beyanı yapılmaktadır. (Aviation Safety Network, 2020).

Diğer konu aşma sahaları konusudur fakat elimizde aşma sahası olduğuna ya da olmadığına dair bir bilgi ve belge yoktur. Bu sebeple bu başlık detaylandırılmayacaktır.

Afet lojistiği konusunu direkt ilgilendiren konu Uçağın sürüklenerek 30 metre derinliğinde bir çukura düştükten sonraki lojistik yardımların ulaştırılmasındaki problemler bütünüdür ki yalnız merdivenle ulaşılan bir alandan bahsedilmektedir. Yardıma gelen ekipler kaza görüntülerinden de görüldüğü üzere merdivenlerden inerek olay yerine gelmişler yaralıların bir kısmını merdivenlerden çıkarmak suretiyle yardım edebilmişlerdir.

(Sabiha Gökçen Havalimanı'ndaki kazanın soruşturmasında sona doğru, 2022) Erişim tarihi 05.05.2022

Acil durum planında yönetim ve organizasyonel olarak temel sapmanın burası olduğu öngörülmektedir. Acil durum planı (ADP)'nda daha önce belirlenen prosedürlere ve planın etkinliğinin artırılması ve daha önce yapılmış olan tatbikatlara uygun bir şekilde hareket edilmesi esastır. Kurum ve kuruluşların insan hayatına gelebilecek zararları en aza indirmek için organize ve eş güdüm içerisinde çalışabilmesi planın kusursuz bir şekilde uygulanabilmesiyle mümkün olacakken lojistik yardım süreci kaza alanına ulaşma imkânı çok kısıtlı olduğu için yavaş ve yetersiz olarak gerçekleşmiştir. Çünkü Kaza alanına yardım için gelen ilk yardım ekipleri ve diğer ekipler kazazedelere müdahale edememişlerdir. Destek ekiplerinin tek merdivenden yardıma gelmeleri ve işleri bitince alanı terk edememeleri sonucu alan çalışan yığınına dönmüş, verimsiz ve etkisiz bir yardım süreci gerçekleşmiştir. Ek olarak merdivenden kazazede taşınması sınırlı olduğu için yolcuların bir kısmı patikaları kendileri aşmak zorunda kalmışlardır. (Güçlü, 2020) .İtfaiye ekipleri ise kaza alanına yol olmadığı için havalimanı itfaiyesi değil İstanbul Büyükşehir Belediyesi İtfaiyesi havalimanı tellerini aşarak ilk müdahaleyi yapmışlardır. Bahçe Şehir üniversitesi pilotaj bölüm başkanı Cengiz Mesut Büke'nin belirttiğine göre otoyoldan kazayı görüp itfaiye araçlarının geçmesi için açılan yerden sivil halk geçmiş ve kaza alanına yaklaştıkları gözlenmiştir. (Kazanın arkasında baskı var" / Pegasus kazası, 2020)

Aynı konuyu teyit eder bir şekilde kazanın akabinde uçaktan çıkan yolcular 30-35 metre yüksekliğinde bir patikaya çıkarak düzlüğe ulaştıklarını orada havalimanı içerisindeki ulaşımı sağlayan shuttle denilen araçlara bindirildiklerini Shuttle'dan inerek ambulanslara bindirildikleri iletildi . (Kerem Gök, 2020)

Kurtarma ve yangınla mücadele hizmetlerini etkileyen yapısal lojistik problemin bir diğeri acil durum erişim yollarının olmayışı olarak belirtildi. Bu sebeple yolcular zor şartlarda erişim yolları olmadığı için patikayı tırmanmak zorunda kalmışlardır. İki yolcunun söylemlerine göre yardımın gelmesini yarım saat, kırk dakika beklemişler. (Uçak Kazasından Kurtulan Çift O Anları Anlatıyor! / A Haber, 2020)

Hava limanlarında kaza alanına müdahale sürecini asgaride tutmak amacıyla acil durum erişim yolları bulunmalıdır. Pist eşik noktasında 1000 metreye kadar en az pist eşik noktasından havalimanı sınırına kadar olan alanlara yaklaşmak amacıyla kolay erişim için gereklidir. Hava limanlarının çitlerle çevrili olduğu durumlarda liman dışındaki alan sınırlarına acil durum kapıları veya kırılabilir bariyerlerin bulunması gerekmektedir. Havalimanı dış sahası sivil araçların geçtiği bir yola dönükse sivil araç girişinin yasak olduğu ibaresi ve park yasak işaretleri konulmalıdır. Acil durum erişim yolları ve bunlarla ilişkili köprüler en ağır tonajlı araçları kaldırabilecek donanımda ve üzerinden geçerken üst tarafında da yeterli alan olacak şekilde tasarlanmalıdır. Acil durum erişim yolları hava şartlarından bağımsız bir şekilde etkin ve verimli kullanılabilmelidir. Acil erişim yolları çift yönlü araç geçişi düşünülerek inşa edilmeli, kar şartları göz önünde bulundurularak 10 metre aralıklarla kenar işaretleri konulmalıdır. Son olarak kaza alanına müdahalede birinci dereceden sorumlu olan Arff çalışanlarının kullandığı araçların büyüklük ve çapları düşünülerek yol genişlikleri ve manevra alanları gözetilmelidir. (shgm.gov.tr, 2012)

Bu vaka analizinden çıkarmamız gereken derslerden İlki ;Havalimanı işletmecisinin Havalimanı şartlarını uluslararası standartlarda minimumları mecburen fakat önerileri de değerlendirme içine almaları ve gerekirse şartları zorlayarak yerine getirmeleri gerektiği konusudur. Standartlara uyulmasının her zaman tüm havayolu ulaştırma paydaşlarına fayda sağlayacağı aşikardır. Havacılıkta

insan hatası her zaman olacaktır tüm istatistikler bunu göstermektedir fakat fiziki şartlar tam olarak yerine getirildiğinde ki bu mümkündür ölümlü kazaların veyahut kazaların azalacağı istatistiklerle sabittir.

Derslerden ikincisi: Kaza Kırım sürecinde kazazedelere yardım konusunun Lojistik açıdan değerlendirilmesi üzerine çok fazla çalışma olmaması afet anında Lojistik sürecin değerliliğini ortadan kaldırmamaktadır. Nitekim kazanın akabinde kazazedelere lojistik alternatif yolların göz önünde bulundurulmamış olması sebebiyle yardımın ulaştırılması gecikmiştir. Bu sebeple hayatta kalanlar için mağduriyetler artmıştır. Havalimanı yapılanmalarını fiziki açıdan incelerken ve afet lojistiği başlığını değerlendirirken yardımın ulaştırılmasında emniyet alanları ve emniyet yollarının dışında alternatif çözüm önerileri gözünde bulundurularak kararlar verilmelidir.

Derslerden üçüncüsü havalimanının İmarı konusunda karar verirken bulunduğu bölgenin de özenle seçilmesi gerekliliği bu kaza özelinde ortaya çıkmıştır. Havalimanı sınırlarının otoyola komşu olması yerine dolgu (boş) arazi sonra otoyol veya başka unsurlar olabilir.

Derslerden dördüncüsü: acil durum planlarında belirlenen kararlar alınırken Havalimanının tüm eksikleri gözetilerek organizasyonel bir şema çıkarılmalı ,yönetim süreci mevcut eksiklere göre belirlenmelidir. Alternatif planların tatbikatlarını yaparken uluslararası standartlar Tabii ki öncelikli olarak göz önünde bulundurulmalıdır Bununla birlikte havalimanının kendine haslığı konusunda acil durum eylem planları içerisinde yerini almalı ve tatbikatlarda gözünde bulundurmalıdır.

Derslerden beşincisi: Acil durum planlarının uygulayıcılarına planı içselleştirebilmeleri için prosedürel sürecin kültüre dönüştürülmesi ve çalışanların kültürel yapılarına ve bilgi düzeylerine göre eğitimlerin planlanması gerekmektedir. Böylelikle olası acil durum planı dışına çıkıldığında da acil durum planını içselleştirilmiş çalışanlar daha verimli, amaca yönelik, sonuç odaklı ve hızlı karar verebilme yeteneğine sahip çalışanlar problemi çözme konusunda sorun yaşamayacaklardır. Durumu bir adım daha ileri götürmek gerekirse havalimanları çalışanlarının insan kaynakları yönetiminde işe alım sürecini acil durum planlarını uygulayabilecek yetkinlikte personel seçimi de göz önünde bulundurulabilir.

SONUÇ

Üzerinde çalıştığımız Kaza Kırım örneğinde olduğu gibi Her afet kendine has özellikler barındırır. Uçak kazalarının bir çok nedeni olmakla birlikte sıfırlanması mümkün değildir. Havalimanlarının uçak kazalarını bir afet hazırlığı mantığıyla algılaması can ve mal kaybını azaltmada elzemdir. Havalimanları afet sisteminin güvenilirliği bu kazaların hem niceliksel olarak azaltılmasında hem de bir taşımacılık modu olarak havayolu yolcu ve yük taşımacılığının güvenirliğinin artırılmasında en önemli girdilerden birisidir. Uçak kazalarının tipleri türü, şiddeti, meydana geldiği zaman, şehir, ülke olarak çok farklı özelliklere sahip olduğu için riskin sürekli ölçümü, acil eylem planlarının sık sık revizyonu ve uygulamalı olarak tatbikatının tekrarlanması gerekmektedir. Acil durum planları belirlenirken havalimanlarının eksiklikleri, tehditleri olumlu yönleri bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirilmelidir. Gerek işe alım süreçleri gerek eğitimler yüksek standartlara ve çağa uygun olarak geliştirilmelidir. Hedef her zaman mevcut kaynakların en etkin ve verimli bir şekilde kullanılması olmalıdır. Bu çalışmanın ele alınan durum çalışmasından hareketle hem konuyla ilgili çalışan bilimciler hem de sektörde bilfiil faaliyet gösteren uygulayıcılar için bir farkındalık yaratması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

afad.gov.tr. (2020). https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Kurumsal-Raporlar/Afet_Istatistikleri_2020_web.pdf adresinden alındı

afad.gov.tr. (2022). https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu (18.04.2022) adresinden alındı

afad.gov.tr. (2022). https://www.afad.gov.tr/afet-turleri: https://www.afad.gov.tr/afet-turleri (Erişim tarihi 18.04.2022) adresinden alındı

Aviation Safety Network. (2020). İstanbul-Sabiha Gökçen Uluslararası Havalimanı profili: https://aviation-safety.net/database/airport/airport.php?id=SAW (erişim tarihi 04.05.2022) adresinden alındı

Barbarosoğlu, G., Özdamar, L., & Çevik , A. (2002). Afet yardım operasyonlarında helikopter lojistiğinin hiyerarşik analizi için etkileşimli bir yaklaşım. *European Journal of Operational Research*, s. 118-113.

BBC News Türkçe. (2020, Şubat 07). Sabiha Gökçen'deki uçak kazası: Pistten çıkan Pegasus uçağıyla ilgili cevap aranan sorular: https://www.youtube.com/watch?v=h6A8VDqDqyM (erişim tarihi 04.05.2022) adresinden alındı

Bostan, S., & Yüce, M. Y. (2021). Ayvacık Depremi Üzerinden Afet Lojistiği Konusunda Uzman Görüşleri. *İşletme Bilimi Dergisi (JOBS)*, 522-535.

Börühan , G., & Ersoy , P. (2013). Lojistik Süreçler Açısından Afet Lojistiğinin Önemi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 75-85.

Donde, A. P., & Tammy, E. B. (2014). Temporary, Emergent Interorganizational Collaboration in Unexpected Circumstances: A Study of the Columbia Space Shuttle Response Effort. *Organization Science*, s. 1234-1252.

Erturgut, R. (2019). *Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi.* Ankara: Nobel Akademil Yayıncılık Eğitim Danışmanlık tic.ltd.şti.

Federal Aviation Administration. (2010, 01 05). AIRPORT EMERGENCY PLAN: Faa sitesinden derlenmiştir.https://www.faa.gov/documentLibrary/media/ (Erişim tarihi 03.05.2022) adresinden alındı

Güçlü, D. (2020, Ağustos 26). PEGASUS KAZASINDAN SAĞ KURTULAN DEVRİM GÜÇLÜ İLE RÖPORTAJ. (K. Gök, Röportaj Yapan)

Habertürk TV. (2020, Şubat 21). Pegasus uçağı neden kaza yaptı, kara kutulardan ne çıktı: https://www.youtube.com/watch?v=G10dKlDR0Ss (erişim tarihi 04.05.2022) adresinden alındı

Kazanın arkasında baskı var" / Pegasus kazası. (2020, Şubat 07). DW TÜRKÇE: https://www.youtube.com/watch?v=lqYrAQGTrNA&t=67s (erişim tarihi 05.05.2022) adresinden alındı

Kerem Gök. (2020, Ağustos 26). PEGASUS KAZASINDAN SAĞ KURTULAN DEVRİM GÜÇLÜ İLE RÖPORTAJ: https://www.youtube.com/watch?v=IXZpuCe0-qs&t=841s (Erişim tarihi 04.05.2022) adresinden alındı

Keskin, H. (2008). *Tedarik Zinciri Yönetimi.* Ankara.: Nobel Yayın Dağıtım.

Koçak , H., & Yavuz, H. (2021). Havalimanlarının Afetlere Hazırlanması. *Türk Hava Kurumu Üniversitesi University of Turkish Aeronautical Association*, 130-136.

Koçak, H., & Yavuz, Ö. (2012). *1st International Aviation Management Conference. Havalimanlarının Afetlere Hazırlanması* (s. 130-136). Ankara: Türk Hava Kurumu Üniversitesi University of Turkish Aeronautical Association.

mku.edu.tr. (2012). *Celal Bayar Üniversitesi Kula Meslek Yüksekokulu lojistik yönetimi ders notu*. Aydın: http://www.mku.edu.tr/files/1054-29cc9f87-bbcf-4d24-b6a6-65fff6d11bc9.pdf (Erişim tarihi 17.04.2022). CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ KULA MESLEK YÜKSEKOKULU: http://www.mku.edu.tr/files/1054-29cc9f87-bbcf-4d24-b6a6-65fff6d11bc9.pdf adresinden alındı

Önsüz, M. F., & Atalay, B. I. (2015). Afet Lojistiği . *OSMANGAZİ TIP DERGİSİ 37(3)*, 1-6.

Peker, İ., Korucuk , S., Ulutaş , Ş., Okatan , B., & Yaşar, F. (2016, ocak). Afet Lojistiği Kapsamında En Uygun Dağıtım Yeri Merkez Yerinin Ahs-Vikor Bütünleşik Yöntemi ile Belirlenmesi: Erzincan İli Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi - Cilt:14 Sayı:1*, s. 82-98.

Resmigazete.gov.tr. (2006, Nisan 29). resmigazete.gov.tr/eskiler: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060429-5.html (Erişim tarihi 29.04.2022) adresinden alındı

resmigazete.gov.tr. (2021, 07). resmigazete.gov.tr/ilanlar/eskiilanlar: https://www.resmigazete.gov.tr/ilanlar/eskiilanlar/2022/03/20220305-4-10.pdf adresinden alındı

Sabiha Gökçen Havalimanı'ndaki kazanın soruşturmasında sona doğru. (2022, Şubat 05). trthaber.com: https://www.trthaber.com/haber/gundem/sabiha-gokcen-havalimanindaki-kazanin-sorusturmasinda-sona-dogru-652152.html (erişim tarihi 05.05.2022) adresinden alındı

shgm.gov.tr. (2012). HAVAALANI ACİL DURUM PLANI HAZIRLANMASINA İLİŞKİN TALİMAT: https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/mevzuat/sektorel/talimatlar/2021/SHT-ADP.pdf (Erişim tarihi 03.05.2022) adresinden alındı

Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü. (2012). HAVAALANI ACİL DURUM PLANI HAZIRLANMASINA İLİŞKİN TALİMAT SHT-ADP: https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/mevzuat/sektorel/taslaklar/SHT-ADP.pdf (Erişim tarihi 24.04.2022) adresinden alındı

sozluk.gov.tr. (2022). https://sozluk.gov.tr/ (erişim tarihi 19.04.2022) adresinden alındı

Statista.com. (2022, 04 12). https://www.statista.com/statistics/263443/worldwide-air-traffic-fatalities/: https://www.statista.com/statistics/263443/worldwide-air-traffic-fatalities/ (Erişim tarihi 12.04.2022) adresinden alındı

Swanson , R. D., & Ronn , J. S. (2013). Path to a Public- private Partnership: Commercial Logistics Concepts Apllied to Disaster Response. *Journal of Business Logistics 34(4)*, 335-346.

Tanyaş, M., Günalay , Y., Aksoy, L., & Küçük, B. (2013). Afet Lojistik Yönetiminde Rize İline Yönelik Yeni Model Önerisi. *II. Rize Kalkınma Sempozyumu*, (s. 257-284). Rize.

The Aviation Herald. (2022, 04 27). https://avherald.com/h?article: https://avherald.com (Erişim tarihi 28.04.2022) adresinden alındı

The Aviation Herald. (2022, 04 27). https://avherald.com/h?article=4d2e6a8d&opt=0: https://avherald.com/h?article=4d2e6a8d&opt=0 adresinden alındı

Topal, B. (2016). Türkiye Afet Lojistik Yönetim Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme. *ISEM2016, 3rd International Symposium on Environment and Morality,*, (s. 1015-1022). Muş.

Uçak Kazasından Kurtulan Çift O Anları Anlatıyor! / A Haber. (2020, şubat 06). Ahaber: https://www.youtube.com/watch?v=XXJRs-_4IXU (erişim tarihi:05.05.2022) adresinden alındı

United Nations Department of Humanitarian Affairs. (1992). https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/004DFD3E15B69A67C1256C4C006225C2-dha-glossary-1992.pdf adresinden alındı

Web.shgm.gov.tr. (2016, Eylül). Havaalanları Daire Başkanlığı: https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/pdf/kurumsal/yayinlar/Havaalani_Pistleri.pdf (erişim tarihi 04.05.2022) adresinden alındı

weltrisikobericht.de. (2021). weltrisikobericht.de//wp-content/uploads/2021/09/WorldRiskReport_2021_Online.pdf: https://weltrisikobericht.de//wp-content/uploads/2021/09/WorldRiskReport_2021_Online.pdf (Erişim tarihi 19.04.2022) adresinden alındı

Yıldırımlı , H. (2015, 05 26). Afet Yönetiminde Afet Lojistiği Sorunları: Van Depremi örneği. *Yüksek Lisans Tezi*.

The impact of COVID-19 pandemic on air transport passenger markets-implications for selected EU airports based on time series models analysis

dr Agnieszka Barczak

West Pomeranian University of Technology in Szczecin, Poland

Table 1/1. Forecasts for individual quarters of the year 2020 and 2021—the method of seasonality indicators

Country	Forecasts 2020			
	Quarter I	Quarter II	Quarter III	Quarter IV
Spain	52,872,802	48,580,381	67,191,926	78,037,711
France	37,607,672	47,012,027	52,061,209	41,372,907
Italy	34,345,650	45,896,925	52,999,455	39,348,756
Germany	49,282,732	63,894,697	71,703,383	57,386,912
The Netherlands	18,754,634	23,325,731	25,093,033	21,097,938
Portugal	12,147,679	16,522,572	18,605,206	14,252,075
Ireland	8,276,815	11,016,801	12,140,944	9,512,949
Poland	10,894,255	13,699,414	15,862,086	12,396,481
Greece	7,959,592	17,599,629	26,840,345	11,308,393

link to full text

Introduction

One of the most sensitive sectors of the economy to the impact of COVID-19 was tourism. The crisis in air transport was a derivative of the crisis in tourism. Over the last few decades, air transport has been struggling with several serious crises, both of an ecological and economic nature, which have left a lasting mark on its activities. However, it was COVID-19 that revolutionized the aviation industry in an unprecedented way.

Across all industries, the aviation sector was probably among the hardest hit. The unprecedented decline in the number of air passengers led to the stoppage of most airlines, and some companies even had to stop their operations and ground their fleet, which led to a reduction in employment, additionally taking into account rotation. COVID-19 also caused changes in passenger behavior. Therefore, in the context of the COVID-19 pandemic, air transport was analyzed from different perspectives.

link to full text

Introduction

The aim of the study was to estimate the difference between the number of passengers handled during the pandemic at the airports of selected EU countries and the demand forecast based on the pre-pandemic trend. The intention was to estimate the amount of air passenger losses caused by the pandemic. The calculations were made for airports in the following EU countries: Spain, France, Italy, Germany, The Netherlands, Portugal, Ireland, Poland, and Greece. The research and analysis were carried out in several stages. Using the quarterly data for 2015-2021, the method of seasonality indicators was applied. In the next step, the one-name periodical trend method was used. Then, Fourier spectral analysis (harmonic analysis method) was applied. Using the results from these three methods, combined forecasts were constructed for each quarter of 2020-2021.

link to full text

Materials

The EU countries (as of January 2022) were selected for the analysis. In the year preceding the outbreak of the COVID-19 pandemic, there was more than 37,725,679 passengers served (arrivals and departures) in these countries. This group includes Spain, France, Italy, Germany, The Netherlands, Portugal, Ireland, Poland, and Greece (Figure 1—blue and dark orange). This choice was because the average number of passengers served in the EU (28 countries in 2013-2020) in 2019 was 40,949,752 people. Therefore, a range containing this mean and a range above the mean were selected for the study.

link to full text

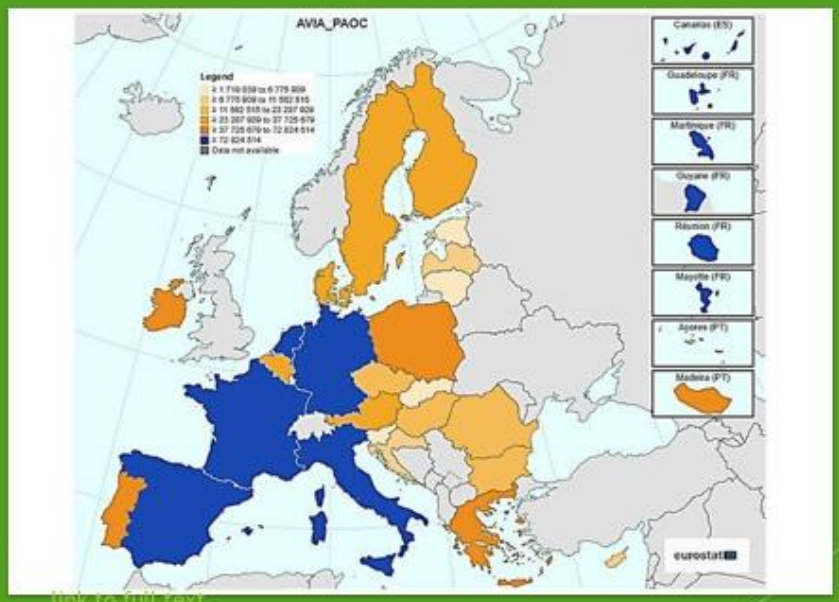

Figure 1. Number of air passengers served in the EU in 2018

Results

Table 1. Forecasts for individual quarters of the year 2020 and 2021—the method of seasonality indicators

Table 2. Forecasts for individual quarters of the year 2020 and 2021—the one-name period trend method

Table 3. Forecasts for individual quarters of the year 2020 and 2021—harmonic analysis method

Table 4. Combined forecasts for 2020-2021

Table 1/1. Forecasts for individual quarters of the year 2020 and 2021—the method of seasonality indicators

Country	Forecasts 2020			
	Quarter I	Quarter II	Quarter III	Quarter IV
Spain	52,872,802	48,580,381	67,191,926	78,037,711
France	37,607,672	47,012,027	52,061,209	41,372,907
Italy	34,345,650	45,896,925	52,999,455	39,348,756
Germany	49,282,732	63,894,697	71,703,383	57,386,912
The Netherlands	18,754,634	23,325,731	25,093,033	21,097,938
Portugal	12,147,679	16,522,572	18,605,206	14,252,075
Ireland	8,276,815	11,016,801	12,140,944	9,512,949
Poland	10,894,255	13,699,414	15,862,086	12,396,481
Greece	7,959,592	17,599,629	26,840,345	11,308,393

link to full text

Table 1/2. Forecasts for individual quarters of the year 2020 and 2021—the method of seasonality indicators

Country	Forecasts 2021			
	Quarter I	Quarter II	Quarter III	Quarter IV
Spain	56,621,741	52,329,321	70,940,866	81,786,650
France	39,596,112	49,000,468	54,049,649	43,361,347
Italy	36,720,387	48,271,662	55,374,192	41,723,493
Germany	51,868,383	66,480,348	74,289,034	59,972,563
The Netherlands	19,911,146	24,482,244	26,249,546	22,254,451
Portugal	13,431,050	17,805,943	19,888,577	15,535,445
Ireland	8,844,023	11,584,010	12,708,153	10,080,157
Poland	12,139,120	14,944,279	17,106,950	13,641,345
Greece	9,132,624	18,772,661	28,013,378	12,481,426

link to full text

Table 2/1. Forecasts for individual quarters of the year 2020 and 2021—the one-name period trend method

Country	Forecasts 2020			
	Quarter I	Quarter II	Quarter III	Quarter IV
Spain	46,399,640	67,479,676	77,256,213	54,196,696
France	36,389,625	46,941,589	51,971,413	40,618,602
Italy	32,415,462	45,911,184	53,135,397	38,095,929
Germany	47,237,637	63,445,986	71,014,001	55,759,393
The Netherlands	18,705,908	23,361,380	24,503,995	20,592,691
Portugal	11,261,035	16,958,932	18,697,382	13,637,546
Ireland	7,861,945	11,118,804	12,242,403	9,084,134
Poland	9,937,652	13,702,487	16,538,606	12,006,518
Greece	5,580,803	17,520,115	27,727,315	9,813,249

link to full text

Table 2/2. Forecasts for individual quarters of the year 2020 and 2021—the one-name period trend method

Country	Forecasts 2021			
	Quarter I	Quarter II	Quarter III	Quarter IV
Spain	49,421,665	71,124,533	80,744,653	57,137,287
France	37,972,051	48,906,551	53,929,922	42,355,607
Italy	34,146,802	48,290,674	55,555,448	40,053,057
Germany	49,141,590	65,882,068	73,369,858	57,802,539
The Netherlands	19,846,179	24,529,775	25,464,162	21,580,787
Portugal	12,248,858	18,387,756	20,011,479	14,716,074
Ireland	8,290,863	11,720,014	12,843,431	95,084,05
Poland	10,863,649	14,948,376	18,008,977	13,121,395
Greece	5,960,906	18,666,642	29,196,004	10,487,900

link to full text

Table 3/1. Forecasts for individual quarters of the year 2020 and 2021—harmonic analysis method

Country	Forecasts 2020			
	Quarter I	Quarter II	Quarter III	Quarter IV
Spain	46,473,423	67,424,415	75,930,752	56,854,230
France	36,541,020	47,084,458	50,994,557	41,445,338
Italy	32,929,208	46,133,980	51,585,132	39,567,729
Germany	48,386,986	63,497,617	70,807,637	56,989,832
The Netherlands	17,990,785	22,634,383	24,511,359	20,656,774
Portugal	11,671,855	16,356,710	18,129,382	14,086,213
Ireland	8,092,109	10,917,902	11,956,239	9,414,050
Poland	10,262,319	13,708,917	15,230,150	12,405,984
Greece	6,046,726	18,925,978	24,927,479	12,634,743

link to full text

Table 3/2. Forecasts for individual quarters of the year 2020 and 2021—harmonic analysis method

Country	Forecasts 2021			
	Quarter I	Quarter II	Quarter III	Quarter IV
Spain	50,222,362	71,173,354	79,679,692	60,603,169
France	38,529,460	49,072,899	52,982,998	43,433,779
Italy	35,303,945	48,508,717	53,959,869	41,942,466
Germany	50,972,637	66,083,268	73,393,288	59,575,483
The Netherlands	19,623,175	24,349,551	26,254,620	22,370,692
Portugal	12,955,226	17,640,081	19,412,753	15,369,584
Ireland	8,659,318	11,485,111	12,523,448	9,981,259
Poland	11,507,184	14,953,782	16,475,015	13,650,849
Greece	7,219,758	20,099,011	26,100,512	13,807,775

link to full text

Table 4/1. Combined forecasts for 2020-2021

Country	Forecasts 2020			
	Quarter I	Quarter II	Quarter III	Quarter IV
Spain	47,151,148	67,365,339	77,074,892	55,890,889
France	36,846,105	47,012,692	51,675,724	41,145,615
Italy	33,230,106	45,980,696	52,573,328	39,004,138
Germany	48,302,451	63,612,766	71,175,027	56,712,045
The Netherlands	18,483,776	23,107,165	24,702,796	20,782,468
Portugal	11,693,523	16,612,738	18,477,323	13,991,944
Ireland	8,076,956	11,017,836	12,113,195	9,337,044
Poland	10,364,742	13,703,606	15,876,947	12,269,661
Greece	6,529,040	18,015,241	26,498,380	11,252,129

link to full text

Table 4/2. Combined forecasts for 2020-2021

Country	Forecasts 2021			
	Quarter I	Quarter II	Quarter III	Quarter IV
Spain	50,657,783	71,079,584	80,736,998	59,370,379
France	38,699,208	48,993,306	53,654,188	43,050,245
Italy	35,390,378	48,357,018	54,963,170	41,239,672
Germany	50,660,870	66,148,560	73,684,084	59,116,862
The Netherlands	19,793,500	24,453,857	25,989,443	22,068,644
Portugal	12,878,378	17,944,594	19,770,936	15,207,034
Ireland	8,598,068	11,596,378	12,691,677	9,856,607
Poland	11,503,318	14,948,813	17,196,981	13,471,196
Greece	7,437,763	19,179,438	27,769,964	12,259,034

link to full text

For example: Figure 2. Actual values of the carried passengers and theoretical values obtained by the models used for Spain

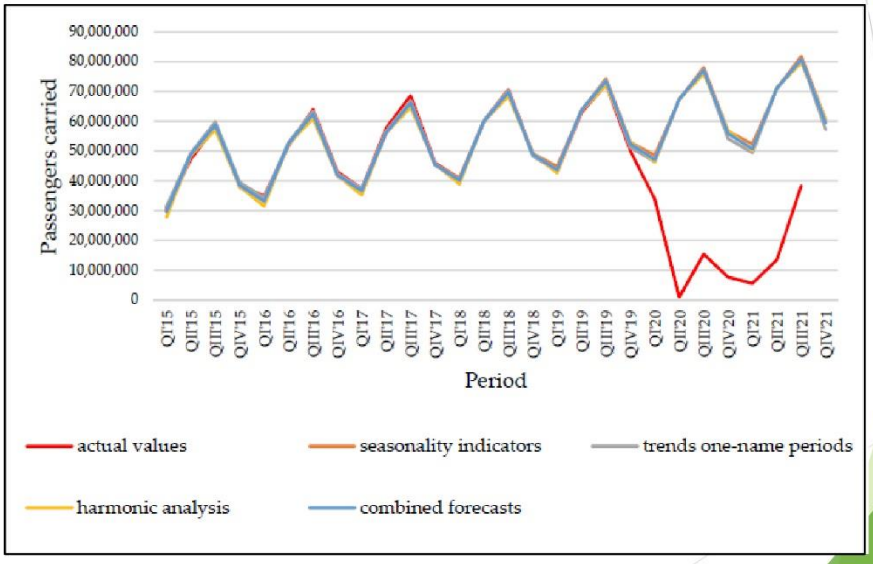

link to full text

Conclusions

Due to the decrease in the number of passengers, and thus the decrease in the number of flights, there were financial consequences for airports, along with their gastronomic and commercial infrastructure, which had implications in terms of employment. Thus, the interruption of air traffic and significant drops in the number of passengers compared to the period before the pandemic had negative economic effects not only for entities from the aviation industry, but also for entire supply chains associated with this industry. The loss of staff during a temporary stop and limitation of the aviation sector activity may lead to a very long period of rebuilding the teams of employees in the phase of rebuilding the volume of passenger transport. It should be noted, however, that it is not possible to estimate the exact losses due to the lack of access to data on the revenues of these entities per passenger. This was a limitation in our research.

link to full text

The presentation was based on the article:

Barczak A., Dembińska I., Rozmus D., Szopik-Depczyńska K., The Impact of COVID-19 Pandemic on Air Transport Passenger Markets-Implications for Selected EU Airports Based on Time Series Models Analysis, Sustainability **2022**, *14*, 4345.
link to full text (open access)

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Saadettin Yıldız'ın *Irmak Dağlar Ötesinde Mensureler* Adlı Düzyazı Şiir Kitabı Üzerinde Bir İnceleme

A Review on Saadettin Yıldız's Prose Poetry Book *Irmak Dağlar Ötesinde Mensureler*

Cafer GARİPER

Dr. Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen–Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, TÜRKİYE. E-posta: cafergariper@sdu.edu.tr

Öz

19. yüzyılın ortalarına doğru Fransız edebiyatında beliren, daha sonraki yıllarda diğer Batı edebiyatlarına ve Türk edebiyatına geçen düzyazı şiir, içerisinde usta sanatkârların da bulunduğu yazar ve şairlerin ilgi gösterdiği bir yazma uğraşına dönüşür. Şiirsel duyuş ve düşünüşün küçük form içerisinde düzyazı şeklinde ifadesi olan düzyazı şiir, düzyazı ile şiir arasında ara bir form olarak kabul edilebilir. Fransız edebiyatında Aloysius Bertrand'ın kalem ürünleriyle başlayan düzyazı şiir, Charles Baudelaire, Arthur Rimbaud, Stephane Mallarmé gibi güçlü şairlerin de ilgi göstermesiyle yaygınlık kazanır. *Ara Nesil* döneminde Mustafa Reşit'in, Halit Ziya'nın ve daha sonraki yıllarda Mehmet Rauf'un, Yakup Kadri'nin eser verdiği düzyazı şiir, çok sayıda yazar ve şairin kalemini denediği tür olur. II. Meşrutiyet döneminde olduğu gibi Cumhuriyet yıllarında da dikkatleri üzerine çeker. Farklı şair ve yazarlar, düzyazı şiirde kalemini dener. İşte bunlardan biri de *Irmak Dağlar Ötesinde Mensureler* kitabında toplanan yazılarıyla Saadettin Yıldız olur. Bu bildiride Saadettin Yıldız'ın söz konusu kitabı düzyazı şiir bağlamında inceleme konusu yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Düzyazı şiir, Saadettin Yıldız, *Irmak Dağlar Ötesinde Mensureler*.

Abstract

Prose poetry, which appeared in French literature towards the middle of the 19th century and passed to other Western and Turkish literature in the following years, turns into a writing activity that writers and poets, including master artists, are interested in. Prose poetry, which is the expression of poetic feeling and thinking in small form in prose, can be accepted as an intermediate form between prose and poetry. This form, which started with the works of Aloysius Bertrand in French literature, became widespread with the interest of powerful poets such as Charles Baudelaire, Arthur Rimbaud and Stephane Mallarmé. Prose poetry, which was written by Mustafa Reşit, Halit Ziya in the *Ara Nesil* period, and by Mehmet Rauf and Yakup Kadri in the following years, became the genre that many writers and poets tried. It draws attention in the Republican years as well as in the Second Constitutional Era. Different poets and writers try their pen in prose poetry. One of

them is Saadettin Yıldız with his writings collected in the book *Irmak Dağlar Ötesinde Mensureler.* In this paper, Saadettin Yıldız's book will be examined in the context of prose poetry.

Keywords: Prose poetry, Saadettin Yıldız, *Irmak Dağlar Ötesinde Mensureler*.

Üst Bilişsel Problem Çözme Becerileri: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Dr.Öğr.Üyesi Hasan TANGÜL

Kıbrıs İlim Üniversitesi, KKTC. E-mail: hasantangul@csu.edu.tr

Dr.Öğr.Üyesi Mehmet Yaşar KILIÇ

Kıbrıs İlim Üniversitesi, KKTC. E-mail: myasarkilic@csu.edu.tr

Dr.Öğr.Üyesi Bedriye Yılmaz ALICI

Kıbrıs İlim Üniversitesi, KKTC. E-mail: bedriyealici@csu.edu.tr

Öğr.Gör. Gizem Sebahat ÇOBAN

Kıbrıs İlim Üniversitesi, KKTC. E-mail: gizemcoban@csu.edu.tr

Prof.Dr. Murat TEZER

Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC. E-mail: murat.tezer@neu.edu.tr

Öz

Bu araştırmanın amacı genel olarak üst bilişsel problem çözme becerilerini ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek aracı geliştirmektir. Araştırmanın katılımcılarını Yakın Doğu Üniversitesi ve Kıbrıs İlim Üniversitesinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrencilere uygulanan deneme formunda 35 madde bulunmaktadır ve toplam ve 226 kişiden veri toplanmıştır. Ölçek geliştirilme sürecinde madde havuzu oluşturulurken konu ile ilgili alanyazın incelenmiş ve alt boyutlar belirlenerek sorular hazırlanmıştır. Ölçeğin kapsam geçerliğinin sağlanabilmesi amacıyla uzman görüşüne başvurulmuştur. Bu doğrultuda alt boyutlara ilişkin sorular oluşturulduktan sonra madde havuzu eğitim bilimleri alanında uzman 3 kişiye gönderilmiştir. Uzmanlar soruları alt boyutları temsil edebilme düzeyi, öğrenci yaşına uygunluk, dil bilgisi bakımından incelemiş ve sonucunda 35 maddeden oluşan bir deneme ölçek formu elde edilmiştir. Açımlayıcı faktör analizinden sonra 4 faktörden oluşan 18 maddelik bir ölçek elde edilmiştir. Literatür doğrultusunda faktörlerin isimlendirilmesi yapılmıştır. Bu doğrultuda

Bu doğrultuda birinci faktör "problemi anlama", ikinci faktör "çözüm planını tasarlama", üçüncü faktör "planı uygulama" ve dördüncü faktör ise "geriye bakma" olarak adlandırılmıştır. Birinci ve ikinci faktör 5 sorudan, üçüncü ve dördüncü faktörler ise 4 sorudan oluşmaktadır. Toplamda ise ölçek 18 sorudan oluşmaktadır. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Ayrıca ölçeğin güvenirlik analizleri yapılmış ve ölçeğin güvenilir olduğu kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üst Biliş, problem çözme, öğrenciler, geçerlik, güvenirlik

Abstract

The aim of this research is to develop a valid and reliable scale tool that can measure metacognitive problem-solving skills in general. The participants of the research are students studying at Near East University and Cyprus Science University. There are 35 items in the trial form applied to the students, and data were collected from a total of 226 people. While creating the item pool during the scale development process, the literature on the subject was examined and questions were prepared by determining the sub-dimensions. Expert opinion was sought in order to ensure the content validity of the scale. In this direction, after the questions related to the sub-dimensions were formed, the item pool was sent to 3 experts in the field of educational sciences. The experts examined the questions in terms of the level of representation of the sub-dimensions, suitability for the student's age, and grammar, and as a result, a trial scale form consisting of 35 items was obtained. After the exploratory factor analysis, an 18-item scale consisting of 4 factors was obtained. The naming of the factors was done in line with the literature. Accordingly, the first factor was named as "understanding the problem", the second factor as "designing the solution plan", the third factor as "applying the plan" and the fourth factor as "looking back". The first and second factors consist of 5 questions, and the third and fourth factors consist of 4 questions. In total, the scale consists of 18 questions. There is no reverse item in the scale. In addition, the reliability analyzes of the scale were made and it was concluded that the scale was reliable.

Keywords: Metacognition, problem solving, students, validity, reliability

GİRİŞ

Bilgiyi işlemek ve kullanılabilir hale getirmek, bellek süreci ve yapısı ile doğrudan ilişkilidir (Ülgen, 2004). Senemoğlu (2011), bilgiyi işleme kuramında dört temel soruya yanıtlar ararken, bu soruların içeriğinin bilgiyi alma, bilgiyi işleme, bilgiyi depolama ve depolanan bilginin geri getirilerek hatırlanması üzerine özelliklerine vurgu yapmaktadır. Bireyin kendini düzenleme biçimi (self-regulation) üstbiliş olarak tanımlanmaktadır (Uzman, 2011). Bireyin sahip olduğu bilişsel süreçlerini veya herhangi bir konuda edinmiş olduğu bilgilerin farkında olması üstbiliş olarak açıklanmaktadır. Genel olarak bazı somut nesne ve hedefleri hangi bilişsel nesne ya da hedef ile bağdaştırabileceği, bu süreçleri nasıl organize edeceği ve ne zaman uygulamaya geçeceğini ifade eden bir kavramdır (Flavell, 1976). Üstbilişsel bilginin stratejik bir biçimde kullanılabilmesi için planlama (planning), izleme

(monitoring), değerlendirme (evaluation) basamaklarının önemli olduğu ifade edilebilir. (Schraw vd., 2006). Benzer bir şekilde Martinez (2006), üstbilişi, düşünceyi izleme (monitoring) ve kontrol etme (control) olarak basamakları doğrultusuda açıklamaya çalışmıştır.

Üstbiliş problem çözme basamaklarının doğru yerde ve doğru zamanda işe koşulması olarak da açıklanabilmektedir (Brown, 1978). Problem, belirlenen hedeflere ulaşmak ve davranışlar kazanmak için yol bulunması gereken durumlar olarak tanımlanmaktadır (Woolfolk, 2001). "Birey bir problem karşısında, çözme ihtiyacı hissediyor ve problemlerin çözülmesi yönünde girişimlerde bulunuyorsa, bu durum o bireyin düşüncesini altüst edecek boyuta gelmiştir ve bu durumdan kurtulmak istemiştir" (Baykul, 1997). Birey karşılaştığı bir problemi çeşitli açılardan değerlendirmektedir. Bir durum bazı bireyler tarafından problem olarak görülebilirken, bazı bireyler için problem özelliği göstermemektedir. Üstbiliş ise bireyin sahip olduğu düşünce sürecini analiz edebilmesine olanak sağlar ve üstbilişsel yeteneği gelişmiş bireylerin problem çözme sürecinde sergiledikleri performansı aktif olarak takip veya kontrol edebilir, bunun yanı sıra gerekli gördükleri takdirde düzenlemeler gerçekleştirilmesine olanak sağlar (Hartman, 1998). Üstbilişsel problem çözme yeteneğine sahip olan bireylerin problemdeki bilgilerin nasıl kullanılacağını tespit edebileceği, bilgiler arasında ilişkilerin olup olmadığını belirleyebileceğini, kullandıkları stratejileri sorgulayabileceği ve eksiklikleri tespit edebileceği söylenebilir (Bayezit ve Aksoy, 2009).

Araştırmacılar problemlerin çözüm yollarının geliştirilmesi için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir (Faccione, 1998; Mandel, 1980). Geliştirilen problem çözme yöntemlerinin en dikkat çekeni 4 basamaklı problem çözme stratejisi ortaya koyan Polya (1988-1985)'ya aittir. Polya, *How to Solve It* adlı araştırması kapsamında hem öğrencileri hem de öğretmenleri ilgilendiren davranışları ele almıştır. Polya tarafından geliştirilen bu problem çözme basamakları şu şekildedir;

- *Problemi Anlama:* Problemi anlama aşamasında, öğrencilerin problemleri iyi anlamaları beklenirken, problemlerin iyi tasarlanmış olmasına ve orta derecede zorlukta olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Problemi tanımlamak için öğretmen ek olarak şekiller çizebilir ve görseller kullanabilir.
- *Plan Yapma:* Problem anlaşıldıktan sonra ikinci aşama olarak problemin bilinmeyenlerinin tespit edilmesi için uygun planlama yapılmalıdır. Bu bağlamda öğretmen, öğrencilere ara sorular sorarak yönlendirmelerde bulunabilir. Problem çözme becerisinin gelişmesi amacıyla öğretmen, geçmiş deneyimlerinden örnekler vererek çıkarımlar yapmalarını bekler.
- *Planı Uygulama:* Bir plan yapıldıktan sonra yol haritasının da çizilmesiyle birlikte, plan uygulamaya konulmaktadır. Planın uygulama aşamasında öğrenciler, öğretmenlerin kontrolünde hareket etmelidir ve bu aşamada her sonraki basamağa geçişte öğretmen yönlendirmelerde bulunmalıdır. Bu aşamada öğretmen bilginin doğruluğuna ve elde edilen verilerin ispatlanmasına dair sorularla yönlendirmeler yapar. Bu bağlamda çözüme kavuşulması sağlanır.
- *Geriye Bakma:* Çözüm süreci tamamlandıktan sonra, çözümü kontrol etmek, tekrar düşünmeye yönlendirmek ve çözümün gözden geçirilmesi aşaması oldukça önemlidir. Problemin çözümüne geri dönmek bu aşamada gözden kaçırılan herhangi bir durumun tespit edilmesine, problemle bağlantılı diğer problemlerin çözülmesinde önemlidir.

Schoenfeld (1985) üstbilişsel farkındalık becerilerine sahip olan uzmanlar, problemlerin çözülmesinde sürecin izlenmesi, değerlendirilmesi ve karar verme becerileri doğrultusunda daha etkili sonuçlar aldıklarını belirtmektedir. Bu doğrultuda bireylerin genel olarak üstbilişsel problem çözme yeterliklerini değerlendirebilecek bir ölçek geliştirmenin, gerek bireylerin üstbilişsel problem çözme becerilerinin belirlenmesi daha sonra ise bu konudaki becerilerinin gelişimine katkı sağlayabilmesi adına önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca literatür incelendiğinde genellikle matematik ve fen bilimler alanında üstbilişsel problem çözme becerileri üzerinde geliştirilmiş ölçekler bulunmaktadır. Bireylerin karşılaştıkları genel problemler üzerinde üstbilişsel problem çözme becerilerini ölçmeyi amaçlayan bir ölçeğe rastlanılmamıştır. Bu durum çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu araştırmanın amacı genel olarak üst bilişsel problem çözme becerilerini ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek aracı geliştirmektir. Bu doğrultuda soru havuzu oluşturularak gerekli geçerlik ve güvenirlik analizler yapılmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırma kapsamında öğrencilerin üstbilişsel problem çözme yeterliklerini belirlemek için ölçek geliştirilmiştir. Ölçeğin geliştirilme sürecine ilişkin ayrıntılı bilgiler ve katılımcılara ait özellikler aşağıda belirtilmektedir.

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını Yakın Doğu Üniversitesi ve Kıbrıs İlim Üniversitesinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Ölçek geliştirme çalışmalarında örneklem büyüklüğü belirleme sürecinde farklı görüşler bulunmakla beraber ölçekte bulunan madde sayısının beş katı büyüklüğüne ulaşmanın yeterli olabileceği belirtilmektedir (Bryman ve Cramer, 2001; Child, 2006). Öğrencilere uygulanan deneme formunda 35 madde bulunmakta ve bu doğrultuda en az 175 kişiden veri toplanması planlanmıştır. Deneme formu katılımcılara ulaştırılmış ve 226 kişiden veri toplanmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilere ilişkin bazı demografik değişkenler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcılara ilişkin demografik değişkenler

Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Erkek	107	47.3
	Kadın	119	52.7
Sınıf	1. Sınıf	98	43.4
	2. Sınıf	43	19.0
	3. Sınıf	46	20.4
	4. Sınıf	39	17.2

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların % 47.3'ü erkek (n=100) %52.7'si kadındır (n=119). Ayrıca katılımcıların %43.4'ü (n=98) 1. sınıfta, %19'u (n=43) 2. sınıfta, %20.4'ü (n=46) 3. sınıfta ve %17.2'si (n=39) 4. sınıfta öğrenim görmektedir.

Ölçeğin Geliştirilme Süreci ve Verilerin Toplanması

Ölçek geliştirilme sürecinde madde havuzu oluşturulurken konu ile ilgili alanyazın incelenmiş ve alt boyutlar belirlenerek sorular hazırlanmıştır. Alt boyutların belirlenmesinde Polya (1957)'nın porblem çözme tekniğinde belirtilen alt boyutlar dikkate alınmıştır.

Ölçeğin kapsam geçerliğinin sağlanabilmesi amacıyla uzman görüşüne başvurulmuştur. Kapsam geçerliğinde temel amaç çalışılan konuya ilişkin temsil gücü yüksek ifadelerin çalışmaya dahil edilmesi ve ilgisiz ifadelerin ise çalışmadan arındırılmasıdır (Ayre ve Scally, 2014; Wilson, Pan ve Schumsky, 2012). Bu doğrultuda alt boyutlara ilişkin sorular oluşturulduktan sonra madde havuzu eğitim bilimleri alanında uzman 3 kişiye gönderilmiştir. Uzmanlar soruları alt boyutları temsil edebilme düzeyi, öğrenci yaşına uygunluk, dil bilgisi bakımından incelemiş ve sonucunda 35 maddeden oluşan bir deneme ölçek formu elde edilmiştir. Katılımcıların ölçekteki ifadelere katılma düzeylerini belirlemek için "kesinlikle katılmıyorum", "katılmıyorum", "kararsızım", "katılıyorum", "kesinlikle katılıyorum" ifadeleri ile 5'li likert olarak derecelendirilmiştir. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır.

Ölçekte yer alan alt boyutlara ve davranışla ilişkin bazı örnekler Tablo 2 de sunulmaktadır.

Tablo 2. Alt boyutlara ilişkin madde örnekleri

Problemi Anlama Boyutu Madde Örnekleri	- Probleme ilk baktığımda o konuyu anlayıp anlamadığımı bilirim. - Problemi çözmeden önce bulunması istenilenin ne olduğunu anlarım.
Çözüm Planını Tasarlama Boyutu Madde Örnekleri	- Okuduğum problemi anladığımdan emin olmak için, o problemi tekrardan daha yavaş okurum. - Okuduğum problem içindeki bilgiler arasında bağlantı kurmak için akıl yürütürüm.
Planı Uygulama Alt Boyutu	- Problemi çözerken tüm dikkatimi soruya veririm. - Problemi okuduktan sonra çözmek için birçok yol düşünürüm.
Geriye Bakma Alt Boyutu	- Problem ile ilgili deneyimlerimi değerlendiririm. - Problemimin çözülüp çözülmediğini anlamak için değerlendirme yaparım.

Verilerin Analizi

Üstbilişsel problem çözme ölçeğinin geçerlik ve güvenirliğinin sağlanabilmesi için bazı analizler yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğinin sağlayabilmek amacıyla "açımlayıcı faktör analizi" (AFA) yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi yapmadan önce verilerin faktör analizine uygun olup olmadığının belirlenmesi için "Kaiser Meyer Olkin (KMO)" değeri incelenmiş ve "Barlett Küresellik" testi yapılmıştır. Ayrıca ölçeğin özdeğer tablosu oluşturulmuş ve toplam varyansı incelenmiştir. Daha sonra maddelerin ilgili faktörler altında faktör yükleri incelenmiş ve toplam madde korelasyonları hesaplanmıştır. Ölçeğin faktörleri ve bütün ölçek arasında korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Son

olarak ise ölçeğin bütün olarak ve faktörlerin tek tek güvenilir olup olmadığının belirlenmesi için Cronbach Alpha değerleri hesaplanmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde "üst bilişsel problem çözme" ölçeği geliştirme çalışması kapsamında geçerlik ve güvenirlik analizlerine ait değerler verilmektedir.

Geçerliliğe İlişkin Bulgular

Ölçeğin yapı geçerliğinin sağlanabilmesi amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi yapılmadan önce veri setinin faktör analizine uygun olup olmadığının belirlenmesi için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi yapılmış ve Bartlett Sphericity anlamlılık değeri incelenmiştir. Bu testtlere ilişkin hesaplanan değerler Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. KMO ve Bartlett Test Sonuçları

Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) Örneklem Uyum		0,796
Bartlett Küresellik Testi	X^2	1287,513
	Sd	153
	p	p = 0,000*

* p<0.01

KMO değeri örneklem büyüklüğünün faktör analizine uygun olup olmadığı hakkında bilgi vermektedir. Bu değerin .60 ve üzerinde olması ve Barlett testinin anlamlı çıkması örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunun bir göstergesidir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Çalışma kapsamında ilgili değerler incelendiğinde KMO değerinin 0.796 olduğu ve Bartlett Küresellilk Testi sonucunun ise anlamlı çıktığı [x^2: 1287,513, p<.000] sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda verilerin faktör analizi yapmaya uygun olduğu ifade edilebilir.

Yapılan açımlayıcı faktör sonucunda ölçeğin faktör sayısını belirleyebilmek için öz değerler incelenmiştir. Ayrıca ölçeğin açıkladığı toplam varyans değeri değerlendirilerek elde edilen değerler tablo 3'e aktarılmıştır.

Tablo 3. Faktörlere ilişkin öz değerler ve varyans değerleri

	Başlangıç Öz değer			Döndürme Sonrası Toplam		
Fa	To	Var	Küm	To	Var	Küm
1	4,6	25,	25,8	2,9	16,	16,1
2	2,4	13,	39,3	2,5	13,	30,1
3	1.7	9.8	49.2	2.3	12.	43,0
4	1.1	6.5	55.7	2.2	12.	55.7

Tablo 3 incelendiğinde varimax döndürme yöntemiyle yapılan faktör analizi sonucunda öz değeri 1 den büyük dört değer olduğu görülmektedir. Ayrıca ölçekteki birinci faktörün toplam varyasın %16.160'ını, ikinci faktörün %13.992'sini, üçüncü faktörün %12.889'unu, dördüncü faktörün ise %12.716'sını açıkladığı görülmektedir. Ayrıca bu dört faktör ölçeğin toplam 55.767'ini açıklamaktadır.

Faktörlere ilişkin kırılma noktalarını gösteren serpilme grafiği oluşturulmuştur. Grafiğe ilişkin görsel Şekil 1'de sunulmaktadır.

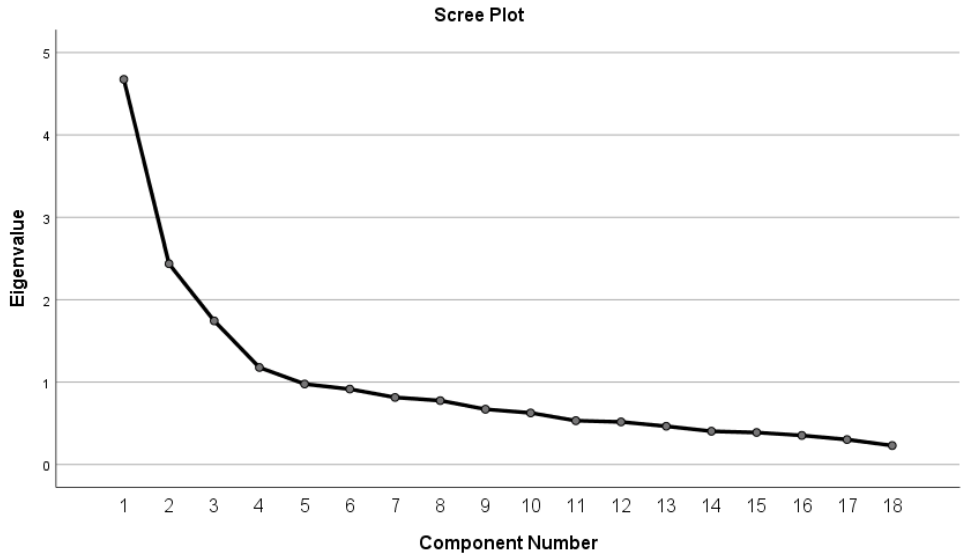

Şekil 1. Serpilme diyagramı

Serpilme grafiği incelendiğinde 4 farkı kırılma noktası olduğu görülmektedir. Bu durumda ölçeğin 4 faktörden oluştuğu ifade edilebilir.

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin faktör yük değeri ve toplam madde korelasyonları incelenmiştir. Bu değerler Tablo 4'de gösterilmektedir.

Tablo 4. Faktör Yükleri ve Madde Toplam Korelasyonu

	Faktörler				Madde Toplam
Maddeler	Problemi Anlama	Çözüm Planını	Planı	Geriye Bakma	
M1	,845				,568*
M2	,799				,510*
M3	,787				,497*
M6	,694				,589*
M8	,495				,467*
M10		,779			,542*
M11		,732			,408*
M13		,679			,558*
M16		,668			,587*
M19		,409			,334*
M23			,789		,512*
M24			,781		,588*
M25			,622		,528*

M30			,525		,495*
M31				,802	,441*
M33				,738	,484*
M34				,699	,412*
M35				,675	,490*

*p<,01

Crocker ve Algina, (1986), madde faktör yüklerinin ilgili faktörü temsil edebilmesi için .30 ve üzerinde olması gerektiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda faktör yükü .30 ve altında olan sorular değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bunun yanı sıra maddelerin binişiklik durumları incelenmiş ve birden fazla faktör altında yüksel faktör değerine sahip olan sorular analizden çıkarılmıştır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012).

Tablo 4 incelendiğinde M1, M2, M3, M6, M8'in birinci faktör altında en yüksek faktör yüklerine sahip olduğu, M10, M11, M13, M16, M19'un ikinci faktör altında en yüksek faktör yüklerine sahip olduğu, M23, M24, M25, M30'un üçüncü faktör altında en yüksek faktör yüklerine sahip olduğu ve M31, M33, M34, M35'in ise dördüncü faktör altında en yüksek faktör yüküne sahip olduğu görülmektedir. Faktör yük değerlerinin ise ,845 ile ,409 arasında değiştiği söylenebilir. Ayrıca faktörler literatür doğrultusunda isimlendirilmiştir. Bu doğrultuda birinci faktör "problemi anlama", ikinci faktör "çözüm planını tasarlama", üçüncü faktör "planı uygulama" ve dördüncü faktör ise "geriye bakma" olarak adlandırılmıştır. Birinci ve ikinci faktör 5 sorudan, üçüncü ve dördüncü faktörler ise 4 sorudan oluşmaktadır. Toplamda ise ölçek 18 sorudan oluşmaktadır. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır.

Toplam madde korelasyonuna bakıldığında bütün maddelerin korelasyonların pozitif yönde ve anlamlı (p<,01) olduğu görülmektedir. Büyüköztürk (2002) toplam madde korelasyon değerinin .30 ve üzerinde olması durumunda ölçekteki maddelerin ayırt ediciliğinin yüksek olduğunu ifade etmektedir. Çalışma kapsamında en yüksek toplam madde korelasyonunun ,589 en düşün toplam madde korelasyonunun ise ,334 olduğu görülmektedir. Bu durumda ölçek maddelerinin ayırt ediciliğinin iyi durumda olduğu söylenebilir.

Ölçeğin faktörleri arasındaki korelasyon düzeyleri ve faktörler ile tüm ölçek arasındaki korelasyon düzeyleri hesaplanmıştır. Bu değerler tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 5. Boyutlara göre korelasyon analizi

Ölçeğin Alt Boyutları	Problemi Anlama	Çözüm Planını Tasarlama	Planı Uygulama	Geriye Bakma
Problemi Anlama	1			
Çözüm Planını	.167*	1		
Planı Uygulama	.281**	.521**	1	
Geriye Bakma	.254**	.254**	.279**	1
TOPLAM	.707**	.696**	.706**	.609**

*p<0.01 ** p<0.05

Tablo 5 incelendiğinde faktörler arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Ayrıca en yüksek korelasyon değerinin "planı uygulama" faktörü ile "çözüm planını tasarlama" faktörü

arasında olduğu (r=.521), en düşük korelasyon değerinin ise "problemi anlama" ve çözüm planını tasarlama" faktörü arasında olduğu (r=.167) görülmektedir.

Ölçeğin güvenirliğini hesaplamak için Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı hesaplanmıştır. Bütün ölçek için ve faktörler için hesaplanan Cronbach Alpha değeri Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. Ölçeğin ve alt faktörlerin Cronbach Alpha değeri

Ölçeğin Boyutları	Cronbach Alpha
Problemi Anlama	,788
Çözüm Planını Tasarlama	,730
Planı Uygulama	,739
Geriye Bakma	,735
Toplam Ölçek	,817

Tablo 6 incelendiğinde ölçeğin genel güvenirlik katsayısının .817 olduğu görülmektedir. Ayrıca "problemi anlama" faktörünün güvenirlik katsayısı .788, çözüm planını tasarlama faktörünün güvenirlik katsayısı .730, "planı uygulama" faktörünün güvenirlik katsayısı .739 ve "geriye bakma" faktörünün güvenirlik katsayısı ise .735 olarak hesaplanmıştır. Durmuş, Yurtkoru ve Çinko (2011) Cronbach Alpha güvenirlik katsayısının .70 ve üzerinde bir değer alması durumunda ölçeğin güvenilir olduğunu ifade etmektedir. Elde edilen değerlere bakıldığında ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmanın amacı; genel bir üstbilişsel problem çözme becerileri ölçeği geliştirmek, geçerlik ve güvenirlik analizlerini yaparak alana kazandırmaktır. Bu amaç doğrultusunda 226 lisans öğrencisinden veriler toplanmıştır. Veriler analiz edilmiş ve bu analizler sonucunda geliştirilen ölçeğin geçerli güvenilir bir ölçek olduğu görülmüştür.

Ölçeğe faktör analizi yapılmadan önce verilerin faktör analizine uygunluğunun belirlenmesi açısından Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett Sphericity değeri incelenmiş olup KMO değerinin 0.796 ve Bartlett Küresellilk Testi sonucunun ise anlamlı çıktığı [X^2: 1287,513, p<.000] sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar verilerin açımlayıcı faktör analizi yapılmasına uygun olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. KMO değerlerine ilişkin anlamlar, KMO test sonuçlarının 0,50'dan küçük olması durumunda kabul edilemeyeceğini, 0,50-0,60 değerinin kötü, 0,61-0,70 değerinin zayıf, 0,71-0,80 değerinin orta, 0,81-0,90 değerinin iyi, 0,90 üzerinde olan değerin ise mükemmel olduğunu belirmektedirler (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010; Şencan, 2005).

Ölçeğin faktör sayısını belirleyebilmek açısından varimax döndürme yöntemi kullanılmış ve yapılan analiz sonucunda öz değeri 1'den büyük dört değer olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum ölçek maddelerinin 4 farklı faktörde toplandığı sonucunu göstermektedir. Ayrıca bu dört faktör toplam varyansın 55.767'ini açıklamaktadır. Bu faktörler problemi anlama, çözüm planını tasarlama, planı uygulama, geriye bakma olarak adlandırılmıştır. Çelik (2017) tarafından yapılan çalışmada problem çözme sürecinde üstbilişsel özdüzenleme ölçeğinini geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmıştır. Çalışmada biliş bilgisi, nesnellik, problem temsili, alt görevleri izleme, değerlendirme alt boyutları elde

edilmiştir. Bu alt boyutlar bu çalışma kapsamında elde edilen alt boyutlarla benzerlik göstermektedir. Problemi anlama alt boyutu biliş bilgisi ve problem temsili at boyutlarıyla, geriye bakma ile değerlendirme alt boyutları, planı uygulama alt boyutu ise alt görevleri izleme boyutuyla benzerlik göstermektedir. Yaman ve Dede (2008) tarafından yapılan çalışmada ise yetişkinler için problem çözme becerisi ölçeği geliştirilmiştir. Çalışmada problemin çözümünün etkilerini düşünme, modelleme yoluyla problem çözme, alternatif çözümleri araştırma, belirlenen çözümü uygulamada kararlılık ve karşılaşılan problemi analiz etme alt boyutları elde edilmiştir. Bu çalışma kapsamında elde edilen alt boyutlar doğrultusunda değerlendirildiğinde, problemi anlama ile karşılaşılan problemi analiz etme boyutları, çözüm planını tasarlama ile modelleme yoluyla problem çözme ve alternatif çözümleri araştırma alt boyutları, planı uygulama alt boyutu ile belirlenen çözümü uygulamada kararlılık boyutları benzer özellikler göstermektedir. Büyüköztürk ve arkadaşlarına (2014) göre, faktör analizi, birbirleriyle ilişkili veri yapılarını, birbirinden bağımsız ve daha az sayıda veri yapısına dönüştürmek, bir oluşumu, bir nedeni açıkladıkları varsayılan değişkenleri gruplayarak ortak faktörleri ortaya koymak, bir oluşumu etkileyen değişkenleri gruplamak amacıyla başvurulan bir istatistiksel teknik olarak bilinmektedir

Açımlayıcı faktör analizine göre 37 maddeden oluşan ölçek yapılan analizler sonucunda madde yük değerlerinin ilgili faktörü temsil edebilmesi için .30 ve üzerinde bir değere sahip olması gerekmekte olduğu için .30'un altında kalan maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Ayrıca binişik ve birden fazla faktör altında yer alan maddeler ölçekten çıkarılarak 35 maddeden 18 maddeye düşürülmüştür. Sonuç olarak, yapılan analizlerin neticesinde18 maddeli 4 faktörlü bir ölçek elde edilmiştir.

Açımlayıcı faktör analizinin ardından korelasyon analizi yapılmış olup tüm faktörler arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Karslı (2019) lise öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada öğrencilerin üstbilişsel farkındalık düzeyleri ile problem çözme becerileri arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Göldağ ve Kanat (2018) üniversite öğrencilerinin üst biliş düzeyleri ile problem çözme düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve bu kavramlar arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda ölçeğin güvenirliğini ölçmek amacıyla hem tüm alt boyutlara hem de ölçeğe Cronbach Alpha güvenirlik katsayısına bakılmış ve tüm alt boyutlarda ve toplamda bu değer ,70'in üzerinde olduğu görülmüştür. Aynı zamanda ölçeğin tamamının Cronbach Alpha değeri ,817 olduğu ortaya çıkmıştır. Bu ise ölçeğin güvenilir olduğu anlamındadır. Kalaycı (2010) yapmış olduğu bir çalışmasında Cronbach Alpha katsayısının 0.80 ve üstü olasının ölçeğin yüksek derecede güvenilir ölçekler olduğu anlamına gelmekte olduğunu belirtmiştir. Buna göre, bu bulgular çalışmanın sonucunu destekler niteliktedir.

Problem çözme yeteneği günümüzde eğitim hedefleri arasında yer almıştır. Bir süreç olarak ifade edilen problem çözme analiz gerektiren üst düzey zihinsel (üstbilişsel) bir beceridir (Yılmaz, 2021). Problem çözme sadece matematik değil hayatın her alanında kullanılabilen önemli bir beceri (Aydemir ve Kubanç, 2014; Yılmaz, 2021) olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda alanda çalışan uzmanların bireyi daha iyi tanımada, öğretmenlerin ise öğrencilerini değerlendirmede (Aydemir ve Kubanç, 2014) kullanmak için uygulayabileceği bir ölçek olabilir diye düşünülmektedir. Ayrıca, ileride yapılan çalışmalarda farklı örneklem grupları ile çalışılması, farklı değişkenler ile ilişkilendirilerek aracılık analizlerinin yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

Aydemir, H. ve Kubanç, Y. (2014). Problem çözme sürecinde üstbilişsel davranışların incelenmesi. *Turkish Studies, 9* (2), 203-219.

Ayre, C., & Scally A. J. (2014). Critical values for Lawshe's content validity ratio: revisiting the original methods of calculation. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 47 (1), 79–86. doı: 10.1177/0748175613513808.

Baykul, Y. (1997). *İlköğretimde matematik öğretimi.* (2. baskı). Ankara: Elit Yayıncılık.

Bayazit, İ. ve Aksoy, Y. (2009). Matematiksel problemlerin öğrenim ve öğretimi. *İlköğretimde karşılaşılan matematiksel zorluklar ve çözüm önerileri. Pegem A Yayıncılık, Ankara*.

Brown, A. L. (1978). Knowing when, where, and how to remember: A problem of metacognition. In R. Glasser (Ed.), *Advances in instructional pyschology* (pp. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Bryman, A. & Cramer, D. (2001). *Quantitative data analysis with SPSS release 10 for Windows.* London: Routledge Press.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (14.baskı). Pegem Akademi.

Child, D. (2006). *The essentials of factor analysis* (3th Ed.). London: Continuum.

Crocker, L., & Algina, J. (1986). *Introduction to classical and modern test theory*. Holt, Rinehart and Winston, 6277 Sea Harbor Drive, Orlando, FL 32887.

Çelik, E. (2017). Problem çözme sürecinde Üstbilişsel özdüzenleme Ölçeği (ÜÖÖ): Türkçe formu için geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Psikoloji Çalışmaları, 37*(1), 53-71.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş.(2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LİSREL uygulamaları.* Ankara: Pegem Akademi.

Durmuş, B., Yurtkoru, E., & Çinko, M. (2011). *Sosyal bilimlerde SPSS'le veri analizi.* İstanbul: Beta Yayınları.

Facione, P. A. (1998). *Critical thinking: what it is and why it counts: a resource paper*. California Academic Press.

Flavell, J. H. (1976). Metacognitive aspects of problem solving. In L. B. Resnick (Ed.). *The Nature of Intelligence*. pp.232. Hillsdale NJ: Lawrence Erlbaum Associates

Göldağ, B., & Kanat, S. (2018). Üniversite öğrencilerinin üst biliş düzeyleri ile problem çözme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(78)*, 135-156.

Hartman, H. J. (1998). Metacognition in teaching and learning: An introduction. *Instructional Science*, 26, 1-3.

Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (Beşinci Baskı.). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Karslı, T. A. (2019). Lise öğrencilerinde üstbilişsel farkındalık düzeyi ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin yaş ve ebeveyn eğitim durumu bağlamında incelenmesi. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri, 5*(8), 317-333.

Mandell, A. (1980). Problem-solving strategies of sixth-grade students who are superior problem solvers. *Science Education*, *64*(2), 203-11.

Martinez, M. E. (2006). What is metacognition?. Phi delta kappan, 87(9), 696-699.

Polya, G. (1957). *Nasıl Çözmeli?* çev. Feryal Halatçı. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Polya, G. (1973). *How to solve it- A new aspect of mathematical method.* (Second edition). New Jersey: Princeton University Press.

Schoenfeld, A. H. (1985). *Mathematical problem solving*. New York: Academic Press.

Schraw, G., Crippen, K. &Hartley, K. (2006). Promoting self-regulation in science education: Metacognition as part of a broader perspective on learning. *Research in Science Education,* 36, 111-139.

Senemoğlu, N. (2011). *Gelişim öğrenme ve öğretim-kuramdan uygulamaya.* (20. baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenirlik ve geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Tabachnick, G. B. & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics (6th ed.).* London: Pearson.

Teong, S. K. (2003). The effect of metacognitive training on mathematical wordproblem solving. *Journal of Computer Assisted Learning*, 19, 46-55.

Uzman, E. (2011). Bilgiyi İşleme Kuramı., K. Ersanlı ve E. Uzman (Ed.), Eğitim psikolojisi İkinci Baskı (299-333) içinde. İstanbul. Lisans Yayıncılık.

Ülgen, G. (2004). *Kavram Geliştirme- kuramlar ve uygulamalar*. (4. baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.

Yılmaz, K. (2021). *Öğretmen adaylarının problem çözme süreçlerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan.

Wilson, F. R., Pan, W. & Schumsky, D. A. (2012). Recalculation of the critical values for Lawshe's content validity ratio. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development,* 45, 197–210. doi:10.1177/0748175612440286.

Woolfolk, A. (2001). *Educational pyschology* (Eight edition). Needham Heights, MA: Allyn Bacon.

Yaman, S. & Dede, Y. (2008). Yetişkinler için problem çözme becerileri ölçeği. *Journal of Educational Sciences & Practices, 7*(14), 251-269

ÜST BİLİŞSEL PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİ ÖLÇEĞİ

Faktörler	Sıra No	ÜSTBİLİŞSEL PROBLEM ÇÖZME YETERLİLİĞİ ÖLÇEĞİ	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Problemi Anlama		Probleme ilk baktığımda o konuyu anlayıp anlamadığımı bilirim.					
		Problemi önce zihnimde canlandırırım.					
		Problemi çözmeden önce bulunması istenilenin ne olduğunu anlarım.					
		Problemi kendi kelimelerim ile ifade edebilirim.					
		Öğretilen konular hakkında daha önceden bilgi edinmişsem o konuları daha iyi kavrarım.					
Çözüm Planını Tasarlama		Problemde verilen önemli kavramları sayfanın kenarına küçük notlar halinde yazarım.					
		Problemi çözmeden önce geçmişte öğrendiğim bilgiler ile o konu arasında bir bağlantı kurarım.					
		Problemin çözümünün ne olduğunu planlayamadığım zaman o konuyla ilgili kitaplardan yardım alırım.					
		Daha önce işimi kolaylaştırmış çalışma yöntemlerini yeni konulara çalışırken tercih ederim.					
		Okuduğum problemi rahatlıkla anlayabilmek için kendi okuma ve anlama yetilerimi kullanırım.					
Planı Uygulama		Okuduğum problem içindeki bilgiler arasında bağlantı kurmak için akıl yürütürüm.					
		Problemi okuduktan sonra çözmek için birçok yol düşünürüm.					
		Düşündüğüm yollar arasında çözüme en yakın olan yöntemi seçerim.					
		Problemi çözerken tüm dikkatimi soruya veririm.					
Geriye Bakma		Anlamadığım problem ile ilgili daha çok alıştırma çözerim.					
		Çözdüğüm problemin doğruluğuna görmek için sağlamasını yaparım.					
		Doğru çözdüğüm problemin yönteminin başka problemlerde de kullanılabilirliğini araştırırım					
		Sonucu ulaşılamadığı zaman uyguladığım stratejinin uygunluğunu kontrol ederim.					

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

The Impact of Social Media in the Tourism Industry

Chimobi EBIRIM

Faculty of Tourism, Cyprus Science University, Girne, TRNC via Mersin 10, TURKEY

Soolmaz L. AZARMI

Corresponding author, *Faculty of Tourism, Cyprus Science University, Girne, TRNC via Mersin 10, TURKEY,* E-mail: soolmazazarmi@csu.edu.tr

Abstract

About fifteen years ago, people just had the need to travel once or twice a year and services were quite simple and scanty however in the ere of information technology nowadays others may see the difference in the way people enjoy their trip as well as how tourism has been upgraded and all these changes are coming from the booming of the internet and social media. With three point ninety-six billion (3,900,600,000) users globally, social media have helped spread tourism all over the world with the three main social media been FACEBOOK, TWITTER, INSTAGRAM. Social media has made so many changes in the tourism industry these days tourist set higher and higher expectations for every trip and tourism services due to this expectation and the increase in the travel industry.

Keywords: social media; hospitality sector; social platforms; tourism industry.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Libertarianism and the Invisible Hand as defined by Robert Nozick

M.Sc. Danuta Sztuba

The Pontifical University of John Paul II in Krakow, Poland

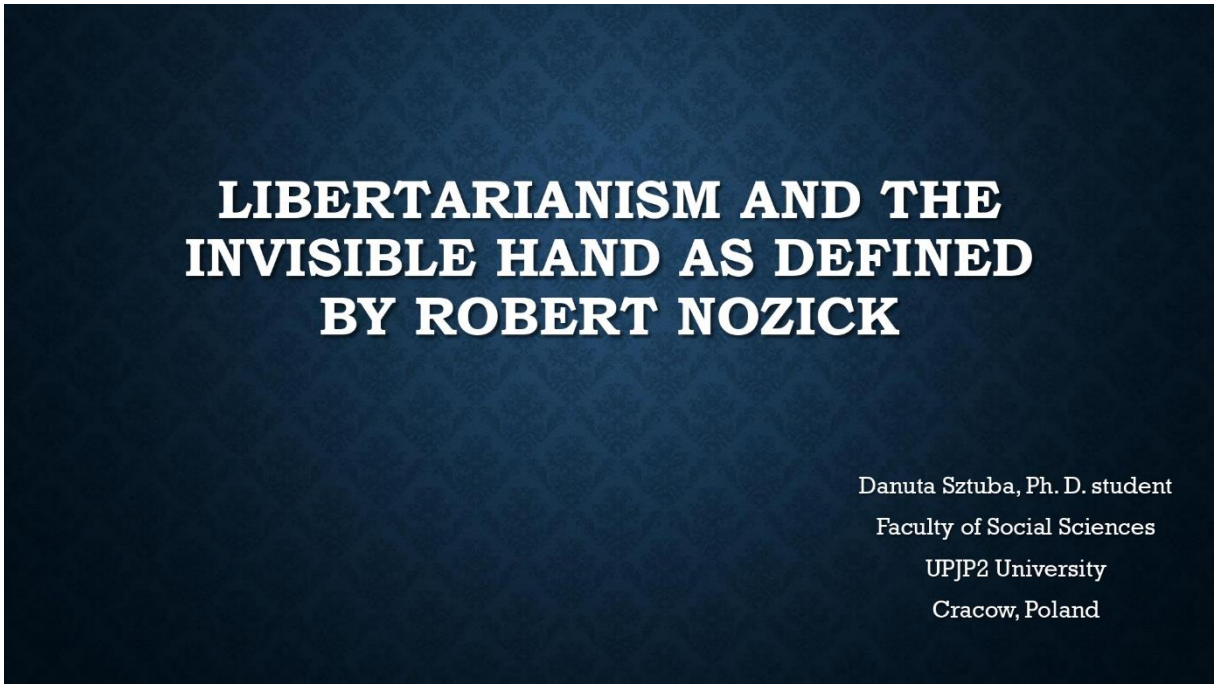

WHAT IS LIBERTARIANISM?

Political view that puts the personal freedom of man first. Libertarians strive, inter alia, to fully privatize public property, abolish taxes, prohibit the interference of the state with the economy and limit the access of the state to the life of citizens to a minimum. People adopting this political view are most often characterized by a great willingness to own private property and to liquidate state activities.

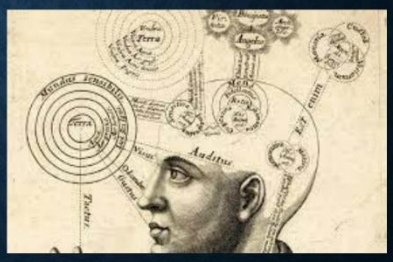

IS LIBERALISM THE SAME AS LIBERTARIANISM?

According to common United States meanings of conservative and liberal, libertarianism in the United States has been described as conservative on economic issues (economic liberalism and fiscal conservatism) and liberal on personal freedom (civil libertarianism and cultural liberalism).

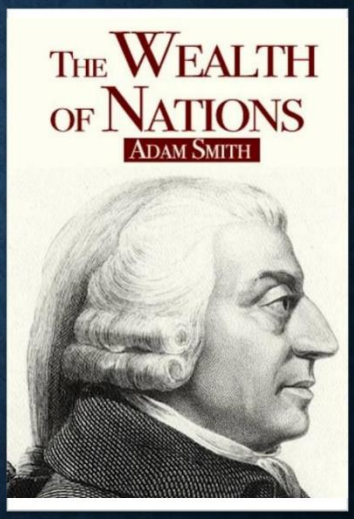

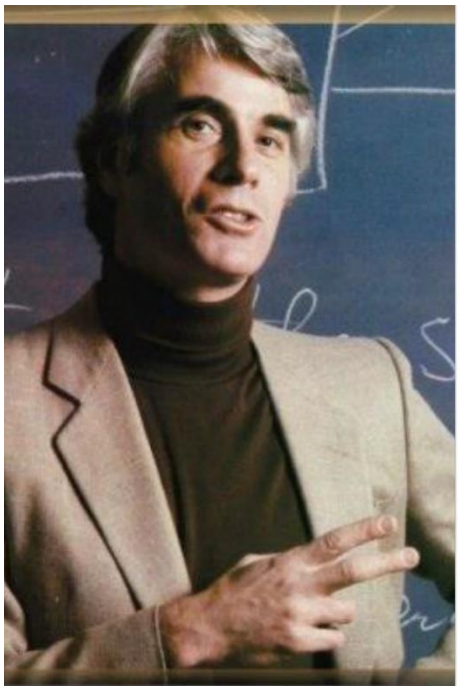

ROBERT NOZICK

He was American philosopher, best known for his rigorous defense of libertarianism in his first major work: *Anarchy, State, and Utopia* (1974).

A wide-ranging thinker, Nozick also made important contributions to epistemology, the problem of personal identity, and decision theory.

He taught at Princeton (1962–65), Harvard University (1965–67), and Rockefeller University (1967–69); in 1969, when he was 30 years old, he returned to Harvard as one of the youngest full professors in the university's history.

ANARCHY, STATE, AND UTOPIA

While in graduate school he read works by libertarian thinkers such as F.A. Hayek and Ludwig von Mises, and his political views began to change.

His conversion to libertarianism culminated in 1974 with the publication of Anarchy, State, and Utopia, a closely argued and highly original defense of the libertarian "minimal state" and a critique of the social-democratic liberalism of his Harvard colleague John Rawls.

Immediately hailed by conservative intellectuals, the work became a kind of philosophical manifesto of the New Right, though Nozick himself was not entirely comfortable with this association.

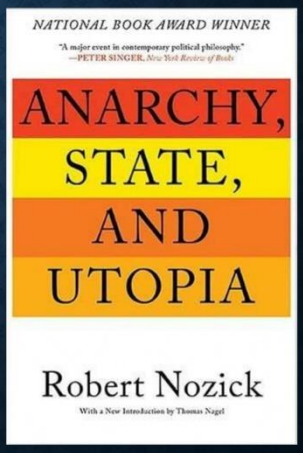

THE MOST IMPORTANT ASSUMPTIONS OF R. NOZICK

- *Minimal state*

Nozick seeks to counter the anarchist's claim by showing how a minimal state—essentially a state that is limited to the protection of the rights of person, property, and contract—could arise without violating rights. At a later point within this section, we shall have to consider why Nozick focuses upon whether a minimal state could arise without violating rights rather than whether a minimal state could function without violating rights.

- Ultra-minimal state

According to Nozick, through its enforced oversight over others' provision of protective services the association exercises enough of a monopoly over the provision of those services to become an ultra-minimal state.

INVISIBLE HAND

Nozick claims (after Locke) that for the emergence of a civil society it is not necessary, as is commonly believed, to introduce some pact, legal regulation or a system of rules. Instead, he believed that Locke was wrong in saying that for the money to appear, consent or consent was needed. The barter system, or the widely accepted system of exchanging goods, that arose long before the invention of the monetary system, was quite impractical, if not inconvenient. A person who had some good had to find another person who had the goods that he needed, and vice versa, someone had to find a person who had the goods important to him. In this case, Nozick emphasizes that the so-called market square, i.e. the place of goods exchange, did not need to arise as a result of an adopted resolution or mutual consent.

INVISIBLE HAND BY ROBERT NOZICK

The described process, starting from the formation of the marketplace structure through the process of exchange of goods, the definition of this goods and all beneficiaries of this exchange, shows that the economic market is an organized social structure in which individual individuals or smaller groups, striving to obtain goods that are important to them, created trade and they established a structure that they did not pursue / was not their primary goal.

"Following Adam Smith, we will call such explanations explanations based on the principle of the invisible hand." "Some" invisible force guides each individual participating in this unconsciously created structure to the creation of a general good (for example in trade, it is, for example, a thriving economy) through the efforts of individuals to meet individual needs.

Mechanism universalism

Nozick also points out that explanations by the invisible hand and the fact that self-regulating social structures created as a result of shared needs exist not only in economic conditions, but also in a number of other fields of science, in a wide range of examples.

THE INVISIBLE HAND IN BIOLOGY

"Evolutionary explanations of the characteristics of organisms and populations (by random mutation, natural selection, genetic change, etc.)";

This example shows that animals pair up on the basis of choosing the best / most fertile / strong from the individual's point of view (mainly in terms of fertility). The purpose of this selection is to beget the best genetically best offspring - the Invisible Hand thus leads to the survival of the entire species.

THE INVISIBLE HAND IN SOCIOLOGY

An explanatory model given by Thomas Schelling in the *American Economic Review* that explains how a system of extreme housing segregation can be created by people who do not want it but want, for example, to live in a neighborhood where 55% of the inhabitants belong to their social group, and change their place of residence accordingly.

THE INVISIBLE HAND IN MANAGEMENT

Structures resulting from the operation of Frederick Frey's modification of the modification of Peter's principle: people rise three degrees above the level of incompetence, before their incompetence is detected.

THE INVISIBLE HAND IN ANTHROPOLOGY

Explaining the "intellectual superiority of the Jews" above all that, while the rabbis lived in an atmosphere of encouragement to marriage and procreation, a great number of the most intelligent male Catholics lived childless for centuries.

THE INVISIBLE HAND IN POLITICAL SCIENCE

Roberta Wohlstetter's explanation (Pearl Harbor: Warning and Decision, Stanford University Press, Stanford 1962), contrary to "conspiracy" theorists, why the United States failed to act when it had evidence of an imminent Japanese attack on Pearl Harbor.

CONCLUSIONS

The above-mentioned examples clearly show that the theories of the Invisible Hand can be applied widely, wherever we deal with the establishment of a social structure, and the explanations of the invisible hand have their applications in biology, microeconomics, social sciences and even political science.

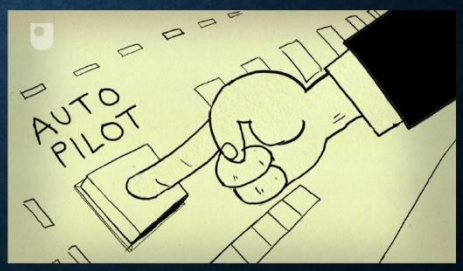

CONCLUSIONS

As can be seen in the above-mentioned aspects, the institution of the state (in the totalitarian form) is not so necessary to regulate activities taking place within social structures. A security body is important to support and take care of all elements of the structure, as well as social units of this structure. The task of this protective body would be, above all, to create the best possible conditions for the development of society. Not by a system of penalties and orders, but by guaranteeing sustainable development.

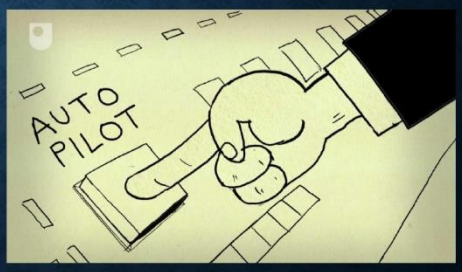

CONCLUSIONS

Nozick basically showed the same market mechanisms that Adam Smith observed, but interpreted it in a more transparent, contemporary way. Condemning interventionism, he broadly discussed the visions of an ideal society, as well as the critical elements of state institutions. First of all, he explained the mechanics of the Invisible Hand, which sufficiently regulates the workings of structures fairly. The state only has to keep an eye on.

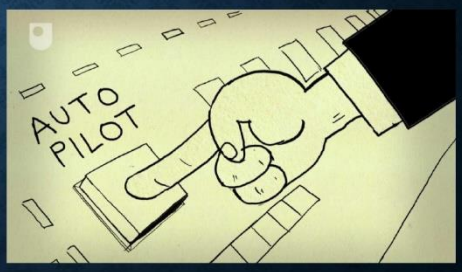

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Kłamstwo jako ryzyko społeczne oraz zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa i obywateli

Zuzanna Koziarska

Faculty of Management and Logistics, University of Technology and Economics, Poland

Wydział Zarządzania i Logistyki, Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej, ORCID: 0000-0002-2321-7443, e-mail: zuzanna.koziarska@uth.pl

Streszczenie: W publikacji wskazano czym jest kłamstwo i jak może ono negatywnie wpłynąć na społeczeństwo. Przedstawiono wybrane rodzaje oszustw dokonywanych na przestrzeni ostatnich lat w internecie oraz w obliczu wojny w Ukrainie. Opisano zachowania niewerbalne, które mogą świadczyć o tym, że dana osoba kłamie. Zwrócono także uwagę na treść komunikatu wypowiadanego przez oszustów i ich sposób mówienia. Podkreślono rolę emocji w procesie tworzenia fałszywych informacji. Omówiono profesjonalne metody wykrywania kłamstwa, takie jak wykorzystanie wariografu i techniki fMRI. Ponadto zobrazowano zagrożenie bezpieczeństwa państwa na przykładzie działalności Aldricha Amesa, czyli podwójnego agenta radzieckiego, a później rosyjskiego wywiadu.

Słowa kluczowe: kłamstwo, bezpieczeństwo, ryzyko społeczne, komunikacja werbalna, komunikacja niewerbalna.

1. Wstęp

Niezaprzeczalnie kłamstwo może być czynnikiem stanowiącym zagrożenie dla bezpieczeństwa. Należy wskazać, że według Charlesa E. Montugue kłamstwo znacząco wpłynęło na przebieg I wojny światowej. Wówczas występowało najczęściej pod postacią propagandy. Podstęp i oszustwo stały się ważnym elementem działań dyplomatycznych oraz realizowanych operacji wojennych na poziomie taktycznym i strategicznym, co znalazło później zastosowanie również podczas trwania II wojny światowej i w okresie „zimnej wojny”[1]. W kontekście niniejszej publikacji warto zwrócić uwagę na postrzeganie kłamstwa przez niemieckich filozofów Immanuela Kanta oraz Fryderyka Nietzschego. Mimo że to postawy moralne w głównej mierze decydują o dopuszczaniu się oszustwa, dla Immanuela Kanta kłamstwem było to, co narusza prawa drugiego człowieka. Nie uważał, że mianem oszustwa można nazwać każde wprowadzenie w błąd. Fryderyk Nietzsche postrzegał kłamstwo jako nieuchronną formę

[1] Witkowski T., *Psychologia kłamstwa*, Moderator, Taszów 2006, s. 36.

kontaktu z samym sobą, a w kontaktach z innymi ludźmi stawiał kłamstwo na równi z prawdą[1]. Współcześnie Aldert Vrij nazywa kłamstwem „skuteczną lub nieskuteczną świadomą próbę, bez wcześniejszego powiadomienia o swoim zamiarze, wytworzenia w innych przekonania, które autor komunikatu uważa za nieprawdziwe”[2]. Osoba, która oszukuje drugiego człowieka, ma na celu wprowadzenie odbiorcy swojego komunikatu w błąd. Czyni to w sposób całkowicie umyślny i swoim zachowaniem werbalnym lub niewerbalnym, w żaden sposób nie chce wykazywać, że mówi nieprawdę. Nie jest możliwe uznanie za kłamstwo sytuacji, gdy w świadomości danej osoby istnieje rozbieżność między jej subiektywną oceną postrzegania otaczającego świata, a tym, co jest zgodne ze stanem faktycznym. Innymi słowy taka osoba wierzy w prawdziwość wypowiadanych przez siebie słów, choć nie są one zgodne z rzeczywistością. Świadek mówiący nieprawdę, jeśli nie czyni tego intencjonalnie, nie dopuszcza się oszustwa. Treść jego zeznań wynika z głębokiego przekonania o prawdziwości przedstawianych przez siebie okoliczności związanych ze sprawą, w której został wezwany na przesłuchanie. W przypadku wystąpienia rozbieżności w zeznaniach kilku świadków, istotne jest przeprowadzenie konfrontacji, zgodnie z treścią art. 172 k.p.k. Uczestnikiem konfrontacji nie może być osoba, która uzyskała status świadka anonimowego. Status ten można uzyskać, gdy zachodzi poważna i uzasadniona obawa, iż ujawnienie tożsamości, (w tym danych osobowych, jeżeli nie mają one znaczenia dla rozstrzygnięcia w sprawie) może spowodować niebezpieczeństwo dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach takiego świadka lub osoby dla niego najbliższej. W postępowaniu przygotowawczym o przyznaniu statusu świadka anonimowego decyduje prokurator – z urzędu lub na wniosek, zaś w postępowaniu sądowym postanowienie wydaje sąd[3]. Przesłuchanie świadka *incognito* może być dokonane w formie interaktywnego spotkania polegającego na przesyle obrazu i dźwięku w czasie rzeczywistym, przy czym głos i wizerunek świadka musi zostać przekształcony tak, by uniemożliwić jego identyfikację.

W rozważaniach na temat kłamstwa warto zauważyć, że zachowania uznawane za oszustwo są obecne nie tylko w świecie ludzi, lecz również w świecie zwierząt i roślin. Nie są więc zjawiskiem bliskim jedynie człowiekowi. Przykładem są ptaki i ssaki zdolne do wydawania fałszywych dźwięków, które w ich grupie odbierane są jako sygnały ostrzegawcze o nadchodzącym zagrożeniu. Często powoduje to nagłą ucieczkę większości przedstawicieli tego samego gatunku z terenu, gdzie została nadana nieprawdziwa informacja. Takie reakcje charakterystyczne są szczególnie zimą, gdy zwierzęta napotykają trudności w zdobyciu pokarmu. Mogą one mieć charakter nie tylko negatywny, lecz także pozytywny. Niektóre rośliny, jeśli zostaną zaatakowane przez pasożyty, potrafią wytwarzać substancje zapachowe ostrzegające przedstawicieli swojego gatunku o zagrożeniu i skłaniające ich do wytworzenia

[1] *Ibidem.*
[2] Vrij A., *Wykrywanie kłamstw i oszukiwania. Psychologia kłamania i konsekwencje dla praktyki zawodowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 6.
[3] Confer: Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2021 r. poz. 534 z późn. zm., art. 184 § 1: „Jeżeli zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach świadka lub osoby dla niego najbliższej, sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, może wydać postanowienie o zachowaniu w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka, w tym danych osobowych, jeżeli nie mają one znaczenia dla rozstrzygnięcia w sprawie. Postępowanie w tym zakresie toczy się bez udziału stron i objęte jest tajemnicą jako informacja niejawna o klauzuli tajności "tajne" lub "ściśle tajne". W postanowieniu pomija się okoliczności, o których mowa w zdaniu pierwszym”.

przeciwciał[1]. Zatem można stwierdzić, że kłamstwo jest niemożliwym do wykluczenia elementem komunikacji. Znaczenie ma jednak fakt, jakie niesie ono za sobą skutki.

Niniejsza publikacja o charakterze przeglądowym miała na celu między innymi: wskazanie czym jest kłamstwo i dlaczego może stanowić zagrożenie dla społeczeństwa i bezpieczeństwa państwa, jakie są najczęstsze powody wypowiadanych kłamstw, a także jak rozpoznać próbę oszustwa za pomocą analizy widocznych zmian wyglądu, sposobu mówienia i treści wypowiedzi oraz komunikacji niewerbalnej. Wskazano szkodliwość dokonywanych oszustw stanowiących zagrożenie dla bezpieczeństwa obywateli, w tym bezpieczeństwa informacyjnego. Przedstawiono profesjonalne metody wykrywania oszustwa za pomocą wariografu i wskazano potencjał wykorzystywania w tym zakresie techniki fMRI. Omówiono również działalność Aldricha Amesa, która doprowadziła do zachwiania skuteczności i tajności operacji podejmowanych przez amerykański wywiad państwowy pod koniec ubiegłego wieku.

Własne przemyślenia, komentarze i wnioski pojawiają się zarówno w każdej części niniejszej publikacji, jak i w zakończeniu, w którym dokonano syntezy zebranych wiadomości.

2. Próba analizy przyczyn dopuszczania się oszustwa

Kłamstwo zazwyczaj ma przynieść określoną korzyść temu, kto po nie sięga. Można go dokonać nie tylko słowami, lecz także czynem. Znane są przypadki symulowania choroby lub kontuzji, by w ten sposób wywołać współczucie, uniknąć odpowiedzialności lub odwrócić uwagę od niedopełnienia obowiązku, a także słabszej dyspozycji w pracy zawodowej. Kłamstwa nie można dokonać przez pomyłkę. Ludzie chętniej sięgają po kłamstwo, jeśli mogą wywołać u swojego rozmówcy podziw, zazdrość i zbudować poczucie wyższości oraz pewne wewnętrzne wrażenie, że potrafią manipulować i dominować nad innymi. Kłamliwe manipulacje mają wzbudzić poczucie winy u odbiorcy komunikatu. Kreując nieprawdziwy obraz siebie oszuści pragną osiągnąć prestiż, pieniądze i władzę. Wielu aplikujących o pracę umieszcza w swoim życiorysie zawyżony poziom umiejętności, by potencjalnie lepiej wpisywać się w oczekiwania pracodawcy lub móc ubiegać się o większe wynagrodzenie. Należy podkreślić, że w przypadku przyjęcia takiej kandydatury, na stanowisku zostaje zatrudniona osoba w pewnym stopniu niekompetentna, bez odpowiedniego doświadczenia i kwalifikacji do wykonywania funkcji oddziałujących na innych ludzi.

Oszustwo może również być spowodowane chęcią uniknięcia kary, w tym potępienia za swoje czyny. Przypuszczalnie osoby, które często próbują oszukiwać czynią tak, ponieważ brakuje im pewności siebie i wiary we własne możliwości lub wręcz przeciwnie – ich wyrachowane działanie jest całkowicie pozbawione skrupułów. W drugim przypadku są to osoby działające w sposób cyniczny, skłonne do zastosowania wszystkich środków, aby osiągnąć swój cel. Trudniej jest oszukiwać najbliższych, co nie oznacza jednak, że relacje przyjacielskie, rodzinne czy partnerskie stanowią pewną niezawodną barierę do mówienia nieprawdy.

[1] Kucharski J., *Usprawiedliwione kłamstwo we współczesnej etyce stosowanej*, Akademia Ignatianum Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s.17.

Nie sposób nie wspomnieć o tzw. białych kłamstwach. Mimo że uważane są za nieszkodliwe i czynione „w dobrej wierze", takie niezgodne z prawdą informacje nadal są oszustwem. Co prawda, nierzadko nazywa się je altruistycznymi, ale ich znaczenie i ocena mogą być uzależnione od tego, czy zostały wypowiedziane spontanicznie, czy powtarzano je wielokrotnie, jak również jakie są ich konsekwencje. Szczególnie częstym przypadkiem, ilustrującym kłamstwo altruistyczne – jest zatajanie informacji przez rodzinę chorego na temat jego stanu zdrowia. Kiedy poznaje on prawdę, jego stan psychiczny zostaje obciążony nie tylko świadomością zagrożenia swojego zdrowia lub życia. Osoby dla niego najbliższe nie działały przeciwko niemu, lecz pod wpływem współczucia. Chory może czuć rozgoryczenie spowodowane faktem naruszenia zaufania, którym darzył te osoby. Na tej podstawie należy zauważyć, że granica pomiędzy niewinnym kłamstwem lub kłamstwem wypowiedzianym pod wpływem współczucia a oszustwem destrukcyjnym, wyrządzającym krzywdę drugiemu człowiekowi – jest niewielka i może stanowić zarzewie poważnych konfliktów społecznych. Jeśli kłamstwo zostało wypowiedziane pod wpływem chwili, prawdopodobnie wynika z chęci zwrócenia na siebie uwagi lub zaskoczenia zadanym pytaniem. Zdarza się również, iż dana osoba kłamie, ponieważ ma świadomość, że odpowiedź zgodna z prawdą nie zostanie zaakceptowana lub będzie sprzeczna z konformistycznym podporządkowaniem się wartościom, czy poglądom panującym w danej grupie społecznej. Występują również kłamstwa grzecznościowe. Uznaje się, że nie wypada mówić tego, co może być dla kogoś niemiłe. Trudniej jest również powiedzieć prawdę w sytuacjach służbowych, gdy rozmówców łączy stosunek podporządkowania. Kłamstwo grzecznościowe to także szczególnie zauważalny w kulturze brytyjskiej zwyczaj odpowiadania twierdząco na pytanie o samopoczucie. Uważa się, że jest to swego rodzaju unik, gdyż narzekanie i opowiadanie o swoich problemach, często uważa się za nieodpowiedni temat do rozmów w towarzystwie.

Istnieją różnice w kłamstwach, których autorami są kobiety lub mężczyźni. Kobiety częściej próbują mówić nieprawdę, by się bronić. Zauważa się u nich większą tendencję (w porównaniu do płci przeciwnej) do wypowiadania kłamstw na temat innych osób. Dokonując oszustwa reagują bardziej emocjonalnie, mogą czuć strach, niezręczność, ale również niechęć do zranienia drugiej osoby, co często staje się główną przyczyną dopuszczenia się oszustwa. Mężczyźni chętniej kłamią w sprawach biznesowych i finansowych, czyli kwestiach w przeważającej części dotyczących prowadzonych przez nich firm i inwestycji[1]. Na uwagę zasługuje fakt, że część społeczeństwa jest zdolna do ukrywania swoich emocji i odgrywania ról, co może stanowić pewne utrudnienie do zidentyfikowania prawdziwych uczuć i intencji. Człowiek skłonny jest do mówienia nieprawdy, gdy czuje się niepewnie lub gdy znalazł się w nieznanej dla siebie sytuacji. Jeśli sytuacja ta się powtarza, z czasem kłamstwo może przychodzić mu już coraz łatwiej. Przypuszcza się, że mniejsze trudności w oszukiwaniu mają ekstrawertycy, aniżeli introwertycy. Mimo że przeprowadzone wyniki testów wskazują na niewielkie różnice pomiędzy tymi grupami, istnieje pogląd, że ekstrawertycy częściej mówią nieprawdę, gdyż mają więcej okazji do nawiązywania relacji z innymi[2]. Należy podkreślić, że wyniki te nie mogą być jednak postrzegane bezpośrednio jako potwierdzenie tej tezy.

[1] Vrij A., *Wykrywanie kłamstw…*, s. 12.
[2] Kręgielewska A., *Psychologia Kłamstwa, Czy wszyscy kłamią? Rodzaje i sposoby kłamania*, 2018, https://emocje.pro/psychologia-klamstwa-wszyscy-klamia-rodzaje-sposoby-klamania/ [data dostępu: 02.04.2022 r.].

3. O szkodliwości wybranych rodzajów dokonywanych oszustw na przestrzeni ostatnich lat

Jeśli kłamstwa nie można uniknąć, należy podkreślić w jakim stopniu może być niebezpieczne dla odbiorców fałszywego komunikatu. W poprzedniej części publikacji zwrócono uwagę na komunikację zachodzącą pomiędzy niewielką liczbą osób, w przeważającej części opartej na relacji oszust - ofiara oszustwa. Kłamstwo może stać się poważnym zagrożeniem destabilizującym porządek społeczny. Współcześnie oszuści chcą, aby ich działania objęły jak największą liczbę osób, dlatego najczęściej prowadzą je w internecie. Są one wymierzone w niemal każdą potencjalną grupę odbiorców – od osób bardzo młodych do ludzi w podeszłym wieku, nieświadomych przebiegłości i okrucieństwa atakujących.

W styczniu bieżącego roku Poczta Polska S.A. poinformowała o możliwym ryzyku wystąpienia oszustw za pośrednictwem stron internetowych, których nazwy przypominają adres narodowego operatora pocztowego. Spółka Skarbu Państwa podkreśla, że zarejestrowane domeny różnią się jedynie jednym znakiem, toteż nieostrożny obywatel może w ten sposób szybko stać się ofiarą kradzieży danych[1]. CERT Pocztowy jako zespół cyberbezpieczeństwa zwrócił również uwagę na otrzymywane przez klientów spółki SMS-y lub połączenia telefoniczne. Oszuści przekazują w ten sposób fałszywą informację o konieczności uiszczenia dodatkowej opłaty lub podania adresu zamieszkania w celu doręczenia zaadresowanej do nadawcy przesyłki pocztowej. W przypadku kliknięcia w zamieszczone w wiadomości tekstowej łącze, przekierowujące do strony internetowej, zawierającej błędy ortograficzne i pominięcia niektórych znaków, klienci mogą zostać narażeni na utratę pieniędzy i danych osobowych. Narodowy operator zaapelował o rozwagę i podkreślił, że w ramach świadczonych usług nie wymaga się wykonywania na jego rzecz dodatkowych opłat, szczególnie w obcych walutach[2] oraz podawania drogą elektroniczną dodatkowych danych teleadresowych. Także prywatni operatorzy logistyczni informują o przypadkach oszustw z wykorzystaniem nazw ich spółek, na przykład InPost sp. z o.o. Oszustwa te polegają na żądaniu uiszczenia dodatkowej opłaty w ramach dostarczenia paczki. Przestępcy pragną wykorzystać nieświadomość Polaków i wyłudzić od nich środki pieniężne oraz dane, szczególnie w okresie przedświątecznym[3], gdy klienci firm przewozowych częściej dokonują zakupów online niż zazwyczaj.

Od kilku lat obserwowany jest wzrost liczby wyłudzeń środków pieniężnych od przedsiębiorstw rejestrujących swoje znaki towarowe w Urzędzie Patentowym Rzeczypospolitej Polskiej. W ciągu dwóch pierwszych miesięcy 2022 roku zgłoszono ponad 150 tego typu oszustw. Dla porównania w 2021

[1] Witowski D., *Poczta Polska ostrzega: uwaga na fałszywe strony www*, 2021, https://media.poczta-polska.pl/pr/629221/poczta-polska-ostrzega-uwaga-na-falszywe-strony-www [data dostępu: 09.04.2022 r.].
[2] Witowski D., *Poczta Polska ostrzega przed nowymi próbami oszustw i kampaniami phishingowymi*, 2022, https://media.poczta-polska.pl/pr/719585/poczta-polska-ostrzega-przed-nowymi-probami-oszustw-i-kampaniami-phishingowymi [data dostępu: 09.04.2022 r.].
[3] Rębisz K., *Oszustwa "na doręczanie przesyłek". Przestępcy liczą na przedświąteczne żniwa*, 2021, https://wyborcza.biz/biznes/7,179295,27867447,oszustwa-na-doreczanie-przesylek-przestepcy-licza-na-przedswiateczne.html?disableRedirects=true [data dostępu: 09.04.2022 r.].

roku liczba ta wynosiła 227[1]. Oszuści przygotowują i wysyłają pisma łudząco podobne do tych, które mógłby sporządzić Urząd Patentowy. Posiadają one między innymi podstawę prawną, znak wodny, a także dane osób, które wydały decyzję o udzieleniu ochrony znaku towarowego. Wszystkie te elementy mają wywołać u adresatów poczucie obowiązku zastosowania się do żądania uiszczenia koniecznej opłaty urzędowej i nie wzbudzać żadnych podejrzeń, że otrzymany list jest niezgodny z obowiązującym prawem. Oszukani przedsiębiorcy wykonują przelew bankowy na kwotę wyrażoną w euro, przy czym konto odbiorcy nierzadko zarejestrowane jest w Niemczech. Warte podkreślenia jest to, że Urząd Patentowy RP posiada wyłącznie jeden rachunek bankowy i nigdy nie wymaga uiszczenia opłat w walucie innej niż złoty[2].

Jak informuje portal CEO w 2021 roku ponad 10 milionów urządzeń mobilnych w 214 krajach padło ofiarą ataku hakerskiego, a w ciągu ostatnich siedmiu lat liczba transakcji oszustw w aplikacjach mobilnych wzrosła o ponad 600%. Z kolei w latach 2019-2021 procent oszustw dokonywanych za pomocą poczty elektronicznej wzrósł dokładnie o 20 punktów. Potwierdza to, iż internetowi przestępcy wykorzystują fakt, że w okresie pandemii SARS-CoV-2 zaczęto bardziej intensywnie korzystać z internetu, urządzeń i aplikacji mobilnych. Polski rząd zapowiedział, że operatorzy sieci telekomunikacyjnej będą zablokowywać treści SMS-ów, które polegają na tzw. phishingu, czyli wyłudzaniu poufnych informacji i danych za pomocą środków inżynierii społecznej[3]. Jedną z popularnych metod dokonywanych ataków jest nawiązywanie kontaktu przez oszustów ze sprzedającymi w takich serwisach jak: Allegro, OLX, Vinted, poprzez platformę społecznościową WhatsApp. Próbują oni przekonać sprzedających, że dokonali zakupu wystawionego przez nich przedmiotu i proszą o potwierdzenie rezerwacji lub ustalenie sposobu dostawy i rozliczenia wartości przesyłki. Następnie udostępniają im specjalnie utworzone na ten cel łącze internetowe oraz formularz, w którym żąda się podania danych koniecznych do zalogowania się w systemie bankowości elektronicznej. W przypadku niezauważenia podstępu, udzielenie odpowiedzi najczęściej prowadzi do utraty środków pieniężnych zapisanych na rachunku bankowym. Polska Policja podkreśla, by nie korzystać z linków otrzymywanych w wiadomościach SMS oraz e-mail i zawsze sprawdzać, czy witryna internetowa jest bezpieczna[4].

Ofiarami oszustów są także osoby wykonujące przelewy bankowe przed otrzymaniem produktu lub usługi, które ostatecznie nigdy nie zostają dostarczone. Nieświadomi Polacy mogą również przekazywać poufne dane swoim domniemanym współpracownikom tej samej korporacji. Zazwyczaj oszuści korzystają z socjotechnicznych rozwiązań informując, że pracują w dziale obsługi technicznej lub informatycznej i poprzez rozmowę telefoniczną proszą o podanie haseł dostępu do firmowej poczty

[1] Krupa-Dąbrowska R., *Oszuści podszywają się pod Urząd Patentowy i żądają opłat za rejestrację znaków*, 2022, https://www.prawo.pl/biznes/oszusci-chca-oplat-za-rejestracje-znaku-towarowego,513290.html [data dostępu: 09.04.2022 r.].
[2] *Ibidem.*
[3] CEO, *Wzrasta liczba cyberataków na smartfony. Polski rząd idzie na wojnę z hakerami*, 2022, https://ceo.com.pl/wzrasta-liczba-cyberatakow-na-smartfony-polski-rzad-idzie-na-wojne-z-hakerami-11201 [data dostępu: 03.04.2022 r.].
[4] Sitek T., *Uwaga na oszustwa przy pomocy OLX oraz Whatsapp*, 2021, http://kppwolomin.policja.waw.pl/pw/aktualnosci/100725,Uwaga-na-oszustwa-przy-pomocy-OLX-oraz-Whatsapp.html [data dostępu: 09.04.2022 r.].

elektronicznej w celu naprawienia usterek i błędów. Podobnie działają osoby, które poprzez środki masowego przekazu lub SMS proszą o przekazanie pieniędzy osobom potrzebującym. W wyniku wojny w Ukrainie powstało wiele fałszywych zbiórek charytatywnych. Oszuści zamieszczają link do strony internetowej, gdzie można wpłacać pieniądze, aby pomóc uchodźcom lub przekazują numer rachunku bankowego należącego do osób fizycznych, a nie do fundacji i stowarzyszeń. Wykorzystywanie tragedii narodu ukraińskiego do celów przestępczych w takich przypadkach polega również na cyberatakach podejmowanych w celu wyłudzenia haseł i danych osobowych. Istotnym jest, aby weryfikować organizacje deklarujące przekazywanie środków pieniężnych na pomoc ofiarom wojny[1]. W obliczu rosyjskiej inwazji coraz częściej dochodzi również do sytuacji, w której wiele osób podających się za taksówkarzy, wykorzystuje dezorientacje ukraińskich rodzin i oferuje im przejazdy z warszawskiego Dworca Zachodniego lub Centralnego do bezpiecznych miejsc pobytu. Koszty transportu wynoszą nawet 30 zł za każdy kilometr wyznaczonej trasy[2].

Nie mniej popularną techniką manipulacyjną jest wykorzystywanie bliskich relacji ofiary z osobą, która rzekomo znajduje się w niebezpieczeństwie lub została okradziona i pilnie potrzebuje wsparcia finansowego. Oszuści udają, że poszkodowany jest ich wspólnym znajomym i przekażą mu otrzymane pieniądze. Najczęstszymi ofiarami w tego typu oszustwach są osoby starsze, a „potrzebującymi" – ich dzieci lub wnuczęta. Przestępcy bezwzględnie wykorzystują troskę swoich ofiar i ich obawę o losy ukochanych osób, a co więcej – sami potrafią udawać zakochanych. Poszukują w mediach społecznościowych i na portalach randkowych osób samotnych. Sprawdzają ich profile, by poznać jakie są ich zainteresowania i co lubią. Celem oszustów jest to, by w jak największym stopniu móc dopasować się do swoich ofiar. W wyniku licznych godzin internetowych rozmów zyskują ich zaufanie i obiecują im związek. Po pewnym czasie przekazują informacje o nagłej potrzebie udzielenia pomocy, najczęściej prosząc o wykonanie przelewu bankowego na wysoką kwotę. Nieświadomi oszustwa poszkodowani nie potrafią dostrzec podstępu, a nierzadko już po ujawnieniu przestępstwa wyłudzenia pieniędzy, wciąż bronią sprawców.

Rosyjska inwazja w Ukrainie dobitnie uświadomiła opinię publiczną o zagrożeniu bezpieczeństwa informacyjnego, jakie niosą za sobą tzw. fake newsy. Współcześnie media społecznościowe zaczynają wypierać telewizję, radio i prasę jako podstawowe źródła informacji. Stopniowo ustępują one miejsca internetowym portalom i serwisom, w których każdy człowiek może odgrywać rolę eksperta lub publicysty. Zjawisko dezinformacji skierowane jest przeciwko konkretnym grupom społecznym. Rozpowszechnianie nieprawdziwych treści ma na celu manipulowanie odbiorcami fałszywych komunikatów w taki sposób, by wprowadzić ich w błąd. Aby temu zapobiec, konieczna jest edukacja w szkołach i zakładach pracy, a także w środkach masowego przekazu.

[1] Frączak M., *Chcesz pomóc Ukraińcom? Uważaj na fałszywe zbiórki w internecie*, 2022, https://www.politykabezpieczenstwa.pl/pl/a/uwaga-na-falszywe-zbiorki-pomoc-ukrainie [data dostępu: 03.04.2022 r.].
[2] Jaroch K., *Mafia taksówkarska żeruje na ukraińskich uchodźcach. 80 zł za trzaśnięcie drzwiami, 30 zł za kilometr*, 2022, https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,28185537,mafia-taksowkarska-zeruje-na-ukrainskich-uchodzcach-80-zl-za.html [data dostępu: 03.04.2022 r.].

W obliczu tego typu zagrożenia niezwykle istotna staje się rola osób wykonujących zawód dziennikarza. To głównie na nich spoczywa obowiązek informowania społeczeństwa o minionych wydarzeniach, toteż koniecznym jest, aby potrafili oni dokonywać starannej selekcji treści publikowanych między innymi w serwisach społecznościowych. Odróżnienie faktów od tzw. fake newsów powinno przede wszystkim opierać się na weryfikacji źródeł ich pochodzenia[1]. Twórcy fałszywych komunikatów pragną wywołać w ich odbiorcach uczucie strachu, bezradności, a także skłonić do konkretnych zachowań.

4. Komunikacja niewerbalna a kłamstwo

Mimo że mowa ciała nie jest jednoznacznym wskaźnikiem świadczącym, iż rozmówca mówi nieprawdę, jej analiza może dostarczyć pewnych wskazówek w tym zakresie. Uważa się, że podczas rozmowy człowiek wyraża zainteresowanie poprzez delikatne przechylenie głowy w jedną lub w drugą stronę. Z kolei niezgoda i brak przekonania może być sygnalizowana poprzez słuchanie lub wypowiadanie słów z opuszczoną głową. W sytuacji, gdy dokonuje się próby wykrycia oszustwa, szczególnym utrudnieniem może być analiza twarzy rozmówcy, który stara się nie zdradzać żadnych emocji. Jednakże czasem sam fakt niezauważenia na przykład strachu, złości lub uśmiechania się, może wskazywać, że nie jest on szczery. W kontekście mowy ciała i utrzymywania kontaktu wzrokowego popularnym jest stwierdzenie wywodzące się z programowania neurolingwistycznego, iż nieutrzymywanie kontaktu wzrokowego i patrzenie w lewą stronę świadczy o tym, że dany rozmówca kłamie. Należy podkreślić, że brak jest dowodów, badań lub testów, które mogłyby potwierdzić tę tezę. Z kolei nadmierne utrzymywanie kontaktu wzrokowego może wskazywać na pewność siebie, chęć dominacji nad drugą osobą, przekonywanie o prawdziwości swoich słów lub wyrażenie zainteresowania, o czym świadczą także rozszerzone źrenice. Unikanie kontaktu wzrokowego to znak, że rozmówca może wstydzić się przed samym sobą, iż kłamie. Jednakże należy podkreślić, że utrzymywanie kontaktu wzrokowego jest zachowaniem indywidualnym dla każdego człowieka i często zależnym od kręgu kulturowego, w którym on przebywa. Stres jest czynnikiem, który może powodować nienaturalnie częste lub bardzo rzadkie mruganie, zrywanie kontaktu wzrokowego, zamykanie oczu wskutek zakłopotania oraz płacz. Co ważne, patologiczni kłamcy potrafią wykorzystywać umiejętność wywoływania łez w sytuacji, gdy pozwoli im to na odwrócenie uwagi rozmówcy od treści wypowiadanych przez nich słów i ukazanie się w roli ofiary. Sukces tego zabiegu będzie podkreślał fakt wzbudzenia w drugiej osobie współczucia. Oznaką kłamstwa może być również zakrywanie szyi, ust i dotykanie twarzy lub głowy za pomocą dłoni. Spontaniczne gesty tego typu zazwyczaj świadczą o tym, że oszust przyjmuje w ten sposób postawę obronną i nie wie, w jaki sposób powinien zachowywać się w trakcie rozmowy. Jest to naturalna reakcja na świadomość mówienia nieprawdy. Zakrywanie ust lub oczu podczas udzielania odpowiedzi na pytanie, które nie wymaga zastanowienia, ma na celu najprawdopodobniej chronienie się przed reakcją osoby okłamywanej, a także jest wyrazem wewnętrznego braku akceptacji na dokonywane oszustwo.

[1] Koziarska Z., *Dezinformacja i infodemia w mediach społecznościowych - wybrane zagadnienia*, Internatuinal Scientific Conference „Conflict, Cooperation and Security in Today's World", Lwów 2021.

W procesie wykrywania kłamstwa przydatna może okazać się analiza gestów, ułożenia dłoni i nóg. Psycholog Paul Ekman twierdzi, że o ile możliwe jest kontrolowanie wyrazu twarzy i ruchu dłoni podczas mówienia nieprawdy, zdecydowanie trudniej jest powstrzymywać ruchy stóp[1]. Z tego względu wskazuje się, iż trudniej jest odkryć kłamstwo na podstawie mowy ciała, jeżeli dany człowiek znajduje się za biurkiem lub mównicą, zza których nie sposób dostrzec jego nóg. Jeśli są one szeroko rozstawione, świadczy to o pewności siebie, zaś skrzyżowane są wyrazem postawy obronnej, zdystansowania, a czasem nawet niechęci. Wysunięcie jednej stopy do przodu może wskazywać na zainteresowanie rozmówcą[2]. Podobnie w przypadku ułożenia rąk – uważa się, iż skrzyżowanie ich na piersi może wskazywać na niechęć do podjęcia dyskusji, brak zainteresowania oraz wyrażenie sprzeciwu wobec słów wypowiadanych przez drugą osobę. Ułożenie ramion w pozycji otwartej ma stanowić o pewności siebie i gotowości do rozmowy. Z kolei zauważalna sztywność ramion i spięte, zgarbione ciało kłamcy, może wskazywać na chęć swego rodzaju ukrycia się i poczucie winy wynikające z oszustwa osoby, z którą on rozmawia. Oszuści częściej drapią swoje nadgarstki, uszy lub trzymają dłonie przy twarzy, by je czymś zająć i ukryć drżenie spowodowane przez emocje i stres. Wskazuje się również na inny powód będący oznaką potencjalnego kłamstwa – są to miejsca, z których krew przekierowywana jest do organów i mięśni szczególnie aktywnych wtedy, gdy zaczynają działać mechanizmy obronne organizmu. Autonomiczny układ nerwowy kontrolujący funkcjonowanie narządów ciała i mimowolne reakcje na różnego rodzaju bodźce, łagodzi w ten sposób napięcie wywołane stresem. Okolice twarzy, uszu i kończyn są zdolne funkcjonować przy zmniejszonym przepływie krwi, ale wywołuje to podrażnienie naczyń włosowatych, a następnie uczucie chłodu lub swędzenia[3]. Kłamca nieświadomie próbuje powstrzymać to nieprzyjemne dla niego uczucie poprzez rozcieranie tych części ciała.

Osoby, które się denerwują mogą częściej wygładzać swoje ubrania. Kobiety dotykają włosów zazwyczaj wtedy, gdy chcą wyrazić swoje zainteresowanie mężczyzną lub również mogą czynić tak w sytuacjach dla nich stresujących. Skierowanie ciała w kierunku przeciwnym do swojego rozmówcy może być odbierane jako chęć ucieczki i nieszczerości. Z kolei nie zawsze postawa odwrotna świadczy o uczciwości zamiarów, gdyż niekiedy zwrócenie się naprzeciw to także oznaka dążenia do przejęcia kontroli nad drugą osobą, a nawet zastraszenia[4]. W kontekście wykrywania kłamstw i oszukiwania podczas analizy mowy ciała i odczytywania zachowań niewerbalnych, najczęściej bierze się pod uwagę także podniesiony ton głosu, wahania w wypowiedzi i większą częstotliwość pauz podczas mówienia[5]. Za oznakę kłamstwa nierzadko uznaje się również głośne przełykanie śliny przed udzieleniem odpowiedzi. Suchość w gardle może zostać wywołana nagłym zdenerwowaniem w wyniku zadanego pytania.

[1] Pease A. i B., *Mowa ciała*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2019, s. 254.
[2] *Ibidem*, s. 255-258.
[3] Houston P., Floyd M., Carnicero S., Tennant D., *Anatomia kłamstwa. Agenci CIA pomogą Ci wytropić: fałsz, zdradę nielojalność, oszczerstwo, plotki*, Wydawnictwo SQN, Kraków 2015, s. 139.
[4] Psychologia wyglądu, *Co zdradza nasze ciało? Niespójne sygnały naszych rąk i nóg czyli wykrywanie kłamstwa - część II*, 2015 https://www.psychologiawygladu.pl/2015/07/co-zdradza-nasze-ciao-niespojne-sygnay.html [data dostępu: 03.04.2022 r.].
[5] Vrij A., *Wykrywanie kłamstw…*, s. 30.

Intonacja i treść wypowiedzi stanowi dopełnienie sygnałów przekazywanych przez ruchy ciała, ale żadne zachowanie niewerbalne nie jest jednoznaczną przesłanką do stwierdzenia, że dana osoba kłamie. Komunikacja niewerbalna może stanowić element wspomagający wykrycie oszustwa, ponieważ niektóre zachowania rzeczywiście powtarzają się u większości kłamców. Należy jednak podkreślić, iż pobudzenie emocjonalne towarzyszy także osobom mówiącym prawdę i często jest wynikiem stresu, a nie brakiem uczciwości[1]. Ciało przebiegłego oszusta może wykazywać odmienne reakcje od tych, które uznaje się za wyraz nieszczerości. Ważne jest, by dobrze poznać naturalne odruchy danej osoby, a dopiero później próbować interpretować niewerbalne komunikaty. Tylko w ten sposób można skutecznie ocenić, kiedy mowa ciała rozmówcy wskazuje na oznaki mówienia nieprawdy. Jeżeli znajduje się on pod wpływem silnego napięcia lub czynników środowiska, wydawanie osądu na temat jego prawdomówności musi odbywać się z zachowaniem szczególnej ostrożności.

5. Werbalne oznaki kłamstwa i treść komunikatu

Uważa się, że trafna analiza treści komunikatu i sposobu mówienia może wskazywać na to, że rozmówca nie jest szczery. Podkreśla się, iż powinno się ją traktować jedynie jako pewne symptomy i wskazówki, nigdy zaś za bezpośredni dowód nieszczerości. Zwłaszcza, jeśli ocena dotyczy rozmowy przeprowadzanej z danym człowiekiem po raz pierwszy. Analizie podlegają między innymi: sposób i tempo mówienia, ton oraz natężenie głosu. Kłamcy dużo bardziej ostrożnie dobierają słowa, tworząc oficjalnie brzmiące, niemalże urzędowe komunikaty. Mogą sprawiać wrażenie zdystansowanych. Kłamcy, którzy rzadko oszukują innych, nie potrafią kontrolować poziomu stresu, toteż ich wypowiedzi mogą być nad wyraz głośne. Czasem są one wręcz niezrozumiałe ze względu na szybkie tempo mówienia. Oszuści zakładają, że w ten sposób ich rozmówca nie zauważy ich drżącego głosu i zdenerwowania. Mogą odpowiadać zbyt szczegółowo lub zbyt ogólnie. Zmiany te często wynikają również z trudności kontrolowania swoich reakcji. Warto zauważyć, że za kłamstwo nierzadko uważa się odpowiadanie na pytanie w chwili, gdy nie zostało ono jeszcze do końca zadane. Osoba, która jest przesłuchiwana może tak zareagować także w sytuacji, gdy mówi prawdę. Jest to niewątpliwie jej sposób obrony – poprzez stanowcze, głośne zaprzeczenie oskarżeniom pragnie przekonać, iż jest niewinna.

Kłamcy nierzadko odpowiadają na zadane pytanie rozpoczynając od stwierdzeń, które pozwolą im przeanalizować właściwą odpowiedź. Przykładami są stwierdzenia niezawierające odpowiedzi, takie jak „To bardzo dobre pytanie" i stwierdzenia odsyłające do poprzedniej swojej wypowiedzi[2]. Wynika to z faktu, że trudniej jest powtarzać nieprawdziwą informację tak, aby uniknąć zaprzeczenia samemu sobie. W zjawisku oszukiwania ważną rolę pełnią między innymi procesy myślowe[3], toteż kłamcy wolą wypowiadać krótkie, mało rozbudowane zdania. Sprzyja to zapamiętywaniu szczegółów tworzonych

[1] Bojek C., Bojek E., *Wykrywanie kłamstw na podstawie niewerbalnych wskaźników oszustwa. Studium z pogranicza antropologii i prawa*, Katedra Doktryn Politycznych i Prawnych WPAiE UWr, Samorząd Studencki Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008, s. 253.
[2] Houston P., Floyd M., Carnicero S., Tennant D., *Poznaj prawdę. Agenci CIA zdradzą ci, jak przekonać każdego, by powiedział wszystko*, Wydawnictwo SQN, Kraków 2020, s. 26.
[3] Vrij A., *Wykrywanie kłamstw…*, s. 24.

zdarzeń. Kiedy treść komunikatu jest złożona, zmniejsza się liczba wykonywanych ruchów ciała i zwiększa częstotliwość odwracania wzroku.

Oszuści próbują manipulować osobami, z którymi rozmawiają. Czynią tak poprzez sprytne odwracanie uwagi od głównego tematu rozmowy, udzielanie odpowiedzi na inny temat niż zadane pytanie oraz tworzenie długich wypowiedzi. Często przekonują, że mówią prawdę poprzez używanie zwrotów zawierających słowa: szczerość i uczciwość – „Jeśli mam być szczery", „Chcąc być uczciwym". Są to wyrażenia wpływające na percepcję. Nierzadko przekonują, iż wyjaśnili już wątpliwe kwestie na poprzednim spotkaniu lub w rozmowie z inną osobą. Mogą także próbować odwlec konieczność natychmiastowej odpowiedzi poprzez powtarzanie pytania i dokonywanie krótkich pauz pomiędzy wypowiadanymi kolejno słowami. Taki zabieg pozwala im zastanowić się nad wyborem najbardziej odpowiedniej reakcji i przygotować odpowiedź. Nierzadko próbują również kwestionować potrzebę udzielania odpowiedzi oraz wiarygodność lub kompetencje rozmówcy, co ma na celu zmuszenie go do podjęcia decyzji o zaprzestaniu zadawania dalszych pytań.

Warto przedstawić także koncepcję myślenia krótkoterminowego, która wykorzystywana jest przez śledczych prowadzących przesłuchania. Czynnikami składowymi tej koncepcji są: wrodzona podatność na wpływy, powtórzenia (na przykład pewnych teorii, stwierdzeń, koncepcji), zanik samodzielnego myślenia i brak bezpośrednich konsekwencji. W ten sposób możliwe jest nakłonienie innych do wykonania czynności, których się od nich oczekuje. Może przejawiać się zmianą zachowań danej osoby do momentu aż udzieli ona potrzebnych informacji lub zrealizuje określony cel.

Charakterystyczną wskazówką, która może wskazywać na nieszczerość rozmówcy jest rozbieżność pomiędzy sygnałami mowy ciała a komunikatem werbalnym, co określa się jako „dysonans poznawczy osoby kłamiącej"[1], gdyż w proces kłamstwa zaangażowany jest przede wszystkim mózg człowieka, a w zdecydowanie mniejszym stopniu całe jego ciało. Oszuści zdecydowanie lepiej radzą sobie z kontrolowaniem tego, co mówią, aniżeli kontrolowaniem swoich zachowań niewerbalnych. Podkreśla się, że brak związku pomiędzy zachowaniem werbalnym a niewerbalnym może wskazywać na kłamstwo jedynie wówczas, gdy zauważalny jest „w odniesieniu do odpowiedzi narracyjnych, nie zaś do odpowiedzi krótkich czy […] zawierających się w jednym słowie"[2]. Warto dodać, że między innymi gesty potwierdzania lub zaprzeczania nie są tożsame ze sobą w różnych kręgach kulturowych, o czym należy pamiętać, by nie dopuścić do zakłóceń komunikacji interpersonalnej.

6. Emocje a kłamstwo

Uważa się, że kanon emocji stanowią: gniew, szczęście, zaskoczenie, odraza, smutek i strach. To one odzwierciedlają nastrój każdego człowieka i towarzyszą mu niemal przez cały czas, bez względu na to, z jakiego pochodzi kręgu kulturowego lub w jakim jest wieku. Podczas rozmowy odgrywają istotną rolę, na podstawie której określa się nastawienie do drugiego człowieka i do przekazywanego przez niego komunikatu. Równie istotna w analizie zachowań niewerbalnych jest mimika, gdyż ruchy mięśni

[1] Socium, *Czym jest kłamstwo i jak rozpoznać kłamcę?*, https://www.socium.pl/czym-jest-klamstwo-jak-rozpoznac-klamce.html [data dostępu: 10.04.2022 r.].
[2] Houston P., Floyd M., Carnicero S., Tennant D., *Anatomia kłamstwa…*, s. 137.

twarzy wyrażają między innymi wspomniane wyżej emocje oraz reakcje na usłyszane i wypowiadane słowa, a także wykonywane gesty. Interpretowanie nastroju i uczuć danej osoby na podstawie jej wyrazu twarzy zazwyczaj nie jest trudne. Osoba, która odczuwa gniew, najczęściej zaciska szczęki i marszczy czoło. Kiedy podnosi brwi, ukazuje swoje zaskoczenie. Jeżeli jest szczęśliwa – utrzymuje w górze kąciki warg[1]. W kontekście wykrywania kłamstwa, emocje i mimika pozwalają na dostrzeżenie braku spójności wypowiadanych słów i komunikatów niewerbalnych. Zaprzeczenie zauważalnej ekspresji mimicznej jest wyjątkowo trudne.

Nie istnieją automatyczne powiązania pomiędzy treścią komunikatu a emocjami. Zdenerwowanie i stres wpływają na wzrost ciśnienia tętniczego krwi człowieka, który kłamie. Powoduje to wystąpienie rumieńców oraz plam koloru czerwonego pojawiających się najczęściej na policzkach i szyi. Objaw ten może świadczyć o nieszczerości rozmówcy. Podobnie jak zauważenie na jego ciele mokrych śladów pozostawionych przez substancję potowo-tłuszczową, ponieważ u kłamców zazwyczaj wzrasta temperatura ciała. Zaczerwienienie ciała przesłuchiwanego może być jednak spowodowane zakłopotaniem koniecznością udzielenia odpowiedzi na krępujące pytanie i wcale nie musi oznaczać kłamstwa. W przypadku zaobserwowania zaciskania się i drżenia mięśni należy pamiętać, że mogą one świadczyć o chorobie i zakłóceniach pracy układu nerwowego.

Związek emocjonalny z danym zdarzeniem i ślad emocjonalny, czyli reakcja organizmu człowieka na powstałe ślady pamięciowe, staje się przedmiotem ustaleń w teście pytań porównawczych wykonywanych na wariografie. Ślad pamięciowy jest zmianą w układzie nerwowym na skutek wydarzeń, w których dana osoba brała udział. Jeśli informacji niesionej impulsem elektrycznym towarzyszy silna emocja, ślad pamięciowy jest „głębszy". Ślady pamięciowe ujawniane są podczas przesłuchania. Przypominanie okoliczności zdarzeń może wywołać bardziej lub mniej intensywne stany emocjonalne, które wpływają na reakcję ciała człowieka[2].

Kłamstwo może też stanowić barierę do poznania rzeczywistych okoliczności popełnionych przestępstw, dlatego w psychologii sądowej zwraca się uwagę na wpływ wybranej metody przesłuchań na jakość uzyskanych treści zeznań świadków. Najczęściej wyróżnia się metodę spontanicznej reakcji, metodę pytań ukierunkowanych i metodę badania krzyżowego. Mają one charakter wzajemnie się uzupełniający.

Metodę spontanicznej reakcji często nazywa się także metodą spontanicznych wypowiedzi. Polega ona na zadawaniu ogólnych pytań tak, by przesłuchiwany świadek mógł swobodnie przedstawić, jakie informacje są mu znane na temat danej sprawy. Zakłada się, że zgodnie z treścią przyrzeczenia będzie on mówił prawdę. Świadkowi należy przerywać tylko wówczas, gdy jego wypowiedzi nie są związane ze sprawą. Zatem w żaden sposób nie próbuje się tutaj ingerować w proces przebiegu zeznań, ponieważ dopiero metoda pytań ukierunkowanych, pozwala na pozyskanie od świadka bardziej szczegółowych informacji na temat znanych mu faktów i okoliczności wyjawionych w fazie spontanicznych

[1] Psychologia wyglądu, *Co zdradza nasze ciało? Jak rozpoznać kłamstwo za pomocą sygnałów płynących z komunikacji niewerbalnej - część I*, 2015, https://www.psychologiawygladu.pl/2015/07/co-zdradza-nasze-ciao-jak-rozpoznac.html [data dostępu: 03.04.2022 r.].
[2] Psyche w sądzie, *Poligraf - Kryminalistyka i medycyna sądowa*, http://www.kryminalistyka.fr.pl/psycho_poligraf.php [data dostępu: 03.04.2022 r.].

wypowiedzi. Podczas stosowania tych metod organ procesowy uzyskuje najmniej informacji, które może sklasyfikować jako niezgodne z prawdą, gdyż uważa się, iż to metoda badania krzyżowego pozwala podważyć zeznania świadka. Polega ona na bezpośrednim zadawaniu pytań osobie przesłuchiwanej, przy czym mogą one zawierać między innymi silną sugestię i naprowadzać na odpowiedź. Metoda ta uważana jest niekiedy za kontrowersyjną. Należy podkreślić, że nie jest ona wykorzystywana w badaniu głównym. Przeprowadzając badanie krzyżowe pytania muszą dotyczyć sprawy, ale dopuszcza się również możliwość zadawania pytań pośrednich, niekoniecznie dotyczących okoliczności już uprzednio udowodnionych. Celem stosowania metody *cross-examination* jest wykrycie niekonsekwencji poprzednio złożonych zeznań przez świadka. Może być również wykorzystywana do oceny wzajemnie się wykluczających elementów opinii wydawanych przez biegłych sądowych. Istotną częścią metody badania krzyżowego jest umożliwienie świadkowi ustosunkowanie się do przedstawianych dowodów i argumentów przeczących jego zeznaniom. Metoda ta pozwala rozpoznać, które zeznania były niezgodne z prawdą. W przypadku niepomyślnego wyniku badania krzyżowego – przyjmuje się wersję przedstawioną przez świadka[1], która może nie być zgodna z prawdziwymi okolicznościami wydarzeń.

Warto również wspomnieć, że w procesie wykrywania kłamstwa wykorzystuje się I prawo Yerkesa-Dodsona, czyli zależność sprawności działania od poziomu pobudzenia. Uważa się, iż doprowadzenie człowieka poza granicę optymalnego pobudzenia powoduje obniżenie jego sprawności intelektualnej i zaburzenia tzw. pamięci operacyjnej. W pamięci tej przechowywane są wszystkie niezbędne dane i informacje pozwalające na wykonanie polecenia. Omawiany stan można uzyskać wskutek zadawania pytań weryfikujących prawdomówność. Wysokie pobudzenie powoduje usprawnienie działań człowieka w sytuacji, gdy musi on wykonywać łatwiejsze zadania. W przypadku trudniejszych zadań, jakim niewątpliwie jest sztuka wypowiadania stwierdzeń niezgodnych z prawdą, korzystniejsze dla człowieka jest utrzymywanie się niskiego poziomu pobudzenia. Zależność tę określa się mianem II prawa Yerkesa-Dodsona[2]. W tym przypadku kłamca musi zapamiętywać, oprócz rzeczywistych wydarzeń, także tworzone przez siebie wersje wydarzeń tak, by za każdym razem były one tak samo zgodne. Poziom pobudzenia u kłamcy dodatkowo wzrasta, gdy osoba oszukiwana zazwyczaj jest bardzo podejrzliwa, a korzyść w przypadku udanej próby oszustwa – wysoka.

7. Profesjonalne metody wykrywania oszustwa – wariograf, technika fMRI

W chwili, gdy próbuje się dokonać próby oszustwa, organizm reaguje zmianami psychofizjologicznymi. Człowiek zaczyna produkować większą ilość potu, jego serce przyspiesza, a sposób oddychania ulega zmianie. W procesie wykrywania kłamstwa niezaprzeczalnie ważną rolę pełni wariograf. Urządzenie to rejestruje psychofizjologiczne reakcje organizmu, ale często postrzegane jest przez pryzmat stereotypu. Wbrew powszechnej opinii utrwalanej przez filmy akcji czy science fiction, nie jest on „wykrywaczem kłamstw". Na podstawie zarejestrowanych reakcji psychofizjologicznych organizmu, takich jak: wzrost ciśnienia krwi, przyspieszony oddech, wzrost przewodności elektrycznej skóry, czy wystąpienie niekontrolowanych ruchów ciała, niemożliwe jest stwierdzenie z pełnym przekonaniem, że dana

[1] Witkowski T., *Psychologia…*, s. 275-279.
[2] *Ibidem*, s. 71-73

odpowiedź jest nieprawdziwa. Na zmienność reakcji może mieć wpływ zmęczenie, a także strach. Nie zawsze świadczą one o próbie oszustwa, co stanowi potwierdzenie, jak ważne są profesjonalizm i zawodowe umiejętności poligrafera. To jego zadaniem, a nie wariografu, jest rozpoznanie, czy dana odpowiedź jest fałszywa. Każdą zmienną reakcję organizmu musi przeanalizować on z osobna i odczytać w sposób prawidłowy, czyli taki, który pozwoli przypuszczać, że badany kłamie.

Pierwsze prototypy wariografu powstawały w latach 20. XX wieku w Stanach Zjednoczonych. Jeden ze współtwórców wariografu – Leonard Keeler – twierdził, że: „Nie ma czegoś takiego jak wykrywacz kłamstw. Żaden przyrząd rejestrujący zmiany cielesne, takie jak ciśnienie krwi, puls, oddech lub przewodnictwo prądu elektrycznego przez skórę, nie zasługuje na miano wykrywacza kłamstwa, tak jak stetoskop, termometr lub mikroskop nie może być nazywany wykrywaczem zapalenia wyrostka robaczkowego”[1]. Stosowaniu nazwy „wykrywacz kłamstw” sprzeciwia się również profesor Mariusz Kulicki. Stworzył on metodę ustalania wiedzy o realiach modus operandi, której zaletą jest pozyskanie przez organy procesowe osoby znającej realia przestępstwa. Jednakże trudnością jest wyjaśnienie, skąd badany takie informacje posiada. Wówczas wyzwaniem jest udowodnienie, że nie kłamie on w kwestii sprawstwa[2]. Przeprowadzenie badania wariograficznego może prowadzić do poznania nieznanych dotąd okoliczności w sprawie karnej, ale jego wynik nie może bezpośrednio przesądzać o winie oskarżonego. W niektórych wypadkach może być przesłanką do oczyszczenia z zarzutów, dlatego tak wiele osób sądzi, że potrafi wpływać na swój autonomiczny układ nerwowy. Pozytywny wynik testu w przypadku udanej próby zakłócenia prawidłowego odczytu reakcji nie oznacza, że badany „oszukał wariograf”, a jedynie nastąpiła błędna interpretacja reakcji osoby badanej na zadawane pytania. Osoby, które chcą wpłynąć negatywnie na wyniki badań, najczęściej próbują: wstrzymywać oddech przez krótki okres czasu, brać płytkie wdechy, zadawać sobie ból (na przykład poprzez przygryzanie języka czy umieszczanie szpilki w obuwiu, co może zwiększyć tętno i ciśnienie krwi), wykonywać nagłe ruchy ciała, przyjmować leki na nadciśnienie przed wykonaniem badania, a także medytować w celu obniżenia ciśnienia tętniczego krwi i kontrolowania reakcji swojego organizmu.

Niedopuszczalne jest, by przeprowadzać badania w sytuacji, gdy dana osoba znajduje się pod wpływem alkoholu lub innych środków odurzających. Wariograf nie może być wykorzystywany, jeśli badany znajduje się w stanie wyłączenia lub ograniczenia poczytalności. Warto zauważyć, że doświadczony poligrafer powinien bez większych trudności rozpoznać taką próbę oszustwa.

Aby poddać daną osobę badaniu wariograficznemu, należy uprzednio uzyskać jej dobrowolną i niewymuszoną zgodę na wykorzystanie przez biegłego środków technicznych mających na celu kontrolę nieświadomych reakcji jej organizmu, co stanowi treść artykułu 199a. k.p.k.[3]. Przed

[1] Herbowski P., *Badanie poligraficzne – metoda wykrywania kłamstwa czy weryfikacji wersji śledczych?*, Edukacja Prawnicza, nr 4 (151) kwiecień 2014, [online], https://www.edukacjaprawnicza.pl/badanie-poligraficzne-metoda-wykrywania-klamstwa-czy-weryfikacji-wersji-sledczych/ [data dostępu: 04.04.2022 r.].
[2] Gruza E., *Czy zabiłeś Ewelinę? – czyli czy wariograf to wykrywacz kłamstw*, Edukacja Prawnicza, nr 4 (124) kwiecień 2011, [online], https://www.edukacjaprawnicza.pl/czy-zabiles-eweline-czyli-czy-wariograf-to-wykrywacz-klamstw/ [data dostępu: 04.04.2022 r.].
[3] Confer: Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2021 r. poz. 534 z późn. zm., art. 199a.: „Stosowanie w czasie badania przez biegłego środków technicznych mających na celu kontrolę nieświadomych reakcji organizmu badanej osoby możliwe jest wyłącznie za jej zgodą. Przepisu art. 199 zakaz dowodu z oświadczeń oskarżonego nie stosuje się”.

wykonaniem właściwego badania, dokonuje się przedstawienia listy wszystkich pytań, ponieważ element zaskoczenia mógłby wpłynąć negatywnie na wiarygodność uzyskanych wyników.

Jeżeli osoba, która ma zostać poddana badaniu, wyrazi sprzeciw wobec wybranych pytań, muszą one zostać wykluczone z listy. Po uzyskaniu pisemnej zgody osoby badanej na przeprowadzenie badania, na jej klatkę piersiową i przeponę zakłada się pneumograf, którego czujniki mierzą częstotliwość oddechu. Z kolei pomiaru pulsu i ciśnienia krwi dokonuje się za pomocą specjalnego czujnika, mającego postać mankietu umieszczanego na ręku, powyżej łokcia. Następnie na opuszkach palców osoby poddawanej badaniu, zakłada się elektrody a także pletyzmograf napalcowy. Elektrody służą do badania oporu elektrycznego skóry, zaś za pośrednictwem pletyzmografu napalcowego dokonuje się pomiaru zmian przepływu krwi przez opuszkę palca. Uważa się, że w stresującej sytuacji, człowiek wytwarza zwiększoną ilość substancji potowo-tłuszczowej, w efekcie czego następuje wzrost stopnia przewodności elektrycznej.

Przed rozpoczęciem testów, należy dostroić urządzenie do stanu emocjonalnego osoby poddawanej badaniu. Nie powinna ona widzieć urządzenia rejestrującego. Ważne jest, aby pomieszczenie, w którym odbywa się badanie, zostało uprzednio odpowiednio wyciszone. W przeciwnym razie może to skutkować emisją hałasu i innych odgłosów z zewnątrz (zjawiska atmosferyczne, prace budowlane itd.) i powodować rozproszenie osoby badanej oraz przyspieszone bicie serca, a w efekcie wpłynąć na wyniki badań. Niewskazane jest, aby w pokoju, w którym odbywa się badanie, znajdowały się osoby trzecie. Ich obecność może przyczyniać się do zdenerwowania badanego i jego obawy przed wypowiedzeniem prawdy. Po każdym teście należy zapytać badanego, czy pytania wywołały pewne skojarzenia, zapisać jego odpowiedź oraz robić przerwy relaksacyjne.

Pytania zadawane są w formie alternatywy, czyli mają charakter odpowiedzi tak lub nie. Pytania relewantne dotyczą przestępstwa i są bezpośrednio związane z daną sprawą. Przykładem pytania obojętnego może być: czy dzisiaj świeci słońce? Wyróżnia się także pytania porównawcze (kontrolne). Nie stanowią one istoty badania. Mogą być sformułowane w sposób, który zawiera informację fałszywą – czy nazywasz się Jan Kowalski? Kontrowersyjną wydaje się możliwość stosowania fałszywych oskarżeń w celu zwiększenia podatności badanego na sugestię, na przykład poprzez przekazywanie informacji o ujawnieniu dowodów, które go obciążają. W efekcie stosowanej manipulacji, silnego nacisku oraz presji, podejrzany często przyznaje się do winy.

Ostatnim etapem ekspertyzy wariograficznej jest analiza wyników badania oraz sporządzenie pisemnej opinii. Należy podkreślić, że właściwie przeszkolony, certyfikowany poligrafer powinien potrafić przygotować odpowiednie techniki pytań, a następnie w sposób trafny i prawidłowy interpretować wyniki przeprowadzonych badań. Jest to szczególnie ważne, aby móc odkryć nieznane okoliczności danej sprawy związanej z popełnionym przestępstwem. Istotne jest również, aby badanie zostało wykonane w najbardziej wczesnym stadium postępowania przygotowawczego.

Udane próby zafałszowania wyników badań sprawiły, że zaczęto się zastanawiać nad wartością diagnostyczną badania wariograficznego. W społeczeństwie pojawiły się opinie, iż wariograf jest urządzeniem niedoskonałym, budzącym kontrowersje i wątpliwości, co do wiarygodności uzyskiwanych wyników. Należy podkreślić, że przyspieszony oddech lub zmiana tętna po usłyszeniu

pytania testowego, nie zawsze oznacza próbę oszukania wariografu[1]. Wyniki badań wariograficznych w procesie karnym mogą stanowić: dowód pomocniczy, źródło weryfikacji wersji śledczych, zawężenie kręgu podejrzanych.

Coraz częściej prowadzi się badania nad skutecznością wykorzystania rezonansu magnetycznego do wykrywania kłamstwa. Wielu naukowców sądzi, iż w procesie wykrywania krótkotrwałych zmian w mózgu, może on być niekiedy bardziej odpowiedni niż wariograf. Zmiany, o których mowa, dotyczą wzmożonego przepływu krwi i większej niż zazwyczaj aktywności neuronów badanego w wyniku zadawanych mu pytań, co może świadczyć o udzielaniu fałszywych odpowiedzi. Technika fMRI pozwala na bardziej szczegółowe i dokładne dokonanie analizy tysięcy połączeń nerwowych, zaś wariograf rejestruje tylko kilka zmian psychofizjologicznych organizmu. Na podstawie ukazania zużycia tlenu przez mózg, technika ta pozwala także określić, jakie części mózgu odpowiadają za wykonanie danego zadania, w tym wypadku jest to: wypowiedź zgodna z prawdą lub nagłe skonstruowanie kłamstwa.

Przeprowadzone badania wskazują, że eksperci, którzy stosują rezonans magnetyczny do wykrywania nerwowych reakcji mózgu powstałych na skutek usłyszanego pytania, identyfikują je trafniej o 24% niż certyfikowani poligraferzy[2]. Wobec tego wiele wskazuje na to, iż technika fMRI może wkrótce zyskać jeszcze większe uznanie osób wykonujących badania wiedzy o zdarzeniu.

8. Kłamstwo jako zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa, czyli przypadek Aldricha Amesa

Przykładem zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa, jakie niesie za sobą niezidentyfikowane kłamstwo, jest przypadek Aldricha Hazena Amesa. Uważa się go za najbardziej niebezpiecznego agenta w historii CIA. Urodził się 26 maja 1941 roku w River Falls w stanie Wisconsin. Jego ojcem był Carleton Cecil Ames, również pracownik Centralnej Agencji Wywiadowczej, a matką – Rachel Ames, która uczyła języka angielskiego. Carleton Cecil miał problem z alkoholem. Aldrich Ames odziedziczył po ojcu chorobę alkoholową. Początek kariery zawodowej Amesa miał miejsce w Ankarze, gdzie udało mu się zinfiltrować komunistyczną Federację Rewolucyjnej Młodzieży Tureckiej. Po powrocie do Stanów Zjednoczonych został zatrudniony w Wydziale Sowieckim i Wschodnioeuropejskim. Coraz częściej jednak wykazywał się rażącą nieodpowiedzialnością, co potwierdza fakt, że w 1976 r. pozostawił w metrze walizkę z tajnymi dokumentami. Szczęśliwie dokumenty te zostały zwrócone przez przypadkową osobę, która je znalazła.

Następnie został przeniesiony do Meksyku, gdzie rozpoczął romans z Marią del Rosario Casas Dupuy – attaché kulturalnym ambasady kolumbijskiej i zarazem informatorem CIA. Z czasem roztargnienie Amesa narażało CIA na coraz większe straty. Lekceważył procedury i popełniał coraz większą ilość

[1] Koziarska Z., *Kontrowersje wobec badania poligraficznego,* [w:] Szymczyk P., Jędrzejewska J. (red.), *Aspekty prawno-kryminalistyczne i kryminologiczne w ujęciu naukowym*, Wydawnictwo Naukowe TYGIEL, Lublin 2021, s. 63-65.
[2] Forensic Watch, *Rezonans magnetyczny bardziej wiarygodny niż wykrywacz kłamstw?*, 2016, http://forensicwatch.pl/web/rezonans-magnetyczny-bardziej-wiarygodny-niz-wykrywacz-klamstw- [data dostępu: 09.04.2022 r.].

błędów, toteż wszczęto wobec niego dochodzenie. Nieoczekiwanie zakończyło się ono wystawieniem mu oceny pozytywnej. Nie podważono jego zdolności do pracy i nie udowodniono mu, że ma problem z alkoholem. Co zaskakujące, w wyniku zakończonego dochodzenia Aldrich Ames otrzymał posadę szefa kontrwywiadu. Miał infiltrować Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich oraz pozostałą część Europy Wschodniej. Pod koniec 1983 roku rozwiódł się z żoną. Aldrich Ames miał spłacić małżeński kredyt w wysokości kilkudziesięciu tysięcy dolarów i przez kolejne 40 miesięcy wypłacać Nancy Segebarth po 3 tysiące dolarów.

Życie prywatne Amesa zmusiło go do poszukiwania źródła pozyskiwania dużych pieniędzy. W 1985 roku zaproponował Komitetowi Bezpieczeństwa Państwowego przy Radzie Ministrów ZSRR przekazanie danych na temat trzech informatorów. Za zdradę amerykańskiego wywiadu oczekiwał od KGB wynagrodzenia w wysokości 50 tysięcy dolarów. W sumie, w ramach współpracy z rosyjskimi służbami specjalnymi udało mu się zyskać 2,7 milionów dolarów, a gdyby nie doszło do jego aresztowania, otrzymałby dodatkowo blisko 2 miliony. Tym samym tajność działań Centralnej Agencji Wywiadowczej została poważnie zachwiana. Aldrich Ames – jako szef kontrwywiadu – miał dostęp do wszystkich danych CIA oraz dokumentacji informatorów, oficerów i rezydentów. Ujawnił informacje na temat ponad 100 tajnych operacji, a także zdradził ponad 30 nazwisk osób pracujących dla Centralnej Agencji Wywiadowczej. Nagłe, niespodziewane poprawienie się sytuacji materialnej i jakości życia Amesa oraz jego rodziny, nie wzbudzało podejrzeń amerykańskich służb. Działania kontrolne CIA w stosunku do pracowników, można było uznać za nieistniejące lub nieskuteczne.

Śmierć dwóch informatorów Federalnego Biura Śledczego w 1986 roku i zniknięcie kolejnych trzech informatorów Centralnej Agencji Wywiadowczej unaoczniło możliwość zdrady jednego z oficerów CIA. W 1991 roku rozpoczęto śledztwo o kryptonimie „Nightmover" wobec dwudziestu podejrzanych (w tym A. Amesa), natomiast później nazwano je „operacją Anlace". Rok później na mocy decyzji Trybunału ds. Inwigilacji Zagranicznych Służb Wywiadowczych w domu Aldricha Amesa zainstalowano podsłuchy i kamery. Jesienią 1992 roku Ames okłamał swoich przełożonych, prosząc o pozwolenie na wyjazd do Bogoty, by móc spotkać się z rodziną żony. Wówczas zdobyto dowody na to, iż rzeczywistym celem podróży podwójnego agenta rosyjskiego wywiadu było spotkanie z oficerem Służby Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej. W lutym 1994 roku Aldrich Ames został aresztowany, a 28 kwietnia 1994 roku skazano go na karę dożywotniego pozbawienia wolności za zdradę oraz doprowadzenie pośrednio do śmierci informatorów Centralnej Agencji Wywiadowczej. Maria del Rosario Casas Dupuy, żona Aldricha Amesa – została skazana na karę 40 miesięcy pozbawienia wolności za oszustwa podatkowe i ukrywanie działalności męża. Początkowo jej kara obejmowała pobyt w więzieniu przez 63 miesiące.

Aldrich Ames przez długi czas pozostawał bezkarny, ponieważ Centralna Agencja Wywiadowcza nie chciała dopuścić do powtórzenia się sytuacji z 1968 r., kiedy z powodu informacji przekazanych przez majora Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego przy Radzie Ministrów ZSRR – Anatolija Golicyna, rozpoczęto poszukiwania innej osoby szpiegującej. Wówczas operacja zakończyła się niepowodzeniem. Część historyków uważa, że ujawnienie nazwiska osoby współpracującej z KGB mogło przynieść Centralnej Agencji Wywiadowczej negatywny rozgłos, toteż bardzo niechętnie podejmowano jakiekolwiek działania zmierzające do zdemaskowania nielojalnych agentów wywiadu.

We wrześniu 1994 roku powołano komisję do spraw przyszłości CIA. Nie funkcjonowała ona prawidłowo. Można nawet uznać, że jej znaczenie było znikome. Po ujawnieniu działalności Aldricha Amesa nie stwierdzono, kto jest odpowiedzialny za klęskę Centralnej Agencji Wywiadowczej. Uważano, że aby móc przywrócić dawną świetność, wystarczy wprowadzić kilka drobnych zmian. W rzeczywistości unaoczniano coraz więcej zaniedbań w pracy CIA. Wyzwaniem dla Stanów Zjednoczonych była odbudowa Centralnej Agencji Wywiadowczej oraz sprostanie przemianom, które zaistniały w związku z końcem XX wieku[1].

Aldrich Ames podczas wieloletniej współpracy z rosyjskim wywiadem, dwukrotnie przechodził badanie wariograficzne. Przeprowadzano wobec niego test pytań porównawczych CQT. Za każdym razem otrzymywał pozytywny wynik badań. Jednakże nie świadczy to o tym, że mechanizm działania urządzenia jest nieprawidłowy. O udanej próbie oszustwa zadecydował tzw. „czynnik ludzki". Błąd popełnił poligrafer, który przeprowadzał badanie. Wariograf zarejestrował zmienną reakcję organizmu Amesa na pytanie dotyczące relacji z innym wywiadem. Poprosił agenta o wyjaśnienia, a niespójna i wymijająca odpowiedź, w której badany przyznaje możliwość prawdopodobnego przypadkowego kontaktu z agentami ZSRR, nie wzbudziła podejrzeń badającego[2].

Przedstawiony przykład zachwiania tajności operacji państwowego wywiadu wskutek zdrady jednego z agentów może stanowić argument dla konieczności przeprowadzania badań wariograficznych w służbach mundurowych. Badania są obligatoryjne dla kandydatów do pracy w Policji, Centralnym Biurze Antykorupcyjnym, Agencji Wywiadu, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Straży Granicznej, Żandarmerii Wojskowej, Służbie Wywiadu Wojskowego, Służbie Kontrwywiadu Wojskowego, Krajowej Administracji Skarbowej oraz Służbie Ochrony Państwa. Przed 2018 rokiem, gdy funkcjonowało Biuro Ochrony Rządu, ustawa nie przewidywała nakazu przeprowadzania badań wariograficznych wobec kandydatów i funkcjonariuszy tej formacji.

Badania wariograficzne przeprowadzane są zatem w stosunku do osób udzielających pomocy przy czynnościach operacyjno-rozpoznawczych i posiadających ważne, tajne informacje. Należy podkreślić, że są one narażeni na wpływy obcych wywiadów państwowych, którzy mogą chcieć pozyskać między innymi polskich funkcjonariuszy służb specjalnych do nielegalnej współpracy. Nie jest wymagane uzasadnienie decyzji o skierowaniu na badania wariografem, a odmowa może być traktowana jako delikt dyscyplinarny[3].

Warto wspomnieć, że początkowo poligraf Keelera - model 6308, z którego korzystano w latach 60 XX wieku w Polsce wykorzystywano w wojskowych procesach karnych oraz w sprawach o najpoważniejsze przestępstwa – najczęściej zabójstwa, a także w celach szkoleniowych. Obecnie badania wariograficzne wykorzystuje się w postępowaniach kwalifikacyjnych i kontrolnych, w służbach

[1] Vide: Mrówka P., *Aldrich Ames: człowiek, który zniszczył CIA*, 2015, https://histmag.org/Aldrich-Ames-czlowiek-ktory-zniszczyl-CIA-10941 [data dostępu: 04.04.2022 r.].
[2] Instytut Badań Wariograficznych, *Jak oszukać wariograf (wykrywacz kłamstw)*, 2019, https://www.wariograf.com.pl/jak-oszukac-wariograf-wykrywacz-klamstw/ [data dostępu: 04.04.2022 r.].
[3] Gołaszewski M., Markowicz P., Jastrzębska J., *Postrzeganie badań poligraficznych w Polsce oraz ich użyteczność w służbach i innych obszarach działalności*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego" 18/18, 2018, str. 158-163, [online], https://www.abw.gov.pl/pl/pbw/publikacje/przeglad-bezpieczenstwa-10/1411,Przeglad-Bezpieczenstwa-Wewnetrznego-nr-18-10-2018.html [data dostępu: 04.04.2022 r.].

policyjnych i specjalnych. Oprócz nielojalności funkcjonariuszy, w ten sposób próbuje się również sprawdzić między innymi, czy nie cierpią oni na szeroko pojęte uzależnienia lub czy nie dopuścili się przestępstw i naruszeń dyscyplinarnych.

Badania wariograficzne wiążą się jednak z ryzykiem nieprawidłowej interpretacji wyników z przeprowadzonego badania. Oczywistym jest, że badania wariograficzne w służbach mundurowych muszą być analizowane przez ekspertów o wysokim stopniu kompetencji i umiejętności odczytywania reakcji psychofizjologicznych organizmu. Zarówno brak rozpoznania zmiennej reakcji psychofizjologicznej organizmu funkcjonariuszy, jak i fałszywe oskarżenie badanego, niesie ze sobą poważne konsekwencje, w tym zachwianie zaufania obywateli do państwa.

9. Zakończenie

Reasumując kłamstwo jest możliwe do wykrycia, gdy zauważalne są zachowania werbalne i niewerbalne odmienne dla usposobienia danego człowieka. Nie zawsze jednak będą oznaczać one próbę oszustwa. Fałszywe oskarżenia mogą spowodować konflikt, dlatego należy być ostrożnym w podważaniu wiarygodności innych osób. Kłamstwa nie można dokonać nieumyślnie. W każdym przypadku ma ono na celu wprowadzenie w błąd odbiorcy komunikatu. Szczególnie niebezpiecznym rodzajem oszustwa są tzw. fake newsy, nierozerwalnie związane z propagandą. Dążenia zmierzające do ukształtowania czyichś poglądów i zachowań są coraz bardziej trudne do wykrycia, dlatego tak ważne jest korzystanie z wiarygodnych i zweryfikowanych źródeł informacji, zwłaszcza w czasach wojny i dezinformacji. Obecnie stanowią one zagrożenie bezpieczeństwa informacyjnego. Brak świadomości na temat istniejących metod oszustw internetowych może skutkować utratą środków pieniężnych, ale co bardziej dotkliwe – kradzieżą danych osobowych.

Analiza mowy ciała może pomóc dostrzec pewne symptomy świadczące o możliwości mówienia nieprawdy przez osobę przesłuchiwaną. Aby przeprowadzić taką analizę, należy posiadać doświadczenie w odczytywaniu zachowań niewerbalnych. Pełne potwierdzenie nieszczerości rozmówcy można uzyskać w wyniku kompleksowej oceny werbalnych oznak kłamstwa i reakcji ciała, które są często w pewnym stopniu nieświadome. Jednakże wskazuje się, że ludziom uważanym za błyskotliwych, łatwiej jest kontrolować zachowania werbalne niż osobom o niskim ilorazie inteligencji. Wystąpienie niektórych kryteriów werbalnych jest bardziej prawdopodobne w wypadku wypowiedzi fałszywych niż prawdziwych. Inteligentni ludzie mogą przejawiać mniej werbalnych oznak oszukiwania niż ludzie mniej elokwentni lub mniej inteligentni.

Pomiędzy emocjami a treścią komunikatu brak jest automatycznych powiązań. Oznacza to, że człowiek może odczuwać gniew i jednocześnie przekonywać, że w tym samym momencie jest bardzo szczęśliwy. Istnieje z kolei związek emocjonalny ze zdarzeniem, którego ten człowiek doświadcza. Nie oznacza to jednak, że pomiędzy kłamstwem a emocjami nie zachodzą żadne powiązania. Niezaprzeczalnie zdenerwowanie jest niekiedy oznaką oszustwa, zauważalną pod postacią zachowań niewerbalnych – drżenie rąk, stukanie palcami o blat, rytmiczne poruszanie nogami, a także zachowań werbalnych – podniesiony ton głosu i wyższa intonacja.

W celu wykrycia oszustwa stosuje się wariograf, czyli urządzenie służące do pomiaru reakcji psychofizjologicznych organizmu. Niewłaściwe jest nazywanie go „wykrywaczem kłamstw". Zadaniem wariografu jest jedynie rejestrowanie takich reakcji organizmu jak: wzrost ciśnienia krwi, przyspieszony oddech, wzrost przewodności elektrycznej skóry, czy wystąpienie niekontrolowanych ruchów ciała. Biorąc pod uwagę fakt, że na zmienność reakcji mogą mieć wpływ również takie czynniki jak zmęczenie, strach czy zjawiska atmosferyczne, należy podkreślić znaczenie umiejętności zawodowych certyfikowanego poligrafera. Musi on dokonać analizy zarejestrowanych przez wariograf zmiennych reakcji organizmu i ocenić ich w sposób prawidłowy, czyli taki, który pozwoli przypuszczać, że dana odpowiedź jest lub nie jest próbą oszustwa.

W procesie wykrywania kłamstwa coraz większe uznanie zdobywa także technika fMRI. Wykorzystanie rezonansu magnetycznego pozwala na ukazanie zużycia tlenu przez mózg i wykrycie zachodzących w nim krótkotrwałych zmian. Wzmożony przepływ krwi i zwiększona aktywność neuronów u osoby poddanej badaniu może wskazywać, że udziela ona fałszywej informacji na zadane pytanie, gdyż konstruowanie kłamstwa wymaga większej pracy mózgu niż odpowiadanie zgodnie z prawdą. Oszuści muszą kontrolować reakcje swojego ciała, zachowania werbalne, a dodatkowo zapamiętywać wypowiadaną przez siebie treść tak, by móc ją następnie w razie potrzeby kilka razy powtórzyć.

Przykładem ilustrującym, jakie zagrożenie dla państwa może nieść kłamstwo jest przypadek Aldricha Amesa, który dwukrotnie przechodził badanie wariograficzne. Za każdym razem wynik testu nie wskazywał, by był nieszczery. Nie stanowi to jednak potwierdzenia, że mechanizm działania urządzenia jest błędny. O udanej próbie oszustwa zadecydował tzw. „czynnik ludzki". Działalność Aldricha Amesa jako podwójnego szpiega rosyjskiego wywiadu doprowadziła do klęski Centralnej Agencji Wywiadowczej, niepowodzeń zinfiltrowanych siatek wywiadowczych, śmierci ponad 30 osób i zachwiania tajności operacji CIA, co stanowiło zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego Stanów Zjednoczonych.

Kłamstwo to zjawisko niemożliwe do całkowitego wykluczenia, ale brak podejmowania prób jego wykrycia, powoduje niekiedy poważne ryzyko utraty zaufania jako wartości społecznej, a także zagrożenie bezpieczeństwa tych, którzy zostaną oszukani.

10. Bibliografia

1. Bojek C., Bojek E., *Wykrywanie kłamstw na podstawie niewerbalnych wskaźników oszustwa. Studium z pogranicza antropologii i prawa*, Katedra Doktryn Politycznych i Prawnych WPAiE UWr, Samorząd Studencki Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008.
2. CEO, *Wzrasta liczba cyberataków na smartfony. Polski rząd idzie na wojnę z hakerami*, 2022, https://ceo.com.pl/wzrasta-liczba-cyberatakow-na-smartfony-polski-rzad-idzie-na-wojne-z-hakerami-11201 [data dostępu: 03.04.2022 r.].
3. Forensic Watch, *Rezonans magnetyczny bardziej wiarygodny niż wykrywacz kłamstw?*, 2016, http://forensicwatch.pl/web/rezonans-magnetyczny-bardziej-wiarygodny-niz-wykrywacz-klamstw- [data dostępu: 09.04.2022 r.].
4. Frączak M., *Chcesz pomóc Ukraińcom? Uważaj na fałszywe zbiórki w internecie*, 2022, https://www.politykabezpieczenstwa.pl/pl/a/uwaga-na-falszywe-zbiorki-pomoc-ukrainie [data dostępu: 03.04.2022 r.].
5. Gołaszewski M., Markowicz P., Jastrzębska J., *Postrzeganie badań poligraficznych w Polsce oraz ich użyteczność w służbach i innych obszarach działalności*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego" 18/18, 2018, [online], https://www.abw.gov.pl/pl/pbw/publikacje/przeglad-bezpieczenstwa-10/1411,Przeglad-Bezpieczenstwa-Wewnetrznego-nr-18-10-2018.html [data dostępu: 04.04.2022 r.].
6. Gruza E., *Czy zabiłeś Ewelinę? – czyli czy wariograf to wykrywacz kłamstw*, Edukacja Prawnicza, nr 4 (124) kwiecień 2011, [online], https://www.edukacjaprawnicza.pl/czy-zabiles-eweline-czyli-czy-wariograf-to-wykrywacz-klamstw/ [data dostępu: 04.04.2022 r.].
7. Herbowski P., *Badanie poligraficzne – metoda wykrywania kłamstwa czy weryfikacji wersji śledczych?*, Edukacja Prawnicza, nr 4 (151) kwiecień 2014, [online], https://www.edukacjaprawnicza.pl/badanie-poligraficzne-metoda-wykrywania-klamstwa-czy-weryfikacji-wersji-sledczych/ [data dostępu: 04.04.2022 r.].
8. Houston P., Floyd M., Carnicero S., Tennant D., *Anatomia kłamstwa. Agenci CIA pomogą Ci wytropić: fałsz, zdradę nielojalność, oszczerstwo, plotki*, Wydawnictwo SQN, Kraków 2015.
9. Houston P., Floyd M., Carnicero S., Tennant D., *Poznaj prawdę. Agenci CIA zdradzą ci, jak przekonać każdego, by powiedział wszystko*, Wydawnictwo SQN, Kraków 2020.
10. Instytut Badań Wariograficznych, *Jak oszukać wariograf (wykrywacz kłamstw)*, 2019, https://www.wariograf.com.pl/jak-oszukac-wariograf-wykrywacz-klamstw/ [data dostępu: 04.04.2022 r.].
11. Jaroch K., *Mafia taksówkarska żeruje na ukraińskich uchodźcach. 80 zł za trzaśnięcie drzwiami, 30 zł za kilometr*, 2022, https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,28185537,mafia-taksowkarska-zeruje-na-ukrainskich-uchodzcach-80-zl-za.html [data dostępu: 03.04.2022 r.].

12. Koziarska Z., *Dezinformacja i infodemia w mediach społecznościowych - wybrane zagadnienia*, Internatuinal Scientific Conference „Conflict, Cooperation and Security in Today's World", Lwów 2021.

13. Koziarska Z., *Kontrowersje wobec badania poligraficznego*, [w:] Szymczyk P., Jędrzejewska J. (red.), *Aspekty prawno-kryminalistyczne i kryminologiczne w ujęciu naukowym*, Wydawnictwo Naukowe TYGIEL, Lublin 2021.

14. Kręgielewska A., *Psychologia Kłamstwa, Czy wszyscy kłamią? Rodzaje i sposoby kłamania*, 2018, https://emocje.pro/psychologia-klamstwa-wszyscy-klamia-rodzaje-sposoby-klamania/ [data dostępu: 02.04.2022 r.].

15. Krupa-Dąbrowska R., *Oszuści podszywają się pod Urząd Patentowy i żądają opłat za rejestrację znaków*, 2022, https://www.prawo.pl/biznes/oszusci-chca-oplat-za-rejestracje-znaku-towarowego,513290.html [data dostępu: 09.04.2022 r.].

16. Kucharski J., *Usprawiedliwione kłamstwo we współczesnej etyce stosowanej*, Akademia Ignatianum Wydawnictwo WAM, Kraków 2014.

17. Mrówka P., *Aldrich Ames: człowiek, który zniszczył CIA*, 2015, https://histmag.org/Aldrich-Ames-czlowiek-ktory-zniszczyl-CIA-10941 [data dostępu: 04.04.2022 r.].

18. Pease A. i B., *Mowa ciała*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2019.

19. Psyche w sądzie, *Poligraf - Kryminalistyka i medycyna sądowa*, http://www.kryminalistyka.fr.pl/psycho_poligraf.php [data dostępu: 03.04.2022 r.].

20. Psychologia wyglądu, *Co zdradza nasze ciało? Jak rozpoznać kłamstwo za pomocą sygnałów płynących z komunikacji niewerbalnej - część I*, 2015, https://www.psychologiawygladu.pl/2015/07/co-zdradza-nasze-ciao-jak-rozpoznac.html [data dostępu: 03.04.2022 r.].

21. Psychologia wyglądu, *Co zdradza nasze ciało? Niespójne sygnały naszych rąk i nóg czyli wykrywanie kłamstwa - część II*, 2015, https://www.psychologiawygladu.pl/2015/07/co-zdradza-nasze-ciao-niespojne-sygnay.html [data dostępu: 03.04.2022 r.].

22. Rębisz K., *Oszustwa "na doręczanie przesyłek". Przestępcy liczą na przedświąteczne żniwa*, 2021, https://wyborcza.biz/biznes/7,179295,27867447,oszustwa-na-doreczanie-przesylek-przestepcy-licza-na-przedswiateczne.html?disableRedirects=true [data dostępu: 09.04.2022 r.].

23. Sitek T., *Uwaga na oszustwa przy pomocy OLX oraz Whatsapp*, 2021, http://kppwolomin.policja.waw.pl/pw/aktualnosci/100725,Uwaga-na-oszustwa-przy-pomocy-OLX-oraz-Whatsapp.html [data dostępu: 09.04.2022 r.].

24. Socium, *Czym jest kłamstwo i jak rozpoznać kłamcę?*, https://www.socium.pl/czym-jest-klamstwo-jak-rozpoznac-klamce.html [data dostępu: 10.04.2022 r.].

25. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2021 r. poz. 534 z późn. zm.

26. Vrij A., *Wykrywanie kłamstw i oszukiwania. Psychologia kłamania i konsekwencje dla praktyki zawodowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.

27. Witkowski T., *Psychologia kłamstwa*, Moderator, Taszów 2006.

28. Witowski D., *Poczta Polska ostrzega przed nowymi próbami oszustw i kampaniami phishingowymi*, 2022, https://media.poczta-polska.pl/pr/719585/poczta-polska-ostrzega-przed-nowymi-probami-oszustw-i-kampaniami-phishingowymi [data dostępu: 09.04.2022 r.].

29. Witowski D., *Poczta Polska ostrzega: uwaga na fałszywe strony www*, 2021, https://media.poczta-polska.pl/pr/629221/poczta-polska-ostrzega-uwaga-na-falszywe-strony-www [data dostępu: 09.04.2022 r.].

A LIE AS A SOCIAL RISK AND A THREAT TO THE SECURITY OF THE STATE AND CITIZENS

Summary: The publication indicates a definition of a lie and how it can have a negative impact on society. Selected types of online frauds in recent years and in the face of the war in Ukraine are presented. Non-verbal behavior is described that may indicate that a person is lying. Attention was also paid to the manner of speaking and the content of the message spoken by the fraudsters. The role of emotions in the process of creating false information was emphasized. Professional lie detection methods such as the use of polygraph and fMRI techniques are discussed. Moreover, the threat to state security was illustrated on the example of the activities of Aldrich Ames, who was a double agents for the Soviet Union and Russia.

Keywords: lie, security, social risk, verbal communication, non-verbal communication.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Havalimanı Personellerinin Pandemi Sürecindeki Tükenmişlik Düzeylerinin Analizi: Antalya Havalimanında Bir Araştırma

Ramazan ERTURGUT

Akdeniz University, TURKEY. E-mail: rerturgut@akdeniz.edu.tr

Dila ATEŞ

Akdeniz University, TURKEY. E-mail: 20195265003@ogr.akdeniz.edu.tr

Tunç DANIŞ

Akdeniz University, TURKEY. E-mail: 20195265001@ogr.akdeniz.edu.tr

Öz

Tükenmişlik sendromu çalışma hayatını olumsuz yönde etkileyen bir olgudur. Özelikle hizmetin ön planda olduğu meslek gruplarında çoğunlukla karşılaşılmaktadır. Çalışmada hizmet sektörü içerisinde yer alan havalimanı personellerinin özellikle pandemi dönemi içerisindeki tükenmişlik seviyeleri ölçülmek istenmektedir. Bu çalışma Antalya Havalimanı'nda görev yapan yer hizmetleri personeli ve hava trafik kontrolörlerinin tükenmişlik düzeylerini saptanmak ve tükenmişlik kavramının yaş,cinsiyet, çalışma yılı gibi demografik faktörlere göre anlamlı olarak farklılaşma sağlayıp sağlamadığını tespit etmek amacı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışanların kişisel bilgilerini öğrenmek için demografik bilgilerden ve tükenmişlik düzeyini ölçek için de Maslach tükenmişlik sendromu ölçeğinden yararlanılmıştır. Çalışmada; frekans analizleri, güvenilirlik analizi, faktör analizi, normallik analizi, levene testi ile bağımsız iki örneklem t testi,tek yönlü varyans analizi (anova) testi ve korelasyon analizi kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin analizi ise SPSS 23,0 programı kullanılarak ortaya konulmuştur. Çalışma neticesinde yer hizmetleri personeli ve hava trafik kontrolörlerinin orta düzeyde tükenmişlik yaşamış olduğu soncuna varılmış ve bununla birlikte tükenmişlik ile çeşitli alt boyutları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğutespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar çerçevesinde tükenmişlikle mücadele etmeye yönelik öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tükenmişlik Sendromu, Havalimanı, Hava Trafik Kontrolörleri, Yer Hizmetleri Personeli

Abstract

Burnout syndrome is a phenomenon that negatively affects working life. It is especially encountered in sectors that include occupational groups where service is at the forefront. The study aims to measure the burnout levels of the airport personnel involved in the service sector, especially during the pandemic period. The burnout levels of the ground handling personnel and air traffic controllers working at this Antalya Airport are determined and to determine whether the concept of burnout differs significantly according to gender, title and working life. Demographic information was used for personal learning of the employees and the Maslach burnout syndrome scale was used for the scale of the burnout level. In the study; analysis, analysis, analysis, analysis, analysis, analysis, analysis, analysis, analysis, analysis, analysis. , analysis, analysis, analysis, analysis.The analysis of the data was carried out with the SPSS 23.0 package program.It was revealed that the ground services officers and air traffic controllers in the study area had experienced burnout on mid-Tuesday, and however, other differences It is differentiated, and however. Encountering criticisms about exhausted items that fall within the scope of the hand.

Keywords: Burnout Syndrome, Airport, Air Traffic Controllers, Ground Handling Personnel

GİRİŞ

Hava taşımacılığı diğer taşımacılık modlarına görece yeni bir taşımacılık modu olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojinin hızlı gelişimi, küreselleşmenin artması ile beraber ele alındığında bu gelişim normal karşılanabilir. E-ticaret sektörünün büyümesi hava kargo taşımacılığını, küresel şirketlerin artması ve ticaretin küreselleşmesi iş uçuşlarını, artan refah seviyesi ve insanların yeni yerler görmek, yeni kültürleri tanımak istemesi ise turizm odaklı havayolu taşımacılığının artışına olumlu yönde etki etmektedir. Bu artış ise, havayolu taşımacılığının yanında, havacılık endüstrisine ve hizmet sektöründeki diğer branşlara gelir ve istihdam sağlamaktadır.Havayolu taşımacılığının doğrudan ve dolaylı olarak sağlamış olduğu istihdamın önemi Dünya geneli için önemli olmakla beraber Türkiye için önemi oldukça yüksektir. Turizm açısından tercih edilen ülkeler arasında yer alan Türkiye'ye yurtdışından gelen turistler genellikle havayolu taşımacılığını kullanmaktadır. Ayrıca, ülkenin bulunduğu konum dolayısıyla Türkiye Uçuş Bilgi Bölgesi'ni (FIR) kullanan havayolu şirketlerinden elde edilen gelirler de önemli olmaktadır.Turizm odaklı bir sektör olan havayolu taşımacılığı krizlerden en çok etkilenen sektörler arasında yer almaktadır. İlk ticari uçuşun gerçekleştiği 1919 yılından bu yana, İkinci Dünya Savaşı, Petrol Krizi (1974), İran-Irak Savaşı (1980), Körfez Savaşı (1990), Asya Krizi (1997), 11 Eylül Saldırıları (2001), Küresel Finansal Kriz (Büyük Durgunluk, 2008) gibi olaylar havayolu taşımacılığı sektöründe düşüşler ya da durağanlıklar yaratmıştır. Günümüze kadar en büyük etki ise 11 Eylül Saldırıları ve 2008 Küresel Krizi nedeniyle gerçekleşmiştir. Ancak, hiçbir kriz Covid-19 pandemisinin yarattığı etkiye yaklaşamamıştır. Covid-19 salgın hastalığının, pandemi ilan edildiği 11 Mart 2020 tarihinden itibaren, ülkeler sınırlarını kapatmış, seyahat için yasaklar ve kısıtlamalar getirmiş, karantina uygulamalarına gidilmiştir. Havayolu taşımacılığı, özellikle uluslararası havayolu taşımacılığı, açısından telafisi zor kayıplara yol açmıştır. Kimi havayolu şirketleri iflas etmiş, bazıları ise almış oldukları tedbirler (işten çıkarma, ücretsiz izin, maaş kesintileri, vb.) ve devlet destlekleri sayesinde iflasın eşiğinden dönmüşlerdir.

Havayolu taşımacılık sektöründe çalışan personel, pandemi sürecinden ekonomik olarak etkilenmesi en muhtemelen çalışan gruplarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, havayolu taşımacılık sektöründe çalışan kalifiye personelin avantajı; sektörün toparlanma ihtimali göz önüne alındığında tekrar işe alma ve eğitme süreç ve maliyetlerinin yüksek olma durumundan dolayı işten çıkarmak yerine başka tedbirlerin alınmasını gerektirmesi olmuştur. Havayolu taşımacılık sektör profesyonelleri açısından bu kısmi olumlu havaya rağmen maddi ve manevi olarak zor günler yaşamaları bunun sonucunda da belli seviyelerde tükenmişlik yaşamaları kaçınılmazdır.

Havalimanlarında çalışan Hava Trafik Kontrolörleri (HTK) ve Yer Hizmeti Personelleri (YHP), özellikle yoğun meydanlarda, oldukça yoğun ve yorucu bir mesai içerisinde çalışmaktadır. Bu durum pandemi dolayısıyla durma noktasına gelmiştir. Sektörde uzun yıllardır çalışan profesyoneller, alıştıkları yoğun çalışma sürecinin ani değişikliği ve işgörmezliğin vermiş olduğu psikolojik baskıyı hissetmekte, sektöre yeni başlayan profesyoneller ise, tecrübe eksikliklerini bir an önce gidererek Türkiye başta olmak üzere, sektör ve çalıştıkların kurum/firmaya katkıda bulunmak istemektedir. Maddi olarak, ücretsiz izin, maaş kesintisi gibi durumlarla çalışan profesyoneller için daha da büyük bir baskı oluşmaktadır. Maddi ve manevi hissedilen pandemi yukarıda sayılan profesyoneller üzerinde, genellikle olumsuz, etkiler bırakmaktadır.Pandemi sürecinin Hava Trafik Kontrolörleri ve Yer Hizmetleri Personeli üzerindeki etkilerinin tükenmişlik düzeylerine etkilerini araştırmak için yapılan bu çalışmada iki meslek arasında bir karşılaştırma yapılması, saptanan durumların ölçüm ve değerlendirmesinin yapılması planlanmaktadır.

HAVAYOLU TAŞIMACILIĞI

Lojistik; mal ve hizmetlerin ilk noktadan nihai tüketiciye kadar olan hareketini ifade etmektedir. Bahsi geçen hareket, ileri ve geri yönlü bir akış olarak anlaşılmalıdır (Erturgut, 2019). Taşımacılık, insan veya malın belirli iki nokta arasındaki naklini ifade etmektedir. Taşımacılığın yapılması insanların ihtiyaç ve isteklerine yönelik olarak ortaya çıkmış ve gelişim göstermiştir (Batur, 2008). Yolcu ve yük taşımacılığının yapılması için çeşitli alternatifler bulunmaktadır. Bunlar "taşımacılık modları" olarak adlandırılır. Ana taşımacılık modları, karayolu, denizyolu, demiryolu ve havayolu taşımacılık modlarıdır. Havayolu taşımacılığı, hava taşımacılığının iki ana kolundan biridir, diğeri genel havacılık, ve ticari amaçlar ile tarifeli-tarifesiz seferler düzenlenerek yolcu, yük veya posta taşınmasını kapsamaktadır. Havayolu taşımacılığı diğer taşımacılık modlarına kıyasla yeni bir taşımacılık modu olarak karşımıza çıkmasına rağmen hızla gelişmekte ve özellikle uzun mesafelerde yolcu taşımacılığıiçin kullanılmaktadır. Yük taşımacılığında ise, havayolu taşımacılığı taşınan yük miktarı bazında ton cinsinden toplam taşımacılık modları içerisinde % 1'lik bir paya sahipken, taşınan yüklerin değerleri cinsinden dünya ticaretinin % 35'lik payına sahiptir (Shepherd, Shingal, & Raj, 2016). Bu anlamda, havayolu yük taşımacılığının toplam taşımacılık içerisinde değerli eşya, diğer bir tabirle "yükte hafif pahada ağır" eşya, taşımacılığında daha etkin olduğu söylenebilir.

Havayolu taşımacılığı turizm için etkili olurken, dolaylı yoldan, tarım sektörü üzerinde de etkili olmaktadır. Bunun nedeni, yerli ve yabancı turistler tarafından bir sonraki sezon tekrar tercih edilmesini sağlayacak ve standart kalitede ürünler yetiştirilmesinin gerekecek olmasıdır. Havayolu taşımacılığının önemi sadece ekonomik değildir. Aynı zamanda, sosyal ve politik önem de taşımaktadır. Yine turizm

ile etkileşimi sayesinde, farklı kültürlerin bilinirliğinin artması, tarih, coğrafya ve medeniyetlerin tanınması açısından önem arz etmektedir. Politik açıdan önemi ise, havayolu şirketlerinin, bayraklarını taşıdıklarını ülkelerin tanıtımlarını yapması, hizmet kalitelerini yüksek standartlara kavuşturarak ülkelerinin imaj ve itibarlarını artırmaları ve/veya korumaları, diğer ülkelerde yaşayan potansiyel turistlerin düşünce ve fikirlerini olumlu yönde etkilemeleri olarak sayılabilir. Ayrıca, günümüzde bir ülkenin ordusunda hava kuvvetleri çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Yüksek teknolojiye sahip, caydırıcı kuvette bir hava kuvvetlerine sahip olunması da ülke politikalarını etkileyici önemli bir unsur olmaktadır (Batur, 2008).

Havayolu taşımacılığı ile taşınan yolcu sayısı 2010-2019 yılları arasında ortalama % 6.07, taşınan yük miktarı ise % 3.8 oranında artış göstermiştir. Yolcu sayıları, bu zaman aralığında sürekli bir artış göstermiş fakat, taşınan yük miktarları oldukça değişken bir seyir izlemiştir (ICAO, 2020). Havacılık sektörü 2018 yılında küresel ekonomiye 3.5 trilyon $'lık katkısıile Dünya GSYİH'ının % 4.1'ini oluşturmaktadır. Covid-19 pandemisi nedeniyle 2021 yılında bu katkının, % 51 azalmayla, 1.7 trilyon $ civarında olması beklenmektedir (ATAG, 2020). Hava taşımacılığının küresel doğrudan ve dolaylı istihdama katkısı 2018 yılında 88 milyona yakın kişinin istihdam edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Türkiye açısından bakıldığında, havacılık sektörü Türkiye GSYİH'ı içerisindeki payı 2019 yılında yaklaşık % 4.3 olarak gerçekleşmiştir. Havacılık sektöründe doğrudan istihdam edilen 295 bin üzerinde personel bulunmaktadır (SHGM, 2020). Covid-19 pandemisi nedeniyle küresel düzeyde hava taşımacılığı sektöründe doğrudan istihdam edilen 4,8 milyon çalışan ile birlikte toplamda 46 milyon kişinin işini kaybetme riski bulunmaktadır. Hava taşımacılığı personellerinin işten çıkarılması, yeniden işe alma ve eğitim verme gibi süreçlerin uzun ve maliyetin fazla olması ile kısa sürede toparlanma beklentisi nedeniyle, ilk tercih olarak görülmemektedir. Ayrıca, devlet destekleri de hava taşımacılık sektöründeki işletmelere bunun için kısa vadede imkan sunmaktadır. Yine de, işletmeler, ücretsiz izin, bir sonraki sene zam yapmamak üzere maaşlarda indirimler, temettü dağıtımlarının iptali gibi uygulamalara gitmekte ve kâr azalmasını (ya da zararın fazlalaşması) tercih etmektedir (ATAG, 2020).

TÜKENMİŞLİK KAVRAMI

Tükenmişlik kavramı üzerine gerçekleştirilmiş olan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar detaylı bir şekilde incelendiğinde tükenmişliğin temel sebebi psikolojik etmenler olarak gösterilmektedir. Tükenmişlik kavramı konusunda genel çerçevede birbirine yakın olarak görülen ancak içerik bakımından birbiriyle farklı kimi tanımlar yer edinmektedir. Tükenmişlik kavramına adına literatürde kabul görmüş olan ilk tanım ise Herbert Freudenberger'e ait olup 1974 senesinde ortaya konulmuştur ve kendisinin tanımına göre tükenmişlik "yıpranma, başarısız olma, enerji ile gücün azalması ya da giderilemeyen arzular sonucunda bir bireyin iç kaynaklarında ortaya çıkan tükenme durumudur".[1] Freudenberger'in ardından ise konuyla alakalı çalışmaları ve özellikle tükenmişlik kavramına ilişkin geliştirmiş olduğu ölçek nedeniyle adı sıklıkla anılan teorisyen Maslach'a (2003:189) göre ise tükenmişlik; kişide meydana gelmiş olan fiziki güçsüzlük, uzun süren halsizlikler, hayattan herhangi bir beklentisinin kalmamış olması, sürdürmekte olduğu mesleğe ve çevresindeki kişilere karşı sergilediği

[1]Ardıç, K., & Polatçı, S. (2009). Tükenmişlik Sendromu ve Madalyonun Öbür Yüzü: İşle Bütünleşme. Eriyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 21-46.

kötü davranışları da içerisine alan zihinsel ve fiziki bir durumdur. İş yerinde meydana gelen stresi artırıcı unsurlara karşı ortaya konulan bir tepki olarak uzun sürede gerçekleşen psikolojik bir kavramdır.

Günümüzde çalışan insanları fazlasıyla rahatsız eden konulardan biri de, çalışanların çalışma sürelerinin uzun olması ve yoğun stres yaşamalarının neticesinde ortaya çıkmış olan mesleki tükenmişliktir (Küçüksüleymanoğlu, 2007: 102). Özellikle hizmet sektöründe çalışanlar vakitlerinin büyük bir kısmını başka insanlar ve onların psikolojik, sosyal ve/veya fiziksel sorunları ile ilgilenerek geçirmektedirler. Doğal olarak bu çalışanların, sorunlarını çözmeye çalıştıkları insanlara olan mesafelerini koruyarak tarafsız kalmaları ve bu sırada onlara olan ilgilerini yitirmemeleri gerekmektedir. Zaman içerisinde bu durum duygusal olarak yıpratıcı olmakta ve dolayısıyla çalışanlar tükenme riski taşımaktadırlar (Maslach, 1976, s.17; Maslach ve Jackson, 1981, s.99).[1]

Tükenmişliğin Boyutları

Tükenmişlik boyutları ele alındığında, bazı çalışmalar tükenmişliğin yalnızca yorgunluğa işaret eden ve tek boyutlu yapıdan oluşan bir kavram olduğunu belirtnişlerdir (Malach-Pines, 2005; Kristensen ve ark., 2005). Bu tek boyutlu yapıda, yorgunluğun fiziksel ve duygusalyorgunluk gibi çeşitli özellikler tanımlanmıştır. Fakat Maslach ve arkadaşlarına göre tek boyutlu yaklaşım matematiksel olarak desteklenmemektedir ve tükenmişlik kavramı yalnızca yorgunluğa indirgenmemelidir. Çalışmalar neticesinde geliştirmiş olan çok boyutlu model bağlamında tükenmişliğin duygusal tükenme, kişisel başarı ve duyarsızlaşma alt boyutlarından meydana gelen psikolojik bir sendrom olduğu gerçeği ortaya konulmuştur (Maslach ve Jackson, 1986).

Duygusal tükenme bireyin yaptığı iş neticesinde tüketilmiş veya aşırı yüklenilmiş olma duygularını ortaya koyarken; duyarsızlaşma bireyin hizmet sunduğu kişilere karşı, bu kişilerin farklı karakterlere sahip olduklarını önemsemeyerek, duygudan yoksun halde davranış ve tutum sergilemesini; düşük kişisel başarı hissi de bireyin herhangi bir sorun karşısında mücadele edememe ve kendini yetersiz görme durumlarını ifade eder.

Duygusal Tükenme; tükenmişliğin bir bileşeni ve en temel boyutudur (Sürgevil, 2005). Duygusal tükenme, bireyin başka insanlarla kurduğu ilişkiler nedeniyle duygusal olarak aşırı derecede sorumluluk altında ezilmesi ve sonuç olarak da kendisini bitkin, yorgun hissetmesidir (Eroğlu, 2014). Birey insanlarla olan iletişiminde geçmişte olduğu gibi iyi bir iletişiminin olmadığını düşünür ve kendini mutsuz, yorgun, gergin hisseder (Leiter ve Maslach, 1988). *Duyarsızlaşmada* ise duygusal anlamda tükenme yaşayan birey, kendisini geride kalan tüm insanların sorunlarını çözme konusunda güçsüz hisseder ve kendisindeki duygusal yükü azaltmak adına kaçma yolunu tercih eder. Aslında duyarsızlaşma duygusal tükenmenin bir sonucudur. Birey duyarsızlaşma ile kendisini çevresindekilere karşı koruduğunu düşünür. Bu bir savunma mekanizmasıdır. Başkalarının hislerine soğuk ve kayıtsız tarzda yaklaşım sunar. Şiddeti giderek artan negatif eğilimli tepki farlı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Kişi karşısındaki insanlara çok kaba ve aşağılayıcı bir şekilde davranabilir, rica ve talepleri görmezden gelebilir ya da istenilen servisi sağlamada başarısız kalabilir. Çevresindekilere karşı ne kadar sert, ulaşılamaz ve alaycı görünürse bir o kadar da zarar görmeyeceğini düşünür. *Düşük kişisel başarı hissi* ise tükenmişliğin son bileşenidir. Çalışan yaptığı işte kendini yetersiz ve başarısız hisseder ve yaptığı

[1]Olca Sürgevil, Çalışma Hayatında Tükenmişlik Sendromu, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s. 38

işin sonucunda verim alamadığını düşünür (Maslach, vd., 2001). Başkaları hakkında ortaya koyduğu olumsuz düşünce, kişinin kendisi ile ilgili de negatif düşünmesine sebebiyet verir. Kendisi hakkında "başarısız" hükmünü verir ve kişi kendine olan saygısını zamanla kaybeder. Maslach'ın tükenmişlik modeli bir zincirleme model olarak düşünülebilir; duygusal tükenme duyarsızlaşmaya, duyarsızlaşma kişisel başarı hissinde azalmaya neden olarak gösterilebilir.

Tükenmişliğin Nedenleri

Gerçekleştirilmiş olan çoğu araştırma sonucunda elde edilmiş olan bulgular ve konuyla ilgili yapılan gözlemler sonucu edinilen veriler neticesinde tükenmişliğe etki eden birçok sebep olduğu görülmektedir.[1] Bunların içinden bir kısmı kişisel faktörler olurken, geri kalan kısmı ise bireylerin kendisi dışında gerçekleşen ve kişinin yaşadığı yerden kaynaklanan örgütsel (çevresel) faktörlerdir.

Bireysel Faktörler

Tükenmişliği etkileyen bireysel nedenler; bireyin yaşı, medeni durumu, işe bağlılığı, kişisel beklentileri, güdülenmesi, performansı, iş doyumu ve üstlerinden gördüğü destektir (Avşaroğlu vd., 2005: 117). Ayrıca bireyin çalışma yılı, aile yaşamındaki problemler, işe aşırı bağlılık, maddi problemler, sosyal izolasyon ve kariyerin sona ermesi gibi bireysel etkenler de tükenmişliği etkilemektedir (Küçükaltan vd., 2015: 221). Yapılan araştırmalarda, bekar ve çocuksuz bireylerin evli ve çocuklu bireylere oranla daha fazla tükenmişlik yaşadıkları belirlenmiştir. Aynı zamanda iş deneyimi fazla olan bireylerin iş deneyimi az olan bireylere oranla daha az tükenmişlik yaşadıkları belirlenmiştir. Ayrıca fazla iş yükü, fazla çalışma saatleri ve uygun olmayan çalışma ortamı da tükenmişliği etkilemektedir. Bekarlarda, meslekte yeni olanlarda ve kadınlarda tükenme düzeyinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ancak cinsiyet ile tükenme düzeyi arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalarda tam olarak bir tutarlılık sağlanamamıştır. Bazı araştırmalarda erkeklerde bazılarında ise kadınlarda iş stresi ve tükenmenin ileri boyutlarda yaşandığı bulunurken, bazılarında da cinsiyetler arası farklılıklar bulunamamıştır (Otacıoğlu, 2008: 105).

Örgütsel Faktörler

Örgütsel faktörler; iş yükü, kişinin aidiyet duygusu, adalet, kontrol hissi, ödüllendirme olarak sıralanabilir (Günay, 2016: 65). İş yükü, belirli bir sürede ve belirli bir nitelikte tamamlanması gerekli olan iş miktarı olarak tanımlanmaktadır. Aidiyet duygusu, örgütün sosyal çevresinin bir özelliğidir. Bireyin kendisini bulunduğu ortama yakın hissetmesidir. Birey kendini çalıştığı ortama yakın hissetmezse kendini yalnız hisseder ve iş ortamıyla çatışma yaşamaya başlar, çevresine karşı duyarsızlaşır (Ardıç & Polatçı, 2009: 28). Adalet, örgütün herkes için eşit kurallara sahip olmasıdır. Çalışanların görüş ve özellikleri ne olursa olsun, kendileri için önemli olan kararlarda hiçbir ayrım yapılmadığını bilmelidirler. Değer ise; neyin kötü neyin iyi olduğuna dair inançtır. Bu kavram bireyin amaçları ile örgütün amaçlarının özdeşleşme derecesini ifade etmektedir. Kontrol, kişinin sahip olduğu işi üzerinde seçimler yapmak, kararlar vermek, sorunları çözmek gibi aşamalarından oluşmaktadır (Ardıç & Polatçı, 2009: 27). Ödül, kişinin hak etmiş olduğuna inandığı ödül ile gerçekte aldığı ödül arasında meydana gelen uyumu ele alır.

[1]Topaloğlu, M, Koç, H. Ve Yavuz, E. (2007), Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Kamu-İş Dergisi, 9(3), 31-52.

Tükenmişliğin Belirtileri

Tükenmişlik zamanla gelişerek belirtiler veren bir süreçtir. Birey çoğunlukla mesleki anlamda yorgunluk ve yine işi ile ilgili tatminsizlik yaşamaktadır. Tükenmişliğe ait belirtiler kişiden kişiye değişmekle birlikte bazı gruplamalar şeklinde de ele alınmaktadır. *Fiziksel Belirtiler;* kronik yorgunluk, uyku bozuklukları, enerji kaybı, mide problemleri ve nefes darlığı şeklinde kendini gösterebilir. *Duygusal Belirtiler*, bireylerde rastlanılan diğer belirtilere göre çok daha az belirgindir. Motivasyon eksikliği, kendini soyutlanmış hissetme, değersizlik hissi, aşırı şüphecilik, kişisel güvende azalma, kaygı, huzursuzluk, konsantrasyon bozuklukları, tatminsizlik, çaresizlik yaşama şeklinde kendini göstermektedir. *Davranışsal Belirtiler* ise ani tepkisellik, sabırsızlık, kurallar konusunda katılık, sinirlilik, sürekli bir savunma hali, çevre ile ilişkilerde bozulmalar şeklinde sıralanabilir.[1] Tüm belirtiler yalnız başına ele alındığı zaman tükenmişlik dışında diğer sorunları da akla getirecek tarzdadır . Ancak örgüt bağlamında ve yapılan işle paralel düşünüldüğü zaman bu belirtileri, bireyde ortaya çıkan tükenmenin belirtileri olarak düşünmek tükenme kavramı ile baş etme konusunda atılacak en önemli adım olacak şekilde ortaya çıkacaktır.

Tükenmişliğin Evreleri

Çoğu araştırmacı tükenmişlik kavramını farklı birçok evreye ayırmıştır. Bu farklılıktaki temel neden ise bireylerin koşullara karşı hoşgörü düzeylerinin birbirlerinden farklı olmasıdır. Kişilerin tükenmişlik düzeyleri göz önüne alındığında tamamıyla tükenmişlik var ya da yok gibi kesin hüküm verilememekte; her döneme ait değerlendirmeler ayrı ayrı gerçekleştirilmektedir ve bu dönemler her seferinde ve farklı bireylerde aynı kronolojik sıra ile yaşanmamakta, kişi zaman zaman farklı evreler arasında gidip gelebilmektedir. Tükenmişliğin ilk evresi olan *Coşkunluk Dönemi'nde* umut etme ile beraber mesleki idealler vardır. Fakat iş ortamında meydana gelen mevcut önyargı, sık eleştirilme, uygulama sorunları ve bunlarla baş edememe sonucunda zamanla durgunlaşma başlamaktadır. *Durgunluk Dönemi* adı verilen ikinci evrede istek ve umut etmede azalma söz konusudur. Başlangıçtaki motivasyon düşer. Beklentilerin gerçekleşmemiş olması nedeniyle hayal kırıklığı meydana gelir. Üçüncü evre olan *Engellenme dönemine* girdiğinde, kişinin mesleğini sürdürüp sürdüremeyeceği ile ilgili ciddi endişeleri mevcuttur. Kişi bu dönemde kendisinin değeri ile ilgili sorular sormaya başlar. İşin sınırlılıkları, yapılan işin amaçlarını gerçekleştirme hususunda bir tehdit edici unsur olarak görülür. *Umursamazlık Dönemi* olan son dönemde ise kişi aşırı derecede umutsuz yaşamaya başlayarak mesleği ile ilgili inancını kaybeder. İlgisizliğin en yoğun olduğu bir dönemdir. İş ile ilgili zamanını harcamak istemez. Mesleğini yalnızca ekonomik ve sosyal güvence adına devam ettirme durumu söz konusudur.

Tükenmişliği Önleme Yolları

Tükenmişlik durumu kişileri mesleki, bireysel ve örgütsel açıdan ihtiyaçları olan canlılığı engelleyen bir olgudur. Yalnızca tükenmişlikle mücadele eden kişiyi değil kişinin hizmet vermiş olduğu bireyleri, çalıştığı kurumu, ailesi ile arkadaş çevresini ve dahası içerisinde yer aldığı toplumu da etkisi altına alır. Bu sebeple tükenmişliğin önlenmesi ve başa çıkma konusunda çözüm önerileri belirlenmesi oldukça önem taşımaktadır. Tükenmişlik günümüzde bir bulaşıcı hastalık gibi artmaktadır. Erken tanı yöntemi gibi, belirtileri önceden iyi anlaşılırsa tükenmişliğin bireyde kalıcı izler bırakmadan daha kolay

[1]Mustafa Koyuncu, "Üniversite Öğretim Elemanlarında Tükenme Duygusu ve Organizasyondan Ayrılma İsteğine Etkisi", 13.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Istanbul Üniversitesi, 2005.

atlatılabilmesi için önlemler alınabilir. En önemli kısım ise tükenmişliği ortaya çıkaracak olan faktörlerin baştan yok edilmesi şeklindedir.

Bireysel Düzeyde Mücadele Yöntemleri

Bireyin kendisine doğru hedefler koyması önemlidir, doğru ve baş etmesi kolay, kendisini zorlamayacak hedefler koyan bireyin bu hedefleri yapması da kolay olacaktır. Hedeflerini gerçekleştiren bireyin verimliliği ve motivasyonu da artacaktır. Eğitim ve kişisel gelişim kurslarına katılan bireyin kendine olan güveni artacaktır. Bireyin hoşlandığı şeylere zaman ayırması kendisini mutlu edecektir. Mutlu olan bireyin tükenmişlikle baş etmesi daha kolay olacaktır (Abay, 2018). Yapılmış olan bazı çalışmalarda; tükenmişlik ile verilen mücadelede bireysel çözüm yolları esas yol gösterilmiştir. Ancak araştırmaların çoğunluğu tükenmişlik üzerinde örgütsel etkenlerin kişisel etkenlerden çok daha önemli bir rolü olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü bireysel başa çıkma yöntemleri yalnızca duygusal tükenme konusunda etkili olmaktadır.[1]

Örgütsel Düzeyde Mücadele Yöntemleri

Tükenmişlikle bireysel baş etmede birey tek başına mücadele ederken, tükenmişlikle örgütsel düzeyde mücadelede bireye, iş arkadaşlarına, yöneticilerine ve işletmenin kendisine de yapılacak işler düşmektedir. Çalışana örgüt çevresinden destek verilmesi tükenmişlik ile baş etmede önemlidir.[2] Yönetici ve çalışanlar arasındaki iletişimin kopmaması için iletişim kanalları açık olmalı, yönetici desteği çalışana hissettirilmelidir. Yöneticilerin birçoğu tükenmişliği görmezden gelmektedir. Bunun nedeni, çalışanların iş yüklerini hafifletmek zorunda kalacakları, çalışma koşullarını iyileştirmenin ihtiyaç olacağını düşünmeleridir. Bu tür bir düşünce hem örgüt hem de çalışanlar için önemli problemlere neden olmaktadır. Tükenmişlikle örgütsel düzeyde mücadele etmek için, çalışanların görev tanımları net olmalıdır. İşin gereksinimlerine uygun olarak etkin personel planlaması yapılmalıdır. Düzenli toplantılar yapılmalıdır. Sorunlar ortaya çıktığı anda değerlendirilmelidir. Yöneticilerin çalışanları destekledikleri bir ortam oluşturulmalıdır Alınan kararlara ortak katılımın sağlanması gereklidir. Hoşgörülü, esnek, dinleyebilen, adaletli ve çalışana değer veren yöneticiler tükenmişliğin önlenmesinde büyük öneme sahiptir.

LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde, havacılık sektörü çalışanlarının tükenmişlik düzeyleri ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmaların hedef kitlesi, genellikle, kokpit ya da kabin ekipleri olmakla birlikte, uçuş mürettebatı haricindeki havacılık profesyonellerinin tükenmişlik sendromu incelemeleri de sıklaşmaya başlamıştır. Tükenmişlik düzeyini tek başına ele alan çalışmalar olduğu gibi, tükenmişlik düzeyi ile örgütsel stres, örgütsel bağlılık, iş doyumu gibi kavramların ilişkilendirilmesine yönelik çalışmalar da bulunmaktadır. Pandemi sürecinde havacılık sektöründe çalışmakta olan profesyonellerin tükenmişlik düzeylerine ilişki çalışmalar oldukça sınırlı olmakla beraber, Hava Trafik Kontrolörleri ve

[1]Hüseyin Izgar, Okul Yöneticilerinde Tükenmişlik, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, s.29
[2]Sema Polatcı, "Tükenmişlik Sendromu ve Tükenmişlik Sendromuna Etki Eden Faktörler (Gaziosmanpaşa Üniversitesi Akademik Personeli Üzerinde bir Analiz), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 2007, s.91

Yer Hizmetleri Personelleri'nin tükenmişlik düzeylerini beraber ele alan ya da karşılaştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın konusunun; havacılık profesyonellerinin pandemi sürecindeki tükenmişlik düzeylerini araştırılması olması nedeniyle literatür taraması bu minvalde sınırlandırılmıştır.

Öztürk (2020), havayolu çalışanlarının tükenmişlik sendromuna neden olan faktörleri; aşırı iş yükü, aşırı sorumluluk, zaman baskısı, çalışma saatleri olarak belirlemiştir. Kriz zamanlarında, sektördeki çalışanların iş kaybı riskleri artmaktadır.Havayou çalışanları normal dönemlerde yaşadıkları tükenmişlik sendromunu kriz dönemlerinde daha az yaşamaktadır. Bunun sebebi olarak, havayolu çalışanlarının iş kaybı riskinin artışıyla işlerine daha sıkı tutunmaları olarak belirlenmiştir (Öztürk, 2020).

Rosenbloom, Malka ve Israel (2015), bir havacılık şirketinde güvenlik görevlisi olarak çalışan 100 personele yönelttikleri anketler neticesindeRosskam ve diğerleri (2009), 2000-2007 yılları arasında 116 ülkede sivil havacılık sektöründe çalışan profesyonellerin çalışma koşulları ile ilgili hazırladıkları raporda hava trafik kontrolörleri ve yer hizmetleri personeli için, yorgunluk, bitkinlik ve tükenmişlik sendromu arasında güçlü bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Rosskam, ve diğerleri, 2009).

Uyav ve Deniz (2018) tarafından, İstanbul Atatürk Havalimanı'nda bulunan bir şirkette çalışan Yer Hizmetleri Personeli ile yapılan bir araştırmada, kişisel niteliklerin tükenmişlik sendromu kaynaklı işten ayrılma niyetini etkilediği saptanmıştır (Uyav & Deniz, 2018).

Mas ve diğerleri (2018), Şili'de görev yapan Hava Trafik Kontrolörleri'nin tükenmişlik sendromu, iş stresi, iş tatmini ve iş-aile çatışması arasındaki ilişkiyi demografik özellikleri dikkate alarak belirlemeye çalışmışlardır. Hava Trafik Kontrolörleri ile yaptıkları anketlerin sonucuna göre; orta düzeyde tükenmişlik, iş temelli stres ve iş-aile çatışması olduğunu belirlemişlerdir (Mas, Gallo, Ibarra, & García, 2018).

Wang ve Yen'in çalışması havalimanlarında Ramp görevlilerinin iş stresi kaynakları, stresle başa çıkma stratejileri ve stres sonuçları arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Çalışma neticesinde, Ramp görevlilerinin iş stres kaynakları ile stres sonuçları pozitif, iş stresi ile başa çıkmada oluşturdukları strateji ile stres sonuçları negatif ilişki göstermiştir. Bunun için, Ramp görevlilerinin iş stresi ile başa çıkma stratejileri konusunda eğitim almaları önerilmektedir (Wang & Yen, 2013).

Akyol ve Börü (2018), vardiya sisteminde çalışan bireylerin tükenmişlik düzeylerinin örgütsel bağlılık seviyesini ölçmek için sivil havacılık profesyonelleri özelinde bir çalışma yapmıştır (Akyol & Elber Börü, 2018).

Erdoğan ve Gül (2014), Hava Trafik Kontrolörleri'ndeki örgütsel tükenme alt boyutları ile örgütsel vatandaşlık alt boyutları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır (Erdoğan & Gül, 2014).

Şahin ve Öge (2014), İstanbul Atatürk Havalimanı'nda Hava Trafik Kontrolörü olarak görev alan personelin iş stresinin tükenmişlik üzerindeki etkisinin ölçülmesini araştırmışlardır. Demografik özelliklerin tükenmişlik ile iş stresi üzerinde etkili olmadığı, ancak iş stresinin, tükenmişlik alt boyutlarını pozitif etkilediği sonucuna varılmıştır (Şahin & Öge, 2014).

Makara-Studzinka ve diğ. (2020) Polonyalı Hava Trafik Kontrolörleri ve Deniz Seyrüsefer Görevlileri'nde algılanan stres, tükenmişlik sendromu ve öz yeterliliği incelemişlerdir. Deniz Seyrüsefer Görevlileri'nin Hava Trafik Kontrolörleri ile karşılaştırıldığında daha fazla tükenmişlik, iş arkadaşları

ile ilişkilerinin bozulması ve işlerinde hayal kırıklığı yaşadıkları görülmüştür (Makara-Studzinska, Załuski, Jagielski, Wójcik-Małek, & Szelepajło, 2020).

Literatürde havacılık sektöründeki profesyonellerin tükenmişlik düzeylerini konu alan fazla sayıda çalışma bulunmakla beraber, havacılık sektöründeki farklı iki meslek grubunu ele alan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Pandemi sürecinde havacılık profesyonellerinin tükenmişlik düzeylerini araştıran çalışma sayısı da azdır. Pandemi sürecinde, havacılık profesyonelleri açısından yapılan böyle bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma, konusu itibarıyla önem kazanmakta ve literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMA SORUSU

Havacılık sektöründe çalışan HTK ve YHP'lerin, pandemi sürecinde, demografik değişkenlere göre duygusal tükenme, kişisel başarı hissi ve duyarsızlaşma düzeyleri farklılık göstermekte midir?

HTK ve YHP'lerin tükenmişlik düzeyleri arasında farklılık bulunmakta mıdır? Bulunmakta ise sebepleri nelerdir?

Hipotezler

H_1: Pandemi sürecinde, HTK ve YHP'lerin Tükenmişlik alt boyutları cinsiyet faktörüne göre farklılık göstermektedir.

H_2: Pandemi sürecinde, HTK ve YHP'lerin Tükenmişlik alt boyutları yaş faktörüne göre farklılık göstermektedir.

H_3: Pandemi sürecinde, HTK ve YHP'lerin Tükenmişlik alt boyutları yaş faktörüne göre farklılık göstermektedir.

H_4: Pandemi sürecinde, HTK ve YHP'lerin Tükenmişlik alt boyutları medeni durum faktörüne göre farklılık göstermektedir.

H_5: Pandemi sürecinde, HTK ve YHP'lerin Tükenmişlik alt boyutları çocuk sahibi olma/olmama faktörüne göre farklılık göstermektedir.

H_6: Pandemi sürecinde, HTK ve YHP'lerin Tükenmişlik alt boyutları eğitim durumu faktörüne göre farklılık göstermektedir.

H_7: Pandemi sürecinde, HTK ve YHP'lerin Tükenmişlik alt boyutları sektördeki çalışma süresi faktörüne göre farklılık göstermektedir.

H_8: Pandemi sürecinde, HTK ve YHP'lerin Tükenmişlik alt boyutları firma/kurumdaki çalışma süresi faktörüne göre farklılık göstermektedir.

H_9:Pandemi sürecinde, HTK ve YHP'lerin tükenmişlik düzeyleri arasında farklılık bulunmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma Antalya Havalimanı ile sınırlıdır ve sadece Antalya Havalimanı'nda görev alan Hava Trafik Kontrolörleri ve Yer Hizmetleri Personeli baz alınarak yapılmıştır.Anket sorularına verilen yanıtların

gerçeği yansıttığı varsayılmıştır.Araştırma, konusu gereği pandeminin başladığı tarih ile anketin uygulandığı tarih aralığı arasında geçerlidir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada HTK ve YHP tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesi için Maslach Tükenmişlik Envanteri kullanılmıştır. Sorulara verilen yanıtlar için 5'li Likert Ölçeği'nden faydalanılmıştır. Katılımcıların demografik bilgilerine ulaşılması amacı ile araştırma ekibi tarafından Kişisel Bilgi Formu hazırlanmıştır.

Verilerin Analizi

Veriler SPSS 23.0 (Sosyal Bilimler için İstatisiksel Paket Program) yardımıyla, frekans ve yüzde testleri, güvenilirlik testi, faktör analizi, levene testi, normallik testi, tek yönlü anova testi, bağımsız iki örneklem t testi ve korelasyon analizi yapılmıştır.

Katılımcılardan bir tanesi tükenmişlik envanteri sorulardan ilkine ve bir diğeri ise dördüncü soruya yanıt vermemiştir. Bu eksik veriler SPSS paket programı ile analizleri yapılarak tamamlanmıştır.

Demografik Bilgiler

Katılımcıların yaş, medeni durum, cinsiyet, çocuk sahipliği, eğitim durumu, sektördeki ve firma/kurumdaki çalışma sürelerine ilişkin bilgilerin tespit edilmesi amacıyla betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır.

Tablo 1: Demografik Bilgiler

Cinsiyet	**F**	**%**
Erkek	66	63,5
Kadın	38	36,5
Total	104	100,0
Yaş	F	%
18-25	17	16,3
26-35	45	43,3
36-45	28	26,9
46 ve üstü	14	13,5
Total	104	100,0
Medeni Durum	F	%
Evli	50	48,1
Bekar	54	51,9
Total	104	100,0

Çocuk Sayısı	F	%
Yok	57	54,8
1	28	26,9
2-3	18	17,3
4 ve üzeri	1	1,0
Total	104	100,0

Eğitim Düzeyi	F	%
İlköğretim	1	1,0
Lise	12	11,5
Önlisans	15	14,4
Lisans	62	59,6
Yükseklisans	13	12,5
Doktora	1	1,0
Total	104	100,0

Sektördeki Çalışma Süresi	F	%
1 yıldan az	6	5,8
1-5 yıl	39	37,5
6-10 yıl	18	17,3
11-15 yıl	14	13,5
15 yıldan fazla	27	26,0
Total	104	100,0

Firma/Kurumdaki Çalışma Süresi	F	%
1 yıldan az	7	6,7
1-5 yıl	40	38,5
6-10 yıl	18	17,3
11-15 yıl	12	11,5
15 yıldan fazla	27	26,0
Total	104	100,0

Demografik Bilgiler tablosunda katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim düzeyi, havacılık sektöründeki çalışma süresi ve firma/kurumdaki çalışma süresi gösterilmiştir.

Katılımcıların 66'sı (% 63,5) erkek çalışanlardan, 38'i (% 36,5) kadın çalışanlardan oluşmaktadır.

Katılımcıların 17'si (% 16,3) 18-25 yaş aralığında, 45'i (% 43,3) 26-35 yaş aralığında, 28'i (% 26,9) 36-45 yaş aralığında, 14'ü (% 13,5) 46 ve üstü yaşında bulunmaktadır.

Katılımcıların 50'si (% 48,1) evli, 54 (% 51,9) bekar çalışanlardan oluşmaktadır.

Katılımcıların 57'sinin (% 54,8) çocuk sahibi olmadığı, 28'inin (% 26,9) bir çocuğu olduğu, 18'inin (% 17,3) 2 ya da üç çocuğu olduğu, bir kişinin de (% 1) 4 ve üzeri çocuk sahibi olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcılar arasında bir kişi (% 1) ilköğretim mezunu, 12 kişi (% 11,5) lise, 15 kişi (% 14,4) önlisans, 62 kişi (% 59,6) lisans, 13 kişi (12,5) yüksek lisans ve 1 (bir) kişi (% 1) doktora mezunudur.

Katılımcıların havacılık sektöründe çalışma süreleri sırasıyla 6 kişi (%17,3) 1 yıldan az süreyle, 39 kişi (%37,5) 1-5 yıl aralığında, 18 kişi (% 17,3) 6-10 yıl aralığında, 14 kişi (% 13,5) 11-15 yıl aralığında, 27 kişi (% 26,0) 15 yıldan uzun süredir havacılık sektöründe çalışmaktadır.

Katılımcılardan 7 kişi (% 6,7) 1 yıldan az süreyle, 40 kişi (% 38,5) 1-5 yıl aralığında, 18 kişi (%17,3) 6-10 yıl aralığında, 12 kişi (% 11,5) 11-15 yıl aralığında, 27 kişi (% 26) 15 yıldan uzun süredir bulundukları firma/kurumda çalışmaktadır.

Faktör Analizi

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliğinin Ölçümü (KMO) testi, örneklemin sayısının yeterliliğini ölçmektedir. KMO test sonucunun 0 ile 1 arasında bir değere sahip olması gerekmekte ve 0,60'dan büyük değerler örneklemin yeterli olduğunu belirtmektedir. Cronbach alfa katsayısı 0 ile 1 arasında bir dağılım gösterir. Negatif değer çıkması ölçeğin benzer özellikleri ölçmediğinin bir göstergesidir. Alfa değerinin düşük çıkması testin homojen olmadığını (birkaç özelliği bir arada ölçtüğünü) gösterir. Barlett Küresellik Testi ise örneklemin anlamlı olup olmadığı bilgisini vermekte ve örneklemlerin faktör analizine tabi tutulabilir olup olmadığını göstermektedir. Anlamlılık değerinin sıfıra yakın olması beklenmektedir.

Tablo 2: KMO Değerlerinin Nitelendirilmesi

$0.00 < \alpha < 0.40$	güvenilir değil
$0.40 < \alpha < 0.60$	düşük güvenilirlikte
$0.60 < \alpha < 0.80$	oldukça güvenilir
$0.80 < \alpha < 1.00$	yüksek derecede güvenilir

Faktör analizinin yapılabilmesi için minimum 0.60 değerini almalıdır.

Tablo 3: KMO ve Barlett Küresellik Testleri Sonuçları - HTK

KMO and Bartlett Küresellik Testleri		
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği Ölçümü		,856
Bartlett's Küresellik Testi	Ki-kare değerinin yaklaşık değeri	1448,264
	Serbestlik derecesi	231
	Anlamlılık düzeyi	,000

Çalışmada yapılan KMO ve Barlett Küresellik Testlerinin sonuçlarına göre KMO ölçüm değeri 0,856 ve Bartlett Küresellik Testi Anlamlılık düzeyi 0,000 (sıfıra oldukça yakın) bir değer aldığından dolayı örneklem büyüklüğü yeterli ve anlamlı olarak yorumlanmıştır.

Tablo 4: Maslach Tükenmişlik Envanteri Faktör Analizi Sonuçları

Tükenmişlik Envanteri İfadeleri	Duygusal Tükenme	Duyarsızlaşma	Kişisel Başarı Hissi
1. İşimden soğuduğumu hissediyorum.	0,843		
2. İş dönüşü kendimi ruhen tükenmiş hissediyorum.	0,814		
3. Sabah kalktığımda bir gün daha bu işi kaldıramayacağımı düşünüyorum.	0,905		
4. İşim gereği karşılaştığım insanların neler hissettiğini kolayca anlarım.	0,773		
5. İşim gereği karşılaştığım bazı kimselere ne olduğunu artık fazla umursamıyorum.	0,875		
6. Bütün gün insanlarla çalışmak benim için gerçekten çok yıpratıcı olmaya başladı.	0,807		
7. İşim gereği karşılaştığım insanların sorunlarına en uygun çözüm yollarını bulurum.	0,803		
8. Yaptığım işten yıldığımı hissediyorum.	0,657	0,322	
9. Yaptığım iş sayesinde insanlara katkıta bulunduğumu hissediyorum.	0,805		
10. Pandemi başladığından beri insanlara karşı sertleştim.		0,447	
11. Pandemi sürecinin beni giderek katılaştırmasından korkuyorum.		0,766	
12. Çok şeyler yapabilecek güçte olduğumu düşünüyorum.		0,749	

13. İşimin beni kısıtladığını hissediyorum.	0,49	0,385	
14. İşimde çok fazla çalıştığımı düşünüyorum.	0,675		
15. İşim gereği karşılaştığım insanlara ne olduğunu umursamıyorum.			0,4
16. Doğrudan doğruya insanlarla çalışmak bende çok fazla stres yaratmaya başladı.			0,725
17. İşim gereği karşılaştığım insanlarla aramda rahat bir hava yaratırım.			0,637
18. İnsanlarla yakın bir çalışmadan sonra kendimi canlanmış hissederim.		-0,535	0,455
19. Bu işte kayda değer birçok başarı elde ettim.			0,722
20. Yolun sonuna geldiğimi hissediyorum.	-0,322		0,619
21. İşimdeki duygusal sorunlara soğukkanlılıkla yaklaşırım.			0,734
22.İşim gereği karşılaştığım insanların bazı problemlerini sanki ben yaratmışım gibi davrandıklarını hissediyorum.			0,462

Anketteki, "İşimin beni kısıtladığını hissediyorum." ifadesi duygusal tükenme alt boyutunda daha fazla faktör yüküne sahip olmasına rağmen, duyarsızlaşma alt boyutunda da faktörleşme görülmektedir ve faktör yüklerinin dağılımının yakınlığından dolayı, duyarsızlaşma alt boyutunda değerlendirilmiştir.

Anketteki, "İnsanlarla yakın bir çalışmadan sonra kendimi canlanmış hissederim." ifadesinin kişisel başarı hissi alt boyutunda daha fazla faktörleşmesi beklenirken, duyarsızlaşma alt boyutunda daha fazla faktör yoğunluğuna sahiptir. Ancak faktör yüklerinin birbirine yakın olması sebebiyle, kişisel başarı hissi alt boyutunda değerlendirilmiştir.

Anketteki, "İşimde çok fazla çalıştığımı düşünüyorum." ifadesinin, duyarsızlaşma alt boyutunda faktörleşmesi beklenirken, duygusal tükenme alt boyutunda faktörleşmiştir. Bu nedenle, duygusal tükenme alt boyutunda değerlendirilmiştir.Faktör analizi sonuçlarına göre, Maslach Tükenmiş Envanteri'ne göre değerlendirilen duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi alt boyutları toplam varyansın % 58,8'ini açıklamaktadır.

Tablo 5: MTE'ye İlişkin Faktör Analizi Sonrası Boyutları İfade Eden Soru Numaraları

Alt Boyut	**İfade Sayısı**	**İfade Soru Numaraları**
Duygusal Tükenme	10	1, 2, 3, 6, 13, 14, 16, 20, 22
Duyarsızlaşma	4	5, 10, 11, 15, 20
Düşük Kişisel Başarı	8	4, 7, 9, 12, 17, 18, 19, 21

Faktör analizi sonuçlarına göre tükenmişlik alt boyutlarının değerlendirilmesinde kullanılacak soruların dağılımı Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 6: Normallik Dağılımı Analizi

Değişkenler	Dağılımın Özellikleri				Normallik Testleri			
	Çarpıklık		Basıklık		Kolmogorov-Smirnov		Shapiro-Wilkis	
	İstatistik	Standart Hata	İstatistik	Standart Hata	İstatistik	Anlamlılık	İstatistik	Anlamlılık
Duygusal Tükenme	0,590	0,237	-0,741	0,469	0,131	0,000	0,926	0,000
Duyarsızlaşma	0,609	0,237	-0,300	0,469	0,130	0,000	0,951	0,000
Kişisel Başarı Hissi	-0,330	0,237	0,268	0,469	0,069	0,200	0,974	0,001

Normallik Testi sonuçlarına göre Çarpıklık ve Basıklık değerleri ±2 aralığında kabul edilebilir bulunmuştur (Maslach, Jackson, & Leiter, 1986), tükenmişlik alt boyutlarının normal dağılıma uyduğu kabul edilmiştir. Normal dağılan veriler ışığında parametrik analizler yapılmasına karar verilmiştir.

Tablo 7: Güvenilirlik Analizi

Değişkenler	**Alfa Katsayısı**	**İfade Sayısı**
Tükenmişlik Envanteri	0,874	22
Duygusal Tükenme	0,945	10
Duyarsızlaşma	0,809	4
Kişisel Başarı Hissi	0,766	8

Tükenmişlik Envanteri ve alt boyutları (duygusal tükenmişlik, duyarsızlaşma, kişisel başarı hissi) güvenilirliklerini ölçmek amacıyla alfa katsayısına (Cronbach's alfa) bakılmıştır. Alfa katsayılarının 0,60 değerinden yüksek olması ölçeklerin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.[1] Tükenmişlik Envanteri, Duygusal tükenme ve duyarsızlaşma için verilen yüksek güvenilirliğe sahiptir. Kişisel Başarı hissi için verilen ifadeler ise oldukça güvenilir olarak değerlendirilmektedir.

[1] (SPSS: Descriptive Statistics, 2021).

Ortalamalara Göre Tükenmişlik Alt Boyutları Düzeyleri (HTKve YHP)

Tükenmişlik envanterinde (tükenmişlik, duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşma için) puanlamalar yorumlanırken; 1,00-2,25 arası düşük derecede tükenmişlik düzeyini, 2,26-3,75 orta tükenmişlik düzeyini ve 3.75-5,00 arası yüksek tükenmişlik düzeyini gösterdiği belirlenmiştir. Kişisel başarı hissinin ölçülmesinde bunun tam tersi metot uygulanmış ve 1,00-2,25 arası düşük başarı hissi düzeyini (yüksek tükenmişlik düzeyi), 2,25-3,75 arası orta düzey başarı hissini (orta düzey tükenmişlik) ve 3,75-5,00 arası yüksek başarı hissi düzeyini (düşük tükenmişlik düzeyi) gösterdiği belirlenmiştir**.**

Tablo 8: Tükenmişlik Alt Boyutları Düzeyleri

Değişken	**Katılımcıların Ortalama Puanları**	**Düzey**
Tükenmişlik	3,06	Orta
Duygsal Tükenmişlik	2,61	Orta
Duyarsızlaşma	2,61	Orta
Kişisel Başarı Hissi	3,84	Yüksek

Demografik Değişkenlere Göre Farklılık Analizleri

Katılımcıların demografik özelliklerine göre tükenmişlik alt boyutları; duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi, arasında farklılık olup olmadığı incelenmiştir.

Tablo 9: Demografik Faktörler Farklılık Analizi, Cinsiyet 'T'-Testi

Değişkenler	Cinsiyet	Katılımcı Sayısı	Ortalama Değer	Standart Sapma	Levene Testi		T-Testi Anlamlılık
					İstatistik Değeri	Anlamlılık	
Duygusal Tükenme	Erkek	66	2,72	1,21	1,86	0,176	0,201
	Kadın	38	2,41	1,08			
Duyarsızlaşma	Erkek	66	2,67	1,05	0,446	0,506	0,454
	Kadın	38	2,52	0,92			
Kişisel Başarı Hissi	Erkek	66	3,93	0,67	0,027	0,871	0,073
	Kadın	38	3,69	0,65			

Katılımcıların cinsiyetlerine göre duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi alt boyutlarının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla "bağımsız örneklemler t-testi" yapılmıştır. Çıkan sonuçlar Tablo 9'da görülmektedir. Duygusal

Tükenme boyutundaki ortalama değerlere bakıldığında, erkeklerin (2,72) kadınlara (2,41) göre daha fazla duygusal tükenme yaşadığı görülmektedir. Duyarsızlaşma boyutundaki değerlere bakıldığında, erkek katılımcıların duyarsızlaşma ortalamalarının (2,67) kadın katılımcıların duyarsızlaşma ortalamalarına (2,52) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Kişisel başarı hissi boyutundaki ortalamalara bakıldığında, hem erkek katılımcıların hem de kadın katılımcıların kişisel başarı hissi yaşadıkları, erkek katılımcıların kişisel başarı hislerinin (3,93) kadın katılımcılara (3,69) göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yapılan Levene Testi neticesine bakıldığında varyansların duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutlarında homojen dağıldığı (anlamlılık > 0,05), kişisel başarı hissi boyutunda ise homojen dağılmadığı (anlamlılık < 0,05) görülmektedir. Duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutları için bağımsız örneklemler t-testi dikkate alınmış ve anlamlı bir farklılaşmaya rastalanmamıştır.

Tablo 10: Demografik Faktörler Farklılık Analizi, Medeni Durum'T'-Testi

Değişkenler	Cinsiyet	Katılımcı Sayısı	Ortalama Değer	Standart Sapma	Levene Testi		T-Testi Anlamlılık
					İstatistik Değeri	Anlamlılık	
Duygusal Tükenme	Evli	50	2,40	0,97	13,095	0,000	0,073
	Bekar	54	2,80	1,30			
Duyarsızlaşma	Evli	50	2,48	0,96	1,221	0,272	0,193
	Bekar	54	2,74	1,03			
Kişisel Başarı Hissi	Evli	50	3,67	0,68	0,133	0,717	0,016
	Bekar	54	3,99	0,65			

Katılımcıların medeni durumlarına göre duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi alt boyutlarının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla "bağımsız örneklemler t-testi" yapılmıştır. Çıkan sonuçlar Tablo 10'da görülmektedir.Duygusal tükenme boyutundaki ortalama değerlere göre, evli olmayan katılımcıların (2,80) evli katılımcılara (2,40) daha fazla duygusal tükenme yaşadıkları tespit edilmiştir. Duyarsızlaşma boyutundaki ortalamalara bakıldığında, evli olmayan katılımcıların (2,74) evli katılımcılara göre (2,48) duyarsızlaşma ortalamalarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.Kişisel başarı hissi boyutunda, evli olmayan katılımcılar (3,99) evli katılımcılara (3,67) göre daha yüksek kişisel başarı hissi yaşadıkları tespit edilmiştir.

Uygulanan Levene testi sonucunda tükenmişliğin tüm boyutları için varyansların homojen dağıldığı (anlamlılık > 0,05) görülmektedir. Bağımsız örneklemler t-testi neticesinde ise sadece kişisel başarı hissi boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu (anlamlılık < 0,05) tespit edilmiştir.

Tablo 11: Demografik Faktörler Farklılık Analizi, Yaş 'ANOVA'-Testi

Değişkenler	Yaş	Katılımcı Sayısı	Ortalma Değer	Standart Sapma	Levene Testi Anlamlılık	Anova Anlamlılık
Duygusal Tükenme	18-25	17	3,19	1,41	0,01	0,16
	26-35	45	2,47	1,18		
	36-45	28	2,56	1,08		
	46 ve üzeri	14	2,44	0,8		
Duyarsızlaşma	18-25	17	3,08	1,26	0,141	0,13
	26-35	45	2,63	0,95		
	36-45	28	2,4	0,98		
	46 ve üzeri	14	2,4	0,74		
Kişisel Başarı Hissi	18-25	17	4,22	0,7	0,312	0,009
	26-35	45	3,88	0,6		
	36-45	28	3,71	0,76		
	46 ve üzeri	14	3,46	0,47		

Katılımcıların yaşları ile duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi alt boyutlarının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla "tek yönlü Anova testi" yapılmıştır. Çıkan sonuçlar Tablo 11'de görülmektedir.

Duygusal tükenme boyutunda, 18-25 yaş aralığındaki katılımcıların duygusal tükenme ortlamaları (3,19) diğer bütün yaş grubundaki katılımcılardan (ort. 26-35: 2,47, ort. 36-45: 2,56, ort. 46 ve üzeri: 2,44) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. 26-35 yaş aralığındaki katılımcıların duygusal tükenme ortalamaları 46 ve üzeri yaş grubundaki katılımcılardan yüksek olmasına rağmen aradaki farkın çok az olduğu tespit edilmiştir. 36-45 yaş aralığındaki katılımcıların duygusal tükenme ortalamalarının 26-35 yaş aralığındaki ve 46 ve üzeri yaş grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Duyarsızlaşma boyutunda, 18-25 yaş aralığındaki katılımcıların duyarsızlaşma ortalamalarının (3,08) diğer yaş gruplarının duyarsızlaşma ortalamalarına (ort. 26-35: 2,63, ort. 36-45: 2,4, ort. 46 ve üzeri: 2,4) göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. 26-35 yaş aralığındaki katılımcıların duyarsızlaşma ortalamalarının 36-45 yaş aralığındaki katılımcılardan yüksek olduğu tespit edilmiştir. 36-45 yaş aralığındaki ve 46 ve üzeri yaş grubundaki katılımcıların duyarsızlaşma ortalamalarının eşit ve orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Kişisel başarı hissi boyutunda, 18-25 yaş aralığındaki katılımcıların en yüksek kişisel başarı hissi yaşadıkları (4,22), katılımcıların yaşı ilerledikçe kişisel başarı hissinde düşüş (ort. 26-35: 3,88, ort. 36-45: 3,71, ort. 46 ve üzeri: 3,46) yaşandığı fakat yine de düşük kişisel başarı hissi yaşama oranının oldukça az olduğu tespit edilmiştir.

Uygulanan Levene Testi sonucuna göre duygusal tükenme boyutunda varyansların homojen dağılmadığı (anlamlılık < 0,05) tespit edilmiştir. Duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi boyutlarında ise, varyanslar homojen dağılım (anlamlılık > 0,05) göstermektedir. Bu nedenle, yaş ile duygusal tükenme boyutunun anlamlı bir şekilde farklılık gösterme durumu incelenmemiş olup, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi boyutları için Anova testi anlamlılık değerleri incelenmiştir. Anova testi sonuçlarına göre yaş ile kişisel başarı hissi boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu (anlamlılık < 0,05) tespit edilmiştir. Kişisel başarı hissi alt boyutundaki farklılığa hangi yaş gruplarının neden olduğunun tespit edilmesi amacıyla "Gabriel" testi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda; yaş ile kişisel başarı hissi boyutundaki farklılığa sebep olan yaş gruplarının 18-25 yaş aralığındaki katılımcılar ile 46 ve üzeri yaş grubundaki katılımcılar arasında anlamlı farklılıktan (anlamlılık: 0,009 < 0,05) kaynaklandığı tespit edilmiştir. Ayrıca 18-25 yaş aralığındaki katılımcılar ile 36-45 yaş aralığındaki katılımcılar arasındaki anlamlı farklılık (0,06 > 0,05) olarak tespit edilmiş ve her ne kadar gerekli şart sağlanmadığı için (anlamlılık < 0,05) analize dahil edilmemiş olsa da yorum yapılmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Kişisel başarı hissinin işe başlanan ve/veya çalışılan ilk yıllarda en yüksek olduğu, yaş ilerledikçe kişisel başarı hissinin düştüğü tespit edilmiştir. Bu durumun, aynı sektörde ve/veya aynı işte uzun süre çalışıldıktan sonra yapılan işin monoton hale gelmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 12: Demografik Faktörler Farklılık Analizi, Eğitim Durumu 'ANOVA'-Testi

Değişkenler	Eğitim Düzeyi	Katılımcı Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Levene Testi Anlamlılık	Anova Anlamlılık
Duygusal Tükenme	Lise	12	2,48	1,24	0,575	0,871
	Önlisans	15	2,82	1,34		
	Lisans	62	2,63	1,16		
	Yüksek Lisans	13	2,51	1,06		
Duyarsızlaşma	Lise	12	2,72	1,00	0,805	0,426
	Önlisans	15	2,92	1,11		
	Lisans	62	2,57	0,97		
	Yüksek Lisans	13	2,31	1,11		
Kişisel Başarı Hissi	Lise	12	4,11	0,83	0,158	0,015
	Önlisans	15	4,23	0,67		
	Lisans	62	3,70	0,57		
	Yüksek Lisans	13	3,72	0,81		

Katılımcıların eğitim düzeyleri ile duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi alt boyutlarının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıya "tek yönlü Anova testi" yapılmıştır. Çıkan sonuçlar Tablo 12'de görülmektedir.

Duygusal tükenme boyutunda, en yüksek duygusal tükenme yaşayan katılımcıların önlisans mezunları (2,82) oldukları tespit edilmiştir. Lisans mezunu katılımcılar (2,63), yüksek lisans mezunu katılımcılar (2,51) ile lise mezunu katılımcılardan (2,48) daha fazla duygusal tükenme yaşamaktadır.

Duyarsızlaşma boyutunda, önlisans mezunu katılımcıların duyarsızlaşma ortalamalarının (2,92) diğer eğitim düzeyindeki katılımcılara kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yüksek lisans mezunu katılımcıların duyarsızlaşma ortalamalarının (2,31) diğer eğitim düzeyindeki katılımcılardan daha düşük olduğu görülmektedir.Kişisel başarı hissi boyutunda, önlisans mezunu katılımcılar (4,23) ve lise mezunu katılımcılar (4,11) yüksek kişisel başarı hissi yaşamaktadır. Yüksek lisans mezunu katılımcılar (3,72) ile lisans mezunu katılımcılar (3,70) ise görece daha düşük kişisel başarı hissi yaşamalarına rağmen, orta düzey kişisel başarı hissi değerinin üst seviylerinde bir ortalamaya sahiptir.

Anova testine göre Kişisel başarı hissi alt boyutunda eğitim durumuna göre istatistiksel bir farklılaşma bulunmuştur. SPSS paket programında, ANOVA testi içeriğinde farklılaşmaların tespit edilebilmesi amacıyla yapılan testler ikiden az öğesi bulunan gruplara uygulanamamaktadır. Bu nedenle, anket katılımcılarından bir ilköğretim mezunu ve bir doktora mezunu eğitim düzeyine göre farklılaşmanın incelenebilmesi maksadıyla sadece bu test için çıkarılmış olup diğer demografik değişkenlere göre inceleme yapılırken analizlere dahil edilmişlerdir.

Uygulanan Levene Testi sonucuna göre duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi boyutları için varyanslar homojen dağılmaktadır (anlamlılık > 0,05). Tek yönlü Anova testi sonuçlarına göre, eğitim düzeyi ile duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilemezken (anlamlılık > 0,05), kişisel başarı hissi boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu (anlamlılık < 0,05) tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi ile kişisel başarı hissi arasındaki anlamlı farklılığa hangi eğitim grubundaki katılımcıların neden olduğunun tespit edilmesi amacıyla "Gabrielle" testi yapılmıştır. "Gabrielle" test sonuçlarına göre, eğitim düzeyi ile kişisel başarı hissi arasındaki anlamlı farklılığa önlisans ile lisans mezunlarından oluşan katılımcı gruplarının sebep olduğu tespit edilmiştir (anlamlılık: 0,019 < 0,05).

Tablo 13: Demografik Faktörler Farklılık Analizi,Çocuk Sayısı 'ANOVA'-Testi

Değişkenler	Çocuk Sayısı	Katılımcı Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Levene Testi Anlamlılık	ANOVA Anlamlılık
Duygusal Tükenme	Yok	58	2,70	1,30	0,001	0,672
	1	28	2,46	0,96		
	2-3	18	2,55	1,05		
Duyarsızlaşma	Yok	58	2,70	1,03	0,686	0,576
	1	28	2,56	0,99		
	2-3	18	2,42	0,94		

Kişisel Başarı Hissi	Yok	58	3,98	0,68	0,127	0,014
	1	28	3,78	0,50		
	2-3	18	3,47	0,79		

Katılımcıların sahip oldukları çocuk sayısı ile duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi alt boyutlarının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıya "tek yönlü Anova testi" yapılmıştır. Çıkan sonuçlar Tablo 13'te görülmektedir.

Duygusal Tükenme boyutunda, çocuk sahibi olmayan katılımcıların duygusal tükenme ortalamaları (2,70) bir (1) tane çocuğu olan katılımcıların duygusal tükenme ortalamasından(2,46) ve 2-3 çocuğu olan katılımcıların duygusal tükenme ortalamasından (2,55) daha yüksek çıkmıştır.Duyarsızlaşma boyutunda, çocuk sahibi olmayan katılımcıların duyarsızlaşma ortalamaları (2,70) bir (1) çocuğu olan katılımcıların duyarsızlaşma ortalamalarından (2,56) ve 2-3 çocuk sahibi olan katılımcıların duyarsızlaşma ortalamalarından (2,42) daha yüksek çıkmıştır.

Kişisel başarı boyutunda, çocuk sahibi olmayan katılımcıların duyarsızlaşma ortalamaları (3,98) bir (1) çocuğu olan katılımcıların duyarsızlaşma ortalamalarından (3,78) ve 2-3 çocuk sahibi olan katılımcıların duyarsızlaşma ortalamalarından (3,47) daha yüksek çıkmıştır.

Levene testinde, duygusal tükenme boyutunda varyansların homojen dağılmadığı tespit edilmiştir (anlamlılık: 0,001 < 0,05). Duyarsızlaşma (anlamlılık: 0,686 > 0,05) ve kişisel başarı hissi (anlamlılık: 0,127 > 0,05) boyutlarında ise varyanslar homojen dağılmaktadır.

Tek yönlü Anova testine göre kişisel başarı hissi (anlamlılık: 0,014 < 0,05) boyutunda çocuk sayısı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur (anlamlılık: 0,014 < 0,05). SPSS paket programında, ANOVA testi içeriğinde farklılaşmaların tespit edilebilmesi amacıyla yapılan testler ikiden az öğesi bulunan gruplara uygulanamamaktadır. Bu nedenle, anketlerden biri, çocuk sayısı değişkenine göre farklılaşmanın incelenebilmesi maksadıyla sadece bu test için çıkarılmış olup diğer demografik değişkenlere göre inceleme yapılırken analizlere dahil edilmiştir.

Çocuk sayısı ile kişisel başarı hissi boyutundaki anlamlı farklılığa hangi grupların neden olduğunun tespti için "Gabriel" testi uygulanmıştır. Farklılığa sebep olan grupların, çocuk sahibi olmayan katılımcılar ile 2-3 çocuk sahibi olan katılımcılardan kaynaklandığı tespit edilmiştir (anlamlılık: 0,009 < 0,05).

Tablo 14: Demografik Faktörler Farklılık Analizi, Sektördeki Çalışma Süresi 'ANOVA'-Testi

Değişkenler	Sektördeki Çalışma Süresi	Katılımcı Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Levene Testi Anlamlılık	ANOVA Anlamlılık
Duygusal Tükenme	1 yıldan az	6	3,61	1,26	0,158	0,011
	1-5 yıl	39	2,51	1,26		
	6-10 yıl	18	2,31	1,05		
	11-15 yıl	14	3,33	1,15		
	15 yıldan fazla	27	2,35	0,86		
Duyarsızlaşma	1 yıldan az	6	3,20	0,89	0,579	0,235
	1-5 yıl	39	2,59	1,02		
	6-10 yıl	18	2,61	1,03		
	11-15 yıl	14	2,94	1,13		
	15 yıldan fazla	27	2,34	0,88		
Kişisel Başarı Hissi	1 yıldan az	6	3,44	0,40	0,561	0,003
	1-5 yıl	39	4,10	0,68		
	6-10 yıl	18	4,00	0,59		
	11-15 yıl	14	3,54	0,71		
	15 yıldan fazla	27	3,59	0,60		

Katılımcıların havacılık sektöründe çalışma süreleri ile duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi alt boyutlarının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıya "tek yönlü Anova testi" yapılmıştır. Çıkan sonuçlar Tablo 14'te görülmektedir.

Duygusal tükenme boyutunda, havacılık sektöründe 1 yıldan az çalışan katılımcıların duygusal tükenme ortalamaları (3,61), 1-5 yıl arasında çalışan katılımcıların duygusal tükenme ortalmaları (2,51), 6-10 yıl arasında çalışan katılımcıların duygusal tükenme ortalamaları (2,31), 11-15 yıl arasında çalışan katılımcıların duygusal tükenme ortalamaları (3,33), ve 15 yıl ve daha fazla çalışan katılımcıların duygusal tükenme ortalamaları (2,35) olarak tespit edilmiştir. Sektördeki çalışma süresine göre en çok duygusal tükenmeyi sektörde çalışmaya yeni başlayan çalışanların yaşamış olduğu görülmektedir.

Duyarsızlaşma boyutunda, havacılık sektöründe 1 yıldan az çalışan katılımcıların duyarsızlaşma ortalamaları (3,20), 1-5 yıl arasında çalışan katılımcıların duyarsızlaşma ortalmaları (2,59), 6-10 yıl arasında çalışan katılımcıların duyarsızlaşma ortalamaları (2,61), 11-15 yıl arasında çalışan katılımcıların duyarsızlaşma ortalamaları (2,94), ve 15 yıl ve daha fazla çalışan katılımcıların duyarsızlaşma ortalamaları (2,34) olarak tespit edilmiştir.

Kişisel başarı hissi boyutunda, havacılık sektöründe 1 yıldan az çalışan katılımcıların kişisel başarı hissi ortalamaları (3,44), 1-5 yıl arasında çalışan katılımcıların kişisel başarı hissi ortalmaları (4,10), 6-10 yıl arasında çalışan katılımcıların kişisel başarı hissi ortalamaları (4,00), 11-15 yıl arasında çalışan katılımcıların duygusal tüken ortalamaları (3,54), ve 15 yıl ve daha fazla çalışan katılımcıların kişisel başarı hissi ortalamaları (3,59) olarak tespit edilmiştir.

Levene testine göre, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi boyutlarında varyanslar homojen olarak dağılmaktadır (anlamlılık > 0,05). Tek yönlü Anova testi sonuçlarına göre, sektördeki çalışma süresi ile duygusal tükenme (anlamlılık: 0,011 < 0,05) ve kişisel başarı hissi (anlamlılık: 0,03 < 0,05) alt boyutlarında sektördeki çalışma süresine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir.

Sektördeki çalışma süresi ile duygusal tükenme ve kişisel başarı hissi boyutlarındaki farklılığa sebep olan grupların tespiti için "Gabriel" testi kullanılmıştır. Testin sonucuna göre duygusal tükenme boyutunda gruplar arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Kişisel başarı hissi boyutunda ise, farklılığa sebep olan grupların; sektörde 1-5 yıl arasında çalışan katılımcılar ile 11-15 yıl arasında çalışan katılımcılardan ve sektörde 1-5 yıl arasında çalışan katılımcı grupları (anlamlılık: 0,039 < 0,05) ile 15 yıl ve üzeri süre çalışan katılımcı grupları (anlamlılık: 0,018 < 0,05) sebebiyle oluştuğu tespit edilmiştir.

Tablo 16: Demografik Faktörler Farklılık Analizi, Firma/Kurumdaki Çalışma Süresi 'ANOVA'Testi

Değişkenler	Firma/Kurumdaki Çalışma Süresi	Katılımcı Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Levene Testi Anlamlılık	ANOVA Anlamlılık
Duygusal Tükenme	1 yıldan az	7	3,35	1,35	0,102	0,007
	1-5 yıl	40	2,54	1,23		
	6-10 yıl	18	2,40	1,18		
	11-15 yıl	12	3,53	1,05		
	15 yıldan fazla	27	2,26	0,80		
Duyarsızlaşma	1 yıldan az	7	3,11	0,85	0,563	0,207
	1-5 yıl	40	2,65	1,02		
	6-10 yıl	18	2,66	1,11		
	11-15 yıl	12	2,90	1,05		
	15 yıldan fazla	27	2,27	0,86		
Kişisel Başarı Hissi	1 yıldan az	7	3,43	0,37	0,489	0,006
	1-5 yıl	40	4,07	0,65		
	6-10 yıl	18	4,01	0,59		
	11-15 yıl	12	3,50	0,90		
	15 yıldan fazla	27	3,63	0,58		

Katılımcıların anketin uygulandığı süre zarfı içerisinde çalıştıkları firma/kurumdaki çalışma süreleri ile duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi alt boyutlarının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıya "tek yönlü Anova testi" yapılmıştır. Çıkan sonuçlar Tablo 13'te görülmektedir.Duygusal tükenme boyutunda, firma/kurumda 1 yıldan az çalışan katılımcıların duygusal tükenme ortalamaları (3,35), 1-5 yıl arasında çalışan katılımcıların duygusal tükenme ortalmaları (2,54), 6-10 yıl arasında çalışan katılımcıların duygusal tükenme ortalamaları (2,40), 11-15 yıl arasında çalışan katılımcıların duygusal tükenme ortalamaları (3,53), ve 15 yıl ve daha fazla çalışan katılımcıların duygusal tükenme ortalamaları (2,26) olarak tespit edilmiştir. Sektördeki çalışma süresine göre en çok duygusal tükenmeyi sektörde çalışmaya yeni başlayan çalışanların yaşamış olduğu görülmektedir.

Duyarsızlaşma boyutunda, firma/kurumda 1 yıldan az çalışan katılımcıların duyarsızlaşma ortalamaları (3,11), 1-5 yıl arasında çalışan katılımcıların duyarsızlaşma ortalmaları (2,65), 6-10 yıl arasında çalışan katılımcıların duyarsızlaşma ortalamaları (2,66), 11-15 yıl arasında çalışan katılımcıların duyarsızlaşma ortalamaları (2,90), ve 15 yıl ve daha fazla çalışan katılımcıların duyarsızlaşma ortalamaları (2,27) olarak tespit edilmiştir.Kişisel başarı hissi boyutunda, firma/kurumda 1 yıldan az çalışan katılımcıların kişisel başarı hissi ortalamaları (3,43), 1-5 yıl arasında çalışan katılımcıların kişisel başarı hissi ortalmaları (4,07), 6-10 yıl arasında çalışan katılımcıların kişisel başarı hissi ortalamaları (4,01), 11-15 yıl arasında çalışan katılımcıların duygusal tüken ortalamaları (3,50), ve 15 yıl ve daha fazla çalışan katılımcıların kişisel başarı hissi ortalamaları (3,63) olarak tespit edilmiştir.

Levene testine göre, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi boyutlarında varyanslar homojen olarak dağılmaktadır (anlamlılık > 0,05).Tek yönlü Anova testi sonuçlarına göre, firma/kurumda çalışma süresi ile duygusal tükenme (anlamlılık: 0,007< 0,05)[1] ve kişisel başarı hissi (anlamlılık: 0,006< 0,05) alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir.

Firma/kurumdaki çalışma süresi ile duygusal tükenme ve kişisel başarı hissi boyutlarındaki farklılığa sebep olan grupların tespiti için "Gabriel" testi kullanılmıştır. Duygusal tükenme boyutunda farklılığa; firma/kurumda 11-15 yıl arasında çalışan katılımcılar ile 15 yıl ve üzeri süre çalışan katılımcı gruplarının (anlamlılık: 0,011 < 0,05) sebep olduğu tespit edilmiştir.Kişisel başarı hissi boyutunda ise, tek yönlü Anova testine göre anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmişse de "Gabriel" testine göre gruplar arasında farklılığa sebep olacak bir anlamlılık tespit edilememiştir.

Korelasyon Analizi

Değişkenler arasındaki ilişki, bu ilişkinin yönü ve şiddeti ile ilgili bilgiler sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Değişkenlerin birbiri arasındaki ilişkinin matematiksel analizi regresyon kullanılarak yapılırken bu ilişkinin şiddeti ve yönü hakkında detaylı bilgiye korelasyon analizi ile ulaşılmaktadır. Değişkenlerin bağımlı ya da bağımsız değişken olması öneli değildir, önemli olan değişkenlerin yönü ve derecesidir. Korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değerler almaktadır. Korelasyon katsayısının 0'a yaklaşması değişkenler arasında zayıf ilişkinin varlığını gösterir. Bu sayı 1'e yaklaştıkça değişkenler

[1]Firma/kurumda 1-5 yıl arasında çalışan katılımcılar ile 11-15 yıl arasında çalışan katılımcılar için yapılan analiz sonucunda çıkan anlamlılık değeri bu gruplardan kaynaklanan bir farklılık olduğunu belirtmesede çıkan anlamlılık değerinin (0,056) oldukça kritik seviyede olmasından dolayı yorumlanması gerektiği şeklinde değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde bu yorumlama yapılmıştır.

arasındaki ilişki "kuvvetli ilişki" olarak adlandırılmaktadır. Ve değişkenlerden biri artarken diğeri azalıyorsa negatif yönlü ilişki , her ikisi de birlikte artıp azalıyorsa pozitif yönlü ilişki söz konusudur.

Tablo 17: Değişkenler Arası Korelasyon Analizi

		Tükenmişlik	Duygusal Tükenme	Duyarsızlaşma	Kişisel Başarı
Tükenmişlik	Pearson Correlation	1	,902**	,821**	,223*
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,023
	N	104	104	104	104
Duygusal Tükenme	Pearson Correlation	,902**	1	,731**	-,153
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,120
	N	104	104	104	104
Duyarsızlaşma	Pearson Correlation	,821**	,731**	1	-,100
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,313
	N	104	104	104	104
Kişisel Başarı	Pearson Correlation	,223*	-,153	-,100	1
	Sig. (2-tailed)	,023	,120	,313	
	N	104	104	104	104

Tablo 17'de SPSS 23 paket programı kullanılarak Tükenmişlik kavramı ile Duygusal Tükenme, Duyarsızlaşma ve Kişisel Başarı Hissi boyutlarının korelasyon analizi görülmektedir.

Tablo 18: Değişkenler Arası Korelasyon Analizi Yorumlaması

Değişkenler	Tükenmişlik	Duygusal Tükenmişlik	Duyarsızlaşma	Kişisel Başarı Hissi
Tükenmişlik	1	,902**	,821**	,223*
Duygusal Tükenmişlik	,902**	1	,731**	-,153
Duyarsızlaşma	,821**	,731**	1	-,100
Kişisel Başarı Hissi	,223*	-,153	-,100	1

Yapılan korelasyon analizinin sonuçları tabloda belirtildiği şekildedir. Tabloya göre; tükenmişlik ile duygusal tükenmişlik arasında çok kuvvetli pozitif yönlü bir ilişki vardır (r=0,902; p<0.05). Tükenmişlik ile duyarsızlaşma arasında da aynı şekilde kuvvetli pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır (r=0,821; p<0.05). Duygusal tükenmişlik ile kişisel başarı hissi arasında zayıf negatif yönlü bir ilişki söz konusu iken duygusal tükenmişlik ile duyarsızlaşma arasında kuvvetli pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Aynı şekilde tabloya göre incelemeye devam ettiğimizde, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissinde de zayıf negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Duygusal Tükenme ve Duyarsızlaşma ile Kişisel Başarı Hissi arasında negatif ama zayıf bir ilişki olması Maslach ve Jackson tarafından yapılan çalışma ile de uyumludur.[1]

SONUÇ

Tükenmişlik sendromu, özellikle hizmet sektöründe kendini gösteren psikolojik bir olgudur. Çalışanların uzun süreli olarak insanlarla birebir iletişim halinde olması, onların psikolojik, fiziksel ya da sosyal sorunlarıyla ilgilenmeleri, bu sorunlarla ilglilenirken de tarafsız kalmaya çalışmaları hizmet sektöründe çalışan kişileri oldukça zor durumda bırakmakta ve zamanla mesleki anlamda tükenmişliğe neden olmaktadır. Havacılık sektörü hizmetin ön planda olduğu bir sektöre ait meslek gruplarının yer aldığı en iyi örneklerden biridir. Çalışmada Antalya Havalimanı'nda görev yapmakta olan yer hizmetleri personeli ve hava trafik kontrolörlerinin bir kısmına anket yoluyla ulaşılmış ve değerlendirmeler için onlardan alınan bilgiler kullanılmıştır. Yerli ve yabancı literatür incelendiğinde yer hizmetleri personeli ve hava trafik kontrolörlerine yönelik tükenmişlik ile iligili araştırmaların çok fazla olmadığı görülmektedir. Yapılan araştırmaların çoğunun kabin ekibine ya da pilotlara ait olduğu belirlenmiştir. Bu çalışma, havacılık sektöründe iki ayrı iş kolu olan yer hizmetleri personeli ve hava trafik kontrolörlerinin pandemi sürecinde tükenmişlik düzeyleri arasında belirgin farklılıkların tespiti ve iki

[1]"Kişisel Başarı alt ölçeğinin diğer alt ölçeklerden bağımsız olduğunu ve bileşen öğelerinin onlara olumsuz yüklenmediğini belirtmek önemlidir. Başka bir deyişle, Kişisel Başarı, Duygusal Tükenme ve/veya Duyarsızlaşmanın tersi olarak kabul edilemez. Nitekim Kişisel Başarı alt ölçeği ile diğerleri arasındaki korelasyonlar oldukça düşüktür: Duygusal Tükenme ile Kişisel Başarı Hissi için -0.17 (sıklık) ve -0.05 (yoğunluk) ve Duyarsızlaşma ile Kişisel Başarı Hissi için -0.28 (sıklık) ve -0.22 (yoğunluk) olarak bulunmuştur" (MASLACH & JACKSON, 1981).

meslek grubu birlikte incelendiğinde çeşitli demografik özelliklere bağlı olarak anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemeye yönelik gerçekleştirilmiştir.

Yapılan analizler sonucunda yer hizmetleri personelinin tükenmişlik düzeyinin orta seviyede olduğu tespit edilmiş aynı şekilde hava trafik kontrolörleri için de orta düzeyde bir tükenmişliğin var olduğu saptanmıştır. Duygusal Tükenmişlik düzeyi ve duyarsızlaşmanın aynı şekilde orta düzeyde görüldüğü, kişisel başarı hissinin ise yüksek düzeyde olduğu kanısına varılmıştır. Demografik faktörlere göre yapılan farklılık analizleri sonucunda; erkeklerin kadınlara göre daha fazla duygusal tükenme yaşadığı görülmektedir. Duyarsızlaşma boyutundaki değerlere bakıldığında, erkek katılımcıların duyarsızlaşma ortalamalarının kadın katılımcıların duyarsızlaşma ortalamalarına göre daha yüksek olduğu ve kişisel başarı hissinde ise hem erkek katılımcıların hem de kadın katılımcıların kişisel başarı hissi yaşadıkları, erkek katılımcıların kişisel başarı hislerinin kadın katılımcılara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Erkeklerin yaşamış oldukları duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi kadın katılımcılara göre yüksek çıkmış olsa da yapılan analizler sonucunda anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Evli olmayan katılımcıların evli katılımcılara göre daha fazla duygusal tükenme yaşadığı ve duyarsızlaşma oranlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Evli olmayan katılımcıların ise evli katılımcılara göre daha yüksek düzeyde kişisel başarı hissine sahip olduğu ortaya konulmuştur. Evli olmayan katılımcıların evli katılımcılara göre anlamlı olarak daha fazla kişisel başarı hissine sahip olmaları, evli bireylerin mesleki başarının yanı sıra evlilik hayatlarında almış oldukları sorumlulukları da yerine getirmeleri olarak düşünülmektedir.

Yaş ile tükenmişlik boyutları arasındaki farklılık için yapılan analiz sonucunda; yaş ile kişisel başarı hissi boyutundaki farklılığa sebep olan yaş gruplarının 18-25 yaş aralığındaki katılımcılar ile 46 ve üzeri yaş grubundaki katılımcılar arasında anlamlı farklılıktan kaynaklandığı tespit edilmiştir. Ayrıca 18-25 yaş aralığındaki katılımcılar ile 36-45 yaş aralığındaki katılımcılar arasındaki anlamlı farklılık ($0,06 > 0,05$) olarak tespit edilmiş ve her ne kadar gerekli şart sağlanmadığı için (anlamlılık $< 0,05$) analize dahil edilmemiş olsa da yorum yapılmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Kişisel başarı hissinin işe başlanan ve/veya çalışılan ilk yıllarda en yüksek olduğu, yaş ilerledikçe kişisel başarı hissinin düştüğü tespit edilmiştir. Bu durumun, aynı sektörde ve/veya aynı işte uzun süre çalışıldıktan sonra yapılan işin monoton hale gelmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Eğitim düzeyi ile tükenmişlik boyutları arasındaki farklılık için yapılan analizler sonucunda önlisans ile lisans mezunu katılımcılar arasındaki anlamlı farklılığın nedeni ile çocuk sahibi olmayan katılımcılar ile 2-3 çocuk sahibi katılımcılar arasında kişisel başarı hissi boyutundaki anlamlı farklılığın nedeni arasında benzerlik olduğu düşünlmektedir. Çocuk sahibi olmayan bireylerin sorumlulukları ve görevleri, 2-3 çocuk sahibi bireylere göre daha az olmaktadır. 2-3 çocuk sahibi bireylerin kişisel başarı hissinin daha yüksek olabilmesi için daha fazla sorumluluk ve görevi başarı ile idare edebilmesi gerekmektedir. Katılımcıların havacılık sektöründe çalışma süreleri ile duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissi alt boyutlarının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüş ve sonuçlar sektördeki çalışma süresine göre en çok duygusal tükenmeyi sektörde çalışmaya yeni başlayan çalışanların yaşamış olduğu ortaya çıkmıştır. Sektörde 1-5 yıl arası çalışanlar ile 11-15 yıl arasında çalışanlar ve 15 yıldan fazla çalışanlar arasında kişisel başarı hissi boyutunda istatistiki anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır. Sektörde 11 yıldan fazla çalışan bireylerin uzun bir süre boyunca deneyim kazandıkları, yaptıkları işin belli bir derecede monoton hale gelmesi gibi nedenler ile kişisel başarı

hislerinin azalmaya başladığı düşünülmektedir. Halbuki, 1-5 yıl arasında çalışan bireylerin öğrenecekleri ve deneyimleyecekleri birçok durum/olay bulunmaktadır. Karşılaşılan ve başarı ile idare edilen her yeni durum/olay kişisel başarı hissini artıracaktır.

Çalışmada ; tükenmişlik kavramının ve alt boyutlarının Antalya Havalimanın personellerini ne yönde etkilediğine dair anlamlı sonuçlar bulunması hedeflenmiştir. Ancak çalışma alanının yalnızca yer hizmetleri personelleri ve hava trafik kontrolörleri ile sınırlı kalmış olması ve yer hizmetleri personelinin de çok çeşitli aynı zamanda birbirinden farklı hizmet tanımı bulunan alt birimleri içermesi nedeni ile çalışmada elde edilen veri sayısı çalışmaya ilişkin doğruluğu sağlamak adına yeterli olsa da örneklem içerisinde yer alan tüm personelleri kapsayamaması adına yetersiz kalmıştır. Ayrıca çalışma pandemi dönemi içerisinde yapıldığı için çalışanları etkileyen en önemli faktör olarak yerini almıştır. Aynı çalışma pandemi dönemi bittikten sonra normal düzende yeniden aynı örneklem üzerinde tekrarlanabilir. Gelecek çalışmalarda, çalışmanın kapsamı tüm personelleri ve farklı havayollarını kapsayacak şekilde genişletilebilir.

KAYNAKÇA

Adiller, Leyla(2011).The effect of work-family conflict on work stress and job satisfaction: Research on Turkey Airline Pilots Association. : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İşletmecilik Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Ardıç, K., ve Polatçı, S. (2009). Tükenmişlik Sendromu ve Madalyonun Öbür Yüzü: İşle Bütünleşme, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32, 21-46.

Ardıç, K., Baş, T. (2001). "Kamu ve Vakıf Üniversitelerindeki Akademik Personelin İş Tatmin Düzeyinin Karşılaştırılması", 9.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, İstanbul.

Akıncı, Z. (2002). "Turizm Sektöründe İş Gören İş Tatminini Etkileyen Faktörler: Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama", Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 4, Antalya, 1-25.

Aksoy, C. (2017). Çalışanlarda adalet ve yönetici desteği algısının güven oluşumundaki rolü: Havacılık sektöründe bir uygulama. Journal of Aviation, 1(1), 8-17.

ATAG. (2020). Aviation: Benefits Beyond Borders. ATAG.

Bakanoğlu, Kaan(2021). Stresin,Tükenmişliğin ve Mutluluğun İş Tatmine Etkisi: Pilotlar Üzerine Bir Araştırma. IAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. http://hdl.handle.net/11547/7385

Barutçu, E., Serinkan, C. (2008). "Günümüzün Önemli Sorunlarından Biri Olan Tükenmişlik Sendromu Denizli'de Yapılan Bir Araştırma", Ege Akademik Bakış Dergisi, 8, (2),. 541- 561.

Batur, B. S. (2008). Hava Yolcu ve Kargo Taşımacılığı; Dünyada ve Türkiye'de Uygulamalar. Dokuz Eylül Üniversitesi.Yüksek Lisans Tezi.

Budak, G., Sürgevil, O. (2005). "Tükenmişlik ve Tükenmişliği Etkileyen Örgütsel Faktörlerin Analizine İlişkin Akademik Personel Üzerinde Bir Uygulama", Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 20, (2), 95- 108.

Can, Ahmet (2015). A Study On Burnout Levels Of Academic Personel Working at a Publıc Universities,KIREKKırklareli Universty Example. University of Kırklareli, Master's Business Management, Master Thesis.

Choi, Suk Bong, Nicole C, Kihwan K. ve Saja N. (2018). "The Effect of Work-Family Conflict and Job Insecurity on Innovative Behaviour of Korean Workers: The Mediating Role of Organisational Commitment and Job Satisfaction", International Journal of Innovation Management, 22(1); 1-29.

Çağlıyan, Y. (2007). "Tükenmişlik Sendromu ve İş Doyumuna Etkisi: Devlet ve Vakıf Üniversitelerindeki Akademisyenlere Yönelik Alan Araştırması. (Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli.

Çetin, A., Güleç, R., & Kayasandık, A. E. (2015). Etik İklim Algısının Çalışanların İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Tükenmişliğin Aracı Değişken Rolü, Electronic Journal of VocationalColleges, 5(2), 18-31.

Çelebi,M.Hanifi(2019). Havacılık Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi. Eskişehir Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Hava Trafik Kontrol Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Dalmış ,A. Bahadır(2018). Örgütsel Bağlılığın İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi: Havacılık Sektöründe Bir Çalışma. Turkish Studies Social Sciences, 14 ,(4), 1399-1419 . DOI: 10.29228/TurkishStudies.23472

Demir, A.Muhammed(2018). Türkiye'deki Havayolu Pilotlarının İşten Ayrılma Niyetini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi veAnalizi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Mühendisliği Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Erdoğan, M., & Gül, H. (2014). Tükenmişlik ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişkiler: Hava Trafik Kontrolörleri Üzerinde Bir Uygulama. Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi.Yüksek Lisans Tezi.

Erturgut, R. (2019). Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Göktaş Kulualp, H., Sarı, Ö., (2019). Tükenmişlik Sendromu:Kamu Çalışanları Üzerine Bir Uygulama, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (35), 211-230.

Gungor,I.Tuğba ve, Gulovab, A(2020). Yönetici Desteğinin Çalışanların Kurallara Uyma Davranışı Üzerindeki Etkisi: Havacılık Sektöründe Bir Uygulama. Business and Economics Research Journal,11, (2), 495-513 doi: 10.20409/berj.2020.263

Hu, S. L. Y., & Leung, L. (2003). Effects of expectancy-value, attitudes, and use of the internet on psychological empowerment experienced by Chinese women at the workplace. Telematics and Informatics, 20(4), 365-382.

ICAO. (2020). Presentation of 2019 Air Transport Statistical Results. 05 17, 2021 tarihinde ICAO UNITINGAVIATION:https://www.icao.int/annualreport2019/Documents/ARC_2019_Air%20Transport%20Static. pdf adresinden alındı

Kadıoğlu ,Rıdvan(2019). Havacılık Organizasyonlarında Çalışan Lojistik Profesyonellerinde İş Doyumu ve Tükenmişlik: Kokpit ve Kabin Personelleri Üzerine Bir Uygulama. Akdeniz Üniversitesi Sosyal bİlimker Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Kanbur, E . (2018). HAVACILIK SEKTÖRÜNDE PSİKOLOJİK GÜÇLENDİRME, İŞ PERFORMANSI VE İŞTEN AYRILMA NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ . Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi , 14 (1) , 147-162 . DOI: 10.17130/ijmeb.2018137578

Karadayı,Sinan(2019). COVID-19 Pandemisinin Anesteziyoloji ve Reanimasyon Uzmanları ve Araştırma Görevlilerindeki Tükenmişlik Üzerine Etkisi. Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıpta Uzmanlık Tezi.

Koçak, D , Yücel, İ . (2018). İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkide Tükenmişliğin Aracılık Etkisi: Sağlık Sektöründe Bir Çalışma . MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi , 7 (2) , 297-321 .Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/mjss/issue/40519/485949.

Korkut, F., Toğa, N. & Aksoy, A. (2018). "Örgütsel Adalet Algısının Tükenmişlik Sendromuna Etkisi: Bir Alan Çalışması", International Journal of Academic Value Studies, 4,(18), 131-142. (ISSN:2149-8598).

Lenk, Furkan (2019). Çalışan ve Çalışmayan Kadınların Tükenmişlik Düzeyinin Karşılaştırılması. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Makara-Studzinska, M., Załuski, M., Jagielski, P., Wójcik-Małek, D., & Szelepajło, M. (2020). An Exploration of Perceived Stress, Burnout Syndrome, and Self-Efficacy in a Group of Polish Air Traffic Controllers and Maritime Navigators: Similarities and Differences. International Journal of Environmental Research and Public Health, 18(1), 53. doi:https://doi.org/10.3390/ijerph18010053

Mas, C. A., Gallo, A., Ibarra, A., & García, J. C. (2018). The relation between work stress and burnout syndrome in a sample of Chilean air traffi c controllers. Ciencias Psicológicas, 239-248. doi:http://dx.doi.org/10.22235/cp.v12i2.1688

MASLACH, C., & JACKSON, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. JOURNAL OF OCCUPATIONAL BEHAVIOUR, 2, 99-113. doi:https://doi.org/10.1002/job.4030020205

Maslach, C., Jackson, S. E., & Leiter, M. P. (1986). Description and History of the Instrument. Maslach Burnout Inventory (s. 211). içinde Palo Alto: Consulting Psychologists Press.

Onur, Merve (2020). The effect of burnout level on job satisfaction in service sector; a research of the shopping center employees. Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans tezi.

Öztürk, Y. E. (2020). Burnout syndrome of airline crews during crisis and Covid 19 in the world and Turkey. International Journal Of Business Ecosystem& Strategy, 36-42.

Öztürk,Ezgi(2019). Havacılık Sektöründe Tükenmişlik Sendromu Nedenleri ve Etkileri , Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Havacılık Yönetimi Ana Bilim Dalı,Yüksek Lisans Tezi.

Rosskam, E., Greiner, B., Mateski, M., McCarthy, V., Siegrist, J., Smith, S. L., & Wege, N. (2009). Stressed and Fatigued on the Ground and in the Sky: Changes from 2000–2007 in civil aviation workers' conditions of work A global study of 116 countries in Africa,Asia/Pacific,Middle East,North America,Latin/South America, and Europe in the post–9/11 era. Londra: International Transport Workers' Federation.

Seçilmiş, Ö.Bahtım(2017). Havayolu işletmelerinde stratejik yönetim uygulamalarının kabin ekibi davranışlarına etkisi : Bir havayolu örneği. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Shepherd, B., Shingal, A., & Raj, A. (2016). Value of Air Cargo: Air Transport and Global Value Chains. IATA.

SHGM. (2020). SHGM Faaliyet Raporu 2020. Ankara.

SPSS: Descriptive Statistics. (2021). 05 25, 2021 tarihinde Illionisstate Psychology: https://psychology.illinoisstate.edu/jccutti/138web/spss/spss3.html adresinden alındı

SÜREN, S. (2015). Banka Çalışanlarında Tükenmişlik ve Beş Büyük Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Tez no: 389828).

Şahin, M. S., & Öge, E. (2014). İş Stresinin Tükenmişlik Üzerine Etkisi ve Devlet Hava Meydanları İşletilmesi'nde Çalışan Hava Trafik Kontrolörleri Üzerine Bir Araştırma. Sosyal Bilimler, İşletme. İstanbul: T.C. İstanbul Aydın Üniversitesi.

Tosunoğlu,Hande (2021). The moderating effects of workaholism and psychological capital on the relationship between work-family conflict and emotional exhaustion. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi.

Uyav, Tuğçe(2019). Tükenmişliğin İşten Ayrılma Niyeti üzerindeki Etkisinde Kişilik Özelliklerinin Rolü : Havalimanı Yer Hizmeti Çalışanlarında Bir Araştırma. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. ProQuest Dissertations Publishing, 2019. 28243262.

Wang, Y.-C., & Yen, N.-Y. (2013). A Study on the Relationship among Job Stress Sources, Stress Consequences, and Stress Coping Strategies of Airport Ramp Workers in Taiwan. The Asian Conference on the Social Sciences 2013 (s. 440-448). Osaka: The International Academic Forum. http://papers.iafor.org/wp-content/uploads/papers/acss2013/ACSS2013_0703.pdf adresinden alındı

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Evaluation of the Concentration of the Soluble Form of Programmed Cell Death-Lıgand 1(SPD-L1) in Patients with Endometrial Cancer

Weronika KURYŁO
The student research group, Independent Laboratory of Cancer Diagnostics and Immunology, Medical University of Lublin, Lublin, POLAND

Wiktoria SKIBA
Independent Laboratory of Cancer Diagnostics and Immunology, Medical University of Lublin, Lublin, POLAND.

Iwona WERTEL
Independent Laboratory of Cancer Diagnostics and Immunology, Medical University of Lublin, Lublin, POLAND.

INTRODUCTION

Endometrial cancer (EC) is the most common gynaecological cancer and the second most common female malignancy in the developed world [1]. The cancer incidence is gradually rising because increased obesity and ageing of the population [1]. Circulating soluble programmed death-1 ligand (sPD-L1) is measurable in the serum of cancer patients. Circulating blood biomarkers are being investigated to predict the response to PD-1/PD-L1 blockade. The markers include circulating immune cells and circulating PD-L1 [4]. In recent years, the scientists interested in molecular biology of endometrial cancer and potential targets for therapy. Immune checkpoint inhibitors, particularly agents targeting the programmed cell death protein-1 (PD-1)/programmed death-ligand-1 (PD-L1) pathway have the potential to be effective against specific subtypes of endometrial cancer.[1, 2, 3]. Food and Drug Administration (FDA) has been approved some immune checkpoint inhibitors (ICI) (e.g. ipilimumab, pembrolizumab) and the treatment for solid tumors has changed greatly. Moreover, ICIs play important roles in the treatment of unresectable or metastatic MSI or MMRd solid tumors. [1,4]

AIM:

Our study aimed to investigate the prevalence of the soluble form of programmed cell death-ligand 1(sPD-L1) in the plasma of patients with endometrial cancer in comparison to healthy blood donors.

MATERIAL AND METHODS:

Soluble PD-L1 levels in the plasma of the EC patients (n=70) and the plasma of the healthy blood donors (n=20) were investigated via an immunoassay kit ELISA (sPD-L1) as specified by the manufacturer R$D, USA). Plate absorbance was read on an ELX-800 plate reader (BioTek Instruments, Inc, USA) and analyzed by Gen5_ (BioTek 218 Instruments, Inc). The concentrations of sPD-L1 (pg/mL) were calculated via interpolation from a standard curve.

RESULTS:

The concentrations of sPD-L1 in the plasma of the EC patients were: median 61.33, range 31.47-148.64 pg/ml. The concentrations of sPD-L1 in the plasma of the control group were: median 60.39, range 38.57-205.79 pg/ml. The sPD-L1 levels in the plasma of patients with endometrial cancer and the control group did not differ significantly ($p>0.05$).

CONCLUSIONS:

Our results did not reach statistical significance. This may suggest, that soluble form of programmed cell death-ligand 1(sPD-L1) in the plasma of patients with endometrial cancer is not as importatn as receptors PD-L1 on tissue in immunotherapy treatment patients with endometrial cancer. Further studies are needed to clarify the mechanism and and the hypothesis.

References:

1. Post CCB, Westermann AM, Bosse T, Creutzberg CL, Kroep JR. PARP and PD-1/PD-L1 checkpoint inhibition in recurrent or metastatic endometrial cancer. Crit Rev Oncol Hematol. 2020 Aug;152:102973. doi: 10.1016/j.critrevonc.2020.102973. Epub 2020 May 18. PMID: 32497971.
2. van den Heerik ASVM, Horeweg N, de Boer SM, Bosse T, Creutzberg CL. Adjuvant therapy for endometrial cancer in the era of molecular classification: radiotherapy, chemoradiation and novel targets for therapy. Int J Gynecol Cancer. 2021 Apr;31(4):594-604. doi: 10.1136/ijgc-2020-001822. Epub 2020 Oct 20. PMID: 33082238; PMCID: PMC8020082.
3. Raglan O, Kalliala I, Markozannes G, Cividini S, Gunter MJ, Nautiyal J, Gabra H, Paraskevaidis E, Martin-Hirsch P, Tsilidis KK, Kyrgiou M. Risk factors for endometrial cancer: An umbrella review of the literature. Int J Cancer. 2019 Oct 1;145(7):1719-1730. doi: 10.1002/ijc.31961. Epub 2019 Feb 20. PMID: 30387875.
4. Oh SY, Kim S, Keam B, Kim TM, Kim DW, Heo DS. Soluble PD-L1 is a predictive and prognostic biomarker in advanced cancer patients who receive immune checkpoint blockade treatment. Sci Rep. 2021 Oct 5;11(1):19712. doi: 10.1038/s41598-021-99311-y. PMID: 34611279; PMCID: PMC8492653.

Keywords: Endometrial cancer, immune checkpoints, PD-L1.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

The Effect of Urbanization and Industrialization on Tourism Revenues: Empirical Evidence from Turkey

Hatice IMAMOGLU, Ph.D

Department of Business Administration, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Cyprus Science University, No:80, Dr Fazıl Küçük Caddesi, ,Kyrenia / TRNC Mersin 10 - Turkey

E-mail: haticeimamoglu@csu.edu.tr ORCID Number:0000-0002-3299-499

Tugrul GUNAY, Ph.D

Department of Tourism and Hotel Management, Faculty of Tourism, Cyprus Science University

No:80, Dr Fazıl Küçük Caddesi, Kyrenia / TRNC Mersin 10 - Turkey

E-mail: tugrulgunay@csu.edu.tr ORCID Number: 0000-0001-5649-1775

Jamiu Adetola ODUGBESAN, Ph.D

Faculty of Economics, Administrative, and Social Sciences, Cyprus West University, KKTC, Mersin 10, Turkey

Abstract

Tourism revenues have a substantial and growing contribution to the Turkish economy. This paper attempts to investigate the effect of both urbanization and industrialization on tourism revenue, in Turkey. The time series analysis will be conducted for the period from 1990 to 2020. Empirical estimations provide evidence of the existence of a cointegration vector, that supports the long-run relationship between the variables of interest. Fully modified OLS, Dynamic OLS, and Canonical cointegration regression will be employed to estimate short-run and long-run estimates. Results suggest the statistically significant and positive effect of urbanization on tourism revenue along with gross domestic product and real exchange rate. On the other hand, industrialization reveals a significantly negative effect on tourism revenues. Turkish authorities need to pay more attention to industrialization so that it can eliminate a negative impact on tourism revenues.

Keywords: Tourism Revenue, Industrialization, Urbanization, Turkey.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Miejsce kultury organizacyjnej w budowaniu wizerunku pracodawcy opartym na wartościach

Michalina Karasek

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, Poland

studentka, Wydział Zarządzania i Logistyki, Uczelnia Techniczno - Handlowa im. H. Chodkowskiej w Warszawie.

dr. Agnieszka Małgorzata Nowocień

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, Poland

doktor, Wydział Zarządzania i Logistyki, Uczelnia Techniczno - Handlowa im. H. Chodkowskiej w Warszawie.

Streszczenie: Celem artykułu jest wskazanie miejsca kultury organizacyjnej w budowaniu świadomego wizerunku współczesnego pracodawcy. Budowanie wizerunku pracodawcy jako zestawu działań, które powinny być poparte i wzmacniane kształtowaniem kultury organizacyjnej opartej na kluczowych i wyrazistych wartościach. Kultura organizacyjna jest jednym z atrybutów, które odróżniają rynkowo przedsiębiorstwa między sobą, obejmuje procesy, które wpływają na współistnienie całej organizacji zaczynając od personelu, jego aktywności a kończąc na osiąganych wynikach. Zaprezentowane w artykule wyniki badania posłużą do określenia najważniejszych wniosków badawczych w obszarze współczesnego zarządzania opartego na wartościach.

Słowa kluczowe: employer branding, kultura organizacyjna, budowanie marki, zarządzanie przez wartości

WSTĘP

Kreowanie wizerunku dobrego pracodawcy jest w ostatnich latach bardzo często podejmowanym zbiorem działań - powiązanych ze stosowaną praktyką zarządzania zasobami ludzkimi, mającymi wpływ na kształtowanie kultury organizacyjnej opartej na wartościach. Kreowanie wizerunku jest pewnego rodzaju wyzwaniem z jakim muszą się mierzyć organizacje chcąc pozostać na szczycie, na co mają wpływ również osiągane wyniki pracy. Działania takie powodują kreowanie nowych wyzwań z jakimi mierzą się firmy chcąc sprostać oczekiwaniom i zapewnić sobie pewnego rodzaju lojalność pracowników, klientów czy partnerów biznesowych. Kultura organizacji to określone działania mające

na celu wskazanie wartości organizacyjnych wpływających na skuteczność działania w konkurencyjnych otoczeniu rynkowym. W wielu miejscach pracy to właśnie niektóre zasady przeważają nad osiągnięciami i zaangażowaniem w pracy stawiając profesjonalny *employer branding* na pierwszym miejscu. Istnieje wiele sposobów na zwiększenie efektywności organizacji i jej zespołów, jednym z z najważniejszych jest świadome budowanie kultury i atmosfery sprzyjającej współpracy i rozwojowi potencjału.

Kultura organizacyjna w życiu firmy

W teorii organizacji i zarządzania coraz częściej dominuje podejście oceniające kulturę, rozumianą jako system wartości i standardów stosujący metody racjonalnego działania. Kiedy mówi się o kulturze z perspektywy globalnej, można wyróżnić trzy kategorie[1]:

1. **Materialne** – obejmujące technologię, produkty i działania mające na celu bezpośrednie zaspokojenie potrzeb materiałowych.
2. **Społeczne** – w zakresie relacji międzyludzkich.
3. **Symboliczne** – wartości i znaki, duchowe potrzeby ludzi, społeczeństw, organizacji.

Kultura organizacyjna jest jednym z kilku atrybutów, które odróżniają organizacje od siebie, kultura w różnych organizacjach jest zróżnicowana, bowiem jest szeregiem behawioralnych procesów poznawczych i emocjonalnych, których każdy człowiek uczy się na przestrzeni życia zawodowego. Kultura jest również wyuczonym zjawiskiem zbiorowym, określa jak członkowie organizacji powinni zachowywać się w określonych sytuacjach. Zawiera również elementy „powinności", które określają pewne formy zachowania lub pozwalają ocenić zachowanie jako dopuszczalne lub nie. Kultura nie jest zjawiskiem statycznym, ale koncepcją, którą wszyscy członkowie firmy nieustannie tworzą, afirmują i wyrażają[2].

Ważnym czynnikiem tworzącym kulturę organizacyjną jest założyciel organizacji. Wpływa na pracowników tak, aby większość wartości podzielanych przez nich w danej kulturze organizacyjnej była konsekwencją jego działań. Aspekty wpływu założyciela na kulturę organizacyjną związane są z wizją i misją firmy. Wizja wyznacza perspektywy i opisuje firmę w przyszłości, dzięki której staje się ona siłą wyzwalającą zintegrowaną energię pracowników, umożliwiającą przekształcenie ich motywacji w wykonywanie zadań[3]. Jako „obraz przyszłości, który chcą tworzyć członkowie organizacji", wizja nie określa celów firmy. Cele do osiągnięcia określa misja, która jest „precyzyjnym wyrażeniem – w języku zrozumiałym dla pracowników i otoczenia organizacji – dalekosiężnych planów i dążeń organizacji. Misja jest, więc przeformułowaniem wizji na potrzeby strategii"[4].

Zbiorowa akceptacja i podporządkowanie się wartościom, standardom, postawom i wzorcom zachowań wpływa pozytywnie na zestaw elementów kultury organizacyjnej wzajemnie postrzeganych i podzielanych przez pracowników, co ją wzmocnią i tworzy unikalne środowisko pracy. Z drugiej strony brak kompromisu w zakresie wspólnej interpretacji elementów kultury organizacyjnej,

[1] A. Czerminski, M. Czerska, B. Nogalski, R. Rutka, J. Apanowicz, *Zarządzanie organizacjami,* Wydawnictwo „Dom organizatora", Toruń 2002, s. 583.
[2] L. Zbiegień – Maciąg, *Kultura w organizacji – Identyfikacja kultur znanych firm*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 67-71.
[3] C. Sikorski, *Nauka o zarządzaniu*, Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej, Łódź 2009, s. 167.
[4] Ibidem, s. 168.

przejawiający się odmiennymi postawami czy poglądami pracowników będzie utrudniał proces kształtowania kultury organizacyjnej w organizacji[1]. Dlatego konieczne jest zapewnienie pracownikom organizacji możliwości poznania wartości, standardów, postaw i wzorców zachowań, z którymi mogą się identyfikować, jak również stosowanie kultury otwartości na doskonalenie organizacyjne, uczenie i dzielenie się wiedzą, aby kapitał mentalny pracowników rozkwitał.

Employer branding a rynek pracy

Współcześnie, kiedy mówi się o rynku pracy i rosnącej roli marek korporacyjnych, organizacje powinny dbać nie tylko o swoje produkty, ale przede wszystkim o swoją markę dobrego pracodawcy. Genezą employer brandingu jest wzrost zmian i poziomu świadomości mentalnej na rynku pracy, a także w obszarze marketingu. Wśród przyczyn zwiększonego zainteresowania tematyką employer brandingową najczęściej wymieniane są zmiany społeczno-demograficzne na rynku pracy, rosnąca siła marek organizacyjnych oraz rosnące zainteresowanie tematyką społeczną przedsiębiorstwa[2].

Zmiany na rynku pracy powodują rosnące zainteresowanie tematami employer brandingu, w tym tematyką związaną ze zmianą pokoleniową osób, które niedawno weszły na rynek pracy – ich potrzeb i oczekiwań. Osoby urodzone w latach 1980-1999 znane są jako pokolenie Y (tzw. *Millenalsi*)[3]. Przedstawiciele tego pokolenia wykazują zainteresowanie i zapał do pracy, nie boją się podejmować ryzyka i doceniają możliwości ciągłego rozwoju. *Millenialsi* wykorzystują kreatywność, elastyczność i przedsiębiorczość w pracy. Ważne są dla nich partnerstwo i wolność słowa, ale również zachowanie równowagi między życiem osobistym a pracą. Te cechy znalazły odzwierciedlenie w raporcie Młodzi 2018. Raport stwierdza, że współczesna młodzież jest wykształcona, ambitna i odpowiedzialna. Autorzy raportu zwracają też uwagę na podstawowe wartości młodych ludzi: życie rodzinne, przyjaźń, ciekawe zainteresowania[4].

Dodatkowo, rocznik młodszy pokolenie Z (inaczej: pokolenie C), zbadane przez Deloitte, swoją przyszłość widzi jako przedsiębiorcy – *freelancerzy* („wolny strzelec")[5]. Pokolenie Z – pracownicy urodzeni po 1995 roku[6] (inne źródła podają 2000 rok[7]). Charakteryzują się tym, że urodzili się w zdigitalizowanym świecie, dzięki czemu dobrze przez niego przechodzą. Nie boją się najnowszych technologii i chętnie wykorzystują je do pracy. Ponadto pokolenie Z, podobnie jak pokolenie Y, jest bardziej przystosowane do zmian, ponieważ nie jest związane z miejscem pracy. Bardzo ważny jest dla nich elastyczny system pracy i możliwości realizowania swojego życia w jak największej swobodzie działań[8].

---

[1] Ibidem, s. 224.
[2] J. Dąbrowska, *Employer branding. Marka pracodawcy w praktyce*, Wyd. Słowa i Myśli, Lublin 2014, s. 25-33, 52-69
[3] Raport: Czy zabraknie nam liderów? Młodzi eksperci wchodzą na rynek pracy. Polska edycja raportu „Pierwsze kroki na rynku pracy", Deloitte, 2018, s. 4.
[4] K. Szafraniec, *Raport Młodzi 2011,* KPRM, Warszawa 2011, s. 39-40.
[5] Raport*:* Czy zabraknie nam liderów? Młodzi eksperci wchodzą na rynek pracy. Polska edycja raportu „Pierwsze kroki na rynku pracy"…, op cit., s. 7.
[6] B. Zych *Czy pokolenie Z zmieni nasz sposób pracy? https://hrstandard.pl/2018/01/25/czy-pokolenie-z-* zmieni-nasz-sposob-pracy/ z dnia 28.03.2022.
[7] Raport: Czy zabraknie.., op. cit., *s. 4.*
[8] B. *Zych,* Czy pokolenie Z.., op. cit.

Celem kampanii empolyer brandingowych jest poprawa warunków pracy, co przekłada się na produktywność pracowników każdej z generacji X, Y czy Z jak również dobrobyt finansowy firmy, który daje więcej możliwości adekwatnego do oczekiwań zarządzania kapitałem ludzkim. Firma stabilna finansowo inwetsuje w pracowników, stwarza zdrową atmosferę współpracy, dba o potrzeby swoich klientów zarówno wewnętrznych jak i zewnętrznych. Dojrzałość mentalna organizacji przejawia się między innymi w świadomym kształtowaniu employer brandingu wewnętrznego oraz zewnętrznego. Pracodawca jest właścicielem określonych dóbr: miejsc pracy, wynagrodzeń pracowników, premii z kolei personel rozumiany jako klienci wewnętrzni wymaga dbałości. Wewnętrzna marka pracodawcy skierowana jest do już zatrudnionych w organizacji, natomiast employer branding zewnętrzny skierowany jest do potencjalnych pracowników firmy, w tym kandydatów do pracy[1].

Budowanie i utrzymywanie marki pracodawcy nie jest pracą jednoosobową. Obejmuje każdego pracownika i menedżera przy wsparciu wyższego kierownictwa firmy. Zazwyczaj menedżerowie oraz kierownictwo wyższego szczebla opracowują wizję, misję i cele firmy, z którymi zapoznają pracowników w trakcie spotkań. Planowanie działań realizują osoby decyzyjne, ale każdy pracownik w dojrzałej organizacji jest adekwatnie do zakresu realizowanych zadań odpowiedzialny za wykonanie zaplanowanych działań employer brandingowych, które wzmocnią lub pogorszą reputację firmy[2]. Osiąga się to poprzez szeroką gamę narzędzi, które można wykorzystać do budowania pozytywnego wizerunku pracodawy takich jak: komunikacja wewnętrzna, szkolenia, planowanie ścieżek kariery, badania satysfacji, systemy ocen pracowniczych, społeczna odpowiedzialność biznesu za działania w polu organizacji (CSR). Warto jednak wybrać te, które faktycznie długookresową mogą przyczyniać się do rozwoju firmy, a nie tylko chwilowo poprawiać opinię publiczną. Na wewnętrzny empolyer branding składa się wiele procesów, z kolei sama świadomość istnienia obu stron rynku – pracowników oraz pracodawców – jest ważna, ponieważ wpływa na rynkowe postrzeganie organizacji[3].

Chociaż relacja między organizacją a jej otoczeniem zewnętrznym jest dwukierunkowa, dynamiczny i niestabilny chrakter otoczenia oznacza, że organizacje muszą stale monitorować sytuację firmy poza swoimi granicami i reagować w odpowiednim czasie i we właściwy sposób adekwatny do czynników zewnętrznych jak i wewnętrznych. Po przeanalizowaniu organizacji z perspektywy wewnętrznej empolyer brandingu, wartość wewnętrzna powinna przenieść się na zewnątrz organizacji. Pierwszym krokiem powinno być jasne zdefiniowanie celów, które będą oparte na strategii biznesowej. Potadto trzeba określić grupę docelową zewnętrznej komunkacji taką jak: studenci, absolwenci czy doświadczeni pracownicy[4].

Zewnętrzny employer branding pracodawcy obejmuje wszelkie działania poza organizacją, na poziomie organizacyjnym – potencjalni kandydaci, artykuły o firmie i jej postrzeganiu. Pracodawca powinien działać świadomie a informacja być szeroko dostępna dla potencjalnych i obecnych pracowników, którzy są odbiorcami wszystkich rodzajów mediów. Warto pamiętać, że w dobie mediów

[1] A. Rogacz-Paszkowska, E. Brzezińska E., Człowiek w firmie. Bez obaw i z ochotą. Difin, Warszawa 2014, s. 168.
[2] P. Berłowski, J. Turłukowska, Zewnętrzny i wewnętrzny employer branding…, op. cit.
[3] M. Molenda, Employer Branding jako nowe narzędzie budowania wizerunku przedsiębiorstw. Prace Naukowe, nr 50. Uniwersytet Ekonomiczny, Wrocław 2009, s. 305.
[4] Ibidem.

społecznościowych wieści rozchodzą się szybko, zarówno dobre jak i złe. Zewnętrzne działania z zakresu empolyer brandingu można podzielić na dwie kategorie[1]: działania wizerunkowe i rekrutacyjne.

Wizerunkowe działania mają na celu podniesienie świadomości kandydatów, korzyści z brandingu i dołączenia do organizacji. Zaletą obecnie jest wdrażanie odpowiedzialności konkurencyjnej lub społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR).

Kampanie rekrutacyjne mają na celu dotarcie do konkretnych kandydatów i zaproszenie ich do współpracy. Można stosować oba rodzaje działań jednocześnie, jednak każde z nich posługują się nieco innymi narzędziami.

Kampanie marketingowe są punktualne i zaprojektowane tak, aby wywołać u odbiorcy określone reakcje, zakres jest mniejszy i skierowany do wąskiej grupy docelowej. Wydarzenia sponsoringowe, takie jak konferencje czy eventy, mogą wzmocnić pozytywny wizerunek firmy, a dodatkowo zwiększyć zainteresowanie ofertami firmy, dlatego często kojarzą się z wydarzeniami rekrutacyjnymi. W rezultacie może być trudno wytyczyć jasną granicę między budowaniem wizerunku a działaniami rekrutacyjnymi.

Zjawisko kultury w wizerunku pracodawcy jest zjawiskiem nowym. Do nie dawna w większości zakładów pracy skupiano się bardzo na wykonywanej pracy, niezależnie od tego, w jakich warunkach była realizowana. Obecnie panuje moda na kulturę, rozwój firmy w oparciu o określane założenia, filary i wartości.

Employer branding a świadome kształtowanie kultury organizacyjnej - część badawcza

Badanie zostało przeprowadzone za pomocą kwestionariusza internetowego, dotyczyło zakresu działań employer brandingu i jego wpływu na świadome kształtowanie kultury organizacyjnej. Ankieta składała się z 26 anonimowych pytań stanowiących podstawę badań licencjackiej pracy dyplomowej. Dla celów badawczych przyjęto hipotezę: **Kultura organizacyjna ma istotny wpływ na wizerunek pracodawcy.**

W badaniu wzięło udział 90 osób – 76,7% stanowiły kobiety oraz 23,3% mężczyźni. Badana próba ankietowanych to osoby wyłącznie pracujące. Każdy z respondentów posiadał odmienny system wartości i dla każdego coś innego okazało się bardziej lub mniej ważne. Ankietowani byli w różnym wieku, jednak zdecydowanie najliczniejszą grupę stanowiły osoby mające pomiędzy 18 a 25 lat – 58,9% oraz 26-35 lat - 25,6%, osoby powyżej 36 lat stanowiły 15,5% badanych. Na wykresie numer 1 przedstawiono staż pracy badanych, najliczniejszą grupę stanowili pracownicy z małym doświadczeniem zawodowym 1-3 lata oraz osoby z doświadczeniem do 10 lat pracy. Może to świadczyć o tym, że są to osoby młode, na początku swojej kariery oraz te, które są na jej szczycie.

W przypadku podziału na wykształcenie ankietowanych wyklarowały się trzy grupy, przeważało wykształcenie wyższe – 48,9%, niewiele mniej zdeklarowało wykształcenie średnie – 47,8% badanych. Pozostałe osoby, które wypełniły ankietę to osoby posiadające wykształcenie zawodowe – 3,3%.

[1] E. Kolenda, Wizerunek pracodawcy i jego rola w procesie rekrutacji (employer branding), http://wuplodz.praca.gov.pl/documents/58203/838306/Wizerunek%20pracodawcy%20i%20jego%20rola%20w%20procesie%20rekrutacji%20%28Employer%20branding%29.pdf?version=1.0&t=1406646459000 z dnia 24.01.2022.

Najliczniejszą grupę ankietowanych stanowiły osoby realizujące się zawodowo w branży finansowe, usługowej czy administracyjnej (wykres 2). Każda z tych branż ma bezpośredni kontakt z klientem, są to firmy, które stawiają sobie określone cele rozwojowe na dany rok budżetowy. Odpowiednio poprowadzona kultura organizacyjna oraz świadome działania wizerunkowe takiej firmy w oparciu o ustalone wartości mogą znacząco wpłynąć na ich realizację.

Wykres 1. Staż pracy badanych

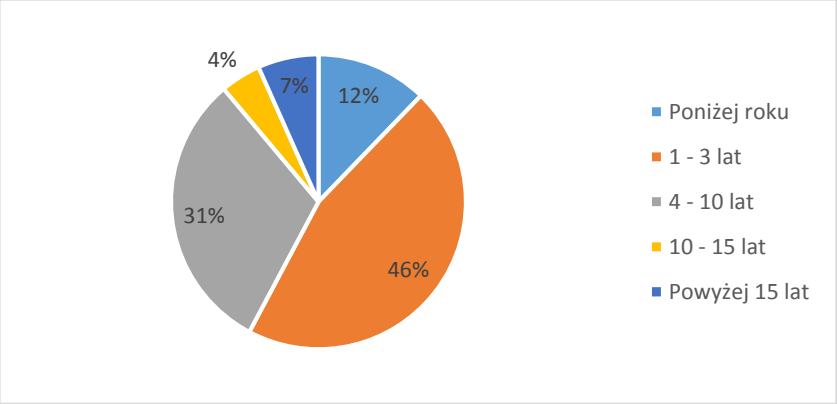

Źródło: badania własne.

Wykres 2. Miejsce pracy respondentów

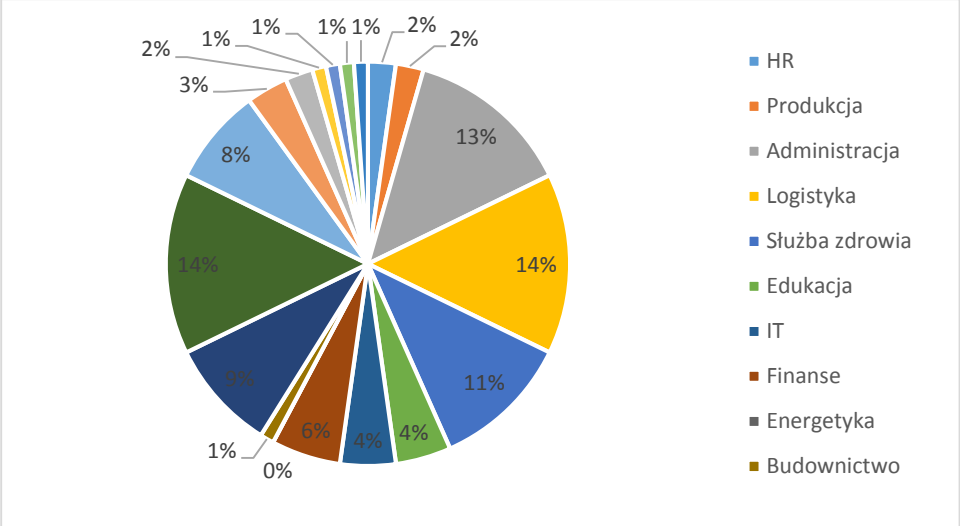

Źródło: badania własne.

Wizerunek danej organizacji może skutecznie wspomóc jej rozpoznawalność na rynku pracy. Niektóre działania będą zawsze reklamowane, by zachęcić potencjalnych kandydatów do wybrania właśnie tego miejsca do realizacji osobistej kariery zawodowej. Zapytano ankietowanych o to, czy słyszeli wcześniej o swoim miejscu pracy. Okazuje się, że większość (44,4%) znała już to miejsce (wykres 3). Może to świadczyć o widoczności danej firmy na rynku pracy. Ta widoczność czymś musiała być spowodowana albo poleceniem tej firmy jako dobre miejsce pracy albo mocno

reklamowanymi wartościami. Okazuje się, że kultura organizacyjna danej firmy zaczyna się w momencie już zatrudnienia. Jej istnienie na każdym etapie może znacząco wpłynąć na decyzję kandydatów o przystąpieniu do procesu rekrutacji.

Wykres 3. Świadomość ankietowanych o istnieniu obecnego miejsca pracy na konkurencyjnym rynku

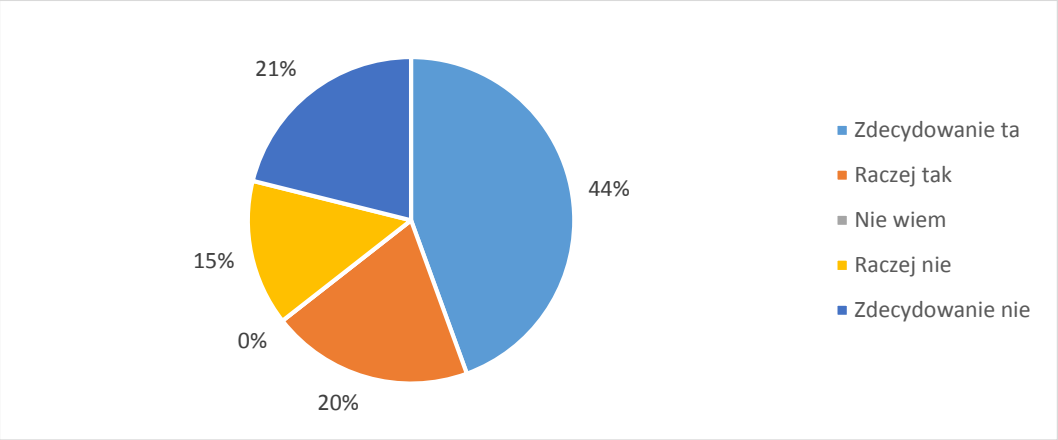

Źródło: badania własne.

Spośród ankietowanych ponad połowa potwierdziła, że działania rekrutacyjne mają wpływ na ubieganie się o stanowisko właśnie w tym miejscu. Zaledwie 9% ankietowanych uznało, że nie miało to wpływu na ich decyzję o przystąpieniu do procesu rekrutacyjnego (wykres 4).

Wykres 4. Wpływ działań rekrutacyjnych na chęć pracy w danej firmie

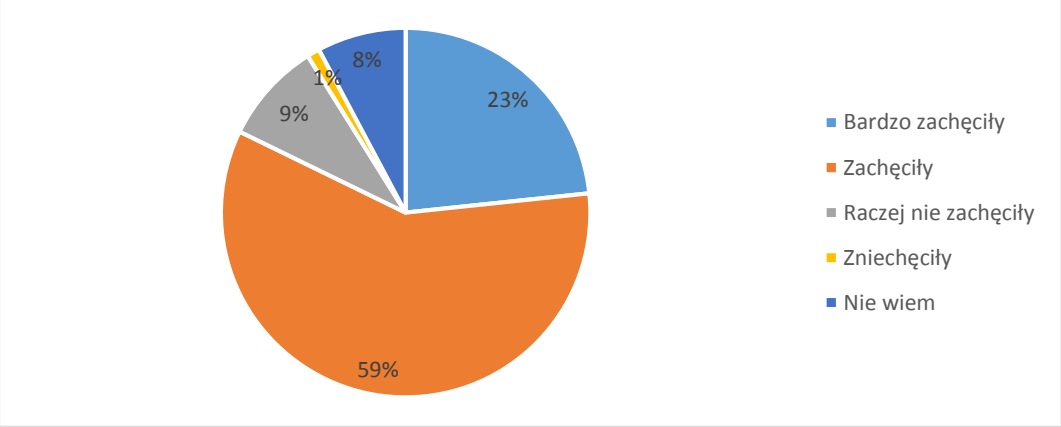

Źródło: badania własne.

Analizując już konkretne działania firmy wpływające na wizerunek, respondenci wskazali te, które pojawiały się najczęściej (wykres 5.). Najczęściej mają miejsce targi pracy, eventy, działania w mediach społecznościowych czy kampanie internetowe. Może to również wskazywać na większe zaangażowanie zawodowe osób młodych bowiem każde z wymienionych działań wiąże się z działaniami w grupie: wyjście do klienta, pokazanie się szerszej publiczności czy to na żywo czy

ograniczając się do tej w sieci. Ponad połowa respondentów dodatkowo potwierdziła, że te aktywności mają znaczący wpływ na działania wizerunkowe (wykres 6) oraz potwierdziła zdecydowanie pozytywny wydźwięk ich wdrożenia na funkcjonowanie organizacji aż 71% respondentów.

Wykres 5. Działania wizerunkowe w firmie

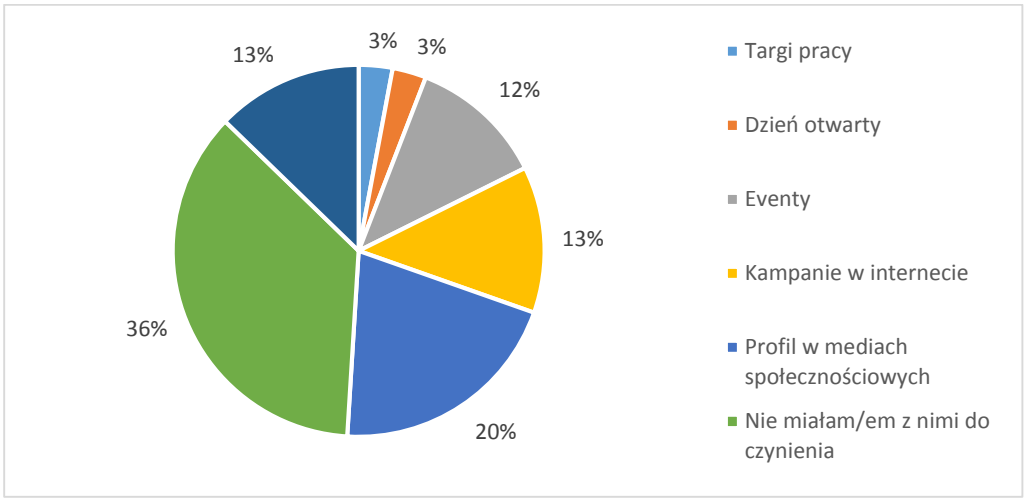

Źródło: badania własne.

Wykres 6. Wpływ działań employer brandingu na wizerunek zakładu pracy

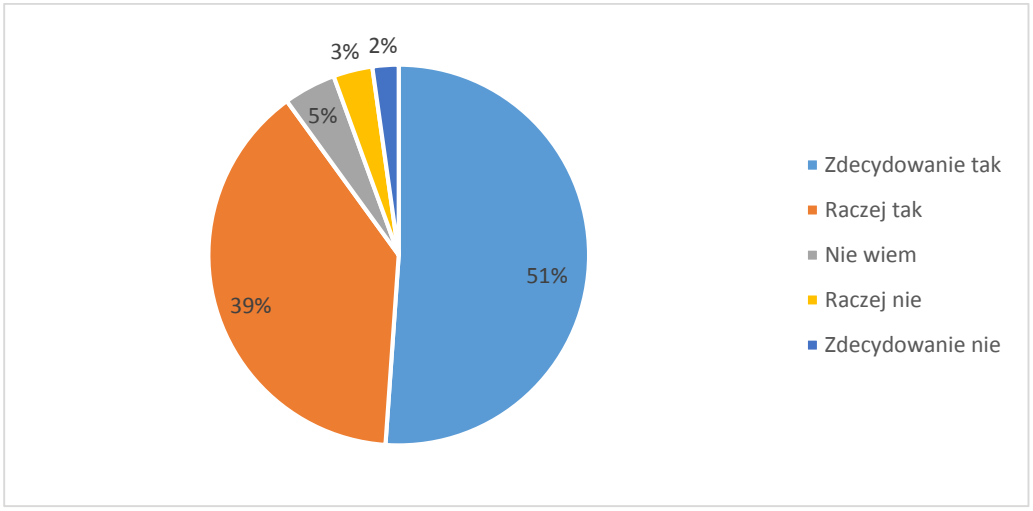

Źródło: badania własne.

Największy wpływ na wizerunek firmy zdaniem ankietowanych ma kultura organizacyjna, która znacząco wpływa na wybory zawodowe kandydatów do pracy, bowiem ludzie lubią i chcą pracować w miejscu gdzie panuje miła atmosfera oraz przyjazne zasady (wykres 7). Spośród 90 ankietowanych zdecydowana większość 96% uważa, że ma to duże znaczenie. Zapytano również respondentów jak oni odbierają swoje obecne miejsce pracy. Zdecydowana większość odbiera swoje miejsce pracy jako organizację, która przypomina rodzinę, jest miejscem spotkań, panuje tam dobra energia oraz motywacja do pracy (wykres 8). Mniejszość wskazała konieczność skupiania się wyłącznie na wynikach oraz zachowaniu hierarchii i działaniach kontrolnych.

Wykres 7. Wpływ kultury organizacyjnej na wybór miejsca pracy

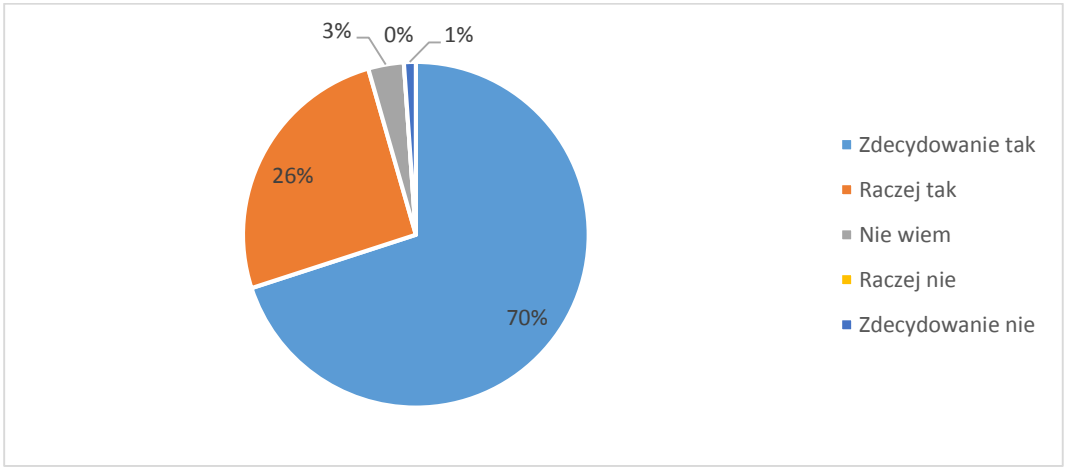

Źródło: badania własne.

Wykres 8. Odczucia ankietowanych o ich obecnym miejscu pracy

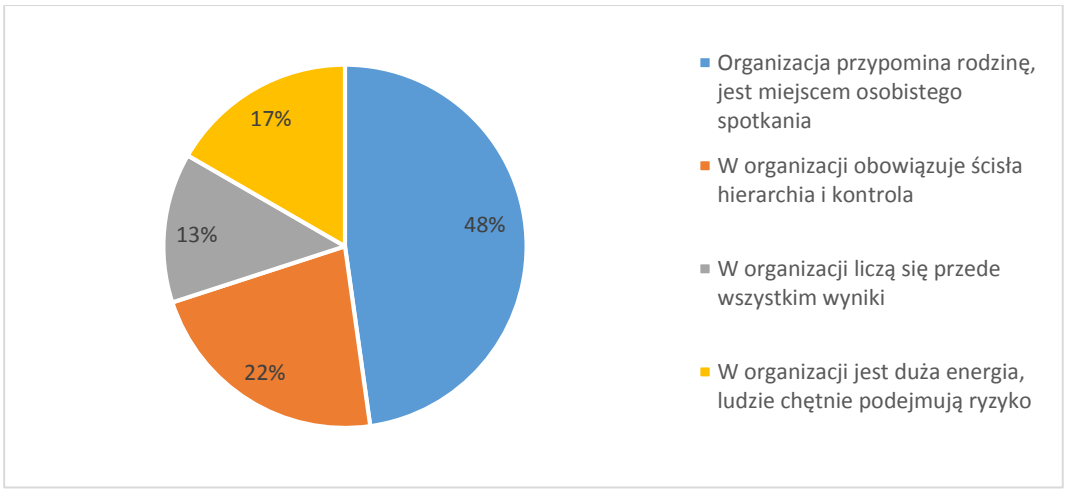

Źródło: badania własne.

To co najbardziej wpływa na zarządzanie daną firmą, ankietowani wskazali cechy, które mogą być klasyfikowane jako omawiane wartości wpływające na ocenę wizerunku pracodawcy (wykres 9). Najczęściej wśród badanych mają znaczenie spójność, szczerość, szacunek i sprawiedliwość. Następnie chęć współpracy, partnerstwo, komunikacja i przyjaźń. Kolejno rozwój, pasja, ambicja i pomysłowość. Najmniejszy wpływ mają wyniki oraz pełniona władza.

Omawiane wartości mają również wpływ na określone działania firmy oraz poziom wpływu danych cech na organizacyjne funkcjonowanie (wykres 10).

Wartości mają zdaniem respondentów największy wpływ ma na rekrutację i dobór pracowników. Wiadomym jest, że szukając odpowiedniego miejsca pracy kandydaci chcą znaleźć takie, w którym będą się dobrze czuć zatem atmosfera w miejscu pracy ma wpływ na wiele rekrutacyjnych czynników.

Wykres 9. Cechy wpływające na efektywne zarządzanie firmą

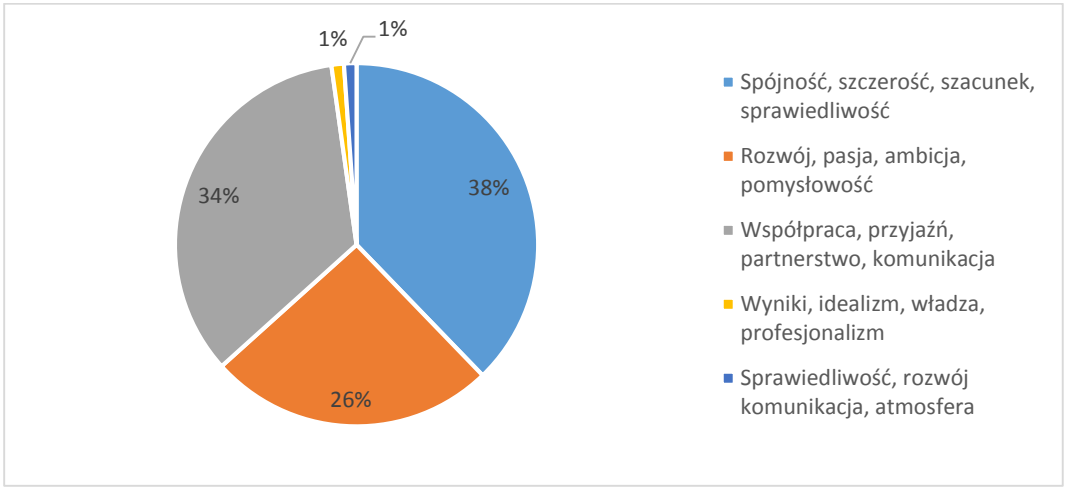

Źródło: badania własne.

Wykres 10. Wpływ zarządzania opartego na wartościach na działania firmy

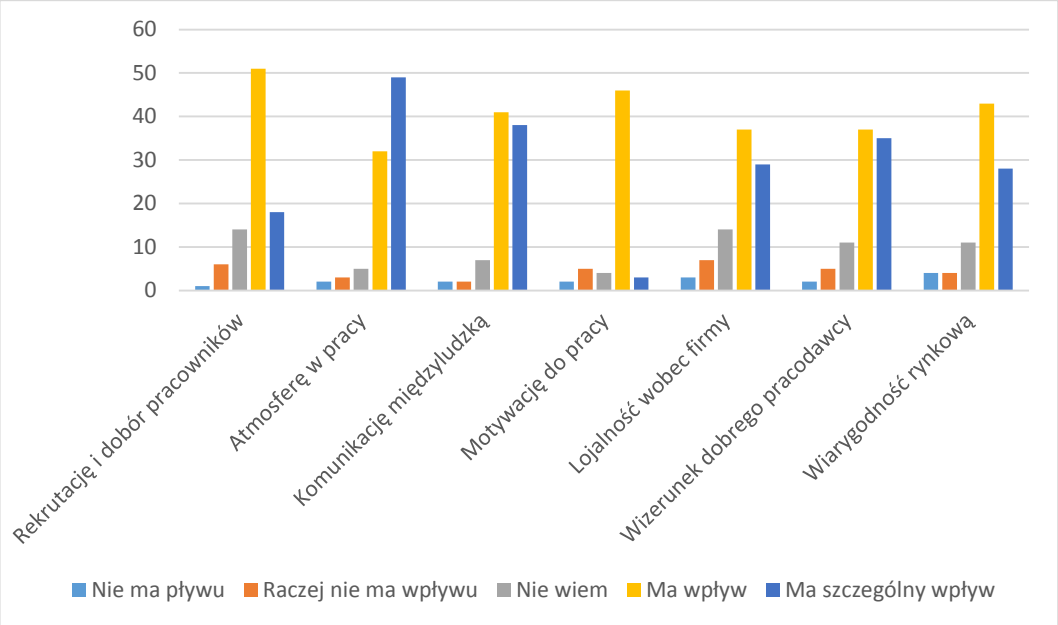

Źródło: badania własne.

Współcześni pracownicy nie chcą realizować się zawodowo w miejscu, gdzie atmosfera jest nerwowa, nie ma wsparcia i liczy się tylko wynik osiągany wbrew osobistym wartościom. Zdecydowanie częściej kandydat do pracy zdecyduje się na miejsce przyjazne z dobrą opinią niż te o negatywnych komentarzach. Firmy, które są polecane przez innych pracujących mogą poszczycić się również większym zainteresowaniem ze strony kandydatów. Zwiększa to również szansę na dobór najlepszej kadry ze względu na szeroki wachlarz złożonych aplikacji na dane stanowisko. Zatrudniając się w danej firmie, pracownik musi nauczyć się wielu czynności, potrzebuje wsparcia i zrozumienia w

pierwszych dniach pracy. Komunikacja międzyludzka staje się zatem się bardzo ważnym czynnikiem. Zapewnienie jej na dobrym poziomie zwłaszcza w pierwszych dniach ma ogromne znaczenie w procesie wdrażania oraz później w efektywnym wykonywaniu zadań. Pracownicy z pozytywnym nastawieniem chętniej dążą do rozwoju i szukają innowacyjnych rozwiązań. Pracownik zadbany i zaopiekowany chętniej zostaje w firmie na dłużej, jest wobec niej lojalny bo może postępować zgodnie z osobistymi wartościami, które są spójne z organizacyjnymi. Wpływa to naturalnie na wizerunek pracodawcy na rynku pracy oraz odpowiednio usytuowaną pozycję wśród konkurencyjnych ofert pracy.

Zakończenie

Przeprowadzone badania i analiza uzyskanych wyników zaprezentowana w artykule odnosi się do spostrzeżeń oraz doświadczeń zawodowych respondentów w obszarze miejsca kultury organizacyjnej w budowaniu wizerunku pracodawcy opartym na wartościach. Na podstawie analizy źródeł literaturowych, badań własnych oraz doświadczeń zawodowych autorek artykułu wyciągnięto następujące wnioski:

1. Dobry wizerunek pracodawcy ma wpływ na wybory zawodowe kandydata do pracy.
2. Wartości organizacyjne wpływają na obszary zarządzania personalnego firmy.
3. Pracownicy interesują się wizerunkiem rynkowym swojego pracodawcy.
4. Personel czujący się dobrze w swoim miejscu pracy jest bardziej lojalny wobec firmy.
5. Zarządzanie przez wartości wpływa na atmosferę współpracy, dojrzałość organizacyjną oraz odczuwanie przez personel pozytywnych emocji.

Bibliografia:

1. Czermiński A., M. Czerska, Nogalski B., Rutka R., Apanowicz J., *Zarządzanie organizacjami,* Wydawnictwo „Dom Organizatora", Toruń 2002.
2. Dąbrowska J., *Employer branding. Marka pracodawcy w praktyce*, Wydawnictwo Słowa i Myśli, Lublin 2014.
3. Molenda M., Employer Branding jako nowe narzędzie budowania wizerunku przedsiębiorstw. Prace Naukowe, nr 50. Uniwersytet Ekonomiczny, Wrocław 2009.
4. Raport: Czy zabraknie nam liderów? Młodzi eksperci wchodzą na rynek pracy. Polska edycja raportu „Pierwsze kroki na rynku pracy", *Deloitte, 2018.*
5. Rogacz-Paszkowska A., Brzezińska E., Człowiek w firmie. Bez obaw i z ochotą. Difin, Warszawa 2014.
6. Sikorski C., *Nauka o zarządzaniu*, Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej, Łódź 2009.
7. Szafraniec K., *Raport Młodzi 2011,* KPRM, Warszawa 2011.
8. www.kadry.abc.com.pl
9. www.hrstandard.pl
10. www.wuplodz.praca.gov.pl
11. Zbiegień – Maciąg L., *Kultura w organizacji – Identyfikacja kultur znanych firm*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.

PLACE OF ORGANIZATIONAL CULTURE IN BUILDING THE IMAGE OF THE EMPLOYER BASED ON VALUES

Summary: The aim of the article is to indicate the place of organizational culture in building a conscious image of a modern employer. Building the employer's image as a set of activities that should be supported and strengthened by shaping an organizational culture based on key and expressive values. Organizational culture is one of the attributes that distinguish enterprises on the market from one another, it includes processes that affect the coexistence of the entire organization, starting with the staff, its activity and ending with the results achieved. The research results presented in the article will be used to define the most important research conclusions in the field of contemporary value-based management.

Keywords: employer branding, organizational culture, brand building, management by values

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Cumhuriyet Döneminde Ağrı'da Eğitim

Educatıon in Agri in Republican Era

Mustafa ŞAHİN

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, TÜRKİYE. E-mail: mustafa.sahin@deu.edu.tr

Öz

Bu araştırmanın amacı, Ağrı'da eğitimin geçirdiği aşamaları tarihi süreçte incelemektir. Araştırmada Ağrı'da tüm eğitim kademelerinde gelişimin hem nicelik hem nitelik olarak nasıl gerçekleştiği, günümüzdeki durumunun ne olduğuna bakılmış ve bu durumu etkileyen etkenler ele alınmıştır. Araştırmada tarihi tarama yöntemi kullanılmış, eğitim ve nüfus verileri TÜİK'ten elde edilmiştir. Ağrı, doğuda İran sınırında bulunan, kuzeyde Kars, batıda Erzurum ve Muş, güneyde de Van ve Bitlis illeriyle komşu olan bir ilimizdir. Ağrı bölgesi, Orta Asya'dan gelen kavimlerin Anadolu'ya girişleri esnasında adeta bir geçiş yolu olmuş, bu nedenle çok sayıda uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Ağrı'da ilk ortaokul 1937'de, ilk lise 1954'de açılmıştır. İlk okulöncesi kurum ise 1984'de öğretime başlamıştır. 2007'de Ağrı Üniversitesi'nin kurulmasıyla yeni bir sürece girilmiştir. Ağrı'da eğitim kurumlarındaki gelişimin, özellikle ilkokul yapımının 1960'lardan sonra hızlandığı görülmüştür. Ağrı'nın eğitim durumu eldeki verilere göre eskiye nazaran çok daha iyi durumdadır. Bu çalışmayla 1923'den günümüze Ağrı eğitim tarihi okulöncesinden yükseköğretime kadar bütün eğitim basamaklarıyla sayısal verilerin ışığında genel hatlarıyla ele alınmıştır. Elde edilen verilere göre Ağrı'da eğitimiyle ilgili geçen süreçte sayısal olarak büyük artışlar sağlanmasına rağmen özellikle öğretmen istihdamında halen hem sayısal hem niteliksel sorunlar bulunmaktadır. Yapılacak yeni çalışmalarla Ağrı eğitim tarihi pek çok yönüyle ve ayrıntılarıyla ele alınabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ağrı, Cumhuriyet Dönemi, Eğitim, Türk Eğitim Tarihi.

Abstract

The purpose of this research is process of education in Ağrı throughout the history. In this context, research approaches to processes of pre-school education, primary education, middle school education, vocational and technical training and higher education through the republican history and their present situation. Historical descriptive method was used in the study. Data concerning Ağrı's demography and education was conducted through TUIK. Ağrı is a province located on the Iranian border in the east, bordering Kars in the north, Erzurum and Muş in the West, and Van and Bitlis in the south. The region

of Ağrı became a transit route for the tribes coming from Central Asia to Anatolia, so it was home to many civilizations. The first middle school was opened in 1937 and the first high school was opened in 1954 in Ağrı. The first preschool opened in 1984. A new process was entered into with the establishment of Ağrı University in 2007. The development of educational institutions in Ağrı, especially primary schools, accelerated after the 1960s. According to the available data, Ağrı's education status is much better than before. In this study, the history of education from 1923 to the present Ağrı has been discussed in general terms in the light of numerical data with all educational steps from preschool to higher education. According to the data obtained, there are still both numerical and qualitative problems, especially in the employment of teachers, despite the fact that there have been significant increases in the last period of education in Ağrı. With the new studies to be done, the history of Ağrı education will be discussed in many aspects and details.

Keywords: Ağrı, Republican Era, Education, History of Turkish Education

1. Giriş

Orta Asya'dan gelen kavimlerin Anadolu'ya girişleri esnasında Ağrı adeta bir geçiş kapısı oluşturmuş bu doğrultuda birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Ancak bu uygarlıklar Ağrı'yı bir giriş kapısı olarak gördüklerinden burada köklü bir uygarlık oluşturamamışlardır. Bölgede egemenlik kurdukları düşünülen Hititler'in güçlerini yitirmeleri üzerine, bölgeye Hurriler yerleşmiş ancak uzun süre ellerinde tutamamışlardır. Bölgede en köklü uygarlığı Urartular oluşturmuştur. Kızılırmak boylarına kadar uzanan Kimmerler, Ağrı'da geçici de olsa bir egemenlik kurmuşlardır. Medler Asur Devleti'nin yıkılması ile birlikte bir yayılma sürecine girmiş, bunun sonucu olarak da Ağrı ve çevresini topraklarına katmışlardır. Daha sonra bölgede sırasıyla, Medler, Persler ve Büyük İskender egemen olmuş, Büyük İskender'in ölümü üzerine oluşan boşluktan yararlanan Ermeniler bölgeyi ele geçirmiştir. Doğu Anadolu'ya gelip yerleşen ilk Türk topluluğu M.Ö. 680 yılında Sakalar olmuştur. Bölge daha sonra Halife Osman zamanında İslam orduları tarafından fethedilmiş ve 872'ye kadar Abbasilerin kontrolü altında kalmıştır. Bölge Abbasilerden sonra Bizans'ın egemenliğine geçmiş ve 1071 Malazgirt Savaşı sonrası bölgeye Türk boyları gelmeye başlamıştır. Ağrı bölgesi 1393'de Timur tarafından ele geçirilmiş, 1405-1468 tarihleri arasında ise Karakoyunlu toprakları içinde yer almıştır. Karakoyunlu Devleti yıkılınca bölge Akkoyunlular'ın egemenliğine geçmiş ve nihayet Çaldıran Savaşı sonrasında Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı döneminde Şorbulak olarak anılan ilin adı, Ermeniler zamanında Karakilise, Kazım Karabekir Paşa tarafından Karaköse olarak değiştirilmiştir. 1834 yılında bucak, 1869 yılında ilçe olan Ağrı, 1927 yılında il merkezi olmuştur. Türkiye'nin en büyük dağı olan Ağrı Dağı'ndan dolayı ilin adı Ağrı olmuştur. Doğuda İran sınırında bulunan, kuzeyde Kars, batıda Erzurum ve Muş, güneyde de Van ve Bitlis illeriyle komşu olan Ağrı ilinin yüzölçümü 11.376 km^2'dir. Eski dönemlerden beri halkın asıl geçim kaynağı hayvancılıktır, ayrıca dericilik de önemli bir yer tutar. 1882 salnamesinde arpa, buğday, soğan, şalgam ve lahana gibi tarım ürünlerinin yetiştirildiği kaydedilen Ağrı'da şeker fabrikasının kurulmasından sonra pancar üretimi de gelişme göstermiştir. Tarihi eser yönünden hayli zengin olan Ağrı'da Urartular'dan kalma eserlerle bilhassa Doğubayazıt yakınlarındaki İshak Paşa Sarayı önemlidir. Ayrıca Doğubayazıt'ta Aydın Kalesi,

Kan, Küpkıran, Toprakkale, Havran ve Diyadin kaleleri kayda değer yapılardır. Diğer taraftan Türkiye'nin en yüksek noktasını teşkil eden Ağrı Dağı da gerek Nuh'un gemisini araştırma faaliyetleri, gerekse dağ turizmi bakımından yörenin işlek merkezlerindendir (Alpaslan, 1984; Halaçoğlu, 1988: 479-481).

Ağrı'da Eğitimin Kısa Tarihi

Ağrı İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarihçesinin Ağrı'nın vilayet haline getirilmesiyle başladığı anlaşılmaktadır. Mevcut kaynaklara göre İl Milli Eğitim Müdürlüğü eski Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü binasında İlköğretim Müdürlüğü olarak 1 müdür, 1 müdür yardımcısı, 1 şef, 1 memur ve 1 hizmetli ile hizmetine başlamıştır. Asıl yapısal değişikliklere 1985 yılından itibaren başlanmıştır. 1985 yılına kadar değişik binalarda faaliyet gösteren Milli Eğitim Müdürlüğü 1985-1991 yılları arası Hükümet Konağı'nın en üst katında faaliyet göstermiştir. 1991-1993 yılları arası Atatürk İlköğretim Okulu'nun işlik binasında, 1993-1996 yılları arası Naci Gökçe Lisesi Pansiyonunda, 1996 yılından beri yapılan ek binadan sonra Atatürk İlköğretim Okulu işlik binasında faaliyetlerini sürdürmektedir. Ağrı İlinin tarihi çok eski olmasına rağmen, eğitim alanındaki gelişmeler gerçek anlamda Cumhuriyet Türkiye'si ile birlikte başlamıştır. Cumhuriyetten önce, Ağrı'daki eğitim merkezi Doğubayazıt ilçesiydi. Genelde medrese tahsiline dayanan, özellikle Arapça ve Farsça olarak verilen eğitimden günümüzdeki modern anlamdaki eğitim-öğretim hizmetlerine geçiş 1933 yılında yapılarak hizmete açılan Alpaslan İlkokulu ile başlamıştır. 1937'de yapımı tamamlanan Atatürk Ortaokulu Ağrı ilinde eğitimin ikinci kademesini oluştururken, 1954'de Şehit Naci Gökçe Lisesi ilk lise olarak eğitim vermeye başlamıştır (Ağrı MEM Stratejik Planı, 2015; Maarif İstatistiği, 1939: XVI, 8).

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, Ağrı'da eğitimin geçirdiği aşamaları tarihi süreç içinde ve sayısal veriler ışığında incelemektir. Bu çerçevede Ağrı'da okulöncesi eğitimde, temel eğitimde, ortaöğretimde, mesleki-teknik eğitimde ve yükseköğretimde Cumhuriyet tarihi boyunca alınan mesafe ve gelinen nokta ele alınmıştır. Yapılan literatür incelemesinde Ağrı ile ilgili Alpaslan (1984), Alpaslan (1995), Arpaçay (2010), Demirel (2011), Edi (2015), Karabulut (2018), Karabulut & Yalçınkaya (2018), Kaya (2018), Kaya, Yalçınkaya & Yazgan (2018), Kılınç (2006), Koca & Günay (2017), Koç (2015), Nalçacı (1995), Odabaş (1996), Özdoğan (2019), Polat (2007), Tekintangaç (2015), Uçar (2016), Uğurlu & Genç (2018), Yalçınkaya (2018) ve Yaylalı'nın (2007) çalışmalarına ulaşılmıştır. Söz konusu çalışmalarda Ağrı tarihi ve Ağrı'nın sosyo-ekonomik yapısı ile ilgili sorunlar ele alınmıştır. Ağrı'da eğitimin tarihi gelişimiyle ilgili olarak Kaya'nın (2016a ve 2016b) iki çalışmasına ulaşılmıştır. Kaya çalışmasını bir coğrafyacı formatıyla "Ağrı ilinin eğitim açısından ülke içerisindeki yerini belirlemek" amacıyla saha çalışması şeklinde yapmıştır (Kaya, 2016b: 8). Çalışmanın bir bölümünde Ağrı'da eğitimin gelişimi Cumhuriyet öncesi ve sonrası olmak üzere sınırlı oranda da olsa ele alınmıştır. Cumhuriyet dönemiyle ilgili bölümde nüfusun eğitim durumu okur-yazarlık oranıyla ilkokul ve ortaokullardaki sayısal gelişmelere dayalı olarak incelenmiştir. Kaya diğer çalışmasında Ağrı ilinin okur-yazarlık oranlarını belirli yılları ölçüt alarak ve Doğu Anadolu Bölgesi çerçevesi içinde incelemiştir (2016a). Bu çalışmalar dışında doğrudan bu araştırma konusuyla ilişkili bir incelemeye rastlanmamıştır. Bu araştırmada Ağrı'da Cumhuriyetin

kuruluşundan günümüze tüm kademelerde "Ağrı Eğitim Tarihi" sistematik bir şekilde istatistiki veriler eşliğinde ele alınmış ve şu sorulara cevap aranmıştır: 1) Ağrı'da tüm eğitim kademelerinde gelişim nasıl olmuştur ve günümüzde durum nedir? 2) Ağrı'da tüm eğitim kademelerinde okul başına düşen öğretmen ve öğrenci sayıları ile öğretmen başına düşen öğrenci sayıları nasıl olmuştur, günümüzde durum nedir? 3) Ağrı'da tüm eğitim kademelerinde eğitimin niceliğini ve niteliğini belirleyen etkenler neler olmuştur? Araştırmanın sonuçlarının araştırmacılarla geleceğe yön verme bakımından politikacı ve uygulamacılar için yararlı olacağı umulmaktadır.

3. Yöntem

Bu çalışmada betimsel araştırma türlerinden tarihi yöntem kullanılmıştır. Bilindiği üzere tarihi yöntem geçmişten günümüze geçen süreçte yaşanmış olay ve olguların araştırılıp açıklanması ve ortaya çıkarılmasında kullanılan yöntemdir. Bu yöntemde dönemin dokümanları dikkatlice okunarak araştırma sorusuna cevap aranır (Tanrıöğen, 2014: 62-65). Ağrı ile ilgili nüfus ve eğitim verileri TÜİK, Milli Eğitim Bakanlığı ve http://egitimistatistikleri.com adresindeki verilerden elde edilmiştir. Elde edilen bu veriler okulöncesi, temel eğitim, ortaöğretim, mesleki-teknik öğretim ve yükseköğretim kurumlarında okul, öğretmen ve öğrenci durumları şeklinde kategorize edilmiştir. Çalışmada her eğitim basamağının öğretmen, öğrenci vb. sayısal verileri verilmiş ve yorumlanmıştır. Verilerde 1923 temel ölçüt alınmış ve günümüze kadar geçen süreç belirli yılların verileriyle desteklenmiştir. 1923'den günümüze geçen 97 yıllık dönemin genel bir fotoğrafı çekilmeye çalışılmıştır. Eğitimle ilgili veriler sunulurken Ağrı'nın gelişiminde bir başka gösterge olan nüfus verileri eğitimin değerlendirilmesinde ölçütlerden biri olmuştur.

4. Bulgular

Bu bölümde öncelikle başlangıçtan günümüze Ağrı'nın nüfus gelişimi ele alınmıştır. İkinci olarak okulöncesi eğitim, temel eğitim, ortaöğretim, mesleki-teknik öğretim ve yükseköğretimde başlangıçtan günümüze geçirilen eğitim süreci sayısal veriler ışığında incelenmiştir.

4.1. Ağrı Nüfusu

Bilindiği üzere Türkiye'de ilk nüfus sayımı 1927'de yapılmıştır. İlk nüfus sayımında vilayetin nüfusu 104586 olarak tespit edilmiş, sonraki yıllarda aşamalı olarak artmıştır. Grafik 1'de Ağrı'nın ilk nüfus sayımından 2019 yılına kadar geçirdiği aşamaya yer verilmiştir.

Tablo 1: *Ağrı Nüfus Verileri (1927-2021)*

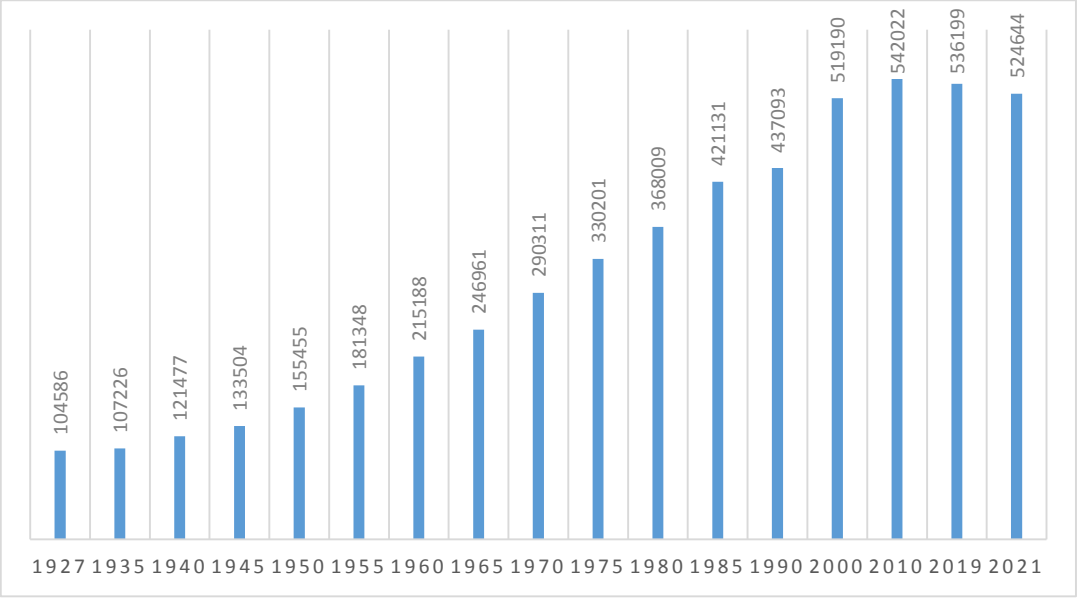

(https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109; Özdoğan, 2019; Tunç, 2017).

Grafiğe göre, Ağrı nüfusu 1927'den son evreye kadar artış yönünde bir eğilim göstermiştir. Bu artışın temel nedenleri doğurganlık oranının yüksekliği ve yörenin sosyo-ekonomik ve kültürel gerçeklerinden kaynaklanmaktadır. Ağrı vilayeti geçen süreçte Türkiye ortalamasının üzerinde bir nüfus artışına sahne olmuştur. 1927-2021 döneminde Türkiye'de nüfus %360 artmışken, Ağrı nüfusu ise %413 artış göstermiştir.

4.2. Okulöncesi Eğitim

Ağrı'da 1984-1985 öğretim yılına kadar herhangi bir okulöncesi kurum yoktu. Açıldığı ilk yıl olan 1984-1985 öğretim yılında 342'si kız, 508'ü erkek olmak üzere toplam 850 öğrenci öğrenim görmeye başlamıştır. Ağrı'da o tarihte toplam 7 öğretmen vardı. Ertesi yıldan başlayarak okulöncesi kurumlar bağımsız anaokulları olarak ya da ilkokullarla Kız Teknik Genel Müdürlüğüne bağlı anasınıfları halinde organize edilmişlerdir ve kırsalda açılan okullarla birlikte öğrenci sayısında ciddi artış yaşanmıştır. 1990'lı yıllar süresince öğrenci sayısında devamlı olarak bir düşüş yaşanmış, 1990-1991 öğretim yılında öğrenci sayısı 143'e kadar düşmüştür. Bölgede terörün sonlanması ve siyasi istikrarın tekrar sağlanmasıyla 2004-2005 öğretim yılında öğrenci sayısı 513'ü kız, 546'sı erkek olmak üzere 1059'a yükselmiştir (http://egitimistatistikleri.com).

2018-2019 öğretim yılı itibariyle Ağrı'daki 426 okulöncesi kurumda 598 öğretmen bulunmaktadır. Kız öğrenci sayısı 5885, erkek öğrenci sayısı 6413 olmak üzere toplam öğrenci sayısı ise 12.298'dir. Okulöncesinde okullaşma oranı her yıl giderek artmıştır. 2018-2019 öğretim yılında okullaşma oranı 3-5 yaşta %38.13, 4-5 yaşta %50.48 olurken 5 yaşta %66.53'e ulaşmıştır. Aynı yıllar içinde Türkiye

genelinde okulöncesi kurumlarda okullaşma oranları 3-5 yaşta %45.40, 4-5 yaşta %57.91, 5 yaşta ise %85.22 olarak tespit edilmiştir (MEB, 2018: 62, 3, 2).

Başlangıcından günümüze Ağrı'daki okulöncesi kurumların öğretmen sayısında %8443, öğrenci sayısında ise %1347'lik bir artış sağlanmıştır. Buna göre öğretmen sayısındaki artış öğrenci sayısındaki artışın yaklaşık altı katı kadar fazla olmuştur. Bu evrede Ağrı'nın nüfusu ise %27.3 artmıştır. Yine aynı evrelerde 1984-1985 öğretim yılında bir öğretmene düşen öğrenci sayısı 121 iken 2018-2019 öğretim yılında bir öğretmene düşen öğrenci sayısı 20.6 olmuştur.

4.3. Temel Eğitim (İlkokul)

İller bazında eğitime ilişkin ilk verilere sahip olunan 1927-1928 öğretim yılında Ağrı'da sadece 10 ilkokul vardı. Söz konusu okullarda 691 öğrenci öğrenim görmekteydi ve bu okullarda 4'ü kadın, 21'ni erkek olmak üzere görevli öğretmen sayısı 25 idi. Beş yıl sonra 1932-1933 öğretim yılında okul sayısı 18'e, öğrenci sayısı 1547'ye, öğretmen sayısı da 44'e yükselmiştir (http://egitimistatistikleri.com; Maarif İstatistiği 1932-1933: 2, 5).

Nüfus artışına paralel olarak Ağrı ilkokullarında öğrenci ve öğretmen sayıları genellikle düzenli bir artış göstermiştir: 1950-1951 öğretim yılında öğrenci sayısı 5731, öğretmen sayısı 138; 1980-1981'de öğrenci sayısı 40.214, öğretmen sayısı 1283 olmuştur. 2018-2019 öğretim yılında ise öğrenci sayısı 52.298'e, öğretmen sayısı 3074'e yükselmiştir (MEB, 2018: 78). Ağrı'da ilk yatılı bölge ilkokulu 1965-1966 öğretim yılında 442 öğrenciyle öğretime başlamıştır (http://egitimistatistikleri.com). Ağrı'da ilkokullarda okullaşma oranı 2018-2019 öğretim yılında %93.68'dir. Aynı evrede Türkiye genelinde ilkokullarda okullaşma oranı %91,92 olmuştur (MEB, 2018: 3, 1). Ağrı Milli Eğitim Müdürlüğü'nün stratejik planına göre 2019'da temel eğitimde okullaşma oranı %100 olarak öngörülmüştür (Ağrı MEM Stratejik Planı, 2015: 42).

Ağrı'da başlangıcından günümüze ilkokullardaki öğretmen sayısında %12.196, öğrenci sayısında ise %7468'lik bir artış sağlanmıştır. Bu evrede öğretmen sayısındaki artış öğrenci sayısındaki artıştan çok daha fazla olmuştur. Bu süre içinde Ağrı'nın nüfusu ise %412 artmıştır. Yine aynı evrelerde 1927-1928 öğretim yılında bir öğretmene düşen öğrenci sayısı 27.6 iken 2018-2019 öğretim yılında bir öğretmene düşen öğrenci sayısı 17 olmuştur.

4.4. Temel Eğitim (Ortaokul)

Cumhuriyetin başlangıç yıllarından itibaren Doğu illerinde ortaokul sayısı ilkokulların sayısına oranla çok daha azdı. Memurlar ve halk, çocuklarını ilkokuldan sonra okutamıyorlardı. Ağrı vilayetinde de bir ortaokula ihtiyaç vardı. Ortaokul olmadığı için çoğu memur bir bahane bularak Ağrı'dan gitmeye çalışıyordu. Ağrı'da açılan ilk ortaokul 1937-1938 öğretim yılında 148 öğrenci ve 8 öğretmen ile açılabildi (Maarif İstatistiği 1937-1938: 8).

Nüfus artışı ve isteğe paralel olarak Ağrı ortaokullarında öğrenci ve öğretmen sayıları düzenli bir artış göstermiştir: 1972-1973 öğretim yılında bütün ortaokullardaki öğrenci

sayısı 4198, öğretmen sayısı ise 136'dır. 2018-2019 öğretim yılı itibariyle Ağrı ortaokullarındaki öğretmen sayısı 3535'dir. Kız öğrenci sayısı 26.642, erkek öğrenci sayısı 28.186 olmak üzere toplam 54.828'dir (http://egitimistatistikleri.com; MEB, 2018: 88).

Ağrı ortaokullarında okullaşma oranı 2018-2019 öğretim yılında %94.06'dır. Aynı evrede Türkiye genelinde ortaokullarda okullaşma oranı %93.28 olmuştur (MEB, 2018: 3, 1). Ağrı Milli Eğitim Müdürlüğü'nün stratejik planına göre 2019'da ortaokullarda okullaşma oranı %100 olarak öngörülmüştür (Ağrı MEM Stratejik Planı, 2015: 42).

Başlangıcından günümüze ortaokullardaki öğretmen sayısında %44.088, öğrenci sayısında ise %36.946'lık bir artış sağlanmıştır. Buna göre öğretmen sayısındaki artış öğretmen sayısındaki artışın üzerinde gerçekleşmiştir. Bu süre içinde Ağrı'nın nüfusu ise %369 artmıştır. Yine aynı evrelerde 1937-1938 öğretim yılında bir öğretmene düşen öğrenci sayısı 18.5 iken 2018-2019 öğretim yılında bir öğretmene düşen öğrenci sayısı 15.5 olmuştur.

4.5. Ortaöğretim (Genel Lise)

Ağrı'da ilk lise 1954-1955 öğretim yılında açılmıştır. 1975-1976 verilerine göre, Ağrı Lisesi'nde 563 öğrenci görmekteydi. 1998-1999 öğretim yılında Ağrı'daki liselerde 3108'i erkek, 755'i kız olmak üzere toplam 3863 öğrenci öğrenim görmekteydi. Aynı dönemde 118'i erkek, 50'si kadın olmak üzere 168 öğretmen Ağrı'daki liselerde ders vermekteydi (http://egitimistatistikleri.com). 2018-2019 öğretim yılı itibariyle Ağrı'da genel liselerde toplam öğretmen sayısı 2038'dir. Kız öğrenci sayısı 17.970, erkek öğrenci sayısı 20.055 olmak üzere toplam öğrenci sayısı ise 38.025'dir (MEB, 2018: 148).

Ağrı'da genel lise düzeyinde okullaşma oranı 2018-2019 öğretim yılında %64.31'dir. Aynı evrede Türkiye genelinde ortaöğretimde okullaşma oranı %84.20 olmuştur (MEB, 2018: 3, 1). Ağrı Milli Eğitim Müdürlüğü'nün stratejik planına göre 2019'da genel liselerde okullaşma oranı %80 olarak öngörülmüştür (Ağrı MEM Stratejik Planı, 2015: 42).

4.6. Ortaöğretim (Mesleki-Teknik Lise)

Ağrı'da liseyi bitiren her genç üniversiteyi kazanamamakta bu da onların işsiz olarak kahvehane köşelerinde ömürlerini tüketmesine neden olmaktaydı. Lisenin mutlaka yatılı ve pansiyonlu hale getirilmesine ve gençlerin en kısa sürede meslek sahibi olmalarını sağlayacak meslek lisesine ihtiyaç duyulmaktaydı. Meslek lisesi açılabilirse bu gençler meslek öğrenerek hayatlarını kazanabilir ve Ağrı vilayetinin kalkınmasında da öncülük edebilirlerdi. Ağrı'da mesleki-teknik eğitim öncelikle ortaokul seviyesinde 1950-1951 öğretim yılında Erkek Orta Sanat Okulu olarak 37 öğrenci ve 6 öğretmenle, aynı yıl Kız Sanat Okulu olarak 36 öğrenci ve 3 öğretmenle öğretime başlamıştır (Maarif İstatistiği, TY: 37, 50, 59, 90, 254-255).

Mesleki teknik eğitim lise düzeyinde ise çok gecikmeli başlamıştır. Bu çerçevede ilk kurum 1975-1976 öğretim yılında açılan Kız Meslek Lisesi ve Endüstri Meslek Liseleridir. Söz konusu öğretim yılında öğrenim gören öğrenci sayısı 247'si erkek, 81'i kız olmak üzere 328 idi. Nüfus artışına paralel olarak Ağrı'da mesleki-teknik liselerin öğrenci sayılarında düzenli bir artış gözlenmiştir. 1998-1999 öğretim

yılında mesleki-teknik liselerde öğrenim gören öğrenci sayısı 2545'i erkek, 865'i kız olmak üzere 3410'a, öğretmen sayısı ise 180'i erkek, 73'ü kadın olmak üzere 253'e ulaşmıştır (http://egitimistatistikleri.com).

2018-2019 öğretim yılı itibariyle Ağrı'da mesleki-teknik okullar genelindeki öğretmen sayısı 1034'dür. Kız öğrenci sayısı 7433, erkek öğrenci sayısı 8229 olmak üzere toplam öğrenci sayısı ise 15.662'dir. Ağrı'da mesleki-teknik lise düzeyinde okullaşma oranı 2018-2019 öğretim yılında %31.28'dir. Aynı evrede Türkiye genelinde mesleki-teknik lise düzeyinde okullaşma oranı %39.63 olmuştur (MEB, 2018: 6, 4).

1975-1976 öğretim yılından günümüze meslek liselerindeki öğrenci sayısında %4675'lik bir artış sağlanmıştır. Bu süre içinde Ağrı'nın nüfusu ise %62 oranında artmıştır.

4.7. Yükseköğretim

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinin temelleri, 1967-1968 öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak kurulan *Ağrı Kız İlk Öğretmen Okulu* olarak atılmış ve 1977-1978 öğretim yılından itibaren iki yıllık eğitim enstitüsüne dönüştürülmüştür. Söz konusu kurum YÖK'le birlikte 30 Haziran 1982'de Ağrı Eğitim Yüksekokulu adıyla Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi'ne bağlanmıştır. 3 Temmuz 1992'de Ağrı Eğitim Fakültesine dönüştürülmüş ve Atatürk Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı olarak 2007 yılına kadar ilköğretime yönelik lisans düzeyinde öğretim vermeye devam etmiştir. Ağrı'da bir yükseköğretim kurulmasına ihtiyaç olduğu yönünde taleplerin ortaya çıkması sonrası üniversite kurulması yönünde adımlar atılmış ve nihayet bu çabalar sonuç vermiştir. 17 Mayıs 2007'de Ağrı Dağı Üniversitesi olarak kurulan Üniversitenin adı 28 Haziran 2008'de Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi olarak değiştirilmiştir. Yetersiz bir alt yapıyla eğitim-öğretime başlayan Ağrı Üniversitesi günümüzde sekiz fakülte, 12 yüksekokul, üç enstitü ve çok sayıda araştırma merkeziyle faaliyetlerini sürdürmektedir. Söz konusu birimler şunlardır: Eğitim, Fen-Edebiyat, İktisadi ve İdari Bilimler, Eczacılık, Tıp, İslami İlimler, Patnos Sultan Alparslan Mühendislik ve Doğa Bilimleri, Doğubayazıt İnsan ve Toplum Bilimleri Fakülteleri; Fen Bilimleri, Sosyal Bilimler ve Sağlık Bilimleri Enstitüleri; Sağlık, Beden Eğitimi ve Spor, Celal Oruç Hayvansal Üretim, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik, Yabancı Diller, Patnos Sosyal Hizmetler yüksekokulları; Taşlıçay, Doğubayazıt Ahmed-i Hani, Patnos, Eleşkirt ve Sivil Havacılık Meslek Yüksek Okulları (https://www.agri.edu.tr/detail.aspx?id=272&bid=1&tid=7). Üniversitenin akademik düzeyi arttırıcı planlamalar içinde olması yarınlara yönelik olumlu düşünceler oluşturmaktadır.

5. Sonuç

Erken Cumhuriyet dönemi verilerine bakıldığında Ağrı'nın eğitim düzeyi Türkiye'nin en sıkıntılı bölgelerinden biri olarak görülmektedir. Ağrı'nın ulaşım sorunu, yerleşim birimlerinin dağınıklığı, coğrafi şartların ve iklim şartlarının ağırlığı eğitim düzeyinin gelişmesini büyük ölçüde engellemiştir. Hayvancılığın egemen olduğu Ağrı'da halkın ekonomik ihtiyaçlarını karşılamada eğitimin yeterince önemsenmeyişi okullara olan talebi düşürmüştür.

Milli eğitim istatistiklerine göre, Ağrı'da uzun yıllar maarif teşkilatının adeta adı vardır. Ağrı vilayeti ortaokulla 1937'de, lise ile 1954'de tanışmıştır. 1965'de yatılı bölge okulları açılıncaya kadar köylerin dağınık yerleşimi öğrencilerin özellikle uzun kış aylarında zorlu araziyi kat ederek okula gitmelerini engellemiş, zorlu arazi yapısı, ulaşımın gerçekleşemeyişi, öğretmen ve okul eksiklikleri eğitimi zora sokmuştur. Okulların sayıca yetersizliği, deneyimli öğretmen eksikliği, yörenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel dokusu gereği halkın da eğitime yeterli ilgisinin olmayışı da Ağrı'daki eğitimin önündeki temel engeller olmuştur. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında görülen bu durum liselerin açılması, 1967'den sonra da ilçelerde ortaöğretim kurumlarının açılmasıyla nispeten ortadan kalkmaya başlamış, bununla birlikte eğitim adına atılan birçok adım Ağrı'da çok yavaş ilerlemiştir. 1990'lı yıllarda bölgenin terörün yoğun etkisi altında kalması yakın dönem eğitim sorunlarının kuşkusuz en temel etkenidir.

Ağrı nüfusu yakın zamana kadar devamlı olarak artış göstermiştir. Geçen 97 yıllık evrede Ağrı'nın eğitiminde ciddi artışlar olmuştur: Okulöncesi kurumlarda geçen süreçte öğrenci sayısı %1347, öğretmen sayısı ise %8443 oranında artış göstermiştir. İlkokullardaki artış oranı öğrencilerde %7468, öğretmenlerde %12196; ortaokullardaki artış oranı öğrencilerde %36.946, öğretmenlerde %44.088 ve mesleki-teknik okullardaki artış oranı öğrencilerde %21.355, öğretmenlerde %2711 olmuştur. Bir başka ifadeyle okulöncesi kurumlarda öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 121'den 20.6'ya, ilkokullarda 18.5'den 15.5'e, ortaokullarda ise 18.5'den 15.5'e düşmüştür. Bununla birlikte mesleki-teknik okullarda 12.2'den 15.4'ye yükselmiştir. Eldeki verilere göre, geçen süreçte Ağrı'da eğitimin tüm kademelerinde hem öğretmen hem de öğrenci sayılarında çok büyük artışlar gerçekleşmiştir. Bazı eğitim basamaklarında öğretmen ve öğrenci artış oranları bakımından denge söz konusu olurken bazı eğitim basamaklarında ise ciddi orantısızlıklar meydana gelmiştir. Okulöncesi kurumlarda, ilkokullarda ve ortaokullarda görevlendirilen öğretmen sayısı, öğrenci sayısının üzerinde olmuştur. Mesleki-teknik okullarda görevlendirilen öğretmen sayısı ise öğrenci sayısındaki artışın gerisinde kalmıştır. Buna göre Ağrı'da okulöncesi kurumlarda, ilkokullarda ve ortaokullarda öğretmen sayısının artırılmasının eğitimin niteliğinin artırılması hususunda ciddi katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ağrı'da 97 yıllık evrede okullaşma oranları da devamlı olarak artış göstermiştir. 2018-2019 öğretim yılı itibariyle okulöncesinde beş yaşta okullaşma oranı %66.53'e ulaşmıştır, aynı dönemde Türkiye ortalaması %85.22'dir. İlkokullarda okullaşma oranı %93.68 iken Türkiye ortalaması %91.92'dir. Ortaokullarda okullaşma oranı %94.06 iken Türkiye ortalaması %93.28'dir. Liselerde okullaşma oranı %64.31 iken Türkiye ortalaması %84.20'dir. Mesleki-teknik okullarda okullaşma oranı %31.28 iken Türkiye ortalaması ise %39.63'dür. Ağrı'daki okullaşma oranlarına bakıldığında ilkokullar ve ortaokullar düzeyinde okullaşmanın Türkiye ortalaması ile paralellik arz ettiği görülmektedir ki bu sevindirici bir durumdur. Okulöncesi kurumlarında, genel liselerde ve mesleki-teknik eğitim kurumlarında ise Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Özellikle okulöncesi ve genel liselerdeki okullaşma oranı Türkiye ortalamasının çok çok altındadır. Buna göre özellikle bu iki kurumla ilgili "okullaşma" hususunda adım atılmasının çok anlamlı olacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmada elde edilen bulgular ışığında tespit edilen eğitim sorunları Ağrı Milli Eğitim Müdürlüğünün tespitleri ile daha da detaya bürünmektedir. Milli Eğitim Müdürlüğü'ne göre Ağrı'nın mevcut eğitim sorunları şunlardır: Üst yönetimde birim amirlerinin sık değişimi, eğitim yatırımlarına ayrılan payın yetersiz olması, ders karşılığı ücretli öğretmen uygulaması, mesleki ve teknik eğitime sağlıklı yönlendirmelerinin yapılmaması, milli eğitimde mevzuatın sık sık değişmesi, köyden kente aşırı

göç nedeni ile ortak kültür oluşturmanın önündeki engeller, sosyal çevrenin eğitime olan inancının az olması, mevsime göre geçici göçün önüne geçilerek yerleşik yaşam kültürünün geliştirilememesi, çeşitli toplumsal hareketlilikler nedeniyle aile ve sosyal yapının olumsuz etkilenmesi, kırsal kesimde kızların okullaşmasındaki sıkıntılar, okur-yazar oranının yeterli seviyede olmaması, toplumun eğitime iş odaklı bakması, köyden kente göçün oluşturduğu işsizlik, fabrikaların ve sanayi kuruluşlarının olmaması, iş olanaklarının kısıtlı olması nedeniyle işsizlik oranının fazla olması, velilerin ekonomik seviyelerinin düşük olması, özel idare bütçesinden eğitime ayrılan ödeneğin az olması (Ağrı MEM Stratejik Planı, 2015).

Bu çalışmayla 1923'den günümüze 97 yıllık Ağrı eğitim tarihi okulöncesinden yükseköğretime kadar bütün eğitim basamaklarıyla sayısal verilerin ışığında genel hatlarıyla ele alınmıştır. Elde edilen verilere göre Ağrı'da eğitimiyle ilgili geçen süreçte sayısal olarak büyük artışlar sağlanmasına rağmen özellikle öğretmen istihdamında halen hem sayısal hem niteliksel sorunlar bulunmaktadır. Yapılacak yeni çalışmalarla Ağrı eğitim tarihi pek çok yönüyle ve ayrıntılarıyla ele alınabilecektir.

KAYNAKÇA

Ağrı MEM Stratejik Planı (2015). Ağrı İl Milli Eğitim Müdürlüğü 2015-2019 Stratejik Planı https://agri.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_02/03102938_agri_20152019_stratejik_plan.pdf

Alpaslan, İ. (1984). *Ağrı: Anadolu'nun Giriş Kapısı.* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Alpaslan, İ. (1995). *Her Yönüyle Ağrı.* Ankara: Yıldız Ofset.

Arpaçay, Ç (2010). *Birinci Umumi Müfettişlik ve Ağrı İsyanı.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Başvekâlet İstanbul Umum Müdürlüğü (1934). *Maarif İstatistiği 1932-1933.* İstanbul: Devlet Matbaası.

Başvekâlet İstanbul Umum Müdürlüğü (1939). *Maarif İstatistiği 1937-1938.* İstanbul: Suhulet Basımevi.

Başvekâlet İstanbul Umum Müdürlüğü (Tarihsiz). *Maarif İstatistiği 1950-1951.* Ankara: Biricik Matbaası.

Demirel, İ. N. (2011). *Milli Eğitim Örgütündeki Yönetici, Müfettiş ve Öğretmen Görüşlerine Göre Okul Yönetiminin Sorunları: Ağrı ve Erzurum İlleri Örneği.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Edi, A. (2015). *Ağrı'da İdari ve Siyasi Hayat (1945-1960).* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Halaçoğlu, Y. (1988). "Ağrı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 1, ss. 479-481.

http://egitimistatistikleri.com

http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist

Karabulut, K. & Yalçınkaya, Ö. (2018). "Ağrı İli Göç Analizi", *Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Profili.* Ağrı: AİÇÜ Yayınları, ss. 33-42.

Karabulut, K. (2018). "Genel Değerlendirme", *Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Profili.* Ağrı: AİÇÜ Yayınları, ss. 417-421.

Kaya, F. (2016a). "Ağrı İli Nüfusunun 1928-2015 Dönemi Okur-Yazarlık Durum Analizi", *The Journal of Academic Social Science Studies*. (52), ss. 29-47.

Kaya, F. (2016b). *Ağrı İlinin Eğitim Coğrafyası.* Ağrı: Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Kaya, F. (2018). "Ağrı İlinin Coğrafi Analizi", *Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Profili.* Ağrı: AİÇÜ Yayınları, ss. 1-32.

Kaya, F. Yalçınkaya, Ö. & Yazgan, Ş. (2018). "Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nin Ağrı'nın Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkileri ve Kentin Üniversite Algısı", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4(2), ss. 1-20.

Kılınç, O. (2006). *Ağrı İsyanları (1926-1930).* İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Koca, E. & Günay, N. (2017). "Tarih Eğitimi Bölümü İle Pedagojik Formasyon Alan Tarih Bölümü Öğrencilerinin Merak Ettikleri Tarih Konularının Karşılaştırılması", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3(2), ss. 85-99.

Koç, M. (2015). *İlköğretim Öğretmenlerinin Tükenmişlik Düzeyleri İle Sinizm Arasındaki İlişki (Ağrı İli Patnos İlçesi Örneği).* İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Milli Eğitim Bakanlığı (2019). *Milli Eğitim İstatistikleri 2018-2019.* Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Nalçacı, S. (1995). *Ağrı İlindeki İlkokullarda ve İlköğretim Birinci Kademede Görev Yapan Öğretmenlerin Yönetsel Sorunlarına İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Odabaş, A. (1996). *Ağrı, Bitlis, Muş ve Van İllerindeki İlköğretim Okullarında Matematik Öğretimi Üzerine Bir Araştırma.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özdoğan, İ. (2019). "Ağrı İlinin Cumhuriyet Dönemi Nüfus Seyri (1923-2018)", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5(1), ss. 177-206.

Polat, Ç. (2007). *1926-1930 Ağrı İsyanları.* Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Tekintangaç, Y. (2015). *Özel Eğitim Sınıfında Çalışan Öğretmenlerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programına İlişkin Görüşleri (Ağrı İli Örneği).* Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Tunç, B. (2017). "Cumhuriyet Döneminde Ağrı Nüfusundaki Gelişmeler (1927-1980)", *İnsan ve*

Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi. 6(3), ss. 2132-2149.

Uçar, U. (2016). *Ağrı Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1951).* Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Uğurlu, S. & Genç, M. (2018). "Ağrı İlinin Nüfus ve Demografik Yapısının İncelenmesi", *Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Profili.* Ağrı: AİÇÜ Yayınları, ss. 299-312.

Yalçınkaya, Ö. (2018). "Eğitim ve Ekonomi İlişkileri Bağlamında Ağrı İlinin Eğitim Profili: Niceliksel ve Niteliksel Eğitim Göstergeleri Üzerinden Bir Değerlendirme", *Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Profili.* Ağrı: AİÇÜ Yayınları, ss. 397-416.

Yaylalı, D. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Bölücü Faaliyetler İçinde Ağrı Dağı Ayaklanmaları (1926-1930).* Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Traversing The Impacts of Covid-19 on Economic Growth in The Tourism and Hospitality Industry: The case of Tanzania

Naomi J. JOMAH

Faculty of Tourism, Cyprus Science University, Girne, TRNC via Mersin 10, TURKEY

Soolmaz L. AZARMI

Corresponding author, *Faculty of Tourism, Cyprus Science University, Girne, TRNC via Mersin 10, TURKEY,* E-mail: soolmazazarmi@csu.edu.tr

Abstract

This article explores the impact of covid-19 on economic growth in the tourist and hospitality sectors, using Tanzania as a case study for the period 2020-2022. Over 4.3 million confirmed cases and over 290,000 deaths have been reported worldwide as a result of the covid-19 epidemic. The covid-19 pandemic has had a detrimental effect on the global economy as a whole. Tanzania, a developing country whose tourism is the sole contribution to gross domestic product, is facing severe economic ramifications as a result of the pandemic. The tourist and hospitality industries have been particularly hard struck globally.

Keywords: covid-19; hospitality sector; economic growth; tourism industry.

The importance of the activities of the Prison Service in preventing social exclusion in the context of local communities

Dr. Marlena Niemiec

War Studies University, Poland

WAR STUDIES UNIVERSITY

Presentation layout

1. Methodological assumptions
2. Theoretical approach
3. Presentation of own research results

WAR STUDIES UNIVERSITY

1. Methodological assumptions

The main research problem expressed in the form of a question:

What is the role of correctional units in preventing social exclusion at the community level?

WAR STUDIES UNIVERSITY

1. Methodological assumptions

Empirical research was conducted among wards of non-governmental organizations that cooperate directly with the Central Board of Prison Service.

The survey covered a total of 149 people, including: 47 beneficiaries of non-governmental organizations and 102 convicted in the period up to 6 months before leaving penitentiary units.

2. Theoretical approach

The Prison Service reports to the Minister of Justice, is a uniformed and armed apolitical formation with its own organizational structure[1].

Social exclusion is a multidimensional phenomenon and in practice means the inability to participate in economic, political and cultural life, as a result of lack of access to resources, goods and institutions, restriction of social rights and deprivation of needs[2].

Local community is a kind of community inhabiting a separate, relatively small territory, such as a parish, village or housing estate, in which there are strong ties resulting from common interests and needs, as well as from the sense of rootedness and belonging to the inhabited place[3].

[1] Central Prison Service Website: <https://www.sw.gov.pl/strona/zadania-i-uprawnienia-sw>

[2] Wykluczenie społeczne – Social exclusion Encyclopedia <www.mfiles.pl>,

[3] Kurczewski.pdf (zut.edu.pl)

WAR STUDIES UNIVERSITY

3. Presentation of own research results

Table 1. From whom did you obtain information about non-governmental institutions providing post-penitentiary assistance?

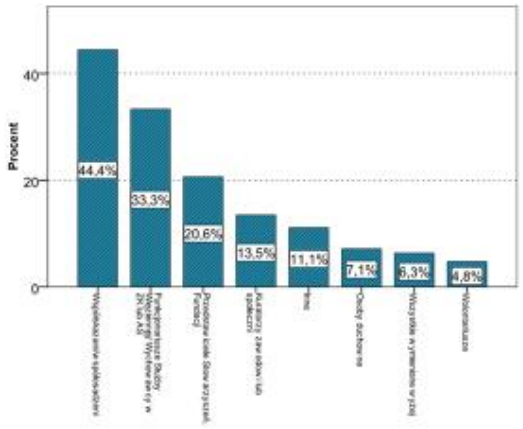

Source: own study.

WAR STUDIES UNIVERSITY

3. Presentation of own research results

Table 2. Have you benefited from assistance from NGOs while in Prisons or Remand Centers?

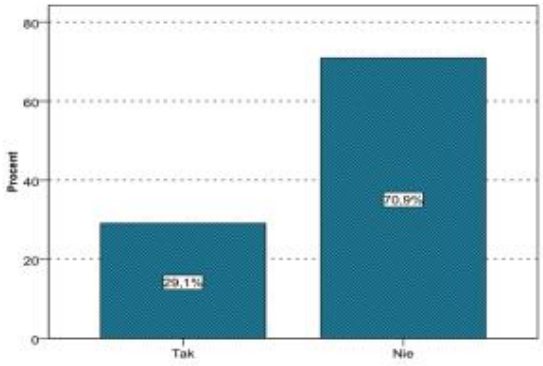

Source: own study.

WAR STUDIES UNIVERSITY

3. Presentation of own research results

Table 3. Responses to the question: did you use the assistance of non-governmental organizations during your stay in the Penitentiary Institution or in remand prison, divided into NGOs and PI

			NGO	ZK
Czy korzystała Pani z pomocy organizacji pozarządowych podczas pobytu w ZK lub AŚ?	Tak	Liczebność	23	18
		% z wiersza	56,1%	43,9%
		% z kolumny	50,0%	18,9%
	Nie	Liczebność	23	77
		% z wiersza	23,0%	77,0%
		% z kolumny	50,0%	81,1%
Wartości testu chi-kwadrat			X^2=14,492; p<0,001	

Source: own study.

WAR STUDIES UNIVERSITY

3. Presentation of own research results

Table 4. While you were in Prison or Jail, were you introduced to a system of providing assistance to prepare you to leave prison?

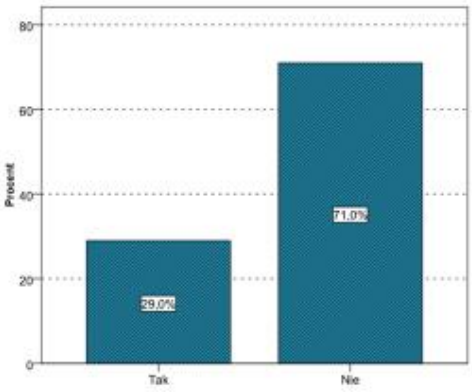

Source: own study.

WAR STUDIES UNIVERSITY

3. Presentation of own research results

Table 5. Answers to the question: during your stay in the Penitentiary Institution or in the Remand Prison, have you been introduced to the system of providing assistance preparing to leave the penitentiary units, broken down by gender

			Płeć	
			Kobieta	Mężczyzna
Czy podczas pobytu w ZK lub AŚ został Pani wdrożony w system udzielania pomocy przygotowujący do opuszczenia jednostek penitencjarnych?	Tak	Liczebność	12	27
		% z wiersza	30,8%	69,2%
		% z kolumny	46,2%	24,3%
	Nie	Liczebność	14	84
		% z wiersza	14,3%	85,7%
		% z kolumny	53,8%	75,7%
Wartości testu chi-kwadrat			X^2=4,930; p=0,026	

Source: own study.

WAR STUDIES UNIVERSITY

3. Presentation of own research results

Table 6. Answers to the questions: did you use the help of non-governmental organizations during your stay in the Penitentiary Institution or in the Remand Prison / During your stay in the Penitentiary Institution or in the Remand Prison were you introduced to the system of providing assistance preparing you to leave the penitentiary units

			Czy korzystała Pani z pomocy organizacji pozarządowych przebywając w ZK lub AŚ?	
			Tak	Nie
Czy podczas pobytu w ZK lub AŚ został Pani wdrożony w system udzielania pomocy przygotowujący do opuszczenia jednostek penitencjarnych?	Tak	Liczebność	20	20
		% z wiersza	50,0%	50,0%
		% z kolumny	51,3%	20,4%
	Nie	Liczebność	19	78
		% z wiersza	19,6%	80,4%
		% z kolumny	48,7%	79,6%
Wartości testu chi-kwadrat			X^2=12,864; p<0,001	

Source: own study.

WAR STUDIES UNIVERSITY

3. Presentation of own research results

Table 7. Mean with standard deviation: how would you rate the type of activities in preparing to leave the Prison or Detention Center by Prison Officers? (5-Very important; 4-Almost important; 3-Moderately important; 2-Less important; 1-Never important)

	Średnia	Odchylenie standardowe
Zatrudnienie	3,59	1,57
Częstsze przepustki	3,58	1,65
Przeniesienie do jednostki znajdującej się bliżej domu	3,55	1,62
Pomocy pieniężna, otrzymanie stosownej do pory roku odzieży, bielizny, obuwia, biletu itp.	3,52	1,65
Nawiązanie relacji z najbliższą rodziną	3,47	1,55
Zapewnienie opieki lekarskiej	3,37	1,57
Diagnoza problemów	3,34	1,51
Aktywizacja zawodowa	3,24	1,62
Edukacja	3,22	1,53
Udział w programach readaptacji społecznej	3,19	1,44
Udział w programach terapeutycznych	3,15	1,57
Pomoc w przygotowaniu wniosku o zastosowanie dozoru kuratora zawodowego	3,13	1,60
Współpraca z instytucjami, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami, fundacjami oraz organizacjami kościelnymi	3,09	1,51
Pomoc z znalezieniu zakwaterowania	3,07	1,72

Source: own study.

Conclusions

Based on the above empirical research data, it can be concluded that there is a relation between that there is a relationship between the prevention activities of the Prison Service and the prevention of exclusion at the local level.

The respondents benefited from the assistance offered by the Prison Service, which cooperated with NGOs.

The assistance provided by the Prison Service prevents recidivism and allows for a return to proper functioning in the local community. However, according to the respondents it is not sufficient.

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

How to use coaches about information technology? (Capabilities, obstacles and solutions)

Afsaneh KARGARFARD

Corresponding author, PhD student in sport management, university of Azad, branch of Jahrom, IRAN. E-mail: Afsaneh.kargarfard@yahoo.com

Masoud NADERIAN

Associate Professor of Sport Management, Faculty of Sports Sciences,University of Isfahan, IRAN. E-mail: dr.masoudnaderian@gmail.com

Abstract

Introduction: Dare to say IT is one of the few phenomena's in its short life have been able influence wide humanity societies and their needs and putting to attract his attention. The overall goal of this study is how to use coaches about information (capabilities, obstacles and solutions).

Methology: This research is descriptive-survey, and has done as a field research from the point of Information gathering and is applied from the point of aim that researcher collect required information through questionnaire. Study population consisted of 437 male and female coaches in four sports clubs that were coaching in the 2012-2013 year. Between Of these, 204 people were randomly – the stage, selected. Research methods according to aims of the research were descriptive- survey. The tool used was a questionnaire with 38 questions, depending on the response of the five domains (knowledge, attitude, use, barriers and solutions) was in. Reliability coefficient for the questionnaire by Cronbach's alpha was (r =0/855) in the 001/0 9 P significant.

After collecting the questionnaires, for data analysis used from descriptive statistics (statistics for group Table, mean, standard deviation, and extent of the variation). In inferential statistical section, first used from Kolmogorov - Smirnov (KS) test for normality of data and then analyze the research questions of the t-test and Pearson correlation coefficient was used. The significance level of 0/05 was considered.

Results: The results showed that coaches' knowledge and use from information technology is a low. coaches ' attitudes from information technology is high level. And hardware factors are greatly hindering the deployment of information technologies in the teaching for coaches. According to study, can be said coaches of Isfahan city used from information technology in their daily lives consistently to obviation of the own needs, such as wages, internet purchases, pay bills and According to finding in attitude discussion, can be said that coaches of Isfahan city have positive attitude toward using technology in their teaching in sport clubs and counting it as a facilitator of learning

Keywords: Information Technology, Physical education teachers, Obstacles and solutions

Impact of COVID-19 on High-Tech Companies in Poland

Irmina FLOREK

PhD Student, Maria Curie-Sklodowska university in Lublin, POLAND

E-mail: i.florek@poczta.umcs.lublin.pl

THE SPECIFICITY OF HIGH-TECH SECTOR

- The role of the high-tech sector is significant for every economy. This sector produces approximately from 30% to almost half of the domestic product of Czechia, Slovakia, Hungary and Poland;
- high-tech companies are subject to high uncertainty of capital investment results and thus investors are exposed to high risk. It is unknown how or when the high-tech project will transfer technological achievements into products;
- high-tech companies can be described by the following characteristics:

  (1) strong uncertainty, which is reflected in the development of leading technologies, rapid replacement of technology and short-term product life cycle;

  (2) a high value of human resources and a high level of personal organization;

  (3) a high correlation between the values of intangible assets, such as proprietary technology, strength of innovation, quality of human resources and others.

EFFECT OF CRISIS ON COMPANIES

- During the financial crisis of 2007, world GDP contracted by less than 3% over the same period;
- given the financial aspect of the crisis, the troubles in banking sector restricted access to external financing;
- economic crisis is often associated with high levels of environmental uncertainty and significant downward shifts in demand levels. Under such economic conditions, it can be argued that investments in innovative activities become increasingly risky for firms due to the inherent uncertainties in the commercialisation of new products and services and the fact that they could fail to bring sufficiently high payoffs to recoup production costs;
- uncertainty and changes in investor behaviour since GFC have impacted upon the firm performance of high-tech companies. Afonina and Chalupský found that in the Visegrad countries (Czechia, Hungary, Slovakia and Poland), the high-tech sector during GFC strove for a high level of liquidity, rather than strong profits. The Visegrad Group high-tech companies, thus tried to hold adequate liquid assets, helping them to minimize their liquidity risks and manage the crisis (as the survival of a business depends on its liquidity).

STATUS OF POLAND'S HIGH-TECH COMPANIES

- According to the Bloomberg Innovation Index 2021, in which 60 countries were classified in the world, the most innovative economies are South Korea, Singapore and Germany, while Poland was ranked 23nd;
- the first technopark to be established in Poland country was the Poznań Science and Technology Park. In Krakow, there is the Krakow Technology Park, where the headquarters of, among others, Motorola and Shell. Nokia, on the other hand, chose the Wrocław Technology Park;
- the main function in the Poland's high-tech sector is the role of the consumer or performer in the sector of computer hardware, telecommunications and microelectronics. Such a state of advancement is characteristic of countries which have changed their regime in recent years (post-communist countries).

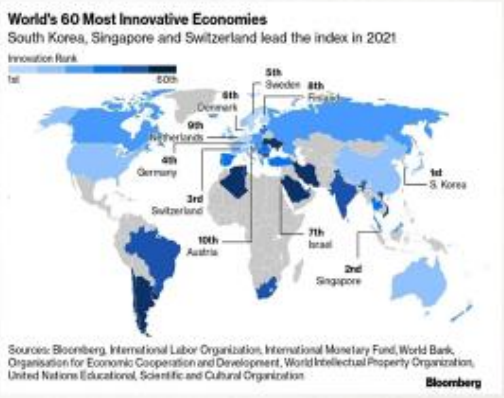

DYNAMICS OF THE HIGH TECHNOLOGY INDUSTRY

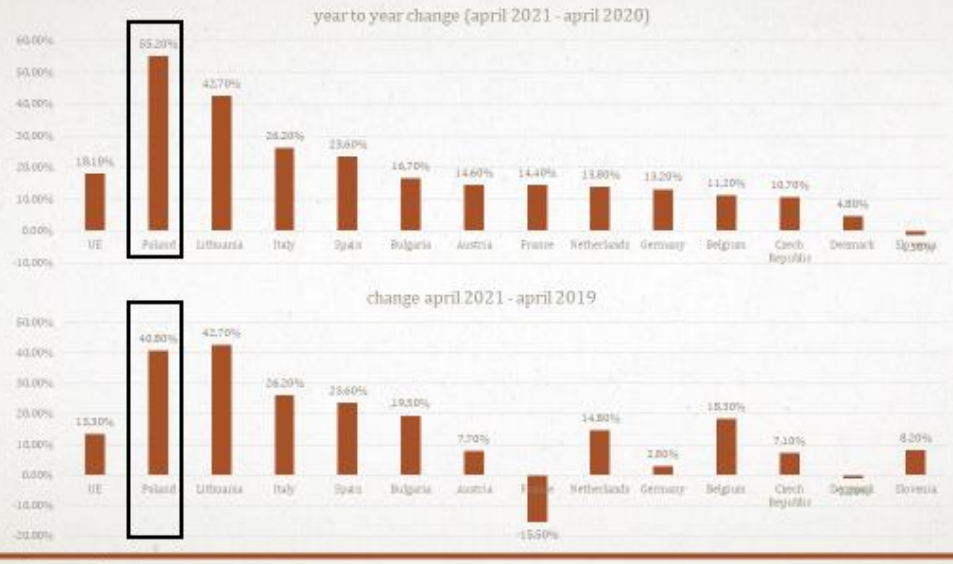

Source: Eurostat

IMPACT OF COVID-19 ON HIGH-TECH COMPANIES IN POLAND - RESULTS OF OWN STUDY

	total			Non crisis			crisis		
	non-high	high	UMW	non-high	high	UMW	non-high	high	UMW
InternRatioTS	0.32	0.38	-0.638	0.32	0.38	-0.207	0.32	0.39	-0.804
	0.26	0.33		0.27	0.30		0.25	0.37	
ROAnet	0.02	0.04	-1.659	0.02	0.02	-0.732	0.02	0.06	-1.881
	0.04	0.05	*	0.04	0.03		0.04	0.05	*
ROEnet	0.05	0.11	-1.280	0.04	0.04	-0.260	0.05	0.18	-2.578
	0.07	0.11		0.08	0.08		0.07	0.12	0.010
CurrentRatio	1.76	3.35	-4.898	1.73	2.93	-3.969	1.80	3.77	-2.858
	1.39	1.83	***	1.37	1.83	***	1.45	1.84	**
CashRatioTA	0.07	0.20	-7.473	0.06	0.18	-5.924	0.08	0.23	-4.761
	0.05	0.11	***	0.05	0.09	***	0.06	0.14	***
SalesGrowth	1.03	1.27	-4.625	1.04	1.25	-3.464	1.01	1.29	-3.125
	1.00	1.12	***	1.03	1.14	**	0.97	1.11	**
AssetGrowth	1.05	1.27	-3.839	1.07	1.21	-1.105	1.03	1.32	-4.270
	1.03	1.10	***	1.05	1.09		1.03	1.13	***
TangibilityPPE	0.34	0.17	-9.615	0.35	0.17	-8.005	0.34	0.16	-5.316
	0.36	0.09	***	0.37	0.11	***	0.34	0.08	***
DebtRatioTA	0.52	0.40	-7.502	0.53	0.40	-6.190	0.51	0.40	-4.184
	0.51	0.35	***	0.51	0.35	***	0.51	0.34	***
TotalAssets (mil PLN)	1,774.4	322.4	-9.811	1,758.4	305.1	-8.309	1,790.4	339.8	-5.252
	247.2	91.1	***	345.8	81.3	***	347.5	92.6	***
Total Sales (mil PLN)	1,468.3	255.3	-9.588	1,487.2	234.4	-3.084	1,449.5	276.3	-4.891
	280.3	80.1	***	288.2	66.8	**	251.9	89.7	***

Significance ***, **, * at p-value less than 0.01, 0.05, 0.1 respectively

Source: authors' own calculations

- We found strong (with statistical significance) differences between high and non-high-tech companies in this regard;
- high-tech companies (when compared to non-high-tech) have higher profitability (ROA), financial liquidity (Current and Cash Ratio), as well as higher both Asset and Sales Growth Ratios, but they have lower Tangibility and Debt Ratios and they are much smaller (both in terms of Total Assets and Total Sales);
- what is more, high-tech companies have higher Internationalization Ratios, but not with statistical significance;
- in COVID-19 crisis times, our study indicates that high-tech companies (when compared to non-high-tech companies during and after the on-going COVID-19 crisis) have higher profitability (ROA), financial liquidity (Current and Cash Ratio) and higher Asset and Sales Growth ratios;
- moreover, Poland's high-tech companies in COVID-19 crisis times have higher Internationalization Ratios, but not with statistical significance.

SUMMARY AND REMARKS

- Our findings demonstrate that Poland's high-tech companies, when compared to non-high-tech, have higher profitability (ROA), financial liquidity (Current and Cash Ratio), and higher Asset and Sales Growth Ratios, but they have lower Tangibility, Debt Ratio and they are much smaller (both in terms of Total Assets and Total Sales);
- in the COVID-19 crisis, our work demonstrates that Poland's high-tech companies (when compared to non-high-tech companies) have higher profitability (ROA), financial liquidity (Currert and Cash Ratio), and higher both Asset and Sales Growth ratios. Its high-tech companies were also found to have higher Internationalization Ratios, but not with statistical significance. This means that during the COVID-19 crisis, Poland's high-tech companies intensified their efforts and took advantage of the crisis situation;
- our practical implication is the necessity to transfer knowledge on the role of technology capacity in strengthening a company's resistance to difficult situations. This might be useful for facilitating knowledge and developing the specific managerial abilities in non-high-tech companies to enable them to be more resistant in uncertain times. As revealed in our research, high-tech companies have the specific power to handle difficult situations and to develop even during crisis Times.

Information technology as a competitive advantage for the growth of SMEs in Kosovo

Dr.Venet SHALA

Faculty of Economics, University of Prizren "Ukshin Hoti", KOSOVO

Dr.Demir LIMA

Faculty of Economics, University of Prizren "Ukshin Hoti", KOSOVO

Dr.Jyxhel SPAHI

Faculty of Computer Science, University of Prizren "Ukshin Hoti", KOSOVO

Abstract

Nowadays businesses operate in a rather harsh environment in terms of competition and make considerable efforts to survive in the market. In order to face the competition these companies are acquiring, maintaining and devoping their internal resources, among them the technological resource which is considered one of the mos important resources for the growth of enterprises. The rapid development of information technology, the use of the internet and its involvement in the business world, is paving the way for many small and medium-size companies to successfully develop their business activity.Using the information technology to achieve the overall goals of the company which are mostly related to growth is critical not only for public organizations but also for private organizations. In recent decades, a number of articles have been published to understand the importance of information technology for the growth of the firms, presenting not only the development of this field, but also important arguments on how technological development has affected the largest firms of modern times.

Even in our contry most of the small and medium enterprises among their internal resources which are esential for the growth of these companies, are attaching great importance to the use of the information technology and are seeing it as a strategic resource through which can achieve competitive advantage over competitors.

In this research we will explain the great role played by growing use of the information technology by firms, new trends in technological development, the challenges of companies in using modern technology, how advanced companies in Kosovo are in using information technology, and we will provide relevant recommendations for small and medium enterprises in Kosovo on how the use of information technology will affect their growth.

Keywords: Information technology, small and medium enterprises, advantages, firm growth.

Is the economics keeping up with the modern economy?

Dr Stokowska Dorota

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, Poland

Współczesna gospodarka staje się coraz bardziej złożona. Procesy globalizacji, integracji, zmiany polityczne, społeczne oraz klimatyczne powodują, że na procesy ekonomiczne wpływa coraz więcej czynników. Modele tradycyjnej ekonomii, oparte niejednokrotnie o założenie ceteris paribus, nie są w stanie nadążyć za tymi zmianami.

Taka sytuacja gospodarcza powoduje również, że coraz trudniejsze jest podejmowanie decyzji ekonomicznych, zarówno na szczeblu makro- jak mikroekonomicznym. Decyzje nie tylko obarczone sa coraz większym ryzykiem, ale – niejednokrotnie- sa podejmowanie w warunkach niepewności.

W takich warunkach podmioty gospodarcze starają się ograniczyć niepewność. Obok nurtu ekonomii tradycyjnej funkcjonuje także nurt ekonomii instytucjonalnej, która poszerza aspekt analizy ekonomicznej o czynniki instytucjonalne – polityczne, społeczne, kulturowe. Instytucje sa tu rozumiane jako pewne reguły gry w społeczeństwie, jako obmyślone przez ludzi ograniczenia (formalne, jak i nieformalne) , które kształtują polityczne, ekonomiczne i społeczne interakcje. Ich celem jest m.in. kształtowanie wzorców codziennych działań podmiotów gospodarczych i, przez to, zmniejszenie niepewności.

Ważnym elementem tychże rozważań jest ponadto pojęcie kosztów transakcyjnych. Są to koszty planowania, adaptacji i nadzoru nad wypełnianiem zadań w różnych strukturach zarządzania, związane z przygotowaniem i realizacja transakcji. Instytucje maja ograniczyć wysokość tychże kosztów, uszczelniając transakcje, eliminując część zachowań oportunistycznych, a więc i redukując niepewność.

Okazuje się jednak, że nawet ekonomia instytucjonalna nie radzi sobie z szybkimi zmianami w gospodarce. Coraz częściej pojawiają się efekty, których nie da się przewidzieć, a które mają duży wpływ na życie gospodarcze. Jako przykład możemy to podać efekt czarnego łabędzie i efekt motyla.

Według teorii czarnego łabędzia czasami dzieją się rzeczy, które – zanim się wydarzyły – uznawane były za niemożliwe. Czarny łabędź to termin stosowany w naukach ekonomicznych, oznaczający nieoczekiwane zdarzenie, którego (prawie) nikt nie jest w stanie przewidzieć. Tego rodzaju wydarzenia mają często ogromny wpływ na świat i negatywnie oddziałują na gospodarkę oraz społeczeństwo. Charakterystycznym jest fakt, że często da się po czasie logicznie wyjaśnić przyczyny i początek czarnego łabędzia. Termin ten symbolizuje też w pewnym zakresie bezsensowność i nieprawdziwość przewidywań opartych na minionych doświadczeniach (i modelach).

Evaluation of the concentration of the soluble form of programmed cell death-ligand 1(sPD-L1) in patients with endometrial cancer

Weronika KURYŁO

The student research group, Independent Laboratory of Cancer Diagnostics and Immunology, Medical University of Lublin, Lublin, POLAND

Agnieszka KWIATKOWSKA

Independent Laboratory of Cancer Diagnostics and Immunology, Medical University of Lublin, Lublin, POLAND

Kamil CZERWIAK

The student research group, Independent Laboratory of Cancer Diagnostics and Immunology, Medical University of Lublin, Lublin, POLAND

Magdalena CYRKLER

The student research group, Independent Laboratory of Cancer Diagnostics and Immunology, Medical University of Lublin, Lublin, POLAND

Dorota SUSZCZYK

Independent Laboratory of Cancer Diagnostics and Immunology, Medical University of Lublin, Lublin, POLAND

Wiktoria SKIBA

Independent Laboratory of Cancer Diagnostics and Immunology, Medical University of Lublin, Lublin, POLAND

Anna PAWŁOWSKA

Independent Laboratory of Cancer Diagnostics and Immunology, Medical University of Lublin, Lublin, POLAND

Iwona WERTEL

Independent Laboratory of Cancer Diagnostics and Immunology, Medical University of Lublin, Lublin, POLAND

INTRODUCTION:

Endometrial cancer (EC) is the most common gynaecological cancer and the second most common female malignancy in the developed world [1]. The cancer incidence is gradually rising because increased obesity and ageing of the population [1]. Circulating soluble programmed death-1 ligand (sPD-L1) is measurable in the serum of cancer patients. Circulating blood biomarkers are being investigated to predict the response to PD-1/PD-L1 blockade. The markers include circulating immune cells and circulating PD-L1 [4]. In recent years, the scientists interested in molecular biology of endometrial cancer and potential targets for therapy. Immune checkpoint inhibitors, particularly agents targeting the programmed cell death protein-1 (PD-1)/programmed death-ligand-1 (PD-L1) pathway have the potential to be effective against specific subtypes of endometrial cancer.[1, 2, 3]. Food and Drug Administration (FDA) has been approved some immune checkpoint inhibitors (ICI) (e.g. ipilimumab, pembrolizumab) and the treatment for solid tumors has changed greatly. Moreover, ICIs play important roles in the treatment of unresectable or metastatic MSI or MMRd solid tumors. [1,4]

AIM:

Our study aimed to investigate the prevalence of the soluble form of programmed cell death-ligand 1(sPD-L1) in the plasma of patients with endometrial cancer in comparison to healthy blood donors.

MATERIAL AND METHODS:

Soluble PD-L1 levels in the plasma of the EC patients (n=70) and the plasma of the healthy blood donors (n=20) were investigated via an immunoassay kit ELISA (sPD-L1) as specified by the manufacturer R$D, USA). Plate absorbance was read on an ELX-800 plate reader (BioTek Instruments, Inc, USA) and analyzed by Gen5_ (BioTek 218 Instruments, Inc). The concentrations of sPD-L1 (pg/mL) were calculated via interpolation from a standard curve.

RESULTS:

The concentrations of sPD-L1 in the plasma of the EC patients were: median 61.33, range 31.47-148.64 pg/ml. The concentrations of sPD-L1 in the plasma of the control group were: median 60.39, range 38.57-205.79 pg/ml. The sPD-L1 levels in the plasma of patients with endometrial cancer and the control group did not differ significantly ($p>0.05$).

CONCLUSIONS:

Our results did not reach statistical significance. This may suggest, that soluble form of programmed cell death-ligand 1(sPD-L1) in the plasma of patients with endometrial cancer is not as importatn as receptors PD-L1 on tissue in immunotherapy treatment patients with endometrial cancer. Further studies are needed to clarify the mechanism and and the hypothesis.

References

1) Post CCB, Westermann AM, Bosse T, Creutzberg CL, Kroep JR. PARP and PD-1/PD-L1 checkpoint inhibition in recurrent or metastatic endometrial cancer. Crit Rev Oncol Hematol. 2020 Aug;152:102973. doi: 10.1016/j.critrevonc.2020.102973. Epub 2020 May 18. PMID: 32497971.

2)van den Heerik ASVM, Horeweg N, de Boer SM, Bosse T, Creutzberg CL. Adjuvant therapy for endometrial cancer in the era of molecular classification: radiotherapy, chemoradiation and novel targets for therapy. Int J

Gynecol Cancer. 2021 Apr;31(4):594-604. doi: 10.1136/ijgc-2020-001822. Epub 2020 Oct 20. PMID: 33082238; PMCID: PMC8020082.

3) Raglan O, Kalliala I, Markozannes G, Cividini S, Gunter MJ, Nautiyal J, Gabra H, Paraskevaidis E, Martin-Hirsch P, Tsilidis KK, Kyrgiou M. Risk factors for endometrial cancer: An umbrella review of the literature. Int J Cancer. 2019 Oct 1;145(7):1719-1730. doi: 10.1002/ijc.31961. Epub 2019 Feb 20. PMID: 30387875.

4) Oh SY, Kim S, Keam B, Kim TM, Kim DW, Heo DS. Soluble PD-L1 is a predictive and prognostic biomarker in advanced cancer patients who receive immune checkpoint blockade treatment. Sci Rep. 2021 Oct 5;11(1):19712. doi: 10.1038/s41598-021-99311-y. PMID: 34611279; PMCID: PMC8492653.

Keywords: Endometrial cancer, immune checkpoints, PD-L1

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Zaangażowanie e-marketingu przez polskie przedsiębiorstwa – wyzwania i trendy

M.Sc. Agnieszka Orłowska

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, Poland

Streszczenie: Praktycznie każda aktywność rynkowa potrzebuje wsparcia marketingowego, tym bardziej w czasach nieustająco narastającej konkurencji i gwałtownego rozwoju technicznych środków komunikacji. Internet jest aktualnie, jak na razie, jedynym technologicznym rozwiązaniem pozwalającym na natychmiastowy i globalny przepływ informacji. Wdrażanie internetowych rozwiązań marketingowych stało się obligatoryjnym zadaniem dla wielu polskich działalności gospodarczych. Tylko te przedsiębiorstwa, które funkcjonują w internetowej przestrzeni mogą błyskawicznie zareagować na nową rzeczywistość rynkową przybierającą postać nowych wymagań i preferencji coraz to bardziej scyfryzowanych konsumentów. Celem artykułu jest omówienie zaangażowania marketingu elektronicznego przez polskie przedsiębiorstwa wraz ze wskazaniem na jego najczęściej rynkowo wykorzystywane rodzaje i wybrane instrumenty. Dodatkowo w artykule ukazano najnowsze wymogi cyfrowego marketingu i samego Internetu, które coraz częściej od nowa definiują ekonomiczne teorie.
Słowa kluczowe: ekonomia, e-marketing, przedsiębiorstwo, nowe technologie, nowoczesny marketing

WSTĘP

Praktycznie każda aktywność rynkowa potrzebuje wsparcia e-marketingowego, tym bardziej w czasach nieustająco narastającej konkurencji i gwałtownego rozwoju technicznych środków komunikacji. Internet jest aktualnie, jak na razie, jedynym technologicznym rozwiązaniem pozwalającym na natychmiastowy i globalny przepływ informacji. Wdrażanie internetowych rozwiązań marketingowych stało się obligatoryjnym zadaniem dla wielu polskich działalności gospodarczych.

Celem artykułu jest zasygnalizowanie zaangażowania marketingu elektronicznego przez polskie przedsiębiorstwa wraz ze wskazaniem na jego najczęściej rynkowo wykorzystywane rodzaje i wybrane instrumenty. Dodatkowo w artykule ukazano najnowsze wymogi cyfrowego marketingu i samego Internetu, które coraz częściej od nowa definiują ekonomiczne teorie.

Potrzeba korzystania przez polskie przedsiębiorstwa z marketingu prowadzonego w Internecie jest dziś czymś naturalnym. Funkcjonowanie rynkowe w scyfryzowanej rzeczywistości sprawia, że przedsiębiorstwo wkracza ze swoją ofertą w stale zwiększający się globalny zbiór konsumentów.

Potrzeba docierania do ich świadomości determinuje tworzenie coraz to nowszych i sprawniejszych instrumentów cyfrowego marketingu.
Dobry, czyli efektywny marketing elektroniczny ma za zadanie nie tylko zrealizować bieżące cele sprzedażowe, ma jednocześnie utorować drogę do dalszych marketingowych kampanii.
Potrzebę korzystania z możliwości marketingu internetowego jeszcze bardziej uświadomiła przedsiębiorcom pandemia koronawirusa. Zatrzymanie sprzedaży towarów i usług w trybie stacjonarnym z dnia na dzień niejako zmusiło przejście krajowych przedsiębiorstw do funkcjonowania głównie w sferze online.

1. Kilka słów o e-marketingu

Definicja e-marketingu nie jest skomplikowana, ani wymagająca wielu objaśnień. Używając pewnego skrótu, jest to marketing, którego obszarem działalności jest Internet. W jego ujęciach definicyjnych, przedstawionych w tab. 1, reprezentowanych przez różnych autorów, nie zachodzą istotne merytorycznie różnice.

Tab. 1. Wybrane definicje -e-marketingu

Ph. Kotler
E-marketing (marketing internetowy) to działania przedsiębiorstwa prowadzone za pośrednictwem Internetu, a zmierzające do: promowania (komunikacji), sprzedawania produktów i usług oraz budowania relacji z klientem.
G. Mazurek
E- marketingiem są działania przedsiębiorstwa prowadzone za pośrednictwem Internetu, przy zaangażowaniu nowych e-technologii.
B. Powichrowski
Jest to prowadzenie działalności marketingowej w Internecie
The Balance Small Business
E-marketing jest określeniem dotyczącym wszystkich produkty i usług marketingowych realizowanych w sieci. Ten rodzaj marketingu odnosi się do strategii stosowanych w sprzedaży produktów i usług online oraz za pośrednictwem innych środków cyfrowych. Mogą to być różne platformy internetowe, narzędzia i systemy dostarczania treści.

Źródło: opracowano na podstawie: Ph. Kotler i in., *Marketing*, Rebis, Poznań 2019, s. 578; G. Mazurek (red.), *E-marketing*, Poltext, Warszawa 2018, s. 17; B. Powichrowski, *Marketing internetowy*, https://contentninja.pl/marketing-internetowy, stan z dnia 01.05.2022; M. Haczek, *Marketing internetowy*, https://harbingers.io/blog/marketing-internetowy#czym-jest-marketing-internetowy, stan z dnia 01.05.2022.

Oczywiście wszelkie działania marketingowe realizowane w Internecie są możliwe dzięki zastosowaniu technologicznych rozwiązań – technologii kablowej, bezprzewodowej, w tym satelitarnej.

2. Kategorie i wybrane instrumenty e-marketingu

Istnieje siedem kluczowych kategorii e-marketingu. Skategoryzowane zostały przez Southern New Hampshire University[1]. Wyróżniamy zatem[2]: SEO, PPC Pay Per Click, social media marketing, content i mobilny marketing, influencer marketing. Kategorie te szerzej prezentuje tab. 2.

Tab. 2. Kategorie e-marketingu

Kategoria	Charakterystyka
Optymalizacja witryn pod kątem wyszukiwarek (SEO)	Najważniejszym zadaniem jest podniesienie pozycji przedsiębiorstwa w wynikach wyszukiwania Google. Prowadzi to do zwiększenia ruchu organicznego z wyszukiwarek do jego witryny. W celu zrealizowania tego zadania określane i badane są najczęściej wyszukiwane przez internautów słowa i frazy.
Pay Per Click (PPC)	Kategoria ta związana jest z płatnymi reklamami i promowanymi wynikami w wyszukiwarkach. PPC jest krótkoterminowym rodzajem e-marketingu. W sytuacji, kiedy przedsiębiorstwo nie uiszcza opłaty, reklama przestaje funkcjonować. PPC ma na celu zwiększenia e-ruchu w wyszukiwanych treściach przedsiębiorstwa.
Social media marketing	Jest to marketing prowadzony w mediach społecznościowych. Istnieją tutaj w pełni zautomatyzowane instrumenty, które pozwalają na zaplanowanie, prowadzenie i sprawdzanie wyników e-marketingu.
Marketing treści	W tej kategorii wykorzystywana jest narracja i wymiana informacji. Zabieg ten ma na celu zbudowanie świadomości marki. Uwaga skupiona jest na nakłonieniu odbiorcy do podjęcia konwersacji w przestrzeni Internetu. Może to być zapytanie, zapisanie się do newslettera, czy zakupienia produktu. Marketingiem treści są posty, treści blogów, wpisy w sieci, e-booki, filmy video itp.
E-mailing	Jest to jedna z najczęściej wykorzystywanych kategorii e-marketingu. Jest to wysyłanie do grup docelowych maili z informacjami o przedsiębiorstwie, jego produktach, promocjach itp.
Marketing mobilny	Jest to kategoria e-marketingu prowadzona za pośrednictwem urządzeń mobilnych (telefony, tablety, a nawet smartwatche itp.). Wykorzystywane są zarówno smsy, media społecznościowe, strony www, e-maile, czy też bardzo popularne aplikacje. W celu zoptymalizowania efektywności, pod uwagę brana jest geolokalizacja, czy strefa czasowa, w której funkcjonuje odbiorca.
Influencer marketing	Kategoria ta wykorzystuje rozpoznawalność i rynkową siłę wpływania Influencerów, czyli osób z dużą liczbą obserwatorów w mediach społecznościowych. Osoby te są zatrudniane przez przedsiębiorstwa w celu promowania i wpływania na sprzedaż jego produktów, usług.

Źródło: opracowano na podstawie: M. Haczek, *Marketing* ..., op. cit., stan z dnia 01.05.2022; A. Werensowska, *Social media marketing (SMM) jako narzędzie komunikacji przedsiębiorstwa z grupami otoczenia*, Turystyka i Rozwój Regionalny nr 12/2019, s. 97.

[1] M. Haczek, *Marketing internetowy* ..., op. cit., stan z dnia 01.05.2022..
[2] Ibidem, stan z dnia 01.05.2022.

Oprócz sześciu kategorii e-marketingu można jeszcze dodać dwie. Pierwszą z nich jest marketing prowadzony z wykorzystaniem komunikatorów, drugą zaś - marketing afiliacyjny.
Marketing afiliacyjny jest szczególnie rozpoznawalnym instrumentem, bowiem realizowany jest za pośrednictwem znanych osób, influencerów, czy blogerów.
Odnośnie instrumentów e-marketingu, to jest ich bardzo wiele. Różnią się one między sobą formą, wielkością, zaangażowaną technologia, czy też samą użytecznością. Można wymienić strony internetowe, niewielkie marketingowe formy zagospodarowujące witryny (banery, billboardy itp.), czy też szczególnie popularne media społecznościowe, które są doskonałym narzędziem marketingowym.

Pewną szczególną formą są wspomniane małe formaty e-marketingu. Wybrane z nich przedstawia tab. 3. Jednakże, w skrócie uznać można, że reprezentują one wszystko to co nam w przestrzeni internetowej przeszkadza, zasłania. To, o co się „potykamy" przebywając na witrynach.

Tab. 3. Wybrane małe formy e-marketingu

Instrument	charakterystyka
Baner	Najprostsza i najpopularniejsza forma e- marketingu. Jest to pojawiający się w górnej części witryny prostokąt.
Billboard	Rodzaj większego baneru pojawiający się w górnej części witryny w formie statycznej, pływającej lub rozwijanej.
Skyscraper	Podłużny prostokąt, umiejscawiany głownie po prawej stronie witryny.
Square button	Małe, zmieniając swoje miejsca aktywne kafelki najczęściej umiejscowione po prawej stronie witryny.
Box śródtekstowy	Pojawia się w formie kwadratu, głownie w dłuższych tekstach.
Pop-up	Internetowa reklama, którą otwiera się wraz ze stroną.
Pop - under	Podobna do pop up, tylko, że otwierana strona jest praktycznie, poza pop under, niewidoczna.
Watermark, tapeta	umieszczona jest jako tło w formie tapety. Może być wyświetlana w formie reklamy innej strony lub odnośnika do konkursów organizowanych przez właściciela odwiedzanej witryny. Jej zaletą jest brak nachalności - daje użytkownikom możliwość wyboru, czy chcą zobaczyć ofertę, czy też ją pominąć.
Link sponsorowany w wynikach wyszukiwania i w kategoriach katalogu	Reklama w wyszukiwarce w postaci linku tekstowego wraz z opisem emitowana jest w powiązaniu z wybranymi przez reklamodawcę słowami kluczowymi.
Artykuł sponsorowany	Artykuł sponsorowany w określonym portalu może pojawić się w dowolnym serwisie, odpowiadającym tematycznie treści artykułu.

Źródło: opracowano na podstawie: M. Kieżel, J. Wiechoczek, *Narzędzia e-marketingu w procesie kreowania wartości dla klienta*, Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Organizacja i Zarządzanie nr 114/ 2017, s. 208 i n.

3. Polskie przedsiębiorstwa w obliczu pandemii

Potrzeba wdrażania cyfrowego marketingu w strategie rynkowe przedsiębiorstw właściwie nie wymaga przekonywania. Potrzebę tę szczególnie uwidoczniła pandemia koronawirusa, która zastała przedsiębiorstwa w nie do końca jeszcze scyfryzowanym świecie. Co prawda, większość polskiego sektora krajowych przedsiębiorstw (MSP) korzystała z sieci, to już z szeroko i głęboko wdrożonego marketingu internetowego nie w pełni.

Doba pandemii pokazała, że sektor MSP, co prawda w pewnym stopniu pod egzystencjalnym przymusem, dość sprawnie i ochoczo przechodził ze swoimi ofertami do Internetu.

Zaraz po wprowadzeniu handlowego lock down'u, liczba polskich działalności gospodarczych, które w ciągu każdego miesiąca przenosiły swą działalność do globalnej sieci, wzrosła trzykrotnie w porównaniu z okresem przed pandemią[1]. W tym samym okresie obroty małych i średnich przedsiębiorstw były nawet o 20 punktów procentowych niższe w porównaniu z dużymi. Rok później (2021 r.) drobny biznes zaczął jednak odrabiać straty. Już w pierwszym półroczu osiągnięto sprzedaż o 4,5% większą, niż w poprzednim roku. Same obroty z handlu internetowego zwiększyły się o 31,4%[2].

Uwagę zwraca także fakt, że możliwość sprawnego funkcjonowania w sektorze e- commerce sprawiła, że na całym świecie nastąpił przyrost nowopowstałych małych działalności gospodarczych działających tylko w cyberprzestrzeni. W 2020 r. w polskim sektorze handlu detalicznego powstało o jedną trzecią więcej małych e-firm, niż w 2019 r. (to prawie osiem razy więcej, niż dużych przedsiębiorstw)[3]. Znaczny wzrost liczby nowych MSP w pandemicznym roku jest trendem widocznym na całym świecie. W Wielkiej Brytanii ten skok sięgnął aż 101%, w USA – 86%, zaś Niemczech – 62%[4].

A zatem, przyznać należy, oczywiście nie gloryfikując pandemii koronawirusa, że w kontekście przyśpieszenia cyfrowego i marketingowego polskich przedsiębiorstw stała się impulsem dla ich rozwoju.

Polskie przedsiębiorstwa stoją aktualnie w obliczu potężnych cyfrowych globalnych zmian.. Rok 2021 przyniósł bowiem nowe ujęcie marketingu, zaś rok 2022 nowe rozumienie Internetu. Mowa jest o koncepcji Ph. Kotlera – Marketing 5.0 i wizji Internetu – M. Zuckenberga – Metaversum[5].

---

[1] M. Duszczyk, *Małe firmy idą w online. I to trzy razy więcej, niż przed pandemią*, Rzeczpospolita, wydanie internetowe z dn. 11.10.2021, https://firma.rp.pl/marketing-sprzedaz/art19003201-male-firmy-ida-w-online-i-to-trzy-razy-szybciej-niz-przed-pandemia, stan z dnia 02.05.2022.

[2] Ibidem, stan z dnia 02.05.2022.

[3] A. Skowrońska i in. (red.), *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce 2020*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2020, s. 8 i n.; *Pomiar pulsu przedsiębiorstw Badanie COVID-19 Business Pulse Survey (COV-BPS) – Polska*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2020, https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/08-COV-BPS-Survey_Poland_results_FINAL_PL_plus_author_info.pdf, stan z dnia 02.05.2022.

[4] M. Duszczyk, *Małe firmy* ..., op. cit., stan z dnia 02.05.2022.

[5] Zob. szerz.: A. Ciosek, A. Orłowska, *Nowe trendy – nowe wyzwania dla świata marketingu i ekonomii*, Proceeding Book, 13th Eurasian Conferences on Language and Social Sciences, Daugavpils University, Latvia, 2022, s. 720 i n.

4. Nowy marketing: Marketing 5.0, Ph. Kotler

Najprościej, Marketing 5.0 należy rozumieć jako erę technologii zaangażowanej w służbie ludzkości. Koncepcja ta ujęta została przez Ph. Kotlera w kontekście trzech wyzwań[1]:
- pokoleniowej przepaści (pięć pokoleń),
- polaryzacji ekonomicznej,
- cyfrowego podziału społeczeństw.

- Pokoleniowa przepaść

Aktualnie na rynku współistnieje równocześnie pięć pokoleń[2]:
- boomersi (1946-1964),
- pokolenie X (1965-1980),
- pokolenie Y milenialsi (1981-1996),
- pokolenie Z (1997-2009),
- najmłodsze pokolenie Alfa (2010-2025).

Wyzwaniem dla przedsiębiorstw, szczególnie w kontekście ekonomii, marketingu i zarządzania, jest pogodzenie rynkowych potrzeb owych pięciu pokoleń. Szczególnie w aspekcie zachodzącego między nimi zróżnicowania cyfrowego. Najbardziej przystosowanymi do wyzwań technologicznych są dwa ostanie pokolenia: Z i Alfa[3].

- Ekonomiczna polaryzacja

Powstaje wskutek olbrzymich ekonomicznych, społecznych dysproporcji. Mamy do czynienia z grupami spolaryzowanymi na dwóch przeciwstawnych biegunach. Istniejące między nimi grupy średnie albo ubożeją, idąc po drabinie w dół, albo w górę – zasilając warstwy najbogatsze, co powoduje zmianę układu społecznego[4].

- Cyfrowy podział społeczeństw

Podział ten Ph. Kotler nazywa cyfrową przepaścią., w której problemem nie jest dostępność do sieci, a jej cena. Okazuje się bowiem, iż większość globu jest w stanie z niej skorzystać bez większego problemu, bowiem jest całkowicie okablowany, osieciowany. Natomiast sprzęt umożliwiający skorzystanie z niej już stanowi poważny problem dla niektórych ubogich społeczeństw[5].
Kolejnym silnym kotlerowskimi postulatem nowego marketingu jest potrzeba wdrożenia sztucznej inteligencji. Jest to również widoczny trend. Polega on, w głównej mierze, na wdrażaniu humanoidalnych technologii (ang. AI). Ma ona, co oczywiście nie jest jeszcze w pełni zrealizowane, osiągnąć poziom ludzkiej świadomości. Transferowanie ludzkiego działania, zachowania a nawet myślenia należy do dyscypliny naukowej - bioniki[6]. Jest to „dziedzina wiedzy z pogranicza biologii i nauk technicznych, zajmująca się technicznymi zastosowaniami zasad funkcjonowania żywych

[1] Ph. Kotler, K. Hermawan, I. Setiawan, *Marketing 5.0.Technologie Next Tech*, mtbiznes, Warszawa 2021, s. 13.
[2] Ibidem, s. 13.
[3] Ibidem, s. 13.
[4] Ibidem, s. 13 i n.
[5] Ibidem, s. 13 i n.
[6] Bionika – z j. ang. *bionics* - skrót od *biologically inspired engineering*.

organizmów lub procesów obserwowanych w tych organizmach albo w ich zbiorowiskach"[1]. To właśnie bionika staje w centrum zabiegów również dyscypliny jaką jest marketing.
Ze sztuczną inteligencją, jednakże w o wiele węższym rozumieniu, mamy do czynienia codziennie. Ukrywa się ona bowiem chociażby w postaci chatbotów, czy właściwie już wszechobecnych algorytmów.

5. Wizja Metaverse

Idea Metaverse skupia się na utworzeniu Internetu niejako od nowa. Jej twórcą jest M. Zuckenberg. Pomysł jest odpowiedzią na niewystarczalność dotychczasowych technologicznych rozwiązań, tym bardziej, że znany nam Internet, według M. Zuckenberga jest jednowymiarowym doznaniem[2]. Dlatego też, nowa idea oparta została na najnowszej rozszerzonej technologii i wirtualnej rzeczywistości.
Wykorzystanie technologii VR i AR sprawić ma, że użytkownik będzie mieć możliwość spotkania się w sieci z innym użytkownikiem, całkowicie odczuwając fizycznie owo nierealne spotkanie. Np. pijąc wirtualną kawę, biorąc fizycznie filiżankę do ręki będzie można odczuwać jej temperaturę. Realne, fizyczne odczuwanie wirtualnej rzeczywistości wprowadza nas do całkowicie nowej, wielowymiarowej internetowej przestrzeni.
W *Metaverse* zostało ucieleśnione pragnienie stworzenia „wirtualnej obecności", maksymalnie zbliżonej do tej fizycznej. To, wydaje się będzie najbardziej kuszące dla twórców strategii nowego marketingu.

6. Nowy marketing – nowy konsument

Im bardzie cyfryzujemy naszą rzeczywistość, im częściej korzystamy z możliwości przebywania w cyber przestrzeni, tym bardziej zmieniają się nasze preferencje. Dotyczą one wszystkich aspektów ludzkiej działalności. W sieci realizujemy towarzyskie cele, zawodowe zobowiązania, czy też, dzięki zdalnej nauce, podwyższamy nasze kwalifikacje. Również do perfekcji opanowaliśmy kupowanie w systemie online.
Scyfryzowane nabywanie kształtuje nowe nawyki konsumpcyjne. Trudno jest mówić, w kontekście nowoczesnego internetowego konsumenta, że podejmuje on suwerenne decyzje, że to on decyduje, co i gdzie wybiera[3].
W erze wdrożenia do cyber przestrzeni algorytmów trudno jest mówić o suwerennych decyzjach zakupowych, powodowanych racjonalnym wyborem. Już na samym początku procesu nabywczego, konsumenci ulegają e-marketingowi często sprzężonego z nowoczesnymi technologiami, które same podsuwają produkty, zawężając niezależne konsumenckie poszukiwania[4]. A zatem, nowoczesny marketing zaprzecza głównym założeniom znanej ekonomicznej teorii wyboru konsumenta. W e-przestrzeni zanika bowiem niezależny wybór. Właściwie, uznać można że owej niezależności po prostu

[1] Encyklopedia PWN, hasło „bionika", wydanie internetowe https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/bionika;3877863.html, stan z dnia 03.05.2022.
[2] https://about.facebook.com/meta/, stan z dnia 03.05.2022.
[3] Zob. szerz.: A. Ciosek, A. Orłowska, *Nowe trendy* ..., op. cit., . 720 i n.
[4] Ibidem, s. 720 i n.

nie ma. E-konsument bowiem poddawany jest działaniom algorytmów, które w dużym stopniu kreują decyzje nabywcze. Dzięki algorytmom przecież gromadzone są dane odnoszące się do demografii, preferencji, czasu spędzanego w sieci itp.

Zakończenie

Zaangażowanie nowoczesnego marketingu, nowej wizji globalnej sieci w marketingowe strategie jest realnym zadaniem postawionym przed polskim sektorem MSP. Te działalności gospodarcze, które realizują swoje rynkowe cele w cyberprzestrzeni mają szansę błyskawicznej reakcji na nową, stale zmieniającą, się rzeczywistość. Przykładem może być pandemia koronawirusa, która właściwie natychmiastowo zweryfikowała scyfryzowanie krajowych przedsiębiorstw. Czas, w którym został zamknięty stacjonarny handel sprawił, że musiały one natychmiastowo rozpocząć rynkową działalność w Internecie. Szybkie wejście MSP w sektor e-commerce jeszcze bardziej zmobilizowało przedsiębiorców do angażowania różnorodnych instrumentów e-marketingu.
Obfitość i różnorodność narzędzi e-marketingu daje każdemu przedsiębiorstwu możliwość wybrania najbardziej dopasowanego do potrzeb i oczywiście możliwości finansowych.
Dzięki efektywnym działaniom e-marketingowym przedsiębiorstwa budują swoją konkurencyjną przewagę. Walka o bycie lepszym, bardziej efektywnym, napędza rozwój, przekładając się bezpośrednio na rozwój gospodarki. A jest to zjawisko bardzo pożądane.

BIBLIOGRAFIA

1. Ciosek A., Orłowska A., *Nowe trendy – nowe wyzwania dla świata marketingu i ekonomii*, Proceeding Book, 13th Eurasian Conferences on Language and Social Sciences, Daugavpils University, Latvia, 2022.
2. Duszczyk M., *Małe firmy idą w online. I to trzy razy więcej, niż przed pandemią*, Rzeczpospolita, wydanie internetowe z dn. 11.10.2021, https://firma.rp.pl/marketing-sprzedaz/art19003201-male-firmy-ida-w-online-i-to-trzy-razy-szybciej-niz-przed-pandemia.
3. Haczek M., *Marketing internetowy*, https://harbingers.io/blog/marketing-internetowy#czym-jest-marketing-internetowy.
4. Kieżel M., Wiechoczek J., *Narzędzia e-marketingu w procesie kreowania wartości dla klienta*, Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Organizacja i Zarządzanie nr 114/ 2017.
5. Kotler Ph., *Marketing*, Rebis, Poznań 2019.
6. Kotler Ph., Hermawan K., Setiawan I., *Marketing 5.0.Technologie Next Tech*, mtbiznes, Warszawa 2021.
7. Mazurek G. (red.), *E-marketing*, Poltext, Warszawa 2018.
8. Powichrowski B., *Marketing internetowy*, https://contentninja.pl/marketing-internetowy.
9. Skowrońska A. i in. (red.), *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce 2020*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2020.
10. Werensowska A. , *Social media marketing (SMM) jako narzędzie komunikacji*
11. *przedsiębiorstwa z grupami otoczenia*, Turystyka i Rozwój Regionalny nr 12/2019.

Raporty
Pomiar pulsu przedsiębiorstw Badanie COVID-19 Business Pulse Survey (COV-BPS) – Polska, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2020, https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/08-COV-BPS-Survey_Poland_results_FINAL_PL_plus_author_info.pdf

Źródła internetowe
https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/bionika;3877863.html
https://about.facebook.com/meta/

THE INVOLVEMENT OF E-MARKETING BY POLISH ENTERPRISES – CHALLENGES AND TRENDS

Abstract: Each market activity requires marketing support, especially in times of constantly increasing competition and rapid development of technical means of communication. The Internet is currently the only technological solution allowing for an immediate and global flow of information. The implementation of Internet marketing solutions has become an obligatory task for many Polish economic activities. Only those companies that operate in the Internet space can immediately react to the new market reality taking the form of new requirements and preferences of digitized consumers. The aim of the article is to discuss the involvement of electronic marketing by Polish enterprises, together with an indication of its most commonly used types and selected instruments on the market. In addition, the article presents the latest needings of digital marketing and the Internet itself, which more and more often redefine economic theories.
Keywords: economy, e-marketing, enterprise, new technologies, modern marketing

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Impact of Gender Ineqality in Employment and Economic Growth and Workforce Productivity

WÓJCIK-CZERNIAWSKA Agnieszka, PhD

Warsaw School of Economics (SGH), College of Management and Finance

Department of Economics and Finance of Local Government, Warsaw, POLAND

Abstract

The corporate and technical progress has demonstrated that every person of the country must contribute to socio-political and socio-economic development, and should use their skills and experiences for the advancement of the state. And accordingly, every stabilized region is giving corporate privileges to its employees. However, despite this increased provision of corporate rights, women are still oppressed in the workplace and are not given equal rights, when compared to their male counterparts. This gender inequality is a major barrier in requiring female employees to have their rights recognized by their organizations and corporations. This gender inequality is manifested primarily through pay discrimination, differences in occupation, chances of promotion, seniority continuing, minimum wage, vacancies of director board, and distinct or gender suppressing regulations and work atmosphere. These gender differences in corporate organizations are practised throughout the world including both developing and developed worlds, with developing countries somewhat more affected by it. These factors largely impact societal norms as women are not allowed to perform their basic social roles. Moreover, it also affects workplace productivity and operational efficacy, which in turn impeded the organization to achieve business goals, leading to corporate failure. And as a result of this breakdown of business, the economic structure of the country breakdown, demonstrating the multi-dimensional impact of gender discrimination in the workplace.

Technical and corporate advancements have demonstrated that every member of society is responsible for socioeconomic development and should use his/her instincts to improve the country. Thus, advanced countries are granting workers corporate rights. However, despite this heightened requirement of corporate rights, women are still victimized in the workplace and are not given equivalent rights, when compared to their male counterparts. Gender inequality is a standard practice, which is conventionally disrupting the social equilibrium and is imposing considerable drawbacks to the socio-economic structure, socio-environmental receptacle, and socio-political framework. This gender inequality is manifested primarily through pay discrimination, differences in occupation, chances of promotion, seniority continuing, minimum wage, vacancies of director board, and distinct or gender suppressing regulations and work atmosphere. Some of the most emphatic instances of how gender inequality negatively affects women are net earnings, promotional opportunities, which lead to a gender wage gap, a term coined to demonstrate the differences between the age gap between males and females. Besides, women are often given fewer leadership jobs, and that's the fundamental reason for fewer female executives, managers, and directors, as compared to men. Moreover, this gender inequality is also the major reason for women getting late promotions, and the longer time required for women to advance in their careers.

Keywords: Economy, Corporate Culture, Socio-cultural barriers, Organizational Productivity

International Conference on Economics & Social Sciences 7
Kyrenia, TRNC May 7 - 8, 2022
CSU Cyprus Science University
ECLSS International
https://www.eclss.org/kyrenia

Istota psychologii w marketingu i sprzedaży

Karolina KUMIEGA

Collegium Humanum, Branch in Rzeszów, Poland

Czym jest psychologia sprzedaży?

Psychologię sprzedaży można zdefiniować jako proces, który bada psychikę rynku docelowego w celu sprzedaży usług i produktów. Zamiast przekonywać klientów, że potrzebują Twojej oferty, znajdujesz sposoby na dostosowanie się do ich aktualnych potrzeb i potrzeb. Istnieje wiele sposobów, w jakie ludzie kupują produkt lub subskrybują usługę. Niektórzy stosują logikę i rozsądek nad emocjami przy zakupie nowych produktów. W innych przypadkach osoba kupuje impulsywnie i później racjonalizuje zakup.

Psychologia sprzedaży

- Zrozumienie potrzeb klienta i odniesienie się do nich to podstawa dobrego procesu sprzedaży. Ludzie chcą być zrozumiani, a możliwość nawiązania z nimi relacji poprzez Twoją markę może zwiększyć Twoje prawdopodobieństwo dokonania sprzedaży.

- Specjaliści ds. sprzedaży mogą wykorzystać emocje klienta jako sposób na zamknięcie sprzedaży. Częstym błędem w prezentacjach sprzedażowych jest skupianie się na kosztach. Jeśli sprzedawca rozumie wartości swojej grupy docelowej, można zastosować strategie, aby pokazać, w jaki sposób produkt/usługa pozostaje w zgodzie z tymi wartościami.

6 technik sprzedaży

1. Wzajemność. Wewnętrzne dążenie do spłacenia tego, co dostarczyła nam inna osoba
2. Zaangażowanie i konsekwencja. Kiedy już dokonamy wyboru lub zajmiemy stanowisko, konsekwentnie pracujemy nad zachowaniem zgodnym z tą decyzją, aby ją uzasadnić
3. Dowód społeczny. Kiedy czegoś nie jesteśmy pewni, zwracamy się do podobnych osób, aby wskazały nam właściwy kierunek, w którym należy podążać. Im więcej osób podąża za tym kierunkiem lub działaniem, tym bardziej prawdopodobne jest, że pomyślimy, że jest to właściwa rzecz do zrobienia.
4. Gust. Mamy wyższą tendencję do zgadzania się z ludźmi, których lubimy, i co równie ważne, wyższą skłonność innych do zgadzania się z nami, jeśli ich lubimy.
5. Autorytet. Bardziej prawdopodobne jest, że powiemy „tak" innym, którzy są autorytatywni, tj. posiadają duże doświadczenie, wiedzę lub doświadczenie.
6. Niedostatek. Zasada niedoboru głosi, że zawsze chcemy więcej tego, co jest mniej dostępne lub mniej dostępne.

Inne zasady psychologii sprzedaży:

Zgodnie z tą zasadą jesteśmy bardziej skłonni powiedzieć tak, jeśli lubimy osobę, która ją sprzedaje. Dlatego wiele celebrytów jest wykorzystywanych do promowania marek. Pomyśl o wszystkich fanach, którzy kupią produkt, ponieważ uwielbiają osobę, która go popiera. Jeśli nie stać Cię na celebrytę, spróbuj opowiedzieć osobistą historię w sekcji O nas na swojej stronie internetowej.

Zasada dawania strony

Zgodnie z tą zasadą, jeśli otrzymujesz prezent, czujesz się zmuszony do oddania. Często konsument kupuje coś, ponieważ otrzymał bezpłatną próbkę. Podarowanie komuś prezentu przy zakupie ma dwojaki skutek. Są zadowoleni z tego, że go otrzymują i często czują się zmuszeni do kupowania więcej w wyniku jego otrzymania.

- ✓Gratulacje. Ludzie są bardzo zaangażowani w swoje życie i bardzo rzadko poświęcają czas na komplementy kogoś innego. Należy pochwalić kupującego.
- ✓Pozostając na bieżąco utrzymuj kontakt z kupującym dzięki kampaniom e-mail marketingowym, marketingowi wiadomości tekstowych, biuletynom i wszelkim innym sposobom. Nie spamuj ich; nikt nie lubi ton niechcianej poczty. Jeśli nie będziesz ostrożny, wyślą cię do ziemi spamowej. Mieć czas, treść i wartość wiadomości. Jak zdefiniować wartość? Jeśli otrzymuję informacje, które mogę wykorzystać w moim świecie, jest to cenne.
- ✓Dowód społeczny: Wszyscy jesteśmy stworzeniami społecznymi. Często zastanawiamy się, co mówią i robią inni, zanim zdecydujemy się na zakup. Właśnie dlatego referencje klientów i studia przypadków są tak potężne. W dzisiejszym klimacie sprzedażowym bardzo popularne stały się referencje wideo. Zadowolony klient ma 10 razy większy wpływ na sprzedaż Twojego produktu lub usługi. Wypróbuj te techniki, aby zwiększyć swoją świadomość, sympatię i oryginalność w dzisiejszym krajobrazie sprzedaży.

Podsumowanie

- ➢Aby odnieść sukces, ważne jest nie tylko zrozumienie, kim są klienci, ale także co motywuje ich do wydawania pieniędzy. Psychologia sprzedaży polega na skupieniu się na emocjonalnych potrzebach klientów zamiast podkreślaniu wartości produktu. Postawienie się w sytuacji klienta pomaga zarządzać promocją sprzedaży. Większość osób kupuje z powodu emocji nad logiką. Istnieje siedem typowych reakcji emocjonalnych na sprzedaż, a zrozumienie tych postaw psychologicznych wiąże się bezpośrednio z działaniami marketingowymi.
- ❑Dlaczego ludzie kupują?
- ➢Zrozumienie i odniesienie się do potrzeb klienta to podstawa dobrego marketingu. Ludzie chcą być zrozumiani, a możliwość nawiązania kontaktu na poziomie społecznym może zwiększyć szanse na sprzedaż.

Reasons of Research Misbehavior - Environmental and Intrapsychic Determinants of Unethical Behaviors in Science

Wioletta Karina Ozga

Department of Experimental Psychology, Institute of Psychology, The John Paul II Catholic University of Lublin, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin, Poland

Corresponding author Wioletta Karina Ozga: w.k.ozga@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-7775-0681

It is evident that scientists need ethics to distinguish a standard and a good practice in their profession, contrasting a forgery. Otherwise, they might have problems advancing in new knowledge, keeping reproducing existing approaches in exchange for gaining "scores."

They may also face difficulties using results for others' benefits instead of personal aids and not hurt subjects to satisfy unrestrained scientific curiosity. Those mentioned below are only a few reasons why scientists should be aware of ethical standards during their entire professional career. The growth in the importance of science and attempts to use rating systems describing researchers' achievements resulted in a situation when an investigator was caught between the devil and the deep sea. From one side, an investigator is expected to strive for the truth, from the other, meeting the requirements of numerous indicators of his professional work (Engel, 2015). A scientist has to declare more and more papers, grants, and patents to fulfil ever-growing requirements. Thus, the requirements are in opposition to the definition of ascientist and the profession's ethics.

External factors

Researcher's unethical behaviour and controversial practices may have their causes in external as well as intrapsychic factors. The external factors are associated with financial issues, employment stability, inner organization structure, standards and atmosphere in the scientific institution, and involvement of perverse incentives.

Unethical behaviours

The necessity of publishing an increasing number of articles results in the publishing of partial outcomes leading to the salami effect. To speed up the publishing process and not overstep the time limits of a project, scientists submit a paper to several journals and then withdraw it from the less prospective one. Plagiarisms, autoplagiarisms, and publishing papers in several journals simultaneously are also relatively common practices used to increase

published manuscripts. The other alternative method is exchange of favours between researchers including guest authorship and ghost-writing. However, an extreme practice is the fabrication or forging data.

Controversial practices

Tweaking scientific truth to meet the needs of efficiency indicators is conducted through controversial practices, including purposively skipping essential issues concerning a study in a paper or making hypotheses after accomplishing research. Relatively common is statistical and methodological tweaking, including data manipulation called the 'voodoo correlation' and various practices allowing data improvement.

Intrapsychic factors

Needs

Intrapsychic factors favouring unethical practices are conditioned by the needs of self-esteem enhancement, competition, glory, success and, obsessive passion.

Values

Self-enhancement values of scientists aiming at achievement and power also should be taken into consideration.

Personality traits

The whole is complemented by narcissism, Machiavellianism, and hubristic pride, the most frequent personality predictors of research misbehaviour.

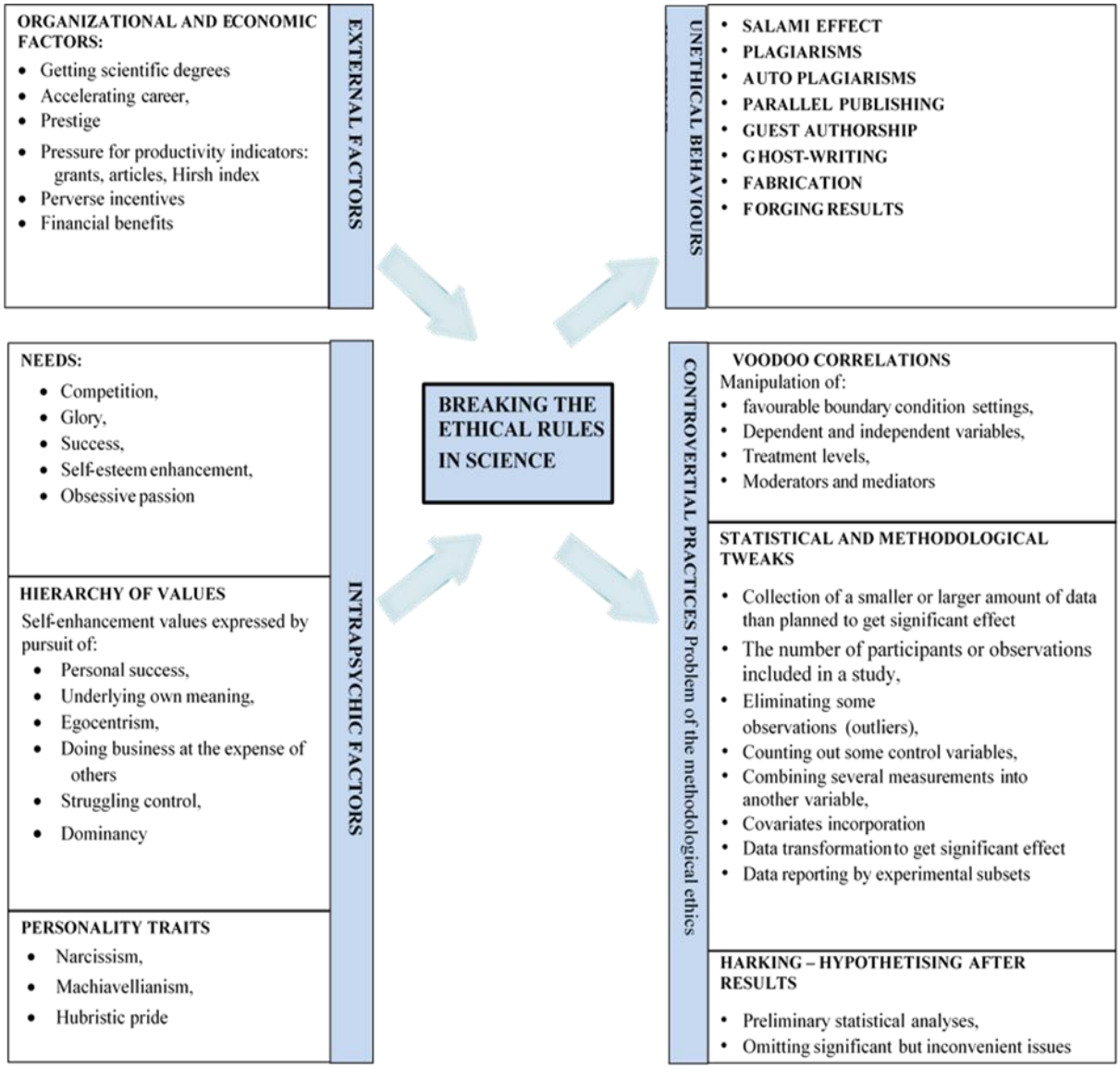
EXTERNAL FACTORS
ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FACTORS:
Getting scientific degrees
Accelerating career,
Prestige
Pressure for productivity indicators: grants, articles, Hirsh index
Perverse incentives
Financial benefits
UNETHICAL BEHAVIOURS
SALAMI EFFECT
PLAGIARISMS
AUTO PLAGIARISMS
PARALLEL PUBLISHING
GUEST AUTHORSHIP
GHOST-WRITING
FABRICATION
FORGING RESULTS
INTRAPSYCHIC FACTORS
NEEDS:
Competition,
Glory,
Success,
Self-esteem enhancement,
Obsessive passion
HIERARCHY OF VALUES
Self-enhancement values expressed by pursuit of:
Personal success,
Underlying own meaning,
Egocentrism,
Doing business at the expense of others
Struggling control,
Dominancy
PERSONALITY TRAITS
Narcissism,
Machiavellianism,
Hubristic pride
BREAKING THE ETHICAL RULES IN SCIENCE
CONTROVERTIAL PRACTICES Problem of the methodological ethics
VOODOO CORRELATIONS
Manipulation of:
favourable boundary condition settings,
Dependent and independent variables,
Treatment levels,
Moderators and mediators
STATISTICAL AND METHODOLOGICAL TWEAKS
Collection of a smaller or larger amount of data than planned to get significant effect
The number of participants or observations included in a study,
Eliminating some observations (outliers),
Counting out some control variables,
Combining several measurements into another variable,
Covariates incorporation
Data transformation to get significant effect
Data reporting by experimental subsets
HARKING – HYPOTHETISING AFTER RESULTS
Preliminary statistical analyses,
Omitting significant but inconvenient issues

Eurasian Conference on Language & Social Sciences XIV

June 29 - 30, 2022
Gjakova, KOSOVO

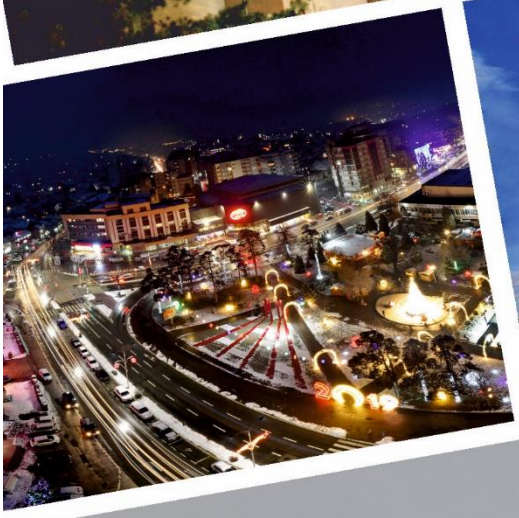

Send your abstracts now

June 15, 2022
Submission deadline

an authentic international platform

an opportunity to share expertise and build international partnerships

an invitation for a unique Balkan experience

by an internationally joint consortium

hosted by

Universiteti·University
FEHMI AGANI
GJAKOVË

CSU Cyprus Science University

University of Roehampton London

Ural Federal University named after the first President of Russia B.N.Yeltsin

Laboratorium Wiedzy Artur Borcuch

Kolegji Universum

Poli Tecnico Guarda

for further information
https://www.eclss.org/gjakova

International
Conference on
Economics & Social Sciences

Kyrenia, TRNC | May 7 - 8, 2022

7

CSU
Cyprus Science University

ECLSS
International

https://www.eclss.org

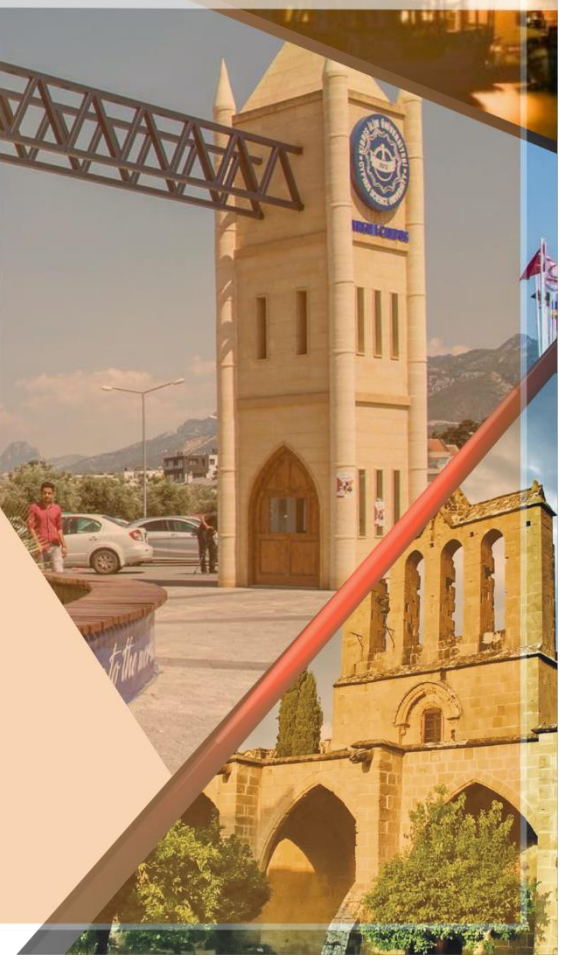

Программа Конференции

CONFERENCE PROGRAM

Konferans Programı

This page was intentionally left blank.

DAY 1 – May 7, 2022

Saturday

Pleanary Sessions on Day 1 are planned to be both on-site/physical and online, as active participation and presentations through ZOOM. Each session will last for one hour (60min.).

10:00 – 11:00 (Istanbul)	**Plenary Session 1**	ONLINE & ON-SITE
11:00 – 12:00 (Istanbul)	**Plenary Session 2**	
12:00 – 13:00 (Istanbul)	**Plenary Session 3**	
13:00 – 14:00 (Istanbul)	**Plenary Session 4**	ONLINE SESSIONS
14:00 – 15:00 (Istanbul)	**Plenary Session 5**	
15:00 – 16:00 (Istanbul)	**Plenary Session 6**	
16:00 – 17:00 (Istanbul)	**Plenary Session 7**	
17:00 – 18:00 (Istanbul)	**Plenary Session 8**	
18:00 – 19:00 (Istanbul)	**Plenary Session 9**	

DAY 2 – May 8, 2022

Sunday

All pleanary sessions on Day 2 are planned to be online, as active participation and presentations through ZOOM. Each session will last for one hour (60min.).

10:00 – 11:00 (Istanbul)	**Plenary Session 10**	ONLINE SESSIONS
11:00 – 12:00 (Istanbul)	**Plenary Session 11**	
12:00 – 13:00 (Istanbul)	**Plenary Session 12**	
13:00 – 14:00 (Istanbul)	**Plenary Session 13**	
14:00 – 15:00 (Istanbul)	**Plenary Session 14**	
15:00 – 16:00 (Istanbul)	**Plenary Session 15**	
16:00 – 17:00 (Istanbul)	**Plenary Session 16**	

International
Conference on
Economics & Social Sciences
Kyrenia, TRNC
May 7 - 8, 2022
7
plenary
sessions
Day I

DAY 1 – May 7, 2022
SESSIONS 1 HALL A1 Language: **Turkish**
10:00 – 11:00 (Istanbul)

Cyprus Science University
Conference Hall, Kyrenia

Beyhan YASLIDAĞ	Blockchain Teknolojisi - Kripto Paralar ve Bitcoin
Beyhan YASLIDAĞ	Kitle Fonlaması Sistemi
Orhan ÇOBAN Ayşe ÇOBAN	Impact of Covid 19 on Supply Chain: The Case of Automotive Industry
Mehmet Necati CİZRELİOĞULLARI Tapdig IMANOV Pınar BARUT	Future Air Transportation Ramification: Urban Air Mobility (UAM) Concept
Muzaffer YELDAĞ	*Spor Salonunda Vücut Geliştirme Sporu Yapan Bireylerde Tens Uygulamalarının Yaşam Kalitesine Etkisi: KKTC Örneği*
Orhan ÇOBAN Ayşe ÇOBAN	*The Effect of Social Media on Intergenerational Consumer Behaviors*

Session Chair: Orhan ÇOBAN

DAY 1 – May 7, 2022
SESSIONS 1 HALL A2 Language: **English**
10:00 – 11:00 (Istanbul)

Cyprus Science University
Conference Hall, Kyrenia

Soolmaz L. AZARMI Bosede E. AGBELUSI	Consumer Behavior and Environmental Sustainability of Tourism and Hospitality Industry
Soolmaz L. AZARMI Toluwaleke B.ADELABU	Contemporary Issues of Tourism Development in Nigeria
Nazime TUNCAY Burcu TOKER	Measurement, Assessment and Evaluation in Education
Şükrü UMARBEYLİ Nalan GELİRLİ	A Comparative Research on Customer Service Expectations and Service Quality Perceptions of Low-Cost Airlines in the Turkish Republic of Northern Cyprus
Ceren GEZER *Mesut YALVAÇ*	*The Characteristics of Department of Nutrition and Dietetics' Postgraduate Dissertations*

Session Chair: *Mesut YALVAÇ*

DAY 1 – May 7, 2022
SESSIONS 2 HALL A1
11:00 – 12:00 (Istanbul)
Language: **English**

Cyprus Science University
Conference Hall, Kyrenia

Kameel AHMADY	*Investigating the Dynamism of Iranian LGBTs from a Legal and Religious Perspective*
Kameel AHMADY	*Violation: Child Labour Rights in Iran – Analysis and Solutions*
Soolmaz L. AZARMI Naomi J. JOMAH	Traversing The Impacts of Covid-19 on Economic Growth in The Tourism and Hospitality Industry: The case of Tanzania
Sina KISACIK	Can The Energy Based Rapprochement Initiatives between Turkey and Israel Be Named as The Beginning of a New Era in the Eastern Mediterranean Energy Geopolitics?

Session Chair: *Kameel AHMADY*

DAY 1 – May 7, 2022
SESSIONS 2 HALL A2
11:00 – 12:00 (Istanbul)
Language: **English**

Cyprus Science University
Conference Hall, Kyrenia

Soolmaz L. AZARMI Chimobi EBIRIM	The Impact of Social Media in the Tourism Industry
Soolmaz L. AZARMI, *Olanrewaju D.BADEJO*	*Investigating the Concept of Social Entrepreneurship Education as a Strategy for Driving Sustainable Tourism Development through Social Innovations*
Soolmaz L. AZARMI *Romeo L. KOYUE*	*The Impact of Covid-19 Management Strategies on Inbound Tourism*
Oluwasegun Micheal FASASI	*A Review of Strategic Marketing Management in Tourism*
Hatice IMAMOGLU Tugrul GUNAY Jamiu Adetola ODUGBESAN	The Effect of Urbanization and Industrialization on Tourism Revenues: Empirical Evidence from Turkey

Session Chair: *Soolmaz L. AZARMI*

DAY 1 – May 7, 2022
SESSIONS 1 HALL B Language: **Turkish**
10:00 – 11:00 (Istanbul)

Join Zoom meeting
https://us02web.zoom.us/j/84565465112?pwd=aTU4QXc5U0FTVVp2S2F5M2RBaGN5UT09

Toplantı Kimliği: 845 6546 5112 Parola: 111767

Süleyman AVCI	Individualizing Homework: Why and How?
Sitara ALIZADE	*The Problem of Personality and Social Reality in Historical Poems in Which the Image of Samad Vurgun was Created*
Mehmet Ali POLAT Osman YÜCEL	Ukrayna-Rusya Savaşı ve Ekonomik Yansımaları
Bilal BALDEMİR Tayfun TUTAK	Opinions of Academics in the Department of Mathematics and Classroom Education on Dyscalculia
Fethi KAYALAR Filiz KAYALAR	The Place and Importance of Seamless Learning Model in Language Education

Session Chair: Fethi KAYALAR

DAY 1 – May 7, 2022
SESSIONS 2 HALL B Language: **Turkish**
11:00 – 12:00 (Istanbul)

Join Zoom meeting
https://us02web.zoom.us/j/84565465112?pwd=aTU4QXc5U0FTVVp2S2F5M2RBaGN5UT09

Toplantı Kimliği: 845 6546 5112 Parola: 111767

Bülent BİNGÖL	Türk Basınında 10 Haziran 1930 Türk-Yunan İtilafnamesi
Bedri MERMUTLU	Medical Students from Scholarship Writing Works in Istanbul and Bursa Libraries
Mustafa GÜNCÜ	'Çiftçi Necati'ye'' Göre Mübadele Sonucu Türkiye'ye Gelen Mübadillerin Sorunları ve Çözüm Önerileri
Mehpara Kamran gizi AHMEDOVA	*Inclusive Education - An International Experience in the Education of Children with Disabilities*
Mehmet Mazhar YILDIZ	Siyasal Tercihler ve Değerler Arasındaki İlişki: Gençlik Üzerine Karşılaştırmalı bir Araştırma

Session Chair: Bedri MERMUTLU

DAY 1 – May 7, 2022
SESSIONS 3 HALL B Language: **English**
12:00 – 13:00 (Istanbul)

Join Zoom meeting
https://us02web.zoom.us/j/84565465112?pwd=aTU4QXc5U0FTVVp2S2F5M2RBaGN5UT09

Toplantı Kimliği: 845 6546 5112 Parola: 111767

Zehavit GROSS Yousef Methkal Abd ALGANI	Views and Practice of Social Justice in the Mathematics Classroom of Israeli Primary Schools: A Comparative Analysis of the Behavior of Arab and Jewish Mathematics Teachers
M.Sc. Grzegorz CZAPSKI	Higher education as a chance for a good start on the labor market
Ph.D. Renata Piętowska-Laska Ph.D. Adam Laska	Analysis and evaluation of the productivity of logistics systems in Polish enterprises
Sandra VALANTIEJIENĖ Rita Ilgūnė MARTINĖLIENĖ	Transformations of Problem-Solving Skills of 9-12th Grade Pupils During Implementation of Psychoactive Substance Abuse Prevention Program: Lithuanian Case

Session Chair: Yousef Methkal Abd ALGANI

DAY 1 – May 7, 2022
SESSIONS 4 HALL B Language: **Turkish**
13:00 – 14:00 (Istanbul)

Join Zoom meeting
https://us02web.zoom.us/j/84565465112?pwd=aTU4QXc5U0FTVVp2S2F5M2RBaGN5UT09

Toplantı Kimliği: 845 6546 5112 Parola: 111767

Sait BARDAKÇI Aysel ARSLAN	Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Sitelerine Yönelik Güven Algılarının İncelenmesi
Aysel ARSLAN Sait BARDAKÇI	Birleştirilmiş İşbirlikli Okuma ve Kompozisyon Yönteminin Öğrencilerin Akademik Başarı ve Okuma Kaygıları Üzerindeki Etkisi
Nasreddin MUSAYEV	Abdülbağı Gölpınarlı'nın Eserlerinde İmadeddin Nesimi Şiirinin Bilimsel ve Sanatsal Yansıması
Yüksel MARIM	The Traces of Mountaın Cult And Saınt Cult Reflected Today: Sample of Denizli, Baharlar And Beyağaç

Session Chair: Aysel ARSLAN

DAY 1 – May 7, 2022
SESSIONS 5 HALL B Language: **English**
14:00 – 15:00 (Istanbul)

Join Zoom meeting
https://us02web.zoom.us/j/84565465112?pwd=aTU4QXc5U0FTVVp2S2F5M2RBaGN5UT09

Toplantı Kimliği: 845 6546 5112 Parola: 111767

Arsim THAÇI	The effectiveness of giving conditional release (Parole)
Aviva BUTT	A Reading from Salim Barakat's First Novel Sages of Darkness
Lulzim IBRI Shemsi MORINA	Canonical Relations of Anthropometric Characteristics and Motor Abilities of Girls in Primary Schools
Donjete LATIFAJ	The importance of Project -Based Learning in teaching English as a Foreign Language– A case study from the Republic of Kosovo

Session Chair: Donjete LATIFAJ

DAY 1 – May 7, 2022
SESSIONS 6 HALL B Language: **Turkish**
15:00 – 16:00 (Istanbul)

Join Zoom meeting
https://us02web.zoom.us/j/84565465112?pwd=aTU4QXc5U0FTVVp2S2F5M2RBaGN5UT09

Toplantı Kimliği: 845 6546 5112 Parola: 111767

Rıza SAM	Toplumların Sosyo-Kültürel Yapıları, Kod Sistemleri ve Şiddet Olgusu Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme
Ramazan ERTURGUT Özer ALPAR	Turizm Organizasyonları İçin Malzeme Tanımlama ve Kataloglama Sistemi
Feyzeddin ÇAĞIŞ Mesut BAĞCI	Türkiye'de Matematik Eğitimi Alanında Çoklu Zeka Kuramı ile İlgili Değerlendirilme
Feyzeddin ÇAĞIŞ Mesut BAĞCI	Türkiye'de Matematik Eğitimi Alanında Kavram Haritası İle İlgili Çalışmaların Değerlendirilmesi

Session Chair: Rıza SAM

DAY 1 – May 7, 2022
SESSIONS 7 HALL B Language: **Turkish**
16:00 – 17:00 (Istanbul)

Join Zoom meeting
https://us02web.zoom.us/j/84565465112?pwd=aTU4QXc5U0FTVVp2S2F5M2RBaGN5UT09

Toplantı Kimliği: 845 6546 5112 Parola: 111767

Mustafa ŞAHİN, Arzum TAŞDELEN, Ebru KAYA, Uğur YILMAZ	Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kadın İmgesi
Mustafa ŞAHİN, Uğur YILMAZ, Arzum TAŞDELEN, Ebru KAYA	Erken Cumhuriyet Dönemi Vatandaşlık Bilgisi Ders Kitaplarında Kadına Bakış
Mustafa ŞAHİN, Ebru KAYA, Arzum TAŞDELEN, Uğur YILMAZ	Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Kadın İmajı
Büşra NAYIROĞLU Tayfun TUTAK	Determination of Mathematics Teachers' Usage of Children's Literature Books

Session Chair: Mustafa ŞAHİN

DAY 1 – May 7, 2022
SESSIONS 8 HALL B Language: **English / Polish**
17:00 – 18:00 (Istanbul)

Join Zoom meeting
https://us02web.zoom.us/j/84565465112?pwd=aTU4QXc5U0FTVVp2S2F5M2RBaGN5UT09

Toplantı Kimliği: 845 6546 5112 Parola: 111767

Muhammad AKRAM	Predicting Student Achievement Through Professional Learning Communities
Fidaim BERBATOVCI Xhevdet BUSHI	Grape production in Kosovo
Weronika KURYŁO Wiktoria SKIBA Iwona WERTEL	Evaluation of the concentration of the soluble form of programmed cell death-ligand 1(sPD-L1) in patients with endometrial cancer
Fernan Q. ABRAGAN	Analysis of Students' Cognitive Dimension on Digestion Process

Session Chair: Fidaim BERBATOVCI

DAY 1 – May 7, 2022
SESSIONS 9 HALL B Language: **English / Polish**
18:00 – 19:00 (Istanbul)

Join Zoom meeting
https://us02web.zoom.us/j/84565465112?pwd=aTU4QXc5U0FTVVp2S2F5M2RBaGN5UT09

Toplantı Kimliği: 845 6546 5112 Parola: 111767

Leonora Haliti RUDHANI Petrit HASANAJ Driton BALAJ	Impact of Covid 19 on the liquidity risk of Banks in Kosovo
Dominika SZOŁDROWSKA Marzena SMOL	Sewage Sludge Treatment Methods for Agricultural Use
Paulina MARCINEK Marzena SMOL	Concepts and Perspectives for the Development of Bioeconomy
Jasmin JUSUFI	Case Study On Using Movies In TESL For Developing Academic Level Of English At The University Of Prizren
Ph.D. Magdalena Ścigała	The normative commitment and organizational trust as predictors of employee retention

Session Chair: Jasmin JUSUFI

International
Conference on
Economics & Social Sciences
Kyrenia, TRNC
May 7 - 8, 2022
7
plenary
sessions
Day 2

DAY 2 – May 8, 2022
SESSIONS 10 HALL A Language: **Turkish**
10:00 – 11:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting
https://us02web.zoom.us/j/81256942662?pwd=YmJNdE81SzdGd0x5NFZQRGkwNXZmZz09

ID: 812 5694 2662 Pass: qm8QW2

Nuh Aygün DALKIRAN	Coordination in the Electronic Mail Game
Zekeye ABDULLAYEVA	Influence of Ict on Pedagogical Process
Arzu Faik kızı ALIYEVA	Current Problems of Teacher Training Curriculum
Mustafa ŞAHİN	Education in Agri in Republican Era
Hasan TANGÜL Mehmet Yaşar KILIÇ Bedriye Yılmaz ALICI Gizem Sebahat ÇOBAN Murat TEZER	Üst Bilişsel Problem Çözme Becerileri: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Session Chair: Nuh Aygün DALKIRAN

DAY 2 – May 8, 2022
SESSIONS 10 HALL B Language: **English**
10:00 – 11:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting
https://us02web.zoom.us/j/83258517209?pwd=RTJOUkZVMjlZeFpnUHh1blBkbG16UT09

ID: 832 5851 7209 Pass: 617254

Demir LIMA Venet SHALA Jyxhel SPAHI	Information technology as a competitive advantage for the growth of SMEs in Kosovo
Zuzanna Siedlecka	Factors of mass culture in the development of eating disorders
Muhammad Faizal A. GHANI Edria Nita MUSTAFFA	Development of a Proposed Model for Malaysian Student Self-Leadership
Ph.D. Agnieszka Wilczyńska-Strawa	Commercials efficacy in airline services promotion

Session Chair: Muhammad Faizal A. GHANI

DAY 2 – May 8, 2022
SESSIONS 11 HALL A Language: **Turkish/Russian**
11:00 – 12:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting
https://us02web.zoom.us/j/81256942662?pwd=YmJNdE81SzdGd0x5NFZQRGkwNXZmZz09

ID: 812 5694 2662 Pass: qm8QW2

Cafer GARİPER	Saadettin Yıldız'ın Irmak Dağlar Ötesinde Mensureler Adlı Düzyazı Şiir Kitabı Üzerinde Bir İnceleme
Cafer GARİPER	Farklı Bir Estetiğin Kıyılarında: Necip Fazıl'ın "Rüzgârda Sesler" Şiiri
Khatire GULIYEVA	The Problem of Homeland - Citizenship in the Heritage of Two Turkish Enlighteners - Mehmet Akif Ersoy and Nechip Fazil Kisakurek in the Context of Political Philosophy
Guzal S. ABDULLAEVA Sayfulla N. ABDULLAEV	Modeling a Simple Sentence in the Turkic and Mongolian Languages

Session Chair: Cafer GARİPER

DAY 2 – May 8, 2022
SESSIONS 11 HALL B Language: **Turkish**
11:00 – 12:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting
https://us02web.zoom.us/j/83258517209?pwd=RTJOUkZVMjlZeFpnUHh1blBkbG16UT09

ID: 832 5851 7209 Pass: 617254

Ramazan ERTURGUT Talha Burak ÇALIŞKAN	Smart Warehouse Usage in Logistics : Turkey and World Applications
Ramazan ERTURGUT Tunç TANIŞ Dila ATEŞ	Havalimanı Personellerinin Pandemi Sürecindeki Tükenmişlik Düzeylerinin Analizi: Antalya Havalimanında Bir Araştırma
Ramazan ERTURGUT Bora PINAR	Havalimanı Afet Yönetimi Sisteminin Bir Parçası Olarak Kaza Kırım Ekiplerinin Lojistik Örgütlenmesi: Örnek Olay Yaklaşımı Bazlı Bir inceleme
Aynur NOVRUZOVA	Comparative view of children's folklore of the Turkic people

Session Chair: Ramazan ERTURGUT

DAY 2 – May 8, 2022
SESSIONS 12 HALL A Language: **English / Polish**
12:00 – 13:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting
https://us02web.zoom.us/j/81256942662?pwd=YmJNdE81SzdGd0x5NFZQRGkwNXZmZz09

ID: 812 5694 2662 Pass: qm8QW2

Ph.D. Artur Lis	Ecological safety of Poland
M.Sc. Stasiński Tomasz	Model dojrzałości zarządzania projektami innowacyjnymi w warunkach pracy zdalnej – badania pilotażowe z wykorzystaniem metody delfickiej
Ph.D. Agnieszka Wójcik-Czerniawska	Impact of Gender Inequality in employment and Economic Growth and Workforce Productivity
Fatmir MEHMETI Gjylë TOTAJ	Attitudes of high school students toward the Albanian Language and Literature course

Session Chair: Hasan KARACAN

DAY 2 – May 8, 2022
SESSIONS 12 HALL B Language: **English / Polish**
12:00 – 13:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting
https://us02web.zoom.us/j/83258517209?pwd=RTJOUkZVMjlZeFpnUHh1blBkbG16UT09

ID: 832 5851 7209 Pass: 617254

M.Sc. Michał Mrozek	Latin America and the Caribbean: the influence of the COVID-19 pandemic on the labour market and income
Afsaneh KARGARFARD Masoud NADERIAN	How to use coaches about information technology?(Capabilities, obstacles and solutions)
Michał Ostrowski	Czy unijne reguły fiskalne w obecnym brzmieniu mają sens? Analiza treści dyrektywy 2011/85/UE.
M.Sc. Irmina Florek	Impact of COVID-19 on High-Tech Companies in Poland

Session Chair: Michał MROZEK

DAY 2 – May 8, 2022
SESSIONS 13 HALL A Language: **English / Polish**
13:00 – 14:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting
https://us02web.zoom.us/j/81256942662?pwd=YmJNdE81SzdGd0x5NFZQRGkwNXZmZz09

ID: 812 5694 2662 Pass: qm8QW2

M.Sc. Danuta Sztuba	Libertarianism and the Invisible Hand as defined by Robert Nozick
Ph.D. Marlena Niemiec	The importance of the activities of the Prison Service in preventing social exclusion in the context of local communities
M.Sc. Paulina Dubas	Self-management in the spotlight of MBTI
M.Sc. Urszula Owczarczyk	Praca zdalna. Zagrożenia funkcji pracy.

Session Chair: Hasan KARACAN

DAY 2 – May 8, 2022
SESSIONS 13 HALL B Language: **English / Polish**
13:00 – 14:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting
https://us02web.zoom.us/j/83258517209?pwd=RTJOUkZVMjlZeFpnUHh1blBkbG16UT09

ID: 832 5851 7209 Pass: 617254

Monika Niedźwiecka	Nieletni sprawcy przestępstw – etiologia, psychika, czyny
Ph.D. Karina Górska-Rożej Ph.D. Marlena Niemiec	The structure of the competence of crisis management teams as an element affecting building resilience to threats in local communities
Emilia Kowalczyk Natalia Kluz Ph.D. Agata Tarkowska	Kangaroo care - the path to the proper development of the newborn. Literature review
M.Sc. Marcin Lewicki	Comparison of methods of extracting polyphenolic compounds from sea buckthorn (Hippophae Rhamnoides L.) leaves.

Session Chair: Ali KORKUT

DAY 2 – May 8, 2022
SESSIONS 14 HALL A Language: **English / Polish**
14:00 – 15:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting
https://us02web.zoom.us/j/81256942662?pwd=YmJNdE81SzdGd0x5NFZQRGkwNXZmZz09

ID: 812 5694 2662 Pass: qm8QW2

Ph.D. Tomasz Pajewski	Changes in the quality of life of the population in the context of economic changes on the example of the Płońsk poviat
Ph.D. Andrzej Wojciechowski Ph.D. Jacek Krawczyk	Logistyka wymiarem wirtualizacji procesów w przedsiębiorstwie
Zuzanna Koziarska	Kłamstwo jako ryzyko społeczne oraz zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa i obywateli
Michalina Karasek Ph.D. Agnieszka Nowocień	Miejsce kultury organizacyjnej w budowaniu wizerunku pracodawcy opartym na wartościach

Session Chair: Hasan KARACAN

DAY 2 – May 8, 2022
SESSIONS 14 HALL B Language: **English / Polish**
14:00 – 15:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting
https://us02web.zoom.us/j/83258517209?pwd=RTJOUkZVMjlZeFpnUHh1blBkbG16UT09

ID: 832 5851 7209 Pass: 617254

Ph.D. Krzysztof Gawkowski	Cyber threats in the real world
Natalia Połowska Ph.D. Agnieszka Nowocień	Coaching kryzysowy alternatywną metodą wsparcia personelu w skutkach dysfunkcji zawodowych
Ph.D. Arkadiusz Polak	Racjonalne planowanie wydatków budżetowych państwa
Ph.D. Stokowska Dorota	Is the economy keeping up with the modern economy?

Session Chair: Ali KORKUT

DAY 2 – May 8, 2022
SESSIONS 15 HALL A Language: **English / Polish**
15:00 – 16:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting
https://us02web.zoom.us/j/81256942662?pwd=YmJNdE81SzdGd0x5NFZQRGkwNXZmZz09

ID: 812 5694 2662 Pass: qm8QW2

Ph.D. Maria Andrzejak	Sytuacja kredytowa mikroprzedsiębiorstwa w Polsce w trakcie pandemii COVID-19
M.Sc. Aleksandra Jastrzębska	Środki trwałe w działalności operacyjnej przedsiębiorstwa - procedury wprowadzania do ewidencji księgowej i sporządzania dokumentacji oraz zasady wyceny bilansowej
M.Sc. Agnieszka Orłowska	Zaangażowanie e-marketingu przez polskie przedsiębiorstwa – wyzwania i trendy
Wioletta Karina Ozga	Reasons of Research Misbehavior ¬- Environmental and Intrapsychic Determinants of Unethical Behaviors in Science

Session Chair: Hasan KARACAN

DAY 2 – May 8, 2022
SESSIONS 15 HALL B Language: **English / Polish**
15:00 – 16:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting
https://us02web.zoom.us/j/83258517209?pwd=RTJOUkZVMjlZeFpnUHh1blBkbG16UT09

ID: 832 5851 7209 Pass: 617254

M.Sc. Łukasz Lep	Sharp power - nowe zjawisko wpływu w polityce międzynarodowej
Ph.D. Aldona Ploch	Ochrona własności intelektualnej w zadaniach służb granicznych
M.Sc. Weronika Woźna-Burdziak	Efektywność zakazu reklamy alkoholu w Polsce
Ph.D. Agnieszka Barczak	Air transport in selected EU countries - COVID-19 consequences. Transport lotniczy w wybranych krajach UE – konsekwencje covid-19

Session Chair: Ali KORKUT

DAY 2 – May 8, 2022
SESSIONS 16 HALL A Language: **English / Polish**
16:00 – 17:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting
https://us02web.zoom.us/j/81256942662?pwd=YmJNdE81SzdGd0x5NFZQRGkwNXZmZz09

ID: 812 5694 2662 Pass: qm8QW2

Manjola TËRSHANA	Challenges of language education policy
Bislim LEKIQI Afrim LOKU Arta LEKIQI	Motivating factors at work and their impact on leaving the country – Case Study: Kosovo Doctors
Mariia TELOVATA	Theoretical Foundations and Practical Mechanisms for Forming Professional Competence of Applicants in Educational Institutions
Omid RAD	SWOT analysis with the aim of developing a human resources strategy in Government agencies
Jolanta Pasionek	

Session Chair: Hasan KARACAN

DAY 2 – May 8, 2022
SESSIONS 16 HALL B Language: **English / Polish**
16:00 – 17:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting
https://us02web.zoom.us/j/83258517209?pwd=RTJOUkZVMjlZeFpnUHh1blBkbG16UT09

ID: 832 5851 7209 Pass: 617254

Ph.D. Kamila Kasprzak-Drozd	Methods for determining the antioxidant properties of polyphenolic extracts
M.Sc. Jagoda Ochocka	The development of the experience concept in marketing
Dawid Rożnowski	Ludzka agresja – model społeczno-poznawczy
B.A. Jakub Choryński	Dezinformacja jako środek prowadzenia wojny podczas ataku zbrojnego - case study Ukrainy
Karolina KUMIEGA	Istota psychologii w marketingu i sprzedaży

Session Chair: Ali KORKUT

IECES

International Eurasian Conference on
Educational & Social Studies

Guarda, Portugal | August 27 - 28, 2022

an ECLSS International organization

... fruitful discussions

... a unique opportunity to build collaboration

for further information
https://www.ecls.org/portugal